

İSLÂM PEYGAMBERİ

PROF. DR.
MUHAMMAD HAMİDULLAH

YeniŞafak
GAZETESİNİN KÜLTÜR ARMAĞANI

İslam Peygamberi'ni sıradan bir eser olarak görmediğimizi, yeniden büyük medeniyetlerin hamurunun yoğurulmasında önemli bir başyapıt olarak takdim ettiğimizi bilmenizi istiyoruz.

İslam Peygamberi adlı eserle, gerçekten İslam Peygamberi'ni bir tek kişiye olsun tanıtma imkanı bulursak, kendimizi bahtiyar hissedeceğiz.

Saygılarımızla.

Prof.Dr. Muhammad Hamidullah
Osmaniye Üniversitesi (Haydarabad/Deccan) ile İstanbul Üniversitesi (İslam Araştırmaları Enstitüsü) eski profesörlerinden ve CNRS (Paris) emekli üyesi
(Doğumu: 1326 H/1908 M. Haydabarad/Deccan)
(Ölümü: 1423 H/2002 M. Florida/Jacksonville)

İSLÂM PEYGAMBERİ
(Hayatı ve Faaliyeti)
(I)

Çeviren:
Prof.Dr. Salih TUĞ

Yeni Şafak Gazetesinin Okurlarına
9. Yıl Kültür Hizmetidir

ISBN 975-371-018-6
TAKIM ISBN 975-371-017-8

Baskı-Cilt

Tel: 310 35 53
Fax: 309 19 18

ANKARA 2003

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sahife:

(İKİNCİ KISIM)

BAŞLANGIÇ

(ÜÇÜNCÜ KISIM)

İLÂHİ TEBLİĞ VAZİFESİ (RİSÂLET)

(DÖRDÜNCÜ KISIM)

MEDİNE'YE HİCRET

(BEŞİNCİ KISIM)

SİYÂSÎ -DİNÎ HAYAT

(BİRİNCİ CİLD'İN SONU)

(İ K İ N C İ C İ L D)

(ALTINCI KISIM)

ÖZEL HAYATI

(YEDİNCİ KISIM)

RESÛLULLAH'IN GÖSTERDİĞİ FAÂLİYET VE ORTAYA KOYDUĞU ESER

ÖNSÖZ

Allah'a hamd ü senâlar ve insanları doğru yola iletmek üzere görevlendirilmiş, O'nun sonuncu ve pek sevgili Elçisi Muhammed Mustafâ'ya salât ü selâmlar olsun!

Pek mütevazî bu te'lif çalışmanın beşinci türkçe yayını okuyucuların eline ulaştırılmış bulunuyor. İnsan olması itibariyle acz içinde olduğunu bilen yazar, okuyucu kitlesi tarafından kendisine rağbet ve ilgi gösterildiği ümidi ile hiç şüphesiz bundan hoşnûd olur; Allah'a hamd ederim.

Bu yeni yayında çok sayıda ıslah edilmiş kısımlar ile birçok ilâve sahifeler bulacaksınız. İrfan Yayınevi sahibi Mustafa Pektut'a olduğu kadar, bu kitabımın tercüme işini gerçekleştiren Dr. Salih Tuğ'a teşekkürler borçluyum: Kendisi birçok işleri arasında ve özellikle sağlık durumunu hiçe sayarak İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İslâm Araştırmaları Enstitüsüne intisab ettiği yıllardan itibaren bu kitabımın türkçeye kazandırılmasında büyük gayret göstermiştir; emeği geçen cümle dostlardan Allah râzı olsun!

Pek aziz saydığım Türkiye'ye ve Türk milletine karşı pek az kimse tarafından bilinen özel bir hissiyatım vardır: İlk defa Türkiye'ye 1932 yılında geldim. Mekke, Medine, Beyrut, Şam ve Kahire kütüphanelerinde ilmî çalışmalarımı tamamlamamı müteakip, Almanya'nın Bonn şehrine ve oradan da Sorbonne Üniversitesine (Paris) gitmek maksadıyla yol üzerinde İstanbul'a uğramıştım. Daha önce Medine-i Münevvere'de iken içinde çalıştığım Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Kütüphanesi, Türklerin kitaba karşı duydukları büyük tutku ve zevk hakkında bende büyük bir tesir husûle getirmiştir. İstanbul ise sahip olduğu kütüphane zenginlikleri ve ilmî muhitlerde tanıyabildiğim fazîletli âlimlerinin yüksek seviyeleri ile gönlümü son derece heyecanlandırmıştır. Burada tanıdığım kimseler arasında üstâd Şerafettin Yaltkaya, İsmail Saib Sencer, Profesör

Helmut Ritter, Osman Rescher ve diğerleri de bulunmaktaydı. Bu kısa zaman aralığı içinde de olsa bir miktar Türk Milletini tanıma ve içine karışma fırsatını da bulabilmiştim. Bu arada asla unutamayacağım bir olaydan da bahsetmeliyim. Bir yabancı ziyaretçi olmam dolayısiyle İstanbul Emniyet Müdürlüğüne gidip ikamet müsaadesi almam gerekiyordu. Kayıt işlemi sırasında bir miktar "damga pulu" kullanmam lâzım gelmekteydi ki yanımda ne pulum vardı ve ne de bu resmî pulun nerede satıldığını biliyordum. İşlemi yapan emniyet âmiri benden pul parasını aldı ve kendi hademesini pulu dışardan satın almak üzere gönderdi. Polis âmirinin çalışma odasında yalnız kaldığımızda iyi-kötü bir miktar türkçe de bildiğimi görmesi üzerine bana iyi muâmele ve yakınlık göstererek içindeki merak duygularını açığa vurdu. Bana önce şunu sordu: "-Biz Türkler hakkında düşünceleriniz nelerdir?" (muhtemelen kendisi, benim anavatanımdaki müslümanların Türkiye'de o sırada gerçekleştirilen inkılaplar hakkında neler düşündüklerini öğrenmek istiyordu). Sâhip olduğum telâffuz bakımından zayıf türkçemle: "-Burada herkes çok merhametlidir"(*) şeklinde bir cevap verdim. Emniyet âmiri kulaklarına inanamayarak: "-Merhametsiz mi?" diye şaşkınlıkla tekrar sordu. Ben ise "-Hayır, hayır! Çok merhametli, herkes, her yerde çok merhametlidir" diye sözüme açıklık getirmeye çalıştım. Bu beklemediği âni açıklamamdan rahatlayan emniyet âmiri nezâket içinde bana şu sitemde bulundu: "-Müslüman değil miyiz? (Tabiidir ki böyle davranacağız)". İstanbul Kütüphanelerinde pek faydalı sonuçlar veren üç aylık bir çalışma programımı tamamalayarak Bonn'a gitmek üzere trene binip yola çıktım. İstanbul'daki bu çalışma günlerim özellikle Beyazıt Umumi Kütüphanesi (şimdiki "Beyazıt Devlet Kütüphanesi") ile henüz o sırada içinde Cuma namazları kılınan Ayasofya Camii içindeki Ayasofya Kütüphanesinden istifade ile geçmiştir; şimdiki Süleymaniye Kütüphanesi o günlerde henüz açılmamıştı; bütün bu muhitlerde ben çalışkan ve muktedir Türk ilim adamlarını tanıma fırsatını bulabilmiştim.

O günlerden sonra uzun yıllar geçti, İkinci Cihan Harbi yaşandı ve fakat ben Türkiye'yi unutamıyordum; bu kardeş ülke benim ikinci ilim yurdum olmuştu. Çeşitli ülkelerdeki ilmî dergilerde zaman zaman makaleler yayınlıyordum; okuyucularıma bu çalışmalarım ve savunduğum düşüncelerim hakkında bir fikir vermek üzere bunlardan bazılarının makale başlıklarını vermek isterim:

(*) Bu sıfat ile üstad M. Hamidullah "Türkler çok yumuşak huylu ve yabancılara karşı yardım sever davranıyor" demek istemekteydi.

— 1935'de Jäschke'nin almanca olarak yazdığı: "İlk Dünya Harbinden Sonra Türkiye'nin Durumu" adlı makalenin urduca'ya tercümesi; haftalık ve urduca yayınlanan **Nizâm Gazette**

— 1935'de ingilizce olarak te'lif ettiğim: "Doğu ve Batı'daki Şarkıyât Kütüphaneleri" adlı makale metni; **Sekizinci Hind Şarkiyât Kongresi Zabıtları,** Mysore (özellikle bu yazıda İstanbul Kütüphaneleri tanıtılmaktadır).

— 1938'de türkçe bir makalenin urduca'ya çevirisi: "Zâfiyet'e mübtelâ hastaların tedavisi için Türklerin Kurduğu Müesseseler", **Hamdard-é-Sıhhat,** dergisi, Delhi.

— 1941'de urduca bir te'lif makale: "Türkler ve Türk Dili", **Mecelle-i Taylasâniyyîn,** Haydarabad

— 1945'de urduca bir te'lif makale: "Türkçe kaynak eserlere göre Deccan (Güney-doğu Hindistan)", **Deccan Tarih Kongresi Zabıtları,** Haydarabad.

— 1945'de ingilizce te'lif bir makale: "Malazgird Meydan Savaşının Harita-Krokisi", **Islamic Culture** dergisi, Haydarabad.

ve sonraları yayınlanan daha birçok makale...

1948 yılından itibaren kader benim siyasî birtakım sebepler yüzünden Paris'e kesin yerleşip kalmama sebep olmuştur. 1951 senesinde ise İstanbul'da toplanan "Milletlerarası Orientalistler Kongresi"ne katılma imkânını buldum. Bu kongrenin Genel Sekreterliği'ni (Başkanlığını) Prof. Dr. Zeki Velidi Togan yapmaktaydı ve ben bu kongre hakkında urduca tanıtıcı bir makale hazırlayıp yayınladım: **Ma'ârif** dergisi, Mart sayısı, 1952, Azamgarh (Hindistan).

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesinde kurulup ilmî faaliyetlerine başlayan "İslâm Araştırmaları Enstitüsü"nde 1952'den itibaren sözleşmeli misafir hoca sıfatıyla dersler vermeye başladım. Aynı Üniversitedeki Hukuk Fakültesinin bir öğrencisi iken bu derslerimi takib etmeye başlayan Salih Tuğ Bey'i o sıralarda tanıma fırsatını elde ettim.

İstanbul Üniversitesinin bir sözleşmeli "misafir öğretim üyesi" sıfatıyla gerçekleştirdiğim bu öğretim faaliyetlerim ve ilmî araştırmalarım, sadece bir yarı yıllık devreler halinde Türkiye'de tam 25 sene kesintisiz sürdü gitti! Bazı yıllar aynı yarı yıl içinde Ankara Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesinde de ayrı dersler verdim. Daha sonraları bu şekil derslerimi Erzurum Atatürk Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesinde de sürdürdüm.

Bu yıllar boyu süren Türkiye'deki çalışmalarım ömrümün en verimli, en zevkli geçen kısımlarıdır. İstanbul Üniversitesindeki çalışmalarım dışında kalan zamanlarımı kütüphanelerde geçirdim. Özel defterlerime kaydettiğim değeri çok yüksek ilmî malûmattan ayrı, İslâm kültür mirası

içinde pek mühim yer tutan bir çok elyazması eseri de keşfetmek şerefine nâil oldum. Klâsik devir yazarlarından Sa'îd'ubn Mansûr'un **Sünen** adlı elyazması hadis eseri bunlardandır. (Bu elyazma hadis eseri ile ilgili olarak **Die Welt des Islam,** C. VIII, 1962'de almanca bir makalem yayınlanmış bulunuyor); bundan ayrı, er-Reşîd'ubn'uz-Zubeyr'in **Kitâb'uz-Zehâ'ir v'et-Tuhaf,** İbn Habib'in **Risâlatân,** Ebû'l-Hasan el-Basrî el-Mu'tezili'nin **Kitâb'ul-Mu'temed** v.s. eserler bu çerçeve içindedir; Allah'a hamd ü senâlar olsun... Konu açılmışken **Fuat Köprülü Armağanı** (Ankara 1953) adlı eserde yayınlanan bir makaleme işâret etmek istiyorum; ingilizce bu makalemde Türkiye kütüphanelerinde mevcut elyazması fragmanlarına dayanarak Dîneverî'nin resimli büyük eseri **Kitab'un Nebât** (Botanik Ansiklopedi)'ına dair tanıtıcı bilgiler sunmuştum.

Benim için sevinç ve saâdet kaynağıdır ki, pek mütevazi bazı te'lif çalışmalarım, aralarında (merhûm) Zeki Velidi Togan gibi pek ileri gelenleri de bulunan Türk İlim adamları tarafından takdirle karşılanmış olmalıdır ki onlar tarafından türkçe'ye kazandırılmışlardır. Bu çeviri çalışmalarına katılanlar arasında Salih Tuğ, İsmail Cerrahoğlu, İbrahim Canan, Nihat Keklik, Abdülkadir Karahan, Yusuf Ziya Kavakçı, Şevket Eygi, Fuat Sezgin, (merhum) Mâcit Yaşaroğlu v.d. bulunmaktadır. Rahmetli dostum Kemal Kuşçu'yu özellikle anmak isterim; kendisi fransızca ve ingilizce bilirdi. Benim urducada yayınlanmış te'lifatımı da tercüme etmek gâyesiyle bu dili de pekâlâ biçimde öğrenmişti. Allah rahmet eylesin Sait Mutlu'yu da unutmamam lâzım gelmektedir. Kendisi hatırladığıma göre bazı yayınlarımın türkçeye çeviri işini ilk olarak başlatan kimseydi. O bir takım cânî'ler tarafından tertiplenen feci bir suikasta kurban gittiğinde Paris'te ayda bir çıkmakta olan **France-Islam** dergisinde "Bir Genç Türk Mücâhidinin Acıklı Sonu" başlığı ile bir yazı yayınlamıştım (Aralık 1967).

Türkiye'de girişilen bu çalışmalar, sonuç olarak öyle bir semere verdi ki böylece dünyada hiç bir dilde, benim kitap ve makalelerim türkçede olduğu sayıda yayınlanmamış oldu. Türkçeden ayrı dillerde kaleme aldığım bazı telifatım o dilde sadece yayınlanmakla yetinilmiştir. Fakat Türkiye'de bu sınır aşılmış ve telifatımı yayınladığım çeşitli dillerdeki yazılarımın hemen hemen tamamı türkçeye tercüme edilip neşredilmiştir. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı yetkililerine, kendi yayınları arasında benim yayınlarıma da yer verdiklerinden dolayı samîmi teşekkürlerimi burada hürmetle sunarım. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti'ne gelince: Milli bir bayram münasebetiyle bana gönderdikleri bir **belge-diploma** ile Türk yazılı edebiyatının gelişmesine yardım eden türkçe mütevazi yayınlarım dolayısıyla bana takdir ve teşekkürleri-

ni bildirmişlerdir. Allah onlardan râzı olsun, mükâfatlarını versin! Burada dikkat çeken küçük bir olaydan da bahsedeyim: Ben, Hemmâm'ubn Münebbih'in **Sahîfe** adını taşıyan küçük bir hadis musanna fatını arapça ve ingilizce olarak ayrı zamanlarda yayınlamıştım. Bir de ne göreyim: Üç ayrı Türk âlimi birbirlerinden habersiz hemen hemen aynı tarihlerde arkası arkasına eserin türkçe tercümesini yapıp neşretmekle bu yayınımı şereflendirmişler!

İstanbul Üniversitesindeki öğretim hayatıma gelince: İ.Ü., Edebiyat Fakültesi, İslâm Araştırmaları Enstitüsünde umumiyetle haftada üç saat tutarında ve ele alınan konunun çeşidine göre, değişmek üzere bazan ingilizce, bazan fransızca ve umûmiyetle de arapça verdiğim ve öğrencilere ânında tercümesi yapılan bu derslerim açık dersler mahiyetinde olduğundan çeşitli Fakülte ve Yüksekokul öğrencileri ile halktan bazı kimseler tarafından da "dinleyici öğrenci" sıfatıyla takip edilmekteydi. Başlangıçta (1952) küçük seminer salonlarında yapılan bu derslerim, müteakip yıllarda o derece alâka ile karşılandı ki, izdiham halinde toplanan öğrencilerin rahat ders dinlemelerini sağlamak maksadıyla Edebiyat Fakültesinin büyük amfilerine taşındı; buralar da doldu taştı ve hattâ hatırladığıma göre buralara hoparlör tertibatı dahi kondu! Uzun seneler boyu sayıları binleri bulan bu öğrencilerim arasından, Türkiye'de bakanlık veya yüksek seviyede Devlet memurluğu yapanlar bile çıktı.

Her yıl sözleşmeme göre üç ay süre ile gelip görev yaptığım İstanbul, Ankara ve Erzurum Atatürk Üniversitelerinden ayrı, kısa süreli konferanslar vermek üzere beni dâvet eden diğer Türk Üniversiteleri de olmuştur. Benim ile ilgilenen teveccüh gösteren bütün üniversite sorumlularına müteşekkir ve minnettârım. Herhalde işâret etmem gerekir ki, Paris Üniversitesi tarafından yayınlanan **Revue des Etudes Islamiques** adlı dergide (1959), "Yeni Türkiye'de dini Edebiyat ve Yayınlar" konulu fransızca bir makale kaleme almıştım.

İmâm Sarahsî, İmâm Muhammed Şeybânî ve botanik âlimi Dîneverî hakkında İstanbul ve Ankara'da seminer, kongre ve ilmî toplantılar tertiplenmesi yönünde ve bu toplantılarla ilgili olarak elyazması sergilerin açılması için yaptığım bazı tekliflerimin ilgililerce kabûle mazhar olmasından son derece saâdet duydum.

Atatürk Üniversitesindeyken kendilerinden yakın ilgi ve yakınlık gördüğüm meslektaşlarım Dr. İhsan Süreyya Sırma, Dr. İbrahim Canan ve diğerlerinin bana yardımlarını asla unutmayacağım.

İşte yukarda sıraladığım şu bir kaç gerçek iledir ki ben, pek aziz bildiğim Türkiye'ye minnet ve şükranlarımı böylece ifâde etmek istedim. Şurası da var ki 1959 yılında elinizdeki bu kitabı **"Le Prophéte de l'Is-**

lam, sa vie et son euvre" adı altında Paris'de yayınladığımda, ünvanımı (İstanbul Üniversitesinde Profesör) şeklinde bir açıklama ile vermiştim. İçinde yaşadığım ve 2 cilt halinde bu eseri yayınladığım ülke olan Fransa'dan hiç bahsetmemiştim. Bunun sebebi, İstanbul'da gerçekleştirdiğim akademik çalışmalarım sırasında bu çalışmamla ilgili bütün belge ve kaynakları Türkiye'den sağlamış olmamdı. Bunu müteakip ilk cildini tercüme edip yayınlayan ve ikincisini tamamlayamadan vefât edip aramızdan ayrılan rahmetli Sait Mutlu bu çalışmamı türkçeye kazandırmış oldu. Allah kendisinden râzı olsun.

Allah'a hamdolsun, Allah'a hamdolsun, Allah'a hamdolsun...

Paris, 7 Safer 1410 H. (7 Eylül 1989) **Muhammad Hamidullah**

بسم الله الرحمن الرحيم

(BİRİNCİ KISIM)

GİRİŞ

İslâm Peygamberinin Hayatını Niçin Tetkik Ediyoruz?

1. Hamd, Rabb'ül-Âlemîn olan Allah'adır; biz ancak O'na kulluk eder ve ancak O'ndan yardım talep ederiz. Salât ü Selâm üzerine olsun, insanlığın hayrı için yapmış olduğu bütün iyilikler dolayısıyle Resûlullah Muhammed'e*, hürmet ve tâzimlerimizi arzederiz.

2. "Allah'ın Elçisi" mefhumu, ülkelere, muhitlere ve asırlara göre değişik görünüşler alabilmektedir. Müslümanlar nazarında insan, bütün yaratıklar arasında en şerefli olanı ve Allah'ın bir elçisi ise, ondan daha da şerefli ve insanların en kâmilidir. Bu kemâl hiç şüphesiz, ancak insanlığın en güzel ve mütekâmil görünüşleri olarak anlaşılmalıdır.

3. İnsan hayatı, iki büyük ayırım taşımaktadır: maddî ve manevi. Bu iki alan arasında ayarlı bir denge meydana getirmek, böylesine muvâzeneli bir hayatın yaşanan bir örneğini diğer insanlara vermek, şu fânî insanlara hidâyet yolunu göstermeye çalışan biri için herhalde ideal bir şey olacaktır.

4. Tarihte, hayatları taklîd ve takip edilmeye değer iyi birer örnek teşkil eden çok sayıda hükümdar, âlim, velî ve diğer birçok büyük şahsiyetler görülmektedir. Vefâtının üzerinden ondört asır kadar bir zaman geçmiş ve bu arada, ilim inanılmaz gelişmeler kaydetmiş ve hayatımızın şart ve durumları, mefhumları bile derin değişikliklere uğramış olduğu günümüzde, acaba niçin Muhammed (Aleyh'is-Salâtu v'es-Selâm)'ın hayatını tetkik ediyoruz?

---

* *Kur'ânı Kerîm*'de yer alan bir âyette Allah (Celle Celâluhu), son Resûlu Muhammed Mustafâ'nın adı her ne vesile ile olursa olsun bir yerde anıldığında, o'nun üzerine "*salât ve selâm*" getirilmesini emretmektedir (bk. *Kur'ânı Kerîm*, Sûre 33, Âyet 56)

5. Bir Müslüman için suâlin cevâbı basittir. Hayatta, o rehberin (Resûlullah'ın) gösterdiği yol takip edilmezse Müslüman olunamaz. Henüz Peygamberin hayat hikâyesinin teferrüatını (Sîre) bilmeyen bir kimse için evvelâ şu gerçekleri göstermek faydalı olacaktır:

a) Onun öğrettiği şeyler, bizzat kendisinin nezareti altında kaleme alınmış ve daha sonraki nesiller için tamamen itimada şâyan bir şekilde muhâfaza edilmiştir. Çeşitli büyük dinleri insanlara tebliğ edip anlatan diğer peygamberler arasında Muhammed A.S.S., Allah'tan zaman zaman almış olduğu vahiyleri ve diğer ilâhi emirleri sadece etrafındaki insanlara tebliğ etmek ve anlatmakla değil ve fakat aynı zamanda bunları kâtiplerine *yazıyla tesbit* ettirmek ve kendisine îman edip bağlanan Sahâbîleri arasında dağıtılabilmesi için bunları çoğaltmak şeklinde tedbirler almakla temâyüz eder. Bu öğretilip anlatılanların muhâfazası, aynı vahiy metinlerinin ibâdet esnasında okunması şeklinde, Müslümanların dînî bir vazifesi haline getirilerek sağlanmıştır. Bu durumda ilâhî menşeli âyetlerin *ezberlenmesi* mecburiyeti doğuyordu. Bu vahiylerin, yani Kur'ânı Kerîm'in yazılı nüshalarını meydana getirecek şeklindeki bu tatbikat kesilmeksizin sürdürüldü; *Yazıyla tesbit* ve *ezber,* bu iki usul, ilâhi tebliğin vahyedildiği asıl dilde ve dosdoğru bir biçimde, diğer nesillere aktarılabilmesi için birbirlerini tamamlayacak bir biçimde devam ettirildi. Kur'ânı Kerîm'in bu metni, Tevrât ve İncîl'in ikisi bir arada teşkil ettiğinden daha hacimlidir. O halde, insan hayatının her alanı için bunun çok sayıda emirler ve tâlimat ihtivâ etmesine şaşmamalıyız.

b) Muhammed A.S.S., Allah'ın Elçisi olma şerefini inhisarında bulundurduğuna dair hiç bir beyanda bulunmamış, aksine, kendisinden evvel Allah'ın bütün milletlere benzer Resûl'ler gönderdiğini ifâde etmiştir. Âdem, İdrîs, Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, Dâvud, Îsâ gibi bunlardan bazılarının adlarını vermiş ve isimlerini zikretmediği daha bir çoklarının gelip geçmiş bulunduğunu ifâde etmiştir. Onun söylediği şey, bunların yegâne fonksiyonunun, ezelî ve ebedî gerçeğin yeniden inşâsı ile daha eski peygamberler tarafından insanlara tebliğ edilip öğretilmiş ve fakat Âdem ile Havvâ'nın soyundan gelenlerin üzücü tarihlerinde yer alan harpler ve inkılaplar sonucu bozulup kaybolmuş bütün şeylerin yeniden ihyâ edilip canlandırılması olduğudur. Muhammed A.S.S., bizzat onun getirdiği ilâhi tebliğin, kendisinden sonra Allah'ın yeni bir peygamber göndermesine ihtiyaç duymayacağı bir şekilde el değmemiş ve bozulmamış olarak kalacağına dair inanış üzerinde ısrarla durmuştur. Gerçekten de bugün *Kur'ânı Kerîm* ile onun sahîh *Hadîsler*ini içine alan kitaplar, kendi aslî dili ile aynen elimiz altında bulunmaktadır.

c) İlâhî tebliğe başlamasının ilk gününden itibaren Muhammed A.S.S., bütün dünyaya hitâp ediyordu; kendisini hiç bir şekilde sadece bir milletle yahut herhangi bir belli asırla sınırlandırmıyordu; ırk ve sınıf farklarını tanımıyordu. İslâm açısından, insanların mutlak eşitliği ve ancak gönülden gelerek yaptığı işler dolayısiyle (takvâ bakımından) bazı fertlerin üstün olabileceği, köklü bir kaidedir.

d) "Mutlak kötü insan" gibi "mutlak iyi insan", beşer topluluğunda ancak nâdir istisnalardır ve ekseriyet, "vasat insan" tabakasında toplanmıştır. Muhammed A.S.S., kendisini, insanlar arasındaki "melek" tabiatlılarla sınırlandırmamıştır: Onun tebliği esas itibariyle insanların büyük ekseriyetini teşkil eden vasat, ortalama insana hitâp etmektedir. Kur'an'daki bir âyette yer alan ifâdeye göre[1] insanın peşinde koşacağı asıl şey: "... Bu Dünyada ve Âhirette iyilik, güzellik..." olmalıdır.

e) İnsanlık tarihinde, büyük hükûmdarlar, büyük fâtihler, büyük reformcular, büyük velîler v.s. eksik olmamıştır; fakat ekseriya bunların herbiri, kendilerine has alanlarda bir değer sâhibi olmuşlardır. Bütün bu çeşitli vasıfların bir arada, tek bir insanda toplanması — işte bu Muhammed A.S.S.'da görülür — sadece pek nâdir bir olay değil fakat aynı zamanda onun öğrettiklerine inanmış kimseler tarafından kendi hayatlarında da yaşanabilme imkânına sahip bir öğretim olayı teşkil eder: Bunun yön'ü ise, hayat olayları içinde muvâzenelenmiştir.

f) Reformcu'luk vasfını belirtmek bakımından Muhammed A.S.S.'ın, her zaman için güçlü kuvvetli bir din olan ve kayıpları ise, gün başına düşen ortalama kazançlarıyla mukayese edildiğinde hemen hemen bir hiç tutan günümüz dünyasının ileri gelen büyük dinlerinden İslâm dininin muallimi ve mübelliği olduğunu söylemek yeterlidir. Allah'ın sevgili bir kulu ve sâhib kılındığı doktrinleri yaşayan, gerçekleştiren bir kimse olması vasfı bakımından görüyoruz ki onun hayatı kusursuzluk ve tam bir mâsûmiyet içindedir. Sosyal bir teşkilâtçı olarak *bellum omnium contra omnes* (tam bir karışıklık ve vuruşma) hali yaşayan bir ülkede o, bir hiç ile işe başlamış ve on sene içinde, Irak ve Filistin'in güney bölgeleri de dahil bütün Arap Yarımadası'nın tamamını kapsayan, mesâhası üç milyon kilometrekareden fazla bir Devlet kurma sonucuna ulaşmıştı. Bu Devleti o, kendisinden sonra onbeş

---

1. *K.* 2/201.

yıl gibi kısa bir müddet içinde Avrupa[2], Asya ve Afrika gibi üç kıt'aya olmak üzere aynı ülkeyi genişleten haleflerine emânet edip çekildi. Bir Fâtih sıfatıyla giriştiği savaşlarda, her iki taraftan da verilen kayıplar bir kaç yüz kişiyi aşmaz; bununla berâber bütün bu meftûh topraklarda yaşayan insanlar tam bir itaat altına alınmışlardır. Gerçekte o, bedenler üzerinde olmaktan çok, kalplere hükmediyordu. Kendi hayatında iken din tebliğinde elde ettiği başarı, Vedâ Haccı esnasında Arafat'ta 150.000 kişilik bir mü'min topluluğuna hitap edecek kadar büyük olmuştur ki bu tarihî olayın cereyan ettiği esnada, çok daha büyük sayıda Müslümanın o yıl Hacc'a iştirak edemeyip kendi bölgelerinde kalmış olduklarını düşünebiliriz; zîra bir Müslüman için her yıl Hacc'a gitmek mecbûrîyeti yoktur.

*g)*Muhammed A.S.S., kendisini, mü'minlere tatbikini emrettiği kaidelerin üstünde asla görmemiştir. Tamamen aksine o, namaz kılmış, oruç tutmuş ve etrafındaki sahâbîlerine verilmesini emrettği zekât miktarını çok aşan nisbetlerde tasaddukta bulunmuştur. Daha ilerde de göreceğimiz gibi o, ister harp zamanında olsun, ister sulh, düşmanlarına karşı dosdoğru ve hattâ merhametli, yumuşak davranmıştır.

h) Onun öğrettiği şeylere gelince, o, insan hayatının bütün görünüşleriyle ilgilenmiştir: İnanışlar, ruhî-manevî alan, ahlâk, iktisat, siyâset, hülâsa ister ferdi veya toplumsal, ister ruhî veya dünyevî olsun, her alanda kaideler getirmiştir. Bütün bunların da ötesinde, ayrıca kendi şahsında en güzel örneği de bize bırakmıştır.

6. Bütün bu durumlar karşısında, hüküm vermeden evvel onun hayatını tetkik etmemiz gerekmektedir.

---

2. İspanya'nın bir kısmı, Hicri 27. yılda (M. 647) Halife Osman zamanında olmak üzere esasen Fethedilmişti; bunun için bk. Tabârî, I, 2817; Balâzuri, *Futûh*, s. 408; ayrıca M. Hamidullah'ın *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* (İstanbul 1978), C. VII. Cüz: 1-2, s. 221-226'da yayınlanan arapça "Feth'ul-Endulus fî Hilâfeti Seyyidinâ Osmân, sene 27" adlı makalesi İspanya'nın Fethi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi vermektedir.

İlk Kaynaklar ve Tarihî Malzeme

7. Değişik kimselerin hayat hikâyeleri, farklı cinsten malzemeler üzerine binâ edilir. Yazılı kaynaklar arasında bazıları vardır ki bunlarda öğrenilecek çok şey bulunur, diğerleri umumiyetle alâka çekebilecek noktalarda ancak pek az bir şey taşırlar.

8. Bundan başka, hükümdar, şâir, filozof, mühendis, hâkim, velî v.s. gibi herhangi bir kimsenin hayat hikâyesi ile, bir Allah Resûlünün hayat hikâyesi arasında derin farklar vardır. Bunda sadece fânî olan insanlarla müşterek maddî vâkı'alara değil ve fakat aynı zamanda, Allah'dan gelen vahiyler, mûcizevî ihsanlar gibi fevkalâde hâdiselere ve alelâde kimselerin hemen hiç karşılaşmadığı diğer bir takım gerçeklere de raslanır. Nihâyet, "ilâhî tebliği" insanlara ulaştıran bu "elçi", birçok vasıfları nefsinde cemetmiş bir kimse olduğuna göre, onun hayatını kaleme alma işi, biografi yazarının da bir takım istisnâî vasıfları nefsinde toplamış olmasını gerektirir. Her şeyden evvel böyle bir biograf'ın objektif ve tarafsız bir etüdü gözeterek, konusunda samimî bir sevgi ile derin bir anlayış arzusu taşıması lâzım gelmektedir. Yine o kimsenin, tetkik ettiği bu peygamberin gelişini daha iyi bir şekilde değerlendirebilmesi için o ülkenin *eski tarihini,* Muhammed A.S.S'ın giriştiği faaliyet sonunda dünyâ tarihinde hâsıl olan neticeler yanında arka plana da nüfuz edebilmek için o devrin *beynelmilel tarihini,* etrafında toplaşan arkadaşlarının (sahâbî'lerinin) kültür ve medeniyet seviyesini nasıl ve ne şekilde yükselttiğini anlayabilmek için *sosyoloji*'yi, Kur'ân-ı Kerîm'in fevkalâde değer ve vasıfları için *edebiyatı* (eski Arap şiirini), Muhammed A.S.S.'ın Fâtih'lik vasıfları için *askerlik ilmini,* ihtida etmesini müteâkıp Müslüman câmianın sînesinde hasıl olan değişikliği kavrayabilmek için *psikoloji*'yi ve daha bir çok şeyi yeterince bilmesi gerekmektedir. Bütün bu nitelikleri nefsinde toplamış bir kimse olduğumuzu asla iddia etmeksizin biz diyoruz ki, şayet bütün bunları kendinde bir araya getirmiş bir biografi yazarını beklemek icab etseydi, Muhammed A.S.S.'ın hayatının

tarihi (yani *sîre*) asla yazılmamış olacak ve bu da ilmin gelişmesinde zararlı neticeler doğuracaktı.

9. Muhammed A.S.S.'ın yaşadığı çağ ile ilgili malzeme pek boldur. Herşeyden evvel *Kur'ân-ı Kerîm* gelmektedir; Bu, bizzat Peygamber A.S.S.'ın emriyle yazdırılmış ve tedvîn edilmiş ilâhi vahiylerin topluca bulundurulduğu bir koleksiondur. Bundan sonra, sahâbîlerin aracılığıyla bize kadar nakledilmiş bulunan Muhammed A.S.S.'ın yaptığı yahut söylediği şeyler mecmûası olan *Hadîs* yahut *Sünnet* gelir. Bu arada belirtelim ki, Peygamber A.S.S. hayatta iken İslâmı kabul etmiş büyük sayıda muhtedî kitlesi arasında yüzbin'den ziyadesi vardır ki bunlardan her biri, o büyük Mu'allimin hayatından en az bir vak'ayı daha sonraki nesillere nakletmiştir. Onun hayatında gördüğümüz bir biçimde, bir şahsın hayatının her safhasına dair gözkulak şâhitleri vasıtasıyla ve anında yapılmış tesbit ve şehâdetlerin bir benzeri, ne kendisinden evvel ve ne de sonra başka hiç bir kimsede görülmemektedir.

10. Kur'ânı Kerîm ve Hadîsi Şerîf gibi, Muhammed A.S.S.'ın hayatı ve tebliğ ettiği öğreti'lere dair iki ana kaynaktan ayrı, o çağda inşâd edilmiş şiir'ler veya Resûlullah'ın hayatındaki hadiselere dair yapılmış tavsîf ve telmihler, diğer kıymetli bilgi kaynaklarını teşkil ederler. Arapların şu atasözü meşhurdur:

"eş-Şi'ru Dîvân'ul-Arab"

yani "Şiir, Arabaların arşiv dairesidir".

11. Mekke ve Medine'de ve muhtemeldir ki Tâ'if, Hayber ve diğer yerlerde o devirle ilgili yüzlerce hattâ binlerce kitâbe (yazıt) vardır ki bunların biraraya getirilmesi ve tahkik edilip araştırılması henüz yeni başlamış bulunmaktadır. Ben şahsen o devirden kalma, bunlardan Medine'ye ait altı kadarını neşretmiş bulunuyorum ve şu ana kadar da bunlar tetkik altına alınan yegâne kitâbe grubunu teşkil etmektedirler.

12. O devirde etrafta bulunan komşu ülkelerde tutulmuş tarihi anlatımlar taşıyan kronik'ler maalesef mevcut değildir. İslâm Devleti, Resûlullah'ın sağlığından itibaren ve hattâ Çin ile münasebetlere dair nakledilen efsânevî bilgiler bir yana, Habeşistan, Mısır, Bizans ve Sâsânî İran İmparatorlukları, Hindistan'ın güney doğusundaki Malabar ile bir takım münâsebetlere girişmişti. Batılı müsteşriklerden Margoliouth, konumuzla ilgili olarak o devrin Mısır'ından kalma hiç bir yazılı kaydın mevcud bulunmadığını ifâde etmektedir. Bizans imparatorlarının sarayında resmî kronikçiler (vak'anüvist'ler) vardı; fakat

kötü bir tesadüf iledir ki, bu kroniklerde bir asırlık bir atlama, tam bizim meşgul bulunduğumuz asra tesâdüf etmektedir. Zonoras, Nisefor, Teofan ve diğer imparatorlar daha sonraki bir devreye rastlamaktadır. İran, Hind yahut Çin kaynaklarından da hiçbir bilgi alamamaktayız. Muhtemeldir ki, göçebe kabilelerin oturduğu ve her zaman için bitip tükenmek nedir bilmeyen iç harplerle paramparça olmuş Arab Yarımadası'nda cereyan eden hâdiselere, Araplara komşu ülkeler tarafından Resûlullah'ın sağlığında bir önem verilebilmesi için vakit henüz pek erkendi.

13. Müslümanlar pek erken bir devirden itibaren Resûlullah'ın hayat hikâyesini *(sîre*'sini) yazıyla tesbit etmeye başlamışlardır. Bunlar arasında öyleleri vardır ki hattâ onun sahâbî'leri zamanında telif edilmişlerdi: İlk önce onun savaşları ve gazve'leri, sonraları daha geniş bir alâka toplayan diğer konulardaki eserler kendini gösterdi. Hicrî ilk asırda meydana getirilen Hadîs eserleri, tamamen kaybolmuş değillerdir ve fakat aynı devirde kaleme alınmış, Resûlullah'ın *sîre*'sini konu edinenler, öyle anlaşılıyor ki kesinlikle bize kadar ulaşamamışlardır. Bugün elimizde bulunan en eski telîfat arasında Fas şehrinde bulunan Karaviyyîn Kütüphanesi'nde bazı parçaları muhafaza olunan *İbn İshâk* (öl. 151 H.)'ınkidir. Daha sonra gelen bir müellif tarafından sadece birkaç parçası iktibas edilen *İbn İshâk*'ın mektep arkadaşı *Mûsâ'bnu Ukba*'nınki ise halen Berlin'de saklanmaktadır. Bütün halinde asrımıza kadar gelmiş eserler arasıda, *el-Vâkıdî* (öl. 207 H.)'nin *el-Mağâzî* (British Museum'de el yazması halindedir)'si ile *er-Ridde* (Hindistan'ın Bankipore şehrinde yine el yazması)si bulunmaktadır. Birçok defalar neşredilip basılan *Sîret Resûlillah* adlı eserinde, *İbn İshâk*'ın iki ayrı eserini bazı düzeltmeler yaparak bir tek kitap halinde toplayan *İbn Hişâm* (öl. H. 210)'a çok şeyler borçluyuz. *İbn Sa'd* (öl. H. 230) daha da önem taşır; zîra, tamamen bir *biografik lugât* (Tabakat) mahiyetindeki hacımlı eserinde o, sadece Resûlullah'dan değil aynı şekilde onun yüzlerce sahâbesinden de bahsetmektedir.

14. İslâm öncesi Arabistan'ının neseb ilmi ile alâkalı *(ensâb* ilmi tarzında) milli bir tarihleri bulunuyordu. *İbn'ul-Kelbî* (öl. H. 204) ve daha sonra onun talebesi *el-Balâzurî* (öl. H. 279), bu çeşit bir tarih ilmini İslâm sonrası devre için de devam ettirmekle yetinmemişler fakat aynı zamanda bu eski *ensab* ilmini hacımlı kitaplar halinde bize kadar saklamışlardır. *Mus'ab* (öl. H. 236) ve talebesi *İbn Bekkâr* tarafından aynı konuda kaleme alınmış diğer eserlerle birlikte bu mezkûr eserler, elimize kadar ulaşmış bulunmaktadır ve gerçekten de daha başka yerlerde bulamadığımız bir çok tarihî mâlûmata biz bu eserlerin satırları arasında yer yer raslamaktayız.

15. *İbn Habîb, ed-Dîneverî, et-Tabarî, el-Ya'kûbî, el-Mes'ûdî* ve diğerleri Resûlullah'ın hayat hikâyesine dair doğrudan eserler bırakmamış olmakla beraber, yazdıkları kitaplar, konumuzla ilgili pek kıymetli malûmatı taşımaktadırlar.

16. Hem Doğu'da ve hem de Batı'da olmak üzere benden evvel gelen ve bunlardan bazıları gerçekten çok geniş bilgilerle yüklü seleflerimin eserlerinden de faydalandım.

17. Her hâl ü kârda biz, istifâde ettiğimiz kaynakları, kitabımızın sayfa diplerinde notlar halinde vermiş bulunuyoruz.

Çevre ve Durumlar

18. İnsanlık tarihi birbiri arkasına gelen hâdiseler zincirinden, sebebler ve neticeler ilişkisinden ibârettir. İslâm doğduğunda esasen yeryüzünde birçok büyük din bulunuyordu. Yeni bir dini icab ettiren ne gibi ihtiyaçlar vardı ve bu dinin başarısı ne gibi şartlara bağlıydı? Bu suallere profesör Philip K. Hitti'nin vermiş olduğu cevap pek kısadır[3]: "İslâm dini de kendi orijinal bütünü içinde, Sâmî'ler arasında görülen semâvî dinlerin mantıkî bir devâmı ve tekâmülünden ibârettir" (S. Tuğ tercümesi, İstanbul 1980, s.24). Daha Muhammed A.S.S.'ın devrinde bile milletlerin birbirleri arasında bağımlı hale gelmesi hayli genişlemiş bulunuyordu ve hatırlatmada fayda görüyoruz ki, Muhammed A.S.S. ile birlikte onun hemşehrileri, çevrede oturan milletlerle en azından iktisâdî münasebetler içinde bulunuyorlardı. Ahmed'ubn Hanbel[4], Resûlullah'ın gençliğinde Abd'ul-Kays'ın ülkesini (yani Bahreyn Umân bölgesini) ziyaret ettiğini nakletmektedir; diğer tarafdan İbn'ul-Habîb[5] eserinde şöyle söylemektedir; "... Daha sonra Debâ gelir ki burası Arabistan'ın iki büyük liman şehrinden biridir. Sind (bugünkü Pakistan), Hind ve Çin'den gelen tüccarlar, böylece hem Doğu ve hem de Batı çevrelerinin insanları buraya uğruyorlardı".

19. Bizâtihi Arabistan'ın taşıdığı şart ve durumlardan bahsetmezden önce, Arapların komşularından söz edelim:

Çin:

20. Konfiçyus (yani Kung-Fu-Çö, M.Ö. 551-479) iledir ki Çin sahip olduğu medeniyetin en yüksek noktasına ulaşır. Fakat islâmın ortaya çıkacağına yakın devrede burada umumî bir boşluk ve bir çö-

---

3. *History of the Arabs*, s.8: "Islam, too, in its original form is the logical perfection of Semitic religion".
4. *Musned,* IV, 206.
5. *Muhabbar*, s. 265.

küntü müşâhede edilmektedir. Konfiçyus ile birlikte kurulan sosyal sistem çözülmekte ve Hindistan'dan gelen Budizm burada daha normal şartları yeniden tesis etme yollarını aramaktaydı. Ele aldığımız asırda Çin'de herşey bir hal'den diğer bir hâle geçiş halindeydi. Daha evvel kurulan *Hun* hâkimiyeti, çok evvelleri sona ermişti. *Vei, Vu* ve *Şu* adını taşıyan üç hânedânın gelişi, kardeş kavgalarını da berâberinde getirmişti. Dahilde ortaya çıkan bu karışıklıklardan ayrı, *Tatar*'ların, *Hsiung-Nu* ve *Tibet*'lilerin istilâ teşebbüslerine de karşı koymak lâzım geliyordu. Araya giren uzun bir devreden sonra, otuz senelik bir gayret sonucu (589-618) *Sui* hânedânı pek zayıf da olsa ülkenin birlik ve bütünlüğünü yeniden tesise muvaffak oldu ve fakat Muhammed A.S.S.'ın Hicretinden beş yıl evvel, Çin yeniden korkunç bir kargaşalığa sahne oldu. Daha sonra *T'iang*'lar iktidara geldi ve bir dereceye kadar nizamı temin ettiler[6] ve fakat Çinli olmayanların hâkim tabakalarla eşitliğini emreden insanlık aşkı ve hizmet zevki, *"Gök Oğulları"* sayılan *Bagpur*'larda mevcut değildi. Bu yönden pek büyük bir ümide kapılmaya imkân yoktu. Her hal ü kârda, Muhammed A.S.S., 'Umân'a yaptığı seyahatlerde, Çinlilerle kurşılaşmış olmalıdır; bu halkın san'at ve sınaî durumlarına dair onda büyük bir takdir hissinin mevcudiyetini görüyoruz. Şu hadis ondan rivayet edilmektedir:

"İlim Çin'de de olsa gidip onu arayanız"[7].

Hindistan:

21. İsâ Peygamber'den bin yıl kadar evvel Ârî'ler, burada kesinlikle yerleşmeleri ile sonuçlanacak şekilde Hindistan'ı istilâ ettiler. Onlarda görülen *Kast* sistemi, yani *Ârî* olmayan herkese karşı besledikleri bedenen değmeme mefhûmu ve "olayları Yaratana tapma" yerine "olayların kendisine tapma", onları tapınanların sayısından çok tapınılan tanrıları bulunan bir dine sürüklemişti. Gerçekten de Hindû Panteon-mâbedlerinde dörtyüz milyon kadar tanrı sayılmaktadır. Ayrıca, insanın saadet ve kurtuluşunun yegâne çaresi olarak dünya hayatını bir kenara silkip atmak doktrini, mağlupların gayrı insanî bir şey olan *"dokunulmaz"*lık kaderine kendilerini teslim etmeleri ile sonuçlanan, rûhun bir cisimden diğer cisme geçmesi *(tenâsuh, mêtempsichose)* inançları, bütün bunlar Hindûları insan cemiyeti için bir

6. *Encyclopaedia Britannica*, "China" maddesi.
7. Suyûtî bu hadisi, *Cem'ul-Cevâmi'* adlı eserinde şu müelliflerden naklen vermektedir: İbn 'Abd'il-Berr, *el-'İlm*, Beyhaki, *Şu'ab' ul-İmân*, İbn 'Adî, *el-Kâmil*, el-'Ukaylî, *ed-Du'afâ*.

tehlike haline getirmişti. Konfiçyus'un Hindistan'daki Çağdaşı *Gotama Buda,* Hindli Brahmanların bu şekilciliklerini red ve inkâr ile işe koyuldu ve fakat onun getirdiği öğretim diğer bir yönden ifrata saptı gitti. Bu duruma göre Budizm, umûmiyetle insanlık hayrına son sözü söylemiş olmuyordu, fakat onun giriştiği hareket, bir ön adım teşkil eder; Hindistan'a birçok iyilikleri dokunmuştur. Budizm sadece seçkin insan tabakaları için değil ve fakat aynı zamanda avâm arasındaki herhangi bir kimsenin normal bir hayata kavuşması için tedrîcî bir şekilde tekâmül edip, gelişme yollarını göstermeye muktedir idi. Maalsef Brahmanizm bu rakibinin kısa zaman içinde kökünü kazıdı ve onu, doğmuş bulunduğu Hindistan'dan, büyük bir gaddarlık ve zulûm ile çıkarıp attı.

22. Hicretten evvel Orta Asya'dan gelen bir *Ak Hun* hânedânı Hindistan'da hüküm sürüyordu. Fakat, Muhammed A.S.S.'ın doğumundan dört sene evvel (bu aynı zamanda Justinien'in de ölüm senesidir) yani 565 yılında *Ceyhun*(Oxus) nehri kıyısında bir mağlûbiyet almaları, Hindistan'daki hakimiyetlerini kaybetmeleri ile sonuçlandı. Daha sonra kıral *Tânesar*'ın oğlu *Harş*'ın, Kuzey'den gelmek suretiyle Hindistan'ı ele geçirdiğini görüyoruz (606-648); o yavaş yavaş Assâm, Bengal, Nepal, Mâlva, Gucerat, Kâsiâvâr v.s. bölgeleri istilâ etmiş ve fakat 610 senesinde (bu olay, Muhammed A.S.S'ın tebliğe başlamasından birkaç ay sonra gerçekleşmiştir.) Kıral Harş, Hihdistan'ın güneyinde uzanan Dekkan üzerine inmiş, ancak burada *Çalukya* hanedanından kıral II. *Pulikesan* tarafından *Narbuda* nehri üzerinde mağlubiyete uğratılmıştır. Harş'ın çocuğu dünyaya gelmemişti. Onun gerçekleştirmiş olduğu büyük istilâ hareketi ve imparatorluğundaki nisbî sükûnet, halkına müreffeh bir hayat sağlamıştı. Harş'ın ölümüyle, imparatorluğu da yok oldu ve ülke içi harplerle paramparça hâle geldi Mezkûr Çalukya'lar Kuzeyden gelen Harş'lılara karşı kendilerini muzafferâne bir şekilde müdafaa etmişler ve fakat güneyden gelen Kanjivaram'lı *Pullava*'lara mukavemet gösterememişlerdi. İşte böylece, uzun asırlar boyunca Himalaya sıra dağlarının altında uzanan Hindistan kıt'asında tam bir karışıklık ve çatışma hali sürdü gitti.[8]

Türkistan ve Moğolistan:

23. Bu bölgelerden çıkan göç dalgalarının dünyanın dört köşesine uzanıp gitmeleri muhakkak ki çok alâka çekici bir olaydır; ancak şurasını kabûl etmek lâzımdır ki İslâmın ortaya çıktığı devir olan Mi-

8. Bk. *Encyclopaedia Britannica,* "India" maddesi .

lâdî VII. Asırda bu ülkelerden ortaya çıkmış kayda değer tarihi olaylar görememekteyiz. Resûlullah zamanında *Hun*'lar Tibet'i işgalleri altında bulunduruyorlar ve Batı Türkleriyle kurdukları bir ittifak sayesinde daha da kuvvetlenmiş bulunuyorlardı[9]. Fakat insanlığa hizmet anlayışına onlar arasında henüz o sırada pek rastlanmamaktaydı.

Bizans İmparatorluğu:

24. Muhammed A.S.S., ne Avrupa'yı ve ne de Katolikliği tanımış değildi; o sadece Bizans hâkimiyeti altındaki Suriye'nin doğrudan doğruya İncil metnine bağlı Araplarıyla bir temasa sahip olmuştu. İşte bu temaslar sayesindedir ki kendisi, Hıristiyanlık nas'ları ile ilgili unsurları herhalde görmüş bilmiş olabilir.

25. "*Rûm*" kelimesi o günün arapçasında da kullanılmakla berâber, İslâmın ortaya çıktığı bu sırada asıl Roma İmparatorluğu artık yaşamıyordu. Daha sonra Bizans adıyla anılacak olan, İmparatorluğun sadece Doğu kanadı hayatta kalmıştı. Batı eyâletleri ve hatta bizzat başşehir *Roma* bile Kuzeyden gelen *Cermen* ve diğer milletler tarafından istilâya uğramıştı. Bu barbar milletler zamanla Roma Hıristiyanlığını benimsemişlerdi; ancak devletler hukuku tarihçisi *Ernest Nys*[10]'in beyan ettiğine göre Kuzey'li bu göçebe sürüler, Îsâ Peygamber'in tebliğ ettiği sulh dinine girmiş olsalar bile, müthiş bir putperestlik tatbikatı içinde yüzmekteydiler. Bundan öte bu bölge, birbirleriyle daima bir çatışma ve vuruşma halinde bulunan yüzlerce prensliğe ayrılmıştı.

26. Bizans İmparatorluğu'na gelince bu, asırlardan beri bir yandan İran'a karşı, diğer taraftan Batı'dan gelen barbarlara ve bu arada *Slav*'lara karşı şiddetli ve dâimi bir mücadelenin içindeydi. Muhammed A.S.S.'ın tebliğ vazifesine başladığı sıralarda İran, savaşa başvurmak suretiyle, Suriye ve Mısır'ı da içine alan en iyi, en güzîde eyâletleri koparıp almıştı. Anlaşıldığına göre Mekkeliler'in "uzaklarda" cereyan eden bu savaşlarla ilgili olarak yapacakları bir şey yoktu. Onlar Bizans ve Sâsânî İran imparatorluklarının her ikisi ile de ticâri münasebetlere sahiptiler; bunlardan birinin diğeri aleyhine bir toprak kazancına sahip olması, bu bîtaraf üçüncü ülkelerde hiç bir değişiklik husûle getirmiyordu. Bununla birlikte milletlerin, daha o devirde de mevcut birbirleri arasındaki bağlılıklar, Kur'anı Kerîm'in Mekkî âyetlerinde şaşılacak telmihlerle bize hatırlatılmaktadır. Gerçekten de o, 30 sayılı ve "Rûm" adını taşıyan sûresinde, Müslümanların bu olay-

---

9. Bk.*A.g.e.*, "Türkistan" maddesi.
10. *Origines du Droit International,* Bruxelles 1894, Bölüm 3, s. 44 ve müt. .

lara dair besledikleri alâkayı dile getirmekte ve birkaç sene zarfında durumun tersine döneceğini evvelden haber vermektedir:

"... Yakın bir ülkede *Rûm*'lar mağlûb oldular; onlar bu mağlûbiyetlerinden sonra gâlib geleceklerdir: On sene içinde; evveli ve sonrası Allah'ın emrine bağlı olarak... O günde Mü'minler, Allah'ın yardımıyla ferâha çıkacaklardır. Allah dilediğine yardım eder; O, çok kudretli ve çok merhametlidir"[11].

27. Gerçekten de, olayın üzerinden dokuz sene geçmemişti ki, Hicretten Evvel 6. yılda, *"Âteş'e tapanlar"*(İranlılar), *"Mü'minler"*(Bizanslılar) karşısında *Nineva* şehri yakınında ağır bir mağlûbiyete uğradılar; öylesine fecî bir mağlûbiyet ki İran tahtını işgal edenler arasında çok sayıda ve kısa zaman aralıklarıyla değişiklikler husûle geldi. İran bunun altından ebediyen çıkmasını bilememiştir. Bizans ise bu galebesinden beklenen büyük istifâdeler sağlayamamıştı; Ülke gerçekten de dış dünyevî harplerle olduğu kadar, dahilde de dinî zulûm ve eziyetler yüzünden mahv ü perişan hale düşmüştü. İlâhiyatla ilgili pek âlimâne münakaşalar, Bizans ahalisinin alt tabakalarına kadar yayılmış bulunuyordu; onlar bu münakaşaları o derece önemli sayıyorlardı ki, bir inanç fırkası, diğer bir inanç taifesi mensuplarının mevcûdiyetine asla müsâmaha edemez olmuştu. İdâreci hâkim zümreler ise hattâ aynı nesil içinde zaman zaman taraf değiştiriyorlar ve böylece onlar, temine çalışacakları tarafsız adâlet yerine, tatbik ettikleri dinî zulûm ve eziyetle halkın gitgide artan bir biçimde felâkete garkolmasına sebeb oluyorlardı. Gayrı resmî (yani hükûmdarların tutmadığı) Hıristiyan mezheblere mensup dindarların, kendi mensubu bulundukları mezheb'den gayrı bir mezhebe mensûp Hükûmdarın idâresi altında yaşamaktansa, yabancı bir hâkimiyeti tercih edecek hâle gelmiş olduklarını bütün Bizans tarihçileri ittifak halinde söylemektedirler ve gerçekten de bu zulûm altındaki halk, kısa zaman sonra Müslümanların gelişini baş tâcı edinmiştir!

İran:

28. Diğer taraftan, Arablara komşu bir ülke olan İran, insanlık için büyük bir ümid vermemekteydi. Bizanslılar ve Orta Asya taraflarında Türklerle mücâdele şeklinde iki cephede giriştikleri savaşlar bir tarafa, ülkedeki rûhî-mânevî hayat, diğerlerine bir şey vermekten uzaktı. Resûlullah'ın doğumu sıralarında, *Mazdek* dîni İran'ın resmî dîni olmuştu. Bu dînin kurucusu *Mazdek** büyük bir rahatlık içinde, İmpa-

---

11. *K.30/2-5.*
* Bkz. A. Christensen, *l'Iran sous Les Sassanides,* Kopenhag 1944 (II. yayın), s. 39, 335 ve d.

rator ve İmparatoriçeye hitâben onların sadece birbirlerine ait olmadıklarını, aksine, kim olursa olsun bir erkeğin, imparatoriçe de olsa, herhangi bir kadın ile temas kurmaya hakkı olduğunu söyleyebiliyordu. Onun bu sözleri ne imparatoriçede bir utanma ve ne de kocasında bir kıskançlık hissi husûle gètirebiliyordu. *Medâyin*(Ktesifon)'de babasından kalan tahta *Anûşarvân*'ın yerleşmesi üzerine dini alandaki zulüm sadece yön değiştirmiştir: Dün'ün mazlûmları bugün zâlim olmuşlardı ve İran'da insanlığın çektiği eziyet, evvelkilerden daha az olmadı.

Habeşistan:

29. Sahip olduğu eski medeniyet sayesinde Habeşistan, kuvvet yoluna başvurarak bereketli topraklara sahip *Yemen*'i Arabların elinden koparıp almıştı. Daha sonraları, Muhammed A.S.S.'ın bizzat doğduğu yılda, Habeşliler, Yemen'den hareketle Arabistan'ın Kuzey bölgelerine doğru büyük bir askerî sefer tertiplediler. Fakat Kur'ânı Kerîm'de ifâde edildiği vechile[12] *Mekke* civarına geldiklerinde, onlar *"özü yenmiş dâne"* gibi oluverdiler. Habeşistan'ın başşehrinde ise, İslâm henüz ortaya çıkarken kardeş kavgaları görülmektedir. Buraya sığınmış birkaç Müslüman mülteci, birçok defâlar bu iç harplerden endişeye düşmüşlerdir.

Özet:

30. Kısaca söylemek icab ederse, baktığımızda dünyanın her tarafında bu asırda gördüğümüz şey, sadece ırk, renk, dil, bölge farkları dolayısiyle çılgınca peşin hükümler, harpler, geri kalan halkın elinde hiçbir şey bulunmamasına rağmen zenginlik ve servetin birkaç şahsın elinde dönüp dolaşması dolayısiyle kara bir sefâlet havasıdır. İnsanlar, aynı çift'in soyundan, yani Âdem ile Havva'dan gelen yaratıklar olduklarını tamamen unutmuşlardı ve kardeşin kardeşe güttüğü kin ve öldürme duygusu onları hayvanlardan da aşağı bir seviyeye sürüklemişti. Çoğu, kurtlara has materyalist bir hayat yaşıyordu. Kendini rûhî-manevî hayata yöneltmek isteyen bazı kimseler ise, dünyâdan el ve eteğini tamamen çekmişlerdi; bunlar, muhakkak ki melekleri andırıyorlardı, fakat girdikleri bu yol'un faydası ancak kendilerineydi ve insan toplumu bundan hemen hemen hiç bir istifâde sağlıyamıyordu. Bütün bu gibi kimseler, insanın *rûh* ve *beden*'den müteşekkil bir yapısı olduğunu unutmuşlardı. Bu durum karşısında insanlık bir istikamet, bir "din" ihtiyacındaydı ki böylece maddî ve rûhî her iki alanda da kendisine bu yol, umumî bir rehber olabilsin. Netice

12. *K.* 105/5 .

olarak da insanın tutarlı ve ayarlı bir gelişmeye sahip olabilmesine imkân verecek şekilde insanın bu iki yapısı arasında bir denge, bir irtibat ortaya çıkacaktır. İnsan denen varlık, ne bir melek, ne bir şeytan, ne de bir taş'dır. O, iyi olduğu kadar kötü şeyleri de yapabilecek kabiliyetlere sahiptir; fakat aynı şekilde kötü eğilimleri ve hırslarını, şehvanî duygularını kontrol altına alma imkânı veren *akıl*'a da mâliktir. İşte insan o devirde, bunların kendisine yeniden söylenilmesine ve yeni baştan kendisinin sadece bir takım haklara sahip değil aynı zamanda karşılıklı vazifelerle de yüklü bulunduğuna ve hayatında işlemiş olduğu fiil ve hareketlerinden mes'ul ve bunların hesabını mutlaka bir gün vereceğine dair yeni baştan bir öğretime tâbi tutulmaya muhtaçtı.

Bir Merkez Seçimi

31. Bir hareket, dağınık yerlerde olmaktan çok belli bir merkezde daha tesirli neticeler doğurur. Görmüş olduğumuz gibi o Asırda dünya, tamamı itibariyle bir yöne doğru yolalmak, harekete geçmek ihtiyacındaydı. Fakat bu reformist ilâhi tebliğin "genel karargâhı" yani merkezi nerede kurulacaktı?

Coğrafi Sebebler:

32. Dünyamız gibi kürevî cisim üzerinde herhangi bir nokta merkez hizmeti görebilir. Fakat yeryüzünün her yanı yaşanabilir yerler değildir. Evvelâ su ile kaplı bölgeleri, dağları ve buzlarla kaplı kutupları bir kenara itmek icab eder. Kalan topraklar, yer küresinin bir yarısında bir kısmı, diğer yarısında bir kısmı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ancak seçimin, daha geniş ve daha çok insanı barındıran "eski dünya" üzerine düşmesi gerekmekteydi.

33. Gerçekten de seçimin teveccüh ettiği Dünya yarı küresinde, üç kıt'anın yani Avrupa, Asya ve Afrika kıt'alarının kesiştiği yerlerde bir nokta bulmak için haritaya bakalım: Hemen gözümüze çarpan, Asya'nın olduğu kadar Avrupa ve Afrika'nın da yanıbaşındaki Arabistan Yarımadası olacaktır. İnsan medeniyeti üzerinde iklimlerin de bir tesiri olduğuna bir önem atfedilecek olursa, *Mekke-Medîne-Tâ'if* komşu şehirlerinin teşkil ettiği *üçgen* üzerinde insanı şaşırtan bazı şeyler buluruz: Mekke, Afrika çöllerini temsil etmekte, Medîne, ılık ülkelerin bereketliliğine sahip ve nihâyet, Tâ'if, Avrupa'nın güney memleketlerinin iklimini göstermektedir. Daha İslâmdan evvel bile bu üç şehir pek yakın bağlarla birbirlerine bağlamış bulunuyorlardı. En azından aynı menfaatler onları bir konfederasyon halinde toparlamıştı ki bunda Mekke, ticari organizasyonuyla, birleştirici unsur rolünü oynamaktaydı.

34. Bundan başka Arabistan, Avrupa, Afrika ve Asya kıt'alarında yer alan siyasî kuvvetlerin o sırada herbirinin ayrı ayrı siyasî ve iktisâdî menfaatlere sahip olduğu yegâne ülkeydi. Meselâ *Bizans*lılar Arabistan'ın kuzeyini kontrolleri altında bulunduruyorlar, *İran*lılar doğu ve kuzey doğudaki 'Umân, Bahreyn (bugünkü el-Hasâ) ve Arablara ait Irak bölgelerinde himâye idâreleri kurmuş ve nihâyet *Habeşistan,* Yemen'de hükmünü yürütür vaziyetteydi.

35. Üç büyük kıt'anın birbirine değdikleri ve onların aksion ve reaksionlarının toplandığı bir merkez olarak Arabistan, herhangi bir diğer ülkeden çok bu kıt'alarda yaşayan insanları ve bunların gelenek ve yaşayışlarını tanıma imkânına sahipti.

36. Gerçekten de eskiler *Mekke*'ye *"Yeryüzünün Göbeği"* adını vermekteydiler.

Sosyolojik sebeb'ler:

37. İnsanlık tarihinde en medeni ülkelerin, maddi vasıta ve imkânlara sahip bulunmayan barbar kavimler tarafından hakimiyet altına alınmaları göze hayli batar vaziyettedir: Romalılar karşısında Cermenler, Çinliler karşısında Moğollar gibi... Bundan ayrı iptidâî medeniyetlerin daha yüksek kültür seviyelerine çıkabilmeleri için tedrîcen gelişme mecburiyetleri vardır. Müreffeh ve rahat bir hayat, tehlikelerle dolu büyük işlere atılma ve hattâ ülkenin müdafaası gibi pek zarurî bir çok vasıf ve kabiliyetleri medenî milletlerin elinden çeker alır. Ölüm korkusu medenî olanlarda hasseten kuvvetlidir.

38. Baştan aşağı medenî hale gelmiş bir millet şayet yeni bir kan, meselâ hariçten gelen barbar'ların kanı, alamıyorsa, kendini yenileme ve gençleştirme vasıtalarından mahrum demektir. Gerçekten de Çöl ile çevrili şehirlerde, şehir sakinleri göçebelerden kız alıp vermek suretiyle akrabalık bağları kurarlar ki bu Arabistan'ın hususiyet taşıyan bir gerçeğidir.

39. Orta Asya'nın, Çin'den Avrupa içlerine kadar göç dalgaları çıkarıp göndermiş olması yanında, Arabistan da bu konuda geri durmamıştır. Hiç de efsanelere dayanılarak söylenmemektedir ki, İslâm'dan evvel Araplar *Semerkant*'a kadar ilerlemişler, buralarda sadece yerleşme bölgeleri değil ve fakat aynı zamanda meselâ *Halep* gibi kendi asıl ülkelerinden pek uzak yerlerde hükûmdarlıklar tesis etmişlerdi. Burada insan cinsinin ve hatta Sâmî'lerin menşei ve ortaya çıkışları üzerinde bir münâkaşaya girmek istemiyoruz, fakat Arapların günümüze kadar varlıklarını muhafaza edebilmiş en eski milletlerden biri olduğunu söylemek hodbinlik sayılmaz. Meselâ mâlumdur ki ibrânca

ve diğer eski Sâmî dillerinin bir takım gramer kaideleri dışı durumları ile sâir güçlükleri, Arab dilinin kaide ve esasları sâyesinde hal ü fasledilebilmektedir. Görüşümüze göre, bu durum şu sebeblerden ileri gelmektedir: *1.* Araplar, sâmi kavimler arasında en eskiler kadar eski bir millettir. *2.* Araplar asırlar boyunca dillerinin sâfiyetini muhafaza etmişlerdi. Gerçekten de İslâm Öncesi Arab şiiri ve nesri, aradan 1500 sene gibi uzun bir zaman geçmiş bulunmasına rağmen, ne luğat ilmi, ne gramer ve ne de kelime yapısı ile bunun türevleri yönünden bugünkü arapçadan farklı değildir.

40. Bir kelime ile söylemek icab ederse, Araplar, enerji ve meziyetlerini bütün eski devirler boyunca muhafaza etmişlerdir. *Saint Hèlèn* adasındaki sürgün hayatı esnasında *Napolyon* pek haklı olarak şöyle düşünüyordu: "Ekseriya fevkalâde ve mûcizevî hadiselerin oluşumunda rolü bulunan tesadüfî şart ve durumlardan tamamen uzak olarak, İslâmın ortaya çıkıp kendini kabul ettirmesinde, bilemediğimiz daha bir takım şeylerin yapıcı rol oynaması lâzım gelmektedir. Bugün için bizce bilinmeyen bazı ilk sebeblerin bir neticesi olarak Hıristiyanlık nasıl mucizevî bir biçimde başlamışsa, belki de çölün içlerinden ânî olarak ortaya çıkan bu milletlerin büyük karakterlerini, büyük meziyetlerini, mukavemet edilemez atılganlıklarını yahut böylesine bir tabiatın herhangi bir diğer hususiyetini, v.s.'yi oluşturan şey, aralarında çıkmış uzun süreli iç harplerle uğraşıp durmuş olmalarıdır"[13].

41. Hicâz bölgesi en azından *İsmâ'îl* Peygamber'den sonra, ne bir din mübelliği[14] ve ne de herhangi bir istilâcı dış kuvvet tanımaktadır. Bura sâkinlerinin daima saklı duran enerji ve kabiliyetleri, eskilerden daha mükemmel bir istikamette İslâm tarafından ortaya çıkarılmış, şekillendirilmiş ve nihayet bir yöne kavuşturulmuştur. Ölümden yana mutlak bir korkusuzluk, ve hattâ İslâm yolunda ölüme karşı sahip olunan doymak bilmeyen bir hırs, düşmanı da olsa diğer insanların kanına karşı beslenen büyük bir hürmet duygusu, İslâm tarafından Arapların kafasına tekrar tekrar üzerinde durularak sokulmuştur. Zîra, sadece Resûlullah zamanında değil, onun Sahâbîleri arasından çıkan Halîfeler devrinde bile, Müslüman Araplara toprak kazançları sağlayan şey, kanlı harpler olmamıştır; Meselâ Müsteşriklerden *Lammens'e* göre[15], Suriye ve Filistin sahillerinin kuzey bölgeleri "tam

---

13. *Mémorial de Sainte Hélèn,* C. III, 183. Bu kaynağı Désvergers, *Arabie* (s. 131/not) adlı eserinde zikretmektedir.

14. *K.* 34/44.

15. Bk. *Encyclopédie de l'Islam,* "Şe'm" maddesi.

bir askerî gezinti'' sonunda fethedilmişlerdir.

42. Diğer bir görünüş de şudur: Ziraatla meşgul olan ahâli, bir tehlike ve mâcerâya atılmak, dünyanın herhangi uzak bir noktasına gitmek üzere ana-baba ocağını ve memleketini terketmeye hazır olmaktan uzak duracak kadar toprağına bağlıdır. Ancak büyük teşebbüslerde atılganlık ve tehlikeden yılmama rûhu zarurî'dir. Sınâ'î hayat dahi, sâbit ve belli yerlerde yaşayan kimseleri hareketlilikten uzak tutar. Sadece ticâret adamları, kervan süren tâcirler uzun seyahatlere katlanırlar; gerçekten de onlar buna mecburdurlar ve bu onlarda alışkanlık haline gelmiştir. İslâma beşiklik vazifesi görmüş olan *Mekke,* Kur'ânı Kerîm'in kendi ifâdesine göre: *''Zıraat yapılmayan bir vâdî''*dir[16]. Böylesine bir muhitte sanâyî de mevzû bahis olamaz. Mekkeliler hiç de göçebe değillerdi. En azından iki bin seneden beri yerleşik bir hayat sürüyorlardı ve en büyük meşgaleleri de kervan ticâreti idi. O devirlerde Avrupa'nın Hindistan ve Çin ile olan ticâreti ise Arabistan üzerinden geçmekteydi. Mekkeli Kureyşliler, İslâm öncesi Arabistan'ın beynelmilel ticarî her nevî organizasyonunun başına yerleşmişlerdi. Onlardır ki Bizans İmparatoru, İran İmparatoru, Habeşistan hükümdarı Necâşî, Yemen'in Kindî hükümdarları ve diğerleriyle ticarî anlaşmalar imzalamışlar ve her yıl âdetleri olduğu vechile Mekkeliler, Suriye, Mısır, Irak, Yemen ve Habeşistan'a kervanlarla gidiyorlardı[17]. Onlar dînî olduğu kadar siyasî bakımlardan de Fetihlere teşebbüs etmelerinden evvel, bizzat bu ülkelerin örf ve âdetlerini, hususiyetlerini, kanunlarını, buralara ulaşmak için izlenen yolları mükemmel biliyorlardı.

43. Yer değiştirme hususunda daha çabuk hareket kabiliyetine sahip olanlar için Futûhat imkânları daha da kolaydır. Meşgûl bulunduğumuz devirde at ve deve, en mükemmel savaş ve ulaşım vasıtalarıydı. Zira Arabistan'da deve bol ve atı ise, cihanşümûl bir şöhrete sahiptir.

Fiilî ve tatbiki sebebler:

44. Mekke, Tâ'if ve Medine Şehir-Devletlerinin teşkil ettiği üçgen, derinlemesine tetkik edilmeye değer bir konudur. Daha ilerde Mekke'nin İslâm Öncesi Devlet-Hükûmet sistemini teferruatı ile tetkik edeceğiz. Burada sadece, bu üç Şehir-Devlette de asıl vatandaş-

---

16. *K.* 14/40.
17. *Mélanges Massignon* adlı eserindeki "el-Îlâf" adlı makaleme bakınız: C. II, s. 293-311; ayrıca aşağıda "İktisad" Bölümü.

lar(hemşerîler)'la, tebea olarak kabul edilmiş yabancılar arasında eşitlik esasına dayalı bir nevî demokrasi hüküm sürmekteydi. Ne alt ve ne de üst herhangi bir sınıflaşma yoktu; burada bir başkan, "primus inter pares" (: benzerleri arasında birinci) idi ve hiç bir şekilde renk ve ırk engellerine raslanmıyordu. Beynelmilel alanda ne bir öneme ne de bir tesire sahip olarak onlar, diğerlerine eşit bir muâmele göstermeye daha çok muktedirdiler. Araplar kendilerini, ne "Göğün Oğulları", ne "Allah'ın seçkinleri" ve ne de tabiat itibariyle diğer bütün insanların köle, kendilerinin ise efendi takdir olunduklarını düşünüyorlardı[18]; aksine onlar ferdî meziyet ve liyâkatlere inanıyorlardı.

Psikolojik Sebebler:

45. Sâhil kısımlardaki bazı bölgeler bir yana, Mekke de dâhil Arabistan'ın büyük kısmı, daima müstakil kalmıştır: Roma, Bizans, İran ve diğer bazı imparatorlar tarafından bir çok teşebbüslerde bulunulmasına rağmen, yabancıların bu ülkeyi ele geçirmeleri aslâ mümkün olamamıştır. Resûlullah'ın doğum yılında, *"Fil Sâhibleri"*(: Ashâb'ul-Fîl) tarafından tertiplenen büyük bir istilâ dalgası Mekke önlerine kadar geldi. İslâm henüz başladığı bir sırada Arab kabilelerinden teşkil edilen bir avuç insan, Arabistan'ın kuzey-doğusundaki *Zû Kaar* mıntıkasında kuvvetli bir İran ordusunu kılıçtan geçirdi; bu öyle bir zaferdi ki Arab Yarımadası'nda, bunun meydana getirdiği akis, yabancı kuvvetlere karşı halkın mantalitesinde bir değişiklik husule getirmiş olsa gerektir. Giyindikleri bir üniformadan mahrum olan o devir Arapları, harbin karmakarışıklığı içinde dostu düşmandan ayırdetmek için "parola" kelimeleri kullanıyorlardı. Niçin olduğu bilinmiyor ve fakat tarihçilerin bize bildirdiklerine göre Bu Zû Kaar savaşında Arabların kullandığı "parola": *"Ya Muhammed!"*[19] olmuştu. Buna şöyle bir yaklaşım getirmek mümkündür; Resûlullah'ın dünyaya geldiği sene, son zamanların Resûlünün muhakkak o devirde dünyaya gelmesi ve adının da *Muhammed* olması gerektiğine dair bir çalkantı, bütün Arab Yarımadası'nda kulaktan kulağa dolaşmıştı. Kinânî'ler, Suleym'ler, Cu'fî'ler, Medine'liler ve hatta özellikle Temîmî'ler arasında Muhammed adı yaygındı. Olabilir ki işte bu Temîmi'ler bu haberi bazı Yahudi-Hıristiyan kimselerden alıp yayan kimselerdi (Bk. İbn Habîb, *Muhabbar*, s. 130). Bu hâle göre, *Zû Kaar*'daki bu acıklı ölüm-kalım mücadelesinde, savaşanların parolası olarak bek-

18. Aristo, *Politique*, Kitab I. Bölüm 7 .

19. el-Ya'kûbî, *Te'rîh*, II. 47; İbn Habîb, *Muhabbar*, s. 360; Tabarî, I, 1031 .

lenmekte olan bir kurtarıcının adını tercîh ne kadar güzel bir seçimdir![20]

Dil sebebleri:

46. Arapçanın, Allah'ın tebliğini taşıyan bir aracı olarak seçimi kendine has faydalar taşır; sâhip olduğu âhenk, kelime yapısı, fiil çekimindeki ve telâffuzundaki kaideleri bakımından hiç bir diğer dil, onunla mukayese edilemez. En küçük bir açıklığı ve teferrüatı bile zâyi etmeksizin bu dil, vecîz ve özlü ifadeler taşıyan bir dildir: Sadece zamirler değil, aynı zamanda fiiller çekilirken şahıslar dahi dişi ve erkek şeklinde birbirinden ayrılmaktadır. Kelimelerin son harflerinin, cümledeki yer ve durumuna göre tasrif edilip seslendirilmeleri (: i'râb) imkânı yanında lûgat sahasındaki inanılmaz zenginliği, her çeşit düşünceyi ve en ince farkları takdire şâyan bir zerâfetle ifâde hususunda bu dili kudretli hale getirmektedir. İnsanı heyecanlandıran bir husus vardır ki bu, arapçanın asırlar boyunca kendini geliştirme ihtiyacını duymamış olmasıdır: Nazım ve nesir, her ikisi de 1500 senedenberi, modern arapçadaki şiir ve nesirden ne gramer, ne kelime yapısı ve ne de imlâ bakımından bir ayrılığa sahiptir. Bugün Tunus, Dimaşk, Kahire yahut Bağdat radyo merkezlerinden yayılan arapça, Muhammed A.S.S.'ın kendi çağdaşlarına hitâp ederken kullandığı arapçanın ta kendisidir. Aynı şey şiir için de söylenebilir. Muhammed A.S.S.'ın getirdiği öğretim, ana dilleri olması dolayısiyle ilk hitâp ettiği kimseler olan arapça konuşanların rahatlıkla anlayabilecekleri bir açıklıktadır. Talihimiz varmış ki bu öğretimle ilgili asıl metinler zamanımıza kadar aynen muhafaza olunmuşlardır. Daha az istikrarlı herhangi bir diğer dil, Allah tarafından bundan böyle yeni bir peygamberin gönderilmeyeceği ve yeni vahiylerin indirilmeyeceği ilâhî ilhâm ve vahye dayalı bir öğretimin ve Kur'ânı Kerîm gibi bir Mukaddes Kitabın dili olmaya asla uygun düşmeyecekti.

---

20. el-Mes'ûdî (*Tenbîh*, s. 241-42), farklı bir izahta bulunuyor ve beklenmekte olan bu harbin eşiğinde Bekr'ubn Vâ'il v.s.'den müteşekkil bir birlik, Hac maksadıyla Mekke'ye geldiklerinde Resûlullah'ın onları İslâma girmeye davet ettiğini: "Allah bize, İranlılara karşı zafer verirse senin dinine girmeyi vâdediyoruz" dediklerini ve onun da buna mukabil onlar lehine dua ettiğini ve sonradan İranlılara karşı onların zafer elde ettiklerine dair bir haberin Resûlullah'a ulaşması üzerine: "İşte henüz ilk gün ki Araplar İranlıların adâletine sahip oldular ve işte benim vesilemledir ki Allah onları korudu" dediğini nakletmektedir .

Mekke'nin Bir Merkez Olarak Seçimi

47. "Eski" kıt'alar arasında Mekke'nin sahip olduğu merkezî durum (39° 54′ - 21° 21′), daha önce izah olunmuştu: Cihanşumûl bir hareket için genel karargâh olarak hiç bir yer, *"Yeryüzünün Göbeği"*nden daha uygun olamazdı. Her çeşit zıraattan mahrum, çöllük bir mıntaka olan *Mekke,* bundan ayrı, haris yağmacı ve istilâcıların göz dikmelerine karşı sığınılacak bir melce' durumundaydı. Hayatı idâme ettirebilmede yegâne çareler olan ticaret ve kervancılık, buraya emniyet içinde bazı zenginlikler çekebilirdi, zîra tabiî durum ve insan unsuru şeklinde çifte himâye buraya bahşedilmişti: Mekke, ancak müdafaası kolay dar geçitlerden geçmek suretiyle ulaşılabilen yüksek dağlarla çevrili ve bir vâdî üzerinde kurulu bir şehirdir. Hadislerde gösterildiği vechile burada bir de, Allahın yeryüzündeki vekili olarak Dünyaya varışını müteakip Âdem Peygamber tarafından inşa edilmiş ve sonra, İbrâhim Peygamber tarafından yeni baştan binâ olunmuş bir mâbed bulunuyordu ki bunun mukaddesliği, İslâm Öncesi bütün eski devirler boyunca artmış eksilmemiştir. Arabistan'ın diğer şehirleri, bir tek rakip fuar sebebiyle zarar görmelerine mukabil, biz Mekke civarında *Minâ, Mecenne, Zu'l-Mecâz* ve *'Ukâz* adını taşıyan dört ayrı fuar kasabası görmekteyiz. Arabistan'ın doğusundaki Mekke'nin rakibleri, *Suhâr* ve *Debâ* liman şehirleri[21], sahip oldukları beynelmilel büyük fuarların kurulup faaliyet göstermeleri için *Eşhur'ul-Hurum* (Allah'ın musâlaha ayları)'dan sadece bir tekine sahiptiler: Recep ayı; Mekke ise bu ayların birbiri arkasına gelen üçüne de sahipti: O sırada Arabların kullandığı takvim yılının onbirinci, onikinci ve birinci ayı. Arabların ekseriyeti bu dört musâlaha ayı ile iktifâ ediyor, fakat ayrıca *basl*[22] müessesi, Mekke'de bazı aileleri yağmalardan doğan her çe-

---

21. Bk. İbn Habib, *Muhabbar,* s.265-66;, Merzûki, *el-Ezmine ve'l-Emkine,* II, 163; Ya'kûbi, I, 313-14 .

22. İbn Hişâm, *Sîre,* s. 66.

şit zararlara karşı sekiz ay boyunca himâye ediyordu. İşte bu durumdur ki bütün Arabistan'a şâmil çok sayıda ittifak anlaşmaları ve kezâ İran, Habeşistan, Bizans ve sâir yerlerin hükümdarları ile akdedilmiş anlaşmalarla birlikte, Mekkelilere Arab Yarımadası'nın diğer bölgelerinde hiç bulunmayan bir emniyet ve selâmet temin etmiş bulunuyordu. Daha sonra Kur'ânı Kerîm'de onlara bu husus şöyle hatırlatılacaktır[23]:

> "Yaz ve kış seferleri, muhakkak ki onların akdettiği anlaşmalar, Kureyş'in anlaşmaları sebebiyledir! O halde onlar şu Beyt'in Rabbinine ibâdet ve kulluk etsinler; O, kendilerini açlıktan (kurtarıp) beslemiş ve her çeşit korkudan da emin kılmıştır".

48. Her ne ise, Mekke'nin önemi o kadar büyüktü ki onun çöllük vaziyetine rağmen, Roma ve Bizans, İran ve Habeş imparatorları, zaman zaman bu şehri kendi ülkelerine katmak için teşebbüslerde bulunmuşlardır. Mekke, İslâmdan evvelki zamanlarda taşıdığı adıyla *Umm'ul-Kurâ* (Şehirler Anası, Metropolis), asla bir yabancı hâkimiyet altına düşmemiştir.

49. Bir Şehir-Devlet olarak Mekke, oligarşik bir temel üzerine kurulu mükemmel bir teşkilâta sahipti. Hükûmet fonksionları, tevârüs yoluyla geçmek üzere on kadar ailenin elinde bulunduruluyor ve idarî işler çok sayıda fertler tarafından îfa ediliyorlardı. Bu "bakanlar kurulu", yetişkin bütün vatandaşların iştirak ettiği bir "parlamento"nun kontrolu altında çalışıyordu.

50. Okuma-yazma san'atı Mekke'ye pek az girmiş olmasına rağmen bu şehrin sâkinleri, nazım, nesir, belâgat, gece toplantılarında herkesin arasında anlatılan hikâyet v.s. gibi edebî san'atlara pek fazla alâka gösteriyorlardı. Şehrin mâbedi olan Kâ'be yapısının iç kısmında, sadece Mekkelilerin değil fakat bütün Arabların telif ettiği en güzel şiirler, hayallerdeki en büyük mükafât olarak asılı bulundurulurdu. Bundan ayrı Mekkeli'ler çocuklarına mükemmel bir dil ve edebiyat eğitimi verme gayreti de taşırlardı; bunun için de onları, doğumlarından itibaren, kozmopolit merkezlerden uzak, bâdiyede dolaşan kabileler arasına gönderirler ve böylece onların buralarda bir kaç yıl için iyi beslenme ve büyüme şartlarını temin ederlerdi.

51. İslâm ortaya çıktığı sırada Mekkeliler putperest-müşrik bir inançta bulunmakla birlikte, Vâhid ve Kahhâr sıfatlarını taşıyan üstün bir Allah düşüncesine esâsen sâhiptiler; put tanrılar ise Allah ka-

23. *K.* 106/ 1-4.

tında aracı durumundaydılar. Merak sâikiyle Hıristiyanlık, Zerdüştün Mecûsî'liği, Ateizm, v.s. gibi felsefî düşünceler kolaylıkla burada taraftar buluyordu. Bu inanışlar tabiî olarak küçük sayılarda da olsa, insan zümreleri teşkil edebilmişlerdir. Şurası dikkati çekmektedir ki, onlar arasında beklenmedik bir hoşgörü yaygındı: aynı ocak içinde muhtelif din mensupları barınabiliyordu. Ayrıca, Kâ'be'nin etrafında Arabistan'daki kabileleri temsil etmek üzere onların sayısınca, yüzlerce put yerleştirilmiş bulunuyordu. Ka'be'nin iç duvarları üzerine nakşedilmiş resimler arasında ***İbrâhîm, İsmâ'îl, Îsâ*** ve *Meryem* tasvirleri de görülmekteydi (Muk. edz. ilerde 143. paragraf)

52. Yabancı ülkelerde Mekkelilerin gerçekleştirdikleri seyahatler, müşrik hac zamanlarında buradan gelip geçen yabancılarla kurulan temaslar ve hattâ, beynelmilel kervanların buraya uğramaları sâyesindedir ki bu ahâlinin örf ve âdetleri, alışkanlık ve davranışları iyice incelik ve hassasiyet kazanmıştı.

53. Gelişiyle Mekkelilerin üzerinde İslâm'ın yaptığı şey, esâsen onların sahip olduğu vasıfları düzeltip mükemmelleştirmek ve fiilen yaşanıp gerçekleştirmek üzere onlara yeni bir ideal vermek olmuştur ki bütün bunları yaparken İslâm, bu ahâlinin kusur ve noksanlarını, onların sefîh hayatını yeni baştan bir tanzîme tabî tutmuştur.

İlâhî Yüce Tebliğ Vazifesi İçin Muhammed A.S.S.'ın Seçilmesi

54. Allah, kimi dilerse onu herhangi bir vazife için seçebilir: O'nun kuvvet ve kudreti sınırsızdır ve O'nun dileğine hudut yoktur. Ancak tamamen kendine has bir istek ile bu dünyayı "sebebler ve neticeler" zinciri halinde yaratmasında olduğu gibi, Muhammed A.S.S'ın ilâhî tebliğ vazifesi için seçilmesinde de aynı "sebebler ve neticeler" münasebetinin işlediğini müşâhede etmekteyiz; aynı münasebet, üzerinde insanların yaşadığı toprakların tam orta yerinin, bu ilâhî tebliğ vazifesinin yapıldığı mahal olarak isâbetle seçilmesinde de görüldüğünü az önce açıklamıştık (bkz. 47-50. paragraflar).

55. İslâm'ın ortaya çıktığı sırada Mekke şehri, *Kureyş* kabilesi Araplarınca iskân edilmiş ve yine onlar tarafından idare edilir vaziyetteydi; şehrin nüfusu; yabancı menşe'lere sahip köle ve mevlâlar (azadlı köleler) de dâhil onbine ulaşmaktaydı. Bir monarşi yerine, bu Şehir-Devlette hüküm süren idâre, on ileri gelen ailenin teşkil ettiği *oligarşi* idâresiydi. Bu on aile arasında en çok göze çarpan iki rakip sop (aile zümresi) halinde Emevîler *(Benû Umeyye)* askerî, Hâşimî'ler *(Benû Hâşim)* ise dînî fonksiyonları yüklenmiş iki aileydi. Muhammed A.S.S., Hâşimî'lere mensuptu.

56. Kureyşî'ler, Irak'dan gelmiş olduklarını ve İbrâhîm Peygamber soyuna mensup olduklarını ileri sürürlerdi. Dînî zulüm ve eziyet gösterilmesi üzerine İbrâhîm Peygamber, ana vatanını terkettiğinde ilk önce Mısır'a gelmiş ve sonra Filistin'e geçerek orada ilk oğlu İsmâîl'in annesi Hâcer[24] ile evlenmişti. Daha sonra Hâcer ve İsmâîl, İbrâhîm

---

24. Buhârî'de kayıtlı olduğuna göre (60/11) Firavun, Hâcer'i, Sâre'nin hizmetine tahsis etmişti (:ahdemehâ). Ayrıca bkz: *Tevrât,* Tekvin, 16/1; burada "Mısırlı hizmetçi" deyimi geçmektedir. Buna bakarak onun bir köle (:câriye) olduğu sonucuna varmak lâzım gelmez. Türkçe *Tevrât* tercümesinde ise (Kitabı Mukkades Şirketi. İstanbul 1949): "...ve Saray'ın(Sâre) bir câriyesi, bir Mısırlı vardı ve onun adı Hacar'dı (Hâcer)" şeklinde alınmıştır. Zira en ileri gelen büyük bir Yahudi din adamı olan Salomon b. Isaac de

Peygamber'in ocağını, *"Schur* yolu üzerindeki bir su kaynağı kenarında"* çöllük bir yerde yerleşmek üzere terketmeye mecbur oldular. Peygamber İsmâîl A.S. soyundan gelen Kureyşî'lerin rivâyet ettiklerine göre, işte bu yer, *Mekke* bölgesidir ve kaynak da *Zemzem* suyudur. İsmâ'îl, *Curhum* kabilesinden bir kızla evlendi. İbrâhîm Peygamber ise Suriye'den zaman zaman gelerek İsmâ'îl'i ziyaret ediyordu ve oğlu İsmâ'îl'in de yardımı ile burada, Tek Allah inancı adına *Kâ'beyi* yani *Beyt'ullah'ı* inşâ etti. İslâmın ortaya çıktığı sırada bu yapı, bütün Arabistan'a şâmil bir Hac mahalli haline gelmişti. Kudüs'teki büyük mâbed'den de eski olan *Kâbe* hakkında Kur'ânı Kerîm'in[25]: Allah'ın yeryüzündeki *"İlk Evi"* deyimini kullanmasında mübâlâğa payı aranmamalıdır.

57. Bu duruma göre, Muhammed A.S.S.'ın ailesi, sadece Tek Allah inancına dair gelenekleri tevârüs etmiş değil ve fakat aynı zamanda damarlarında dolaşan kanda çeşitli insan ırklarından unsurları da taşımaktaydı: Bâbil'li, Mısır'lı, Arab. Bu, öyle bir gerçektir ki böylece aile her türlü dar peşin hükümlerden öte kalmıştı. Muhammed A.S.S.'ın yakın akrabaları arasında Grek soyundan gelen birini de görmekteyiz: Gerçekten de klasik bir neseb ilmi mütehassısı olan

---

Troyes (1040-1105)'in Pentatök (Tevrat) şerhinde şunları okumaktayız (Tekvîn, 16/1):

בת פרעה היתה. כשראה נסים
שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה
בבית זה ולא גבירה בבית אחר

"Hâcer, Firavun'un kızıydı. (İbrâhim'un zevcesi) Sâre'nin fevkalâdeliklerini gösteren mûcizeleri müşahade ettiğinde o şöyle demişti: "Bir diğer evde ev sâhibeliği yapacağına, (İbrâhim'in) şu evinde kızımın hizmetçilik etmesi çok daha iyidir" (İbrânice'den tercümeyi yapan M. G. Vajda'ya teşekkürler borçluyum).

Ayrıca işaret edelim ki, bir köle kadın (câriye) olsa bile, o, İbrâhim'e değil Sâre'ye aitti. Talmud hukukuna göre İbrâhim Peygamber için yegâne çâre, onu kendisine zevce olarak almasıydı ki bu da ancak "câriyenin sâhibesi" Sâre'nin müsaadesine tâbi bir imkândı; burada onu, bir "odalık" olarak alması söz konusu olamaz. Gerçekten de Tevrat'ta, Sâre'nin onu hediye ettiğine dair bir kayda raslanmamaktadır. Hattâ, Çıkış, 16/3'de; "...ve onu kocası İbrâhim'e karısı olmak üzere verdi" denmektedir .

* *Tevrat*'ta aynen böyledir (bk. Tekvîn, 16/7) .

25. K.3/96

Mus'ab[26], *Ebû'r-Rûm'ibn 'Umeyr'*in annesinin bir Grek olduğuna işâret etmektedir[26/1]. İşte bu Ebûr-Rûm'un erkek kardeşi, Mekkeli ve Kureyş'e mensup *Mus'ab'ubn 'Umeyr,* Resûlullah'ın halalarından birinin kızı ile evlenmek suretiyle yakın akrabası olmuştu. (Bu kızın adı *Hamne bintu Cahş* idi ki annesi *Umeyme bintu Abd'il-Muttalib'*dir). Daha sonraki hayatında görüyoruz ki Muhammed A.S.S. insan ırklarının bu şekilde bir ailede birleştirilmesi üzerinde durmuş ve bizzat kendi evinde sâdece Arab soyundan değil Yahudi ve Kıbt (Mısır'ın yerli ahâlisi) ırkından gelen zevcelere de yer vermişti.

58. Yazar, *İbn Habîb* bize yirmi nesil boyunca Resûlullah'ın ninelerini gösteren câlibi dikkat bir çalışma bırakmıştır[27]. Diğer kaynaklarda olduğu gibi[28] bu eserde de şunları okuyoruz. Resûlullah'ın dayıları olan *Abd Yelîl'*ler Tâif şehrinin hükümdarlarıydı. Onun dedesi 'Abd'ul-Muttalib'in annesi, Hîrede *Lahmî'*ler Hanedânının çıktığı aileye mensuptu. Bu ninelerin geldiği kabileler arasında, Kinâne, Ezd, Huzâ'a, Qudâ'a, Suleym, 'Advân ve diğerleri gibi Arap Yarımadası'nın pek çeşitli kabililerini görmekteyiz.

59. Abd'ul-Muttalib, Mekke Şehir-Devleti oligarşisinin on "bakan"ından biriydi. Kendisinin on oğlu olmuştu ki yaşça küçük kardeşlerden, Resûlullah'ın babası *Abd'ullah,* babası Abd'ul-Muttalib henüz sağ iken vefat etmişti. Muhammed A.S.S. ise, kendi babasının vefatından birkaç hafta sonra dünyaya gelmişlerdi. Bütün bu şartlar altında, Muhammed A.S.S., doğup büyüdüğü şehirde herhangi bir siyasî makam veya rütbe elde etme durumunda değildi. Kalb ve gönlünün incelip zenginleşmesi, hiç de sırf yaşının ilerlemesi ile bir alâkaya sahip olmaksızın daha sonraları gitgide artıp çoğalmıştı. Onun bu durumu, bir kıral ailesinin çocukları arasında kibir, acelecilik, lüks hayat sevdâsı, çalışmayı hor görme gibi çeşitli kusurlardan arınıp sıyrılmış, buna mukabil hükümdarlık için istenen nice müsbet vasıfları nefsinde toplamış en küçük oğulun vaziyetine benzemektedir. Bundan ayrı tevârüs yoluyla tahta geçecek bir veliahd-prens, bizzat kendi akrabaları, hattâ dalkavuk bir takım etraf insanları tarafından ekseriya bozulup ifsâd edilir. En küçük kardeş (yahut bir yetim), uygun bir biçimde yetişme ve yükselme hususunda daha büyük bir imkana sahiptir. Muhammed A.S.S. birbiri arkasına, kendisini himâye eden-

---

26. *Neseb Kureyş,* s. 254.
26/1. Acaba Mendel kanununa göre mi, 'Abd'ul-Muttalib gümüşî sarışın saçlara sahib olmuştu? (bk. ilerde 66 ve 487. paragraflar).
27. *Ummuhât'un-Nebî,* Bağdad 1952.
28. Meselâ: Ebû Nu'aym, *Delâ'il'un-Nubuvve,* Bölüm 20.

leri kaybetti: Annesinden sonra, yaşlı dedesi yanında kaldı; bunun vefâtı üzerine henüz sekiz yaşındayken cömert ve fakat maddî kaynakları zayıf amcası *Ebû Tâlib*'in evinde oturdu. Bu andan itibaren pek küçük yaşta çobanlık yaparak hayatını kazanmaya mecbur olmuştu. Dokuz yaşındayken, amcası ile birlikte Filistin'de bir ticârî seyahate çıktı; daha sonra zengin bir Mekkeli hanımın ticâret mallarının sorumlusu olarak bir kerre daha Filistin'e gidecektir. Aynı şekilde onu (Yemen'deki) Hubayşa[29], (Doğu Arabistan'daki Bahreyn-'Uman bölgesini içine alan) *'Abd'ul-Kays*[30]'ın ülkesinde, her seferinde de bir ticâret adamı sıfatıyla, görmekteyiz. Şayet kaynaklarda herhangi bir kaydın bulunmaması, seyahat etmediğine dair bir delil olarak ileri sürülmeyecek olursa, onun Habeşistan'ı belki de deniz yoluyla en az bir defa ziyâret ettiğini düşünebiliriz. Bütün bu ticarî yolculuklar onu, Bizans, İran, Yemen ve Habeşistan'da yürürlükte bulunan idarî veya ticarî kanun ve gelenekleri öğrenmeye zorlamıştır. Olgunluk çağında, kırk yaşlarına vardığında hayatın hâdiseleri arasında yetişmiş bu tecrübeli ve görgülü (hayat adamı) insan, kavmini islâh işine girişti. Doğduğu şehirde kendisi *el-Emin*[31] adıyla şöhret bulmuştu. Şehrin dulları ve yetim çocukları onun yanında en mükemmel sığınılacak yeri buluyorlardı. Mekkeye gelen yabancı tüccarlar dahi, borçlarını ödemeden tembellik gösteren Mekke'lilerden olan alacaklarını tahsil edebilmek için en sonunda gelip onun desteğine müracaat ediyorlardı[32]. Amcası Ebû Tâlib, onun fazilet ve güzel ahlâkını terennüm etmek için şu şiirini nazmettiğinde asla mubâlağa etmiyordu:

> "Tertemiz yüzü aşkı-içün yağmur duâ edilen,
> Dulların hâmisi, yetimlerin melce'i"[33].

---

29. Tabarî, *Te'rih,* I, 1129.
30. A. b. Hanbel, *Musned,* IV, 206.
31. İbn Hişâm s. 125; Tabarî, II, 35.
32. İbn Hişâm, s. 257-58.
33. İbn Hişâm, s. 174.

Muhammed A.S.S.'ın Ecdâdı

60. İslâmda rivâyet edilen hadîslere göre *İsmâ'îl* Peygamber annesi ile birlikte, daha sonra Mekke adını alacak olan mahalle kesin olarak yerleşip kalmıştı. Bu bölgede *'Amâlik* oğullarının bir kolu olan *Curhumî*'ler oturuyorlardı. İsmâ'îl, Curhum'dan bir kız ile evlendi ise de sonraki uzun asırlar boyunca bu aile hakkında hiç bir bilgiye raslanmaz. Muhammed A.S.S.'ın 21. dereceden ceddi *'Adnân*'ın devrinden itibaren en emin bir arazî üzerinde bulunulduğu muhakkaktır. Bütün Araplar, (kuzeyde) *Adnânî*'ler ve (güneyde) *Kahtânî*'ler şeklinde bir taksime tabi tutulurlar. Onun 18. dereceden ceddi *Mudar,* 14. dereceden *Kinâne* ve nihayet 11. dereceden *Kureyş,* birbiri arkasına kuzey kabîlelerinin önemli soplarına adlarını vermiş olan cedleridir. Dokuzuncu yukarı nesilden *Kâ'b'ubn Lu'eyy'e* gelince onun, Cuma günlerinde olmak üzere içinde bir de hutbe kısmı bulunan haftalık bir ibâdet icrâ ettiğini görüyoruz; bu ibâdete o devirde *Yevm'ul-Arûba* yani "Araplık günü" yahut "Mâruzât (yani Açıklama) günü" adı verilmekteydi (bk. İbn'ul-Cevzî, *Vefâ,* s. 73-74).

61. *Kusayy* iledir ki bu ailenin tarihi daha da canlı hale gelmiştir. Onun babası *Kilâb,* muhtemelen bir ticarî iş peşinde Filistin'e gitmek üzere yola çıkmıştı. Kendisi yolda, *Kudâ'a* kabilesinden bir kızla evlendi ki işte bundan Kusayy dünyaya gelmiştir. Babası ölünce kendisi Kudâ'a'lı ebeveyninin yanında kalması dolayısiyle annesinin büyük gam ve kedere düşmesine rağmen amcası daha sonra genç Kusayy'ı Mekke'ye kendi yanına aldırmıştı[34].

62. Şehirde o sırada *Huzâ'a* adında bir kabile hükmediyordu: işte Kusayy, aynı zamanda Kâ'be'nin muhafızı ve bekçisi olan bu kabilenin başkanının kızı ile evlenmişti. Bu başkanın oğlu daha sonraları, Kusayy lehine olmak üzere, bazı nakdî faydalar da sağlayan bu dinî fonksionu terketti. Fakat diğer Huzâî'ler ancak kuvvet yoluna baş vurulmak sure-

34. İbn Hişâm, s. 75.

tiyle itaat altına alınabildiler: Bunun için de Kusayy, annesinin kabilesinden destek temin etti[35] ve hattâ kendi lehinde Bizans İmparatoru'nun araya girmesini de sağladı[36]. Böylece Huzâ'alılar şehirden uzaklaşıp civarda hayatlarını sürdürmekle yetinmeye mecbur oldular.

63. Kusayy'ın hâkimiyeti altında Mekke büyük bir refah hayatı sürdü; hattâ idâre yeni baştan kuruldu ve "demokratik" hale getirildi. Şöyle ki: Kusayy, *Dâr'un-Nedve*'yi (Umûma açık müzakerelerin yapıldığı ev) tesis etti; burada 40 yaşına varan her vatandaş gelip şehirle ilgili işlerin münakaşalarına katılabilirdi. Yine bu Kusayy'dır ki şehrin sakinlerinden yıllık olarak tahsil edilen *Refâde* vergisini vaz ve tahsil etmiştir ki esas gaye, Hac veya Mekke fuarlarını ziyaret için buralara gelen kimselere yardım etmekti. Ayrıca o, çadırda yaşayan ahâliyi taştan yapılmış evlere taşımak suretiyle, şehre yerleşik hayat sürülen bir manzara da kazandırmıştı[37]. Bununla berâber tarihçilerden ekserisinin yazdığına göre vâdideki ağaçlardan bazılarını halktan kimse çıkıp da kesmeye cesâret edemiyordu; bu hurâfeyi yıkan da Kusayy olmuştur. Ancak *el-Balâzurî*'nin kaydına göre[38], aksine, mezkûr evlerin inşası işinde kullanılmak üzere şehir sakinleri bu ağaçları kesmek istiyorlardı; Kusayy'ın gayretleri sâyesinde bunlar kesilip yokedilmekten kurtuldular ve hattâ evlerin bahçeleri içinde kalacak şekilde muhâfaza olundular. Bu yazarın üzülerek ifâde ettiğine bakacak olursak, sonraki nesiller onun bu talimatının derin mânasını kavrayamamışlar ve iklim sebebiyle tekrar yetiştirilmesi çok zor, bu arada muhîte çok faydalı bu ağaçları keserek Mekke toprağını çıplak hâle getirmişlerdir.

64. *Kusayy*'ın oğlu *'Abd Menâf,* Mekke'nin yabancılarla olan siyasî ve iktisâdî münasebetlerini geliştirerek şehrin itibar ve nüfuzunu sağlam esaslara oturttu: Bizans, İran ve diğer ülkelerin imparatorları ona, kendi ülkelerine ticârî kervanlar sürmesi için izin verdiler[39].

65. *Abd Menâf*'ın oğlu *Hâşim,* cömertliği ile şöhret bulmuştur. Kendisi büyük bir tüccar olmuş ve sık sık Filistin'e seyahat etmiştir. Hattâ o, *Gaza (Ğazze)* şehrinde ölmüş ve burada toprağa verilmişti. Mekkeli kervanlar kuzeye çıkarken Medine'ye uğrarlardı; bu sebeble *Hâşim*'in

---

35. Balâzurî, *Ensâb,* I, 102. paragraf .
36. İbn Kutayba, *Ma'ârif,* s. 313 (Avrupa neşri).
37. Balâzurî'nin *Ensâb* I, 116. paragrafda kaydettiğine göre, Kusayy şehre su temin etmek maksadıyla "el-'Acûl" adı verilen bir su kuyusu açtırmıştı.
38. Balâzurî, *Ensâb,* I, 117. paragraf; Suheylî, *Ravz,* I, s. 87.
39. *Kur'ânı Kerim*'in 106. sûresinin Nizâm'ud-Din el-Kummî'nin *Ğarîb'ul-Kur'ân* adlı tefsiri ile birlikte mütalea ediniz; ayrıca bk. İbn Sa'd, *Tabakaat,* I/1, s. 42-46; Ya'kûbî, *Te'rîh,* I, 280-82 v.s..

Medineli pek güzel bir kadın ile evlenmesine dair nakiller bizi şaşırtmamalıdır. Bu kadın, harabesi Medine'yi bugün bile ziyaret edenlerin hayranlığını çeken bir malikâne sahibi başkan *Uhayhat'ubn Culâh*'ın dul karısı idi. Bu kadından, bir müddet annesi ile birlikte Medine'de yaşayan sonra Mekke'ye amcasının yanına gidip yerleşen Abd'ul-Muttalib dünyaya geldi.[40].

66. Resûlullah'ın dedesi *Abd'ul-Muttalib,* hemşehrilerinin sevip saydığı bir başkan olması neticesini doğuracak şekilde yüksek vasıflar taşıyan ve aynı zamanda karakteri temiz bir insan olarak bize gözükmektedir. O bize çok uzun boylu, sarışın ve sevimli bir sakal sahibi olarak tanıtılmaktadır. Kendisi gördüğü bir rüyâ üzerine, *Curhumî*'lerin buradan çıkıp gitmelerinden sonra izi kaybolmuş kutsal *Zemzem* su kaynağının yerini tekrar bulmuştur[41]. Şehrin mâbedi Kâ'be'den birkaç adım ötede böylesine mukaddes bir kuyuya Abd'ul-Muttalib'in şahsen sahip çıkmak istemesi, kendisine ağır tenkitler yöneltilmesi ve şiddetli bir muhâlefet ile sonuçlandı. Ve konu bir hakem, bir kehânet ve hattâ bir pazu kuvveti meselesi haline getirildi. Abd'ul-Muttalib annesinin akrabaları ile her zaman için temas halinde kalmış, onları sık sık ziyaret etmiş ve daimâ hediyeler vermiştir[42]. Bu sebeble yukarda naklettiğimiz ihtilâf'ın çıkması üzerine bu meselede akrabalarının müdafaasında bulunmak üzere Medine'den bir süvârî müfrezesinin çıkıp gelmesine dair tarihî nakiller[43] bizi şaşırtmamalıdır.

67. İşte tam bu devirdedir ki, Resûlullah'ın ailesi ile *Huzâ'a* kabilesi arasında, hattâ İslâmın ortaya çıkışından sonraya kadar yürürlükte tutulan ittifak anlaşması akdedilmiştir. Aynı şekilde, Abd'ul-Muttalib'in şayet on tane oğlu olursa bunlardan birini Allah'a kurban olarak fedâ edeceğine dair adağı[44] aynı tarihlere raslar ki bu, İbrâhim Peygamber zamanından kalma olduğunu sandığımız eski bir hareket tarzını hatırlatmaktadır. Abd'ul-Muttalib fal açmak suretiyle kurban edilecek oğul hususunda bir karara varmak istedi ve fal, müstakbel Resûl'ün babasına isâbet etti. Bir *'arrâfe* kadının (Fal bakan kâhine) tavsiyesi üzerine bir miktar deve ile bu oğul arasında bir seçim yapmak üzere durumu Allah'a havâle etti. Açılan fal oğul'un üzerine düştükçe mukabilindeki kurbanlık deve sayısını arttırdı. Ve nihâyet irâde develer üzerinde tecelli ettiğinde, on ile başlayan deve sayısı yüz deve'yi bulmuştu.

---

40. İbn Hişâm, s. 88.
41. İbn Hişâm, s. 71 ve müt..
42. Balâzurî, *Ensâb,* I, 125. paragraf.
43. Bk. benim *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 171; el-Halebî, *İnsân'ul-'Uyûn,* III, 80.
44. İbn Hişâm, s. 97.

68. Yine bu *'Abd'ul-Muttalib'*dir ki Yemen'e çıktığı bir seyahat dönüşü beyaz saçları boyama usulünü Mekke'ye sokmuştur[45]. Anlatıldığına göre, Kuzey batı Arabistan'da oturan *Cuzâm* kabilesinden birinin Mekke'de katledilmesi üzerine Cuzâmî'ler intikam olarak bu kabilenin toprakları üzerinden geçmekte olan bir Mekke'liyi esir aldılar. Bu olay sırasında Abd'ul Muttalib Tâ'if'de bulunuyordu. Dönüşünde Cuzâmî'ler nezdinde teşebbüse geçti ve hemşehrisini salıvermelerine mukabil kendi cebinden ağır bir fidye-i necât ödedi[46]. Yine anlatıldığına göre, Abd'ul-Muttalib'in komşusu ve aynı zamanda *emân*'ı(: himâyesi) altındaki bir Yahudi, işleyeni meçhul bir cinayete kurban gitti. Uzun ve yorucu araştırmalardan sonra Mekke'li bir sop'un başkanı *Harb'ubn Umeyye*'nin bu komplonun teşvikcisi olduğu ortaya çıktı. Suçluluğunu tamamen inkâr eden bu zanlı, tarafsız bir kimsenin hakemliğini kabule mecbûr oldu. Her iki taraf da evvelâ Habeşistan hükümdarı *Necâşî*'ye müracaat etmeye ve onun reddi halinde seçilecek diğer bir hakeme bu işi götürmeye rızâ gösterdiler. Necâşî, Harb'ın aleyhine karar verdi ve o da sadece kan diyeti ödemeye değil aynı zamanda Yahudiden çalınan malların değerini de tediyeye mecbûr oldu. Bütün tahsil edilen bu şeyler, öldürülen Yahudinin bir yeğenine verilmiştir[47]. Mekke'yi ele geçirip buradaki, *Kâbe* mâbedini yıkmak ve burada Hıristiyan dinini yaymak üzere Yemen'den gelen ve o bölgenin Habeşî vâlisi *Ebrehe* ile görüşmeleri de yürüten yine *Abd'ul-Muttalib* olmuştur[48]. Kur'ânı Kerîm'de de izleri bulunan[49] *"Fil Sâhibleri"*'nin giriştiği bu istilâ hareketinin âkıbeti hususunda ilerde daha fazla bilgi verilecektir (bkz. 485-89. paragraflar). İşte aynı yıl Muhammed A.S.S. dünyaya geldi. Sekiz yıl sonra artık iyice yaşlanmış bulunan Abd'ul-Muttalib vefat ettiğinde Mekke'de tutulan yas o derece büyük oldu ki şehrin çarşısı "günlerce" kapalı kaldı[50]. Bizzat kendi ailesi içinde kızları ve diğer kadın akrabaları sadece ağıtlar terennüm etmekle kalmadılar aynı zamanda matem havası içinde saç ve başlarını da yoldular[50/1].

69. Abd'ul-Muttalib'in oğlu *Abdullah* hakkında bildiklerimiz pek az bir şeydir. Kendisi, babası henüz sağken pek genç bir yaşta vefât etmiştir. *Ummu Hakîm* adında ikiz bir kızkardeşi vardı[51]. Öyle anlaşılıyor ki *Abdullah* yakışıklı bir gençti: Kendisine Mekke'li bir genç kız âşık

45. Balâzurî, *Ensâb,* I, 126. paragraf.
46. Balâzurî, *Ensâb,* I, 127. paragraf.
47. *A.g.e.,* I, 133. paragraf..
48. İbn Hişâm, s. 34.
49. *K.* 105. sûre.
50. Balâzurî, *Ensâb,* I, 150. paragraf.
50/1. *A.g.e.,* I, 148. paragraf..
51. *A.g.e.,* 152. paragraf; İbn Habib, *Muhabbar,* s. 172.

olmuştu; ancak bu kızın kimliği hususunda katî bir şey söylemek mümkün olmamaktadır[52]. Ancak bu ilişki daha fazla ileri gitmemiştir. *Âmine* ile gerçekleştirdiği evliliğinden birkaç ay sonra, hâmile zevcesini Mekke'de bırakarak kuzeye doğru bir seyahat işine teşebbüs etti. "Yâ ticârî bir iş veyahut da Medine'de bulunan halalarını ziyaret gayesiyle yola çıkan 'Abdullah, hastalandı ve Medine'de vefât etti"[53].

52. Bazılarına göre bu kız, Mekkeli meşhur Hıristiyan Varakat'ubn Nevfel'in kızkardeşi Kutayla'dır. Diğerleri mevzu bahis kızın ya Has'am'lı Fâtıma adında biri yahut meşhur Murr'ubn Abd'illah el-Has'amî (Wüstenfeld, *Genealogische Tabellen,* 9/21)'nin bir kızı olduğunu söylerler. Tayy kabilesinde olduğu gibi, Has'am kabilesinde de bir kısım sop'lara Hıristiyanlık nüfûz etmişti. Fâtıma ve Kutayla için bk. Balâzurî, *Ensâb,* 139. paragraf; İbn Hişâm, s. 100; Suheylî, *Ravz,* I, 104; Ebû Nu'aym, *Delâ'il,* s. 38-39.
53. Balâzurî, *Ensâb,* 158. paragraf.

(İKİNCİ KISIM)

BAŞLANGIÇ

Muhammed A.S.S.'ın Dünyaya Gelişi

70. İşte *Abd'ullah'ibn Abd'il-Muttalib*ve *Âmine Bintü Vehb'*den, Hicretten önce 53 yılında (Milâdi 569) Mekke'de *Muhammed* aleyh'is-selâtu v'es-selâm, yani müstakbel İslâm Peygamberi dünyaya geldiler[54]. Çocuğun dünyaya gelişinden birkaç hafta evvel babası hayata gözlerini yumduğundan çocuk ve annesi ile, büyük baba Abd'ul-Muttalib meşgul olmaya başladılar. Mekke'de eskiden beri ve günümüzde de mevcut bir geleneğe göre henüz süt emen çocuklar, kendilerini çöldeki özel yaşayışları içine kaldırıp götüren sütannelere tevdî edilirdi. Bu şekilde, göçebe kadınların süt emzirmek üzere çocuk aramaya gelmeleri beklenirken yeni doğan çocuğa sop'daki câriyeler süt emzirmeye mecbûr oldular. Böylece amcası *Ebû Leheb'*in câriyesi *Suveybe,* bir müddet çocuğun bakımını üzerine aldı[55]. Yine bildiğimize göre Muhammed aleyh'is-salâtu v'es-selâmın genç amcası *Hamza* onun süt kardeşi olmuştur[56]. Muhakkak ki süt anaları, zengin kimselerin çocuklarını emzirmek isterler: Muhammed aleyh'is-salâtu v'es-selâm gibi yetimler onların pek işlerine gelmez.

---

54. Mekke'de kullanılan takvim Kamerî olmakla beraber, Kamerî ile Şemsî seneyi birbirine denk gętirmekten ibaret bir metod olan Nesî usûlünü bura halkı biliyorlardı. Muhammed A.S.S., vefatından tam üç ay evvel *Vedâ Haccı* esnasında bu Nesî usûlünü ilgâ edip kaldırdı. Bu duruma göre onun hayatı boyunca, Şemsî takvime göre hesaplar yapmak gayesiyle her üç senede bir ay olmak üzere, ilâveler yapılan bir takvim kullanılmıştı. İbn Hişâm'daki bir kayda göre (s. 102), Resûlullah 12 Rebî'ul-Evvel'e raslayan bir pazartesi günü dünyayı teşrif etmişlerdi. Bk. ilerde Takvim Bölümü (1287. ve müt. paragraflar).

55. Balâzurî, *Ensâb,* C. I, 163. paragraf. O sırada bu câriye hanım, efendisinin müstefreşe'si değil ve fakat pek âla mümkündür ki bizzat Ebû Leheb'in kölelerinden birinin zevcesi durumundaydı.

56. A.g.e., ek olarak bildirilmektedir ki bu hanım, Muhammed A.S.S.'dan evvel Hamza'yı da emzirmişti, ve yine Muhammed A.S.S.'dan sonra da Ebû Selemet'ubn 'Abd'il-Esed el-Mahzûmî'yi de emzirmişti. Bu Ebû Seleme ise İslâma ilk giren kimseler arasında bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Belâzurî *Ensâb,* I, 169. paragrafına bakınız; ayrıca bk. Suheylî, I, 108.

71. Hevâzinî'ler bir kolu olan *Sa'd'ubn Bekr* kabilesinden bir zümre tam o sırada Mekke'ye gelmişti. Bu kabile içinde pek fakir bir kimse olan Muhammed A.S.S.'ın müstakbel sütannesi *Halîme* de bulunuyordu; çelimsiz ve yorgun binek hayvanı sebebiyle o Mekke'ye diğerlerine nisbetle gecikerek gelmiş ve bunun sonucu emzirilecek bir zengin çocuğu bulamamıştı. Eli boş dönmektense, yetim Muhammed A.S.S.'ı aldı ki bundan da asla pişman olmuş değildir[57].

72. Bir peygamberden beklenen şey, onun doğumundan itibaren mûcizeler göstermesidir; Anası onu dünyaya getirirken asla doğum sancıları çekmemiştir; doğduğunda o yaratandan sünnetliydi ve onu Melekler yıkamış ve iki omuzu arasına gelmek üzere sırtına *Risâlet* mührünü basmışlardı. Hadîslerde anlatıldığına göre, sütannesinin eşeği, kervanın en hızlı binek hayvanı hâline gelmişti; yine onun süt sağılan devesi, bütün aileye yetip de artacak kadar bol miktarda süt vermeye başlamış[58], Muhammed A.S.S., diğerini süt kardeşine bırakmak suretiyle, ısrarla sütannesinin sadece bir tek memesinden süt emmiş[59], *Halîme*'nın koyun ve keçileri daima karınları doymuş ve dolu olduğu halde otlaktan döner olmuşlardı; halbuki aynı otlak diğer hayvanlar için asla doyurucu olamamıştı[60].

73. Diğer bir önemli olay daha nakledilir: Süt kardeşlerinden biri bir gün ebeveyn'inin yanına hızla koşar gelir ve onlara, dehşete düşmüş bir vaziyette, bir takım kimselerin çıkıp Muhammed A.S.S.'ın üzerine atıldıklarını ve onun göğsünü yardıklarını anlatır. Ebeveyn acele fırlarlar ve Muhammed A.S.S.'ı bir tepecik üzerine oturur ve göğe doğru sâbit nazarlarla bakar vaziyette bulurlar. Sorulması üzerine o, Allah tarafından gelen iki Meleğin göğsünü yardıklarını ve kalbini dışarı çıkararak, şeytana ait olan kısmı kaldırıp attıklarını ve kalan kısmı ise semavî bir su ile yıkadıktan sonra eski yerine yerleştirdiklerini ve hattâ bu suyun serinliğini hâlâ hissetmekte olduğunu söyler. Bu duruma göre, gelen Melekler, onun sâbit nazarlarla baktığı gök istikametinde kaybolup gitmiş olmalıydılar. Sütanne ve kocası,

---

57. İbn Hişâm, s. 103; Balâzurî, *Ensâb*, 162. paragraf; Suheylî ilâve etmektedir ki (I, 108), Halîme, (Resûlullah'ın baba tarafından bir teyze oğlu olan) Abdullah'ibn Cahş'ı ve (ve yine Hz. Resûl'un baba tarafından bir amca oğlu olan) Ebû Sufyan'ibn Hâris'i de emzirmişti. Abdullah'ibn Cahş daha işin başlarında İslâma girmiş, adı geçen bu Ebû Sufyân ise, Mekke'nin Fethinden sonra ihtida etmeden evvelki safhada uzun zaman muhalefet ve inad göstermiştir. (Bkz. ilerde paragraf 183, not 226 ve 1081, not 1397/1)
58. İbn Hişâm, s. 104-105; Balâzurî, *Ensâb*, I, 162. paragraf.
59. Suheylî, I, 108.
60. İbn Hişâm, s. 105.

daha bir müddet onu kendi yanlarında eğlemek yerine, tutup ailesine götürmek gerektiği fikrine kapıldılar, zîra fevkalâdeliklere sahip bu hârika çocuğun başına daha ne gibi felâketlerin gelebileceği meçhuldü[61]. Yine bu fevkalâdelikleri arasında doğumundan hemen sonra onun her nevî mahlûkata melekler vasıtasıyla tanıtılmak, tanıştırılmak üzere gösterilmesi meselesi de vardır[62].

74. Şimdi bu fevkalâdeliklerin ötesine dönelim. Göçebe bir sütanne yanında sürülen hayat herhalde pek basit olabilirdi. Kabîle, çeşitli mevsimleri değişik yerlerde geçiriyor, çocuklar bütün gün boyunca otlaklarda sürüleri kolluyorlar ve hep bir arada oldukları halde oyun oynuyorlardı; kadınlar ise ateş yakıp yemek pişirmek üzere çalı çırpı topluyorlar, yuvaları ile meşgul oluyorlar ve iplik eğiriyorlardı. Bazen hurma ve süt ile yetinilirdi. Ekseriyâ sebze, et v.s. yenir ve fuarlar esnasında yahut Mekke gibi "büyük şehirler"e yapılan ziyaretler sırasında bazı tatlı ve şekerlemeler tadılırdı. Yine bu bölgelerde baskın olaylarına ve kabileler arası savaşlara raslanıyor idiyse de kaynaklarımız, sütanne *Halîme*'nin kabilesinin giriştiği hiçbir savaştan bahsetmezler.

75. Genç Muhammed A.S.S.'ın tutum ve davranışları bütün diğer çocuklarınkinden farksızdı. Hadîslerde nakledilmektedir ki, bir gün kaynakların nakletmedikleri bir sebeble o, sütkızkardeşi Şeymâ'nın omuzunu o derece derinleme ısırmıştı ki bunun izi ömrü boyunca kızın omuzunda kalmıştır; o herhalde bundan esef duymamış olmalıdır! Şöyle ki, hayatının daha ilerki senelerinde gerçekten de bir askerî sefer esnasında Resûlullah'ın ordusu bir miktar esir ele geçirdi ki bunlar arasında onun bu sütkızkardeşi *Şeymâ* da bulunuyordu. *Şeymâ* bu olayı Muhammed A.S.S.'a hatırlatıp da omuzundaki izi gösterince o, sütkızkardeşini derhal tanımış ve pek sevgili bir kızkardeşe karşı gösterilen bütün itibar ve alâka ile ona muâmele olunmuştur[63].

76. Öyle anlaşılıyor ki çocuğun sağlık durumu her zaman için pek nârin geçmiştir. Dedesini ve annesini görmek üzere sütannesi ile birlikte Mekke'ye her gelişlerinde, hava değişikliğinden rahatsız oluyordu ve bu sebeble de, nakledildiğine göre, sütannesinin yanında kalış müddeti, her zamankinden daha uzun tutulmuştur[64].

61. A.g.e., aynı yerde.
62. Ebû Nu'aym, *Delâ'il*, s. 221-22; Zurkaanî, *Şerh'ul-Mevâhib'il-Ledunniye*, C. I,
63. İbn Hişâm, s. 856-857; Balâzurî, I, 161. paragraf.
64. Balâzuri'ye nazaran (I, 163. paragraf) bu, beş yaşına kadar sürdürülmüştür.

77. Yılda bir defa tertiplenen *'Ukâz* fuarı bu bölgede kurulmaktaydı. Bazan *Halîme* ve süt çocuğu da buraya gelirdi; rivâyetlerde anlatıldığına göre, bir defasında Halîme, bu fuarda san'atını icrâ eden *Huzeyl* kabilesine mensup bir kâhin müneccim'den çocuğun mukadderâtını okumasını talep etmişti[65]. "Göğüs Yarılması" olayı ile bu "kâhine müracaat" arasında bir bağ olması muhtemeldir; zira bu acâip ve hiç raslanılmadık tuhaf "görüntü"den son derece dehşete düşmüş bir halde süt-ana, emzirdiği ve korumakla mükellef olduğu bu çocuğun kaderi üzerinde bir kalp rahatlığına vâsıl olmak istiyordu; İbn'ul-Cevzî'de nakledilen bilgiler *(Vefâ',* s.113) böyle düşünmemize imkân verecek niteliktedir. İbn'ul-Cevzî'de bu konu ile ilgili olarak birçok anlatım bulunmaktadır. Bunlardan birine göre, çocuk yaştaki Muhammed'in bizzat kendisi, olan bitenden süt-anasını haberdâr etmek üzere doğruca ona koşup gitmiştir.

78. Az yukarda işaret ettiğimiz *"göğsün yarılması"* mûcizevî olayından sonra artık çocuk annesinin yanına dönmek üzere yola çıkmıştı; ancak yolda Mekke yakınında çocuk kayboldu ve sütanne derhal Muhammed A.S.S.'ın dedesine koştu, şurda burda aranılmasına çıkıldı ve nihâyet sağ salim, kuruyup düşmüş yapraklarla oynar vaziyette bulundu[66].

79. Kısa bir zaman sonra Muhammed A.S.S., annesi *Âmine, Umm Eymen* adında siyahî bir câriye (köle kadın) ve muhtemelen bir de erkek hizmetçi ile birlikte Medine'ye gidildi. Burada Abd'ul-Muttalib'in akrabaları yanında, daha açık bir ifadeyle, *Benû Neccâr* kabilesinden *en-Nâbiğa* adını taşıyan birinin evinde kalındı; işte bu evde, günümüzde de kalıntıları gösterilen, Muhammed A.S.S.'ın babası *Abdullah*'ın mezarı bulunuyordu. Resûlullah'ın daha sonra hatırlayıp anlattığına göre, bu kabileye ait bir su birikintisinde işte bu seyahatinde yüzmeyi öğrenmişti[67]. Yine onun bizzat hatırlayıp anlattığına göre, ev sahibinin çocuklarıyla ve bilhassa *Uneyse* adını taşıyan bir kız çocuğu ile, aileye ait bir konağın etrafında oynuyordu. Onların eğlencelerinden biri bu konağın kulelerinden biri üzerine konan bir kuşu kışlayarak uçurmaları olmuştu[68].

80. Dönerken yolda *Âmine, Ebvâ*'da âniden vefât etti. Yaşının henüz altı olmasına rağmen, canından çok sevdiği annesinin bu ölü-

---

65. İbn Sa'd, I/1, s. 98.
66. İbn Hişâm, s. 106.
67. İbn Sa'd, I/1, s. 73; Ebû Nu'aym, s. 164.
68. İbn Sa'd, I/1, s. 73.

mü karşısında büyük bir tasa ve hüzne kapıldı. Daha sonraları, giriştiği seferlerde *Ebvâ*'dan geçerken annesinin kabrini ziyaret için duraklar ve başucunda bol bol göz yaşı dökerdi[69]. Daha ilerki senelerde cereyan etmiş şu olayı hatırlatalım: Bir gün göçebe Bedevî'lerden biri huzuruna getirildiğinde onun tirtir titrediğini görmesi üzerine Hazreti Resûl ona şöyle demiştir:

"— Anası ekseriyâ kurutulmuş et yiyen bir insandan ne diye korkarsın?"[70]

Âmine tarafından inşâd edilmiş [71] ve hattâ Abdulmuttalib'in diğer aile mensupları tarafından telif edilmiş[72] bir çok şiirler kaynaklarda nakledilmiş bulunuyor ki bu, aile mensuplarının tefekkür seviyesinin, kadınlar da dahil, hayli yüksek olduğunu göstermektedir.

81. Sâdık bir kimse olan *Umm Eymen, Âmine*'nin toprağa verilişinde bulunduktan sonra çocukla birlikte Mekke'ye doğru yola devamla buraya ulaşmış oldular. O sırada 108 yaşındaki *Abd'ul-Muttalib,* torununu kendi yanına aldı ve çocuk babasını ve annesini kaybetmiş bulunduğundan, ona karşı gösterdiği yakın alâka ve muhabbet tabiî'-dir ki pek büyük olmuştur.

82. Kaynaklarda nakledildiğine göre, beledî ve diğer bir takım ciddi meseleleri diğer şehir mensupları ile görüşüp münâkaşa etmek üzere Abd'ul-Muttalib ne zaman serdiği kilimin üzerine çöküp otursa, çocuk yaştaki Muhammed A.S.S., oyuncaklarını bir kenara atar ve Meclis'in bu toplantılarına katılırdı; kendisi en ön safa, dedesinin yanıbaşına oturmak isterdi. Amcaları buna mânî olmak isterler fakat büyük baba her zaman: "— Bırakın... O kendini büyük bir insan yerine koyuyor; o kadar akıllı ki, ümid ederim bir gün (büyük bir adam olacak)"[73]. Gerçekten de o kadar akıllı-us'lu idi ki topluluk asla rahatsız edilmiş olmaktan bir şikâyette bulunmamıştır. Büyük babası, tarihçilerin dediğine göre kendisine o derece şefkatle bağlıydı ki[74], kuraklık felâketi içinde bulunulan bir gün o, torununun "temiz yüzü" suyu hürmetine Allah'a yakarıp yağmur duasında bulunduğunda bu ümîdi hiç de boşa çıkmamıştı.

---

69. İbn Hişâm, s. 107; Suheylî, I, 113.
70. Hâkim, *Mustedrek,* III, 48; Sarahsî, *Mebsût,* XVI, 79.
71. İbn Sa'd, I/1, s. 62; Balâzurî, I, 159. paragraf; İbn Habîb, *Munammak,* s. 242 ve diğer kaynaklar.
72. İbn Hişâm, s. 108-111.
73. İbn Hişâm, s. 108; Balâzurî, I, 143. paragraf; İbn'ul Cevzî, *Vefâ'*,s. 102, 120, 130.
74. Suheylî, I, 179; Balâzurî, I, 146. paragraf.

83. Yedi yaşında Muhammed A.S.S. bir göz hastalığına tutuldu ve Mekke'nin "tabibleri" onu iyileştirmeye muvaffak olamadılar. Kaynaklarda nakledildiğine göre Abd'ul-Muttalib, bu durum üzerine, *'Ukâz* yakınında dindar bir hıristiyanın içinde yaşadığı inzivâ yerine gitti: kendisine burada verilen ilâç tam bir iyileşme husûle getirmiştir[75]. *el-Kıftî*'nin bize anlattığı vak'a[76] yani Muhammed A.S.S.'ın bir gün hasta düştüğünde sahabîsi *Sa'd'ubn Ebî Vakkas*'dan, Mekkeli tabib *el-Hâris'ubn Kelede*'yi çağırıp getirmesini istemesi, anlaşılıyor ki daha sonraki bir devrede cereyan etmiş bir vak'adır.

84. Genç çocuk Muhammed A.S.S. o kadar akıllıydı ki, ne zaman büyükbabası yahut diğer akrabaları bir şeylerini kaybetseler, daima Muhammed A.S.S.'ı çağırırlar ve ondan bu şeyi bulup getirmesini isterlerdi; gerçekten de her zaman bulur getirirdi[77]. Bir defasında Abd'ul-Muttalib'in deve çobanı koşup geldi ve birkaç devenin kaybolduğunu ve geniş otlak alanında bunları bulmanın kendisi için imkânsız olduğunu haber verdi. Muhammed A.S.S. işin peşine gönderildi; dönmekte gecikince büyükbaba, torununun âkıbetinden dehşete düşmüş olarak tek başına gece vakti dağlara çıktı ve heyecan içinde Allah'a yalvarmaya başladı; sonra *Ka'be*'ye gelip tavaf'da bulundu ve şöyle duâ etti:

> "Ya rabbi! Bana kücük Muhammedimi iâde et! Böylece nimetlerine beni garkeyle!"

85. Muhammed A.S.S.'ın neticede çıkıp gelmesi üzerine de Abd'ul-Muttalib aslâ genç çocuğu bir daha benzer işler için göndermemeye ahdetti[78].

86. Muhammed A.S.S. sekiz yaşına ulaştığında büyükbaba vefât etmiş ve daha da büyük bir ihtimam ve alâka göstermesini tenbihleyerek onu Muhammed A.S.S.'ın amcası *Ebû Tâlib*'e tevdî etmiş bulunuyordu[79].

---

75. Halebî, *Insân*, I, 149.
76. *Ahbâr'ul-Hukemâ' (Uyûn'ul-Enbâ'*, 1299 neşri), s. 110; İbn Hacer, *İsâbe*, No. 1471, "Hâris'ubn Kelede" maddesi.
77. Balâzurî, I, 144. paragraf.
78. Balâzurî, I, 144. paragraf.
79. İbn Sa'd, I/1, s. 75; Tabarî, I, 1123.

Yetim Çocuk Amcasının Yanında

87. Genç Muhammed A.S.S. büyük babasını, yaşının imkân verdiği nisbette candan seviyordu. O, ayrıca bütün sevgi ve yakınlığını sadece, kendisi olmadan sofrada yemeğe aslâ oturmayacak kadar torununa bağlı, büyük babaya karşı gösteriyordu[80-81]. Sekiz yaşında büyük babası vefât ettiğinde Muhammed A.S.S.,onun tabutu arkasından yürürken acı ve ızdırab ile sızlanmaktaydı[82].

88. *Ebû Talib*'in, Muhammed A.S.S.'ın vasîsi olarak diğer amcalara rağmen tercih edilişi bilhassa mesûd sonuçlar doğurmuştur. Muhammed A.S.S.'ın babası gibi, aynı ana ve babadan dünyaya gelen Ebû Tâlib, pek ender rastlanan bir gönül yapısına sahipti. Diğer amca olan *Ebû Leheb*'in, babasının vefâtını müteakip kısa zaman içinde kendini içki ve hazır yiyicilik hayatına kaptıran bir sefih kimse olup çıktığını görüyoruz; bir defasında o, şarap satın almak ve şarkıcı kadınlara dağıtmak üzere para elde etmek için, *Kâ'be* adına adanmış mücevheratı çalacak kadar ileri gitmişti[83]. Aksine, Ebû Tâlib sahip olduğu şahsiyet ve vasıflar sebebiyle gitgide hemşehrilerinin hürmetini kendi üzerinde toplamaktaydı. Gerçekte son derece cömert bir kimse olmasından doğan onun yegâne kusuru, aile bütçesini hiç bir zaman denk halde tutamaması ve bunun sonucu bir takım ödünçcülere sık sık başvurmaya mecbur oluşudur.

89. Vasîsinin zevcesi, yani yengesi hakkında bizzat Muhammed A.S.S'ın kendisinden şunu öğrenmekteyiz:

> "O öldüğü zaman, bazı kimseler beni şöyle îkaz ettiler: — 'Ey Allahın Resûlü! Böylesine yaşlı bir kadının ölümünden ne diye bu kadar üzüntü duyuyorsun?' Ben de şöyle cevap verdim: — 'Nasıl duymayayım? Ben onun yanına yetim bir çocuk olarak sığınmış bulunurken o, çocuklarını aç tutar

80/81. Balâzurî, *Ensâb*, I, 143. paragraf; İbn Sa'd, I/I, s. 74.

82. Balâzurî, I, 148. paragraf; İbn Sa'd, I/1, s. 75.

83. İbn Habîb, *Munammak*, s. 54-67; Hassân'ubn Sâbit, *Divân*, s. 51-57 ve buradaki 39 sayılı şiir hakkında düşürülen nota bakınız; Tabarî, I, 1135.

beni beslerdi, benim saçlarımı taramak için kendi çocuklarını bir kenarda bırakırdı; hâsılı o benim anam gibiydi''[84].

Tarihçi *İbn Sa'd*'ın bize naklettiğine göre[85], *Ebû Tâlib*'in evinde iken her sabah, sabah kahvaltısı esnasında, onun sayısı çok olan çocukları, Muhammed A.S.S. daha henüz elini uzatmadan sofraya üşüşürler ve ne var ne yok demeden kapışırlardı. Ebû Tâlib genç yeğeninin bu üşüşmeye katılmadığını sezip gördüğünden ona ayrı sofra kurdururdu.

90. O devirde Mekke'de bir okul yoktu; bu sebebledir ki o, ne okuma ve ne de yazma tâlim etmiştir. Kısa zaman içinde genç çocuk Mekkeliler hesâbına çobanlık yapmaya başladı; böylece kazandığı birkaç kuruş ile amcasının zayıf bütçesine bir katkıda bulunuyordu[86]. İşte onun hayatının bu safhasından nakledilen küçük bir vâkıa vardır: Şehrin ileri gelenlerinden birinin evinde bir şölen, bir düğün tertiplendiğini öğrendi ve (çoban) arkadaşlarından birine:

''Ben hiç bir şölende bulunmadım. Şayet benim sürümü seninkilerle birlikte güdersen şehre inerim; diğer bir gün de ben seninkilere bakarım''

dedi. Arkadaşının bu teklifi kabul etmesi üzerine şehre indi ve fakat şölen henüz başlamaktan çok uzaktı. Bunu beklerken herhalde havanın sıcak bir güne rastlamasından genç çocuk bir kenarda uyuya kaldı. Uyandığında vakit geçmiş ve şölen dağılmış bulunduğundan kendi evine dönmeye mecbûr kaldı. Nakledildiğine göre aynı olay tekrar vukû buldu ve aynı şekilde sonuçlandı. İzzeti nefsi kırılan genç çocuk, bu çeşit boş ve havâî şeylerle vakit geçirmekten kesinlikle uzak durdu[87].

91. Aynı devirden gelen diğer bir hâtırâ da şudur: Muhammed A.S.S. daha sonraları şöyle diyordu:

''Dikenli *Arâk* ağacının meyvesini esmerleştiklerinde yiyiniz; ben çobanlık yaparken bunlardan yerdim''[88].

---

84. Ya'kûbî, II, 14; Suheylî, I, 112.
85. İbn Sa'd, I/1, s. 46; Makrîzî, *İmtâ'*, I, 7.
86. İbn Hişâm, s. 106; Suheylî, I, 122 (Buhârî ve diğerlerinden naklen); İbn Sa'd, I/1, s. 80.
87. Suheylî, I, 122 (Buhârî'den naklen); Tabarî, I, 1126-27.
88. İbn Sa'd, I/1, s. 80.

Bir defâsında da şöyle anlatmıştır:

> "Öğlen güneşinin kör edici sert ışıklarından kendimi korumak için *Abdullah'ibn Cud'ân*'ın (deve sırtında seyahat edenlerin kullanması için inşâ olunmuş) geniş kubbesi altına girip sığınmak âdetimdi"[89].

92. *Ebû Tâlib* Suriye'ye bir ticâret kervanı sürmek üzere yola çıkmaya mecbur kaldığında Muhammed A.S.S. henüz dokuz yaşındaydı. Kendisine yeğeni sevgi ve yakınlık ile esasen bağlanmış bulunuyordu; kısa bir müddet için de olsa amcasından ayrı kalma düşüncesi ile son derece müteessir oldu ve kendisine beraber yola çıkmayı teklif etti. *Ebû Tâlib*'in buna rızâ göstermesi üzerine Muhammed A.S.S., Arabistan dışındaki ilk seyahatine böylece çıkmış oldu. Rahatlıkla düşünebiliriz ki bu genç yolcu asla amcası için faydasız bir yük olma durumunda kalmamıştır; bir çok defâlar ona küçük hizmetlerde bulunmuş ve onu sayısız rahatsızlıklardan kurtarmış olmalıdır.

93. Kudûs ve Dimaşk arasında, Ölü Deniz ötesindeki *Busrâ* kasabasında, mûtad değiş tokuş ve lüzumlu alış-verişlerde bulunmak üzere kervan konaklamıştı. Her zaman yapılageldiği gibi şehir dışında konaklanılmıştı. Burası Bizans topraklarına dâhildi. Kervan için kurulan çadırların yakınında bir manastırın bulunuşu bu sebeble bize tuhaf gelmemelidir. *Bahîrâ* adını taşıyan râhib'lerden biri, muvakkat bir yerleşme için uğraşan bu komşularının bu çeşit ziyâretçilerde pek ender rastlanan akıllı ve tertipli hareketlerini manastırdan gözlemekteydi. Herhalde kendi dinini telkin etme gibi azîzâne bir maksatla onları yemeğe davet etti[90]. Batılı müsteşriklerden *Casanova,* bize şu bilgiyi vermektedir[91]: Anlatmakta olduğumuz bu devirde Hıristiyanlar ve hattâ muhtemelen Yahudiler, sabırsızlık içinde bir peygamberin, bir *Mesîh*'in, diğer bir ifâde ile *Tesellî* eden sonuncu bir *Rûh'ul-Kuds*(Consolateur) gelmesini sabırsızlık içinde beklemekteydiler[92]. Râhib *Bahîrâ,* misafirlerine diğer konular arasında bu inanıştan bahsetmiş olabilir. Ancak dokuz yaşındaki bir çocuğun, hassaten o devirde horlanan Bedevîler arasında görülen bir çocuğun yüz ifâdelerinden müstakbel *Resûl*'ü Hıristiyan bir râhibin* tanıyıp çıkarabileceğini sanmak safdillilik olacaktır. Aynı şekilde râhibin sözlerinin

89. Suheylî, I, 92.
90. İbn Hişâın, s. 115-117.
91. Casanova, *Mohammed et la Fin du Monde*, s. 28.
92. Bk. *Yuhanna İncili,* Bâb I/19-23.

* Carra de Vaux, "Kur'an Müellifi Bahîra" (*La Légende de Bahîrâ, ou Un moine chrétien auteur du Coran,* Paris 1898) adlı eserini baştan başa bu konuya tahsis etmekle şöhretine yeni bir şey katmış olmadı. Bundan ayrı

dokuz yaşında bir çocuğun rûhunda, bu sıfatı benimseyip kabullenme gibi bir ümid ve hırsı filizlendireceğini düşünmek boştur.

94. Suriye'ye yapılan bu seyâhetten sonra Muhammed A.S.S'in hayatının on yıllık bir devresi hakkında pek fazla bir şey bilinmez. Muhtemeldir ki *Ebû Tâlib* Mekke'de bir ticarethâneye[93] sahipti ve Muhammed A.S.S. da şu veya bu şekilde bu teşebbüse iştirak ediyordu. Şurası bir gerçektir ki İbn'ul Cevzî'nin de doğruladığı gibi (bk. *Vefa'*, s.101), Resûlullah on yaşını biraz geçtiğinde, gittikleri yer kaynakta gösterilmemekle beraber, diğer bir amcası olan *Zubeyr* ile birlikte diğer bir kervan yolculuğuna çıkmıştı; bu yolculukta ise birçok mûcizevî olay cereyan etmiştir. Belki onlar *'Abd'ul-Kays'*ların ülkesi olan Bahreyn-Umân bölgesine (muk. ed., aşağıda paragraf 1599, Not 1855) gitmişlerdi; belki de zikredilen bu yolculuk, *Ebû Tâlib* ile birlikte çıkılan meşhur Filistin yolculuğu idi ve Ebû Tâlib'in kardeşi *Zubeyr* de aynı kervanda onunla birlikte bulunuyordu. Bu konu ile ilgili olarak İbn'ul Cevzî'nin verdiği bilgilere bakacak olursak *(Vefâ'*, s.131), Muhammed A.S.S. o sırada 9 değil de 12 yaşında bulunuyordu.

95. *el-Halebî*'nin bize naklettiğine göre[94], Mekkelilerin yıllık bir bayramı vardı ve herkes heyecan içinde buna iştirak ediyordu. Muhammed A.S.S. buna katılmamak için her yıl bir mâzeret ileri sürmüştü. Yıllardan birinde, halaları onu, diğer kimselerle birlikte bu bayrama iştirak etmek istememesi yüzünden azarladılar ve ilâhî gazab ile onu tehdit ettiler. İşte bu defasında Muhammed A.S.S. onlara katıldı, fakat tam bayram coşkunluğunun âzâmî noktaya vardığı bir sırada, sapsarı bir yüzle bütün vücûdu titremeler içinde akrabalarının çadırına kendini dar attı ve "dışarda tuhaf bir takım kimseler gördüğünü, bunların onu bu müşrik bayramına herhangi bir şekilde iştirak edip katılmasına mâni olduklarını" anlattı. Amca ve halalar ertesi yıllar artık onu bu çeşit merâsimlere katılmaya zorlamadılar. Tarihçi *el-Vâkıdî* bu kıssayı *Umm Eymen*'in rivâyeti ile tamamlamaya çalışmaktadır ki bu hanım, Muhammed A.S.S.'ı büyütüp yetiştiren siyâhî câriyedir. Yine *el Vâkıdî*'nin ilâve ettiğine göre burada mevzûbahis olan *Buvâne* bayramıdır; bu bayramda baş tıraş edilir ve kurbanlar kesilirdi. *İbn'ul-Esîr*'e göre[95] *Buvâne* tepesi *Yanbû* yakınındadır. *İbn*

(haşa) bir Hıristiyan papazına ait olduğu aynı yazarca farzedilen bu Kur'ân, nasıl olur da Hıristiyan dininden vaz geçilmesini ve İslâma girilmesini ister?!.

93. Câhiz'e nazaran (*Mehâsin*, s. 165) Ebû Tâlib, bir "bezzâz" (yani kumaş tüccarı) idi.

94. Halebî, *İnsân*, I, 164.

95. Bk. *Lisân'ul-'Arab*, "Bâ-Vâv-Nûn" maddesi.

Manzûr ise eserinde bir şiir göstermekte[96] ve bunda şâir, "Buvâne'-nin mukaddes hurmalığını bekleyen muhafızların iki hurma ağacının meyvelerini gizlice toplamak için uyumalarını beklemek"den bahsetmektedir. *İbn'ul-Kelbî*nin bize naklettiğine göre[97], İslâm öncesinde bizzat Muhammed A.S.S. az kalsın burada bir put *(sanem)* önünde kahve rengi tüyleri olan bir koyunu kurban olarak kesecekti. Burada anlatılanla, az önce naklettiğimiz *"tuhaf bir takım kimselerin onun bu bayrama katılmasına mani olmaları"* herhalde aynı vâkı'adır. Hiç şüphesiz kesilecek kurban, bâtıl itikatlara sâhip halaları tarafından sağlanmıştı. *Buhârî*'de naklolunan bir hadîse göre[98] Muhammed A.S.S. bir gün *Beldah* mevkiinde hemşehrilerinden biri olan *Zeyd'-ubn 'Amr*'a rastladı. Hadîsi nakleden, kimin kime olduğunda pek emin değildir fakat bunlardan biri diğerine, bir put *(:sanem)* adına kesilmiş bir kurbanın etinden ikram ettiğinde karşısındaki şu cevabı vermiştir: *"Ben putlara kurban edilen şeyleri yemem"*. Bu konuda İmâm Buhârî daha da açıktır ve bizzat Muhammed A.S.S.'ın bir tabak dolusu eti *Zeyd'ubn 'Amr*'a ikram edip verdiğini ve *Zeyd*'in de bunun üzerine, "kendisinin dikili taşlar *(: ansâb)* üzerinde kurban edilmiş hayvanların etlerini yemediğini" söyleyerek bu ikramı reddettiğini bize nakletmektedir (bk. Buhârî, *sahîh, 72/16).* Buhârî'de nakledilen bu hadîsi şerhederken Kastallânî *(İrşâd, 8/277),* Ebû Ya'lâ ile el-Bezzâr ve diğer yazarlardan naklederek, bizzat Resûlullah'ın azadlı kölesi *Zeyd'ubn Hârise*'nin dikili belli bir taş (Ansâb) üzerinde bir koyun kurban ettiğini ve Resûlullah ile karşılaşması üzerine onun *Zeyd*'e: "Allah'ın adı zikredilmeksizin kesilen hayvanların etini yemediğini" söyleyerek bu ikramı Resûlullah'ın reddettiğini ifâde etmektedir. Bu hadîs de mi acaba aynı vâkıayı işaret ediyor? Her hal ü kârda anlaşılıyor ki bu genç gönül, etrafında cereyan eden olayların şuuruna varmaktaydı.

96. Aşağıda nakledeceğimiz belli derecede bir öneme sahip olduğu anlaşılan şu küçük vâkıayı acaba aynı devre'ye mi oturtmak gerekmektedir? *Balâzurî*'nin naklettiğine göre[99], *Ebû Tâlib* ile kardeşi *Ebû Leheb* arasında bir gün bir kavga çıktı ve Ebû Leheb kardeşini yere yıktı ve onun göğsü üzerine çöküp yüzünü tokatladı, genç Muhammed A.S.S. derhal koştu ve Ebû Leheb'i itip kardeşinin üzerinden öte attı. Sonra Ebû Tâlib doğrulup öfke içinde kardeşi Ebû Leheb'in üzerine atladı; şimdi o onun göğsü üzerine çökmüş ve alttaki-

---

96. Aynı eser, aynı yerde.
97. İbn'ul-Kelbî, *Kitâb'ul-Esnâm,* s. 12.
98. Buhârî, 63/24; Suheylî tarafından da zikredilmektedir: I, 146-47.
99. Balâzurî, I, 263. paragraf.

nin yüzüne sille ve tokatları indirmeye başlamıştı. Ayrılmalarını müteakip Ebû Leheb, Muhammed A.S.S.'a dönerek:

> "Ey Muhammed! Ben de Ebû Tâlib gibi senin bir amcanım; yapacağını bana yaptın! Niçin ona da aynı şekilde hareket etmedin? Neden? Vallahi gönlüm seni aslâ sevmeyecek, aslâ!.."

Bilindiği gibi Ebû Leheb diğer aile fertleri arasında, Peygamberin en korkunç şahsî düşmanları ile işbirliğinde bulunan yegâne kimsedir. Daha sonra amca ve yeğenin arasına giren uçurumu derinleştiren diğer bir çok olay cereyan etmiştir.

97. Muhammed A.S.S. yirmi yaşına ulaştığında ortaya çıkan diğer bir ciddi olayı burada kaydetmek mecbûriyetindeyiz; ancak bunun daha mes'ûd sonuçları olmuştur.

Ficâr Savaşı ve Hılf'ul-Fudûl

98. İslâm öncesi Arabistan'ının, sulh zamanlarıyla ilgili bir takım malî kaynakları arasında, dışardan ithal edilen ticârî mallar üzerinden tahsil edilen *öşür* şeklinde bir vergiyi de görmekteyiz ki bu öşür, tahsil edilen şehrin yahut bu fuar bölgesinin başkanına gidiyordu. Yabancıları celbetmek için Allah'ın Sulh ve Selâmet Ayları *(:Eşhur'ul-Hurum)* müessesesi ihdâs edilmişti. Açıkca ortadadır ki bir fuar, dînî bir bayram yahut bir hac ile aynı zamana isâbet ediyordu. Kabileler arası rekabet dolayısiyle bu mukaddes aylar, çeşitli bölgelere göre değişik oluyordu. Bu müessese sâyesindedir ki *Receb* ayı esnasında, *Mudar* kabilelerinin oturduğu bütün bölgelerde tam ve mükemmel bir sükûnet hâkim oluyordu[100]. *Rabî'a* kabilelerinin yaşadığı bölgede *Ramazan ayı,* yabancılar için bir himâye devresi teşkil ediyordu[101]. Böylece sulh ve sükûn, Arab Yarımadası'nın yarısından ziyâde kısmında hüküm sürüyordu: Mudar'lılar Rabî'aların bölgesini *Ramazan* ayında, buna mukabil Rabi'â'lılar Mudar'lılar bölgesinde *Receb* ayı boyunca rahatça seyahat edebiliyorlardı. *Mekke-Tâ'if-Medine* üçgeni içinde kalan bölge ise, üç tanesi birbiri arkasına gelen dört musâlaha (karşılıklı sulh hâli) ayı dolayısıyla, bilhassa uygunluk arzediyordu; bu durum, Arabistan'ın en uzak bölgelerine kadar gidiş-gelişi de içine alacak bir çift seyahati imkân dahiline sokuyordu. Bu musâlaha durumuna büyük bir titizlikle, noktası noktasına riâyet gösterilmekteydi. Bu müessese silâhlara davranmak suretiyle ne zaman çiğnense, bu skandala *Ficâr Savaşı* adı verilmiştir. Müessesenin kökeni karanlık ise de, Mekke'de bu "musâlaha ayları"na İslâmdan önce dört defa tecâvüz vukû bulduğu nakledilir. Umumiyetle sebebleri pek çocukca olan bu savaşların teferruatına girmeksizin, Muhammed A.S.S.'ın gençliğinde anlaşılan bunların son ikisine katılmış bulunduğunu söylemek-

100. Daha aşağıda Kureyşî'ler bahsinin ele alındığı 456. paragrafta izah olunan Resûlullah'ın Vedâ Haccı Hutbesinin metnine bakınız.
101. Suheylî, *Ravz,* II, 351.

le iktifâ edeceğiz. En azından diyebiliriz ki az ilerde nakledeceğimiz iki vâkı'a, bir tek savaşta yer almış olaylardır. Gerçekten de yazılanlarda okumaktayız ki[102] bu *Ficâr* Savaşlarından birinde Muhammed A.S.S., mızrağı ile meşhur savaşçı *Ebû Berâ' Mulâ'ib'ul-Esinne*'yi yaralamıştı. Diğer bir anlatımda ise[103], dördüncü *Ficar* Savaşında Muhammed A.S.S., amcalarına ok yetiştirip ikmal yaparken gösterilmektedir. *İbn Sa'd*'ın bize naklettiğine göre[104], daha sonraları kendisi: "Bu yaptığım gibi hareket etmek istiyordum, bunda arzuluydum" şeklinde sözler söylemişti. Hattâ olabilir ki bu *Mulâ'ib'ul-Esinne* dördüncü savaşta düşman birliklerinin kumandanıydı[105]. Ancak bunlardan üçüncüsü, aynı kabileler arasında cereyan etmiştir.

Hılf'ul-Fudûl:

99. Bu sonuncu savaşın çıkış sebebi pek basit olmakla birlikte çok kan dökülmüştü. Sadece kendi ailesi mensuplarını savaşa sürmekle [106] kalmamış ve fakat aynı zamanda Mekke'nin bu vesileyle bir kere daha ortaya çıkan "üstün durum"u içinde bu savaşta faal bir rol almış olan, Resûlullah'ın amcalarından *ez-Zubeyr*, öyle anlaşılıyor ki bundan pişmanlık duymuştur. Birçok defalar dünyevî maksatlarla kurulmuş olan[107] *Hılf'ul-Fudûl* teşkilâtının yeniden kurulmasında teşebbüsü ele alan kimse[108] o olmuştu. Genç ve yaşlı Mekkelilerden müteşekkil kalabalık bir kitle, zengin ve saygı gösterilen *Abdullah'-ibn Cud'ân*'ın evinde tertiplenen merâsime katılmış ve şu yemini etmişti:

> "Allah'a yemin ederiz ki, zulme uğrayanın yanında ve zâlim ona gaspettiği hakkını iâde edene kadar hepimiz bir tek el gibi olacağız; bu birlik, denizin bir kıl (: yün) parçasını öğütüp yok edilebileceği zamana kadar ve Hirâ ve Sebîr dağları yeryüzünde dikili durduğu müddetçe devam edip gidecek ve zulme uğrayanın mâlî durumunun tam bir eşitliği ile birlikte devam edip gidecektir"[109].

---

102. Kerâmet Ali tarafından *Siret Muhammediyye*, s. 45'de Makrîzî'nin *İmtâ'* adlı eserinden naklen zikredilmiş bulunmaktadır.
103. İbn Hişâm, s. 118-119 ve diğer sahifeler.
104. *Tabakaat*, I/1, s. 80-82; İbn Habîb, *Munammak*, s. 211.
105. İbn Habîb, *Munammak*, s.206.
106. İbn Habîb, *Muhabbar*, s. 169; aynı müellif, *Munammak*, s. 199.
107. Suheylî, *Ravz*, I, 91; İbn Manzûr, *Lisân'ul-Arab*, "Fe-Dad-Lam" maddesine bakınız.
108. *Munammak*, s. 219; Suheylî, *Ravz*, I, 91; ayrıca bk. Câhiz, *Fadl Hâşim*, s. 71-74.
109. Suheylî, yukarda geçen aynı yerde; İbn Habib, *Munammak*, s. 219, 340-41; *el-Eğânî*'de verilen bilgiye göre (XVI, 66), Hacer'ul-Esved'in yıkandığı mukaddes suyu, ettikleri yeminin bir işâreti olarak içmişlerdi.

100. Bu yemine katılanlar arasında (Muhammed A.S.S.'ın mensup olduğu aile olan) *Hâşim Oğulları* ve bunların akrabaları ve müttefikleri olan *el-Muttalib Oğulları,* (Resûlullah'ın annesinin ailesi olan) *Zuhre Oğulları* ve (Ebû Bekr ile Abdullah'ibn Cud'ân'ın ailesi olan) *Teym Oğulları*'nın da bulunduğuna işâret edilmektedir. Muhammed A.S.S., Allah'ın Resûlü sıfatını kazanmasından sonraki bir devrede bile, kendisinin *Abdullah'ibn Cud'ân*'ın evinde edilen *Hılf'ul-Fudûl* yeminine katıldığı için gurur duymakta devam ediyor ve bu şerefi, "kızıl tüylü bir deve sürüsü ile dahi olsa aslâ değişmeyeceğini" ifâde ediyor ve "şayet şu anda bile çağrılsa daimâ derhal koşup gideceğini" söylüyordu[110]. İbn'ul-Cevzî'ye göre *(Vefâ,* s. 137-38), iştirâk edenler arasında sadece *Benû Esed* (yani sadece *Hadîce*'nin ve *Varakat'ubn Nevfel*'in ailesi değil) aynı zamanda *Ehâbiş*'ler de bulunuyordu ki Mekkeli müttefik kabileler topluluğundan oluşan bu *Ehâbiş*'ler, ne Mekke şehrinde ve ne de *Ehâbiş* topluluklarında hakkı olduğu şey kendisine verilmeyen hiç bir mazlûmu kendi kaderi ile başbaşa bırakmayacaklarına dair yemin etmişlerdi. Gerçekten de bu teşkilâtın üyeleri her zaman için Mekke'de müthiş bir kuvvet olmuşlardı. Bununla ilgili bazı örnekler verelim:

101. *Has'am* kabilesine mensup bir Yemenli kızı ile birlikte Hacc için Mekke'ye gelmişti. Mekke'nin kuvvetli kişilerinden *Nubeyh'ubn'ul-Haccâc*'ın, bu kızı zor kullanarak babasının elinden çekip alması üzerine, kendisine *Hılf'ul-Fudûl*'dan yardım talep etmesi tavsiye edildi. Hemen ânında Nubeyh'in evi kuşatıldı, kendini müdafaadan âciz bulan mütecâviz, kalbini çalan bu pek câzib kız ile sadece bir gece geçirmesi için lûtfetmelerini yalvardı durdu. Hiç bir şey Fudûl mensuplarının azmini gevşetemedi ve Nubeyh daha fazla gecikmeden kızı babasına teslim etti[111].

102. Yine diğer bir yabancı, *Sumâle* (yahut *Ezd)* kabilesine mensup biri, ticâri mallarından bir kısmını, *Ubeyy'ubn Halef* adındaki Mekke'nin büyük reislerinden birine satmıştı. Ancak satın alan, üzerinde anlaşılmış bulunan meblâğı satıcıya ödemek istemedi. Ümidsizlik içine düşen Sumâlî, Fudûl teşkilâtına başvurdu; onlar şöyle dediler: "Şimdi sen hemen Ulbeyy'e git... Ve ona, Fudûlî'lerden geldiğini ve derhal kendisine gereken ödemeyi yapmazsa, bizim gelişimizi beklemesini söyle". Bunun üzerine Ubeyy, hesabı ödemede gecikmedi[112].

---

110. Suheylî, I, 92; İbn Habîb, *Muhabbar,* s. 167: aynı müellif, *Munammak,* s. 46-47, 203, 220, 341; İbn Hişâm, s. 86.

111. Suheylî, I, 91; *Munammak,* s. 48, 56, 341-43.

112. *Munammak,* s. 47-8, 343-44.

103. *Zubeyd* kabilesinden bir tâcir mallarını satmak üzere Mekke'ye gelmişti. İlerde kendisinden bir çok defâlar bahsedeceğimiz *Ebû Cehl,* diğer tüccarların bu Zubeydî ile alış verişe kalkmalarına mânî oldu ve kendisi ise bu yabancının mallarına pek düşük bir fiat biçti. *Ebû Cehl*'in tesiri o derece derindi ki kimse daha yüksek bir fiat teklifine cesâret edemedi. Sıkıntıya düşen yabancı tâcir Muhammed A.S.S.'ın evine geldi; üç deve yükü mal, sahibi tarafından istenen fiatı üzerinden onun satın alması üzerine, kötü tabiatı dillere destan Ebû Cehl gelip Resûlullah'la şiddetli bir ağız kavgasına tutuştu[113]. Muhtemeldir ki bu olay, bir daha asla uzlaşmayacak bir biçimde birbirlerinden uzaklaşmalarına bir başlangıç teşkil etmiştir.

104. Bu konuyu, ilâhî vazifesine başlamasından sonra cereyan eden bir hâdise ile bitirelim: Aynı Ebû Cehl, *Arâş* kabilesinden bir Arab'dan bazı şeyler satın almış ve fakat kararlaştırılan ücreti ödememişti. Ümidsizlik içinde tâcir *Kâ'be*'nin önüne vardı ve şikâyette bulunmaya başladı. O sırada Ebû Cehl, Muhammed A.S.S.'ın Mekke'deki en belâlı düşmanı haline gelmiş bulunuyordu. Kötü şakayı seven biri, Arâş'lı bu yabancıya, hemen orada bulunan Muhammed A.S.S.'a durumu anlatmasını ve *Ebû Cehl* ile olan bu işi ancak onun halledebileceğini ifâde etti. Bu sadece bir şakadan ibâretti ki Muhammed A.S.S. ile Ebû Cehl arasındaki kötü münasebetler esasen herkes tarafından iyice bilinmekteydi. Bundan habersiz Arâş'lı yabancı, Peygamber efendimize gitti ve kendisine yardım etmesini yalvarıp yakardı. Muhammed A.S.S. hiç vakit geçirmeksizin ayağa kalktı ve Arâş'lıyı da yanına alarak Ebû Cehl'in evine vardı; ziyâretlerinin sebebini öğrenmesi üzerine o, derhal borcunu ödedi. Daha sonra Ebû Cehil arkadaşlarına durumu açıklarken, kapısı vurulduğunda bunu bütün evi saran bir yer sarsıntısı şeklinde duyduğundan şaşkına dönüp son derece dehşete düştüğünü ve Muhammed A.S.S. ile birlikte ağzından köpükler saçan dev gibi azgın bir devenin de gelmiş bulunduğunu ve "Şayet Muhammed'i teskîn için gecikseydim o azgın deve beni hırsla yiyip parçalayacaktı"[114] demek suretiyle anlatmıştır.

105. İşte bu durumda Mekkeliler, uzun seneler boyu bir çok defalar araya giren bu sosyal müesseseden pek gurur duyuyorlardı. Fenâ tarafı ise bu teşkilât kendi içine yeni üyeler almıyordu ve yirmi otuz yıl nihâyetinde son üyesinin ölümü ile de bu teşkilâtın kökü kurumuştur.

---

113. Balâzurî, *Ensâb*, I, Ha. No. 258, 261.
114. *A.g.e.*, Ha. No. 258; İbn Hişâm, s. 257.

Diğer bir teşkilât (Hılf'us-Sîlâh):

106. (Yazma nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan) Zubeyr'ubn Bekkâr'ın *Neseb Kureyş* adlı eserinin 97/a varağında, diğer bir sosyal teşkilâta işâret edilmektedir (Bu müessesenin kuruluş tarihi meçhûlümüzdür): Mekke'nin *Zuhre* kabilesi ile *Ğayâtil* kabilesi (Sa'd'ubn Sehm Oğulları), *Kureyşî*'ler ile *Ehâbiş*'ler arasında kimsenin bir diğerine zarar-ziyan vermesine izin verilmemesi veya tarafların uzlaştırılmadığı ve varsa zararın karşılanmadığı geçimsizlik olaylarının ortaya çıkmasına müsaade edilmemesi hususunda anlaşmaya vardılar. Buna da *Hılf'us Sîlâh* (Uzlaştırma Teşkilâtı veya İttifakı) adını verdiler. Kureyş'e mensup diğer zümreler bu anlaşmaya karşı çıkmayıp onu hafife almadılarsa da buna hiç bir şekilde katılmamışlardır.

Müstakil Bir Hayat

107. Mekke vâdisinin sudan mahrum bulunması sonucu burada ziraat yapılmaz. Müerrihler Hz. Peygamber'in ailesi içinde bir imâlat yahut bir san'at dalıyla uğraşan meslek sahipleri hakkında bir mâlûmat vermemektedirler. Bunun dışında ticârî konular kalıyordu: Kumaş, tahıl ürünleri, kurutulmuş meyveler, silâhlar, kokular, temizlik malzemeleri, en önemli ticâret malları arasındaydı. Muhtemeldir ki yukarda sayılan ilk iki üründen bu aile mensupları hayatlarını sürdürecek imkânları çekip çıkarıyordu.

108. Kervan ticâretine gelince: bu konuda tarihçiler yüzde yüze kadar varan bir ticârî kâr'dan bahsederlerse de bu mesleğin icrasında küçük bir sermâye bir değer taşımamaktaydı. Bundan ayrı bir takım tehlikeler de mevzû bahistir: Yol kesen eşkiyânın yağmacılık tehlikesi bir yana, uzun süren seyahatler esnasında yük develeri bazen yarı yolda ölebiliyorlardı. Kervanda çalışan işçilerle, hayvanlara ait masraflar, yurttakine nisbetle yolculuk esnasında daha da yüksek meblağlara varıyordu. Aynı zamanda muhâfız kıt'aları, gümrükler ve daha bir çok görünmez masraflar için nakdî ödemeler yapmak icab ediyordu. Bütün bu sebebler tahtında ekseriyâ çok sayıda tüccar birlikte seyahat ederler ve bunlardan her biri, belli bir yere kervan sürmek istemeyen bir başka arkadaşının kendisine tevdi edilmiş mallarını da o yere götürmek üzere kendi kervanında taşırdı. Bu son durumda, elde edilen kâr bölüşülürdü.

109. Genç bir erkek olarak Muhammed A.S.S. öyle anlaşılıyor ki ticâret hayatına atılmıştır. *Kays'ubn'us-sâ'ib* adındaki bir Mekkeli, İslâm öncesi devrede Muhammed A.S.S. ile ticârî ilişkiler kurduğunu ve ondan daha mükemmel bir ortağa aslâ rastlamadığını bize nakletmektedir. Gerçekten de o: "Şayet kendisine seyahate giderken bir mal tevdî etsem, dönüp geldiğinde, beni tamamen memnûn edecek bir biçimde hesab görmeden kendi evine çekilip gitmezdi. Aksine, benim

çıktığım bir ticârî seyahatte o bana bir şey tevdî edecek olsa, döndüğümde bütün ilişkili arkadaşlar kendi işleri ile ilgili haberleri sorup dururlar fakat Muhammed A.S.S. bana sadece sağlığımı ve halimi, iyi olup olmadığımı sorardı[115]".

110. Tam tarihini vermemekle berâber *Tabarî*[116], genç bir Mekkeli hanım olan *Hadîce*'nin bir defâsında Muhammed A.S.S. ile bir diğer kimseyi Hubâşe fuarına gönderdiğini nakletmektedir. Burası, Yemen yolu üzerinde Mekke'nin güneyinde on günlük mesafede, her yıl üç günlüğüne önemli bir fuarın kurulduğu bir mahaldir. Diğer bir tarihçi, *İbn Seyyid'un-Nâs*[117] bize bildirmektedir ki aynı Hadîce, Muhammed'i iki defa Cim Rı-Şın harfleri ile yazılan (جرش) bir şehre iki defâ göndermiş ve her defasında da, yükü ile birlikte mi yoksa yüksüz mü olduğunu kaynaklar tasrîh etmezler, bir deve vermek suretiyle mükâfatlandırmıştır. Şayet bu harfler *Curaş* olarak herekelenecek olursa bu, Tâ'if'in güneyinde Yemen tarafında bir şehir, şayet *Carş* şeklinde harekelenecek olursa bu defa Ürdün'deki bir şehir olacaktır. *İbn Hişâm*'ın açıkladığına göre[118] *Curaş* güney Arabistan'ın, etrafı surlar ve tabyalar ile çevrili ve yıllık büyük bir fuarın yer aldığı önemli bir şehir idi. Ürdün'de bulunan *Carş* ise Bizanslılar zamanında daha az önemli bir yer değildi: Onun bugüne kadar ulaşan harabeleri, hâlâ gözlerimizi kamaştırmaktadır. Her neyse bütün bu denemeler *Hadîce*'yi Suriye'ye olmak üzere çok daha mühim bir ticaret kervanını sevketme vazifesini Muhammed A.S.S.'a tevdî etmesi ile sonuçlanmıştır.

111. Kendi hemşehrileri tarafından *Tâcire* (ticaret yapan) ve *Tâhire* (saf, temiz) olarak sıfatlandırılmış[119] bulunan *Hadîce,* dul bir hanımdı. Kendisi iki defa evlenmiş ve her ikisinden de birer çocuğu dünyaya gelmişti. Sahip olduğu güzellik, zenginliğinden daha az meşhur değildi. Henüz pek genç olmasına rağmen, dâima yeniden evlenme tekliflerini geri çeviriyordu; bununla birlikte şehirdeki tâliplerinin sayısı çoktu.

112. Bir kıssada anlatıldığına göre[120] Muhammed A.S.S.'ın amcası ve vasîsi *Ebû Tâlib* bir gün ona: "Birkaç yıldır süre gelen kıtlık üzerimizde derin tesirler bıraktı; senin nâmuskârlığını bilen *Hadîce*ye

---

115. Ahmed'ubn Hanbel, III, 425 ve diğerleri.
116. *Te'rîh,* I, 1129.
117. Kerâmet Ali tarafından *Sire* adlı eserinin 47. sahifesinde zikredilmektedir.
118. İbn Hişâm, s. 954.
119. İbn Hişâm, s. 119; İbn Sa'd, I/1, s. 84-85; Suheylî, I, 123.
120. İbn Sa'd, I/1, s. 82-3, 101.

git, diğerlerine de yaptığı gibi, Suriye'ye gidecek kervanlara senin de katılıp ticâret yapabilmen için sana muayyen bir mal tevdî etsin; böylece sen de bir miktar kazanç sağlayabilirsin'' demişti. O sırada Muhammed A.S.S., yirmi beş yaşında, buna mukabil amcası ise onun yapacağı bu gibi şeyleri yapmak üzere pek yaşlanmış bulunuyordu.

113. *Hadîce* memnûniyetle ve gönülden Muhammed A.S.S.'a büyük kıymette mal tevdî etti ve ona kölesi *Meysere*'yi muvakkaten hizmetinde bulunmak üzere ve kendi akrabalarından *Huzeyme*'yi de yol arkadaşı olarak yanına kattı[121]. Bu durumdan anlaşılmaktadır ki bu kervan diğer tüccarlarla birlikte değil, müstakil bir teşebbüs olmuştur. Tarihçilerin verdikleri bilgiye göre bu ticarî seferin son durağı, Kudüs'ün ötesindeki *Busrâ* şehri olmuştur. Muhtemeldir ki Muhammed A.S.S., Mi'râc ile ilgili bir şehir olan *Kudûs'*ü ve aynı zamanda *Ölü Deniz'*i böylece görmüş oldu. Bu seferinde dahi, *Nastûrâ* adını taşıyan bir râhip ile Busrâ'da bir karşılaşma olayından bahsedilir[122]. Acaba bu bir Nestûrî râhip miydi? Kıssada anlatıldığına göre, nereye giderse gitsin Muhammed A.S.S.'ın güneşten korunabilmesi için bir bulutun dâima onun tepesinde dolaşması bu râhibin dikkatini çekmişti. Dönüş sırasında *Hadîce,* birkaç kat yüksekliğindeki evinin tepesinden bakarak uzaktan kervanın şehre doğru yaklaşmakta olduğunu gördü: Muhammed A.S.S. ve *Meysere,* asıl kervanın varışından önce, ileri fırlayıp *Hadîce*'ye her şeyin mükemmel cereyan ettiğini ve bu seferde her zamankinden iki kat kazançlı çıktıklarını haber vermek üzere Mekke'ye koştular. Olup bitenleri öğrenmesi üzerine *Hadîce* de aynı şekilde Muhammed A.S.S.'ın kâr hissesini iki katı olarak ödedi. Bu sefere çıkılırken ona iki deve vâdetmişti. *Meysere* ise, kendisine pek büyük bir efendilik içinde muâmele eden Muhammed A.S.S. için başlattığı övgülerin bir türlü arkasını getirmek istemiyordu[123].

114. Daha sonra *Hadîce,* Muhammed A.S.S.'ın ziyâretlerini kabul etmeye başladı ve böylece başlatılan sâdık dostluk herhalde gitgide ilerlemiş olmalıdır[124].

115. *Ebû Dâvud*'un bize naklettiğine göre[125], *Abdullah'ibn Ebî'l-Hamsâ'* namında bir Mekkeli, bir gün Muhammed A.S.S. ile şehrin bir caddesinde kendisini beklemesi için sözleşti; sonra da bu sözünü unutarak üç gün sonra hatırlayabildi ve derhal buluşma yerine koştu ki burada Muhammed A.S.S.'ı kendisini beklerken buldu.

---

121. Bu durum sadece birkaç kaynakta kayıtlı bulunmaktadır.
122. Suheylî, I, 121.
123. İbn Hişâm ve İbn Sa'd, zikri geçen yerlerde.
124. İbn Sa'd, I/1, s. 84-5.
125. *Sunen,* 40/90 (Kitâb'ul-Edeb, Bâb 'İda).

116. Hicretten sonra Medine'deki hayatının son senelerinde, Resûlullah, Arab Yarımadası'nın doğu tarafında ikamet eden *'Abd'ul-Kays* kabilesinden gelen bir temsilciler hey'etini kabul etti. Muhammed A.S.S., bu elçilerin geldikleri bölgeyi pek güzel tanıdığını isbât edecek şekilde o havâli ile ilgili teferruatlı sualler tevcîh etmesi onları şaşırttı. Bunun nasıllığını kendisinden sormaları üzerine o, İslâmın zuhûrundan önçe bu bölgeyi ziyâret ettiğini ifâde etmiştir[126]. Şüphesiz ki bu havâlide, önemleri dolayısiyle Arabistan dışından da bir çok ziyaretçiyi kendilerine çeken *Muşakkar* ve *Debâ* fuarları kuruluyordu. Acaba Muhammed A.S.S., Hadîce'nin malları yahut diğer sermâye sahiplerinin malları ile ticâret yapmak üzere, bizzat Hadîce ile olan evliliğinden evvel mi yoksa sonra mı bu bölgeye gelmiş olabilir? Eldeki vesika noksanı sebebiyle, şimdilik kimse bu konuyu bir açıklığa kavuşturma durumunda değildir.

117. İslâmın henüz zuhûr ettiği bir sırada Mekkeli ilk Müslümanlar Habeşistan'a sığınmak istediklerinde Resûllah onlara, Habeş hükümdarı *Necâşî* (Negüs)'ye hitâben yazılmış bir tanıtma ve tavsiye mektubu vermiş ve şöyle ilâve etmişti:

> "Oraya gidiniz, zira bu hükümdarın ülkesinde kimseye zulüm yapılmaz".

Bazı hadisler, Muhammed A.S.S.'ın çeşitli vesilerle bazı habeşçe kelimeler kullandığını bize bildirmektedir. Acaba bütün bunların delâlet ettiği husus, onun Habeşistan'a da seyahat ettiği ve ticaret maksadıyla denizlere dahi açıldığı şeklinde olabilir mi? Bu konuya daha ilerde yeniden döneceğiz.

---

126. A. b. Hanbel, *Musned*, IV, 206; Doğu arabistan fuarları hakkında, Îbn Habib'in *Muhabbar* adlı eserinin 265-66. sahifeleri; ayrıca bk. Ya'kûbî, *Te'rih*, I, 313-14; Merzûkî, *el-Ezmine*, II, 163.

Evliliği ve Yuva Hayatı

118. Muhammed A.S.S.'ın Hadîce valdemize nasıl tavsiye edildiğini ve onun nâmuskârlığının bu zengin tüccar hanımı ne kadar çok memnûn ettiğini görmüştük.

119. Bir tarafta dul bir hanım vardı: tarihçilerin ekserisinin kaydettiklerine göre o kırk yaşlarında olmalıdır, fakat *İbn Habîb* onun ancak yirmi sekiz yaşında olduğunu bize temin etmektedir[127]. *Esed* kabilesine mensuptu ki buradan, Bizanslılar nazarında idarî yüksek bir rütbe (patrice) ihrâz etmiş bulunan *Osmân'ubn'ul-Huveyris* ile din adamı (papaz) *Varakat'ubn Nevfel* yetişmiştir; her ikisi de Hıristiyan dinindendi[128]. Bazı anlatılanlara bakacak olursak bu Varaka'nın kız kardeşi İncil'i dahi okuyabiliyordu[129]. Hadîce'nin Teym kabilesinden *Ebû Hâle* ile gerçekleşen ilk evliliğinden *Hind* adında bir oğlu dünyaya gelmişti. Dul kalması üzerine Mahzûm kabilesinden *'Atîk'ubn 'Â'iz* adında bir şahısla evlenmiş ve bundan da bir kızı olmuştu ki, ona da *Hind* adını verdiler. Zengin ve güzel bir hanım olarak kendisini çocuklarına ve diğer işlerine verdi ve ikinci zevcinin ölümünden sonra yapılan bütün evlenme tekliflerini reddetti.

120. Diğer tarafta ise, ancak yirmibeşine basmış genç bir delikanlı vardır: Mağrur ve fakat mütevazi, fakir fakat iyilik yapmayı sever, okuma-yazması olmayan, fakat akıllı ve nâmusluydu. Bütün tarihçiler, ittifak halinde Muhammed A.S.S.'ın kırmızı kılcal kan damarları ile dolu akları olan iri siyah gözlere sahip olduğunu söylerler. Kuvvetli bir görüş kudretine sahip bir kimse olarak, Sureyyâ (Ülker) burcundaki on bir adet parlak yıldızı seçip sayabiliyordu[130]. Ten ren-

127. *Muhabbar,* s. 79; Balâzurî, *Ensâb,* I, Ha. No. 177.
128. İbn Hişâm, s. 143-44; Mus'ab, *Neseb,* s. 207-10.
129. Balâzurî, *Ensâb,* I, Ha. No. 139.
130. Murtazâ Zebîdî, *Tâc'ul-Arûs,* "Se-Rı-Vav" maddesine bakınız; burada muellif yirmi sekiz yıldızdan bahsetmektedir.

gi beyaz idi, ağzı ve parlak dişleri, "yâkuttan bir kutu içindeki incileri' andırıyordu. Geniş alınlı, başı iri, kaşları, burnunun üst hizâsında birbirine kavuşacak şekilde yay şeklindeydi; karın kısmı göğüs hizâsını aşmayacak şekilde sıkı ve adalî idi, bedeni tam olarak kıldan ârî idi. Saçları ne kıvırcık, ne de düzdü. El ayaları dolgun, yere bastığında bir teviye ve düzgün bir iz bırakacak şekilde ayak tabanları bir çukurluk arzetmiyordu. Geniş göğüslü, bacakları ince, uzun ve kemerli bir buruna sahipti. Pek tatlı ve berrak bir sesi vardı; konuşurken kelimeleri o derece tane tane telâffuz ederdi ki ağzından çıkan kelimelerin harflerini saymak mümkün olabilirdi. Saçlarının bakımına itina göstermeyi pek seviyordu ve pek sevimli bir sakal bırakmıştı; zaman zaman omuzlarına kadar dökülen saçlarına olduğu kadar sakalına da güzel kokular sürerdi. Vücudunun beden kısmı uzundu ve yanyana düz bir yere oturulduğunda etrafını çevirenlerden daima daha yüksek dururdu. Meyilli biryerden aşağı inercesine çabuk çabuk yürürdü. Sahâbî'lerinden birinin onu: "Ondördüncü günündeki ay'dan daha güzel" diye tavsif ettiği gibi, yakışıklıydı[131].

121. *Hadîce,* bu ticâret vekîline karşı kalbî bir bağlılık hissetmekte gecikmedi. Onu evine, iş vesileleri ile sık sık dâvet ediyordu. Gitgide ona mevsimlik meyvelerden yahut evde hazırlanan yemeklerden ikram olarak hediye göndermeye başladı. Muhammed A.S.S. ise, ar ve hayâ duyguları içinde daima gözleri öne eğik dururdu. Bir müddet *Hadîce* tereddüt içinde kaldıktan sonra sırrını *Nufeyse* adındaki bir kadın dostuna açmaya ve münasib bir şekilde ve kimseye belli etmeden gerekeni yapmasını ondan istemeye karar verdi. Tarihçilerin verdiği bilgilere göre[132], Nufeyse hem *mevlât* (şehre yerleşmiş yabancı yahut azâd'lı hanım) ve hem de *Muvellede* (arab olmayan bir anababadan dünyaya gelmiş) statüsündeydi. *Suheylî* onun bir *kâhine* olduğunu bildirmektedir[133]. Acaba bu, onun Yahudi soyundan geldiği mânasına mıdır? Babasından pek az bahsedilir; anne veya büyük anne olarak *Münye* adını taşıyan bir kimsenin kızı olarak kaynaklarda geçmektedir. Muhtemelen bu durum, sosyal sebebler tahtında onun biraz hafife alınması dolayısiyledir. Gerçekten de o, verilen bu vazife için pek isâbetle seçilmişti. Zîra o, sahip olduğu mevki icabı, seçkin bir hanımın yapamayacağı bir şekilde, bir erkekle cadde ortasında çok daha rahat bir biçimde konuşabilirdi. Olabilir ki Muhammed A.S.S. da sık sık ziyaret için evine gittiğinde Hadîce ile birlikte onu daha evvel tanımıştı.

---

131. Tirmizî, *Şemâ'il;* Balâzurî, I, Ha. No. 831-52; İbn Sa'd, I/2, s. 120-31.
132. Tabarî, I, 1129.
133. Suheylî, I, 123.

122. Durum ne olursa olsun, bir gün *Nufeyse,* Muhammed A.S.S. ile samimî bir biçimde konuşma fırsatını ele geçirdi ve ona: "Şimdi artık yaşca olgunlaştın, iyi bir ailedensin de ve sahip olduğun mükemmel şahsiyet herkesce bilinmekte; o halde niçin evlenmiyorsun? Sen muhakkak ki münâsip bir kızı kolayca bulabilirsin" dedi. Muhemmed A.S.S. ise cevaben, "ayrı bir ocağı ayakta tutacak lüzumlu vasıtalara sahip olmadığını" söyleyerek özür diledi. *Nufeyse* ise yeniden söz olarak:

— Şayet sen bu konuda zengin olduğu kadar da güzel ve aynı zamanda makbul bir aileden bir kız bulursan?

demesi üzerine:

— Bu kim olabilir ki?

diye şaşırmış bir şekilde sordu. *Nufeyse*'nin cevâbı açık oldu:

— Hadîce!

Muhammed A.S.S. tekrar:

— Onun kabûlü imkânsızdır; şehrin bütün zenginleri bunu istediler fakat o hepsini reddetti.

Nufeyse ona teminat verdi:

— Şayet bu teklifim sana hoş geliyorsa, sen işi bana bırak! Ben müşterek bir dostumuza konuyu açacağım.

Muhtemeldir ki Muhammed A.S.S., böylesine açık bir teminatın herhalde bu konda vazifeli olmayı îcab ettirdiğini anlamıştır.

123. Daha sonra *Hadîce* düğün merâsiminin tarihin belirledi. Muayyen gün gelince, bazı yakın akrabaları ve amcası *Ebû Tâlib* ile birlikte Muhammed A.S.S. nişanlısının evine geldi; bütün dâvetliler bu büyük düğün için hazır bulunuyorlardı. *Ficâr* Harpleri esnasında *Hadîce*'nin babası ölmüş bulunduğundan, amcası *'Amr'ubn Esed*'in nikâh için hukuken rızâ göstermesi gerekmekteydi. Bu merâsimin cereyan tarzı hususunda bazı tarihçilerin verdiği bilgi, şayet bunlar sahîh malzemeye dayanıyorsa, o devirde Mekke'nin sosyal durumu ve burada kadınların sahip olduğu hayat hakkında bizi aydınlatmış olacaktır:

124. Nakledildiğine göre *Hadîce,* belki de Muhammed A.S.S.'ın

fakirliğine karşı muhâlefet edebileceğinden çekinerek, daha önceden amcasının rızâsını almaya cesâret edememişti. Toplantının asıl hedefini amcasına açıklamaksızın diğer akrabaları ile birlikte onu da dâvet etmişti. Örf ve âdete göre, söz almak üzere Muhammed A.S.S.'ın amcası, *Hadîce*'in işâretini beklemekteydi. Ziyâfet başladı ve *Hadîce* bilhassa kendi amcasının içkisine itinâ gösteriyordu. Onun sarhoş olmağa başladığı bir sırada, yeğen hanım onun üzerine güzel bir kaftan geçirdi ve *halûk* adını taşıyan ve safran'dan yapılmış bir kokuyu iyice üzerine sürerek *Ebû Tâlib*'e beklenen işâreti verdi. Örfe göre, o da ayağa kalkarak kızın aile büyüğünden şeklî rızasını göstermesini talep etti. Yaptığı hitabede, Mekkeli hiç bir gencin rekabet edemeyeceği tarzda Muhammed A.S.S.'ın sahip olduğu yüksek vasıflara telmihlerde bulundu. Onun zengin olmadığına ve fakat zenginliğin bir gölge gibi geçici birşey olduğuna, onların birbirlerini pek çok sevdiklerine ve bir birlerini pek iyi anladıklarına işâret ederek, hiçbir şeyin onları birleştirmekten daha güzel bir şey olamayacağını izah etti... *Hadîce*'nin yeğeni ve yakın dostu *Varakat'ubn Nevfel,* bir kenarda duruyordu; tam bu sırada o ayağa kalktı ve: "Muhammed, diz çökmek üzere burnuna sopa vurulan herhangi bir deveden tamamen farklı, asil bir deve gibidir" demek sûretiyle teklifi desteklediğini belirtti. *Hadîce*'nin amcası hiçbir kımıldama göstermedi ki bu durum onun rıza gösterdiğine işâret etmekteydi. Mûtâd alkışlar ve tebrikler arasında dâvetliler, geleneğe göre evlenenlerin başları üzerinden atmak üzere kuru hurma ve şeker yığınlarına koşuştular. Bütün bunlar, yaşlı amcanın gecenin bu geç saatinde uykusundan uyandığı bir sırada vuku buldu ki, tamâmen şaşına dönmüş bir vaziyette, bu kokuların, kokulu tütsülerin, merâsim kaftanlarının ve mûsikî'nin nereden geldiğini, ve sebebinin ne olduğunu sordu. *Hadîce* izah etti: "Sen beni Abdullah'ın oğlu Muhammed ile bugün şehrin ileri gelenleri huzurunda evlendirdin..." Yaşlı amca ile esâsen müstakil bir hayata sâhip yeğen hanım arasında sert bazı sözler teâtî edildi. (İbn Sa'd'ın ilâve ettiğine göre, hattâ bu sırada her iki evli tarafa mensup bazı genç davetliler silâhlarına el atmışlar ve fakat bunları kullanmaya ihtiyaç kalmamıştı). Neticede *'Amr* gördü ki yeğeninin zevc'i yüksek seviyeden asil bir genç ve *Hadîce* ise bundan asla vazgeçmek istemiyor, sükûtu muhafaza etmenin ve kocanın, zevcesini kendi evine götürmesine gönül rızası ile müsaade etmenin gerekliliğine inandı[134].

125. Bir kısım yazarlar tarafından kabul, diğer bir kısmınca da gerçekliliği reddedilen bu olay, hiç de imkânsız sayılamaz. Şâyet ha-

134. İbn Sa'd, I/1, s. 84-5.

kikaten cereyan etmiş ise muhakkak ki bu, Mekke sosyetesinde eşine pek ender rastlanan bir olaydır. Durum ne olursa olsun Muhammed A.S.S. ve ailesi mensupları, hiç de bir hanımı şaşırtmak gibi bir işe tevessül etmemişlerdir; diğer yandan *Hadîce*'nin de bu olayda yaptığı şey, amcasının fakirliğe karşı sahip olduğu cimri karakterin doğurduğu peşin hükümlerden ileri gelen asabî durumda kendi hakkının teslim edilmesini temin olmuştur. Bu olay bilindiği gibi İslâmdan önce cereyan etmiştir.

126. *İbn Hişâm*'ın verdiği bilgiye[135] bakacak olursak, (zevc'in karısının ailesi mensuplarına değil de doğruca kendi zevce'sine tevdi ettiği meblâğ olan) *mehir,* bu nikâhda 20 deve olmuştu; fakat diğer bir müerrih olan *İbn Habîb*[126] bu mehir'in 480 gümüş dirhem kadar bir para olduğunu nakletmektedir; aynı yazarda geçen diğer bir rivâyette ise 500 dirhem kaydı vardır. Örf ve âdete göre gelin eve geldiğinde, evliliği kutlamak üzere damat tarafından iki devenin eti dâvetlilere ikrâm edilmiştir ki buna göre en az 200 kişinin bu düğüne çağırılmış olduğunu düşünebiliriz.

127. Birkaç günlük bir aradan sonra Muhammed A.S.S., amcasının evinden, artık orada oturmak üzere karısının evine geçmiştir. Onun evlilik hayatı en mes'ut evliliklerden biri olmuştur. Bugün bile, en azından Türkiye ve Hindistan Müslümanları arasında nikâh kıyılırken, nikâhı kıyan imâm diğer duâlar arasında şunu da niyâz eder:

> "Allah şu evlenenlere, 'Adem ile Havvâ.... ve Muhammed A.S.S. ile Hadîce arasında gerçekleşen sevgi ve muhabbetin aynısını nasîb etsin...".

Evliliklerinin ilk on yılı içinde Hadîce altı çocuk dünyaya getirmiştir. İlki *Kaasım* adını taşıyan oğluydu; ancak o, süt çocuğu iken vefat etmişti ki henüz yürüme çabaları içine girmişti. Bu evlilik, milâdî 595 yılında (yani Hicretten 28 ve Risâlet vazifesine başlamasından 15 sene önce) kurulmuştu. Muhtemeldir ki Kaasım, Hicretten evvel 27. yılda dünyaya gelmiştir. *İbn Hazm*'ın eserinin 38. sahifesinde verdiği bilgiye göre, Hadîce, bu ilk oğluna kendi dedelerinden birinin *Abd'ul-Uzza* (yani tanrıça Uzza'nın kulu) şeklindeki adını takmış ve fakat Muhammed A.S.S. bunu *Kaasım* şeklinde değiştirmişti. Bu adın mânası ile "dağıtan" bilhassa "iyilik olsun diye sadaka dağıtan" şeklindedir.

128. Daha evvelki sahifelerde *Hadîce*'nin ilk iki kocasından dünyaya gelen çocuklarından bahsetmiştik. Ancak Muhammed A.S.S.'ın

---

135. İbn Hişâm, s. 1001.
136. *Muhabbar,* s. 79.

kendi aile ocağını kurduktan sonraki safhalar içinde bu çocukların zikri kaynaklarda pek az geçer. Şehirde geçerli örf ve âdete göre, muhtemelen bu eski çocuklar babalarının aileleri tarafından kendi evlerine alınmışlardı ve ancak zaman zaman annelerini ziyâret etmek üzere onun evine geliyorlardı. *Hadîce*'nin *Ebû Hâle* adını taşıyan ilk zevc'inden dünyaya gelen *Hind* adlı oğlunun üvey babası, Muhammed A.S.S.'ın mübârek vechini anlatışta takındığı heyecan ve rikkat dolu cümleler (bunu daha önce 120. paragrafda nakletmiştik), bize göstermektedir ki o küçükken annesini ziyârete geldiğinde, bu babası ona pek kibar ve şefîk bir davranış göstermişti.

129. *Halîme* adındaki süt ana, oğlunun böylesine güzel bir zevce ile evlilik kurmasını, zengin bir yuvaya sahip ve rahat bir hayat için gerekli her şeyi ellerinde toplamasını görmekten pek memnun olsa gerektir. Hattâ o, "gelin"inin kendisine karşı pek hürmetkâr davranmasından dolayı daha da mes'ut olmalıdır. *Suheylî*'nin bize naklettiğine göre[137], gerçekten *Halîme,* evliliğinden sonra süt oğlu Muhammed A.S.S.'ı ziyârete geldiğinde *Hadîce* ona çok sayıda deve hediye etmişti. Böylece bu yaşlı hanım yuvasına minnet ve şükran duyguları içinde dönmüştü. *İbn Sa'd*'a göre ise[138] (herhalde bu daha sonraki bir safhadadır) *Halîme,* Hadîce'ye bir kuraklıktan yakınmak üzere uğradığında bu defa 40 koyun ve bir de binek devesini hediye olarak almıştı.

130. Hiç şüphe yok ki Muhammed A.S.S. zevcesini tam bir muhabbet ile el üstünde tutuyordu. Daha sonra Medine'de *Hadîce*'nin vefâtını müteakip yeniden evlendiğinde, gözbebeği genç zevcesi *Âyişe,* zaman zaman hüzün ve kıskançlık hisleri taşımıştır; zîra genç zevcesi tarafından "Çok seneler önce vefât edipgiden Mekkeli yaşlı hanım" diye adlandırılan sâbık zevcesinin muhabbet ve şefkatinden Muhammed A.S.S. sık sık bahsediyordu[139].

131. Evliliği ile ilâhî risâlet vazifesi başladığı zaman aralığında akıp giden on beş sene esnasında acaba kendisi nasıl bir davranışa sahip olmuştu? *Hadîce*'den nakledilen şu sözler konuya açklık getirmektedir: İlâhi tebliğle ilgili ilk vahiy kendisine ulaştığında Muhammed A.S.S. deşhete düşmüş ve bunun, pek nefret ettiği şeytanî bir aldatmaca olmasından korkmuştu. Hadîce bunun üzerine kendisini şöyle teskin etti:

137. *Ravz.* I, 111.
138. *Tabakaat.* I/1, s. 71.
139. Suheylî, I, 159.

"— Hiç korkma!... Allah seni aslâ kötülük içine atmaz. Allah sana mutlaka iyilikle muâmele edecektir. Zira sen yakınlarına yardım ediyor, ailene bakıyor, hayatını nâmuskârlıkla kazanıyor, diğer insanların doğruluktan ayrılmamalarını sağlıyor, yetimlere sığınacak bir yer temin ediyor, sözünde doğru, emânete hıyanet etmez, hiç bir dayanağı olmayanların yardımcısı, muhtaçlara iyilik için koşan ve herkes ile iyi geçinip nezâketle muamele eden bir kimsesin"[140].

132. Tamamen değişik bir vesileyle yapılmış bir konuşmadan açıkca öğrenmiş oluyoruz ki Muhammed A.S.S., hanımının servetine elini sürmez ve ailesini geçindirmek için yeter derecede kazanç sâhibi bir yaşayış içindeydi. Kendi hesabına ticaretle meşgul oluyordu, fakat herhalde hanımının ticarî işleriyle eskisi gibi meşgul olmaya devam etmiş olmalıdır; zira Mekkeliler arasındaki örfe göre karının mal varlığı, nikâhdan sonra asla kocanın malları haline gelmez, zevcenin sahip olduğu mallar karının mülkiyetinde kalmaya devam ederdi.

133. Bu devrede bir kıtlık vukû bulmuştu; belki de bu olay üzerinedir ki *Halîme,* süt oğlundan yardım talep etmek üzere Mekke'ye gelmişti. Bu konuyu eserinde ele alan tarihçi *Taberî,* kıtlık sebebiyle, geçindirmek mecburiyetinde olduğu büyük aile dolayısiyle amcası *Ebû Tâlib*'in büyük güçlükler içine düştüğünü görmesi üzerine, Muhammed A.S.S.'ın daha da zengin olan diğer bir amcası *Abbâs*'a müracaatla ona: — 'Şu sırada Ebû Talib'in çok sıkıntı içinde bulunması dolayısiyle, benim de yapacağım gibi senin de onun oğullarından birini yanına almanın bir iyilik olacağını' söylediğini ve böylece *Ca'fer*'in *Abbâs* tarafından *Ali*'nin ise Muhammed A.S.S. tarafından evlâd edinildiğini bize eserinde nakletmektedir[141].

134. Arabistan'daki bitip tükünmeyen baskın savaşlarından birinde *Zeyd'ubn Hârise* adında bir Arab delikanlısı esir düşmüş ve köle olarak da satılmıştı. Böylece birçok el değiştirerek zevallı genç, nihayet Mekke'ye vasıl olmuştu ki burada Muhammed A.S.S., hanımının da muvafakatını almak suretiyle onu satın aldı. Belli bir zaman sonra, bu kölenin akrabaları zavallı oğullarının nerede olduğunu bulup öğrenmeleri üzerinde yanlarında epey bir fidyei necât parası da olduğu halde Mekke'ye çıka geldiler. *Zeyd*'in babası ve amcası Muhammed A.S.S'ın yanına gidip bu ziyâretlerinin sebebini izah etmeleri üzerine, o, onlara şöyle dedi.

140. Buhârî, I/1 (No. 3); Balâzurî, I, Ha. No. 190, 193.
141. s. 1163-64; İbn Hişâm, s. 159.

— Size karşı büyük bir yakınlık duyuyorum, fakat sizin oğlunuz burada benim oğlumdan farksızdır. Bunu kendisinden sorunuz; şayet sizinle birlikte gitmek isterse, sizden hiçbir fidye almaksızın onun ayrılmasına izin vereceğim.

Durumu oğulların sormaları üzerine o:

— Ben efendimin şahsında öyle bazı şeyler gördüm ki bunları herşeye ve herkese tercih ederim.

Zeyd'in bu sözlerinden son derece mütehassıs olan Muhammed A.S.S., Kâ'be'ye gitti, örf ve âdet'e göre herkesin önünde *Zeyd'i* kölelikten azad ettiğini ve onu evlâd edindiğini ilân etti. Bunun üzerine *Zeyd*'in babası ve amcası üzgün bir halde, fakat çocuklarının durumundan tamamen emin, huzur içinde kendi yurtlarına dönüp gittiler[142].

---

142. Suheylî, I, 164; İbn'ul-Cevzî, *el-Muctebâ min'el-Muctenâ*, s. 46-9.

Dinî Şuûr'un Uyanışı

135. Muhammed A.S.S. 35 yaşına varmıştı ki o sırada Mekke'de, mânevî hayat ve canlılığın uyanmasına sebeb olan bir hâdise cereyan etti: Bir gün *Kâ'be* buhurdanlıklarla tütsülendirildiği esnada, rüzgâr sebebiyle binayı kaplayan örtüler üzerine bir kıvılcım sıçraması sonucu, bütün yapı ateşler içinde kaldı. Kısa bir zaman sonra da yağan şiddetli yağmurlar bir sel baskınına sebeb oldular; yangın sonucu iyice çürüyen bina bu ikinci âfete karşı koyamadı.

136. O devirde Mekke'ye has dînî yapı iyice bozulup tefessüh etmişti. Tarih yazarı *İbn Habîb* tarafından eserinde kaydedilen[143] bir olayı hatırlatalım: Kureyşlilerle bir ittifak anlaşması akdetmek üzere Medineli birkaç kabile Mekke'ye gelmişti; herşey hazırlanıp bitirildiğinde, Medineli ziyaretçilere, hattâ *Kâ'be* etrafındaki tapınmalar esnasında bile, genç ve güzel kızlarla düşüp kalkmanın ve onları kucaklamanın Mekkeli gençler arasında yaygın bir örf olduğunu anlatıp izah ettiler. Yazara göre akdedilen anlaşmanın bozulması için bu, gerçekten de bir vesile olabilirdi, fakat Mekkelilerin bu şekilde hafiflik içinde yılışıp konuşmaları, onların ahlâken ne derece düşük bir seviyede olduklarına işâret eder. Bu konuda *İsâf* ve *Nâ'ile* arasında geçen meşhur olay[144] hatırlatılabilir (Bk. ilerde 172. paragraf).

137. Kısa zaman içinde Şehir Meclisi, yeniden inşâat işine girişmek üzere toplandı. Bütün ahâliden bu iş için özel bir katılma payı istenmesine herkes mutâbakat gösterdi; aynı şekilde faiz, fâhişelik v.s. gibi gayri ahlâkî yollardan elde edilmiş kazançların hiçbirinin bu işte hediye olarak kabul edilmemesine karar verildi[145].

---

143. İbn Habib, *Muhabbar,* s.326-27.
144. İbn Hişâm, s. 54.
145. *A.g.e.,* s. 123.

138. Yağmur mevsimi esnasında, Yemen'de bir kilise binâ etmek üzere Mısır'dan yola çıkarılmış inşâat malzemesi dolu bir gemi, Mekke'nin bir liman şehri olan *Şu'*ayba kıyılarında fırtına sonucu karaya vurup batmıştı. Bu haberi alan Mekkeliler limana koştular, kazâzedelere misafirperverlik gösterdiler ve karaya vuran enkazdan kurtarabildikleri, bu arada geminin kalas ve keresteleri de dâhil, bütün eşyayı satmaya rızâ gösterdikleri takdirde âdet halindeki gümrük vergisini onlardan almayacaklarını bildirdiler. Böylece külliyetli miktarda mermer, demir ve kalas satın aldılar. Kazâya uğrayanlar arasında bulunan Mısır'ın Kopt ahalisinden *Bâqûm* adını taşıyan bir dülger de Mekke'ye yerleşmeye ve mesleğini orada icrâ etmeye karar vermişti. Mekkeliler bütün bu olanlardan çok sevinç duydular[146].

139. O sırada cereyan etmiş diğer bir vak'a da şudur: *Kâ'be*'nin yakınında bir kuyu kazılmış ve buraya tapınakla ilgili olarak her çeşit takdimler, bağışlar atılıyordu. Bir müddettir buraya bir ejder musallat olmuş ve zaman zaman başını kuyudan çıkarıp kendisini etrafa göstediğinde bu, ahâli arasında büyük korku ve dehşet yaratıyordu. Bahsettiğimiz olayların geçtiği devirde bir gün yine böyle başını çıkardığında, aniden yılan avcısı muazzam iri bir Afrika Doğanı gökte peyde olmuş ve üzerine atlayarak pençeleri arasına ejderi alıp, bütün şehir ahâlisini büyük sevinç ve memnuniyete garkederek gökte kaybolup gitmişti[147].

140. Yeniden inşâ edebilmek için harabeleri tamamen yıkmak icab ediyordu; hurâfeye dayanan inançlar sebebiyle uzun müddet bunda tereddüt ettiler. Nihâyet şehrin ileri gelenlerinden biri ortaya çıktı ve bir takım zâhidâne duâlar okuyarak ilk darbeyi indirdi. Diğerleri bir müddet bekleştiler ve *Beyt'ullah*'dan bu "yıkıcı" üzerine herhangi bir belânın ulaşmadığını görmeleri üzerine onlar da harabelerin kaldırılması işine giriştiler. Tarihî kaynakların bize haber verdiğine göre, esas inşâ esnasında Peygamber *İbrâhîm A.S.* tarafından konulan temel taşlarına, yani yeşil renkli temel taşlarına ulaşılıncaya kadar yıkım işine devam olundu ve mâbedin bu eski yerleşim alanı üzerine yeniden binâ edilmesine karar verildi[148].

141. *Kâ'be* geometrideki küb şeklinde dört duvarı olan bir odadır. Toplanılan malzemenin *İbrahim* Peygamber zamanındakine benzer bir binânın kurulması için yeterli olmadığı görüldüğünden, belli

---

146. *A.g.e.*, s. 122; ayrıca bk. Azrakî, s. 107.
147. *A.g.e.*, aynı yerde.
148. *A.g.e.*, s. 124.

bir kısmın üstünün çatı ile örtülmesine, kalan kısmın (Hatîm) ise açık bırakılmasına karar verildi. Mâbed kapısının eşiğini ise, yıkılan binâdakine nazaran daha yüksekçe tutmaya ve bu suretle kapı anahtarını elinde bulunduran vazifeli zâtın girişte bir "geçit ücreti" tahsil edebilmesine imkân sağlanması karar altına alındı. Çatısız bırakılan ve Hatîm adı verilen kısma giriş ise serbest tutulmuş ve burası yemin törenleri ile diğer büyük merâsimler için kullanılmıştır. (Daha fazla bilgi için bkz. ilerde 1350 m/13 ve devamı paragraflar). Duvarlar yükselmeye başlayıp da sıra, *Hacer'ul-Esved* (Kara Taş)'ın yerine yerleştirilmesine gelince, ciddî bir ihtilâf ortaya çıktı: Her bir sop (aileler topluluğu) bu şerefin kendisine ait olmasını istiyordu. Her biri, içinde kan dolu kâselerle ortaya çıkmış ve bu isteğinden aslâ vazgeçmeyeceğine yemin ederek bu kanı da yalayacak kadar ileri gitmişlerdi. Çatışmalar, nihâyet yaşlı ve eşraftan bir zâtın ihtilâfın hallini kadere ve tâlihe bırakmayı teklif etmesine kadar sürdü durdu; o şöyle demişti:

— Bunu Allah'a havâle edelim ve şimdi buraya gelecek olan ilk kimseyi hakem olarak kabul edelim.

Kader bunun Muhammed A.S.S. olmasını istemişti. Onun namuskârlığından herkes emindi. Kendisi kumaştan bir örtü getirtti; bunu toprak üstüne serdi, Taş'ı bu örtü üzerine yerleştirdi ve her bir kabilenin temsilcisinin kumaşın kenarından tutup kaldırmasını istedi ve nihayet bizzat kendisi, kumaşla beraber yükselen Taş'ı konması istenen seviyedeki yerine yerleştirdi. Herkes bundan son derece memnûn olmuştu[149].

142. Son olarak diğer bir vak'ayı daha zikretmeliyiz: Duvarların inşâ edilmesi için taş taşıyan işçiler, omuzları taşdan zedelenmesin diye vücutlarını örten peştemalları çıkarır katlar ve omuzları üzerine koyarlardı. Muhammed A.S.S. onlar gibi yapmamış ve bunun bir sonucu olarak omuzları sıyrık içinde kalmıştı. Amcası *Abbâs*'ın teklifi üzerine o da öyle yaptı ki hadîsde nakledildiğine göre, çırılçıplak hâle gelir gelmez yere baygın düştü kaldı. Akabinde yeniden örtüsüne büründü ve bir daha böyle hiç yapmadı[150].

143. İnşâat tamamlandığında, içi olduğu kadar dışı da heykeller ve duvar resimleriyle süslü hâle getirildi. Kaynaklarda nakledilir ki dâhilde *Meryem* ve oğlu *Îsâ* A.S. ile *İbrâhim* ve *İsmâ'îl* A.S. Peygam-

---

149. *A.g.e.*, s. 125.

150. Buhârî, 8/8.

berlerin resimleri bulunuyordu[151]. Yine kaynakların verdiği bilgiye göre, Allah'ın Evi *(Beyt'ullah)* olan Kâ'be etrafında 360 put bulunuyordu[152]. Tamamen Allah'ın Tevhîdi inancı uğruna inşâ olunmuş bu mâbed şimdi böylece bir *panteon* (çok tanrı inancına dayanan tapınak) haline gelmişti. Buradaki dînî tatbikatın gitgide basit ve tam mânasiyle bir putperestlik dîni haline dönüşüp bozulduğunu gören ve dîn bakımından pek yüksek mefhum ve ideallere sâhip bir kısım şehir ahâlisini herhalde uzun uzun düşünmeye sevketmiş olmalıdır.

144. Doğu Arabistan'da yaşayan *Benû Hanîfe* kabilesinin tapınmak üzere un ve hurmadan nasıl muazzam bir put diktikleri ve çıkan bir kıtlıkta nasıl olup da bunu parçalar halinde koparıp koparıp yiyecek kadar ileri gittikleri Mekke'de biliniyordu[153]. Şayet çölde bulunuluyor ve tapılacak bir taş da bulunmuyorsa, bu halde Bedevî'ler, bir kum tümseği üzerine develerinin sütünü sağıyorlar ve sonra burada tapınma hareketlerine başlıyorlardı. Bazen da onlar, tereyağ v.s. gibi sütten mâmul yiyecekleri putlara takdim edip sunuyorlardı. Bâtıl ve hurâfe dolu inançlar içindeki bu adamlar, bu şekilde takdim edilmiş eşyâya hiç el sürmezlerdi. Ancak durum kabilenin köpekleri için hiç de böyle olmuyordu; bunlar o çeşit yiyecekleri yalayıp yerler ve arkasından putlar üzerine bir güzel siğip uzaklaşırlardı[154]. Aklı olan kim bu putlara bağlanan kuvvet ve kudretler hususunda düşünceye dalıp, tereddüt göstermez? Hattâ Mekke'de bile, nakledilir ki, biri vardı ve tapınmak üzere güzel görünüşlü taşlar bulur, daha güzel bir diğerini bulması üzerine de gözünden düşen eskileri bir kenara atarak edindiği bu yenileri ibâdet eşyâsı olarak kullanırdı[155].

145. Ciddî bir şahsiyete ve ruhî yapıya sâhip herkes için bu çeşit tatbikat ve olaylar konuyu düşünme ve muhâkeme fırsatı vermekten geri durmaz. Nesiller boyu Mekkeliler, dış ülkelerde, Hıristiyan ve

---

151. *A.g.e.*, 60/11, No. 3-4 (Kitâb'ul-Enbiyâ); Azrakî, *Ahbâr Mekke*, s. 112-13; Makrîzî, *İmtâ'*, I, 385.
152. Azrakî, s. 75-76; Buhârî, 64/48 (Kitâb'ul-Meğâzî, Mekke'nin Fethi ile ilgili Bölümler).
153. Mutahhar'ubn Tâhir, *el-Bed' v'et-Te'rîh*, IV, 31-32; *Lisân'ul-Arab, "Te-Ba-'Ayn" maddesine bakınız.*
154. Dârimî, *Sunen, Mukaddime*, I, 3-4; ayrıca bakınız: İbn'ul-Cevzî, *Vefâ*, s. 158 ve Samhûdî (II, neşir, s. 1225). Bu iki kaynağa göre, *Yanbû* liman şehri yakınındaki *Ruhât* kasabasında benzer bir olay cereyan etmekteydi; buna göre her gün tilkiler gelip aynı "şeref"i (!) burada dikili duran *Suvâ* adlı puta takdim etmekteydiler.
155. Balâzurî, *Ensâb*, I, Ha. No. 248.

Mecûsîlerin ülkelerinde seyahat edip durmuşlar ve bir takım yabancılar da Mekke'de konaklayıp buradan geçmişlerdi. Bu durumda gelişmiş bir takım şahsiyet sahibi kimselerin düşünüş ve şuurlarında bir takım uyanış hareketlerinin başlamış olması bizi şaşırtmamalıdır, hattâ öyle ki aynı çatı altında yaşayan ailelerin bazı fertlerinin farklı dinlere mensûb oldukları da görülebiliyordu. Böylece bazıları Hıristiyanlığa girmiş, diğer bazıları daha başka bir takım inançlar peşinde koşmaktaydı. *Zeyd'ubn 'Amr'ibn Nufeyl*in başından geçen özellik taşır: O putlara takdim olunmuş kurbanların etini yemezdi[156] ve aradığı şey'i ne Hıristiyanlık ve ne de Yahudilik'de bulamayan bir kimse olarak da:

— Ey Allah'ım, şayet seni hoşnud edecek ibâdet biçiminin ne olduğunu bilseydim kendimi buna yöneltirdim, fakat bunu bilemiyorum.

Bunu söyleyerek o avuç içleri üzerine secde ederdi[157]. Muhammed A.S.S. *Ukâz* Panayırında iken bizzat işittiği, *Sâ'idet'ül Iyâdî*'nin Vahdaniyyetle ilgili hitâbesini asla unutmadı[158]. Kendisi bizzat bazen *Lebîd* ve *Umeyyet'ubn Ebî's-Salt*'ın aynı konu üzerine nazmedilmiş şiirlerine atıfda bulunuyordu[159]. Daha evvel de gösterdiğimiz gibi, Hıristiyanlık Muhammed A.S.S.'ın zevcesinin akrabaları arasında kısmen yayılmıştı. Mekke'de ne papaz ve ne de keşiş bulunuyordu, fakat köleler arasında birçok Hıristiyan kimse şehirde oturmaktaydı[160].

146. Muhammed A.S.S.'ın ailesi mensupları, Mekkeliler gibi umumiyetle putperest idiler ve bunlar toplumla ilgili dînî bir takım vazifeleri de ellerinde bulunduruyorlardı. Meselâ mukaddes *Zemzem* suyunu hacılar arasında dağıtmak, v.s. *Kâ'be*'nin yeniden inşâ edilmesinden sonra Muhammed A.S.S.'da rûhî-manevi bir şuur uyanışı dikkati çeker. Büyük babası 'Abd'ul Muttalib, *Hirâ* mağarasına Ramazan aylarında çekilip kapanma alışkanlığına esasen sahipti[161]. Muhammed

---

156. İbn Hişâm, s. 144; Suheylî, I, 146-47; İbn Habîb, *Muhabbar*, s. 171-72; Buhârî, 72/16; bk. yukarda paragraf: 95
157. İbn Hişâm, s. 144-45.
158. Mes'ûdî, *Murûc*, I, 133-35 (burada, Tek Allah inancındaki bütün insanların bir listesi verilmektedir); Bağdâdî, *Hizâne*, I, 263-68; İbn Seyyed'un-Nâs, *'Uyûn*, I, 68-9; İbn Hişâm, *Tîcân*, s. 115-18; İbn Kesîr, *Bidâye*, II, 230-237.
159. Buhârî, 78/89, No. 3 (Kitâb'ul-Edeb, yazımına müsaade edilen şiir bahsi)
160. Cebr (İbn Hişâm, s. 260); Addâs (Suheylî, I, 123); İkrime'nin bir Rum kölesi (Balâzuri, I, Ha. No. 744); anlaşılan meşhur Bâkûk adındaki Mısırlı Kopt (İbn Hişâm, s. 122 ve Suheylî, I, 130) diğerleri arasında sayılabilirler.
161. Balâzurî, *Ensâb*, I, Ha. No. 148. Aynı müellif (İstanbul Kütüphanelerindeki yazma nüshasında, II, 658), yukarda zikri geçen Kâ'be inşaatı devrine doğ-

A.S.S. dahi vakti geldiğinde, bu hayatın câzibesine kapıldı ve canlılık kazanmış bulunan ruhunu teskin için bu hayatta bir çâre, bir vesile buldu. Her yıl, bütün Ramazan ayını Mekke yakınındaki bu mağarada tefekkür ve zâhidâne bir yaşayış içinde geçiriyordu. Zaman zaman zevcesi kendisine azıklar gönderiyor, bazan da bizzat ihtiyaç duyduğu bir şey için evine dönüyordu. Bu arada, Muhammed A.S.S.'ın mütevâzi azığını paylaştığı yolunu şaşırmış bazı yolcular da çıkageliyordu. O bu inzivâ hayatından evine dönerken önce *Kâ'beye* uğrar ve erkândan olan 7 defalık tavafı tamamlayarak ailesi arasına karısırdı[162]. İbn Hişâm'ın eserinde, Resûlullah A.S.S.'ın zevcesi *Hadîce* R.AH. ile birlikte bu inziva mahallinde günlerini geçirdiğini kaydetmesi, doğrusu tuhaftır. Herhalde hanımının tükenen azıkları yenilemek maksadıyla zaman zaman bu mağaraya uğramasını normal karşılayabiliriz.

147. Ben (Müellif), *Cebel'un-Nûr* (Nûr Dağı) tepesindeki bu *Hirâ* mağarasını ziyaret etmiştim. Muhammed A.S.S.'ın Mekke'deki evinden ancak bir kilometre kadar uzaklıktaki bu Nûr Dağı'nın pek tuhaf bir görünüşü vardır; bir kerre bu dağ etrafını çeviren çok sayıdaki diğer dağ tepeleri arasında, pek uzaklardan derhal seçilir. *Hirâ mağarası*, göçmüş ve üstüste yığılmış kayalardan oluşmuş üç yanı olan ve kubbeli bir yapıya sahiptir. İçerdeki boşluk, bir kimsenin ayakta durmasına yetecek kadar ve başı tavana değmeyecek yükseklikte ve aynı zamanda yere uzanıldığında kâfi boydadır. Yine garip bir kaderle, mağara içinde uzunluğuna durulduğunda *Kâ'beye* yönelik olunmaktadır. Tabanı teşkil eden kayalık yeter derecede düz ve bir yatak edinmek üzere oraya kalın bir kumaş serilebilir vaziyettedir. Mağaraya evvelâ kayalardan meydana gelen basamaklarla çıkılan yüksek ve darca bir giriş ile dâhil olunur. Buraya niçin Nûr Dağı adı verildiği bilinmemektedir. Dağ, Mekke'den hareketle *Minâ* düzlüğüne gidilen yolun yakınındadır ki Mekke'ye Hac için gelenler bunun önünden bir çok defalar geçerler. Geceleyin yollarını kaybedenlerin yol göstericisi olsun diye olabilir ki bu dağ üzerinde bir ateş yakılıyordu; bu usûl ise o devirde bölgede yaygın bir âdetti. Bildiğimize göre *Müzdelife* tepelerinden birinde madem ki bir ateş yakılıyordu o halde, Yarımadanın çeşitli bölgelerinden gelen hacıların geçmek mecburiyetinde oldukları bu havalide, yani *Arafat* ile Mekke arasında Müzdelife'dekinin ateş yakılan yegâne tepe olmasını düşünmemiz için sebeb yoktur.

---

ru ölen Zeyd'ubn 'Amr'ibn Nufeyl'in dahi zâhidâne maksatlarla inzivâya çekildiğini açıklamaktadır; bu gaye ve hedefle o, Hirâ mağarasının bulunduğu aynı dağda çadır kurarak yaşardı.

162. *A.g.e.*, Ha. No. 191-92; İbn Hişâm, s. 152.

148. Sürdüğü bu inzivâ hayatı esnasında Muhammed A.S.S.'ın dînî düşünce ve anlayışının ulaştığı kemâl ile ilgili pek fazla bir bilgimiz bulunmamaktadır. Kendisi buraya her yıl çekilip kapandığına göre, ruhî-manevi bir sükûnet ve tatmin bulduğunu düşünmemiz gerekmektedir. Onun *sîret*'ini (yani biografisini) yazan ilk müellifler, *"gü nün ışıması kadar açık ve berrak rüyâlar"* görmeye başladığını naklederler: Gördüğü her *rüyâ* ile ilgili olarak, ertesi günlerde gelen yaşantısında ya bununla ilgili bir işârete veya *rüyâsının* gerçekleşmesine şâhit oluyordu. Bundan başka bazı bazı, garib bir ses kulağına geliyor, başını oraya buraya döndürdüğünde kimseye rastlamaması sonucu şaşırıp kalıyor ve dehşete düşüyordu. Bu görünmeyenin sesini sonraları daha da sık duymaya başladı ve bu ses gittikçe bir mâna kazandı: Kaynaklarda nakledildiğine göre, bazı bazı, adını çağırmak suretiyle onu selâmlayan kayalıkların ve ağaçların sesini işitiyordu[163].

149. Artık olgunluk çağına ulaşmıştı ve az ilerde ele alacağımız Ramazan ayından altı ay evvel 40 ncı yaşına basmış bulunuyordu. İşte bu Ramazan ayı da gelmiş ve o, anlaşıldığına göre beşinci defa olmak üzere *Hirâ* mağarasında yine yalnızlığa gömülmüştü. Sükûnet içinde haftalar geçti ve nihayet Ramazan'ın 27 nci gününün gecesinde, pek tuhaf bir *görüntü*(:vision) ile karşılaştı; ışıktan bir mahlûk ona sözle hitâp etti. Bizzat onun, A.S.S.'ın ağzından çıktığı şekliyle olayı görelim:

> — O bana, *Cebrâ'îl* adını taşıyan melek olduğunu, Allah'ın kendisini *Resûlü* olarak seçtiğini bildirmek üzere kendisini gönderdiğini bildirdi. Melek bana abdest almayı öğretti; bedenim tamamen arınmış hale gelince, benden okumamı istedi. Ben ise, okuma bilmediğimi cevaben bildirince beni kolları arasına alıp kuvvetle sıktı ve hemen bırakıp, bir defa daha okumamı talep etti, ben ise okuma bilmediğimi yeniden cevaben bildirince yeniden beni kucakladı ve daha da kuvvetle sıktı ve sonra okumamı istedi: okuma bilmediğim cevabını verdim. Yeniden beni kolları arasına alıp bütün evvelkilerden daha şiddetli sıktı ve gevşeterek şöyle dedi: *"Yaradan Rabbinin ismiyle oku! O insanı bir kan pıhtısından yaratandır. Oku! Zira senin Rabbin Pek Asil, Pek Kerîm olandır; kalemle öğreten O'dur. Bilmediklerini insana öğreten O'dur"*[164].

150. Bunun üzerine melek çekilip gitmiştir. Daha sonra gelişen olaylar hakkında kesin bilgiye sâhip bulunmuyoruz. Öyle anlaşılıyor ki yine bir gün Muhammed A.S.S., daha da tuhaf ve daha da müt-

---

163. İbn Hişâm, s. 151.
164. K. 96/1-5.

nış bir görüntü ile karşılaşmıştır: O gök boşluğunda meleği oturmuş vaziyette gördü. Tamamen zihni karmakarışık bir vaziyette, zevcesinin gönderdiği adamlar kendisini alıp eve götürmek üzere çıka gelinceye kadar hareket edemez halde kalakaldı. Yine hadîslerde nakledilmektedir ki bir defasında Resûlullah eve bütün vücudu titremeler içinde döndü ve sükûnete kavuşabilmek maksadiyle örtülere sarındı. Muhtemeldir ki nakledilen bu olay aynı olaydı. Kur'ân'da yer alan bir âyette[165] daha sonra'ları nâzil olmuş bulunsa bile bu durum açıklanır:

"— Ey örtülere bürünmüş kişi!.."

151. İlk vahy'in bu şekilde gelişi, diğer bir ifâdeyle melek aracılığıyla ilâhî ilhâmın gerçekleşmesi esnasında bu olaya şehâdet edecek etrafda kimse yoktu, fakat daha sonraları, aynı olay tekrar vukû bulduğunda bunun birçok da şâhitleri olmuştur; zira ilkini takip eden 23 yıl boyunca, kendisine inanan kimselerden az olsun çok olsun birçok kimse ara sıra bu vâkı'aya şâhitlik edebilmiştir. Vahy'in oluşma tarzı ve şekli konusunda bizzat Resûlullah ve hattâ olayın göz şâhitleri onun arkadaşları *(sahâbe*, tekil: *sahâbî)* tarafından anlatılanlar vardır. Resûlullah etrafındakilere şöyle diyordu:

"— Bazen vahiy bana çalınmakta olan bir çan sesi gibi geliyordu ki bu tarz tahammülü en zor olanîydı: bunun kesilmesinden sonra, hâfızama tamâmen işlemiş olan söylenenlerin hepsini alabiliyorum. Bâzen de benimle konuşmak üzere melek bana bir insan biçiminde görünüyor ve ben de onun söylediklerini iyice tutuyorum"[165/1].

Hadîs yazarı *Ahmed'ubn Hanbel*'in eserinde [166] aynı hadîsin bir diğer metni bulunmaktadır; buna göre önce Resûlullah mâdeni bir cisme vurulduğunda çıkan ses gibi şeyler duyuyor bunun üzerine de dikkat kesilerek, tebliğ edilecek olan ilâhi vahyi almak üzere hazırlanıyordu:

"— Vahy'in bana geldiği bütün hallerden hiç biri yoktur ki bunda ben rûhumun içimden çekilip gittiğini hissetmemiş olayım"

Sahâbî'leri de kendi bakımlarından, kendi kabiliyet ve durumlarına göre bazı gözlemlere sahip olmuşlardır: bunlara göre ona vahiy geldi-

165. K. 73/1 ve 74/1.
165/1 Buhârî, *Bed'ul-Vahy*, 2.
166. *Musned*, 2/222.

ğinde: "Onu bir hareketsizlik hali kaplıyor"[167] yahut: "Ona vahiy geldiğinde, bir lâhza için sanki zahirlenmiş yahut hipnotize edilmiş gibi hareketsiz kalıyor"[168] du. Veyahut da: "Pek soğuk bir havada bile şayet ona vahiy gelecek olsa, onun alnından şakır şakır terler boşandığı görülüyordu"[169]. Yahut: "Bir gün henüz vahiy gelmeye başlarken o başını (sırtındaki örtünün) içine çekti ve işte o sırada Resûlullah'ın yüzü kıpkırmızı hale geldi ve hırıltı sesleri çıkarmaya başladı; sonra bu hal kendiğilinden çıkıp gitti"[170]. Yine bir gün İslâma yeni girmiş bir sahâbî (Samhûdî'ye göre: Ya'lâ'bnu Umeyye) Resûlullah'ı vahiy alışı esnasında görme merakına kapıldı. Ömer ona yaklaşması için işaret etti ve Resûlullah'ın o gün de vahiy gelirken kendi üzerine çektiği örtüyü hafifçe araladı; bu meraklı sahâbînin gördüğüne göre: "Resûlullah'ın yüzü moraracak kadar kıpkırmızı olmuş vaziyette inildemekteydi"[171]. Veya: "Ona vahiy geldiğinde biz onun yakınında isek, arıların çıkardığı vızıldama gibi bir vızıldama sesi işitiyorduk"[172]. Yahut: "Vahiy geldiğinde Resûlullah, öldüresiye bir katılık haline uğruyordu"[173]. Veya: "Vücudu kaskatı kesiliyor ve dudaklarını kımıldatıyordu"[174]. Yahut: "Anlamaya çalışmanın işâreti olarak başını sallıyordu"[175]. Diğer bir kısım hadîseler vahiy geldiğinde onun son derece ağırlaştığını göstermektedir; bu çeşit bir rivâyete göre: "Devesi üzerinde bulunduğu halde kendisine bir vahyin geldiğini gördüm; devenin bacaklarının öylesine eğilip büküldüğünü gördüm ki kırılacağından endişelendim; bu sırada deve inilti içinde böğürmekteydi. Bazen çöküyor ve bazan da ayağa kalktığında bacakları toprağa çakılmış direklerin halini andırıyordu; vahyin ağırlığı sebebiyle ortaya çıkan bu hal, onun kesilmesine kadar sürdü durdu. Bu olay sırasında o, müthiş surette taneler halinde ter döküyordu"[176]. Yahut: "Onda hasıl olan ağırlık, devesinin bacaklarını nerdeyse kırılacak hâle getiriyordu"[177]. Yahut: "Deve o derece aşırı çırpınıyordu ki Re-

---

167. A. b. Hanbel, 6/103.
168. İbn Sa'd, I/1, s. 131.
169. Buhârî, *Bed'ul-Vahy,* 2.
170. Buhârî, Hacc, 17 ve Umre, 10.
171. Buhârî, Mağâzî, 56, No. 5.
172. A. b. Hanbel, 1/34; Tirmizî, Tefsîr, Sûre 23/âyet 1.
173. A. b. Hanbel, 1/464.
174. Buhârî, Tevhîd, 3.
175. A. b. Hanbel, 1/318.
176. İbn Sa'd, I/1, s. 131, 132.
77. A. b. Hanbel, 6/455, 458.

sûlullah bazan yere inmeyi tercih ediyordu''[178]. Aynı bu durum at üzerinde bulunduğu bir sırada da vukû bulmuştu[179]. *Zeyd'ubn Sâbit* kendi gözlemini, aşağıdaki biçimde bize anlatmaktadır: ''Gayet kalabalık bulunduğumuz bir andaydı ki bir vahy hali zuhûr etmiş ve herkes yere oturmuştu. Resûl'ün dizi benim butumun üzerine değecek şekildeydi; öylesine ağırlık hissediyordum ki uyluk kemiğimin kırılacağından korktum''[180]. Aynı hadîsin diğer bir metninde şu ilâve cümle vardır: ''Söz konusu Allah'ın Elçisi olmasaydı, feryâdı basar, bacağımı çekerdim''. Diğer bazı hadîselerde de şöyle denmektedir: ''Bir gün kendisine câmideki minber üzerinde ayakta dururken vahiy geldi; Semâvî tebliğ kesilene kadar öylece hareketsiz kaldı''[181]. Yahut: ''Bir gün (bir yemek sofrasında iken) elinde kemiğinden tuttuğu bir et parçası olduğu halde vahiy geldi. Vahiy kesildiğinde bu et parçası hâlâ elinde duruyordu''[182]. Bu çeşit vak'alar esnasında Resûlullah bazan sırtüstü yatar, bazı defalar etrafındakiler dahi onun yüzünü bir hürmet nişânesi olarak duruma göre bir kumaş parçası ile örterlerdi. Fakat o asla şuûrunu kaybetmez en ufak bile olsa kendine hâkimiyeti elden bırakmaz ve hareketsiz kalırdı. Risâlet vazifesine yeni başladığı sıralarda, aldığını ezberinde saklamak maksadıyla, hattâ bir vahyin alınışı henüz tamamlanmamış bir vaziyetteyken bile yüksek sesle tekrar etme alışkanlığındaydı; fakat daha Hicretten önce Mekke'de iken bu âdeti bir kenara bıraktı ve vahiy son bulup kesilinceye kadar kendini sükûnet içinde ve sessiz tutmaya başladı. Hemen akabinde de ilâhî vahyi etrafındakilere tebliğ ediyor ve özel kâtiplerine de vahyi yazıyla tesbit ettiriyordu. Bu konuyla ilgili olarak Kur'ânı Kerîm'de[183]:

> ''(Vahyedileni) acele (kavrayıp ezber) olsun diye (henüz vahiy kesilmeden) dilini hareket ettirip durma!..''

denmekte, diğer bir âyette ise[184]:

> ''Vahiy sana gelip de tamamlanıncaya kadar, bu Kur'ân'(ı okumada) acele edip durma ve şöyle de: '— Ey Rabbim, ilmimi arttır!''

---

178. A. b. Hanbel, 2/176, 6/455, 6/458.
179. Tabarî, *Tefsîr,* 26/39.
180. Buhârî, 8/12, 56/31, 65/4/18 a, No. 1; A. b. Hanbel, 5/184.
181. A. b. Hanbel, 3/21.
182. A. b. Hanbel, 6/56.
183. K. 75/16.
184. K. 20/114.

şeklinde bir ibâre yer almaktadır. İslâm toplumunda, nüshalarını çoğaltmak suretiyle, yayılabilmesi için kendisi sükûnet haline geldiğinde okuma-yazması olan sahâbî'lerinde birini âyet metnini yazıp kaydetmesi için çağırıyor ve evvelce inen âyetler içinde bütünlüğü sağlayacak şekilde, o yeni vahyolanların nereye yerleştirileceğini kesin surette tayin edip gösteriyordu. *Sîre* yazarlarından İbn İshâk, *el-Meb'as v'el-Meğâzî*[185] adlı eserinde şöyle demektedir: "Yeni vahiyler ne zaman nazîl olsa, evvelâ bunları erkeklerden müteşekkil bir topluluğa okur, sonra kadınlar arasında tebliğ ederdi". Burada da açıkca görülmektedir ki kadınların tâlim ve terbiyesi onun nezdinde pek önemli bir husustu. Daha ilerki bölümlerde, Kur'ânı Kerîm'in tedvîni bahsinde konuya tekrar eğileceğiz. Kaynaklarda verilen bilgiye göre[186], ne zaman Resûlullah yeni vahiyleri yazdırsa, vahiy kâtibinden bu yazdığını, şâyet yanlış kaydedilmişse bunları düzelttirmek maksadiyle kendisine okumalarını emrederdi. Muhammed A.S.S.'a diyeceklerini bizzat bildirmek üzere *Cebrâil* ona, duruma göre ya bir insan, ya kanatlarıyla uçan bir yaratık ve yahut da evvelce rastlanmamış tuhaf bazı değişik biçimlerde görünürdü.

152. Şekil ve biçim meselesi bizi daha fazla meşgul etmemelidir; bizim esas yapı ile, Muhammed A.S.S.'ın etrafındakilere tebliğ ettiği temel yapıyla ilgilenmemiz gerekmektedir. Doğumunun kırkıncı yılında, Muhammed A.S.S.'ın hayatının ilk safhası, yani özel hayatı kapanır ve bundan sonra, kamu'yla ilgili hayat safhası yani onun ilâhî tebliğ vazifesini gerçekleştirdiği safha başlar.

---

185. Rbat neşri, Ha. No. 192 (Karaviyyîn şehrindeki bir el yazmasına göre Rabat'ta 1976'da neşredilmiştir).

186. Meselâ Tabarânî (bk. Heysemî, *Mecma'uz-Zevâ'id,* I, 150 ve Zeyd'ubn Sâbit meselesi ile ilgili olarak bk. VIII, 257; ayrıca bk. Gulâm Rabbânî, *Tedvîn-i Hadîs,* urducadır, s. 228).

(Ü Ç Ü N C Ü   K I S I M)

İLÂHİ TEBLİĞ VAZİFESİ

(: R İ S Â L E T)

İlâhi Tebliğ (:Risâlet) Vazifesinin Başlangıcı

153. İslâm dîninde mevcut, Kaadiri Mutlak Yüce Tek Allah inancı, Müslümanlar arasında Tanrının insanda temessül ve tecessüdü (yani, Allah'ın insan cesedinde gözükmesi) mefhûmunu kabul etmez[187]. Yine kendisi tamâmen bir insan olarak kaldığı halde bir Allah Resûlunun, bir Peygamberin, alelâde insanlar tarafından görülmesi imkânsız bir varlık, bir melek vasıtâsiyle Allah'tan vahiyler, ilâhî ilhamlar alacağına Müslümanlar inanırlar. İlâhî tebliğ (:Risâlet), çocukların anababalarından verâset yoluyla devralacakları bir imtiyaz değildir. Araplar arasında, İsrail oğulları arasında olduğu şekilde peygamberler yoktur. Hiç okuma-yazması olmayan ve kâhinlerin bilebildiği sihir, büyü, vesair gizli ilimler konusunda hiç bir iddiası olmadığı gibi hattâ bunlardan nefret de eden, kendi hemşehrileri arasında zühd ve takvâsı, ve aynı zamanda dosdoğru karakteriyle tanınmış bir Arab, insanlar nezdinde Allah'ın elçisi olarak seçildiği ve Yaratan tarafından evvelden belirlenen ilâhî yol üzerine insanları çekmek, onları hidâyete ulaştır-

187. Şu kadarı var ki İslâmda bunun yerine Fenâ Fi'llah (Allah'da kendini yok sayma) mefhumu yer almıştır. Bu mefhum ise Resûlullah'ın, A. b. Hanbel (VI/256) ve Buhârî'de (81/38/2, Rukâk/Tevâzû') ve daha birçok hadis kitabında nakledilen bir Hadîsî Kudsî üzerine dayandırılır. Bu hadîs şöyle der: "Onu Kendim için bir dost, bir veli edininceye kadar kulum Bana bir takım nâfile (fazladan) ibâdetlerde bulunmak suretiyle yaklaşır, yaklaşır. Nihâyet onu Kendim için bir velî edindiğim anda artık Ben, onun sesleri duyduğu kulağı, onun gördüğü gözü, onun yakalayıp tuttuğu eli, onun yürüdüğü ayağı olurum". el-Kastallânî şunu da ilâve etmektedir (IX, 289): "...onun anlayıp nüfûz ettiği kalbi, onun konuştuğu dili olurum". İslâma göre insan, ruhî-manevî alanda ne derece tekâmül etmiş olursa olsun, aslâ (hâşâ) Allah olamaz; Allah Allah'dır, insan ise, Allah'ın çok aşağılarında bir yaratıktır. İşte insan, yukarıda işâret ettiğimiz manevî bir yüceliğe böylesine eriştiğinde, tamamen kendi gönlüyle olmak üzere, Allah'ın emirlerini yerine getirip icrâ etmeye çalışan O'nun alelâde bir kulu, kölesi ve memûru haline gelmek üzere, kendine has arzu, irâde ve şahsî menfaatlerini terkeder, onları bir kenara kor (Allah'ın yeryüzündeki Halifesi durumuna gelir.)

mak vazifesinin artık kendisine düştüğü şeklinde bir tebliği âniden almış bulunuyordu. Onun hayatına dair bir *Sîre* kitabı yazmış bulunan *İbn İshâk* tarafından nakledildiğine göre[188], Muhammed A.S.S.'ın buna derhal gösterdiği reaksionu kolaylıkla anlıyoruz. Muhammad A.S.S. gerçekten de bu durumdan zevcesi Hadîce'ye bahsetti:

> "Tek başıma kaldığım zamanlar beni 'Ey Muhammed! Ey Muhammed!' diye çağıran bir ses işitiyorum; uyku halinde iken değil, tamamen uyanık bulunuyorken Semâvî bir ışık görüyorum. Vallahi şu putlar ve (görünmez şeyler ve istikbalde olacak hâdiseler hakkında bilgi sahibi olduklarını iddia eden) kâhinler kadar hiç bir şeyden nefret etmedim. Acaba ben de mi bir kâhin oldum? Sakın bana seslenen kimse bir Şeytan olmasın?"

Halk tarafından kendisinin bir yalancı, bir sihirbaz, Cin carpmış biri yahut bir kâhin olarak vasıflandırılmaktan endişe etmesi pek tabiîydi. Zîra, bazı kimselerde dînî düşüncede rastlanan şuurlanmalara rağmen, ülkedeki hiç kimse, herşeyden evvel bizzat Allah'ın Resûlu bile, ilâhî tebliğ vazifesiyle ilgili bir bilgiye henüz sahip bulunmuyordu ve Şeytânî bir aldatmaca ile Rahmanî bir ilhâm arasındaki ince ayrılığı, her ikisi de görünüşte birbirlerine benzediklerinden, birini diğerinden ayırabilecek durumda değildi.

154. Muhammed A.S.S., sâdık zevcesi Hadîce'nin teselli ve teskîn edici sözlerine muhâtab oldu:

> "Sen dâimâ eli açık ve cömert idin, iyilik yapardın; fakir ve muhtaçlara daima yardıma koşardın. Muhakkak ki Allah seni Şeytanın aldatmalarına uğratmayacaktır."

Bunu müteakip zevcini, Hıristiyan dînindeki kendi yeğeni *Varaka*'ya bizzat götürdü(*Balâzurî*'deki bir kayda göre[189] ise *Ebû Bekr* vasıtasiyle gönderdi). Buhârî'nin işâret ettiğine göre (91/1), o sırada gözleri görmez bir kimse olan Varaka, Muhammed A.S.S.'ın başına gelenleri kendisinden dinlemesi üzerine şöyle bir beyânda bulunmuştur:

> "Hayır! bu durum tam mânasıyle Mûsâ'nın *Nâmûs* (: Nomos)'undaki gibidir. Bu asla Şeytânî bir şey olamaz. İlâhî tebliğ vazifende bir çok güçlüklere uğrayacağın zamana kadar yaşayacak olursam, seni himâye edeceğim ve elimden gelen her şekilde sana arka çıkacağım".

---

188. Balazûrî tarafından nakledilmektedir: bk. *Ensâb*, I, Ha. No. 193.
189. *Ensâb*, I, Ha. No. 193; Suheylî, I, 157.

Bunu müteakip Hadîce, belki de *Varaka*'nın teklifi üzerine[190], şu yolda yeni bir delil bulma fikrine kapıldı[191], ve bunun üzerine:

"Hadîce, Resûlullah'a şöyle dedi:

— 'Meleği gördüğün zaman bana haber ver!'

O ise:

— 'İşte şurada.'

dediğinde, Hadîce şöyle söyledi:

— 'Gel ve sağ yanıma otur ve hâlâ onu görüp görmediğini söyle.'

O da öyle yaptı ve şöyle dedi:

— Evet onu hâlâ görüyorum.'

Bunu takiben Hadîce onu sol yanına ve sonra ön tarafına oturttu ve aynı suali sorup aynı cevabı alması üzerine, son olarak kendisini zevcî muhabbetle kucakladı ve aynı suali sordu. Muhammed A.S.S. şöyle cevap verdi:

— "Hayır, artık onu görmüyorum.'

Bunun üzerine zevcesi:

— 'Artık ben kesin surette kanaat getirdim ki o gerçekten bir melekti, zira Şeytan olsaydı şu muhabbet halimizde bile bizi terketmezdi.'

dedi".

155. Tarihçilerin bize verdiği bilgilere nazaran ilk vahyin yahut ilk vahiylerin alınmasından sonra geçici bir kesiklik devresi (Fetret) hâsıl olmuştur[192].Müteakip iki veya üç yıl boyunca Muhammed A.S.S.'da bir gelişme, bir tekâmül olmuş olmalıdır: İlk önce, vahyin yarattığı bir dehşet hâli, sonra bir sükûnet ve olanlardan hoşnutluk devresi, bundan sonra da yeniden bir vecd ve kendinden geçip istiğrâk âlemine dalma imkânını bekleyip durma ve sonunda da yeis ve ümitsizlik içine düşme! Bu sonuncu devre ile ilgili olarak tarihçilerin bize naklettikleri şey, onun büyük yeis ve üzüntü içine gömüldüğü bu sıra-

---

190. Buhârî, (91/1)'deki kayda göre Varaka o sırada gözleri görmez bir âmâ durumundaydı.
191. İbn Hişâm, I, 154; İbn'ul-Cevzî, *Vefâ*, s. 164.
192. İbn Hişâm, s. 156; Suheylî, I, 161.

da, Muhammed A.S.S.'ın canına kıymak üzere yüksek kayalıklara bir çok defalar çıkmış olduğudur[193]. Fakat kendini aşağı atmaya hazırlandığı her defasında melek *Cebrâ'îl* A.S. yeniden görünüyor ve onun gerçekten Allah'ın Resûlü olduğunu temin ediyordu. Bu onu bir müddet için oyalayıp teskin ediyor ve o, tekrar ibâdet ve zühd ü takvâ hayatına dalıyordu. Bu durumda onun ailesiyle olan ilişkileri hemen hemen tamamen kopmuş bulunuyordu; hattâ kendisi, *Kâ'be'*-nin etrafındaki avluda yatıp kalkıyordu. Artık kendisinin alâkasını çeken yegâne şeyler, ruh ve gönlünü arındırmak ve kim olursa olsun herkese iyilik yapıp yakınlık göstermekti.

156. İçine girdiği bu şekil sert disiplin halinin, muhakkak kalpteki varsa en ufak bir lekeyi bile söküp atması ve dünya hayatı ile ilgili en sonuncu alâkayı dahi tasfiye etmesi gerekiyordu: böylece o A.S.S., diğer bütün insanlar gibi insan kalmakla birlikte, onun her bir hareketi, her bir sözü, ve her arzusu ilâhî irâde içinde kaybolup gitmiş oluyordu. Onun rûhî mânevî alandaki kemâli böyle bir mertebeye ulaşınca, artık vahyin gelişinin kesilmesini de, vahyi gönderenin yani *Rabb'ul Âlemîn*'in doğrudan doğruya alâkadar olduğu herhangi bir meşiyyet, bir ilâhî irâde olarak tevekkül ile karşılamaya başladı. Vaktâ ki bazı kimseler onu, Allah'ının artık kendisini terkettiğini söyleyerek iğnelemeye başladılar, bu onun rûhî-mânevî hazırlığını temin eden son darbe oldu ve nihayet Cebrâ'îl A.S., yeni bir vahiy ile zuhûr edip geldi[194]:

> "Doğan gün'e andolsun!.. (Ve herşeyi) örttüğü andaki geceye andolsun ki Rabbin seni terketmedi, sana hiç de darılmadı. Muhakkak ki Âhıret senin için (bu) dünyadan hayırlıdır. Ve muhakkak ki Rabbin sana nasîb edecek de sen hoşnud olacaksın. O seni bir öksüz olarak bulup da sana bir barınak, bir himâye temin etmedi mi? Ve seni kaybolmuş bulup da doğru yola ulaştırmadı mı? Ve seni, geçimi başkasının elinde bir kimse olarak bulup da efendi haline getirmedi mi? O halde öksüze gelince, ona sakın kahretme! Ve isteyen, dilenen kimseyi de uzaklaştırıp kovma! Ve Rabbinin nimetlerini durma anlat!"[195]

Bu âyetler, yeni dîni, yani insanların fayda ve yararına en büyük nimet olan İslâmı, etrafındakilere tebliğ edip anlatması için ilâhî bir emir olmuştu.

---

193. Buhârî, 91/1; üç yıl süren bir bekleyişten sonra, Ebû Leheb'in karısı ve kendi yengesi (bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, Sûre 93, âyet 3) bu durumu işittiğinde ona hakaretler yağdırarak: "Şeytanın artık seni terketti" demesi üzerine Resûllah geçici bir taşkınlık içine düşmüş ve intihar etmek istemişti.

194. Balâzurî, I, Ha. No. 208; İbn Hişâm, s. 156.

195. K. 93/1-11.

157. Kur'ânı Kerîm'in 96. sûresi*(: el-Alak)*[*] ilk inen âyetler olarak, herşeyi yaradanın Allah olduğunu, bütün insanlar için gerekli herşeyi düşünen ve cömertçe takdir ve tahsis eden, bilhassa öğrenme, öğrendiklerini *"Kalem"* denen vasıta ile başkalarına nakletme meleke ve kabiliyetini insana bağışlayan'ın Allah olduğunu açıklayıp beyan etmektedir. Bu haliyle Islâm, gayet kesin hatlarla ateizm, politeizm, pozitivizm ve materyalizm'den ayrılmış oluyordu. Yine Kur'ânı Kerîm'in az yukarda metnini verdiğimiz 93. sûresi olan *(:ed-Duhâ)*'da yer alan ikinci tebliğ'de ise, Allah Zu'l-Celâl'in üstün ve müstesna kuvvet ve kudretinden ayrı, iyilik ve insanlık duyguları ve aynı zamanda muhtaçlara, (fikrî-mânevî ve rûhî alanda olduğu kadar) maddî alanda da yardım etme vazifeleri öğretilip tanıtılmaktadır. Bunları takiben nâzil olan 74. sûrede *(el-Müdessir)* bütün mü'minlerin, kötü insanlardan çıkıp gelebilecek ciddî sonuçları olan melânetlere karşı insanları uyarıp îkaz etmeleri, Tek ve Bir olan Allah'dan başka bir tanrıya tapınmamalarını insanlara emretmeleri, Allah'a ibâdete kalkmadan evvel gerek bedenen ve gerekse kalben (yani maddeten ve mânen) arınmış olmaları, Allah'ın öfke ve gazabını çekebilecek her şeyden uzak durmaları, Allah'ın kendilerine pek aşırı nimetler vermesi hırsına kapılmamaları emrolunmaktadır; daha sonra 15. sûrenin *(el-Hıcr)* 94. âyetinde açık ve kesin bir tarzda Resûlullah'ın, Allah'ın emrettiklerini insanlara tebliğ etmesi ve çok tanrı inancı taşıyan (politeist, müşrik) kimselerden uzak durması bildirilmektedir; 26. sûrede *(: eş-Şu'arâ)*, sadece en yakın soy ve sopuna değil, fakat aynı zamanda bütün insanlara, bunların Rabb'ul-Âlemîn olan Allah'dan gelen bir vahiy olduğunu, eskilerin mukaddes kitaplarında geleceği esasen haber verilen peygamberin işte bu peygamber olduğu bildirilmek suretiyle bu âyetlerin falcılıktan, gâibten haber veren kehânet iddialarından, şeytanî, hayâlî ve şâirâne her çeşit işden tamamen farklı vahiyler olduğuna dair bir uyarıda bulunmasını ve onları bu konularda iknâ etmesini Resûlullah'a emreden âyetlerdi. Kur'ânı açıklayıp izah eden bütün müfessirler, *Zerdüşt* (Zoroastre), *Gautama Buda, Mûsâ, Îsâ*'ya bağlanan ve tamamlanamamış olan işi sonuna erdirecek olan birinin gelmesinin beklendiğini bildiren beyân ve sözlere dikkat çekerler. Kendiliğinden anlaşılır ki bu müfessirler, beklenen bu peygamberin kendi peygamberleri olan Muhammed A.S.S.'da gerçekleşmiş olduğunu ifâde etmek istemektedirler ki bu Resûl, kendisinden sonra bir peygamberin gelmesi ihtimalinden veya kesin surette geleceğinden sadece söz açmamış olmakla kalmamış fakat aynı zamanda gâyet açık ve seçik bir

---

*. Burada hatırlatalım ki Kur'an Kerîm'de süreler zaman sırası itibariyle birbiri arkasına sıralanmış değillerdir (bkz. ilerde 1127. paragraf).

biçimde, kendisinin Allah'ın gönderdiği Resûllerin en sonuncusu ve mührü (hâtem'ul-enbiyâ) olduğunu da beyân etmiştir.

158. Resûlullah, ıslahat hareketini ancak, putperest ve müşrik inançlara sahip kendi doğduğu şehrin ahâlisi ile birlikte başlatabilirdi. İşte bu sebebledir ki ilk inen Kur'ân ayetleri hassaten iki mesele üzerinde durmuştur: *1.* Hiçbir şerîki ve ortağı bulunmayan, kuvvet ve kudretine sınır tanınmayan, yüce ve her yerde hâzır ve nâzır bir Tek Tanrıya îman ve *2.* İçinde iyi ve güzel hareketler bulunan doğru yolda bir hayat sürme zarûreti. *"İman etmek ve iyi işler, güzel hareketlerde bulunmak"* mefhûmu Kur'ânı Kerîm'de durmaksızın tekrarlanan bir konudur; bütün bunlar için de delil olarak Kur'ânı Kerîm'de: "İnsan da dahil şu kâinatı kim yarattı? Pek tabiîdir ki insan değil!.. Bu ancak Allah'dır ki O, ebedîdir, her şeyin yaradanıdır, yokdan vâr etmiştir; hayatın ve ölümün ve bunun bir sonucu olarak öldükten sonra dirilme gününün sahibi de O'dur. O, yoktan var ederde, öldükten sonra insanlar için dirilmeyi mümkün kılamaz mı hiç!... Bu dirilişten sonra onları cezâlandırması yahut mükâfatlandırması mümkün olamaz mı?" şeklinde uyarı ve îkazlar yapılmaktadır. Bütün bunlardan başka Kur'ân, "herşeyi bilen duyan Allah'ın muhakkak insanların bu dünyada işledikleri işleri yazıp bir *Deftere* kaydetmek suretiyle *Hesap Günü* bunların muhâsebesini mutlaka çıkaracağını" beyân etmektedir.

159. İşte böylece İslâm, kötülüğü yapma meleke ve kabiliyetine sahip olmasına rağmen insanı ancak ve sâdece iyi ve güzel işler *(:ameli sâlih)* işlemeye iknâ edebilmek için yollar gösterir. Bu ise, İslâm ahlâkıyâtının temel taşını teşkil eder ki böylece insan, kendi arzu ve irâdesiyle hırs ve temâlarını kontrol altına alır, duyduğu eğilim ve nefsânî hislerine rağmen yanlış ve kötü hareketlerden sakınır. Gerçekten de câhil ve bilgisiz bir kimsenin gözünde işi ve hareket iyiymiş gibi güzükür ve bunun doğuracağı sonuçları hesaba katmaksızın sadece o kötü işi düşünür. Kur'ânı Kerîm'de de işâret olunduğu gibi bu, Şeytânet, şeytânî düşünce tarzıdır:

> "Şeytan onlara iş ve hareketlerini güzel gösterdi"[196] "Onların en kötü iş ve hareketleri onlara hoş gösterildi"[197] v.s..

160. Îman ve hareket (: amel, eylem) her ikisi birden, gayet geniş ve mühim neticeleri içine alır. Bu konularda girişilecek yenilik ve ıslâhat aynı şekilde düşünmeyenlerin şiddetli bir mukavemet ve karşı koymasını da çeker; bu ise beklenir ve tabiîdir.

---

196. K. 8/48.
197. K. 9/37.

İlâhî Tebliğin Bildirilmesi

161. İnsan topluluklarında pek az kimse ilâhiyatın mücerret (soyut) meseleleriyle alâkalanmakta fakat toplumun hemen hemen bütünü, atalardan beri gelen örflerden bir sapma ve bu âdetlerde bir yenilik hareketi başlatılmasına karşı ayaklanmaktadır. Bir kaç kimsenin "yabancı" dinlere geçişi, şehirde oturan bazı kimselerin Mekke putperestliğini hafife alan sözlerinin ağızlarından dökülmesi, Mekke "dîni"ne karşı çıkan bazı fertlerin şahsî inanış tarzları, bütün bunlar şehirde hiç bir çalkantı husûle getirmemişti. Bunları söylerken bilhassa, bir çeşit akla dayalı Tek Allah inancını savunan *Hanîf*'ler[198] zümresini nazarı itibara alıyoruz. Ancak Muhammed A.S.S. aynı şansa sahip olamamıştır. Acaba bu farklılığın sebebi nedir? Bu bilinmez; fakat şurası bir gerçektir ki kendisinden evvel, hiç bir kimse kalkıp da "halkının ıslahı vazifesi ile yükümlendirilmiş Allah'ın Resûlu'yum" dememiş, böyle bir sıfatı kendine bağlamamıştı; ondan evvel kimse yeni bir dîne kendisini bu derece ısrarla adamamış ve bunun tebliği vazifesini hayatının yegâne gayesi ve hedefi haline getirmemişti.

---

198. *Kur'ânı Kerîm*'de zikri geçen (2/135, 3/67, 6/161, 16/123, v.s.) Hanîf Dîni, İbrâhîm Peygamber'in teblîğ ettiği dîne, diğer bir ifadeyle Tek Allah inancına bir dönüş ifade eder. "Hanîf", bazı sâmî dillerde "sapık" mânâsına gelebilen bir kelimedir. Fakat arapçada bu kelime, sadece gerçek mü'min, yanlış olan bütün şeyleri ve putperestliği bir kenara atan kimse mânâsına gelir. Aynı aileden doğmuş diller arasında yapılan bir mukayeseli diller çalışmasında bu gerçek bilinen bir husustur. Benzer durum şu kelimelerde de görülmektedir:
dév (farsçadaki "Şeytan")
déva (sanskritçedeki "Allah")
Bundan ayrı şu kelimelerde de aynı şey görülür:
chaud (fransızcadaki "sıcak")
caldo (italyancadaki "soğuk")

162. İşin başlangıcında bu dîne girenler, sadece Allah'ın Bir'liğini ve Muhammed'in onun Resûlü olduğunu kabul ve itiraf ediyorlardı. Bu şekilde dine ilk girmelerin katî tarihini tesbit zordur. Bilindiği gibi ilk vahiyler devresi ile ikinci vahiy devresi arasında yaklaşık üç yıl kadar aralık *(:Fetret)* vardır. İşte bu aralık esnasında bazı Mekkelilerin, Allah'ı tarafından Muhammed'in terkedildiği şeklinde onu iğneleyip alay konusu edinmeleri göstermektedir ki Muhammed A.S.S.'ın başından geçenler olarak anlattığı şeyler, belli bir muhitte yayılmış vaziyetteydi. Zevcinin kendisine anlattığı şeylere *Hadîce* inanmıştı. Muhammed A.S.S.'ın evlâd edindiği eski kölesi *Zeyd'ubn Hârise*'nin, aynı şekilde bu devrede hidâyete ermiş kimselerden olması gerekir. Onun ailesi yanına dönmeyi nasıl reddedip, Muhammed A.S.S. ile birlikte kalmayı tercih ettiğini evvelce göstermiştik (bkz. yukarıda 134. paragraf). Aynı devreye ait bir diğer ihtidâ hareketi, genç yeğeni *Aliyy'ubn Ebî Tâlib* için de mevzûbahistir. Amcası *Ebû Tâlib*'in sırtındaki yükü hafifletmek maksadıyla Muhammed A.S.S., genç yaştaki yeğenini[199] evlâd edinmiş ve o da etrafındakilerin hareketleri ve

---

kalt (almancadaki "soğuk")
cold (ingilizcedeki "soğuk")
kholod (rusçadaki "soğuk")

Diğer bazı kelimeleri daha mukayese edelim:

haben (almancadaki "malik olmak")
hônâ (urduca'daki "olmak")
âpâ (urducadaki "kızkardeş")
appâ(marasi dilindeki "erkek kardeş")
âkâ (urducadaki "erkek kardeş")
akkâ (marasi dilindeki "kızkardeş")
gentil (Romalılar arasında "asil kimse")
gentil (Yahudi-Hıristiyanlar arasında "putperest")
bîvî (urducadaki "kocası hayatta bulunan kadın")
bîveh (farsçadaki "dul kadın")
bondem (rusçada "olacağız")
bondîm (farsçada "idik")
lahm (arapçada "et")
lakhem (ibranicada "ekmek")
ongle (fransızcada "tırnak")
unglî (urducadaki "parmak")
botané (grekçedeki "bitki")
boutî (sanskritçedeki "küçük çiçek")

Hanîf kelimesi ile ilgili olarak ayrıca bk. Moubarac, *Abraham dans le Coran*, s. 151-61.

199. Alî'nin bu devredeki yaşı hususunda elde mevcut rivayetler arasındaki farklar için bk. Sarahsî, *Şerh'üs-Siyer'il-Kebîr* (Mısır neşri). 242. paragraf.

yaptıkları şeyleri imtisâl etmeye başlamıştı. Hiç şüphesiz şehirde Muhammed A.S.S.'ın en yakın arkadaşı ve dostu *Ebû Bekr* idi. Bir önceki bölümde gösterdiğimiz gibi şayet o *Varakat'ubn Nevfel'e* birlikte gitmemişse bile Muhammed A.S.S., kendisine gelen görüntüden ona bahsetmiş olması muhtemeldir ki işte bunun üzerine *Ebû Bekr* hiç tereddüde kapılmadan bu îman hareketine katılmıştır. *Varaka*'nın kendisine anlatılanlar üzerine ne gibi bir yola girdiği hususunda kaynaklarda bir ifâde birliği göze çarpmaz.

163. İlâhî tebliğ vazifesinin ikinci devresinde yeniden vahiy almaya başlaması üzerine Muhammed A.S.S. kısa zaman sonra Allah'dan şu emri aldı:

> "Bundan böyle en yakın aile ve sop (aile topluluğu, aşîret) mensuplarını ikâz edip uyandır....[200]

Bunun Muhammed A.S.S. üzerinde uyandırdığı tepki üzerine bir ay boyunca evinde kapanıp kaldığını, öyle ki sıhhati ve sağlığından haber sormak üzere halalarının evine kadar geldiklerini *Balâzurî* bize nakletmektedir[201]. Muhammed A.S.S., mensûbu bulunduğu toplumu ve kendi sopunu tanıyordu ve aldığı yeni ilâhî emri icrâ etmekte bir takım mülâhazalara sahip olmasının sebebleri vardı. *Balâzurî* ek olarak şu bilgiyi vermektedir ki halaları onun eve kapanışının gerçek sebebini öğrendiklerinde ona kızmak şöyle dursun, aile mensûbları arasında tertipleyeceği bir dâvet toplantısına amcası *Ebû Leheb'i* dâvet etmemesini tavsiye ve nasihat ederek ona bu konuda cesaret bile verdiler. Muhakkak ki amca ile yeğen arasında mevcut eski yanlış anlama sürüp gitmekteydi. Gerçekten de Muhammed A.S.S. bütün ailesi mensûbla rını bir yemeğe dâvet etti. Her zaman olduğu gibi, herkes yemeği yedikten sonra, ev sahibinin kendilerine önemli bir konudan söz açacağını akıllarına getirmeksizin, birbiri arkasına kendi evlerine dönüp gittiler. Muhammed A.S.S., yemekten sonra kendilerine bildireceği bir husus olduğunu evvelden haber vermek suretiyle bu defa tedbirli davranarak bir başka gün yeni bir dâvet daha tertipledi. *Balâzurî*'nin verdiği bilgiye göre herhangi bir dâvet almadığı halde *Ebû Leheb* de bu toplantıya katılmıştı. Resûlullah'ın halalarının endişesi gerçekleşti ve onun kalkıp da Allah'ın nasıl olup da kendisini ilâhî bir vazife ile yükümlediğini, bu ilâhî tebliğin ne olduğunu toplananlara açıkla-

---

200. K. 26/214.
201. Balâzurî, *Ensâb,* I, Ha. No. 235.

ması üzerine *Ebû Leheb* fırladı, küstahça ve haddini bilmez bir şekilde sözler sarfederek aile mensûblarını, Muhammed'in atalarından berigelen dînlerinden onları saptırmak istediğini ve böylece onun tanrıların öfkesini üzerine çekeceğini söylemek suretiyle, kışkırtmalarda bulundu. Bunun üzerine topluluk, gam kasâvet içinde ve neşesiz bir vaziyette dağıldı.

164. Tarih yazarlarından *Balâzurî*'nin bundan başka bize bildirdiğine gere[202] Muhammed A.S.S.'ın halaları daha sonra gidip *Ebû Leheb*'le konuşmuşlar ve Muhammed A.S.S.'ın gerçekten geleceği evvelden haber verilen Resûl olduğuna onu iknâ etmek istemişlerse de bundan bir sonuç alamamıştır.

165. Bu sonuçsuz kalan teşebbüs onun azmini kamçılamıştı. Bir gün *Kâbe*'nin tam karşısındaki *Safâ* tepeceğine çıkmış, eski bir âdet vechile, pek mühim bir bildirisi olduğunu, gelip kendisini dinlemelerini şehir ahâlisine ilân etmişti. Herkes koşup geldi. Bunun üzerine o, sadece kendi ailesi, sopu mensûblarına hitap etmek istediğini söyledi ve diğer soplardan olanları geri çevirdi Acaba o bununla, kendi ailesi üyelerine, konuşmaya başlamadan önce bütün şehirde ne kadar büyük bir tesir sahibi olduğunu mu göstermek istemiştir yoksa, bu hareketinin başka bir sebebi mi vardır? Durum ne olursa olsun bu hare ketini müteakip şu suali sormak suretiyle söze başladı:

> "— Şayet ben size, şu tepenin arkasında, şehri istilâ etmek isteyen bir düşman ordusu gelip karargâh kurmuş desem bana inanır mısınız?"

Şöyle cevap aldı:

> "— Sen asla yalan söylemedin, senin söyleyeceğin herşeye inanırız"

O devamla:

> "— Allah beni, sizi ikaz edip belli şeylerden çekindirmek (inzâr) ve şayet beni dinlemeyecek olursanız öfkesinin sizi tehdit ettiğini söylemek üzere göndermiş bulunuyor"

Amansız *Ebû Leheb* derhal sözü kesip şöyle demiştir:

> "— Bu mânasız ve boş bildiri için mi bizi rahatsız ettin ve zamanımızı boş yere geçirttin?"[203].

---

202. *A.g.e.,* I, Ha. No. 236.

203. *A.g.e.,* I, Ha. No. 238-239.

166. Hangi sene ve tarihte cereyan ettiğini açıklamaksızın müerrih *Tabarî*[204], *Ebû Leheb* ve *Adiyy'ubn'ul-Hamrâ*'nın, komşuları Resûlullah'ın evini taşa tuttuklarını bize bildirmektedir. *Ebû Leheb* diğer tarafdan yeğeninin kapısı önüne her çeşit çöp ve necâseti atardı. Bir gün arkadaşlarından birinin kendisini suç üstü yakalayıp onu bu yüzden cezalandıracağı hususunda tehdit etmesi üzerine *Ebû Leheb* taktik değiştirdi: Bu defa para ile tutmak suretiyle, aynı kötü işi bir takım kimselere yaptırmaya başladı[205]. *Ebû Sufyân*'ın kızkardeşi olan Ebû Leheb'in karısı *Umm Cemîl*'in İslâma hücûm etmede kocasından geri kalır tarafı yoktu. Bu sebeble Kur'ânı Kerim'de şu kısa sûrenin nâzil olmuş bulunması bizi şaşırtmaz:

> "Ebû Leheb'in iki eli de kurusun, kendisi de helâk olsun!
> "Onun ne mal ve mülkü ve ne de kazandığı kendisini korumada bir işe yarayacaktır.
> "Kendisi yakında içi alev alev yanan bir Ateş'e atılacaktır; odun hammalı karısı boynunda lifden bir ip olduğu halde onunla birlikte..."[206].

167. Aynı *Umm Cemîl* hiciv ve alaylar taşıyan şiirler düzmek suretiyle intikam almaya çalıştı ve Muhammed A.S.S.'ın kızlarıyla evli bulunan iki oğluna zevcelerini boşamalarını emretti[207]. Ortaya çıkan dargınlık, aranın bulunması ümidini taşımaksızın derinleştikçe derinleşti.

168. Şehirdeki herkes bu yeni "Dînî hareket"den artık haberdar olmuştu ve bunu saklamanın hiç bir faydası kalmamıştı. Bu sebeble inen vahiy şundan başka bir şekilde olamazdı;

> "Sana emrolunan şeyi artık açıktan anlat ve bildir ve hîlekâr, dessâs ve entrikacılardan uzak dur! Gerçekten biz, Allah'ın yanında bir diğer Tanrı îcad edip gösteren müstehzî kimseler karşısında senin için yeterliyiz. Fakat onlar da yakında bilip anlayacaklar. Ve hiç şüphesiz, onların söyleştikleri şeyler için gerçekten senin gönlünün daraldığını biz biliriz. O halde Rabbine hamdederek onun yüceliğini an ve secde edenlerden ol! Ve (gönlüne) kesinlik ve huzûr gelene kadar Rabbine ibâdete devam et!.."[208].

169. Muhammed A.S.S., hitâp etme fırsatı bulunan hemşehrilerinin hiçbir toplantısını kaçırmıyordu. O ana kadar nâzil olmuş bulu-

---

204. Tabarî, I, 1130.
205. Balâzurî, *Ensâb,* I, Ha. No. 264.
206. K. 111/1-5.
207. Balâzurî, I, Ha. No. 245.
208. K. 15/94-99.

nan Kur'ân âyetleri umumiyetle şu noktalara temas ediyordu: Kaadiri mutlak ve canlı olan, hiçbir ortağı bulunmayan, ne babası ve karısı ve de çocukları olan, öldükten sonra tekrar diriltildiklerinde insanlardan hesap soracak olan ve onları bu dünyada yaptıkları iş ve hareketlerine göre ya cezalandıracak yahut mükâfatlandıracak olan Allah ancak bir Tek'dir. Arada sırada putperestliğin pek iğrenc ve menfur bir şey olduğuna temas ediliyor ve Âdemoğlu'nun bizzat kendi eli ile yaptığı şeylere tapınmasını insanlık haysiyetine yakışmaz bir hareket olarak vasıflandırıyordu. Rabb'ul-âlemînin sözünün dinlenmesi ve iyi işler yapıp kötülüklerden sakınılması gerektiği belirtiliyordu. Ekseriyâ bu âyetler, açık ve belîğ ifadelerle, Allah'ın insanlara ihsân ve bahşettiği nimetlerin kıymetlerini bilmeleri için bunları anlatıp tavsif ediyor ve nihâî hesabın verilmesi için öldükten sonra bir dirilişin geleceğini hatırlatıyordu.

170. İster fertlerle tek tek, ister topluluk halinde görüşürken Muhammed A.S.S.'ın başvurduğu usûl, tatlı sesiyle, istiğrâk ve vecd içinde evvelâ Kur'ânı Kerîm'den âyetler okumak, sonra bunları tefsir edip açıklamak ve kendisini dinleyenleri inanmaya dâvet etmek şeklindeydi. Başarı, çarçabuk gerçekleşmemiştir.

Bazı ihtidâ hareketleri:

171. *Hâdice, Zeyd, Alî ve Ebî Bekr*'den sonra İslâm îmanını kabul eden ilk kimse *Yanbû* liman şehri yakınınıda oturan *Gifâr* kabilesinden den *Ebû Zerr* olmuştur. Onun başından geçen şeylerin bir ders niteliği vardır. Gifârî'ler şehirlerarası yollarda hırsızlıkları ve Kâ'be'ye giden hacıların mallarına bile hürmet etmeyip bunları yağmalamalarıyla şöhret kazanmışlardı. *Ebû Zerr* de diğer akrabalarının hayatını sürmekle berâber son derece hassas gönlü olan bir adamdı. Müslim'in *Sahih*'inde geçen bir hadîse göre[209], Allah'ın Musalaha aylarının *(Eşhur'ul-Hurum)* esaslarına tecâvüz edilmesi ile ilgili bazı olaylar ve belki de Gifârî'lerin bölgesinden geçerek hacca gitmekte olan kafileler arasındaki bir çok kadın çocuğun canhıraş feryad ü figânı kendisini bir pişmanlık ve nedâmete sevketmiş ve daha sonra da kabilesi mensuplarının bundan dolayı kendisini azarlamalarını işitmemek için kabilesini terketmişti. Yaşlı annesi ve kendisinden küçük erkek kardeşini de yanına alarak annesinin akrabaları arasına sığındı. Resûlullah'a kadar çıkan bir hadîsde *Ebû Zerr* durumu şöyle anlatmaktadır: "İslâmdan önce ben üç yıl boyunca Allah'ın buna ilhâm ettiği tarz ve şekillerle ona ibâdet etmiştim". Bir müddet sonra o Allah'a bu şekil bir sığınmayı da bıraktı ve kendisinin evvelce yaptıklarından son de-

209. Muslim, *Sahîh*, 44/132-33; Ebû Nu'aym, s. 84-6.

rece eziyet çeken hacıların gittiği güney bölgeye, Mekke'ye doğru yollandı ve şehir dışındaki bir köye yerleşti. Bir gün oradan geçen bir yolcudan kulağına geldi ki putperestliğe karşı duran dînî bir hareketi kutsal şehirde biri başlatmış. Durum hakkında daha çok bilgi toplamak üzere *Ebû Zerr* kardeşini Mekke'ye gönderdi. Eve dönünce kardeşi ona şunları anlattı:

> "O tam senin gibi: Tek bir Allah'a ibâdet ediyor, iyilikle muâmele etmeyi emrediyor ve ayrıca kendisinin Allah'ın Resûlü olduğunu söylüyor. Mekkeliler onu, bir şâir yahut gizli şeyleri bilip açıklayan bir kâhin olarak itham altında tutuyorlar. Bana gelince ben isim yapmış bir şâirim, o asla bir şâir olamaz. Kâhin ise ben bu gibi kimselerle çoğu defa karşılaştım, o hiç bir noktada onlarla bir benzerlik içinde değildi; Kâhin'ler yalancıdır, halbuki o, sözü doğru bir insan olarak biliniyor. İyiyi emrediyor ve kötülüğü yasaklıyor."

Ebû Zerr, uzun zamandır aradığı kimsenin bu olduğunu anlamıştı. Tek başına şehre doğru acele yürüdü ve fakat karşılaşmak istediği kimsenin adresini hiç bir Mekkeliden sormadı. Öyle anlaşılıyor ki İslâma karşı o sırada gösterilen tazyik ve baskı pek fazlaydı. Bir ay müddetle burada kaldı, gece gündüz, karşılaşmak istediği insanı Ka'be'nin avlusunda aradı durdu. Bir gün avluya giren birinin, inanılmayacak kadar sefîl hali dikkatini çekti. *Ebû Zerr* bu kimsenin bir Müslüman olduğunu zannetmişti ve ondan Muhammed A.S.S.'ın adresini sordu, ancak yanılıyordu, zîra suali sorduğu kimse: "Ey Kureyşliler, işte bir Müslüman" diye bağırdı. Herkes onun üzerine atıldı ve acımaksızın dövdüler. *Ebû Zerr* şöyle anlatır: "Kendime geldiğimde, akan kanlarla kızıla boyanmış bir puta döndüğümü gördüm."

172. Diğer bir olay da şudur: Bir gece Kâ'be etrafında iki kadının tavâf etmekte olduğu dikkatini çekti ve onların *Isâf* ve *Nâ'ile* adlı biri erkek, diğeri dişi putlara yakarıp yalvardıklarını işitti. *Ebû Zerr* daha fazla kendini tutamadı ve "Onları evlendirin" diye kadınlara seslendi. (Hatırlanacağı gibi efsâneye göre *İsâf* ve *Nâ'ile* Curhum'lu iki âşık çiftti, şehvânî hırslarına galip gelemeyip gizlice mâ'bedin içine girmişler ve o anda da taşlaşıp kalmışlardı. İşte bu taşlar bir uyarı olmak üzere bir yükseklik üzerine konmuş ve araya giren nesiller boyu meselenin tarihi unutulup gitmiş ve insanlar bunlara da tapmaya başlamışlardı). Gerçekte Ebû Zerr'in demek istediği şey şuydu: *İsâf ve Nâ'ile* adındaki bu âşıklar, arzu ve muratlarına eremediklerine göre, acaba sizin arzularınızı nasıl yerine getirebilecekler? Gece vakti bu iki kadın, yapayalnız olduklarından bir erkekle konu ne kadar büyük bir "küfür" de olsa münâkaşa etmeye cesaret gösteremediler ve tehditler savurarak homurdanıp uzaklaştılar. Ancak onlar ara-

larında konuşmakta devam ediyorlardı ki tesâdüfen Muhammed A.S.S. yolda bu kadınlara rastladı ve başlarına ne geldiğini sordu. Onun kim olduğunun farkına varmadan olaydan bahsettiler. Muhammed A.S.S. yanında *Ebû Bekr* de olduğu halde *Kâ'be* avlusuna girdi ve uzun müddet burada ibâdetle meşgul kaldı. Daha evvel onu hiç tanımadığı halde *Ebû Zerr* kendisini tanıdı ve ona doğru ilerleyip "Resûlullah" unvanını kullanarak selâmını verdi. Muhammed A.S.S., kim olduğunu sorması ve Gifâr'lı olduğunu öğrenmesi üzerine, elini alnına koyup düşünmeye başladı. Sonra şunları sordu:

— "Ne zamandır buradasın?"
— "Otuz gündür".
— "Ne yiyip içdin?"
— "Zemzem kuyusundan gece gündüz içtiğim sudan başka bir şey yeyip içmedim ve hattâ şişmanladım".

Ebû Bekr misafiri alarak kendi evine götürdü ve kendisine yenecek şeyler verdi. Ertesi gün *Ali* gelip onu aldı ve Resûlullah'ın bulunduğu yere götürdü. *Ebû Zerr* böylece İslâma girmiştir. kendisi Mekke'de bir yabancı olduğundan, şehirdeki bir aile ile *"emân"* anlaşması yapmaksızın burada oturup kalması onu tehlikeye sokuyordu. Îmanla ilgili tatbikat alanında birkaç gün kendisinden bilgiler aldıktan sonra Resûlullah onun kendi mensûbu bulunduğu kabile arasına gitmesini ve orada İslâmı yaymasını emretti[210]. İşte Hicret sırasında, Medine'deki İslâm Hükûmetinin emrine girmek üzere ilk yola çıkanlar, daha ilerde de göreceğimiz gibi bu Gifârî'lerden başkası değildir.

173. *Sa'd'ubn Ebî Vakkas* altıncı Müslüman olma şerefini kazanmıştır[211]. Kendisinin ihtidası ile ilgili ayrıntılar bilinmektedir. Fakat şurası bir gerçektir ki *Ebû Bekr* bütün bedeni, rûhu ve nihayet mal ve mülkü ile kendini İslâmın hedef ve gayelerine vermiş sâdece kendi ailesi değil arkadaşlarının çoğu onun gösterdiği gayretler sonucu yavaş yavaş yeni îman hareketine katılıp bağlanmışlardı ki bunlar arasında az önce adını andığımız *Sa'd'ubn Ebî Vakkas, Zubeyr'ubn'ul-Avvâm, Abdurrahmân'ibn 'Avf, Talhat'ubn Ubeydillah* bulunmaktadır. Hattâ nakledilen bir hadîsden anlaşıldığına göre üçüncü Halife *Osmân* dahi Ebû Bekr'in gayret ve çalışmaları sonucu İslâma girmişti. hepsi Mekke'nin ileri gelen ailelerine mensup bu genç ve yeni Müslümanlar, kendi aile ve sopları içinde az ya da çok güçlüklere mâruz kaldılar. Bir kısmı ayaklarından zincire vurulmuşlardı; diğer bazıları ise ana-babalarından dayak bile yediler.

210. Buhârî, 63/31.
211. Câhiz, *Risâletu 'Osmaniyye*, el yazması, Vr. 131/b ve Kahire neşri, s. 159 (Diğer bazı kaynaklar bunu yedinci ihtidâ olarak gösterirler).

174. Tarihçiler, Resûlullah ve etrafında toplaşan talebe kümesine karşı gösterilen eziyet ve cefânın başında yer alan Mekkelilerin uzun listelerini tanzim etmiş bulunmaktadırlar[212]. Bütün büyük ailelerden gelen kimselerin isimlerini buralarda görmekteyiz. Bilhassa dikkatimizi çeken şey, eziyet ve işkence tatbikinde başta gelen kimselerin, ekseriyetle bu ilk Müslümanların kardeş, yegen, hattâ bazan oğul şeklinde en yakın akrabalar olmalıdır. Daha evvel de görüldüğü gibi Resûlullah, dîn neşri gayretine, kendisine gelen ilk görüntüden üç yıl sonra başlamıştı. *Balâzurî* şöyle açıklamaktadır[213]: "Müslüman Mekkeliler, Habeşistan'a sığınmak üzere, Muhammed A.S.S.'ın ilâhî tebliğ vazifesine başlamasının *beşinci* yılında doğdukları şehri terkettiler". Aynı tarihçinin tanzim ettiği bu muhâcirler listesi[214], 75 Mekkeli erkek ve Habeşistan'da 9 çocuk dünyaya getiren 9 hanım, Mekkelilerden sığınma ve emân almış yabancı menşeli 25 mevlâ'dan ibarettir. Bu 109 Müslüman'ın tamamı hür statüde bulunuyordu. Esâsen ilk Müslümanlar arasında kölelerin sayısı pek azdır. İşte alınan bütün bu sonuç, sadece iki senelik bir gayret sonucu ortaya çıkmıştı. Bu hicret hareketi, bize dînî işkencenin şiddet derecesini pek açık ve seçik olarak göstermektedir.

175. Kölelerin durumu daha da acıklı oldu: Bunlar dövüldüler, kavurucu yaz sıcağında kızgın kumlar üzerine çırılçıplak yatırıldılar, boyunlarından ip geçirilerek ister kadın, ister erkek olsun, bu köleler caddelerde sürüklenip durdular. Bazı sâhipler, İslâm îmanına geçen kölelerinin vücutlarını kızgın demirlerle dağladılar. Bunlardan bir kısmı bu işkenceler karşısında hayatlarını devam ettiremediler. *Ebû Bekr* bunları himâyede en başta geliyordu. Erkek kölelerden *Bilâl* ve *'Âmir'ubn Fuheyre*'yi kadınlardan da *Umm 'Ubeys, Zi'n-Nîre, Nehdiye* ve *Lubeyne*'yi bedellerini ödeyip satın aldı ve derhal onların hürriyetlerini iâde edip azâd etti[215]. Kendisi diğer köleleri de satın almak istemiş fakat efendileri, yüksek bir fiat teklif edilmesine rağmen, onları satmayı reddetmişlerdir.

176. Bir kısmı Habeşistan'a hicret etmiş olan bu mü'min müslümanların başlarına gelen aynı acıklı durumlardan kendini koruyup sıyırmaktan tamamen uzak Resûlullah, bu şekil işkence ve yaralanmalara şahsen en fazla mâruz kalan kimse olmuştur. Ebû Cehl onun alenen bilhassa Kâ'be avlusunda ibâdet etmesini yasaklamıştı; ancak

---

212. Balâzurî, I, Ha. No. 248-339.
213. *A.g.e.*, I, Ha. No. 548.
214. *A.g.e.*, I, Ha. No. 527-46.
215. İbn Hişâm, s. 205-206.

onun bu yasağını dinlemediğinden, bir gün Resûl namazda secde etmiş vaziyette iken kesilmiş devenin karnından çıkardığı işkembe ve bağırsakları başından aşağı boca edip üstüne başına boşalttı. Resûlullah ise kızı tarafından yardım ile doğrultulduğunda nefesi nerdeyse kesilecek hâlde bulunuyordu[216]. *'Uqbet'ubn Ebî Mu'ayt,* bir defasında namaz kıldığı sırada Resûlullah'ı üstündeki harmâniyesi ile boğmaya çalıştı[217]. Hakaretler savurmak, serbestçe konuşma ve tebliğ vazifesini ifâ etmesine mânî olmakdan söz etmesek bile, bu çeşit olaylar her gün cereyan eden hadiseler arasındaydı: İşkence ve ezâ tatbik eden kimseler arasında Mekke dışından gelen yabancıları da buluyoruz: *Ebû'l-Asdâ'el-Huzelî* ve *Adiyy'ubn'ul-Hamrâ el-Huzâ'î* gibi..

177. Hiç bir şey, ne Resûlullah'ın ve ne de etrafında toplanan mü'min sahâbî'lerinin imânını ve insanlığın hayrına ve kurtuluşu uğruna, hiç bir menfaat mukabili olmaksızın taşıdıkları hamiyet ve fedekârlık duygularını sarsıp zayıflatamazdı. Tarihî kaynaklarda, Resûlullah'ın bu şekil bir adâletsizliğe karşı ne gibi bir tepki gösterdiği kayıtlı değildir, fakat birkaç yıl sonra cereyan eden bir olayda bu tepkinin ne olduğunu anlamamız mümkün olabilmektedir: Hicretin 3. yılında vuku bulan *Uhud Savaşı* sırasında resûlullah yüzünden yaralanmıştı. Etrafındaki sahâbî'ler, şu düşmanları aleyhine bedduâ etmesini teklif etmeleri üzerine o iki elini kaldırdı ve:

> "Ya Rabbi, sen benim milletimi doğru yola getir!.. Zira onlar (ne yaptıklarını) bilmiyorlar..."[218].

şeklinde bir duâ'da bulundu.

178. İbn Hacer'in bize verdiği bilgiye göre[219], Mekke halkı ile ilişkileri iyice daralmış ve azalmış bulunduğu bir sırada Resûlullah, henüz daha işin başlarında iken, etrafına topladığı sahâbîleriyle birlikte bir gün *Kâ'be* avlusunda cemaatla bir namaz kıldı. Bu namaz öylesine bir kargaşalık yarattı ki *Hâris' ubn Ebî Hâle* (bu sahâbinin Hz. Resûl'un zevcesi Hadîce'nin ilk zevcinden dünyaya gelmiş oğlu olması muhtemeldir), Kureyşliler tarafından öldürüldü; bu zât îmanı dolayısiyle şehid edilen ilk sahâbî olmaktır. Daha sonra neler vukû bulduğuna dâir *Sa'dubn Ebî Vakkaas*'ın anlattıklarını dinleyelim:

---

216. Balâzurî, I, Ha. No. 251.
217. *A.g.e.*, I, Ha. No. 311; Buhârî, 63/29/4.
218. *Kenz'ul-'Ummâl,* V, 5269, Beyhakî, İbn Hibbân, Tabarâni ve diğerleri tarafından nakledilir.
219. *el-İsâbe*, No. 1490.

"Bütün bir yıl boyunca İslâmı saklamaya çalıştık ve namazlarımızı, kapılar arkadan sürgülü olduğu halde evlerde veya şehir civarındaki dağ aralıklarında kıldık. Bir gün *Ebû Dubb* adı verilen bir dağ aralığına gittik, abdestlerimizi aldık ve kimsenin bizi görmediğinden emin olduktan sonra cemaat hâlinde namaz kıldık. Ancak Kureyşliler bizi aramaktaydılar. *Ebû Sufyân, el-Ahnas'ubn Şerîk* ve diğerleri, bulunduğumuz yeri keşfettiler ve bize hakaretler yağdırmaya başladılar. Nihâyet küfürler savuruldu ve çatışma başladı. Hemen yakınımda bulunan bir deve kemiğini elime geçirip fena halde yaralanacak şekilde müşriklerden birine vurdum. Kaçmaya başladılar ve ben böylece Allah yolunda kan döken ilk Müslüman olmuş oldum"[220].

Aynı anlatımda zikredilenlerden çıkardığımız sonuca göre, o devirde günde sadece iki vakit namazı, biri sabahleyin "*fecir namazı*", diğeri öğlenden sonra geç vakit ikindi zamanında "*asr namazı*" kılınmaktaydı.

179. Tatbik edilen işkence ve eziyetler, bir çok defalar İslâm lehine sevgi ve sempatinin doğması sonucunu da doğurmuştur. Resûlullah'ın amcalarından biri olan *Hamza* avcılıkla geçinirdi. Vaktini çöllük yerlerde geçirir, dağda tepede dolaşır, ormanlarda gezinir, kuşları ve her çeşit diğer hayvanları avlar, rûhî-mânevî meselelerle hiç mi hiç meşgul olmazdı. Bir gün her zamanki gibi av dönüşü şehre girdiğinde, âdet olduğu vechile evine gitmezden önce *Kâ'be* etrafında dönüşlerine başladı. O sırada yayı omuzunda ve okları belinde bulunuyordu ki kölesi çıkageldi ve kendisine *Ebû Cehl*'in "kendi yeğeni" Muhammed'e her zamankinden fecî bir şekilde eziyette bulunduğunu anlattı. *Hamza* öfkelendi ve hemen *Ebû Cehl*'den yana koştu ve mâdenî yayı ile ona öyle bir vuruş vurdu ki kendisini ağır bir biçimde yaraladı. Ona şöyle dedi:

"Sen Muhammed'i tamamen kendi başına mı bırakıldığını sanıyorsun?!.. Şunu dinle: İşte ben de onun dinini kabûl ettim. İster sen, ister cesâreti olan kim varsa gelsin döğüşelim haydi!.."[221].

180. Kur'ânı Kerîm bir şiir kitabı değildir; Müslümanlar dinî hiç bir davranışlarında musikî kullanmazlar. Fakat Kur'ânı Kerîm'in tilâveti, okuyandan okuyana farklı olmakla beraber bir câzibe ve füsunkârlığa sahiptir. Onun bu çekiciliği günümüzde de azalmış değildir. Tarihçilerin bize verdikleri bilgiye göre[222] *Ebû Bekr* evinin avlusunda küçük bir mescid inşâ ettirmişti ve buradan geçenler, Kur'ânı Kerîm'i okuduğunda içerden gelen onun lâtîf sesini işitebiliyorlardı. Kendisi dışardan görülmemekle birlikte komşu kadın ve çocuklar, onun

220. İbn Hişâm, s. 166; Balâzurî, I, Ha. No. 230.
221. İbn Hişâm, s. 184-85.
222. İbn Hişâm, s. 246; Buhârî, 63/45/8.

tilâvetini dinlemek için, avlu önünde toplaşıyorlardı. Belâzurî'nin *Ensâb* (I, No. 364-5) adlı eseri ile İbn Kesîr'in *Bidâye* (VII, 311) adlı eserinde, İslâm dünyasında ilk inşâ edilen olarak gösterdikleri mescid, *Ammâr'ubn Yâsir el'-Ansî*'nin, anlaşılan kendisine Kâ'be avlusunda ibâdet etmesine müşrikler mani olduklarından, o devirde kendi evinde inşâ ettirdiğidir. Bu sahâbî, Mekke vatandaşlığı statüsüne sahip olmayıp, *Ebû Cehl* ailesi tarafından kendisine *emân* hakkı tanınmış yabancı menşeli bir kimseydi, ve bu yüzden Kâ'be avlusuna çıkmasına engel olunuyordu. Balâzurî'nin az önce zikrettiğimiz eserinde ve aynı yerde verilen anlatımdan açıkca anlaşılacağı gibi olay Hicretten önceki Mekke devrinde geçmiştir. Buna göre, bazılarının düşündüğünün aksine İslamda ilk mescid, Medine'deki Kubâ değil Mekke'deki bu mesciddir. (Ayrıca muk. edz: aşağıda 1350 M/30. paragraf)

181. Resûlullah'ın aynı konuda başından geçen vak'alar ise daha da dikkat çekicidir: Her tabakadan Mekkeli insan kümeleri akşamları onun Kur'anı Kerîm okumasını dinlemek üzere muntazam surette evinin önünde toplaşıyorlardı. Bir gece Mekke'nin en ileri gelenlerinden üçü, ayrı ayrı ve gizlice buraya gelmişlerdi. Burada karşılaşıp da birbirlerini tanıdıklarında şöyle dediler: "Halkın Muhammed'in evinin önüne gelmesini yasaklamayı uygun görmeyiniz, hattâ bizzat biz bile onun okuduğu akşam şarkılarına (!) sık sık geliyoruz". Bunu söylemeleri üzerine bundan böyle bir daha oraya hiç gelmemek üzere aralarında söz verdiler. Ertesi gece, gecenin karanlığına sığınmak suretiyle, bunlardan her biri yine gizlice aynı yere gelmişti. Dönüş yolunda tekrar karşılaştılar ve buraya bir daha gelmemek üzere yine aralarında sözleştiler. Söz verip verip bunları unutmak suretiyle, üç gece üstüste böylece burada birbirleriyle karşılaşmış oldular[223].

182. Gitgide artan eziyet ve işkenceler, resûlullah'ın kendi evini terke zorladı ve sahâbîlerinden biri olan *el-Arkam*'ın evini tebliğ maksadlarında kullanmak üzere kendine ikametgâh olarak seçti: Burada İslâm îmanına girenlere dersler ve bilgiler verdi, sahâbîleri tarafından kendisine tanıtılan İlâhî Gerçeği arayan bir takım kimseleri, görüşmek üzere burada kabûl etti; bir avuç müslümanın teşkil ettiği cemaat namazlarını burada kıldırdı. Bu şekilde alenî cemiyet hayatından çekiliş birkaç yıl sürmüştür. (İkinci Halife) *Ömer* İslâmı, işte bu *Arkam*'ın evinde kabul etmiştir. Hadîslerde anlatılanlara göre kendisi 40. Müslümandır[224]. Bu ev 1932'de Mekke'de mevcuttu. Kâbe'nin

---

223. *A.g.e.*, s. 203.

224. İbn Hazm, *Cevâmi'us-Sîre*, s. 51; fakat bu kaynakta tutarlılık yoktur; ayrıca bkz. Makrîzî, *İmtâ*, I, 24.

tam karşısında Safâ tepesi üzerindedir. 1946 M. yılında benim bu evi ziyaretimde kapısında: *"Dâr Hayzurân"* adının yazmakta olduğunu tesbit etmiştim. Osmanlı İmparatorluğu zamanında müftülük vazifesinde bulunan Fadlullah'ibn Muhammed Habîb tarafından satın alınmıştı. Suûdî Hükûmeti iş başına geldiğinde evvelâ bu evi baştan aşağı bir tamir ettirdi ve burada bir okul açtı ise de, her yıl gittikçe artan hacı sayısı dolayısıyle Kâ'be'nin avlusunu genişletmek ihtiyacı hâsıl olduğundan yıkılmasına karar verilmiştir.

183. *İbn'ul-Cevzî*'den edindiğimiz bilgiye göre[225], Muhammed A.S.S. şehir sokaklarında hakaret, kötü muâmele ve eziyetlere maruz kaldığı zaman *Ebû Sufyân*'ın evine sığınıyor ve buradadır ki himâye ve emniyete kavuşuyordu. Resûlullah, o sırada azgın bir İslâm düşmanı olan *Ebû Sufyân*'ın bu hareket ve davranışını asla unutmamştır. Daha sonraları, Hicretin 8. yılında Mekke'nin Fethedilmesini müteâkip şöyle bir bildiri yaymıştı:

> "Silâhlarını bırakanlar emniyette olacaklardır... *Ebû Sufyân*'ın evine sığınanlar emniyette olacaklardır..."

Gerçekten de *Ebû Sufyân,* Resûlullah nazarında büyük itibar sahibiydi[226].

184. Diğer bir çok olaylar vardır ki bunlar vasıtasıyla biz, Mekke ahâlisinin tamamının haksız, hoşgörüsüz ve gayrı âdil davranmadığı-

---

225. İbn'ul-Cevzî, *el-Muctebâ min'el-Muctenâ,* Kahire'de bulunan bir el yazması, Vr. 83.

226. Bir defasında Ebû Cehl, o sırada gencecik bir kız olan Resûlullah'ın kızı Fâtıma'ya bir tokat patlatmıştı; Ebû Sufyân bunun üzerine kızı yanına almış ve onun da bu kaba adama mukabil bir tokat vurmasını sağlamak üzere Ebû Cehl'e birlikte gitmişlerdi. Resûlullah bundan son derece mütehassis olarak Ebû Sufyân'ı meth ü senâ etmişti (Bu olayla ilgili olarak bk. Balâzurî, İstanbul'da el yazması, I, Vr. 693). Diğer bir gün, Resûlullah bir yerden diğer bir yere yaya olarak giderken yolda, Ebû Sufyân, zevcesi Hind ve oğlu Mu'âviye'ye rasladı; ayrı ayrı birer merkebe binmiş vaziyetteydiler ve onlar da aynı istikamete doğru yol alıyorlardı. Bunun üzerine Ebû Sufyân, oğlu Mu'âviye'ye, merkebden inip binitini Muhammed A.S.S.'a bırakması için seslendi. Birlikte gidildiği müddetçe Resûlullah, Ebû Sufyân'a İslâmın faziletli yönlerini anlatmaya çalışıyordu. Fakat o, tam bir sükût içinde onu dinlemekteydi. Birbirlerinden ayrılacakları yol ayırımına geldiklerinde Resûlullah, merkebi Mu'âviye'ye iâde ederken onlara teşekkürlerini bildirdi ve müsaadelerini aldı. Müteakiben Hind, kocasına şunları söylemiştir: "— Bütün bunları dinlemek için mi oğlunu eşekten indirdin?!" Ebû Sufyân ise buna şu cevabı vermişti: "— Öyle söyleme! O pek asil bir rûha sahiptir." Ayrıca Kastallânî'-

nı anlıyoruz. Bunlar arasında öyleleri vardır ki kendi hemşerilerine îtidal, uysallık ve terbiye hudutları içinde kalmalarını tavsiye ve nasîhat ediyorlardı. Klasik devreye mensup tarihçiler, tam bir tarafsızlık içinde her iki ayrı kümeden insanlara dair bilgiler nakletmiş bulunuyorlar; ister itidâl tavsiye eden, ister zulüm ve işkencelerin arttırılmasına dair bu nakledilenler, muhakkak ki müslümanların îmanlarını iyice takviye eder nitelikte olmalarına rağmen, bütün bu teferruatı bu sahifelerde bir bir sayıp dökmenin gerekli olmadığı kanaatindeyiz.

185. Bizzat kendisi İslâm dînine geçmemiş olmakla birlikte *Ebû Tâlib,* sevgili yeğeni Resûlullah'ı daima muhâfaza ve himâye etmiştir. Bir gün Kureyşliler *Ebû Tâlib*'e bir hey'et gönderdiler ve şu iki şıktan birini seçmesini söylediler: Ya Muhammed'in şu yaptığı işe mâni olması, yahut da onu kendilerine terkedip teslim etmesi ve bu iki şıktan birini seçmediği takdirde, atalarından gelen dînini her zaman için muhafaza ettiğini söylese bile, artık ona (Ebû Tâlib'e) inanmayacaklarını da ilâve ettiler. Hey'et üyesi biri şöyle diyordu:

> "Muhammed'i bize teslim et! Zâten o doğru yola (!) gelmekten uzaktır; onu öldürelim! İçimizden herhangi birinin en yakışıklı, en akıllı oğlunu istediğin gibi kendine evlâd edinebilmen için seç al!"

Ebû Tâlib onlarla şöyle alay etti:

> "Sizin benim oğlumu öldürmeniz ve benim ise sizin oğlunuzu yedirip içirmem âdil midir?"

Bir iki münâkaşalı söz edilmesini müteâkip *Ebû Tâlib,* Resûlullah'ı çağırttı ve geldiğinde ona gelen hey'etin maksat ve isteğini bildirdi. Kendisini himâye hususunda ayakta duran son direğin de yıkılmakta

---

nin *İrşâd* adlı eserinde (II, 246-47), kaydedilmiş olduğuna göre, aynı senelerde Ebû Sufyân, Resûlullah'tan bir defasında, yağmur duasında bulunmasını ricâ ve istirham etmek üzere de gelmişti (Ayrıca bk. Buhârî, İstiskaa, 2 ve 7; *Tefsîr,* 30). Bütün bunlar, Ebû Sufyân'ın, Allah'ın bu sevgili kulu, bu zühd ve takvâ insanı Muhammed A.S.S.'a karşı ne derecede takdir hisleriyle dopdolu olduğunu ve ona ne kadar değer verdiğini göstermektedir. Ben (yazar M. Hamidullah), elinizdeki bu eserin türkçe ilk ve üçüncü baskılarında (İstanbul 1972, s. 80) tarih yazarlarından Suheylî'yi (2/268) esas kaynak almak suretiyle bu Ebû Sufyân'ın, Halîme'den süt emmiş olduğunu nakletmiştim. Fakat daha sonra ilerleyen tetkiklerimiz sonucu, süt kardeşi olarak kaynaklarda geçen Ebû Sufyân'ın o değil de, el-Hâris' ubn 'Abdi'il-Muttalib'in oğlu olan bir diğer Ebû Sufyân olduğunu, yani Resûlullah'ın yeğeni durumundaki bir başka akrabası olduğunu tesbit etmiş bulunuyorum. Bir dikkatsizlik sonucu işlediğimiz bu hatadan dolayı burada özür dilerim (Durumun daha açık bir biçimde izahı için bk. *İslâm Medeniyeti* dergisi (İstanbul). Yıl: 3, sayı: 34, Ağustos 1973, s. 3-5).

olduğunu gören Muhammed A.S.S., gözlerinde yaşlar belirlemiş olduğu halde amcasına şöyle cevap vermiştir:

> "Amıca! Sen de mi beni terketmek istiyorsun? Canımı eli altında tutan o Allah'a yemin ederim ki, şu ilâhî tebliğ vazifemi terkedeyim diye güneşi sağ elime, ay'ı da sol elime verip bana bağışlasalar, sen bile beni terkedip bırakmış olsan, onların bu dediklerini yapmam... Rabbim Allah bana yeter!.."

Bunları söylemesi üzerine de toplantı yerini terkedip çekildi. Bunun üzerine *Ebû Tâlib,* kendi hayatta kaldığı müddetçe asla yeğenini kendilerine terketmeyeceğini, ancak bundan sonra kendisine karşı istediklerini yapabileceklerini söyleyerek gelen hey'eti geri gönderdi[227].

186. Mekke'nin "Şehir Meclisi"nde yeniden münakaşa ve müzâkereler yapıldı. Muhammed A.S.S. ile doğrudan temas kurmak üzere aralarından en akıllı, en uslu ve en yavaş bir kimse olan *'Utbe,* onun aklını başına getirip getirtemeyceğini görmek üzere seçildi. *Utbe,* Resûlullah'ın yanına vardı ve konuşmaya şöyle başladı:

> Muhammed! Seni her zaman için akıllı, iyilik sever ve kalbe yakın bir kimse olarak bilir, tanırız. Seni hiç kimseye bir kötülük yaparken görmedik. Şehir ahâlisi üzerinde senin ğayb'dan verdiğin haberlerin ne derece heyecan ve kargaşalık yarattığını sana tekrar edecek değilim. Bana samimiyetle söyle! Bütün bunlardaki maksat ne niyetin nedir? Acaba para mı arzu ediyorsun? Ben sana teminat veriyorum ki şehir sana istediğin kadarını toplayıp verecektir. Acaba kadın mı istiyorsun? Kendine zevce olarak şehrin en güzel kızlarını seç al!. Emin ol ki seni memnûn etmek için her şeyi yapmaya ittifak ettik. Acaba sen Hükûmet işlerinin başına geçmek mi istiyorsun? Yine biz seni en ulu başkanımız olarak seçmeye hazır vaziyetteyiz; ancak bir şartla: Sâhib olduğumuz dînî hassâsiyete ve sosyal alandaki değerlerimize hücûm edip bunları sarsma! Eskiden atalarımızın taptığı ve bizim de şimdi taptığımız putların ebedî Cehennem ateşine atılacaklarını bundan böyle söyleme!"

Şu iğneli sözü de söyleyip konuşmasını bitirdi:

> "Şayet kendini hasta hissediyorsan sana beden ve ruhunu iyileştirecek en iyi bakıcılar bulalım. Şu kadarı var ki biz şehirde, topluluğumuz içinde karışıklık ve sürtürmelerin ortaya çıkmasını arzu etmiyoruz."

Muhammed A.S.S. cevap olarak kendisine aşağıda meâlen tercümesini bulacağınız Kur'ân'dan bazı âyetler (41/1-3) okumuştur:

---

227. İbn Hişâm, s. 168.

"Bismillâhirrahmânirrahîm.
Hâ Mîm!
(Bu Kur'ân) Rahmân ve Rahîm olan (Allah) katından nâzil olan (âyetlerdir). Bu öyle bir Kitaptır ki âyetleri, arapça bir okuma ile, anlayan kimseler için ,apaçık ve seçiktir: Müjdeler verir, sakındırır. O insanların çoğu sırtlarını çevirmişlerdir ve artık işitmezler. Ve onlar şöyle dediler: '— Senin bizi çağırdığın şeye karşı bizim gönüllerimiz bir zırh ile kaplanmıştır ve kulaklarımızda bir ağırlık bulunuyor ve seninle bizim aramızda bir perde vardır. Sen artık kendi (yolundaki) işe bak; işte biz de muhakkak kendi (yolumuzdaki) işe bakacağız.' Sen onlara de ki: '— Gerçekte muhakkak olan bir şey varsa benim de sizin gibi, bir insan olduğumdur. Bana vahiyle bildirildi ki muhakkak sizin Allahınız, bir Tek olan Allah'tır. O halde ona doğru giden yolu arayınız ve tövbe edip ondan af dileyiniz'; *zekâtı* ödemeyen, âhiretle ilgili durumları inkâr edenlere, şu put yapıcılarına yazıklar olsun!.. Muhakkak ki inanıp da iyi işler yapanlar, onlara ardı arkası gelmeyen mükâfat vardır. De ki: '— Siz gerçekten de yeri iki günde yaratan Allah'a inanmayacak ve ona bir takım ortaklar mı koşacaksınız? Halbuki O âlemlerin Rabbi'dir. Yeryüzüne yukarısından dört günde olmak üzere dağları diken, ve orasını bereketli kılan, ve buradan çıkan rızık ve nimetleri dileyip isteyen kimseler için eşit bir surette takdir eden'dir. Henüz o sırada bir duman halinde bulunan göğe doğruldu, sonra ona ve yeryüzüne her ikisine birden şöyle buyurdu:
'— İster gönüllü olarak, ister cebren ikiniz de geliniz' Onlar:
'— İkimiz de itaat edip gönülden geliyoruz' diye cevap verdiler.
Böylece O, iki gün içinde yedi göğü yarattı ve her bir gök katına kendi işinin ne olduğunu bildirdi. Ve biz en alt göğü ışık kaynaklarıyla bir koruyucu olarak süsledik. Her şeyi Bilen yüce Allah böyle takdir etmiştir. Sonra onlar yine sana sırtlarını dönecek olurlarsa o zaman şöyle de: '— *Âd* ve *Semûd* kavimlerine düşen yıldırımın müthiş gürüldemesi gibi bir haykırış ile uyanmanız için sizi ikaz ettim".

187. *'Utbe*'nin o sırada kapıldığı hâleti rûhiye öyle bir duruma varmıştı ki hemen kendisine bir yıldırımın çarpacağını sandı ve Muhammed A.S.S.'dan bu okumasını Allah aşkına durdurması için yalvarıp yakarmaya başladı. Sonra kaçtı kurtuldu. Kureyşlilerin beklemekte olduğu toplantısına gelince onlara sadece şöyle söyledi:

"— Ne isterseniz öyle yapın, zîra bu iş benim haledebileceğim bir şey değil..."[228].

Ay'ın yarılışı (Şakk'ul-kamer):

188. Zaman zaman Muhammed A.S.S. ile hemşehrileri arasında harâretli münâkaşa ve münâza'alar cereyan ediyordu. Bunlardan bi-

---

228. İbn Hişâm, s. 185-86.

rinde halk ona biraz fazlaca takıldı ve kendisinden, Allah'ın gerçekten bir Resûlu ise ay'ı ikiye yarmasını istediler. İslâmî görüş açısından bir kimsenin vahiyler alan bir Resûl sayılabilmesi için mûcize göstermesi asla zarûrî değildir; gerçekten de bir kimse Resûl bile olsa, gösterdiği bir mûcizede onun insanlık vasfından gelen bir şey bulunmayıp her şey Allah'a bağlıdır ve onun takdir ve emriyle olmaktadır. Bununla birlikte, bütün insanlık tarihinde, zühd ve takvâ sahibi insanlara mûcizeler (veya kerâmetler) bağlanmaktadır. Bu duruma göre, Muhammed A.S.S.'a da bir takım mûcizelerin atfedilmiş bulunması bizi şaşırtmamalıdır. Tarihçilerin bize verdikleri bilgiye göre, yukarıdaki şekilde halkın kendisine takılması üzerine Muhammed A.S.S. aya bir işaret verdi ve onu ikiye ayırdı. Kısa bir müddet sonra her iki parça da bir araya geldi ve ay eski görünüşünü aldı. Durumu görenlerden bir kaçı Islâmı kabul etti ve diğerleri, kendisini sihirbazlık ile ithâm etmek üzere bu olayı bir delil olarak kullandılar[229] (Ayrıca bkz. aşağıda 223 ve 234. paragraf).

189. Mekkelilerin gitgide mânasız şekiller alan mûcize talepleri gün geçtikçe çoğalıp durmuştur*. Kur'ânı Kerîm'de bu durumla ilgisi olan âyetler** vardır: Allah'ı maddî olarak göstermesi, ölüleri diriltmesi, göğe kadar varan bir merdiven yapması, altın'dan binâlar inşâ etmesi, Mekke'yi çeviren dağları kaldırıp uzaklaştırması ve burada da Suriye'de olduğu gibi nehirler akıtması, Muhammed'in doğru sözlülüğünü ispat edecek şekilde ve herkesin görebileceği bir meleği indirmesi v.s. Resûlullah ise onlara umumiyetle şöyle diyordu: 'Allah her şeye kaadirdir, kudreti yücedir, her şeyi yapmaya gücü yeter; ancak ben mûcizeler göstermek üzere gönderilmedim. Benim yegâne ilâhî vazifem sizi hidâyet yoluna, doğru yola sevketmek ve Allah'ın emir ve buyruklarından sapan kimseleri ikaz edip uyandırmaktır.'

Rukâne, Ömer, Hamza ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin İslâma girişleri:

190. *Rukâne* Mekke'de şöhretli bir güreşçi idi. Kendisi o derece iri ve o kadar kuvvetli idi ki, şayet bir sığır yahut deve derisi yere serilse ve o bunun üzerinde ayakta dusa, halk da bu deriyi uçlarından çekip asılsa, o durduğu yerde durur, kımıldamaz ve fakat deri yırtılırdı. Yine bir gün *Rukâne* koyun sürüsünü otlatıyordu; Muhammed A.S.S. kendisine rastladı ve mûtadı vechile onu İslâma dâvet etti.

229. Buhârî, 65. Bölüm (Kitâb'üt-Tefsîr), 63/34 ve Ebû Nu'aym, s. 95.
*. İbn Hişâm, s. 198 ve d.; Belâzurî, *Ensâb*, I, paragraf No. 254-333.
**. Bkz. K. 6/35-37, 13/27-37, 17/90-93, 25/21, 44/96, 45/25 v.s.

Bu konuda iki anlatım vardır; herhalde bunlar aynı olayın iki ayrı kimse tarafından yapılmış nakillerinden ibârettir. Bunlardan birine göre *Rukâne* onun bu ilâhi vazifesinin bir delili olarak, onlara emretmek suretiyle ağaçları yürütmesini istemiştir. Muhammed ona şöyle dedi:

> "-İşte şurada bir ağaç duruyor; ona git ve benden ona, ötede duran diğer ağaca yürüyüp onun yanına gitmesini söyle!"

Rukâne kendi sahip olduğu maharetten daha da emindi; ağaçların bu yürüşünden tatmin olmayarak Aleyh'is-Salâtu v'es-Selâm'a kendisi ile güreşmesini teklif etti. Şayet kendisini yenerse onun dînine gireceğine söz verdi. Üç defa üstüste sırtı yere gelmesine ve hattâ ağaçların yürüdüğünü gözleriyle görmüş olmasına rağmen İslâma geçmedi[230]. Geçmemekle kalmadı, Mekke'deki putperestler arasına koştu ve onlara Muhammed'i ellerinde iyi saklamalarını ve diğer kabilelerle olan şeref ve üstünlük manakaşa ve yarışmalarında ondan istifade etmelerini, zira onun pek fevkalâde şeyler yapıp göstermeye muktedir dünyanın en üstün sihirbazı olduğunu haber verdi. Diğer anlatımda ise, onun güreş teklifi üzerine Muhammed A.S.S. ona şöyle cevap vermiştir:

> "— Kabul, ancak ben yenersem, sürünün üçte birini mükâfat olarak isterim".

Gerçekten de üç defa yenilmesi ve bunun sonucu sahip olduğu sürünün tamamını kaybetmesi üzerine, karısından olan korkusu sebebiyle ağlamaya başladı. Muhammed A.S.S. ona şöyle dedi:

> "— Korkma!... Bütün bu üç mağlûbiyetin mükâfat tutarını, bu defalık almayı ve bütün malını kaybetmeni istemiyorum. Haydi şimdi onları al ve selâmetle git!"

Bu davranış karşısında, gördüğü mûcizelerden de çok duygulanan Rukâne hemen o mahalde:

> "Sen Allah'ın Resûlusun ve ben senin getirdiğin dîni kabul ediyorum".

diye haykırmıştır[231].

---

230. İbn Hişâm, s. 258; Balâzurî, I, Ha. No. 337-38; Ebû Nu'aym, s. 140-41.
231. İbn Kayyım, *el-Furûsiyye*, s. 32; *Şerh Siyer Kebîr*, III, 179-80.

191. Ömer'in İslâma girişi ise daha da heyecan verici ve insanı daha da ürperticidir.

192. Ömer (R.A.) daha İslâmdan evvel içinde sadece erkeklerden değil ve fakat aynı zamanda kadınlardan da okuma-yazma bilenlerin bulunduğu önemli bir aile olan *Benû 'Adîye* mensuptur. Kendi sop'unun başkanı olarak, Mekke Şehir-Devletinin *"On'lar Meclisi"*nde bir sandalyeye sahip ve bu Şehir-Devletin dış münasebetleri gibi önemli bir vazife ile de yükümlü bulunuyordu. Son derece uzun boyluydu; hattâ o derecedeki Hicretten sonra Resûlullah'ın Medine'deki Mescidinin inşâsı sırasında onun başı tavana değmekteydi. Ateşli bir mîzaca sahip olup taşıdığı kabiliyet ve yeteneklerden dolayı gururluydu.

193. Resûlullah'ın ilâhi tebliğ vazifesine engel olabilmek için Kureyşlilerin harcadığı şeytanî gayret ve kışkırtma teşebbüsleri Muhammed A.S.S.'ın mensûbu bulunduğu sop tarafından onun terkedilip ortada bırakılmasının reddi mâniasına çarpıp kaldığında, yayılmış bulunan fitne ve fesât hudutsuz olmuş olmalıdır. Bu durum, karar sahibi ve zaptedilmez bir gurur taşıyan Ömer'in bir gün, onu öldürüp şehri, bu "Muhammed"den kurtarmaya karar vermesinden kolayca anlaşılabilir[232]; bu kararıyla o, kendi sopu ile Muhammed A.S.S.'inki arasında bir savaş çıkması tehlikesini de yaratıyordu. Bu cinâyeti işlemek üzere yola çıktı ve yol üzerinde, kendi akrabalarından biri olan *Nu'aym'ubn Abdillah en-Nahhâm*'a rastladı. Esâsen İslâma gizlice geçmiş bulunan bu akrabasının sorması üzerine, Muhammed'i öldürmeye gittiğini ona açıkladı. Akrabası Ömer'in tabiat ve şahsiyetini yakından bilen *Nu'aym* ona şöyle dedi: "Bu suretle şehirde çıkan bölünmeleri daha da arttıracak ve Muhammed'in sopu ile bir savaş çıkmasını teşvik etmiş olacaksın. Sen şehirdeki işlere el atmadan önce ailendeki işleri düzene koy!" Şöyle bir ilâvede de bulundu: "Bizzat senin kızkardeşin ve kocası bile İslâmı kabûl etmiş bulunuyorlar". Ömer müthiş bir öfkeye kapılarak, kızkardeşinin evine koştu. Kapıda içerden gelen bir takım "nâmeler" işitti. Kapıyı hızla çaldı. O sırada esasen müslüman olmuş aile fertlerine Kur'ânı Kerîm'i okutup öğretmek üzere gelmiş bir mu'allim evde bulunuyordu; hemen bir kenara saklandı. Ömer'in kızkardeşi *Fâtıma,* Kur'ânı Kerîm'in yapraklarını entarisi altına gizledi. Kapı Ömer'e açıldığında ortada şüpheyi çeken bir şey kalmamıştı. Ancak bütün bunlar hiç de Ömer'i aldatabilecek şeyler değildi. Kısa süren bir münâkaşadan sonra kayınbiraderi *Sâ'id'ubn Zeyd*'i yakaladı ve onu dömeye başladı. *Fâtıma* araya girdi ise de bu, kardeşi Ömer'den gelen darbeleri yemesine yaradı: öylesine

232. İbn Hişâm, s. 225 ve müt.

yaralandı ki yüzünden kan akmaya başladı. Işte tam bu sırada o, yılmayıp meydan okuyan bir gururla: "Ne istiyorsun; evet işte biz İslâmı kabûl ettik, bundan asla caymayacağız; ne yaparsan yap!.." Kendi eliyle yaralanmış kızkardeşini bu halde görmesi üzerine, Ömer pişmanlık duydu ve onun gönlünü almak istedi. Ona şefkatle eğildi ve şöyle söyledi: "Az önce okuduğun yaprakları bana ver bakayım!". Kızkardeşi hâlâ öfke içinde olduğu halde onun bu talebine şu cevabı verdi: "Sen necîssin! Bu mukaddes yapraklara el sürmek hakkına sâhip değilsin". Ömer'in hâleti rûhiyesi tamamen değişmişti; odadan çıktı, yıkanma kısmına gitti ve kısa bir müddet sonra, hem bedenî ve hem de mânevî temizliğe ermiş bir kişi olarak onların bulunduğu yere döndü geldi: atalarından beri gelen dîni, kızkardeşinin niçin terkettiğini öğrenme merakı kendisini sarmış bulunuyordu. Kızkardeşi ona birkaç yaprak verdi; aşağıda meâlen tercümesini bulacağınız şu âyetleri okumaya başladı[233].

> "Tâ Hâ!
> Sana vahyettiğiniz Kur'ânı, senin mahzûn ve üzüntülü olman için indirmedik. (Aksine) kalbi haşyet ve ürperti taşıyan kimseler için bir uyarısı olsun diye... Yüce gökleri ve yüryüzünü yaratan tarafından bir indiriliş olarak...
> Rahmân olan Allah, Arş üzerindedir.
> Göklerde, yerde ve bu ikisi arasında, rutûbetli toprağın altında ne varsa ona aittir.
> Sesini yükseltip haykırsan bile!..
> Zîra gerçekten de O, gizliyi ve hattâ en saklı bir şeyi bile bilir.
> İşte o Allah, Ondan gayrı Tanrı yoktur...
> En güzel isimler Onundur. Mûsâ'nın haberi sana gelmedi mi?
> O bir ateş gördüğünde ailesine şöyle dedi: '— Durun, bekleyin. ben bir ateş hissediyorum:
> Belki de bundan bir yakımlık alıp getirebilirim yahut ateşde bir yol bulabilirim.
> O ateşe gidince kedisine şöyle seslenildi: '— Yâ Mûsâ! Muhakkak ki ben senin Rabbinim.
> Ayağındaki iki pabucu da çıkar, zîra sen mukaddes bir vâdide, Tuvâ'dasın!
> İşte ben seni seçtim; o halde şimdi, sana vahyolunacak olan şeyi dinle: Muhakkak ki ben Allah'ım: Benden başka tanrı yok... O halde bana ibâdet et ve Beni hatırında tutman için namazını kıl... Her bir nefsin gösterdiği gayrete göre, mükâfat veya cezasını görmesi için, olabilir ki benim Gününü ve Saatini gizliği tuttuğum, o Kıyâmet Günü muhakkak yaklaşmaktadır."

233. K. 20/1-15; Suheylî, I, 217-18; Hâkim, *Mustedrek,* IV, 59-60; İbn Sa'd, III/1, s. 192; İbn Hişâm, s. 226 ve devamı. Burada işâret edelim ki onun okuduğu bu 20. sûre, kronolojik sırada 45. yeri işgal eder. Ancak daha evvel inen ve kronolojik sırada 24. yeri işgal eden ve normal tertipte 80. sıradaki sûrede, 11-15. âyetler, yazılı Kur'ân parçalarından söz etmektedir.

Ömer bunları okuması üzerine "ne kadar güzel ve hakîmâne" diye bağırdı. Artık gizlendiği yerde kalmasına lüzum bulunmayan mu'allim *Habbâb,* Ömer'in karşısına çıktı ve ona:

> "Sana yeminle bildiririm ki, daha dünkü gün Resûlullah, yâ Ebû Cehl veyahut da Ömer'le İslâmı kuvvetlendirmesi için duâ edip Allah'a yalvarmıştı. Ümidim odur ki bu ayırım senin üzerinde tecelli edecek. Allah'tanA kork yâ Ömer..."

Ömer, Resûlullah'ın bulunduğu yeri öğrendikten sonra, üzerinde bütün silâhları bulunduğu halde *Dâr'ul-Arkam*'ın yolunu tuttu ve kapıyı çaldı. Resûlullah'a, Ömer'in geldiği ve baştan aşağı silâhlı bulunduğu haberini verdiler, fakat o şöyle cevap verdi: "— Çekinmeyiniz, onu buraya getiriniz". Ömer R.A. de bütün cemaatın büyük neş'e ve coşkunluğu içinde ihtidâ ettiğini ve İslâma girdiğini açıklamakta gecikmedi. O sırada namaz vakti gelip çatmıştı ve her zaman olduğu gibi Resûlullah, mü'minlerle birlikte, evin içinde namazı edâ etmek istiyordu. Ömer R.A. ona şöyle dedi: "Artık kendimizi böyle saklı tutmaya ihtiyacımız yok: Hep berâber Kâ'be huzurunda namaz kılmak üzere çıkalım". Şehir halkı, Müslümanların böyle hiç kimseden çekinmeksizin, Kâ'be huzurunda namazlarını kılmak üzere, cemaat halinde sokaklardan geçip *Beytullah*'a doğru yönelmesine şaşırdı kaldı ve Ömer'in de onları muhafaza etmek üzere kafileye katılıp yürümesine büsbütün şaştı[234].

193 m. Başlangıçta İslâm dinine geçen kimseler ihtidalarını gizliyorlardı. Bununla birlikte, Ömer R.A.'ın tabiat ve tutumu böyle bir gizliliğe imkân bırakmıyordu. Böylece o, anne tarafından yeğeni olan ve Resûlullah'ın şehirdeki en azgın düşmanı Ebû Cehl'e koştu ve muhakkak ki onu büyük bir üzüntü ve kedere boğan ihtidâ haberini ilk olarak bizzat kendisine bildirdi[235]. Bundan sonra, herhangi bir sırrı tutmada ağzı son derece gevşek olan *Cemîl'ubn Ma'mar*'a gitti ve bu da haberi Ömer R.A.'dan alır almaz doğru Kâbenin hemen karşısında sıralanmış olan Kureyş'lilerin toplantı yerlerine koştu ve onlara bağıra çağıra haberi yetiştirdi; o sırada Ömer R.A. kendisini sükûnetle takip etmekteydi. Haberi öğrenenlerden bazı ahmak ve budala kimseler, Ömer R.A.'ı azarlayıp kendisine çıkışmak üzere ortaya atıldı-

---

234. Dârkutnî, Suheylî tarafından nakledilir: I, 217; İbn Hişâm, s. 225-27; Ebû Nu'aym, s. 79.
235. İbn Hişâm, s. 230.

lar; o da hiç korkup çekinmeden uzun uzun kendisini savundu. Yaşlılar ve bilge kimselerden oluşan Meclis, tecrübeli bir eski üyenin tavsiyesi üzerine Ömer R.A.'ı oracıkta paralamaktan vazgeçmiştir (bkz. İbn Hişâm, s. 229)

194. Daha sonra, evvelce yukarıda açıkladığımız (bkz. 179. paragraf) sebeb ve sâikler altında Resûlullah'ın amcası *Hamza* da Ömer'den sonra ihtidâ ettiğini açıklamıştır (R.AHMA). Meselâ İbn 'Abd'il-Berr'in *İsti'âb* adlı eserinin "Abdullah'ibn Kays" ve "Ebû Mûsâ el-Eş'arî" maddelerinde açıkladığı gibi kaynaklarımız, Yemenli meşhur sahâbî *Ebû Mûsâ el-Eş'arî*'nin İslamiyeti kabûlünü Mekke şehrinde olarak gösterirler ve aynı zamanlara isâbet ettirirler. Kolaylıkla anlaşılacaktır ki Ömer ve Hamza'nın İslama gecmeleri olayı, şehirdeki Müşrik'lerin düşmanlıklarının tamamen kırılması sonucunu doğurmasa bile. İslamı Mekke'de kuvvetli bir hâle getirmiştir. Zikri geçen bu sonuncu yeni Müslümanlar, İslamın geçici bir olay olmadığı gerçeğini görebilmişlerdi. Bu iki önemli ihtidâ olayı, Hicretten önce 8. yıla ve Resûlullah A.S.S.'ın peygamberlik görevine başlamasının 5. yılına isâbet eder ki o yıllar, Mekkedeki Müslüman topluluğun pek zayıf ve şiddetli bir tehdit altında bulunduğu yıllardır; öyle ki, bizzat Resûlullah A.S.S., sahâbî arkadaşlarına ülke dışına çıkıp Habeşistan gibi uzak bir ülkeye Hicret etmelerini bile tavsiye ve emir buyuruyorlardı. İşte bu Hicret hareketi, şu ahvâl ve şerâit altında gerçekleşmiştir:

Habeşistan'a Hicret

195. Zulüm ve işkence mekke'de sürüp gidiyordu. Her sopta ve her kabilede Müslümanlar bulunmakla birlikte, hayatları buralarda emniyet altında değildi, zîra bizzat kendi aileleri içinde bile düşmanları vardı. Meselâ *Sa'îd'ubn'ul-'As* bizzat kendi oğlu *Hâlid'*e kafasından yaralayacak şekilde ağır bir dayak atmıştı[236]. Bizzat şehirde alınacak bir tedbiri ve başvuracak çaresi kalmayınca Resûlullah mü'minlere şu tavsiyede bulundu:

> "Şayet isterseniz ve yapabilirseniz, Habeşistan'a sığının! Zira orada ülkesinde kimseye zulmedilmeyen bir hükümdar işbaşındadır. Orası bir doğruluk ve hakikat ülkesidir. Allah işlerde bir kolaylık verene kadar orada oturup kalın"[237].

İlk gidenler içlerinde birkaç da kadın bulunduğu halde on iki kişi olmuştur. Muhakkak ki önce gidenlerin hüsnü kabûl görmeleri sebebiyle bunları diğerleri takip etti: İlk giden kafilede Resûlullah'ın damadı *Osmân*'ın da adı geçmektedir. İkincisinde ise, Resûlullah'ın yeğeni *Ca'fer'ut-Tayyâr*'ın da adı görülüyor. *Osmân,* onunla birlikte zevcesini yani Resûlullah'ın kızı *Rukayya'*yı da nakil vasıtası olarak bir eşeğe bindirip yola çıkarmıştır (bk. Ebû Ya'lâ ve Tabarânî tarafından rivâyet edildiğini İbn Hacer *Matâlib 'Âliye,* Na. 3943'de nakletmektedir). Elimizde, Resûllullah'ın Habeş hükümdarı *Necâşî* (Negus)'ye gönderdiği bir mektup bulunmaktadır ki burada o, *Ca'fer* ve beraberindekilere yakınlık göstermesini Necâşî'den istemeketedir. *Ca'fer*'in bu mektubu beraberinde alıp götürdüğünü bize düşündürecek deliller mevcuttur. Yine anlaşıldığına göre, Resûlullah şahsen bu *Necâşî'*yi tanıyordu. Daha ilerde "Habeşistan'la Münasebetler" bölümünde (478 ve müt. paragraflar) bu konuya tekrar döneceğiz.

---

236. Suheylî, I, 205.
237. İbn Hişâm, s. 209.

196. Bir müddet geçtikten sonra bir gün Resûlullah *Kâ'be* önünde Kur'ân'ın 53. sûresini okuyarak namaz kılmaktayken tam şu "âyetlere" gelince bir olay vukû buldu:

> "Eh işte görüyor musunuz şu Lât ve 'Uzzâ'yı ve şu diğer üçüncüyü, Menât'ı?
> Acaba bunlar gerçekten ulu tanrılar mı?
> Ve onların araya girip şefaatte bulunmalarından ümidvâr olunur mu?"

197. Müslüman müfessirler, umumiyetle, sonuncu iki âyetin aslâ Muhammed A.S.S. tarafından okunan âyetler arasında bulunmadığını ve fakat Şeytanın araya girip bu ikisini, sadece putperestler tarafından işitilecek şekilde okuduğunu ifâde ederler. Hattâ şeytanî metnin Resûlullah'ın okuduğu kısımda bulunduğu farzedilse bile, bu izah meseleyi çözmüş olmamaktadır.(*)

198. Öyle anlaşılıyor ki bu "âyetler" bilinip tanınıyordu ve şehir halkından biri, yukarıya tercümesini verdiğimiz son iki âyeti, suâl şeklinde okumayı gerektiren bir suâl takısını asıl metin ihtivâ etmediğinden, şeytânî bir düşünce ile, sual vurgusu ve ifadesiyle değil de îcâbî olarak yüksek sesle okumuştu. Orada hazır bulunan putperestler, Muhammed'in kendi tanrıları lehine bir imtiyaz tanıdığı zehâbına kapıldılar, bundan çok memnûn oldular ve hattâ öyle ki Muhammed A.S.S., o sırada kılmakta olduğu namazın secdesine vardığında onlar da Kâ'be önünde secdeye kapandılar. Muhammed A.S.S., arkada olan bitenlerden habersiz kalmış ve fakat bu yanlış anlamayı bir yumuşama havası takip etmiştir. Bunun yankıları tâ Habeşistan'a kadar varmış ve bazı mültecilerin yurtlarına geri gelmelerinde dahi tesirli olmuştur. Bu arada var zannedilen hayal dağılıp gitmiş ve Muhammed A.S.S. olayları büyük bir üzüntü ile karşılamış ve gelen yeni bir vahiyle durum düzeltilmiş ve bu yeniler, iki mânaya gelebilen âyetlerin yerini almıştır:

> Eh işte, görüyor musunuz, şu Lât ve 'Uzzâ'yı ve şu diğer üçüncüyü, Menât'ı?
> Oğlan size de, kız O'na mı?
> İşte ne kadar adâletsiz bir bölüşme!..
> Onlara Allah hiç bir kuvvet-kudret indirip vermediği halde bu isimler ancak sizin ve atalarınızın onlara taktığınız adlardan ibârettir. Onların takip edip tâbî oldukları şey kuru bir zan ve nefislerinin hevâ ve heveslerinden ibârettir. Bununla birlikte, muhakkak ki onlara, Rableri katından doğru bir yol gelmiştir''[238].

(*) Hintli mürted yazar Salman Rüşdî'nin kendi idam fermanına sebep olan Şeytanî Âyetler kitabının ilham kaynağı ve bu yazarın hareket noktası işte bu olay olarak kabul olunmalıdır (mütercim S.Tuğ)

238. K. 53/19-23; Ayrıca bk. Suheylî, I, 229.

199. Bu "imtiyaz"ın (!) böylece ortadan kaldırılması, esasen karanlık ve zor olan Müslümanların Mekke'deki durumunu büsbütün zorlaştırıp ciddileştirdi. Bunun üzerine Müslümanlar arasından daha kalabalık bir kitlenin yabancı bir diyara sığınmak üzere şehri terketmeleri lâzım geldiğine inanmaları bizi şaşırtmamalıdır. Tarihçi Balâzurî'nin bir çok kaynaktan yararlanmak suretiyle verdiği bilgilerden bu muhâcirlere ait listedeki sayı 130'a kadar çıkmaktadır.

200. Muhtemelen işte bu ikinci hicret hareketinden sonradır ki Kureyşliler *Necâşî* nezdine bir hey'et gönderip Müslüman mültecilerin iâdei mücrimin esasları dahilinde kendilerine teslimini istediler[239]. Bu hey'et eli boş geri dönmüştür.

201. Kendisi Mekke Şehir-Devletinin Onlar Meclisi'nde veraset yoluyla gelen bir üyelik hakkına sâhip, insaniyetperver iş ve hareketleri şehir hudutlarını aşmak suretiyle geniş bir tesir meydana getirmiş olmasına rağmen *Ebû Bekr*'in çektiği sıkıntı ve üzüntüler daha az olmamıştır. Bir gün kendisi bir liman şehrine gitmek üzere Yemen istikametinde yola çıkmak üzere Mekke'yi terketmişti. Günlerce süren bir seyahatten sonra Kaare bölgesine vardı. Bu bölgenin başkanı, onun dahi vatanını terke mecbur edildiğini öğrenince pek şaştı. Buna son derece üzülen başkan, dostunun müdafaa ve himaye mesûliyetini üzerine alıp onunla birlikte Mekke'ye geldi ki kendisi burada Kureyşlilerin askerî müttefiklerinden biri olması dolayısiyle büyük bir nüfûza sahipti. Şehirde, herkesin önünde bundan böyle *Ebû Bekr*'in hâmisi(*emân* veren kimsesi) olduğunu ilân etti. Bir müddetin geçmesinden sonra Mekkeliler bu *emân* hakkını tanıyan mezkûr Kaare bölgesi başkanı *İbn Duğunne* aracılığıyla *Ebû Bekr*'den, komşularının kadın, çocuk ve kölelerinin dikkatlerini çekip onları cezbetmesi sebebiyle, kendi kapısı önünde yüksek sesle Kur'ân okumamasını istediler. *Ebû Bekr* ise, Allah'ın kendisi için yeterli olduğunu ifâde ederek onun himâyesine ihtiyacı olmadığı cevabını *İbn Duğunne*'ye gönderdi[240]. Böylece o, Mekke'de oturdu kaldı ve Habeşistan'a gitmemeye karar verdi; zirâ Resûlullah'ın hayatını ciddi olaylar tahdit altında bulunduruyordu.

202. Hadiselerin içinde zaman sırasını (kronoloji'yi) tesbit edememekle birlikte, işâret edelim ki Mekkeliler, Müslümanların dinden

---

239. İbn Hişâm, s. 245-46; Ebû Nu'aym, s. 80 ve müteakip sahifeler.

240. İbn Hişâm, s. 245-46; Veliyyullah Dihlevî, *Huccet'ullah'il-Bâliğa* (Kahire neşri, H. 1333, I, 101) adlı eserinde yazdığı gibi, bu başkanın asıl adı, Subey'at'-ubn Rufey' idi. Duğunne ise onun anasının adıydı.

çıkarılmaları için yabancılar üzerinde baskı yapmak maksadiyle en nâmussuz usullere müracaat etmekte tereddüt etmiyorlardı. *el'-As'ubn Vâ'il*'in, *Habbâb'ubn'ul-Eret*e ödemek mecburiyetinde olduğu borcunu tediyeyi reddetmesi bu çeşit olaylardandır[241]. *İbn Hişâm*'ın *Ebû Cehil* hakkında naklettikleri ise şöyledi[242].

> "Asil ve kudret sahibi bir kimsenin İslâma girdiğinden bahsedildiğini işitse, ona gidip hakaretler ve küfürler yağdırıyor ve şöyle diyordu: "— Senden çok daha iyi bir insan olan babanın dînini mi terkediyorsun?... Şayet bu kimse bir tüccar ise, ona şöyle diyordu: '— Vallahi, sana öyle bir şey yapacağız ki hiç bir müşterin kalmayacak ve malların eriyip gidecek. Şayet bu ihtidâ eden kimse zayıf ve kendini müdâfadan aciz bir kimse ise, ona dayak atıyor ve diğerlerinin de aynısını yapması için onları teşvik ediyordu".

203. Muhaddis *Ahmed'ubn Hanbel* tarafından nakledilen[242] şu küçük olayı naklederek bu konuya son verelim: Mekke'de açıkta duran, gözler önünde çok sayıda put vardı. Zaman zaman Muhammed A.S.S. ve genç yeğeni *Alî* gece karanlığından istifâde etmek suretiyle, bunları kırarlardı. Hattâ *el Hâkim*'in eserinde[244] kaydedildiğine göre, Medine'ye Hicret edeceği sırada dahi aynı şekilde hareket etmişti. Bu yazar müşriklerin "en büyük putu"nun (acaba *Hubel* miydi?) bakırdan mâmul olup Kâ'be'nin damı üzerine burgulu demir çivilerle tutturulmak suretiyle yerleştirilmiş olduğunu ve Alî'nin bunu söküp damdan aşağı yuvarlaması üzerine de hurdahâş hâle geldiğini bize nakletmektedir. Aynı doğrultuda olmak üzere bir diğer olay da şudur: *Alî* ve *Usâmet'ubn Zeyd* (belki de *Zeyd'ubn Hârise)* paçavralara sardıkları necâset ve pis şeyleri getiriyor ve putların üzerlerine atıp bulaştırıyorlardı. Ertesi sabah öfkeden kudurmuş hale gelen put bakıcıları: '— Bunu kim yaptı?!' diyerek bağırışıyorlar ve putları süt ve su ile yıkayıp gûya arındırıyorlardı (bk. İbn Râhûye tarafından rivâyet edildiğini İbn Hacer, *Matâlib,* No. 4275'de nakletmektedir).

---

241. İbn Sa'd, III/1, s. 116; İbn Hişâm, s. 234-35.
242. İbn Hişâm, s. 207.
243. *Musned,* No. 644, 1301.
244. *Mustedrek,* III, 5.

Müslümanların Toplum Dışı Bırakılmaları

204. Habeş Hükümdarı *Necâşî*(Negus)'nin Müslümanları ülkesinden çıkarıp atmayı ve bizzat onlara bir cezâ vermeyi reddetmiş bulunması, Kureyş'lileri öfkeden kudurmuş hale getirdi[245] ve onlar, bu dînî ıslâhat hareketine karşı açtıkları mücadelede diğer bazı çarelere başvurdular. Resûlullah'ın sopunun mensuplarının toplum dışı bırakılmasına, onların boykot edilmesine karar verdiler ve bununla ilgili olarak "Onlarla (yani Resûlullah'ın mensûbu bulunduğu *Benû Hâşim* ailesi ile bunların müttefikleri ve akrabası, yani umûmiyetle *Benû'l-Muttalib)* ile konuşulmasını, onlarla birlikte oturulmasını, kız alıp verilmesini, ticarî münasebette bulunulmasını ve ayrıca Muhammed'in kafası koparılmak üzere kendilerine teslim edilmesine kadar onlarla bir sulh ve emân (himâye) anlaşması aktedilmesini" yasaklayan bir karar Mekkeli müşrikler tarafından alındı. Kureyşliler bu konuda o derece kararlı ve azimliydiler ki bu kararların üzerine yazılı bulunduğu vesikayı *Kâ'be*'nin iç tarafına astılar. Daha ilerde kendilerinden daha ayrıntılı bir biçimde bahsedeceğimiz, Kureyşlilerin an'anevî müttefikleri Ehâbîş'ler.de bu boykot hareketine katılmışlardı[246]. Bu yasaklamalar senelerce sürdü. Resûlullah, zevcesi *Hadîce*, amcası *Ebû Tâlib*, ve müslüman olsun, müşrik olsun (amcası *Ebû Leheb* müstesnâ, çünkü o, zâlimlerle birleşmiş ve şehirde kalmıştı) bütün diğer akrabaları, Mekke dışında *Şi'b Ebî Tâlib* adlı bir küçük vâdi'ye sığınmaya mecbûr oldular. Bu boykot hareketinin ortaya çıkması üzerine içine düşmüş bulundukları sefâletin titizlikle kaynaklarda muhafaza edilen tarihî anlatımı pek dokunaklıdır. Burada zulûm görenlerden birinin bize anlattığına göre kendisi bir gece, uzun bir zaman evvel kesilmiş bir hayvanın artığı bir deri parçasını bulduğunda bunu suda kaynatıp yemek

245. Balâzurî, I, Ha. No. 556.
246. Buhârî, 25/45, 56/179; Ebû Dâvud, 11/86; A. b. Hanbel, No. 7293.

yapma düşüncesiyle büyük bir sevince garkolmuştu. Bir gün *Hadîce'*-nin şehirde kalan müşrik yeğenlerinden birinin, içinde yiyecek bulunan bir paketi teyzesine göndermesi, şehirde kanlı bir kavganın çıkmasına sebeb olmuştu. Hiç şüphesiz, *Eşhur'ul-Hurum* (Mukaddes Aylar) esnâsında, dışardan gelen hacı adaylarından hubûbat temin edilmesi imkânı doğuyordu; şurası var ki şehirde cereyan eden bütün ticarî ve iktisâdî imkânlardan mahrum bırakılmış bulunan bu mülteciler muhakkak ki kısa zamanda ellerindeki parayı da tükettiler. Bununla birlikte biz, Resûlullah'ın o devre has Hac mevsimi geldiğinde, dışardan gelip de bu bölgede toplaşan yabancılara, *Minâ, Mecenne, 'Ukâz* ve diğer belli yerlerde İslâmı anlatmak üzere hitap ettiğini görüyoruz. O, bu sırada kendi bölgelerinde ona *emân*(: himâye, melce') hakkı verecek ve kendisine yardım edecek olan kimseler arıyor (bk. İbn'ul-Cevzî, *Vefâ,* s. 216) ve bunu mukaabil onlara, kısa zaman içinde Bizans ve İran İmparatorluk Hazinelerinin ganimet mallar arasında onların ellerine geçeceğine dair teminat veriyordu.

205. Bir yandan şehrin ileri gelen bazı şahsiyetleri ferden bu boykot hareketine bir son verilmesini arzu etmişler, diğer yandan zaman itibariyle üstüste gelen bir takım tuhaf olaylar, bu sosyal boykotu sona erdirmiştir. Bir taraftan şehrin insaniyet sever bazı kimseleri, boykotun tamamen, hiç olmazsa kısmen kaldırılmasına karar verilmesini istemek üzere bir araya geldiler. Bunlardan biri, altı kadar arkadaşını toplayarak hiç olmazsa kendi sop ve aileleri mensupları üzerinden bu cemiyet dışı bırakılma muâmelesinin kaldırılmasına karar verdirebildi. Muhtemeldir ki bu boykot dolayısiyle diğerlerinden daha çok zarar gören şehir tüccarları da bu karara katılmışlardır. Diğer taraftan Resûlullah, Kâ'be binası içine asılan bu boykot vesikasını çöl karıncalarının, *"Allah"* ve *"Resûl"* kelimeleri müstesnâ, tamamen kemirip yokettiklerini umuma bildirdi. Meraklı ve şüpheci bir tabiata sâhip Kureyş'liler mâbede girdiler ve kimsenin elini sürmemiş olduğu bu vesikanın Muhammed A.S.S.'ın tam beyan ettiği gibi bir hâle bürünmüş olduğunu gördüler. Bu durumu, Muhammed A.S.S.'ın üzerinde bulunduğu *İlâhî Tebliğ* vazifesinin hak oluşu ve doğruluğu ile ilgili bir mûcize mahiyetinde saymamakla berâber, Müslümanlara karşı yürüttükleri boykot hareketine bundan böyle son vermişlerdir[247].

---

247. İbn Hişâm, s. 230-32, 247-49; bilhassa Suheylî, I, 232; Balâzurî, I, Ha. No. 550-60; Buhârî, 25/45.

Sığınalacak Bir Yer (Melce') Arama

206. Mekke'de, sop başkanlarının hangi usûle baş vurularak seçildiği hususu karanlıktır: *Abd'ul-Muttalib*'in ölümünden sonra, Benû Hâşim'in başına onu oğlu *Ebû Tâlib* geçmişti. *Ebû Tâlib*'in vefatı üzerine aynı mevkie, onun kardeşi *Ebû Leheb*'in getirildiğini görüyoruz. Bu işte yaşın mühim bir rol oynamadığı anlaşılmaktadır. Konunun burada münakaşası önem taşımıyor.

207. Ölüm bir çok kin ve düşmanlıkları siler, yok eder. *Ebû Tâlib*'in ölümü üzerine *Ebû Leheb*'in Muhammed A.S.S.'a karşı araya hiç vakit sokmadan takınmış bulunduğu tutum da her halde buradan gelmektedir; bu değişik müsbet tutumu ancak böyle izah edebiliriz. Tarihçiler ittifakla beyan ederler ki[248], *Ebû Leheb* sop başkanı olduktan sonra, bütün gücüyle, diğer sopların Muhammed A.S.S. aleyhine yürüttükleri tahrîk dolu hareketlere karşı onu müdafaa etmiş ve bu tutumunu, Muhammed'in açıklayıp bildirdiği şeylere karşı fikrinin değiştiği şeklinde değil, ve fakat sırf kabîle içinde tesânüd ve dayanışmayı sağlama mecburiyetinde oluşundan ileri geldiği şeklinde izah etmiştir. Ancak bu durum uzun sürmedi. *Ebû Cehl*, ona, ailesi mensuplarından gelip geçmiş putperestlerin (hattâ belki de bizzat Ebû Leheb'in) öldükten sonra Allah huzurunda başlarına gelecek şeylere dair Resûlullah'a bir suâl sormasını *Ebû Leheb*'e teklif etti. Alınan cevap şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıktı: "Putlar ve putlara tapanlar Cehenneme gideceklerdir." Kaynaklarımızın bildirdiklerine göre *Ebû leheb* bu cevap üzerine şoke olmuş ve yeğenini toplum dışı ilân etmiştir. Sâhip olduğu basit ön hükümler arasında unutuyordu ki *Ebû Leheb*'in ataları, Resûlullah'ın da atalarıydı ve onlara karşı bu sözleriyle, o hürmette kusur etmiş olamazdı ve hiç bir tarafı tutmaksızın sadece bir prensibin tatbiki mevzu bahisti. Gerçekte ise, Re-

---

248. İbn Sa'd, I/1, s. 141.

sûlullah'ın takındığı bu tavır, son derece övülmeye değer bir şeydi; zîra o, soy ve sopuna dahil kimselere eskiden beri bilinen bağlılığına rağmen bu konuda en yakın akrabalarına bile bir ayrıcalık tanımıyordu.

208. Bu toplum dışı sayma üzerine Mekke'de durum artık ciddiyet peydâ etmişti ve Resûlullah'ın şahsına karşı her gün olaylar çıkıyordu. Bunun üzerine, o, kendisine, şehir dışında sığınılacak başka bir yer (melce') aramaya karar verdi.

209. Bunun için *Tâif*'i düşündü. Bu şehirde hüküm süren *Benû Abdi Yelîl* ailesi, Muhammed A.S.S.'a annesinin amcaları yoluyla akraba durumundaydı[249]. Mekke'li ve Tâif'li bu iki sop arasındaki ilişkiler dostane bir durum içinde bulunuyordu. Bundan ayrı, Muhammed A.S.S.'ın pek yakın dostu durumundaki genç amcası *Abbâs*, kardeşi *Ebû leheb*'in aksine Tâ'if'de önemli bir nüfûza sahib bulunuyordu, zîrâ *Abbâs* R.A. Tâ'iflilere ödünç para veren bir bankacı durumundaydı. Bundan başka bu havâlî Mekke'den en fazla iki gün süren bir yolculuk mesâfesinde bulunuyordu.

210. Muhtemeldir ki Muhammed A.S.S., Mekke'yi gizlice terkedip yaya olarak buraya gelmişti. Kaynaklarda mevcut bir anlatıma göre yalnız başına, bir diğerine göre ise yanında evlâd edindiği *Zeyd'-ubn Hârise* de bulunuyordu. Buradaki halka hitâb etmeden evvel, mahallî başkanlardan birinden himâye hakkı*(emân)* ve müsaade almak icab ediyordu. Kendisi ile akrabalık bağlarına sâhip üç başkan ile görüştü. Bunlardan biri gayet sert ve haşin surette, kalan ikisi ise kendisi ile alaylı bir şekilde konuştular, ancak her üçü de hiç vakit geçirmeden şehri terketmesini emrettiler. Muhammed A.S.S., buraya gelmesinin asıl sebebi olan ilâhî tebliğ vazifesini kimseye açıklamamalarını onlardan istedi ise de, aksine bunlar ona karşı sokak çocuklarını ve köleleri kışkırttı; bu bir sürü insan onun peşini bırakmıyorlar ve ona taşlar atıyorlardı. Muhammed A.S.S. bunlardan yaralanmış olduğu halde zorluk içinde, Tâ'if dışında Mekkelilere ait bir bahçeye kendini dar attı. Burada kendine sığınılacak bir yer ve hattâ dostluk buldu. Hıristiyan dîninden olan bahçeci onun dâvasına, putperest hemşerilerinden daha çok anlayış göstermiştir(Ayrıca bk. *İbn Hişâm,* s. 279-281). Onun bu teşebbüsü, Resûlullah'ın asla şüpheye düşmediği varılacak hedef ve sonucun bir başlangıcı olmuştur.

211. Bu sokak zâlimlerinden kaçıp da bu bahçede nefes alabilecek hale gelen Resûlullah, ellerini kaldırıp, şu pek meşhur ve hattâ kudsî duâ ile Allah'a yalvarıp yakarmıştır:

---

249. Ebû Nu'aym, *Delâ'il'un-Nubuvve,* 20. Bölüm, s. 90.

"Ya Rabbî, kuvvet ve kudretimin en zayıf haliyle, elimdeki çâre ve vasıtaların en basitiyle, insanların gözünde ifâde ettiğim en hafif şahsiyetimle senin huzurunda sana yalvarıyor sana sığınıyorum, yâ Erhamerrâhimîn!.. Sen sıkıntı ve zulüm altında zayıf düşmüş olanların Rabbi'sin. Sen benim Rabbim'sin. Sen beni kimlerin eline bırakıyorsun?! Beni sertlik ve haşinlik içinde karşılayan bir yabancıya mı?! Yoksa, dâvamda bana hüküm geçirteceğin bir düşmana mı?! Gerçekte benim üzerime çöken bu musîbet ve eziyet, şâyet senin bana karşı bir gadab ve öfkenden ileri gelmiyorsa, ben buna aldırış etmem ve gönülden tahammül ederim*. Fakat senden gelecek bir himâye ve koruyuş, her zaman çok daha hoştur. İster bu dünyada, ister âhirette, her işi nizamlayan ve karanlıkları (cehâleti) aydınlığa boğan Senin yüzünün nûru altında, inecek gadabın yahut bana musallat olacak öfkenden kaçıp korunabileceğim bir melce' arıyorum. Sen hoşnûd oluncaya kadar benden gelecek tevbe ve istiğfâra sen lâyıksın. Kuvvet ve kudret ancak Senden'dir" *İbn Hişâm,* s. 280)

Mâruz kaldığı bu durum karşısında Resûlullah Muhammed A.S.S. tarafından duâ ve yakarış tarzında ortaya konan bu şekil bir hal tarzı ve Allah'a ilticâ, Matta (27/46) ile Markos (15/34) İncillerinde yer alan:

"Eli, Eli! Lama sabaktani?!"

yahut:

Eloi, Eloi! Lama sabaktani?!

yani:

(Allahım, Allahım! Beni niçin terketip bıraktın?!

şeklinde karşılaştığı hayatî zorluk karşısında Hz. Îsâ'nın (gûyâ) Allah'a yakarışı cümlelerinden ne kadar farklı ve zıd yönde bir durum arzetmektedir.

212. Bir müddet istirahat etmesini müteakip, Mekke'deki evine dönmek üzere yola çıktı. Yolda, geceyi geçirmek için bir yerde konakladı ve içinde bulunduğu tam bir sıkıntılı hâl içinde namaza durdu. Kendisi hiç farkında değilken oradan geçen bazı Cin'lerin dikkatini onun okuduğu Kur'ânı Kerîm âyetleri çekti ve hemen İslâmı kabûl ettiler (bk. Kur'-

---

* Bu duâ ve temennî, "Eli, Eli (yahut Eloi, Eloi), lama sabaktani?!" şeklinde İncil'de yer alan (bkz. Matta 27/46; Marcos, 15/34) sözü ile tam bir farklılık ve zıddiyet hâlindedir.

ânı Kerîm, 72/1 ve devamı, 46/29-32). Bu âyetlerde aynen ifâde edildiği gibi:

> "Şöyle de: —'Bana vahy'oldu ki bir küme Cin gelip kulak kabarttılar..."

denmektedir. Bu ifâdeden anlaşılacağı gibi bizzat Resûlullah bu olayı farkedememişti; bu sebebledir ki Allah'ın bu Cin tâifesinin gelip İslâma girdiklerini kendisine bir vahiyle açıklaması gerekmişti. Bu ilâhî beyandan da anlaşılacağı vechile, Cin'ler arasında da çeşitli dinler mevzû bahistir: Allah'a inananlar olduğu kadar münkirler, v.s. de vardır. Bir çok vesilelerle Kur'ânı Kerîm'de, hemen İnsan (: İns) denen yaratıklar yanında, Cin'lerden de söz edilmekte ve her iki yaratığın da fiil ve yaptıkları hareketlerden Allah katında mes'uliyet taşımakta oldukları belirtilmektedir.

213. Tâkatsiz ve yorgun bir vaziyette, doğduğu şehrin etrafını çeviren tepelere varabildi. *Ebû Leheb* kendisini hukuk dışı (cemiyet hârici) ilân etmişti. Bu duruma göre Resûlullah şehre girmeye cesâret edemedi. Önce Mekke'nin akıllı uslu bir ileri gelenine adam göndererek kendisini himâyesi altına almasını *(emân* hakkı tanımasını)* ricâ etti, ancak bu zât onu reddetmiştir. Bunun üzerine diğer bir başkana aynı ricâda bulunmuş fakat aynı menfî sonucu almıştı. Nihâyet bir üçüncüsü, *Mut'im'ubn 'Adiy* ki kendisi evvelce bahsini ettiğimiz sosyal boykotun kaldırılması için gerçekleştirilen teşebbüse katılmış bulunuyordu, onu himaye altına almayı kabul etti*(emân* verdi). Yanına baştan aşağı silâhlı oğullarını da alarak Muhammed A.S.S.'ı karşıladı ve onu Kâ'be etrafında yedi tavâf icrâ edebilmesi için oraya kadar götürdü, sonra evine kadar refâkat etti ve bütün şehirde Muhammed A.S.S.'ı himâyesi altına aldığını ilân etti[250] (Ayrıca ilerde 1415. paragrafa bakınız).

---

* Türkçede, halk dilinde bu hukukî terim, "Aman dilemek, Aman vermek" şeklinde kullanılır (mütercim).

250. İbn Hişâm, s. 251; Balâzurî, *Ensâb*, Ha. No. 561.

Mi'râc ve Mûcizeler

214. Semâvî mükâfat ve nîmetler daima, Allah'tan gelen bir takım sınama ve imtihanlardan sonra zuhûr ederler[251]. Bütün peygamberlerin kaderinde bu vardır *Âdem* (K. 20/120, v.s.), *İdrîs* (K. 19/57), *İbrâhim* (K. 6/75), Yûsuf (K.12/24, 33, 34) *Mûsâ* (K. 7/143), *İsâ* (K. 4/158) peygamberler böyledir. Muhammed Aleyh'is-Salâtu v'es-Selâm bundan ayrı tutulmamıştır; şöyle ki:

215. İlâhî tebliğ vazifesine başlamasından itibaren en zor sınamalar altında kalıp ızdırab çekmiş ve güçlüklerin gitgide büyüyüp azgınlaşmasından başka bir gidişât görmemiştir. Fakat Allah'a olan inancını ve Allah'ın kelimesini* üstün kılmak için hiç bir menfaat gözetmeksizin mücâdelesine devam etme hususunda taşıdığı sarsılmaz kararlığını daima muhafaza etmişti. İman edip etrafına toplaşan sahâbî'lerden büyük kısmı, kendi vatanlarını terkedip Habeşistan'ı yurt edinmişlerdi. Bu sınamaların sonuncusu dehşet saçan bir sosyal boykota uğramalarıydı. Hemen bu bâdireden çıkıp kurtulunmuştu ki kendine bağlı hanımı ve kudretli amcasının vefatları, âdetâ onun için iki kanadının kırılması olmuştur. Nihayet denediği en sonuncu imkân, Tâ'if' de bulunan uzak akrabaları yanında sığınılacak bir yer aramak olmuştur. Bir evvelki bölümde bunun ne biçim bir

---

251. İbn Sa'd'ın Tabakaat adlı eserinde zikrettiği olaylar, zaman sırası itibariyle karışık olmasına mukaabil, Mi'râc mucizesini anlatan Bölüm, yazar tarafında Tâ'if seyahatinden sonraya yerleştirilmiştir. Hiç şüphesizdir ki İbn Sa'd, Tâ'if'de onun uğradığı ümit kırıcı denemenin, büyük ilâhî mükâfattan önceye raslamış olduğunu mülâhaza etmiştir. Elinizdeki bu kitabımızın yeni neşrinde biz de aynı şekilde İbn Sa'd'ı örnek alarak, Mi'râc bahsini, Tâ'if seyahatinden hemen sonraya gelecek şekilde yerini değiştirmiş bulunuyoruz. Bununla birlikte Makrîzî gayet açık bilgi vermektedir (*İmtâ',* I/28); ona göre Mi'râc, Tâ'if seyahatinden sonraya raslamaktadır.

* "Kelimetullah" yani "Lâ ilâhe illâllah Muhammed'ur-Resûlullah" inancını ve kendisinin "Allah'ın Elçisi" olduğunu beyan eden formül-cümle (mütercim).

mağlûbiyetle sonuçlandığını görmüş bulunuyoruz. Elinde bulunan vasıta ve imkânsızlıkların getirdiği ümidsizliğe garkolmuş vaziyette, Allah'a olan îmânı eskisinden daha da artmış ve kuvvetlenmişti.

216. İşte tam bu şart ve durumlar ortasında bulunuyorken Muhammed A.S.S. ilâhi mükâfata lâyık görülmüştür. En büyük ve ulu mûcize vuku bulmuş ve bununla Allah onu Göğe çekip almış ve kendisini huzuruna kabul etmek suretiyle de şereflendirmişir.

217. Bu konuya dair ayrıntılı bilgi vermeye geçmeden evvel, "mucize"lerden umumi surette bir söz açmamız yersiz olmayacaktır.

Mûcizeler:

218. Kur'ânı Kerîm bir çok peygamberden söz ederken mûcizelerden de bahsetmektedir: *Tûfân* ve *Nuh*'un gemisi, *İbrâhim'*i ateşin yakmaması, *Mûsâ*'nın asâsının yılan oluşu, oğlu *Yûsuf*un bulunduğuna dair *Yâkub*'un vahiyler alması, *Îsâ*'nın hastaları iyileştirmesi (Aleyhimesselâm) v.s.. Kendisinden evvel gelen peygamberler, Allah tarafından bu şerefe lâyık görülürler de Peygamberler Peygamberi, son Resûl aynı şekilde fevkalâdelikler taşıyan tezâhürlere nasıl olur da sâhip kılınmaz? İslâm tarihi, çok sayıda bu çeşit mûcizeleri o'na bağlamış bulunmaktadır.

219. Kur'ânı Kerîm'de peygamberlerin sâhip olduğu mûcizelerden bahsedilirken, hemen aynı yerde, bu çeşit mûcizeleri, bizzâtihi peygamberlerin değil, ve fakat Allah'ın yaptığı söylenir. O şekilde izah olunur ki, onlar bu zor vazifelerini yerine getirirlerken hem onları kuvvetlendirmek ve hem de şereflendirip üstün kılmak için Allah, peygamberlerin bu çeşit fevkâlâdeliklere tam büyük bir ihtiyaç duydukları sırada mûcizeler yaratır. Mûcizenin kendisi, bu "olayı" yaratan "sebeb" bizim için meçhul kalsa bile, anormal bir şey değildir. Ekseriyetle o vak'anın anlatımındaki ön ve arka bilgiler bize bunu tuhaf ve şaşılacak bir şeymiş gibi göstermektedir. Kendi içinde hasıl olan bir sarsıntı veya patlama, yahut bir gök cismi ile çarpışması ay'ı ikiye yarabilir; fakat işte bu olayın tam peygamberin buna ihtiyacı olduğu bir sırada vukû bulmasına biz mûcize diyoruz. Şayet bir yeraltı su kaynağı bir toprak tabakası ile örtülü bulunsa da işte bu tabaka kazıldığında buradan yeni bir büyük yeraltı su kaynağı fışkırıp çıksa, bunda şaşılacak bir şey yoktur. Fakat aynı olay, bir peygamber ve etrafdaki arkadaşlarının iyice susadıkları bir sırada vukû bulacak olsa, biz bunu mûcizevî sayarız. Sebebleri ve bunlardan doğan neticele-

ri yaratan Allah için hiç bir şey mûcizevî değildir. Bu çeşit olayları belli bir anlatım metni içinde mücizevî sayan veya bazılarını bu özellikte bulmayan ancak ve sâdece biziz.

220. Bu çeşit fevkalâde olaylar, sadece gerçekten Allah Resûlleri için değil ve fakat aynı zamanda, kendi şahsiyet ve benliklerini başkalarına her ne sûretle olursa olsun zorla kabul ettirmek gibi bir gaye ile aslâ alâkaları bulunmayan *velî*'ler için söz konusu olduğu kadar, Allah inancı taşımayan O'nun düşmanları için de mevzû bahis olabilmektedir. Allah bu şekilde, kendisine inanan mü'minlerin îmanlarını sınamak, onları bir denemeye tabî tutmak için "mûcize"ler gönderir. Bir Allah Resûlünün gösterdiği *mûcize,* Allah'ta kendini yok bulmuş (fenâ fi'llah) bir velînin *kerâmeti*, şeytanî işlerin karıştığı bir *istidrâc*'ı, bu üç ayrı şeyi birbirinden tam olarak tefrik etmek her zaman mümkün yahut da kolay olmaz. İşte mûcizelerin sâhip olduğu önemin yeri ve sınırı budur.

221. Kötü niyetli ve îmanla alâkası bulunmayan kimseler tarafından sırf insana has imkân ve kuvvetler sâyesinde gösterilen bir takım taklit-mûcize yahut sahte-mûcize diyebileceğimiz durumların gerçek hayatta gösterilmekte olmasına bakarak, ben son derece sünnî esaslar çerçevesi içinde te'lif edilmiş *Şerh'ul-Mevâki' fi'l-Akaaid* adlı esere işaret etmeden geçemeyeceğim. Bu eserde, "sebeb" ve "netice" ilişkisi dışında bir peygamber tarafından gösterilen mûcizelerin, o peygambere inanıp tâbî olmuş kimseler tarafından dahi teknik ve özel bir takım çâre ve yollara başvurmak suretiyle, gerçekleştirilebilmelerinin mümkün olduğu tereddütsüz kabul edilmektedir.

222. İnsan zihninin mantık yapısı birbirinden çok farklıdır. *Hadîce* R.HA. ve *Ebû Bekr* R.A. hiç bir mûcizeye ihtiyaç duymadılar: Muhammed A.S.S. bu ikisine İslâmî bilgilerin ve esasların neler olduğunu izah edip açıklaması üzerine, ne bir tereddüt ve ne bir münakaşa hali geçirmeksizin derhal İslâm dînini kabul ettiler. *Ömer* R.A. ise mâkul bir insan olmasına rağmen, sahip olduğu bir takım ön hükümler, onun İslâmın ne olduğunu tetkik etmesine mâni oluyordu. Bununla beraber, Kur'ânı Kerîm'in sûrelerinden birini ilk defa okur okumaz bu ön yargılardan kurtulmuş ve doğru yolu bulmuştu. *Alî* R.A. ise henüz on yaşından daha küçük bir çocuktu; fakat o Resûlulah ve hanımının evde namaz kıldıklarını görüyordu. Merakın verdiği bir çekicilikle, bu "beden hareketlerini" niçin yaptıklarını sormuş ve onların bunu izah etmeleri üzerine o da İslâma geçmek istemiştir. Bu gibi kimseler, rûhî-mânevî alanda esasen yücelik kazanmış şahsiyetlerdir. Ruhu ve gönlü sığ kalmış kişiler ise, daha değişik biçimde

bir davranış gösterirler: Mekkeli bir müşrik, Resûlullah'ı öldürmek kastıyla Medine'ye gelmişti. Muhammed A.S.S. ona, hiç kimsenin henüz bilmediği bu suikastı ne maksatla tertiplediğini yüzüne karşı söylemesi üzerine, müşrik bunu fevkalâde bir olay olarak değerlendirmiş ve derhal hidâyete ermiştir. İslâmın getirdiği bilgiler ve öğretim konuları ona kâfi gelmemişti. *Ebû Cehl* ve *Ebû Leheb* gibi kalın kafalıların ruhları ise sıkı sıkıya kapalıdır. Hattâ gözleri kör edercesine parlak mûcizeler bile onların bu rûhî yapılarında bir değişiklik husûle getirmez; devamlı ve sistemli bir muhâlefeti ısrar ve inatla sürdürür dururlar. Şöyle bir olay cereyan etmişti: Bugün bu olay bizi güldürmektedir fakat kararmış bir rûhun ve kalın kafalılığın dikkati çeken bir örneğidir: Bir gün inanmayanlardan biri Resûlullah'ın huzuruna girdi ve kendisinden mûcizeler göstermesini ısrarla isteyerek onu rahatsız etmeye başladı. Neticede bazı mûcizeler gösterilmesi üzerine, îman edip hidâyet yoluna gireceği yerde, putperest arkadaşlarının yanına koştu ve:

> "Sizi te'min ederim ki Muhammed asrın en büyük sihirbazıdır. Şayet diğer kabilelerle aranızda bir nizâ ve üstünlük yarışması çıkacak olursa Muhammed'den yararlanınız: Kendisi size en büyük mûcizeleri gösterir!.."

(Ayrıca muk. edz. yukarda 190. paragraf)

223. Kısaca söylemek icab ederse, *1.* Öyle kimseler vardır ki bunların herhangi bir mûcizeye ihtiyaçları yoktur, *2.* Bir kısım insanlar ise buna ihtiyaç duyarlar, *3.* Nihayet bir üçüncü kısım vardır ki bunlar pek açık mûcizeler de görseler iknâ olunamazlar, hidâyete eremezler. Denebilir ki henüz gelişmemiş bu rûhî-mânevî yapıya sahip orta derecedeki şahsiyetler, bir Allah Resûlünün getirdiği îman yapısına katılabilmek için mûcizelere muhtaçtırlar. İşte gerçekte durumun böyle olduğu kabul edilirse, mûcizelerin sağlayabileceği faydanın pek sınırlı olacağı sonucuna varılacaktır.

224. Ben şahsen, Allah'ın seçilmiş kulları olan RESÛLLERİ'nin gösterdiği bütün mûcizelerin gerçekliğine tam mânasiyle inanan bir kimse olmakla birlikte, varlığı vâcib (zarurî) olduğu için *Allah*'a, *Allah'ın Resûllerine* ve doğruluk dereceleri pek açık bir surette gözlerimiz önünde serili durması dolayısiyle bu resûllerin getirip tebliğ ettiği *İlâhî Öğretime* inanmak lâzım geldiği şeklinde bir düşünce tarzına sahip olmaktan kendimi alıkoyamamaktayım. Mûcizeler, gönül ve kalbimize sığmayan bir şeyi kabul etmemiz için bizi zorlayan olaylardır. Mûcize bir nevî zor ve cebir vasıtasıdır; cebir ve zor altında kalarak gösterilen bir itaat ve teslimiyet ise değer taşımaz; Kur'ânı Kerîm'de

bu konu pek açık bir surette gösterilmiştir (Meselâ bk. K. 29/50-51).

225. İslâm Peygamberinin hayatı üzerine bir kitap kaleme alan bir kimseyi bu mûcizeler üzerinde uzun uzun durmak niyetinden vazgeçiren diğer bir sebeb daha vardır. Kur'ânı Kerîmin 33. sûresinin 21. âyeti şöyle söylemektedir:

> "Allah'ın Resûlü'nde sizin için, Allah'a ve Âhiret Gününe ümidle bağlananlar için ve Allah'ı bol bol zikredip hatırlayanlar için muhakkak (arkasından gidilmeye değer) *pek güzel bir örneklik* vasfı vardır".

Böylece Kur'ânı Kerîm tarafından Resûlullah'ın hayatı, düşünüp aklını kullanan herkes için bir *örnek* şeklinde gösterilmiş olmaktadır. Sıradan bir insan için mûcize göstermek mümkün değildir. Batılı filozof-*Emerson*'un şu gözlemi ne kadar parlaktır:

> "Allah'a teslîmiyet ve tevekkülün ne kadar faziletli bir şey olduğuna dair okuduğum şeyler arasında en güzel bulduğum ifade ve anlatım, Muhammed'in şu hadîsindedir:
> — Önce deveni bir iple dizinden köstekle, sıkıca bağla, sonra Allah'a emânet et!.."

Şayet Allah bütün insanların mutlak iyi ve güzel davranışlar içinde bulunmalarını dilemiş olsaydı, onları Melekler kadar itaatkâr yaratırdı ve artık peygamberler göndermeye ihtiyaç kalmazdı; yahut bu peygamberlerin duâ ve yakarışlarını kabul ederdi de bütün inanmayan kâfirler bir anda mü'min ve müslüman hâle gelirlerdi. Onun arzu ve dileği (meşiyyeti) böyle olmamıştır; aksine Allah, kâinatı bir sebebler ve neticeler âlemi olarak yaratmıştır. O istemiştir ki kendi resûlleri dahi herhangi bir kimse gibi emek ve gayret göstermiş olsunlar (sebeblere başvursunlar), yine O istemiştir ki insanlar, bu peygamberlerin emek ve gayretleri sonucu ortaya koydukları hazır neticelere göre değil de peygamberlerin belli bir durumda, belli bir hâdise içinde başvurdukları yapıcı rol oynayan sebeb, âmil (:etken), emek ve gayretlere göre muhâkeme yürütüp hükme varsınlar. Tebûk askerî seferinin hazırlıklarına Osmân R.A., 30.000 altın lira (: dinâr) ile katılmıştı; şüphesiz bu, çok takdire şâyan bir harekettir, fakat Ebû Bekr'in getirdiği 500 gümüş lira (:dirhem) ise bundan daha çok kıymetlidir zîra, bu hareketi üzerine Resûlullah kendisine: "Evinde daha ne kadar kaldı" diye sorunca o: "Sadece Allah ve Resûlüne karşı duyulan aşk ve muhabbet" cevabını vermişti. Görülüyor ki o, servetinin tamamını getirip vermişti. Şayet bir peygamber, sâhip olduğu insana has bütün gayret ve emeği sarfetmesine rağmen bir tek kişiyi bile îmana döndüre-

meden ölecek olsa, aynı gayreti ve emeği gösterip de sağlığında belli bir sayıda sağlam mü'min yetiştirebilme imkânına sâhip olmuş diğer bir peygamberden daha az değer ve liyâkatta bir iş yapmış olmaz. Gayret ve emek bizden, bunun neticesini vermek Allah'dandır. Gerçekten de Muhammed A.S.S. bütün hayatı boyunca, gayet itinalı ve titiz bir sûrette, sebebler ve neticeler ilişkisi içinde tutulmuştur. *Bedr* savaşı esnasında çok sayıda keşif kıt'aları çıkarmış, düşman hakkında bilgi toplayıp onu tanımak için daha binbir usûle başvurmuştur: Sayıları, sahip oldukları ana kuvvet ve bunların vasıfları, baştaki kumandanların isimleri v.s.; *Bedr* bölgesinin coğrafî durumu ve tabiî yapısı ve bilhassa üzerinde hâkimiyet kurmak ve icabında düşmanı bundan mahrum bırakmak maksadıyla su kaynakları hakkında bilgi toplamış ve sonunda ordusunu araziye yayarak, savaşçılarına, bugün bile en mükemmel bir ordu kumandanının savaş öncesi vereceği talimattan farkı olmayan pek açık ve seçik emirlerini bildirdi. Gerek üç misline varan sayısı ve gerekse sahip olduğu silâh gücü bakımından çok daha iyi tertib ve teşkil edilmiş bir düşman kuvveti karşısında, hiç de eşit kuvvetler arasında cereyan etmeyecek olan bu savaşta, ihtiyaç ortaya çıktığında kullanılmak üzere, Medine tarafına doğru açık tutulan bir yol üzerinde ve emîn bir mahalde, sür'atli koşan hecin develeri bulundurmak suretiyle tertibat bile aldı. Bütün bunları yaptıktan ve savaşçılarına, son derece cesâret arttırıcı ve kalpleri heyecana boğucu bir hitâbede de bulunduktan sonra, her şeyden sıyrılıp Kaadiri Mutlak olan Allah huzurunda secedeye varıp uzun uzun duâ etmiş, yalvarmış, yakarmıştır. İşte gerçekteki, fiiliyattaki İslâm budur.

226. İzinden gidilmesi gerekli örnek teşkil eden şahsiyet ve tutumunun diğer bir görünüşü de şudur: Bildiğimiz şartlar ve durumlar karşısında *Uhud* savaşı cereyan ederken savaş planları altüst olmuştu; kendisi yaralanmış, ordusu yönünü kaybetmiş ve dağılmıştı. İşte tam bu şartlar içindeyken sahâbî'lerinden biri çıkagelip ona:

> "Duâ et de Allah şu kâfirler ve duygudan mahrum kötüler gürûhunun kökünü kurutsun, onları yok etsin!.."

Resûlullah ise, ellerini gökyüzüne doğru yüceltip şu duâda bulunmuştur:

> "Ya Rabbi, milletimi doğru yola sür çıkar; zirâ onlar (ne yaptıklarını) bilmiyorlar..."

İşte izinden gidilmesi gerekli, İslâmda örnek teşkil eden Resûl budur.

227. Hattâ denebilir ki bizzat Kur'ânı Kerîm bile, kemâle ermiş insan topluluklarının Allah indinde pek kolay ve basit şeyler olan

mûcizeler peşinde koşup durmamaları hususunda ısrar etmekte, buna mukabil Kur'ân'ın ve Resûlullah'ın getirip gösterdiği *öğretim* ve *bilgileri* arayıp tetkik etmelerini istemektedir. Gerçekten de Mekke'de nâzil olan bir sûrede bize şöyle denilmektedir (K. 29/50-51):

> "Ve onlar şöyle söylediler: '— Rabbi tarafından şu Muhammed üzerine acaba niçin bir takım işâretler indirilmedi?' Sen de ki yâ Muhammed: '— Bu işâretler(: mûcizeler) muhakkak ki Allah katındandır ve muhakkak ki ben pek açık bir uyarıcı kişiyim'. Nasıl olur, onlara okunup duran şu Kitâbı bizim sana indirmiş olmamız kâfi gelmiyor mu?! Gerçekten de şu (Kur'ân'da) îman eden kimseler için bir rahmet ve bir hatırlatış(zikr) vardır..."

228. Bu ve buna benzer diğer bir çok sebebler altında ben elinizdeki bu mütevâzi *siyer* kitabında, hemen hemen pek az bir şekilde mûcizeler konusuna eğilmiş bulunuyorum. Yine ben aynı sebeblere dayanarak, bütün mûteber ve sahîh hadîselerde yer alan ve bu sebeble üzerinde hiç bir şüphe izi bulunmayan, tarihe mâlolmuş bu mûcizelerin felsefesini ve bunların olabilirlik şartlarını ele alıp uzun uzadıya münakaşa etmenin de lüzumuna kaani değilim. Aksine, ben inanıyorum ki bir inanış manzûmesinin yahut davranışlar ve eylem nizâmının akla uygunluğu ve mantıkîliği bizzat o sistem vasıtasıyla ispatlanır, yoksa sâdece mûcizelerle değil. "(Allah) için namaz kılmak ve oruç tutmak lâzım geldiğine dair İslâmî öğretim" ile "ben bir ağaca seslenip onu çağırırsam, o yerinden sökülür koşar gelir" ifâdesi arasında bir ilişki görmüyorum. Bir ağacın yer değiştirmesi hiç şüphesiz bir mûcizedir; fakat hareketsiz bir cismin hareket eden cisim haline gelmesiyle, sırf Allah emrettiği için namaz kılmak ve oruç tutmak şeklinde yaratılanların yerine getirme durumunda oldukları vazife arasında hiç bir münâsebet ve bağ bulunmamaktadır.

229. Muhammed A.S.S.'ın hayatında cereyan eden çok sayıda mûcize, kaynak kitaplarda zikredilmiş bulunuyor. Sadece bunlardan bahseden bugüne kadar ciltler dolusu eser te'lif edilmiş bulunmaktadır. Ben burada umûmî havayı göstermek için bu mûcize olaylardan sadece birkaçını ele alıp nakletmek istiyorum. En çok itimad toplamış siyer kiapları bunlardan bahsederler. Bunlardan bir kısmı Kur'ânı Kerîm muhtevasında yer almış, diğer bir kısmı da bu fevkalâde olayları gözleriyle gören sahâbenin anlatımlarını taşıyan hadîsler yoluyla bize kadar nakledilmişlerdir:

230. Birgün belli bir putperest kendisine şöyle dedi:

> "— Ancak benim ölmüş bulunan kızımı dirilttiğin takdirde ben İslâma geçerim."

Kızın mezarı başına gidildi ve Resûlullah'ın kıza hitap edip onu çağır-

ması üzerine, mezardan çıkıp şöyle dedi:

"—İşte geldim yâ Resûlallah..."

Resûlullah:

"— Yeryüzünde kalıp, ana-babanla birlikte yaşamak ister misin?"

demesi üzerine kız:

"—Hayır, zîra öteki tarafda ana-babamdan daha üstün bir çok şeylerle karşılaştım".

diyerek tekrar mezarına girip kayboldu. Bu çeşit en az iki mûcizenin Muhammed A.S.S.'ın hayatında cereyan ettiği bilinmektedir.

231. Doğuştan dilsiz bir çocuk vardı. Seneler sonra, çocuğun ana-babası onu Resûlullah'ın huzuruna getirdiler; o da çocuğa hitap edip şöyle sordu:

"— Ben kimim?"

Çocuk şu cevabı verdi:

"— Şehâdet ederim ki sen Resûlullah'sın."

Ve tamamen bu hastalığından kurtuldu.

232. Bir gün Mekke'nin şampion güreşçilerinden biri ona şöyle dedi:

"—Ey Muhammed! Ben, ancak sırtımı yere getirirsen İslâmı kabul ederim".

Nakledildiğine göre bu güreşçi o derece kuvvetliydi ki, kendisi bir hayvan postu üzerine çıksa da etrafındakiler bunu kenarlarından çekseler, post yırtılır fakat bu şampiyon yerinden kımıldamazdı! Resûlullah bu teklif üzerine onun sırtını üstüste tekrarlanan üç güreşte de yere yapıştırmıştır (Ayr. bkz. yukarıda geçen 190. paragraf).

233. Bir diğer defâsında kendisine şöyle dedi:

"—Şu gördüğün ağacı buraya yürütüp getirtirsen İslâmı kabul edeceğim".

Muhammed A.S.S.:

"— Pekâlâ, git ona: 'Muhammed seni çağırıyor' de!.."

Gerçekten de ağaç, Resûlullah'a kadar koştu geldi ve onun emretmesi üzerine de daha evvel bulunduğu yere dönüp gitti (bkz. yukarıda geçen 190. paragraf).

234. Bir diğer defasında bazı süflî Mekkeliler, şayet kendisi gerçekten Allah'ın Elçisi ise, gökteki ay'ı ikiye yarmasını istediler. O

sırada dolunay durumunda bulunan kamer'e Muhammed A.S.S.'ın bir işârette bulunması üzerine derhal ay ikiye yarıldı: her iki parça da birbirinden ayrılıp uzaklaştı ve kısa bir müddetin geçmesi ile de tekrar yan yana gelip birleştiler. Bu *"Şakk'ul-Kamer"* mûcizesi konusunda, günümüzde Ay etrafında dolaşan ve *sputnik* adı verilen uydulardan alınmış ve Dünya'dan çekilebilen fotoğraflara nazaran mesâfeleri daha çok yaklaştıran Ay yuvarlağı ile ilgili alınmış fotoğraflarda, Ay sathında ve Ay'ın tam ortasında yukarıdan aşağı uzanan bir "çatlak" görülmektedir. Bu çatlak, yaklaşık bir buçuk kilometre genişliktedir. Amerikalılar bu çatlağa "Radley Rille"(*) adını vermişlerdir. Bu çatlakla ilgili olarak Apollo-15 ile gerçekleştirilen derinliğine araştırmalar, anlaşıldığına göre, halka açıklanmayacaktır; zîra 29 Temmuz 1971'de yayınlanan günlük *"The Guardian"* adlı İngiliz gazetesinde yayınlanan yorum-haber büyük bir korku yaratmıştır. Orada çıkan bir yazıda, Müslümanların daha şimdiden bu fotoğraflara dayanmak sûretiyle, İslam Peygamberine atfedilen "Ayın Yarılması" mûcizesinin gerçekliğine dair ispât yoluna girdikleri açıklanmaktadır. Acaba birgün gelecek Müslüman astronotlar, bu yarık'ın aslı ve esâsı konusunda ilmî çalışmalar başlatmak ve konuya ışık tutmak sûretiyle bu yarık'ın *"Şakku'ul-Kamer"* olayının üzerinde cereyan ettiği çizginin bir kısmını teşkîl ettiğini açıklayabilecekler midir?

235. Bir savaş sırasında, sahâbilerden birinin yüzüne isâbet eden bir darbe sonucu, gözü çukurundan fırlamış bulunuyordu. Yerinden çıkan bu gözünü Resûlullah'a getirdi ve onun gözü yerine yerleştirmesinden sonra sahâbî, bu gözüyle daha iyi görmeye başladı.

236. Medine'ye Hicret etmesinden sonraki ilk aylarda Resûlullah, câmide hutbelerini îrad ederken bir hurma ağacının gövdesine sırtını veriyordu. Daha sonra bir marangoz kendisine, halka hitâp ederken oturması için bir minber yaptı. Resûlullah bu minbere ilk defa çıkıp oturduğunda, onu dinlemek üzere câmiye toplanmış bulunun sahâbîler artık terkedilmiş bulunan hurma kütüğünden gelmekte olan feryâd ü figân seslerini işittiler. Resûlullah bunun üzerine minberden indi ve bu hurma ağacının gövdesini onu teskîn maksadiyle okşamak sûretiyle feryâd ve iniltilerine, bir çocuğun ağlamasının yavaş yavaş yatıştırılması gibi, bir son verdi. Bunun üzerine Resûlulah ona şöyle hitap etti:

> "— Sen istersen ben hutbelerimi verirken yine sırtımı sana dayarım, fakat şayet istersen ben seni Cennete dikerim".

---

* *"Rille"* bir astronomi terimidir ve Ay yüzünde mevcut "dar vâdi ve yarıklar" manasına kullanılır; almanca kökenli bir kelimedir (bkz. *New Oxford Dictionary)*

Hurma ağacı Cenneti tercih etmiştir (bkz. aşağıda 1350 m/133 paragraf)

237. Karanlık ve yağmurlu bir gece, evine gitmek üzere o yağmur altından uzak bir mesâfe aşmak mecbûriyetinde bulunan bir sahâbî'sine Resûlullah bir asâ verdi ve bu asâ bu zorlu yol boyunca o sahâbînin önünü bir lâmba gibi aydınlattı durdu.

238. Pek çok sayıda insana, az miktardaki yiyecek maddelerinin yetmesi gibi bir olay muhtelif defalar tekrarlanmış bir mûcizedir; aynı şey az miktar bir su ile de tekrarlanmıştır. Bir çok defalar Resûlullah, bir şeyi olmadan evvel, önceden haber vermiştir. Bundan ayrı, bulunduğu yerden çok uzakta cereyan etmekte olan bir olayı da ânında etrafındakilere bildirmiş ve bütün bunlar her zaman için doğru çıkmıştır.

239. Konuya bir son vermek üzere Kurân'ı Kerîm'den de bahsetmek isterim. Bu da, bizzat Kur'ânı Kerîm'in "arapça konuşan" kimselere hitâben: "Küçücük bir bölüm, birkaç satırlık bir sûre şeklinde de olsa, haydi siz de bunun bir benzerini meydana getirin ve bunun için de bütün insanları ve cinleri yardıma çağırın" meâlindeki bir savunması Kur'ân'ın bizâtihi taşıdığı bir mûcizedir. Onun mûcize teşkil eden bu savunması, on dört asırdır cevapsız kalmakta devam ediyor.

240. Bu konuda daha birçok örnekler sayılabilir; ancak biz hepsinden bahsedecek değiliz. Benim âcizâne re'yime göre, Muhammed A.S.S.'ın insan olması hasebiyle (sebeb-netîce ilişkisi içinde gösterdiği emek ve gayreti bilip öğrenmemiz), Allah tarafından onun faydalanması için ona verilen insan üstü mûcizeleri bilmemizden daha istifadelidir ve bizim için daha öğretici mahiyettedir. Muhammed A.S.S.'ın getirip bize bıraktığı *İlâhî Tebliğ ve Öğretim,* insan olmamız hasebiyle bizizimle daha çok ilişkilidir ve bize hitap eder. Bu *İlâhî Tebliğ*'in ana yapısı ve gerçekliği hususunda onun kendi hemşehrilerini iknâ edip buna inandırması gayesiyle kullandığı usul ve yolu bulup ortaya çıkarabilmemizde mûcizeler, ikinci planda bir yer işgal ederler. Ben bu kitapta onun asıl hayatının sadece bazı görünüşlerini ortaya koymak için gayret sarfettim. İslâm Peygamberinin *sîret*'inin felsefî görünüşü ve îzahı ile, gösterdiği mûcizelerin tarihe mâlolmuş teferruatını merak edenler için Urdu dilinde kaleme alınıp neşredilmiş *Seyyid Süleymân Nedvî*'nin eserini tavsiye edeceğim; Resûlulah'ın hayatına dair çok sayıda ciltden meydana gelen bu ölümsüz eserinde yazar, sırf mûcizelere ait olmak üzere müstakil bir cilt tahsis etmiştir (bkz. Seyyid Süleymân Nedvî, *Sîret'un-Nebî,* Dâr'ul-Musannıfîn, A'zamgarh U.P./Hindistan).

İsra ve Mi'rac yahut Allah'a yükseliş:

241. Her şeyden önce "mi'râc" terimi ile ilgili bazı açıklamalar yapacağız. Kelime itibariyle "mir'âc", yukarı çıkmak, tırmanmak için kullanılan âlet, yani "merdiven" mânasına gelir. İslam dünyasında ve edebiyatında bundan, Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın hayatında yer alan büyük olaylardan biri anlaşılır: Kısaca söylemek gerekirse, Allah yeryüzünde görevlendirdiği sevgili Elçi'sini şereflendirmek istemiş ve onu kendisine çağırmış, Semâvât'a yükseltmiş, Huzûr'a kabul ve ilâhî bir söyleşiden sonra Resûlullah Muhammed A.S.S. tekrar yeryüzüne dönmüş ve burada son nefesini vermeden önce onbeş sene kadar daha yaşamıştır. Yaratan *Allah* ile yaratılan varlıkların en mükemmeli (eşref'ül-mahlûkat) olan *İnsan*'ın buluşup karşılaşması hâlinin en yüce, en tepe noktasını tâyin ve tavsîf etmek için, çeşitli dinlere mensup âlimler, çeşitli terimler kullanmışlardır: *Communion* yahut "Allah ile bir olmak", "İnsanın ulûhiyete kavuşması", *Incarnation* yahut "hulûl", "Allah'ın insanın bedenine (hâşâ) girmesi", v.s. Allaha olan saygı ve O'nu herşeyin üstünde kabûl etme, tevâzû ve haddini bilirlik ve nihâyet edeb ve hayâ duyguları dolayısiyle İslam dîni, *İnsan* denen yaratığın ancak Allah'a çıkıp yükselmesinin söz konusu olabileceğini, yoksa ne bir "hulûl", ne "O'nunla bir olma" yahut "birbiri içinde kaynaşma" mümkün olamayacağını ifâde etmektedir: Bu düşünce tarzına göre, *Allah,* Allah olarak, *İnsan,* insan olarak kalmakta ve İnsan, Allah'a ne kadar yaklaşabilirse yaklaşsın yine de ulûhiyetin berisinde, uzağında bulunmaktadır. İnsan kendini "Allah'ta yok" *(Fenâ fî'llâh)* kılabilir, yani "sâdece Allah'ın vahyedilmiş emir, buyruk ve esaslarına uygun bir biçimde yaşayıp davranabilmek için bütün nefsânî arzu ve heveslerini reddedip bir kenara atabilir". Bu açıklamalarımız çerçevesinde düşünecek olursak, *mi'râc* olayı, hem büyük bir şeref ve hem de bir mûcize olmaktadır. Pek sevgili Resûlü İslâm Peygamberi Muhammed'i şereflendirmek için Allah tarafından nasîb edilen *İsrâ* ile eş anlamlı Mi'râc mûcizesi Müslüman câmiasının gerçekten haklı olarak öğünmesi ve gurur duyması için en başta gelen bir sebebdir. Bu olayın hâsıl ettiği hayranlık ve san'at heyecanı, asırlar boyu, bir çok yazarın kaleminde, yüzbinlerce vâizin dilinde pek tabiîdir ki serbestçe dolaşıp durmuştur. Olayın aslıyla ilgili emîn ve sahîh gerçekler, öylesine geliştirilip işlendi ki bu konuda meydana getirilen yüksek edebiyat eserleri, uluslararası bir önem kazandı. İspanya (Endülüs)'daki Hıristiyanların Mi'râc ile ilgili halk arasında dolaşan anlatımları latinceye tercüme etmeleri ve bu tercümelerin o devir Avrupa'sının bütün ülkelerinde halkın elinde dolaşıp durması bunun bir örneğidir. Daha sonraları, *Binbir Gece Masalları*'nın Avrupa'da yayılıp dolaşması da aynı şekilde olmuştur. Cennet ve Cehenneme dair zi-

yaret dönüşü Resûlullah tarafından anlatılmış olan şeyler, Avrupalı şâirlerin çılgınca bir ihtirasa sürüklenmelerine sebeb olmuş ve bazı hallerde de bu anlatımların halkın gözünden düşürülmesi için onların muhayyilelerini kamçılamıştır. Meselâ İtalyan şâiri *Dante* bu olayı, *Divina Comedia*(: İlâhi Komedi) adlı şiir kitabına hırsla katıp benimsemekte ve fakat bu arada bu İtalyan şârinin sefil rûhu, İslâm Peygamberini (hâşâ) sapıklık ile töhmetlendirip onu, insan zevki selîminin ve güzel hislerinin, hayal etme şeklinde bile olsa müsaade etmeyeceği bir yere lâyık görüp mahkûm etmeye kendisini sürüklemektedir. Bir insan ne kadar büyük ve asil olursa, onun kıskanç ve hased içinde yüzen düşmanları o derece kalın kafalı olur ve zehir kusarlar. Cümlé insanlar Allah huzurunda kendi yaptıklarının hesabını kendileri vereceklerdir.

242. Mi'râc ile ilgili gerçek tavsif ve sahîh anlatımları, irşâd edici ve bilgi verici rûhî-mânevî olaylar olarak okumamız lâzımgelir; ayrıca, aslâ bunları turistik bir seyahat dönüşü anlatılan eğlendirici hikâyeler şeklinde değerlendirmememiz icab eder. İnsanlara has ferdî telâkki ve anlayışlar sonsuz sayıda değişkendir: Kur'ânı Kerîm'de yer alan âyetlere ve doğruluğu ispat edilmiş hadîslere dayanmak suretiyle meydana getirilen Mi'râc'la ilgili çeşitli eserlerin, iyi ile daha az iyi arasında bir derecelenmeye tâbi tutulması bundan ileri gelir.

243. Bu iki sınıfı (iyi ile daha az iyi) birbirinden ayırabilmek için her şeyden evvel karşılıklı hoşgörü ve anlayışa sahip olmak ve bundan sonradır ki, Allah'ın bize işin gerçek yüzünü göstermesi için açık kalplilik ve samimî hisler içinde yürütülen şahsî araştırmalar yoluna girmek zarûreti vardır.

244. Hiç bir iddiada bulunmaksızın benim takip ettiğim yol işte bu olmuştur; Konuyu daha ilkokul çağlarından beri düşünmeye başlamıştım. Coğrafya derslerimizde bize, yeryüzünün bir portakal gibi yusyuvarlak olduğu öğretiliyordu. Daha sonra klasik devrin müslüman coğrafyacılarının eserlerinden öğrendiğim gibi dünya, yumurtanın sarısı gibi ve onu kuşatan hava tabakası ise yumurtanın akı gibiydi ve bütün bunlar, göğü temsil edecek şekilde bir kabukla örtülmüş vaziyetteydi. Yine aynı talebeler din derslerinde Allah'ın Tek olduğunu, her şeyi Yaradanın ve kâinatın Sâhibi ve Efendisinin Allah olduğunu ve onun Taht *(: Arş)*'ının ise Gökte bulunduğunu öğreniyorlardı. Gök tam bizim tepemiz üzerinde bulunur. Kâinatın Sâhibi ve Efendisinin Zâtına karşı taşıdığımız hürmet hiç şüphesiz onun bu Gökteki Taht'ının asla ayağımızın altında değil ve fakat başımız üzerinde bulunmasını îcab ettirir. Ancak şu kadarı var ki, İlâhî Taht'ın eşiğini teşkil eden Gök hangi göktür? Kuzey

kutbunda bizim tepemezi üzerinde yücelip duran gök, güney kutbunda bulunanlar için,onların ayakları altında kalmaktadır. Henüz çocuk denecek yaşta, benim etrafımdakilere bu konularda yöneltttiğim sualler, "hattâ" bu gibi meseleleri düşünmenin bile Allah nazarında küfür teşkil edeceği" şeklinde cevaplandırılmıştı! Acaba bir insanın, gönlünde iki şahsiyet taşıması ve bazı şeylere hiç anlamaksızın inanması ve bazı şeyleri de diğer alanlara tatbik etmeyip bu alanlarda hiç kullanmaksızın anlayıp öğrenmesi mi gerekliydi? Dışa karşı susup kalmıştım fakat içim kaynıyordu; bu kaynama yaşımın ilerlemesi ve bir üniversite öğrencisi olarak bilgilerimin artmasıyla daha da ziyâdeleşti durdu.

245. Diğer bir çok şeyler arasında şahsen içine girdiğim hadiseler ve edindiğim tecrübeler, beni teskin edip yatıştıran büyük önemi hâiz bir gerçeği bana öğretti: Aynı mesele iki talebenin gönlüne düşer ve bunların gittikleri müşterek hoca'nın onlara verdiği cevap birini tatmin ve teskin eder, diğerini etmez. Ben hukuk fakültesinde profesör iken aynı şey benim başımdan geçmiştir. Felsefe profesörü bir meslektaşımla birlikte, Üniversitemizin en başta gelen bir dînî ilimler profesörüne gittik; bu üstad evvelce her ikimizin de hocalığını yapmış âlim bir kişiydi. İlâhiyat sahasında profesör olan bu hocamızın verdiği cevap birimizi tatmin etmiş, diğeri bundan hiç de memnun olamamıştı. Ben meslekdaşımı anlayışsızlıkla itham etmek yerine, kendisine hiç olmazsa iyi beşerî münâsebetler içinde kalabilmemiz için karşılıklı hoşgörü tavsiyesinde bulunmuştum.

246. Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın başından geçen Mi'râc mûcizesini tetkike başlayışım, Kur'ânı Kerîm'e göre, Allah mefhûm ve anlayışını tetkike beni sevketti.Burada insanın kul-köle*('abd),* buna mukabil Allah'ı Hükûmdar, Devlet başkanı *(Melik)* olarak tayin ve tavsif edilmesi gerçeği ilk dikkatimi çeken şey oldu. İnsan topluluklarının bir eseri olan dillerimiz, gerçekte Kaadiri Mutlak olan İlâhî varlık ile, Allah karşısında tam bir âcizlik ve kudretsizlik içinde bulunan insan arasındaki tezâdı, zıddiyeti ifâde eden daha başka bir teşbih (benzetiş), mecâz bulabilmekten uzaktır. Allah, Varlığı Zarûrî Zât *(Zât Vâcib'ul-Vucûd)* ezelden beri kendiğilinden mevcut, her yerde Hâzır-Nâzır, ve aynı zamanda insanlara boynumuzdaki ana kan damarlarından da daha yakındır. Bundan ayrı O, aklın alabilmesinden öte, insan idrak ve algılarının dşında *(mâverâ'ul-idrâk)* dır. Böylesine bir varlığı tâyin ve tavsîf etmek, insanlara anlatıp tanıtmak için ne yapılabilir, kullandığımız dillerin sahip olduğu bütün imkânlardan başka hangi vasıtalara müracaat olunabilir? İşte Kur'anı Kerîm, bu durumda, kullandığı teşbih (benzetiş) ve mecâzları epey ileri götürmüş bulunuyor: Allah *Melik*'tir. Bir hükümdar olarak O, bir takım hazînelere *(hazâ'in),* or-

dulara *(cunûd),* bir ülkeye diğer bir deyişle, bir hükümdarlık alanına *(mulk, melekût),* bir taht'a *(arş),* bu taht'ta ayak uzatmada kullanılan bir yüksek eşiğe *(kursî),* bir baş-şehre (Mekke'nin bir diğer adı olan *Umm'ul Kurâ),* bir saray'a *(Beyt'ullah,* yâni Kâ'be) da sâhiptir. Kendi tebaasından ve köle (kul, *'abd)*'lerinden bî'at (yani sadâkat yemini) almak ve ayrıca her isteğini yapabilmek üzere elleri *(Yedullah, Yedâhu)* dahi vardır. Hadîs metinlerinde bu konudan bahsedilirken parmaklar'-dan *(asâbi')* da bahsedilir; bu hadîslere göre insan kalbi, onu iki parmağı arasında tutan Allah tarafından altüst edilebilir ve bambaşka bir şekle sokulabilir. Yine bu hadîslerde, Kâ'be'nin (Beyt'ullah'ın) kuzey köşesinde kakılı bulunan *Hacer'ul-Esved* (Kara Taş) Resûlullah tarafından, kelime olarak "Allah'a doğru kendini yönelten kimse" mâna sına gelen "hacı"lar tarafından Allah'a gösterilen teslimiyet *(istilâm)* ve sadakat, bağlılık yemini *(bî'at,* yahut *bey'a)* sembolize etmek üzere öpülen Allah'ın "Sağ Eli" *(Yemînullah)* olarak gösterilmiştir. Bundan da ayrı, hükümdarlar resmî alay ve merâsimler esnâsında halk arasında yaya yürümezler, tahtırevân üzerine çıkar, ülkenin en iri ve kuvvetli uşakları kendisini omuzları üzerinde taşırlar. Böylesine bir tahtırevân teşbih'i (mecâz'ı), Allah'dan bahsedilirken Kur'ânı Kerîm tarafından kullanılmıştır; burada ifade edildiği gibi (K. 69/17) İlâhi Taht*(: Arş'ul-Azîm),* âdetâ bir tahtırevân gibi, sekiz melek tarafından taşınmaktadır.

247. Mademki Kur'ânı Kerîm'de bütün bu mecâz ve ifâdeler kullanılmış vaziyettedir o halde böyle teşbihlere müsaade var demektir. Ancak müsaade olunmayanlar ise küfür teşkil eder; bu teşbih ve mecâzlar, bu çeşit cismanî benzetişleri kendi dışına taşırmak suretiyle meselâ, mademki Allah'ın eli beş parmaklıdır ve her parmakta da bir tırnak vardır ve bu tırnak deriye yapışıktır, deri kasları örtüp kapamaktadır, kan damarları, kan, kemikler ve daha bir çok cismanî organ ve kısımlar (hâşâ) düşünmek de böyledir yani küfürdür. Böyle şeyleri düşünmekten Allah'a sığınırız.

248. Yazılıp anlatılması mümkün olmayanın, hürmetle karşılanan bir açıklığa kavuşturulması zarûretinin gerektirdiği ölçü dahilinde kalmak ve bunun sınırlarını aşmamak lâzım gelmektedir. Böylece bir Hükûmdar, bir Melik olarak Allah'ın bir tahtının bulunduğuna inanmak gerekir; fakat şâyet bu tahtın sadece resmî merâsimler esnasında kullanıldığını düşünürsek bu gülünç olacaktır; kezâ bu Melik'in boş vakitlerini ailesi mensuplarıyla geçirmek ve burada yatıp uyumak, v.s. maksatlar için kullandığı sâir özel köşkleri olduğunu tasavvura çalışmak da mânasızdır. Aynı şekilde bu İlâhî Taht *(Arş)*'ın bulundu-

ğu yeri ve şekl ü şemâilini araştırıp durmaktan da çekinip vazgeçmek lâzımdır. Zira Kur'ânı Kerîm'de "Taht" *(Arş)* kelimesi, Kaadiri Mutlak olan Allah'ın karşısında, yarattığı kullarının durum ve seviyesini anlatıp gösterebilmek için kullanılmıştır. İnsanın bu dünya hayatında tanıyıp bilebildiği ve ancak maddî bir takım vasıtalardan ibaret bu tavsif ve anlatımlar, gayrı maddî ve insan idrak ve aklının ötesindeki Allah'ı tavsif edip açıklamaktan uzak şeylerdir. Şayet bu tarz bir anlatım yoluna girilmeyecek olursa, bu defa, muhakkak ki ilmî araştırma ve çalışmalarında şüphesiz samimî ve fakat sahip oldukları insan mantığının aşırılıkları yüzünden, sapık yollara düşmüş bir kısım Mu'tezilî ulemâsı ile, diğer bir takım Müslüman düşünürlerin düştükleri aynı yanlış ve sapık yollara düşülecektir.

249. Benim âcizâne görüşüme göre, Mi'râc'ın açıklanıp anlatılması, Allah'ın kullandığı aynı şekil tavsif ve anlatımlarla yapılması gerekir: Kur'ân ve hadîslerle verilen açıklamalara inanmak ve bunlarda, âhiret âleminin ele alındığı ve insan hayal gücünün hissedebileceği ve fakat ifâde edemeyeceği konulardan bahsedildiği dâima hatırda tutulmalıdır. Mühim olan şey bir insanın Allah'a doğru yücelişi, yükselişi *(urûc)* şeklinde görülen muhtevâdır. Yoksa bunun "nasıllığı" ve "nerede" cereyan ettiği değildir. Bu mûcize, tamâmen rûhî-mânevî alanda cereyan etmiş bir olaydır ve bu olayın da tasavvufî mânada olmak üzere açıklanıp ortaya konması îcab eder, asla coğrafî ve turistik bir seyahat olarak değil.

250. Dediğimiz gibi insan mîzac ve tabiatı birbirinden çok farklıdır; Mî'râc olayının ertesi günü, *Ebû Bekr,* bizzat Resûlullah'ın başından geçen bu olayı bizzat onun ağzından dinlemesinden önce, bazı putperestler ona şöyle dediler:

> "— Dostunun son olarak anlattığı bu yeni şeye, yani Semâlara urûc ettiğine ve Allah tarafından kabûl edildiğine dair sözlerine ne dersin bakalım?!."

Ebû Bekr hemen şu cevabı verdi:

> "— Onun ağzından çıkan her sözün doğruluğuna inanıyorum".

Kaynaklarda nakledilir ki bu olayın vüs'at ve azametine tahammül edememeleri sonucu İslâma yeni girmiş bazı kimseler dinden çıkmışlardır. Yine anlatılmaktadır ki *Ebû Zerr,* olaya tamamen inanmakla birlikte, işin ayrıntılarına dair daha fazla bilgi almak için durup dinlenmeden sualler soruyordu: "Allah nasıldı? Onu nasıl görebildin?" v.s.. Dediğimiz gibi insan mîzac ve tabiatı çok çeşitlidir.

251. Resûlullah Muhammed'in hayat hikâyesi *(sîret)* üzerine en eski eserlerden birini te'lif etmiş bulunan *İbn Hişâm* tarafından açıklanan bir olayı sizlere nakletmek suretiyle bu giriş bilgilerine bir son vermek istiyoruz: Vahiyler Resûlullah'a her çeşit vesile ile ve muhtelif şekiller altında gelmiştir. Fakat ona ilk olarak gelen âyetler, *Hirâ* mağarasında kendisi uykuda bulunuyorken gördüğü bir *Rüyâ* esnâsında gönderilmiştir. Biz bu duruma hiç şaşmıyoruz, çünkü hiç görülmedik ve tuhaf bir şeyle ilk defa karşılaşılması halinde hâsıl olan darbeye insan kalbinin tahammül etmesi pek zordur. Semâvî bir takım yaratıklarla, bu gibi şeylere dair hiç bir bilgisi olmayan kimsenin temas kurması kolay değildir; bunlara yavaş yavaş ve tedrîcen alışkanlık kazanılır.

Mi'râc'ın teferruatı:

252. ez-Zurkaanî'ye göre, birbirinden az veya çok teferruatlı bilgi veren en az 45 sahâbî, Mi'râc konusunda bize bilgi vermektedir. Meselâ Âyişe R.HA'da olduğu gibi henüz pek genç yaşta olmaları dolayısiyle vukûunun hemen akabinde olayın gerçek yüzünü o sırada bilip anlayamayan kimselerin verdikleri bilgileri de umursamazlık edemeyiz. Zîra kendisi daha sonra Resûlullah'ın zevcesi olması hasebiyle onun durumu, bu konu ile ilgili suallerin kendisine sorulabileceği herhangi bir diğer kimseninkinden daha uygun bir durumdur. Ayrıca Resûlullah onun akıllılığını, onun merak sahibi bir kimse olduğunu ve ilme susamışlığını yakından biliyordu (bkz. Buharî, 3/95). Diğer yandan olayı nakledilenlerin çok sayıda oluşu, anlatılanlarda farklılıklar ortaya çıkmasına sebeb olmaktadır; bu farklılıklar daha çok Mi'râc'da cereyan eden olayların sırasında kendini gösterir. İbn Kesîr, Kur'ân'ın tefsiri ile ilgili eserinde, bu farklılıkları göstermiş ve bu anlatımlardan birinin diğerine nasıl tercih edilebileceğine dair fıkhî bir görüş de vermiş bulunmaktadır; biz de umumiyetle bu görüşü taşımaktayız. İlk önce Buhârî'de geçen bir nakle göre Mi'râc'la ilgili olayların bir özünü verelim:

253. Bir gece [252] Resûlullah uzanıp yattığında, kendini uyku ile uyanıklık arasında hissettiği bir sırada *Cebrâ'îl* adlı melek gelir ve

252. *Kur'ânı Kerîm*'de bulunan 17. sûre, "Gece Yolculuğu" (: İsrâ) adını taşır ve baştan sona "Mi'râc" olayına tahsis edilmiştir. Bu sûre şöyle başlar:

"Bir gece, kulunu Mescid'ul-Harâm'dan alıp etrafını mukaddes kıldığımız "en uzaktaki" (: Aksâ) Mescid'e, kendisine âyet ve delillerimizden bir kısmını göstermek üzere, yolculuğa çıkaran Allah, her türlü noksandan uzak ve ne yücedir!.. Gerçekten de ancak O, gören ve işidendir"

Resûlullah'ın göğsünü yarıp, kalbini yıkar. Bu işi bitirmesini müteakip kendisine *Burâk* adını taşıyan gayet debdebeli bir binek getirip arzeder ve Kâ'be'den doğruca *Birinci Semâ'ya çıkarlar. Muhâfızlar* kapıyı açarlar ve burada *Muhammed A.S.S.*, kendisini karşılayan Âdem Aleyh'is-Selâm'la karşılaşır. Sonra *İkinci Semâ*'ya çıkılır ve burada iki yeğen olan *Îsâ* ile *Yahyâ A.S.* görülür; *üçüncüde Yûsuf* A.S., *dördüncüde İdrîs* A.S., *beşincide Hârûn* A.S., *altıncıda Mûsâ* A.S. ve *yedincide İbrâhim* A.S. ile karşılaşılır. İbrâhîm Peygamber burada *el-Beyt'ul-Ma'mûr* adlı mescidin duvarına sırtını dayamış vaziyette durmaktadır. (Anlaşıldığına göre Kur'ân'da 17/1 de zikri geçen *el-Mescid'ul-Aksâ* yani 'En Uzaktaki Mescid' bu mesciddir). Daha ötede sınır, bir *Sidre* ağacı ile işâretlenmiştir (bk. K. 53/14, sidreh). Cebrâ'îl şöyle der:

> "Şayet ben bu sınırın ötesine geçecek olsam, Allah'ın ilâhî bir Tecellîsi ile yanıp mahvolurum; ancak sen bir dâvetlisin, ilerle!"

Melek *Cebrâ'îl,* sınırın ötesinde bulunan *Sidre* ağacından sonra İlâhî Huzûrun Eşiği'ne(: Kürsî) varıncaya kadar takip edeceği yolu kendisine tarif eder. Yolu takip eden Muhammed A.S.S., bu esnâda ilâhî takdir ve kararları yazan kalemlerin kâğıda sürünmekten çıkan gıcırtılı seslerini işitir (Bu durumu bugün söylemek icab etse: "Büroda bilgi sayarların çıkardığı sesleri" dememiz gerekirdi). Ve buradan itibaren de *Kudsîyet Alanı* içine giriverir; işte burada Kur'ânı Kerîm'e göre (53/9), aralarında iki yay veya daha az bir mesâfe kalmıştır[253]. Muhammed A.S.S., *Tahiyyât*'den ibâret şu selâmını verir:

> "et-Tahiyyâtu l'illâhi v'es-Salâvâtu v'et-Tayyibâtu"
> *(Kudsî, saf ve gönülden selâmlar Allah'a aittir)*

Burada işâret edilen "kul" Muhammed A.S.S.'dır. Bu arada hatırlatalım ki Kur'ân'ın 19/93. âyetinde:

> "Yeryüzünde ve göklerde bulunan herkes, Rahmân olan Allah'ın huzuruna istisnâsız, "kul" olarak getirileceklerdir" (Bu âyeti, K. 43/19 ile mukayese ediniz).

"el-Mescid'ul-Harâm" ise, Mekke'de bulunan *Kâ'be*'dir. "el-Mescid'ul-Aksâ"'dan ise az ilerde söz edilecektir.

253. Bir kimseyi aşıp geçebilmek için evvelâ ona yetişmek ve eşit bir duruma gelmek lâzımdır. Önce yolda rasladığı 8 peygamberi, sonra Cebrâ'il için tanınmış sınırı aşıp geçmekte ve nihayet Allah'a en yakın durumda bulunan meleklerin (el-Melâiketul-Mukarrebûn, yani ilâhî kitâbetin yazıcıları olan meleklerin) ötesine ulaşmaktadır. Bu anlatımda zikri geçen 8 peygamberin hepsi de kendi dünya hayatlarında "mirâc"a nâil olmuşlardı: Bunlardan Âdem A.S., bizzat Cennette yaratılmış ve Allah kendisine doğrudan doğruya hitab et-

miştir. Yahyâ A.S., Îsâ A.S.'ı rûhî-mânevî âlemde tanımış ve onu vaftiz etmişti. O sırada sâhip oldukları durum nazarı itibara alındığında onların da aynı ilâhî nimete nâil olduklarını düşünebiliriz. Îsâ A.S. konusunda *Kur'ânı Kerîm*, 4/158. âyetinde gayet açıktır:

"Fakat Allah onu kendisine yükseltti..."

bu duruma göre Îsâ A.S.'ın "urûc"u, Vaftizci Yahyâ Peygamber için de söz konusudur. Yûsuf Peygamber konusunda Kur'ân'da şu âyet geçmektedir (12/24):

"Şayet kendisi Rabbinin tecellisini görmemiş olsaydı, bunu arzu edebilecekti..."

İdrîs A.S. hakkında ise Kur'ân'da şu âyet yer almış bulunuyor (19/57):

"Biz kendisini pek yüksek bir mertêbeye yücelttik"

Hârûn A.S.'a gelince, kendisi bilindiği gibi Mûsâ A.S. ile birlikte vazife görmüş bir nevi ortak-peygamber durumundaydı. Böyle bir durum ise Mûsâ Peygamber'in Kur'ânı Kerîm'de de geçen bir duası üzerine gerçekleşmişti (K. 20/29-34). Kur'ân'da Mûsâ A.S.'ın başından geçen şey olarak gösterilen olay pek meşhurdur (7/143):

"Vaktâ ki onun Rabbi dağa tecellî etti de dağ parçalanıp dümdüz oldu, Mûsâ bir feryâd koparak baygın düştü kaldı..."

İbrâhîm A.S.'ın durumu ise Kur'ânı Kerîm'de şöyle açıklanır (6/75):

"Böylece biz İbrâhîm'e semâların ve yerin en yüce hükümdarlığını gösterdik ki kendisi katî ve kesin bir surette îman eden kimselerden olsun!"

İtimada şâyan delil ve anlatımların yokluğu muvâcehesinde, Semâlarda sadece niçin bu sekiz peygamberin bulunduğunun sebebini izah için herkesin kendine has bir araştırma ve görüş bildirme yoluna girmesine imkân tanımak gerekecektir. Klasik eski yazarların pek azı bu noktada görüş ileri sürmüşlerdir. *Ebû'l-Huseyn'ibn Battâl* tarafından Buhârî'de geçen hadîs ile ilgili olarak yapılan şerh ve açıklamalar yani: *"Allahın son Elçisi Muhammed'in geldiğine dair haber herkese ulaştığında bütün eski peygamberler onu görmek üzere koşuştular ve pek tabiidir ki bunlardan bazıları önce davrandı, bazıları da geç kaldılar"* şeklinde bir îzahı Suheylî pek haklı olarak reddeder (bk. *Ravd*, I, 249-251). Bizzat Suheylî sadece sekiz peygamberin gelişinin îzahı konusunda şu sebebleri ileri sürmektedir (bk. aynı yerde):

"Bu sekiz Resûl'ün hayatının özellikleri ile Resûlullah Muhammed'inki arasında birçok benzerlikler bulunmaktadır; şöyle ki:

1. Âdem Peygamber, Allah'ın hemen yanıbaşında ve onun mutlak himâyesinde bulunuyordu ki Şeytan onun buradan uzaklaştırılmasına (Cennetten çıkarılmasına) sebeb olmuştur. Muhammed A.S.S., ise Allah'ın Evi (:Beyt'ullah) olan Kâ'be'nin hemen yanıbaşında doğup büyümüş ve orada yaşarken, şeytan ruhlu hemşehrileri onun buradan çıkıp Hicret etmesine sebeb olmuşlardır. *2 ve 3. Yahyâ* ve *Îsâ Mesîh*, Yahudilerin kötü ve acı muamelelerine mâruz kaldılar ve onlar tarafından öldürülmeye teşebbüs edildiler; Resûlullah Muhammed'e dahi Medine'de ve Hayber'de Yahudiler tarafından suikast teşebbüslerinde bulunuldu. *4. Yûsuf* ise kardeşlerinin eziyet ve zulmüne mâruz kaldı ve fakat Mısır'da mûteber kimse haline gelince onları affetti; Muhammed A.S.S. da kendi doğduğu yer olan Mekke'yi Fethetmesini müteakip bu-

ranın müşrik ahâlisine de aynı *"af"* ile mukaabele etmiştir. *5. İdrîs* Peygamber kalemi kullanan ilk kimse olmuş ve Muhammed A.S.S. da muhtelif ülkelerin hükümdarlarına hitaben dîne davet mektubları kaleme aldırmış ve bunları göndermiştir. *6. Hârun*, mensubu bulunduğu halk topluluğunun sevgisini kazanmış ve başlangıçta Muhammed A.S.S.'dan dahi hiç hoşlanmasalar bile sonunda Araplar ona karşı muhabbetle bağlanmışlardır. 7. *Allah*, Mûsâ'ya putperestlerle savaşmasını emretmişti, Muhammed A.S.S.'a da *Tebûk*'te, *Dûmet'ul-Cendel*'de ve *Mekke*'de aynı şeyi emretmiştir. *8. İbrâhîm* Peygamber ise, Kâ'be'nin tam izdüşümü tepesinde olmak üzere Semâvât'da kurulu Meleklere has bir ma'bed olan *Beyt'ul-Ma'mûr*'un hemen yakınında bulunuyordu. Bundan ayrı *İbrâhîm* (A.S.), Tûfan olayından sonra Kâ'be yapısını yeni baştan kurup restore eden bir peygamberdir"

Suheylî görüşlerine bir son vermeden evvel daha başka bir çok sebeblerin de bulunduğunu ve insanların bilip tanımadıkları şeyleri reddetme hususunda gayretkeş davrandıklarını ve bir başka kimsenin getireceği yeni görüşü değerlendirmek için açık gönüllü olmadıklarını ifâde etmektedir.

Yukarıda zikredilen yazar Suheylî ve onun mütalealarından ayrı, Şe'mî adlı yazar da konu üzerine eğilmektedir (bkz. *Sübül'ül-Hüdâ*, III, 179-185). Meselâ o, eserinde şu suallerin cevabını arar: 124.000 geçmiş peygamberin (bkz. aşağıda 1165. paragraf) niçin sâdece "sekizi", "Yedi kat Semâvât'ta biraraya gelmiştir? Diğer bazı biografi yazarları da bu konuda fikir ve mütalea yürütmüşlerse de biz bunlar üzerinde durmak gereğini hissetmiyoruz. Bizim âcizâne görüş ve mütalealarımıza gelince: Bize göre bunun sebebi, işte bu *sekiz peygamber*in her birinin ayrı ayrı, kendine has da olsa, *Mi'râc* olayını yaşamış olmalarıdır; sonuç olarak ifâde edebiliriz ki birini bir şeyde geçip aşabilmek için, önce ona o işte yetişmek, eşit duruma gelmek ve bundan sonradır ki onu aşıp geçmek zarûreti bulunmaktadır. Onların bu büyük ilâhî mükâfata (:mi'râc'a) nasıl olup da lâyık görüldükleri ve bu mükâfata sebeb olan yüksek ve asil şahsiyetleri üzerinde bir araştırma yolu tutmamıza herhalde müsaade olunacaktır; şöyle ki: *1. Âdem* Peygamber sadâkat ve teslimiyeti temsil eder ve o, yaptığı bütün işlerden Allah'a karşı mes'ul olduğunu söyler. Esasında Allah, insanın fiil ve hareketlerini takdîr ve tâyin edendir. O bunları yaratır, buna mukaabil insan bu şekil bir işleyişe sâhip ilâhî kaderi aynen kabul eder ve ayrıca bu kaderden de mes'ûl olduğunu, ve sanki bu fiil ve hareketleri bizzat kendi irâdesi ile tâyin ve takdîr edip gerçekleştiriyormuşcasına bunlardan Allah'a hesap vermeyi de üstlenir. Bunlara ek olarak, yapılmaması önceden tâyin ve emrolunmuş fiil ve hareketleri şâyet yaptıysa pişmanlık duyduğunu ve bunlardan en samîmi bir kalp ile tövbe ve istiğfâr ettiğini de îtiraf eder. *2* ve *3. Yahyâ* ve *İsâ Mesîh*, tatlılık ve yumuşaklığın mücessem örnekleridirler ve hattâ düşmanları bile sevmeyi, diğer kimselerden gelen kötü ve zararlı fiillere karşı koymamayı insanlara öğretirler: "Bir yanağınıza tokat atan kimseye diğer yanağınızı da uzatınız..." derler. *4. Yûsuf* Peygamber, insanı baştan çıkaran en çekici teklif ve teşebbüslere bile mukaavemet eder, karşı kor ve sonunda iffet ve namusunu muhâfaza eder. *5. İdrîs* Peygamber, kalem ve bununla yazılan yazıyı îcad etmekle ilmin ve kültürün muhâfazası ve gelişmesi için bir kapı açar. *6. Hârûn*

Allah (Celle celâluhu) buna şöyle cevap verir:

"es-selâmu aleyke eyyuh'en-nebiyyu ve rahmetullâhi ve berekâtuhu" *(Ey Nebî! Selâm sana! Allah'ın rahmeti ve ilâhî bereketleri senin üzerine olsun)*

Muhammed A.S.S. şöyle mukâbele eder:

"es-selâmu aleynâ ve alâ İbâdillâh'is-sâlihîn" *(Bizlere ve iyi iş ve hareketlerde bulunan Allah'ın sâlih kullarına selâm olsun)*

Kur'ânı Kerîm'de de ifâde edildiği gibi (53/10) bundan sonra: "Allah, (Muhammed) kuluna vahyetmek (istediği) şeyi vahyetti" ve "on iki emri" inzâl buyurdu (17/23-39). Aynı şekilde Mûsâ A.S.'a da on emir *"Evâmiri Aşere"* vahyetmişti; bu konuya daha sonra (261. paragrafta) döneceğiz. Hadîslerde verilen bilgiye nazaran Allah, Muhammed A.S.S. kulunu, kendisine pek cömert ve sahavetkâr davranarak, Allahın Birliği'ne inanan ve Muhammed'i Resûl olarak kabul eden bütün müslümanların, şâyet günahları varsa, *Cehennem* Ateşi'ne atılmak suretiyle bir müddet için cezâlandırıldıktan sonra kurtulup Selâmete ereceklerini müjdeler. Daha sonra da Cenâbı Hak, *Semâvî Arş*'ında bulunan ilâhî *Hazineler*'den elimizde bulunan Kur'ân'ın ikinci sûresinin *(Bakara)* en sonuncu iki âyetini çekip çıkarır ve bu yolculuğunun bir hâtırası olmak üzere Muhammed A.S.S.'a hediye olarak verir; en sonunda da "günlük beş vakit namazını' Müslümanlara farz kılar (Esasında 50 vakit namazı farz kılınmıştı, fakat dönüş yolu üzerinde tekrar karşılaştığı *Mûsâ* A.S.'ın öğütlemesi üzerine tekrar geri dönüp İlâhî Eşiğe *(Kürsî)* tekrar vardı ve bu sayının azaltılması için yakardı. Neticede bu, her biri on yerine geçmek üzere beş vakit na-

---

• Peygamber, milletinin rûhî-mânevî ve ibâdetlerle ilgili hayatına yön verir. 7. *Mûsâ* Peygamber, eli altında mevcut bütün imkân ve vasıtalara başvurmak suretiyle şirk ve putperestlikle mücadele eder ve Tek Allah uğruna savaşır. *8. İbrâhîm* Peygamber, Allah'ı her şeyin üzerinde tutar ve onu en sevgili biri, en zor ve güç emirlerini bile (meselâ oğlu *İsmâîl*'i kurban etmesi) hiç mırıldanmaksızın yerine getirir. Vahdâniyet'e dayalı îmanını terketmektense, ateşe atılmayı kabul ve tercih eder. Diğer bir ifâdeyle bütün bu şahsiyet ve nitelikler, insanların en asil ve seçkinleri tarafından kendi hayatlarında yaşanıp gerçekleştirilebilirler. Bu çeşit şahsiyet ve niteliklere sahip olan kimseler, hattâ meleklerden bile üstün bir hale ulaşırlar. Denebilir ki işte yukarda sayılan bu sekiz peygamberden her biri bu şahsiyet ve niteliklerden sadece birini kendi nefsinde toplayıp yaşayabilmiştir; halbuki *Resûlullah Muhammed* bu sekiz üstün vasfın hepsine birden sâhip kılınmış ve bunları insan toplumu içinde, onların gözü önünde yaşamış bir peygamberdir.

mazı şeklinde bir azaltılmaya tâbî tutulmuştur) (Bkz.s K. 6/160). Bu arada dönüş yolu üzerinde *Cebrâ'îl* ona *Cennet*'i, burada bulunan nîmetleri ve bu nîmetlere lâyık görülmüş mesûd insanların hallerini gösterir. Aynı şekilde *Cehennem*'i, burada bulunan dehşet ve ezâ durumlarını ve bu gibi cezâlara lâyık görülmüş insanların fecî hallerini gösterir. Bu şekilde *Semâ*'lardan inilerek, Muhammed A.S.S.'ın "imam"lık yapması suretiyle kılacakları namaz için bekleyip duran bütün Pegamberler, onu Kudüs'de karşılarlar (Zira artık onların İlâhî Vazifeleri son bulmuş durumdaydı ve buna mukabil onunki başlamaktaydı). *Buhârî*'de yer alan bu hadîste son olarak verilen bilgiye göre, bu cemaat namazını müteakip Mekke'ye dönülür ve Muhammed A.S.S. kendini *Kâ'be*'nin avlusunda bulur.

254. Kendisinden konuyla ilgili birçok sualler sorulmuştu; bunları onun en yakın sahâbîleri bile sormuşlardır. İşte bunlardan bâzı hâtıralar:

255. *Ebû Zerr* şöyle soruyordu:

"— Allah'ı gördün mü?"

Resûlullah'ın cevabı şöyleydi:

"— O bir Nûr'dur; O'nu nasıl görebilirim?"

Bu konuda Ümm'ül-Mü'minîn *Âyişe* etrafındaki talebelere şöyle diyordu:

"— Kur'ân'a göre (6/103) insanın bakışları Allah'a varamaz; yine ona göre (42/51), Allah bir kimse ile ya vahiy yoluyla yahut bir örtü arkasından konuşur".

Aynı konuda Kur'ân'da yer alan (53/-13-14 ve 81/23):

"O, Kendisini bir diğer defasında *Sidret'ul-Muntehâ* yakınında gördü".

ve:

"Muhakkak ki, o, O'nu pek berrak bir ufukta gördü"

şeklindeki âyetler kendisine hatırlatıldığında Âyişe durumu şöyle açıklıyordu:

"— Resûlullah gördüğü bu şeyi, Allah değil de kendi melek kılığı ve görünüşündeki Cebrâ'îl olarak bizzat bize izah etmişti".

256. Mi'râc'la ilgili anlatımlarda, Resûlullah'ın Mekke'den *Kudüs*'e ve buradan olmak üzere mi *Semâvât*'a urûc ettiği, yoksa Semâvât'dan dönüşte mi *Kudüs*'e uğradığı konusunda bir farklılık göze çarpar. *Kudüs*'e uğrayışın dönüş yolu üzerinde cereyan ettiği anlatımını tercih eden *İbn Kesîr* ve diğer yazarlar, bu görüşlerini bir çok delillere dayandırmaktadırlar; meselâ: Gelmiş geçmiş peygamberlerin, Cenâb-ı Hakk ile *Semâvât*'ta karşılaşma şerefine nâil olmasından ötürü Muhammed A.S.S.'a tebriklerini arzetmek üzere toplu bir halde onu karşılamaları ve kendilerinin vaktiyle temsil ettikleri ilâhî tebliğ vazifesinin artık son bulmuş olması ve bu ilâhî imtiyazı kazanmış olması sebebiyle ondan kendilerine *imâm*'lık yapmasını istemeleri normaldir. Ayrıca bu ilim adamlarının dikkatleri, Kur'ân'ın 17/1 de geçen ve kulunu *el-Mescid'ul-Harâm*(:Kâ'be)'dan alıp *el-Mescid'ul-Aksâ*'ya (yani 'en uzak Mescid'e, Kudüs'e)[254] yürütüp götürenin Allah olduğuna işaret eden âyete çekildiğinde onlar, cevap olarak, Filistin topraklarının Kur'ân'da yer alan bir diğer âyette (30/3), "*Ednâ'l-Ard*" (yani 'En Yakın Ülke', hem-sınır memleket, Arabistan'ın hemen bitişik komşusu) olarak tavsif olunduğunu, bu duruma göre, "En Uzak Mescid"in "En Yakın Ülke"de olmaması gerektiği mütalâasında bulunurlar. Ve bu âlimler düşünmektedirler ki "En Uzak Mescid", (K. 17/1), *Semâ*'larda bulunan bir Mescid'dir ki buraya Melekler, Allah'a devamlı bir şekilde ibâdet etmek üzere gelir dururlar. Resûlullah'ın bir hadîsinde gerçekten de ifadesini bulduğu gibi, Mekke'deki Kâ'be'den çizilecek bir dik çizgi doğruca bu Semâvî Mescid'e varır; diğer bir ifadeyle, bu Semâvî Mescid'den bir taş, farazâ arzın çekimine tâbî olarak düşse tam Kâ'be'nin damına isâbet eder.

---

254. Benim su arapça makaleme bakınız: "Mescid'ul-Aksâ v'el-Mescid'ul-Aksâ", *el-Hidaye*, Tunis, X, 5, 1983; maddî olan şu nokta gözden uzak tutulmamalıdır: Buhârî (20/1, 28/26/4 v.s.) gibi itimada şâyan birçok hadîs kitabında, Resûlullah'dan şu hadîs nakledilir:

"Bineklerinizi sâdece şu üç Mescid için harekete getiriniz:

1. Mescid'ul-Harâm (MEKKE)
2. Benim Mescid'im (MEDİNE)
3. Mescid'ul-Aksâ (?)

Gerçekten de bu hadîsde son olarak ismi geçen Mescid, Semâvî bir Mescid olamaz; herhalde bu, Kudüs'dür. Ancak bu konuda iki noktaya işâret etmeden geçemeyeceğiz:

1. Hadîs metninde geçtiği şekliyle "Mescid'ul-Aksâ" terkibi, muzaf-muzafun ileyh şeklinde bir terkibdir. Halbuki *Kur'ânı Kerîm*'de geçen (17/1), el-Mescid'ul-Aksâ terkibinde ise, sıfat mevsuf ilişkisi vardır (yani el-Aksâ, el-Mescid'in sıfatı durumundadır); o halde bu duruma bakarak biz, bu iki ayrı metinde (yani Kur'ân ve Hadîs) zikredilen Mescid'in aynı Mescid olmadığını söyleyebiliriz.

2. Buhârî'nin hocasının hocası Ebû'l-Yemân, bu hadîsi kendi sağlığında naklederken, hadîsin o sıradaki metni:
"İşte şu karşınızda duran sizin Mescidiniz, el-Mescid'ul-Harâm ve Aelia ايلياء !"
şeklindeydi ki burada "Mescid'ul-Aksâ" deyimi bulunmamaktadır (Bu hadis metni için, M. M. Azami'nin *Studies in Early Hadith Literature*, Beyrut 1968, arapça ek'ler s. 154'deki Ebû'l-Yemân'ın yazma eserinin neşredildiği sahifeye bakınız); bu Ebû'l-Yemân, Muslim'in *Sahih* adlı eserinde (Hac, 513, No. 1397/3) geçen aynı hadîsin râvisidir ve bu hadîs metninde de "Aealia", ايلياء kelimesi kullanılmaktadır.

Burada hatırlatalım ki, bu *Aelia* kelimesi, Kudüs şehrinin bir diğer adıdır ve Buhârî tarafından da "Ebû Sufyân'ın İmparator Heraklius ile karşılaşması"na dair meşhur hadîs (Buhârî, 1/1/6)'de kullanılmış bulunuyor. Hulefâi Râşidin devrinde, aynı *Aelia* ايلياء terimi, Kudüs'ü Fethettiği zaman şehir sâkinlerine tanıdığı yazılı himâye fermanları ve imtiyaznâmelerinde Halîfe Ömer tarafından kullanılmıştır: Bu yazılı vasikalarda tam beş defa Aelia ايلياء terimi geçmektedir (bk. Tabarî, *Te'rîh*, I, 2405-6: Benim, *Documents*..., II, No 261 ve *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 357, adlı kitaplarım ve ayrıca bk. Lanepole, "The First Mohammedan Treaties with Christians", *Proceedings of Royal Irish Academy*, 1904, s. 232 ve müt.) Öyle zannediyoruz ki bunun mânâsı şudur: İmam Buhârî'nin yaşadığı devirde (194-256 H. / 810-869 M.) Kudüs'de inşâ ettirdiği Kaya Mescid (Mescid'us-Sahrâ)'ine, Emevî Halîfesi Abd'ul-Melik (26-86 H. / 646-705 M.) tarafından verilen ad, yani Mescid'ul-Aksâ ismi, o kadar yaygın bir hâle gelmişti ki o sırada bu Mescid'in eski adı olan *Aelia Capitolina* tamamen unutulmuştu. İşte bu sebeble bazı hadîs râvileri, artık unutulmuş bulunan bu ismi (Aelia Capitolina) ifade etmek ve onu anlatabilmek üzere daha çok yaygın bir ismi (yani Mescid'ul-Aksâ'yı) o devirde kullanıyorlardı. Şunu da söyliyelim ki, Kur'ân'ı Kerîm az sonra gelen âyette (17/7), kısaca "el-Mescid" terimini yeryüzünde bulunan bir Mescid için, belki de Kudüs'deki aynı Mescid için (acaba bir önceden haber veriş için mi?) kullanmaktadır. Acaba buradaki (17/7) "el-Mescid" ile ilk âyette (17/1) zikri geçen "el-Mescid'ul-Aksâ" mı kastedilmektedir? Ben şahsen böyle olduğunu sanmıyorum. Bu sûrenin (17) birinci âyetinde Muhammed A.S.S.'ın Mi'râc'ı söz konusu edilmektedir; buna mukabil 2-8. âyetlerde, paralel bir vak'a zikredilerek âdeta bir parantez açılmakta, yani Mûsâ Peygamber'in Mi'râcından bahsedilmekte ve İsrâilliler arasından çıkan itaatsiz kimselerin başlarına gelen âkıbetlerden söz edilmekte ve bütün bunlarla Yahudi zümrenin İslâma geçebilmeleri için iknâ edilmeleri gayesi güdülmektedir. Bir yandan Muhammed A.S.S. göğe urûc etti derken, diğer yandan, bu âyette Kur'ân'ın sadece Kudüs'den bahsettiğini söylemek insana mâkul gelmemektedir. Hiç şüphesiz Muhammed A.S.S., Kudüs'e uğradı ve fakat onun bu uğrayışı, gelmiş geçmiş peygamberlerin topluca kıldıkları bir namaza "imam"lık etmek maksadıyla, dönüş yolu üzerinde cereyan etmiş münferit bir olaydır. Ancak böylesine bir olay, muazzam bir yolculuk olan Mi'râc içinde küçük bir yer tutar. Bütün bunlarla bizim söylemek istediğimiz şey, şu veya bu safhada, Kudüs'ün Mi'râc'ın oluş safhaları içine girdiğidir. Ancak Kur'ânı Kerîm'de bu konuda bir açıklık bulunmamaktadır.

257. Bu semâvî seyahatla ilgili olarak bizzat Kur'ânı Kerîm'de yer alan bir âyet (17/60) bunu bir "Görüntü"*(: Rü'yâ,* fr. vision) olarak tavsif etmektedir. Âyet şöyledir:

> "Biz sana öyle bir Rü'yâ gösterdik ki bu insanlar için muhakkak ki bir fitne (karışıklık hali) olacaktır".

Az yukarıda *Buhârî*'den gelen bir hadîs dolayısiyle gördük ki Resûlullah dönüş yolu üzerinde iken kendine geldiğinde, Kâ'be avlusunda bulunuyordu. Bu noktada *Tabarî* ve *Râzî* farklı düşünmektedirler; onlar meâlen şöyle söylüyorlar: 'Şayet bu olay basit bir *rü'yâ*'dan ibâret olsaydı, Mekkeli putperestlerin buna isyan etmeleri ve kendisinin yalan söylediğini beyan etmeleri için mâkul bir sebeb bulunmazdı. Ancak şunu düşünmemiz mümkündür ki putperestler bir *rü'yâ* fikrine karşı cıkmamaktadırlar; onları isyâna sevkeden asıl sebeb, Allah'ın kendi düşmanları olan Muhammed'i, daha büyüğü tahayyül olunamayacak büyük bir meth ü senâ ve şereflendirme ile şereflendirilmesi fikri idi. Burada şu noktayı hatırlatalım ki Peygamberlerin gördüğü *rü'yâ*'lar, uyanıklık halinde iken başlarından geçenlerden daha az kıymette değillerdir; bu kaidedir. Muhammed A.S.S.'ın *Hirâ* mağarasında aldığı ilk vahiy *rü'yâ* esnasında vukû bulmuştu. Kur'ânı Kerîm'de geçtiği gibi (37/102-105) *İbrâhîm* A.S., pek sevgili tek oğlu *İsmâ'îl*'i Allah'a kurban etme konusundaki ilâhî emri bir *rü'yâ*'da almıştı. *Tevrât*'a bakılacak olursa *(Tekvin,* 28/12), *Yâkûb* Peygamber, içinde Allah'ı gördüğü bir *rü'yâ*'ya nâil olmuştu. *Süleymân* A.S.'a da Allah, *rü'yâ*'da iken görünmüştü (*Tevrât, Birinci Kıralar,* 3/5 ve 9/2 v.s). Bu noktaya gelmişken, *Buhârî*'de zikredilen hadîsde, bizzat Resûlullah tarafından Mi'râc'ın *"uyku ile uyanıklık arasında"* cereyan ettiğine dair bir ifâdenin bulunduğunu hatırlatalım.

258. Mi'racın uykuda mı, yoksa uyanık iken mi cereyan ettiği hususu, ilk günlerde bile münakaşa konusu edilmiştir. *İbn İshâk*'ın ifâde ettiğine göre, Resûlullah'ın zevcesi *Âyişe,* Mi'râc'ın "uykuda" cereyan ettiğini beyan etmiştir (Bununla ilgili olarak, Süheylî'nin *Ravz,* Taberî ve İbn Kesîr'in ayrı ayrı te'lif ettikleri Kur'ân Tefsirlerine ve daha başka bazı tefsir kitaplarına bakmak icab eder). *Âyişe* bu "uykuda" sözü üzerinde ısrarla durarak şöyle der:

> "Onun bedeni asla gözden kaybolmadı, fakat onun rûhu nakledildi"

Resûlullah'ın vahiy kâtiplerinden ve aynı zamanda kayınbirâderi *Muâviye* de aynı şeyi söyler. *İbn'ul-Kayyım*'ın yazdığı *Zâd'ul-Ma'âd* adlı

eserde belirtildiğine göre *el-Hasan'ul-Basrî* de aynı görüşü taşıyordu. *İbn'ul-Kayyım*'ın kendisi ise şahsen, "bu semâvî yolculuk uyanıklık halinde ve fakat rûhî olarak cerayan etti" demektedir. Daha sonraki asırlarda gelip yaşamış âlimler arasında *Veliyyullah Dihlevî,* tasavvufî ilimlerle aklî ilimleri tam mânasiyle mezcetmede gerçekten bir ün sahibidir. Ona göre Mi'râc, bedenî olarak cereyan etmiş ve fakat o sırada beden, rûhun sıfatlarını taşır vaziyette bulunmuştur. Hiç şüphesiz bu konuda, Mi'râc'ın tamamen bedenî ve maddî bir olay ve bunun fiilen fezada cereyan eden bir yolculuk olduğu tezini savunan diğer birçok kimseler de vardır.

259. Mi'râcı, maddeten ve fiilen bir yerden diğer bir yere gidiş, bir yolculuk olarak düşünmede ısrar eden evvelki ilim adamlarına hürmetimiz bâkî olmakla birlikte, böylesine bir maddî yolculuk olayı, her yerde Hâzır ve Nâzır olma şeklindeki Allah'ın yüce sıfatlarına acaba aykırı düşmez mi şeklinde bir suali ben şahsen kendi kendime sorarım. Kur'ânı Kerîm'de Allah bizzat açıklamaktadır (50/16):

> "Biz ona boynundaki ana kan damarından da daha yakınız"

Ayrıca yine Kur'ân'da (56/84-85):

> "Biz (hastaya) bizzat sizden daha da yakınız."

Yine Kur'ân'da (58/7):

> "Başbaşa vermiş hiç bir üç kişi yoktur ki bunların dördüncüsü Allah olmasın; hiç bir beş kişi yoktur ki altıncısı O olmasın. Ne bundan az, ne bu ve ne de bundan çok kişi yoktur ki nerede bulunurlarsa bulunsunlar Allah onlarla berâber olmasın".

Özetle söylenecek olursa, (K.57/4, 58/7) gibi âyetlerde de ifâde edildiği gibi, biz nerede bulunursak bulunalım O bizimledir. Bu konuya daha birçok aynı meâldeki âyette temas edilmiştir. Şimdi ben düşünüyorum ki, durum âyetlerde böylece yazılı olduğu gibi ele alınmayıp da, Allah biz nerede olursak orada bizimle beraber bulunmaz ve buna göre biz onu *Gök*'lerde ve *Semâ*'larda bulunan taht*(Arş)*'ında aramaya kalkarsak, Allah'ı kendi Taht'ından daha küçük, bu Taht'ın da Gök'lerden daha küçük ve bu Gök'lerin de kâinattan (evren'den) daha küçük, yani en dışta kâinat olmak üzere, hepsini birbiri içinde tasavvur edip öylece inanmamız îcab edecektir (hâşâ sümme hâşâ, Cenâbı Hak bizi böyle düşünmekten alıkoysun).

260. En iyisi her şeyi kendi yerli yerinde mütalea etmektir. Yukarıda naklettiğimiz bu çeşit tefsirler, şerhler ve hüküm çıkarmalar bizzat Resûlullah'tan gelmemiş ve konu ile ilgili olarak Resûlullah da bizzat herhangi bir açıklamada bulunmamış ve ayrıca onun arkadaşları da görüş ayrıklarına kapılmış oldukları için, konu üzerinde mevcut görüş ayrılıkları, insanların birbirlerini, "sapıklık" yahut "ehli sünnet dışına çıkma" gibi ithamlar altında tutmalarına da bir sebeb ve sâik teşkil etmezler ve etmemelidirler. Allah'ın kendisine nasib ettiği *"nûr"*'dan istifâde ile ve kendisi için tatminkâr bulduğu ilim adamlarının ortaya koydukları görüş ve neticelerden de yararlanarak, herkes kendi kendisinin yolunu tâyin etmede serbesttir, hürdür. Şahsen ben, bir Müslümanın bu beyhûde münakaşaya girmemesinin daha iyi olacağı kanaatindeyim. Allahın insanlığa bahşettiği bu fevkalâde nimet ve teveccühten, yani *mi'râc*'dan mânevî-rûhî yönde kendimiz için istifadeler sağlamalıyız. Özellikle Resûlullah bizzat buyurmaktadır ki (bkz. A.b. Hanbal, III, 321, 339; Suyûtî, v.s.), *bir müslümanın namazı mi'râc'dır* (diğer bazı rivâyetlerde Allah'a yaklaşma *(Kurbân)* yahut Allah'ın bir *(Burhân)*'ı olarak geçmektedir). Peygamberin mi'râc'ı kendine, bizim mi'râc'larımız ise hiç şüphesiz buna lâyık isek, yani şahsen buna liyâkat kazanmış isek herbirimizedir. Yukarıda verdiğimiz bilgilerden de açıkça anlaşılacağı vechile, İslâmın daha başlangıç safhasından itibaren *Mi'râc,* çok farklı ve değişik tefsirlere tâbi tutulan bir konu teşkil etmiştir. Biz bu kadarı ile iktifâ ediyor ve birbirimize karşı hoşgörülü olmamız gerekir diyoruz.

261. Yukarda 253. paragrafda Mûsâ'nın kendine has mi'râc'ında Allah'dan *"On Emir"* (bk. Çıkış, 20/3-17, Tesniye, 5/6-21), buna mukabil Muhammed A.S.S.'ın *"Oniki Emir"* (bk. K. 17/23-39) almış bulunduğuna işâret etmiştik. Bu emirler karşılaştırılabilir:

Kur'ân:

1. Ancak Ona ibâdet ediniz.
2. Ana ve babaya karşı iyilikle muâmele et.
3. (Seninle) akrabalık bağına sâhip olanlara ve fakirlere ve yolda çâresiz kalmış olanlara hakkını ver.
4. Bu konuda ne müsrif (aşırı derecede eli açık) ne de cimri (aşırı derecede eli kapalı) ol.
5. Rızıklarını temin edememe korkusu ile evlâdınızı öldürmeyin.
6. Zinâya yaklaşmayın.
7. Meşrû olan haller müstesnâ kimseyi öldürmeyin.
8. (İdâre ve himâyeniz altındaki) yetimin mallarına pek güzel bir surette el atınız.
9. Verdiğiniz söz ve vaadleri tutunuz.
10. Tartarken ölçüyü tam tutun.

11. Üzerinde hiç bir bilgiye sahip olmadığınız konularda hemen icrâata geçmeyin, bunların peşinde koşmayın.
12. Mağrur ve kibirli bir biçimde yeryüzünde taban tepmeyin.

Tevrât:

1. Karşımda ibâdet etmen için başka ilâhların olmıyacaktır.
2. Kendin için oyma put... ve hiç bir sûret (resim) yapmayacaksın... onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibâdet etmeyeceksin.
3. Allahın Rabbinin ismini boş yere ağzına almayacaksın.
4. Dinlenme Günü (Sebt Günü)'nü takdis etmen için hatırında tut.
5. Babana ve anana hürmet et.
6. Hiç insan öldürmeyeceksin.
7. Zinâ etmeyeceksin.
8. Hırsızlık yapmayacaksın.
9. Yalan şehâdet etmeyeceksin.
10. Komşunun, yakınının ev ve ocağına aslâ göz dikmeyeceksin, komşu ve yakınının karısına göz dikmeyeceksin, ne onun erkek hizmetçisine (kölesine) ve ne de kadın hizmetçisine (câriyesine), ne öküzüne, ne eşeğine ve ne de komşuna ait herhangi bir şeye göz dikmeyeceksin[255].

262. Kur'ânı Kerîm bu "oniki emr"i zikrettikten sonra (K. 17/39) şunu da ilâve eder:

"Ey Muhammed! İşte Rabbinin sana hikmet olarak nasib ettiği şeylerdir bunlar".

263. Resûlullah'ın *sîreti*(hayat hikâyesi) konusunda çağımızın ileri gelen büyük yazarlarından *Süleyman Nedvî,* Kur'ânı Kerîm'in 17. sûresinin baştan başa *Mi'râc* konusuna hasr ü tahsis edildiği müşahedesinde bulunmaktadır. Kendisi bu durumu şöyle açıklar:

264. Mi'râc olayı, ilâhî kuvvet ve kudretin bir tezâhürü olduğu kadar, Muhammed A.S.S.'a müteveccih ilâhî bir lûtuf olarak da mütalea olunmalıdır; böylece Cenâbı Hak ona, Rabbinin Eşiği(: Kürsî)'ne kadar yücelebilme, *urûc* edebilme imkânını bahşetmiştir. Islâm Peygamberi bu olay sonucu, bütün önce gelen Peygamberlerin ayrı ayrı elde ettikleri nimetleri kendi nefsinde toplamış ve bunun sonucu olarak kendisi, "iki kıblenin" yâni *Âdem* ve *İbrâhim* peygamberlerin kıblesi *Kâ'be* ile *Süleyman* ve ondan sonra gelen Peygamberlerin kıblesi olan *Kudüs*'ün Peygamberi olmuştu. Yine bu sûrede Mekke münkirlerinin başına gelecek ilâhî bir cezâ tehdidi, Muhammed A.S.S.'ın Medine'ye resmen Hicret etmesi kararı, emirler manzûmesi, Muham-

---

255. *Tevrât*'ta geçen "Evâmiri Aşere" (On Emir) metni işte budur; aynı konuda Kur'ânı Kerîm'in verdiği metin pek az da olsa değişiktir: (bk. K. 2/83-84).

med A.S.S.'da Resûl'luk sıfatını münâkaşa eden ve Kur'ân'da yer alan ilâhî vahyi çekiştiren kimseler için bir cevap da yer almış vaziyettedir. Öldükten sonra yeniden insanların diriltilecekleri ve mûcizelerin gerçek olduğu, *Mûsâ* Peygamber'in hayatında başından geçmiş olaylar *(Kısâs)* çıkarılacak ders ve sonuçlara dair işâretler aynı şekilde bu sûrenin konuları içinde yer almıştır.

265. Yeri gelmişken işâret etmek isteriz ki *Tevrât, Mûsâ'*ya gelen "On Emir"den bahsederse de, Kur'ânı Kerîm mevzu bahis 17. sûrede (17/101):

> "Biz Mûsâ'ya dokuz işâret (âyet, emir) gönderdik"

buyurmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki burada söz konusu edilen, gerçekte meşhur *"On Emir"*dir ki, *sebt* (cumartesi) günüyle ilgili olan dördüncüsü bu emirler manzûmesi dışında tutulmuştur. Tirmizî, İbn Hanbel, Nesâ'î, İbn Mâce, Taberî, v.s. muhaddis ve yazarlar tarafından nakledilen Resûlullah'ın bir izah ve tefsirine göre, bu *sebt günü* (cumartesi) meselesi sırf Yahudilerle ilgili bir durumdur. Kur'ânı Kerîm dahi bir âyetinde (16/124) bu *sebt* gününün umûm için ilâhî bir emir olmadığını ve onlar toplu halde yapılan haftalık ibâdetlerde ayrı baş çekip koptukları için bunun Yahudilere özel bir şekilde müesses hale getirildiğini açıklamaktadır.

266. Bu konuya bir son vermek için *Arş'*ın Hazinelerinden çekip çıkarılmış ve Kur'ân'ın ikinci sûresi*(Bakara)*'nın en son âyetini teşkil eden *"ilâhî hediye"*den bahsedelim. Bu âyetlerin meâlen metni şöyledir (bk. K. 2/285-86):

> "O Resûl de Rabbinden kendisine indirilen şeye iman etti; mü'min kimseler de... Bütün bunlar, Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına ve Resûllerine inandılar; 'Onun Resûlleri arasında herhangi biri için bir ayrıcalık ve fark da gözetmeyiz' diyerek şöyle söylediler: 'Kabul edip dinledik ve itâat edip tabî olduk. Senin afvın'a sığınırız yâ Rabbi! Gidiş ancak Sana'dır!" (2/285).
> "Allah hiç kimseye, güç ve kabiliyetini aşan bir mükellefiyet yüklemez: Herkesin elde edip kazandığı iyi şey kendi lehine ve iyice düşünüp taşınarak, kasdı mahsusla kararlaştırarak yaptığı kötü şey kendi aleyhinedir. Yâ Rabbi, şayet unutup kalırsak yahut hatalı bir harekette bulunursak bizi kınayıp muâheze etme! Yâ Rabbi, bizden evvelkilere yüklediğin gibi bize de ağır yükler yükleme! Yâ Rabbi, altından çıkıp kalkmaya güç yetiremeyeceğimiz şeyleri sırtımıza vurma! Bizi afveyle, mağfiret et, merhamet eyle! Sen bizim efendimizsin, o halde kâfirlere karşı bize yardımcı ol!" (2/286).

267. Gerçekten bu, pek parlak bir durumdur! Bu iki âyetten ikincisini yeniden düşünelim:

> "Allah hiç kimseye, güç ve kabiliyetini aşan bir mükellefiyet yüklemez..."

Bu ne kadar büyük bir lûtf, ihsân ve nîmettir! Şâyet bir mükellefiyet ve vazife, mutlak bir mükemmeliyet içinde yerine getirilmek istenseydi, bunu kim, hangi insan yerine getirebilirdi. Ama böyle olmayıp da *"herkes kendi güç ve kabiliyetine göre elinden geleni yapacaktır"* kaidesi konacak olursa, en az kabiliyetliler için bile bir kurtuluş ve salâh ümidi mevzubahis olur. Bu kaidenin âyette vazedilmesinden sonra şu iki nokta arasındaki ince fark da âyette yerini almış vaziyettedir:

1. "Herkesin elde edip kazandığı (yaptığı) İYİ ŞEY"
2. "İyice düşünüp taşınarak ve bir kasdı mahsusla yaptığı KÖTÜ ŞEY"

Bundan ayrı, birinci âyet, insanlık için ister beynelmilel münâsebetlerde, ister dinler arası ilişkilerde en büyük bir nimettir: Bu âyet, sâdece Muhammed A.S.S. ve Kur'ânı Kerîm'e değil, aynı zamanda bütün peygamberlere ve bütün Mukaddes-İlâhî Kitaplara inanmayı emretmektedir. Böylesine bir hoşgörü, hiç bir diğer dinde işitilmiş şey değildir. İşte bu hoşgörü ve toleransdır ki yeryüzünde mevcut ırk ve din farklarına rağmen insanlar arasında bir sulh ve sükûn meydana getirme güç ve kabiliyetine sâhiptir: Ancak bir İslâm Devletinin sînesindedir ki bu âyet sâyesinde müslüman olmayanlar için dahi sulh ve adâlet mümkün olabilecektir ve tarihte de olmuştur.

Son bir iki mülâhaza:

268. Semâvî yolculuğun dönüşünde Resûlullah, bu "gece yolculuğu"*(: İsrâ)* sırasında rûhî-mânevî alanda başından geçen durum ve olayları etrafındakilere anrlattığında, kendisini dinleyenlerin gösterdiği tepkiler değişik şekiller altında tezâhür etmiştir: Bunlardan bazıları kendisini alaya almışlar ve ondan Kudüs şehrinin görünüş ve durumunu anlatmasını istemişlerdi; diğer bir kısmı, günlerdir gelmesini bekledikleri ticâret kervanlarının şimdi nerede bulunduğunu söylemesini talep etmişlerdi. Bunlardan biri *Ebû Bekr*'e koşmuş ve kendisine bu yeni "skandal"ı haber vermek istemişti. Ancak bu mü'min yüce şahsiyet bir an bile tereddüt etmeksizin; "Şahâdet ederim ki Muhammed A.S.S.'ın söylediği her şey gerçektir, doğrudur" demiştir. İşte o günden itibâren müslümanlar arasında *Ebû Bekr,* her devirde gıpta edilen *sıddîk (doğrulayan)* lâkabına nâil oldu.

269. *Ramazan* ayında Resûlullah'a ilk olarak vahyin nâzil olduğu gecede (Leylet'ul-Kadir; tr: Kadir Gecesi) olduğu gibi, on sene kadar sonra *Receb* ayının 27. günü vukû bulan Mi'râc gecesi de, müslümanlar tarafından büyük merâsimlerle tes'îd edilen bir gece halini almıştır (Leylet'ul-Mi'râc, tr: Mi'râc Kandili).

Delil, âyet ve hikmetlerle dolu bu gecenin son saatleri:

270. İlâhi huzura kâbul edilip tekrar insanlar arasına döndüğünde Muhammed A.S.S., ilâhî tebliğ vazifesini devam ettirmede eskisinden çok daha kararlı hâle gelmişti. Ön hükümlerle dopdolu kendi hemşehrilerinden pek bir ümid içinde değildi. Bu sebeble Mekke üzerinden geçen yabancı ziyaretçileri ihmâl etmedi. Ve gerçekten de bunlar üzerinde daha büyük bir başarı sağladı. Hicretten Evvelki son senelere isâbet ettiklerini emîn surette bilsek bile, cereyan ettikleri tarihleri kesin olarak tesbit edemediğimiz şu olaylar dikkat çekicidir:

271. *İbn Hacer*'in eserinde verdiği bilgiye göre[256], Orta Arabistan bölgesinde yaşayan *Benû Hanîfe* kabilesinin başkanı *Sumâmet'-ubn Usâl,* Mekke'ye bir ara uğrayıp geldiğinde bir gün Muhammed A.S.S.'a şöyle dedi: "Şayet konuşmanda daha da ileri gidersen, seni öldürürüm"; ancak muhaddis yazar daha fazla bir bilgi vermemektedir.

272. *Tufeyl'ubn 'Amr* Yemen'deki *Devs* kabilesinden bir şâir ve aynı zamanda bir sop başkanı idi. Kendisi, Muhammed'in sözlerini işitip dinleyen herkesin ailesi içinde bir fitne çıktığını ve bunun sonucu karılarla kocaların birbirlerinden ayrıldıkları, ana-babalarla çocuklar arasına nefret düştüğü dedikodusuna iyice inandırılmıştı. *Tufeyl* buna o derecede inanmıştı ki Muhammed A.S.S.'ın bulunduğu sırada Kâbe avlusuna ne zaman girecek olsa, Muhammed'in sihir ve büyüsünün kendisine ulaşmaması için kulaklarına pamuk tıkıyordu. Bir gün kendi kendisine şöyle dedi: "Ne kadar da hurâfelere bağlıyım! Onun sözlerini dinlemede nasıl bir kötülük olabilir? Onun bu sözlerinin herhangi bir değer taşıyıp taşımadığı hususunda ben kendi aklımla bir karar verebilirim". Böyle düşünüp Kur'ânı Kerîm'i dinledi ve akabinde Kureyşlileri büyük üzüntü ve kedere garkedecek şekilde İslâm ile müşerref oldu[257].

273. Yemen'in *Ezd* kabilesinden olan *Damâd* adında biri büyük bir sihirbaz olmakla ün kazanmıştı. Mekke'ye uğradığı bir sırada, Kureyşlilerden şehirde bir "rakîbi"nin bulunduğunu öğrendi ve onları, bu "rakîbini" bu huyundan vazgeçirip normal hâle döndüreceği hususunda teminat verdi. Muhammed A.S.S.'ın yanına gitti ve önce onun bu bahsedilen "sihirli" sözlerini dinlemek istedi. Muhammed A.S.S. ise, Allah'ı yüceltip O'nu senâ eden, O'nun sıfat ve kudretinden bahseden âyetlerinden okudu. *Damâd* bunlardan o derece hoşlandı, o derece kalbine sevinç doldu ki üç defa okunanları tekrar ettirdi ve sonunda İslâmı kabûl etti[258].

---

256. *İsâbe,* No. 961.
257. İbn Hişâm, s. 252-54.
258. Muslim, I, 237; A. b. Hanbel, No. 2749; Buhârî, *Te'rîhu Kebîr,* "Damâd" maddesine bakınız.

Medine'lilerin İslâma Girişleri ve Akabe Bî'atları

274. Muhammed A.S.S.'ın, dışardan gelen yabancı konuklar üzerinde gösterdiği gitgide artan bu gayreti karşısında Mekkeliler büyük endişeler duymaya başladılar. Mekke'deki yıllık Hac mevsimi özellikle önem taşıyordu. Bilhassa teskîni mümkün olmayan *Ebû Leheb* başta olmak üzere Mekke'li müşrikler, İslâm aleyhine pek zararlı peşin hükümlerini yaymak için aşırı bir gayret gösteriyorlardı. Samhûdî'nin kullandığı kaynaklara göre (II, neşir s.221-222), eski Mekke devrinde icrâ olunan bir putperest Hac mevsimi esnâsında, hasımları *Hazrec* zümresine karşı bir ittifak anlaşması imkânlarını araştırmak üzere Mekke'ye gelen *Evs* zümresine mensup bir bölük hacı adayıyla Resûlullah burada buluşmuştu. Onun dâvetine rağmen onlar İslâma girmeye yanaşmadılar; ancak, aynı zamanda putperest Mekkelilere teklif ettikleri askerî bir ittifak anlaşmasını gerçekleştirmeye de muvaffak olamadılar. Bu olaydan kısa bir zaman sonra çıkan *Bu'âs* çatışmasında Evs'liler, Hazrec'lilere karşı savaşmışlardır. Bu olay, yukarda açıkladığımız Mekke'lilerin Müslümanlara karşı başlattıkları meşhur boykot devresine rastlar. Tarihçiler bize[259], sosyal boykot hareketinin kaldırılmasını ve çıkılan *Tâ'if* yolculuğunu takip eden sene, Mekke şehrinin hemen dışındaki *Minâ* bölgesinde, Hac maksadıyla buraya gelmiş onbeş kadar yabancı kabile temsilcisi hey'et üzerinde gösterdiği gayretleri uzun uzadıya anlatmaktadırlar. *İbn Hişâm*[260] açıkça belirtmektedir ki Muhammed A.S.S. o sırada, yabancı bölgelere gitmek üzere *emân*(; himâye) anlaşmaları peşinde koşmaktaydı. Onun bu maksatla giriştiği teşebbüslerde ana konu şuydu:

> "Beni himâyeniz altına alın ve benim sözlerimi takip edin; bir de bakarsınız ki komşu İran ve Bizans İmparatorluklarının sâhip ve efendileri sizler olmuşsunuz!"

259. İbn Hişâm, s. 281 ve müt.
260. *A.g.e.*, s. 282, 283

O böyle söylüyordu zîra, Muhammed A.S.S. ilâhî tebliğ vazifesine başladığı ilk günlerden itibaren buna inanmış ve kanaat getirmişti; bize bu konuda şahâdet eden birçok olaylar nakledilmiş vaziyettedir[261].

275. İşte değimiz gibi o bu maksatla, 15 kadar kabile temsilcisi hey'ete başvurmuş ve bunlar arasında az veya çok sert, nâzik, alaylı yahut savsaklayıcı bir tarzda farklı kabuller görmüştü: Ancak hepsinden de müştereken red cevabı gelmişti. Bundan ayrı, *Ebû Leheb* onun yanıbaşından ayrılmamak üzere kendisini yakından takip ediyor ve onun söylediklerinin aksini söylemek suretiyle ona karşı çıkıyordu. O ise birbiri arkasına gelen bu başarısızlıklara rağmen ne kadar büyük bir azim, sebat ve sabır gösterip gayretlerini sürdürmüştü! Nihayet on altıncı olarak *Akabe* mevkiinde olmak üzere temas kurduğu hey'et, "altı kişi"lik Medine'den gelmiş küçük bir zümreydi. *Akabe* mevkii, Mekke'den *Minâ*'ya doğru gidilirken solda kalır ve *Minâ*'daki büyük meydanlığa çıkan iki sıra tepe arası küçük vâdinin henüz başlangıcında ve bir taş atımı mesafededir. İlk devirlerde, bu meydancığın kendisine has bir adı bulunmadığından eski müellifler buraya *İnd'el-Akaba* (dağ arası) demek suretiyle işaret etmişlerdi. İşte dediğimiz gibi Muhammed A.S.S. onları burada İslâma dâvet etmiş ve fakat bu defa eli boş çıkıp aldanmamıştı; zirâ kısa süren karşılıklı bir fikir teâtisinden sonra İslâmı kabul ettiklerini bildirdiler[262]. Burada mevzu bahis edilen bir tek şahsın değil bir küme insanın İslâma geçişidir. Acaba bu bir küme insan nasıl oldu da kendi çağdaşları olan Arabistan'ın diğer insanlarından farklı bir davranış biçimi gösterdiler?

276. Medine şehrinde (39° 44' 24° 33'), Arapların yanıbaşında önemli sayıda bir Yahudi topluluğu oturmaktaydı. Medine şehrinin ahalisini meydana getiren şu veya bu zümre, kendi içinde parçalanmalara uğramış ve ayrıca Arapların bir kısmı, Yahudilerden diğer bir kısım ile müttefik hale gelmişti; bu ittifak anlaşması da, diğer Arap ve Yahudi kabilelerin meydana getirdiği konfederal yapıda rakib bir zümreleşmeye karşı kendilerini müdafaa maksadını taşıyordu. *Samhûdî*'ye göre (bk. I, 215) 120 seneden beri devam etmekte olan bu iç savaşlar her iki zümreyi de insanca iyice yıpratmıştı. Hattâ bu arada son olarak çıkan *Bu'âs* savaşına katılmış Arapların teşkil ettiği zümrenin mümessilleri, Mekkelilerle karşılıklı bir yardım anlaşması akdetmek üzere Mekke'ye gelmiş[263] bulunuyorlardı. Gerçekte bu Me-

---

261. *A.g.e.*, 278, 326; Suheylî, II, 6; Balâzurî, I, Ha. No. 268 (el-Esved maddesi); İbn Sa'd, I/1, s. 134; Tabarî, I, 1162.

262. İbn Hişâm, s. 278; Balâzurî, I, Ha. No. 566

263. İbn Hişâm, s. 285; Balâzurî, I, Ha. No. 562; Samhûdî'nin eserinde (I, 218,

dineli altı yeni Müslüman, son olarak mağlûp duruma düşen eski muzaffer zümre olan *Hazrec*'e mensup idiler. Burada hatırlatalım ki Resûlullah'ın ana tarafından dedeleri işte bu *Hazrec* kabilesindendiler ve fakat Mekke ve Medine'deki her iki sop arasındaki ilişkiler daima sıkı bir çerçevede gelişmişti: Medineli bir süvari birliğinin *Abdulmuttalib*'in yardımına çıkıp gelmesi, Resûlullah'ın babası vefât ettiğinde bu aynı kabilelerin arazisine gömülmüş olması, Muhammed A.S.S. henüz bir çocukken, annesi ile birlikte Medineli bu akrabalarına bir ziyarette bulunmuş olması ve nihayet ticârî teşebbüsleri dolayısiyle, Resûlullah'ın amcası *'Abbâs'*-ın sık sık onları Medine'de ziyaret etmesi, bütün bu müsbet ilişkiler içinde gösterilebilir[264]. Bütün bunlardan ayrı, Medineliler, diğer Araplardan farklı biçimde, peygamberlikle ilgili birçok mefhum ve bilgiyi, Yahudilerle komşu bulunmaları ve onlarla ittifak anlaşmaları akdetmiş olmaları sebebiyle, elde etmişler ve hatta aralarından bazı kimseler Yahudilik dinini de benimsemiş bulunuyordu. Arap tarihçilerine bakacak olursak[265], Medine'de yaşayan putperestler, hemen daima Yahudiler tarafından *Risâlet* ve *Resûl* ile ilgili konularda onların bilgisizlikleri sebebiyle hakir görülüp küçümsenir ve bu konuda başlatılan münakaşalar her zaman, beklenen peygamberin zuhûr edip gelmesi üzerine Yahudilerin ona tâbî olacakları ve putperestlerin üzerine atılacaklarını itiraf ve iddia etmeleri ile sonuçlanırdı. Bu durumu Yahu-

---

216) dikkati çeken bir teferruat bulunmaktadır. Meselâ: Onlar arasında, şayet bir kabileye aslen mensub olan bir kimse, o kabileye sığınan bir mevlâyı yahut bir müttefiki öldürecek olsa, ona kısas hükmü tatbik edilmemesi, örfe göre kaide halindeydi. Bir gün, Evs kabilesine mensup biri, Hazrec'e sığınmış bir yabancıyı öldürdü ve Hazrecliler suçlunun idam edilmesine karar verip bunu ilân ettiler. Evs'liler buna muhalefet etti ve bu ihtilâftan meşhur Bu'âs Savaşı çıktı... Bu çatışma sırasında Evs'liler, müttefikleri Yahudilerden boş yere yardım talebinde bulundular. Bu durum üzerine Mekke'deki Kureyş'-liler hatırlarına geldi ve görünüşte 'Umre (Küçük Hac) ziyaretinde bulunuyormuş gibi kendilerini gösterip, Mekke'ye adamlar gönderdiler; bu hey'et gerçekten de onlarla Hazrec'e karşı bir askerî anlaşma akdetmeye muvaffak olmuştur. Tesadüfen bu müzakerelerde Ebû Cehl bulunmamıştı. Dönüp geldiğinde arkadaşlarını, kendi menfaatlerine zarar verici mahiyetteki bu anlaşmanın bozulması zaruretine iknâ edip onları kandırdı ve bunu müteakip öyle bir takım şeyler ihdas etti ki, Evs'li Medineliler kendiliklerinden bu anlaşmanın iptâli için müracaatta bulunmuşlardır. İşte böylece, Mekkelilerle bu anlaşmanın yürütülemediğini gören 'Abd'ul-Eşhal, Zufer ve Za'verâ' müstesnâ, sadece Benû Hârise'den müteşekkil Nebît Oğulları, Resûlullah henüz Medine'ye Hicret etmeden evvel Hayber mıntıkasına göçüp yerleşmişlerdi.

264. İbn Hişâm, s. 294

265. *A.g.e.*, s. 276

dilerin böylece iddia ve savunmalarının psikolojik tesir ve neticeleri, hiç şüphesiz büyük olmuştur. Ümm'ül-Mü'minîn *Âyişe,* çok kanlı geçen *Bu'âs* savaşında bir çok ileri gelen müşrik kabile başkanının öldürülmüş olması sebebiyle yeni İslâmî hareketin bir bakıma rahatladığını, şâyet bunlar hayatta kalsalardı, sadece kendi nefisleri için dâveti reddetmekle kalmayıp aynı zamanda kendileri için yabancı olan bir Mekkelinin (yani Resûllullah Muhammed A.S.S.'ın) din tebliği işini her safhada engellemek için faaliyet gösterebileceklerine dair müşâhedesinde (bk. Buhârî, 63/1; A.b.Hanbel, 6/61) hiç de haksız gibi durmamaktadır.

277. Az önce de zikrettiğimiz bu gerçeklerin yardımıyla ve bilhassa gönüllerinde yatan saf ve temiz sebebler altında bu "altı Medine"li, Allah'ın Resûlü'nün ilâhî dâvetine koştular ve böylece aynı zamanda Yahudiler üzerinde bir öncelik kazanmak istediler. *İbn Hişâm*'ın verdiği bilgiye bakacak olursak[266], Resûlullah, *Hazrec*'lilerin rakibi *Evs* sopunun temsilcileri olan diğer Medinelilere benzer şekilde hitapta bulunmuş ve fakat aynı başarıyı onlar arasında sağlıyamamıştır. Her ne şekilde olursa olsun hidâyet yolunun bu "altı yolcu"su, kendi memleketlerine döndüklerinde *"Beklenen Resûl"*ün getirdiği îmânı yayıp etrafa anlatmakta gecikmediler ve bunun bir sonucu olarak bütün şehirde haber çalkalanmaya başladı. Her ne kadar onların bu yeni dinlerine dâir sâhip oldukları mâlûmat henüz pek sathî idi ise de, giriştikleri dine çekme, ihtidâ ettirme gayretleri pek semereli olmuştur. Kureyşliler ise kendileri ile bir askerî ittifak anlaşması akdetmek isteyen Evs'lilerin bu niyet ve teşebbüslerini boşa çıkardılar (geniş tafsilât için bk. es-Samhûdî, *Vefâ'ul-Vefâ,* Beyrut 1955 neşri, I, 215-16). Bu sebeble Medine'de ortaya çıkan ihtidâ akımına Evs'lilerden de katılanların bulunması bizi şaşırtmamaktadır. Gerçekten de tam bir yıl sonra, yine Hac mevsiminde, 10'u Hazrec'li ve 2'si Evs'li müslümanlardan müteşekkil bir hey'et aynı *Akabe* mevkiinde Resûlullah ile buluştu ve bizzat kendi ağızlarıyla *bî'at* (sadakat ve bağlılık) yemininde bulundu. Hatırlatalım ki "ilk buluşma"daki mezkûr "altı müslüman" Resûlullah'a şöyle demişlerdi.

> "Halkımız iç ihtilâf ve mücâdeleler sebebiyle paramparça olmuş durumdadır. Muhtemeldir ki senin de aracılığınla Allah bu durumdan (bizi) çıkarıp kurtaracaktır. Hepimiz bu yolda çalışacağız ve halkımızı senin bizi davet ettiğin ve bizim de kabul etmiş bulunduğumuz şeye davet edeceğiz"[267].

---

266. *A.g.e.,* s. 285
267. *A.g.e.,* s. 287

Evs'liler ise, "*Beklenen Resûl*"ü kendilerine kazanma hususunda hiç bir zaman Hazrec'lilerden daha az gayretli olmamışlardır; ancak insana has zâfiyetlerin nazarı itibara alınması gerekir. *İbn Hişâm*'ın naklettiğine göre[268], *Akabe*'de girişilen bu "ikinci buluşma"dan hemen sonra Medine'li müslümanlar toplu bir cemaat namazı kılmak istediklerinde Evs'lilerin imâmı, Hazrec'liler ve Hazrec'ilerin imâmı, Evs'liler için kabule şayan görülmüyordu. Fakat sonunda, tamamen kendi istek ve arzularıyla her iki sop da, Resûlullah'ın onlar arasına bir "muallim" (öğretici, mübelliği) olarak gönderdiği bir Mekke'linin, bu cemaat namazları esnasında imâmlık yapmak üzere başa geçmesine rızâ gösterdiler (Samhûdî, II. neşir, s. 224, 249, 250). Ancak daha sonraki günlerde durum daha da parlak olmamıştır: Hazrec'liler Evs'lilerin köylerine, Evs'liler onların köylerine girmeye cesaret edemiyorlardı. Resûlullah Hicret yolu üzerinde *Kubâ*'ya vardığında kendisini misafir edenler Evs'li bir zümre olan *'Amr'ubn Avf* oğulları olmuştur. İşte kendisi tam orada iken şu suali sormuştu:

"— (Hazrec'lilerden) *Es'ad'ubn Zurâre* nerede?"

şöyle cevap verildi:

"— O bizim kabilemizden birini *Bu'âs* savaşı esnasında öldürmüştü de bu sebeble buraya gelmeye cesareti yok".

Bununla birlikte o, bir gün sonra gece vakti yüzüne bir örtü almak suretiyle çıkagelmişti. Resûlullah'ın bu duruma şaşırması üzerine o şöyle izah etti:

"— Sen bir yerde bulunursun da ben seni selâmlamak üzere hayatım pahasına da olsa, nasıl kalkıp gelmem?"

Böylece o geceyi Resûlullah'ın yanında geçirdi ve ertesi gün Evs'lilerden ileri gelenlerden bazılarına Muhammed A.S.S. kendisine *emân* (himaye) hakkı tanınması tâlimatını verdi. Bunlardan herhangi birinin (yani *Sa'd'ubn Hayseme)* kalkıp *Es'ad*'ın evine gitmesi ve onu elini tutmuş vaziyette Resûlullah'ın huzuruna getirmesi için uzun uzadıya ısrar etmek gerekmişti. İşte bu hiç de beklenmeyen manzarayı gören bütün Evs'li Müslümanlar hep birlikte:

"— Her birimiz ayrı ayrı onun için *emân* hakkı tanıyoruz yâ Resûlallah!."

diye bağrıştılar. Bu andan itibaren de *Es'ad* sabah ve akşam, sükûnet

268. *A.g.e.*, s. 290

ve rahatlık içinde Resûlullah'ı görmek üzere ona gelebilir olmuştu (bk. Samhûdî, I, 249-250). Ancak bu konuda Resûlullah'ın gösterdiği gayret ve çalışma hiç de kolay olmamıştır.

278. Akabe mevkiinde bu "on iki Medineli"nin ettikleri yeminin sözleri elimizdedir; şöyle ki:

> "Gerek sıkıntı ve müzâyaka ve gerekse sevinç ve surûr halinde (söz) dinlemek ve itat etmek (başta gelir). Ve (sen) bizzat bizim üzerimizde bir tercihe sahip olacak(sın). Ve biz emretme yetkisini taşıyan âmir'e —bunu kim elinde bulundurursa bulundursun— itiraz ve muhâlefette bulunmayacağız. Allah yolunda, bizi küçük gören ve horlayan hiç bir kimsenin bizi ayıplamasından çekinmeyeceğiz. Allah'a hiç bir şeyi şirk koşmayacağız, hırsızlık etmeyeceğiz, zinâya yaklaşmayacağız, asla çocuklarımızı öldürmeyeceğiz, aramızda hiç bir iftirada bulunmayacağız ve senin hiç bir iyi hareketinde sana karşı itaatsizlik etmeyeceğiz".

Onlar gayet samimi ve gayretli oldukları için şöyle dediler:

> 'Ey Allah'ın Resûlu! Şâyet sen bize izin verirsen biz Mînâ'ya gider burada toplaşan münkir ve müşrikleri hemen yarın sabah kılıçtan geçiririz'.

Resûlullah buna şöyle cevap verdi:

> '— Allah bana bunu emretmedi...'

(A.b. Hanbel, II, 462; Ibn'ul-Cevzî, *Vefâ,* s. 226)

279. Resûlullah bu and'ın içilmesi üzerine şöyle dikkati çekti:

> "— Bu yemininizi tutacak olursanız mükâfatınız Cennet olacaktır, şayet bunu herhangi bir şekilde bozacak olursanız, cezanızı verecak olan da Allah'tır, sizi affedecek olan da..."[269].

279 m. Şu anlatımı da aynı devir ile alâkalı görmemiz mümkündür. (bk. Samhûdî, II. neşir, s. 857, 587; ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-İstibsâr fî neseb'is - Sahâbe min'el-Ensâr s. 174)* "*Râfi'ubn Mâlik ez-Zurkî, Akabe*'de Resûlullah ile karşılaştığında beriki ona, o güne kadar nâzıl olan bütün âyet metinlerini içine alan bir Kur'ânı Kerîm nüshası tevdî etti ve böylece *Râfî'* kendi mahallesinde inşâ edilen İslâm âleminin ilk mescidinde bu âyetleri halka tilâvet etmeye başladı". (Muk. ed yukarda 180. paragraf)

---

269. *A.g.e.,* s. 289; Balâzurî, I, Ha. No. 566

280. Kaynaklarda iki ayrı şekilde cereyan ettiği nakledilen bir diğer olay da bu arada vukû bulmuştur: Bunlardan birine göre artık *Ensâr* (yani yardımcılar) adıyla anılan Medineli Müslümanlar yeminin verildiği mevkide, Resûlullah'dan Müslümanlara dinlerini gerektiği gibi öğretmek ve dini onlara anlatmak üzere, İslâm dininin ana yapısı ve doktrini üzerinde iyi yetişmiş bir kimseyi kendileri ile birlikte Medine'ye gitmek üzere, müsaade etmesini talep ettiler. Diğer bir anlatıma göre ise, aynı vak'a, *Akabe*'de yemin verilmesi üzerinden daha bir müddet geçtikten sonra cereyan etmiş ve Müslümanlar Medine'den yazdıkları bir yazı ile kendilerine bir "muallim" gönderilmesini istemişler ve bu iş için Resûlullah tarafından *Mus'ab'ubn 'Umeyr* seçilmiştir[270].

281. *Mus'ab*'ın çalışması hiç de kolay geçmemiştir. O evvelâ ihtîdâ eden başkanlardan biri olan, az evvel zikri geçen *Es'ad'ubn Zurâre*'nin evine yerleşmiştir. Bu Es'ad onu bir gün *Sa'd'ubn Mu'âz* ve *Useyd'ubn Hudayr* adını taşıyan yeğenleri üzerine sevketti. Muallim-mübelliğ, bahçelik bir yerde bir kuyu başında oturdu ve çok geçmeden etrafı kendisi ile görüşüp konuşmak isteyen bir çok kimse tarafından çevrildi. Bahçenin sahibi *Sa'd'ubn Mu'âz* bu yeni "sapıklık"(!) hareketinden hoşlanmadı ve o sırada orada bulunan diğer yeğen *Useyd*'e şöyle dedi:

> "— Senden rica ederim, var git şu iki şahsı (muallim *Mus'ab* ve onu evinde misafir tutan *Es'ad)* burada kov çıkar. Şu Es'ad teyzemin oğludur. O arada bulunmasaydı seni rahatsız etmek istemezdim. Onlara söyle, bizdeki huzûr ve sükûnu bozmasınlar!"

Useyd mızrağını eline aldı ve onlara doğru ilerleyerek şu kışkırtıcı sözleri söyledi:

> "Zayıf ruhlu bir takım kimseleri saptırmak için buraya niçin geldiniz? Hemen buradan çıkıp gitmeniz sizin menfaatiniz icabıdır"

Mu'allim-mübelliğ yumuşak ve tatlı bir dille:

> "— Bir lâhza için otursan da, söyleyeceğim şu sözleri dinlesen olmaz mı? Hoşuna giderse ne alâ! aksi halde buradan hemen çıkar giderim"

dedi ve *Eseyd*'in:

> "— Pek âlâ, doğru"

---

270. Birinci anlatım (rivâyet) için bk. İbn Hişâm, s. 289, ikinci anlatım için ise, bk. Balâzurî, I, Ha. No. 566

demesi üzerine *Mus'ab* ona İslâmın ne mânaya geldiğini izah edip açıkladı ve Kur'ânı Kerîm'den bazı âyetler okudu. *Mus'ab* henüz söz ve tilâvetini bitirmeden *Useyd'*in yüzünde memnuniyet alâmetleri belirmeye başladı. Sonunda:

"— Ne kadar güzel şey!.. Bu dine girmek için ne yapmak lâzım?"

diye haykırdı. Sonra şunları ilâve etti:

"— Şimdi size kabilenin başta gelen şahsiyetini göndereceğim; şâyet onu iknâ edip çevirebilirsen bütün kabile hidâyet yoluna girer"

O, Sa'd'ubn Mu'az ve arkadaşlarının yanına gelince de şu hikâyeyi uydurup onlara anlattı:

"— Şu ufak tefek iyi adamın bir kötülük yapacağ yok!.. Kendisine ve etrafındakilere buradan çıkıp gitmelerini söyledim; dik kafalılık edip diyorlar ki: "Biz istediğimizi yaparız". Bundan başka öğrenmiş bulunuyorum ki *Benû Hârise* kabilesinin mensupları, yani senin hasımların bu yeni sapıklığı kabul eden yeğenin *Es'ad'*ı öldürmek üzere harekete geçmiş vaziyetteler ve sana da boyun eğdirip seni itaat altına almak istiyorlar" (Şunu demek istiyordu: *Es'ad* Müslüman oldu, bu sebeble sen onu artık dindaşın olan kimselere karşı müdafaa edemeyeceksin. Fakat o senin yeğenindir, o halde onun akıtılacak kanını senin cezâsız bırakman senin için bir boyun eğme, onların itaatı altına girme demek olacaktır).

*Useyd'*in böyle bir hikâye uydurmaktan maksadı sadece *Sa'd'ubn Mu'âz'*ın bizzat kendisinin gidip bu mu'allim-mübelliğ ile konuşmasını temin etmekden ibâretti. Gerçekten de Useyd'in planına göre, bu mu'allimin sihirleyici sözlerinin kuvveti, hiç şüphesiz *Sa'd* üzerinde de bir netice doğuracak mahiyetteydi. Bu anlatılan uydurma sözlerden dehşet ve telâşa kapılan *Sa'd* ona:

"— Sen bu işi bitirip halletmedin mi?..."

demek suretiyle bu defa da o eline mızrağını alıp mübelliğ ve etrafını çeviren kalabalığın bulunduğu yere çıkageldi ve onlara şiddetle çıkıştı, bağırdı. Kısa bir müddet sonra kendisini ailesi mensupları arasında ve onlara bağıra çağıra bu defa şöyle hitâp ederken görüyoruz:

"— Ben kimim?"
"— Sen bizim efendimizsin ve akıllımızsın!"

şeklinde kabilesi mensuplarının cevap vermeleri üzerine:

"— Şimdi beni dinleyin! Şayet hemen şimdi hepiniz, kadın erkek hep birlikte İslâma geçmezseniz cümlenizi kabileden çıkarıp atarım!.."

şeklinde bu sert tabiatlı başkan haykırdı. Güneşin batmasına kalmadan bütün kabile mensupları İslâmı kabûl ettiler[271].

282. Bu mu'allim -mübelliğ *Mus'ab*, bütün bir yıl bu biçim bir çalışma ile uğraştı durdu ve yıl sonu Mekke'ye döndüğünde, üç aileye mensup fertler müstesnâ, Medine'de yaşayan bütün Arap soplarının ekserisi tarafından İslâmın kabûl edildiğini Resûlullah'a bir rapor halinde bildirdi.

283. Ertesi yıl, hac mevsimi dolayısiyle Medine'liler 500 kişilik bir hac kervanını Mekke'ye göndermişlerdi. Bunlar arasında 71 müslüman erkekle 2 de müslüman kadın bulunuyordu. Bunlar, yine aynı *Akabe* meydancılığında bir gece vakti Resûlullah'la tekrar (üçüncü olarak) buluşmak üzere sözleştiler. Konakladıkları yerde etrafın dikkatini çekmemek için küçük gruplar halinde çıkıp yola koyuldular. Gecenin tam yarısı idi ve parlak bir dolunay etrafı ışıtıyordu. Resûlullah ise, henüz İslâma geçmemiş, fakat yeğenini son derece seven ve hemen hemen onunla aynı yaşta bir amcası olan *Abbâs* ile birlikte bulunuyordu. Onun işbilirliğinden istifade edilmek isteniyordu; zirâ, alınacak çok ciddi kararlar söz konusuydu. Şehirlerine evvelce yaptığı çok sayıdaki seyahatleri sebebiyle Abbâs, Medine'lilerce pek yakından tanınıyordu. Öyle anlaşılıyor ki (Mekkeli müşriklerle Medineliler arasında muhtemel) askerî bir anlaşmanın ilk görüşmeleri ve hazırlıkları daha önceden, belki de *Mus'ab*'ın Medine'deki faaliyetleri esnasında esâsen durdurulmuştu. Gerçekten de ilk olarak söz alan *Abbâs* konuşmasına şöyle başladı:

> "— İyice bildiğiniz gibi Muhammed A.S.S. şu anda kendi memleketinde ve kendisini himâyesi altında tutan kendi ailesi içindedir. Kendisi size katılmak üzere Mekke'yi terketmek istiyor. Şayet vaadlerinizi yerine getirebileceğinize ve onu koruyacağınıza inanıyorsanız, mes'ûliyetlerinizi o halde yükleniniz. Aksine, kendi hemşehrileri arasından çıktıktan sonra şayet siz onu bırakmak ve terketmek mecburiyetinde kalacaksanız, onu şimdiden davet etmemeniz daha hayırlıdır"

Şöyle cevap verdiler:

> "— Bize söylediğin şeyi anladık, fakat biz Resûlullah'ın bize bizzat hitâp edip konuşmasını istiyoruz."

Muhammed A.S.S. Kur'ânı Kerîm'den onlara bazı âyetler okudu, İslâmı izah etti ve sonunda şöyle dedi:

271. Ibn Hişâm, s. 290-293

"— Zevcelerinizi ve çocuklarınızı nasıl himâye ediyorsanız beni de o şekilde koruyacaksınız!"

Şu cevabı verdiler:

"— Evet, muhakkak seni gerçek ile yüklü olarak gönderen Allah'a yemin ederiz ki emânımız altında bulunan kimseleri nasıl himaye ediyorsak seni de öyle koruyacağız".

Onlara bu sözlerinin bütün dünya ile bir savaşa tutuşmak mânasına geldiği hatırlatıldığında, verdikleri kararda aslâ bir sarsıntı ve tereddüt geçirmediler. Ve nihâyet, Kur'ânı Kerîm'in tefsiri ile ilgili eserinde *Tabarî*'nin bize açıkladığına göre[272] onlar aynı zamanda, kendisi ve Mekke'li arkadaşları (muhâcir'ler) Medine'ye geldiklerinde bütün dünyaya karşı onları müdafaa ve himâye edeceklerine de söz verdiler. İçlerinden biri Resûlallah'a şu suâli sordu:

"— Ey Allah'ın Resûlu!... Bizim bölgemizde yaşayan Yahudilerle aramızda bir ittifak anlaşması var. Biz bu anlaşmayı bozacağız. Şayet biz böyle yapıp da s onradan Allah sana Zafer nasîb etmesi üzerine acaba sen bizi terkedip kendi hemşehrilerin arasında dönüp gitmeyecek misin?..."

Muhammed A.S.S. tebessüm edip şöyle cevap verdi:

"— (Sizin) kanınız (benim) kanımdır, (sizin) affınız (benim) affımdır. Ben size iltihak edip katılıyorum, siz de bana iltihak ediyorsunuz. Siz kiminle çatışıp savaşırsanız, ben de onunla çatışıp savaşırım. Kiminle sulh yaparsanız ben de onunla sulh yaparım"[273].

284. Bunu müteakip Muhammed A.S.S. onlardan, kendi aralarında başkanlık yapmak üzere, bizzat kendilerinin karar verip bazı isimler seçmelerini istedi. Böylece o, Hazrecîler'in dokuz sopu için dokuz başkan (nakîb), Evs'liler için ise üç başkan *(nakîb)* tayin etti. Hattâ bunlar arasından birini, bir çeşit "Devlet Başkanı Naibi" olarak başkanların başkanı *(nakîb'un-nukabâ)* olarak tayin ve tesbit etti. Mu'allim-mübelliğ *Mus'ab*'ın Medine'deki pek faydalı geçen ziyareti esnasında bizzat evinde kaldığı, Hazrec'li başkan *Es'ad'ubn Zurâre*'nin[274] bu başkanlık için seçilmiş olması bizi şaşırtmıyor. İbn Hişam (s. 346) ve Samhûdî'ye göre (II. neşir, s. 230) *Es*'ad, Resûlullah'ın Hicret hareketinden kısa bir zaman sonra

---

272. Tabarî, *Tefsîr* (İlk neşir), IX, 163
273. İbn Hişâm, s. 297
274. Balâzurî, I, Ha. No. 584

ve Mescid henüz inşâ halindeyken vefât etti. Bunun üzerine onun idaresi altındaki sop, kendilerine yeni bir *Nakîb* (hattâ bir *Nakîb'un Nukabâ)* seçip tayin etmesini Resûlullah'tan istemişse de o bunlara:

'— Ben sizin akrabanızım; bundan böyle sizin *Nakîb*'iniz ben olacağım'

demiştir. Bu sözleriyle o, muhtemelen Ensâr arasındaki *Baş Nâiblik* yani *Nakîb'un-Nakabâ*'lık vazifesini kaldırmış oluyor ve aynı zamanda bu davranışıyla Hazrec'liler arasında pek tutulmuş gözde kimseler olan münafıklardan *İbn Ubey* ve pek mağrur ve kibirli bir kimse olan *Sa'd'ubn 'Ubâde*'yi hiç gocundurup incitmeden her ikisini de saf dışı bırakmış oluyordu (Mezkûr Sa'd'ubn 'Ubâde, daha sonra Ebû Bekr'-in ve Ömer'in Halifeliğine aslâ rızâ göstermemiş bir kimsedir).

285. *Akabe* meydancığında akdedilen bîat'ların gürültüsü Kureyş'-lilerin kulaklarına kadar ulaşmış ve aralarından çıkardıkları bir hey'et, umumîyetle müşrik Medîneli hacılardan meydana gelen büyük Hac Kafilesini ertesi gün ziyaret ederek, "asıl hedefi Mekke Kureyş'lileri olan bir askerî anlaşma"nın doğuracağı ciddî sonuçları onlara hatırlatmıştı. Umumî kafile içinde bulunan Müslüman Medine'liler susup bu konuşmalara karışmadılar; gayrı müslim diğer Medine'liler ise, o gece *Akabe*'de cereyan edenlerden habersiz olduklarından, böylesine bir anlaşmanın yapıldığına dair söylentinin tamamen uydurma olduğunu yeminlerle karşı tarafa temin ettiler. *Abdullah'ibn Ubey* ise şunu ilâve etti: '— Bunu ben olmaksızın nasıl yaparlar!? (bk. Samhûdî, II, neşir, s. 233). Mekke'liler durumdan memnun ayrılmakla beraber, çok geçmeden bu *Akabe Bîatları*'na dair ayrıntılı bilgiler elde etmede gecikmediler. Bunun üzerine dönüş yolundaki Medine'lilere ait kervanın peşine düştüler. Maalesef bu kafileden bir yolcu az geride kalmıştı ki Mekkeli'ler onu tutup alıkoydular; uzun saçlarından çekip sürükleyerek, yumruklar altında Mekke'ye götürdüler. Bu Medine'linin Mekke'de birçok tanıdıkları ve dostları vardı; kendisi, bunların kervanları Medine bölgesinden geçerken onları himâyesi altına alıyordu. Hemen onlar yetiştiler ve tutukluluğunu kaldırtıp tamamen serbest bırakılmasını sağladılar[275].

286. Böylece Mekke'li Müslümanlar, kendi şehirlerinden birkaç yüz kilometre ötede ve deniz aşırı bir ülke olan Habeşistan'dan daha yakın bir yerde, serbestlikleri ve hürriyetleri müemmen, kardeşçe kar-

---

275. İbn Hişâm, s. 301; Balâzurî, I, Ha. No. 585

şılandıkları ve misafir edildikleri emîn bir sığınma yeri (melce') buldular. Bu "Üçüncü Akabe Bîatı", Zi'l-Hicce ayının ortalarında cereyan etmiş ve öyle anlaşılıyor ki bunun bir sonucu olarak aynı ayın sonlarına doğru, Mekkeli Müslümanlar küçük kafileler halinde Medine'ye olmak üzere yola çıkmaya başlamışlardı. Kısa zaman içinde Resûlullah ve ailesi efrâdı, Ebû Bekr ve ailesi mensupları ve bu arada köleler, kadınlar ve küçük yaştaki çocuklar gibi bir diğer kimsenin emri ve himâyesi altında yaşama durumunda olan kimseler müstesnâ Mekke'de hiç bir Müslüman kalmadı.

287. Bu Hicret hiç de kolay olmadı. *'Ayyâş'ubn Rebî'* misâlini ele alalım: Kendisi, *Ömer* ve *Hişâm'ubn'ul-'Âs* ile birlikte Mekke'yi terketmeye karar verdiler ve belli bir noktada buluşmayı ve fakat belli saat gelince kimsenin kimseyi beklemesine hacet kalmaksızın hemen hareket etmesi şeklinde mutabık kaldılar. Fakat *Hişâm* o yere gelemedi, zira ailesinden gayrı müslim kimseler onun hazırlıklarını farketmişler ve çıkıp gitmesine mani olmak üzere ayaklarından zincire vurmuşlardı. Daha sonraki bir zamanda *Ebû Cehl,* yanında bir de akrabası olduğu halde Medine'ye bizzat gelmiş ve *Ömer*'den hiç bir ümidi bulunmadığından *Ayyâş*'a şöyle hitâp etmişti:

> "— Yaşlı annen senden ayrı düşmesi sebebiyle perişan hale geldi; senin dönmene kadar kızgın güneş altından çekilmeyeceğine ve saçlarına tarak vurmayacağına yemin etti!".

Ömer R.A., bunun basit bir hile olduğu fikrini benimseyip *Ayyâş*'a kalkıp gitmemesini tavsiye etti. Annesini çok seven *Ayyâş* bunu dinlemedi. Ömer haklıydı: Medine dışına çıkılır çıkılmaz bu iki *Mekke*'li, *Ayyâş*'ın üzerine atıldılar, onu zincire vurup esir olarak Mekke'ye götürdüler ve damı bulunmayan bir eve hapsettiler. Evvelce buluşmaya gelmeyip Mekke'de kalmış bulunan arkadaşı *Hişâm* aynı hapishanede bulunuyordu. Her ikisi de burada uzun müddet kaldılar. Resûlullah bizzat kendisi de Medine'ye Hicret ettikten sonra, bunları kurtarmak ve Medine'ye getirmek üzere gizli bir takım vazifeliler gönderinceye kadar burada uzun müddet kaldılar[276].

288. Açıkca anlaşılıyor ki Hicret eden bu muhâcirler, bu ayrılışları esnâsında yanlarına alabildikleri kadarı müstesnâ, menkul olsun gayrimenkul olsun bütün mallarını kaybetmişlerdi. Mekke'li müşrikler bu malları ganîmet olarak ele geçirip zaptettiler[277]. Hicret eden

276. İbn Hişâm, s. 320-21
277. *K.* 59/8; Buhârî, 64/84, No. 3; Sarahsî, *Mebsût,* X, 52; İbn Hişâm, s. 339; İbn Habîb, *Munammak,* s. 287 (burada Ebû Sufyân'ın nasıl Benû Cahş'ın evini zabtettiği anlatılır); Makrîzî, *İmtâ',* I, 38

bu Müslüman zümreden yüzlercesinin mâruz kaldığı mal kaybı hayli büyük bir yekûn tutmaktadır.

289. *Suheyb'ur-Rûmî*'nin başından geçenler ise çok daha değişik olmuştur. Kendisi Mekke'ye yerleşmiş bir kimse olarak muhtemelen ticaretle uğraşıyordu. İslâmı kabul etti ve Medine'ye Hicret etmek istedi. Bunun üzerine Mekke'liler ona:

"— Sen bizim aramıza bir dilenci gibi geldin, bizim mallarımızla zengin oldun ve şimdi bu mallarla birlikte çıkıp gitmek istiyorsun ha!?.. Hayır bu olmaz!.."

Suheyb şöyle cevap verdi:

"— Bütün mallarımı size terketip, tek başıma çıkıp gidersem de mi?!."

Böylece bütün servetini kaybetmiş olarak Müslümanlar ve Resûlullah tarafından, gösterdiği bu gayret ve fedâkârlık sebebiyle takdir ve tebcil edildiği Medine'ye gelmiş oldu. Kur'ânı Kerîm'de onun bu hatırasını yaşatan bir âyet gösterilir:

"— İşte o zümre içinden çıkan biri ki Allah'ın rızâsını kazanmak üzere kendi kendisini satın almıştır."[278].

290. Kısa zaman içinde şehrin ileri gelen büyüklerinden müteşekkil 15 (yahut 100) kişilik bir meclis, Müslümanların bu hicreti'nin yarattığı vaziyeti görüşmek ve Muhammed A.S.S.'a karşı takınılacak durumu tesbit etmek üzere toplandı[279]. Herkesin ittifakla üzerinde durduğu şey, şayet Muhammed şehirden sürülüp çıkarıldığı takdirde, meselâ Medine'liler tarafından Mekke'nin işgal edilmesi şeklinde birçok tehlikelerin doğacağı merkezinden olmuş ve sonunda Resûlullah'ın sürülmesi fikri bir kenara atılmıştı. Hapse atılması hiç de emniyetli bir yol olarak görülmemişti. Nihayet bir suikast tertiplenmesine karar verildi ve bu mağdûr'un kabilesi mesuplarının sebeb olacağı bir iç savaşı bertaraf etmek için de müessir ve fakat iptidaî bir usûl bulundu: Şehirdeki bütün soplar arasından seçilmiş genç erkeklerden müteşekkil bir çeteye iş havâle edildi. Bununla düşünülüyordu ki Resûlullah'ın mensûbu bulunduğu kabile, şehirdeki bütün kabile ve soplara karşı çıkmaya cesâret edemeyecektir. Mekke'de hemen hemen artık hiç bir Müslümanın kalmadığı ihtimali de bu arada düşünülmüş olabilir. *Ebû Leheb*'in tavsiye etmesi üzerine, *Benû Hâşim*'in bir kan diyeti ödeme-

278. *K.* 2/207 (yani hürriyetini elde etmek üzere bütün servetini fedâ edip terketmişti).bkz. Yukarda geçen İbn Kesîr'in *Tefsîr*'i

279. Makrîzî, *İmtâ',* I, 38; İbn Hişâm, s. 323-26

sine rızâ göstereceği de sanılıyordu ve esasen suikastçi herkes kan diyetinden hissesine düşeni ödemeye hazır durumdaydı[280]. *Zuhre* kabilesinden biri ile evli bulunan, Resûlullah'ın halalarından *Rakîka bintü Ebî Safiyy'ibn Hâşim* suikast teşebbüsüne dair haberleri, herhalde bunları boşboğaz bir takım komşularından öğrenir öğrenmez hemen ona getirmişti[281]. Muhammed A.S.S. hiç vakit geçirmeden derhal *Ebû Bekr*'e koştu ve hiç beklenmedik bir saatte, öğien vakti bu ziyâretiyle onu iyice heyecanlandırdı. Ona suikast kararına dair haberi verdi ve şehri terketmek hususunda aldığı kararı bildirdi. *Ebû Bekr* ise, böylesine bir kararı aylardır beklemekteydi; âni olarak çıkabilecek bir Hicret durumu için ihtiyâten saf kan iki deve esâsen satın almış bulunuyordu. Gecenin geç bir saatinde, hemen şehir dışında yükselen *Sevr* dağındaki bir mağarada birlikte saklanmak üzere yola çıkmak için belli bir yerde buluşmaya karar verdiler. *Ebû Bekr* yolda kendilerine rehberlik ve hizmet edecek bir deveci ile anlaşmayı ve yol için gerekli azık teminini üzerine aldı. Müşrik ve putperest bir kimse olmasına rağmen bu rehber-deveci *'Abdullah'ibn Uraykıt,* Medine'ye kadar yolcularını pek ayak değmeyen arka yollardan geçirerek ulaştırmaya muvaffak olmuş ve sözüne sâdık bir kimse olduğunu isbât etmiştir. Resûlullah ve *Ebû Bekr* bu uzun yola çıkmadan evvel Sevr dağındaki bu mağarada birkaç gün geçirmeyi uygun görmüşlerdi.

291. Artık bundan böyle Mekke, İslâm ile tam mânasiyle ve her haliyle *bir harp hali* içine girdi. İşte tam bu buhran ânında Resûlullah'ın takındığı tavır ve gösterdiği tutum üzerinde biraz dursak yerinde olacaktır: Evlâd edinmiş bulunduğu *Ali*'ye tenbih ederek, hareketinden sonra hasımı olsun, putperest olsun, kendisine emânet olarak bırakılmış eşyaları sâhiplerine iâde ettikten sonra, kendilerine katılmak üzere Medine'ye gelmesini istedi[281/1]. Aynı şekilde, suikast gözcülerini yanıltmak için o gece kendi yatağında yatmasını da ona emretti[282].

292. Resûlullah her gece *Kâ'be* avlusuna girip ibâdet etme âdet ve itiyadındaydı. İşte o gece de mekkeliler evinin kapısında onun dışarı çıkmasını beklemekteydiler. Resûlullah gece yarısı evinden çıktı,

---

280. İbn Hişâın, s. 325
281. İbn Sa'd, VIII/75
281/1. Onun bu tâlimatı ve tutumu, Tevrât'ta yer alan şu pasajın tam aksi bir yönü dedir: Çıkış, 11/2, 12/35-36
282. İbn Hişâın, s. 325-26, 328; Balâzurî, I, Ha. No. 606

o sırada yüksek sesle Kur'ânı Kerîm tilâvet etmekteydi; işte bu durumda zuhûr eden mûcize sayesindedir ki düşman kendisini görememiştir. Bir takım bâtıl itikatları, örf ve âdete aşırı bağlılıkları yahut sadece ihtiyâtkâr davranmaları gibi sebebler, suikastçıların eve girmelerine mani olmuştur. Onlar Resûlullah evden dışarı çıktığında üzerine atılıp paralamak istiyorlardı. Dışardan gördükleri şey ise, Resûlullah'ın yatağında birinin yattığıydı. Ancak sabahleyin gün ışığında orada uyuyup duran kimsenin Ali olduğunu farkedebildiler. Onu itip kaktılar, fakat asıl işin kaçıp kurtulanın aranması olduğunu hatırlayarak hemen gecikilmeden peşine düştüler.

293. Kendi bakımından *Ebû Bekr,* her halde o da gözaltında olduğundan evinin bir penceresinden atlayıp Resûlullah ile buluştu ve her ikisi de kamerî ayın bu son günlerindeki zifirî karanlık gecenin geç saatlerinde *Sevr* Dağı'nın yüksekliklerine doğru tırmanmak üzere yola koyuldular. Yolda biri *Ebû Bekr*'i tanıdı fakat bizimki ne sır vererek ve ne de bir yalan yoluna saparak bu hiç beklenmedik karşılaşmayı savuşturdu. Birkaç kilometrelik bu tırmanış esnasında Resûlullah'ın ayakları yara bere içinde kalmıştı.

294. Mağaraya varılır varılmaz. *Sâdık Dost Ebû Bekr* ilk olarak girdi, içerisini süpürdü ve yılan çıyan gibi zararlı hayvanların girmesine mânî olmak için üzerindeki örtüyü yırttı, delik deşikleri bununla tıkadı. Sonra Resûlullah'ı içeri çağırdı. Hadîslerde verilen bilgilerde görülmektedir ki yırtarak delikleri kapamada kullandığı bez kâfî gelmemişti ve son bir deliği de bu sebeble bizzat kendi topuğu ile kapamıştı. Gerçekten de bu delikten gelen bir yılan onu fenâ halde ısırmıştır. Resûlullah ise son derece yorgun bulunduğundan *Ebû Bekr*'in dizine başını dayamış olarak uyuyakalmıştı. *Ebû Bekr* topuğunda hissettiği acıya rağmen hiç kımıldamamak için büyük gayret gösterdi ve fakat çektiği acı sebebiyle gözlerinden boşanan yaşlar, Resûlullah'ın yüzüne de döküldüğünden onu uyandırdı. Ne olduğunu öğrenince de Muhammed A.S.S., o sırada elinde bulunan yegâne çareye başvurdu: kendi tükürüğünü ilâç olarak ısırılan yere sürdü. Gerçekte de bu ilâç yarayı iyileştirmede gayet tesirli olmuştur. Az sonra cereyan eden bir olay daha da mes'ûd bir netice doğurmuştur: Mültecîlerin mağaraya sığınmalarından sonra bir örümcek zuhûr edip mağaranın giriş kısmına bir ağ örmüştü. Ayrıca bir güvercin çift'i de bu sâkin mahalde bulunan bodur ağaç dalları arasında kendileri için bir yuva yapmaktaydılar. Resûlullah'ın gece vakti buraya gelip yerleşmesinden ürkmemişler, ertesi gün yahut daha sonra yuvalarını tamamlamışlar ve hattâ dişisi buraya bir de yumurta yumurtlamıştı. Bütün bunlar, Resûlullah'ın izini sürüp kendisini arayanların buraya kadar gelmelerinden önce olup

bitmişti. İçinde iki mültecînin endişeli anlar yaşadığı bu sığınma mahalli böylece gizlenmiş oldu. Daha sonra takipçiler, sesleri işitilecek kadar yakına geldiler; önlerinde kendilerine ayak izlerine bakmak suretiyle yol gösteren bir de rehber vardı. *Ebû Bekr* bu durumdan endişelendiğinde Resûlullah ona:

"— Mahzun ve mükedder olma... Muhakkak Allah bizimledir"

Kur'ânı Kerîm'de yer alan bir âyet bu duruma işaret etmektedir[283]. İşte bu *Sevr* mağarası, Mekkeli'lerce herhalde pek iyi bilinmekteydi; yukardaki olaylar ve takipçilerin durumu ve davranışlardan bu sonuç çıkarılabilmektedir.

295. *Ebû Bekr*'in sahip olduğu sürülerin çobanı her akşam süt taşıdı ve oğlu ise, şehirde dolaşan haberleri getirdi. *Ebû Bekr*'in de birdenbire ortadan çekilip kayboluşu, Mekkelilerin onun ailesi mensuplarına ve hattâ kızlarına bir takım cezâlar tatbik etmeleri neticesini doğurmuştu. Takipçiler kaybolup giden bu iki kişi hakkında malûmat getiren kimseye yüz deve mükâfat vereceklerini ilân ettiler.

296. Üç gün sonra, şehirdeki çalkantının durgunlaştığı bir sırada, *Ebû Bekr*'in çobanı ve evvelce tutulan deveci-rehber mağaraya iki cins deve beraberlerinde olduğu halde geldiler. Böylece dört kişiden müteşekkil küçük kervan Medine'ye doğru yola koyuldu.[*]

297. Yolda cereyan eden ciddi bir olay vardır: *Yanbû* yakınındaki *Mudlic* Oğulları'nın bulunduğu arâziden geçerlerken, buranın başkanı *Sürâka,* onların başlarına mükâfat konmuş Mekkeliler olduğundan şüphelendi ve tek başına atına binip onları takibe at koşturdu. İki defa olmak üzere onlara iyice yaklaştı ise de her ikisinde de atının ayağı sürçtü ve kendisini kumlara düşürdü. Bu alâmetlerden iyice dehşete düşüp şaşkına dönen başkan Sürâka af diledi, *emân* istedi ve bu konuda onlardan bir de yazılı himâye imtiyazı(emân mektubu) aldı; bunu müteakip o sırada kervanının neye ihtiyacı varsa bunu kendilerine sunmak istediğini ifâde etti. Resûlullah bu hizmet arzından ötürü ona teşekür etti ve hiç bir şeye ihtiyaçları olmadığını söyledi. Ancak bu olayla ilgili haberi gizli tutmasını ondan istemekten de geri durmadı. *Mudlic* kabilesinin *Sürâka* adını taşıyan bu başkanı şöyle söylemektedir:

"— Ben de bütün takipçileri geri döndürdüm".

283. *K.* 9/40

(*) Ahmed b. Hanbel'in verdiği bilgiye göre (IV, 175), şunu söylemek üzere, Müşrikler acele her tarafa elçiler gndermişlerdi: "Kim Rasulullah ve Ebû Bekr'i ölü veya diri ele geçirirse kendisine 100 deve mükâfat verilecektir."

Gerçekten de o, bütün hayatı boyunca sâdık bir sahâbî olarak kalmıştır[284]. Daha sonra kendisinden tekrar bahsedeceğiz.

298. Bu yolculuk gerçekte on iki gün sürmüştü. Bir gün küçük kervan ihtiyâr bir kadının çadırlı konağının yakınından geçiyordu. *Umm Ma'bed* adlı bu kadının kocası sürüyü otlatmaya çıkmıştı ve o sırada evde onlara satacak hiç bir şey de kalmamıştı. Çadırın gölgesine sığınmış yaşlı ve hasta bir keçi bulunuyordu. Resûlullah onu getirtti. Herkesin şaşkın bakışları altında Allah'ın adını zikrederek keçiyi sağmaya başladı. Arkadaşlarına ve kendisine içmek üzere süt ayırdıktan sonra, keçi sâhiplerine de kâfi miktarda süt bıraktı ve tekrar yola çıkıldı[285].

299. Daha ilerde, mallarıyla Suriye'den dönmekte olan akrabalarından biri ile karşılaştılar. Bu zat Resûlullah'a yeni bazı elbiseler hediye etti ve Medine'lilerin kendisini sabırsızlıkla beklediklerini haber verdi[286].

300. Yolda cereyan eden son hadise şudur: *Eslem* kabîlesinin başkanı *Bureyde,* kendi arazilerinden geçerlerken yolcularımızı takibe başladı. Hadîsteki anlatıma bakacak olursak, Resûlullah'ın teşvik ve gayret vermesi ile *Bureyde* ve arkadaşları oracıkta İslâmı kabul ettiler ve bayraklarını çekmek suretiyle Muhammed A.S.S.'a muhâfız kıt'aları olarak refâkat ettiler. Bunlar kırk-elli kadar savaşçı olmalıdırlar[287]. Muhtemelen bunlar sadece kendi kabîle bölgelerinde onlara muhafızlık etmişler ve daha öteye yani Medine'ye kadar birlikte gitmemişlerdir. Zira kaynaklarda yer alan ve Resûlullah'ın Medine'ye girişi ile ilgili anlatımlarda bu muhafız kıt'asından bahsedilmemektedir. Diğer bir anlatıma göre ise *Eslem* kabîlesinden *Evs'ubn Hucr* da kervanımızı görmüş, ona bir deve temin etmiş ve Medine'ye kadar kendisine refakat etmek üzere kölesini emrine tahsis etmiştir[288]. Öyle anlaşılıyor ki Resûlullah, *Mes'ûd* adındaki bu köleyi bir müddet yol alındıktan sonra emrine verilen deveye bindirerek geri göndermiştir; zîra küçük kervanın Medine'ye girişi esnasında kendisinden hiç bahsedilmemektedir.

---

284. İbn Hişâm, s. 331-32
285. Balâzurî, I, Ha. No. 608
286. İbn Sa'd, III/1, 153; Buhârî, 63/42, No. 9
287. Makrîzî, *İmtâ'*, I, 42-3; (İbn Kesîr'e göre 80, bk. *Bidâye*, VIII, 216-17) Bu Bedevî'nin oğlu Abdullah'ibn Bureyde'nin kısa zaman sonra Mevr şehri kadısı olması insanı heyecanlandırmaktadır. Aynı zamanda o, Buhârî'nin de kendisinden hadîs naklettiği büyük bir muhaddis olmuştur.
288. *A.g.e.*, I, 43; İbn Hişâm, s. 333; Suheylî, II, 9-10 (buradaki kayda göre onun babası *Hucr* yahut *Hacer* adını taşımaktaydı)

301. Medine'liler, Muhammed A.S.S.'ın Mekke'deki "kayboluş" undan haberdar olmuşlar ve şehirlerine doğru yola çıkıldığını anlamışlardı: Bu sebeble her gün evlerinden çıkıyorlar ve Mekke önünden gelen yolları gözlemek üzere hâkim-yüksek bir tepenin üzerine toplanıyorlar ve güneşin sıcaklığı iyice kızgın bir hale gelinceye kadar burada bekleşiyorlar, sonra dağılıyorlardı. Resûlullah mağaradaki saklanış günleri sebebiyle gerçekten de gecikmişti. (Ayrıca bk. Samhûdî, II. neşir, s. 255). Fakat öyle anlaşılıyor ki Ensâr, Resûlullah'ın varıp durduğu yere fiilen gelmemişlerdir; onların Resûlullah'ın varışını beklemek üzere toplaştıkları yer, *Kubâ'*daki *Seniyyet'ul-Vedâ* adını taşıyan en yüksek bir tepe üzeri olmuştu. Varış gecikip de o sırada yükselen güneşin sıcaklığı hayli kızgın bir duruma geldiğinde, onun ya akşam serinliğinde yahut ertesi sabahın erken bir saatinde oraya ulaşacağını düşündüklerinden dağılmaya da başlamışlardı. Fakat işte o andadır ki bir Yahudi koşup beklenen kervanın gelmekte olduğunu onlara haber verdi. Bu Yahudi, sahibi bulunduğu muhkem hisarın tepesinden gözleyip kervanı görmüştü. Tekrar bütün ahâli *Seniyyet'ul Vedâ* adını taşıyan bu tepe üzerinde acele toplandı. Müslümanlar en iyi elbiselerini giymişler, her çeşit silâh ve zırhlı libaslarını takınmış vaziyetteydiler; bundan maksatları, gözbebekleri gibi sevdikleri Resûlullah'a şeref kıt'ası olarak hizmet arzetmekti. Genç çocukların heyecanı daha az değildi. Tam bir neş'e havası esiyordu ve sınırsız bir sevinme vardı. Biri hemen oracıkta şu beyitleri dizeleyip bir şarkı yaptı:

"Seniyyet'ul-Vedâ'dan yükselen dolunay üzerimizi kapladı.
"Allah'a ibâdet edildiği müddetçe minnet ve şükürler üzerimize farz oldu.
"Ey Allah'ın bize gönderdiği Elçi,
"Tam itaat edilecek bir ilâhî emri bize ulaştırdın"[289].

302. Çocuklar ve genç kızlar defler çalmak suretiyle bu mısraları terennüm ediyorlar, şehrin profesyonel folklor oyuncuları olan genç zencîler, kendiliklerinden gelerek *dirkele* adı verilen mızraklarını oynatıp savurmaktaki mahâretlerini göstermek suretiyle neşe ve sevinçlerini belirtiyorlardı (bk. İbn'ul-Cevzî, *Vefâ*, s.252); bu arada ye-

289. Halebî, II, 71; A. b. Hanbel (III/122, 222, 287) ve Buhârî (63/44)'ye göre Resûlullah, *Yesrib* düzlüğüne vardığında derhal *Kubâ* köyüne girmemiş belli bir uzaklıkta konaklayarak önce, bilhassa *Ebû Umâme Es'ad'ubn Zurâre* başta olmak üzere, bir haberci göndererek varışına dâir Medinelileri haberdar etmişti; işte bunun üzerinedir ki kendisini karşılamak üzere 500 kadar insan koşup yollara dökülmüştü; bu arada şehre girdiğinde, kadınlar evlerinin balkon ve cumbalarına çıkarak, kalabalık arasında onu gözleriyle arıyor ve kendi aralarında "hangisi o, hangisi o?!." diye soruşturuyorlardı (bk. Samhûdî, II, neşir, s. 255; İbn'ul-Cevzî, *Vefâ'*, s. 246)

tişkinler sevinç çığlıkları atıyorlar ve her biri Resûlullah'ın kendi evlerine misafir olarak inmesini sağlamak üzere bağırıp çağırıyordu; işte bu hava içinde küçük kervan, Medine'nin güneyindeki *Kubâ* köyü yakınında tatlı bir meyille yükselen *Seniyyet'ul-Vedâ* tepesine yavaş yavaş tırmandı.

303. Böylece tarihten yaprak çevrilmiş olur. Ezâ, cefâ ve zulüm altında inleyen İslâm artık kendine bir melce, barınılacak bir yer bulmuş ve Medine, dünya tarihinin gidişatına tesirde bulunan hareket ve eylemin merkezi haline gelmişti. İşte Hicret dediğimiz olay budur; yani Resûlullah'ın ve sahâbenin Mekke'den Medine'ye gelip yerleşmeleri olayıdır. Bu Hicret, İslâmî takvimin başlangıcına adını vermiştir. Her ne kadar Muhammed aleyh'is-salâtu v'es-selâm *12 Rebî'el-Evvel* günü Medine'ye varmışsa da, sonuncu *Akabe Bîatı*'nın akdedilmesinden birkaç gün sonra, yine onun müsaade edip emretmesi üzerine, Mekke'deki Müslümanlar, üç ay önce küçük kafileler halinde Medine'ye Hicret etmeye başlamışlardı. İşte bu sebebledir ki 1 MUHARREM, *Hicrî Takvim'in başlangıç günü* olarak kabul edilmiştir. Bu yıl, Milâdî Takvim'de 622. seneye rastlamaktadır. Hicrî takvimde kemerî-arabî aylar şöyle sıralanmaktadır:

(1) **Muharrem**
(2) **Safer**
(3) **Rebi'el-Evvel**
(4) **Rebi'el-Âhır**
(5) **Cemâziy'el-Evvel**
(6) **Cemâziy'el-Âhır**
(7) **Receb**
(8) **Şâban**
(9) **Ramazan**
(10) **Şevvâl**
(11) **Ze'l- Kaade**
(12) **Ze'l - Hicce**

Hicret'ten Önce Kadınların İslâmda Gösterdikleri İş ve Eylemler

304. *"Cennet analarınızın ayakları altındadır"*[290]. İşte ifâdelerle Muhammed A.S.S. kadınların mevkî ve durumunu yükseltmek istemiştir; o böylece, bizi önce doğuran, sonra sînesinde besleyip büyüten ve nihâyet terbiye edip yetiştirenlere hürmet göstermemizi emretmektedir. Resûlullah'a bağlanan bir hadîsde ise, o, mü'minler topluluğuna hitâben, *"yaşlı kadınların îmanı"* (: Îmân'ul-acâiz)'ni taşımalarını tavsiye etmektedir. Kur'ânı Kerîm dahi kadına müstakil ve hürmet edilecek bir şahsiyet tanıyan benzer tâlimat ve emirlerle doludur.

305. İslâm Öncesi Arabistan'ında, zaman zaman kız çocuklarının canlı canlı toprağa gömüldüğünü biliyoruz. İşte bu eski müşrik anlayışa karşı girişilen böylesine bir isyan hareketine kadınların katılmış olmasına şaşmamak lâzım gelir. İslâmın hemen başlangıcından onların oynadıkları rol ve gördükleri işle ilgili bazı olay ve gerçeklere işaret etmemiz uygun düşecektir.

Hadîce (R.HA.):

306. Daha evvelki bölümlerde, kendisi ile evlenmeden evvel Hadîce R.HA.'ın hangi şart ve durumlarda Muhammed A.S.S.'ı tanıdığını görmüştük. İslâm câmiası mensupları, Resûlullah'ın izdivac ettiği hanımlarına ayrı ayrı *"Umm'ul-Mü'minîn"* (: Mü'minlerin Anası) adını verirler; onlar, bilhassa Hadîce, gerçekten bu ünvan ve lâkaba lâyıktırlar. Hadîce R.HA., kocasının sadece sevgili bir refîkası olmakla kalmamış, aynı zamanda İslâm uğruna çok mühim hizmetlerde bulunmuş bir hanımdır. Onun bu hizmetleri o kadar büyüktür ki şayet o olmayacak olsaydı, daha evvel gelen birçok peygamber misâlinde de görüleceği gibi Muhammed A.S.S. büyük bir başarı sağlayamadan göçüp gidebilirdi.

---

290. Suyûtî, *Cem'ul-Cevâmi'*, "Cennet" maddesine bakınız, Hatîb *(Câmi')* ve Kudâ'î tarafından nakledilir.

307. Hadîce R.HA. zengindi; hem kendiliğinden ve hem de zevcinin de telkîn ve yol göstermeleriyle, İslâm'dan evvelki senelerde bile mal varlığından fakirlere yardım olmak üzere verirdi. Onun bu yoldan üzerinde topladığı saygı ve itibar, bütün kalbi ile bağlı bulunduğu İslâmî hedef ve gayelere de yardım etmesi şeklinde devam etmiştir. Meleğin kendisine görünmesi, milleti doğru yola (hidâyete) davet etmesi şeklinde gelen ilk ilâhi vahiy gibi zevcinin anlattığı bütün şeylere ilk inanan kimse o'dur; ilk müslümandır. Daha evvel de gördüğümüz gibi gelen ilk vahiyler esnasında ancak o'dur ki Muhammed A.S.S.'ı heyecan ve endişelerinde teskin ediyordu. İslâma karşı bir eğilim gösteren yeğeni *Varaka* da Hadîce'nin gösterdiği gayretler sonucu bu şekil bir duyguya kapılmıştı. *Sîret* yazarlarının belirttiklerine göre[291], Mekke'li bir diğer Hıristiyan olan *Addâs*'ın hidâyete ermesi de esasında Hadîce'nin onu iknâ eden sözlerine bağlanabilir. Kadın olsun, erkek olsun, evinde hizmet gören kölelerine de İslâm denen bu reform (ıslah) hareketini anlatmaktan geri durmamıştır. Bütün şehir ahâlisinin müslümanlar aleyhine başlattığı boykot hareketi esnasında Hadîce'nin yeğenleridir ki kendilerini büyük tehlikelere atmak suretiyle zaman zaman o vâdide etrafları sımsıkı çevrili tutulan müslümanlara yiyecek içecek taşımışlardır.

Lubâbe Bint'ul-Hâris (R.HA.)

308.*İbn'ul-Kelbî*'nin verdiği bilgilere göre[292], bu hâtun, Mekke'de Hadîce'den sonra İslâmı kabul eden ikinci kadındır. Kendisi daha çok *Umm'ul-Fadl* adıyla meşhurdur. Resûlullah'ın amcası *Abbâs* ile evlenmişti. Yeğeninin pek yakın ve samimi dostu olduğu kadar hâmî'liğini de yapan *Abbâs* çok seneler sonra İslâmı seçmiştir. Resûlullah'a karşı gönlünde beslediği iyi duygu ve samimî hisler, herhalde pek sevgili tuttuğu zevcesi *Umm'ul-Fadl*'a bağlanabilir. Bu arada şunu da unutmayalım ki küçük oğlu *Abdullah'ibn 'Abbâs* bu hanımın yanındadır ki İslâmî terbiyesini almıştır[293]. Kendisi tesir ve nüfûz sahibi bir aileden gelmekteydi ve daha sonra da Resûlullah, onun kızkardeşi *Meymûne Bint'ul-Hâris* ile evlilik bağı kurmuştur.

Ğuzeyye (R.HA.):

309. *İbn Habîb*'in bize verdiği mâlûmata bakacak olursak[294] bu hanım, Mekkeli "bircok kadın"ın İslâma geçmesini sağlamış bir kim-

---

291. Bk. Suheylî, I, 156
292. *Muhtasar'ul-Cemhere l'ibn'il-Kelbî,* İbn Habîb'den naklen, Vr. 4/a
293. Buhârî, 23/80/3
294. *Muhabbar,* s. 81-2 (Ğuzeyye bint Dûdân)

sedir. Kendisi, Bedevîler arasından çıkmış olup Mekke'ye gelip yerleşmiştir. Yorulmak nedir bilmeyen gayretler içine girmiş ve bu yüzden Mekkeli'ler onun teşkil ettiği tehlikeyi görmekte gecikmemişlerdi. Bir kadın olması hasebiyle onun şahsına karşı kötü bir muâmele ve hırçınlık gösterilmemiştir. Bu yüzden sürgüne gönderilmekle iktifa olunmuş ve kabilesine doğru yola çıkan bir kervana bindirilmiştir. Kervancılar pek haşin ve sert adamlardı. Kendisini eğersiz bir devenin çıplak sırtına bağlıdır, ne yiyecek ve ne de içecek bir şey verdiler. Belli bir bölgeye ulaşılınca da, buradan indirip güneşin altında yürümeye mahkûm ettiler. Bundan sonrasını bizzat kendi ağzından tâkip edelim:

> "Üç gün üç gece böyle geçti; açlık ve yorgunluktan yarı ölü vaziyette geldim, şuurum kayboldu. Bana asla acıyıp merhamet göstermediler. Sonra bir gece vakti bir konak yerinde durmuştuk. Yüzümde bir ara yabancı bir şey hissettim; elimi götürünce bunun su olduğunu anladım ve kanıncaya kadar içtim, yüzümü gözümü ve bütün bedenimi suya garkettim. Sabahleyin beni toparlanmış ve kendime gelmiş gören kervancılar durumdan işkillendiler; fakat her tarafım iplerle bağlı idi ve su tulumları benden uzakta, sıkı sıkıya bağlı vaziyetteydiler; durumu bana sordular, ben de gerçeği aynen anlattım. Anlattıklarımda şüphelenecek bir taraf yoktu. Hemen bu yaptıklarından pişmanlık getirip İslâmı kabûl ettiler".

Kendisi Resûullah'a karşı o kadar büyük bir sevgi ve muhabbet taşıyordu ki daha sonra Medine'ye geldiğinde kendi kendisini, hizmetinde bulunmak üzere câriye olarak ona arzetmiş, Resûlullah bunu teşekkürle karşılamakla birlikte bu teklifini nezâketle reddedip kabul etmemiştir.

Umm Şerîk (R.HA.):

310. İbn'ul Esîr naklediyor ki[295] bu hanım, Mekkeli çok sayıda kadın arasında İslâmı yaymak hususunda başarı göstermiş ve bu konudaki gayretini gizlice yürütmüştü. Yemen'deki *Devs* kabilesine mensup olduğu söylenen Umm Şerîk acaba bir önce zikri geçen *Ğuzeyye* midir? bu husus kaynaklarda müphem olarak durmaktadır.

Fâtıma Bint'ul-Hattâb (R.HA.):

311. Kendisi ünlü Ömer'in kızkardeşiydi. Az yukarıda onun *Ömer'*-in ihtidâ etmesinde nasıl müessir olduğunu gördük. Fâtıma öyle anlaşılıyor ki İslâm öncesi devirde okuma-yazma bilen nâdir hanımlardan biriydi.

---

295. *Usd'ul-Ğabe,* V, 549

Şifâ Bintu Abdillah (R.HA.):

312. *Ömer*'in bir akrabasıdır; onun ne zaman İslâmı seçtiğini bilemiyoruz. Daha sonra Resûlullah'ın zevcelerinden birine okuma-yazma öğretmesi için onu memur ettiğini biliyoruz[296]. Hiç şüphesiz İslâmın yayılmasında onun da hizmeti geçmişir.

Sa'de bintu Kureyz (R.HA.):

313. İbn Hacer'in naklettiğine göre[297] bu hanım, *Osmân* R.A.'ı İslâma sokan kimsedir. Muhtemelen onun teyzesiydi. Bilindiği gibi Osmân'ın sahip olduğu zenginlik, daha Resûlullah'ın sağlığında İslâmın yayılmasında büyük faydalar sağlamıştır.

Umm Habîbe ve Sevde (R.HUMA.):

314. Bu iki Mekke'li hanım, kocaları ile birlikte Habeşistan'a, yabancı bir ülkeye sığınmak üzere vatanlarını terketmişlerdi. Her ikisinin de kocası bu ülkede Hıristiyan dinine girmişlerdir. Kocalarının tazyik etmesine rağmen bunlar aynı şeyi yapmamakta ısrâr göstermişlerdi. Bunlardan *Sevde* kısa bir zaman sonra Mekke'ye döndü ve Muhammed A.S.S. onun gösterdiği bu tutumdan o derece memnun kaldı ki kendisini zevce olarak aldı ve nikâhladı. Daha bir müddet geçtikten sonra *Umm Habîbe* de Habeşistan'dan döndü ve fakat Mekke'deki babası *Ebû Sufyân*'ın yuvasına döneceğine, Medine'ye geçip Resûlullah ile izdivaç etti[298].

Zulme uğrayan bazı hanımlar:

315. *Ebû Cehl*'in zulmüne uğrayan çok sayıdaki mağdurlar arasında, 'Ammâr'ubn Yâsir'in annesi *Sumeyye R.HA.*'ya işaret etmek istiyoruz. Bir gün gayet sert geçen bir münakaşadan sonra *Ebû Cehl* mızrağı ile onun canına kıydı; böylece İslâm ilk şehidini vermiş oluyordu[299] *Zu'n-Nîre* ve *Lubeyne*[300], Ömer'in mensûbu bulunduğu ailede hizmet gören iki câriye idiler. Henüz *Ömer* İslâma girmeden

---

296. Ebû Dâvud, 27/28 (Kitâb'ut-Tıbb, Ruqî maddesi); A. b. Hanbel, VI, 372; el-Hâkim, IV, 56-57
297. İbn Hacer, *İsâbe*, "Kadınlar Bölümü", No. 535
298. Umm Habîbe'nin kocası Ubeydullah hakkında daha fazla bilgi için bk. İbn Hişâm, s. 144, 783-84; İbn Sa'd, I/2, s. 15; Sevde'nin kocası Sükrân için ise, bk. İbn'ul-Esîr, *Usd'ul-Ğâbe*, III, 131 ve V, 573; aynı kimse için bk. *Nihâye*, II, 248; Tabarî, *Te'rîh*, I, 1767
299. İbn Hişâm, s. 206; Süheylî, I, 203; Balâzurî, I, Ha. No. 345. Öyle anlaşılıyor ki bu sahâbî hanım Türk asıllıdır (bk. aşağıda 1315. paragraf)
300. İbn Hişâm, s. 206; İbn Habîb, *Muhabbar*, s. 184

evvel onları durmaksızın döverdi. Bir gün yine onları her zamanki gibi dövdü, dövdü ve bir ara durarak şöyle dedi:

> "Size acıdığımı sanmayın!... Sadece dayak atmaktan yoruldum; dinlenir dinlenmez sizi cezalandırmaya devam edeceğim; siz bu yeni dini inkâr edip ondan ayrılmadıkça da dayaktan vazgeçmeyeceğim."

Onun gösterdiği bütün eziyet ve zulme rağmen bu iki hanım câriye îmanlarında sâbit kaldılar (R.HUMA).

İslâm Medine'ye geçince görülen durum:

316. Hicretin hemen evvelinde cereyan eden "Üçüncü Akabe Bîatı"na katılan 73 Müslüman arasında iki hanıma da rastlıyoruz: *1.* Mazîn kabilesinden *Nuseybe Umm 'Umâre* ve *2.* Selem kabilesinden *Esmâ' Umm Menî*[301](R.HUMA).

316/1. *Umm Varaka bintu Abdillah'ibn'il-Hâris* R.HA.'nın İslâma hangi tarihte geçtiği bilinmemektedir. Her hâl ü kârda kendisi Hicrî 2. yılda cereyan eden *Bedr* savaşına hastabakıcı olarak katılmak istiyordu. Kendisinin zekâsı o kadar açık ve fikrî seviyesi o kadar yüksekti ki Kur'ânı Kerîm'i baştan sona ezberlemiş bulunuyordu. Resûlullah onun bu fikrî zenginliğini göz önünde bulundurarak tamamen istisnâî bir şekilde *bu hanımı, oturduğu mahalledeki mescidin imâmı olarak tâyin etmiş ve o da bu câmide günlük vakit namazlarını erkeklerden müteşekkil cemaatlara kıldırır olmuştu.* Resûlullah yanına bazı sahâbî arkadaşlarını da almak suretiyle bu hanımın evine onu ziyarete gidiyordu ki işte bu ziyaretlerinden birinde, kendisinin bir savaşta şehit olma saadetine ereceğine dair *Umm Varaka*'nın da özlediği müjdeyi vermişti (bk. İbn'ul-Cevzî, *Vefâ,* s.317; İbn Râhûye'den gelen bir rivâyeti İbn Hacer, *Matâlib* adlı eserinin No. 4159'da nakletmektedir; A.b. Hanbel, VI, 405, No. 2; Ebû Dâvud, II, 62, Bâb İmâmet'in-Nisâ; İbn Abd'il Berr, *İstî'âb, Künâ'n-Nisâ, No. 107).*

317. İslâmın hemen başlangıcında, bihassa kadınların gördükleri iş ve oynadıkları rol ile ilgili tarihçilerin bundan sonra yapacakları araştırmaları dört gözle beklemekteyiz.

---

301. İbn Hişâm, s. 296

(DÖRDÜNCÜ KISIM)

MEDİNE'YE HİCRET

Medine'deki İlk Durumlar ve Yeni Düzen

318. Kubâ köyüne varılınca, Resûlullah mahallî bir başkan olan *Külsüm'ubn'ul-Hidm*'in gösterdiği misafirperverliği kabul etti (Samhûdî'nin II. neşir, s. 244'de verdiği bilgiye göre el-Hidm, henüz İslâma girdiğini beyan edip açıklamamış bulunuyor ve etrafındaki müslüman adamlarıyla birlikte bir tesânüt ve bağlılık havası içine girmeye çalışıyordu) ve diğer bir başkan olan ve o sırada bekâr bulunan *Sa'd'ubn Hayseme*'nin evinde ziyaretçilerle görüşmek üzere bir müddet oturmuştu. Varışının ilk günü, kendisi bir hurma ağacının altına oturup yerleşmişti. Onu görmek üzere gelenlerden pek azı kendisini şahsen tanıyorlardı. Bu sebeble gelenlerden bazıları *Ebû Bekr*'i Allah'ın Elçisi zannetmişlerdi; nihayet onun üzerine güneş düşünce, *Ebû Bekr*'in kalkıp harmaniyesini gölge yapsın diye bir ağacın daları arasına germek istemesi üzerine, orada bulunanlardan kendisini tanımayanlar, bu mütevazî Resûlün gerçekte hangisi olduğunu anlayabilmişlerdi[302].

319. Resûlullah'ın ilk yaptığı iş, *Kubâ*'da günümüzde de meşhur bir mescidi inşâ etmek olmuştur. Bu yapıda herkes çalıştı: Resûlullah, Ebû Bekr, Ömer de koşup inşaatta kullanılan taşları taşıdılar[303].

320. Resûlullah'da emânet olarak duran malları sâhiplerine iâde etmek üzere Mekke'de bırakılmış olan *Ali* R.A. da nihâyet yola çıkmış ve *Resûlullah*'a henüz o *Kubâ*'da iken yetişmişti[304].

321. Bugün elimizde Resûlullah'ın Hicretten önce, Medinelilere hitâben yazdığı bir mektup metni bulunmaktadır; buna göre, *Cumâ* günleri, ikinci vakit namazı olan öğle namazı kaldırılacak ve bu na-

302. İbn Hişâm, s. 334
303. *A.g.e.,* s. 337
304. *A.g.e.,* s. 334-35

mazın yerini, bir hutbe ve bunun arkasından iki rek'atlık büyük cemaat halinde kılınacak bir namaz (: *Cumâ Namazı)* alacaktı[305]. İşte *Kubâ*'ya varışından birkaç gün sonra[305/1], ister *Kubâ*'da olsun, ister *Benû Sâlim* kabilesi içinde olsun, her iki halde de Medine'ye doğru uzanan yol üzerinde Cumâ namazını kıldıran kimse de o olmuştur. Bu münâsbetle cemaate irâd ettiği hutbe metninden bazı kısımlar şu cümlelerde görülmektedir:

322. (Allah'a hamd ü senâ'dan sonra):

"Ey insanlar!.. Herşeyden evvel kendi nefislerinizi düşününüz: Şunu biliniz ki sizlerden biri ölür de geride bıraktığı sürüyü çobansız kor ve ne bir aracı ve ne de bir tercümana ihtiyacı olan rabbi ile karşılaştığında Allah ona: "Sana benim gönderdiğim Resûlüm gelmedi mi? Ben sana çok cok malmülk vermedim mi? O halde bana ne getirdin?" diye sorması üzerine o adam sağına bakar, soluna bakar ve (kendisini kurtaracak) kimseyi göremez ve önünde durup duran *Cehennem*'i görür. O halde buna göre, sizlerden kim bir hurma parçacığı vasıtasiyle bile olsa, kendini bu (Ateş'den) korumak istiyorsa bunu versin. *Sadaka* olarak verecek hiç bir şeyi bulunmayanlar ise, tatlılık ve iyilikle bir söz söylesinler; zirâ Allah tarafından bir iyilik, sahip olduğu değerin 10 ilâ 100 misliyle mükâfatlandırılır. Allah'ın selâmı üzerinize olsun"[306].

322 /1. Resûlullah'ın vazifesi icabı getirdiği dinin tebliğine kendini vermesinin yanında onun genç sahâbî taraftarları hiç de bu konuda ondan aşağı kalmamaktaydılar. İhtiyar bir müşrik olan *Amr'ubn'ul-Camûh* taptığı puta sıkı sıkıya bağlı bir kimseydi; oğulları ve yakın akrabaları onun bu durumuyla eğlenir dururlardı. Her gün sabahleyin *'Amr* bu putu pek gülünç bir durumda bulur ve ne yapacağını bilemez bir hâle gelirdi. Bir gün, o, putunun eli yakınına bir kılıç yerleştirdi ve bununla, tecâvüz edip saygısızlık gösterenleri putun bizzat cezalandırmasını sağlamak istedi. Ertesi sabah putunu tepetaklak bir vaziyette kabilenin lağım çukuruna başı üzeri daldırılmış bir durumda buldu ve aynı gün İslâma geçti (bk. Samhûdî, II. neşir, s.234-5). Genç *Suheyl'ubn Huneyf* her gece, şehirde dikili tahtadan oyulmuş putlardan birkaçını kırıyor ve hâsıl olan tahta kırıklarını da "ateş yakmak için çıra" olarak kullansın diye bir müslüman kadına hediye ediyordu (bk. Samhûdî, II. neşir, s. 249)

305. Suheylî, I, 270 (Dârkutnî'den naklen); diğer ayrıntılar için ayrıca bk. Samhûdî, II, neşir, s. 224

305/1. Günlerin sayısı hakkında bir ihtilâf vardır: Acaba bu sayı 4, 5, 14 yahut 22 miydi? (4) gün diyenler Medine'ye doğru uzanan bu yol üzerinde *Benû Sâlim* köyüne vardıklarında *Cumâ namazı*'nı burada kıldığını teyîd etmektedirler (bk. Samhûdî, II, neşir, s. 224, 247, 255-56, 1323). Günümüzde de bu yeri, *Kubâ* ile *Medine* arasına inşâ edilmiş bir câmi halen yâdetmektedir.

306. İbn Hişâm, s. 340

323. *Kubâ'*da birkaç günlük bir konaklamadan sonra, daha kuzeyde bulunan ve *Cevf* adı verilen Medine vâdisine doğru gitmek üzere burasını terketmeye karar verdi. Acaba o kendi akrabaları yani *Abdulmuttalib'*in annesinin soyundan gelenler arasında mı oturup yerleşmek istemişti? Muhaddis *Buhârî'*ye göre "O, evvelâ anne tarafından dayıları nezdinde kaldı" *(Sahîh, 2/30)*. *Yine Buhârî'*de şöyle kayıtlıdır *(Sahîh,* 63/46/9): *"Kubâ'da Benû 'Amr'ubn' Avf'*lar arasında 14 gece geçirdikten sonra, *Benû Neccâr'*a bir haberci göndermesi üzerine bunlar silâhlarını takınmış olarak çıkageldiler". Ancak az sonra ele alacağımız "deve" anlatımı, akrabalık esas alınmak üzere yapılmış bir konak seçimine dair mezkûr rivâyete zıt düşmektedir; en azından şunu düşünebiliriz ki onun şahsî dilek ve arzusu ile ilâhî kader aynı şey üzerinde birleşmişti. Acaba kendisi *Kubâ'*da iken gayrı müslim Yahudilerle pek yakın bir komşuluk bağı içinde bulunmayı mı istemiyordu? Yoksa o, daha da müstakil yaşayabilmek için evini inşâ edeceği geniş ve serbest bir alan mı aramıştır? Acaba sosyal olduğu kadar stratejik sebebler altında kendine bağlı müslümanlar câmiasının tam ortasında mı oturmak istemişti? (Dînî noktai nazardan anacâmi "Ulu Câmi"nin insan topluluklarının tam ortasında olması gerekmektedir). Ayrıca şöyle bir hipotez imkânı da vardı: Medine henüz İslâmlaşmadan evvel ve herkesin canından bıkkınlık getirdiği iç savaş sırasında Evs ve Hazreclilerin üzerinde birleştikleri Hazrecli *Abdullah'ibn Ubey'*in Medine kıralı yapılmasına karar verilmişti: hattâ bununla ilgili olarak bazı kuyumculara bir krallık tâcı imal edip hazırlamaları için sipariş bile verilmişti. Ancak İslâmlığın burada görünmesi ve nihâyet Resûlullah'ın da gerçekten Medine'ye Hicretini tamamlamasından sonra bu kırallık teşebbüsünün suya düştüğünü görüyoruz. Resûlullah bu durum karşısında bu mutasavver kıralın içine düştüğü hüzün ve kederi gayet iyi anlıyor ve her çareye baş vurarak kendisini teselli etmeye çalışıyor ve kapılabileceği alınganlıklardan onu kurtarmak için bütün hayatı boyunca kendisine olmadık saygı ve itibarı gösteriyordu. Bu konu ile ilgili olarak Samhûdî'de şu anlatımı okumaktayız (II. neşir, s. 258, Ruzeyn'den rivâyet edilmekedir):

> "Kubâ'dan (Medine'ye doğru) hareket ettiğinde yanında silâhlanmış bir kısım *Ensâr* ve Mekke'li *Muhâcirler'*in tamamı olduğu halde, yol üzerinde Hazrec'lilerden *Benû'ul-Hublâ* topluluğuna uğradı ve *Abdullah'ibn Ubey'*-in evine girip oturmak (suretiyle onu şereflendirmek) istedi. Fakat bu Abdullah, müstahkem hisârının önünde bacak bacak üstüne atmış ve sırtı ile omuz larını örtecek şekilde üzerine bir şal almış bir vaziyette Resûlullah'ı karşıladı ve onun (bu oturma isteğini redderek) şöyle dedi:
> '— Seni davet eden insanlara git ve onların evlerinde otur kal!.."

Yukarıda sizlere sunduğumuz bu sebeblerden acaba hangisi Resûlullah'ı, Evs zümresinden *Benû 'Amr'ibn 'Avf'*ları terketmeye ve Hazrec'lilerle birlikte oturup kalma teşebbüsüne savketmiş olabilir? Kaynaklarımız bu konuya hiç temas etmezler. Buhârî'ye (2/30) bakacak

olursak:

> "O önce Ensâr arasında bulunan akrabaları (Resûlullah'ın dedesi *Abd'ul-Muttalib*'in annesi Hazrec'liydi) arasında oturmuştur".

İbn Zabâla ise (Samhûdî tarafından nakledilir: bk. II. neşir. s. 262):

> "Kendisi *Ensâr*'ın teşkil ettiği Müslüman halk yığınının tam ortasında olmak istediğini..."

beyan etmektedir. Durum ne olursa olsun, diğer yandan Buhârî'de (8/48, Ha. No. 2 ve 63/46, Ha. No. 5) ve Müslim'de (5/9) şu bilgileri bulmaktayız:

> "(Akrabaları olan) *Benû'n-Neccâr*'a bir haberci saldı ve onlar da baştan aşağı silâhlanmış olarak çıkageldiler: böylece onların refâkatinde *(Kubâ'-*dan Medine'ye doğru) yola çıkıldı ki bu sırada o, devesine binmiş vaziyetteydi".

Kaynaklarımızda bize bütün nakledilen şey, bir gün Resûlullah'ın devesine binip yularını tamâmen boynunda serbest bıraktığı ve yol üzerinde hangi kabilenin bölgesinden geçse onların ısrarla kendilerinde kalmasını istediklerini ve onun da aynı şekilde bunlara:

> "Bırakın deve serbestçe yürüsün: O bizi Allah'ın râzı olacağı bir mahalle kadar götürecektir."

şeklinde ikazlarda bulunuyordu. Gerçekten de deve bir müddet yol aldıktan sonra, bir yerde kendiliğinden çöktü. Resûlullah yeniden kalkıp yola devam etsin diye elindeki asâ ile deveye dokundu ise de birkaç adım sonra bu deve tekrar çöktü kaldı. Burası bir düzlüktü, etrafta oturan bir kimse bulunmuyordu ve Resûlullah'ın anne tarafından akrabaları olan *Benû'n-Neccâr*'a ait bir alandı. Bu alana en yakın ev, *Ebû Eyyûb*'unki idi (Kendisi daha sonra Emevî Halifesi Mu'âviye'nin oğlu Yezîd'in giriştiği İstanbul kuşatması harekâtına iştirak etmek üzere İslâm Fetih Orduları ile bu şehre kadar gelmiş burada vefât etmiştir. Kabri İstanbul'da *Eyüp* semtinde halen bir ziyâret mahallidir). *Ebû Eyyûb* hemen davranıp Resûlullah'ın beraberinde bulunan eşyalarını aldı ve kendisini evinde misafir etmekten son derece sevinçli ve mes'ûd oldu. Devenin çöküp kaldığı yer, iki yetim kardeşe aitti ve hasadı yapılan hurma ürünlerinin kurutulduğu bir mahal şeklinde kullanılıyordu. Resûlullah burayı 10 dînâr mukabili satın aldı ki bu parayı Ebû Bekr ödemiştir (bk. Samhûdî, II. neşir, s. 324). Derhal inşaat işine başlandı. Müslümanlardan ve gönüllülerden müteşekkil inşaatçılar ve işçiler arasında sadece Ensâr ve Muhâcir'ler değil, aynı zamanda Medine'li olmayan diğer bir takım yabancılar da

bulunuyordu; bunlardan *Talk* adını taşıyan biri "... diğerlerinden daha büyük bir gayret ve mükemmelikte sıva harcı yaptığı için..." (Samhûdî. II. neşir, s. 333-34) Resûlullah'ın meth ü senâsına nâil olmuştu. Resûlullah sadece çalışmaları idare etmekle kalmıyor, aynı zamanda *Kıble* istikametine gelecek şekilde duvar temellerinin atılmasına da yön veriyor ve ayrıca alelâde bir işçi gibi bizzat taş ve tuğla taşıyodu. Bugünkü Medine şehrinde görülen Ulu Câmi (Mescid'un-Nebî) işte budur[306/1]. Câminin hemen yanıbaşında, klasik kaynaklarda adı *Suffa* olarak geçen ve gündüzleri bir okul şeklinde kullanılan ve geceleri, barınacak bir yeri olmayanlar için yatakhane vazifesi gören geniş bir oda inşa ettirdi (İşte bu, İslâm tarihindeki ilk "üniversite"yi teşkil eder). Câmi'nin diğer yanında Resûlullah ve zevceleri için birkaç oda yapılmıştır[307]. Bir zaman sonra Resûlullah, azadlı köleleri olan *Zeyd*'i ve *Ebû Râfî*'i ailesi mensuplarını getirtmek üzere Mekke'ye gönderdi. Bunlar Resûlullah'a ve Ebû Bekr'e ait iki deveyi yanlarına aldılar ve ayrıca *Kudayd* pazarından üç deve satın aldılar[308]. Bu kervan yolcuları sadece hanımlardan müteşekkildi; Resûlullah'ın zevcesi *Sevde*, iki kızı *Fâtıma* ve *Umm Külsüm* ve aynı şekilde Ebû Bekr'in zevcesi ve iki kızı. Umûmiyetle Mekke'liler kadınlara henüz saygı gösteriyorlardı ve Müslümanlarla henüz bir harp de cereyan etmemişti. Bu sebeble kervan, Mekke'liler tarafından tâciz edilmemiştir. *Makrîzî*'ye göre[309]. *Zeyd*'in karısı *Umm Eymen* kervana dâhildi, ancak *Süheylî*'nin kaydettiği gibi o, Mekke ile Medine arası mesafeyi tek başına ve büyük ızdırap içinde tamamlayabilmişti[310]. Her neyse böylece Resûlullah, *Ebâ Eyyûb*'un evinde yedi ay süren bir oturmadan sonradır ki kendine ait yeni dairelere geçmiştir (Bu konuyu daha ilerde 1845/1'de tekrar ele alacağız).

324. Daha kederli olaylar da cereyan etmişti: Bazı müslüman kadınlar ister putperest kocaları, ister akrabaları tarafından olsun Mek-

---

306/1. Samhûdî'nin bazı kaynaklara dayanarak işaret ettiğine göre (II, neşir, s. 324-26), *Es'at'ubn Zurâre* tarafından inşâ edilmiş ve kabilesi hudutları içinde kalan bir câmi daha önceden faaliyete geçirilmiş bulunuyordu ve hattâ Resûlullah, bu mahalleye yerleşmesinden itibaren bu câmiyi kullanmaya başlamıştı. Bu duruma göre, arazi satın alınması, Resûlullah'ın buraya gelip yerleşmesinden ve o câmide "İmam"lık işini bizzat üzerine almasından sonra pek tabiîdir ki birdenbire sayısı büyüyen cemaati barındırabilmek üzere sadece ve sadece bu câmiyi genişletip büyütmek maksadına dayanmaktadır.

307. *A.g.e.*, s. 337; Suheylî, II, 13; ayrıca bkz. aşağıda 1845 v.d. paragraflar

308. Makrîzî, *İmtâ'*, I, 49

309. *A.g.e.*, I, 49

310. Suheylî, II, 246

ke'de tutuluyorlardı. Resûlullah'ın kızlarından birinin henüz daha İslâma geçmemiş olan kocası *Ebû'l-'Âs*'ın yanında oturmaya mecbur edilişi böyledir[311]. Kocası Medine'ye hicret etmiş bulunan *Umm Seleme* de uzun müddet Mekke'den ayrılamamıştı[312].

Asıl yerlerinden olmuş kimselerin "yeniden hayata intibak" ettirilmeleri:

325. Belli bir miktar "Muhâcir" (: hicret eden), muhakkak ki daha evvelden tanıdıkları kimseler yanında hemen yakın bir alâka ve misafirperverlik buldular, fakat gerçekte hepsi değil... Evli olmayan *Sa'd'ubn Hayseme* evinin kapılarını kendi gibi bir ailesi bulunmayan çok sayıda muhâcire açmıştır. Belli aileler, tanıdık dostları tarafından ağırlanıp misafir edildiler; bazı misallerde olduğu gibi birçok Medineli "Ensâr" (Yardıma koşan), "muhâcirler" ev yapabilsin diye arazi de bağışladılar. Fakat bu misallerden ayrı geniş çapta ve umumu içine alacak şekilde bir bütünleşme kolay bir şey değildi.

326 Bütün bunlardan ayrı Medine ovasının rutûbetli iklimi, Mekke'den yahut çöl ikliminde olan diğer bir kurak bölgeden burayagelen kimselere uygun düşmüyordu. Buraya dışardan gelen yabancılar, sıtmaya karşı onların sahip olduğu bu bağışıklığın sırrını burada oturan (bize göre bunlar Yahudilerdi: bununla ilgili olarak bk. aşağıda 962. paragrafta ele alınan Hayber bahsi) kimselere sorduklarında onlar: "Şehre girilirken bir eşek anırışı ile on defa anırmak lâzım geldiğini" söylerlerdi (bk. Samhûdî, II. neşir, s. 59, 1167). Medine'ye varışlarından kısa bir zaman sonra Resûlullah hemşerilerinin sıhhat durumlarını soruşturdu. *Ebû Bekr*'in ateşi yükselmişti ve Resûlullah'a, ölüme ayağındaki ayakkabılardan daha yakın olduğu ifâde eden bir şiir ile cevap göndermesi üzerine, Muhammed A.S.S., Ebû Bekr'in kölesi *'Âmir'ubn Fuheyre'ye* hitâp ettiğinde ona:

"Ben ölmeden evvel ölümü tattım"

şeklindeki irticâlî bir şiirle cevap vermiştir. *Bilâl*'in cevabında eski vatanına hasret kalan kimsenin sıla duyguları yatıyordu[313]. Resûlullah'ın müttefiki bulunan Huzâ'a'lılardan biri Mekke tarafından Medine'ye gelmişti. Kendisinden sorulması üzerine, o mevsimde Mekke böl-

---

311. İbn Hişâm, s. 465
312. Makrîzî, I, 38
313. İbn Hişâm, s. 313-14

gesinin büründüğü güzellikleri dile getirdi ki bu anlattıkları Resûlullah'a bile hüzün vermiştir[314]. Bazı şeyler yapıp tedbir almak lâzım geliyordu ve gerçekten de Resûlullah bunda geç kalmamıştır.

327. Medine'ye varışından yaklaşık beş ay kadar sonra (bk. Samhûdî, II. neşir, s. 267), Mekke'den gelenler (Muhâcir'ler) ile Medineli (Ensâr) ailelerin başkanlarının katıldığı büyük bir meclis topladı ve Muhâcirlerin bu yeni yerleşme merkezine uyum ve intibaklarını kolaylaştırmak maksadiyle basit, müessir ve somut bir hal tarzı ortaya atarak onları samîmî bir işbirliğine teşvik etti. Medineli her bir aile başkanı, en azından refah ve maddî genişlik içinde bulunanlar, Mekke'li bir Muhâcir ailesini kendi yanına alacaklardı; böylece hâsıl olan "ahdî kardeşlik münâsebeti" (: *Muâhât)*'ne göre her ikisi de müştereken çalışacaklar, elde ettikleri kazancı aralarında paylaşacaklar ve hattâ birbirlerine mirascı da olacaklardı. Herkes bu formüle rızâ gösterip kabûl etti ve Resûlullah hiç vakit geçirmeksizin bir miktar Mekke'liyi*(Muhâcirûn)*, Makrîzî'ye göre 186 aileyi[315], aynı sayıda Medineli'nin*(Ensâr)* yanına yerleştirdi. Bunardan bir kısmının ahdî kardeşlik bağı*(Muâhât)* kur'a çekmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. *('Osmân'ubn Maz'ûn* misali için bk. Buhârî, *Sahîh,* 23/3/2, 63/46/6 ve 91/27). Bu konuda Ensâr zümresinin gösterdiği ciddi ve samimi heyecanı şu olaydan çıkarıp anlamak mümkündür (bk. Buhârî, 63/3/3): Onlar Resûlullah'tan arâzilerinin yarısını alıp mekkeli Muhâcirlere vermesini ricâ ettiler. Buna mukabil Mekkelilerin izzeti nefisleri, onlarınkinden daha alt seviyede değildi; bu ikramı kabûl etmediler ve şöyle dediler: '— Yapılacak bir kira akdine mebnî arâzilerinizi bize kiralayınız'. Aynı şekilde, Resûlullah, bugün el-Ahsâ denen o devrin Bahreyn eyâletinden gelen gelirleri sâdece Ensâr zümresine tahsis etmek istediğinde (bkz. Buhârî, 63/8/3) bu defa onlar: "-Hayır, bizler kadar Muhâcirler de hisse almalılar" diyerek bu teklifi reddettiler. Ortaya konan bu ahdî kardeşlik usûlune göre yerleşmek umumiyetle pek dostane cereyan etti; meselâ Ömer R.A., kendisi ile *ahdî kardeşi*'nin zamanı dahi paylaştıklarını ve bir gün kendisinin hurma hasadı işinde çalıştığını ve aynı gün kardeşinin Resûlullah'ın yanına vardığını, ertesi gün bahçede çalışma sırasının diğerine geldiğini ve her günün akşamı ise buluştuklarında Resûlullah'ın yanında bulunanın diğerine öğrendiği şeyleri naklettiğini, anlatmaktadır[316]. *Abdurrahmân'ubn 'Avf*'ın başından geçen diğer bir bakımdan dikkat çekicidir: *Ahdî kardeşi* ona şöyle diyordu:

314. Suheylî, II, 52; Merzûkî, *Ezmine*, II, 137-38
315. Makrîzî, I, 50 (İbn'ul-Cevzî'nin *Telkîh* adlı eserinden naklen)
316. Buhârî, 3/27

"— İşte mallarım: Onların yarısını sana veriyorum; iki karım var, senin seçtiğin birini hemen boşayayım sen onu nikâhla!..."

Abdurrahman ise bu teklife şöyle cevap vermiştir:

"— Allah sana mallarında bereket ve âile efradında selâmet versin!.. Sen bana sadece şu şehir çarşısına nereden gidilir onu bir söyle!"

demesi üzerine, oraya yollandı ve kredi ile aldığı bir malı, hemen orada az bir kârla müşterisini bulup sattı. O bu şekilde alış-verişi o gün bir çok defalar tekrarladı. Akşama doğru yiyecek-içecek bir şeyler satın alabilmesi için yeterli miktarda para kazanmıştı. Az bir müddet sonra, Resûlullah'ı ziyâret edip kendisine genç bir Medineli kız ile evlendiği ve sadece zevcesine bir "mehir" vermekle kalmayıp, tamamen masrafı kendi cebinden olmak üzere bir düğün de tertiplediği haberini verdi[317]. Böylece o, Resûlullah'ın en varlıklı sahâbî'lerinden biri haline geldi ki bütün bunlar onun ticâretten anlamasıyla gerçekleşmiştir.

328. Mekkeli Muhâcirler pek iyilik bilir ve kadirşinâs çıktılar: Onları bu *muâhât* (ahdî kardeşlik bağı) yoluyla kazandıkları bütün mal ve mülkleri kardeşlerine verirlerken görmekteyiz. Ne zaman böyle bir teslimat imkânı bulsalar, kendilerine yapılan bu iyilikleri bir şeref ve nâmus ödüncü olarak karşıladıklarını ifâde etmişlerdir. Vaktâ ki bu yeni gelenler tamamen Medine'deki iktisâdî yapı içinde bütünleşip yerleştiler, Resûlullah, aralarında kan akrabalığı bulunanlar müstesnâ, birbirlerine mirasçı olabilme şartını iptal edip kaldırmıştır: Artık herkes kendi ocak ve yuvasının efendisi olmuştu[318].

329. Yenilik olarak ortaya konan bu ahdî kardeşlik münasebeti *(muâhât),* kısa bir müddet sonra hiç de beklenmedik bir fayda temin etmiştir: Resûlullah askerî seferler için çıkardığı birliklere bu iki kardeşten sadece birini alıyor, ve diğerini her iki ailenin ev ve köy işlerinin görülmesinden mes'ûl tutuyordu.

330. Şu küçük olayı zikretmek suretiyle bu bahse bir son vermek istiyoruz: Resûlullah'ın sâhip olduğu deve, Medine'li Müslümanlar arasında imtiyazlı bir mevkie sahip olmuştu ve kimse onun, nerede olursa olsun ne otlamasına ve ne de içtiği suya karışıp mâni oluyordu; zirâ "Edbâ" adındaki bu deve, Resûlullah'ın devesiydi[319].

---

317. *A.g.e.,* 67/69
318. Makrîzî, I, 50; Taberî, *Tefsîr,* sûre 9 / âyet 75
319. *Lisân'ul-Arab,* "Dal-Cim-Nun" maddesine bakınız

Toplumun Teşkîlâtlandırılması

Medine ahâlisi:

331. Az önce gördük ki Mekke'li 186 aile, bir o kadar sayıda Medine'li ailenin yanına bir hukûkî anlaşma *(muhâhât)* sonucu yerleştirilmiş ve onlarla bütün bir hâle getirilmişti. Şayet Hicretin hemen başlangıcında böylece dört yüze yakın ailenin İslâmı kabul ettiğine bakacak olursak, Müslümanların toplam sayısının bu rakamdan daha da yüksek olması gerekecektir. Bu durumla ilgili olarak Buhârî'de geçen şu hadîsi zikretmek yerinde olacaktır:

> "*Huzeyfe*'nin naklettiğine göre, Resûlullah bize şöyle dedi:
> — 'Dîn olarak İslâmı kabul eden ve Müslüman olan kimselerin isimlerini yazıp getiriniz'. Ve biz de ona bin beş yüz kişinin adını yazıp getirdik"[320].

332. İslâm tarihinde görülen bu ilk *nüfus sayımı*'nda tesbit edilen binbeşyüz Müslümandan ayrı, Medine'de henüz İslâmlaşmamış birçok Arap kabilesi de bulunuyordu. Diğer yandan, hemen hemen Araplarla aynı sayıda Yahudiler de mevcuttu. Bu duruma bakacak olursak, Medine'de Hicretin ilk yılında on binden ziyade nüfus ile karşı karşıya bulunduğumuzu söylememiz mümkün olur.

İç ilişkiler:

333. *Evs* ve *Hazrec* vaktiyle sadece iki kardeşti; bunların soyundan türeyen insanlar Medine'de iki hasım kabile halinde geliştiler. Hicret'ten altı yedi yıl evvele rastlayan senelerde, *Bu'âs* adı verilen kardeşler arası bir savaşta Hazrec'liler muzaffer çıkmıştı ve aynı za-

---

320. Buhârî, 56/181, No. I, Daha geniş bilgi a mak için şu maka eye bakınız: M. Ta ib Okiç, "İslâmiyyette İlk Nüfûs Sayımı" (Bu maka e sonunda fransızca bir de özet veri mektedir), *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1958-9, VII, 11-20

manda şehirde yaşayan Yahudi'lerle bunlar ittifâk anlaşması içinde bulunuyorlardı[321]. İşte hiç şüphesiz kuvvetler arası bu muvâzenesizliktir ki, yukarıda da izah ettiğimiz gibi, Evs'lileri Mekke'li Kureyşî'-ler ile bir ittifak anlaşması yapabilmenin çârelerine başvurmaya itmiştir. Her iki kabile içinde yaşayan hâkim kimseler ise evvelden beri gelen bu kanlı kardeş kavgalarından esasen bıkıp usanmışlardı[322]. Şurası gayet açıktır ki Muhammed A.S.S. gibi dışardan gelen bir kimse, her iki topluluğun müşterek başkanlığında başarı sağlama hususunda daha büyük bir şansa sahiptir. Esâsen Hicretten evvel Hazrec'liler kendilerine bir kıral seçmeye karar vermişler ve gerçekten de *'Abdullah'ibn Ubeyy'ibn Selûl* tarafından takınılması mukarrer bir tacın yapımı için, Muhammed A.S.S.'ın Medine'ye gelişi günlerinde Medineli san'atkârlara sipariş dahi verilmişti[323]. *Hazrec*'den gelecek bir kıral Evs'liler için hiç de kabûle şâyan olamazdı ve muhtemelen Yahudiler için de hiç olamazdı. Medine'de aniden ortaya çıkan İslâm, üzerinde karar kılınan kıral adayının derin üzüntü ve hüznüne sebeb olacak şekilde, Hazrec'lilerin bu tasarılarının gerçekleşmesine mâni olmuştur. İşte eski kral adayı *Abdullah'ibn Ubeyy*'in İslâm içinde gösterdiği münafıklığın daha sonra Müslümanların canını sıkan ve onları dara düşüren bir çok olayın müsebbibi olmasını onun bu durumu gayet iyi izah etmektedir.

334. Yahudilere gelince; onlar üç ana kabileye ayrılmışlardı:
1. Benû Kaynukaa,
2. Benû'n-Nadîr ve
3. Benû Kurayza.

Bunlardan ilki Hazrec'lilerle ve sonuncusu da Evs'lilerle ittifak anlaşması içinde bulunuyorlardı[324]. Yahudiler içinde de dahilî bir takım nizâ ve savaş durumları herhalde vardı ki bunlardan bazıları bir Arap kabilesinin müttefîki ise, diğer bazıları, birincinin hasımı diğer Arap kabilesi ile ittifak anlaşması imzalamış durumdaydı. Arapçada ifâde ettiği kelime mânasına bakacak olursak *Kaynukaa* kuyumcu, *Nadîr* toprak mahsullerindeki tâzelik, yani bunların ziraatle uğraştıklarına delâlet eden bir kelime, *Kurayza*'nın ise deri tabaklayan kimseler ta-

---

321. İbn Hişâm, s. 286, Ayrıca bk. aynı eser s. 387
322. *A.g.e.*, s. 287; Buhârî, 63/1, No. 2 ve 46, No. 7; İbn Sa'd, I/1, s. 147; A. b. Hanbel, V, 427
323. İbn Hişâm, s. 413, 727; Taberî, *Te'rîh*, I, 1511. Aynı müellif, *Tefsîr*, sûre 63, âyet 8; Suheylî, II, 51; Buhârî, 79/20
324. İbn Hişâm, s. 546, 554, 688

rafından kullanılan bir nebat demek olduğunu görürüz. Muhtemelen onların asıl meslekleri de buydu ki en azından bu Yahudi kabilelerinin Medine'ye hicret edip geldikleri sırada böyle olduğunu ifâde edebiliriz. Ticarî alanda ise ithalâtçı, yiyecek, tahıl maddelerinin satıcısı ve nakit alış verişi yani banker olarak çalışmaktaydılar. (Resûlullah vefât ettiğinde zırh'dan mâmul gömleği, ödünç aldığı bir miktar tahılla mukabil rehin olarak bir Yahudinin elinde bulunuyordu)[325].

335. Hıristiyanlara gelince; bunların Medine'deki sayıları hemen hemen yok denecek derecedeydi: *Evs* kabilesinden *Ebû Âmir* adındaki birinden bahsedilir ki bu önce Hıristiyan dinine girmiş[326] ve sonra da râhip durumuna yükselmişti. (Bunun oğlu *Hanzele* ise en mümtaz Müslümanlardan biri olmuş, katıldığı *Uhud* savaşında şehîd düşmesi üzerine *"Gasîl'ul-Melâike"* (yani Meleklerin Yıkadığı) lâkab ve ünvânını almıştı). İslâma düşman kesilen bu *Ebû 'Âmir,* Medine'yi terketmiş ve Mekkeliler safında İslâma karşı savaşmak üzere yanında elli kadar da avanesi olduğu halde *Uhud* savaşına çıkagelmişti. Sonunda bütün ümidini kaybedip Bizans topraklarına gidip yerleşmişti. Resûlullah *Tebûk'e* doğru Bizans İmparatorluk ordularına karşı olmak üzere büyük bir askerî sefere kalktığında *Ebû 'Âmir,* talihin kendine nihayet güldüğünü sandı ve Medine'de oturan diğer münafık arkadaşlarına 'bir Bizans Ordusuna Medine'yi istilâ ettireceği'[327] teminatında bulundu ve onlardan *Kubâ* Mescidi civarında rakip bir mescid inşâ edip burada münafık diğer taraftarlarının bir arada toplu bir halde bulundurulmalarını[328] istedi (bk. Samhûdî, II. neşir, s. 814, bu bilgileri Beyhakî'den naklen vermektedir). Kendisinden bir kere de 9. H. Yıl olayları arasında bahsedilir ki buna nazaran o, Medine dışında "rakib bir mescid' inşâ ettirmiş ve fakat onun maksat ve niyetinden şüphelenmesi üzerine, Resûlullah, bu münafıklık merkezinin yakılmak suretiyle yok edilmesi emrini vermişti. Bu olaydan iki yıl sonra *Ebû 'Âmir,* Bizans İmparatoru *Heraklius'*un yanında iken ölüp gitmiştir. Medine'de Hıristiyanlıkla ilgili başka bir olay kaynaklarda zikredilmez.

336. Bu dinler dışında kalan sâir dinlerin müntesipleri hakkında İslâm öncesi Medine'sinde hiç bir ize rastanmamaktadır.

---

325. Buhârî, 34/14; 43/1
326. İbn Hişâm, s. 561-62; bu râhib hakkında benim şu makaleme bk. *Journal of Pakistan Historical Society,* Karachi, October 1959, VII/4; daha başka bazı alâka çekici bilgiler için bk. Samhûdî, II. neşir, s. 219
327. Vâhidî, *Esbâb'un-Nuzûl,* s. 195
328. Makrîzî, I, 481 *(Tefsîr'ut-Tabarî'*den naklen: C. XI, s. 18, sûre 9/âyet 107)

Siyâsî hayat:

337. Siyâsî hayat ve sosyal yapısı ile ilgili olarak Medine'nin, kabile yapısında bir duruma sahip olduğunu söyleyebiliriz; hattâ bir Şehir-Devlet statüsü dahi söz konusu edilemez. Gerek Araplar ve gerekse Yahudiler arasında her bir kabile, müstakil bir hukukî birlik teşkil ediyor ve bizzat kendi başkanları dışında hiçbir diğer siyasi otorite tanımıyorlardı. Bu kabile başkanlarının nasıl ve ne yoldan seçilip işbaşına getirildiğine dair pek fazla bir bilgiye sahip bulunmamaktayız. Her bir kabile, halkın toplanması ve lüzumu halinde kabile büyüklerinin müzakere ve münakaşalarda bulunmak ve bilhassa yaz aylarında eğlenip akşamları toplaşmak üzere özel bir yere sahipti. *Benû'n-Nadîr* Yahudi kabilesinin sahip olduğu duruma bakarak[329] diyebiliriz ki her Yahudi kabilesinin, harp v.s. gibi hiç beklenmedik masraflarını karşılamak maksadiyle kabile mensuplarının iştirakleriyle meydana getirilmiş bir "halk sandığı" vardı. Arap kabileleri arasında ise, sosyal bir sigorta mahiyetini taşıyan bir müessese bulunuyordu. Bu müessese, kabile fertlerinden biri, bilhassa "kan diyeti" şeklinde ve meselâ adam öldürme hallerinde maktûlün ailesine ödenen nakdî veya aynî tazminattan ibaret bir meblâğı, suçlu kimsenin ferden değil de, kabile topluluğu tarafından ödenmesi şeklinde müşterek bir mes'ûliyet eseâsından ibaretti[330]. Farklı kabîlelerin üzerinde müşterek bir emretme gücü bulunmuyordu: Suçlunun, mağdurunkinden farklı bir sop veya kabileye mensup bulunması halinde adaleti temin etmek için tek çâre, kuvvetin de desteği altında sağlanan görüşmeler yoluydu. Bu konuda eşitlik de yoktu: Kaynaklarda belirtildiğine göre, her halde daha az kuvvete sahip kabilelere ödenen "kan diyeti" daha kuvvetlilere ödenenin yarı nisbetindeydi[331]. Müdevven ve yazılı kanunlar da mevcut değildi. Belli durumlarda seçilen hakemlerin verdikleri kararlar, hakemlerin şahsî rey ve görüşlerinden ibaret kalıyor, bazen de müphem bir takım örf ve âdet kaidelerine istinat ediyordu.

338. Şehrin oturduğu arazî gayet elverişsiz idi. Dışardan gelecek işgalci ve saldırganlar için her bir kabile belli bir sayıda müstahkem hisara sahip bulunuyordu. Eli silâh tutan erkekler ovalarda düşmanla silâh tokuşturmak üzere ortaya çıktıklarında, sadece kadınlar ve çocuklar değil, aynı zamanda hayvan sürüleri de bu hisarla kapatılıp muhâfaza altına alınırdı. Dul karısının daha sonra *Hâşim*'le evlendiği yani Abdulmuttalib'in annesinin ilk kocası *Uhayhat'ubn Culâh*'a ait

329. Şe'mî, *Sîre*(el yazması), "Ğazvet'us-Sevîk" Bölümüne bk. (C. IV)
330. *Corpus des Documents sur la Diplomatie Musulman* adı altında Paris'te neşrettiğim kitaptaki 1 ve 4-11. vesikalara bakınız
331. Ibn Hişâm, s. 802-803 (Arab kabileleri için); A. b. Hanbel, No. 2212 (Yahudi kabileleri için) ve No. 3434

bir çok katlardan meydana gelen ve "gümüş gibi beyaz" taşlardan yapılmış *Dihyan* hisarının[332] Medine'nin güney kısmında yer alan harabeleri zamanın tahrip gücüne günümüze kadar mukavemet etmiştir (bk. Samhûdî, II. neşir. s. 194).

339. Eğitim ve öğretim durumuna gelince: erkeklerden pek sınırlı sayıda bir kısmın okuma yazması vardı. Yahudiler kesin olarak arapça konuşuyorlar ve fakat öyle anlaşılıyor ki bu dili ibrânî alfabesiyle yazıyorlardı. Yine onlar arasında iş gören bir *Beyt'ul-Midrâs*'dan bahsedilir[333]. Hem öğretim ve hem de adalet tevzi işlerinde kullanılan bu müesseseye sâhip olmaları bir yandan, diğer yandan, aynı Yahudilerin Mukaddes bir Kitaba da mâlik bulunmaları, putperest ve okuma yazmaktan bîhaber komşuları üzerinde onların lehine belli bir psikolojik üstünlük sağlamaktaydı.

340. Medine arazisi son derece geniş düzlüklere sahip bir vâdidir: Deve sırtında Kuzeyden Güneye ve aynı şekilde Doğudan Batıya bir yolculuk bir gün çeker. Bu vâdinin etrafı dağlarla çevrilidir. Vaktiyle volkanlardan fışkıran lâvlar, bu düzlüğün bir kısmını örtmüş vaziyettedir. İklim tatlıdır, toprak bereketlidir. Kuyu suları, bilhassa 'Ayn'uz-Zerkaa suyu pek serindir ve boldur. Bu sular kadar lezzetli olanını ben hayatımda içmedim. Ovadan elde edilen hurma mahsûlünün evsafı yüksek, cinsleri çok çeşitli ve hasat edilen miktar pek büyüktür. Hicretin ilk asrında Medine'den Suriye'ye buğday ihrâç edilirdi. Burada yağmur Mekke'den daha çok ve sık yağar; Mekke'nin güney doğusunda uzanan Tâ'if'in *Vac* vâdisine kadar uzanıp giden yataklarda yağmur suları Medine üzerinden geçip Kızıl Deniz'e doğru akar. Bu sular şehrin kuzeyinde Medine'ye varmadan evvel *'Akûl* adı verilen bir gölde toplanırlar ki burada su bazan bütün bir yıl devamlı durur. 1946 yılında benim buraya vâkî ziyaretim esnasında bu bölgede oturan bazı göçebe insanlar, Birinci Dünya Harbi'nden evvel Türkler burada idareyi ellerinde tutarlarken, bu gölde bazı gezinti tekne ve kayıkları bulundurduklarını bana anlatmışlardı. Bugün ise *'Ayn'uz-Zerkaa* suyuna ilâve olarak bu göldeki su, takviye havuzu şeklinde kullanılmaktadır ki bu sebeble 'Ayn'uz-Zerkaa suyu eski tad ve saflığını kaybetmiş bulunmaktadır.

340 /1. Anayasa ile ilgili vesikanın incelenmesine geçmeden evvel, Allah'ın hikmet ve iradesiyle dolu şu olayı gözler önüne sermemiz isabetli olacaktır: Medine'de herhangi bir kıral bulunmadığından,

332. *Ağânî,* XIII, s. 124
333. İbn Hişâm, s. 383, 388; Hıristiyanlar için bk. s. 401; Buhârî, Kitâb 65, Bâb 3, Ha. No. 9

yani bu makam henüz boş bulunduğundan Muhammed A.S.S.'ın burada siyasî en yüksek Başkan olarak tanınması işi sıkıntısız ve vuruşmasız gerçekleşmişti. Şayet burada evvelce bir kıral bulunsaydı, bu kimse bir Resûl lehine de olsa, bu makamı ona kolay kolay terketmezdi. (Bu konu ile ilgili olarak, Bizans Kıralı Konstantin'in 323 yılında Hıristiyan oluşu ve bundan sonra çağdaşı Papa ile giriştiği ilişkileri hatırlamak gerekir). Ne *Zoroastır*(: Zerdüşt, Zaratustra), ne *Konfiçyus* ve ne de *Krişna* ve hattâ ne de *Musâ* ve *Îsâ,* Resûlullah'ın sahip olduğu kader ve tâlihe kavuşamamışlardır: Bunlardan *Budda* ise kendi serbest iradesiyle sahip olduğu tahtı terkedip bırakmıştı. Allah'ın irâde etmesi ve dilemesi olmasaydı Muhammed A.S.S. aslâ ve kat'â, kendi Müslüman topluluğu için "izinden gidilip taklit edilecek en güzel örnek" olamazdı: Öyle bir örnek ki, getirmiş bulunduğu öğretileri bizzat kendisi, kendi hayatında takip edip yaşamıştır; bu öyle bir örnektir ki insanın hem rûhî-mânevî ve hem de dünyevî-maddî hayatına bizzat ve gerçek hayatta yön verip idare etmiş bir kimsenin ortaya koyduğu bir örnektir. İnsanlık için ne emsalsiz bir saâdet!.. Acaba hangi Devlet Başkanı, bir Peygamber kadar akıl ve hikmet dolu ve aynı zamanda her çeşit şahsî menfaatlardan uzak bir siyasî idare kurabilir?..

İlk İslâm Devletinin anayasası

341. Her ne kadar Resûlullah Medine'de oluşmaya başlayan İslâm câmiasını sağlam esaslara bağlama işine evvelce teşebbüs etmişse de (daha önce de gösterdiğimiz gibi son *Akabe Bîatı* esnâsında yani Hicretten Evvel, bir takım *"Nakîb'*ler", ve bunlardan da üstün *"Nakîb'un-Nukabâ"* adını taşıyan "başkanlar başkanı" diyebileceğimiz yetkilileri tayin etmişti), toplum henüz tam bir bütünlük ve dayanışma içine girebilmiş değildi. Gerek Resûlullah'ın ve gerekse ona tabî olanların karşılıklı hak ve vecîbelerinin tâyin edilip gösterilmesi icab etmekteydi. Şehirde yaşayan Arap olsun Yahudi olsun, gayri müslimlerle de anlaşmak ve bir uyum içine girmek gerekmekteydi. Aynı zamanda adliye, eğitim, maliye, askerlik, din ve sair alanlarda bir takım müesseseler ihdas edip kurmak suretiyle toplum hayatını teşkilâtlandırmak lâzım gelmekteydi. Yine Muhammed A.S.S.'ın hayatındaki asıl hedef ve yegâne vazife olan İslâmın istikbâlini düşünmek de gerekiyordu. İlk günden itibaren onun öğretimi, Allah'ın birliği ve vahdaniyyeti inancına ve iyilik yapma, başkalarının yardımına koşma ve diğerkâm olma tatbikatına oturtulmuş bulunuyordu. Mekke devrinde başlayan tatbikata göre, günde beş vakit namaz kılmak ve elindeki imkân ve şartlara göre muhtaçlara sadaka verme (yedirmek, içirmek ve barındırmak şeklinde bir) mecburiyet Müslümanlara yüklen-

miş bulunuyordu. Ancak bu mükellefiyetleri vazetmek kâfi değildi: Daha da sert ve sağlam tedbirler almak gerekiyordu. Bazı mülâhazalar Muhammed A.S.S.'ı, Allah'ın bir Resûlü olması dolayısiyle sâhip olduğu manevî imtiyaz ve güçlerin dışında, dünyevî bir takım güç ve kuvvetlerle kendini techîz etme durumuna sürüklemiş olması gerekmektedir: Her şeyden evvel içinden geçmiş bulunduğu tecrübe ve görgüler, cemiyette ahlâkî ve mânevî kıymetlerin ayakta tutulup muhafaza edilebilmesi için bir takım dünyevî müeyyidelerin zaruretini ona öğretmiştir. Bundan başka ülkede, İslâmî mefhum ve anlayışlara göre, dünyevî bir başkanın fonksionlarını icrâ edip kullanacak herhangi bir kimse de bulunmuyordu ve bu arada İslâm henüz bir oluşma içindeydi ve Resûlullah'tan gayrı kimse İslâmın esaslarını gerektiği gibi bilmiyordu. Ayrıca insanlığın geçmiş tarihi isbât etmiştir ki Devlet Başkanları ve Ordu kumandanları ve en az bunlar kadar diğer idâreciler de, hattı hareket kaidelerine ve izinden gidecekleri örneklere muhtaç olmuşlardır. Şurası pek açık bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır ki İslâm Öncesi devrede insanlık âlemi dînî ve sosyal alanda ıslâhat ihtiyacı içinde kıvranmaktaydı. Şayet her şey mutlak yetkileri elinde tutan Devlet Başkanlarının keyif ve takdirlerine bırakılsa, bu durum insanlığa anarşiden daha da beter bir fenalık bulaştırabilirdi. Nihâyet gelmiş geçmiş peygamberlerin bıraktığı emsâller, örnekler de vardı; meselâ her ikisi birden ayrı iki Devlet fonksionunu, yani dînî ve dünyevî iki ayrı vazifeyi aynı cemiyette ve aynı devirde temsil edip icrâ eden Mûsâ ve kardeşi Dâvud peygamberler gelmişti.

342. Şu veya bu, her neyse, Muhammed A.S.S. neticede Müslüman sahâbîleri ile olduğu kadar gayrı müslim Medine'lilerle durumu istişare etti. Hepsi Enes'in evine toplandılar[334] ve bir Şehir-Devlet yapısı ortaya çıkarma hususunda anlaştılar. Bu devletin anayasası yazılı bir biçimde tesbît edilip vazedildi ki bu anayasa metni, sevinerek söyliyelim ki bir bütün halinde bize kadar ulaşmış bulunuyor[335]. Bu anayasa, ilk İslâm Devletinin Anayasası olmasından başka, aynı zamanda yeryüzünde bir Devletin vazettiği ilk yazılı anayasa olma hususiyetine de sâhiptir. Tevrat'ta (bkz. Birinci Samuel, VIII/11, 18 ve X/25)

334. Buhârî, 96/17, No. 17

335. Arapça metni, *el-Vesâik'us-Siyâsiyye* adlı kitabımızda (1) numaralı vesika olarak gösterilmiş olup metin, İbn Hişâm, Ebû 'Ubeyd ve İbn Ebî Hayseme'-nin eserlerine giren şeklinden istifade ile tahkik edilmiştir. Avrupa dillerine tercümesi için bk. benim Paris'te 1936'da neşrettiğim *Corpus des Documents sur la Diplomatie Musulman;* Wellhausen, *Skizzen,* IV/2; Caetani, *Annali,* I, 43 ve müt.; Wensinck, *Mohammed en de Joden,* s. 78 ve müt.; Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam,* Baltimore 1955, s. 206-9 ve diğerleri

yer alan zâlim hükûmdarların sâhip oldukları ayrıcalık ve üstün siyâsî hakların bir listesi, Milattan Önce 11. Asır tarihine kadar çıkarılmaktadır ki bu ayrıcalıklar, Peygamber *İşmû'îl*(Samuel) A.S. tarafından alay konusu yapılmaktadır. Bu listede yer alan hak ve imtiyazlar, "Bir Devletin yazılı anayasası" olarak mütalea edilemez. Aynı şekilde Milattan Önce 640-558 senelerinde yaşamış olan *Solon*'un meydana getirdiği eser, Atina Şehir-Devletinin İdare Meclisinde bir üye olması sıfatıyla sâdece kamuoyuna yaptığı tekliflerden ibârettir ve esâsen mevcut anayasada bazı değişiklik tekliflerinden oluşmaktadır. *Solon*'un eserinde yaptığı bu teklif ve tavsiyeler, daha sonraları benimsenmiş ve tatbikata konulmuştur; ayrıca bunların yazılı olup olmadıklarına dair bir bilgimiz de yoktur. Şurası kesindir ki bütün bu teklif ve tavsiyeler, bir anayasanın tamamı ve bütünü olarak mütalea edilemez. *Konfiçyus* (M.Ö. 551-419), *Aristo* (M.Ö. 384-322) ve onun Hint'li çağdaşı *Kautilya*'nın eserleri, hiçbir şekilde kendi ülkelerinin anayasaları değildir ve yürürlüğe konmak üzere kanun haline getirilmemişlerdir; bütün bu eserler, valîahtların okul kitapları, yahut hükûmdarlara sunulmuş nasihat ve tavsiyeler idi ki bu vasıflarıyla onları hükûmdarlar kabul edip benimseme yahut reddetmede tamamen serbest ve hürdüler. Hatta *Aristo*'nun *"Atina Anayasası"* kitabı dahi Atina'nın artık bir Şehir-Devlet olmaktan uzaklaştığı bir devirde hazırlanmış bir tarih eserinden başka bir şey değildir. Şurası da bir gerçektir ki *Aristo*, bir hükûmdar olmayıp Kıralın bir bakanı yahut bir müsteşarı durumundaydı.

343. Ele aldığımız Medine kökenli bu vesikanın Avrupa dillerine ilk tercümesi *Wellhausen* tarafından yapılmış ve bunda metin, 47 maddeye ayrılmış vaziyettedir; maalesef daha sonraki çeşitli tercümeler bu taksimi aynen benimsemişlerdir. Benim görüşüme göre gerçekte vesîka 52 maddeye ayrılmaya müsaittir. Bu yazı, birbirinden ayrı iki bölümden teşekkül eder: (gerçekte 25 maddeye ayrılabilecek) 1-23. maddeler ki Müslümanlarla ilgili konuları ele alır ve (27 maddeye ayrılabilecek) 24-47. maddeler ki bu kısım Yahudilerle ilgili konuları ele alır. Kaynaklarımızın verdiği bilgilere göre[336] bu yasa, Resûlullah'ın Medine'ye varışından pek kısa bir zaman sonra olmak üzere Hicrî 1. yılda meriyete sokulmuştur. Ancak bu kaynaklar, bu iki cemaatla ilgili iki ayrı kısmın ortaya çıkışı hakkında bir bilgi taşımamaktadırlar. Onların bu sükûtu bizi, her iki kısmın da aynı tarihte yürürlüğe konduğunu düşündürmeye elverişlidir. Bununla beraber şu suali kendi kendimize sorabiliriz: Yahudiler acaba nasıl ve niçin kendiliklerinden esasen sâhip oldukları istiklâlden vazgeçmişler ve Yahudi olmayan, meçhul ve hattâ kendilerinden de zayıf bir yabancının himâye ve hâkimi-

336. Meselâ Ebû 'Ubeyd, Ha. No. 518

yetine sürüklenip ona boyun eğmişlerdir? Daha ilerde ele alacak olduğumuz sebebler tahtında belki de mevzu bahis olan şey, iki ayrı devirde kaleme alınmış iki ayrı vesikadır; fakat bu iki ayrı yasa, tarihin akışı içinde bize, birbiri arkasına dercedilmek suretiyle bir tek vesika olarak intikal etmiş olabilir.

344. Bu konuya geçerken belirtelim ki, bu yasanın kendi kendisini bir *"kitâb"* (yani "yazıt") olarak isimlendirmesi dikkat çekici bir durumdur. Bu duruma bakarak onun sadece, tebeası ile kendisi arasındaki durum ve meseleleri tanzim eden bir üst mercîden gelen bir emir değil, fakat aynı zamanda yazılı bir vesika niteliğini de taşıdığını bize gösterir. Muhakkak ki Muhammed A.S.S. vahiy olarak gelen ilk âyette "kalem" ve "yazı"nın medih ve övgüsünün yapıldığını ve insan hayatında yazının sahip olduğu önemin açıkca ortaya konduğunu unutamazdı. Bundan ayrı, vesikanın daha ilerki maddelerinde sekiz defa bu yasa, "sahîfe" (yani varak, vesika, yazılı kanun) şeklinde kendi kendisini tavsif etmektedir. Bu öyle bir terimdir ki Kur'ânı Kerîm'de *İbrâhim* ve *Mûsâ* Peygamberlere gelen "Mukaddes Kitap"'lar için de kullanılmaktadır[337]. Her halde bu gibi tavsif ve nitelemeler, idarî ve siyâsî münasebetlerini tanzim edeceği insanlar tarafından bu teşkil edici-kurucu anayasaya verilen önemi ve tanınan itibarı bize göstermektedir.

345. Bu anayasanın birinci maddesi, bir İslâm topluluğu, daha açık bir ifâdeyle dînî olduğu kadar aynı zamanda siyâsî bir topluluk da meydana getirme gayesine yöneliktir. Yine aynı 1. maddede bu câmianın Mekke'den hicret eden Muhâcirlerle, Medineli Müslümanlar ve bu beledî iktidarın merkezîleştirilmesini kabul edip aynı zamanda bir harp durumunda Müslümanlarla birlikte saldırgana karşı savaşacaklarına rızâ gösteren *gayrı müslim topluluklardan* teşekkül edeceği de belirtilmektedir. Anayasaya göre, saydığımız vasıflara sahip bu topluluk *(Ümmet)*, diğer bütün insanlardan ayrı bir mâhiyettedir (madde 2) ve bilhassa bir harp hali ortaya çıktığında kendisini meydana getiren bütün insan kümeleri (unsurları) haklarda eşitlik esasına bağlıdırlar (Md. 15, 18, 19). Özel bir madde olan 16. Madde ile, herkese adalet götürülmesi ve karşılıklı yardım esasına dayanmak üzere Yahudilerin bu siyâsi teşkilâta girebilmeleri için açık bir kapı bırakılmış bulunmaktadır. Anayasa, adâletin tevzii ve adlî işlerin idâresi konusunda gerçek bir inkılâb teşkil etmektedir; zirâ bu konuda alınması gerekli tedbir ve gösterilecek îtinâ bundan böyle tamamen cemiyet

---

337. *K.* 87/19

işlerini yürütenlere, yani merkezî otoriteye tevdî edilmiş olup aslâ bir tek ferdin takdîrine bırakılmış değildir. Bizzat kendi kabilesi mensuplarına, yahut ailesi, yahut akraba toplulukları dahil en yakın kimselere karşı bile olsa icabında her bir vatandaşın merkezî otorite etrafında yardım elini birleştirmesi mecburiyeti getirilmiştir (Md. 13). Asla bir câniye sığınma ve himâye hakkı *(emân)* tanınmayacaktır (Md. 22). Aralarında ihtilâf çıkan kim olursa olsun herkes için Allah, kanunların ve adâletin yegâne kaynağı, olup, *"Muhammed Resûlullah"* en yüksek hakem merciini temsil eder (Md. 23). Metinde görülen *ma'âkılehum el-ûlâ* ıstılahının da açıkca işaret ettiği gibi, hiç şüphesiz bir takım tâdilat ve ıslâhata tâbi tutulmak suretiyle eski bir geleneği de Anayasa içine almaktadır; bu, harpte esir düşenlerin hürriyetlerine kavuşturulması için fidyei necât (kurtarmalık), öldürme veya yaralama gibi hallerde kısas tatbiki yerine kan diyeti ödeyebilmek için bir sosyal sigorta müessesesi getirmekteydi; gerçekten de Anayasanın 12. Md. sine göre Müslümanlar, kendilerinden olan hiç kimseyi ağır borç altında bırakmayacaklar ve bunu kendi aralarında ödeyeceklerdi. Bu şekil bir sosyal sigorta müessesesenin idâresinde her bir kabile otonomiye sahip olacak (Md. 4-11) ve fakat *"kabile"* denen sosyal yapı, artık hiç bir şekilde doğum veya katılma esasına dayalı akrabalar arası, ve dışa kapalı bir mahiyette bırakılmayarak yepyeni bir ideolojiye bağlanıyordu; bu yeni kabile anlayışına göre, bu sosyal bünye tamamen ferdin rızâ ve irâdesine dayalı dinamik bir organizasyon haline inkılâb ettirilmekteydi. Meselâ görüyoruz ki Mekke'den gelenler sadece sayısız kabilelere mensup kimseler değil ve fakat aynı zamanda Habeşistanlılar gibi, içlerinde Arap olmayan insanlar da bulunan karma bir zümreydi ve bütün bunlar, Medinelilerle birlikte yeni bir "kabile" anlayışı ve bünyesi (Md. 3) içinde kaynaştırılmışlardı. Muhakkak ki Araplar evvelden beri az sayıda bir takım yabancıların, hiç şüphesiz asıl kabile mensupları ile eşit haklara sahip olmamak üzere, kendi kabile topluluklarına gelip katılmaları usulünü *(mevlâ'lık, mevâli)* biliyorlar ve tatbik de ediyorlardı. Fakat en ufak teferruatına varıncaya kadar bütün unsur ve parçalarının yeni baştan teşkil edildiği yepyeni bir kabile anlayışı ve müessesesi o güne kadar hiç duyulmuş bir şey değildi. İşte tam bir benzetişle ifade etmek istersek bu küçük "fide"den, "İslâm milliyeti" (yani *Ümmet*), diğer bir ifade ile "Müslüman vatandaşlığı" ağacı yetiştirmiştir. Böylece, gerçekten diğer toplumlarda mevcut ırk, deri rengi, dil ve doğum yeri birliği gibi değiştirilmesi mümkün olmayan ve insan irâde ve seçimi dışında klan hemen tamamen tesâdüfî bir takım mefhumlar yerine *"milliyet"* anlayışında temel olarak İslâm, "dünya ve kâinat anlayışı" (: Weltanschauung), sosyal mukavele, bizzat ferdin kendi hür irâde ve rızâsına dayanmak suretiyle yaptığı seçim birliğini esas

kabul etmiştir. Anayasa, vatan savunması ve iç emniyet konularında sulh'un bölünüp birbirlerinden ayrılamaz bir şey olduğunu beyan etmekte (Md. 17), askerî hizmetin tam bir eşitlik altında herkes için mecbûrî olduğunu (Md. 18), o sırada yegâne düşman olan Mekkeli Kureyşlilerin ister canlarına ister mallarına Yesrib'li Gayrı Müslim'lerin bu arada bilhassa Müslümanların, her hangi bir himâye ve emân hakkı vermeleri yasaklandığı (Md. 20), her çeşit İslâmî gaye ve hedeflerin tahakkukunda fertlerin uğrayacakları zarar ve ziyanlar için müşterek yardım mecburiyetinin asıl kaide olduğunu (Md. 19) beyân ve ifâde ediyordu. Özellikle nakledelim ki bu anayasa ve nihayette, "Allah'ın Elçisi Muhammed'in hangi çeşit ihtilâflar olursa olsun bütün adlî meselelerde hüküm mercii olarak tanınıp kabûl edilmesini de istemekteydi (Md. 23).

346. Anayasanın şimdiye kadar yukarıda tahlîlinin yaptığımız bölümünde, Devletin üzerinde kurulu bulunduğu ülkenin hudutlarının nuyor (Md. 39). Müslümanlarla ilgili birinci bölümde bu konunun Yahudilerle ilgili hükümleri taşıyan ikinci bölümde ele alınmış bulunuyor (Md. 39). Müslümanlarla ilgili birinci bölmüde bu konunun tanzim edilmemiş olmasının sebebi, bizi hiç şaşırtmamalıdır: Medine ahâlisi ova üzerinde karmakarışık bir vaziyette yerleşmiş bulunuyordu ve Yahudi yerleşim bölgeleri arasında Arap zümreler bulunuyor, Araplar arasında Yahudiler yaşıyordu. Yahudiler de artık vahdet haline gelen bu siyasî organizasyona katılıp birleşince, ülke hudutlarının işaretlenip tesbit edilmesi mümkün ve tatbîkî değeri olan bir şey haline geldi. Anayasa metninde Devlet ülkesi ile ilgili hüküm kısa ve özlüdür: *"Medine Cevf'i"*; bunun işaret ettiği mâna, çeşitli kabilelerin yerleşip oturduğu Medine ovası yahut vâdisinin tamamıdır. Fakat bu konuda diğer kaynaklarda daha fazla bilgi bulunmaktadır. Meselâ *Ahmed'ubn Hanbel*[338], Resûlullah'ın Medineli sahâbîlerinden biri olan *Cuşem'ubn Hârise* kabilesinden *Râfi'ubn Hadîc*'in şöyle dediğini bize nakletmektedir:

> "- Resûlullah Medine'yi mukaddes bir ülke (:Haram) haline getirdi ve bu durum, havlânî bir deri çeşidi üzerine kaydedilip gösterildi."

Buhârî'nin tamamlayıcı bilgi taşıyan bir hadisine göre Resûlullah *Kâ'b'ubn Mâlik*'i, kurulmuş bulunan Şehir-Devlet'in ülke hudutlarını göstermek üzere çeşitli yerlere belli sınır taşları dikmek için vazifelendirmiştir. Tarih yazarı *el-Matarî,* Medine şehrinin tarihine dair meydana getirdiği eserinde[339] bu *Kâ'b'ubn Mâlik*'in anlatımını bize tam olarak verir:

---

338. A. b. Hanbel, IV, 141, No. 10; Muslim, 15/457
339. Matarî, *et-Ta'rîf bimâ Enset'ul-Hucre min Me'âlim Dâr'il-Hicre* (Medine'de

"Kâ'b'ubn Mâlik şöyle der:
'— Resûlullah beni Medine'nin harâm (hudutlarını göstermek üzere) yüksek yerlere bir takım işâretler dikmek için vazifelendirip gönderdi. Ben bu işaretleri, *Zât'ul-Ceyş, Muşeyrib, Mahîd tepeleri* ile *Hufeyyâ', el-Uşeyre, Teym* yükseklikleri üzerine diktim".

Bu hadîs metninde daha sonra zikri geçen bu yer isimleri hakkında daha tam ve açıklayıcı bilgiler de verilmektedir ki bunlar, Medine'nin dört ana noktasını göstermektedir. Sözkonusu edilen, o bölgedeki tepeler ve alçak dağlardır. Meselâ *Teym* doğu yönündedir. Muhammed A.S.S.'ın hayatına dair meydana getirilmiş eserlerde, bu hudut işaretlenmesine konu olan arazi iki cümle ile belirtilmektedir:

1) "*Sevre ve 'Ayr* dağları arası"
(yani en kuzey ve en güneydeki dağlar)

ve

2) "İki lavlık ova *(harre)* arası"
(yani insanların oturup yerleşmiş bulunduğu doğu ve batı arası ovaları)

347. Yahudi kabilelerle yapılan ittifak anlaşmasına gelince: Kaynaklarda bu konuda bir bilgi bulunmamasına rağmen bunların aynı vesîka sâyesinde, müslim yahut gayrı müslim Arap kabileleriyle birlikte ve aynı zamanda olmak üzere müttefik bir hale gelmiş olduklarını düşünmemek lâzımdır. Muhammed A.S.S. Yahudi ırkından değildi ve hiç bir şekilde Yahudi dinine de mensup bulunmuyordu. O sırada İslâmın sâhip olduğu kuvvet ve kudret ise, bu Yahudilerin istiklâl ve emniyeti için bir tehdit de teşkil etmekten uzaktı. Az sonra da göreceğimiz gibi anayasa maddeleri, Yahudilerin siyâsî alanda olduğu kadar iktisâdî alandaki istiklâllerinden önemli bir parçayı çekip alıyordu. Metin tetkik edildiğinde görüleceği gibi bu anayasa, Yahudi kabilelerini aslâ açık bir şekilde müstakil varlıklar olarak tayin ve tavsif etmemektedir. Tam aksine, anayasa metninde bir düzine İslâmlaşmış Arap kabilesi sayılarak, şu veya bu Arap kabilesi ile müttefik olan Yahudi kabilelerinin şu, şu haklara sahip olacakları beyân ve ifâde olunmaktadır (Md. 24-35 ve 46). Zikrettiğimiz bu maddelerin zâhirine bakacak olursak bu Yahudiler, Federal yapıdaki bu Şehir-Devlet bünyesine eşit şartlarda katılmışa benzememektedir; onların durumu, efendi durumunda olan Müslüman-Arap topluluğuna sığınma, katılma şeklinde tavsif edilebilir. Durumun bu şekilde oluşup gelişmesi ise, Müslümanların hariçten gelen düşmana karşı tantanalı bir zafer elde ettikleri ve içte de durumlarını iyice kuvvetlendirip tesânüdü sağladıkları bir zamana rastlamaktadır. Bundan ayrı, Araplarla ilgili 16. Md.'de

Şeyhulislâm Arif Hikmet Kütüphanesi'nde el yazması), ait olduğu yerde; ayrıca bk. Samhûdî, II. neşir, s. 92-98

de gördüğümüz gibi Yahudilerin herhangi bir zamanda bu yasanın hükümleri içine girebilmeleri için kapı açık bırakılmıştı. Şâyet onlar işin başında bu yasanın hükümlerine dâhil olsalardı bu madde fuzûlî yere vazedilmiş olacaktı. Metnin bu mahiyette bir takım deliller taşımasının yanında, görüşümüzü destekler mahiyette birçok cereyan eden olayı da zikredebiliriz. *İbn Manzûr*[340] öyle anlaşılıyor ki, Yahudilerle akdedilen bu yasa hükümlerinin, Medineli Müslümanlar *(:Ensâr)* ile Mekke'den hicret edip gelenler*(:Muhâcirûn)* için vazedilen hükümlerden tamamen ayrı ve müstakil bir mahiyet taşıdığı görüşünü müdafaa etmektedir. Gerçekten de yazar, bu anayasaya işaret için eserinin bir faslında "Muhâcir Mekkeli Müslümanlar ile Medineli Ensâr Müslümanları arasında akdedilen *sözleşme, muâhede*" derken aynı faslın diğer bir cümlesinde ise, "Yahudilerle akdedilen *sözleşme*" deyimlerini kullanmaktadır. Büyük muhaddislerden *Ebû Dâvud* ie bu konuda daha da açık ve seçik ifadelerde bulunur[341] ve bize şu bilgileri verir:

> "Bu *anlaşma* daha sonraki bir devirde, yani (H.2. yılda cereyan eden) Bedr savaşından sonra ve *Kâ'b'ubn*'ul Eşref'in ölümü üzerine akdedilmiş oldu."

ki adı geçen *Kâ'b,* Müslümanlarla arası hiç de iyi ve samimi olmayan Yahudi soyundan gelen hicivci bir şâir kimseydi.

348. Bizi endişeye sevkeden mühim nokta, Yahudilerle olan münasabetleri düzenleyen bölümün başlangıç kısmına sahip bulunmamamızdır. Bu bölüm birdenbire ve hiç bir giriş cümlesi kullanılmaksızın şöyle başlamaktadır:

> "Yahudiler Mü'minler gibi, müşterek muhâribliği devam ettirdikleri müddetçe (kendilerine düşen harp) masraflarını karşılamak mecburietindedirler" (Md. 24, yani Yahudilerle ilgili Bölüm'ün 1. maddesi)

Durumu şöyle izah etmemiz mümkün bulunmaktadır: Yahudilerle yapılan bu anlaşma, sadece *asıl anayasanın bir genişletilmesinden ibârettir* ve bu sebeble buna katılan yeni kabîle birimlerinin İslâm Şehir-Devleti içinde sahip oldukları hak ve vecîbeleri açıklamak için sadece ek bir takım maddelerin vazedilmesi uygun görülmüştür. Böyle düşünmeyecek olursak, kaynaklarımızın yeni anlaşma metninin başlangıç maddelerini atladıkları sonucuna varmamız icab edecektir. Halbuki bu ikinci anlaşma, Yahudileri, Müslümanların artık sâhip oldukları siyasî-anayasal hayatın içine dâhil etmek gâyesini güttüğünden kaynaklarımız, her iki vesikayı da bir tek metin halinde ve birbiri içinde bize takdim etmeyi tercih etmiş bulunuyorlar.

349. Anayasanın Yahudilerle ilgili bölümü, bir müdafaa savaşı

---

340. *Lisân'ul-Arab, "Rı-Bâ-'Ayn"* maddesine bakınız
341. Ebû Dâvud, 19/23

esnâsında yükümlü bulunulan vazifelerle başlamaktadır. Bu duruma bakarak, Müslümanların o günlerde, sadece dışardan gelecek bir saldırı ve tecävüzden değil ve fakat aynı zamanda Medineli Yahudilerin bu saldırgana karşı besleyebilecekleri yakınlık ve sempatiden de endişeli olduklarını düşünmek doğru olacaktır. Az önce *Ebû Dâvud*dan naklen verdiğimiz anlatım bu duruma pek uygun düşmektedir. Mekkeliler *Bedr* ovasında hiç beklemedikleri bir yenilgiye uğramışlar ve bunun intikamını almak üzere gelecek bir savaşın hazırlıklarına girişmişlerdi. Mağlûp Mekkelilere yakınlık ve sempatisini göstermek üzere Medineli Yahudi şâir *Kâ'b'ubn'ul-Eşref* bilhassa Mekke'ye koşup gelmiş ve Müslümanlara karşı olmak üzere Medine'nin istilâ edilmesi halinde bizzat kendisinin bu teşebbüsü destekleyeceğine dair onlara teminat vermekle meşguldü. Medine'ye dönüşünde bu hıyânet girişimi, Müslümanlardan müteşekkil bir birliğin kılıçları altında hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştı[342]. Böylece pek itibar ettikleri şeflerinin ölümü üzerinedir ki Yahudiler korkuya kapılıp, komşuları Müslümanlarla, bir müdafaa anlaşması ve ihtiyaç halinde karşılıklı yardımda bulunma esasına dayalı bir sözleşme akdetmek üzere acele ettiler; neticede Müslümanlara öyle bir takım imtiyazlar tanımış oldular ki bunları bir başka zaman, bilhassa Hicretin hemen ilk günlerinde kabul etmeleri söz konusu olamazdı. Metinde iki ayrı madde içinde geçen (Md. 42-47) "Resûlullah Muhammed" deyiminin geçişi başka türlü izah olunamaz: Böylece içine düştükleri iğreti ve zayıf durum, onları "Allah'ın Resûlü" deyimini açıktan açığa hoşgörü ile karşılamaya iknâ etmişti. Ayrıca bu deyim, onlar için o sırada hiç bir mâna taşımamaktaydı, zîra onların dinlerini açık bir biçimde yaşamaları, anayasanın özel bir maddesi ile (Md. 25) teminat altına alınmıştı. Yine bu imtimyazlar arasında Muhammed A.S.S.'ı çıkabilecek ihtilâflarda kendileri hal çaresi bulamadıkları takdirde en üstün hakem olarak tanımaları bundandır (Md. 42). Bizzat bu anayasının metninde açıklanmamakla beraber Yahudi, Hıristiyan v.s. çeşitli câmiaların kendilerine has dinî esas ve kanunları hayatın bütün meselelerinde tatbik edeceklerine dair Kur'ânı Kerîm'de özel âyetler vardır[343]. Muhammed A.S.S.'ın sağlığında Medineli Yahudilerin kendi başkanlarının kararıyla halletmeye imkân bulamadıkları ihtilâflarda kendi istekleriyle Resûlullah'ın huzuruna geldikleri ve onun da İslâmî esaslara göre değil de, onların kendilerine has hukukî yapıya dayanmak suretiyle hükümler verdiği bir çok vak'alar bulunmaktadır.

350. Anayasada açık bir biçimde Yahudilerin Mekkeli Kureyşlilere veya onların müttefiklerine bir yardım yahut himâye hakkı verme-

342. İbn Hişâm, s. 548
343. K. 5/42-50

leri yasaklanmış bulunuyordu (Md. 43). Mekkelileri, Medineli Yahudilerin yardımından alıkoyan bu madde ayrıca, kime gelirse gelsin bir düşman saldırısı halinde, buna karşı çıkmak üzere bir İslâm-Yahudi ittifakını da gaye edinmiş vaziyettedir. O şekilde ki, saldırganla yapılacak bir sulh anlaşması müşterek karara bağlanmıştı ve merkezî iktidar tarafından alınan her çeşit kararlar, resmen Medine Şehir-Devlet'in konfederal üyeleri için bağlıyıcı bir mahiyet taşıyordu (Md. 37, 44, 45). Şehrin müdafaası için girişilecek savaşlara gelince, bunların masrafları her bir konfederal üye, Müslüman veya Yahudi câmialar tarafından yüklenilecekti (Md. 24, 37, 38). Fakat dışarıda yapılacak bir saldırı savaşı, dînî sebeblere dayanan bir harp halinde hiç bir câmıa diğerine bir yardımda bulunma mükellefiyeti altında bulunmayacaklardı (Md. 45). Müslümanların çıktıkları savaşlara, Yahudilerin katılması, Muhammed A.S.S.'ın müsaade ve rızâ göstermesine bağlıydı (Md. 36). Yabancılara *emân* hakkı tanınması, harp esirleri için *fidyei necât* ve katil vak'alarında *kan diyeti* ödenmesi şeklindeki eski teâmüller, Yahudiler için de tanınıyordu (Md. 25/b, 31, 36/b, 40), ancak Yahudiler, Müslümanların düşmanı Mekkelilere bundan böyle *emân* hakkı tanıyamayacaklardı (Md. 43). Adlî ve kazaî idarenin işleyişinde velev ki kendi akrabalarını siyânet ve himâye uğruna da olsa, engel çıkarmak ve bunu baltalamak herkes için yasaklanmıştı (Md. 36/b, ve müt.). Bütün Yahudi kabileleri, bu arada Yahudi dinine geçmiş Arap kabileleri, ve bütün bunların himâyesi altına girenler *(: mevâlî)* ile onlara bağlı olarak yaşayanlar, aynı haklara sahip ve aynı vecibelerle yükümlü kılınmışlardır (Md. 25 ve müt.). Son olarak sahip olduğu yoruma müsait geniş durumu dolayısiyle son derece dikkatimizi çeken bir terimi ele alıp göstermek istiyoruz; 25. md. aynen şöyle demektedir:

> "Beni Avf Yahudileri *mü'minlerle birlikte* bir *ümmet*(câmi'a) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, Mü'minlerin dinleri kendilerinedir. (Bu hükme), gerek mevlâları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler".

Yukarıya aldığımız anayasanın bu metni, *İbn Hişâm*'da geçen metindir. Ancak aynı metnin bir variantı *Ebû 'Ubeyd*'de şu şekilde görülmektedir:

> "*Benû Avf* Yahudileri, Mü'minler câmiasından bir zümre olmak üzere bir *ümmet*(câmi'a) teşkil ederler..."

Birinci metnin arapçası:

> "ummeh *min*'el-mü'minîn"

İkinci metin ise:

"ummeh *ma'a*'l-mü'minîn"

şeklindedir ki bu iki metinde variant nokta sadece ilkinde *"min" (من), ikincisinde ise ma'a"* (مع) olmasından ibarettir. Acaba bununla Resûlullah, Vahdâniyet esasına dayanan bir dine mensup bulunmaları dolayısiyle Yahudilerin, o sırada Mekke'li putperestlerle sadece karşılıklı yardımlaşmamaları mecburiyetini mi vazetmek istemiştir , yoksa daha da ileri gidip bu madde ile, Medine Şehir-Devletinde sadece siyasî bir konfederasyon değil ve fakat aynı zamanda dinî bir konfederasyon da mı kurmak istemişti? Bu konuya aydınlık getirecek elde kâfi delil bulunmuyor. Birinci hipotezimiz hakkında Kur'ânı Kerîm'de şunları okumaktayız:

> "Kendilerine Kitâb'dan bir hisse verilenlerin (halini) hiç görmedin mi? Onların *Cibt*'e ve *Tâğût*'a inandıklarını ve kâfirler tarafını tutup, onlara '(Bu kâfirler) inananlardan daha doğru bir yol üzerindedirler' dediklerine (hiç dikkat etmedin mi?). İşte bunlar Allah'ın lânet ettiği kimselerdir. Allah bir kere birine lânet etti mi artık sen ona asla bir yardımcı bulamazsın" (K. 4/51-52)

351. Kur'ân müfessirlerinin verdiği bilgilere bakacak olursak[344], burada mevzubahis olan kimseler *Benû'n-Nadîr* Yahudileridir; Mekkelilerin desteğini elde edebilmek için şeytânî ve aldatıcı bir biçimde onlara, 'Mekkelilerin putperestliği Müslümanların Vahdâniyyetinden daha hayırlı' olduğunu söyliyecek kadar ileri gitmişlerdi. Şayet yukardaki ikinci hipotezimizi ele alacak olsak, bunu destekler mahiyette Kur'ânı Kerîm'den bir çok âyetler çekip gösterebiliriz, şöyle ki:

> "Şöyle söyle: —'Ey Ehli Kitap!.. Sizinle bizim aramızda müşterek olan kelimeyi gelin itiraf edelim: (yani) Allah'dan gayrı hiç bir şeye ibâdet etmeyelim, ona hiç bir şeyi ortak koşmayalım, içimizden hiç bir kimseyi, Allah'dan gayrı (tapılacak) bir Rab (efendi) edinmeyelim'. Şayet bu söze rağmen sırt çevirecek olurlarsa, bırak ve şöyle de: — 'Siz şâhit olun, muhakkak ki biz (Allah'a) itaat edip ona teslîm olanlardanız" (K. 3/64).

352. Resûlullah kendilerini İslâma girmeye çağırdığında aynı bu dâvet kelimeleri ile Bizans İmparatoru *Heraklius* ve diğer Hıristiyan devlet adamlarına hitâp etmiştir. Yine Kur'ânı Kerîm'de şöyle buyuruluyor:

> "Hiç şüphe yok Allah'a îman edenler ve Yahudilik dinine girenler, Hıristiyan olanlar, Sâbiîler, Allah'a, Âhiret Günü'ne inanıp da sâlih iş ve hare-

344. İbn Hişâm, s. 391

ketlerde bulunanların, Rableri katında mükâfatları vardır. Onlar üzerine hiç bir korku ve endişe yoktur ve hiç de mahzun olmayacaklardır" (K. 2/62 ve ayrıca muk. ed. 5/62).

353. İşte İslâma göre dînin ve gerçek imânın esas yapısı budur. Diğer âyetlerinde Kur'ânı Kerîm (meselâ 2/135), "Mukaddes Kitaplara sahip milletler" den bilhassa *İbrâhim Dîni*'nin yaşanması ve bu dînde birleşilip toplanılması çağrısında bulunur.

354. Durum böyle olunca geriye, anayasa metninde zikri geçen Yahudi zümrelerin gerçek hüviyetlerini tanımak ve bunları ortaya sermek kalmaktadır. Bütün tarihî kaynaklar ittifakla Medine'de üç Yahudi kabilesinin bulunduğunu bize bildirirler:

Benû Kavnukaa,
Benû'n-Nadîr ve
Benû Kurayza.

Fakat elimizdeki vesika, bunların hiç birinin adını zikretmez; söylediği şey, *"şu veya bu Müslüman Arap kabilesinin Yahudileri"* şeklinden ibârettir. Aynı tarihî kaynaklar, Medine'de Arap olarak sadece *Evs* ve *Hazrec* şeklinde ikiye ayrılmış olarak gözüken iki kardeşin soyundan türemiş *Benû Kayle*'lerin bulunduğunu bize bildirirler *(Kayle* bu iki kardeşin annesinin adıdır). Anayasa metni durumu bu şekilde ele almayıp bu Arap zümrelerini alt dalları itibariyle (sop olarak) sıralayıp göstermektedir. Buna rağmen sayılan bu sopların Evsî ve Hazrecî olarak bağlantılarının yapılması ve tanınması kolaydır. Eserindeki mühim bir bölümde sîret yazarı *İbn İshâk* bize şunu bildirmektedir[345]:

> "*Benû Kaynukaa*'ların çoğunluğu, hazrec'lilerin müttefiki, ve *Benu'n-Nadîr* ile *Benû Kurayze*'ların çoğunluğu da Evs'lilerin müttefiki idiler"

Böylece anayasa metni, Evs'li ve Hazrec'lilerden doğrudan doğruya isim zikrederek değil de bunların alt dallarının adını *(Neccâr, Sâide* v.s. şeklinde) zikrederek bahsettiğine bakarak aynı şekilde onların müttefiki Yahudilerin de nazarî olarak Medine'de üç ana zümrede toplandığı ve fakat Araplarda olduğu gibi tatbikatta bir takım alt dallara ayrıldığına inanmamız lâzım gelecektir. Bu anayasa metininin 4-11. maddelerinde de görüldüğü gibi, kabilelerin neseb secerelerinin dağılış durumlarını daha güzel bir biçimde tesbit edebilmek için daha aşağıda 358/1 paragrafında verilen neseb çizelgesine bakılması gerekmektedir: Burada ilk beş, Hazrec kabilesinin ve en son üç de Evs kabilesinin dallarını göstermektedir.

---

345. İbn Hişâm, s. 372 ve keza s. 546 ve 554

355. Muhammed A.S.S.'ın Medine vâdisinden*(:Cevf)* bir Şehir-Devlet ortaya çıkarmak üzere burada vazettiği Anayasanın kısa bir tahlili bundan ibarettir. Hâdiselerin daha sonraki gelişmeleri içinde bu "Şehir-Devlet", kısa bir müddet sonra teşekkül eden İslâm İmparatorluğu'nun "başşehri" haline dönüşmüştür. Bu, yazılı bir anayasadır; o sırada müesses Hükûmetin ana organlarını sayıp dökmekte ve keza doğmakta olan yeni insan topluluğunun özel ihtiyaçlarını da dile getirmektedir: Yurt savunması, kanun yapma, kazâî idare bunlar arasındadır. Bizzat Resûlullah hayatta iken bile, zaman zaman bu anayasa metninde, siyasî hayatın doğurduğu şart ve durumlar muvâcehesinde bir takım tâdil ve değişiklikler yapılmış olabileceğini düşünmemiz mâkul sayılmalıdır. Ancak tarihçiler bu konuda bir bilgi taşımamaktadırlar. Bununla berâber bu konuda şu dikkati çeken olaya işaret etmek istiyoruz: Müslümanlar Bölümünün 20/b Madesinde Mekkeli Kureyşlilerin ne canlarına ve ne de mallarına hiç bir sığınma ve himâye hakkı*(emân)* tanınamayacağı açık ve seçik bir biçimde tanzim edilmiştir. Buna rağmen, Buhârî gibi büyük bir yetkiye sâhip hadîs yazarı, eserinde Hicretin 2. yılında cereyan eden *Bedr* savaşına kadar geçen zaman zarfında en az iki vak'a gösterir ki bunda Müslümanlar arasında pek yüksek şahsiyete sahip iki kişi ayrı ayrı, tanıdıkları *emân*'larla Mekkelilerin malları için himâye temin etmekte tereddüt etmemişlerdir[346]. Acaba bundan, anayasada yer alan bu çeşit bir yasaklamanın *Bedr* savaşından sonra konulduğu mânası mı çıkar, yoksa bu, bütün anayasa metninin *Bedr* savaşından sonraki bir tarihte vazedildiği mânasına mı gelir?

356. Durum ne olursa olsun, bu anayasa iledir ki İslâm, kendi hayatının yeni bir bölümünü başlatmış oldu ve böylece rûhâniyetin dünyevî hayatla karışıp birbirleri içine girmiş hâli, İslâma has yeni bir karakter ortaya çıkardı. Ruhî-mânevî şahsiyet ve hasletlerden kendini sıyırmış bir siyasî hayat, bizi doğruca materyalizme götürür ki bu da, yırtıcı hayvanların sahip olduğu hayatın daha alt seviyesinde bir yaşayıştır. Buna mukabil dünyevî gerçeklerden sıyrılmış sırf ruhî-mânevî değerler ve yaşayış, belki bizi meleklerden de yüksek bir seveye çıkarır; fakat bu ise, insanlar arasında yetişen son derece nâdir bir takım şahsiyetlerin gerçekleştirebileceği bir şeydir; halbuki insanların büyük çoğunluğu yani halk yığınları, böylesine bir hayatın içinde yaşayabilmekten tamamen uzak bir durumdadır. Özellikle Muhammed A.S.S.'ın seslenip hitap etmek istediği kimseler vasat, orta yapıdaki insanlardır ki Resûlullah onlara, insan hayatının bu her iki yanını da nasıl bir muvâzene içinde tutabileceklerini öğretmiş ve ruhî ve dünyevî hayatın her ikisini birden aynı kapta toplayan bir sentez (ter-

346. Buhârî, 40/2 ve 64/2

kîb) meydana getirmenin yollarını göstermiştir. Böylesine bir dînî anlayış ve sistem, her bir fert için geçerli, vazgeçilmez asgarî bir takım esas noktalar tesbit edip ortaya koymuştur ve fakat yine ferdi, ruhî-mânevî hayata öncelikle yönelme imkânına da sahip kılmıştır. O devirde Resûlullah'ın sahâbî'leri, müstakil bir Devletin idâreci ve yöneten zümresini teşkil ediyorlar ve Allah'ın Elçisi ise, her alanda bu Devletin Başkanı durumunda bulunuyordu. Eski tarz hayat sürme, değişikliğe uğramak mecbûriyetinde kalmıştı; hayat, kırallara has bir lüks içinde bulunmak için değil, fakat aksine daha çok zâhidâne bir hayat sürmek için yaşanacaktı. Bütün Müslümanlar, kadın-erkek, genç-yaşlı şeklinde bir tefrîke tâbi tutulmaksızın Hicreten evvele raslayan senelerden beri günde beş vakit *namaz* kılmak mecburiyeti altına konulmuşlardı; böylece namazlara ayrılan müddet iki katına çıkmıştı. Daha önceleri *oruç* farz kılınmamıştı. Artık oruç, bütün Müslümanlar için yılda bir ay süreyle mecbûrî olmuştu. Bu konuda mevzu bahis olan, Medine devrinin başından itibaren ortaya çıkan bir çok nizam ve düzenlerdir ve bunlar gün geçtikçe artıp durmuştur. Dünyevî maddî hayata hâkim olup bunu eli altına almak ve aynı zamanda rûhî-mânevî hayata doğru da yönelmek, İslâm dînî tarafından vasat insan hayatında böylece dengelenmiş bulunuyordu. Bundan ayrı, câmide toplanarak kılınan cemaat namazlarının önemi belirtilmekle beraber, evde, tarlada, daha nerede bulunulursa bulunulsun, günlük bir namazın belli saati gelip çattığında ferdî olarak da o namazın kılınabilmesine müsaade olunmuştur. Alınan bu tedbirlerle İslâm dîni ferdi hayata nüfuz edip girmiş oldu. araya din adamı (papaz gibi) hiç bir vasıta girmeksizin Allah ile alelâde vasat bir kimse aracısız karşı karşıya gelmiş oldu.

357. Muhammed A.S.S.'ın Medine safhasındaki hayatı o derece çeşitli olaylarla dolu bulunmaktadır ki bunların oluş tarihi ve sırası esas alınmak suretiyle bir tavsif ve anlatımının yapılması, onun hayatı, gördüğü iş ve faaliyetlerin değerlendirilmesine imkân verecek asıl noktaların ortaya çıkarılmasında yeterli değildir. Bu bakımdan biz, belli bir gelişmeyi göstermek üzere olayları konularına göre tetkik edip belirtmenin daha faydalı olacağına inanıyoruz. Muhakkak ki bu anlatımlarımızda bazı tekrarlar görülecektir fakat böylece onun hayatının farklı görünüşleri ayrı ayrı ele alınıp gösterilmiş olacak ve konulara bir açıklık kazandırılacaktır ki bu husus, elinizdeki şu mütevâzî çalışmanın asıl gayesi ve hedefidir.

358. Yukarıdan beri anlata geldiğimiz Medine Şehir-Devlet anayasasının arapça ve türkçe tam metinleri aşagıda görüldüğü gibidir:

Arapça mukayeseli metin*

بسم الله الرحمن الرحيم

(1) هذا كتاب من محمد النبي (رسول الله) بين المومنين والمسلمين من قريش و (اهل) يثرب ومن تبعهم فلحق بهم وجاهد معهم.

(2) أنهم امة واحدة من دون الناس.

(3) المهاجرون من قريش على ربعتهم يتعاقلون بينهم وهم يفدون عانيهم بالمعروف والقسط بين المومنين.

(4) وبنو عوف على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين المومنين.

---

* Wellhausen, J., *Skizzen und Vorarbeiten,* IV/76-83; Caetani, L., *Annali,* I/43 ve müt. (Türkçe tercümesi, İstanbul 1924, C. I., s. 126-146); Wensinck, A. J., *Mohammed en de Joden,* s. 78; Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam,* Baltimore 1955, s. 206-209; Hamidullah, M., *Le Prophète de l'Islam,* Paris 1959, C. I, s. 133-137; Krehl, *Leben,* I, s. 142 ve müt.; Müller, A., *Der Islam im Morgen und Abendland,* I., s. 95; Ranke, Weltgeschichte, V., s. 75; Grimme, *Muhammed,* I., s. 75-81; Salih Tuğ, *İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri,* İstanbul 1969, s. 31-35 ve tercümesi için bknz. S. 36-40; Arapçası muhtelif kaynaklarda mevcut bu mukayeseli metin için bk. Hamidullah, M., *el-Vesâik'us-Siyâsiyye,* Kahire 1956 (ve üçüncü yayın Beyrut 1969; dördüncü yayın, Beyrut 1983), No. 1 ve dip notlar (Mütercim)

(5) و بنوالحارث (بن‌الخزرج) على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين‌المومنين .

(6) وبنو ساعدة على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى و كل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين‌المومنين .

(7) وبنو جشم على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين‌المومنين .

(8) وبنو النجار على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم‌الاولى وكل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين‌المومنين .

(9) وبنو عمرو بن عوف على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين‌المومنين .

(10) وبنو النبيت على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم‌الاولى وكل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين‌المومنين .

(11) وبنو الاوس على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم‌الاولى وكل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين المومنين .

(12) وان المومنين لا يتركون مفرحا بينهم ان يعطوه بالمعروف‌فى فداء او عقل .

(12 B) وان لايخالف مومن مولى مومن دونه .

(13) وان المومنين المتقين (ايديهم) على (كل) من بغى منهم او ابتغى دسيعة ظلم او أثما او عدوانا او فسادا بين المومنين و ان ايديهم عليه جميعا ولو كان ولد احدهم .

(14) ولا يقتل مومن مومناً فى كافر ولا ينصر كافرا على مومن .

(15) وان ذمةالله واحدة يجير عليهم أدناهم و ان المومنين بعضهم موالى بعض دون الناس .

(16) و أنه من تبعنا من يهود فان له النصر والاسوة غير مظلومين ولا متناصر عليهم .

(17) وان سلم المومنين واحدة لايسالم مؤمن دون مؤمن فى قتال فى سبيل الله الا على سواء و عدل بينهم .

(18) وان كل غازية غزت معنا يعقب بعضها بعضا .

(19) وان المومنين يبئ بعضهم عن بعض بما نال دماءهم فى سبيل الله .

(20) وان المومنين المتقين على احسن هدى واقومه .

(20 B) وانه لايجير مشرك مالا لقريش ولا نفسا ولا يحول دونه على مومن .

(21) و انه من اعتبط مومنا قتلا عن بينة فانه قود به الا ان يرضى ولى المقتول (بالعقل) وان المومنين عليه كافة ولا يحل لهم الا قيام عليه .

(22) و انه لا يحل لمؤمن اقر بما فى هذه الصحيفة وآمن بالله واليوم الآخر ان ينصر محدثا او يؤويه وان من نصره او آواه فان عليه لعنة الله وغضبه يوم القيامة ولا يوخذ منه صرف ولا عدل .

(23) وانكم مهما اختلفتم فيه من شئ فان مرده الى الله والى محمد .

(24) وان اليهود ينفقون مع المومنين ماداموا محاربين .

(25) و ان يهود بنى عوف امة مع المومنين لليهود دينهم وللمسلمين دينهم مواليهم وانفسهم الا من ظلم واثم فانه لايوتغ الا نفسه واهل بيته .

(26) وان ليهود بنى النجار مثل ما ليهود بنى عوف .

(27) وان ليهود بنى الحارث مثل ما ليهود بنى عوف .

(28) وان ليهود بنى ساعدة مثل ما ليهود بنى عوف .

(29) وان ليهود بنى جشم مثل ما ليهود بنى عوف .

(30) وان ليهود بنى الاوس مثل ما ليهود بنى عوف .

(31) وان ليهود بنى ثعلبة مثل ما ليهود بنى عوف الا من ظلم و أثم فانه لا يوتغ الا نفسه و اهل بيته .

(32) وان جفنة بطن من ثعلبة كأنفسهم .

(33) وان لبنى الشطيبة مثل ما ليهود بنى عوف وان البر دون الاثم .

(34) وان موالى ثعلبة كأنفسهم .

(35) وان بطانة يهود كأنفسهم .

(36) وانه لايخرج منهم أحد الا باذن محمد .

(36 B) وانه لاينحجز على ثار جرح وانه من فتك فبنفسه واهل بيته الا من ظلم وان الله على ابر هذا .

(37) وان على اليهود نفقتهم على المسلمين نفقتهم وان بينهم النصر على من حارب اهل هذه الصحيفة وان بينهم النصح والنصيحة والبر دون الاثم .

(37 B) وانه لا ياثم امرء بحليفه و ان النصر للمظلوم .

(38) وان اليهود ينفقون مع المومنين ما داموا محاربين .

(39) وان يثرب حرام جوفها لاهل هذه الصحيفة .

(40) وان الجار كالنفس غير مضار ولا آثم .

(41) وانه لا تجار حرمة الا باذن اهلها .

(42) وانه ما كان بين اهل هذه الصحيفة من حدث او اشتجار يخاف فساده فان مرده الى الله والى محمد رسول الله وان الله على اتقى ما فى هذه الصحيفة وابره .

(43) وانه لا تجار قريش ولا من نصرها .

(44) وان بينهم النصر على من دهم يثرب .

(45) واذا دعوا الى صلح يصالحونه ويلبسونه فانهم يصالحونه ويلبسونه وانهم
اذا دعوا الى مثل ذالك فانه لهم على المومنين الا من حارب فى الدين .

(45 B) على كل اناس حصتهم من جانبهم الذى قبلهم

(46) وان يهود الاوس مواليهم وانفسهم على مثل ما لاهل هذه الصحيفة
مع البر المحض من اهل هذه الصحيفة وأن البر دون الاثم لا يكسب
كاسب الا على نفسه وان الله على اصدق ما فى هذه الصحيفة وابره .

(47) وانه لايحول هذا الكتاب دون ظالم او آثم وانه من خرج آمن
ومن قعد آمن بالمدينة الا من ظلم واثم وان الله جار لمن بر واتقى
ومحمد رسول الله (صلى الله عليه وسلم)

*

Aynı vesîkanın mukayeseli türkçe metni[347]:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

(1) Bu kitap(yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve müslümanlar ve bunlara tabi olanlarla yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir).

(2) İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (câmi'a) teşkil ederler.

(3) Kureyş'den olan Muhâcirler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidyei necâtını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

(4) Benû 'Avf'lar kendi aralarında âdet olduğu vechile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (müslümanların teşkil ettiği) her zümre (tâife), harp esirlerinin fidyei necâtını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

---

347. Kaynaklarda raslanan variant metinler ve tercümelerle ilgili referanslar hakkında bk. benim *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. (1); Paris'te 1936'da neşretmiş bulunduğum *Corpus des Documents...* adlı kitabımda geçen referansları ise az yukarda esasen sizlere vermiş bulunuyorum (bk. yukarda Not 335 ve 358. paragraf başında yer alan mütercim'in notu)

(5) Benû Hârisler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile evvelki, şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasında iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(6) Benû Sâide'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(7) Benû Cuşem'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(8) Benû'n-Neccâr'lar kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(9) Benû 'Amr İbn 'Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(10) Benû'n-Nebît'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(11) Benû'l-Evs'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(12) Mü'minler kendi aralarında ağır malî mes'uliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, fidyei necât veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve mâkul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

(12/B) Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlâsına (kendisi ile akdî kardeşlik râbıtası kurulmuş kimse) mümâna'at edemez (Diğer bir okunuşa göre: Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlâsı ile, onun aleyhine olmak üzere bir anlaşma yapamayacaktır.)

(13) Takvâ sahibi mü'minler, kendi aralarında mütecâvize ve haksız bir fiil îkaını tasarlayan yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evlâdı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

(14) Hiçbir mü'min bir kâfir için, bir mü'mini öldüremez ve bir

mü'min aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.

(15) Allah'ın zimmeti (himâye ve temînatı) bir tekdir; (müminlerin en ehemmiyetsizlerinden birinin tanıdığı himâye) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zîra mü'minler, diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlâsı (kardeşi) durumundadırlar.

(16) Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muârız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzâheretimize hak kazanacaklardır.

(17) Sulh, mü'minler arasında bir tekdir. Hiçbir mü'min Allah yolunda girişilen bir harpde, diğer mü'minleri hâriç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh, ancak onlar (mü'minler) arasında umumiyyet ve adâlet esasları üzere yapılacaktır.

(18) Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün (askerî) birlikler, birbirleriyle münâvebe edeceklerdir.

(19) Mü'minler, birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.

(20) Takvâ sahibi mü'minler, en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.

(20 / B) Hiçbir müşrik, bir Kureyşlinin mal ve canını himâyesi altına alamaz ve hiçbir mü'mine bu hususta engel olamaz (yani Kureyşliye hücûm etmesine mani oamaz).

(21) Herhangi bir kimsenin, bir mü'minin ölümüne sebeb olduğu katî delillerle sâbit olur da maktûlün velîsi (hakkını müdafaa eden) rızâ göstermezse, kısas hükümlerine tabî olur; bu halde bütün mü'minler ona karşı olurlar. Ancak bunlara, sadece (bu kaidenin) tatbiki için hareket etmek helâl (doğru) olur.

(22) Bu sahîfe(yazı)nın muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve Âhiret Günü'ne inanan bir mü'minin bir kaatile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helâl(doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösteren Kıyâmet Günü Allah'ın lânet ve gadabına uğrayacaktır ki o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ve ne de bir tavîz alınacaktır.

(23) Üzerinde ihtilâfa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir.

(24) Yahudiler, mü'minler gibi, muharebe devam ettiği müddetçe (kendi harp) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.

(25) Benû 'Avf Yahudileri, mü'minlerle birlikte [İbn Hişâm'da bu, "ma'a" (= ile) olarak, Ebû Ubeyd'de ise "min" (= den) olarak zikredilir] bir ümmet (: câmi'a) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler.

(25/B) Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm îkâ eder, o sadece kendine ve âile efradına zarar (vermiş) olacaktır.

(26) Benû'n-Neccâr Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.

(27) Benû'l-Hâris Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.

(28) Benû Sâ'ide Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (hak-

lara) sahib olacaklardır.

(29) Benû Cuşem Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

(30) Benû'l-Evs Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

(31) Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır. Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm îka eder, o sadece kendini ve aile efradını zarardîde etmiş olacaktır.

(32) Cefne (âilesi) Sa'lebenin bir kolu (batn)dur; bu bakımdan Sa'lebe'ler gibi mülâhaza olunacaklardır.

(33) Benû'ş-Şuteybe de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacakır.

(34) Sa'lebe'nin mevlâları, bizzat Sa'lebeler gibi mülâhaza olunacaklardır.

(35) Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitâne), bizzat Yahudiler gibi mülâhaza olunacaklardır.

(36) Bunlar (Yahudiler)'dan hiçbir kimse (müslümanlarla birlikte bir askerî sefere), Muhammed'in müsaadesi olmadan çıkamayacaktır.

(36/B) Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilemeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa neticede kendini ve âile efradını mes'ûliyet altına sokar; aksi halde haksızlık olacaktır (yani bu kaideye riâyet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır). Allah bu yazıya en iyi riâyet edenlerle beraberdir.

(37) (Bir harp vukuunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Muhakkak ki bu sahîfede(yazıda) gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmavacaktır.

(37/B) Hiçbir kimse müttefikine karşı bir cürüm îka edemez: Muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir.

(38) Yahudiler müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafda bulunacaklardır.

(39) Bu sahîfenin(yazının) gösterdiği kimse lehine Yesrib vâdisi dahili(cevf), harâm(mukaddes) bir yerdir.

(40) Himâye altındaki kimse(câr), bizzat himaye eden kimse gibidir; ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm îka edecektir.

(41) Himâye verme hakkına sahip kimselerin izni müstesnâ, bir himâye hakkı verilemez.

(42) Bu sahîfede(yazıda) gösterilen kimseler arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münâzaa vak'alarının Allah'a ve Resûlullah Muhammed'e götürülmeleri gerekir. Allah bu sahîfeye(yazıya) en kuvvetli ve en iyi riâyet edenlerle beraberdir.

(43) Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar, himâye

altına alınmayacaklardır.

(44) Onlar(= Müslümanlar ve Yahudiler) arasında, Yesrib'e hücüm edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

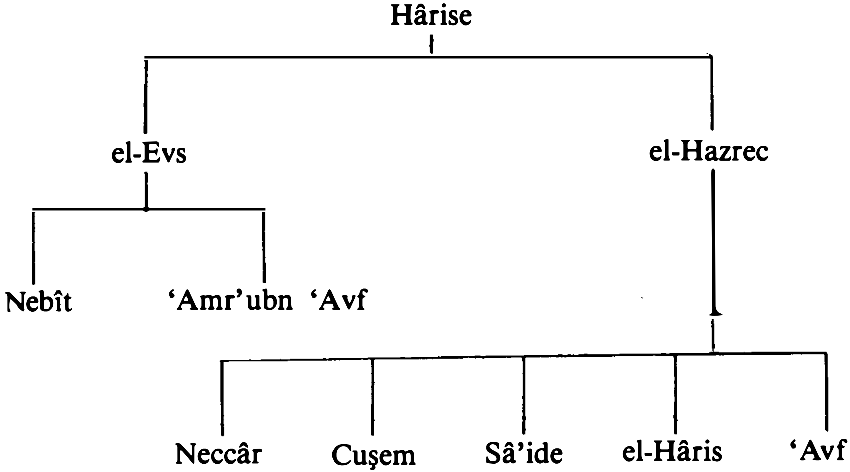
(45) Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar(Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, mü'minlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harp vak'aları müstesnâdır.

(45/B) Her bir zümre, kendilerine ait mıntakadan (gerek müdafaa ve gerekse sâir ihtiyaçlar hususunda) mes'üldür.

(46) Bu sahîfede(yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs Yahudilerine, yani onların mevlâlarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahîfede(yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur. (Kaidelere) muhakkak riâyet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefsine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahîfede(yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riâyet edenlerle beraberdir.

(47) Bu kitap(yazı), bir haksız fiil îka eden veya cürüm işleyen (ile cezâ)arasına engel olarak giremez. Kim ki bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm îkaı halleri müstesnâdır. Allah ve Resûlullah Muhammed himayelerini, (bu sahîfeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.

358/1. Şurası dikkati çekicidir ki *'Amr'ubn 'Avf* (Md. 9) ve *Nebît* (Md. 10) oğulları kabîlelerinden bahsedilirken hiç Yahudiler zikredilmemektedir. Buna mukabil Yahudi olan *Sa'lebe* (Md. 31), Cefne (Md. 32) ve *Şutayba* (Md. 33) Yahudi kabîleleri arasında Müslümanların mevcudiyetinden hiç bahsedilmemektedir. Neseb ve soy durumları itibariyle bu kabîleler şu bölümlere ayrılırlar:

Yahudiler, hem *Sa'lebe* ve hem de *Şutayba* çıkışlıdırlar(bk. Md. 31, 33); Sa'lebe'liler, Cefne'liler ve Şutayba'lılar, öyle anlaşılıyor ki Arap değillerdi, zîra ne Batılı müteşriklerden Wüstenfeld, *Geneologische Tabellen* adlı eserinde, ne de klasik devir Müslüman yazarlarından Kudâme el-Makdîsî'nin *Neseb'us-Sahâbe min'el-Ensâr* adlı eserinde bu kabileler kayıtlı bulunmaktadır. Bu sebeble onları, yukarıda verdiğimiz neseb şeceresine dahil edemiyoruz. Samhûdî'ye göre (bkz. s. 165), Medinede yirmi ayrı Yahudi kabilesi bulunmaktaydı.

Medine'deki yeni Müslüman yerleşim mahalleri:

358/2. Mekke'li putperestler, İslâma karşı besledikleri çılgınca garaz ve kinleri sebebiyle Müslümanları, Resûlullah'la birlikte doğup büyüdükleri şehri terkedip gitmeye zorluyorlardı. Şehirdeki insan topluluğu içinde karışıklık çıkaran kimseler ve aynı zamanda fesat bir unsur olmakla ithâm edilen Müslümanların Medineye Hicret etmelerinden sonra yani kendilerinden fiilen kurtulunur kurtulunmaz, onların geride bıraktıkları taşınır veya taşınmaz bütün mallarını Müşrikler, pespâye bir davranışla derhal müsâdere edip tamamına el koymuşlardır. Her halde Mekkeli Müslümanlar ve hattâ Resûlullah, başlarına gelen bu fâcıa ve kadere rızâ göstermiş

ve zamanla da bu kötü geçmişi unutmuşlardır; fakat daha ilerde de göreceğimiz gibi bu Mekke'li Müşrik'ler, Medine'nin yerli ahalisini tehdit altına alarak Resûlullah'ı öldürmeye veya hiç olmazsa onun bu şehirden çıkarıp atmaya zorluyorlar ve aksi halde Medine'yi işgal edeceklerine dair tehditler savuruyorlardı. (Bkz. benim *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 2/a,b). Düşmanın herhangi bir âni baskın veya hücûmunu savmak maksadıyla Resûlullah, Medine'de toparladığı mensupları sayıca az mânaca büyük İslâm câmiasını teşkilâtlandırdı ve bu yolda civar bölge ve Yesrib içindeki gayrı müslim insan topluluklarıyla ittifak veya sulh anlaşmaları akdedecek kadar ileri gitti ki bunun bir sonucu olarak emri altına aldığı bütün bu insanlara, bir Şehir-Devlet Teşkilâtı Esâsiyesini hediye olarak sunmayı başardı.

358/3. Hiç şüphesiz baş vurulan bütün bu tedbirler yeterli değildi, zîra henüz o sırada Müslümanlar o bölge ahalisi içerisinde küçük bir azınlık durumunda bulunuyorlardı. Hiç şüphesiz İslâm gitgide yayılıyordu; ancak o sırada pek az olan Müslümanların sayısını arttırmak için başka bir takım çarelere başvurmak gerekmekteydi. Resûlullah bu işe, dağınık bir biçimde oturan Müslümanları bir araya getirmek suretiyle başlamıştır ki onun başvurduğu metod şu olmuştur:

358/4. Mekke'den buraya gelen *Muhâcir zümresi* katlandıkları bu *Hicret* hareketi dolayısiyle göğüsleri kabarıktı ve bundan kendilerine bir zafer ve öğünme payı çıkarıyorlardı, zîra Allah yolunda olmak üzere sırf îmanlarını kurtarmak gayesiyle bütün maddî varlıklarını terkedip atmak gerçekten de bir fedakârlık işiydi. Resûlullah bu *Hicret* tatbikatını daha da geliştirdi ve *"Medine'ye Hicret" şeklindeki* bu iftihar edilecek değerli işin aslâ Mekke'lilere has özel bir liyâkat olmadığını, yeni bir emir çıkarıncaya kadar Medine'ye *Hicret* yolunun Yarımadadaki bütün Müslümanlara açık bulunduğunu beyân etti. Böylece Medine dışında oturup da İslâm dînine giren bütün Müslümanlar için kendi kabile ve ülkelerini terkederek Medine'ye gelip yerleşmeleri yani *Hicret* mecbûriyeti *farz* olarak kondu. Bu mecbûriyet(:farz), Mekke'nin fethedildiği 8. Hicrî yıla kadar sürüp gitmiştir. Hareket ve canlılık içinde yürütülen bu *Hicret* politikasından takdir edilecek kıymetli sonuçlar alınmıştır; Resûlullah'ın Medine'ye Hicreti üzerinden dokuz ay geçmemişti ki bundan şu açık sonuçlar elde edilmiştir:

358/5. Hicrî 2. yılın 10 Muharrem günü Eslemli *Esmâ'ubn Hârise,* Resûlullah'ı ziyârete gelmişti; Esmâ'ya şöyle sordu:

— **Bugün oruçlu musun?'**

'— Hayır!'
'— Oruçlu ol!'
'— Fakat ben bu sabah kahvaltı ettim!'
'— Bunun bir ziyanı yoktur; günün geri kalan saatlerinde oruçlu ol ve aynı şeyi git ailene de haber ver!'

Bu sahâbiye *Esmâ,* bu buyruk üzerine papuçlarını bile çıkarmadan hemen gerisin geri, Medine dışındaki *Ya'în* bölgesinde oturan kabilesinin yerleşme bölgesine koştu ve oradakilere *Âşûrâ Günü'nü(:10 Muharrem)* oruçlu geçirmeleri konusunda bizzat duyduğu haberi nakletti (Buhârî, 95/4/2 ve 30/69/8; Samhûdî, II. neşir, s. 1335; ayrıca bk. A.b. Hanbel, 4/78). Bir anlatıma göre Resûlullah'ın, Ramazan orucunun henüz farz olarak teşrî edilmesinden birkaç ay önce, yani Hicrî 2. yılın Muharrem ayında *Âşûrâ Orucu*'nun tutulmasını istemiş (Ayrıca bkz. ilerde 1182. paragraf) olduğunu göz önünde tutarak, Medine yerlilerinden olmayan bu *Eslem* kabilesi mensuplarının *Ya'în* adlı şehir dışı bölgeye en geç Hicrî 2. yılın Muharrem ayında gelip yerleştiklerini kesinlikle söyliyebiliriz. Böylece Medine asıllı olmayan Müslüman halk yığınları her geçen gün bu bölgede artıp çoğalmış ve pek tabiîdir ki kabile kabile, sop sop belli bir teşkilât ve idarî yapıya kavuşturulmuşlardır (Bu konu ile ilgili olarak benim Urdu dilinde neşredilmiş bulunan *Ahd-i Nebevî men Nizâm-ı Hükümrânî* adlı kitabımın "Hicret yâ Nevâbâdkârî" Bölümüne bakınız).

358/6. Kendisi tarafından kurulan ve her geçen gün ahâlisi Müslümanlaşan ve ülke sınırları genişleyen İslâm Devletinin emniyetini arttırmak ve bağımsızlığını sağlamak, aynı zamanda azılı ve güçlü düşmanları Mekke'lilerin hâsıl ettiği tehlikeyi savmak ve buna karşı etraflarını dost kabileler ahâlisi ile çevirmek maksadıyla Resûlullah Medine civarı yörelerde oturan kabile toplulukları, meselâ kuzeyde *Cuheyne,* güneyde *Damra, Ğifâr* ve *Mudlic*'lilerle askerî ittifak anlaşmaları akdetme teşebbüslerine atıldı. Şimdi bütün bu çeşitli durum ve oluşumları birbiri arkasına ele alıp gösterelim: Şurasını unutmayalım ki bu dış kabilelerdekilerden ayrı, bizzat Müslüman topluluğunun sinesinde dahi bir takım zorluk ve engeller de çıkmıyor değildi. Her ikisi de İslâm dînine girmiş olmakla beraber *Evs* ve *Hazrec*'liler, aralarında geçen eski kanlı günleri hatırladıkça gerginlik ve çatışma haline geliveriyorlardı; bu konuda Yahudiler dahi faal olarak taraf tutup, birini diğerine karşı kışkırtıp tahrik ediyorlardı (bk. Samhûdî, II. neşir, s. 268)

(B E Ş İ N C İ   K I S I M)

SİYÂSİ—DÎNÎ HAYAT

Mekke Kureyş'lileriyle Olan Münâsebetler

359. Kendi hemşehrileri tarafından vatanından sürülüp çıkarılmış bulunan Muhammed A.S.S., her zaman için doğduğu şehre ve onun yerlilerine karşı şefkat hisleriyle bağlı kalmıştır[348]. Halbuki onların, hattâ Müslümanların Hicret edip Mekke'den ayrılmalarından sonra bile Resûlullah'ı sâkin ve kendi hâline bırakmadıklarını görüyoruz. İşte bu konu ile ilgili iki mühim vesîka:

360. Resûlullah Medine'ye Hicret edip geldiğinde, Mekke'nin ileri gelen iki başkanı *Ebû Sufyân* ve *Ubeyy'ubn Halef,* Medineli Müslümanlara(: Ensâr) bir yazı yazıp şöyle dediler:

> "— Asıl meseleye gelince: Arap kabileleri arasında (çıkabilecek hiç bir harp) bizimle sizin aranızda ortaya çıkacak bir yanık yarası(yani harp)'ndan daha ızdırap verici olabilsin!.. Gerçekte siz, bizim aramızdan çıkan pek asil ve aynı zamanda pek ulu *(aynen böyle)* bir kimseye yardım etmeye teşebbüs etmiş bulunuyorsunuz; ona emân hakkı tanıdınız ve onu himâyeniz altına aldınız. Bu, gerçekten sizin için utanılacak bir şey ve bir lekedir. Bizimle onun arasına girmeyin. Şayet o doğru yolda, iyi tutuma sahip biri ise bundan çıkarılacak saadet payı bize aittir; şayet kötü biriyse, onu ele geçirmede biz herkesden daha çok hak sahibiyiz"[349].

Daha sonra *Kâ'b'ubn Mâlik* onların bu mektubuna bir şiir yazmak suretiyle cevap vermiştir[349/1]. Yukarıdaki bu yazıda görülen Muhammed A.S.S. ile ilgili medh ü senâ taşıyan ifâdeler (mes.: "Ulu bir kimse" tavsîfi) soraki kalem oynatmalar gibi durmaktadır; fakat şu-

348. Bk. Buhârî, 61/2, 61/3; İbn Hişâm, s. 824; İbn Tıktaka, *el-Fahrî,* s. 81; Hemmâm'ubn Munebbih, *Sahîfe,* Ha. No. 127, 128
349. İbn Habîb, *Muhabbar,* s. 271-74
349/1. Aynı eser, aynı yerde

rası var ki yukarıya metnini aldığımız böylesine bir mektup, Mekkelilerin çevirdikleri dolap ve entrikaları Hicretten sonra bile durdurmadıklarını bize göstermektedir.

361. *Ensar* zümresinden gelen bu red cevâbı üzerine hiç bir şekilde ümidsizliğe kapılmayan Mekkeliler bu defâ, Muhammed A.S.S.'ın Medine'deki muârızlarına, yani *'Abdullah'ibn Ubeyy* ve onun putperest arkadaşlarına bir ultimatom göndermek suretiyle baş vurdular:

> "— (Kaçmış bulunan) arkadışımıza bir emân ve sığınma hakkı tanımış bulunuyorsunuz. Allah'a yemin ederiz ki, şâyet ona karşı bir çatışmaya kalkmazsanız veya onu ülkenizden çıkarıp atmazsanız, savaşçılarınızı öldürmek ve kadınlarınızı da kendimize almak üzere hepimiz kalkıp üzerinize yürüyeceğiz"[350].

Bu yazıyı bize nakleden aynı kaynak, Medine'de bunun üzerine bir galeyânın husule geldiğini ve *Ensâr* zümresinin sahip olduğu sadâkat sebebiyle aralarında bir kardeş kavgasının münâkaşa ve hazırlıklarını yaptıkları bir sırada Resûlullah'ın araya girip bu ultimatomun yerine getirilmemesi hususunda onları iknâ etmek suretiyle kolayca bu gaile ve zorluğu ortadan kaldırdığını da bize açıklamaktadır. Medineli Araplardan böylece ümitlerini kesen Mekkeli Müşrikler, aynı bölgede yaşayan Yahudilerle birlik olup entrika çevirmeye başladılar ki, işte *Benû'n-Nadîr* ile tutuşulan harp buradan doğmuştur; bu konuyu daha ileride yeniden ele alacağız.

362. Öyle anlaşılıyor ki Mekkeliler, Medine'ye karşı bir takım iktisâdî baskı tedbiri de almış bulunuyorlardı. Gerçekten de *Ebû Nâile,* süt kardeşi *Kâ'b'ubn'ul Eşref*'i öldürmek üzere bir suikast tertiplediğinde, beriki Müslümanların içinde bulundukları durumu ona anlatmıştı (bunları gizli bir takım maksatlarla söylemişti ve fakat aşağıya aldığımız satırlar arasında bazı hakikatler dile getirilmiş olmaktadır):

> "Bu adamın (Muhammed A.S.S.) kalkıp bizim aramıza gelmesi, bizim için büyük bir felâket oldu: Bütün Arabistan düşmanımız haline geldi ve herkes bize karşı çıkmaya başladı; *yollarımız bize karşı kesildi,* ailelerimiz (açlıktan) ölüyor, yiyecek bir şeyimiz kalmadı ve kendi kendimizi besleyebilmemiz için büyük güçlükler içine düştük"[351].

Hiç şüphe yoktur ki *Ebû Nâ'ile* kasden mübâlağa ediyordu, fakat esasında bu söylediklerinde bazı gerçekler yatmaktaydı. Mâlumdur

---

350. Ebû Dâvud, 19/23
351. İbn Hişâm, s. 551

ki Mekkeliler, o devirde milletlerarası ticareti ellerinde bulunduruyorlardı; bu duruma göre bu iktisâdî baskının tesir husule getirebileceğinden şüphe etmemiz yersizdir.

363. Tereddütler içinde geçen uzun aylardan sonra Resûlullah, kendisini müdafaa etmeye karar verdi. Medine'ye gelişinden itibaren yaklaşık bir sene sonra, *"bundan böyle Kureyş'e ait ticâret kervanlarının İslâmî nüfûz bölgesinden artık geçmemelerini"* bildirmek üzere ilk Müslüman askerî birliğini Mekke'lilere göndermiştir. Resûlullah'ın amcası *Hamza*'nın kumandası altında otuz kadar savaşçıdan mürekkep bir askerî birlik, Medine'nin iyice Batısında Kızıl Deniz sâhillerine yakın bir yere kadar uzandılar ve burada *Cuheyne* kabilesinin bölgesine dahil bir yerde kamp kurmuş *Ebû Cehl*'in kumandası altında üç yüz deveden müteşekkil bir kervanla karşılaştılar. Cuheynî'lerin başkanı *Mecdiyy'ubn 'Amr* her iki tarafın da hâmîsi *(muvâdi)* durumundaydı; onun araya girmesi sâyesindedir ki bir çatışma çıkmadı: Her iki taraf da yurtlarına sükûnetle döndüler[352]. Burada dikkat edilmesi gerekli olan nokta, bu ve bundan sonra gelen bütün askerî seferlerde *(seriyye*'lerde) Müslümanların sâdece ve sâdece Mekkelilere ait kervanlara hücûm etmeleridir. Bu çeşit hücûmlardan, Gayrı Müslim olmalarına rağmen ülkenin diğer bütün halk toplulukları selâmet içinde kalmışlardır. Gerçek şudur ki o sırada Mekkeli Müşriklerle Medine'de toplanan Müslümanlar arasında *bütün hükümleriyle bir harp hali* ortaya çıkmış bulunuyordu. Artık bu iki topluluk arasında *"harp hukuku"* yürürlüğe girmişti: bu duruma göre bu çeşit askerî seferler, basit mânada bir kervan durdurma ve yağmalama hareketi olmaktan tamamen uzak bulunmaktadır.

364. Birkaç hafta sonra, Resûlullah'ın akrabalarından diğer birkimse olan *Ubeydet'ubn'ul-Hâris,* Muhâcirlerden altmış kadar savaşçıdan müteşekkil bir birliğin başında, Ebû Cehl'in oğlu *'İkrime*'nin başkanlığında gelmekte olan bir diğer kervanı durdurmak üzere sefere çıktı ve onlarla *Seniyeyyet'ul Murre* mevkiinde karşılaştılar. Bu olayda silâhların nasıl olup da kullanılmadığına dâir kaynaklar bir bilgi taşımazlar. Şurası dikkate şâyandır ki düşman karargâhında bulunan iki Müslüman "hürriyeti seçti" ve İslâm birliğine katıldı. Bunlar, uzun zamandır dışardan gelip Mekke'de yerleşmiş *el-Mıkdad'ubn 'Amr* ile *'Utbet'ubn Ğazvân idi. İlki Yemen'in Bahrâ,* diğeri Mâzin kabilesindendi[353]. Öyle anlaşılıyor ki bunlar, büyük bir kervana katılmak suretiyle ondan faydalanmak ve Medine'ye doğru olan yolları-

352. İbn Hişâm, s. 419
353. İbn Hişâm, s. 416

nı emin bir şekilde tamamlamak istemişlerdir. *Sa'd'ubn Ebî Vakkaas* da sekiz savaşçıdan müteşekkil bir birliği, *Râbiğ* yakınında *Harrâr* bölgesine[354] ya düşmanın durumuna dâir keşifte bulunmak veya Müslümanlarla işbirliği yapıp yapmayacaklarına dair bu bölge kabileleri arasında bir sondaj yapmak üzere buraya sevketmişti. Kaynaklarımızın verdiği bilgilerden açıkça anlamaktayız ki, evvelce gördüğümüz *Cuheynî*'ler örneğinde de olduğu gibi, bu bölge kabileleri ile sıkı sıkıya bir işbirliği hareketine geçilmeksizin o taraflardan geçecek olan Mekke'li kervanların durdurulması ve ticârî kervan trafiğine mânî olmak hemen hemen hiç mümkün değildi. Bu ticârî kervanlar o sırada bir nevî turist akımına benzetilebilir; bu trafik sâyesindedir ki kervanların geçtiği bölgelerde yaşayan kabileler, önemli bir geçim kaynağına kavuşabiliyorlardı. Bu gelirler bilhassa, kurulan günlük kervan kamplarında onlara su, yiyecek, hayvanlara yem ve o bölgede çıkan diğer ürünleri satmak suretiyle elde ediliyordu. Bundan ayrı, buraların kabileleri, herhangi bir zarar veya ziyanın ortaya çıkması halinde Mekke Kureyşli'leri gibi kuvvetli bir kabilenin misliyle mukabele etmesi tehdit ve tehlikesini de sırtlarında taşımaktaydılar. Bu duruma göre bölgenin kabilelerinden, Kureyşli'lere karşı çıkılmak üzere yardım almadan evvel, onların himâye ve korunmasını garanti altına almak icâb ediyordu. Bunu gerçekleştirmek için de Resûlullah'ın bizzat işe el koyması zarûrî bir hâle gelmişti.

365. İşte bu sebebledir ki Muhammed A.S.S., kısa bir zaman içinde Medine'nin güneyindeki *Veddân* bölgesine, yani Bedr yakınındaki *Benû Damra* kabilesinin oturduğu bölgeye çıktı geldi. O, bu seyâhati dolayısiyle Medine'den on beş günlüğüne[355] ayrılmıştı ki bu durum, görüşmeler yapmak ve karşılıklı yardım anlaşmaları akdetmek üzere bütün bir haftayı bölgede geçirdiği fikrini bize vermektedir. *Benû Damra* ile akdedilmiş iki anlaşma metnine sâhip bulunuyoruz. Bunlardan birincisi, bîtaraflık ve saldırmazlık anlaşması olup tarihçiler tarafından Hicrî 2. yılın Sefer ayı olarak tarihlendirilmektedir. Resûlullah bu anlaşma ile özetle şunları vâdediyordu:

> "Benû Damra'ya aslâ hücum etmeyecek ve buna mukabil o da onlar tarafından bir saldırıya uğramayacaktı. Asla sayıca kendisine karşı çıkılmayacak ve ona karşı hiç bir düşmana yardımda bulunmayacaklardı"[356].

---

354. İbn Hişâm, s. 422
355. İbn Hişâm, s. 415-16
356. Benim *el-Vesâik* adlı kitabım, vesika No. 160

İkinci anlaşma birkaç ay sonra akdedilmişti; bunun sebebleri her halde şunlar olmalıdır: İlk anlaşmanın yapılmasından bir ay sonra Resûlullah, Medine'nin kuzey batı bölgelerine yani *Radvâ* Dağı yakınındaki *Buvât*'ı bir kere daha ziyaret etti. Kaynaklarımızda bu sefer esnasında bir çatışma olduğuna dair bir bilgi yoktur. O sırada bu bölgeden Kureyşli küçük bir kervan geçmekteydi[357]. Muhtemeldir ki Resûlullah o zaman aralığında bu bölge insanları ile bir anlaşma akdetme teşebbüsleri içinde bulunuyordu. Birkaç gün sonra Mekkeli düşmanlardan müteşekkil ve *Fihr* kabilesinden *Kurz'ubn Câbir*'in kumandası altındaki küçük bir birlik, Medine'nin güneyindeki dış mahallelere bir hücumda bulundu; burayı yağmaladı ve insanlarını kılıçtan geçirdi. Bunların birkaç gün peşinden gidilmesine rağmen herhangi bir sonuç alınamamıştır[358]. Müslümanların bozulan âsablarını teskin etmek için kesin ve sert tedbirlerin alınması gerekliydi. Birkaç hafta sonra Mekkeli büyük bir kervan Suriye'ye doğru yola çıktı. Medine'nin kuzeyinde bulunan kabilelerle henüz anlaşma yapılmamıştı; bu durumda Resûlullah güney batı tarafındaki sâhil bölgelere yani *Benû Damra* arâzisine doğru yolâ çıktı. İşte tam bu sefer esnasındadır ki tarihçiler açık ifâdelerle bir ticaret kervanının takib edildiğinden söz etmektediler[359]. Bundan çıkarılacak sonuç şu olacaktır: Daha evvel gönderilen bütün Müslüman askerî birliklerinin gaye ve hedefi, bilhassa Mekkelilerin, Medinelilere ait bölgelerden geçme lerine mânî olmaktı. Fakat bu defa, *Kurz*'un tertiplediği mezkûr Medine yağmasının intikamını alma gayesiyle çıkış yapılmıştı. *Mudlic* kabilesinin başkanı *Surâka*'yı hatırlıyoruz; kendisi Hicret yolculuğu esnasında Resûlullah'ın peşine düşmüş ve sonunda yalvarıp yakarıp onun affını istemeye mecbur olmuştu. Kendi birlikleriyle onun hizmetine girme teklifini de Resûlullah o sırada reddetmiş bulunuyordu. İşte şimdi bu sâdık Bedevî'nin, kendi bölgesi içine girmiş bulunan Resûlullah'ı ve 150 savaşçı sahâbî'sini hürmetle karşılayıp onları ağırlamak istemesini hayretle karşılamamaktayız. Bu ağırlama öylesine cömertlik içinde cereyan etmişti ki tarihçiler bu konuya da değinmekten geri durmamışlardır. *Mudlic* kabilesi mensuplarının gösterdiği bu konuk severlik yüzünden, Kureyşli kervan, yolunu bulup savuşmuş bulunuyordu[360]. *Benû Damra* ise Mudlic'lilerin komşusu bir kabileydi ve onlarla ittifak halinde bulunuyorlardı. Bu tesâdüfî durum, Muhammed A.S.S.'ın, *Benû Damra* ile dostluk bağlarını kuvvetlendirmesi bakımından son derece elverişliydi ve gerçekten de onlarla bir anlaşma akdedildi ki bunun tam metni aşağıda verilmistir:

---

357. İbn Hişâm, s. 421
358. İbn Hişâm, s. 423
359. İbn Hişâm, s. 421
360. Balâzurî, *Ensâb*, I, Ha. No. 651

"Resûlullah Muhammed'in *Benû Damra* ile *(akdettiği)* yazı şudur: Onlar canları ve malları bakımında emniyet içinde olacaklardır. Onlara bir saldırı şeklinde vukû bulacak bir tecâvüze karşı yardım edilecektir. Onlar da buna mukabil, Resûlullah sallallahu aleyh'e yardım elini uzatacaklarını vâdederler. Bu sözleşme, denizin bir kıl'ı eritip yok edeceği zamana kadar yürürlükte kalacaktır. (Müslümanların) Allah'ın dîni için çıkacakları savaş durumu bundan müstesnâdır. Ayrıca, Resûlullah onları yardıma çağırır çağırmaz onlar buna müsbet bir cevap vermeye mecburdurlar. Bu (anlasma) için onlar Allah'ın ve Resûlünün garantisine sahiptirler. Yardım, ancak onlar arasından olan ve verdikleri söze tam bir titizlik ve zâhidâne bir biçimde riâyet eden kimseler için mutlaka yapılacaktır[361].

366. *İbn Hişâm*'ın verdiği mâlumata göre Resûlullah, *Mudlic*'lilerle de bir ittifak anlaşması imzalamıştı[362]. Bu anlaşma da hiç şüphesiz aynı hükümleri taşımaktaydı.

367. Resûlullah gelişen bu durumdan memnûn bir halde Hicrî 2. yılın Cemâziy'el-Âhır ayında Medine'ye döndü ve hiç vakit geçirmeden, kuzeye savuşan kervanın dönüş hareketleri üzerinde bilgi toplamak üzere Filistin'e iki câsus gönderdi. Devletler Hukuku alanında ve siyâsi ilişkilerde çok büyük tesirler doğuran bu anlaşmalarla Müslümanlar iktifâ etmediler. Resûlullah şu cesur kararı da aldı: Muhâcirler arasından sekiz adet yiğit savaşçının başına, itimat ettiği bir başkan geçirdi ve haberin etrafa yayılmasını önlemek maksadıyla da onlara mühür altına alınmış yazılı talimat verdi. Bu küçük askerî kıt'a iki gün müddetle "yayla bölgesinde*(Necdiyye),* küçük kuyular *(Rukayye)* istikametinde yol alacaklar"dı ki böylece varılmak istenen hedef belirsiz bir halde tutulmak isteniyordu. Ayrıca ellerine verilen mühür altına alınmış yazılı talimatın bu yolculuk sona ermeden açılmaması da emredilmişti. Bu birliğin kumandanı Abdullah'ibn Cahş, vakti gelince açıp yazılı talimatı okudu:

"Bu yazıyı okur okumaz derhal Mekke ve Tâ'if arasındaki *Nahle* mevkiine kadar gidecek ve burada konaklayacaksın. Burada Kureyşlileri gözleyecek ve onlardan toplayacağın bilgileri bize bildireceksin"

Şurası dikkati çekicidir ki bu haber toplama memurları böylece, Mekke'nin ardındaki tamamen düşman arazisi içinde bulunan ve sık sık yolcuların geçtiği bölgelere kadar sızdırılmış olmaktadır. Bu birliğin sahip olduğu pek az tesir gücü, ondan beklenen faydanın bilgi topla-

---

361. Benim *el-Vesâik* adlı kitabımda, vesika No. 159 "ve bunun için... gönderilmiş". Muhtemelen bunun kelime mânâsı: "Ve onların (vazifeleri) konusunda Allahın ve Resûlünün teminatı olacaktır" şeklindedir.

362. İbn Hişâm, s. 421

manın ötesinde daha başka herhangi bir maksat ve hedefi olmadığı düşüncesine bizi sevketmektedir; fakat bu küçük askerî birlik sâyesinde ele geçirilen davranma gücü, ciddi sonuçlar doğurmuştur. Receb ayının sonuna doğru gerçekten de kuru üzüm, deri, şarap v.s. yüklü Mekke'lilere ait bir ticaret kervanı görüldü. Bir tereddüt geçirilmesini müteakip birliğin buna hücum etmesi kararlaştırıldı. Bir ok atıp düşman taraftan biri öldürüldü, iki esir alındı, mallara el kondu ve bu arada diğer kervancılar kaçıp kurtuldular. Ele geçirdikleri ganîmet ile Medine'ye geldiklerinde birlik mensupları, kendilerine verilen tâlimat dışına çıkmış oldukları gerekçesiyle Resûlullah'ın azarlama ve töhmetine mâruz kaldılar. Bunların *Eşhur'ul-Hurum* aylarının kudsiyetine bir tecâvüzde bulundukları dahi düşünülebilir. Fakat bu uygun değildir zira, çatışma *Receb* ayının son günü güneş batımından sonra vukû bulmuştur ki böylece *Eşhur'ul-Hurum* devresi dışına çıkılmış oluyordu. Kısa bir zaman sonra, Mekkeli bir hey'et Medine'de göründü ve iki esirin fidyei necâtını mevcut usullere göre ödemek istediler ve böylece mesele kapandı[363].

368. Bu çeşit hâdiseler üzerine Mekke'liler harbi ciddiye aldılar ve bunun sonunda da uzun seneler, iki zümre arasında sürekli mukabelei bilmisil savaşları cereyan etti. İslâm Devletinin o sırada sahip olduğu haber toplama (istihbarat) teşkilâtının durumunu takdirle karşılamamak mümkün değildir. Mekkeli büyük kervanın hareketlerini gözlemek üzere Filistin'e gönderilen iki Müslüman câsus, acele Medine'ye döndüklerinde karşılaştıkları şey, Resûlullah'ın diğer kaynaklardan onların da toplamış oldukları gerekli mâlumatı elde ettiği ve hattâ, düşmana karşı çıkılmak üzere gönüllülerden müteşekkil 312 mevcutlu Ordu'suyla şehrin dışına doğru yürüyüşe geçtiği şeklinde olmuştur. Müşriklerin kervanı, *Bedr* mevkiine vardığında, etrafta Medinelilerin yani Müslüman birliklerin mevcudiyetini kendi keşif birlikleri vasıtasıyla tesbit etti ve derhal yön değiştirerek savuşmaya başladı ve arada sırada da Mekke'ye ''imdat'' çağrısında bulunmak üzere haberci süvâriler çıkararak mevcut tehlike ve tehditten onları haberdâr etmeye çalıştı. Mekkeliler derhal sayıları binleri bulan gönüllü asker topladılar ve kervanlarının imdat çağrısına yetişmek üzere yola çıktılar; yolda kervanın bir hücûma uğramaksızın savuştuğu ve sâlimen Mekke'ye doğru yoluna devam etmekte olduğuna dair bilgi almalarına rağmen yürüyüşlerini durdurmayıp harekâtı devam ettirdiler[364]. Bu arada işâret edelim ki, Mekke kervanı Suriye'ye doğru Ramazan ayında geri dönmek üzere, Rebî'ul-Evvel ayında yola çıkmıştır. Bu da gösteriyor ki Suriye'ye gidiş-geliş müddeti bir kervan için 6 veya 7 ay sürmektedir.

---

363. İbn Hişâm, s. 423-27
364. İbn Hişâm, s. 427 ve müt.

Bedr Savaşı:

369. Ticarî emtea yüklü bin kadar deveden müteşekkil zengin kervanı kaçırmış olmasına rağmen Resûlullah hemen Medine'ye dönmemiştir. Hiç şüphesiz o, bölgedeki diğer kabilelerle yeni ittifak anlaşmaları akdetmek istiyordu. On gün kadar oyalanmayı müteakip Mekke Ordusu'nun gelmekte olduğu istihbâr edildi. Resûlullah kendi birliklerinden sayıca üç defâ daha büyük bu düşman Ordu'sunu göğüslemeye karar verdi. Bedr düzlüğünde cereyan eden ve Muhammed A.S.S.'ın strateji ve taktik kabiliyetini isbât eden bu savaşın askerî bakımdan bir değerlendirmesini burada yapmaksızın[365] sadece, düşmanın bu savaşta 70 ölü ve bir o kadar da esir bırakmak suretiyle ağır bir mağlûbiyete uğradığını ifâde etmekle iktifâ edeceğiz; buna mukabil Müslüman tarafın kaybı 14 şehidden ibâretti. Bu olayla ilgili bazı vak'alar işaret edilmeye değer: *1.* Mekke'liler Bedr'de savaş kararı alınca, kendi hemşehrileri *Zuhre* soyundan olan asker zümresi onları yalnız bırakıp ayrılmışlardır[366]. Burada hatırlatalım ki Resûlullah'ın annesi bu *Zuhre* soyundandır. Ancak tarihçiler bu terk olayını, *el-Ahnes'ubn Şerîk*'in uzaklaştırıcı gayretlerine bağlarlar. *2.* Mekke Ordusu'nda *'Adî* kabilesinden bir tek ferdin bile mevcûdiyetine işâret edilmemektedir. Bu duruma tesir eden âmil olarak da, İslâmı kabûl etmiş bulunan akrabaları *'Umar*'ın şahsî nüfûzunu gösterebiliriz ve nihâyet, *3.* Bu savaşta Resûlullah'ın sancakdârı *'Abdar* kabilesinden *Mus'ab'ubn 'Umeyr* idi[367]. İşte onun ailesidir ki Mekke Şehir-Devletinde tevârüs yoluyla sancakdârlık görevine sâhip bulunuyordu. Resûlullah bu savaşta onu bu göreve seçerken şöyle demişti:

> "Mekkeli müşriklerin yapmadığı bir tâyini, bu ailenin haklarını tanımak suretiyle biz muhakkak yapmak mecbûriyetindeyiz"

Yine bu esnâda Muhammed A.S.S., aynı şekilde ailesi tevârüs yoluyla Mekke Şehir-Devleti oligarşisinde elçilik (sefâret) fonksiyonunu yürüten Ömer'i düşman tarafa göndermiş ve bir savaş yapılmaksızın onların sulh ve emniyet içinde Mekke'ye dönebileceklerine dair bir haber salmıştı; ancak onların istedikleri şey illâ savaştı. Buna mukabil onlar da alelacele bir mesaj götürmek üzere Muhammed A.S.S.'a bir elçi çıkarmışlardır[368]. Daha sonraki bir devirde Resûlullah, Hicrî

---

365. Türkçesi Dr. Salih Tuğ tarafından neşredilen benim *Hz. Peygamber'in Savaşları* adlı kitabımın üçüncü baskısına bakınız (İstanbul 1981, paragraf: 35-74)
366. Suheylî, II, s. 39
367. İbn Hişâm, s. 432; Balâzurî, I, Ha. No. 688
368. Balâzurî, I, Ha. No. 657

6. yılda *Hudeybiye*'de yeniden Omer'i Mekke'ye, Kureyşli'lere bir mesaj götürmek üzere elçi olarak görevlendirecektir; ancak Ömer'in şahsî bir takım sebebler ileri sürerek affını istemesi üzerine bu defa aynı elçilik işi için *Osmân*'ı vazifelendirmiştir[369]. Yukarıda *(3)* madde altında gösterdiğimiz bu olayları, Resûlullah'ın Medine'de kurmuş olduğu Devlet ve Hükûmeti, Mekke Şehir-Devletinin Hükûmeti olarak mülâhaza ettiği sonucunu çıkarmamıza yeterli deliller olarak saymaktayız. Bu Hükûmet, "Sürgündeki Hükûmet" statüsüne sahipti ve *de jure*(hukukî) Hükûmet olmasının yanı sıra, *de facto*(: fiilî, gerçek) hükûmet olmasının da şartları temin edilmeye çalışılıyordu. Hattâ Kur'ân'da geçen 8. sûrenin 34. âyetinin de bu hipotezimizi destekler mahiyette olduğunu düşünmemiz mümkündür. Bu âyette Mekke'li müşrikler tenkîd edilirken şöyle buyurulmaktadır:

"Allah onları (Mekkeli müşrikleri) ne diye cezalandırmayacakmış?.. Gerçekte onlar el-Mescid'ul-Harâm(Kâ'be)'ı engelleyenler değil midir? Artık onlar bu (Mescid'in) gerçek velîleri (sâhip ve idârecileri) değildirler. Ancak takvâ sahibi kimseler onun velî'si olabilir..."

370. Bu harpten itibarendir ki Kur'ânı Kerîm'de, girişilen birçok savaşta Müslümanların yanıbaşında çok sayıda meleğin de savaşa katıldığından bahsedilir (mes: K.3/124-126, 8/9, 9/26, 33/9). Bu âyetlerin ilki bir ayrıcalık taşır ve açık bir şekilde *Bedr* çatışmasına işâret eder. Bundan çıkarılacak bazı sonuçlar bulunduğundan tam tercümesini aşağıya veriyoruz:

"Sen o sırada Mü'minlere şöyle diyordun: — 'Yardım olmak üzere Rabbiniz üç bin melek indirse kâfî gelmez mi?' Elbette siz sabreder ve Allah'a karşı muttakî davranırsanız ve onlar da size âni bir hücumla saldıracak olurlarsa, Rabbiniz sizi takviye için özel işâretler taşıyan beş bin melek gönderecektir. Allah bunu size sâdece bu sevinçli, bu müjdeli haberi vermek için, kalpleriniz bununla sükûnet bulsun diye yaptı; zîra zafer, Azîz, Hakîm olan Allah'tandır" (K. 3/124-126)

371. *Bedr* düzlüğünde düşman Ordusu tam 950 savaşçıdan ibâretti ve bu münâsebetle sayıları üç ilâ beş bin arasında melek söz konusu edilmektedir. Bir tek meleğin gücü bütün yeryüzünün altını üstüne getirmeye yeterli olduğuna göre, her halde burada olduğu gibi, çok sayıda meleğin *Bedr*'e çıkagelmesi, hiçbir menfaat gözetilmeksizin ve nefislerini yok edip sırf Allah yüzü suyu hürmetine, Resûllah ve Sahâbîleri tarafından gerçekleştirilen bu harplerin ululuk ve kudsi-

369. İbn Hişâm, s. 745

yetini büsbütün müşahhas bir hâle getirmek gayesine mâtuftur. Âyetteki *"Allah bunu size sadece bu sevinçli, bu müjdeli haberi vermek için yaptı"* ifâdesi aynı noktaya işâret etse gerektir.

372. Âdeti (Sünneti) olduğu vechile Resûlullah, harpte esir düşenlerin âkıbetlerinin ne olması hususunda sahâbîleriyle istişâre etti. İleri gelen bazı kimseler hepsinin başlarının uçurulmasında ısrâr ediyorlardı. Ailelerin kin ve garazlarını dindirmek üzere bu sahâbîler, bu esirlerin her birinin onun en yakın bir akrabası olan bir Müslüman tarafından başının vurulmasını dahi istiyorlardı. Fakat Resûlullah bu tavsiye ve teklifi reddedip, belli bir fidyei necât ödemelerini müteakip hepsinin serbest bırakılmalarını savunan Ebû Bekr'in görüşüne katıldı[370]. Okuma-yazma bilen her bir savaş esirinin, on Müslüman çocuğuna okuma-yazmayı öğretmesini müteakip hür olacağı da kararlaştırılmıştı[371]. Bu arada hiç bir fidye alınmaksızın salıverilenler de olmuştur ki sebebi, bunların ne kendi şahsî mâlî güçlerinin bu ödemeye kâfi gelmesi, ne de kendilerine yardım edecek dostlarının bulunması idi[372]. İslâma karşı faaliyetlere katılmayacağına dair şeref sözü veren (ve fakat bu sözü verdiği halde sonradan bu sözünde durmayan) müşrik şâir *Ebû Azze*'nin durumu böyledir. Kendisi Uhud savaşı sırasında yeniden esir düştüğünde Resûlullah, cezâ olarak onun boynunun uçurulmasını emretmiştir (bk. İbn Hişâm, s. 471, 556, 591).

373. Resûlullah, bu savaşta öldürülmüş bulunan düşman askerlerinin hiçbir şekilde cesetlerinin darbedilip kılıçlanmaması için emir verdi. Sadece şehit düşen Müslümanların değil aynı zamanda düşmana ait cesetlerin de gömülmesi[373]. Resûlullah'ın bir emri ile gerçekleştirilmiştir; hiç şüphesiz iki zümre birbirinden ayrı yerlere gömülmüşlerdir. Savaş meydanından ayrılacağı sırada harp esirlerini, her birinin bir esiri muhafaza altında tutabileceği şekilde, Müslüman askerler arasında da-

---

370. İbn Hişâm, s. 462, 471; Suheylî, II, 91-92; "para" yerine "mızrak" alınması hakkında bk. İbn Hacer, İsâbe, No. 8336; savaşa katılan mevâlî, fidyei necâtın sadece yarısını ödeyecekti: *Kenz'ul'Ummâl,* V, No. 5367; İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannaf* adlı el yazması eserinde (VI, 134/b) kaydedilmiş olduğu gibi, Hür Araplar 40 gümüş Ons, Mevlâ'lar (Mevâlî) 20 gümüş Ons ödeyecekti ki bir Ons 40 Dirhem tutarında gümüşe eşittir
371. İbn Sa'd, II/1, s. 14, 17; Suheylî, II, 92; A. b. Hanbel, I, 247 (yeni neşir No. 2216'da bu öğretmenlerden birinin kendisine verilen çocukları, uğradıkları savaş mağlûbiyetinin intikamını almak üzere, dövüp onlara eziyet ettiği yazılı bulunmaktadır); Makrîzî, I, s. 101
372. İbn Hişâm, s. 470-71; Tabarî, I, 1342-54
373. İbn Hişâm, s. 454

ğıttı ve esirlere iyi muâmele edilmesi hususunu tenbih etti[374]. Esirlerden elbisesiz kalmış olanlara libâs verildi[375]. Bu esirler Müslümanlarla birlikte ve eşit şartlarda, yemeğe oturuyorlardı. Öyle vakalar olmuştur ki, muhafız askerlerden bazıları, kendilerini tutamayıp elleri altına verilmiş esirlere karşı gösterdikleri ezâlı mûameleyi durdurmaları için Resûlullah'ın o derece ciddî azarlarına muhatap olmuşlardır ki kendi nefisleri için birkaç hurma ile iktifâ etmeye mecbûr kalmışlardır[376]. Bizzat Kur'ânı Kerîm'de yer almış bir emre göre, savaş esirlerinin İslâm Hükûmeti eliyle yiyeceklerinin ücretsiz olarak temin edilmesi gerekmektedir[377].

374. Esir alınanlardan ikisi daha sonra, ölüme mahkûm edilmiştir[378]; öyle anlâşılıyor ki bu, Mekke'de gösterilen dînî eziyet ve zulümler esnasında bir çok Müslümanı öldürmüş olmaları sebebiyle alınmış bir karardır.

375. Diğer birçok ileri gelen Mekke'li başkanla birlikte *Ebû Cehl*'in cesedi de savaş alanında düşüp kalan ölüler arasındaydı. Niçin olduğu bilinmemekle beraber *Ebû Leheb* bu askerî sefere katılmamış ve fakat örf ve âdete göre, paralı bir asker ile temsil olunmuştu[379].

376. Pek tabiîdir ki bu tantanalı zafer dolayısiyle Müslümanların sevinç ve neş'esi pek büyük olmuştur. Fakat bunun hemen arkasından Kur'ânı Kerîm, bu zaferin ne Resûlullah'ın askerî dehâsı ve ne de Müslümanların gösterdiği cesâretle elde edildiğini, fakat ancak ve sadece İslâm lehine bu zaferi takdir eden Allah sâyesinde elde edildiğini hatırlatıyordu:

> "... Ve sen oku çektiğinde, onu çeken sen değildin, fakat ancak Allah bu oku çekendir"[380].

377. Resûlullah'ın bu ilk askerî karşılaşmada gösterdiği tutum ve insânî davranış daha sonraki olaylarda da hiç değişmemiş ve İslâm Harp Hukuku*(: Siyer)* olarak gelişmiştir. Devletler Hukukununun bir

---

374. İbn Hişâm, s. 459; Tabarî, I, 1337-38
375. Buhârî, 56/140; İbn Sa'd, II/1, s. 111
376. İbn Hişâm, s. 459; Tabarî, I, 1337-38
377. *K.* 76/8-9
378. İbn Hişâm, s. 458
379. İbn Hişâm, s. 460
380. *K.* 8/17

dalı olan bu sistemde, savaş alanında düşmana karşı gösterilecek muâmele ve tutum, yaralı, esir düşmüş, ölmüş düşman askerlerine tatbik olunacak hükümler, savaş sırasında düşman tarafa ait kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, hastalar, geri hizmet insanları ile diğer muhârip sayılmayan kimselerin durumu, ganîmet mallar v.s. bu hukuk dalınca ele alınmıştır. İslâmî Harp Hukukunun bu hüküm ve kaideleri, asıl gaye olarak insan kanının en az dökülmesini olduğu kadar, malların boş yere ziyân edilip tahribini önleme hedefini de benimsemiştir. Onun Müslümanlara karşı göstermiş olduğu iyi niyet ve şefkat aslâ daha az olamazdı. Kendisi *Osmân*'ın hanımının şiddetli bir hastalığa yakalandığını öğrendiğinde onun sadece zevcesinin yanında bulunmak üzere Medine'de kalmasına müsaade etmekle kalmamış aynı zamanda *Osman*'ı, *Bedr* savaşına iştirak etmiş kabul ederek bu savaşda ele geçen ganîmetlerden onun da belli bir hisse almasını sağlayacak kadar ileri gitmişti (bk. İbn Kesîr, *Sîre*, Kahire neşri, 1964-66, II, 545). Aynı şekilde Ebû Umâme adlı sahâbî de geride annesini ciddî bir hastalıkla başbaşa bırakarak, Resûlullah ile birlikte *Bedr* savaşına çıkmıştı. Onun bu durumunu öğrenir öğrenmez derhal Medine'ye dönmesini emretmiştir; ancak o, anasına vardığında geç kalmıştı (İbn Hacer, *Tehzîb'ut-Tehzîb*, "Künyeler Bölümü", No. 69). *Umm Varaka* adı sahâbî hanım da hastabakıcılık vazifesiyle de olsa Bedr savaşına katılmayı çok istiyor ve savaş alanında şehit düşmeyi içten arzu ediyordu. Buna mukabil Resûlullah, onun bir gün şehâdet şerbetini içme şerefine kavuşacağına dair bir müjdede bulunmuş ve fakat çok şiddetli geçeceği anlaşılan Bedr savaşına katılmasına izin vermemişti (İbn'ul-Cevzî, *Vefâ*, s. 317). *Kudâ'a* kabilesine mensup *Umm Kebşet'il-'Uzriye* de benzer bir şekilde Resûlullah tarafından sonraki diğer bir askerî sefere katılma arzusundan caydırılmıştır (İbn Hacer, *İsâbe*, "Hanımlar Bölümü", No. 1463).

378. Mekke Şehir-Devletinin en ileri gelen başkanları, *Bedr* savaş alanında maktûl düştüğünden ve bu arada *Ebû Sufyân* da büyük ticâret kervanının başında olduğu halde kaçıp kurtulduğundan, kendisi bundan böyle Mekke'nin başkanı durumuna geldi. Oğlu, kayınpederi, kayınbirâderi, *Bedr* savaşında öldürülmüş bulunduğundan *Ebû Sufyân*, bunların intikamını alıncaya kadar, ne hanımına yaklaşacağı, ne saç ve sakalını kestireceğine dair yemin etti. Bunun yanında karısı da, kendi akrabalarını öldürenleri bulup onların ciğerlerini yiyeceğine and içti.

379. Bu zafer, siyâsî-dînî yapıdaki İslâm câmiasının daha da sağlam temeller üzerine oturmasını sağladı. Muhammed A.S.S., *Bedr*'de savaş başlayacağı sırada, secdeye kapanıp Allah'a yönelerek şu söz-

lerle O'ndan yardım elini esirgememesini dua ettiğinde hiç de durumu mübalâğa etmiyordu:

> "Ey Allahım!.. Şâyet şu küçücük Ordu eriyip giderse, sana (yeryüzünde) artık ibâdet edecek kimse kalmayacaktır..."[381]

380. Mekke'de Müslümanlara karşı öfke ve hiddet o derece büyük oldu ki savaşta ölü düşenler için ağıt yapıp feryâd ü figanda bulunmak yasaklandı[382] ve hiç vakit geçirilmeden bir intikam savaşının hazırlıklarına girişildi. Önceleri Mekke'liler, her halde Müslümanların eline para geçmesini önlemek gayesiyle, harp esirlerinin fidyei necâtını ödemek istemedilerse de bu görüşe karşı esir akrabalarına tekrar kavuşmak isteyen zenginlerin gizlice yürüttükleri muhâlefet, bu yasağın kısa zaman içinde kaldırılması sonucunu doğurmuştu. Teşkîli hazırlıklarına girişilen Ordu'nun savaşçı sayısını arttırmak için hiç şüphesiz çareler düşünülüp bulunmuştur. *Ebû Sufyân*'ın teklifi üzerine Mekkeliler, onun gayret ve akıllılığı sayesinde kurtulan ticâret kervanının sadece sermaye iştiraklerini almaya ve sağlanacak kârın tamamını ise hazırlıkları yapılmakta olan savaş emrine tahsis etmeye karar verdiler. Böylece 250.000 dirhem tutarında bir meblâğ toplanmış oldu[383] ki hemen hemen aynı miktarda bir meblâğı, Resûlullah tarafından esir başına 4.000 dirhem olarak tesbit olunan fidyei necâtlar için sarfetmek mecbûriyetinde kaldılar (Hatırlanacağı üzere esir sayısı 70 idi). Bu arada Mekkeliler "paralı asker" devşirmek üzere birçok kabilelere hey'etler gönderdiler.

381. Bu hazırlıklar sürdürülürken *Ebû Sufyân* birkaç silâhlı arkadaşıyla birlikte, tam Hac mevsiminin ortasında ve Mekkelilerin kan dökülmesini yasakladıkları *Mukaddes Ay*'lara isâbet eden günlerde, gizlice Medine'ye doğru gitmek üzere Mekke'den ayrıldı; gayesi, ettiği yemine göre intikam almaktı. Adamlarını Medine'ye bir günlük mesafedeki *Nîb* Dağı boğazında bırakıp geceleyin tek başına Benû'n-Nadîr Yahudilerinin büyük başkanı *Sellâm'ubn Mişkem*'in yanına vardı ve saygılarını sunduktan sonra onu, Müslüman ahâliye karşı tertiplemiş bulunduğu suikasttan haberdâr etti. Sonra *Ebû Sufyân* adamlarının yanına döndü ve onları Müslüman halkın oturduğu mahallerden uzak, Yahudilerin yerleşme bölgeleri olan Medine'nin kuzey doğu dış mahallerini teşkil eden *el-'Ureyd* bölgesine gönderdi. Onlar burada

381. İbn Hişâm, s. 444
382. *A.g.e.*, s. 461
383. *A.g.e.*, s. 555; Şe'mî, *Sîre*, (el yazması), "Uhud" maddesi

bir hurma çiftliğinde iki Müslümanla karşılaştılar ve onları derhal öldürdüler, kaçıp gitmeden evvel de çiftliği ateşe verdiler. Haberin yayılması üzerine bunların arkasından takipçiler gönderildi ise de kaçanlar, bineklerinin yükünü hafiftletmek maksadiyle yanlarındaki yiyecekleri bile savurup attılar[384]. Bu olaylardan sonra Mekkeliler Suriye'ye gitmek için kullandıkları Medine bölgesinden geçen eski yolları bırakıp *Necd* ve *Irak* üzerinden Suriye'ye ve buradan da Mısır'a giden yolları tercih etmeyi münasib gördüler ve öyle de yaptılar[385].

382. *Ebû Sufyânın* Medine'de gerçekleştirdiği baskın ve yağmadan birkaç ay sonra Resûlullah, *Zeyd'ubn Hârise*'nin kumandası altında *Necd* bölgesinde, *Rabaze* ve *el-Gamre* arasındaki *el-Karade* su kaynağına bir askerî birlik gönderdi; gaye bir ticaret kervanına el koymaktı. Kervan yöneticilerinden *Ebû Sufyân, Safvân'ubn Umeyye* ve diğer efrâd kaçmaya muvaffak oldularsa da kervanın mal mevcûdu olduğu gibi Müslümanların eline geçti. Kervandaki yükler arasında 100.000 dirhem tutarında gümüş külçesi bulunuyordu[386]. Bu kervan, Müslümanların eline gerçek mânada geçen ilk ve belki de sonuncu kervan olmuştur. Pek tabiîdir ki elde edilen bu zafer sâyesinde Mekkelilerin başlattıkları harp hazırlıkları bir dereceye kadar kösteklenebilmiş oldu.

383. Bu arada cereyan eden pek değişik bir olay da şudur: *'Umeyr'ubn Vehb*, Mekke'de iken Resûlullah ve Sahâbîleri üzerinde eziyet ve zulüm göstermiş "Şeytan ruhlu Kureyşli'lerden biri" idi. *Bedr* savaşından sonra bu 'Umeyr bir gün *Safvân'ubn Umeyye*'ye mürâcaatla borçlarını ödemesi ve geride bırakacağı ailesinin bakımını üzerine alması şartıyla, kendisinin Medine'ye gidip Resûlullah'ı katledeceğini söylemesi üzerine *Safvân* bu teklifi kabul etti. *'Umeyr* Medine'ye geldi ve huzuruna çıkması üzerine Resûlullah ona şöyle hitâp etti:

> "— Bedirde esir düşen oğlunun fidyei necâtı ödenerek geri alınması muhakkak ki kötü bir şeye vesile olmuş bulunuyor. Safvân ile senin aranda geçen (konuşmaları) biliyorum"

'Umeyr şöyle cevap verdi:

> "— Senin Allah'dan vahiy aldığına dair sözlerinle ben dâima alay ettim durdum: Fakat *safvân* ile görüşürken yapayalnızdık. Vallahi sen Allah'ın gerçek bir Resûlüsün; işte senin dînine geçiyorum..."

384. İbn Hişâm, s. 543
358. *A.g.e.*, s. 547; Tabarî, I, 1374
386. Balâzurî, I, Ha. No. 775

ve şunları da ilâve etti:

"— Şimdiye kadar İslâmın tebliği ve yayılmasına mâni olmak için yapmadığım şey kalmadı; bundan sonra ise onu yaymak için elimden gelen her şeyi yapacağım..."

Gerçekten de o Mekke'ye geri döndü ve İslâmı bu şehirde Bedr savaşından sonra oluşan şartlar altında anlatıp yaymak gibi zor bir işe girişti. Tarihçiler, Mekke'li müşrikler arasında onun açtığı "yara ve rahne"lerden bahseder ve çok sayıda insanın onu sây ü gayretleri sonucu İslâmı kabûl ettiklerini kaydederler[387]. *Safvân*'ın durumuna gelince, o bu durumdan doğrusu pek meyûs olmuş olsa gerektir.

384. Bu arada *Ebû Uzeyhir*'in başından geçenleri zikretmek isteriz. *Devs* kabilesine mensup olan bu Yemen'li Mekke'ye yerleşmiş ve Mekke'li başkanlardan birinin mevlâsı olarak yaşıyordu; kendisi bu başkanın kızını da nikâhlamak istemişti. Burada sebebleriyle ilgilenmediğimiz şartlar altında efendisi tarafından *Ebû Uzeyhir* öldürtülmüştü. Bu olayı öğrenir öğrenmez Resûlullah, kendi şâiri *Hassân*'dan bu skandal hakkında Mekkeli'lere karşı şiirler nazmetmesini istemiştir. Öldürülen, *Ebû Sufyân*'ın bir müttefîki idi ve öldüren *Velîd* ise *Mahzûm* kabilesindendi. *Hassân*'ın alaylı şiirleri tesirini gösterdi ve *Ebû Sufyân*'ın akrabaları Mahzumî'lerin intikamını almak üzere hazırlıklara geçtiler. *Ebû Sufyân*'ın gösterdiği büyük gayretler sonucu ayağa kalkan sinirler sükûnet bulabildi; o bu gayretlerinde o sırada girişilecek bu gibi iç kavga ve çatışmaların ancak *Bedr*'in intikamının alınmasını geciktireceğini anlatıp onların kafalarına sokabilmiştir. Mekke'liler sükûnete ermiş ve fakat bunu yabancılara pahalı ödemekten geri kalmamıştı. (Ebû Hüreyre'nin amcası) *Sa'd'ubn Sufeyh,* Devs'lilerin bölgesinde olduğu kadar *Yemâme*ve *Serât* bölgesinde oturan müttefiklerinin yaşadığı alanlarda eline geçirdiği bütün Kureyş'lileri öldürmeye başladı[388].

385. Son olarak Resûlullah'ın dâmadı *Ebû'l-Âs*'dan bahsedeceğiz. Kendisi Bedr'de esir düşen müşrikler arasındaydı. Muhammed A.S.S.'ın kızı ve Ebû'l-Âs'ın zevcesi Zeyneb, kocasının kurtuluş fidyesi olmak üzre, düğünleri esnasında Resûlullah'ın kendisine hediye ettiği ve çeyizi arasında bulunan mücevherlerini Mekke'den Medine'ye gönderdi. Muhammed A.S.S. bunları aldı ve *Ebû'l-Âs*'ın bir

387. İbn Hişâm, s. 471-74

388. İbn Habîb, *Munammak,* s. 234-53; Balâzurî, I, Ha. No. 277; İbn Hişâm, s. 273 ve müt.

fidye alınmaksızın serbest bırakılıp bırakılamayacağını Müslümanlara sordu. Onlar fidyesiz salıverilmesine rızâ gösterdiler. Buna mukabil *Ebû'l-'As* Resûlullah'a, zevcesi *Zeyneb*'i Medine'ye Hicret etmede serbest bırakacağını vâdetti. Kararlaştırıldığına göre bu kafileye Medine'den gelen özel muhafızlar refakat edeceklerdi. Bu küçük kervanı Mekkeli birkaç genç takip etti ve onların daha uzağa gitmelerine manî olmak üzere silâhlarına davrandılar. *Zeyneb* bindiği hayvandan yere yıkıldı ve hâmile bulunduğu çocuk düştü. Zeyneb bu olaydan sonra daha birkaç yıl yaşamışsa da bu sert düşüşün kendisinde hâsıl ettiği sakatlık aslâ iyileşmemiştir. *Ebû'l-Âs*'ın ailesi mensupları yetiştilerse de araya giren *Ebû Sufyân,* küçük kervanı Mekke'ye geri getirdi ve gece vakti gizlice yeniden yola çıkarmak suretiyle işi yatıştırmasını bildi. *Zeyneb*'in Medine'ye varması üzerine Muhammed A.S.S., torununun ölümünden mes'ul müşrik Mekke'li *Habbâr*'ı cezâlandırmak için özel vazifeliler çıkardı. Önce bu memurlara bu katili canlı canlı yakmaları emrini verdi ise de sonra fikrini değiştirip, onları geri çağırdı ve:

> "— Ateşle cezâlandıracak olan ancak Ateş'in Sâhibi'dir, yani Allah'tır. Onu sadece ölümle cezâlandırmakla iktifa ediniz"

Fakat Resûlullah'ın bu özel memurları vazifelerini yerine getiremediler. Daha sonra torununun ölümüne sebeb olan bu *Habbâr* islâmı kabul edince Resûlullah onu affetmiştir. Asıl naklettiğimiz olaya dönelim: *Zeyneb* zevcine son derece sevgi ile bağlıydı; halbuki o, daima İslâma girmeyi reddediyordu. Ancak araya giren dîn farkı, her ikisinin bir arada yaşamasına müsaade etmemekteydi. 6. H. yılın sona ermesinden evvel bir defâsında *Ebûl-'Âs* İslâm Ülkesini bir kervanın başında olduğu halde aşmak istemişti. Müslümanlardan müteşekkil bir askerî devriye birliği âniden karşılarına çıktı. O ise kervanı bir kenara atıp canını kurtardı. Takip ve gecenin bastırmasından istifadeyle gizlice Medine'ye girip zevcesi *Zeyneb*'in himâyesine sığındı. Sabah namazının kılınmasını müteakip *Zeyneb*'in yüksek sesle *Ebû'l-Âs*'a "emân" hakkı tanıdığını Medinelilere ilân etmesi üzerine Resûlullah:

> "— Müslümanlardan en zayıf kimselerin bile tanıdığı *emân,* bütün müslüman câmiası için hüküm ifade eder."

demesi üzerine kızı *Zeyneb*'in evine girdi ve ona:

> "— Emân'ın altına aldığın kimseyi en güzel bir tavırla davranmalısın. Fakat kendini asla ona terketme; Müslüman kadınların putperest müşriklerle münasebet kurmaları yasaklanmış bulunuyor."

Bunu müteakip kervanı ele geçiren savaşçılara bir haber gönderip:

> "— Siz şimdiki durumu biliyorsunuz; ele geçirdiğiniz bu ganimet kervan malları üzerinde mutlak yetkiniz var. Fakat keşke *Ebû'l-'As*'a kervan mallarını iâde etmeye rızâ gösterseniz!?."

şeklinde bir teklifte bulundu. Bu arada *Ebû'l-'Âs*'a İslâma girmesi için bir teklifde bulunuldu ise de o bunu reddetmiştir. Bununla beraber mallları kendisine iade edildi ve o da ticârî ortak ve müşterileriyle hesâb görmek üzere Mekke'ye döndü. Bir müddet geçmesini müteakip Resûlullah'ın damadı tekrar Medine'de göründü ve şöyle söyledi:

> "— Şayet bir müddet evvel burada iken İslâmı kabûl etmiş olsaydım, bunu maddî bir menfaat karşılığında yaptığım düşünülecekti. İşte şimdi tam bir gönül rahatlığı ve hür düşünce ile aranıza geldim. İslâmı gerçek bir din olarak tanıyıp benimsiyorum".

Bunun üzerine Resûlullah, kızı ile aralarında esâsen mevcût nikâhı yenilemeksizin zevcesi *Zeyneb*'in yanına gitmesine müsaade etti[389].

Uhud Savaşı:

386. Bedr savaşı üzerinden onüç ay geçmişti ve Mekke ile Medine arasında bir huzur ve uyuşma ihtimalinin ortaya çıkması henüz uzaktı. Bu arada Medine'de, Müslümanlarla Yahudiler arasındaki münâsebetler gergin bir hal aldı ve gerçekten de bir Yahudi hey'eti sırf Kureyş'lileri bir intikam savaşına sürüklemek için tahriklerde bulunmak üzere Mekke'de göründü. Muhakkak ki bu hey'et Mekke'lilere Medine olaylarında destek olacağı teminatını da vermiştir. Bu durum, Mekkelilerin hazırlıkların hızlandırmalrında âmil olmuş ve Hicrî 3. yılın Şevval ayında müttefikler'den, paralı askerler'den ve bizzat Mekkeliler'den müteşekkil 3.000 kişilik bir ordu, Medine'ye doğru yola çıkmıştır. Resûlullah şehre kapanmak ve muhasarayı ve savunma harbi ile karşılamak görüşünü ileri sürdü ise de henüz genç yaştaki kumandanları, açık bir meydanlıkta düşmana bir taarruz harbi ile karşılık verilmesinde ısrar ettiler[390]. Dışardan gelen bu saldırganlar, Medine'nin kuzey-batı tarafına karargâh kurmuş bulunduklarından Resûlullah da şehrin kuzey bölgelerine doğru yürüyüşe geçti. Bugün dahi hatırası, *Şeyheyn* adını taşıyan bir câmi ile yâdedilen Medine ile Uhud dağı arasındaki *Şeyheyn* mıntıkasına konup geceyi burada geçirdi ki zevcesi Umm Seleme kendisi için akşam yemeğini buraya

389. İbn Hişâm, s. 464-70; Senesi ise Hicrî 6. yıldır: Balâzurî, I, Ha. No. 862
390. İbn Hişâm, s. 558 ve müt.

getirmişti (bk. Samhûdî, II. neşir, s. 865). Ertesi sabah Uhud dağına kadar yol alındı ve burada, Uhud dağının geride çıkışı olmayan boğazlarından birine girilip yerleşildi.

387. Aralarındaki anlaşma maddelerine göre Medine'li Yahudilerin, şehri müdafaa etmek için Müslümanlar safında yer almaları gerekiyordu; fakat içlerinden ekserisi, bu anlaşmanın bir Cumartesi günü akdedildiğini bahâne ederek çarpışmalara katılmayı reddettiklerini görüyoruz. Bununla beraber az sayıda savaşçıdan müteşekkil bir Yahudi birliği çıkageldi ise de Resûlullah onların bir takım maksatlı kimseler olduklarından şüphelendiğinden Müslüman karargâhına girmelerini reddetmiştir. Tam yedi yüz Müslüman askeriyle o, 3000 nefer ve 200 atlıdan teşekkül eden kuvvetli bir de süvârî birliğine sahip düşmanı tek başına göğüsledi. Resûlullah'ın şehir dışında kurduğu sevk'ul-ceyş(strateji)[391] pek tesirli olmuş, düşman süvarî kıt'alarının sadece yarısı, kendi yaya kıt'alarını koruma gayesiyle onların yanında saf tutmak zorunda kalarak, hareketsiz vaziyete düşmüş, diğer yarısı ise, Uhud dağının etrafından dolaşarak Müslüman kıt'alarının arkasına sarkmak suretiyle uzun bir yol katetmiş ve fakat stratejik önemi büyük bir tepe üzerine yerleştirilmiş Müslüman okçular sayesinde buna muvaffak olamamıştı. Bilhassa seçerek üzerine yayıldıkları arâzî, Müslümanların kendilerinden dört misli daha büyük sayıda düşman kuvvetine karşı koymaya imkân verecek nitelikteydi. Harbin ilk safhasında, Müslümanların hücumları altında kalan düşmanın kaçtığı görüldü. Düşman süvâri kıt'alarının harekâtını engelleyen Müslüman okçu birlikleri *(rummât),* işte tam bu kaçış başladığı anda asıl fonksionlarını unuttular. Gerçekten de Resûlullah'ın sıkı sıkıya onlara verdiği tenbih ve tâlimat şöyleydi:

> "— Kuşların cesetlerimizi didiklemeye başladığını görseniz bile, bulunduğunuz yerleri terketmeyin".

Okçuların başında bulunan kumandan onları geri çevirmeye çok çalıştı ve kendisi görev yerinde kaldı ise de bu okçuların büyük kısmı, panik halinde kaçan düşmanı yağmalamak üzere yerlerinden ayrıldı. İşte bu durum, her şeyin alt-üst olmasına yetti: Düşman süvârisinin tetikte bekleyip duran ikinci yarısı, yeniden hücûma kalktı ve Müslüman savaşçılarının arka saflarına kadar sarktı. Bu süvârilere karşı kendilerini müdafaa etmek üzere Müslüman savaş kıt'aları bir yarım çark yapmak mecburiyetiyle karşılaştılar. Asıl önem ve ağırlığı üze-

---

391. Türkçesi de neşredilmiş bulunan benim *"Hz. Peygamber'in Savaşları* adlı kitabının (İstanbul 1972, ikinci baskı), 75-115. paragraflarına bakınız

rinde taşıyan düşman birlikleri üzerinde kurulan baskı böylece gevşeyiverince bu defa kaçanlar toparlanıp mukabil bir hücûm başlattılar. İki "ateş" arasında kalan Müslüman birliklerin durumu gayet çürük bir hâle geldi. İşte bu karışıklık esnasında düşman askerlerinden biri, Resûlullah'ı katlettiğini haykırarak etrafa duyurdu. Bu, Müslümanların savaşı kaybetmesi demekti, ve onlar kendi canlarını kurtarmak üzere etraf tepelere sığındılar. Gerçekte ise Muhammed A.S.S. yaralanmış ve hattâ bu hâliyle, düşman tarafından gizlice açılıp üstü kamufle edilen çok sayıdaki çukurlardan birine de düşmüş bulunuyordu. Ancak aralarında birkaç kadın da bulunan bir avuç sahâbî, savaşı bırakmayıp sürdürdüler ve Resûlullah'ı savunmayı başardılar. Daha fazla bir şey yapamayacağını gören düşman, savaşın cereyan ettiği meydandan kuvvetlerini çekmeye başladı. Müslümanlar, aralarında Resûlullah'ın amcası *Hamza* da bulunan 70 şehid vermişlerdi[392].

388. Bu savaşta kadınlar seçkin bir durum kazanmışlardır: Tam savaşın başında, birbiri arkasına sancakdarlarını kaybetmeye başlaması üzerine düşman tarafından kimse yere düşen sancağı alıp kaldırmaya cesaret edemez hâle gelmişti. İşte böyle bir durumda Ehâbiş kabilesine mensup bir kadın olan *'Amra,* sancağı kapıp dikti ve savaşın sonuna kadar onun muhafızlığını yaptı. Müslüman şâir *Hassân,* bunun üzerine Ehâbiş kabilesinden devşirilen Mekke'li paralı askerler hakkında şu hicviyeyi kaleme almıştır:

> "Harisî'lerin kızı orada olmasaydı, siz köleler gibi çarşıda satılığa çıkarılırdınız..."[393]

389. Düşman ordusunun kumandanı *Ebû Sufyân*'ın karısı *Hind,* kendi hesabına andını unutmamıştı: Resûlullah'ın amcası *Hamza*'nın cesedi üzerine atıldı; o, Bedr'de *Hind*'in babasını ve oğlunu öldürmüş bir kimseydi. Göğsünü yarıp *Hamza*'nın ciğerini söktü ve yemeye başladı. Sonra da burnunu, kulaklarını v.s. organlarını ipe dizip bir çelenk yapmak üzere kesip kopardı[394]. İki oğlunu *Uhud*'da öldüren Müslümanların kafataslarından şarap içmek üzere kadeh yapacağına dâir diğer bir Mekkeli kadın olan Sa'd'ın kızı *Sulâfe* de ayrıca andiçmişti[395].

---

392. İbn Hişâm, s. 555-638 ve muk. ed. s. 607
393. *A.g.e.,* s. 571; Makrîzî, s. 125-26
394. İbn Hişâm, s. 581; Balâzurî, I, Ha. No. 696
395. İbn Hişâm, s. 567, 639

390. Müslüman tarafa gelince: Onlar arasında yer alan kadınlardan biri olan *Umm 'Umâre* tam bir erkek gibi savaştı ve elde ettiği sonuçlarla Resûlullah'ın takdir ve övgüsüne mazhar oldu. Tamamen başka çeşitten bir yiğitlik, Dînâr kabilesine mensup Medineli bir Müslüman olan *'Amr*'ın kızı Hind'de görülür: Savaştan sonra Müslüman birlikler Medine'ye döndükleri sırada ona, zevci, babası ve kardeşinin savaş alanında şehit düştüğünü haber verdiklerinde o şu suâli sormuştur:

"Resûlullah'a ne oldu? O nasıl?!"

Kendisinin sağ ve sâlim olduğu bildirilince, ve hakikaten de onu bizzat görür görmez, şu hissiyatını namzeden bir şiir söylemiştir:

"— Mâdem ki sen hayattasın, diğer bütün felâketler bir yana konabilir"[396].

391. Asıl savaşla ilgili durumlara gelince: Birkaç sahâbî'nin yardımıyla Resûlullah düştüğü derin çukurdan çıktı ve *uhud* dağına doğru tırmandı ve dağın doğu yamacı üzerindeki hacıların hürmetle ziyâret ettikleri yerlerden biridir. Yavaş yavaş Müslümanlar haberi öğrendiler ve bu mağaranın önünde toplanmaya başladılar. Düşman taraftan silâhlı bir kıt'a, bu toplaşmaya saldırmak için niyetlendi ise de burada gerçekten Resûlullah'ın bulunduğundan haberi olmadığından kendilerine yüksekten isâbetli ok ve taş atışlarında bulunan bu bir avuç Müslüman üzerinde pek fazla ısrar etmeyip çekildi gitti. *Ebû Sufyân* nihâî olarak savaş alanında bir dolaştıktan sonra o da çekildi gitti. Bu arada gitmeden evvel mağaradakilere doğru yaklaşmış ve onlara bağırarak şu suali sormuştu:

"— Muhammed yaşıyor mu?"

Resûlullah bu suale bir mukabelede bulunulmamasını tenbih etti. *Ebû Sufyân* devamla:

"— *Ebû Bekr* yaşıyor mu, *Ömer* hayattı mı?" v.s.

Müslümanlardan hiç bir cevap alamaması üzerine sözlerine şunları ilâve etti:

"— Tabiî bütün onlar öldüler. Putumuz *Hubel*'e hamd ü senâlar olsun!"

Bunun üzerine *Ömer* daha fazla sükûtu muhafaza edemedi ve onun sözlerini inkâr için haykırdı. *Ebû Sufyân*, Ömer'in sesini tanımış ve Resûlullah'ın da hayatta olduğunu öğrenmiş ve hattâ bu karşılıklı ko-

---

396. Makrîzî, I, 147; *Muhabbar*, s. 404

nuşmayı dinlediğini de hissediyordu. Bu durum üzerine *Ebû Sufyân'*-ın sâdece şunları söylemekle iktifâ etmesi şaşılacak bir şeydir:

> "Bu gün, bir başka güne bedeldir: Uhud Bedr'in (öcüdür); Hanzele (İbn Ebî 'Âmir), (oğlum) Hanzele'ye mukabildir. İsterseniz gelecek yıl Bedr'de aynı gün benimle tekrar karşılaşmak üzere geliniz!.."[397]

Bunları söylemesi üzerine, o sırada tamamen müdafasız kalmış bulunan Medine'yi yağma etmeyi aklına getirmeksizin kumandası altındaki askerî birliklerle beraber çekilip gitti. Acaba bu durum, sadece bir muhakeme hatası ve kötü bir karar mıdır? Acaba o sırada *Ebu Sufyan,* paralı askerlerinin çekilip gitmelerine izin vermiş olduğu için mi o da alanı terketmeye mecbûr olmuştu? Gerçekten de ne kadar önemli olursa olsun Müslümanların son anda teşkil ettikleri bu direnme gücü ile tek başına başedemeyeceğini anlamış olabilir. Acaba şahsiyet ve gönlünün yüksek vasıflarını takdirle karşıladığı bu çocukluk arkadaşına karşı hâlâ yakınlık hisleri[398] mi taşıyordu? Ve bu arada bizzat Resûlullah'ın şahsına karşı bir kin beslemediğinden esâsen elde etmiş bulunduğu zaferle mi iktifâ etmek istiyordu? Acaba sabahleyin paralı askerlerinin gevşekliği sebebiyle kaybettiği savaşı ve onların zayıflığını görmüş ve onlarla birlikte sonucundan emîn olmadığı yeni bir savaşa girmek mi istememişti? Acaba Müslümanlar lehine durumun ters dönmesi halinde hiç de ümid etmedikleri bir sırada elde ettikleri bu zaferin berbat olup ellerinden çıkıp gitmesinden mi korkuyordu? Bu çeşit suallerin hiç birine dair bilgimiz yoktur. Her hâl ü kârda *Ebû Sufyân*'ın, mâdem ki bu davranışında kendisi için bir menfaat yoktu, o halde bilerek ve isteyerek putperest arkadaşlarına ihânet ettiğini sanmak abes olacakır.

392. Daima ihtiyatlı ve herhangi bir şaşırtıcı manevraya mukabele durumunu muhafaza eden Resûlullah, düşmanın giriştiği yeni harekât hakkında bilgi toplamak üzere bir gözcü çıkardı ve düşmanın develerine binip atları da yedeklerine almış vaziyette yüz geri bir yürüyüşe geçtiği haberini aldı. Muhammed A.S.S. bu durumu şöyle açıkladı:

> "Uzun bir yolculuğa çıkma niyeti taşıyorlar; şayet Medine'ye hücum etmek isteselerdi atlarına binerlerdi"[399].

---

397. İbn Hişâm, s. 582-83; "Hanzele, Hanzele'ye mukabildir" cümlesi, Câhiz'in *"Osmâniyye"* adlı kitabında kayıtlıdır
398. Yukarda geçen 183. paragraf ve dip nota bakınız
399. İbn Hişâm, s. 583

393. Resûlullah yaralarını sardırdı, şuhedâ cenâzelerinin gömülmesine nezâret etti, namazlara ise ayakta değil de oturduğu halde imâmlık yaptı ve kısa zaman sonra da Medine'ye geri döndü. Düşmanın bu ânî çekilişine bir mâna verememekle beraber, onların pişman olup geri dönebilecekleri ihtimalini düşünerek takip edilmesi gerektiği inancına bile kapıldı. Bu düşüncesinde isâbetsiz değildi; fakat bu değerlendirme üzerine aldığı tedbirler karşısında düşman başlattığı çekilme harekâtını devam ettirme durumunda kaldı; paralı askerler ise yeni bir ödeme yapılmaksızın hayatlarını tehlikeye sokmada hiç bir sebeb görmediler[400].

394. Bu arada şunu hatırlatalım ki Hıristiyan keşisi *Ebû 'Âmir,* Resûlullah'ın Medine'ye Hicret edişi üzerine kendi istek ve arzusu ile Mekke'ye yerleşmek maksadıyle vatanı olan Medine'den ayrılmıştı. İşte bu *Uhud* savaşında o Mekkelilerle birlikte gelmiş ve savaş alanında üzerleri kamufle edilen çukurları o açtırmıştı. Savaşın başlarında Müslüman Ordu birliklerine iyice yaklaşarak, Resûlullah'ı terkedip onu yalnız başına bırakmaları çağrısında bulundu. Pek tabiîdir ki onun bu çağrısına Müslümanların hemen uyması beklenmiyordu[401].

er-Recî' bölgesinde cereyan eden acıklı olay:

395. Mekkeliler, Müslümanların başını kesip getirene mükâfat vereceklerini ilân etmişlerdi. İşte bu sebeble *Ehâbîş* adını taşıyan kabileler topluluğundan *'Adel* ve *Kaare* soplarına mensup bazı zümreler, *Uhud* savaşından birkaç ay sonra, kendi içlerine Müslüman mübelliğ-muallimler gönderilmesini istemek üzere Medine'ye geldiler. Resûlullah bu iş için on kadar eleman seçti. Bunlar Mekke yakınlarında *er-Recî'* mevkiine vardıklarında gece vakti bir hıyânete uğradılar; teslim olmayı reddetmeleri üzerine de o bölgede oturan kimseler tarafından ekserisi kılıçtan geçirildi. Bu arada hayatta kalan üç müslüman o bölgede oturan ve bir fidye mukabili serbest bırakılmaları suretiyle hayatlarının bağışlanacağı vâdinde bulunan Huzeylî'lere sığınmayı kabûl ettiler. Bunun üzerine bu üç esir Mekke'ye doğru yola çıkarıldılar. Mâruz bırakıldıkları çok sert ve haşin muâmele karşısında kendilerini beklemekte olan âkıbeti tahmin eden biri, kendisini bağlayan ipleri çözmeye muvaffak oldu ise de giriştiği çatışmada şehid düştü. Diğer ikisi, Mekke'de hapsedilmiş iki Huzeylî esir ile gûya mübâdele edilmek üzere mekkelilere teslim edildiler. *Safvân'ubn Umeyye* bunlardan birini satın aldı ve onu, kölesi *Nastâs* (acaba bu ad

400. İbn Hişâm, s. 589-90
401. *A.g.e.,* s. 561-62

bir Hıristiyan adı olan *Anastas*'dan mı geliyor?)'a herkesin gözü önünde onu öldürmesi için gönderdi. Bu alenî îdam cezasında seyirci olarak bulunanlar, Resûlullah'a hakaretler yağdırdılar ve fakat kesin bir ölüm karşısında bile bir müslümanın Allah'ın Elçisine ne derecede sevgi ile bağlı olduğunu görmekten hem şaşırdılar ve hem de pek müteessir oldular. Aynı âkıbet diğer esiri beklemekteydi. Muhafaza ve bakımı kendisine tevdi edilen aile mensuplarını, onun tutum ve davranışları o derece tesiri altına aldı ki kısa zaman sonra bu aile İslâma geçmiştir. Gerçekten de kendisini çarmıha gerecekleri yere götürmelerinden az önce ölüme cesaretle hazırlanmak için ev sahibesinden tıraş olmak üzere bir ustura istemişti. Kadın usturayı, esire götürmek üzere çocuğuna teslim etti. Çocuk gittikten sonra kendisine, ölüme mahkûm edilmiş bir kimseye gösterilen böyle bir hareketin çocuk için ne derece tehlikeli bir şey olduğu hatırlatıldı ise de artık olan olmuştu. Fakat *Hubeyb* adını taşıyan bu Müslüman esir, usturayı aldı ve ona: "Bir müslümanın kendisine gösterilen itimada asla ihanet etmeyeceğini" söyleyerek onu okşadı ve çıkıp gitmesine müsade etti. Burada Mekkelilerin taşıdıkları bâtıl inanışlarla ilgili bir hususa dikkati çekelim: Mekkeli müşrikler nazarında, Şehir-Devlet'lerinin toprakları mukaddesti. Bu sebeble ölüm mahkûmu bîçâreyi mukaddes bölge dışında kalan *Ten'îm* mevkiine götürdüler. Burada çarmıha gerilmiş olan ve bir müddet canlı kalan mahkûmu uzun zaman mızraklarla dürtüp durmak suretiyle eziyet ederek eğlendiler[402].

İptal edilen meydan okuma:

396. *Ebû Sufyân* Uhud'da cereyan eden savaşın akabinde Müslümanlara meydan okuyarak tam bir sene sonra tekrar *Bedr*'de karşılaşmak üzere bir savaş randevusu vermişti. Gerçekten de Müslümanlar ertesi yıl *Bedr*'deki buluşmaya gitmişler ve fakat Mekke'liler kıtlık sebebiyle, karşılaşmayı bir yıl sonraya bıraktıklarını bildirmişlerdir. Müslamanlar ise orada hazır bulunmuşlar, ancak yanlarına silâh yerine bol miktarda ticarî emtea almışlardı. Tam o günlere isabet eden *Bedr* Fuarı'nda bu malları piyasaya sunarak önemli miktarda kâr elde etmişlerdir[403]. Durumun bu şekilde gelişmesi üzerine Müslüman şâirler, hasımlarının gevşek ve ödlek tutumlarını hicveden şiirler nazmetmişlerdir. Ancak bunlar, onlarda hiç bir tesir husule getirmemiştir.

---

402. *A.g.e.*, s. 638 ve müt.; Makrîzî, I, 176. Ibn Hişâm'da s. 993-94'de verilen bilgiye göre buna misliyle mukabele için Resûlullah tarafından bir askerî birlik gönderilmiştir. Ebû Sufyân bu sefer esnasında canını kurtarmak üzere kaçmışsa da, diğer bazı Mekke'liler kılıçtan geçirilmişlerdir.

403. İbn Hişâm, s. 666; Balâzurî, I, Ha. No. 726

Kadın hakları konusunda gerçekleştirilen inkılâb:

397. Her ne kadar Resûlullah yeni kurulan Devletin savunulması, emniyeti ve huzuru için pek çok meşgale içine girmiş ise de onun nazarında dînî ve sosyal reformlar (ıslâhat) çok daha tercîhe şâyan iş konularıydı. Daha yukarda da gördüğümüz gibi o evvelce hiç bir neticesi olmayan şekli bir takım şartlara bağlanmış, Allah ile kulu arasındaki ilişkileri, günlük hayatın akışı içinde hiç şüphesiz bir takım tesirleri bulunan canlı gerçeklere bağlamıştı: Bunlara göre, bir mü'min günde beş vakit namazını kılmak ve her yıl belli bir ay boyunca oruçlu kalmak mecburiyetindeydi. Muhammed A.S.S. muhtaç ve fakirlere tahsis edilmek üzere bir takım vergileri de müesseseleştirmiştir. Girişilen harpler, örf ve âdete dayanan miras hukukunun yetersizliklerini ortaya çıkarmış bulunuyordu. *İbn Habîb*'in bize naklettiğine göre[404], Medine örfünde, babanın ölümü halinde savaşacak yaşa gelmiş olan büyük oğul, küçük yaştaki bütün erkek kardeşlerini, kız kardeşlerini ve hattâ anasını mahrûm bırakmak suretiyle kendisi doğruca mirasa konuyordu. Bulûğ çağına erişmiş oğlanların bulunmaması halinde ise, erkek kardeşler, erkek kardeşin oğulları (yeğenler), baba tarafından gelen diğer erkek akrabalar mirasçı olabiliyorlardı. İşte *Uhud* savaşından sonradır ki Kur'ânı Kerîm, kadının miras konusundaki bu kötü kaderini daha elverişli ve iyi bir hâle getirmek üzere duruma müdâhale etti. Miras konusunda Kur'ânı Kerîm sadece yaşça büyük ve küçük oğullar arasındaki mezkûr eşitsizliği ortadan kaldırmakla iktifâ etmedi ve fakat aynı zamanda ana, kız çocuk, kız kardeş, büyük ana, kız torun gibi kadın akrabalara öyle mirascılık hakları tanıdı ki bunlar aksine bir vasiyetnâme tanzim edilmesi suretiyle engellenemeyen haklar (mahfuz miras hisseleri) olarak yürürlüğe kondular. Gerçekten de bu savaşta bir müslüman sahâbî kadının kocası şehid düşmüş ve kendisinin hayatta sadece kız çocukları bulunduğu için ve örfe göre onlar mirasçı olamadıklarından bütün mal ve mülkünü de kaybetmiş bulunuyordu. Bu konu ile ilgili olarak *Samhûdî* bize göz alıcı ayrıntılı bilgiler verir (bk. II. neşir, s. 1125): Bu sahâbî hanımın büyük bir yemekli toplantıya Resûlullah'ı nasıl dâvet ettiği ve ona bu çifte felâket ve kaybını nasıl izah edip açıkladığı ve gerçekten de birkaç gün sonra İslâm miras hukuk ile ilgili âyetlerin nâzil olduğu bu kaynakta anlatılmaktadır. Bunun doğurduğu sonuçlar son derece önemli olmuştur.

---

404. Ibn Habîb, *Muhabbar*, s. 324-25; Balâzurî, I, Ha. No. 722

Hendek Savaşı:

398. *Uhud* savaşından sonra Müslümanlarla Yahudiler arasında mevcut ilişkiler daha da kötü bir hale bürünmüştü. Bu ilişkiler nihayet *Benû'n-Nadîr* Yahudileri ile girişilen bir savaş sonucu koptu gitti. Îdama mahkûm edilmeleri üzerine, bu Yahudilerin eski bir müttefiki olan *'Abdullah'ibn Ubeyy*'in araya girmesi ile Resûlullah, bizzat bu savaşa katılmış olanların şehirden çıkıp gitmeleri ile iktifâ edilmesine, sahibi bulundukları arazileri satmalarına, alacaklarını tahsil etmelerine ve giderken de bütün mallarını beraberlerinde almalarına rızâ gösterdi. Bu konuya daha ilerde tekrar döneceğiz. Bu Yahudiler, Medine'nin 200 km. kadar kuzeyindeki *Hayber* bölgesine yerleşmişlerdir. Hiç şüphesiz onlar bu muameleden memnun olmamış ve hiç vakit geçirmeksizin çeşitli hey'etler çıkarmışlardır. Bunlardan biri, Medine Şehir-Devletine karşı bir diğer Şehir-Devletini düşmanca tavır ve tutum içine itmek üzere Mekke'ye gelmişti ve hiç şüphesiz bu hey'et mensupları İslâm Devletine karşı yöneltilecek bir saldırı ittifakı ile ilgili projenin ana hatlarını ortaya dökmüşlerdir. "Sonra Yahudiler *Gatafan*'lılara da gittiler ve Resûlullah'a karşı kendilerine yardım etmeleri şartıyla *Hayber*'in bir yıllık hurma mahsûlünü onlara vereceklerinden bahsettiler. Bunlar teklifi güle oynaya kabûl ettiler. *Fezâre*'lilerin reisi *'Uyeynet'ubn Hısn* aynı teklife rıza göstermede daha da çabuk davranmıştır. Onlar aynı maksatla *Benû Suleym* arasına da girdiler ve sonunda onlar da bu projeye katıldılar. Bunu müteakip Yahudiler, civarda yaşayan bütün diğer Arap kabilelerini de dolaştılar ve hepsi de onlarla birlik oldular. Kureyş'liler bu sefere çıkınca, kendileriyle ittifak anlaşması yaptıkları kabileler ve Kinâne, Sakif ve diğer kabile toplulukları içinde bulunup kendi tesir ve nûfuzları altına aldıkları zümrelerle birlikte hazır durumdaydılar ve onlar böylece çok sayıda Arap kabilesini her birini kendi başkanlarının ve ileri gelenlerinin kumandası altında olmak üzere bir araya toplamış oldular[405]. Haritaya bir göz atacak olursak görürüz ki *Gatafân* ve *Fezâre* kabileleri Medine'nin kuzeyinde, *Benû Suleym* doğu'da, *Mekke*'liler, *Kinâne*'liler ve *Sakîf*'liler de güney bölgelerde oturmaktaydılar. Diğer deyişle Medine üç taraftan çevrilmiş ve tehdit altına alınmış vaziyetteydi. Hepsi bundan ibâret de değildi: Suriye ve Irak bölgelerinden gelen ve Medinelilere ait hubûbat yüklü kervanlar, Arabistan'ın en kuzeyindeki *Dûmet'ul-Cendel* bölgesi üzerinden geçip gelmekteydi. İşte hadisele-

405. Balâzurî, I, Ha. No. 730; İbn Hişâm, s. 669; Umumî bilgiler için *"Hz. Peygamber'in Savaşları"* (İstanbul 1972, ikinci baskı) adlı kitabımın 116-156. paragraflarına bakınız

rin tam böyle şekil aldığı bir sırada *Dûmet'ul-Cendel* bölgesinin başkanı *Ukeydir*'in kalkıp bu kervan yolunun hayatiyet arzeden akışını Medine'lilere karşı kesmesi, hiçbir şekilde sırf bir tesâdüfe bağlanamaz[406]. Biz durumun böyle bir gelişme göstermesinde Hayber Yahudilerinin iktisadî nüfûz ve tesirini görmekteyiz. Bunun üzerine Muhammed A.S.S. çok uzaklardaki *Dûmet'ul-Cendel* bölgesi üzerine askerî bir sefer tertiplenme mecburiyetini hissetmiş, Ordu'sunun başında olduğu halde Medine'yi terketmişti.

399. Yahudi- Mekke ittifakının yürüttüğü strateji şöyle hulâsa olunabilir: Resûlullah'ı Medine'den uzaklaştırmak ve başsız kalan şehir üzerine, *Gatafân, Suleym, Mekke* ve diğer kabilelerden devşirilen kuvvetlerle her yönden bir hücûm gerçekleştirmek ve bunu müteakip, başşehrinden iyice uzaklaşmış bulunan Resûlullah ve az sayıdaki sahâbilerinden teşekkül eden Ordu'sunu bir kenarda sıkıştırarak, bu gaile ve beliyyeden ebediyyen sıyrılmaktı. Planın gerçekleştirilmesi için noksan bir taraf bulunmuyordu; fakat insan sebebe tevessül eder, ister ve ancak sonucu Allah takdîr eder.

400. Gizlice tertiplenen bu komploda meydana gelen ilk muvaffakıyetsizlik *(1):* Geniş bir kabile olan *Huzâ'a* içinde öyle zümreler vardı ki bunlar asırlardan beri Muhammed A.S.S.'ın ailesi ile dostluk ve ittifak bağları ile bağlı bulunuyorlardı; diğer taraftan yine öyle zümreler vardı ki (bilhassa bu, Benû'l-Mustalık sopu'dur) bunlar, Ehâbîş''lerin bir kısmı olup Mekkeli müşriklerin en yakın ve en samimi müttefikleri durumundaydılar. Mustalık'lılar pek tabiî olarak Medine'ye karşı bir saldırı hareketine girişmek üzere Mekke'liler safında askerî birlikler halinde toplaşmaya başlamışlardı. Bunlar Kızıl Deniz sahili üzerindeki *Kudeyd* yakınında ve Mekke ve Medine arası *el-Mureysî'* su kaynağı mevkiinde oturduklarından giriştikleri bu hazırlıklardan Resûlullah haberdar olmakta gecikmedi ve Mustalık'lıların yeğenleri olan Eslemî'ler arasından seçilmiş özel memurlar göndererek haber toplamaya çalıştı; Resûlullah tertiplenen bu komployu bütün teferruatı ile tesbit ve teşhis edemedi ise de toplanan bilgilerden, Hicrî 5. yılın Şa'ban ayında[407] bir müdafaa seferine çıkıp düşman sal-

406. Mes'ûdî, *Tenbîh*, s. 248

407. Bu konuda tarih olarak 4, 5 ve hattâ 6. Hicrî yıl verilmektedir. Biz 5. yıl haberini Balâzurî'den *(Ensâb*, I, Ha. No. 729) almış bulunuyoruz. Bu konunun münakaşası için ayrıca bk. Makrîzî, I, 214; ayrıca, Beyhakî *(Delâ'il*, II, 127/b) diyor ki, Hicrî Takvim başlangıcını Hicret olayından bir yıl sonra başlatan tarihçiler için bu, 4. Hicrî yılda cereyan eden bir olaydır; fakat Hicrî Takvimi, Hicret olayından bir yıl evvel başlatanlar için ise, 6. Hicrî yılda cereyan eden bir olay olmaktadır ki Beyhakî'nin bu izah şekline göre, verilen tarihlerde bir tutarsızlık söz konusu olamaz

dırıya henüz geçmeden önce onu yuvasında yakalamak için derhal hazırlıklara girişilmesi icab ettiği sonucunu çıkarmış ve Mustalık'lılara bir baskın vermiştir. Tarihçilerin kaydettiklerine göre sadece bir tek müslümanı şehid vererek bu Bedevî'leri kıskıvrak yakalamıştır; sadece bunların hayvan sürüleri değil ve fakat aynı zamanda aileleri de ele geçirilmişlerdir. Ancak birkaç saat sonra biz, düşmanın Muhammed A.S.S.'ın en yakın dostlarından biri haline geldiğini görmekteyiz. Bakınız nasıl: Böylesine ciddî bir savaş halinde, kendi sahâbîlerinin memnûniyetsizliğine sebeb olmayacak bir biçimde Resûlullah, onların yardımlarını almak istiyordu. Hayvan sürüleri, kadınlar v.s. şeylerin ganîmet olarak müslüman savaşçılar arasında bölüştürülmesini müteakip, Resûlullah mağlûp düşen kabile başkanının kızını, değerini ödemek suretiyle satın aldı ve onu azâd etti arkasından nikâhladı. Bu durum karşısında, müslüman savaşçıların ellerinde köle halinde bulunan harp esirleri, Resûlullah'ın zevcesi tarafından akrabası durumuna gelmiş oluyorlardı ki Resûlullah'ın bu akrabalarına köle ve câriye olarak sâhip olmaları müslümanlar için hiç de sevimli bir şey değildi. Sonunda herkes ganimetten eline geçen hisseyi red ve iâde etmekte tereddüt geçirmedi. İki yüz ailenin birden, hiç beklenmedik bir şekilde hürriyetlerine kavuşturulmaları üzerinde Mustalık'lılar kaybettikleri on savaşçıyı pek çabuk unuttular ve sonunda İslâmı kabul ettiler[408].

401. İkinci muvaffakiyetsizlik *(2): Medine*'nin güneyine doğru sekiz günlük bir mesâfede bulunan Müslüman Ordu'su mensupları, *Mustalık* seferinde dönerken, *Fezârî*'lerin kuzeyden sarkıp o sırada herhangi bir askerî savunma gücünden mahrum İslâm başşehrine bir saldırı tertiplemelerinden endişe ediyorlardı[409]. Fakat *Fezârî*'ler bu sırrı saklamak ve diğer müttefiklerle birlikte Medine üzerine bu boşluk esnasında bir saldırıya geçmek yerine, tutumlarıyla ayrıca bu sakladıkları sırrı faş edip beli etme durumuna da düştüler ve böylece başarı şanslarını azalttılar.

402. Üçüncü muvaffakiyetsizlik *(3):* Münâfıklardan *'Abdullah'-İbn Ubeyy*'in Medine'den çıkarılan *Benû'n-Nadîr* Yahudilerininin ileri gelen dostlarından biri olduğu bilinmektedir. Ona taç giydirmek suretiyle Medine kıralı yapılması projesi, Medinelilerin İslâmlaşması ile suya düşmüş bulunuyordu. O ise, *Bedr* savaşında Müslümanlar bir zafer elde edene kadar İslâma geçmemişti. *Uhud* savaşı sırasında ise İslâm ordusunu teşkil eden birliklerin üçte birini de peşinden sürükle-

---

408. İbn Hişâm, s. 725-29
409. Makrîzî, I, 204

mek suretiyle son anda Resûlullah'ı terkedip ayrılmıştı. *Benû'n-Nadîr* Yahudilerini Resûlullah'ın haklı istek ve taleplerine mukavemet etmeye ve inatla karşı koymaya teşvik eden dâima o olmuştur. Kedisi münâfıkça faaliyetlerde bulunup Müslümanlar arasında geçimsizlik çıkarmak için çareler arayıp durmuştur. Her halde o, büyük saldırıyı tertipleyen ve hazırlayan aynı hey'etin içinde bulunmuş olmalıdır. Zîra, onun bu sırada gösterdiği faaliyete bir göz atacak olursak gayet yoğun bir hal aldığını görürüz: Mustalık'lara karşı düzenlenen sefere Resûlullah'la birlikte çıkmıştır. Daha evvel Mekkeli *Muhâcirlerle,* Medineli *Ensâr* zümreleri arasında kurnazlıkla ayrılık ve tefrika tohumlarını atmasını bilmiş ve Resûlullah, tarafları yeniden bir araya getirebilmek için büyük gayret sarfetmek mecburiyetinde kalmıştı[410]. Giriştiği oyunda iyice maskesi sıyrılan *İbn Ubeyy,* şeytânî bir takım yeni tertipler peşinde koşuyordu. Mustalıklara karşı tertiplenen bu seferde Resûlullah, hanımı Âyişe'yi de beraberinde bulunduruyordu. O günlerde kadınlar, artık yüzlerini de bir peçe ile örtmeye başlamışlardı. Bir gün kendisi tabiî ihtiyaçlarını defetmek üzere karargâhtan uzaklaşmış ve nahîf ve ince yapılı olması dolayısiyle farkına varılmaksızın onun tahtırevânını, devesinin üzerine içi boş olduğu halde kendisini içinde zannederek yerleştirmişler ve böylece yola çıkılmıştı. Âyişe ise, Ordu'nun konaklamış olduğu yere döndüğünde burada kimseyi bulamamış ve ne yapacağını bilemez bir halde kendini kumlar üzerine atıp hüngür hüngür ağlamaya başlamıştı. Az sonra İslâm Ordusundaki gönüllülerden biri, her halde sonuncu bir savaşçı buradan geçerken müslüman bir kadının yerde "ölü" gibi yattığını ve hattâ gömülmemiş olduğunu hayretle görerek yaklaştı. Durumu öğrenir öğrenmez hemen inerek Âyişe'yi kendi devesine çıkardı ve kendisi yaya olarak ilerlemeye başladılar ve sonunda yürüyüş halindeki birliklere vardılar. Bunda bir fevkalâdelik yoktu, fakat *'Abdullah'ibn Ubeyy* intikamını almak üzere bundan istifâde etmeye çalıştı ve Resûlullah'ın zevcesine her türlü iftirayı *(ifk)* yöneltmek yoluna girdi. Medine'ye varıldığında Resûlullah durumu uzun uzadıya araştırıp soruşturdu ve sonunda gerçek durumu öğrendi; nitekim Kur'ânı Kerîm'de yer alan bazı âyetlerin [411] nâzil olmasıyla da bu mesele tamamen aydınlığa kavuştu. Bu münâfık müslümanın çevirdiği oyun ve entrikalar öldüğü 8. H. yıla kadar devam etmiş durmuştur. O sırada Resûlullah, *'Abdullah'ibn Ubeyy*'in oğlunu şefkatle seven ve Abdullah'ın da, Bedr savaşı sırasında Gayri Müslim olarak

---

410. Makrîzî, I, 199-203
411. *K.* 24/11-20; İbn Hişâm, s. 731 ve müt.

ele geçen ve savaş sırasında üzerindeki elbiseyi düşürüp kaybeden Resûlullah'ın amcası *Abbâs*'a kendi elbisesini takdim edip bağışlayan bir kimse olması dolayısiyle, bu *'Abdullah* öldüğünde, Resûlullah kendi elbisesini *'Abdullah*'ın üzerine kefen olarak sarılmasını sağlamak üzere bağışlamıştı. Fakat onun bu kadirşinaslığı Resûlullah'ın tamâmen şahsı ile ilgili özel bir tutumudur. Bu sırada nâzil olan bir âyet ile, Resûlullah bile olsa kimsenin, münâfıklığı sâbit olan bir müslümanın cenâze namazını kılmaması şeklinde ilâhi bir kaide vazedilmiş oluyordu[412].

403. Dördüncü muvaffakiyetsizlik *(4):* Düşmanlarının da tahmin ettikleri gibi Resûlullah nihayet küçük bir askerî birliğin başında olduğu halde Medine'nin kuzeyinde iki haftalık bir yolculukla varılan *Dûmet'ul-Cendel* ahâlisini cezalandırmak üzere yola çıktı. *İbn Hişâm*'ın bize bildirdiğine göre[413]. Resûlullah evvelki tatbikatının tersine bir hareket göstererek tam yarı yoltan geri dönmüş ve Medine'ye varmak üzere bütün sür'atiyle harekete geçmiştir. Nitekim birkaç hafta sonra Medine şehri, Mekke, Hayber ve diğer bölgelerden gelen müttefik kuvvetler tarafından kuşatılmıştır.

404. Kur'ânı Kerîm Müslümanların o sırada içine girdikleri endişeli ve sıkıntılı rûhî ve durumlarını şu cümlelerle ifâde etmekle asla mübalâğa etmemiştir:

> "... Ve gözler yuvasından çıkacak, kalpler ağza gelecek gibi oluyordu"[414].

405. Mekke bölgesindeki Resûlullah'ın müttefiklerinden *Huzâ'a*'lılar, bu askerî harekât planından haberdar olur olmaz derhal Resûlullah'ı ikaz etmek üzere yola çıktılar. Medine'ye doğru uzanan ve umûmiyetle on günde aşılabilen yolu, haberi götüren hecin develeri dört gecede aştılar[415]. Acaba bu haberciler Resûlullah'a ulaşmak üzere daha sonra yollarına devamla *Dûmet'ul-Cendel*e deve koşturmaya devam mı ettiler, yoksa Medine'de Resûlullah'ın bıraktığı nâib, ikaz haberini ulaştırma işini bizzat kendi üzerine mi aldı, bunu bilemiyoruz.

---

412. *K.* 9/84; İbn Hişâm, s. 927; Makrîzî, s. 496. Bu sonuncu kaynaktaki kayıtlara bakacak olursak (s. 291-92), Hudeybiye anlaşması sırasında Kureyş'li Müşrikler bu münafıkın, istisnâî bir kimse olarak Kâ'be etrafında icra edilen tavâf rüknünü yerine getirmek üzere Mekke'ye girmesine müsaade etmişlerdi; fakat oğlu, bu teklifi reddetmesi için onu iknâ edebilmiştir

413. İbn Hişâm, s. 668

414. *K.* 33/10

415. Şe'mî, *Sîre*(el yazması), "Hendek" maddesi

Tam yarı yolda Resûlullah'ın karar değiştirip geri dönmesinde, *Dûmet'ul-Cendel* yolu üzerinde uzanan *Fezârî*'lerin arazisinden geçerken onların boş bulunup ağızlarından kaçırdıkları bazı bilgiler de rol oynamış olabilir.

406. Durum ne olursa olsun, Medine'ye döner dönmez Resûlullah, hemen savunma hazırlıklarına girişti. İşin başında şu mülâhazalarla şehir içinde kalıp dışardan gelecek bir kuşatmayı karşılama yolu düşünülmüştü; yemek ve içmek şeklindeki ihtiyaçlarını gidermek üzere evlerinde her şey bol miktarda mevcuttu, şehir civarı yoğun bir biçimde bahçeler ve bunları birbirlerinden ayıran çit ve alçak duvarlarla çevrilmişti, ayrıca bunlar arasında uzanan yollar daracıktı; bundan ayrı, şâyet şehir içinde kalacak olurlarsa açık ve düz bir ovadan gelecek umûmî bir saldırıyı daha kolay karşılamak durumunda olacaklardı. Ancak her geçen dakika, düşmanla ilgili olarak gelen haberler, bu komploya katılan kabilelerin durmadan arttığını ve o devirde hiç de iştilmedik bir biçimde düşman taraftaki asker mevcudunun 12.000 kadar savaşçıya vardığını gösteriyordu ki bu durum karşısında yapılacak en iyi şey şehre kapanıp kalmaktan da öte, ek bir tedbir almak şeklinde kendini göstermiştir. Resûlullah, kendisi bir ata binmiş olduğu halde yanına birkaç da sahâbe alarak etrafı kolaçan edip bir durum tesbiti işine girişti. Bu keşif sonunda bilhassa şehrin batı tarafına bakan dışarlakların pek zayıf bir savunma imkânına sahip olduğu görüldü. Bunu takip eden istişâreler esnasında atesli bir müslüman olan İranlı *Selmân'ul-Fârisî* kendi ülkesinde sadece şehri kuşatan düşmanın gece hücumlarını savmak için değil ve fakat aynı zamanda umûmiyetle düşman süvari kuvvetlerinin savunma cephesini aşıp geçmemeleri için şehirlerin etrafına *hendek*'ler kazıldığına dair bilgi ve görgülerini nakletti. Ona göre bu *hendek*'ler şehirler etrafına olduğu kadar, aynı zamanda sefere çıkmış Orduların karargâhlarını savunmak maksadıyla da kazdırılmaktaydı. Gerçekten de zihni her çeşit yeni ve faydalı fikre açık bir kimse olan Resûlullah bu teklifi kabul etmiş ve bizzat kendisi de bu kazı işinde emek sarfetmiştir. Tam kazı işi tamamlanmıştı ki düşman ufukta gözüktü. 5. Hicret yılının Şevvâl ayında bulunuluyordu. O sırada Müslümanlar tarafında üç bin kadar savaşçı mevcudu vardı. Düşman tarafta toplanan müttefik kuvvetlerin sayısı ise en az bunun dört misli idi[416]. Bedevîler böyle bir *Hendek*'le karşılaşacaklarını hiç düşünmemişlerdi ve ne yapacaklarını da bilemiyorlardı. Hendek, gece gündüz olmak üzere müslüman birlikler tarafından iyice kontrol altında tutuluyordu. Gerçek-

---

416. Ibn Hişâm, s. 673

ten de korkunç düşman süvarilerini bir hücumdan caydıracak kadar bir genişliğe sahipti. Ancak hasım taraf bütün oyunlarını henüz oynamamıştı: *Benû'n-Nadîr*'e mensup Yahudilerden meydana gelen bir hey'et, henüz Medine'de oturan ve Müslümanlarla arası iyi olan *Benû Kurayza* Yahudileri arasına girdi ve güçlükle de olsa onları, Müslümanlar tarafını terketmeye ve hattâ içerden olmak üzere Müslümanların üzerine hücuma kalkmaya iknâ edebildi[417]. Bu durum Müslümanlar tarafından kurulan savunma stratejisinin alt-üst olması demekti. Geçen her dakikanın değeri büyüktü ve gerçekten de Muhammed A.S.S.'ın buna karşı harekete geçişi de pek sür'atli olmuştur. Bir taraftan en kötü ihtimale göre hazırlıklar yaptı ve Yahudi mahallelerinin etrafını çevirmek üzere kuvvetli birlikler sevketti ve bunlar bütün gece, zaman zaman hücüm nidâları, bağırtıları, çağırtıları çıkardılar, öyle ki *Benû Kurayza* Yahudileri kendi mahalle ve evlerine kapanıp herhangi bir olaya karşı aile ve mallarını müdafaa etmenin daha tercîhe şâyan olduğuna inandılar; bu konu ile ilgili anlatımlardan anlaşıldığına göre ertesi gün bir Cumartesi (Sebbes) gününe rastlıyordu ve böyle bir şükran gününde Müslümanların Yahudiler kesiminden gelebilecek herhangi bir saldırıdan endişeleri olamazdı. Diğer taraftan, Resûlullah diplomatik bir hücûmda da bulundu: Kuzeyden gelen *Gatafân* ve *Fezâre* paralı askerleriyle tamamen ayrı bir sulh anlaşması yapmak üzere bir hey'eti onlara gönderdi. Fakat Müslümanlar, onların istedikleri ücreti bir şûra toplantısında reddettiler[418]. Onlar içlerinde büyük bir kin ve garaz besliyorlardı ve Medine'ye karşı baskın ve yağmalar tertipliyorlardı (bk. aşağıda paragraf 854). Bu defa gizlece bir diğer hey'et diğer bir yöne doğru yola çıktı[419]: Gerçekten de *Eşca'* kabilesinin herkes tarafından tanınan başkanlarından biri olan *Nuaym'ubn Mes'ûd* İslâmı kabul etmiş fakat bunun haberi henüz etrafa yayılmamıştı. Resûlullah'ın talebi üzerine o, önce *Kurayza* Yahudilerine gitti ve onlara:

> "— Ben uzun zamandan beri sizin dostunuzum. Harekete geçmeden evvel pek güzel düşünmek gerekmektedir. Söylemeye hiç hacet yok ki Medine'li olmayan bu müttefik kuvvetler, er veya geç kendi yurtlarına dönecekler ve siz burada yapayalnız kalacaksınız. Henüz onların Muhammed'i öldürebilecekleri kesin değildir. Bana kalırsa siz Müslümanlarla yapmış bulunduğunuz sulh anlaşmasını bozmadan evvel (kuşatmacılardan) emin bir takım teminatlar elde etmelisiniz. Meselâ müttefik kuvvetleri sonuna kadar savaşmaya ve ne olursa herhangi bir sebeb göstererek kuşatmayı kaldırıp sizi terketmemeye mecbûr etmek üzere onlardan rehîneler isteyiniz"

---

417. *A.g.e.*, s. 674-75
418. *A.g.e.*, s. 676; Tabarî, I, 474
419. İbn Hişâm, s. 680-82; Sarahsî, *Şerh'us-Siyer'il-Kebîr*, I, 84-85

*Eşca'*lı bu zâtın (Nu'aym'ubn Mes'ûd) buradan ayrıldıktan sonra birbiri arkasına bütün kuşatmacı zümreleri ziyâret edip onlara şöyle dediğini görüyoruz:

"— Benim size karşı beslediğim dostluğu bilmeyen yoktur. Az önce öğrendim ki Kurayza'lı şu Yahudiler yeniden Müslümanlarla birleşmiş bulunuyorlar ve samîmiyetlerini isbât için Muhammed'e sizin aranızdan bir takım ileri gelen kimseleri ele geçirilip teslim edeceklerini de vadetmiş bulunuyorlar; böylece o (Muhammed) bu kimseleri öldürebilecektir. Bu halde kendinizi iyi koruyun! Bundan ayrı bana kalırsa, Muhammed'e karşı yürütülen bu uğraşta sadece onların samimiyetlerini sınamak için değil ve fakat aynı zamanda Müslümanlar da bunu hiç beklemediklerinden bu Yahudilerden Cumartesi günü saldırıya kalkmalarını isteyiniz; böylece en emin ve en kolay yoldan başarıya ulaşılır"

Bu işi de tamamlamasını müteakip İslâm Ordugâhı içinde, Yahudilerin bazı müşrik Mekke'lileri Müslümanlara teslim edeceklerine dair haberler yaydı. Kendisinden durumun sorulması üzerine Resûlullah müphem bir tarzda şu cevabı vermiştir:

"— Le'allenâ emernâhüm bizâlik" (yani 'herhalde bunu onlara biz emrettik')[420].

Bu söz, bir düşman câsusu olan *Mes'ûd el-Eşca'î* (acaba bu zât bizim adamımımızın babası mıdır, bu şephelidir) tarafından karşı Ordugâh'a ulaştırıldı. Pek tabiîdir ki bu haber üzerine, Müslümanlara karşı umûmi bir saldırı hareketine katılmadan evvel, kuşatmacı müttefik kuvvetlerden rehîneler talep etmek üzere gelmiş bulunan Kurayzalı Yahudi hey'etine, rehine olarak kimse kendini teslim etmek istemezdi. Sonuç olarak bu rehinelerin verilmek istenmeyişi Kurayzalı'ları, müttefik kuvvetlerin kendilerini er-geç Resûlullah'ın merhameti ile başbaşa bırakacağı hususunda inandırdı ve ayrıca Cumartesi (: Sebbes) gününün mukaddesliğine karşı çıkmalarının da istenmesi, kuşkularını büsbütün arttırdı ve dînî duygularını rencide etti. Büyük suikast tertibi böylece suya düşmüş oldu.

407. Kuşatmacı düşman kuvvetleri kısa sürecek bir savaş için hazırlıklıydı ve işin uzayıp durması, hem savaşçılar ve hem de binek hayvanları için yiyecek kaynaklarının gitgide tükenmesi sonucunu doğuruyordu. Hiç şüphesiz gayet yüksek fiatlar mukabili olmak üzere Yahudilerden bazı yiyecek maddeleri ile bineklerine yem satın aldılar,

420. İbn Hacer, *İsâbe*, No. 3074

fakat bütün bu mallar, karargâhlarına taşınma sırasında bir müslüman akıncı birliğinin eline gânîmet olarak düşmüştür (bk. Samhûdî, II. neşir, s.304). Hava da iyice soğumuştu; Medine'nin bu şiddeti soğuğu, Mekkelilerin ızdırap ve sefâletini ciddi surette arttırıyordu. Ayrıca bizden önce bu konularda yazı yazanların gözlerinden kaçtığı anlaşılan bir şey vardır ki bu, Şevvâl ayının o günlerde son bulmakta oluşudur; böylece müşriklerin çatışma ve savaşmaya müsaade etmedikleri mukaddes aylar *(: Eşhur'ul-Hurum)* gelmekte ve aynı zamanda Mekke Haccının mevsimi başlamaktadır. Mekke'liler bu mevsimde şehirlerinden uzak kalamaz ve böylece mühim bir gelir kaynağını reddedemezlerdi. Mekke'lilerin kumandanı *Ebû Sufyân* işte bu şartlar karşısında Mekke'ye dönmek üzere kuşatmayı kaldırmış ve parayla tutulmuş askerler de çekilip gitmekten başka bir çâre bulamamışlardır.

408. Resûlullah'ın o sırada pek haklı olarak önceden haber verdiği gibi bu, Mekke'lilerin gösterdiği her çeşit saldırı ve tecâvüzlerin bir sonu olmuş ve bundan böyle Müslümanlar bu hasımlarına karşı davranış önceliğini herhalde ele geçirmişlerdir[421-422].

Uzlaşma ortamının teşekkülüne yardım ve Hudeybiye Sulh Anlaşması:

409. Şayet Müslümanlarla Mekkeliler arasında ufak birlikler arasında geçen çatışmalara da savaş gözüyle baktığımızda, Resûlullah'ın bilhassa askerî birliklerinin gücünün günden güne artmasıyla ölçülü bir şekilde, insan kanının boş yere akmasını azaltmak için gittikçe çoğalan bir gayret gösterdiğine de şahit oluyoruz. Onun bu politikasının başarıya ulaştığını aşağıdaki çizelge bize gösterecekir:

Hicrî Yıl	*Savaş*	*Düşman kuvveti*	*Ölen düşman*	*İslâm kuvveti*	*Şehit*
2	Kurz tarafından Medine'ye baskın verilişi	?	0	0	0
2	Nahle mukabelesi	(?) 4	1	9	0
2	BEDR	950	70	313	14
2	*Ebû Sufyân* tarafından Medine'ye baskın verilişi	200	0	0	2
3	Karade mukabelesi	?	0	100	0
3	UHUD	3000	22	700	70
5	*Benû'l-Mustalık* seferi	200 (?)	10	30 (?)	1
5	HENDEK	12000	8	3000	6

421-422. *Kenz'ul-'Ummâl,* V, 5285. Bu hadîs, Buhârî, A. b. Hanbel, Tayâlisî ve Tabarânî tarafından nakledilmiştir

410. Her iki tarafın da çıkardığı kuvvetlerin sayısı nazarı itibara alındığında Hendek savaşı en önemlisi olmuştur; fakat Müslüman taraftaki 6 şehit, düşman taraftaki 8 ölü sayısı, bu savaşta her iki tarafın da harp talihlerini denemediklerine işaret etmektedir. Askerî bakımdan Mekke'liler hemen hiç savaşmaksızın geri çekilip gitmişler ve ve fakat kendilerinin Kuzey ticâret pazarları (Suriye, Mısır ve hatta Irak) ile ilişki kesikliğinin kaldırılamamış olması hiç şüphesiz onların iktisâdî durumlarının büsbütün zayıflaması sonucunu doğurmuştur. Bundan başka onları aynı yıl bir kıtlık beklemekteydi (5. Hicrî yıl).

411. Durum Müslümanlar için de pek parlak değildi; Güneyde daima düşmanlık içinde bir Mekke, genç İslâm Devletinin ve ter ü tâze İslâm Dîninin huzur ve sükûnetini tehdit etmekte devam ediyor ve kuzeyde yegâne meslek ve hünerleri yağmacılık olan *Gatafân* ve *Fezâre*'ler *Hayber* Yahudi Merkezinin gücünü arttırıyordu ki bunun *Hendek* Savaşı'nda görülen ilk kasıtlı hareketi boşa çıkarılmış olmakla beraber esasında bu güç, Medine için istikbal bakımından hiç de emniyet vaadetmiyordu. İslâmın klasik hukukçularından *Serahsî*, tehlikeli bir takım projelerin o sırada yapıldığını bize nakletmektedir[423].

> "Mekke ahâlisi ile Hayber'dekiler arasında bir anlaşma yapılmıştı; buna göre Resûlullah şayet bu iki taraftan biri üzerine yürüyecek olursa, diğeri derhal (boş bırakılan) Medine'yi istilâ ve işgal edecekti. İşte bu sebeble Resûlullah, Hayber üzerine Ordusunu sevkettiğinde Mekke'lilerin tarafsız kalmalarını teminat altında tutmak için onlarla bir anlaşma yaptı"

412. İki yöndeki bu iki düşmandan da kurtulmak gerekiyordu, fakat İslâm Devleti o sırada henüz *Mekke* ve *Hayber* olmak üzere her iki düşman üzerine aynı anda iki ayrı Ordu sevkedecek güçte değildi. Aklı selîm bu iki düşmandan biri ile sulh içinde bulunmayı emrediyordu; ancak "hangisi ile" hususunda bir karar almak kolay değildi. Mekke ve Hayber arasında mevcut dostluk bağları o derece sıkı idi ki bunları gevşetip çözmenin kolay olacağı ümid edilmiyordu, ancak denemek de lâzımdı.

413. *Gatafân* ve *Fezâre* kabileleri hiç bir vicdan endişesi ve prensip tanımayan haydut ve eşkiya sürülerinden meydana geliyordu: Hayberli'lerin ücretle tuttukları paralı askerler, *Hendek* Savaşı sırasında kendilerini bu defa Müslümanlara satmaya hazır vaziyetteydiler. Bu durum karşısında bu Bedevî'lere hiç bir itimad beslemek mümkün olamazdı.

---

423. Sarahsî, *Şerh'us-Siyer'il-Kebîr*, I, 201; aynı bilgi için bkz. Mebsût X, 86

414. *Hayber'e gelince:* Bu bölgede gerek kültür ve gerekse ırk bakımından önemli farklılıklara sâhip çok sayıda Yahudi bulunmaktaydı. Kısa bir zaman önce Medine'den kovulup çıkarılan *Benû'n-Nadîr* Yahudileri, burada yön veren idareci sınıfı teşkil ediyorlardı ve Medine'de sahip oldukları eski durum ve haklar kendilerine iâde edilmeksizin hiç bir şey onları memnûn edemeyecekti. Bazı hediyelerle gönülleri kazanılamayacak kadar zengin durumdaydılar. Kur'ânı Kerîm'in de işaret ettiği gibi[424] o sırada Yahudiler, müşrik ve putperestlerle akdettikleri anlaşmalarla kendilerini bağlı saymıyorlardı. Kabiliyetli tüccarlardı ve fakat savaşçı değillerdi. Nihayet sahibi bulundukları varlıklı durum, ilâve olarak onlar üzerine belli bir saldırıyı çekme vasfında olabilirdi.

415. *Mekke'ye gelince:* Burası, büyük saygı gösterilmeye lâyık bir yerdi. Resûlullah ve ileri gelen idareci durumundaki müslümanlardan büyük kısmı Mekke asıllıydı ve İslâm, Mekke'deki *Kâ'be*'yi, günlük namazların kılınması ve Hac vazifesi dolayısiyle dînî bir merkez olarak seçmiş durumdaydı. Mekke ile gerçekleştirilecek bir uzlaşma, kan akrabalıklarını hiç nazarı itibara almasak bile, İslâm Devleti bakımından bu şehrin tahrîbi ve yok edilmesinden daha tercîhe şâyandı. Ayrıca bu şehir, sadece hürmet gösterilen *Kâ'be* yapısının burada bulunuşu dolayısiyle değil, aynı zamanda daha ilerde ele alacak olduğumuz iktisâdî ilişki ve bağlantıları bakımından da hudutsuz bir saygı ve sevgiyi üzerinde toplamıştı. Kültür bakımından Arabistan'ın herhangi bir diğer bölgesinden daha ileri ve gelişmiş durumdaydı ve göçebe bir takım insan zümrelerinden ibaret olmak yerine, burası pek güzel teşkilâtlanmış bir *Şehir Devlet*'ti. Mekkeliler, verilen söze pek büyük bir değer atfediyorlardı; onların gösterdikleri sebât ve kararlılık meşhurdu ve bir takım gelir ve kazançları umumî menfaatlara tahsis edip harcayacak kadar da gelişmiş bir duruma sahiptiler. Onlar arasında seyâhat zevki, mâcera hayatı yaşama, edebiyat ve fikir kabiliyetleri gösterme gibi hususlara da raslanır. Yine mütalâa edilebilir ki *Hendek* Savaşı'ndan sonra bizzat onlar da Müslümanlarla bir sulh anlaşması akdetmeyi arzu etmekteydiler: Zira bir yandan kervan ticareti ile ilgili münâsebet ve bağlarının kesilmiş olmasının ve diğer yandan Medine ile tutuştukları yıpratma savaşının doğurduğu ağırlık, iyice onların omuzları üzerine kaymış bulunuyordu. Bu durumda, görünüşü kurtaracak olan şerefli bir sulh akdi, öyle anlaşılıyor ki onlar tarafından da kabul edilecekti. O yıl Mekke bir kıtlık ve hattâ bir açlık tehlikesinin tehdidi altında bulunuyordu[425]. Suriye-Mısır ve Irak'a

---

424. *K.* 3/75
425. İbn'ul-Cevzî, *Muntazam*, II, 88

doğru uzanan ticaret yolları esâsen kapatılmıştı. *Necd* bölgesindeki *Yemâme,* Arabistan'ın buğday ambarıdır[426] ve işte tam bu sırada bölgenin bir büyük başkanı olan *Sumâmet'ubn Usâl* İslâmı kabul etmiş ve Mekke'ye her çeşit tahıl ürünlerinin ihraç edilmesini yakaslamıştı. Bu ise, yiyecek durumunun ciddi bir hal alması neticesini doğurmuştu. Bazı Mekkeli'ler, onun hem cömertliğini ve hem de onunla olan akrabalık bağlarını öne sürerek, bu yasakların kaldırılmasını rica etmek üzere Resûlullah'a bir haberci gönderdiler. Bu insancıl ricayı Muhammed A.S.S. derhal yerine getirmiştir[427]. Bundan ayrı Mekke'li fukara arasında dağıtılmak üzere altın para olarak 500 dinâr gibi önemli bir meblağı da göndermişti[*]. Bu durum karşısında *Ebû Sufyân* şöyle homurdanmıştır:

"Muhammed bununla gençlerimizi aldatıp saptırmak istiyor"[428].

Eski hemşehrilerinin hâleti rûhiyelerini pek yakından tanıyan Muhammed A.S.S., *Ebû Sufyân*'a Medine mahsülünden olmak üzere büyük miktarda hurma gönderdi ve deri mukabili bunları değiş-tokuş etmeyi kendisine teklif etti[429]. Muhtemeldir ki Mekkeli'lerin ihraç mallarından olan büyük miktarlara varan deri *Ebû Sufyân*'ın depolarında çürümeye terkedilmiş bulunuyordu ve bu açlık devresinde hayatta kalabilmeye mukabil onun da arzuladığı şey bu malların trampasıydı. Mümkündür ki ve hattâ muhtemeldir ki, bir yumuşama ihtimalini yoklayıp denemek maksadıyla Resûlullah, kendisinin bir ticâret kervanının başında olduğu halde Suriye-Filistin yönüne doğru gidebilmesi için İslâm Ülkesi topraklarından geçip gitmesine izin vermiştir. Bunun delilleri ve karîneleri arasında gerçekten *Hudeybiye* Anlaşması'nın akdedildği bir sırada *Ebû Sufyân*'ın Mekke'de bulunmasını ve "Mekke'liler adına" bu sulh anlaşmasını *Suheyl'ubn 'Amr* adında bir müşrik Mekkelinin akdetmiş olmasını gösterebiliriz (kezâ bk. Sarahsî, *Mebsût,* 30/169). Uzlaşma gayretlerini son haddine vardıran Resûlullah, işte tam o sırada *Ebû Sufyân*'ın Habeşistan'a Hicret etmiş ve burada kocasının ölümü üzerine dul yaşayan kızı ile nikâhlandı. Onun bu

---

426. İbn Hişâm, s. 997-98; İbn 'Abd'il-Berr, *İstî'âb,* Ha. No. 278
427. *A.g.eserler*
(*). Ayrıca mukayese ediniz: Aşağıda 742. paragrafta verilen (867.) dipnotu (mütercim)
428. Sarahsî, *Mebsût,* X, 91-92; aynı müellif, *Şerh'us-Siyer,* I, 69; ayrıca bk. Ya'kûbî, II, 57
429. Sarahsî, *Mebsût,* X, 92; aynı müellif, *Şerh'us-Siyer,* I, 70; Ebû 'Ubeyd, Ha. No. 631

gâib'deki nikâh akdi *Negus* tarafından kutlanıp tesîd edilmiş ve bundan böyle zevcesi olan *Umm Habîbe* kısa zaman içinde Medine'ye ulaşmıştır[430].

416. *İbn Habîb*[431] bütün bu uzlaşma durum ve gerçeklerinin aksetmiş olduğu şu âyeti göstermektedir[432]:

> "Muhtemeldir ki Allah, (insanlar)dan düşmanınız olan kimselerle sizin aranızda bir dostluk meydana getirebilir"

Bu olayları müteakip Resûlullah, bir sulh tesisi için davranış önceliğini ele almıştır: Herkesin önünde, o yıl Mekke'ye Hacca gitmek niyetinde olduğunu ilân etti ve Mekke'ye gizli gizli bir takım memurlar göndermek suretiyle aleniyete döktüğü bu niyetine dair Mekke'lilerin gösterecekleri tepki hakkında bilgi toplamaya çalıştı[433]. Böylece İslâm'ın, onların mâbedlerine (yani *Kâ'be*'ye) karşı gösterdiği sırf bu itibar ve hürmet Mekke'lilerin gönüllerini okşamış değil ve fakat aynı zamanda hiç beklemedikleri bir sırada ortaya çıkıveren bu "turist akımı" (!) esasında Mekke ahalisine pek hoş gelmişti. Bununla beraber Müslümanlar kısa zamanda karşı taraftan iyi bir kabul göreceklerini de beklemiyorlardı ve gerçekten de herhangi bir yanlış anlama ihtimalini bertaraf etmek üzere Muhammed A.S.S., *Eşhur'ul-Hurum*(Mukaddes Aylar)'un gelmesini tercih etti.

417. *Hendek* Savaşı sırasında Müslümanlar 3000 savaşçı çıkarmışlardı. Siyer yazarı *İbn İshâk*, tertiplenen bu son sefere iştirak eden kuvvetleri sadece 700 olarak göstermektedir. *Câbir*'den nakledilen bir anlatımda geçen 1400 sayısının[434], uzak bölgelerden gelen Bedevîleri de içinde aldığı düşünülebilir. Muhtemeldir ki Medine içinde çıkabilecek herhangi bir olaya karşı kullanılmak üzere önemli bir kısım kuvvetler şehrin içinde bırakılmıştı. Resûlullah hiç bir şekilde savaş niyeti taşımadığını göstermek üzere Medine'den silâh kuşanmamış olarak ayrıldı. Fakat yolda, Şûra'sının tavsiyesine uyarak[435], kilit ve mühür altında muhafaza ettiği resmî silâh sandığını getirtti. Böylece onun, kendini silâh bakımından techîz etmekten hiç bir zararı olmadı; zîra yol-

---

430. İbn Hişâm, s. 783; Balâzurî, I, Ha. No. 904; İbn Habîb, *Muhabbar*, s. 88-89
431. *Muhabbar*, s. 88-89
432. *K.* 60/7
433. Suheylî, II, 226 (Buhârî'den nakledilen bir hadîs zikredilmektedir); İbn Hişâm, s. 741
434. İbn Hişâm, s. 740
435. Tabarî, I, 1531

da, Mekkeli'lerin müttefiki *Ehâbiş*'ler arasında bir galeyan halinin bulunduğuna ve Mekkeli'lerin de Müslüman Ordusuna doğru harekete geçtiklerine dair haberler kendisine ulaştırıldı[436]. *Buhârî*'de geçen bir hadîse göre[437] Resûlullah, Müslümanlar tarafından hiç bir tahrikte bulunulmadığı halde onların gösterdikleri bu düşmanlık sebebiyle *Ehâbîş*'lerin cezalandırılıp cezalandırılmaması hususunu danışmak üzere Şûra'sını toplamış ve sonunda *Ebû Bekr*'in görüşüne itibar edilmiştir. Buna göre, kimseye karşı bir hücum hareketinde bulunulmayacak ve ihtiyaç halinde sadece savunma tedbirleriyle yetinilecekti. Mekke'de şaşkınlık son haddini buldu: Hac ziyaretinde bulunmak üzere Mekke'ye gelen bu Müslümanları, ne kabul etmek ve ne de ters yüz edip ziyaretlerine karşı çıkmak gibi bir seçime gidemediler. Bunun üzerine Mekkeliler, Şehir-Devletlerinin hudut mevkilerinden biri olan ve şehrin batı tarafında Cidde yolu üzerinde 15 km. kadar mesafedeki *Hudeybiye* bölgesinde toplaştılar. Burası, yüksek dağlar arasından Mekke'e doğru uzanan yola hâkim stratejik bir nokta olup dar bir dağ geçididir. Müslümanlar dahi buraya gelip ordugâh kurdular ve derhal siyasî görüşmeler başladı.

418. O sırada, öyle bir zamana raslıyordu ki Bizans ve İran arasında süregelen savaşlar, *Ninova*'da nihayet *Heraklius*'un İranlılara karşı parlak bir zafer elde etmesiyle sonuçlanmış bulunuyordu. *Sumâmet'ubn Usâl*'in İslâma geçmesiyle Yemâme bölgesi, esasen İslâma katılmıştı ki böylece İran'la da komşu hâle gelinmiş oluyordu. Bu komşuluk ise daha çok, İran'ın Doğu Arap Yarımadası'nda tesis ettiği müstemleke topraklarla olmaktaydı. İranlıların elinde bulunan bu topraklarda yaşayan Arapların kurtarılması için zaman pek elverişliydi ve bu sebeble Mekke'lilerle akdedilecek bir sulh anlaşması, her zamankinden daha çok temenniye şâyan bulunuyordu. Herhalde Mekke'liler o sırada henüz bilmemekle beraber Resûlullah, karşılığı ne olursa olsun Mekkelilerle bir sulh akdi için buraya gelmiş bulunuyordu. *İbn Hişâm*'da Muhammed A.S.S.'ın şu sözleri nakledilmiş bulunuyor[438].

> "Kureyşli müşrikler benden sadaka olarak ne olursa olsun isteyebilirler; ben bugün bu isteklerini onlara vereceğim"

Bu sulh anlaşması, aynı anda *Mekke* ile *Hayber* arasında mevcut ittifaka da bir son vermiş oluyordu ki bu ittifak esasında İslâmı tehdit eden büyük bir tehlikeydi.

436. İbn Hişâm, s. 741
437. Buhârî, 64/37, No. 28; İbn Kesîr, *Bidâye*, IV, 173
438. İbn Hişâm, s. 742-43

419. İşte bu şartlar altında biz, Muhammed A.S.S.'ın Mekkeliler tarafından o sırada üstüste gelen şu tahriklere rağmen soğukkanlılığını kaybetmemesine şaşmıyoruz: Önce Mekkeliler İslam Ordusunu yıpratmak üzere 40-50 kişilik bir savaş birliği çıkarmışlardır. Bunlar esir edildiler ve Resûlullah'ın huzuruna çıkarıldılar. Onlar Müslüman Ordugâhına ok çekmiş ve taşlar atmış oldukları halde, o, bunları affetti ve serbest bıraktı[439]. Yine ayrıca, birbiri arkasına Mekke'liler tarafından birçok hey'etler gelmiş ve Müslümanların ne gaye ile bu sefere çıkmış olduklarına dair bilgi almak istemişlerdir. Bu hey'etlerden hiçbiri bir sulh müzakeresine oturmak hususunda yetkili kılınmamışlardı. Resûlullah nihayet Mekke'ye bir temsilci gönderme kararı aldı ve bunun için akrabaları Kureyşlilerin müttefikleri olan *Huzâ'a* kabilesinden *Hırâş'ubn Umeyye*'yi seçti. *İkrimet'ubn Ebî Cehl* onun bindiği devenin diz mafsallarını kılıcıyla kesti ve fakat böylece ancak doğruluk ve adâlete karşı bir suikast hareketinde bulunmuş oldu[440]. Resûlullah ise görüşme teşebbüsünü tekrarladı ve bunun için önce, İslâmdan Evvel Mekke oligarşisinde tevârüs yoluyla sefirlik(sifâre) fonksionunu elinde bulunduran *Ömer*'i göndermek istediyse de onun reddetmesi üzerine, *Ebû Sufyân*'la olan akrabalığını nazarı itibara alarak *Osmân*'ı bu işle vazifelendirmiştir. Ancak Mekke'de bir karmakarışlık hali hüküm sürüyordu: *Ebû Sufyân* bir Suriye seyahatine çıkmış bulunuyordu ve eğer başkanlar ise ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Resûlullah'ın elçisi *Osmân*, Mekke'de hapse atılmıştı ve bunun haberi İslâm Ordugâhına *Osmân*'ın öldürüldüğü şeklinde geldi yayıldı.

420. Büyük bir kedere garkolan Resûlullah, bugün de aynı yerde inşâ edilmiş *Şumeysî* (yahut Hudeybiye) Camisi ile yâdedilen, oradaki bir ağacın altına çöktü ve sonuna kadar döğüşeceklerine dair sahâbî askerlerinin her birinden söz aldı. Mekkeli'ler ise durumun ciddiyet ve vahâmetini anlamakta gecikmediler ve bu defa Muhammed A.S.S. ile sulh müzâkerelerinde bulunmak üzere *Suheyl'ubn 'Amr*'ın başkanlığında yetkili kuvvetli bir hey'et gönderdiler. Bu hey'etin görüşmelere geçmezden evvel ilk işi, hiç şüphesiz *Osmân*'ın öldürülmediği hususunu temin etmek olmuştur. Gelen hey'et aşağıdaki noktaların tesbitinde ısrar göstermiştir:

1. Müslümanlar Mekke'ye bir ziyârette bulunmaksızın derhal Medine'ye geri dönecekler, fakat onlara ertesi yıl için üç günlük bir Hac ziyâreti vadedilecektir.

---

439. Tabarî, I, 1542

440. İbn Hişâm, s. 745; Makrîzî, I, 289

2. Mekke'ye iltica eden hiçbir Medineli Müslüman, iâde edilmeyecek ve fakat Muhammed, (bundan böyle) kendisine sığınan bütün Mekke'lileri, bu kimse Mekke'deki yetkilerin (köle ise efendisi, değilse aile reisi) isteği üzerine iâde mecburiyetinde olacaktır.

3. Bu sulh anlaşmasına dahil olan müttefikleri de dahil, her iki ülke arasında bu sulh anlaşması on yıl süre ile yürürlükte kalacaktır. Bu sulh anlaşması, her iki tarafın hükmü altındaki bölgelerin, diğer taraftan gelecek (kervanlara) tam bir geçit emniyeti içinde açık tutulmasını sağlayacaktır. Aynı sulh anlaşması ile, üçüncü şahıslarla girişilecek savaşlarda her iki taraf da tarafsız kalacaktır.

421. Resûlullah bütün bunları kabul etti. Yukarıda gösterdiğimiz esaslar dahilinde bu anlaşma metninin kaleme alınması esnasında daha başka bir takım güçlükler çıkmıştır: Mekkeliler mantıkî bir sebebe dayanmak suretiyle, "Allahın Elçisi Muhammed" (Resûlullah Muhammed) şeklindeki formülü, "Abdullah oğlu Muhammed"(: Muhammed'ubn Abdillah) tarzında değiştirilmesinde ısrar ediyorlardı. Tamamen olmasa bile onlar bakımından, bu birinciden daha az mantıkî bir diğer noktada da ısrar göstermişlerdir; bu da, "Ey Allahım, senin adınla başlarım" şeklinde teâmülî bir formülü zikrederek bunun anlaşma metnine girmesiydi ki aynı noktada Resûlullah'ın kullanmak istediği formül "Rahmân ve Rahîm olan Allahın adıyla başlarım" şeklinde bir diğeriydi. Fakat Muhammed A.S.S. bütün bunlara rızâ göstermiştir. Anlaşmada yer alan "tarafsızlık" maddesi her halde Resûlullah tarafından koydurulmuş olmalıdır.

422. Haccı tamamlamaksızın geriye dönüş, mültecilerin tek taraflı iâdesi, "Resûlullah" ünvânının metinden çıkarılmış olması, hülâsa karşı tarafa tanınan her bir imtiyaz, askerî bakımdan güçlü olduklarına dair büyük güven besleyen sahâbî müslümanlara pek fazla aşırı görünmüştü. *Ömer* gibi önemli bir şahsiyet bile görünüşte, ödleklik ve gevşeklik ifâde eden anlaşma maddeleri karşısında infialini saklayamamış ve (daha sonra kendisinin de nasıl yaptığına şaştığı gibi) Muhammed A.S.S.'ın huzûruna şu sualleri sormak üzere girmişti:

"— Biz doğru yolda ve şu müşrikler yanlış yolda değil mi? Şayet böyle ise, "gerçek" niçin boyun eğmek mecbûriyetinde kalsın?!" (Bkz. Buhârî, 65/48/5/4)

Fakat sahâbî Müslümanlar arasında disiplin o derece yüksek bir seviyede bulunuyordu ki Resûlullah kendilerine, Allah'ın ona böyle emretmiş olduğunu söylemesi üzerine artık kimsede bir tek kelime ilâve

etme cesâreti kalmadı. O sırada nâzil olan Kur'ânı Kerîm'in 48. sûresi, gönülleri iyice sarsmış olmadılar, zîra, o düşman karşısındaki bu "ric'at ve başarısızlık"ı, "açık bir zafer" ve "göz kamaştırıcı bir başarı" olarak tavsif edip göstermektedir[441] Aksine bu durum düşman bakımından bir başarı ve zafer değil miydi? Hayır! Resûlullah haklıydı... Bakınız niçin:

423. Öyle anlaşılıyor ki Muhammed A.S.S., esas olarak bu seferi, *Hayber*'e karşı girişeceği bir askerî harekât esnasında Mekke'lilerin tarafsızlığını sağlamak gayesiyle tertiplemişti. Bu gaye ve hedefe varabilmek için de bir çeşit siyasî imtiyazları vermeye hazır durumdaydı. Ancak bunu sahâbî arkadaşlarına bile açıklayamazdı, zirâ sır saklamada en ufak bir tedbirsizlik düşmanın kararından dönmesine sebeb olabilirdi. Hayber Yahudilerini zamanı gelmeden evvel asla uyandırmamak lâzımdı. İşte bu sebeble tarafsızlık maddesi, gayet mâhirâne bir şekilde anlaşma metnine yerleştirilmişti ki bunun doğuracağı büyük sonuçlar herhalde Mekkeliler tarafından da hissedilmemişti:

> "Her birimizin göğüsleri (her çeşit kötü maksat ve niyetlere) kapalı olacak ve gizlice ne bu anlaşmaya hıyânet edilecek ve ne de buna bağlılıktan ayrılınacaktır"

Anlaşma metninde yer alan "imtiyazları"ı bir tahlîle tabi tutalım: Haccı tamamlamaksızın yoldan geri dönmenin hiç bir önemi yoktu, zîra Kur'ânı Kerîm buna yol bulanlar için Haccı farz kılmaktadır; yolların bu vakada olduğu gibi düşman tarafından engellenip kapatılmış olması Müslümanları bu konudaki bütün dînî vecibelerin ötesinde tutmaktaydı. Mültecilerin tek taraflı iâdesine gelince, bu konuda da Resûlullah bizzat şu izahatta bulunur:

> "İçimizden birinin kalkıp Mekke'lilere sığınması bir dînden çıkma (irtidad) hareketidir ve biz böyle hainlere muhtaç değiliz. Buna mukaabil Mekke'liler arasından gelip bize katılan biri, muhakkak ki İslâma yeni girmiş bir kimse olacaktır. Böyle bir kimse, müşriklerin gösterdiği ezâ, cefâ ve işkenceler sebebiyle Allah katında mükâfatlandırılacaktır"

---

441. Öyle anlaşılıyor ki mesele, Ömer'in gönlünü endişelendirip sarsmakta devam etmiştir. Gerçekten de Ömer, dönüş yolu üzerinde, devesi üzerinde tek başına seyahatini sürdüren Resûlullah'a yanaşmış ve belki de usandırıcı bir biçimde (bk. Buhârî, 65/48/5/4) onunla yeniden aynı konuyu görüşmek istemiştir. Fakat üç kere tekrarlamış olmasına rağmen onun sorduğu suallere Resûlullah hiç bir cevap vermemiştir. İşte tam bu sıradadır ki gönüllere çöken sarsıntıyı bertaraf etmek üzere 48. sûre nâzil olmuştur (Buhârî, 65/48/1). İbn Mes'ûd da bu anlaşmayı "Müslümanların en büyük zaferi" şeklinde vasıflandırmaktadır. Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Fusûl* (Ayasofya Ktb. el yazması), Vr. 49/a-50

Kendiliğinden anlaşılır ki bu çeşit mazlûmlar, İslâmın faydasına olmak üzere "ayakta tutucu" sağlam temeller olmaktaydı ki bunun ortaya çıkaracağı sonuçları az sonra ele alacağız. On yıl müddetli bir sulh anlaşması olmasına gelince: Müslümanlar bunu birçok bakımlardan istiyorlardı. Kuvvetlerinin diğer düşman birliklerine karşı serbest kalabilmesi için düşmanlarından birinin tarafsızlığını teminat altına almak yollarından biri de buydu. Mekke ve Medine'liler arasında sulh içinde beraber yaşama ve münasebetler kurma imkânı, İslâma karşı beslenen birçok ön hükümlerin ve yanlış anlamaların ortadan kalkması sonucunu doğuracaktı. Mekkelilere ait ticâret kervanlarının İslâm toprakları üzerinden geçmeye başlaması Müslümanların ticârî faaliyet ve hareketliliklerini artıracaktı. "Ey Allah, senin adınla" formülüne gelince; bunda *şirk* veya *putperestlik* ile ilgili bir nokta yoktur. Mekkelilerin konudaki ısrarları çocukca bir şeydi. Nihâyet "Resûlullah" deyiminin reddi, mevcut gerçekleri ve fiilî durumları değiştirici mâhiyette değildir. Bu kabul edilmekle hiç bir şekilde Muhammed A.S.S.'ın bundan böyle Allah'ın Elçisi olmadığı söylenmiş olmamakadır. Bu ünvanı olmaksızın sadece adının zikredilmesi, İslâmî tezin ne lehinde ve ne de aleyhinde bir husus teşkil edecekti. Mekkeli tarafın temsilcisi·

"Şayet biz senin bu vasfını tanısak seninle hiç harbe tutuşmazdık"

demekle mantıklı bir şey söylemekteydi.

424. Hayber'i böylece kuvvet ve kudret sahibi dostlarından koparıp uzaklaştıran bu anlaşma, "bir ric'at ve bir başarısızlık" olmanın ötesinde tam tersine, bir "siyaset şâheseri"dir, "apaçık bir zafer", "göz kamaştırıcı bir başarı"dır.

425. Eli kolu tamamen serbest kalmış vaziyette Medine'ye dönen Resûlullah, üç hafta içinde *Hayber* meselesini nihâî bir biçimde hal ve tasfiye etmiştir. Aynı zaman zarfında Arap Yarımadası'nın İran müstemlekeleri ile de temas kurmaya koyulmuştur; birkaç hafta sonunda, *Bahreyn* bölgesi (bugünkü *el-Hasâ'*) İslâm ile birleşmek üzere Sâsânî hâkimeyetinden kopup ayrılmışlardır. Tam o sırada Muhammed A.S.S., sekiz-on kilometre karelik bir toprak parçası (Medine) üzerinde hâkimiyetini tesis etmişti. Bu muâhededen dört yıl sonra, vefât ettiğinde İslâm Devleti sadece Arap Yarımadası'nın 3 milyon kilometre karelik arazisi üzerinde değil aynı zamanda *Eyle, Cerbâ, Ma'an*'ın ötesinde *Azruh* mevkîlerini de içine alacak şekilde Filistin'in güneyinde kalan topraklarda ve Irak'ın güneyinde nüfuz ve hâkimiyetini göstermiş vaziyetteydi. Aynı Devlet Başkanının idaresi altında İslâm, böylece bir Akdeniz ülkesi haline de gelmiş oluyordu.

426. Hudeybiye anlaşmasının[442] başka bir madddesine göre:

> "Diğer bütün kabileler, asıl tarafların sahip olduğu aynı hakları elde etmek ve aynı vecîbeleri yüklenmek suretiyle bu anlaşmaya dâhil"

olabileceklerdi. Tarihçilerin bize bildirdiklerine nazaran gerçekten de *Benû Bekr* zümresi yani *Ehâbîş*'ler Kureyşliler yanına, ve *Huzâ'a*'lılar ise, Müslümanlar yanına müttefikler olarak geçmişlerdir.

427. Yapılan bu anlaşma iki nüsha halinde hazırlanmıştı. Bir yandan Resûlullah, diğer yandan *Suheyl'ubn 'Amr* olmak üzere, sadece bu iki temsilci değil ve fakat örf'e göre iki taraftan da ileri gelen seçkin kimseler bu anlaşmanın şâhitleri olarak metni tasdik ettiler. Her iki taraf da mühürlü iki nüshadan birini kendi yanına aldı[443].

428. Resûlullah, Mekkeli temsilcileri kendi Ordugâhında tuttu ve Mekke'de hapsedilmiş bulunan elçisi *Osmân*'ın serbest bırakılıp geri dönüşüne kadar bunların ayrılmalarına müsaade etmedi[444]. Mekke'lilerin tam yetkili temsilcisi mezkûr *Suheyl*'in oğullarından birinin Müslüman tarafta olduğuna ve bu anlaşmanın şahitleri arasında bulunduğuna dikkati çekmek isteriz. Müzâkerelerin devam ettiği bir sırada, İslâm dînine geçmiş olması sebebiyle Suheyl'in hapiste tuttuğu oğullarından bir diğeri, kapatıldığı yerden kaçıp kurtulmuş ve Resûlullah'ın huzuruna girerek ondan sığınma ve himâye hakkı*(emân)* talep etmişti. *Suheyl* oğlunun iâde edilmesi, aksi halde anlaşmanın feshedileceği haberini gönderdi. Bunun üzerine genç oğul ağlamaya başladı ve babasının kendisine tatbik ettiği ezâ ve cefâdan Müslümanlara yakınmaya başladı. Umûmî menfaat mülâhazasıyla Resûlullah, gönlü hiç istemeye istemeye mültecînin iâde edilmesi emrini verdi[445]. İki genç ka-

---

442. Bu anlaşmanın metni için bk. Benim neşrettiğim *el-Vesâik'us-Siyâsiyye*, No. 11; kezâ *Documents sur la Diplomatie Musulman*, II, No. 4; kezâ benim, *Muslim Conduct of State*, (6. neşir), paragraf No. 584
443. İbn Sa'd, I/2, s. 71; Sarahsî, *Şerh'us-Siyer'il-Kebîr*, IV, 61
444. Halebî, *İnsân*, III, 26
445. İbn Hişâm, s. 748; Suheyl'in Ebû Cendel adını taşıyan bu oğlu hakkında Buhârî'nin *Sahîh* adlı eserinde (54/15) yer alan bir hadîsde biraz merak çekici şu açıklama yer almış bulunmaktadır: "Resûlullah'ın tekrar tekrar: '— Bu konuda benim için bir istisnâ tanı!' demesine rağmen Suheyl: '— Aslâ herhangi bir istisnâ ve imtiyaz tanımayacağını' ifâde ediyor ve Mekkeli temsilciler hey'etinde bulunan bir diğer üye olan Mikraz'ubn Hafs'ın araya girip: '— Pek âlâ, öyle olsun, biz sana bu hak ve istisnâyı tanıyoruz' demesine rağmen, Mekkeli tam yetkili elçi Suheyl yeniden söz alıyor ve: '— Gerekiyorsa gerçekleşmiş bulunan bu anlaşmayı bozacağı' tehdidini savuruyordu"; anlaşılan bu görüşme, Suheyl'in üzerinde herhangi bir tesir uyandırabilmiş değildi

dın da ayrıca Müslüman Ordugâhına yetişip sığınmışlardı ve fakat bu defa Resûlullah anlaşmadaki mültecilerle ilgili maddeyi, bunun sadece erkeklerin iâdesi ile ilgili bir madde olduğu ve kadınların bu hüküm altına sokulamayacağı şeklinde bir tefsîre tabî tutarak bu müslüman kadınları iâde etmedi. Bir müddet münakaşa edilip tereddütler geçirildikten sonra Mekkeliler bu tefsîr tarzına rızâ gösterdiler. Muhammed A.S.S. bunun üzerine iki kadını askerleri arasında bulunan yakın akrabalarına tevdî etti[446]. Müslümanların Mekke'de yerine getirmek mecbûriyetinde oldukları Hac vazifesine gelince, onlar bunu tamamen istisnâî bir biçimde Hudeybiye'de yerine getirdiler: Bu konuda bizzat Resûlullah idareyi ele aldı ve sahâbîleri de onu taklit ile takip ettiler.

429. Medine'ye döner dönmez Resûlullah, az sonra gelecek olan bölümde ele alacağımız, *Heraklius*(Bizans), *Husrev*(İran), *Necaşî*(Habeşistan) ve *Mukavkıs*(Mısır) adlarını taşıyan Devlet Başkanlarına onları İslâma dâvet ve teşvik eden mektuplarını göndermiştir*.

Mekke ve Medine'nin birleştirilmesi (Mekkenin Fethi):

430. Hudeybiye'den Medine'ye dönüş esnasında suçluların iâdesi ile ilgili olarak cereyan eden bir olay daha da önemli sonuçlar doğuracak mahiyettedir: Mekke'de işkence altında tutulan *Ebû Busayr* adında bir sahâbî hapsedildiği yerden kaçmış ve yolda Resûlullah A.S.S.'a mülâkî olmuştu. Hemen arkasından iki Mekkeli, "kaçak"ın iâdesini talep etmek üzere ordugâhta göründüler. Resûlullah bu talebi kabul etti. *Ebû Busayr* geri götürülürken yolda hileye başvurmak suretiyle muhafızlardan birinin kılıcını kaptı ve kafasını kopardı; bu arada diğer muhafız kaçıp Muhammed A.S.S.'ın yanına sığındı. Arkasından *Ebû Busayr* da ordugâha çıkageldi. Ancak Resûlullah verdiği söze sâdık kalarak hiç bir şekilde ona himâye hakkı(emân) tanımadı. Durumun bu şekli aldığını gören *Ebû Busayr*, İslâm Ordugâhını terkedip gitti; Mekke'li muhafızı ise, başına gelen felâketi nakletmek üzere Mekke'ye doğru geri dönme mecburiyetinde kaldı. Muhammed A.S.S. sahâbîlerine şöyle dedi:

"Ne cesur insan!.. Etrafında birkaç arkadaşı olsa (kimbilir neler yapabilir)"

---

446. İbn Hişâm, s. 754-55; bu vak'a da göstermektedir ki Mekkeli kadınlar, entellektüellik yönünden hayli gelişmişti ve kendi şahsiyet ve istiklâllerine atalarından gelen ve "millî" nitelikteki dinlerini değiştirip bir tarafa atacak kadar sahip bulunuyorlardı

* Hudeybiye anlaşmasından sonra serbest kalan Resûlullah'ın Hayber'le olan savaş v.s. ilişkileri, ilerde "Yahudiler'le olan ilişkiler" Bölümünde ele alınacaktır (Mütercim)

Ebû Busayr gerçekten de İslâm toprakları dışında Bedr yakınında *Zu'l-Merve*'deki *el-'İs* ormanına sığındı ve bu bölgeden geçen Mekke'li ticaret kervanlarını yağmalamaya koyuldu. Bu şekilde ortaya çıkan yeni suikastlar halkın çeşitli heyecanlara kapılmalarına sebep oldu. Zîra müşriklerin, kendilerini ondan nasıl kurtaracaklarını bilemez hale gelmelerine mukabil, Mekke'de işkence ve eziyet altında tutulan Müslümanlar *Ebû Busayr*'ın yanında bir arayagelip toplanma ve intikam alma gibi bir yola başvurdular. Nakledildiğine göre kısa zaman içinde *Ebû Busayr*'ın yanında tamamen Mekke'li Müslümanlardan müteşekkil bir askerî birlik hâsıl olmuştu. Verilen zarar hiç şüphesiz büyük oldu ki çok vakit geçmeden Mekke'li bir resmî temsilciler hey'eti, *Hudeybiye*'de akdedilen anlaşmada bir değişiklik için, yani Resûlullah'ın *Ebû Busayr* ve arkadaşlarını Medine'ye çağırıp yanına alabilmesine imkân verebilmek ve iâde-i mücrimîn maddesinin lağvedilmesini temin için müzakerelerde bulunmak üzere Medine'ye geldi. Ve aynen böyle yapıldı[447].

431. Anlaşmanın akdinden bir yıl sonra Resûlullah, uygun görülüp kararlaştırıldığı gibi, sahâbîleri ile birlikte Mekke'yi ziyâret etmek üzere yola çıktı. Belli mevsimin dışında Kâ'be'yi ziyaret etmeye *'Küçük Hac'*(:Umre) adı verilir. Müslümanların bu ziyâreti esnasında Mekke'liler şehri boşaltıp etraftaki dağlara çıkıp sığındılar. Sadece maddî yararlar peşinde koşan ve kaidelere Resûlullah kadar ihtimam göstermeyen bir siyasî Başkan için, evvelden kararlaştırılan sınırlı zamanı uzatıp bu bir nevi "işgal"i sürdürmek kadar kolay bir şey olamazdı: Bir kere o gayet kuvvetli bir Ordu ile gelmişti, Mekke'liler bütün mal ve mülklerini evlerinde bırakıp gitmişlerdi, bu işgalden sonra Mekke'lilerin dışardan girişecekleri bir hücum, Müslümanların girişecekleri müdafaa harbinden çok daha zor olurdu. Fakat Muhammed A.S.S. dünya malına ve insanların maddî âlemlerine hükmedip sahip olma şeklinde bir hırs ve tamâ peşinde koşmuyordu. O, kalpleri kazanma ve örf ve âdet şeklindeki alışkanlıkları değiştirme şeklinde ilâhî bir vazife ile yüklüydü. Kimse Mekke'lilerin bomboş evlerine elini sürmedi. Her ne çeşitten olursa olsun şehir ahâlisinin hislerini yaralayabilecek herhangi bir tahrik ve kışkırtma vukûbulmadı. Hatta Muhammed A.S.S., onlarla daha dostâne ilişkiler kurmak için çareler aradı. Gerçekten de evvelden kararlaştırılmış bulunan üç günlük ziyaret müddeti tamamlandığında küçük bir Mekke'li hey'et şehre girdi ve Müslümanların artık bölgeyi terketmelerini istedi; Muhammed A.S.S. onları saygı ile karşıladı, itibar gösterdi ve onlara, bütün Mekke'lilerin

---

447. İbn Hişâm, s. 751 müt.

davetli olarak katılacakları bir şölen teklif etti. Reddedilmesi üzerine de Resûlullah Mekke'den ayrılmıştır[448].

432. Bütün bu olan bitenler Mekke'lilerin kafalarında herhalde pek fazla tesir husule getirmiş olmalıdır. Müslümanların *Uhud* savaşının başlangıcında ilk başarıyı sağlamalarını tâkiben yenilgiye sürüklenmelerinde baş rolü oynayan ve verâset yoluyla Mekke'lilerin süvâri kıt'aları kumandanlığını elinde bulunduran *Hâlid'ubn Velîd* kısa bir müddet sonra kendi arzu ve iradesiyle İslâma girmek üzere Medine'ye geldi. Muhammed A.S.S. bundan o derece memnûn oldu ki kendisine şu şerefe ünvânını tevcih etti: "Seyfullah" (: Allah'ın Kılıcı). *Hâlid* gerçekten de dünyanın en büyük askerî dehâlarından biri olarak kabul edilmiştir. Diğer bir Mekke'li başkan, *'Amr'ubn'ul-Âs* da aynı günlerde İslâma katılmıştı. Daha sonra o Mısır'ı fethedecek ve Araplar arasında çıkmış en büyük diplomatlardan biri haline gelecektir[449].

433. İslâm dîni pek çabuk yayılıyor ve fakat İslâm Devletinin karşılaştığı müşkilat ve endişeler de artıyordu: Bizans'ın himâyesinde yaşayan küçük bir devlet başkanı Resûlullah'ın elçisini öldürtmüş ve sonuç olarak Medine ile Bizans arasındaki münâsebetler o sırada iyice gergin bir hâle gelmiş bulunuyordu. İşte Mekke'nin kopuşu tam bu sıraya tesâdüf eder:

434. Daha evvelce de dediğimiz gibi *Benû Bekr* ve *Huzâ'a* kabileleri, birincisi Kureyşlilerin yanında, ikincisi Müslümanların yanında olmak üzere *Hudeybiye* Sulh Anlaşması'nın tarafları arasına katıldılar. Bu iki halk topluluğu arasında İslâm öncesinden beri gelen kin ve düşmanlık sık sık çatışma ve vuruşmaların çıkmasına sebeb oluyordu. *Balâzurî*'nin bize nakletiğine göre[450] bir gün bir Huzâ'a'lı, Benû Bekr kabilesine mensup birinin Muhammed A.S.S. hakkında hakaret teşkil eden sözler sarfetmekte olduğunu işitti. Huzâ'a'lı buna tahammül edemedi ve bu Bekrî'nin üzerine atılıp onun yaralanmasına sebep oldu. Bunun üzerine bu iki kabile arasında gerçek bir savaş patladı. Birkaç gün sonra Huzâ'a'lı bir hey'etin Medine'ye gelip Resûlullah'ın huzurunda yalvarıp yakardıklarını görüyoruz. Hey'et başkanı bu münasebetle düzdüğü bir şiiri okumuştur ki bazı kısımlarını aşağıya alıyoruz[451]:

448. İbn Hişâm, s. 788-91
449. İbn Hişâm, s. 716-18; bu zât hakkında benim fransızca şu makaleme bakınız: "Mervân 'ubu'ul-Hakem et 'Amr 'ubn'ul-'As victimes de fausses accusations", *Türk Kültürü Araştırmaları, Dr. Emel Esin'e Armağan,* C. XXIV/1, 1986, s. 63-71
450. Balâzurî, I, Ha. No. 740
451. İbn Hişâm, s. 806

"Ey Allahım! Muhammed'in (hatırlamasını) yalvarıp yakarırım.
"Babamla onun babası arasındaki ittifakı...
"Bize yardımını esirgeme, Allah seni doğru yolunda tutacaktır.
"Ve Allah'a tapanları hatırla, bunlar yardıma geleceklerdir...
"Gerçekten de Kureyşliler anlaşmayı bozdular.
"Onlar bize *Vetîr* yakınında bir gece akını tertiplediler.
"Sonunda bizi dizüstü yahut secde halinde iken öldürdüler"

435. Bu şiirdeki son mısra göstermektedir ki İslâm bu bölgeye en azından kısmen girmiş vaziyetteydi. Altıncı mısra ise, Mekkelilerin Bekrîlere sadece silâh yardımında bulunduklarını değil, ve fakat aynı zamanda bu kıtâl hareketine fiilen iştirak ettiklerini de imâ etmektedir. (Bizanslıların himayesi altında yaşayan) Ğassânî Arap Devleti'nden gelecek bir istilâ tehdîdi Medine Müslümanları üzerinde ağır bir biçimde hissediliyordu ki işte tam böyle bir devrede onların Mekke ile nizâ ve çatışma haline girme eğilimi taşıdıkları düşünülemez. Bundan ayrı, bu vak'adan sonra Mekke'nin suçluluğu iyice anlaşıldı ki birkaç gün sonra ***Ebû Sufyân,*** Hudeybiye Sulh Anlaşması'nı yenilemek[452] gayesiyle Medine'ye girmiştir[453]. O, sulh anlaşmasına vukû bulan riâyetsizlikten söz açmadı fakat sadece, ***Hudeybiye*** anlaşmasının akdedildiği sırada Mekke'de bulunmadığı iddiasında bulundu. Bunun üzerine Resûlullah, ***Ebû Sufyân'***ın gelişiyle de ortaya konan ithamın teyid edilmesi üzerine, ğadre ve zarara uğrayanların yardımına koşulacağını vâdederek Huzâ'a'lıları yola çıkarmıştır.

436. ***Ebû Sufyân'***ın bilhassa üzerinde durduğu gerçek, kızının Muhammed A.S.S.'ın zevcesi durumunda oluşuydu. Mekke'den gelir gelmez doğruca onun evine gitmişti. Kızı Umm'ul-Mu'minîn ***Ummu Habîbe,*** küçücük evinde yegâne oturmaya müsait eşya olan Resûlullah'ın yattığı yatağı dürüp kaldırdı. Kendisine bu yaptığı hareketin mânasını soran babasına şu cevabı verdi:

"— Sen bir müşriksin: senin saygı değer Resûlullah'ın yatağını kirletmemen gerekir."

O ise dehşete düşmüş bir vaziyette şunları mırıldandı:

---

452 Makrîzî eserinde (I. 358), pek açık bir şekilde Ebû Sufyân'ın, Hudeybiye Anlaşması'nın akdi esnasında Mekke'de bulunmadığını ifade etmektedir. Aynı şekilde pek açık bir biçimde İbn Hişâm da eserinde (s. 745), aksine onun Mekke'de olduğunu, hattâ Resûlullah tarafından Elçi olarak gönderilen Osmân'la, sulh anlaşmasını müzakere ve tesbit maksadıyla karşılıklı görüştüğünü nakletmektedir

453 İbn Hişâm, s. 807

"— Kızcağızım!.. Ne kadar da fenâ olmuşsun!.."

Bunu müteakip Resûlullah'ı görmek üzere Mescid'e gitti ve ona:

"— Siz hiç bir şeyi değiştirmedinizse, bizden bu konuda korkacak bir şeyiniz olmasın..."

Ebû Sufyân, kimsenin ne yapmak lâzım geldiğini bilemediği Mekke'ye döndü. Daha evvelki tatbikatında da görüldüğü gibi Muhammed A.S.S., mutlak bir gizlilik içinde bir takım hazırlıklara girişti: Bütün yolculukları menetti ve böylece Medine bölgesinden kimse dışarı çıkamaz oldu[454]. Ne yöne gidileceğini bildirmeksizin Medinelilerin sefer hazırlıklarına başlamalarını emretti; ***Eslem, Ğifâr*** ve diğer müttefik kabileler nezdine haberciler göndererek bir akın için hazırlıklı olmalarını istedi ve Medine'de toplanmak yerine bulundukları yerde beklemelerini tenbih etti.

437. Kısa bir müddet önce Müslümanlar, ***Mu'ta*** mevkiinde Bizanslılar karşısında bir mağlubiyete uğramışlardı; Medine'nin Doğu'sunda oturan ***Benû Suleym***'in taşıdığı kin ve garaz çok miktarda kan dökülmesine sebeb olmuştu. Bu durum karşısında Ebû Bekr'in, Resûlullah'ın zevcesi durumunda olan kızı Ayişe'ye zevcinin niyet ve düşüncesinin ne olduğunu sorması üzerine onun:

"— Hiç bilmiyorum... Belki *Benû Süleym* düşünülüyordur; belki *Sakîf,* belki de *Hevâzin*'dir..."[455].

şeklinde bir cevap vermesi bizi şaşırtmamalıdır. ***Hâtib'ubn Ebî Balta'***a adında safdil bir müslüman, dostluklarını kazanmak maksadiyle Mekkelilere hitaben yazdığı bir mektupla onları durum hakkında aydınlatmaya teşebbüs etmişti; mektup ele geçti ve onun bu safdilliliği muvâcehesinde Resûlullah kendisini affetti[456].

438. Hazırlıkların tamamlanması üzerine[457], Resûlullah Medine'den ayrıldı; çıkardıkları kıt'aların asıl kuvvetlere iltihakı yoluyla onun sayısını arttırma durumunda olan çeşitli müttefik kabilelere uğranılmaya başlandı. Bu plan kendisini daire biçiminde bir yol takip etmeye zorluyor ve hattâ Ordunun gerçek hedefinin ne olduğuna dair kararsız-

454. Ebû Yûsuf, s. 131 (2. baskı, s. 253)
455. Makrîzî, I, 361
456. İbn Hişâm, s. 809
457. Bk. M. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları,* İstanbul 1972, 157-177. paragraflar

lık ve katiyetten uzak durumunu arttırıyordu[458]; Resûlullah'ın da esasen istediği buydu. Mekke'nin etrafını çeviren dağlar arkasına karargâhını kurup Ordusunu kondurduğu sırada toplanan kuvvetlerin yekûnü on bin kişiyi bulmuştu. Bunun üzerine her bir askerin ayrı bir ateş yakmasını emretti. Muhammed A.S.S.'ın giriştiği bu harekât hakkında Mekkeliler hiç bir şey bilmiyorlardı; bununla beraber her an bir hücumun tertiplenmesini bekliyorlardı. Bu gibi durumlarda her zaman yapıldığı gibi *Ebû Sufyân* bizzat durumu gözleyip anlamak üzere şehir dışına çıktı ve bir tepe üzerine tırmandı: Medine istikametine baktığında on bin kadar ateşin yakılmış olduğunu görerek, bundan akşam yemeklerini hazırlamakta olan onbinlerce savaşçının gelip orada yerleşmiş bulunduğu sonucunu çıkardı. O sırada karşılaştığı bir Müslüman gözcü, Resûlullah'ın huzuruna varması ve bir umumî af çıkarılması için ondan bir talepte bulunması hususunda kendisini iknâ etti. Mekkelilere vurulan bu darbenin tesirini daha da arttırmak maksadıyla Muhammed A.S.S., *Ebû Sufyân*'ı karargâhta alıkoydu ve ken-

458. Resûlullah Mekke'yi şaşırtmak istiyordu; belki de bu, kan akıtılmasını tamamen bertaraf etmek gayesine mâtufdu. Bu sebebledir ki insanların Medine'den çıkışlarını yasaklamıştı; ayrıca hazırlıkları yapılan seferin hedefi konusunda tam bir gizliliğin muhâfaza edildiğini görüyoruz, öyle ki en ileri gelen sahâbî'ler bile Merr'uz-Zahrân bölgesine kadar ulaşıldığı halde hâlâ bu konuda bilgisizdiler (bk. Tabarî, I, s. 1630). Bundan ayrı, uzakta olan kabilelerden devşirilen kıt'aların Medine'de toplanmaları da önlenmişti. Bu konuda, farklı olarak Vâkıdî *(Mağâzî,* "Mekke'nin Fethi" Bölümü), Süleym v.s. kabilelerden devşirilen kıt'aların Medine'de toplanmaları şeklinde bir kayıt taşımakta ise de ayrıca Ya'kûbî'de farklı bir mâlumat (II, 58-59) verilmektedir. Burada Ya'kûbî, Resûlullah'ın sadece bu eyâlet kabilelerinin başkanlarını çağırıp getirttiğini ve onların her birine, gönüllülerden müteşekkil askerî kıt'alarını kendi bölgelerinde hazır tutmalarını ve kendisinin uğrayıp onları alacağını söylediğini ve bu tenbihini mutlak bir sır olarak saklamalarını sıkı sıkıya emrettiğini nakletmektedir. Özetle söyleyecek olursak o, Medine dışına çıkınca, kuzey, güney, doğu, batı v.s. istikametlerde olmak üzere durmaksızın yön değiştirmiş ve zigzaglar halinde bir yol boyu takip etmiştir: yöneldiği her bir bölgeden, onlara nereye gittiğini söylemeksizin, gönüllü birlikleri alıp kendi asıl kuvvetlerine katmıştı. Medine'nin kuzey-batısında bulunan Batnu İdam'a karşı bu arada tertiplenen akın ise, belirsizlik ve müphemiyeti arttırmaktan başka bir sâik taşımıyordu. Gaye, Mekke'nin daha önceden bir şeyden haberi olmaması ve harp için herhangi bir hazırlığa kalkışmamasıydı. İbn Hacer tarafından *(Matâlib,* No. 4361)'da nakledilen *Musedded*'in rivâyet ettiği şu anlatım, o günün şartları nazarı itibara alındığında, hiç de gerçek gibi durmamaktadır: "Resûlullah Kureyşlilere yazdığı bir mektup ile, onların ya *Benû Bekr* yani *Ehâbîş* kabileler topluluğu ile akdetmiş bulundukları anlaşmayı bozmalarını, veyahut da *Huzâ'a*'lılar arasında döktükleri kanın diyetini ödemelerini, aksi halde kendilerine savaş açacağını beyan etti. Onlar bu talepleri reddettiler ve böylece harbi kabul etmiş oldular".

disini, İslâm Ordu'sunun konmuş bulunduğu dağ aralarından sonuncusunun terkedip esâsen şehre çeşitli yönlerden girmeye başladığı ertesi sabaha kadar serbest bırakmadı.

439. Mekke tam bir kargaşa içine düşmüştü; zîra o ana kadar kimse herhangi bir şeyden şüphelenmemişti. En yüksek başkanları *Ebû Sufyân,* esrârengiz bir biçimde ortadan "kaybolmuştu". İslâm askerî birliklerinden çoğu şehrin etrafındaki giriş çıkış yollarını esasen tutmuş, Mekke'nin oturma bölgelerine doğru yürüyüşlerini sürdürüyorlardı. Müslüman münâdiler her yerde şunu haykırıp ilân ediyorlardı:

> "Evine kapanan yahut silahları terkeden yahut *Kâ'be*'in avlusuna sığınan veyahut *Ebû Sufyân*'ın evine kapanan herkes emniyet içinde olacaktır"

Düşman içinde karışıklığı büsbütün arttırmak ve kalpleri büsbütün endişeye sürüklemek maksadıyla, psikolojik savaş noktai nazarından duyurudaki son ışık Mekkelileri şöyle düşündürecekti: "— Acaba *Ebû Sufyân* da mı bize ihânet etti? Acaba o da mı İslâma katıldı?". Daha sonra, şehrin fethi işinin tamamen sona erdirilmesini müteakip, *Ebû Sufyân* da şehre girmişti ve derhal bütün hemşehrilerini, bir karşı koymanın sonuçsuz ve faydasız kalacağı hususunda iknâ edebildi. Böylece Mekkeliler, savaşmaksızın itaat etmeye rızâ gösterip boyun bükmüşlerdir. *Hâlid'ubn Velîd Seyfullah*'ın kumandası altındaki Müslüman birlikler müstesnâ, İslâm Ordusu birliklerinin hepsi, hiç bir mukavemet görmeksizin şehre girmişlerdi: Kendisi bir askerî birliğin başında ilerlerken kendi kabilesinin oturduğu bölgeden geçiyordu ki, Mekke'li süvâri birliklerinin kumandan vekili, kendi yeğeni *İkrimet'ubn Ebî Cehl*, tarihte karanlık kalmış bir sebebden ötürü *Hâlid*'i durdurmak istemiştir. İşte burada küçük bir çatışma cereyan etmiş ve içlerinde bir de kadın bulunan bir çok erkek hayatlarını kaybetmişti. Haberin Resûlullah'a ulaşması üzerine derhal çatışmanın durdurulmasını emretmiş, bilhassa kadınların, küçüklerin ve diğer savaşçı olmayan kimselerin kanının akıtılmaması talimatını vermişti[459].

440. Muhammed A.S.S. Huzâ'a'lıların Bekrî'lerden intikamlarını almalarına müsaade etti ve fakat aşırı gidildiğini gördüğünden derhal araya girdi ve umumî af ilân etti[460].

---

459. Sarahsî, *Şerh'us-Siyer,* I, 125; Tabarî, I, 1637; A. b. Hanbel, IV, 178
460. A. b. Hanbel, II, 179 (No. 6681)

441. Resûlullah *Kâ'be* avlusuna huşû ve hudû içinde girmiştir. Onun ilk yapmak istediği şey, hiç şüphesiz Beytullah'ı çeviren putların buradan kaldırılması olmuştur. Bunu müteakip hemen birini gönderip *Kâ'be* binasının duvarlarının iç yüzlerine resmedilmiş tasvîr ve sûretlerin silinmesini temin etmiştir. İmâm *Buhârî*'de yer alan bir hadîse göre [461] bu duvar resimleri, melekleri ve fal oklarını açmakta olan *İbrâhîm* ve *İsmâ'il* peygamberleri temsil etmekteydi; bunlar arasında *Meryem*'in de resmi bulunmaktaydı[462]. Azrakî'nin vermiş olduğu bilgiye göre Resûlullah *Kâ'be*nin içine bizzat girmiş ve bu duvar resimlerinin (fresk'lerin) silinmesini şunları söyleyerek emretmişti:

"Ellerimin altındakiler müstesna".

ve tam o sırada oğlu *Îsâ*'yı kucağında tutarken gösteren *Meryem*'in freski onun elleri altında bulunuyordu[463]. Ancak Makrîzî eserinde tam aksine bir bilgi vermektedir ki buna göre [464], onun göndermiş olduğu vazifeli *İbrâhîm* Peygamber'in resmi müstesnâ, diğer bütün sûret ve tasvirleri silip duvarı temizlemişti ki verilen bu bilgiye göre kalan bu sûretin dahi duvardan silinip çıkarılması hususunda Resûlullah ikinci bir emir çıkarmıştı: Vahdaniyet dîninde, ne bir sûret ve resme, ne bir fresk'e, ne bir puta ihtiyaç vardır.

442. Resûlullah'ın namazı kılmasını müteakip bir hitâbede bulunacağı Kâ'be avlusunda bütün şehir ahalisi toplandı. Hicretten Önce onüç, sonrasında ise sekiz yıl olmak üzere Muhammed A.S.S., 21 yıl boyunca kendisini ve arkadaşlarını koğup şehirden çıkaran, onların mallarını gaspedip ellerinden zorla alan, bir çok sahâbîyi ölüme sürükleyecek şekilde işkence ve mihnet altında tutan, sığındıkları yer olan Medine'yi istilâya kalkışan ve girişilen ıslâhat hareketini boğup yok etmek için akla gelen her çareye baş vurmayı ihmâl etmeyen ve nihayet tantanalı bir merâsimle akdedilmiş bulunan *Hudeybiye* Sulh Anlaşması' na rîayet etmeyip hükümlerin çiğneyen bir şehir ahalisinin yaptıklarından haksız bir şekilde ızdırap çekmişti. İşte zulüm görmüş bu zât

---

461. Buhârî, 60/8, No. 3-4; 64/48, No. 8. İbrâhîm ve İsmâîl peygamberlerin sûretlerinin Kâ'be'deki İslâm öncesi devirde yapılmış bu duvar resimlerinin (fresklerin) arasında bulunuşu, Mekkelilerin onları Kur'ân'ın nüzûle başladığı devirden evvel dahi kendi dinlerinin kurucusu ve saygı değer ataları olarak tanıyıp bildiklerini bize kâfi bir biçimde ispatlayan bir delildir (Ayrıca bk. İbn Hişâm, s. 143. 821-22)

462. Buhârî, 60/11, no. 3-4

463. Azrakî, *Ahbâru Mekke*, s. 113

464. Makrîzî, I. 385

şimdi aynı şehre muzaffer bir şekilde bir *Fâtih* olarak girmekteydi. Düşmanlarının köle ve câriye haline dönüştürülmesini emretmek, yahut bu insanların şimdi bütün mallarını savaş ganimeti haline getirmek veya hepsinin kılıçtan geçirilmesini emretmesine mani olacak hiç bir şey kalmamıştı. O da nihayet diğer insanlar gibi bir insandı fakat Allah Elçisi olarak getirdiği bir *"ilâhî tebliğ"* vazifesi vardı ve kendisinden sonra ilelebed mü'minlerin davranış ve hareket tarzlarında umumî prensip ve kaide teşkil edecek bir tutum göstermek mecburiyetindeydi.

443. Onun muzaffer bir *Fatih* olarak şehre girişinde önünde yürüyen münâdîler, sulh ve emniyet halini ilân ve tebliğ ediyorlardı. Onun biniti üzerinde şehre girişini seyreden insanlar, bütün bu geçit esnasında onun boş bir kurum taslayarak azamet içinde kuruluşunu değil, Allah'a şükür ve aynı zamanda tevâzu ve alçak gönüllülüğün bir işareti olarak, devesinin üstünde secdeden secdeye kapandığını görüyorlardı. Bu arada bir Müslümanın kendisine, evvelce sahip olduğu eski evine gidip yerleşmesini teklif etmesi üzerine o, *postliminium* (yani devletler hukukundaki harpte ganimet olarak ele geçirilmiş malların harpten sonra evvelki hak sahiplerine iâdesi kaidesi) hakkının bu çeşit mallara tatbik edilemiyeceğini söyleyerek bunu reddetti (Onun bu ikametgâhı Hicret'ten sonra Mekkeli müşriklerce işgal edilmiş bulunuyordu). *Ka'be* avlusunda edâ ettiği namazdan sonra orada toplanmış bulunan düşmanlarına ve eski hemşehrilerine dönerek şu suali sordu:

"— Şimdi benden ne yapmamı bekliyorsunuz?"

Onlar ise utançtan başları öne düşmüş vaziyette şu cevabı verdiler:

"— Sen soylu bir babanın oğlu, asil bir kimsesin".

Bunun üzerine bir Allah Resûlünden beklenen şu sözler onun mübârek ağızından dökülmüştür:

"— Bugün artık sizler hiç bir şekilde hâkîr görülmeyeceksiniz; haydi şimdi dağılın, hepiniz hür ve serbestsiniz...[465].

444. Bu sözlerin hâsıl ettiği psikolojik tesire dair bir misâl verelim: Mezkûr namazdan evvel *Bilâli Habeşî,* mutad bir ezan okumuştu ki bunu o, *Ka'be*'nin damına çıkmak sûretiyle yerine getirmişti. Durumu seyreden Mekke'liler arasında bulunan Ebû Sufyân'ın akrabası ve Umeyye ailesinden olan *'Attâb'ubn Esîd,* öfkeye kapılıp şöyle söyledi:

"— Allah'a sükür babam sağ değil! Hiç olmazsa bu kepâzeliği görmüyor!.."

465. İbn Hişâm, s. 821

Kısa bir müddet sonra Resûlullah, yukarda naklettiğimiz şekilde bir *umumî af* ilân edince, aynı *'Attâb*, bu defa hiç bir tereddüt geçirmeden hemen oracıkta İslâma girmek üzere öne atılmıştı. Buna mukabil Resûlullah, onu sadece affetmekle kalmadı, aynı zamanda kendisini, esasen elinde tuttuğu Mekke valiliği vazifesine getirdi (Kaynaklarımızın bize naklettiği bilgiye göre Muhammed A.S.S. ona maaş olarak günde bir dirhemlik bir ücret de bağlamıştı; bazı kaynaklar bu maaşın 40 ûkiye, yani yılda 1600 dirhem olduğunu da naklederler)[466]. Bu arada *'Attâb* İslâma giren yegâne kimse olmamıştır: Muhammed A.S.S. *Huneyn* yollarına düştüğünde kendi askerî kuvvetlerine iki bin Mekkeli muharip gönüllü olarak katılmıştı. Vâli sâdece cemaat namazlarına "imamlık" yapmakla değil, aynı zamanda halkın "eğitim ve öğretim" işleri ile meşgûl olmakla da vazifeli idi. Özellikle bu ikinci görevinde, kendisine yardım etmek üzere Resûlullah A.S.S. *Ebû Mûsâ el-Eş'arî*yi ve *Mu'âz'ubn Cebel* i tayin etmiş bulunuyordu; bu bilgiler Makrîzî tarafından nakledilmektedir (bkz. *İmtâ'*, I, 432)

445. Şurası bir gerçektir ki Muhammed A.S.S. Mekke'ye girdiğinde, nerede ele geçirilecek olurlarsa olsunlar on kadar belli şahsın îdam edilip başlarının uçurulması emrini vermişti. Burada mevzubahis olan "harp suçluları"dır; hattâ bunlar, meriyetteki normal kanunlar bakımından da mücrim durumundaydılar. İşte bu emir üzerine bunlardan herhangi biri ne zaman ele geçirilirse, şâyet İslâma girdiğini ve işlediği suçlardan pişman olduğunu itiraf etmişse durum önce Resûlullah'a bildirilmiş ve o da onu affa rızâ göstermiştir. Bu konuda sadece üç îdam vardır ki kendisine yeniden danışılmadan icrâ edilmiştir; bu da *Fâtih'*in cömertlik ve sahavetine halel getirmez[467].

446. İkrime misalini ele alalım: O, Uhud savaşında Mekke'li süvârî birliklerine kumanda eden iki kişiden biriydi; yine o, Resûlullah'ın Mekke'ye sulh ve sükûn içinde, hiç bir çatışma olmaksızın girişinde mukavemet edip karşı çıkan tek kimse olmuştu. Kendisi bu durum karşısında Fâtih'in affediciliğinden hiç bir ümid taşımaksızın kaçtı ve Habeşistan'a sığınmak istedi. Umumî Aff'ın çıkarılmasından sonra karısı, Muhammed A.S.S.'ın huzuruna çıktı ve ondan kocası için merhamet diledi. Resûlullah hiç bir tereddüte kapılmaksızın bunu derhal kabul etti, İkrime'yi affetti. Birkaç günlük bir takip sonunda karısı ona, Yemen limanlarından birinde gemiye binmek üzere iken yetişebildi. İşte bu *İkrime*, daha sonra Ebû Bekr'in Hilâfeti esnasında *Ridde* savaşlarında bu defa küffâra karşı kendini göstermiştir[468].

---

466 Suheylî, II, 276; Kettânî, *Terâtib*, I, 264; İbn Hişâm, s. 887

467 İbn Hişâm, s. 818 ve mut.

447. *Umumî Af*'fın çıkarılmasının ertesi günü, *Huzeyl* kabilesinden bir putperest Mekke'de eski bir kan dâvası sebebiyle katledilmişti. Resûlullah kaatili ciddî surette tekdir edip azarladı ve onu ölenin ailesi mensuplarına, örfî kan diyeti olarak 100 deve tutarında bir tazminat ödemeye mahkûm etti[469].

448. Azılı bir İslâm düşmanı olan *Safvân'ubn Umeyye,* Resûlullah'ın huzuruna çıktı ve ona:

"— Öğrendiğime göre sen benim için bir af çıkarmış bulunuyorsun"
"— Evet"

dedi Resûlullah. *Safvân* şöyle devam etti:

"— Fakat ben İslâma girmek istemiyorum; iki ay bir zaman düşünmeme müsaade et!"

Resûlullah'ın cevabı şu olmuştur:

"— Sana dört ay müsaade ediyorum"[470].

Kâ'be'deki dînî takdimler hazinesinde Muhammed A.S.S. 70.000 altın sikke'lik bir meblâğın mevcut olduğunu tesbit etti ve buna elini sürmedi[471].

449. Bu ve buna benzer, jest ve hareketler bir uzlaşma ve bir huzur, bir detant durumu ortaya çıkarmış olsa gerekir. Birkaç gün sonra başlatılan *Huneyn* seferinde kullanılmak üzere aynı *Safvân,* Resûlullah'ın emrine diğer teferruâtı ile birlikte 100 zırhlı gömlek ödünç vermişti. "İslâmî hedeflerde kullanılmak üzere Resûlullah *Safvân*'dan 50.000 dirhem, *Abdullah'ibn Ebî Rebî'a*'dan 40.000 ve *Huveytib'ubn Abd'il-Uzzâ*'dan 40.000 dirhem ödünç para almış ve bunları *Huneyn* savaşından sonra derhal îade etmişti. "Huneyn savaşından sonra Resûlullah tarafından ganimet olarak ele geçirilen çok sayıda koyun sürülerinin kendisine hediye olarak verildiğini gören *Safvân,* çok hislendi ve aynı gün İslâmı kabul etti"[472].

---

468. *A.g.e.*, s. 819
469. *A.g.e.*, s. 823-24
470. *A.g.e.*, s. 826
471. Azrakî, s. 170-71
472. Balâzurî, I, Ha. No. 758

450. Bu duruma göre, iki yıl sonra Resûlullah vefât ettiğinde, Arap Yarımadası'nın bazı yerlerinde, merkezî İslâm siyasî otoritesinden çıkıp ayrılmaların büyük zararlar ortaya çıkardığı bir sırada Mekke'nin İslâm için en sağlam dayanak noktalarından birini teşkil etmesi ve Yarımadada nizam ve âsâyişin temininde mühim roller oynaması, bizi hiç de şaşırtmamaktadır.

451. *Mekke'nin Fethi,* 8. Hicrî yılın Ramazan ayına rastlar. Evvelce gösterdiğimiz gibi hemen o sırada İslâma girmiş bir Mekke'liye Mekke'nin idaresini terkedip Fethi teminat altında bulundurmak üzere burada bir tek Medine'li asker bırakmaksızın birkaç hafta sonra Medine'ye döndü. İki ay sonra Mekke'de *Hac* mevsimi başlıyordu. O sırada Mekke'de çok sayıda Hac için gelmiş Müslümanın yanında yine çok sayıda müşrik hacı namzedi bulunuyordu; bu Hac esnâsında her iki zümre de kendi dinlerinin kaidelerine göre Kâ'be'yi haccedip burada ibadette bulunmuştur.

İlk deniz savaşı:

452. İlk Müslümanların kısa zamanda deveden inip yelkenli gemilere binişte gerçekleştirdikleri intikal sür'atini umûmiyetle hayret edilir. Bunun başlangıcı şöyle olmuştur: 9. Hicrî senenin Rebî'ul-Âhır ayında, Mekke şehrinin limanı *Şu'ayba* açıklarında birçok gemilere binmiş oldukları halde bir takım Zencî'ler görüldüler. Resûlullah bunlara karşı *'Alkamat'ubn Mucezziz el-Mudlicî'*nin kumandası altında 300 kişiden müteşekkil bir kuvvet gönderdi ki bunlar sahile yakın bir adaya çıkarma yaptılar. Bir müddet sonra Zencî'ler çıkıp gittiler ve bu kuvvet de Medine'ye dönüp geldi[473]. O seneler henüz bir deniz kuvvetleri kumandanlığından yahut deniz harp filolarından bahsedebilmemiz için çok erken bir çağdır; fakat Müslümanların kumandası altında deniz nakil vasıtalarının o devirde bile mevcudiyetinden söz edildiğini görüyoruz. Gerçekten de bu olaydan iki yıl sonra Bizans sınırında bulunan *Mu'ta*'ya doğru tertiplenen seferde Resûlullah, küçük bir askerî birliği deniz yoluyla gemilerle göndermişti[474].

İdare'nin yeni bir düzen'e sokulması:

453. Hicrî 9. yıl İslâm tarihinde "Siyasî Hey'etler Yılı"*(: Senet'ul-Vufûd)* olarak adlandırılır; zîra Arab Yarımadası'nın her tarafından, bu arada (Suriye'de yaşayan Ğassânî'lerden bazıları gibi) Yarımada-

473. İbn Sa'd, I/2, s. 118; Makrîzî, I, 443; Balâzurî, I, Ha. No. 758. Ayrıca bk. *Hz. Peygamberin Savaşları* kitabımda, 274-77. paragraflar

474. İbn Asâkir, *Te'rîh Dimaşk,* 1951, I, 394

nın dışından dahi yirmiden ziyade siyâsî temsil yetkisini haiz hey'et, mensûbu bulundukları insan zümrelerinin İslâma girdiklerini ve İslâm Devletine tâbî olduklarını bildirmek üzere Medine'ye geldiler. Bu durum karşısında Resûlullah'ın idareyi yeni baştan düzenleme ve teşkilâtlandırma hususunda o sırada bir karar alması bizi şaşırtmaz: *Sadaka*(zekât) olarak toplanan meblâğ'lar, belli nisbetlerde ve belli *toprak mahsulleri* ve belli *hayvan sürüleri* üzerinden ve hattâ biriktirilmiş *altın* ve *gümüş* servetleri üzerinden tahsil edilen "Devlet Vergileri" haline getirilmiştir. Artık bu düzenlemeden sonra vergi ödemelerinin, Resûlullah tarafından tayin edilen Devlet memur ve görevlilerine teslim edilmesi gerekmekteydi. Bu arada iyice belirtmemiz icab eder ki bu şekil bir vergi borcunun yerine getirilmesi dînin bir kaidesi icabıdır ve tıpkı namaz veya oruç gibi, hem îman ve hemde dînin bir cüz'ünü teşkil eder. Bunun sevinilecek mes'ût bir sonucu olmuştur: Herhangi bir Müslüman, bu mükellefiyeti yerine getirirken, kendisini buna mecbur edecek herhangi bir maddî Devlet cebr'inin bulunmaması halinde bile bunu ödemeye kendini mecbur hissedecektir. Bu Teşriî harekette geçen önemli bir prensibi, bir maddeyi gözler önüne sermeliyiz: ***Resûlullah ve onun mensubu bulunduğu kabile fertleri, onların soyundan gelenler de dahil her ne şekilde olursa olsun toplanan bu vergilerden istifâde ve faydalanma hakkına sahip değildir.*** Böylece Devlet gelirleri, sadece Devlet Başkanının şahsî malı ve mülkü olmaktan çıkarılmamış, aynı zamanda bu gelirler onun yüksek mevkiine yakışmayan ve onun için kirli bir şey olarak tavsif edilip dînî bir kaide çerçevesi içinde kendisi ve ailesi mensupları için yasak da ilân edilmiştir.

454. Aynı 9. Hicrî yılda Resûlullah puta tapan müşrik inançtaki kimselerin artık Kâ'be'ye yaklaşmalarını yasakladı ve Kur'ân'da yer alan bir âyette getirilen kaide mûcibince[475] de bu ibâdethâne bundan böyle, bânî'leri olan *İbrâhîm* ve oğlu *İsmâ'îl* peygamberlerin de teşrî edip bıraktıkları esasa uygun bir şekilde Tek Allah inancına sahip mü'minlere hasr ü tahsis olundu. Böylece Hac, her müslüman erkek ve kadının yerine getireceği ferdî-dînî bir borç haline geldi. Yeryüzünde cihanşumûllük davasına sahip çıkan bir çok dîn vardır; fakat bunlar arasında sadece İslâm'dır ki *Kâ'be* gibi bütün kâinatı birleştirip kendinde toplayan bir müesseseye sahip olmakla dikkati çeker: Dünyanın dört bir tarafındaki Müslümanlar sadece günlük namazlarını kılarken ona *(Kıble'ye)* doğru dönmekle kalmazlar, aynı zamanda ömürlerinde en az bir defa olmak üzere yeryüzünün diğer kıtalarından gelen dîn kardeşleri topluluğuna katılmak ve onlarla karşılaşıp tanışmak

---

475 *K.* 9/28

üzere *Kâ'be* etrafında toplaşırlar. O yıl da (9. H.) Mekke'ye Medine'den bir çok Hacı namzedi gelmiş bulunuyordu; bir takım sebeblerden ötürü Resûlullah Medine'de kaldı ve Haccı idâre edecek en yüksek başkan olarak *Ebû Bekr*'i buraya gönderdi. İşte tam bu sıradadır ki o, putperest-müşrik kabilelerle evvelce akdedilmiş bulunan ittifak anlaşmalarının bozulduğunu ve dört ay sonra bunların hükümlerinin mülgâ olacağını ilân ve tebliğ ettirdi. Gerçekte bunun fiilî bir önemi yoktu zîra, bu kabilelerin hemen hemen tamamı esâsen İslâmiyeti kabul edip müslüman olmuş vaziyetteydiler.

455. Ertesi yıl (H.10) mülkî idârenin sağlam esaslara bağlandığı ve bilhassa Yemen'de olmak üzere çok sayıda okulun açıldığı görülür. Mekke'ye gelince, Muhammed A.S.S.'ın yıl sonuna doğru gerçekleştirdiği ziyaret müstesnâ, burada özellik taşıyan bir durum ortaya çıkmamıştır. O yıl Hac dolayısiyle Resûlullah'ın buraya gelip farîzayı bizzat yerine getireceği haberi öylesine yankılarla yayılmıştı ki Arafat düzlüğündeki *Cebel'ur-Rahme* tepesi üzerinden îrad edeceği unutulmaz Hutbeyi bizzat dinlemek üzere buraya, sayıları kadın-erkek 140.000 kadar hesaplanabilecek bir cemâat toplanmıştır. Bu öyle bir Hutbe'dir ki âdeta bir anayasa gibi, insanların sâhip olduğu hakları ve vecibeleri sayıp döker ve üç ay sonra dünya hayatına vedâ edecek olan Resûlullah Muhammed aleyh'is-salâtu v'es-selâm'ın gerçek bir vasiyetini teşkil eder.

456. *"Vedâ Hutbesi"* olarak anılan bu nutkun kaynaklardan çıkarılan mukayeseli bir metni şöyledir:

"Hamd ve şükür Allah'a mahsustur; biz ona hamdeder, ondan yardım talep eder, affımızı ondan diler ve ona yöneliriz. Nefislerimizin şerlerinden hareket ve fiilerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah kimi doğru yola iletirse, o kimse için (artık) sapıklık olamaz; kimi sapıklığa sevkederse (artık) o kimse için doğru yola sevkeden kalmamıştır. Allah'tan başka ilâh olmadığına, onun Tekliğine ve bir eşinin bulunmadığına şehâdet ederim. Yine şehâdet ederim ki Muhammed onun kulu-kölesi ve resûlüdür.

"Ey Allah'ın kul ve köleleri! Sizlere Allah'tan korkup çekinmenizi tavsiye ve sizi ona itaatta bulunmaya teşvîk ederim. Bu suretle en iyi ve hayırlı olan bir şey ile (sözlerime) başlamak istiyorum:

"O halde ey insanlar! Size açıkladığım (şeyleri) dinleyin! Zîra bilmiyorum, bu yıldan sonra bulunduğum bu yerde belki de sizlerle tekrar buluşamayacağım.

"Ey insanlar! Kanlarınız(: hayatınız), mallarınız, *haysiyet* ve *şeref*leriniz, Rabbinizle buluşacağınız (Güne) kadar, bu mahalde (:Mekke), bu ayda (: Zu'l-hicce) bu günün mukaddes olması gibi mukaddes ve mükerremdir. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?... Ey Allah'ım, sen şâhit ol!

"Emânet olarak eli altında bir şey bulunduran kimse, onu kendisine *emânet* etmiş olan şahsa döndürmelidir.

"Gerçekten (artık) Câhiliyet Devrinde mevcut (ödünçler üzerindeki *ribâ* kaldırılmıştır; şu kadarı var ki (ödünç olarak verdiğiniz) sermayeleriniz sizindir; (bu suretle) ne zulmedecek ve ne de zulmolunacaksınız. Allah (bundan böyle) *ribâ*'nın mevcut olmayacağına hükmetti. (Kaldıracağım) ilk *ribâ,* amcam Abbâs'ubn 'Abd'il-Muttalib'in ribâsıdır.

"Ve yine Câhiliyyet Devri'nin *kan davaları* kaldırılmıştır; (kaldıracağım) ilk kan davası (yeğenim) Âmir'ubn Rebî'at-ibn'il Hâris'ibn Abd'il-Muttalib'in kan davasıdır*.

"Câhiliyyet Devri'nin(Mekke şehri ile ilgili) Hükûmet vazifeleri kaldırılmıştır. Kâ'be Muhafazlığı(: Sidâne) ve Hacıların su işleri (: Sikaaye) vazifesi bundan müstesnadır.

"Kasden adam öldürme" kısas ile cezalandırılır. Taş ve sopa ile öldürme gibi, *şüpheli kasıt hallerinde* yüz deve (kan diyeti)dir. Daha fazla(sını isteyen kimse), Câhiliyyet Devri insanlarındandır. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?... Ey Allahlah'ım, sen şâhit ol!

"O halde ey insanlar! Gerçekten şu Şeytan, sizin bu ülkeniz üzerinde kendisine tapılmaktan ümidini kesmiş bulunuyor. Fakat, o bunun dışındaki iş ve hareketlerinizden ehemmiyetsiz saydıklarınızda, kendisine tâbi olunmaktan (kendi çıkarına) hoşnût olacaktır.

"Ey insanlar! *"Nesî* usûlünü (yani Eşhur'ul-Hurum'dan olan mukaddes aylara bunun dışından bir ay ilâvesi usûlünü) tatbik etmek küfürde aşırı gitmektir; kâfirler bununla sapıtmışlardır. Onlar bu bir aylık (zamanı) bir sene kutsiyetsiz (yani Eşhur'ul Hurum dışı, alelâde bir ay) diğer bir senede harâm (yani Eşhur'ul-Hurum'a dâhil, mukaddes bir ay) sayarlar; gayeleri, Allah'ın Eşhur'ul-Hurum'dan saydığı (ayların) birbiri arkasına akşını zâhiren muhafaza etmek ve Allah'ın Eşhur'ul-Hurum dışı saydığı ayları bunun içinde (yani mukaddes) gibi göstermektir" **. Bu suretle onlar, Allah'ın helâl ettiği şeyi haram hale getirmiş oluyorlar. Şimdi zaman (yani takvim), Allah'ın yeri ve semâvât'ı

---

* Kendisinin evvelce bir oğlu öldürülmüştü (Mütercim)
** K. 9/37

yarattığı gündeki durumuna rucû etmiş bulunuyor (yani Nesî tatbik edilen sene ile, Nesîsiz aylar birbiri üzerine çakışmış, diğer bir ifadeyle kamerî takvim, hiç bir Nesî ameliyesine ihtiyaç göstermeksizin o yıl tam güneş takvimindeki aylar üzerine intibak edip oturmuştu). "Gerçekte Allah indinde, yeri ve semâvâtı yarattığı günde takdir ettiğine göre, ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü Eşhur'ul-Hurum (yani haram, mukaddes aylardır)'dur"* , bu (dördün) üçü birbiri arkasına gelir: Zu'l Kaade, Zu'l-Hicce ve Muharrem; ayrı ve tek olan öteki ise, Mudar kabilesinin Receb ayıdır ki bu, Cumâda ('l-Âhıre) ile Şa'bân ayı arasında bulunur. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?.. Ey Allah'ım, sen şâhit ol!

"O halde ey insanlar! *Zevceleriniz'*in sizin üzerinde bir hakkı bulunduğu gibi sizin de onlar üzerinde bir hakkınız vardır: Sizin onlar üzerindeki hakkınız, sizden gayrı bir başka bir erkeğe döşeğinizi çiğnetmemeleri ve sizin hoşlanmadığınız herhangi bir kimseyi, izninizle olması müstesnâ, evlerinize sokmamalarıdır. Onların çirkin fiil ve hareketlerde bulunmalarına müsaade etmeyin; şayet onlar böyle bir şey yapacak olurlarsa, artık Allah gerçekten size, onları azarlayıp tekdir etmenize ve döşeklerinizi ayırmanıza ve pek ağır olmamak üzere onları döğmenize müsade etmiştir. Onlar bu fiil ve hareketlerden vazgeçer de size itaat edecek olurlarsa, herkes tarafından mâkul ve iyi bilinen ölçüler dahilinde onların yiyecekleri ve giyecekleri sizin üzerinizde bir mükellefiyettir. *Kadınlara* en iyi bir tarzda davranıp muamelede bulununuz; çünkü onlar size sığınmış, himâye ve muhafazanız altına girmiş kimseler(: *'avân)'*dir**; kendi kendileri için hiç bir (yeterliğe) sahip değildirler ve sizler onları Allah'ın bir emâneti olarak (yanınıza) almış bulunuyorsunuz. Onlara "Allah'ın adıyla" helâlinden yaklaşın. *Kadınlar* hususunda Allah'tan korkup çekinin ve onlara karşı en iyi bir tarzda davranıp muâmele edin! Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?... Ey Allah'ım, sen şâhit ol!

"Ey insanlar! Mü'minler kardeştirler. Bir kimse için kerdeşinin malını (yemek) onun tam rızâsını elde etmedikçe helâl olmaz. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?... Ey Allah'ım, sen şâhit ol!

---

* . *K*.9/36

** Diğerleri arasında "mahpus" ve hattâ "esir" mânalarına da gelebilen bu terim ve sözle Resûlullah, Müslümanların kadın-erkek ilişkilerinde sakınmaları icab eden ve hattâ olması lâzım gelen şu noktalara, Allahu a'lem, işaret etmektedir:

1. Erkek evdeki kadınlara sahip çıkmalı ve onları her nevi zorluklara karşı himaye etmeli, ayrıca onların hayat içinde ve tahsil müesseselerinde yetişmelerine imkân hazırlamalıdır.
2. Erkek, gerek seciye, ahlâk ve davranışlar ve gerekse dış görünüş, giyim hususunda kadınlardan kendini ayrı ve farklı tutmalıdır.
3. Ailenin idaresinde son söz, erkeğin elinde bulunmalı ve hanımların hükmü altına girmeye yol açan davranışlara müsaade olunmamalıdır (mütercim)

"Benden sonra küfre sapıp birbirinizi boğazlar hale gelmeyin. Gerçekte ben size öyle bir şey bırakıyorum ki, ona sıkı sarılır da sebât ederseniz dalâlet ve sapıklığa düşmezsiniz; bu Allah'ın Kitabı ve onun Nebîsinin sünnetidir. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?... Ey Allah'ım, sen şâhit ol!

"Ey insanlar! Rabbiniz bir, ceddiniz bir'dir. Hepiniz Âdem'den türemiş bulunuyorsunuz. Âdem ise topraktan (yaratılmıştır). Allah indinde en mükerrem ve makbûl olanınız, O'ndan korkup çekineninizdir. Bir Arabın Arap olmayan üzerinde bir üstünlüğü yoktur; (varsa) bu, takvâ yönündendir. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?... Ey Allah'ım, sen şâhit ol!

(Kendisini dinleyen mü'minlerin "Evet" demeleri üzerine o da şöyle devam etti):

"Burada bulunanlar bulunmayanlara (bu sözlerimi) bildirsinler!...

"Ey insanlar! Allah muhakkak ki her vârisin mirasdan olan hissesini tayin ve tesbit etmiştir. O halde bir vasiyyet, herhangi bir vâris lehine olmak üzere (diğer vârislerin mahfuz hisse hudutlarını) aşamaz. (Mirasçılardan gayrısı için yapılan) bir vasiyyet, miras olarak kalan mallar toplamının üçte birinden fazla olamaz. Çocuk döşeğe (acaba anne mi kastediliyor?) âittir. *Zinâ* edenin (cezası) taşlama *(recm)*'dır. Babasından gayrı bir kimseye mensûbiyet iddiasında bulunan, yahut (kendisini himâye altına almış olan) efendisinden gayrısını efendi edinenin üzerine Allah'ın, Meleklerin ve bütün insanların lâneti olsun!.. Böyle bir kimsenin ne nâfile ibâdetleri (yani *sarf*) ve ne de farz ibadetleri (yani *'adl)* kabul olunacaktır. V'es-selâmu aleyküm"[476].

457. Resûlullah bu hutbesini bütün toplananların işitip dinleyebilmesi için gerekli tedbirleri almış ve yer yer diktiği, bir nevî oparlör mahiyetindeki münâdîler vasıtasıyla söylediği her cümle yüksek sesle kalabalıklar arasında tekrarlanmıştır. Îrâd edilen bu hutbe-nutuk'un hiç bir politik vasfı bulunmamaktadır; dikkatimizi daha da fazlasıyla çeken husus, kendisinin yakın bir gelecekte vefât edeceğine dair açık beyânına rağmen Muhammed A.S.S. siyasî iktidara kimin getirileceğine dair hiç bir söz sarfetmemiştir. O sadece, Kur'ân'da yazılı olan kaidelerle, kendi tatbikat ve sünnetinde bulunan prensiplerin hiç terkedilmeksizin takip edilip yaşanmasını söylemekle iktifâ etmiştir.

---

476. Vedâ Hutbesinin arapça metni için benim *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye* adlı kitabımın 287/a sayılı vesikasına müracaat ediniz. Bu Hutbenin kan diyetleriyle ilgili 7. paragrafı için ise, Suheylî (II, 278) ve Balâzurî (I, Ha. No. 763)'ye bakınız

458. Bu hutbe *Arafat* düzlüğünde 9 Zu'l-Hicce cuma günü îrâd edilmiş ve aynı gün vahyolan bir Kur'ân âyetinde ise, gerçekte Muhammed A.S.S.'ın "ilâhî tebliğ vazifesi"nin artık tamamlanıp bir sonuca ulaştığı Allah tarafından beyan olunmuştur.

"Bugün artık Ben, sizin (rûhî-mânevî alanda olduğu kadar dünyevî-maddî alanda da kaide ve prensipler taşıyan) dîninizi geliştirip bir olgunluğa eriştirdim; yine Ben, nimetimi üzerinizde tamamladım. Ve ancak ve ancak (Allah'ın dilek ve irâdesine teslim olup boyun kırmaktan ibâret olan) İslâm'ın sizin dîniniz (yani takip edeceğiniz hattı hareket kaideleriniz) olmasına rızâ gösteririm"[477].

459. Müslümanlar her sene bu günü, Büyük Bayram (el-Îd'ul-Kebîr) halinde dünyanın her yerinde tes'îd ve yâdederler. Daha doğrusu, bu günün ertesi günü; zîra bu ayın 10. günü *Minâ*'da ihramdan çıkılır ve bir kurban kesilerek bunun eti arkadaşlar arasında yenir yahut hacılar arasında bulunan fakirlere verilir. O yıl, yüzbinlerce hacının buraya geleceği düşüncesiyle Resûlullah berâberinde, özellikle hacılar arasında bulunabilecek fakirlere eti dağıtılmak üzere yüzlerce kurbanlık deve getirtmişti (bir deve, günde yüz kadar insanın gıdası için yeterlidir). Anlaşıldığına göre, o sırada Yemende resmî bir vazife ile seyahat etmekte olan Ali R.A.'dan, olabildiğince çok sayıda deveyi gelirken berâberinde getirmesi ve Hac günlerine yetiştirilmesini istemişti. el-Beyhakî ve Diyarıbekrî'nin verdiği bilgilere göre, o sırada Resûlullah'ın eli altında yüz kadar deve bulunuyordu ve bunlardan 63 deveyi bizzat kendi elleriyle boğazlıyarak kurban etti ve kalanı ile de meşgûl olmak üzere Ali R.A.'ı memur etti. Yine kaynakların verdiği bilgilere göre, Muhammed A.S.S. efendimiz aynı gün 63 köleyi de âzâd etmiş bulunuyorlardı ki bu kaynaklar: "Ömrünün her bir senesi için bir deve ve bir köle" demektedirler. Muslim ve Ebû Dâvûd ile diğer birçok kıymetli kaynak eserde, herkesin gözleri önünde şu mûcize de cereyan etmişti: Bu kurbanlık develer, az sonra başlarına gelecek şeyi tamamen hissetmiş vaziyette, ilk olarak kendisini kurban etmesini sağlamak için Resûlullah A.S.S.'ın üzerine doğru acele ve telaşla üşüşmek istiyorlardı.

459/1. Diğer bazı kaynaklar *Huneyn* seferi esnasında olduğunu söylemekle beraber, *Ebû Dâvud*'un hadîs eserinde vermiş bulunduğu bilgilere göre (12/14) Resûlullah bir kadın-erkek ilişkisi olan *"Mut'a"* (yani sınırlı ve geçici bir süre için nikâh akdi) müessesesini Vedâ Haccı esnasında ilga edip yasaklamıştır. Bu konudaki hadîsi nakleden râ-

---

477. *K.* 5/3; A. b. Hanbel, I, 28 (No. 188)

vî'nin bir kalem hatası (lapsus calami) yahut bir satır atlaması (lapsus linguae) mevzû bahis gibi durmaktadır; gerçekte bu yasak, *Hayberin* Fethi ile son bulan savaş sırasında konmuştur. Zîra "Hayber" ve "Huneyn" kelimeleri, noktalamasız bir şekilde yazıldığında her iki kelimeye de imkân verecek bir yapıdadırlar: (حبر) = (خيبر) veya (حنين) Düşünülebilir ki Resûlullah, 7. Hicrî yılda cereyan eden *Hayber* savaşı sırasında yürürlüğe koyduğu bu yasağı, hem Mekke'nin Fethi ve hem de bu son Hac yolculuğu esnasında yenilemiştir ki, bu şekil bir tekrar durumu, esâsen onun bu tarihî olaylar dolayısiyle îrâd ettiği hitâbelerindeki ayrıntılar arasında görülen bir husustur.

460. Birkaç gün sonra Muhammed A.S.S. Medine'ye dönmek üzere, Mekke'den ayrılmıştır. Yolculuk esnasında, damadı *Ali* R.A. ile bazı müslümanlar arasında çıkan küçük bir yanlış anlamayı hal ve fasleyleydi: Kızıldeniz kıyısında kurulu ***Râbiğ*** liman şehri yakınında, içinde bir de su birikintisi bulunan *Humm'*da karargâh kurmuş vaziyetteydiler; o *Ali* R.A. hakkında şu hadîsi sarfetti:

> "Ben kimin dostu (mevlâ'sı) isem, Ali de onun dostu (mevlâ'sı)dır. Ey Allah'ım! Sen onun dostu olanın mevlâ'sı, onun düşmanı olanın düşmanı ol..."

O gün bu mesele halledilip bitti, fakat bu hadîsi ile Resûlullah'ın *Ali* R.A.'ı, "yerini alacak kimse"olarak seçip tayin ettiği görüşünü savunan *"Şiî'*ler arasında o gün pek önemli bir gün sayıldı. Açıkca görülmektedir ki diğer Müslüman zümreler bu sözlere bu şekil bir siyâsî mâna yakıştırmamaktadırlar.

461. Resûlullah'ın Medine'ye dönmek hususunda aldığı karar, İslâmın dîn ile siyâseti birbirinden ayırdığına dair sahip olduğu tutumun bir örneğidir. Böylece Mekke, İslâmın dînî-rûhî alandaki merkezi olarak kalacak, siyâsî merkez ise, bir yerden ötekine olmak üzere mütemâdiyen yer değiştirebilecekti; ancak şu kadarı var ki bu siyâsî merkezlerden her biri, her devir ve her zamanda, Muhammed A.S.S.'ın gerçekleştirdiği öğretimin bir hususiyeti olarak, *çeşitlilik ve farklılıklar içinde bir Birlik* (: Unity in Diversity) ortaya çıkarmak üzere aynı Kur'ân'î kanun ve eseslara bağlı kalacaklardı.

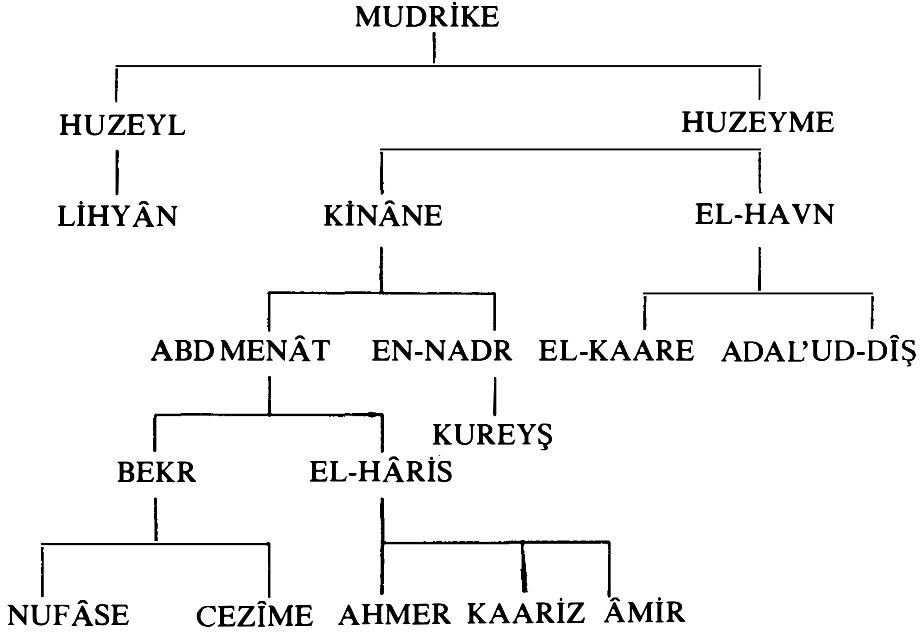
Ehâbîş Kabîleleri

462. Önceki bölümlerde muhtelif vesilerle "Ehâbîş"lerden bahsetmiştim. Söz konusu edilen bu kabileler kümesi, Kureyşlilerin müttefikleri idiler ve özellikle kuzey ve güney bölgelerinde olmak üzere Mekke'nin etrafında otururlardı. Kabile adının şeklî benzerliğinden başka bunların Habeşlilerle hiç bir ilişkileri mevcut değildir: Bazı kimseler, bu kelimenin kök ve yapısını nazarı itibara alarak "müttefikler" şeklinde, diğer bazı kimseler de bunlarla yapılan ittifak anlaşmasının akdedildiği yer olan Mekke'nin güneyindeki Hubşî dağını göz önünde bulundurarak izah ederler[478]. *Hammâd'ur-Râviye,* bu ittifak anlaşmasını *Kusay* zamanına, diğer tarihî kaynaklar ise bunun oğlu *Abd Menâf* zamanına kadar çıkarırlar. *Kusay*'ı Mekke'de iktidara getirip *Huzâ'a*'lıların buradan çıkıp gitmesine sebeb olan Hükûmet darbesinden sonra, yeni iktidara gelen kabilenin bir çok ittifak anlaşmaları gerçekleştirmek suretiyle kuvvet ve kudretini sağlamlaştırmayı düşünmesi tabiîdir.

463. Yemen menşe'li ve hiç bir neseb bağına sahip bulunmayan *el-Hayâ* ve *el-Mustalık* gibi *Huzâ'a*'lıların iki kolu bir tarafa, bütün

478. Bu konuyla ilgili olarak şu makaleme bakınız: "Les Ahâbîch de la Mecque, *Mélanges Levi della Vida.* Bundan ayrı, İbn'ul-Kelbî, *Cemhere,* Londra el yazması, Vr. 48-49; Balâzurî, *Ensâb,* I, Ha. No. 111, 122 n., 135, 182, 184 ve İstanbul el yazması, II, Vr. 722, 727; Mus'ab, *Neseb Kureyş,* s. 9, 15; Zubeyr'ubn Bekkâr, *Neseb Kureyş,* İstanbul el yazması, Vr. 97/a; Ya'kûbî, I, 278-79; İbn Habîb, *Muhabbar,* s. 246, 267, 318; aynı müellif, *Munammak,* s. 275-79; Yâkût, *Mu'cem'ul-Buldân,* "Hubşî" maddesi; aynı şekilde, İbn Hişâm, Tabarî ve İbn Sa'd, v.s. yazarların neşredilmiş eserlerinde yer alan kelime fihristlerindeki "Ahâbîş" maddelerine bakınız. Watt, *Muhammed at Mecca, "appendix".* Tabarî'nin *Tefsîr* adlı eserinde verilen bilgiye göre (Bölüm 105), bunlar, Ebrehe'nin istilâ orduları karşısında dahi Mekkelilerle dayanışma halinde bulunuyorlardı.

diğer müttefik kabileler kendi aralarında akraba durumundaydılar. Bu müttefik kabilelerin neseb durumu şöyledir:

464. Tarihî kaynaklar açık bir şekilde *Lihyânî*'ler hakkında bilgi taşımazlar; bu bizim bir takım olaylardan çıkardığımız bir hükümdür. Bu kaynakların naklettiğine göre, bu ittifak anlaşması esnasında *Benû Bekr* kabileleri ile akdedilmişti. Ancak daha sonra, sadece Hudeybiye sulh anlaşması sırasında değil, fakat aynı zamanda Resûlullah tarafından Mekke'nin fethi esnasında dahi, bu *Benû Bekr* kabilelerinin Kureyşlilerle bir dayanışma içine girdiklerini görüyoruz. Bu konuda muhakkak ki aynı kabilenin iki ayrı kolu mevzubahistir. Gerçekte, Kureyşlilerin müttefiki olan *Benû Bekr*'ler, *Benû Nufâse* adını taşıyorlardı. Şurası yine şaşırtıcı bir olaydır ki Kureyşlilere sarsılmaz bağlarla bağlı ve sâdık Ehâbîş'ler, *Hudeybiye* anlaşmasına iştirak etmemişlerdir.

465. *Hâşim*, Milâdî 443 yılına doğru dünyaya gelmişti. Bu bize, onun babası *Abd Menâf* yahut dedesi *Kusay* tarafından akdedilen bu anlaşmaların tarihi hakkında bir fikir verir. *Abd Menâf*'ın kızı *Rayta*'nın, ileri gelen başkanlardan *el-Hâris'ubn 'Abd Menât* ile evlendiği kaydedilmektedir.

466. Hicretten evvele rastlayan İslâmî devre hakkında şunları söyleyebiliriz: *Ebû Bekr,* Mekke'lilerin kendisine revâ gördükleri ezâ ve işkencelerden kurtulmak için yurdunu terkettiğinde yarı yolda, *el-Kaare* ülkesinden geçerken Ehâbîş'lerin başkanı *İbn Duğunne* tarafından durdurulup geri çevrildi. İşte bu İbn Duğunne, bizzat Mekke'ye gelip Ebû Bekr'e *emân* hakkı tanıdığını usulüne göre ilân etti. Daha sonra bu başkan, herkesin gözü önünde alenen namaz kılmaması için *Ebû Bekr'*e bazı imzalı sözler söylediğinde o, bunun tanıdığı *emânı* reddetmiştir. Bundan ayrı, Resûlullah ve mensûbu bulunduğu kabilenin Mekke müşrikleri tarafından boykot edilme hadisesi sırasında bu Ehâbîş'ler, *Buhârî* ve diğer bazı hadîs kaynaklarının[479] verdiği bilgilerden öğreniyoruz ki bu boykot anlaşmasına katılmışlardır.

467. Kureyşliler Müslümanlara karşı *Bedr* savaşıyla son bulan hücüm yürüyüşüne acele çıktıklarında, Ehâbîş'lerin de bu ordu'ya katılmalarını beklemediklerine pişman olmuşlardı.

468. *Uhud* savaşı sırasında ise bu Ehâbîş'ler, sâdık müttefikler olarak Kureyşliler tarafında yerlerini almışlardı. O sırada bunlara *Huleys'ubn Zibbân* adında biri başkanlık etmekteydi. Bu zât, (müslüman şehidlerin cesetlerini kesip parçalama şeklinde) Kureyş'lilerin gösterdiği tavır ve hareketlerden dehşete düştüğünü ifade edebilmişti. Birbiri arkasına dokuz sancaktarın Müslümanlar tarafından *Uhud* savaşında öldürülüp de artık hiç kimsenin kalkıp Kureyş'in bu savaş bayrağını dikmeye cesâret gösteremediği bir sırada, bayrağı kapıp savaşın sonuna kadar dik tutan da *'Amra* adını taşıyan Ehâbîş'li bir kadın savaşçıydı[480].

469. İslâm düşmanları, Medine'ye karşı tertipledikleri ve *Hendek* savaşı ile son bulan geniş bir ittifak anlaşması gerçekleştirdiklerinde, Resûlullah düşman tarafta toplanan bu müttefiklere karşı, ayrı ayrı olmak üzere birçok harekât tertiplemişti. *Lihyânî*'lerin başkanı *Sufyân*'ın öldürülmesi için bir memûr tayin edip göndermesi bunlardandır. Bu memûr *Lihyânî*'lerin ülkesine girdiğinde burada "Sufyân'ın arkasından yürüyen bir takım Ehâbîş'lerin mevcudiyetini" görmüştü. *Makrîzî* tarafından nakledilen bu olay[481], *Lihyânî*'lerin de Ehâbîş'lerin bir parçası olduğu sonucunu çıkarmamıza yardım eder niteliktedir. Yine Ehâbîş'lerin bir bölümünü teşkil eden *Benû'l-Mustalık'*a karşı Resûlullah'ın o sırada tertiplediği ve daha evvelki bölümlerde ele aldığımız diğer bir ayrı harekâtı da burada hatırlatmalıyız. *Hendek* savaşı sırasında Medine'yi kuşatmaya gelmiş diğer bir takım Ehâbîş'ler de

---

479. Buhârî, 25/45; Ebû Dâvud, 11/86
480. Balâzurî, II, 722 (İstanbul el yazmasındaki henüz neşredilmemiş kısımdır)
481. *İmtâ',* I, 255

mevzû bahis edilmektedir.

470. Resûlullah, Hicrî 6. yılda *Hudeybiye*'ye doğru yürüyüşe geçtiğinde Ehâbîş'ler arasında bir takım kaynaşma ve kıpırdanmaların mevcut olduğuna dair bir haber alması üzerine derhal *Harp Meclisi*'ni topladı ve onlardan, Mekke'ye gitmeden evvel Ehâbîş'ler üzerine bir baskın tertiplemenin gerekip gerekmediğine dair mütalea aldı. Düşülmüş bulunan Hac yolundan artık dönülmemesi lâzım geldiğini düşünen *Ebû Bekr*'in görüşüne uyuldu[482].

471. Hudeybiye görüşmeleri sırasında Resûlullah, *Hırâş'ubn Umeyye*'yi müzakereleri başlatmak üzere Mekke'ye elçi olarak göndermişti. Mekkeliler onun devesini yıkıp kendisini düşürdüler ve nerdeyse bu elçiyi öldüreceklerdi ki tam o sırada Ehâbîş'ler araya girdi ve kendisini serbest bıraktılar. Elçi *Hırâş,* İslâm Ordugâhına döndü geldi ve Resûlullah onun yerine, aynı maksatla bu defa Osmân'ubn 'Affân'ı göndermiştir[483].

472. Daha sonra Resûlullah'ın huzurunda bir çok Mekke'li elçi çıkmıştır; bunlar arasında Ehâbîş'lerin başkanı *el-Huleys* de bulunuyordu. Resûlullah ona, Hac esnasında kurban edilmek üzere ayrılmış hayvanları gösterdi. *el-Huleys* böylece Müslümanların sulhâne maksatlarla hareket ettiklerine dair kanaat getirdi. *el-Huleys* böylece Mekke'ye dönünce Kureyşli'lelere, *Kâ'be*'yi dînî maksatlarla ziyaret etmelerine imkân verecek şekilde Müslümanlarla bir sulh anlaşması yapmalarını tavsiye etti ve hattâ, şayet onlar Müslümanların şehre girmelerine mâni oldukları takdirde Ehâbîş'lerin Mekke'lilere karşı harekete geçecekleri tehdidinde de bulundu[484]. Sonunda *Hudeybiye*'de sulh anlaşması imzalandı ve *Benû Bekr*'ler yani Ehâbîş'ler[485] Kureyş'liler tarafında olmak üzere bu anlaşmaya katıldılar. Hatırlanacaktır ki daha sonra Müslümanlar tarafından Mekke'nin Fethi ile sonuçlanacak bir şekilde bu anlaşmanın bozulmasına sebeb olanlar da *Benû Bekr*'ler olmuştur. Kaynaklarda[486] nakledilmektedir ki *Mekke'nin Fethi* ile sonuçlanan harekât esnâsında Müslümanlara karşı gösterilen yegâne mukavemet, Ehâbîş'ler tarafından gelmiştir.

473. Mekke'nin Fethinin ertesi günü ortaya çıkan meşhur *Benû Cezîme* olayında da muhtemelen Ehâbîş'ler mevzûbahis olmaktadır. Kabul edilmektedir ki *Nufâse*'ler Ehâbîş'lerin bir kısmını teşkil et-

---

482. Buhârî, 64/37 (No. 28)
483. İbn Hişâm, s. 745; Tabarî, I. 1539
484. İbn Hişâm, s. 743; Tabarî, I. 1538-39
485. Bk. İbn Hişâm, s. 804; İbn Sa'd, I 2, s. 97
486. Makrîzî, I, 378

mekteydi; *Cezîme*'ler ise, *Nufâse*'nin kardeş soyundan türemiş torunlardan başkası değillerdi. Her neyse, işte bu *Cezîme*'ler Mekke'nin güneyinde *el-Ğumaysâ'* bölgesinde oturmaktaydılar ve Resûlullah bunları İslâma girmeye davet etmek üzere *Allahın Kılıcı Hâlid'ubn Velîd*'i göndermişti. Tebliğ vazifesiyle özel olarak yetiştirilmemiş bir kimse olması sıfatıyla kumandan *Hâlid,* muhakkak ki onların açık bir biçimde İslâm düşmanları ile birlik halinde çalışmalarını hatırından çıkaramadığından olsa gerek, onlara karşı pek sert ve şiddetli bir davranış göstermiştir; öyle ki Resûlullah onun bu tutumunu alenen takbih ve reddetme durumunda kalmış ve onların gönüllerini almak için fevkalâde tazmîn ve telâfî yollarına[487] başvurulmuştur. *Balâzurî*'de kayıtlı bilgilere göre[488], Resûlullah sırf bu iş için Gayrı Müslim Mekke'li bankerlerden aldığı ödünç paraları, olay esnasında *Benû Cezîme* tarafından akıtılan kanların diyeti olarak sarfetmiştir.

İttifak anlaşmasında Ehâbîş'lerin durumu:

474. Kureyşlilerle olan silâh arkadaşlığı esnasında, Ehâbîş'lerin onlardan ücret aldıkları bir gerçektir; fakat biz onları, basit paralı askerler olmanın ötesinde, Mekke'lilerle tamamen eşit haklara sahip müttefikler statüsünde olduklarını görüyoruz. Bu durumu *İbn Duğunne* tarafından *Ebû Bekr*'e verilen *emân*ın Mekke'lilerce kabul edilmesinde, *Uhud* savaşı sonrasında açıkta kalan Müslüman şehitlerin cesetlerine yapılan saldırı sebebiyle *el-Huleys*'in *Ebû Sufyân*'ı azarlayıp ona hakaret etmesinde ve nihayet Hac için *Hudeybiye*'ye kadar gelmiş bulunan Müslümanlarla bir sulh anlaşması yapılmadığı takdirde Kureyşlilerle harbe tutuşacaklarına dair Ehâbîş'lerin savurduğu tehditte görüyoruz.

Çeşitli olaylar:

475. Tarihçilerden *İbn Habîb*'in açıkladığına göre[489], Ehâbîş'ler *İsâf* ve *Nâ'ile* putlarına tapıyorlar ve her sene *Ukâz*'da tertiplenen büyük panayıra katılıyorlardı.

476. Mekke'nin 8. Hicrî yılda fethedilmesinden sonra muhtemeldir ki Ehâbîş'ler Kureyşli müttefiklerini taklîd ederek İslâma girdiler.

477. Yukarda gösterdiğimiz bu müttefiklik durumu, hiç kesiksiz yaklaşık iki asır kadar sürmüştür ve şüphesiz, İslâm öncesi Araplık rûhu konusunda dikkati çeken bir delil olarak karşımızda durur.

---

487. İbn Hişâm, s. 833
488. Balâzurî, I, Ha. No. 817; ayrıca bk. yukarda 449. paragraf
489. İbn Habîb, *Muhabbar,* s. 276, 318

Habeş'lilerle İlişkiler

478. "Habeş" kelimesi arapçada Etiopya'lı (Abyssin) ve "Habeşe" kelimesi ise Etiopya (Abyssinie) mânasında kullanılır. Bu kelime arapçaya, daha önceleri Mekke ile ilk ilişkileri başlatan Yemen vasıtasıyla girmiştir:

479. Muhammed A.S.S.'ın doğumundan bir asır kadar evvel, Yemen'de Hıristiyanlık, kendine katılan bir takım zümrelere sahip olmuştur. Bu durum, ülkenin Yahudi Hükûmdârı *Zû Nuvâs*'ı endişelendiriyordu. *Necrân* bu Hıristiyanlığa katılma hareketinin merkezi durumundaydı. *Taberî*'de anlatılan iki vak'a vardır ki bunlar bize Yahudilerin Hıristiyanlar üzerinde tatbik ettikleri işkence ve eziyetleri izâh edecek mahiyettedirler. Bunlardan birine bakacak olursak[490] bunun yegâne sebebi taassup ve darkafalılıktı: Bu hükûmdar Hıristiyanlardan Yahudiliğe geçmelerini istemiş ve onların reddi üzerine de kılıçtan geçirilmelerini emretmiştir. Anlatılan diğer vak'aya göre ise[491], *Necrân*'da iki Yahudi çocuğun öldürülmesi üzerine bunların babaları hükûmdara şikâyette bulunmuş ve o da, affedilebilmeleri için yegâne yol olarak Hıristiyanların dîn değiştirmelerini şartetmişti. Necrânlıların bu ultimatomu reddetmeleri üzerine de *Zû Nuvâs* büyük bir Ordunun başında bölgeyi işgal etmişti. Mukavemet gösterenler savaş alanında öldürülmüş ve kalanlar esîr edilmişlerdir. Bunun üzerine çok geniş ve derin hendek-çukurlar *(uhdûd)* açılmış ve bunların içinde ateşler yakılmıştır. Bu esîrlere son bir defa dîn değiştirme imkânı tanınmış ve teklifi reddedenler diri diri ateşe atılmışlardır. Bu yakılma olayı ile ilgili olarak Kur'ânı Kerîm'de insan kalbine tesir edici ifâdeler görülmekte ve bu cürüm dolayısıyle duyulan dehşet belirtilmektedir[492]. Süryanice bir takım tarihî kaynaklar[493] *Zû Nuvâs*'ın bu vahşetle de

490. Tabarî, I, 925
491. *A.g.e.*, I, 926
492. *K.* 85/4-7
493. Desvergers, *Arabie*, s. 82-83 ve dip not

kalmayıp *el-Hîre*(Güney Irak) Hükûmdârı nezdinde temsilciler gönderip ülkesindeki Hıristiyanların da yokedilmelerini ondan istemiştir.

480. Bazı Necrânlılar kaçabildiler, diğer bazıları din değiştirir gözüktüler. Bu olay Yemen için pek vahim sonuçlar doğurmuştur.

481. Mekke'de o sırada iktidarda bulunan Curhum'lu başkan *el-Hâris'ubn Mudâd,* hiç şüphesiz *Necrân*'dan kaçabilen birkaç mülteciye *emân* hakkı vermiş bir kimse olarak suçluların cezalandırılması maksadıyla bir askerî sempati seferi tertipledi. Gerçekten de İran'daki *İsfahan* dolaylarında şöylesine bir kitabe taşıyan bir mezar bulunmuştur:

> "Hendek (Uhdûd) kazdıranları cezalandıran el-Hâris'ubn Mudâd'ım ben..."[494].

482. Bu olayda Bizans'ın gösterdiği tepki daha da açık ve belirlidir. İşkence görenlerin bir temsilcisi imparatorun huzurunda girmiş ve kendisinden, Yemen hükümdarına karşı yardım talebinde bulunmuştu. İmparator şu cevabı vermiştir:

> "Benim ülkem sizinkine çok uzaktır; size yapabileceğim en iyi şey, kendisi de bir Hıristiyan olan komşunuz Necâşî'ye (Negus) sizin lehinizde bir mektup yazmaktan ibarettir"[495].

Kaynaklarda raslanan diğer bir anlatıma göre, işkenceye tâbi tutulanlar doğruca *Necâşî*'nin huzuruna çıkmışlar ve ona mukaddes kitaplarının yanık varaklarını göstermişlerdir. Böylece Habeşistan Kıralı, Bizans İmparatoruna yanık Kitabı Mukaddes'leri göndermiş ve kendisinden ordu nakli için yelkenli gemiler talep etmiştir. Her ne ise, *Necâşî,* kendi ülkesinde 700 gemi yaptırmış ve İran'dan veya diğer ülkelerden gelmiş ve o sırada kendi limanlarında demirli bulunan ticâret gemilerine el koymuş, bu arada Bizans'tan talep ettiği bir askerî yardım da almıştı. Arapça kaynaklarda mevcut kayıtlara bakacak olursak 70.000, yunanca kaynaklara göre ise 120.000 Habeşistanlı *Bâb'ul-Mendeb* boğazını geçmek üzere gemilere bindiler. Yola çıkan gemilerden çoğu varılacak yer olan Yemen'e ulaşamadan batıp gitmişlerdi. *İbn'ul-Kelbî*'nin verdiği bilgiye göre bu konuda iki istilâ hareketi mevzu bahistir: Bunlardan ilki *Zû Nuvâs*'ı korkutup dehşete düşürecek kadar muazzamdı ki o, sulhu temin edebilmek için büyük miktarlara

---

494 İbn Kesîr, *Tefsir,* IV, 495; *Ma'ârif,* (A'zamgarh, Hindistan), Temmuz 1954, Ebû'l-Celâl Nedvî'nin makalesine bakınız

495 İbn Hişâm, s. 26-7; Suheylî, I, 35 ve müt.

varan bir meblâğ ödemeyi kabul etmiş ve fakat, Habeşistan'lı subaylar bu parayı almak üzere huzuruna girdiklerinde onları hâince kılıçtan geçirtmiş ve hiç vakit geçirmeden şaşkın ve subaysız kalan Habeş Ordusu üzerine çullanmıştır[496]. Yukarda gösterdiğimiz ve *İbn'ul-Kelbî* tarafından verilen mâlûmatta geçen 70.000 kişilik Ordu, işte bu ihâneti cezalandırmak maksadıyla tertiplenen ikinci seferdeki asker mevcûdudur. Bizans tarihçilerine bakacak olursak, 15.000 kişi susuzluk ve yorgunluktan telef olmuştur. Her ne ise sonunda savaş *Zû Nuvâs*'ın mağlûbiyeti ile sonuçlanmış ve o da kendini denize atarak canına kıymıştı. Sonuç olark Yemen, *Necâşî*'nin Orduları tarafından işgal edilmiştir.

483. Daha ilerde ele alacağımız gibi, birkaç yıl sonra aynı Habeş Ordusu Mekke'yi istilâ etmek üzere Yemen'den harekete geçti ise de ağır kayıplar vermek suretiyle geri çekilmeye mecbur oldular. İşte *bu harekâttan üç ay sonra Resûlullah dünyaya gelmiştir*. Acaba Habeş'liler böylesine bir sefere niçin çıkmışlardı? Bu sadece bir istilâ hareketi miydi? Yoksa onlar, bazı müsteşriklerin de ifâde ettiği gibi, İran Ordusunun ağır tehditleri altına düşmüş bulunan Bizans'a yardımcı olmak üzere sırf Suriye'ye ulaşmak için Mekke arazisinden geçmek mi istemişlerdi? Yine bazı klasik Arap tarihçilerinin naklettiği gibi, acaba Yemen'deki *San'â* şehrinde bulunan büyük kiliseye bir putperest Arap tarafından yapılan tecâvüzün intikamını almak maksadına mı mâtuftu? Diğer bir ihtimal daha vardır: Evvelce de gösterdiğimiz gibi *el-Hâris'ubn Mudâd* da Yemenlileri cezalandırmak için oraya girmişti. Belki bu Mekke'li Başkan dahi Yemen tahtına göz dikmiş ve bu rekabet, bir istilâyı körükleyip kışkırtacak bir takım sürtüşmelere sebeb olmuştu. Hemen işâret edelim ki *el-Hâris* Habeş istilâsından çok önce Mekke'den esâsen kovulup çıkarılmış bulunuyordu. Necrân'lıların imdadına gitme iddiasıyla tertiplediği askerî seferi hakkında ise pek fazla bir bilgiye sahip bulunmamaktayız. Onun *İsfahan*'da (İran) bulunan kabri acaba, daha sonraları İran'a mültecî olarak mı gittiğini, yoksa buraya bir müstevlî olarak çıkıp savaş alanında maktûl düştüğünü mü bize göstermektedir?

---

496. Ph. Lippens'in keşif seyahati sonucu kaleme aldığı, *Expédition en Arabie Centrale* (Paris 1956, s. 152) adlı eserinde yazdığına göre, Kevkeb ve Himâ şehirlerinde 518 tarihini taşıyan ve Zû Nuvâs zamanında yazılmış iki adet kitâbe bulmuştur; bunlarda, karşı tarafta 13.000 ölü, 9.500 esir ve 28.000 küçük ve büyük baş hayvan elde edilmesiyle son bulan, Habeş'lilere karşı kazanılmış bir askerî zaferden söz edilmektedir

484. Her ne olursa olsun *Necâşî,* istilâdan sonra kendi ülkesinde kalmış ve Yemen'i idâre etmek üzere burada bir Kıral Nâibi görevlendirmiştir. Daha sonra Habeş kumandanlarından biri olan *Ebrehe,* Kıral Nâibi *Aryât*'ı öldürmüş ve Yemen'de iktidarı eline geçirmiştir. Dahilde bir savaşı bertaraf edebilmek için *Necâşî* bu oldu-bittiyi kabul etmek mecburiyetinde kalmış ve *Ebrehe*'yi Yemen'deki Kıral Nâibliği vazifesine getirmiştir[497].

485. Öyle anlaşılıyor ki *Ebrehe,* gayreti dîniyesi fazla bir Hıristiyandı. Ülkeyi Hıristiyanlaştırma işine heyecanla atıldı. Diktiği diğer birçok âbide arasında *San'â*'da büyük bir kilise (Katedral) inşâ etti ki Kilise (fr. église) kelimesinin arapçalaşmış bir diğer şekli olan *Kalîs* adı altında şöhreti arapça yazılmış eserlerde zikredilip zamanımıza kadar tekrarlanıp durmuştur. Bizans imparatoru da, bu binâyı süslemek maksadiyle mermer ve mozaikleri işlemek üzere buraya Bizans'tan mütehassıs ustalar göndermiştir. Aynı zamanda buraya, İskenderiye'deki İtalyan asıllı bir papaz olan *Gregentius*'u dînî hayatı bir düzene sokmak üzere göndermiştir. Bu papaz, Arabistan için 23 maddeden ibâret, bir kanun yürürlüğe koymuştur ki grekçe'deki asıl metni, Viyana el yazmaları arasında günümüzde dahi muhâfaza olunmaktadır[498]. Arapça kaleme alınmış tarihî kaynaklara göre[499], *Ebrehe,* arapları vergiye bağlamış ve ayrıca *Sebe* kraliçesinin eskiden kalma sarayını yıkarak buradan taş ve sütûn olarak çıkan malzemeyi bu kilisenin inşasında kullanmıştır. Bugün *Kalîs* dediğimiz bu mâbet mevcut değildir. 1947 yılında bu bölgeye yaptığım seyahat esnasında *San'â*'da, basit bir duvarla etrafı çevrili olarak onun eskiden kurulu bulunduğu yeri görmüştüm. Hendek içinde yakılan Hıristiyanlar ise, sonradan *Necrân*'da inşâ edilen bir kilise ve ayrıca bir mezarlık ile yâdedilmiş bulunmaktadırlar. *Necrân* bugün Saûdî Arabistan toprakları üzerinde bulunmaktadır. 1946 yılında neşredilmiş bir resmî kaynaktan öğrendiğimize göre, burada taştan yapılmış bir aslan heykeli keşfedilmiştir. İnsanı müteessir eden şu vak'ayı da bana anlatmışlardı: Hendek içinde yakılan Hıristiyanların bulunduğu çukurluklardaki küllü topraklar köylüler tarafından buradan alınıp gübre olarak kullanıldığını Kıral İbn Saûd öğrenir öğrenmez bu saygısızlığı durdurmuştur. Zirâ bizzat Kur'ânı Kerîm'de, "*Ashâb Uhdûd*" şeklinde adlandırılarak burada diri diri yakılmış olanların ruhâniyeti tebcîl edilmiş bulunmaktadır[500].

---

497. İbn Hişâm, s. 28-9
498. Desvergers, *Arabie,* s. 71 ve dip not
499. Suheylî, I, 40
500. Bk. *Lippens (a.g.e.,* s. 109 ve müt.) bu Uhdûd harâbelerinin bugünkü durumu hakkında bilgiler vermektedir

486. Öyle anlaşılıyor ki *Ebrehe* muktedir ve iyi niyetli bir idareci olarak da kendini göstermiştir ve bazı kitâbelerin günümüzde okunmalarının mümkün olması sonucu, birçok subend ve arklarının yeniden inşâsı yahut tâmiri işleriyle meşgul olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. *Mârib* su barajı üzerinde 136 satır halinde yazılı bulunan Milâdî 543 tarihli büyük himyerî kitâbesi *Glaser* tarafından bugün neşredilmiş bulunuyor. Kitâbe metni, taştan yapılmış bir dikdörtgenler prizmasının dört yüzüne hakkedilmiştir. *Glaser*'in Almancaya yapmış olduğu tercümeden bazı kesitler aşağıya çıkarılmıştır[501].

> "Ruh'ul-Kuds, Îsâ Mesîh ve Rahmân olanın rahmeti, gufrânı ve kudretiyle başlarım: Bu kitâbe, Necd ve Tihâme Araplarını, Yemenât, Hadramavt, Zû Reydân, Sebâ kıralı ve aynı zamanda Aksum kıralı Rahmûş Zubeymân'ın temsilcisi Ebrehe tarafından (taşa) kaktırılmıştır. O bu kitâbeyi, Kinde de Dî... valisi Yezîd'ubn Kebşe'nin isyanı sırasında yazdırdı. O, Cerrâh Zû Zinbûr'u onun üzerine gönderdi... fakat Yezîd onu öldürdü... Haberi öğrenince Habeş'li ve Himyer'li sayısı binleri bulan askerî birliklerini 657 yılının Zu'l-Kıyât ayında topladı, ve yürüyüşe kalkıp Sebâ yaylalarına sızıp nüfûz etti. O sırada Yezîd, Nabat'ta onun huzuruna çıktı ve ordunun ileri gelen kumandanları önünde başı kesildi... İşte tam bu sırada 657 yılının Zu'l-Mezrah ayında, su seddinin ve aynı zamanda duvarın, su haznelerinin ve Afan göletinin... çatlayıp yıkıldığına dair Sebâ'dan korkunç haber geldi. Bunun üzerine kıral kabilelere, su seddini, duvarları yeniden inşâ etmek için inşaatın toprağını, temel taşlarını, inşaatın kırmızı taşlarını, inşaatın diğer malzemesini, hafec ağacı yapraklarını beyaz taşları ve dökülecek kurşunu toplayıp bir araya getirmelerini ve Mârib'de ortaya çıkan zarar ziyanın (telâfi edilmesinin) emretti* . Bu toplama işi 657 yılının Zu's-Surâb ayında son buldu... Kıral, kilisesini kutsallaştırmış olmak için Mârib'e geldi... Sonra, su seddine gitti; temel seviyesine kadar toprağı açtırdı ve duvarı üzerine inşâ etmek için kayalık tabakayı ortaya çıkardı. Ve tam o bu işe başladığında kabilelerin isyanı haberi ulaştı... Âsiler kırala itaat ettiler. O buradan, su seddinin bulunduğu Mârib şehrine döndü geldi. Kendisine sâdık ve bağlı kalan Başkanlar, (Kıralın oğlu, Me'âhir'in başkanı) Aksûm, Fâiş'in başkanı Zirne'li Murcezif Âdil, v.s., idi... Rahmân'ın sayesinde onun dostluğunu arayan herkesin elçileri, Ebû Kerib İbn Cebele'nin elçisi, Hâris İbn Cebele'nin elçisi, el-Munzir'in bir elçisi, İran Hükümdarının elçisi, Rûm (Bizans) Hükümdarının elçisi, Negus (Nacâşî)'un elçisi ona geldiler... Sebâ'da Ya'fûr tarafından inşâ edilen sed duvarını kıral yeniden inşâ ettirdi. Kabilelerin yardımıyla meydana getirilen inşâat (takriben) 50 metre uzunluğunda, 40 metre yüksekliğinde

---

501. Eduard Glaser. "Zwei Inschriften über den Dambruch von Mârib". *Mitteilung d. vorderasiat. Geselschaft.* Berlin 1897. 6

(*) el-Makrîzî'nin *el-Haber an 'il-Beşer* adlı eserinde haber verdiğine göre (bkz. Ayasofya Ktb., el yazması, C. IV, 73) bu yapıda, *Sâc* ağacının (çınar) iki büyük ve iri kütüğü dahi kullanılmıştı.

ve 15 metre genişliğindeydi. O su seddini, duvarlarını ve su arklarını inşâ ettirdi... (bu kısımda, un, hurma, et, üzüm, kuru üzüm, şarap olarak sarfedilen şeylerin sayılmasına geçilmektedir)... O bu inşâ işini, 58 günde... 658 yılının Zû Mu'ân ayında tamama erdirdi (Bu tarih, Milâdî 543 yılının Şubat-Mart aylarına isâbet etmektedir)" (Bu su barajı uzun zamandır harabe halinde bulunuyordu; son zamanda tâmir edilmiştir; "Milâdi 1986 yılında bir Türk mühendis tarafından restore işi tamamlanmıştır; baraj 760 metre uzunluğunda, 39 metre yüksekliğinde ve 400 milyon metre küp su tutma kapasitesindedir") (bkz. *Le Monde* günlük gazete, Paris, 4-5/1/1987, s. 2)

487. Bu olayları takiben gelen 26 yıl içinde cereyân etmiş önemli bir şey yoktur[502]. *Ebrehe*'nin Mekke'ye karşı tertiplediği sefer 569 yılına rastlar. Bu istilânın sebebi üzerinde *İbn Kesîr*, Mekke'den gelen bir takım kötü niyetli kimselerin kışkırtması sonucu kilisenin (San'â'daki Kalîs'in) yakılmasını gösterir[503]. *İbn Hişâm* ise, Arapların kullandığı takvimin (Nesî metoduna dayanan takvim) hesaplarını yapmakla vazifeli Kinâne'li başkan tarafından kilise binasına yapılan tecâvüz ve saygısızlığı ileri sürer[504]. İstilâ sebebi olarak ortaya atılan bu olayları bir kenara bırakarak, bu siyâhî müstevlînin Ordusunda diğer şeyler arasında devâsâ bir "fil"in de bulunmakta[505] olduğuna işâret edeceğiz. İslâm Öncesi Mekke ile ilgili tarihî bilgiler arasında "Fîl Senesi" şeklinde bir deyimin bulunması bu sebebe dayanmaktadır. Ayrıca Arap tarihçilerinin yazdığına göre bu *"fil", Mahmûd* adını taşımaktaydı. *Necâşî*(Negus) tarafından Habeşistan'dan gönderilen

502. Adı geçen eserinde (s. 76) Lippens, Murayğân'da bulunan beş metre kadar uzunluğunda, on satırlık, toplam olarak üzerinde 440 işâret taşıyan Ebrehe'nin bir kitabesinden bahsetmektedir. O, bu kitabe metninin birkaç işâreti ve şu cümle ile başladığını belirtmektedir:

"İsâ Mesîh ve Rahmân olanın kuvvet ve kudretiyle başlarım..." Kitâbe metninde anlatılan olaylar hayli basit şeylerdir: Ebrehe'nin tertiplediği bir ilkbahar seferinden bahsedilerek, bu sefere katılan başkanlar sayılıp dökülmekte ve elde edilen zaferler üzerinde durulmaktadır. Mukabilinde zaferi elde eden taraftan bir teminat (!) alınarak mağlûplar birçok rehineler vermişlerdir. Kitabe 662 tarihini taşımaktadır ki bu, Milâdî 547 yılına tekâbül eder

503. İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 549-552. Makrîzî'nin Ayasofya Kütüphanesi'nde (İstanbul) bulunan *el-Haber 'an'il-Beşer* adlı elyazması eserinde (IV, 73) verilen bilgiye göre, aynı zamanda bu inşaatta kullanılmış iki büyük çınar ağacı (sâc) kütüğü de bulunuyordu

504. İbn Hişâm, s. 29-30

505. Lippens, *a.g.e.*'inin 79. sahifesinde şu bilgiyi verir:

"Bugün bile Bedevî Araplar, Yemen'den Hicaz'a doğru uzanan bahârat yollarından birine "Darb'ul-Fîl"(: Fil Yolu) adını vermektedirler. Aynı şekilde, Zurk yakınında çok sayıdaki kuyulara "Âbâr'ul-Fîl" (: Fil Kuyuları) adı verilmektedir"

bir "fil"in katıksız arapça bir kelime olan *Mahmûd* adını taşıması biraz gariptir. Acaba bu fili daha çok, *mamut* cinsi hayvanın en son temsilcisi olarak kabul edip adını da bu cinsin arapçalaşmış bir şekli kabul etmemiz yerinde olur mu? Tarihî kaynaklardaki bazı anlatımlara göre, bu Ordu mevcudu içinde daha başka bir çok "filler" de bulunuyordu; fakat bunlar *Mahmûd* kadar devâsâ değillerdi. *Has'am* kabilesinde o sırada belli bir sayıda Hıristiyan bulunuyordu. Bu sebeble, *Ebrehe*'nin Ordusuna, Mekke'ye kadar yol gösterecek bu kabileye mensup bir rehber temin etmesine şaşmalıyız[506]. İstilâcılar Mekke bölgesinde birçok zarar ziyâna sebeb oldular ve hayvan sürülerini zaptettiler; bu sırada ahâlî dağlara çekilip sığınmışlardı. Resûlullah'ın dedesi *'Abd'ul Muttalib,* Mekke halkının temsilcisi olarak *Ebrehe*'nin huzuruna girdi. Upuzun boyu, gümüşî sarı saçları ile o, bu siyâhî başkan üzerinde büyük bir tesir uyandırdı. *Ebrehe* kendisine itibar gösterip nezâketle muamele etti. Ziyaret sebebinin sorulması üzerine *Abd'ul-Muttalib* develerinin kendisine iâde edilmesini talep etti. *Ebrehe*'nin hayret ve şaşkınlık geçirmesi üzerine de tekrar söz alıp:

> "Develer bana aittir ve bunlar üzerinde hak iddia ediyorum; Beyt'ullah'a (Kâ'be'ye) gelince, sahibi (olan Allah) onunla gereği gibi meşgûl olur"

Bu sözlerden biraz sıkılmışa benzeyen *Ebrehe,* ona hayvanlarını iâde etti ve derhal emir vererek, o devrin buldozeri sayılabilecek olan "fil"in Kâ'be'nin yıkılması için harekete geçirilmesini sağladı; fakat "fil" inad edip yürümedi: Ne tatlılık ne şiddet onu bulunduğu yerden kımıldatamadı. Bundan sonra cereyan eden hadiseler için Kur'ânı Kerîm'in 105. sûresinde verilen bilgilere müracaat edelim:

> "Rabbinin *Fîl* sâhiplerine karşı ne şekilde davrandığını görmedin mi? O, onların hîlelerini boşa çıkarmadı mı?
> "Ve onlar üzerine, birbiri arkasına sürüler halinde uçup gelen ve onlara balçıktan yapılmış taşlar atan kuşlar göndermedi mi?
> "Sonra da onları, sanki yenerek delik deşik olmuş hubûbat çuvalına döndürmedi mi?.." (K.105/1-5)

---

506. İbn Hişâm'a göre (s. 32-33). Ebrehenin elde ettiği zaferden sonra, mağlûp Has'am kabilesi başkanı, ceza olarak ona rehberlik etmeye mahkûm edilmişti. Aynı şekilde, kendi putları Lât'ı kırılmaktan kurtarmak için bazı Tâ'if'liler de aynı şekilde rehberliğe râzı olmuşlardı. Aynı yazarın eserinde (s. 39) geçen abdullah'ibn Ziba'râ'nın bir şiirinde Ebrehe'nin Ordusundaki asker mevcüdu 60.000 kişi olarak gösterilmektedir

488. Kuş sürülerinin böylesine bir hücûmunu "efsânedir" deyip geçmek kolay olurdu; bununla beraber Kur'ânı Kerîm'in bu âyetleri, bu olaydan ancak kırk sene kadar sonra vahyolmuş bulunuyordu ki o sırada Muhammed A.S.S.'a karşı duran müşrik zümre içinde bu olayı gözleri ile görmüş şâhitler vardı. Şayet bu âyetler bir "efsâne"'den bahsetmiş olsaydı bu şâhitler, böylesine bir anlatımı alaya alabilirlerdi. (İslâm Tarihçileri, o sırada müşrikler tarafından çok sayıda Kur'ânı Kerîm âyetleri üzerine tevcîh edilmiş bir takım tenkitleri eserlerinde göstermiş bulunmaktadırlar; fakat kuşların yaptığı bu işle ilgili hiç bir tenkit ve alaya alma vak'ası bu çeşit eserlerde bulunmamaktadır).

489. Tabarî'nin bize açıkladığına göre[507] o yıl bu bölgeyi tarihinde ilk defa olmak üzere çiçek hastalığı ve diğer bir takım bulaşıcı hastalıklar kaplamıştır. Acaba bu hastalıklar, *Ebrehe* Ordusunun ölülerinin cesetlerinin çürüyüp taaffün etmesiyle mi çıkmıştır, yoksa bu müstevlî Ordunun büyük kayıplar vermesine sebeb olan aynı âmil mi bu hastalıkları doğurmuştur? Her neyse, *Kâ'be* böylece tahrib edilmekten mucizevî bir şekilde kurtulmuş ve *Ebrehe*, kısa zaman sonra ölüp gittiği Yemen'e dönmüştür. İslâmın başlangıç yıllarında Mekke'de görülen siyâhîler acaba, arkadaşları geri döndüğü halde kendileri hastalıkları sebebiyle burada kalan ve köle statüsüne sokulan siyâhî insanlar mıydı? Bu husus araştırma konusu olabilir. Böylece Yemen'de askerî idârenin zayıflamasından sonra, ülke kolayca İran'ın işgali altına girmiştir. Gerçekten de bazı Yemen'liler İran İmparatoru *Şosroes* huzûruna çıkmışlar ve ondan Habeş'lilerin buradan kovulup çıkarılmaları için yardım talep etmişlerdi. *Şosroes* ise *Vihriz* adlı bir kumandanın idaresi altında bir Ordu göndermiştir. Müslüman-Arap tarihçilerinin naklettiklerine bakacak olursak İmparator, hapishânelerde bulunan mücrimleri, bu askerî sefere iştirak etmeleri şartıyla affedip serbest bırakmıştır. Böylece yerli halk ile işbirliği temin edilir edilmez, Yemen büyük bir zorluğa mâruz kalınmadan Habeşistan'ın hâkimiyetinden kurtarılmıştır. Bu zafer dolayısıyla Yemenli büyük başkan *Seyf'-ubn Zî Yazan*'ı kutlamak için *Abd'ul-Muttalib*'in reisliği altında bir hey'etin Mekke'liler tarafından Yemen'e gönderilmesine hiç şaşmıyoruz[508]. (Sonunda Yemen'in bu istiklâli, uzun süreli olmamış, kısa zaman içinde İranlılar hâkimiyet mevkiilerine oturmuşlar ve Resûlullah zamanında bu bölge İslâmlaşıncaya kadar burada kalmışlardır).

---

507 Tabarî, I, 945
508 İbn Habîb, *Munammak*, s. 538-547

Mekke'nin Habeşistan'la ilişkileri:

490. İslâm Öncesinde Mekke'liler siyâhî Afrika ile doğrudan münâsebet kurmamış değillerdi. Kur'ânı Kerîm'de bulunan ve aslı habeşce olan bazı kelimeler[509] esâsen bunu bize ispat etmektedir. Bizans İmparatoru I. *Leon.* Resûlullah'ın dedesinin babası *Hâşim*'e 467 senelerinde, ticaret kervanlarını Suriye'ye sürebilmesine müsaade eden bir imtiyaznâme (îlâf) ile birlikte, *Necâşî*'ye kendisini tavsiye eden bir yazı dahi vermişti[510]; bu yazısında o, *Necâşî*'den onun da Habeşistan-Mekke arasında ticârî kervanların gidip gelişine müsaade etmesini istiyordu. *Hâşim* kardeşi *Abd Şems*'i *Necâşî*'nin huzuruna çıkmakla görevlendirmiş ve o, bu hususla ilgili müsaadeyi elde etmiştir. İşte bu günden itibaren iki komşu ülke arasındaki münâsebetler gitgide artmıştır. Daha sonraki bu devirde *Amr'ubn'ul-'As*'ı kendisindeki en iyi mâmuller olarak Necâşî'ye, işlenmiş deriler takdim ettiğini görüyoruz. Bu da muhtemelen *Hâşim*'in kendi devrinde oraya ihrâç ettiği eşyalardandı.

491. *Balâzurî*'nin bize naklettiğine göre[511], *Hâşim*'in oğlu Abd'ul-Muttalib, (Habeşistan ticaretinin yollarını açan Bizans imtiyaznâmesini elde eden) *'Abd-uş-Şems*'in torunu *Harb* ile, hangisinin daha çok liyâkatli ve üstün olduğu konusunda ihtilâfa tutuştu ve her ikisi de bunun halli için *Necâşî*'nin hakem olması üzerinde anlaşmaya vardılar. O ise, iki akraba arasında çıkmış böylesine bir ihtilâfa müdâhale etmeyi asla kabul etmemiştir (Bunun üzerine aralarındaki bu ihtilâfı çözmek üzere bir diğer kimseyi tayin etmişlerdir).

492. *Suheylî*nin eserinde naklettiğine göre[512], Habeşistan'da çıkan bir dâhilî harbin kendisine has cereyanı içinde, Habeş Sarayına mensup bir prens, Habeş ülkesinden çıkarıp uzaklaştırmak şart ve gayesiyle Arap tâcirlerinden birine altı yüz dirheme satılmıştı ve bu prens (daha sonraları Habeş hükümdarı *Necâşî Ashama* adını alacaktır). *Bedr* ovasında *Damra* kabilesine mensup birinin çobanlığını yapıyordu. Şunu hatırlatalım ki Habeş hükümdarı *Necâşî Ashama*'nın nezdinde sonraki bir devirde Resûlullah elçi olarak *'Amr'ubn Umeyye* adında aynı *Damra* kabilesine mensup birini, Habeşistan'a mülteci

---

509. Suyûtî, *Ref' Şe'n'il-Hubşân* (Bursa Kurşunlu Kütüphanesinde bulunan 143 sayılı el yazması)
510. *Mélanges Massignon*'da neşredilen benim şu makaleme bakınız: "al-Îlâf ou Les Rapports Economico-Diplomatiques de la Mecque Pré-islamique"
511. Balâzurî. *Ensâb.* I. Ha. No. 133
512. Suheylî. I. 214-15

olarak sığınmış Müslümanlara karşı Mekkelilerin tertipledikleri entrikaları engellemek için göndermişti.

493. Acaba Muhammed A.S.S. da Habeşistan'a seyahat etmiş midir? Kaynaklarımız bu konuda hiç bir bilgi vermezler. Fakat öyle olaylar vardır ki bunlara bakarak bu suâle olumlu cevap vermemiz mümkündür. Daha ilerde ele alacağımız Muhammed A.S.S.'ın *Necâşî*'ye yazdığı ilk mektup, pek samimî ve haylı yakınlık ifâde eden kelimeler taşımaktadır. Gerçekten de bunda şöyle denmektedir:

> "Amca tarafından yeğenim olan Ca'fer'i beraberinde az sayıda bir Müslüman kümesiyle birlikte *sana* doğru hemen yola çıkarıyorum. O *sana* varır varmaz... onlara misafirperverlik *göster!*"

Resûlullah Mekke'li Müslümanların Habeşistan'a hicret etmelerine müsaade ettiği zaman *İbn Hişâm*'daki kayda göre onlara şu sözleri söylemişti[513]:

> "Orada öyle bir Hükûmdar vardır ki yanında kimseye zulmedilmez; orası doğruluklar ülkesidir; orada Allah size, bugünkü durumunuzdan uzaklaşmanız için bir çare, bir yol gösterecektir"

Ancak bu konuda bir tek bu nakille yetinmemek gereklidir. Bildiğimize göre Resûlullah, bilhassa Habeşistanlılarla ve bu dili konuşan diğer insanlarla görüşürken bazan habeşçe kelimeler kullanıyordu[514]. Tek tek ele alındıklarında bu gerçeklerin hiçbiri fazla bir şey ispat edemez, fakat bir araya getirildiklerinde belli bir değere ulaşırlar. Ayrıca Resûlullah pek çok seyahat etmiş bir kimsedir; *Bahreyn* ve *'Umân, Yemen* ve ülkesinin pek uzağında bulunan *Suriye* gibi... Bu devirde Mekkeli tüccarlar *Necâşî*'nin ülkesini pek sık ziyaret ederlerdi. Habeşliler Yemen'i denizden tertipledikleri bir hücumla işgal etmişlerdi; yukarda işâret ettiğimiz Müslüman mülteciler Habeşistan'a gemi ile geçmişlerdi. Yemenli *Ebû Mûsâ el-Eş'arî* Medine'ye varmak üzere bir gemiye bindiğinde çıkan fırtına onu Habeşistan kıyılarına atmıştı[515]. Müsteşrik *Barthold*'un düşüncesine göre[516], Kur'ânı Kerîm'de mevcut deniz yolculuklarına dair pek ayrıntılı tavsîfler ve bilgiler, kendisine vahyolan bu çeşit âyetlerin mânalarına pek güzel anlayabilmesine imkân verecek şekilde Muhammed A.S.S.'ın bu çeşit nakil vasıtaları-

513. *A.g.e.*, I, 205; Buhârî, 56/188 ve diğerleri
514. İbn Hişâm, s. 208
515. Buhârî, 63/35, No. 5
516. *ZDMG*, Cilt 83, s. 37-43

nı mükemmelen tanıdığını ve kullandığını insana düşündürmektedir. Bu bahsi bir Hıristiyan kaynağında geçen şu anlatımla kapatalım: "Meçhul bir yazar tarafından Muhammed'in hayatı ile ilgili olarak sonraki bir devirde kaleme alınmış bir eserde, İmparator *Heraklius* zamanında Habeşistan'ın bir bölgesine gitmiş bulunan Muhammed'in Etiopya menşeli olduğu belirtilmektedir"[517]. Acaba bu mütaleada tamamen bir ırkî gayret mi mevzû bahistir, yoksa iyice bozulmuş, değişikliğe uğramış, yahut kılık kıyâfet değiştirmiş bir tarihî olay mı söz konusudur?

494. İslâm Öncesi çağla ilgili bilgiler veren bir kaynağın bize nakletmiş olduğuna göre[518] Mekke'ye gönderilmek üzere Cidde'ye deniz yoluyla hubûbat getiriliyordu; aynı kaynak şunları ilâve etmektedir: "Burada mevzûbahis olan Habeşistanlılardır. Mekkeliler develeri ve eşekleri, gelen bu malları nakletmek üzere Cidde'ye gönderirlerdi". Şu olay ise aynı şeyin devamı olabilir: Abdar'lı *el-Hâris'ubn'Alkama,* Habeşistan hükümdarı *Ebû Yaksûm*(: Aksum'lu)'un elinde şu hâdiseler sonunda Kureyşli bir rehine durumuna düştü: Mekke'ye burada şiddetli bir kıtlık hüküm sürmekte iken Habeş'li bir takım tüccarlar geldi. Kureyş'li gençler Habeş'lilerin bu malları üzerine üşüşüp yağmaladılar. Hiç şüphesiz bu olay bir ihtilâf doğurdu. Sonunda Mekke'nin ileri gelen birkaç başkanı, özür dilemek ve bundan sonra onun ülkesinden hiçbir tâcirin Mekke'ye mal getirmesine mânî olmamasını ricâ etmek üzere Aksumluların huzuruna çıktı. Diğerleriyle birlikte *el-Hâris* de bu hükümdara rehine olarak bırakıldılar. Kıral rehinelere cömertlikle muâmele etmiştir; buna mukabil onlar, Mekke'ye kendi hesaplarına birçok mal gönderdiler[519].

İslâmî devre:

495. Evvelce görmüş bulunuyoruz ki 609 yılında Muhammed A.S.S. İslâmı etrafa anlatıp yaymak üzere "ilâhî tebliği" almaya başladığını ilân etmişti. Beş yıl sonra, kendi hemşehrilerinin dînî sebeblerle gösterdiği işkence ve eziyetler o derece tahammül edilemez bir

---

517. Bu kaynaktan yapılan nakli, Bonn şehrinden W. Eichner'in gösterdiği yakınlığa borçluyum; kendisi bu bilgiyi henüz basılmamış bulunan doktora tezinde nakletmektedir: "*Gass* II, 147, Anonymus II, tarihçi Théophane'dan naklen"

518. Nizâm'ud-Dîn el-Kummî, *Ğarâ'ib'ul-Kur'ân,* XXX, 170 (Kur'ân'ın 105. sûresi hakkında açılan bahis); İbn Habîb, *Munammak,* s. 262-64

519. Balâzurî, II, 425 (İstanbul el yazması); İbn 'Abdi Rabbih, *Ikd* (Bulak neşri), II, 47

hâle geldi ki kendisine inanan sahâbîlere, doğup büyüdükleri memleketi terkedip Habeşistan'a gidip sığınmalarını teklif etti. Şüphesiz ki bu derece uzak bir ülkenin seçilmesinde bi çok sebep ve mülâhaza gösterilebilir: Her şeyden evvel şayet herhangi bir kabile mensûbu kendi rızâsıyla bir yabancıya sığınma hakkı tanımamışsa Arap örfüne göre ilticâ hakkı doğmamış sayılıyordu. Diğer bir ifâde ile iltica edilebilecek bir yer bulmak, sığınanın bir hakkı niteliğinde olmayıp sadece bir talih meselesiydi. Sadece erkeklerden değil aynı zamanda kadınlar ve çocuklardan müteşekkil kırk elli kişilik ve hattâ yüzlerce kişilik topluluklara sığınma hakkı tanımak, herkesin birbiri ile kavga ve savaş halinde olduğu *(bellum omnium contra omnes)* bir ülkede sadece rızâ gösterilmesini gerektirmiyor ve fakat aynı zamanda bu mültecilerin o bölgeye has iktisâdî şartlara kaynaştırılabilmesi için önemli maddî kaynakları da icab ettiriyordu. Üzerindeki insanlarının atasözlerine geçmiş misafirperverliklerine rağmen Arap Yarımadası böylesine yüksek sayıda mültecileri barındırıp ağırlayacak çok sayıda bölgeye sahip değildi. Bundan ayrı Mekkeliler, Araplar arası ve hattâ beynelmilel alanda ticâret yapıyorlardı; bu sebeble yeni vatanlar edinme tehlikesine atılmadan önce bunun doğuracağı tepkileri hesaplamak îcab ediyordu. Mekkelilerin bir istilâsına karşı kendilerine müdafaa edebilmek için bir Devlet, bir kabileden daha emin bir melce' idi. Komşu ülkeler arasında İran da vardı ki bu Devlet, *Hîre* Arap Kırallığını henüz daha yeni yıkmıştı ve tamamen Araplar arasından çıkan kendi başına buyruk bu yeni Başkandan (Resûlullah) ise şüpheleniyordu. Bizans İmparatorluğu ise, o sırada İranlılar karşısında tutuşmuş bulunduğu mücadelede ağır kayıplara uğramış, Dimaşk (Şam), Kudüs ve hattâ İskenderiye'yi İranlılara kaptırmıştı (613-17). Gayet açıkça görülmektedir ki *Heraklius* (610-641) bilhassa Araplara karşı olmak üzere[520], çok ciddî ve sıkı iktisadî tedbirler almış bulunuyordu. İşte bu tedbirlerdir ki esasen Mekkeli Müslümanları Suriye içlerine doğru o devirde çekemezdi. Komşu ülkeler arasında sadece Habeşistan, o sırada beynelmilel karışıklık ve çatışmaların dışında bulunuyor ve bura Hükûmdârı Necâşî'nin hâleti rûhiyesi Araplar lehine olmak üzere pek müsait ve hazır bir vaziyette bulunuyordu.

496. Sahâbî'lerine, vatanı terketme şeklinde bir teklifi bizzat yapan kimse olarak Resûlullah'ın Necâşî'ye hitâben yazılmış bir tavsiye mektubunu onlara vermesi tabiî ve mâkuldu. Az önce bu mektubun bir kısmını sizlere vermiş bulunuyoruz ki bunda o, Müslüman mülte-

---

520. De Goeje, *Mémoire sur la Conquete de la Syrie* (II. neşir), s. 29. Nicéphore'un *De Rebus Post Mauricium Gestis* adlı eserinden naklen (s. 27)

Resûlullah Muhammed'in Habeş İmparatoru Necâşî'ye gönderdiği İslâma dâvet mektubu (M. Dunlop'a teşekkürlerimle)

ciler lehine misafirperverlik göstermesini Habeş Kıralından istemekdeydi. İşte şimdi, içinde bazı meselelerin de yattığı bu mektup metninin tamamını görelim:

(Mektubun tam türkçe tercümesi):

"Resûlullah Muhammed'den, Habeş'lilerin Kıralı Necâşî'ye: Kendisinden başka tanrı olmayan, gerçek Hükümdar (Melik), Mukaddes (kuddûs), Selâm, Koruyucu, Kurtarıcı olan Allah'ın övgüsünü sana iletirim. Tasdik edip şehâdet ederim ki Meryem oğlu Îsâ, Allah'ın Rûhu ve Kelimesidir ve (bu Kelime) afîfe, dokunulmamış Meryem'e bırakılmıştır; böylece o Îsâ'ya hâmile olmuş ve Allah da onu, kendi Rûh ve Nefesinden olmak üzere âdem'i Eli ve Nefesi ile nasıl yarattı ise onu da (öylece) yaratmıştır.

"Seni Tek olan Allah'a çağırıyorum ki onun hiç bir şerîkî yoktur. O'na itaat konusunda karşılıklı yardıma (çağırıyorum); beni takip et, bana uy, bana gelen şeye îman et! Zira ben Allah'ın Elçisiyim. Bu duruma göre seni ve etrafındaki askerlerini Kaadir ve Azîm olan Allah'a dâvet ediyorum. Nasihat ve sözlerimi kabul etmenizi tavsiye ederim.

"Amca tarafından yeğenim olan Ca'fer'i beraberinde az sayıda bir Müslüman kümesiyle birlikte sana doğru hemen yola çıkarıyorum. O, sana varır varmaz taşıdığın boş ve faydasız gurur ve azameti bir kenara koyup onlara misafirperverlik göster!

Selâm, gerçek hidâyet yolunu takip eden kimsenin üzerine olsun!"[521]

497. Diğer tarihî kaynaklarla birlikte Tabarî de bu mektubu 6. Hicrî yılda yazılmış olmakla tarihlendirirler. Bunu kabûl edecek olursak bu yazının, mezkûr mültecilerin Habeşistan'a varış tarihinden on beş yıl kadar sonra ve sağlam bir İslâm Devletinin kurulup gerçekleştiği Medine'ye dönüş hazırlıklarına başladıkları bir sırada kaleme alınmış olduğunu da kabulleneceğiz demektir! Olaydan sonra*(post eventum)* talep edilen bir misafirperverlik düşünülemez. Daha ben 1935 yılında, bu konuda, Necâşî'ye gönderilmiş iki ayrı mektubun birbiri içine karıştırılmış olabileceğini mülâhaza ediyordum; bunlardan *biri,* mültecilerin Habeşistan'a hicretleri sırasında yazılmış, *diğeri* ise, 6. Hicrî yılda, Muhammed A.S.S. tarafından dış ülkelerde bulunan çok sayıda hükümdara onları İslâma davet etmek için gönderilmiş mektuplardan biri olabilirdi[522]. *Necâşî*'ye gönderilen bu mektubun orijinalinin keşfedilmesiyle bu husustaki görüşüm kuvvet kazandı. Bu konuya az ilerde daha mufassal bir biçimde döneceğiz: Burada sadece, "misafirperver-

---

521. Benim, *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye* adlı kitabımın 21 sayılı vesikasına bakınız. Aynı kitabın fransızca neşrinde (Documents...), II, No. 9

522. Benim *Documents...* adlı kitabımda, I, 38, No. 5

lik gösterilmesi''ni talep eden paragrafın bu orijinalde hiç mevcut olmadığına işaretle yetineceğiz. Hiç şüphesiz bu "tavsiye" mektubunun baş kısmı; ikinci olarak gönderilende bulunan benzer ifadeleri taşımaktaydı. İşte kaynaklarımızda görülen bu "karıştırma", buradan doğmaktadır. İşâret etmeye lüzum vardır ki, Kastallânî ve Kalkaşandî'nin her ikisin de eserlerinde:

"Amca tarafından yeğenim olan Ca'fer'i, berâberinde..."

diye başlayan cümle aynen bulunmaktadır. Fakat:

"O, sana varır varmaz..."

şeklinde devam eden son cümlenin tamamı her ikisinde de yoktur. Bir yandan sığınma hakkı ve misafirperverlik gösterilmesini istemek ve diğer yandan da aynı şahsa "boş ve faydasız gurur ve azamet" yakıştırmak muhakkak ki ev sahibinin hislerini yaralayabilecektir. Daha sonra ortaya çıkan fırsatta, yani dîne dâvet mektubunun gönderilmesinden sonra bunun red ile karşılanması halinde böyle bir cümle ancak mukabil yazıda yer alabilir.

498. Kendi çıkarlarına gayet yakından takip eden Mekke'li müşrikler, Müslüman mültecilerin buradan sürülüp çıkarılabilmeleri için, hiç vakit geçirmeden Habeşistan'a resmî bir elçi göndermeye karar verdiler. Mekke bölgesinde tabaklanıp işlenmiş deriler, Habeşistan'da pek fazla aranan Arabistan mâmulleriydi. *Necâşî*'nin huzuruna çıkılmadan önce, Saraya mensup idareci ve dîn adamlarına hediye olarak verilebilmeleri için bunlardan çok miktarda temin edildi. Bu Saray mensuplarına önce gelen elçilik hey'etinin maksat ve gayesinin ne olduğu izah edildi ve böylece *Necâşî* nezdinde kendilerinin desteklenmesi teminat altına alındı. Sığınanların Hıristiyan olmadıkları gerçeği bilhassa belirtilmiş bulunuyodu; bundan gaye, mültecileri sürüp çıkarırken Habeş'lilerin vicdânî-dînî bir endişeye kapılmalarını önlemekti. İşte o sırada elçilik hey'etinin Sarayda tam *Necâşî*'nin huzurunda iken Mekkeli temsilcilerin kıral ile pek sıkı fıkı ve samimî olduklarını görüyoruz. Onlar şöyle söylüyorlardı:

"— Ey Hükûmdar! Bizim içimizden bazı boş kafalı gençler senin ülkene sığınmış bulunuyor. Onlar milletinin dînini terkettiler ve seninkine de aslâ girmediler. Aksine, bizim için de, senin için de meçhul olan yepyeni bir dîn icâd ettiler. Anababaları, akrabaları ve amcalarından ileri gelen birçok büyük zevat, bu mültecilerin kusur ve noksanlarını harkesten iyi bilen kimseler olarak onların bu ülkeden çıkarılıp sürülmelerini senden istemek üzere bizi göndermiş bulunuyorlar"

Daha önceden kazanılmış bulunan Saray muhiti bu müracaatı desteklediler. Fakat kıral *ilticâ hakkı*''na böylece ihanet etmeyi ve sözünden geri dönmeyi icab ettiren bu teklife şiddetle karşı çıkıp gazaba geldi. Hemen Müslümanları huzuruna getirtti. *Abdullah'ibn Ebî Rebî'a* ve *'Amr'ubn'ul-Âs* durumdan hiç de memnun olmadılarsa da buna mâni de olamadılar. Müslümanlar da aynı şekilde endişeye kapılmışlardı, fakat neye mal olursa olsun gerçeği söylemeye karar verdiler. Resûlullah'ın yeğeni *Ca'fer* söz alıp şöyle dedi:

> "— Ey Hükûmdar! Allah aramızdan birini seçip de onu kendi elçisi olarak gönderene kadar biz câhillerdendik, putlara tapardık, şehvetimizden ileri gelen günahlar işlerdik, zayıflara zulmeder, iğrenç ve menfûr her fiili işlerdik. Onun bütün faziletlerini, doğruluğunu, iffetini baştan beri gayet yakından ve mükemmelen biliyorduk. O bize diğer insanlara kötülük yapmaktan çekinmeyi, sadece Tek Tanrı olan Allah'a tapmayı, ibâdet etmeyi, sâdaka vermeyi, oruç tutmayı ve her çeşit iyi ve güzel fiilleri (ameli salih) işlemeyi öğretti. Bütün bunlar bize hoş ve câzip geldi ve bunları yapmaya başladık. Fakat bunun hemen arkasından vatanımızı terketmeye ve senin ülkene sığınmaya bizi mecbûr eden kendi vatandaşlarımızın işkence ve ezâları çıktı göründü. Biz seçebileceğimiz bütün diğerleri arasından seni tercih etmiş bulunuyoruz; zirâ senin yanında bize kimsenin zulmedemeyeceğini ümid ediyorduk"

Necâşî bu ilâhî teblîğ'den, Ca'fer'in bazı parçalar hatırlayıp hatırlamadığını sordu. *Ca'fer,* her ikisinin de doğumu ilâhî bir mûcize olan *Yahya* Peygamber ile *Îsâ Peygamber*'in dünyaya gelişlerinden bahseden Kur'ânı Kerîm'in 19. sûresinin baş kısımlarını tilâvet etti. Tarih yazarları eserlerinde açıklamaktadırlar ki, etrafı o sırada dîn adamları ile çevreli, önlerinde Kitâbı Mukaddes nüshaları olduğu halde bu âyetleri dinleyen *Necâşî* ve papazlar, hepsi birden, herbiri onlar için aziz ve mukaddes olan bütün bu hususların hiç de beklemedikleri bir biçimde âyetlerde tebcîl edilip ululanması karşısında ağlaşmaya başladılar. Sonunda Kıral şunları söyledi:

> "— Bu ışığın çıkıp geldiği kaynak ile *Îsâ*'ya gelen ilâhî tebliğin kaynağı aynıdır. Haydi şimdi sulh ve selâmet içinde gidiniz: ben sizi asla bu putperestlere teslim etmem!"

499. Kaynağımız *İbn Hişâm*[523], bundan sonra Kureyşli temsilci *'Amr*'ın fitne fücûrluğu hakkında bilgi vermektedir: O yeniden kıral huzuruna çıkmış ve ona, *Îsâ Mesîh* konusunda Müslümanların taşıdıkları inançlar sebebiyle kendisinin hafife alınıp hor görüldüğünü

523. İbn Hişâm, s. 217-21

ifade etmek istemiştir. Kıral ile yapılan bu ikinci görüşme Müslüman zümre arasında dehşet ve korku tohumları attı. Buna rağmen yalan söylememeye karar verdiler. *Ca'fer* de buna mukabil yeniden huzura çıkıp söz aldı ve İslâmî inanç ve öğretime göre, ***Îsâ'***nın Allah'ın kulu ve elçisi olduğu, bâkire *Meryem'*den doğmuş, Allah'ın ***Rûhu*** ve ***Kelimesi*** olduğunu beyan etti. *Necâşî* böylece Mekke'lilerin kurdukları tuzağın mahiyetini anladı, kendisine yapılan hediyeleri onlara iâde ettirdi ve Müslüman mültecilere tanımış bulunduğu himâye hakkını yeniledi. Muhammed A.S.S.'ın:

> "*Îsâ,* bir hurma çekirdeğinin zarı kadar bile olsa, bir taşkınlık ve ifrat göstermemiştir"[524]

şeklindeki sözlerini Necâşî tasdîk ve kabul etti. Resûlullah onun bu jestinden kendisinin İslâmı kabul ettiği sonucunu çıkarmıştı ve gerçekten de *Necâşî* öldüğünde, Medine'de gıyâbî ***(in absentia)*** bir cenâze namazı tertiplemiştir[525].

---

524. Benim *el-Vesâ'ik* adlı kitabımda 23. vesîka; yine benim, *Documents*... adlı fransızca kitabımın II, No. 11'e bakınız. Bu arada hatırlatalım ki, Yemen'de bulunan Habeş'lerle ilgili kitâbelerde, Trinité'nin asıl formülünde bulunan "Allahın Oğlu" şeklinde değil de "Rahmân olan Allah'ın Mesihi" şeklinde ıfadeler yer almaktadır. Yukarda geçen 486 ve 487 (not. 1) paragraflara bakınız. Ca'fer'in Necâşî huzurunda yaptığı hitâbenin muhtevâsı ile ilgili olarak şunları hatırlamak uygun düşecektir: *"Kur'ânı Kerîm'*in (19/30) âyeti, Îsâ Peygamber'in:

    "Ben gerçekten de Allah'ın bir kuluyum; bana Kitâb'ı veren ve beni Re sûl'lükle vazifelendiren O'dur"

İncil ise bu durumu aslâ reddetmemektedir. Aksine, Matta (12/18) İncil'ine göre. İsâ, Allah'ın kulu olduğunu belirtme hususunda pek gayretlidir. "Resûl'lük" sıfatını ise Matta (21/11), Luka (7/16) v.b. Îsâ için kullanırlar. "Allahın Kelimesi" ve "Allahın Ruhu" sıfatları için ise Kur'ânı Kerîm'de (4 171) açıklık vardır:

    "Meryem'in Oğlu Îsâ Mesîh, Allahın bir Elçisi, Meryem'e atılmış Allah'ın bir Kelimesi ve O'nun tarafından gelen bir Rûh'dur".

Hıristiyanlar dahi Îsâ'nın Allah'ın bir Kelimesi olduğu hususunda inanç taşırlar ve yine inanırlar ki, Allah ve Îsâ'dan ayrı, Ruh'ul-Kuds, Trinité'nin bir parçasıdır. Fakat öyle görünüyor ki Kur'ânı Kerîm, "Kelime" ve "Rûh" terimlerine yeni bir anlayış ve mefhum kazandırmış bulunmaktadır. Gerçekten de Kur'ânı Kerîm'in 17/85. âyetinde "Rûh", "emir, emretme" mânasını taşımaktadır. Bir "Kelimesiyle" (yani "Emriyle") Allah, Îsâ'yı tertemiz bir bâkireden babasız olarak dünyaya getirmiştir. İşte Necâşî'nin "Îsâ" konusunda böylesine bir tefsir ve izâha katılmasına şaşmamamız icab eder

525. Buhârî, 63/36; Suheylî, I, 216

500. Mültecilerin Habeşistan'a varışlarından kısa bir müddet sonra *Ca'fer*'in bir oğlu dünyaya geldi ve aynı gün *Necâşî* de bir oğlunun doğumunun neş'esini yaşamıştır. *Ca'fer*'in hanımı, "süt-ana" olarak bu şehzâdeyi emzirmişti. Her iki süt kardeş arasındaki dostluk bağları böylece kurulmuş oldu[526]. *Ca'fer*'in hanımı Esmâ', katıldığı bu deniz seyahati sebebiyle daha sonraları "Bahriye" (yani "denizci kadın) lâkabını elde etmiştir[527].

501. O günlerde Habeşistan'da günlük hayat hiç de sâkin bir durumda değildi. Çıkan bir iç harp *Ashama*'nın iktidarını ve aynı zamanda Müslümanların emniyet ve huzurunu tehlikeye sokmuştu. Savaşma çağına gelmiş Müslümanların, *Necâşî*'nin saflarına katılıp onun emrine girdiklerini, savaş alanında onunla yan yana bulunduklarını çoğu tarihçiler kaydederler; fakat *Balâzurî, Zubeyr*'in bu mücadelede fiilen bulunduğunu ve gösterdiği büyük hizmetlerin bir mükâfatı olarak *Necâşî*'nin kendisine pek kıymetli bir mızrak hediye ettiğini açıkça ifade etmektedir[528]. Aynı tarihçi, *Zubeyr*'in anayurda döndüğünde bu mızrağı Resûlulah'a hediye olarak sunduğunu ve onun da bunu bütün hayatı boyunca resmî merâsimlerde kullandığını nakletmektedir.

502. Habeşistan'a varışlarından birkaç ay sonra, Muhammed A.S.S.'ın hemşehrileriyle bir uzlaşmaya vardığına dair alınan yalan bir haber (bk. yukarıda 198. paragraf) belli sayıda bir mülteci kümesinin Mekke'ye dönmesine sebeb olmuştur. Aldatılmış olduklarını öğrenir öğrenmez bunlar, yanlarına diğer bir takım Mekke'li Müslümanları da katmış olarak yeniden Habeşistan'a dönmüşlerdir. Resûlullah Medine'ye Hicret edince de bunlardan bazıları ona kavuşmak üzere Habeşistan'ı terkettiler; diğerleri, Resûlullah'ın kendilerini Medineye dönmeye çağrıldığı yıl olan Hicrî 7. yılı kadar burada oturmaya devam ettiler.

503. Habeşistan'a ilticâ edenler arasında Resûlullah'ın kızı *Rukayya,* zevci (sonradan 3. Halife olan) *Osmân* ile birlikte bulunuyordu. *Suheylî* onun sahip olduğu fevkalâde güzellik hususunda bize birçok menkıbeler anlatır[529]. Onun nakletmesine bakılacak olursa, *Necâşî*'nin başşehrinin sokaklarında o, ve onunla birlikte diğerleri, güzellikleri sebebiyle birçok sıkıntılara mâruz kalmışlardı. O yıllarda he-

---

526. Suheylî, II, 250
527. *Lisân,* "*Bâ-Hâ-Rı*" maddesine bakınız
528. Balâzurî, I, Ha. No. 1052
529. Suheylî, I, 205

nüz İslâm, kadınlar için örtünme kaidesini vazetmemişti. Bir mülteci sıfatıyla o, bu "sokak sırnaşıkları"na karşı kendisini zorlukla müdafaa ediyordu. Aynı tarihî kaynağın ilâve ettiğine göre, bu gibi kötü ruhlu insanlar Habeşistan'da çıkan iç harp esnasında tamamen öldürülüp temizlenmişler ve böylece *Rukayya* selâmete ermiştir.

504. *Buhârî*'nin bize naklettiklerine bakacak olursak[530], diğer iki mülteci hanım olan *Umm Seleme* ve *Umm Habîbe,* yurda döndüklerinde Resûlullah'a *Santa Maria* adlı ve içinde dînî resim ve tablolar bulunan bir kiliseyi ziyaret ettiklerinden bahsettiklerinde Resûlullah onlara, bu resimlerin o ülkenin dîn azizlerinin sûretleri olduğunu ve Müslümanların asla onlar gibi bu "azizlere tapma" yoluna sapmamaları icab ettiğini söylemiştir.

505. Habeşistan'daki kalışı esnasında *Abdullah'ibn Mes'ûd* küçük devlet memurlarından hayli eziyet çekmiştir; bir defasında yakasını bunların elinden kurtarabilmek için altın para olan iki dinâr ödemek mecburiyetinde kalmıştı[531].

506. Bu arada iki Müslüman mülteci Habeşistan'da irtidâd etmiş ve Hıristiyan olmuşlardı: *(Umm Habîbe*'nin kocası) *'Ubeydullah'ibn Cahş* ve *(Sevde*'nin zevci) *Sükrân*[532]. Bu irtidâd ve dîn değiştirmeye dair fazla bir bilgimiz olmamakla beraber, *'Ubeydullah'*ın bir alkolik olduğunu ve sarhoş bir halde iken suya düşüp boğulduğunu biliyoruz. Her ikisinin de zevceleri kendilerinin yoluna girmeyi reddetmişlerdir. *Sevde* kocasından ayrılarak kısa bir müddet sonra Mekke'ye döndü. Onun bu tutum ve tavrı karşısında pek memnûn kalan Resûlullah kendisi ile evlenmek sûretiyle *Sevde*'nin şeref ve haysiyetini yüceltti. Bu olay Hicretten Önce'ye rastlar. *Umm Habîbe*'ye gelince; muhtemeldir ki onun kocası bu ilk olaydan bir kaç yıl sonra dîn değiştirmiştir. Zîra, (önce irtidâd ve sonra boğularak ölme) haberini alması üzerine Resûlullah, *Necâşî*'ye bir mektup göndermiş ve *Umm Habîbe* ile kendisinin nikâhını gıyaben *(in absentia)* kıymasını ve onu Medine'ye göndermesini talep etmiştir. Bu ise Hicrî 6. yıla raslar. Burada hatırlatalım ki *Umm Habîbe,* Mekke'nin büyük Başkanı *Ebû Sufyân*'ın kızıdır.

---

530. Buhârî, 8/55

531. İbn Sa'd, III/1, s. 107

532. 'Ubeyd'ullah hakkında bk. Balâzurî, I, Ha. No. 529, 903-904; İbn Hişâm, s. 144, 783-84; İbn Sa'd, I/2 s. 15. Sükrân'ubn 'Amr için ise, Tabarî, I, 1767; İbn'ul-Esîr, *Üsd,* III, 131; aynı müellif, *Nihâye,* II, 248; Ebû 'Ubeyde'deki kayda göre (I, Ha. No. 545), Balâzurî'ye bakmak icab etmektedir

507. Buna mukabil Müslümanlar, büyük kitleler halinde Habeşlilerin İslâma girmelerine sebeb oldular. Bu muhtedîlerin sayıları tam olarak bilinmemekle[533] beraber tarihçilerin verdikleri bilgilere bakacak olursak, Resûlullah'ı ziyaret için "birçok gemiler" halinde tertipledikleri kafileler, Kızıl Deniz'i geçerken batıp yok olmuştur. Sağ ve sâlim varış yerine ulaşanlar arasında *Necâşî*'nin oğullarından biri de vardı ki bu oğul, *Ali* R.A. ile kardeşlik bağı kurmuş ve tahtta sahip olduğu velîahtlık haklarından ferâgat ederek Habeşistan'a dönmeyi reddetmişti[534]. *Tabârî* ve diğer bazı yazarların eserlerinde, *İbn İshâk*'tan naklen gelen bir anlatım yer almaktadır ki buna göre *Necâşî,* Resûlullah'a hitaben yazdığı ve içinde kendisinin de İslâma girdiğini beyan eden bir mektubu oğlu ile beraber göndermişti[535]. Bu tarihçiler mektubun tam metnini de vermektedirler. *Samhûdî*'nin verdiği ilâve bilgiye göre Resûlullah, Habeşliler hey'etine, ev sahibi sıfatıyla gösterilen hizmetlerle bizzat meşgul olacak kadar yakınlık ve itibar göstermiştir; gerçekten de kendisi *Necâşî*'ye karşı hayli minnattâr durumdaydı.

508. Hicrî 2. yılda cereyan eden *Bedr* Savaşı'nda uğradıkları kesin mağlûbiyetten sonra Mekke'liler *Necâşî*'yi tahrikte gayret göstermek ve hattâ mümkünse Müslüman mültecilere eziyet ve işkence yaptırmak üzere yeniden bir elçilik hey'eti gönderdiler. *eş-Şe'mî* adlı yazar, Resûlullah durumu öğrenir öğrenmez Mekkelilerin bu entrikalarını boşa çıkarmak üzere henüz İslâmiyeti kabul etmemiş bir kimse olan *'Amr'ubn Umeyyet'id-Damrî* adındaki özel elçisini gönderdiği[536] şeklinde mühim bir olayı da eklemektedir. *İbn İshâk* tarafından verilen bilgiler[537], o sırada Mekke sosyetesinin husûsuyetleri hakkında bizi aydınlatmaktadır: Gerçekten de o demektedir ki, Mekke elçisi *'Amr'ubn'ul-'As*'a hem eşi ve hem de Allah'ın Kılıcı Hâlîd'in erkek kardeşi *'Umâret'ubn Velîd* adlı bir hemşehrisi refâkat etmekteydi. *'Umâre* pek yakışıklı olmakla şöhret bulmuştu. Hatırlanacaktır ki Mekkeli müşrikler, Resûlullah'ı öldürebilmek maksadıyla, Muhammed A.S.S. yerine *'Umâre*'yi evlât edinmesi için amcası *Ebû Tâlib*'e değiştokuş olarak teklif etmişlerdi. Ayyâş ve sefîh bir kimse olan bu *'Umâre,* yol arkadaşı *'Amr*'ın karısı ile yakınlık kurup onunla uyuşunca, *'Amr*'ı bir ara denize itip onun boğulup ölmesini sağlamak istedi. *'Amr*

533. Bunlardan altmış kadarı gemi ile yola çıkmışlardı. Bk. benim *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye* adlı kitabımda 25 sayılı vesika
534. Samhûdî, ait olduğu yerde. Suheylî'ye göre (I, 216), bu prens köle statüsündeydi. Ali onu Mekke'de iken satın aldı ve azâd etti
535. Benim *el-Vesâ'ik* adlı kitabımda 23 sayılı vesika
536. Şe'mî, *Sîre,* (el yazması), II, 97/a
537. Suheylî'de kayıtlıdır: I, 212

ise yüzme biliyordu ve hemen gemiye çekilip kurtarıldı. Kendisi suikasdı anlamıştı, fakat kurnaz ve akıllı bir kimse olarak intikam düşüncesini gizli tuttu; hattâ öyle ki, yolarkadaşının uyanıklığı sâyesinde kurtulmuş olduğuna inanmış gibi yaptı. Ona olan minnet duygusunun bir şehâdeti olmak üzere karısının *Umâre*'yi kucaklamasını emretti. Bundan sonrası efsânevî bir havaya bürünür. Öyle anlaşılıyor ki Habeşistan'a varmalarını müteakip *Necâşî*'nin emri ile Müslümanların öldürtülmesi şeklindeki Mekkelilerin suikastı başarısızlığa uğramıştır; bunun üzerine *'Amr,* kendi maksatları için *Necâşî* nezdinde yardımını almak üzere Kıraliçe'yi elde etmek için *'Umâre*'yi yakışıklılığını kullanmaya sevketti. *Umâre* gerçekten de Kıraliçe tarafından gayet güzel bir şekilde karşılandı ve bu meylini, Saraya mahsus kokularla onu bir güzel kokulandırma ile ifâde etti. *'Amr* olayı *Necâşî*'ye ihbâr etti ve bu onu kıskandırdı; hemen bu çapkın âşıkların sihir yoluyla cezalandırılmaları için büyücülerini çağırttı. Elimizdeki kaynaklar, kendesine bir himâye hakkı tanıdıktan sonra artık bu "misafir"ini öldürmek yolunu seçmeyen Necâşî'nin asâletini göstermekte itina ederler. Anlatıldığına göre *'Umâre* aklını kaybederek ormanlara kaçmış ve orada vahşi hayvanlarla birlikte yaşamak durumuna düşmüştü; onun sürdüğü bu hayat, Ömer R.A.'ın Halifeliği zamanına kadar devam etmiş ve Halife, bu mecnûnun akrabalarından birini onu aramak üzere yola çıkarmıştır. Bu zât onu bulmuş, artık bir kere akrabası tarafından tanınıp ele geçirilmiş olan mecnûn ise, öylesine bir çırpınışla karşı koymuştur ki bu onun ölümü ile sonuçlanmıştı.

509. Kaynaklarımızın verdiği bilgilere göre[538], Müslüman mülteciler Resûlullah'ın *Bedr*'de kazandığı kesin zaferi, bundan son derece memnûn olan bizzat *Necâşî*'nin ağzından öğrenmişlerdi.

510. Hicrî 5. yılda cereyan eden *Hendek Savaşı*'nın kaybedilmesi üzerine *'Amr'ubn'ul-'Âs,* bir daha hiç dönüp gelmemek ve Habeşistan'a yerleşip kalmak üzere Mekke'yi terke karar verdi. O kendi kendine şöyle söyleniyordu:

> "— Şayet Muhammmed bir gün mağlûp olursa tekrar Mekke'ye döner ve yine eski itibar ve müfuzumu elde ederim; aksine, Mekke'yi işgâl ederse, ki bu daha fazla imkan dahilindedir, o halde Muhammed'in olmaktansa *Necâşî*'nin tebeası olmayı tercih ederim"

Fakat onu bu fikrinden caydıran kimse bizzat *Necâşî* olmuş ve *'Amr* Habeşistan'ı terkederek Medine'ye gelmiş ve İslâma girmiştir[539]. O,

---

538. İbn Kesîr, III, 70; Suheylî, I, 215
539. İbn Hişâm, s. 716-17

yolda iken aynı maksatla yollara düşmüş olan Allah'ın Kılıcı *Hâlîd'-ubn Velîd* ile karşılaştı.

511. Hicretin 6. yılında *Hudeybiye*'den dönerken Resûlullah'ın komşu ülkelerin hükümdarlarına, onları İslâma girmeye dâvet eden birçok mektup gönderdiği hususunda kaynaklar müttefiktir; işte bunlar arasında *Necâşî Ashama* da vardı. Bu mektubu götüren evvelce de olduğu gibi, *'Amr'ubn-Umeyyet'id-Damrî* olmuştu. Bu mektubun aslı son zamanlarda ele geçti. *Necâşî* bu cevabında ihtidâ ettiğini beyan ediyor[540] ve şayet Resûlullah arzu buyurursa Müslüman olarak kendisinin Medine'ye bizzat gelebileceğini de ilâve ediyordu. Yine burada Resûlullah'a gönderilen hediyelerden de söz edilmektedir. Habeşistan kıralı 9. Hicrî yılda vefat etmiştir. Büyük hadîs yazarı *Muslim,* Resûlullah'ın yeni *Necâşî*'ye de bir davet mektubu gönderdiğini nakletmekte ve fakat bunun metnini verememektedir[541]. *Ahmed'ubn Hanbel*'de nakledilen bir hadîs, yeni *Necâşî*'nin davranışının kötü olduğunu imâ eder vaziyettedir[542]. Bu hadîse göre gerçekten de Resûlullah Bizans İmparatoru *Heraklius*'un elçisine *Tebûk*'te şöyle demişti:

> "— Ben İran Hükümdarı Husrev'e bir mektup yazdım; o bunu yırtıp attı. Allah, bizzat onu ve imparatorluğunu sonunda yırtıp paralayacakır. Aynı şekilde ben *Necâşî*'ye bir mektup yazdım; o da bunu yırtıp attı. Allah, bizzat onu ve imparatorluğunu sonunda yırtıp paralayacaktır. Ve nihayet ben senin efendine (Heraklius'a) bir mektup yazdım da o bunu saklayıp muhâfaza etti. İnsanlar bundan, hayatta iyilik ve hasenât mevcut kaldığı müddetçe, sert ve haşin bir muamele sonucunu çıkaracaklardır."

Bu anlatım, yukarda zikredilen Bizans elçisinin artık bunakça sözler sarfettiği pek ihtiyar bir çağında iken naklettği yahut kaynakta bulduğumuz aynı sözlerdir. Onun anlattığı bu sözlerdeki gerçek payı nedir, bunu söyliyemeyeceğiz. Daha önceki sahifelerde zikrettiğimiz Resûlullah'ın bir mektubunda geçen cümle, yani:

> "... taşıdığın boş ve faydasız gurur ve azameti bir kenara koyup..."

cümlesi, işte bu *yeni Necâşî*'ye hitâben Resûlullah'ın ikinci İslâma davet mektubunda sarfedilmiş olabilir.

512. *İbn Sa'd*'ın rivâyet ettiğine göre[543], bir gün Resûlullah, *Ca'-*

---

540. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 23. 24
541. Muslim, *Sahih*, 32. No. 91; Tirmizi. 40/23
542. A. b. Hanbel, III. 441/42 ve IV, 74-75
543. *Tabakaat*, I/II, s. 152

fer'e bir hediye verdi ve şöyle söyledi:

"— Bunu senin kardeşin *Necâşî*'ye gönder!"

Muhakkak ki bu, 8. Hicrî yılda cereyan eden ve *Ca'fer*'in şehid düştüğü *Mu'ta* savaşında önce vukû bulmuştur. Bundan ayrı kaynaklarda görüyoruz ki[544]:

"— Resûlullah, *Umm Seleme*'yi nikâhlarken ona şöyle demişti:
— Ben *Necâşî*'yi birçok hediyeler gönderdim; fakat üzerimde öyle bir his var ki o öldü ve bunlar bana geri gönderilecektir. Böyle olursa sana şöyle şöyle hediyeler vereceğim."

Şayet bu anlatımda geçen bütün noktalar doğru ise olayın geçtiği tarih konusu karmaşık bir hal almaktadır. Zira bu evlilik 3. Hicrî yılda cereyan eden *Uhud* savaşından az bir müddet sonra gerçekleşmiştir. Halbuki *Necâşî*'nin ölümü 9. Hicrî yıldadır. Acaba biri 3., ikincisi 9. Hicrî yılda vefât etmiş ve bir üçüncüsü İslâma karşı kötü bir davranış ve tutum içine girmiş üç ayrı Habeş Kıralı mı mevzubahistir? Yoksa bu evlilikte sözü edilen *Umm Seleme* değil de *Meymûne* midir?

513. Burada işaret edelim ki kaynaklarımız bazen *Asham, bazan Ashama*(ve hattâ bazan da *Ebcer'in oğlu Asham)* adını vermektedirler. Bu konuda bizi aydınlatacak o çağdan gelen hiç bir Habeş kaynağına sahip bulunmamaktayız. Hattâ arapçada geçen bu hükümdar adlarının asıl Habeş dilindeki yazılış veya okunuşlarına dair de bir bilgimiz yoktur.

Çeşitli olaylar:

514. Resûlullah'ın özel hizmetlerine bakanlar arasında *Yesâr* adında *Nubia*'lı(Sudanlı) biri de bulunuyordu[545]. Acaba bu kimse, mülteci müslümanlarla birlikte gelen muhtedî Habeşli'lerle mi Medine'ye gelmişti? Ayrıca kaynaklarımız Medine'ye gelen bu Habeşli'lerin Müslümanlar safında Resûlullah'ın gazvelerinden bazılarına katıldıklarından bahsetmektedirler. Bu arada şuna işâret edelim ki söz konusu mülteciler Medine'ye vardıklarında Resûlullah *Hayber* seferine çıkmıştı. Mülteciler derhal yola koyulmuşlar ve fakat *Hayber* savaşı Müslümanların zaferi ile bittiği bir sırada buraya varmışlardı. Resûlullah bunca yıl ayrılıktan sonra akraba ve sahâbî dostlarına tekrar kavuş-

---

544. A. b. Hanbel, VI, 404
545. Balâzurî, I, Ha. No. 969 (Meselâ, Suleym de böyledir: bk. aşağıda 781 sayılı paragraf)

muş olmaktan son derece memnûn olmuştu; şu kadarı var ki mezkûr Habeşli kıt'aların birlikte Hayber'e gelip gelmediklerine dair kaynaklarımız açık bir bilgi taşımazlar. Habeşistan mültecileri de, istisnâî bir usûle tâbi tutularak, bu *Hayber* savaşına katılanlarla birlikte ganîmetten bir hisse almışlardır. Bu arada şunu belirtelim ki Resûlullah, yeğeni *Ca'fer* henüz daha Habeşistan'dan dönmezden evvel Medine'de hem onun ve hem de ailesi mensupları için bir ev hazırlamış bulunuyordu (bk. Samhûdî, II. neşir, s. 494, 505).

515. Resûlullah'ın bize tuhaf gelmemesi gerekli bir hadîsi ile bu bahse bir son veriyoruz:

> "Habeşliler size dokunmadıkları müddetçe siz de onlara dokunmayınız" (bkz. Ebû Dâvûd, 34/8)

Buna göre, Habeşliler bir saldırıya kalkışmadıkları müddetçe Müslümanların asla *Necâşî*'nin ülkesine bir hücum tertiplememeleri gerekmektedir.

Resûlullah'ın Necâşî'ye Gönderdiği Mektubun Aslı

516. "Bir diğer peygamberî Mektup" (Another Prophetic Letter) başlığı ile *Journal of Royal Asiatic Society* (JRAS), Londra, Ocak 1940, s. 54-60'da D.M. *Dunlop* imzasıyla yayınlanan ingilizce bir makalede, Resûlullah'ın Habeş Kıralı Necâşî(Negus)'ye gönderdiği mektubun aslının bir fotoğrafı yayınlanmış ve bu "nâmei sâadet"in gerçeklik durumu münâkaşa altına alınmıştı[546]. *Dunlop*'ın bu konuda yürüttüğü ilmî tenkit ve mütâlealarin orijinal bir tarafı yoktur: *Dunlop* bu yazısında, *Caetani*'nin kitabı aracılığıyla yazar *Grimme*'nin ileri sürdüğü delil ve hükümleri yeniden ortaya koyup benimsemektedir ki yazar *Grimme*'nin kullanılan bu hüküm ve delilleri, Resûlullah'ın (aşağıda 531 ve devamı paragraflarda ele alınacak olan) *el-Mukavkıs*'a gönderdiği mektup üzerine serd edilmişlerdir; *Dunlop* işte bunları aynen, konumuz olan *Necâşî*'ye giden mektuba tatbik etmektedir. İşte Necâşî'ye gönderilen mektup konusunda elimizde *Dunlop*'ın yazısından başka bir kaynak ve imkân bulunmadığından onun bu makalesinden özetle bazı kısımların tercümelerini sunacağız.

517. "Bu mektubu elinde bulunduran Şam'lı antikacının anlattığına göre, kendisi bunu birkaç sene önce Habeşistanlı bir papazdan Şam'da ele geçirmiştir"(s. 59). "Şam'da Kasım 1938'de (ele geçirdiğim) bu vesîkayı İngiltere'ye getirdim. Bu mektup British Museum'de, H.I. Bell ve D.S. *Fulton* tarafından ve... aynı şekilde profesör *Kahle* ve Bonn'lu Mr. *Heffening* tarafından tetkik edildi. Profesör *Margoliouth*, Glasgow'lu Mr. *Robson* ve diğer Arab tetkikleri üzerine çalışan âlimler tarafından görülmesini müteakip bunu, Şam'da oturan sâhibi öze şahsa iâde ettim" (s. 56). "Açıkça kullanılan metod, bu yeni vesîkayı (daha önceleri keşfedilen, yani el-Mukavkıs'a gönde-

546. Ayrıca benim, *Islamic Culture*, Hydarabad/Dn, temmuz 1942'de neşredilen "Cultural Activities, Foreign Countries" notuma bakınız

rilen mektup) ile mukayese etmekten ibâretti... Buna göre, umumiyetle bazı benzerlikler söz konusudur; Resûlullah'ın mührü* tamı tamına her iki vesikada da aynı görünüştedir. Her iki mektupta görülen yazı uslûbu birbirinden farklıdır; bu, iki ayrı kâtibin elinden çıkmış olmasına bağlanabilir (s. 56). "Bu vesîka bir elyazması parşömen(deri)'dir ki genişliği 9 pouce ve boyu 13,5 pouce (yani 23 x 37 cm) boyutlarındadır. Harfler (köşeli değil) "yuvarlak" karakterlidir; harflerin çizgileri geniş tutuldukları için okunması zor olmamaktadır. Mürekkep koyu kahve rengindedir. Metinde 17 satır bulunmakta ve sonda yuvarlak bir mühür izi görülmektedir ki çapı 1 pouce (yani 26 mm)'dir. ve 3 satırlık arap harfli bir metne sâhiptir; aşağıdan yukarı yazılmıştır:

Allah الله
Resûl رسول
Muhammed محمد

şeklindedir ve her bir kelime ayrı bir satıra yerleştirilmiştir" (s. 54). "British Museum yetkilileri, vesikanın görünüşte ifâde ettiği kadar yaşlı olduğuna kesin gözüyle bakmaktadırlar (s. 58). Vesikayı görüp tetkik edenlerin bir çoğu, bunun yakın ve yeni değil, eski asırlardan kalma olduğunu düşünmüşlerdir, yani gerçekten de, olsa olsa eski bir sahtecilik olabileceğidir(s. 59). "Eldeki vesikanın parşömeni (derisi), şaşılacak derecede pek eski asırlardan kalma görünüşte bir yazı malzemesi olmasına rağmen ben şahsen (: Dunlop), bunun yeni olduğunu düşünmeme mâni olamıyorum" (s. 59-60). "Bu durumda eldeki vesîka, Bahreyn (bugünkü el-Hasâ) vâlisine gönderilen bir diğer vesika senelerinden yahut o devirden kalmadır (cir. 1863). Fakat her halü kârda Barthélemy'nin keşfettiği el-Mukavkıs'a gönderilen mektuptan sonraki bir devirden gelmektedir(cir. 1852 s. 60).

518. Daha öteye gidip Dunlop'ın bu vesîkanın sahipliği üzerinde serdettiği delilleri kaydetmeden önce, şurasını hatırlatmamız uygun olacaktır ki bu mektup aslının mevcudiyeti, Dunlop'ın bunu keşfetmesinden evvelleri de herkesce mâlumdu. Gerçekten de 1936 yılında Kahire'de yayınlanan arapça günlük *el-Belâğ* gazetesi, Habeşistan'da yayınlanan *Burhân İslâm* (?) dergisinden naklen, İtalyanların Habe

* Makalede yayınlanan mektup resmi, Galasgow'lu fotoğrafçı *Blackadder* tarafından alınmıştır ve mektup sonunda yer alan mühür izi, fiiliyatta okunamaz durumdadır. Fotoğrafçının söylediğine bakılacak olursa, mektup aslının üzerinde, görülen mühür izi pek zayıf çıkmıştır. Bu kimseyi şaşırtmamalıdır, zîra kâtib'in mektup üzerindeki yazılar için kullandığı kalem, aynı mürekkeb kullnılarak basılmış mühüre kıyasla daha derin ve belirgin iz bırakır.

şistanı istilâ günlerinde (1935-36) Kıral Negus'ün, Hazine dairesinden Resûlullah A.S.S.'ın mektubunu çıkardığı ve bütün kıtlık senelerinde evvelce yapıldığı gibi, mektubu halk topluluğuna teşhîr ettiğini yazmıştı. İkinci Dünya Savaşı esnasında (1942) Doğu hindistan bölgesinde kurulu Haydarabad Devleti (Nizamlığı), Nizam Sarayındaki İngiliz Resident'i ile bir mektup teatisinde bulunmuş ve verdiği yazılı cevapta bu İngiliz Resident'i, söz konusu vesîkanın gerekçekte satılmak üzere İngiltereye getirildiğini beyan etmiş ve bu olayın İtalyan-Habeş Harbinin henüz çıkmasından önceye rastlandığını ve İngiliz kütüphanelerinin bu vesîkayı "satın alınması gerekli bir malzeme" olduğunu düşündüklerini belirtmişti. Diğer taraftan, benim şahsen bir mektupla sorduğum suale, 1270/51 sayılı ve 17.08.1951 tarihli yazısiyle lûtfedip verdiği cevapta, Habeşistan'ın Londra Elçisi ise, "artık Habeşistanda böyle vesîkaların bulunmadığının anlaşıldığını" açıklamaktaydı[547]. Bütün bunlardan herhangi bir kesin bilgiye varabilmiş değiliz. *el-Belâğ* adlı dergide çıkan benim kendisine verdiğim mezkûr haberle ilgili olarak Dunlop ise şunları söylemektedir: "Bu durumda vesîkanın daha önceleri Habeşistanın İmparatorluk Kütüphanesinde bulunduğu ve son Dünya Harbi sırasında, her nasılsa bu mektubun herhangi bir papazın eline geçtiği ve daha sonraları bu papazın Suriye'yi ziyâret ettiği, kabûl edilebilir bir ihtimal olmaktadır" (s. 59). Şimdi bizce mâlum mektubun aslî niteliklerinden bahsedelim:

519. Bu vesikanın doğruluk derecesi ile ilgili olarak *Dunlop,* tamamen kendi şahsî fikir ve düşünceleri olarak, hattâ bazıları bir cevap vermeye bile değmeyen yedi itiraz serdetmektedir:

1. Muhammed'in sadece Arabistan'ın Peygamberi olduğuna inanılıyordu.
2. Bu tarihî anlatım, *İbn Hişâm*'ın bir uydurmasıdır.
3. Peygamber tarafından *Mukavkıs* ve *el-Munzir*'e gönderilmiş mektuplarının asıllarının sahte olduğu beyân edilmiştir; buna göre elimizdeki vesika da aynı şekilde sahtedir.
4. Günümüzde öyle sahtekârlar vardır ki bunlar, kendilerinin imal ettikleri şeylere hîle ile antikalık izâfe etmektedirler.
5. *British Museum* mütehassısları vesikanın öyle iddia edildiği kadar eski olmadığı inancındadırlar.
6. Kur'ân'ın elimizdeki en eski nüshalarının yazı tarzı, bu vesikanın yazısından farklılıklar arzetmektedir.
7. Muhtelif kaynaklarda bu vesikanın metni olarak gösterilenler, sözü edilen vesika metninden biraz ayrılmaktadır.

---

547. Bu mektubun ingilizce metni şudur: "... and furthermore would add that it does not seem that any of these written communications can now be found". İmza: Petros Ahlou (Baş Kâtib)

520. Bu arada şunu belirtelim ki *British Museum* mütehassısları, "iddia edildiği kadar eski bir devirden gelmese bile, vesîka, sonraki bir devirden olmaktan çok, eski bir devirden kalmadır" demektedirler. Bizzat *Dunlop*'ın kendisine gelince o bunu 1852'ye hattâ daha sonraki bir tarihe oturtmaktadır. *Dunlop* gibi bir mütehassıs *British Museum*'de çalışan mütehassısların görüş ve fikirlerinden farklı beyanlarda bulunmaya müsaade gösterirse, diğer kimseler de aynı şeyi yapabilecek demektir. Biz bu vesikayı elimiz altında bulundurmayan bir kimse olarak, daha da önemli diğer itirazlara geçelim:

521. *Dunlop* bu vesikanın yazı tarzını, Muhammed A.S.S.'dan iki asır hattâ daha sonraki bir devirde (belki de günümüzde) kaleme alınmış Kur'ânı Kerîm nüshalarında görülen yazı ile mukayese etmiştir; şâyet yazı tarzı ve hususiyetlerinde bir gelişme ve bir fark buldu ise buna hiç şaşmamak gerekir. Bununla birlikte dikkati çeken iki nokta vardır: *1.* Mukaddes bir Kitap yazısında daha da süslü ve müzeyyen bir yazı tartı kullanılmaktadır. Resûlullah'ın herhangi bir Gayrı Müslim hükümdara gönderdiği alelâde bir mektupta ise mukaddes ve kudsî herhangi bir şey bulunmaz, 2. Yazarımızın şüphesini dağıtmaya yeterli bir şekilde, Arap yazısının umumî hatları ve hususiyetleri bu vesikada bulunmaktadır. Meselâ, asıl vesikanın 16. satırında görülen *Fa'kbalû* kelimesinin sonunda çoğul ifade eden bir *elif* (ا) harfi bulunmaktadır ki bunun gibi 20 misâli bugünkü Kur'ânı Kerîm'de kolayca bulabiliriz. Yine vesikanın aslında 17. satırdaki *ittaba'a* kelimesi bir tek yerine iki tâ (ت) harfi ile yazılmıştır ki Kur'ân metninde (51/47) dahi böyle bir yazılış tarzına raslamaktayız; bu âyette *Bi'eyd* kelimesi iki *yâ* (ى) ile yazılıdır. Bundan ayrı, Kur'ânı Kerîm'in en eski nüshalarında da görüldüğü gibi, vesikada görülen *Necâ/şî, batû/l, r/ûhih, Şer/îk* ve benzerlerinde olduğu şekilde sadece bir satırın sonuna gelindiğinde sonraki satırda devam etmek üzere kesilebilen harflerde değil, aynı zamanda *iley/k, bellâğ/tu* kelimelerinde olduğu gibi kesilemeyen harflerde bile satır sonuna raslaması halinde ayırmaların yapıldığını görmekteyiz. (T) ve (V) şeklinde yazılmış olan kelime ortası *hâ* (ه) nın durumu ise pek açık bir hususiyettir; bu, Resûlullah'ın altı mektubunun da asıllarında görülen bir yazılış tarzıdır ki, daha sonraki asırlarda devam etmemiştir. (Muk. edz; ilerde 650. ve 702m/8. paragraflar)

522. *Dunlop*'ın yedinci itirazı konusunda evvelce de bahsettiğimiz birbiri içine muhtelif mektup metinlerinin karıştırılmış olması ihtimalini hatırlatacağız (bk. yukarda 496 ve 497. paragraflar). Bundan

ayrı, bazı variant kelimeler, klasik tarih eserlerinde saklanan *Necâşî'*-ye yazılmış mektup metinleri karşılaştırıldığında, sadece eşanlamlı olduğu muhakkak bazı değişik kelimeler bulunabilir. İşte bu münakaşasını yaptığımız mektubun asıl metni, bu eşanlamlı kelimelerden bazan birine, bazan diğerine uygun düşmektedir.

523. Bu vesikanın metni, *be, te,* peltek *se, cim, hâ, hı* v.s. harflerini birbirinden ayırmak için kullanılan noktalama şeklinde işaretlerinden mahrûm bulunmaktadır. Bu çeşit noktalama işaretlerinin kullanılmasına, Halife 1. Mu'âviye zamanında Tâ'if yakınında inşâ edilmiş bir su seddinin üzerindeki kitâbede olmak üzere[548] ancak Hicrî ilk asrın ortalarına doğru başlanmıştır. Aynı şekilde bu tarz işaretler, Mısır'da bulunmuş papirus'larda görüldüğü gibi, H. 22. senede, Halîfe Ömer zamanında yazılmış resmî mektuplarda da görülmektedir[548/1]. Bu durumda elimizdeki vesikanın, bu tarz noktalama işaretlerinin kullanılmaya başlandığı ileriki devirlerden daha önceki bir tarihe oturtulabileceği anlaşılmaktadır.

524. Bütün bu sıraladığımız delil ve mülâhazalar karşısında biz bu vesikanın sahîhlik ve gerçeklik durumunda herhangi bir şüphe izi bulunamaycağı sonucunu çıkarabileceğiz; buna mukabil, vesikanın sahte ve uydırma olduğunu beyan edenlerin sıraladığı muhâlefet noktalarının insanın gönlünü tatmin eder nitelikte olmadığı da görülmektedir.

---

548. George C. Miles, "Early Islamic Inscriptions Near Tâ'if", *Journal of Near Eastern Studies,* 1948, VIII, 236-42

548/1. Adolf Grohmann, "From the World of Arabic Papyri", s. 82, 113-14; aynı yazar, "The Problem of Dating Early Qur'ans", *Der Islam,* Berlin 1958, XXXII/3, s. 220, tablo 2

Mısır'la İlişkiler

525. Tevrât şârihlerinin emin bir biçimde bize açıkladıkları gibi[549], *İsmâ'îl* Peygamber'in annesi *Hâcer*, Mısır Kıralının kızıydı. Daha sonraları Mekkelilerin komşu bir ülke olan Mısır'la ticârî ilişkileri pek sıklaşmıştı. *Suyûtî*[550] nakletmektedir ki İslâm Öncesi bir devirde *el-Muğîret'ubn Şu'be* bu ülkedeki seyahatlerinden birinde vâli *Mukavkıs* ve bir papaz ile karşılaşmıştı. Mekkeli kervan idarecileri, o sırada iyice karışık bir durumda olan Mısır'ın iç işlerine hiç şüphesiz alâka duymuyor ve karışmıyorlardı. Bizans hâkimiyeti altında yaşayan bu ülke, iyice Hıristiyanlaşmıştı. O sırada İskenderiye şehri hem mülkî-siyâsî ve hem de dînî idarenin başşehri durumundaydı. Mülkî idarenin olduğu kadar dînî teşkilâtın yüksek vazifelileri Bizans tarafından tayin olunuyordu. İyice gelişmiş bir ülke olduğundan sahip olduğu yerli halktan yetişmiş dîn adamları, ilâhiyatçılar, dînî ve doğmatik konularda efendileri durumunda olan Rumların *(Grek*'lerin) irşad ve aydınlatmalarına artık baş vurma ihtiyacını duymuyorlardı. Bizans'taki dîn ayrılıkları, sapıklıkları ve kanlı dîn ihtilâfları yakından tanınıyordu. Mısır'ın Hıristiyan yerli halkı olan *Kopt*'lar kendilerine has inanışları muhafaza edip devam ettirmek istiyorlardı. Nihayet durum ciddileşti ve Grek'lerle Kopt'lar arasında dînî ayrılıklar o derece çoğaldı ve büyüdü ki Kopt'lar Bizans imparatoru tarafından tayin edilen *Patrik*'i tanımayı reddettiler ve Milâdî V. asır ortalarından itibaren İskenderiye'de iki ayrı *Patrik*, yani biri kıraliyet (Melkî, Grek), diğeri *monofizit*(Kopt) *Patrik* vazife görmeye başladı[551]. Milâdî 616 yılında, İslâm henüz yayılmaya başladığı bir sırada, İranlılar Mısır'ı zaptettiler ve hâkimiyetlerini burada on yıldan fazla sürdürdü-

549. Yukarda geçen "Muhammed A.S.S.'ın Seçilişi" Bölümüne bakınız; keza Suheylî, I, 11-12
550. *Husn'ul-Muhâdara*, I, 135; Ebû Nu'aym, s. 21-22
551. *Dictionnaire d'Hist. et Geogr. Ecclésias.*, "Alexandrie" maddesine bakınız (II, 366)

ler. Şurası pek tabiîdir ki Mısır'ın bu yeni hâkimleri, Grek soyundan gelen *Melkî Patriği,* vazifesinden alıp buradan çıkarmışlar ve onun yerine Kopt'lar arasından çıkan bir patriği işbaşına getirmişlerdir. Milâdî 614-622 arası vazife gören *Andronicus'*dan sonra İranlılar, patrik olarak Katoliklerin kendisini sapıklıkla itham ettikleri atılgan ve müteşebbis bir karaktere sahip *Benjamin'*i buraya patrik olarak tayin ettiler. O, Melkî'lere o derece sert davrandı ki İranlıların buraya terketmelerinden sonra *Heraklius'*un *"Augustalis* yahut *Kıral Vekili* yetkileri ile de mücehhez olarak 631 yılında gönderdiği patrik *Cyrus'*un buraya gelişi o derece debdebe ve gürültü içinde oldu ki, sonunda Kopt'ların patriği *Benjamin* İskenderiye'yi terkedip kaçtı". Ve "Onun yokluğu esnasında *Agathon* adını taşıyan bir papaz, kilise mensubu olmayanların giydikleri elbiseler içinde kendini dülger gibi gösterip şehirde yaşamaya başladı ve gecenin karanlığından istifade ile kendi dindaşlarını gizlice ziyaret etmeye başladı"[552].

526. *Cyrus'*un Mısır'a gelişinden üç yıl evvel ve İranlıların burayı boşaltmalarından birkaç ay sonra Resûlullah komşu hükümdarlara, onları İslâm dînine dâvet eden muhtelif mektuplar göndermişti (Mayıs-Haziran 628 M.). öyle anlaşılıyor ki Medine'de mektubu kaleme alan Devlet Kâtibi, Mısır'da mektubu alacak olanın adını bilemiyordu ve Mısır'a gidecek olan bu mektubu *"Kopt'ların Büyük Başkanı el-Mukavkıs'a"* diyerek başlatmıştı. Herhalde Mısır'ı daha evvelden bilen bir kimse olan Lahmî'lerden *Hâtib'ubn Ebî Balta'a*[553] bu elçilik işi ile vazifelendirildi. *Suheylî'nin* verdiği bilgiye göre, eskiden bir Hıristiyan olan *azadlı Cebr,* bu yolculuğunda kendisine refâkat etmiştir[554].

527. Ne Arap ve ne de Kopt dilinde bir kelime olan Mukavkıs'ın aslı-esası hakkında şimdiye kadar bir bilgi edinilmemiş bulunmaktadır. Muhtemeldir ki bu kelime, Kopt'lar arasından olmak üzere Mısır patriğinin İran hâkimiyeti esnasında farsça bir terimin arapçalaşmış bir şeklinden ibarettir. Doğu İran'da dînî başkanlara *Mağupati,* yani

552. *A.g.e.,* "Cyrus" ve "Alexandrie" maddelerine bakınız
553. Suheyli, II, 253, 9-10. Satırlar.
554. *A.g.e.,* I, 12, 124 (Cebr, vaktiyle Ebû Rahm el-Ğifârî'nin kölesiydi). İbn Hişâm'da ise (s. 260), Cebr, İbn'ul-Hadramî'ye ait, Mekke'de bir ticârethane idare eden ve Muhammed A.S.S.'ın yakın dostu ve bir Hıristiyan köle olarak gösterilir. Bu bilgiye göre, acaba onun efendi değiştirdiğini mi, yoksa kaynaklarda iki ayrı ad verilen efendilerin bir tek şahıs olduğunu mu düşüneceğiz?

"Mecûsî'lerin Başkanı" adı veriliyordu. Aynı kelime kezâ, *Maçmuğân* ve *Mavpaz* şekilleri altında da geçmektedir[555]. Arapça yazılı kaynaklarda[556], *"Mukavkıs"* kelimesi "büyük duvar ustası"(: el-mutavvil'il-binâ) mânasına gelmekte ve "yüksek mâbed" anlamına gelen *kaus* kelimesinden türemektedir ki onun özel adı *Cureyc'ubn Mînâ* idi. *Cureyc* adı *Gregoire* yahut *George* özel adlarının arapçada büründüğü şekildir. Ayrıca *Mînâ* (Mênês) ise günümüze kadar Kopt'lar arasında kullanılagelmiş bir özel addır. *(Mênês,* Mısır'ın ilk hükümdar sülâlesinde ilk Kıralın adıdır)[557]. Fakat tarihî kayıtlarda bu adı taşıyan bir patriğe Mısır'da rastlanmamaktadır. Hatırlatalım ki Resûlullah'ın mektubunda geçen isim sadece *"Mukavkıs"*dır. Muhtemeldir ki İslâm askerî birliklerinin Resûlullah'ın vefatından sonra Mısır'a ilk nüfûz edişleri sırasında Müslüman tarihçiler, Mısır'da ele geçen herhangi bir yazılı vesika veya kitapta bu *Gregoire*(yahut *George)* adına raslamışlar ve bunu, kendilerince pek iyi bilinen Kopt'ların *Benjamin* (meselâ İbn 'Abd'il-Hakem'de *Ebû Binyâmîn* olarak geçmektedir) adlı Başkanları ile karıştırmışlardır. Diğer bazı kaynaklar ise, mektubu alan kimse olarak *Castrum de Babylone* piskoposu *Apa Mînâ*'yı söz konusu ederler[558]. Acaba Resûlullah'ın mektupla beraber gönderdiği elçi, Patrik'le değil de bir Piskopos'la mı karşılaşmıştı?

528. İran Orduları *ninova*'da ağır ve kesin bir mağlûbiyete uğramışlar ve bunun bir sonucu olarak Mısır ve diğer bir çok ülkeden çekilip gitmek mecburiyetinde kalmışlardı. İşte tam bu karışık durum içinde İranlı'ların tayin etmiş olduğu Kopt soyundan gelen Mısır Patriğinin Resûlullah'ın gönderdiği ve kendisini İslâma dâvet eden mektubu karşısında içine düştüğü yeis, keder ve öfke tahayyül olunabilir. Bu yeni dînin esaslarından mektubun pek kısa bir şekilde bahsetmesinden ayrı, kendisi için tamamen meçhul bir dîni kabul etmek üzere inandığı dîni terketmek esasen bir Patrik'ten beklenemez. Mektub metninin tam tercümesi aşağıdadır:

> "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
> Allah'ın kulu-kölesi ve Resûlü Muhammed'den Kopt'ların Büyük Başkanı el-Mukavkıs'a:
> Allah'ın selâmı, hidâyet yoluna girmiş bulunan kimse üzerinde olsun! Buna göre ben seni, tam bir İslâm dâveti ile (İslâma) çağırıyorum. İslâma gir, sonunda emniyet ve selâmet içinde olursun ve Allah sana iki defa sevap

---

555. Benveniste, *Les Mages dans l'Ancien Iran,* s. 38
556. Suheylî, I, 12; Halebî, III, 447 (daha çok mimarlıkta geçen "kavs", "kemer" mânasınadır)
557. *JA* (1888), s. 395
558. *A.g.e.,* s. 372

verecektir; şayet bundan kaçınacak olursan, bütün Kopt'ların günâhı senin üzerinde toplanacaktır. "Ve (siz) ey (mukaddes) Kitap sâhipleri! Gelin, sizinle bizim aramızda müşterek olan bir tek kelimede: (yani) Alah'tan başka hiç bir tanrıya tapmamak, O'na hiç bir şeyi şerîk ve ortak koşmamak, Allah'tan başka aramızdan hiç bir kimseyi âmir ve efendi yapmamak (hususunda) birleşelim. Şâyet onlar sırtlarını dönüp (bundan) kaçınacak olurlarsa şöyle deyiniz: '— Siz şâhit olun ki kesinlikle bizler, (Allah'a) itaat edip teslim olan müslümanlarız"

Mühür
Allah
Resûl
Muhammed[559]

529. *Muvakıs* bu davet mektubuna verdiği cevapta[560], nâzik bir edâ ile Arabistan'dan bir Resûl'un çıkış ihtimalini reddetmekte ve iki kadın köle(: câriye), bir elbise ve bir katırdan ibâret hediyeler gönderdiğini beyân etmektedir. Diğer bazı kaynaklar[561], gönderilen hediyeler arasında ayrıca, *Mâbûr* adı verilen bir hadım ağası, camdan yapılmış bir çanak, ve daha sonraları Resûlullah'ın içinde aynasını, fildişi tarağını, makaslarını, diş fırçasını ve sürme kabını sakladığı bir sandığın da bulunduğunu belirtmektedirler. Hediyeler konusunda en uzun listeyi dört kadın köleden bahseden el-Qâdî er-Resîd vermektedir[562]; ayrıca o, bir eşek, bir at, 20 miskal tutarında altın, *"kubâtî"* cinsinden 20 parça kumaş, *Banhâ* eyâletinden gelen bir miktar bal, "ve onlar arasında aranan diğer birçok kıymetli eşyâ"dan da bahsetmektedir. Sandığa gelince, *Evhadî* bunun İskenderiye'de imal edilenler cinsinden olduğunu açıklar. Hediye gelen köle kadınlardan sadece Hıristiyan dininden olup *Mâriye* adını taşıyanın Resûlullah kendi yanına almış ve diğerini (yahut diğerlerini) sahâbilerinden bazılarına hediye etmişti. Tarihî kaynaklar bu köle kadınların Mısırlı olduklarını teyid ederler ve bunların doğum yerleri olan bölge ve köyleri açıklarlar. Diğer köle kadınlar arasında en şöhretlisinin *Sîrîn* adını taşıması dikkat çekicidir; zîra bu kelime katıksız farsça bir kelime(: Şirin) olup *Sîrîn* şeklinde arapçalaşmıştır. Acaba kendisi gerçekten İranlı bir hanım olup yurttaşları Mısır'dan çekilip gittikten sonra burada kalmış ve Hıristiyan dînine geçmiş bir kimse miydi? Mısır tarihi hakkında yazmış olduğu bir eser ile klasik yazarlar arasında bulunan

559. Bk. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 49; *Decuments*, II, No. 37
560. Bk. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 50; *Decuments*, II, No. 38
561. Suheylî, I, 12, 124; II, 355-56; Tabarî, I, 1783-84; Kettânî, *Terâtîb*, I, 332-33; Makrîzî, I, 308; Zehebî, *Te'rîh*, I, ait olduğu yerde
562. el-Qâdî er-Reşîd, *ez-Zehâ'ir v'et-Tuhaf*, Kuveyt 1959, s. 7-8

Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın Mısır Hükûmdarı Mukavkıs'ı
İslâma dâvet eden mektubu
(Topkapı Müzesi Müdürüne teşekkürlerimle)

İbn 'Abd'il-Hakem, bu konuda naklettiği anlatımlardan birinde[563], bu hanımı *"Hanna"* ve bir başka yerde de *"Kaysara"* olarak isimlendirmektedir. Şayet bu nakiller doğru ise *Şirin* onun asıl adı, ve *Hanna* (yahut Kaysara) ise, Hıristiyan olduktan sonra ona verilen vaftiz adıdır. Herhalde İslâm dînine girdikten sonra asıl adını kullanmaya başlamıştır. Bu arada şunu hatırlatalım ki Resûlullah'ın *Mâriye*'den *İbrâhim* adı verilen ve küçük yaşta iken vefat eden bir oğlu dünyaya gelmişti.

530. O devirde İslâm ile Mısır arasında, işaret etmeye değer başka bir ilişki yoktur. Bu arada şunu hatırlatalım ki Ürdün'deki *Kusayr 'Amra* adını taşıyan Emevî sarayının duvar resimleri arasında bu Mukavkıs'ın bir resmi ve adı da işlenmiş bulunmaktadır[564].

---

563. İbn 'Abd'il-Hakem, *Futûh Mısr,* s. 51 (Sîrîn'e sadece sâhiplik meselesinde değil ve fakat aynı zamanda bu imtiyazın sebebi hususunda da bir ihtilâf bulunmaktadır; bunun için bk. aynı eser, s. 47-50; Vâkıdî, *Mağâzî* (British Museum'deki el yazması), Vr. 101/a; İbn Habîb, *Muhabbar,* 109-110

564. Enno Littmann, "Mukavkis im Gemalde von Kusair 'Amra", *ZDMG,* 105/2 (1955), s. 287 ve müt.

Resûlullah'ın Mukavkıs'a Gönderdiği Mektubun Aslı

531. Resûlullah'ın *Mukavkıs'*a yazmış olduğu mektubun aslı bulunmuş vaziyettedir; bulunan bu vesikanın metni, klasik eserlerde nakledilmiş olan metinlere tam tamına uygundur. Bu mektubun aslı ilk olarak, *M. Belin'*in, Paris'teki Enstitü üyesi *M. Reinaud'*ya yazdığı 10.3.1852 tarihli ve *Journal Asiatique* (Paris, Dêcembre 1854)'de neşredilen mektubunda söz konusu edilmektedir. Aşağıda bu mektubdan alınmış bazı kısımları bulacaksınız:

> "Geçen sene Mösye Barthélemy giriştiği seyahatlerden birinde... *Akhmîm* yakınında bir manastıra rasladı ve yorgunluktan takati kesilmiş bir vaziyette buraya kendini dar attı. Bu manastırda görünüşte epey pejmurde ve kılıksız bir arapça yazma kitap buldu. Aslında boyutları daha da büyük bir kitabın cildi olarak yapılmış gibi duran, cildi köşe noktalarından iyice zarar görüp tahrip olmuş vaziyetteydi ki iç kısmında bazı Kopt harfleri göze çarpıyordu. Yolcumuz bazı yazılı parçaları örtmesi muhtemel bu ilk yaprağı yapışık olduğu yerden kaldırmaya çalıştı ve gerçekten de itina ile bu yaprağı söktüğünde, sağlam ve sert bir mukavva elde etmek maksadıyle birbiri üstüne yapıştırılıp sıkıştırılmış, ve üzerlerinde eski bir yazı ile Kopt dilinde onbeş yirmi sahifelik İncil yapraklarının bulunduğunu keşfetti... Meşgûl olduğumuz yazmanın cildi, üç kısımdan meydana geliyordu: İki yan yüz ve sırt kısım. İki yan yüz, az önce de dediğim gibi, üzerleri büyük boy eski bir yaprak ile örtülmüş Kopt dilinde onbeş yirmi yaprağın birbiri üzerine yerleştirilip sıkıca yapıştırıldığı deriden yapılmış bir yapraktan meydana gelmekteydi. Dışardan olmak üzere yan yüzleri birbirine bağlayan orta kısım, siyah bir deri parçasından yapılmıştı. Işte böylece Mösyö Barthèlemy, kitabın iç yüzlerini teşkil eden Kopt dilinde yazılmış yaprakları her iki cilt kapağından da başarı ile birbiri arkasına söktüğünde iç kısmında tam ortada iki yan yüzü birbirine bağlar bir vaziyette duran ve iki noktada kurtlar tarafından kemirilmiş bir parşömen parçası ile karşılaştı ki üzerinde kûfî harfler bulunduğuna kanaat getirdi: Hiç gecikmeksizin mümkün olduğu kadar itinâ ile bunu da yerinden sökmeye koyuldu. Aldığı tedbirler ne olursa olsun, sonunda bu parşömeni ıslatmaya mecbur oldu ve bir çok noktada esasen hemen hemen silik vaziyette duran bazı harfler, bu ıslatarak sökme ameliyesi esnasında tamamen kaybolup gittiler."

Yazısına koyduğu notlardan birinde müellif şu noktalara da işaret etmektedir:

"Mösyö *Barthélemy* nakletmektedir ki bazı Kopt'ların dediklerine göre, Muhammed Mısır'a *el-Mucaucas*'a hitaben dört ayrı nüshası olan bir mektup göndermişti. Bu beyan, tarihçiler tarafından hiç bir şekilde teyit ve tastîk edilmiş değildir; bundan ayrı ben de böylesine bir tedbirin herhangi bir faydası olabileceğini sanmıyorum. Zîra, Muhammed'in elçisi taşımakta olduğu mektubu kaybetse bile, onun vazifesi, aynı zamanda sözlü bir biçimde yerine getirilecek kadar basit ve sâde idi. Kopt'lar işte bu mektuplardan birini, Kahire'deki patriklik kiliselerinde (: Kénisa Amba Mârcos) muhafaza etmekte olduklarını iddia ederler. Ben bunun doğruluğunu araştıramadım. Yine onlar, Mösyö Barthélemy'nin keşfettiği mektubu almasından sonra Muhammed'e hitaben *Mucaucas*'ın yazdığı mektuba Resûlullah'tan gelen diğer bir cevâbî mektuba da sâhip olduklarından bahsetmektedirler..."

532. Mısır'da bulunan bu mektup, Resûlullah tarafından gönderilen mektub asıllarının ilk keşfedileni olduğundan üzerinde çok mürekkep harcanmıştır. Büyük müsteşriklerden *Nöldeke* ilk olarak ve kısaca bu vesika hakkında şunları söylemektedir:

"Wir haben sogar noch ein wunderbarer Weise aufbewahrten Original, an dessen Echteit nicht zu zweifeln ist"[565]
Türkçesi: "Hattâ elimizdeki fevkalâde bir şekilde muhafaza edilmiş ve doğruluk gerçeklik derecesi şüphe götürmez bir aslî vesika da bulunmaktadır"

1894 yılında dahi *Nöldeke* bu görüşünden caymamışa benzemektedir[566]. Fakat 1909 yılında *Schwally* adında diğer bir müsteşrik *Nöldeke*'nin eserini yeniden yayınladığında durum alt üst olmuş vaziyettedir. Ben bu fikir değiştirmeyi, *Nöldeke*'nin kendi el yazmalarında yaptığı bir düzeltmeden çok, *Schwally*'nin kendi gayretine bağlıyorum. Durum ne olursa olsun bu aslî vesikanın doğruluk derecesi ile ilgili bazı itirazlar, *Nöldeke*'nin yeniden neşredilen bu eserinde kendini göstermiş bulunmaktadır:

"Das Dokument ist jedoch entschieden unecht. Die Urkundschrift jener Zeit hatte wahrscheinlich viel weniger kufischen Charakter. Ebenso bediente man sich damals an Stelle der Unterschrift keiner farbigen Stempel, sondern Tonsiegel, Schliesslich muss in einem derartigen offiziellen Schriftstück nicht nur der ausfertigende Sekretär, sondern auch mit der Überbringung beauftragte Gesandte ausdrüsklich und mit Namen genannt sein"[567]

---

565. Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, 1860, s. 140.
566. *Bk. ZDMG*, 1894, s. 160

Türkçesi: "Bununla beraber vesikanın yanlış olduğu tahmin edilmişti. O devre has vesikaların yazı tarzı, muhtemelen daha az kûfî bir hususiyet taşır. Aynı şekilde, o devirde renkli bir damga değil, imza yerine geçmek üzere ***kilden yapılmış bir madde üzerine basılmış*** bir mühür kullanılıyordu. Nihayet bu çeşit bir resmî vesikada, sadece mektubu kaleme alan kâtibin değil, fakat aynı zamanda mektubu götüren elçinin adının da açık bir biçimde zikredilmiş olması lâzım gelmektedir."

533. Bu durumda üç itiraz görülmektedir. Bunlardan ilki üzerinde bizzat müellif de emin değildir; zîra bizzat kendisi: "muhtemelen" demektedir. Gerçekten de o devirden sonra İslâmın ilk senelerinden gelen birçok yazılı vesikalar ele geçmiş durumdadır ki biz bunlara bakarak o devrin yazı hususiyetleri üzerinde daha iyi bir bilgiye sahip oluyoruz. Hicrî 5. yılda Medine'de yazılmış kitâbeler, Hicrî 31. yılda yazılmış Kahire'deki mezar taşı, Hicrî 58. yılda kurulu bir su seddi üzerine Halife *Mu'âviye* tarfından yazdırılan Kitâbe, Mısır'da bulunan binlerce arapça papirus'dan hiç bahsetmesek bile elimizdeki mühim örneklerdir. İkinci itiraza gelince: *Schwally* "kilden yapılmış bir madde üzerine vurulan mühür"le ilgili bilgilere dair kaynak ve deliller serdedememektedir. *İbn Ruste*[568] ve *Taberî*[569], ikisi de, aksine Müslümanlar arasında "kil"in ilk olarak Halife I. Ömer tarafından mühürleme işinde kullanıldığını bize bildirmektedirler; bu kullanış daha çok bir lüksü ifade eder. Resûlullah devrinde, hasseten resmî mektupların yabancı ülkelere ilk olarak gönderildiği bir zamanda bunun kullanılmış olduğu düşünülemez. Kaynaklarımıza bakacak olursak Resûlullah, sahâbîlerin kendisine mühürlenmemiş mektupları yabancıların kabul etmediklerini anlatmalarından evvel mühür edinmenin zarûretine de inanmamaktaydı; işte bu îkaz üzerinedir ki bir mühür kazdırmıştır. Bu mühür *"Muhammed'ubn 'Abdillah"* şeklinde kazılacakken, hakkak'ın yanlışlığa kapılması sonucu, *"Muhammed Resûlullah"* şeklinde hakkedilmişti. Nihâyet sonuncu itiraz, kilden yapılmış bir mühürün, mektup metni üzerine değil de mektubun içine konduğu zarf üzerine vurulması gerektiği şeklindedir. Bu üçüncü ve son itiraz, *Schwally'*-nin daha sonraki devirleri gözönüne almasından ileri gelir ki o, bu düşüncesinde resmi vesikaların kaleme alınışları hakkında Bizans Devlet dairelerindeki yazışmalarda geçerli teâmül ve alışkanlıkları örnek olarak almaktadır. İslâm tarihçileri, söz konusu ettiğimiz vesika da dahil, Resûlullah'ın mektup metinlerini eserlerine aktarmak sûretiyle muhâfa-

567. Nöldeke-Schwally, *Geschichte des Qorans,* 1909, I, 190
568. İbn Ruste, s. 192
569. Tabarî, I, 2749

za etmişlerdir ve bin yıldan eski bu kaynaklar, *Schwally*'nin bu itirazına, ittifak halinde karşı bilgiler taşımaktadırlar.

534. İçlerinde *Amélineau* da bulunan bu vesikanın doğruluk ve gerçekliğini hiçbir sebep ve delil göstermeksizin reddeden diğer birçok müsteşriği burada zikretmeyeceğiz. Bunlardan *Karabacek* sadece yazı tarzı üzerinde durmaktadır[570]; ancak onun 1874'de serdettiği bu mütalealarından sonra bilgilerimiz hayli gelişmiş bulunmaktadır. *C.H. Becker* ise, *Papyri Schoot-Reinhardt* adlı eserinde[571], "burada muhtemelen mevzûbahis olan bir "Traditionzettel" (yani üzerine bir hadîs yazılı kâğıt parçası)'dır. 1933'de ölen ve Alman Millî Eğitim Bakanlığı da yapmış olan bu gösterişli âlim kişi, vesikanın fotoğrafına dahi bakmamış durumdadır ki burada açıkça bir mührün izi bulunmaktadır. Bir kâğıt parçası üzerine hadîs yazarken kalemle yapılabilecek şey, olsa olsa siyah mürekkeple bir daire çizip içine yine kalemle siyah bir isim yazmak olabilirdi. Fakat gerçekte ise vesikada, siyah bir zemin üzerine beyaz kalacak şekilde (dişi olarak) isim izi düşürülmüş görülmektedir.

535. *Annali dell 'Islam* adlı büyük eserinde *Leone Caetani* (ölümü 1935), vesikanın aslî ve zâtî unsurları üzerinde hiç durmaz; sadece dıştaki sathî meseleleri mütalae eder. O şöyle der[572]:

1. Milâdî VII. asırdan bir Patriğin, "Arabistanlı bir putperest"e iki Hıristiyan kızını hediye etmesi ihtimali pek adır.
2. Mektubu alan kimse olarak İslâm tarihlerinde gösterilen Mukavkıs özel adı, gerçek olan ad'dan farklı bir ad'dır.

536. Fakat evvelce de gördüğümüz gibi Mukavkıs, İslâm hakkında Resûlullah'ın mektubundan öğrendiği nisbette, pek az bir bilgi sâhibiydi. Bu Mukavkıs'ın gerçekten bir Patrik mi, yoksa siyâsî bir Başkan mı olduğu konusu pek bilinmemektedir. Mektupta geçen *"Azîm'ul-Kıbt"* hitâbı muhakkak onun bir patrik olduğuna işaret etmez. Kendisi bir Kopt olarak, her halde *monofizit* inançta bir Hıristiyan olması gerektir; buna dayanarak, bir Arabın kalkıp *monoteizm*'den bahsetmesi, her halde onun nazarında bu Arabın *"putperestlik"*'le itham edilmesi sonucunu doğurmaz. Tamamen farklı bir şekilde o bu durumu olsa olsa yeni bir Hıristiyan sapıklığı şeklinde karşılamış olabilir.

570. Karabacek, "Der Mukaukis", *Mitt. a.d. Sammlung des Papyrus Erzh.*, I, 1886, s. 1-11
571. Becker, *Papyri Schott-Reinhardt*, I, 3, No. 3
572. Caetani, *Annali*, anno 6, 49. paragraf

Hattâ onun, Resûlullah'ı kendi *monofizit* inanç mezhebine kazanmak istediğini rahatlıkla düşünebiliriz; bu şartlar altında o, en mükemmel mübeşşire kadınları istihdam etmiş olabilir, yani Monofizit Hıristiyan inanç mezhebinde yetiştirilmiş iki güzel köle kadını... Bundan ayrı, kendisini himâye altında tutan İranlıların Mısır'ı boşaltmış olmalarından sonra Mukavkıs'ın durumu pek nazik bir hal almıştı ve o, kuvvet ve kudretini sağlam esaslara bağlamak için düşünülebilecek bütün çarelere o sırada başvuruyordu. *Şayet Schaeder*'e itimad edip inanmak gerekirse[573], Çin'e gönderilen ve Çinli kaynaklar tarafından da zikredilen Roma elçisi hakkında anlatılanlar Mısır valisinden çıkmış olsa gerekir. Hattâ *Schaeder,* bu elçiyi dahi, Grek'lerin himayesi altındaki *Cyrus*'a mal eder. Fakat burada mevzûbahis olan daha çok Kopt soyundan gelen patrik *Benjamin*'dir ki o, İran istilâsı esnasında kendisinin takınmış olduğu tavır sebebiyle, Grek'leri buradan kovmak üzere yabancı ülkelerden destek ararken Çin imparatoru ile ilişkiler tesisine koyulmuştu. Şurası bir gerçektir ki Araplar hemen pek yakınındaydılar ve evvelce Bizans'ın İran İmparatorluğu'na karşı tutuştuğu harplerde birçok defalar Bizans askerî birliklerini yenilgiye uğratmışlardı. Fakat olaylar, Mukavkıs'ın, Resûlullah'ın askerî yardımını elde edebilmesi için gerektiğinden çok daha sür'atli bir şekilde birbiri arkasına cerayan etmiştir.

537. *Caetani*'nin ikinci itirazına gelince; daha evvelce de işaret ettiğimiz gibi Medine Devleti'nin dış kitâbet vazifelileri, Mısır'daki Kopt'ların Başkanının adını o sırada doğru olarak bilmiyorlardı. Bu konuda İslâm kaynaklarında ileri sürülen bütün mütalealar daha sonraki devirlerden gelmedir. Burada mevzûbahis muhatap *Benjamin* de olabilir, *Cureyc* (İbn Mînâ ibn Kurkub) da olabilir ve hattâ üçüncü bir şahıs da olabilir. Daha sonraki devirden gelen ve İslâm kaynaklarında yer almış ikinci dereceden bir bilgi kabul edilmeyip reddedilebilir ve fakat böylesine bir red eğilimi, Resûlullah Muhammed A.S.S. ile Mukavkıs arasında cereyan etmiş bulunan yazışmanın tamamen reddedilmesi için kâfi gelmez.

538. *Virginia Vacca* adındaki müsteşrik hanım, *"Le ambascerie di Maometto ai sovrani"*[574] adlı makalesinde meseleye dair yeni bir şey getirmemektedir; o bu yazısında gönderilen câriyenin adını *Meryem* olarak vermekle hatâya düşmektedir. Islâm kaynakları bu hanımın adını *Mâriye* olarak vermekte hattâ İslâma geçtikten sonra bile bunu kullanmakta devam ettiğini belirtmektedirler.

---

573. Schaeder, "Iranica", *Abh. Gesell, d. Wiss.,* Göttingen, *phil.-hist. Klasse,* 1934, II, f. No. 10

574. Bk. *RSO,* X, 1923

539. Konuya *Khıtat* adlı eseri neşrederken dokunan[575] Profesör *Gaston Wiet*'e gelince, o, tarih, roman, folklor, v.s. gibi konuyla ilgili her çeşit delili bir araya getirmiştir. Gerçekten de bu farklı kaynaklarda, önem bakımından ikinci derecede kalan ayrıntılarda, bazan birbiri içine girmeler ve hattâ zıdlıklar mevcuttur. Bu müsteşrik, *"Heraklius*'un almış olduğu mektupta geçenlerle tam bir benzerlik halinde olan bu mektuptaki terimlere" şaşıp kalmaktadır. Burada tekrar hatırlatalım ki, *Mukavkıs, Necâşî* ve *Heraklius*'a hitaben gönderilen mektuplar aynı günde kaleme alınmışlardır ve aynı hedef ve maksada yöneliktir; bundan ayrı, her üç muhâtap da aynı dindendi, yani Hıristiyandı. Bu durum karşısında o günün kâtiplerinin, aynı klişe terim ve hitapları her üç mektubun metnini kaleme alırlarken kullanmış olmalarında şaşılacak bir şey yoktur. Mösyö Wiet mütalealarına şunları da eklemektedir: "Nihayet Yâkûbî'lerin Patriğinin Resûlullah'tan gelen bir elçiyi hiç bir şekilde kabule yetkisi yoktu". Ancak bunun sebebinin ne olduğundan hiç bahsetmemektedir. Nâzik ve kibar bir kimse, kendisine hitâben gönderilen bir mektubu almayı reddetmez. Hattâ konu ile hiç bir uygun görüşe sahip olmasa bile yahut iş kendi yetki ve görevinin dışında kalsa bile bu böyledir. Bu arada şunu da hatırlatalım ki, Bizsans'ın himâyesi altında yaşayan ve Mukavkıs'tan da daha az bir kuvvet ve iktidara sâhip bir siyâsî Başkan, yani Gassân'lı *Ebû Kerîb İbn Cebele,* Milâdi 534 yılında Yemen'e bir elçi göndermeye kendinde yetki görüyordu; *Mârib* su seddi üzerinde *Ebrehe* tarafından diktirilen bir kitâbede bu elçilik hey'etinden bahsedilmektedir. (bk. yukarıda paragraf: 486).

540. Görüldüğü gibi, Mısır'da keşfedilmiş bulunan bu vesikanın doğruluğunu red için ileri sürülen itirazlardan hiç biri gerektiği kadar ciddi değildir. Bu arada şunu da hatırlatalım ki, Osmanlı Halifesi Sultan *I. Abdülmecîd*(d. 1823-ö.1861) bu mektubu satın almış ve o günden itibaren bu vesika İstanbul'da *Topkapı Sarayı*'nda "Mukaddes Emanetler" Dairesi'nde muhafaza altında tutulmuştur ve halen de *Topkapı Sarayı* Müzesi'nde sergilenmektedir. *Marcos* kilisesinde olduğundan bahsedilen nüsha hakkında, aradan bir asır geçtiği halde ek bir bilgi ortaya çıkmış değildir; bu nüshanın asıl vesikadan alınmış bir kopya olması, yahut İslâm tarihçilerinin verdikleri bilgilere dayanılarak, meselâ diğer birçok vesikanın da uydurulup îmal edildiği bir devir olan el-Hâkim devrinde îmal edilmiş bir sahte nüsha olması ihtimali vardır.

541. (İlerde "Yahudiler"le ilgili bölümde Maknâ'dan bahsederken bu konuyu tekrar ele alacağız).

---

575. Makrîzî, *Hıtat,* (Wiet neşri), I, 121 ve not

Bizans İmparatorluğuyla İlişkiler

542. Arap Yarımadası, üç kıt'anın birleştiği bir kavşak üzerinde bulunmaktadır ki onun antik devir iktisadiyatında sahip olduğu önem buradan doğmaktadır. Avrupa ile Uzak Doğu ülkeleri arasında, Ümit Burnu üzerinden geçerek giden deniz yollarının keşfinden evvel, Arabistan bu ülkeler arasında transit ticaretini elinde bulunduruyordu[576]. *İbn Habîb*'in eserinde demesine bakacak olursak[577], Basra körfezi üzerinde bulunan *Debâ* limanı, Arabistan'ın büyük ticârî emtea merkezlerinden biriydi; o derecede ki burada tertiplenen yıllık fuarda, "Sind (bugünkü Pakistan'ın bulunduğu bölge), Hind ve Çin'den gelen tüccarlar ve Doğu'dan gelenler olduğu kadar Batı'dan gelen insanlar da bu bölgede buluşuyorlardı". Araplar da bizzat, uzak ülkelere seyahata çıkarlardı: Peşinde koştukları ticaret, onları Hind, Çin, Habeşistan, Mısır ve hattâ *Ankara*[578] gibi uzak yerlere kadar sürüklemiş ve bundan ayrı, içinde barınılamayacak şartları taşıyan ülkelerinin çölleri, eski devirlerde onları hicret etmeye ve münbit komşu memleketlere gidip oralarda yerleşmeye zorlamıştır. (Muhtemelen Arabistan'ın Güney taraflarından çıkan) *Tayy* kabilesi, bu konuda bize örneklik edebilir: İranlılar da bu kabile mensuplarını tanıyıp biliyorlardı ve onlar nazarında aslında, *Tayy* kabilesine mensup mânasına gelen *"Tâzî"* kelimesi "Arab" kelimesinin eşanlamı haline gelmişti. Fakat onlar daha da ilerlere gittiler, zîra *"Tâşî"* kelimesi, "Arabistan'da oturan kimse" mânasına olmak üzere Çinceye de geçmiş bir kelimedir[579]. Lâkabını bir dağ tepesinden alan Tibet Lama'sı *Tâ-şî* dahi, söz konusu kabile ile bazı ilişkilere sahip olabilir. Batı'ya gelince, Milâdî ilk

---

576. Bk. Heyd, *Hist. du Commerce du Levant*, I, 25
577. *Muhabbar*, s. 265
578. İbn Sa'd, I/1, s. 43, satır 17
579. Bretschneider, *Knowledge Possessed by the Ancient Chinese of the Arabs*, s. 6

asırda kaleme alınmış *Sen Pol*'un mektuplarından birinde şunları okuyoruz[580]:

> "Dimaşk (Şam)'da, Kıral *Arétas*'ın valisi, Damasen'lerin bu şehrini benim elimden alıp ele geçirmek için muhafaza altında tutuyordu..."

İşte burada zikri geçen *Arétas* bir Arap adı olan *Hâris*'den başkası değildir. Suriye bölgesinde bu adı taşıyan o kadar çok Arap kıralı vardır ki bu ad, Roma İmparatorluğu'nun himâyesi altında yaşayan ve müttefiki Arap kabilelerinin yerli Başkanlarını ifade eden eşanlamlı bir kelime haline gelmişti[581]. Yukarı Kuzey bölgelere, Halep taraflarına[582], kadar uzanan topraklar üzerinde, Yahudi istilâsına karşı pek sert ve sağlam bir mukavemet göstermeleri sebebiyle, İsrailliler tarafından kökleri kazınıp tamamı yok edilmeye mahkûm edilen *Amâlikî*'lerden hiç bahsetmeksizin umumiyetle işte bu Arapların birçok hükümdarlıklar kurmuş olduklarını söyliyebiliriz. Bizanslılar, şayet bu Arap Devletler kendi imparatorluklarına tabi olmaya rızâ göstermezlerse derhal onların ülkelerini işgâl edip elleri altına alıyorlardı. Bizanslılar ve İranlılar kendi aralarında harbe tutuşurlardı; bununla beraber Arabistan'ın Bedevî'leri bu her iki milleti de, bunlar kendi otlaklarına ve yarımadalarının kuzey kıyılarına girip nüfuz etmeye çalıştıklarında kendilerine karşı çıkılmış kabul ederlerdi. Göçebelerin tertiplediği akın ve çapul hareketlerine karşı Bizans ve Sâsânî İmparatorlukları, her ikisi de kendilerini emniyete almak üzere aynı çare ve tedbire başvurmuşlardır: Bunlar, bütün güney hudutları boyunca, Arap kabilellerinin başkanları altında tampon Devletler ihdâs etmişlerdir. Şayet İranlılar, *İbrâhîm* Peygamber'in *Ur* ülkesinde, daha sonra İslâmî devirde kurulan *Kûfe* bölgesinde, yani *Hîre*'deki *Lahmî*'lere *(Munzirî*'lere)[583] bir otonomi tanıyacak olsalar, diğer taraftan Bizanslılar Dimaşk'taki *Ğassânî*'lerle derhal münasebet ve ilişkiler içine giriyorlardı. İşâret edelim ki Hıristiyan dînine girmelerine ve Grek'lerle kurdukları ilişkilere rağmen bu *Ğassânî*'ler her zaman için yarı-göçebe olarak kalmışlardı. Bu durum, İranlı'lara tâbi olarak yaşayan *Lahmî*'ler için olandan tam aksi bir durumdur. Acaba böyle bir durumun ortaya çıkması, her iki imparatorluğun müstemleke siyasetleri arasında mevcut bir farklılıktan mı doğmaktaydı? Himâye altındaki bu her iki Devlet de, her zaman hâmîleri Grek'ler ve İran'lılar arasında çıkan harplerde birbirlerini öldüren sadık ve fedakâr askerî birlikler çıkarırp gönderirlerdi ki işte asıl bu sebeple her iki insan kitlesi birbirlerine karşı kan davası güder bir hâle geliyorlardı. İlerde İranlılardan

580. *İncil,* Korintoslulara İkinci Mektub, XI, 32
581. Desvergers, *Arabie,* s. 88 ve not
582. *E.I.*, "Şe'm"(: Sha'm) maddesine bakınız
583. Mes'ûdî, *Tenbîh,* s. 186; Nöldeke, *La Perse Ancienne,* s. 160 ve not

bahsederken bu *Lahmî*'ler bahsine yeniden döneceğiz; şimdi *Gassânî*'ler konusunu ele alalım:

Ğassân:

543. Milâdî I. Asırda *Duc'um* kabilesi Suriye'de otururken Ğassân kabilesi de o sırada henüz Yemen'de *Mârib* yakınında *Sebe* hükümdarlığı arâzisi üzerinde yaşamaktaydı. Meşhur *Mârib* su seddinin yıkılması, diğer halk topluluklarıyla birlikte *Ğassânî*'leri de buradan hicret etmeye zorlamıştı. Uzun süre seyahat halinde kalındıktan sonra Ğassânî'ler nihayet Suriye'ye vardılar. Bu ülkenin sahip olduğu yeşil otlaklar ve sular o derece hoşlarına gitti ki her ne pahasına olursa olsun buraya yerleşmeye karar verdiler. Bu konuda *İbn Habîb* bize pek kıymetli bilgiler vermekte ve o sırada *Duc'um*'lu Başkanların Bizans imparatoru adına, Ğassânî'lerden buraya hicret edip yerleşenler üzerinde, her birinin sahip olduğu tâkat ve imkâna göre değişmek üzere bir, bir buçuk ve iki dinârlık yıllık bir başvergisi tarh ve tahakkuk ettirdiğini bildirmektedir[584]. Onlar bu vergiyi bir müddet ödediler ve sonra karşı koydular. Bunu müteakip bir savaş çıktı ve eski efendiler yani *Duc'um*'lular mağlûp oldular. İmparator *Daykıyus(: Décius,* ölümü M. 251) haberi öğrenince aynı imtiyazı bu defa Ğassânî'lere bağışlamaya rızâ gösterdi ve hattâ yeni ittifak anlaşmaları akdetme fırsatı bile buldu. Kendisi sonunda, Arapların en cesur ve en kalabalık bu *Duc'um* kabilesini ondalık *(öşür)* vergisine kolayca bağlamış olmaları sebebiyle onların yiğitliklerini öğen bir mektubu Ğassânî'lere gönderdi ve şunları söyleyerek kendilerini bir ittifak anlaşmasına çağırdı.

> "Sizi Duc'um'luların yerine yerleştiriyorum ve size vâdediyorum ki, herhangi bir Arap kabilesi size saldıracak olursa, 40.000 Romalı savaşçımla yardımınıza koşacağım. Buna mukabil bir Arap kabilesi bize hücum edecek olursa siz de bize 20.000 savaşçı göndermek suretiyle yardımımıza gelecek ve İranlılarla olan ilişkilerimizde tarafsızlığınızı devam ettireceksiniz"

Ğassân'lıların Başkanı *Sa'lebe* bunu kabul etti ve bunun üzerinedir ki *Décius* ona Kırallık tâcı giydirdi.

544. Şimdi İslâm Ansiklopedisinin Avrupa neşrinde (bk. Birinci tabı: "Ğassân" ve "Ma'rib" maddeleri) *Mârib* su seddinin yıkılması-İmparator *Anastas* (öl. 518)'ın hükümdarlığı zamanına rasladığına dair verilen bilgi üzerinde biraz duralım. Gerçekte yukarda verdiğimiz kaynak, *Daykıyus*'un adı üzerinde ısrarlı gözükmektedir: Bu yıkılma

---

584. *Muhabbar,* s. 370-72

olayı ona göre VI. değil Milâdî III. Asırda cereyan etmiştir. Muhtemeldir ki III. Asırda gerçekleştirilen bir tamir, *Anastas*'ın hükümdarlığı zamanında (VI. Asır) yeni bir çöküntüye mâruz kalmıştır. Yine belirtelim ki Ğassânî'ler asla bu bitaraflık haklarında direnmemişler ve fakat İran'la tutuştuğu harpler esnasında daima Bizanslı'lar yanında yerlerini almışlardır. Bizans-İran çatışma ve mücadelelerinde Yahudi tebea kitlelerinin giriştiği hıyânetlerden birçok defalar şüphelenildiyse de Ğassân'lıların sadâkat ve vefâları en çetin denemelerden bile lekesiz çıkmıştır. Hattâ bunlar arasından bir çoğu Hıristiyan dînine bile girmişlerdir. Bizans tesir ve nüfuzu daha da uzaklara varmıştır: Sadece Filistin değil Arabistan'ın Kuzey bölgeleri dahi onların hâmilik ve metbûluğunu tanımışlardı. Bu çeşit bir imparatorluk tesir ve nüfuzunu biz Ma'ân, Azruh, Cerbâ, Eyle, Maknâ, Dûmet'ul-Cendel v.s. yerlerde ve aynı şekilde Kelb, Tağlib, Lahm, Cuzâm, Kayn, Bâlî, Bahrâ, Kudâ'a ve diğer bir çok kabileler üzerinde de görmekteyiz. Zira bütün bu saydığımız kabileler, daha sonra ele alacağımız *Mu'ta* savaşı sırasında Resûlullah'a karşı Bizanslılar safında harbe tutuşmuşlardır. Tarihçi *Nicéphore*'un verdiği bilgiye göre[585], İmparator her yıl bu kabilelere dosluklarını elde etmek için 15 kilo kadar altın ödüyordu. Bir başka tarihçi *Theodorite*[586] ise (V. Asrın ilk yarısı) İmparatorluğun en uzak sınır boylarında Roma'ya tabi halk kitleleri mevcuttu ve fakat bunlar üzerinde Roma Hukuku tatbik olunamazdı. Diğer sözleri arasında yazar: "Ta pampolla phyla tou İsmael" deyimi ile "Çok sayıda İsmâîl soyundan gelen kabileleri" yani Arapları diğerleri arasından seçip ayırmaktadır.

545. Bütün bu halk kitleleri arasında Ğassânî'ler gerçekten de en kuvvetli ve en kudretlileri idiler: Bütün Arabistan onların kudreti karşısında tirtir titrerdi. Medine'yi işgal etmek üzere onların atlarını nallama şeklinde giriştikleri savaş hazırlıklarının çıkardığı seslerin, Resûlullah zamanında Müslümanlar üzerinde pek ciddi endişeler uyandırdığı hususunda *İbn Sa'd*ın vermiş olduğu malûmata[587] bu yüzden şaşmamaktayız. Bu arada ifâde edelim ki Arabistanın şâirleri, Gassân Sarayını sık sık ziyaret ederlerdi; meselâ Medineli *Hassân'ubn Sâbit* ve *Kâ'b'ubn Mâlik* gibi.

546. İranlılar Milâdî VII. Asrın ilk çeyreğinde Suriye'yi işgal ettikleri vakit, Ğassân Kıralı da bütün siyasî kudret ve kuvvetini kaybetmek durumuna düştü; zîra onun ülkesi de işgal altına girmişti.

585. *De rebus post Mauricium gestis*, s. 27
586. Nallino tarafından nakledilmektedir: *Raccolta di Scritti*, IV, 88
587. İbn Sa'd, VIII, 132

Her zaman için sâdık ve vefâlı Ğassânî'ler karşı hücum sırasında da Heraklius'un yanında yerlerini aldılar. M. 627 yılında İranlılar mağlûp edilip de Suriye'yi boşalttıklarında Ğassânî'ler ülkelerini yeniden ele geçirdiler ve tekrar eski kudret ve kuvvetlerine kavuştular. *Caetani'*nin verdiği bilgiye göre[588], M.629 yılında İmparator bir Ğassânî Başkanına yeniden Kırallık tâcını giydirmiştir. Gerçekte bu, esasen mevcut bir şeyi sağlama bağlamak için bir formalitenin yerine getirilmesinden yahut da Ğassânîler arasında hâkimiyet mücadelesi yapan Başkanlardan birini başkanlık mevkiine tutup çıkarmaktan ibarettir.

547. İranlıların *Ninova'*da mağlûp olmalarının ertesi günü Resûlullah komşu hükümdarlara onları İslâma davet etmek üzere birçok mektuplar göndermiştir. Bunlar arasında Ğassânlı Kıral *el-Hâris'ubn Ebî Şemir'*i görmekteyiz. Gönderilen mektup metni şudur:

> "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
> Allah'ın Resûlü Muhammed'den Hâris'ubn Ebî Şemir'e:
> Allah'ın selâmı, hidâyet yoluna girmiş bulunan, Allah'a inanan ve bunu ikrâr edenin üzerinde olsun!.. Buna göre, senin mülkünün (yani ülken ve kırallığının) senin elinde kalması için, hiç bir şerîki ve ortağı bulunmayan Bir ve Tek'lik sıfatında olan Allah'a inanmaya seni davet ederim."

Mühür:
Allah
Resûl
Muhammed[589]

548. *İbn Sa'd* bu mektubun gönderildiği tarih olarak Milâdî 628 yılını göstermektedir[590]. Gördüğümüz gibi bu mektup şahsa hitap etmekte, ve şahsın adı zikredildikten sonra hiç bir ünvan ve makam adı zikredilmemektedi. Belki de o sırada Bizans İmparatoru henüz bir hıyânet korkusu içinde bulunuyor ve bunun sonucu bağlılık ve sadakatını devam ettirmesi için ona sadece hükümdarlık tevcihleri ve ihsanlarında bulunmak mecburiyetini duyuyordu. Resûlullah'ın kendisine böyle bir mektup göndermesiyle Hıristiyanlık izzeti nefsinin kırıldığını hisseden *el-Hâris,* hattâ Medine'ye bir hücum tertipleme tehdidinde bile bulundu. Muhtemeldir ki bu şekil bir saldırı teşebbüsünde bulunabilmesi için imparator kendisine yeterli yardımı yapmadı. *Busrâ*(Filistin) vâlisine hitaben yazılmış bir mektup götüren Resûlullah'ın elçisi, *Şurahbîl'ubn 'Amr*[591] adında diğer bir Ğassânî Başkan tarafından kendi arazisinden geçerken yolda yakalanıp katledildi. Dev-

588. Caetani, *Annali,* 7/80; ayrıca, 6/46 ve 6/8'e de bakınız
589. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 37
590. İbn Sa'd, I/11, s. 17
591. İstî'âb, No. 457

letler hukukunun bu apaçık ihlâli, hoşgörü ile karşılanamazdı. Bu sebeble Resûlullah mukabele bilmisilde bulunmak üzere 3.000 mevcutlu bir askerî birliği yola çıkardı. Şayet imparator, *Şurahbîl'*in yardımına geniş takviye kuvvetleri göndermemiş olsaydı olay mahalli bir vak'a olarak kalacaktı. Savaş *Mu'ta'*da cereyan etti (az sonra bu konuya tekrar döneceğiz). Hemen dâima dîne davet gayesiyle kaleme alınmış mektuplardan biri, *Cebele*[592] adında diğer bir Ğassânî Başkanına gönderilmişti ki Resûlullah'ın bu mektubunun metnine sahip bulunmamaktayız ve kaynaklarımızdan hiçbiri, ne *İbn Sa'd* ve ne de *Ya'kûbî* bu yazışmanın tarihini vermektedir. Bu da belki diğer mektupların gönderildiği aynı devirde yazılmıştır. Her ne ise bu mektup da diğer Ğassânî Başkanlara hitaben gönderilenlerden farklı bir başarıya ulaşmadı. Felâketzede Ezd'li Müslüman elçi *el-Hâris'ubn 'Umeyr,* yolda *Şurahbîl* tarafından öldürüldüğünden ulaşmak istediği ne Busrâ valisinin adı ve ne de götürdüğü mektubun içindekiler hakkında bir bilgimiz vardır. Ayrıca bu vali bir Ğassân'lı mıydı yoksa Grek soyundan gelen biri miydi, bunu bilemiyoruz.

549. Ğassânı'lerin Başkanlarına hitâben gönderilen bütün bu mektublardan, bu kabilenin pek az insicam ve tutarlılığa sâhip olduğu ve hattâ farklı Başkanların takip ettiği siyasetlerde bile farklılıkların bulunduğu sonucu rahatlıkla çıkarılabilir. *Mu'ta*daki cezalandırma (mukabele bilmisil), H. 8 senede, *Tebûk'*teki ise, bir yıl sonra cerayan etmişti. *Tebûk* seferi gönüllüleri arasına kendilerini kaydettirdikleri halde hurma devşirilmesi mevsiminin yaklaştığını bahâne ederek verdikleri sözden cayan bazı kimselere karşı Resûlullah, sosyal boykot ilân etmiştir. Bunlar arasınd şâir *Kâ'b'ubn Mâlik* de bulunuyordu. Ğassânî'ler Bizanslılardan çok Bizans taraftarıydılar. Kıral el-Hâris habere duydu ve derhal *Kâ'b'*a bir hububat kervanıyla gizli bir haber gönderdi; bunda onu Suriye'ye davet ediyor ve ona karşı sosyal boykot hareketi başlattığı için Resûlullah'a karşı duyduğu kini tahrîk ve teşvîk ediyordu. Gönderilen bu mektubu *Kâ'b'*ın hakîr ve âdi bir yazı olarak karşılayıp ateşe atmasına şaşmamalıyız[593].

550. Ğassân'la ilgili olarak nakledebileceğimiz son bir vak'a 9. Hicrî yıla doğru, bu kabileden üç kişilik bir hey'etin Medine'ye gelip İslâma girmeleridir. Bu konuda yegâne bilgi veren kaynağımız *İbn Sa'd*da daha fazla bir bilgi bulunmamaktadır[594].

---

592. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 38-39; bk. Suheylî, II, 357-58
593. İbn Hişâm, s. 911; Tabarî, *Tefsîr,* XI/38
594. İbn Sa'd, I/11, s. 71-72

Bizans ile ilişkiler:

551. Kuzey Arabistan'a doğrudan ve Yemen'e Habeşliler eliyle olmak üzere dolaylı Bizans nüfûzu ve tesiri bir tarafa, Mekke, Bizans'la birçok özel ilişkiler içine girmiş vaziyetteydi. *Lammens* adlı müşteşrik *Aelius Gallus*'dan *Neron*'a kadar uzanan Roma İmparatorları kuvvet ve kudretlerini Mekke'ye kadar yaymak istediklerini söyler[595]. *İbn Kutayba*'nın verdiği bilgiye göre[596], bir Roma imparatoru (muhtemelen I. *Theodose,* 379-395), Mekke'de iktidarı ele geçirmesi için Resûlullah'ın dedelerinden *Kusay*'a yardım etmişti. *Kusay*, Kuzey Arabistanlı Kudâ'a kabilesi ile akrabalık bağlarına sahipti. Bu kabile, Bizans tesir ve nüfûzu altında yaşaması hasebiyle her halde imparatora bu yoldan Mekke'yi kendi ülkesine katma ümidi de vermiş olabilir. Bizans-Mekke ilişkileri böylece bir müddet dostâne bir zemin içinde kalmış olabilir. İşte tam bu sırada *Kusay*'ın torunlarından *Hâşim* M. 467 yılına doğru Büyük *Léon*'dan Filistin'e Mekke'li ticarî kervanların sevki hususunda imtiyaz tanıyan bir ferman elde edebildi. Bu imparator ayrıca ona, Habeşistan'a giden Mekke'li kervanlara aynı şekilde davranması için *Necâşî*'ye hitâben yazılmış bir tavsiye mektubu da verdi[597].

552. Bizans kanunları, silâh, altın, şarap, zeytinyağı ve diğer başka bazı mâmullerin Arabistan'a ihrâcını yasaklamaktaydı. Aynı zamanda Arap tüccarların girip mal alıp satabilecekleri bölgeler de sınırlandırılmıştı ve bunlar sınır kapılarında pek sert ve haşin bir gümrük kontroluna tâbi tutuluyorlardı[598]. Bu konuda hükümler koyan *Justinien Hukuk Müdevvenâtı*[599] daha önceki imparatorlar tarafından konan benzer yasaklar hakkında da bilgi vermektedir. Bu "kanunlar mecmuası"nın takındığı bu tavır, şu gerçekle de izah olunabilir: *Justinien*'den az önce Güney Arabistan'daki Kinde Kralı tarafından sevk ve idare edilen Araplar, kendileriyle bir sulh akdi imzalaması için İmparator *Anastas*'ı zorlamışlar ve hattâ Suriyeli *Arétas*'ı (yeni kıral vekilini) Finike ve Filistin'i vesair yerleri idare etmek üzere bu "işgalciler"in Başkanı olarak tayin ettirmişlerdi[600].

---

595. Lammens, *La Mecque à la Veille de l'Hegire*, s. 239, 243
596. İbn Kutayba, *Ma'ârif*, s. 313
597. Bk. Yukarıda "Habeşistan'la İlişkiler" Bölümü
598. Güterbock, Lammens tarafından *La Mecque à la Veille de l'Hegire*, s. 129-30'da nakledilmektedir
599. Justinien, *Code*, IV/41, 1 ve 2. maddeler
600. Olinder, *Kings of Kinda of the Family of Akil'ul-Murâr*, s. 52-53

553. Patrik*(:el-Batrîk)* *'Usmân'ubn'ul-Huveyris* olayını hatırlayalım[601]: Bu Mekke'li mâceraperest Dimaşk'taki Ğassânî kıralı huzuruna girmiş, Hıristiyan olmuş ve kendisinin Mekke kıralı olarak tayin edilmesini ondan istemişti. Ğassânî kıralı önce bu talebi uygun görmüşse de sonra bundan Mekke'den gelen diğer bir hey'etin talebi üzerine caymış ve kararını değiştirmiştir. İşte bu *'Usmân,* Bizans'a (: Kostantiniyye'ye) gitmiş ve İmparator eliyle doğrudan doğruya bu tayinini yaptırmışsa da, dendiğine göre Ğassân kıralı tarafından zehirlenmek suretiyle Dimaşk'da öldürtülmüştür. *Usmân'ubn'ul-Huveyris*'in anlatımına göre, bundan ayrı, arapça için sadece resmî tercümanlar değil, aynı zamanda Grek gençlerini terbiye ve tâlimden geçirmek üzere birçok Arap öğretmen dahi Bizans'da vazife görmekteydi. (Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. "Two Christians of Pre-Islamic Mecca", *Journal of Pakistan Historical Society,* VI/2, 1958; burada İbn Habîb'in *el-Munammak* adlı eseri zikredilmektedir)

554. Gençliğinde Muhammed A.S.S. dahi iki defa Suriye'ye seyahat etmiştir. Kendisine atfolunan bir hadîsinde o, "gümrük memurlarının Cehennemin en derin yerinde" olduklarına dair bilgi vermektedir[602]. Bundan, Bizans sınır kapılarında bizzat kendi başından geçenlere dair bir hüküm çıkarılabilir. Bununla beraber, kendisi Bizans'a karşı şefkatli bir duygu da taşımıştır; onun bu duygusunu Kur'ânı Kerîm'in bazı âyetlerinde[603]. Bizanslıların İranlılar karşısında uğradıkları mağlûbiyet üzerine, onlara karşı apaçık bir şekilde ifade edilen sempatide de görmemiz mümkündür. Bu âyetlerde "on yıldan daha az bir zaman içinde" durumun tam tersine döneceği evvelden ifade olunmaktaydı ki gerçekten de Bizans'ın bu zaferi *Ninova*'da tahakkuk etmiştir. Bu zaferden birkaç ay sonra akdedilmiş bulunan *Hudeybiye* Sulh Anlaşması'nı müteakip Resûlullah, muhtelif mektuplar göndermiştir; bunlardan biri de *Hereklius*'a gönderilmişti. Mektup metni aşağıdadır:

> "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
> Allah'ın kulu-kölesi ve Elçisi Muhammed'den Rûm'ların Başbuğu Heraklius'a:
> Allah'ın selâmı, hidâyet yoluna girmiş bulunan kimse üzerinde olsun! Buna göre ben seni tam bir İslâm dâveti ile (İslâma)çağırıyorum. İslâma gir, so-

601. Suheylî, I, 145; *Munammak,* s. 178-85; Mus'ab, *Neseb Kureyş,* s. 209-210
602. Ebû 'Ubeyd, *Emvâl,* Ha. No. 1624-32
603. *K.* 30/2-6. Ayrıca bakınız: Bu âyet üzerinde İbn Kesîr'in yaptığı tefsirde en az on yıl içinde gerçekleşen bu kehânetle ilgili olarak Ebû Bekir R.A.'ın Mekkeli Müşriklerle tutuştuğu bahisten söz edilmektedir.

nunda emniyet ve selâmet içinde olursun ve Allah sana iki defa sevap verecektir; şayet bundan kaçınacak olursan, köylülerin (yani tebeanın) günahları da senin üzerinde toplanacaktır. "Ve (siz) ey (Mukaddes) Kitap sâhipleri! Gelin, sizinle bizim aramızda müşterek olan bir tek kelimede: (yani) Allah'tan başka hiçbir tanrıya tapmamak, O'na hiçbir şeyi şerîk ve ortak koşmamak, Allah'tan başka aramızdan hiçbir kimseyi âmir ve efendi yapmamak (hususunda) birleşelim. Şayet onlar sırtlarını dönüp (bundan) kaçınacak olurlarsa şöyle deyiniz: "— Siz şâhit olun ki kesinlikle bizler, (Allah'a) itaat edip teslim olan müslümanlarız."

Mühür:
Allah
Resûl
Muhammed[604]

555. Elçi *Dihyet'ul-Kelbî*'nin vazifesi, Kudüs yolunda yürüyüş halinde bulunan İmparator'a iletmek üzere mektubu *Busrâ* (Filistin) valisine teslim etmek şeklindeydi. Resûlullah'ın bu elçisine, bir elçiye lâyık her nevi saygı ve itibar gösterildi ise de asıl vazifesinde pek az başarı sağlayabilmiştir. *Zonaras* müstesnâ, diğer Bizanslı tarihçiler bu olayı nedense zikre değer bulamamışlardır. Bu arada açıklayalım ki İbn'ul-Cevzî'nin belirttiği gibi (bk. *Vefâ,* s. 226-27), Bizans İmparatoru *Heraklius, Aelia*(: Kudüs ايلياء)'de Resûlullah'ın gönderdiği elçiyi kabul ettiğinde, kendisine bir gece onunla başbaşa kalıp görüşmek üzere özel bir dâvet çıkarmıştı ki bu buluşmada ona bir takım minyatür insan resimleri göstermiştir. Bunlara bakarken elçi, her iki tarafında Ebû Bekr ve Ömer olduğu halde Resûlullah Muhammed'in resmini görüp tanımıştı. *Heraklius* bu tanıma üzerine bundan çok mütehassis olmuş ve yeminle de teyîd ederek şöyle demiştir:

"— Benim tebeam, Hıristiyanlığı terketmeye son derece karşıdır, düşmandır; aksi halde derhal İslâmı kabul ederdim"

Bu anlatım gerçek bile olsa, biz buna pek önem vermek istemiyoruz; zîra İslâm, getirdiği ilâhî menşeli öğreti üzerinde ayakta durmaktadır, bir takım kehânet ve keşifler üzerine değil...

556. O sırada Bizans İmparatorluğu'nda, siyâsî olduğu kadar dînî alanda da halk kitleleri huzursuzluk içindeydiler. O asırdan gelen Grek kaynaklarında bir bilgi yokluğu karşısında İslâm tarihlerinde mevcut kayıtlarla iktifâ edeceğiz: *İbn Sa'd,* ileri gelen bir Hıristiyan din büyüğüne Resûlullah'ın gönderdiği mektubun metnini vermektedir[605]:

---

604. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 26
605. *A.g.e.,* No. 29

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
Ey duğâtur (autocrator?..) piskopos!
Allah'ın selâmı iman eden üzerinde olsun!
Bu (Sözün) devamı olarak bil ki Meryem'in oğlu Îsâ, saf ve temiz Meryem'e nasibedip verdiği(: indirdiği) Allah'ın Rûhu ve Kelimesidir. Bana gelince ben, Allah'a îman eder, İbrâhîm, İsmâ'îl, Îshâk, Yâkûb ve Esbât'a vahyolunana ve bize indirilene inanırım. Aralarında hiç bir fark gözetmeksizin Mûsâ, Îsâ ve diğer peygamberlere ulaşan vahye îman ederim. Biz o Allah'a teslim olmuşuz. (Allah'ın) selâmı hidâyet yolu üzerinde bulunana olsun!"

557. *Taberî*'nin verdiği bilgiye göre[606] mektupta adı geçen Piskopos, bu mektup hakkında İmparator'un huzurunda fikrini açıkladığında etrafta bulunan ileri gelenler, o derece öfkelenip gazaba geldi ki hep birlikte üzerine üşüşüp kendisini paraladılar ve oracıkta ölüsü çıktı. Bu olayda Grek ve Suriye Kiliseleri arasındaki gerginliği yahut *monofizit*'lerle *monotelit*'ler arasındaki münâfereti, veya herhangi bir diğer mücâdeleyi düşünmemiz mümkün müdür? Her zaman için en son inanılacak bir kaynak olan *Ya'kûbî, Hereklius*'un herhalde şifâhî olan bir cevabını naklетmektedir. onun verdiği bilgiye göre[607], İmparator üzüntü içinde, Resûlullah'ın bu dâvetine müsbet cevap vermesine kendi halkının göstereceği düşmanlığın yegâne engel teşkil ettiğini beyân etmiştir. En çok itimada şâyan kaynaklarımızdan biri olan *Buhârî*'de nakledilir ki[608] hiç beklenmedik bu dâvet karşısında şaşkına dönen İmparator, *Hudeybiye* Sulh Anlaşması'nın verdiği imkânlardan istifade ile o sırada Bizans topraklarında çok sayıda görülmekte olan Mekkeli tüccarları huzuruna çağırdı. Bunlar arasında bulunan *Ebû Sufyân,* Resûlullah'ı tanıtmak ve bilgi vermek üzere söz aldı ve hayretle Bizanslılar'ın İslâm karşısında şimdiden belli bir korku ve endişe taşıdıklarını gördü.

558. İmparator'un bu diplomatik reddi karşısında cesâreti kırılmayan Resûlullah, bu defa Arap soyundan gelen ve fakat daha az önemli mevkilerde bulunan Bizanslı Başkanlarla ilişkiler tesisine yöneldi. Az önce Ğassânî'lerin durumundan bahsetmiştik. Bunlardan birinin kalkıp Müslüman elçisini yolda yakalayıp katletmiş olması, *Mu'ta* adı verilen cezalandırma seferinin tertiplenmesi sonucunu doğurmuştu[609]. Üç bin kişilik

---

606. Tabarî, I, 1567
607. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 28
608. Buhârî, I/6, v.b.
609. İbn Sa'd, 2/I, s. 92; İbn Hişâm, s. 791-97; İbn 'Abd'il-Berr, *İstî'âb,* No. 457. Mu'ta mevkiinin nerede olduğu hakkında bk. İhsân'un-Nemîr, *Mecellet'ul-Hacc,* Mekke 1958, XII, 162-64

Müslüman askerî birliği, yüzbinlik hasım bir ordu ile âniden karşı karşıya kalmıştı. İranlılarla savaşmak üzere esâsen toplanmış bulunan Bizans askerî birlikleri henüz kışlalarına dönmüş değillerdi; bu yüzden İmparator, Ğâssânîlerin yardımına koşmak üzere hazır yüzbin mevcutlu bir Ordu sâhibiydi. Harbe tutuşmadan önce az sayıdaki bu İslâm Ordusu, Medine'nin görüşünü alma zarûretini duymadı. Başkumandan *Zeyd'ubn Hârise* derhal hücuma kalktı ve şehîd düştü. Ve birbiri arkasına onun yerine geçen iki diğer kumandanın da âkıbeti aynı oldu: (Resûlullah'ın yeğeni) *Ca'fer* ve bir Ensârî olan *Abdullah'ibn Revâha.* Cesaretlerinden bir şey kaybetmeksizin Müslümanlar hemen *Allah'ın Kılıcı Hâlid'*i Başkumandan olarak seçtiler; o da elde kalan işe yarar kuvvetleri yeniden bir düzene sokup savaşa koyuldu ve düşman tarafta ileri gelen bir paralı asker olan *Mâlik'ubn Zâfilet'il-Belevî'*yi öldürmeye ve bir miktar da ganîmet elde etmeye muvaffak olduktan sonra Medine'ye çekilme kararı aldı. Düşman geriçekilen bu kuvvetleri takip etmeye cesâret edemedi. *İbn Asâkir'*-in işâret ettiğine göre[610], Resûlullah *Mu'ta'*ya deniz yoluyla bazı takviye kuvvetleri göndermişti. Herhalde o, üç kumandanın şahâdet haberini almış ve geri çekilme emrini gönderiyordu. Bu tahminimiz şu küçük anlatım ile dolaylı bir şekilde teyid edilip doğrulanmaktadır:

> "...*Zeyd'ubn Hârise'*nin şehîd olduğuna dair haber, Melek *Cebrâil* yahut Ordudan gönderilen bir haberci vasıtasıyla (Resûlullah'a) ulaşınca..." (Kastallânî, *Şerh'ul-Buhârî,* 6/383).

Aynı kaynak, aynı yerde şu ek bilgiyi de vermektedir.

> "*Mûsâ'bnu 'Ukba'*nın verdiği bilgiye göre, burada mevzubahis olan (haberci) *Ya'lâ'bnu Umeyye'*dir; (O Medine'ye ulaştığında) Resûlullah ona şöyle demiştir: '— (Olayı) sen mi bana anlatacakın, yoksa ben mi sana anlatayım?!.''

559. Bu olaydan hemen sonra *'Amr'ubn'ul-'As* 300 mevcutlu bir askerî birliğin başında *Balî* kabilesinin arazisine doğru acele harekete geçti; yukarıda adı geçen *Mâlik'ubn Zâfile* bu kabileye mensup olduğu gibi, İslâm birliğinin kumandanının büyük annesi de bu kabileden geliyordu. Muhtemeldir ki Resûlullah, bu kabile ile bir uzlaşma imkânı arıyordu. Hasım kabileler tarafından sıkıştırılan *'Amr'ubn'ul-'As,* takviye kuvvetleri istedi ve içlerinde *Ebû Bekr, Ömer* ve *Ebû 'Ubeyde* de bulunan 200 kişilik bir kuvvetle desteklendi. Kaynağımız bu seferin âkıbeti hakkında daha fazla bir bilgi vermemektedir[611]

---

610. İbn 'Asâkir, *Te'rîh Dimaşk,* I, 394
611. İbn Hişâm, s. 984-85

560. Birkaç ay sonra, Ğassânî'lerin (yani Bizanslı'ların) endişe uyandırıcı savaş hazırlıklarına giriştiklerine dair haberler Medine'ye-geldi. Bir evvelki yıla nazaran bir çok hususta değişiklikler husule gelmişti: Sadece Mekke ve Tâ'if Şehir-Devletleri değil ve fakat bunlara ilâve olarak Basra körfezi kıyıları gibi hayli uzak bölgeler dahi geçen zaman zarfında İslâmın müttefikleri durumuna gelmişti. Resûlullah'ın *Mu'ta* seferine 3.000 savaşçı göndermesine mukabil bu defa bizzat kumandayı elinde tuttuğu bu yeni sefere 30.000 mevcutlu bir Ordu ile çıkması gibi farklı durumlar görülmektedir. Kızgın bir yaz sıcağında Kuzey'e doğru sefere başlandı. Kendisi savaş peşinde koşmuyordu, fakat her çeşit beklenmedik olaya karşı hazırlıklıydı. Nihayet *Balî* ve *Kudâ'a*'lı diğer kabilelerin ülkesinin tam orta yerinde bulunan *Tebûk*'ta konakladı. Onun bu arada gerçekleştirdiği hazırlıklara dair bazı ayrıntılar şunlardır:

561. O güne kadar olan ve gitmek istediği yeri gizli tutma şeklindeki tatbikatına zıd bir biçimde Resûlullah, bu defa varmak istediği hedefi açıkca ilân edip ortaya koydu. Böylece o, Bedevî'lerin muhayyile ve tasavvurları üzerinde psikolojik bir şok tesiri uyandırmak istiyordu: "— Muhammed Bizans İmparatoru ile savaşmaya gidiyor!.." Bazı Medine'liler bu "çılgınca" teşebbüse katılmak istemediler; bunlar *"münâfık"* îlân edildiler. Bazı büyük arazi sahipleri hasad mevsimini bahâne ederek harakâta katılmakta geciktiler. Dönüşte Muhammed A.S.S. bunları cezalandırmıştır: Kimse onlarla konuşmayacaktı. Bir kaç hafta sonra Resûlullah onları affetti ve yasağı kaldırdı. (Bunlardan biri de *Kâ'b'ubn Mâlik*'tir[612]. Ğassân kıralı onu, Muhammed A.S.S.'ı zehirlemek ve sonra Suriye'ye kaçıp gelmek şeklinde vazifelendirmişti). *Gifâr* kabilesinden gelen bir kaç gönüllü asker binitsizdiler ve Resûlullah da onlara bu imkânı temin edemedi. Büyük üzüntüye kapılan bu gönüllüler, ağlaşmaya başladılar; onların bu samimiyeti orada bulunanları da duygulandırmıştı. Onların bulup buluşturması sonucu gerekli binek ve nakil hayvanları temin edildi. O günden beri bu kabile, *Benû'l-Bekkâ* (yani Ağlaşanlar) adıyla anılır. Daha sonra 3. Halife olan *Osmân* R.A. bütün Ordu mevcudunun üçte birini, yani on bin askerin teçhizatını kendi kesesinden temin etmiştir; ayrıca yine o, bin dinâr peşin nakit para yardımı yapmıştır[613]. Muhammed A.S.S. ger-

---

612. Makrîzî'ye göre *(İmtâ',* I, 488), Kâ'b bu aftan o derece memnun oldu ki, bütün servetini tasadduk etmek istediyse de Resûlullah sadece üçte birine izin verdi ve bunun bile fazla olduğunu ifade etti

613. İbn Hişâm, s. 895

çekten de onun bu davranışına çok sevinmişti. *Ömer* R.A.'a gelince o da mühim bir yardım ile bu yarışa katılmıştı ve Resûlullah'ın bir suâli üzerine: "Bu, benim dünyada sahip olduğum servetin yarısıdır" diye cevap vermişti. *Ebû Bekr* R.A. ise dört bin dirhemlik bir nakit getirmişti. "Evde sadece Allah'ın ve O'nun Rasûlünün sevgisinin kaldığını" söylemesi üzerine bu, bütün diğerlerini bastıran bir sansasyon olmuştu. Kendiliğinden ortaya çıkan bu gönüllü yardımlardan ayrı Resûlullah, evvelce tayin etmiş bulunduğu valilerinden, yurdun dört bir köşesine dağılmış memurlarından, elleri altındaki Devlet Hazinesinde ne kadar mal varsa göndermelerini talep etti. Basra Körfezi bölgesinden bu konuda bize kadar gelen birçok resmî vesika varır[614]. Ayrıca Resûlullah, varlıklı kimselerden zekât vergilerini vaktinden evvel ve peşin olarak ödemelerini istemişti (Bu konu ile ilgili olarak bazı bilgiler İbn Hacer'in *Matâlib* adlı eserinde, No. 827'de Ebû Ya'lâ'dan rivâyetle nakledilmektedir)

562. Ordu yürüyüş halinde iken cereyan eden bazı olaylar vardır: Kaynakların işaret ettiği gibi, bir kısım develer yola dayanamayıp telef oldular; bir rüzgâr hortumu askerlerden birini göğe çekip *Tay* kabilesinin yaşadığı bölgedeki dağlardan birinin üzerine attı; gayet nazik bir anda su tamamen tükendi gitti ve nihayet Resûlullah'ın duasını müteakip yağmur yağdı, v.s.. Hattâ bu kaynaklar, Muhammed A.S.S.'a karşı, bu harekât esnasında bir suikast teşebbüsünde bulunulduğunu dahi nakletmektedirler. Yine Müslim (2/77), Ebû Dâvud (1/60); Tirmizî (22/29) v.s. kaynaklara göre Resûlullah, bu sefer esnâsında Bizans işi bir kaftan *(Cubbe Rûmiyye)* giymekteydi; dar kollu olmasına bakarak bu kaftanın bir askerî üniforma olduğunu düşünebilir miyiz? Bu konu ile ilgili olarak İbn'ul-Cevzî'nin eserinde nakledilen şu bilgiyi nazarı itibara almalıyız (bk. *Vefâ,* s. 564): "Resûlullah'ın baldızı Esmâ, düğmeleri ipekten (dîbâc) mâmul bir kaftanı bize gösterdi ve '— Resûlullah düşmanı, bunu giyinmiş olarak karşıladı', dedi". Ayrıca Samhûdî, "Tebûk ve Medine arasında Resûlullah, 16 kadar mescid binası inşâ ettirdi" demektedir (II. neşir, s, 1029); bunlardan her biri, bir gün sürekli yolculuklar sonu ihdâs edilmiş konaklama mahalleri (menzil'ler) mahiyetinde idi ve şüphesiz sadece içinde namaz kılınan üstü kapalı geniş odalardan ibâretti.

563. *Tebûk*'a varıldığında Muhammed A.S.S., *Heraklius*'a yeniden bir mektup gönderdi; bunda kendisinden, İslâma girmesini yahut en azından Müslümanlığı kabul eden tebealarına şiddet göstermeyip

---

614. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 63-64. Tebûk için bk. İbn Hişâm, s. 893-913

onları cezalandırmamasını talep etti. Bu mektubun metni aşağıya geçirilmiştir:

> "Resûlullah Muhammed'den Rûm'ların Başkanına:
> Seni İslâma girmeye dâvet ediyorum. Şayet İslâma girersen Müslümanların sahip olduğu haklar senin olur, onların vazife ve mükellefiyetleri ile bağlı olursun. Eğer İslâma girmeyeceksen bu halde *cizye* ödersin. Gerçekten de şânı yüce olan Allah şöyle diyor: "Allah'a ve âhiret gününe îman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram ettiği şeyi haram etmeyen, kendilerine Mukaddes Kitap verilenlerden dosdoğru bir dîn ile amel etmeyip, onun kaidelerini yerine getirmeyenlerle, kendileri boyunlarını bükmüş olarak elden size *cizye* ödeyinceye kadar savaşınız. Aksine, onların İslâm dînine girmeleri yahut *cizye* ödemeleri hususunda sen artık köylülerle İslâm arasına hiç girme!"[615]

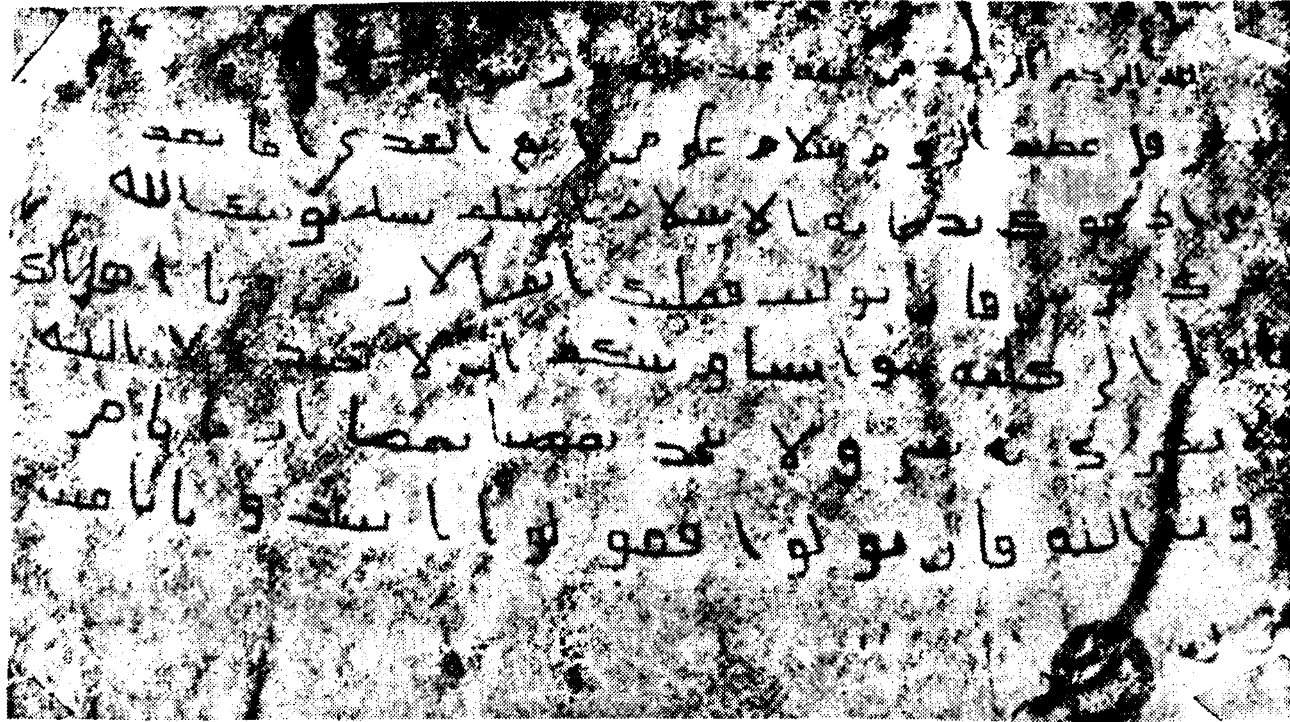
564. Öyle anlaşılıyor ki İmparator, o günlerde İslâm Hükûmetini teskîn edip yatıştırmak istiyordu; zîra Muhammed A.S.S.'a o sırada hediye olarak belli bir miktar altın para göndermiştir. Fakat burada, öldürülen elçi için ödenen ne bir kan diyeti veya tazminat ve ne de Resûlullah'ın apaçık tekliflerine verilen bir cevap söz konusudur. Bu sebeble Resûlullah'ın gönderilen bu dinârları siyâsî bir hediye olarak değil harp ganimeti olarak karşılamasına şaşmamaktayız: O bu paraları askerleri arasında derhal dağıtmıştır[616]. *Tenûhî* Arapları arasından seçilerek *Tebûk*'e gönderilen Bizans elçisi ile ilgili bir anlatım *Ahmed'ubn Hanbel*'in eserinde nakledilmektedir[617]. Kaynağın ilâve ettiği bilgiye göre bu elçi, vazifeli bulunduğu hususları açıklarken hezeyan içinde saçma sapan sözler sarfetmiştir. Bunu nazarı itibara alarak bu rivâyeti kaydı ihtiyatla karşılamamız gerekir.

565. *Tebûk*'te kurulan Ordugâhtan Resûlullah her istikamete askerî birlikler sevketti; bunun bir sonucu olarak çeşitli bölgeleri temsilen bir takım hey'etlerin *Tebûk*'e acele çıkageldiklerini ve tâbi olup itaat edeceklerini beyan ettiklerini görmekteyiz: Bu hey'etler Doğu'daki *Dûmet'ul-Cendel*'den, Batı'daki *Maknâ*'dan, *Eyle* limanından, *Cerbe*'den ve Filistin'deki *Ma'ân* yöresindeki *Azruh*'dan gelmişlerdi. İlerde *Maknâ* Yahudilerinden ve *Dûmet'ul-Cendel*'den tekrar bahsedeceğiz.

566. Akaba körfezi kuzeyinde bulunan *Eyle* limanı, hem askerî strateji ve hem de iktisâdiyat bakımından her zaman önemini korumuştur. Eyle Piskoposu *Pierre*'in *İznik Konsili*'nde hazır bulunması

---

615. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 27
616. Ebû 'Ubeyd, *Emvâl*, Ha. No. 623-25
617. A. b. Hanbel, III, 441-42 ve IV, 74-5

Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın Bizans İmparatoru Heraklius'a gönderdiği İslâm'a dâvet mektubu
(Dr. İzz'uddîn İbrâhîm'e teşekkürlerimle)

buranın dînî önemine de işaret eder. Bir Müslüman askerî birliği buraya girip Resûlullah'ın mektubunu, herhalde Arap soyundan gelen bir Piskopos olan *Mar Yuhanna* adında Hıristiyan bir dîn adamına teslim etti. Bu mektupta iki şıktan birinin seçimi isteniyordu: Ya dînî itaat (İslâmı kabul) veya siyâsî itaat(cizye ödenmesi). Sebesine hiç temas edilmeksizin bu mektupta şu şeklide bir tehdit yer almaktadır:

> "Şayet gönderdiğim elçileri memnûn etmeden geri çevirecek olursan, bunu bir harp ilânı sayarım. Artık çocukları harp esîrî, yetişkinleri ise telef ederim, zîra ben dosdoğru bir Allah Resûluyum. Allah'a ve resûllerine, kitaplarına, Meryem'in oğlu Îsâ Mesîh'in Allah'ın Kelimesi ve Allah'ın bir Elçisi olduğuna inanırım. O halde size herhangi bir kötülük ve zarar ulaşmadan haydi gelin bu dediklerimi yapın"[618].

Bu konuda Muhammed A.S.S.'ın gerçekten de Tevrât'ın Tesniye Bölümüne (XX/13-14) atıfta bulunması, yani Peygamberlerin îman düşmanlarına karşı güttükleri tutuma, daha da açık bir ifadeyle, benzer durumlar karşısında onların "çocuklar esîr etme ve yetişkinleri kılıçtan geçirme" şeklindeki tatbikat ve tutumlarına müracaat etmesi dikkatimizi çekmektedir. Muhammed A.S.S.'ın gönderdiği mektup, itaat edip tâbi olmaları halinde onların dışardan gelecek her çeşit vergilendirmelere karşı müdafaa edeceğini de vaadetmekteydi. *Mar Yuhanna* Tebûk'e gitmeyi kabul etti ve burada bir anlaşma akdetti[619]. Bu anlaşma hükümlerine göre, İslâm Hükûmeti *Eyle* halkına ait ticaret kervanlarına, gemilerine, onlarla birlikte ticarete katılan kimseler de dahil, bir vergi muâfiyeti tanıyordu. İster karada ister denizde, gitmek istedikleri yer neresi olursa yollarının kesilmeyeceği hükme bağlanmıştı. Adam öldürme hallerinde ne gibi bir kanun hükmü tatbik edileceği de gösterilmekteydi. Piskopos, *Eyle*'de oturan insanlar adına 300 altın dinârlık bir yıllık cizye vergisi ödemeyi de taahhüt ediyordu[620] (Bu durum, şehrin gerçekten 300 yetişkin nüfûsu olduğunu bize göstermektedir). Resûlullah bu arada Eyle'den gelen temsilciye bir şeref kaftanı tevcîh etmiştir. Resûlullah'tan gelen pek kıymetli bir hâtıra olarak Abbâsîler tarafından satın alınana kadar bu kaftan, bir asırdan fazla bir zaman *Eyle*liler elinde kalmıştır[621].

567. Resûlullah'ın huzuruna girerken temsilcilerin, *Yuhanna*'ya refakat ettiklerine dair kaynaklarımızın verdiği bilgilere bakacak

---

618. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 30
619. *A.g.e.*, No. 31
620. İbn Sa'd, I/2, s. 37
621. İbn Asâkir, *Te'rîh Dimaşk*, I. 422

olursak[622], *Cerbâ* ve *Azruh*'un muhtemelen *Eyle* Piskoposuna bağlı iki ayrı köy olduğunu söyliyebiliriz. Coğrafya yazarları, *Azruh*'un, *Ma*'an yöresinde yani Filistin'de olduğunu söylerler. Bu durum bize *Tebûk* seferinden sonra İslâm nüfûz ve tesirinin ne kadar geniş bölgelere yayılmış olduğunu gösterir. Muhammed A.S.S.'ın her iki köy ile imzalamış olduğu ayrı anlaşma, her biri için 100 dinâr cizye ödemeyi gerektiriyordu[623].

568. Resûlullah'ın *Yuhanna*'ya vermiş olduğu ültimatomda geçen bir nokta izaha muhtaçtır; gerçekten de:

> "Maknâ'nın sâkinlerini kendi arazilerine gönderiniz"

şeklinde bir ibâre, mektubun sonunda yer almaktadır. Acaba bu ibâre, bütün halkı Hıristiyan olan *Eyle* halkının (Akaba Körfezi üzerinde daha çok güneye doğru kurulu) *Maknâ*'lıların arazisini işgal ile, *Heraklius*'un emri sonucu buranın Yahudi nüfûsunu sürüp başka yere çıkardıkları ve sürgündeki *Maknâ* halkının da bu ültimatom'un çekilmesini sağlayacak şekilde İslâm himâyesine girmeyi başardıkları şeklinde yorumlanabilir mi? "İranlıların istîlâsını hoş görüp iyi karşılamakla ithâm edilen Yahudilerin, Bizanslılar tarafından Suriye'nin Filistin bölgesinde çok hunharca işkence ve eziyetlere tâbi tutuldukları"[624] hatırlanmalıdır.

569. Yine aynı şekilde İslâm Ordusu *Tebûk*'te iken, *Sa'd Huzeym* kabilesi İslâm Devleti'ne katılmış ve belki de Müslümanların da askerî yardımını alarak, Resûlullah henüz daha bu bölgeden ayrılmadan, düşmanlarına karşı galip duruma yükselmişti[625].

570. *Tebûk*'te bu gibi işlerle uğraşmak üzere birkaç hafta kaldıktan sonra Resûlullah Medine'ye dönmüştür. Hiç bir karşı harekette bulunmaksızın Bizans Hükûmeti'nin *Eyle, Azruh* ve himâyesi altındaki *Ukeydir*'lerin ülkesi demek olan bütün *Dûmet'ul-Cendel*'in elinden çekilip alınmasına rızâ göstermesini anlamak zordur.

571. *Makrîzî*'nin verdiği bilgiye göre[626], *Tebûk*'te bir İran yemeği olarak Resûlullah'a Medine'de hiç bilinmeyen bir nevi peynir ikram

622. Makrîzî, I, 467
623. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 32
624. *Eutychius*, II, 242, 246 (De Goeje tarafından a.g.e.'den nakledilmektedir
625. Makrîzî, I, 471
626. *A.g.e.*, I, 461; Kettânî, I, 162-63

edilmiş ve o da bunu lezzetli bulduğunu ifade etmiştir. Fakat o devirde bunun nasıl hazırlandığına dair bilgimiz yoktur.

572. *Tebûk* seferi, 9. Hicrî yılın Receb ayına isabet eder. Bundan sonra gelen aylarda ise filiz halindeki *İslâm Dîni* ve genç *İslâm Devleti* kuvvetlenip sağlamlaşmıştır: Bilhassa Yemen'den gelenler de dahil, onlarca kabile Medine'ye gelip İslâma girdiklerini beyan etmişlerdir. Fakat Müslüman elçisinin Ğassân ülkesinde katledilişi ebediyen cezasız kaldı; daha da önemli bir husus vardır: İmparator, İslâma girmiş olmaktan başka bir suçu bulunmayan Ma'ân (yahut 'Ammân) valisi, *Cuzâm* kabilesinden *Fervâ'*yı çarmıha gerdirip öldürttü[627]. Birkaç ay sonra Muhammed A.S.S., *Mu'ta* bölgesine yeni bir askerî sefer tertiplemeye karar verdi. Bu seferin kumandanını, birinci *Mu'ta* seferinde şehit düşen kumandan *Zeyd'in oğlu Usâme'*ye tevdî etti: Bu seferde *Ebû Bekr* ve *Ömer* de yer almışlardı. Azadlı bir kölenin oğlu *Usâme'*nin bu işe tayin olunması bazı mırıldanmalara sebeb olduysa da bundan cayılmadı. Sonunda Muhammed A.S.S., İslâmın sadece şahsî meziyet ve kabiliyetlere önem verdiğini açıklamak mecburiyetinde kaldı. Muhammed A.S.S. son nefesini verdiğinde Ordu henüz Medine'yi terketmemişti. Onun yerini alan *Halife Ebû Bekr* R.A., seferî haldeki bu hazır Ordu'yu derhal yola çıkardı. Bu seferde Ubnâ (yahut Abil) bölgesi yağmalanıp ateşe verildi ve 70 gün sonra geri dönüldü. Bu seferde cereyan eden hadiseler, izahını yapmakta olduğumuz konunun ötesine geçmektedir; bu, Hulefâi Râşidîn devrinde başlatılan *İslâm Futûhât'*ının henüz başlangıç olaylarıdır.

573. Verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı gibi, İslâm ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkiler tam bir sulh havası içinde ve hattâ sempatik duygular içinde başlamış (bk. Kur'ânı Kerîm, *Rûm* sûresi), bu arada bir elçinin Bizans topraklarında katledilmiş olması, İslâm ve Hıristiyanlık arasında gelişecek olan münâsebet ve ilişkilerde çok ciddi tesir ve sonuçlar doğurmuştur. Bu tesir ve sonuçlar ise son 14 asırdır uzayıp gitmiş bulunuyor.

627. İbn Sa'd, I/2, s. 31; İbn Hişâm, s. 958

Resûlullah'ın Heraklius'a Gönderdiği Mektubun Aslı

574. Az önce Resûlullah'ın 6. Hicrî yılda, hangi şart ve durumlar içinde *Heraklius*'a hitaben bir mektup gönderdiğini ele almıştık.

575. Müteşrikler arasında *Goldziher*[628], İslâm kaynaklarındaki bu anlatımda inanılmaz bir şey bulunmadığını mütalea etmektedir.

576. *Buhl* ise bunu efsanevî olarak değerlendirmektedir[629]. Ona göre, İslâm kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Muhammed A.S.S.'ın gönderdiği elçiler mucizevî bir şekilde gönderilmiş oldukları memleketin dilini, *Îsâ* Peygamber'in *Havârî*'leri örneğinde de görüldüğü gibi, konuşabiliyorlardı. Ancak, Danimarka'lı bu müsteşrik, belki de *İbn Sa'd*'da bulunan[630] eksik bir metine dayandığı için bu sonuca varmaktadır. Anlatımın tam metni[631] gerçekte şöyle der: "Bir gün Resûlullah'a etrafındakiler, yabancı hükümdarlara elçiler göndermesini teklif ettiler. O da onlara, basîretli bir kimse sıfatıyla önce *Îsâ Peygamber'in* Havârî'lerinin başından geçenleri, yani onların geçirdiği tereddütleri ve mûcizevî bir biçimde yabancı dilleri öğrenişlerini anlattı[632]. Bunu müteakip elçilerini seçti ve bunu yaparken de her ülke için orayı daha önceden ziyaret etmiş ve muhiti bilen kimseleri tercih etti. *Kelb* kabilesinden *Dihye,* mektubu *Busrâ*(Filistin) valisine teslim etmekle vazifelendirildi. Tamamen bir kader olarak *Heraklius,* tam bir Kudüs'e girdiğinde bu elçi ile bizzat görüşme imkânını buldu."

577. *L. Caetani*'nin serdettiği itirazlar ise görünüşte daha ilmî durmaktadır[633].

---

628. Goldziher, *Kultur der Gegenwart, die orientalischen Religionen,* 1906, s. 94
629. Buhl, *Das Leben Mohammeds*, s. 245
630. İbn Sa'd, I/2, s. 15
631. *A.g.e.*, I/2, s. 19; İbn Hişâm, s. 971; Tabarî, I, 1560; İbn'Abd'il-Hakem, s. 45
632. Bk. Markos İncili, XVI/17
633. Caetani, *Annali,* 1905; anno 6/50; muk. ed. 6/11

578. a) "Kaynaklar elçinin gönderildiği yıl olarak Hicrî 6. yılın sonlarını gösterirler; yine onlar, bu elçinin dönüş yolu üzerinde Arap kabileleri tarafından aynı yılın ortalarında yağmalandığını beyan ederler; burada bir zaman tutmazlığının bulunduğu açıktır". Ancak bütün kaynaklar hepsi birden, elçilerin gönderilmesi olayının, *Hudeybiye* Sulh Anlaşması'ndan dönerken cereyan ettiğini söylemektedirler (Hicrî 6. yılın Zu'l Hicce ayı yahut 7. Hicrî yılın Muharrem ayı). *Dihye*'nin kervanına yapılan baskın ve eşyalarının yağmalanması ve buna yapılan mukabele bilmisil olayını 6. Hicrî yılın 6. ayına oturtan sadece tarihçi Vâkıdî'dir[634]. Onun bu yanlışlığı nasıl yaptığı anlaşılmaktadır: Kendisi bu tarihlendirmede, Mekke'lilerin (yani Arapların Hac mevsimi dolayısiyle) tatbik ettikleri *Nesî* usulünü hiç nazarı itibara almamıştır[635]. Halbuki bu *Nesî* tatbikatı, 6. Hicrî yılda iki aylık bir fark husûle getiriyordu. Bundan ayrı Vâkıdi olayları, bazan Müslülümanların Mekke'den Medine'ye Hicret etmelerini tarih başlangıcı yaparak ve bazan da Resûlullah'ın bizzat kendisinin Hicretini tarih başlangıcı yaparak tarihlendirmektedir ki bu da üç ilâ dört aylık bir zaman farkı husûle getirmektedir. İşte böylece Müslümanların Hicrete başlamaları ile Resûlullah'ın Hicretini birbirinden ayırmama şeklinde bir dikkat hatâsı, olayları sonraki bir tarihe alma, daha evvel *Zeynî Dahlân* ve diğerleri tarafından da teşhis edilip gösterildiği gibi, bu yanlış tarihlendirmeyi bize izah eder niteliktedir. Dediğimiz gibi olay diğer birçok kaynak tarafından nakledilmiş bulunuyor. Bunlardan sadece birinde bulunan bir tarih hatası, olay hakkında bütün anlatımların reddedilmesi için haklı bir sebeb olarak gösterilemez. Kaynakta geçen "dönüş yolu üzerinde" deyimine gelince bu hususu İbn İshâk[636], "Cuzâm kabilesinde bazı kimseler"e dayanarak nakletmekte daha fazla bir bilgi vermemektedir. Olayı rivâyet eden kimse, elçinin gidiş yolu üzerinde mi, yoksa dönüş yolu üzerinde mi olduğunu bilememiş olabilir. Aynı şekilde râvî, olayı naklederken elindeki yazılı kaynağı, *Yurîdu kaysar* "يريد قيصر" (İmparatora doğru giderken) yerine *min ind*

---

634. İbn Sa'd, 2/1, s. 63; bk. Balâzûrî, *Ensâb*, I, Ha. No. 790. Burada yazar şunları ilâve ederek tekrar etmektedir: Diğer kaynaklara nazaran Hismâ seferinin 7. Hicrî yılda cereyan ettiğini ve 6. Hicrî yılda, Zeyd'in kumandası altında Arabistan'ın kuzey bölgelerine doğru tertiplenen altı ayrı seferin bulunduğunu zikretmektedir (Bk. Ha. No. 787-91 ve 794). Tahminen karışıklık buradan doğmaktadır.

635. Mes'ûdî, *Tenbîh*, s. 218; Azrakî, s. 125-29 (Kelbî'den naklen); İbn Habîb, *Munammak*, s. 273-75 (İbrâhîm'ubn 'Abd'ir-Rahmân'ibn Ebî Rebî'a'dan naklen)

636. İbn Hişâm, s. 975-76

kaysar " من عند قيصر " (İmparatorun yanından gelirken) şeklinde okuyup nakletmiş olabilir; gerçekten yazmalarda her iki yazılış da birbirinden güçlükle tefrik edilip ayrılabilir vaziyettedir. Biz bu sonuncu izah tarzını tercih ediyoruz, zîra ne şekilde basılmış olursa olsun, kitap metni bize bir fikir vermemektedir: *min ind kaysar, sâhib'ur-Rûm hîn ba'ase Rasûlullah A.S.S. ileyhi* (romalıların başkanı İmparator'un huzurundan, Resûlullah'ın gönderdiği elçi dönerken); "İmparatora doğru giderken...." şeklinde bir okuyuş, metnin evveli ve sonrası içinde daha uygun durmaktadır. Arapça metinde *min ind* ifâdesi, tam bir satır yukarıda aynı şekilde bulunmaktadır ki işte bu durum, müstensihin(yazmayı çoğaltan, kopya çıkaran şahsın) yanıldığını gösteren noktadır. Dikkatimizi çeken bir ayrıntıyı ortaya koyalım: *İbn İshâk'*a nazaran[637] yağma edilen eşyâlar "Dihye'ye ait eşyâlar"dır; halbuki daha çok bir tarihî romancı olan *Vâkıdî*[638]bu anlatımı *"İmparatorun hediyeleri"* olarak değiştirilmiştir. Her ne ise, bütün kaynaklar hep birden, İslâma girmiş bulunan etraftaki kabilelerin *Dihye'*nin yardımına koştuklarını ve onun yüklerini bulup ele geçirdiklerini ve nihayet elçinin heyecan ve acele ile Medine'ye döndüğünü naklederler; işte bunun üzerindedir ki *Resûlullah, Zeyd'ubn Hârise* kumandası altında bir askerî birliği bu kabileleri cezalandırmak üzere yola çıkarmıştır. *Vâkıdî'*nin verdiği bilgiye göre[639] muhtemelen eşyalarını tanıyıp teşhis etmek üzere *Dihye* de bu sefere katılmıştı. Yağmanın yapıldığı yer olan *Hismâ,* Medine'den sekiz gün uzaklıkta bir yerdir[640]; ancak bu bölge halkının Resûlullah nezdine gönderdiği ve ondan Zeyd'inki de dahil, bir mukabelede bulunulmamasını ricaya gelen hey'et bu mesafeyi üç gecede aşmıştı[641]. Bunun üzerine işi halletmek üzere damadı *Ali* R.A.'ı buraya göndermiştir. Resûlullah, *İbn İshâk'*ın verdiği bilgiye göre[642], Hicrî 7. yılın ilk ayı olan *Muharrem* ayının sonlarına doğru, *Vakıdî'*ye göre ise[643], yılın 5. ayı olan *Cumâb'el-ûlâ* ayında Hayber muhasarası için yola çıkmıştır. Her iki halde de *Zeyd* ve *Ali'*nin *Hismâ* bölgesinden Medine'ye Resûlullah'ın büyük *Hayber* seferine çıkmasından önce dönmelerine yetecek kadar zaman kalmaktadır ki bu büyük sefere gerçekten *Ali* ve *Dihye*[644], her

637. *A.g.e.*, aynı yerde
638. İbn Sa'd, 2/1, s. 63
639. Vâkıdî, *Mağâzî*, Vr. 128; İbn Sa'd, I/1, s. 63, st. 25
640. Yâkut, *Buldân*, "Hisma" maddesine bakınız
641. İbn Hişâm, s. 978
642. *A.g.e.*, s. 755
643. İbn Sa'd, 2/1, s. 77
644. İbn Hişâm, s. 758, 761; A. b. Hanbel, III, 102

ikisi de iştirak etmişlerdir. Elçilik vazifesini tamamlamak üzere *Dihye*'nin *Hayber* seferinden sonra doğruca Suriye'ye geçmiş olduğunu düşünmek mâkul sayılmalıdır.

579. b) "*Dihye,* Mukaddes Hac merasiminden dönmekte olan İmparator'a *Kudüs*'te rastlamıştı; bu merasim 629 yılının başlarında (yani 7. Hicrî yıl sonları) cereyan etmiştir; Müslüman tarihçilerin iddia ettikleri gibi 7. Hicrî yılın başlarında değil!". Fakat bu itirazın da bir mesned ve değeri yoktur; zîra, Müslüman tarihçiler bu karşılaşmanın tarihini vermemektedirler. Onlar sadece elçinin hareket tarihini belirtirler. Bizzat *Dihye*'nin de iştirak etmiş olduğu *Hayber* seferi az önce de gösterdiğimiz gibi en erken 7. Hicrî yılın ilk ayının sonlarına doğru cereyan etmiştir (Vâkıdî'ye göre ise, *Cumâdâ'l-'Ûlâ ayındadır). Dihye* bundan sonra Resûlullah'ın mektubunu bölge vâlisine teslim etmek üzere yola çıkmıştır. İşte bu vâlidir ki[645] o sırada *Emés*'de bulunan ve dînî maksatlarla Kudüs'e doğru yola çıkmış bulunan İmparator'a mektubu ulaştırmıştır. Fransız Büyük Ansiklopedisine nazaran "her zaman kesin ve doğru, hassas bilgi vermeyen, zarurî olan bîtaraflığı taşımayan bir tarihçi" olan Théophane (750-817)'ın verdiği bilgiye göre[646] İmparator Kudüs'e*(Aelia Capitolina),* 628 yılının ilk baharında (Hicrî 7. yılın sonları) girmiştir. Tarihçi ve aynı zamanda İmparatoriçe İrén'in özel kâtibi Nicéphor'a (758-829) göre[647], İmparator 628 yılının Eylül ayında, Hıristiyanların bir çeşit takvim hesabına göre ikinci *Indiction*'da yani bizim meşhur Hicrî 7. yılın Cumâdâ'l-'Ûlâ ayında Kudüs'e girmişti. Kilise tarihçileri ise, İmparator'un, 14 Eylül'de kutlanan "*Exaltation de la Croix*" bayramına iştirak ettiğini beyan ve tasdik etmektedirler. Bu tarih ister 628'in Eylül ayı, ister 629 yılının ilkbahar mevsimi olsun, Müslüman elçi bakımından bunun uygunsuz bir yanı yoktur, zîra, o devirde kervancılar bugünden yarına hemen dönüşe geçemezlerdi; buna göre Müslüman elçiden, İmparator'un Kudüs'e gelmesinin muhakkak olması düşüncesiyle, *Busrâ* valisi tarafından beklemesi rica edilmiş olsa gerektir.

580. c) "Bu anlatım, *İbn Hişâm*'ın uydurduğu bir şeydir; zîra o, elçinin gönderilişi ile ilgili nakilde (rivayette) üstâdı *İbn İshâk*'ın adını râvî olarak zikretmemektedir". Fakat *İbn Hişâm*'daki söz konusu metin daha dikkatlici okunacak olursa[648], sözün basında *İbn İs-*

645. Buhârî, I/6, v.s.
646. Theophane, I, 504 (Niebuhr neşri)
647. Nicephore, s. 13 (Paris neşri); ayrıca bk. G. Weil, *Muhammed der Prophet, Stuttgart* 1843, s. 198-200, No. 309; Sprenger, *Das Leben und die Lehre des Mohammed,* III, 261, No. I
648. İbn Hişâm, s. 971-72

hâk'ın adı zikredilmemiş olsa bile, daha altta aynı metin içinde iki ayrı vesileyle onun adının geçtiği görülecektir. Bundan ayrı *İbn Hişâm,* Bahreyn'e ve Yemâme'nin birlikte tahtta oturan çift hükümdarları nezdinde gönderilen elçilik hey'etlerine dair sırf şahsî araştırma ve gayretleri sâyesinde bilgi topladığını açıklamaktadır. Bu açıklamanın ifade ettiği mâna, diğer elçiler hakkındaki bilgilerin *İbn İshâk* tarafından nakledilmiş olduğudur ki *İbn Hişâm,* bunları sadece elden geçirip bir özetini çıkarmıştır. *Tabarî, Bayhakî, Kalkaşandî* gibi diğer kaynaklar, söz konusu resmî mektupların metinlerini aynı *İbn İshâk*'a dayanmak suretiyle nakletmektedirler[649].

581. d) "Bu anlatım, sadece *İbn Abbâs* tarafından nakledilmektedir". Doğuracağı sonuçlar önemsiz de olsa, *Caetani*'nin bu itirazı, bir İtalyan prensi olan bu müsteşriğin işbirliği yaptığı yardımcılarının noksan araştırmalarından doğmaktadır; zîra aynı anlatım, Resûlullah'ın özel yardımcısı *Enes'ubn Mâlik*[650], yine onun özel kâtibi *Hâlid'ubn Sa'îd*[651] ve söz konusu elçi ve olayın kahramanı *Dihye*[652], yağmanın yapıldığı bölgede oturan insanlar olan *Cuzâmî*'ler[653] ve saire tarafından da değişik kaynaklarda zikredilmiş bulunmaktadır.

582. Bu itirazlara göre cevaplar verdikten sonra, şimdi İslâm kaynakları tarafından nakledilen bu anlatımın doğruluğu hakkında müsbet bir takım iz ve delilleri de gösterebiliriz:

583. a) O sırada, Müslüman tarihçiler arasında olan bitenlerin aksine, Bizanslı çağdaş tarihçiler, Resûlullah'ın hayatına raslayan devir hususunda bir asırlık bir atlama hatâsı yaparlar. Şayet sonraki Grek tarihçileri, Resûlullah'ın bu mektubundan hiç bahsetmiyorlarsa bunda şaşılacak hiç bir şey yoktur; zîra Araplar arasından çıkan bu yeni dîne yani İslâm dînine dâvet eden ve bu yola girmeye insanları teşvik eden bir mektup için bu, tam beklenen bir şeydir; öyle ki, buna ek olarak bu mektubun İmparatora, o seyahat halinde iken bir bizans valisinin aracılığı ile takdim olunuşu gibi sevimsiz bir durum da dâhil, daha sonra gelişen siyâsî hadiseler karşısında onlar, İslâm dîninden hiç hoşlanmamaya başlamışlardır. Böylece İslâm dîni, Hıristiyan Grekler tarafından asla önemsenerek ele alınmaya değer bir konu olamazdı. Aksine *Mu'ta*'da İslâm Ordusunun Bizanslı kuvvetler karşısında gösterdiği başa-

649. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 26, v.s.
650. A. b. Hanbel, III, 113; Balâzurî, *Futûh,* s. 461
651. *Kenz'ul-'Ummâl,* V, 5685
652. Tabarânî, *Mu'cem'ul-kebîr,* "Dihye" maddesi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde el yazması nüsha); bu konuyla ilgili olarak nazmedilen şiir hakkında bk. Suheylî, II, 358-59
653. İbn Hişâm, s. 975

rısızlık, eski Grek tarihçisi *Théophane* tarafından eserinde sevinçle nakledilmektedir. Ancak mektup hakkında Grek kaynaklarının gösterdiği bu suskunluk mutlak da değildir: Bugün artık bizim elimizde bulunmayan kaynak ve vesikalara dayanarak eserini yazan Grek tarihçisi *Zonaras,* Resûlullah ile *Heraklius* arasında cereyan eden bir takım ilişkilerden bahsetmektedir. Gerçekten de o şöyle demektedir:

> "Vaktâ ki İmparator İran'dan muzaffer bir şekilde döndü. Arapların kıralı *Mahomet* onu karşıladı... *Yesrib*'den çıkıp gelmiş olarak o, İmparatoru karşıladı ve oturup yerleşmek istediği bölgeyi ondan aldı[654].

*Zonaras'*ı veya onun da dayandığı kaynakları, olayları yanlış mânalar vermeye ve tamamen başka yönde tefsir etmeye sevk eden kin ve nefretin asıl sebeb ve sâikinin neler olduğu böylece görülmektedir. Ancak şu kadar var ki o, zâhirde verdiği bu yanlış bilgilerin altında saklı bir takım tarihi gerçekleri de birlikte vermiş olmaktadır.

584. b) Her zaman için sahîh ve doğru bilgiler veren *Buhârî* de dahil daha bir çok klasik İslâm tarih kaynakları yazarları *Heraklius'*a bu mektubun gönderildiğinden bahsederler.

585. c) Bu tarihî anlatımda imkânsız gözüken hiç bir şey yoktur: *Heraklius*'un hareketleri Muhammed A.S.S. tarafından gayet iyi takip edilip bilinmekteydi. Kur'ânı Kerîm'in 30. sûresinin de bize bildirdiği gibi onun İranlılarla tutuştuğu harpler, Muhammed A.S.S. tarafından dikkatle takip edilmiştir. Mektubun içinde yer alan konular o devrin tarihine tamamen uygun düşmektedir. Muhammed A.S.S., *Îsâ* Peygamber tarafından Havârîlerinin dış ülkelere gönderildiklerini biliyordu; kendisinden önce gelen bir peygamberin bu tutum ve sünnetini niçin aynen tekrarlamasındı?

586. d) Mektubun asıl nüshasının mevcudiyetine dair bilgiler görgü şâhitleri vasıtasıyla bize kadar ulaşmaktadır: *Suheylî* (öl. 1185) bu mektubun aslını, Kastilya Kıralı VII. *Alphonse*'un sarayında gördüğünü bize nakletmektedir[655]. Bir asır sonra *Aynî,* Mısır'ın Memlûk Hükûmdarı tarafından İspanya'ya gönderilen bir elçinin görgüsüne dayanarak mektubun mevcudiyetinden bize bahsetmektedir[656]. Milâdî 1211 yılında Kastilya Kıralı tarafından Müslüman Almohad (el-Muvahhid) Hükümdârı *Nâsır'ubn Ya'kûb'*a şefaat etmesi için getiril-

654. Zonaras, *Epitomae Historiarum,* Epit. XIV, 17/22-27, s. 214-16
655. Suheylî, II, 321
656. 'Aynî, *'Umde,* I, 116; İbn Hacer, *Feth,* I/6 (Buhârî hakkında); Kastallânî, *Mevâhib,* II, 291

diğinde aynı mektubu, bu Hükûmdar ve etrafındaki kimseler gözleriyle görmüşlerdi[657]. Mısır Saray başkâtibi *İbn Fadl'illah el-'Umerî*(öl. 1347) dahi, İspanyol elçisinin bu mektubu İspanya kıralının daima eli altında tuttuğunu ve esasen bu kıralın *Hereklius* soyundan gelen bir Hükûmdar olduğunu kendisine anlattığını eserinde nakletmektedir[658].

587. Bütün bu delillere göre hiç şüphe yoktur ki Hıristiyan İspanya'da böyle bir vesika bulunuyordu; acaba bu gerçek mi yoksa uydurma bir vesika mıydı, bunu bilemiyoruz. Diğer Mağrib'li tarihçilerle birlikte *Abd'ul-Hayy el-Kettânî*[659], inanmaktadır ki bu vesika bugün de mevcuttur ve hattâ Paris'te bir yerde saklı bulunmaktadır. Bu vesikanın Kostantiniyye'deki Bizans Devlet arşivlerinden İspanya'ya yolculuğu, *Heraklius* hanedanının düşüşü ile îzah olunabilir. İspanya'dan Fransa'ya olan seyahati ise, İspanya'nın *Napolyon* tarafından işgal edilişi ile alâkalıdır denebilir. Günümüzde bu vesikanın mevcudiyeti hususunda, Fransızların olduğu kadar İspanyolların da en yüksek Devlet ricâli, Devlet arşivlerinde böyle bir vesikanın mevcudiyetine dair bilgileri olmadığını beyan etmektedirler[660].

587/1. Elinizdeki bu kitabın ilk baskısından (1959) sonra, bu mektubun aslı yeniden ortaya çıkmış bulunmaktadır. Londra'daki *British Museum* yetkililerinin vardığı sonuca göre bu vesikanın üzerine yazılı olduğu deri (Parşömen), Resûlullah'ın yaşadığı devir kadar eski bir devreden kalmadır. Tunus'da çıkmakta olan *el'-Amel* dergisi (No. 5807, 5 Mayıs 1974/Rebî'us-Sânî 1394) sekiz sütûn üzerine bu konuda bir bilgi vermekte ve beraberinde vesikanın bir fotokopisini de neşretmektedir. Evvelce de bahsettiğimiz (yukarıda 521 ve aşağıda 623/b, 650/c paragrafları) meşhur ortada yazılan *hâ* (ح) harvfinin burada da "T" şeklinde yazıldığıgörülmektedir: 2. satırda الهدى (الTدى) ve 7. satır'da أشهدوا (اشTدوا). Arabistan Yarımadası'nın Güney-Doğu tarafında kurulu bulunan *Ebû Dabî* Devleti'nin Hükûmeti, bu pek kıymetli vesikayı, Ürdün'ü terkettikten sonra İsviçre'ye gidip yerleşen sâhibine büyük bir tazminat ödeyerek ele geçirmiş bulunmaktadır. *Ebû Dabî* Devleti'nin kültür işlerine bakan müşâviri ilim adamı Dr. *İzzeddin İbrâhim,* bu konuya dair her yerde, her muhitte bilgiler vermiş bulunuyor. Onun *Ebû Dabî* Devlet Başkanının huzurunda vermiş olduğu bir konferansının özeti, aynı ülkede yayınlanmakta olan *el-İttihâd*

---

657. İbn Ebî Zer'. *er-Ravd'ul-Kırtâs* (Fas neşri), Fas 1305, s. 167-69
658. İbn Fadl'illah, *et-Ta'rîf,* s. 62
659. Kettânî, *et-Terâtîb'ul-İdâriyye,* I, 156-68
660. *Arabica* dergisinde çıkan konu ile ilgili makaleme bakınız: II/1, 1955, s. 97-110; aynı şekilde *Six originaux des lettres diplomatique du Prophete de l'Islam.* (Paris 1986, 167. paragraf) adlı kitabıma bakınız.

adlı dergide de neşredilmiştir (8 Mayıs 1974). Bu makalenin sondan bir evvelki paragrafının bir tercümesini burada vermeyi uygun bulduk:

"Modern bilirkişilerin yapmış olduğu tetkiklerin sonucu:

"a) Resûlullah'ın *Heraklius*'a yazmış bulunduğu mektubun üzerine yazılmış bulunduğu deride yapılan mikroskobik tetkikat göstermiştir ki bu derinin tabaklanması ilkel usullerle gerçekleştirilmiştir ve bu tabaklama, British Museum'da muhafaza altında tutulan Hicrî 2. asırdan kalma elyazması Kurânı Kerîm parçaları v.s. vesikalarda görülen tabaklama tekniğinden daha evvele raslayan az gelişmişlik içindedir. Bu tetkik ayrıca göstermiştir ki bu mektubun üzerine yazılı bulunduğu deride, yeşil renkli iplik kalıntıları vardır; bunun muhtemel sebebi, (İspanya) kıralı *Alphonse* ve günümüzde vesikayı ele geçiren sahiplerinin bunu yeşil boyalı ipekten dokunmuş bir muhafaza içinde saklamalarıdır.

"b) Ultra-viole ışınları ile yapılan tetkik, mürekkebin eskiliğini veiyice deriye işlemiş bulunduğunu ispatlamıştır; ayrıca bu deri üzerine daha evvel başka herhangi bir yazının yazılmamış bulunduğu ve ilk olarak da bu mektup satırlarının yazıldığı aynı tetkik sonucu anlaşılmış bulunmaktadır.

"c) Yazıda kullanılan mürekkebin kimyevî tetkiki: Vesika üzerinde kullanılan mürekkep tahlil edilmemiş olmakla beraber kuvvetli sedimanlara sahip bir çeşit mürekkebin özelliklerini taşıdığı meydana çıkarılmıştır ki bu "iron tannate" mürekkebidir; bu da vesikanın mürekkebinin nasıl olup da daima taze ve parlak kaldığı gerçeğini bize izah eder. Bilindiği gibi Hicrî 2. asır mürekkepleri kömürden mâmul sıvılardı.

"d) İngiltere'nin Leeds Üniversitesi'nde Dr. Reeds tarafından gerçekleştirilen laboratuvar tetkikleri sonunda, bu ilim adamı, bu vesikanın yaşının bin seneden daha genç olmadığını düşünmekte ve aynen şöyle söylemektedir: '— Deri üzerine yazılı bu yazının tetkikinde ise vesîkanın(itimad edilebilir nitelikte ve) gerçek olduğu görülmüştür".

Dr. İzzeddin İbrâhim Beyefendiye teşekkürlerimizi sunarız; kendisi ve aynı şekilde biz de, günümüze kadar gelen ve Resûlullah'ın mektupları olarak bize ulaşan vesikaların modern vasıtalardan faydalanılarak benzer bir bilirkişi tetkikatından geçirilmesini temenni ediyoruz. Öyle anlaşılıyor ki Ürdün Kıralı *Hüseyin* bu meseleye dair haberler kendisine ulaşır ulaşmaz duruma müdâhale etmiş ve bunun bir neticesi olarak da bu kıymetli vesika, Paris'deki Ürdün Elçisinin bize ifade ettiğine göre halen (1977) Ürdün'ün başkenti Ammân'da bulunmaktadır ve bu şehirde inşâsı sürdürülen büyük Hâşimiyye Mescidi'nin bitirilmesini müteakip bu binaya nakledilecektir.

İran'la İlişkiler

588. İran İmparatorluğu'nun yakın komşularıyla olan ilişkileri her zaman için önemini muhafaza etmiştir. Bir taraftan İranlılar Arabistan'ın Kuzey, Doğu ve Güney bölgelerini işgal etmişler ve kendileri için buraları yerleşme yerleri (müstemleke) yapmışlardı; diğer taraftan Arap kabileleri İran içlerine, en uzak bölgelere kadar sızıp nüfûz etmişler ve buralarda en eski devirlerden beri pek önemli bir halk unsuru meydana getirmişlerdi. Eski bir çince kelime olan *"Tâ-şî"* ("Arap" mânasına kullanılır ve aynı mânaya gelen farsçadaki *Tâzî* kelimesinden alınmadır), bize pek eski bir göç hareketini hatırlatmaktadır. Güney Arabistan'da yaşayan bir kabile olan *Tay* kabilesi bu kelimenin kökünde yatmaktadır. Farsçadaki *Tâzî,* işte bu *"Tay* kabilesine mensup olan" mânasına gelir (aynı şekilde Rey şehrinde oturan *Râzî,* Merve'de oturana *Mervezî* denmektedir). Birçok diğer Arap kabileleri arasında sadece bir tek kabilenin *Tay* adını taşımasına rağmen İranlılar için *Tâzî* kelimesi, Arap ırk ve soyunun tamamını ifade etmek üzere kullanılıyordu; bu, aslında "Frank'lara mensup biri" mânasına gelen *"Ferengî"* (türkçesi firenk) kelimesinin Avrupa'nın neresinde yaşarsa yaşasın bütün Avrupalıları ifâde etmek üzere farsçada kullanılmasının tamamen aynı bir durumdur. Bu *Tay* kabilesinden bir kısım halkın, Arabistan içlerine yani Yarımadanın kuzeyine, *Hayber* ile *Dûmet'ul-Cendel* arasındaki bölgeye, en azından Resûlullah zamanında yerleşmiş olduğunu görmekteyiz. *Lahm* kabilesinin gösterdiği tavır ve aldığı durum ise çok daha başkadır: Bir önceki bölümde de gördük ki bu kabile, *Mu'ta* savaşı esnasında *Heraklius* tarafına paralı askerler temin eden kabileler arasında yer almıştı. İşte bu aynı *Lahm* kabilesinin bir koludur ki Arabistan'ın Kuzey-Doğu bölgesine yerleşmiş ve *Hîre*'de önemli bir Hükümdarlık sülâlesi kurmuştu*(Hîre,* İbrâhîm Peygamber'in yaşadığı *Ur* şehri ile bugünkü *Kûfe* arası bir yerdir). Bizans ve İranlılar arasında çıkan harplerde, Lahmî'lerin bu çeşitli kolları kardeş kavgalarına sürüklenme durumunda kalmışlar-

dır. Durum ne olursa olsun, iki imparatorluk da aynı meselelerle karşı karşıya kalmıştır: Komşu Arabistan'ın göçebe kabileleri tarafından tertiplenen vur-kaç ve yağmalara karşı kendini koruma ve aralarında ardı arkası kesilmeksizin devam eden harplerde şayet mümkünse bu insan kitlelerinden devşirilecek paralı askerleri kendi hizmetinde kullanmak. Daha evvel de gördük ki Bizans İmparatoru *Decius, Ğassânî*'lerle aralarında mevcut bir anlaşmayı yenilemiş ve ondan sonra gelenler de aynı şekilde *Duc'um*'lularla anlaşmalar yapmışlardı. Irak'da yaşayan Arap göçmenlerle İranlılar arasında görülen ittifak ilişkilerinin de aynı tarihlere isâbet etmesi gerekmektedir. *İbn Habîb*'in verdiği bilgiye göre[661] *Lahmî*'ler Kırallıklarını, *Hîre*'de Sâsânî'lerin iktidara gelişlerinden çok evvelki bir tarih olan Milâdî 110 yıllarından sonra tesis etmişlerdi. İlk Sâsânî Hükûmdarı *Ardaşir* 208 Milâdî yılında iktidara gelmiş ve kısa bir müddet sonra da "Fırat nehrinin Basra körfezine döküldüğü yerde ve o sırada Umân'dan gelmiş ve anlaşıldığına göre tam Sâsânî'lerin işbaşına geçtikleri bir zamanda, Fırat'ın Batı bölgesinde Hîre'de yerleşecek olan Arap kabilelerinin öncüleri tarafından ele geçirilmiş *Mezen* küçük hükümdarlığını boyunduruk altına aldı[662]. *Tansar*'ın mektubunda *Ardaşir*'e şu sözler atfedilir: Büyük itaat yolunda kalıp da bize tabi olacak olan hiçbir hükümdarın bu ünvânını çekip elinden almayacağız[663]. Muhtemeldir ki *Mezen*'de uğradıkları mağlubiyet ve bu şekil bir himâye vadi üzerine *Hîre Lahmî*'leri, İran'a tâbi olma şeklinde bir ittifak anlaşmasına rızâ göstermişlerdir. Mes'ûdi'nin de işâret ettiği gibi[664], *Lahmî*'lere tanınan bu muhtâriyet, İran'ın ihtiyacı olduğunda onlar için vefâkar bir yardım imkânı ve yine İrân için bir tampon devlet temin edecek şekilde bir fayda sağlamıştır. Arabistan'da yetişen atların bile sadâkatı atasözlerine geçmiş bulunmaktadır. Bu durum karşısında Lahmî'ler Hânedanın asırlar boyunca İranlı efendilerine karşı gösterdikleri sarsılmaz sadâkatları sebebiyle diğer kabilelerden tefrik edilmiş olmaları bizi hiç şaşırtmamaktadır. Tarihî kayıtlarda bir Lahmî hükümdarının gösterdiği kahramanlık ile ilgili bir vak'a nakledilmiş bulunmaktadır; kendisi İranlıların harp sahasında tam mânasıyla bir mağlûbiyet almalarına rağmen Bizans Ordusu'na karşı savaşmaya devam etmiş ve İran topraklarını Bizanslıların işgalinden kurtarmıştı. Belki de dünya tarihinde bir benzeri bulunmayan şu vak'ayı da hatırlatalım: İran İmparatoru, oğullarından birini, doğar doğmaz onun müstakbel bir imparator sıfatıyla uygun bir biçim-

661. *Muhabbar*, s. 458-61
662. Christensen, *Sassanides*, s. 87
663. *A.g.e.*, s. 101
664. *Tenbîh*, s. 186

de yetiştirilmesi için, himayesi altındaki *Hîre* Hükûmdarına göndermişti. Gerçekten de daha sonra bu prens, yani *Behrâm Gûr*, gerek pazu kuvvetli ve gerekse kalp inceliği bakımından imparatorluk başşehrinde yetişmiş diğer bütün Prensler'e karşı üstünlüğünü isbat etmiştir. *Hîre*'deki yaşayışı sırasında *Behrâm*, Lahmî kıralı *Nu'mân* tarafından inşâ ettirilmiş olan meşhur *Havarnak* sarayında ikamet etmişti. 421 yılında bu İran İmparatoru'nun ölümü üzerine, bir çok prens tahta çıkma iddiasında bulundular; fakat *Behrâm* başşehre girdi ve tahtta sahip olduğu haklarının gerçekliğini kabul ettirdi. O bu teşebbüsünde, kendisinin yanından ayrılmayan büyük ve kudretli bir Arap Ordusunun yardımını almıştı. Gerçekleşen bu tesirli destek ve yeni hükümdarın Arap dili üzerinde sahip olduğu hâkimiyet, İran ve Hîre arasındaki dosdâne münasebetlerin sağlamlaştırılmasında mühim rol oynamıştır. Bugün bir çok müzeyi dolduran Sâsânîlerden kalma san'at eserleri arasında İmparator *Behrâm*'ı Bedevî kıyâfetinde gösteren ve onu deveye binmiş vaziyette resmeden parçaların bulunması bizi şaşırtmamaktadır[665].

589. Bu Hîre Hükûmdarlığının iç Arabistan tarihi üzerindeki tesiri hiç de az olmamıştır. Yemen'de kurulu büyük *Kinde* Hükûmdarlığı, siyasî alanda V. Milâdî asırda Devlet hudutlarını Hîre krallığının güney sınırlarına kadar genişletmesini bilmişti ki bu durum, bu iki Arap Devleti arasında kanlı savaşların çıkmasına sebeb teşkil etmişti[666]. Edebiyat alanında arap şiirinin bir antoloji'sinin (divân'ını) meydana getiren kimse, Hîre Hükûmdarlarından biri olan *Nu'mân*'dır. Böylece onun yaptırttığı bu şiir antoloisi İslâm Hilâfeti zamanında mes'ût bir tesâdüfle bulunup ele geçirilmiş ve bu sâyededir ki Arap edebiyatı ile meşgul olanların o zamana kadar meçhûlü bir çok nazım parçalarından haberdar olunmuştur[667]. Arap harflerinin gelişmesinde bu Lahmî Arap kırallarının oynadığı rolün belirtilmesi ve böylece Arapların kültür hayatlarına kattıkları tesirlerin açıklanıp anlatılması için ayrı bir kitap yazılması icab ederdi.

590. Mekke bölgesine gelince; hadîsler arasında raslanan bilgilere göre[668] *Tâ'if* şehrinin surları, bu şehrin ileri gelenlerinden ve imparatorun teveccühünü kazanmış birinin İran İmparatoru nezdinde giriştiği teşebbüs üzerine, buraya gönderilen İranlı bir mimar tarafın-

665. Christensen, s. 274 ve müt.
666. *Muhabbar*, s. 369
667. *Lisân*, "Tı-Nun-Cim" maddesine bakınız
668. İsbahânî, *Ağânî*, XII, 48-49

dan meydana getirilmiştir. Arap yazısının alfabesi olduğu kadar aynı zamanda musikî ve tıb ilmi ve Mekke'deki mevcudiyetlerini *Hîre* şehrine borçludurlar. Hîre Hükûmdarları, her zaman için ticârî mallar göndermek suretiyle, Mekke havalisindeki fuarlara, bilhassa *Ukâz* fuarına iştirak ediyorlardı. 590 yılında *el-Berrâd* bölgesinden bu malların geçişi esnâsında yağmaya uğraması tarihte meşhurdur. Bu olay, malı nakleden ve muhafızlığını yüklenen kabile ile yağmacıların mensup olduğu kabile arasında *Ficâr* adı verilen savaşın çıkmasına sebeb olmuştur ki bu savaş, Hükûmdara ait bu malların yağma edilişinden üç yıl sonraya raslar[669].

591. İran'ın resmî dîni, Ateş'e büyük saygı ve ululuk gösterilen Mecûsî'lik idi. Milâdî 485'den 528 yılına kadar taht'ta kalan imparator *Kubâ, Mazdek*'in ortaya attığı dîni benimsedi ve bu yeni dîne girmek istemeyenlere eziyet ve işkence tatbik etmeye koyuldu. *Mazdek*'in yaymaya çalıştığı bu dînde kadın, seksüel bir konu olarak herkese ait bir vasıfta gösteriliyordu. Arap tarihleri *Mazdek*'in, bir gün imparatorluk sarayında bir merâsim esnasında herkesin içinde imparatora hitâben sarfettiği bir sözü naklederler:

> "— Hattâ senin karın olan kıraliçe bile münhasıran sana ait değildir; o, kim olursa olsun bütün erkekler arasında müşterektir"

Bütün bu sözler hiç bir skandalın çıkmasına sebeb olmamıştır. İmparatorun bu yeni dînde gösterdiği gayret ve hamiyet muhakkak ki onun siyasî anlayış ve tutumuna da aksetmiş ve bu arada Araplara karşı davranışları da değişmiştir: Bu sadık dostlar, bu çeşit bir hoşgörü hayatı sürmek istemedikleri için etrafından kovulmuşlardır. *Kubâz* öldüğünde yerine geçen oğlu *Anûşervân (528-75)* babasının siyaset ve tutumunu ters yüz etmiş ve bu defa *Mazdek* taraftarları takibata uğratılmak suretiyle yakalananlar yeni ve elîm işkencelerden geçirilmişlerdir. Hattâ o, *Hîre* Hükûmdarlığında bir evvelki İran İmparatoru tarafından *Mazdek* dînine girmediği için tahttan uzaklaştırılan *Munzir* adlı kıralı tekrar eski yerine oturtmuştur. Araplar umumiyetle bu hükûmdardan memnun kalmışlardır: bunu *Anûşervân*'a kendiliklerinden verdikleri *"Âdil"* lâkabı da göstermektedir. Fakat ondan sonra İran tahtına çıkan imparatorlar zamanında bu Hîre Devleti acıklı bir âkıbete uğramıştır: İmparator *Perviz*, Hîre kıralı *Nu'mân*'ı, kızını imparatorluk haremine göndermesi için zorlamış ve reddetmesi üzerine de durumu izah için başşehre onu çağırtmıştı. *Nu'mân* kendisini bekle-

---

669. Bu olayın tafsilâtı için bk. *Muhabbar*, s. 195-96

yen âkıbetin ne olduğunu bildiğinden dostlarının kendisine emânet olarak bıraktığı bir çok eşyayı asıl sahiplerine verilmek üzere diğer kendi arkadaşlarına tevdi etti, ailesi mensuplarını çöle çıkardı ve sonra başının vurulması için İmparator'un huzuruna çıktı. Öfke içinde bulunan İmparator, *Lahmî* Hânedânını ilgâ etti ve *Hîre*'ye İran valileri yerleştirdi. Bundan sonra zavallı *Nu'mân*'ın kendilerine emânetleri tevdî ettiği dostlarını, bu eşyaları kendisine teslim etmeleri için zorladı; istediği bu şey Arap haysiyet ve şerefine sığar bir durum değildi. Bu kabileleri cezalandırmak üzere İran'dan kuvvetli bir Ordu yola çıktı. Fakat bu defa takdiri ilâhî İran'lılara bir ders vermek istedi ve Zûkaar gölü kıyılarında girişilen kanlı bir muhârabede İran ordusu çok insan kaybetti bozgun halinde geri çekildi. Daha evvelki sahifelerde bastan basa bütün Arabistan'ın bu "millî" zafer dolayısiyle nasıl bir sevinç ve neş'eye büründüğünü ve kendisi sebebiyle bu zaferin ilâhî bir lûtuf olarak Araplara bahşedildiği şeklinde Resûlullah tarafından nasıl yorumlandığını göstermiştik*. *Zûkaar*'da bir avuç Bedevî tarafından İranlıların mağlûp edildiği bir devirde, merhum *Zeki Velidî Togan*'ın verdiği bilgiye göre[670], 619-30 yılları arasında hüküm süren *Tung Yabgu* adındaki bir Türk hükûmdarı tarafından Rey ve Isfahân şehirleri İranlıların elinden alınmış ve bu hükûmdar daha sonra *Heraklius*'un yanında yer alarak İran'a karşı tutuşulan savaşta onun 623 yılında ağır bir yenilgiye uğramasında rol oynamıştır. *Yâ'kûbî*'nin dediğine bakacak olursak[671], Zûkaar savaşı işte bu ağır yenilgiden bir yıl sonra (yani Temmuz 624 tarihinde) cereyân etmistir. Durum ne olursa olsun, İranlıların örf ve gelenekleri Muhammed A.S.S.'a hiç de hoş gelmiyordu ve kendisi, Bizanslılardan söz ederken de işaret ettiğimiz gibi (bkz. yukarıda 554. paragraf) Hıristiyanları Mecûsî'lere tercih ediyordu. Resûlullah daha da ileri gitmişti: Müslümanların Hıristiyan ve Yahudi kadınlarla nikâhlanmalarına müsaade edilmesine rağmen, Mecûsî kadınları ile evlenmeleri yasaklanmıştı. Bu yasağın sebebi, Mecûsîlerin *Huvezvagdas*'ı yani oğul ve kızlar da dahil pek yakın akrabalarla cinsî münasebette bulunmayı sevap ve makbul saymaları olsa gerektir. Kan sâfiyetine pek büyük bir önem veren Araplar ise, bu tatbikatta aşırı bir ahlâksızlık buluyorlardı. Yakın akraba ile cinsî münasebette bulunma*(: dayzan)* konusunu aşağı görüp ayıplayan bir çok şiir Arap edebiyatında çok miktarda bulunmakadır. *Cyréne* (Siren) şehrinde keşfedilen eski Yunanlılar'dan kalma bir kitâbede, malların ve kadınların müşterekliği meselesi mevzubahis edilmekte ve bunun *Zaradés* ile *Pisagor* tarafından tavsiye edildiği açıklan-

---

(*). Bkz. Makrîzî, *İmtâ'* (Köprülü Ktb., el yazması) vr. 1615; Ya'kûbî, II, 47

670. Togan, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, I, 70-71

671. A.g.e., II, 48

maktadır. Bu kitâbeyi eserinde zikreden bir kimse sıfatıyla *Christensen*[672], Zaradés'in kimliği konusunu münakaşa ederek bunun *Zerdüşt* (Zoroastre) değil *Mazdek* olduğu sonucuna varmaktadır.

592. Lahmî Hânedân'dan, onların sahip oldukları pek takdire şâyan dînî hoşgörüleri hususunda bir çok izler bize kadar ulaşmıştır. İster İran'ın Doğusunda, ister Roma'nın Batısında, fiiliyatta eziyet ve işkencenin kaide olduğu bir devir hakkında şunları okuyoruz:

> "(Bir Hıristiyan mezhebi olan) *Manehî*'lere işkence ve eziyet tatbik edilmesine rağmen onlar, Hîre Arap Kırallarından biri olan *'Amr'ubn 'Adî* tarafından himaye edilmişlerdir"[673].

İran *Zerdüşt* dînindendi fakat kaynaklarda, *Pervîz* tarafından öldürülen Hîreli son hükûmdar III. *Nu'mân*'ın Hıristiyan dînine girdiğini okumaktayız[674]. Bu vak'a, bu Arapların İran himâyesi altında yaşamakla beraber tam bir istiklâl içinde bulunduklarını bize ispât eder niteliktedir.

593. *Rothstein*'ın eserinde işâret ettiğine göre[675], aynı zamanda bir tercüman olarak çalışan ve maaşı Hîre Arapları tarafından aynî olarak ödenen bir vazifeli, Araplarla ilgili işlere bakmak üzere İran İmparatoru'nun sarayında bulunduruluyordu. Acaba bu maaş durumunu göz önüne alarak bunun Hîre elçisi olduğunu düşünebilir miyiz?

594. Tarihî kaynaklarda Resûlullah'ın, Lahmî'ler hanedanına mensup *Ziyâd'ubn Cahûr*'a hitaben yazdığı mektubun bazı parçalarına raslamaktayız[676]. Burada mevzûbahis olan, daha çok Lahmî Hanedânın Bizans topraklarında oturan kollarından biridir; bu durum, *Temîm'ud-Dârî*'ye Habrûn için *ineventum* (istisnaen) verilen meşhur ihsan ve imtiyazın tamamen aynıdır[677]. Hîre prenslerine hitâben yazılmış doğrudan bir mektup bulunmamaktadır. Bunda şaşılacak bir husus yoktur, zîra Lahmî'ler Hanedânı hâkimiyeti, 7. Hicrî yılda Resû-

---

672.Christensen, s. 339; burada müellif Sherwood Fox, *Passages in Greek and Latin Leteratures relating to Zoroastre and Zoroastrianism*. J. Cama Or. Ins., No. 14, s. 118'den naklen bu bilgileri vermektedir

673.Schaeder, *Gnomon*. 9, s. 344 ve müt.. Christensen tarafından nakledilmektedir (s. 200-201). 'Amr'ubn 'Adî ve onun Hâlid'e bîat etmesi hususunda bk. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 290

674.Christensen, s. 452

675.*Dynastie der Lachmiden*, s. 130

676.*el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 42

677.*A.g.e.*, No. 43-45; bu Dârî'ler Lahmî'lerin bir koludur

lullah tarafından yabancı hükümdarlara bazı elçilik hey'etleri gönderildiği bir zamandan yirmi yıl kadar önce lağvedilmiş bulunuyordu. Hîre hükûmdarlığı topraklarına gelince; bu ülke ile İslâm hâkimiyetine girmiş topraklar arasında bir takım başka kabileler yerleşmiş bulunuyordu ki *Bekr'ubn Vâ'il* bunlardan biridir; buna da İslâm ancak yeni nüfûz etmeye başlamıştı.

İran İmparatoru'na yazılan mektup:

595. Mekkeli *Abdullah'ibn Huzâfet'is-Sehmî,* birçok defalar İran'ı ziyaret etmiş bulunuyordu[678]. Muhammed A.S.S. İran İmparatoru'na hitaben yazılmış mektubu, herhalde Arabistan'ın doğu tarafında vazife gören bir İran valisi aracılığı ile ulaştırmak üzere *es-Sehmî'*ye tevdî etmişti. Bütün kaynaklar, bu mektup gönderilen şahsa vardığında İmparator'un kendisine yazının okunmasını emrettiği ve fakat okuma son bulmadan tercümânı durdurduğu ve mektubun hitâbe kısmı olan başlangıçtaki ifadelerin kendi imparatorluk şânına uygun düşmediğini görerek öfkeye kapıldığı ve mektubu eline alıp yırttığı hakkında ittifak ederler. İslâm kaynakları tarafından verilen bu mektup metninin bütünü aşağıya geçirilmiştir:

> "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
> Allah'ın Resûlü Muhammed'den İranlıların Büyük Başkanı Kisrâ'ya:
> Hidâyet yoluna girip ona tâbi olana, Allah'a; O'nun kulu Resûlüne îman edene, Allah'tan başka tanrı olmadığına, onun bir Tek ve ortaksız bulunduğuna, Muhammed'in onun Resûlü ve kulu-kölesi olduğuna şehâdet edip bunu kabul edene selâm olsun! Buna göre ben seni, tam bir İslâm dâveti ile (İslâma) çağırıyorum. Zîra ben, kim olursa olsun can taşıyan herkese belli bir tehlikeyi haber verip bunları uyandırmak ve inanmayanlar üzerinde Allah'ın sözünü gerçekleştirmek için istisnâsız bütün insanlara gönderilmiş bir Allah Resûlüyüm. O halde sen İslâma gir sonunda emniyet ve selâmet içinde olursun! Şayet kaçınacak olursan, bu halde hiç şüphesiz Mecûsîlerin günahı senin üzerinde toplanacaktır"[679].

596. Mektubuna karşı gösterilen bu hakaretâmiz tavrın haberi Muhammed A.S.S.'a ulaştığı vakıt o:

> "— Allah da onun hükümranlığını tam bir yırtılmayla yırtsın!..."

demekle iktifâ etiştir.

---

678. Suheylî, II, s. 253
679. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 53

597. Asıl kıssa böyle sona ermektedir; fakat olayla ilgili olarak nakledilen diğer bazı anlatımlarda daha ayrıntılı bilgilere raslamak mümkündür: Her şeyden önce mektubu alacak olan muhâtap meselesi gelir. Kaynaklarımızda İran İmparatoru *Pervîz*'den bahsedilmektedir. *Ebû Hilâl* bu arada, bu adı asıl mektup metni içinde gösteren yegâne tarih yazarıdır. Muhtemeldir ki onun bu eserinin şerh kısmı, müstensihler tarafından sehven mektup metni içine katılmıştır. Bununla beraber imparatorun isminden emin bulunulmamaktadır. 38 yıl süren bir saltanattan sonra *Pervîz*, bu devre doğru (627-8) esasen bir suikast sonucu öldürülmüştü. O asırda yaşamış ne İranlı bir vak'anüvist vardır ve ne de olayların cereyan ediş sırasını gösterme hususunda yazarlar arasında bir tutarlılık bulunmaktadır. Bizanslı tarih yazarı *Theophan, Heraklius*'un savaş alanından oğluna yazmış olduğu ve aldığı haberlere göre, *Ninova*'da uğradığı ağır mağlûbiyetle esasen dersini almış bulunan İran İmparatoru'nun herhalde kendi öz oğlu tarafından 27 Şubat 628 tarihinde bir suikaste kurban gittiğini açıklayan bir mektubunu zikretmektedir[680]. Arapça kaynaklar da kendi zâviyelerinden olayın Arabistan'a intikal eden şeklinin bir yankısını bize ulaştırmaktadırlar:

598. a) (*İbn Hişâm*'da, *Zuhrî*'den özetle[681] nakledildiği şekliyle değil de, *İbn İshâk* ve *Yezîd'ubn Ebî Habîb*'e dayanmak suretiyle) *Taberî* bize nakletmektedir ki[682] öfkeye kapıldığı sırada *Pervîz*, Yemen'deki valisine Resûlullah'ın derhal İmparatorluk Sarayına davet edilip getirtilmesi için özel memurlar çıkarmasını yazıp emretmiştir. Bu memurlar gerçekten de Medine'ye gelip Yemen valisinin mektubunu kendisine tevdî ettiklerinde Muhammed A.S.S. ertesi gün cevabı hazırlayacağı vâadinde bulundu. Ertesi gün ise onlara şu cevabı verdi:

> "Bu gece benim Efendim (Rabb'im), senin efendini *Şeroeh* eliyle öldürttü"

Gelen memurlar o günün tarihini not ettiler ve Yemen'e geri döndüler. Suikast haberi kendilerine ulaştığında, Resûlullah'ın olayın cereyanına dair gâibden verdiği haberin doğruluğunun anlaşılması üzerine, *Bâzân* adındaki vali ve etrafında bulunan adamları İslâma girdiler.

599. *el-İbsevhî*'nin naklettiği bilgilere bakacak olursak İran İmparatoru bu arada, Resûlullah nezdine gönderdiği elçilik hey'eti ile bir-

---

680. Gerland bunu, *Persische Feldzüge d. K. Heraklius* adlı eserinin ait olduğu bölümünde zikretmektedir

681. İbn Hişâm, s. 46

682. Tabarî, I, 1572-74

likte, kendisine Resûlullah'ın bir resmini çizip getirmesi için bir ressam ve döndüğünde Resûlullah'ın geleceği hakkında haber vermek üzere bir de keşfi kuvvetli kâhin göndermiştir[683].

600. b) Diğer bir kaynağa dayanmak suretiyle *Tabarî* de bize şu haberi vermektedir[684]:

> "Ve nihayet Allah, *Kisrâ*'nın da canını aldı; bunun haberi *Hudeybiye* Anlaşması günü Resûlullah'a vardığında bu hem ona, hem de etrafındakilere sevinç verdi"

Bu arada şunu hatırlatalım ku arapça yazılmış bütün kaynaklarda ittifakla ifade edildiğine göre Resûlullah bu mektubunu, *Hudeybiye* Anlaşması'ndan sonra ve Medine'ye dönüp geldikten sonra göndermiştir.

601. c) *Ebû Nu'aym,* verdiği bilgilerde hafif bir farklılık taşır[685]:

> "Iranlılar *Hudeybiye* Anlaşması'nın akdedildiği aynı gün Bizanslılara yenilmişlerdi; işte bunun haberi Resûlullah'a vardığında bundan sevinç duydu"

Yine burada hatırlatalım ki bu olaydan on yıl kadar önce İranlı'lar, Bizans'a karşı büyük bir zafer kazandıklarında Muhammed A.S.S., durumun *"on yıla varmadan"* tam tersine döneceğini önceden haber vermişti. Bu olayı açıkça Kur'ânı Kerîm'de de okumaktayız. İşte onun istisnâen belli ettiği sevinç, Allah'ın bu vaadinin gerçekleşmesinden ileri geliyordu.

602. d) Vâkıdî, İran'da cereyan eden bu suikast haberini mûcizevi bir şekilde Resûlullah'ın haber aldığından bahseden kıssayı sadece eserinde katmakla kalmaz aynı zamanda şu açıklamada dahi bulunur[686]:

> "Oğulun babayı öldürüşü, 7. Hicrî yılın 10 Cumâdâ'l-Ûlâ (6. Kamerî ay), salı günü gecesini altı saat geçe vuku buldu"

603. e,f) Umumiyetle tarih kitaplarında raslanan bilgilere göre, *Hudeybiye* Sulh Anlaşması'nın, 6. Hicrî yılın onbirinci ayı olan *Zu'l-Kaade* ayında akdedildiğini ve fakat bu konuda tam bir ittifakın bulunmadığını kaydedelim. Bu konuda şu iki önemli kaynak da göz önüne alınmalıdır: Önce *Hârûn'ur-Reşîd* Sarayının büyük hukukçusu *Ebû Yûsuf*'u ele alalım; ona göre Resûlullah, *Hudeybiye*'ye doğru, 9. Kamerî ay olan *Ramazan* ayında *Medine*'den yola çıkmıştı[687]. Hem

683. İbşeyhî, *Mustatraf,* II, 102, Bölüm 60
684. Tabarî, *Te'rîh,* I, 1009; aynı müellif, *Tefsîr,* XXI, 14
685. Ebû Nu'aym, *Delâ'il,* s. 124
686. İbn Sa'd, I/11, s. 16
687. Ebû Yûsuf, *Harâc* (Bulak neşri), s. 28

bir tarihçi ve hem de bir muhaddis olan *İbn Kesîr,* bu olayı onbirinci Kamerî aya oturtan nakli nazarı itibara alarak şu ek bilgiyi vermektedir:

> "Urve'nin dediğine göre Sulh Anlaşması 10. Kamerî ay olan *Şevvâl* ayında akdedilmiştir. Bu ise *'Urve* bakımından pek tuhaf bir durumdur"[688].

604. Bu birbirini tutmayan bilgiler karşısında gerçeği ortaya çıkarabilmek için arapça kaynaklarda *Ebnâ* şeklinde adlandırılan, Yemen'e gelip yerleşmiş İranlıların durumunun o devirde gayet nâzik ve iğreti bir şekilde oduğunu hatırlamamız icab eder; 11. Hicrî yılda burada cereyan eden hadiselerin bize gösterdiğine göre ülkenin yerlileri bu yabancılardan (Ebnâ'dan) nefret ediyorlardı[689]. İran'daki merkezî iktidarı temelinden sarsan *Ninova* mağlûbiyeti, onların durumunu daha da nazik bir hale getirmiş olmalıdır. İşte o sırada Yemenli yerli ahâliden gelecek bir kılıçtan geçirmeyi beklemekte olan *'Ebnâ'*-lar ve bilhassa İran valisi *Bâzân,* Muhammed A.S.S. tarafından Yemen'e herhangi bir askerî sefer tertibine teşebbüs edilmeksizin İslâma geçiverdiler. Öyle anlaşılmaktadır ki İslâma yeni giren bu insanlardan biri, ihtidâ edişlerindeki asıl maksadı gizlemek gayesiyle, Yemen'deki İran aleyhtarı kışkırtmalara karşı Muhammed A.S.S.'ın himâyesini elde etme durumunda bir kimse olarak, bu mûcize olayını halk arasında yaymıştır. Gerçekten de Muhammed A.S.S. sadece *Bâzân*'ı burada Yemen'in İslâm valisi olarak görevlendirmekle kalmamış aynı zamanda *Bâzân*'ın ölümünden sonra oğlu *Şehr*'i de onun halefi olarak aynı makamda tutmuştur.

605. İran İmparatoru'nun bir suikaste kurban gidişi mülkî idare bakımından büyük önemi olan bir olaydı ve yeni imparator hiç şüphesiz vakit geçirmeksizin kendisinin tahta çıktığının haberini yaymak üzere bütün eyâletlere elçilik hey'etleri çıkarmıştı. Yemen ve Arabistan'da bulunan İran müstemlekelerinin vâlileri, herhalde suikast olayından müşrik Mekkelilerden ve o sırada Hudeybiye'de karargâh kurmuş olan Müslüman Ordu'sundan daha önce haberdar olmuşlardır. *Tabarî,* te'lif etmiş olduğu *"Te'rîh"* adlı eserinde bu mûcizeden bahsetmektedir. Fakat bu arada bir anlatıma da yer vermektedir ki buna göre aynı haber Resûlullah'a *Hudeybiye*'de iken varmıştı; bu durum zamanlama karışıklığı ortaya çıkarır. Ancak kendisi Kur'ân'a dair yaptığı *"Tefsîr"* adlı eserinde, tercihinin bu olduğunu belirtir biçimde az önce yukarıda nakledilen (b) fıkrasındaki anlatımı eserine almış bulunmaktadır.

---

688. İbn Kesîr, *Bidâye,* IV, 164
689. Tabarî, I, 1990

Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın İran İmparatoru(:Kisrâ)'na gönderdiği İslâma dâvet mektubu
(Mr. H. Pharaon'un lûtufkâr müsâadeleriyle)

606. Mezkûr haberin *Hudeybiye'*ye gelişi, *Heraklius'*un oğluna yazdığı ve bu baba katli hadisesini 27 Şubat 628 (6. Hicrî yılın 10. ayının ortası) olarak tarihlendiren mektubuna uygun düşmektedir. Az önce gösterdiğimiz, Ebû Yûsuf'un kaydına nazaran, Muhammed A.S.S. *Hudeybiye'*ye doğru Medine'den 9. ayda ayrılmıştı Resûlullah'ın yakın akrabası ve Arap dilinde ilk tarih eserlerinden birini yazmış bulunan *'Urve'*ye göre ise sulh anlaşması 10. Kamerî ayda akdedilmiştir. Şimdi ifade edelim ki, *Medine* ile *Hudeybiye* arasında 9 günlük bir yolculuk mesâfesi vardır ve anlaşmanın akdedilmesinden evvel günlerce süren müzakareler cereyan etmiştir. Bu duruma göre *Ebû Yûsuf*'un verdiği bilgi ile *'Urve'*ninki arasında tezad teşkil eden bir şey bulunmamaktadır: Resûlullah Medine'yi 9. ayda terketmiş ve 10. ayda Hudeybiye'de anlaşmayı akdetmiştir. Bu cinâyet olayında Resûlullah'ın İmparator *Şeroeh'*in adını zikretmemiş olması belki de belli bir kasda dayanmaktadır.

607. Sadece şu zorluk kalmaktadır: Umumiyetle tarihçilere göre anlaşma, 11. Kamerî ayda cereyan etmiştir. Bu durum, Mekke ve Medine'de kullanılan iki ayrı takvim arasındaki farktan doğmaktadır: Ayların adları aynı olmakla beraber Mekke'deki takvim, *"Nesî"* denilen ve aylar arasına fazla bir ay sokuşturma usulünü içine almaktaydı. Buna mukabil Resûlullah tarafından kullanılan (yani Medinelilerin kullandıkları) takvim, sırf Kamerî hesaplara dayanmaktaydı. Mekkelilerle olan ilişkileri tetkik ederken de göstermiştik ki Resûlullah, Mekke'de kullanılan *"Nesî"* usulünü 10. Hicrî yılın sonunda lâğvedip ortadan kaldırmıştı; gerçekten de o yıl, her iki takvim aylarının sayısı ve yılın başlangıcı, aynı zamana rast geliyordu. Bu delil ve gerçeklerden hareketle görülür ki *Hudeybiye* Anlaşması'nın akdedildiği sene olan 6. Hicrî yılda, Mekke ve Medinelilerin olmak üzere her iki takvim arasında iki aylık bir fark bulunuyordu: *"Nesî"* usülünü tatbik etmeyenlerce Mekkelilerin 11. ayı, o yılın 9. ayı olarak kabul ve telâkkî olunuyordu. *Ebû Yûsuf* ve *Urve*'nin her ikisinin de dayandığı râvî, içinde *Nesî* bulunmayan takvime göre olayı tarihlendiriyor ve buna mukabil diğer tarihçiler Mekkelilerin takvimini (yani *Nesî* usulüne göre tanzim edilen takvimi) nazarı itibara alarak olayı tarihlendiriyorlardı.

608. *Vâkıdî*ye gelince; daha önceki bir bölümde, 6. Hicrî yılda cereyan eden olayların tarihlendirilmesi hususunda onun eserinde 6 aylık bir fark bulunduğunu göstermiştir. Bu fark, 6. Hicrî yıldan itibaren, *"Nesî"* usulünün kaldırıldığı yıl olan 10. Hicrî yıla kadar geçen zaman zarfında araya sokuşturulan tam iki ay ile birlikte, Müslümanların aldıkları işaret üzerine Medine'ye Hicret'e başlamaları ile

Resûlullah'ın bizzat en sonuncu müslüman olarak Mekke'den Medine'ye Hicret edişi arasındaki zaman farkının toplamı nazarı itibara alındığı takdirde izah olunabilen bir farktır. Fakat Vâkıdî'de bir karışıklık vardır; çünkü bazen bir yerinde bir tarih vermekte, diğer bir yerde başka bir tarih göstermektedir.

609. İran İmparatoru'nun, oğlu tarafından katledildiğine dair haberin Resûlullah'a *Hudeybiye* Anlaşması'nı akdettiği gün ulaştığını iddia eden *Tabarî* ile, *Ninova* mağlûbiyetinin *Hudeybiye* Anlaşması günü gerçekleştiğini iddia eden *Ebû Nu'aym* arasındaki tarihlendirme farkına pek fazla önem atfetmemek icab eder. Herhalde *Ebû Nu'aym*'ın naklettiği metinde: "...ki, bu olayın haberi ulaştı" şeklinde birkaç kelimelik bir ifade atlanmış olabilir. Bundan da öte, her iki anlatım da birbirlerini tasdik ve teyid etmektedir ve her ikisinde de bir mûcize söz konusu edilmemektedir.

610. Bununla beraber İslâm tebliğinin bu şekilde büsbütün reddedilmiş olması, bir müddet için Medine ile *Medâ'in* (Ctésiphon) arasındaki doğrudan ilişkilerin kesilmesine sebeb teşkil etmiştir. Bahreyn, 'Umân, Yemen gibi Arabistan'da kurulu iran müstemlekelerindeki idarî başkanlara hitaben Resûlullah'ın gönderdiği tebliğ mektupları tam bir başarı sağladı; öyle ki, bu bölgeler İran'la olan siyasî bağlarını koparıp attılar ve bundan böyle İslâm Devleti'nin eyâletleri haline inkılâb ettiler. Daha ilerde de göreceğimiz gibi, bütün bu gelişme ve olaylar birkaç hafta içinde cereyan edivermiştir. İran İmparatorluğunun başşehri *Medâ'in*de ise durum son derece karışıktı: Baba katili *Şeroeh* ancak sekiz ay kadar hüküm sürebildi. Bundan sonra gelen dört buçuk yıllık zaman zarfında *Medâ'in*deki taht'a sekiz hükûmdar birbiri arkasına çıktı indi ki bunların ekserisi bir öncekini öldürmek suretiyle taht'a oturmuştur. Bu hükûmdarlar arasında, hattâ imparatoriçeler de görülmektedir ki bunların erkek olanlardan daha akıllı bir siyâset takip ettikleri anlaşılmaktadır. Bu kadınlardan biri olan *Bûrân Duht,* İslâm Orduları tehlikesinin iyice görülmeye başladığı bir devirde kısa bir müddet taht'ta kalmasına rağmen Medine ile olan ilişkileri düzeltme çarelerini aramıştır. Büyük muhaddislerden olan *Tirmizî* eserinde, İran imparatoriçesinden bahsetmektedir ki kendisi Resûlullah'a, onun kabul edip aldığı bir çok hediyeler göndermiştir[690]. *Tabarî* bu konuda daha da açık bilgi verir[691]: Ona göre hediyeleri gönderen bu imparatoriçe *Bûrân Duht*'tur. Fakat kendisi taht'tan uzaklaştırılmakta gecikmeyince, tesis edilen yumuşama (détant) kısa süreli olmuştur.

690.Tirmizî, Kabûl'ul-Hedâyâ Bölümü

691.Tabarî, I, 2163

611. Öyle anlaşılmaktadır ki *Hîre* Devleti'nin mâsum hükûmdarının İran imparatoru tarafından idam edilmesinden sonra onun Araplar karşısında *Zûkaar*'da mağlûp oluşu, İran'la Kuzey Arabistanlı Bedevîler arasındaki düşmanca münâsebetlerin ortadan kalkmasına yetmemiş, aksine, mukabele bilmisil olarak girişilen yağmalar, akınlar, baskın ve yol kesmeler, her iki tarafın da heyecan ve hırsını tahrik etmiştir.* Bu bölgelerde yaşayan Arap kabileleri pek tabiî olarak o sırada kendi aralarında en büyük gücü teşkil eden Islâm Güç Birliği'nin cazibesine kendilerini kaptırıyorlardı. İran İmparatoru'na İslâma davet mektubunu göndermesinden sonra Muhammed A.S.S., ancak 4 yıl hayatta kalabildi; fakat bu zaman zarfında İslâm, o günlere kadar İran himâye ve hâkimiyetine tabi olarak yaşayan bölgelerde kendi nüfûz ve hükûmranlığını kabul ettirmesini bilebilmiştir. Böylece İslâm bütün bu bölgelerde ok atıp kılıç kullanmaya lüzum kalmaksızın yayılıp yerleşmiştir.

(*). Gerçekten de Resûlullah'ın vefâtından kısa bir zaman sonra Bahreyn (bugünkü el-Ahsâ), o devirde böyle bir İran istilâsına uğramış ve Cuvâsâ (bugünkü el-Hufûf) aynı kuvvetlerce kuşatılmıştı. Bu askeri harekât Halîfe Ebû Bekr R.A.'ı bölgede yaşayan gayretli müslümanların yardımına koşmaya zorlamıştı; umûmiyetle bu bölge ahâlisini Abd'ul-Kays kabîlesi oluşturuyordu (bkz. aşağıda 667. ve d. paragraflar). Bölgede girişilen bu savunma, zamanla topyekûn bir savaş halini aldı ve yıldırım sür'atiyle İran İmparatorluk ülkesinin, İslam Devletinin herhangi bir eyâleti hâline gelmesi ile sonuçlandı.

Resûlullah'ın İran İmparatoru Kisrâ'ya Gönderdiği Mektubun Aslı

Mektub'un bulunuşunun anlatımı:

612. Resûlullah'ın gönderdiği mektup asıllarının son zamanlarda ele geçenlerinden biri, İran İmparatoru *Kisrâ*'ya hitâben yazılmış olanıdır. Olayın nasıl cereyan ettiğini hep birlikte görelim: 1963 yılı Mayıs ayının ikinci haftası başlarında ben İstanbul'da bulunuyorken gazeteler Beyrut'ta çıkan *el-Mesâ* adlı günlük bir gazetede, Lübnan'ın eski hariciye bakanlarından Mr. *Henri Pharaon*'un kolleksionları arasında Resûlullah'ın kendi çağdaşı İran İmparatoruna onu İslâma davet etmek üzere göndermiş olduğu mektubun aslının bulunduğuna dair bir haberin, zannederim bir ifşaat olarak, yayınlandığını bildirdiler. Bu yayından birkaç ay evvel Paris *Bibliothéque National* (Fransız Milli Kütüphanesi), bu mektubun aslının bir fotoğrafını tetkik ve istişâre maksadıyla çekmiş ve müsteşriklerden Mr. *Georges Vajda*'nın yakın dostluğu sayesinde de ben bu fotoğrafı görebilmiştim.

613. Resûlullah'ın *Kisrâ*'ya gönderdiği mektubun tarihî gelişini izah için bir çok ayrıntılı makalenin yayınlandığı[692] sadece Türkiye değil, bütün dünya ülkeleri bu meseleyle meşgul olmaya başladı. Yine Beyrut'ta çıkan *el-Hayât* adlı günlük gazete, haberin teferruatına dair yeterli bilgiyi verdi ve hattâ üç sütun üzerine bu vesikanın bir de fotoğrafını neşretti (27.12.1382 H./22.5.1963 M., No. 5242, S. 1 ve 7). Bu gazetede çıkan ve "Resûlullah Muhammed'ubn Abdillah A.S.S.'ın İran Kıralı *İbrevîz*'e hitaben gönderdiği mektup" başlığını taşıyan arapça makale, pek tanınmış bir âlim olan Dr. *Salâh'ud-Dîn Müneccid* tarafından kaleme alınmıştır.

---

692. Meselâ her ikisi de o sırada İstanbul'da çıkmakta olan günlük *Cumhuriyet* (10.5.1963), haftalık *Yeni İstiklâl*, 21.6.1963

614. Dr. *Muneccid* bu makalesinde daha da teknik yönden, yani hat san'atı (paleografi) yönünden ayrı bir makalede konunun yeniden ele alınacağını vaadetmekteydi. Fakat kendisinin arap paleografi'si üzerine o tarihten sonra yayınladığı eserinde, bu mektubun teknik yönden taşıdığı hususiyetlere dair bir araştırma görülememektedir.

615. 1964 yılında Beyrut'a yaptığım bir ziyarette, burada bilhassa zevkle zikrediyorum ki Mr. *Henri Pharaon* bizi evine kabul etme lûtfunda bulunmuş ve bu kıymetli vesikayı bizzat tetkik etmemize imkân tanımıştı. Aynı zamanda kendisi bize lûtufkârâne bir şekilde davranıp vesikanın 40x30 ebâdında büyük boy iki adet fotoğrafını da temin etmişler ve vesika üzerinde yeni bir tetkikin yapılabilmesi için gerekli bütün imkânları tanımak suretiyle bizi teşvîk ve teşcî de etmişlerdi. Giriştiğimiz bu tetkikatın bir sonucu olarak hazırladığımız makale ise önce Roma'da çıkan *Rivista degli Studi Orientali* (C. 40, 1965, s. 57-69, 4 adet fotoğraf ile beraber)'de yayınlanmış ve yine Mr. *H. Pharaon*'un gayretleriyle bu makale, Lübnan basınında da iktibas yoluyla neşredilmiştir. Pek mütehassis olduğum bu olay benim için aynı zamanda bir şeref de olmuştur.

Vesikanın uzun asırlar boyu günümüze kadar gelişi:

616. Medine'den *Medâ'ine* gönderilişinden itibaren geçen yaklaşık ondört asırlık bir zaman zarfında bu mektub aslının başından geçenlere dair henüz fazla bir bilgimiz bulunmamaktadır. Fakat *el-Hayât* adlı yukarıda zikri geçen gazetenin o sayısında neşredilen makaleye göre, Birinci Dünyâ Savaşının sonunda bugünkü sahibinin babası bu kıymetli vesikayı 150 altın liraya (herhalde bu Osmanlı altın lirasıdır) satın almıştır. Kendisi bir Hıristiyan olmakla birlikte ister gerçeği bilmesin ister bilip de satın aldığı bu tarihî ve Müslümanlar nazarında pek aziz vesikanın mahiyet ve değerini açıklamak istememiş olsun, onun oğlu ve liyâkatlı mirasçısı Mr. *Henri Pharaon* bu vesikanın gerçek durumundan bîhaber kalmıştır. Ancak 1962 yılının Kasım ayının sonlarına doğru H. Pharaon bu vesikayı Dr. *Muneccid*'e gerçek mahiyetini ortaya çıkarabilmesi için tevdî etmiştir.

617. Dr. *Muneccid*'in dediğine göre, vesîka bir *rakk*(: deriden mâmul varak) üzerine yazılmıştır. Bir çerçeve *(itâr)* içine oturtulmuş ve yeşil bir kumaş parçası üzerine yapıştırılmıştır[693]. Bu kumaşın do-

---

693. Biz bu vesikayı 1964 yılında tetkik ettiğimizde, bu kumaşın mevcudiyetine raslamadık; her halde bu, Dr. Muneccid'in tavsiyesi üzerine sökülmüş ve deri varak iki cam arasına yerleştirilmişti

kunması eskimiş ve zamanla da rengi iyice solmuştu. Bütün bu kısımlar cam bir çerçeve içinde muhafaza olunmakta ve varak bunlar arasında yapışık durumda bulunulmaktaydı. *Dr. Muneccid* şöyle devam etmektedir:

a) Bu deriden mâmul varak(:parşömen) eski ve yumuşak vasıfta, koyu kahve renginde, varak kıyıları siyahlaşmış vaziyettedir. Boyu 28, eni 21,5 cm.'dir,

b) Vesikanın boyu eninden uzun ve fakat üst kısmı alt kısmından daha geniştir,

c) Varak üzerine sığdırılan mektup metninin durumuna göre boyları 2.5 ilâ 21.5 cm arasında değişen 15 satırı içine almaktadır.

d) Bu şekilde yazılmış satırların en altında, çapı 3 cm. olan dairevî bir mühür izi bulunmaktadır,

e) Yukardan aşağı olmak üzere akmış bazı su izleri görülmektedir ki bunlar bazı bölgelerdeki harf veya kelimeleri silmiş ve bazı yerlerde de mürekkebin koyulduğunu açmıştır; yine bunlar, mühürün sağ tarafına ve ortalarına doğru görülen herhalde "Resul" (رسول) kelimesinin "R" (ر) harfi müstesnâ mühürdeki bütün harfleri silmiş durumdadır.

f) Vesika yırtılmaya çalışılmış denebilir. Gerçekten de yırtık 3. satır'ın başından başlamakta ufkî olarak devam edip bu satırın ortalarına kadar uzanmaktadır. Sonra dik olarak 10. satıra kadar inmekte ve bu haliyle ters döndürülmüş bir (L) harfi durumunu arzetmektedir: (˥)

g) Bu yırtık sonradan olmak üzere, vesikanın derisinden farklı bir deriden kesilmiş ince bir iplik ile dikilmiştir.

h) Bugün elimizde Hicrî 4. yıl gibi İslâmın ilk devirlerinden kalma, Medine'deki Sal' tepesinin grafit kayaları üzerine hakkedilmiş en eski Arap yazısından örnekler vardır ki bunlardan Ebû Bekr, Ömer ve Ali'nin adlarına raslanmaktadır[694].

---

694. Hiç şüphesiz bu noktada Dr. Muneccid, benim *Islamic Culture*'de neşredilen (Hydarabad/Deccan, October 1939, s. 427-39), "Some Arabic Inscriptions of Madinah of the Early Years of Hijrah" adlı makaleme atıf yapmak istemektedir. Ayrıca Dr. Muneccid, iki ayrı kitâbenin muhteviyatını birbirine karıştırmaktadır. Zira bunlardan birinde sadece Ebû Bekr ve Ömer'in adları olduğu, Ali'nin adı diğer bir ayrı kitâbede bulunmaktadır. Yine ben bunları, Hendek savaşının cereyan ettiği 5. Hicrî yıl olarak tarihlendirmiştim. Bu münâsebetle ifade edeyim ki, az önce zikrettiğim makalemde (s. 436), bizzat çek-

618. Dr. *Muneccid* tarafından tesbit edilen vesîka ile ilgili hususiyetlerin ana noktaları bundan ibarettir. Daha önceki bölümde bu mektubun gönderilmesini hazırlayan şart ve durumları göstermiştik. Biz şimdi sadece konuyu, asıl vesika metninin muhteviyatı ile sınırlamak istiyoruz.

619. İlk olarak vesika üzerinde bizzat yaptığımız çalışma ile çözüp ortaya çıkardığımız metni vereceğiz, sonra da bu mektup metnini eserlerine aktaran İslâm tarihçilerinin bazı variant'larını göstereceğiz. Biz böylece satırları numaraladık ve vesikanın hem okunuşunu ve hem de tetkikini kolaylaştırmak üzere harflerin noktalarını ilâve ettik:

١) بسم الله الرحمن
٢) (ا) لرحيم من محمد عبدالله و
٣) رسوله الى كسرى عظيم فا
٤) رس سلام على من اتبع الهد
٥) ى وآمن بالله ورسوله و
٦) شهد أن (لا) إله إلا الله و
٧) حده لا شريك له وأن محمد (ا)
٨) عبده ورسوله أدعوك
٩) بدعاية الله فانني أنا رسو
١٠) ل الله الى الناس كافة
١١) لانذر من كان حيا ويحق
١٢) القول على الكافرين
١٣) أسلم تسلم فان أبيته فا
١٤) نما عليك اثم المجو
١٥) س .

الله
رسول
محمد

---

tiğim resimlere dayanmak suretiyle:

"Ali ibn Ebû (aynen böyledir) Tâlib"

olarak kitâbede kayıt bulunduğunu yazmıştım. Fakat 1946 yılında bölgeyi yeniden ziyaret ettiğimde, aldığım fotoğrafta bir ışık oyununa kurban gittiğimi, kayaları hakkedilmiş kitâbedeki yazının:

"Ali ibn Ebî Tâlib"

olarak kakılmış olduğunu bizzat görmüştüm

620. Az önceki sahifelerde mektubun türkçe tercümesini esasen vermiş bulunuyoruz. Pek önem taşımasalar bile bazı variant kısımları[695] ele alınıp gösterilmelidir.:

(1-2. satırlar): "Bismillâhirrahmânirrahîm" şeklindeki başlangıç formülü sadece *Tabarî, Halebî* ve *Ya'kûbî* tarafından zikredilmiş bulunmaktadır.

(2-3. satırlar): Bütün kaynaklar "Muhammed Resûlullah" demektedirler. Bir tek *Ebu Nu'aym*'da: "Muhammed Resûlullah, en-Nebiyy'ul-Ümmî" şeklindedir. Az yukarı aldığımız asıl metinde ise: "Muhammedun Abdillah ve Resûlih" şeklindedir.

(3. satır): "Kisrâ Ebrevîz" şeklinde sadece *Askerî*'nin eserinde geçmektedir. Asıl metinde ise "Kisrâ"nın hangi "Kisrâ" olduğu belirtilmemektedir.

(8. satır): Asıl metinde *Ud'ûke* (ادعوك) yani "Seni davet ederim".. Buna mukabil kaynaklarda *ve ud'ûke* (وأدعوك) yani "Buna göre seni... devet ederim" şeklindedir. İbn Halebî'nin de eserinde olduğu gibi asıl metinde *bidi'âye* (بداعية) şeklindedir; halbuki diğer kaynaklada *bidu'â* (بدعاء) olarak geçer ki her iki kelime de "... da'vetiyle" mânasına gelmektedir.

(13. satır): Asıl metinde, "İslâma gir..." mânasına (أسلم) ifadesi vardır. Kaynaklarda ise "o halde İslâm dînine gir" mânasına (وأسلم) ifadesi görülmektedir. Yukarıdaki asıl metinde "şayet sen bundan kaçınacak olursan" mânasına gelen (فان أبيته) ifadesi vardır; halbuki kaynaklarda "şayet kaçınacak olursan" mânasına (فان أبيت) şeklinde geçmektedir. Bu arada Kalkaşandî'nin serinde "şayet sırtını dönecek olursan" mânasına gelen bir ibâre bulunmaktadır. (فان توليت)

---

695. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, adlı kitabımızda (Beyrut 1969, üçüncü neşir), (53) sayılı vesikada mektubun tam metnini verirken ana kaynakları açıklamıştık. Şöyle ki: Tabarî, *Te'rih*, I, 1571-72; iki metin halinde, Kalkaşandî, *Subh*, VI, 296 (Ebû Hilâl el-Askerî'nin *Sınâ'ateyn* adlı eserine dayanmaktadır). Ayrıca bk. İbn Tûlûn, *İ'lâm*, No. 3/a; Kastallânî, *Mevâhib*, I, 291; Ya'kûbî, *Te'rîh*, II, 83; Zeyla'î, *Nash'ur-Râye*, No. 9; Kazvînî, *Mufîd'ul-'Ulûm*, II, 17; Ebû Nu'aym, *Delâ'il'un-Nubuvve*, II, 122; 'Ömer'ul-Mavsılî, VIII, 27/b; Halebî, *İnsân'ul-'Uyûn*, III, 242; Bakıllânî, *İ'câz'ul-kur'ân*, s. 203-204; Makrîzî, *İmtâ'ul-Esmâ'* (Köprülü Kütüphanesi'nde el yazması), s. 1017 v.s.

(13.-15. satırlar): Asıl metinde "Hiç şüphesiz, Mecûsîlerin günahı muhakkak senin üzerinde toplanacaktır" mânasına gelen (فانما عليك اثم المجوس) ifâdesi Tabarî'de "Hiç şüphesiz, Mecûsî'lerin günahı senin üzerinde toplanacaktır" şeklinde değişiktir. Ya'kûbî'de ise bu, "o halde gerçekte Mecûsî'lerin günahı muhakkak senin üzerinde toplanacaktır" şeklinde görülmektedir.

621. Mektubun öz'ünü ve muhtevâsını hiç bir şekilde değiştirmeyen bu variantlar eski hadîs âlimlerinin ve tarihçilerin, tam olarak metnin şeklî bir sadâkat ile nakli yerine bazan sadece mânasının (yani meâlinin) nakline cevâz ve müsâade verdiklerini isbât eder. Bu durum, eski klasik yazarlar indinde pek yaygın bir tutumdur.

622. Mühürden kalan iz meselesine gelince; bu konuda Dr. Muneccid, bu izin sadece ikinci satırında bir (Rı) yani (ر) harfinin seçilebildiğini gözlemektedir. Buna mukabil biz, sadece asıl vesika üzerinde değil fakat aynı zamanda, bunun sahibinin bize lûtfedip temin ettiği fotoğraf üzerinde bile, pek hafif hatlarıyla da olsa mezkûr satırın tamamının yani Resûl (رسول) kelimesinin bütün hatlarının seçilebildiğini söyleyebileceğiz. Bu mühürün taşıdığı bütün kelimeler, yani tam metin, İslâm tarihçileri tarafından da doğrulanmış bulunmaktadır. Onlar bu mührün metnini ya aynen verirler veya bunun kelimei tevhidi ifade ettiğini söylemekle iktifâ ederler.

623. Bütün bu tesbitler muvâcehesinde herşeyin tam bir mutâbakat ve uygunluk halinde olduğunu söyleyebiliriz. Fakat acaba bizzat bu vesikanın kendisi gerçeklik payına sâhip midir? Önce bu hususu eski yazıları okuma ilmi (paleografi) yönünden tetkik edilim. Şu noktayı hemen açıklayalım ki asıl vesika, şimdi kullanılan noktalama yahut harekeleme işaretlerini taşımaz. Bu çeşit işaretler bilindiği gibi Resûlullah devrinden çok sonra kullanılmaya başlamış ve yaygın bir hâle gelmiştir. İşte bu gerçek, vesikanın eskiliğine delâlet eden hususlardan biridir. Ancak gözden kaçan bazı hususiyetler de vardır.

a) Arapça yazısının hususiyeti olarak kelime sonunda kullanılması icab eden majiskül harf yerine miniskül harf kullanılmıştır. Meselâ:
(3-4 satırlar): (فارس) yerine (فارس)
(10. satır): (الناس) yerine (الناس)
(12. satır): (الكافرين) yeine (الكافرين)
(14-15. satırlar): (المجوس) yerine (المجوس)

b) Az önceki sahifelerde neşredilen fotoğrafta da görüleceği veç-

hile arapçanın (ـهـ) (H) harfi, kelime ortasında, kendi şekli olan (ـهـ) yerine latin harflerinden (T) harfine benzer bir şekille yazılmış bulunmaktadır; bunun için fotoğraftaki:

(4-5. satırlar): (هدى) yerine (الــTدى)
(6. satır): (شهد) yerine (شTد)

kelimelerine bakınız. Hiç şüphesiz (ـهـ) harfinin bu şekilde, (T) biçiminde yazılışı sonraki devirlerde hiç görülmez; ayrıca şu noktayı da tebârüz ettirmeliyim ki, bu harfin (ـهـ)nin bu biçimde (T) kelime ortalarında yazılışı, burada tetkik altına aldığımız Resûlullah'ın bütün diğer mektuplarının asıl metinlerinde görülen bir husustur. *Mukavkıs'*a gönderilen mektubun fotoğrafı tetkik edilirse:

(3. satırda): (الهدى)
(11. satırda): (اشــTدو) (biraz müphem olmakla beraber) kelimelerinde de aynı (T) biçiminin (ـهـ) harfini ifade etmede kullanıldığı görülür. Aynı şekilde *Munzir'*e gönderilen mektubun fotoğrafında da:

(3. satır): (اشهد)
(6. satır): (امرهم) ve (لهم) (iki kelime)
(8. satır): (اهل)
(9. satır): (مهم) (bir kalem hatası sonucu (منهم) kelimesi mektupta böyle yazılmıştır) ve (مها)

Ve nihayet *Necâşî'*ye gönderilen mektubun fotoğrafında (bk. yukarıda 587. paragraf):

(4. satır): (هدى)
(6. satır): (المهيمن)
(7. satır): (اشهد)
(17. satır): (الهدى)

kelimelerinde de aynı (T) işareti görülmektedir (bk. yukarıda 587/a paragrafı). Bu arada şu noktaya da işaret edelim ki bu mektupların kâtipleri (yazıcıları) da değişik kimseler olmuştur, zîra bütün bu mektupların aynı gün kaleme alınıp gönderildiği, kaynaklarda ifade edilmiş bulunmaktadır; Resûlullah *Hayber'*e karşı tertiplediği sefere çıkmak üzere acele etmekteydi. Bu işi kısa zamanda sona erdirmek üzere beş ayrı kâtip çalıştırmış olabilir.

c) Yine aynı (H) harfin yani (ـهـ) harfinin kelime sonundaki biçimi de belirtilmeye değer:

(6-7 ve 8. satırlarda): (وحده) ve (عبده) biçiminde bir yazılış tarzı yerine (وحدهـ) ve (عبدهـ) görülmektedir.

d) 13. satırda iki defa görülen (F) (ف) harfi öyle yazılmıştır ki bunlar asıl mektubu yazan kâtibin elinden çıkmamıştır denebilir. Meselâ

(فان) ve (فانما) kelimeleri. Bu müşahedeme 10. satırda görülen (كافة) kelimesindeki (ف) harfini de katabilirim. Acaba bu sonuncu durum daha sonraki devirlerde, vesikanın su ile temasa gelmesisonucu metin üzerinde meydana gelen silinti veya mürekkep uçukluğunu telâfi etmek üzere yine mürekkeple üzerinden gidilip retuşa tâbi tutulmasından mı ileri gelmiştir? Vesikanın gönüşteki durumu bana bu intibaı vermemekte ise de teknik bazı imkânlara tetkikatım esnasında sahip değildim.Bu arada *Bibliothéque Nationale* (Paris, Fransa) vesikayı tetkik için elinde bulunduruyorken, bu çeşit eski vesikaların eskilik derecesini ve yazıldığı asrı gerçeğe pek yakın bir biçimde aksettirdiği günümüzde söylenen infra ruj yahut ultra viole ışınlarının kontrolünden geçirmiş midir geçirmemiş midir bunu bilmiyorum. Bu çeşit bir tetkik benim sahama girmediğinden bu konu üzerindeki tetkikatın genişletilmesini mütehassasıslarına bırakıyorum.

Sonuç:

624. Bu kıymetli vesikanın tarihî gelişi hakkında ve asırlar boyu kim tarafından muhâfaza edilmiş olduğuna dair belki ileride bir gün daha fazla bilgi sahibi olunacaktır. Fakat bugün için sahip olduğumuz bilgiler, yani yırtık işareti, mühür işareti, büyük kısmında görülen pek eski yazı hususiyetleri ve klasik İslâm tarihçilerinin eserlerinde verdikleri metinlere uygun metni, hiç olmazsa şimdilik bu vesikânın sahîh ve gerçek bir vesika olduğu kanatine bizi götürecek niteliklerdir.

625. Bu arada şüphesiz bir takım zorluk arzeden gerçekler de göze çarpmaktadır. Az önce de bahsettiğimiz pek tuhaf bir yazı tarzından ayrı, Resûlullah'ın bu 5 adet mektubunun 3 tanesinin *Şam'da* bulunmuş olmasıdır: *Kisrâ*'ya gönderilen de esasında Şam'da bulunuyordu; *Munzir'*e giden ise ZDMG adlı Alman ilmî tetkikler mecmuasının temsilcisi Şam'da iken vesikanın mevcudiyetine dair bilgi sahibi olmuştu. Biz bu arada, *Şam'*da *Kuvvetlî* ailesinin bugün dahi elinde bulunan ve yine aynı muhâtaba yani *Munzir'*e gönderilen orijinal diğer bir mektubun mevcudiyet haberinden bahsetmedik. Fakat halen ölmüş bulunan Mr. *Reich/Rice* tarafından bana temin edilen bu vesikanın fotoğrafında, asıl metnin satırları arasında olmak üzere modern Arap yazısı ile bir transkripsionun bulunduğu görülmektedir: Acaba *ZDMG'*nin temsilcisi, neşrettiği vesikada bu satır arası sonradan yazılmış yazıları silip çıkarmış da öyle mi neşretmiştir bunu bilemiyorum. Aynı şekilde *Necâşî*'ye gönderilen mektup metni de, diğer bir İngiliz ilmî dergisi olan *JRAS*'ın muhabirinin de makalesinde belirttiği gibi, *Şam'*da bulunmuştu. Bu durum, asıl meselenin yanı başında az da olsa insanın zihnini tırmalamaktadır.

626. Her şeye rağmen bu vesikalar, günümüzde yapılmış bir sahtekârlık eserine benzemememektedir. Hatırlatalım ki *Fleischer* gibi bir âlim bile *el-Munzir*'e gönderilen bu mektubun muhtevâsını çözüp açıklayamamıştı; kendisinin *ZDMG* mecmuasında neşrettiği makalede ifade ettiğine göre, mektubun metni hiç bir tarihî kaynakta bulunmamaktaydı (!); o halde bu duruma göre daha da az bilgisi olan bir sahtekâr nasıl olup da bu mektubun metnini önce bulacak ve ayrıca bunu pek eski bir yazı tarzı ile yazıp ortaya atacaktı?

627. Taşınılan tutum ve eğilimlere göre bu vesikalar karşısında ilk intibâ yahut ilk tepkiler pek farklı olmaktadır. Ancak bîtaraf ilim adamları tarafından gerçekleştirilen birbirinden ayrı araştırmalar sayesinde elde edilip üstüste yığılan sonuçlar üzerinde ekseriya birleşilip ittifak edilir. Öyle ümid ediyoruz ki bu mütevâzi satırlar, diğer ilim adamlarının bu konuda henüz daha aydınlanmamış bazı karanlık noktaları ışığa kavuşturucu gayret ve araştırmalarını bu alana çekmede teşvik edici bir rol oynayacaktır.

İran Sömürgeleri İle İlişkiler

Bahreyn(el-Hasâ):

628. Arabistan'ın doğu sahilinde bugün *el-Hasâ* (el-Ahsâ') olarak adlandırılan eyâlet, İslâmın ortaya çıktığı devirde *Bahreyn* olarak isimlendiriliyordu. Bugünkü Bahreyn adasına da o çağda *Uvâl* adı verilmekteydi. Daha eski tarihî zamanlara inmeksizin burada hatırlatalım ki Bahreyn eyaleti, İmparator II. *Şâpûr (310-379)*'un Hükûmdarlığından itibaren İran İmparatorluğu'na dâhil bir bölgeyi teşkil etmekteydi. Buranın vâlisi, *Hîre* Hükûmdarı tarafından tayin edilmiş bir Arap kabilesinin başkanı idi. Fakat her halde en az *Sâsânî*'ler iktidarının son zamanlarında bu çeşit bir valinin yanına bir de asil soydan gelen büyük bir İranlı yerleştirilmiş bulunuyordu[696]. Bu duruma bakarak, acaba *Lahmî*'lerin daha üstün bir idârî yetkiye sahip olabilmek için Bahreyn'i İran imparatorluk kuvvetlerinden hiç bir yardım almaksızın tek başlarına İran'a katıştırdıkları sonucunu mu çıkarmak gereklidir?

629. Bu bölgede iki önemli mahal ismi ile karşılaşıyoruz: *Muşakkar* ve *Hacar*. Kaynaklarımıza göre İranlı *Merzuban* (bir çeşit idâreci), *Hacar*'da oturuyor ve yıllık büyük fuar *Muşakkar*'da kuruluyordu[697]. Kelime mânası itibariyle *Hacar* şehir, "fevkalâde şehir" demektir; *Muşakkar* ise, "kızıllaşmış", "kırmızı olmuş" mânalarına gelir. Herhalde müstahkem kale *Hacar*'da bulunuyor ve kervan yolcuları *Muşakkar*'da sadece şehir dışı mahallelerde kalıyorlardı. Bugün ise eski *Hacar* şehri, *el-Hufûf* adıyla anılmaktadır.

630. *Temîm*'ler ve *Abd'ul-Kays*'lar bu bölgede oturmaktaydılar. *İbn Habîb* eserinde nakletmektedir ki *Abd'ul-Kays*'lar Muşakkar'da *Zû'l-Lebâ* adını taşıyan bir puta sahiptiler[698]; bu putun hizmetkârı

696. Rothstein, s. 131 ve müt.
697. *Muhabbar*, s. 265
698. *A.g.e.*, s. 317, 314

dîn adamları, tevârüs yoluyla *Benû Âmir* sop'undan gelmekteydi. Aynı yazar ilâve etmektedir ki, *Zû'l-Lebâ*'da putperest ziyaretçilerin put önünde sarfettikleri formül cümle şöyleydi:

> "Lebbeyk (işte geldim) ey tanrım, lebbeyk; leybek ey Rab, Mudarlıları bizden uzak kıl, bu yolcuğumuzu emniyet içinde eyle! Ey tanrım, bizi Hacar'ın efendilerinden muhafaza buyur!.."

Bu formül duâya bakacak olursak onlar Hacar'daki valilerden (belki de bunlar İranlı valilerdi) pek korkuyorlardı.

631. İslâmın ortaya çıktığı günlerde bu bölgenin sahip olduğu idarî teşkilât hakkında pek açık bir bilgimiz yoktur. *İbn Habîb*'in eserinde zikrettiğine göre[699] İran imparatorları Bahreyn valilerini, ilerde adı geçecek olan *Munzir'ubn Sâvâ*'nın da mensup olduğu *Temîm* kabilesinin *Abdullah'ibn Zeyd* sop'undan seçip tayin ederlerdi. Resûlullah *"Usaybuht"*[700] adında Iranlı bir Bahreyn Sâhibi (idarî görevli) ve aynı zamanda yine Bahreyn Sâhibi olarak geçen *"el-Hilâl"*[701] adında bir Arap ile yazışmasının mevcudiyetini biliyoruz. Yine Resûlullah'ın bir mektup özetinde, *Hurmuzân*[702] adında asıl vazifesine işaret olunmayan bir İranlı'dan bahsedilmesi üzerinde burada durulmayacaktır. Fakat belirtilmesi bu münâsebetle gereklidir ki *Munzir'ubn Sâvâ*'ya hitâben Muhammed A.S.S.'ın gönderdiği mektupta, onun vazife ve durumuna işaret olunmamaktadır. Acaba *Munzir* o sırada, elinde tuttuğu idarî vazifelerden şımarık imparator tarafından, daha başka bir çok Arap vazifelinin alınması gibi zorla alınmış mı bulunmaktaydı?

632. Durum ne olursa olsun şurası anlaşılmaktadır ki İslâmın *Munzir'ubn Sâvâ* ile giriştiği ilişkiler en eski siyasî ilişkilerdendir. Muhaddis ve mezhep kurucusu *Ahmed'ubn Hanbel*'in eserinde geçen bir hadîse göre[703], Muhammed A.S.S. gençliğinde bu bölgeyi ziyaret etmişti ve buralarını pek güzel tanımaktaydı. Tarihçi *Balâzurî*[704], Resûlullah'ın *Munzir*'e hitâben yazdığı siyasî mektublarından ilkini, 6. Hicrî yılda göndermiş olduğunu haber vermekte ise de mektubun metnini vermemektedir. Acaba bu mektup, 7. Hicrî yılın başlarında muhtelif hükümdarlara gönderdiği altı ayrı mektuptan evvel mi kaleme alınmıştı?

---

699. *A.g.e.*, s. 265
700. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 65
701. *A.g.e.*, No. 67
702. *A.g.e.*, No. 54
703. A. b. Hanbel, *Musned*, IV, 206-207
704. Balâzurî, *Futûh*, s. 79; ayrıca bk. İbn'ul-Esîr, *Kâmil*, II, 175

Bugün elimizde, *Munzir*'e şahsen hitâb eden 8 ayrı mektubun metinleri bulunmaktadır; bundan ayrı, Temîm, Abd'ul-Kays ve diğer kabileler mensuplarına ayrı ayrı gönderilen mektuplara da sâhibiz. *Munzir*'e gönderilen 8 mektubu, elimizde başka bir delil olmadığından içindeki konulara göre tasnif ediyoruz. Bunlardan ilki aşağıya alınmıştır:

"Resûlullah Muhammed'den *Munzir*'ubn Sâvâ'ya:
Hidâyet yolu üzerinde bulunana selâm olsun!

Bu durumda seni İslâm dînine davet ediyorum. İslâma gir, sonunda emniyet ve selâmet içinde olursun ve Allah şimdiden senin ellerin arasında bulunan (iktidarı) tam olarak sana bağışlayacak, senin yapacaktır. Şurasını bil ki, benim sâhip olduğum dîn (iktidar), (yumuşak) tabanı üzerine (basan) develerle, (sert) tırnıkları üzerinde (koşan) atların varabilecekleri sınırlara kadar (uzanan ülkelerde) yakın zamanda muzaffer olacaktır"

(Mühür)
Allah
Resûl
Muhammed[705]

633. Mektubu teslim etmekle vazifeli *el-Alâ'ubn'ul-Hadramî Mekke*'ye yerleşmiş bir kimseydi[706]. Kendisine, *Munzir*'in İslâma girmesi halinde Bahreyn'de kalması ve oranın Müslümanların Hükûmet işlerini üzerine alması ve zenginler üzerine yükleyeceği vergilerle fakirlere yardım etmesi[707] görevi de verilmişti. Varış yerine geldiğinde, elçi *el-Alâ'* şöyle dedi:

"— Ey Munzir! Sen dünyâ işlerinin görülmesinde büyük bilgi sahibi bir kimse olarak tanınmış durumdasın. Bu duruma göre, Öteki Dünya'yı daha az bilmiş olman düşünülemez. Şu *Mecûsî*'lik dînlerin en berbadıdır: Bunda ne Arab'ın şeref ve haysiyeti, ne de *Ehli Kitab*'in bilgi ve hikmeti bulunmaktadır. Bu dîn, pek utanç verici bir şey olan yakın akraba evliliklerine yol vermektedir; Kıyâmet Günü kendilerini yutup yakacak olan Ateş'e tapmayı getirmektedir. Sen ne akıl ve ne de hikmetten yoksunsun. Bana şunu söyle: Hayatında hiç yalan söylememiş bir kimseyi yalanlamak mı, hayatında hiç verdiği sözden dönmemiş bir kimseden şüphelenmek mi, yoksa kendisinin aslâ ihmal etmediği bir inanca bağlanmayıp inanmamak mı gerekir? Şu saydığım vasıflar kendisinde bulunan (Muhammed)'in *Ummî* (yani asil, İsrail'e mensup olmayan) bir Resûl olması lâzım gelir. Vallahi kimse kalkıp da onun yapılmasını emrettiği şeylerin, yapılmayıp yasaklanmasının daha iyi olacağını, yahut onun yasakladığı şeylerin, yapılması lâzım gelen meşrû şeyler olduğunu söyleyemez. Aynı şekilde hiç bir akıl ve hikmet sahibi kalkıp tatbik ettiği cezalarda onun daha müsamahakâr; yahut affettiği şeylerde daha sert ve cebrî davranması lâzım geldiğini söyleyemez"

---

705. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 56
706. *Muhabbar*, s. 77
707. Zeyla'î, *Nasb'ur-Râye*, en sonuncu cildin son kısımları; *el-Vesâ'ik*, No. 56

Munzir bu izahata şöyle cevap vermiştir:

"— Sizin dîninizde en çok hoşuma giden taraf, bu dînin sadece şu danya hayatı, yahut sadece Ahıret Hayatı ile kendini sınırlandırmamış olmasıdır; aksine bu dîn(:İslâm), her iki dünya saadetini de kendi içinde bir araya getirmiş tir. Niçin böyle bir dîne girmeyecek mişim?!"[708].

634. *Munzir*'in Resûlullah'a hitâben kaleme aldığı cevâbî yazı kaynaklarda zikredilmemiş vaziyettedir. Herhalde bu yazı düşmanca bir ifâde taşımıyordu; muhtemeldir ki o bu yazısında, yanına gönderilen Müslüman vali ile kendisi arasında siyasî-idarî yetkilerin nasıl ve ne biçimde ayrılacağı hususunda bir açıklama istiyordu ki Resûlullah'ın ikinci yazısı olan cevabı şöyle olmuştur[709]:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
Resûlullah Muhammed'den *el-Munzir'ubn Sâvâ'*ya:

Üzerine selâm olsun! O halde ben kendisinden başka tapılacak bir tanrı bulunmayan Allah'ın hamd ü senâsını sana ulaştırırım ve beyan ve ikrâr ederim ki Allah'tan başka herhangi bir tanrı yoktur; Muhammed onun kulukölesi ve Resûlüdür. İlâve olarak sana Kaadiri Mutlak ve Ulu Allah'ı hatırlatıyorum. Bu duruma göre, iyi ve güzel bir nasihatı takip eden kimse kendi menfaatine çalışmış olur; gönderdiğim elçilere itaat eden ve onların verdiği emirlere uygun hareket eden kimse bizzat bana itaat etmiş olur. Bundan ayrı, kim onlara hürmet ve alâka gösterir bizzat bana hürmet ve alâka göstermiş olur. Gerçekten de gönderdiğim elçiler senden bana övgü ile bahsettiler. Bana gelince, halkının nazarında sana şefaat ederim. O halde sen de İslâmiyete girdikleri sırada Müslümanların sahip olduğu malları onların elinde bırak. Bana gelince ben, suçlu günahkârları affeden bir kimseyim. O halde sen de (onların af taleplerini?) kabul et. Sen iyi ve güzel hareket edip davrandığın müddetçe biz de seni vazifelerinden alıkoymayız. Aksine kim *Yahudi* dîninde veya *Mecûsî* dîninde kalmakta ısrar gösterirse bu durumda o kimse "cizye" ödemekle mükellef tutulur.

(Mühür)
Allah
Resûl
Muhammed

635. Bu vesikanın asıl metni ele geçmiş vaziyettedir; az ilerde bunun anlatımını yapacağız. Bu mektubun metninde gördüğümüz selâmlama tarz ve formülleri Munzir'in İslâmiyeti kabul ettiğini gösterir. Zîra Resûlullah'ın henüz Müslüman olmamış kimselere gönderdi-

708. Suheylî, II, 356
709. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 57

ği mektuplarda: "Hidâyet yolu üzerinde bulunan kimselere selâm olsun" ifâdesi görülmektedir. Mektupta geçen: "Gönderdiğim elçilere itaat eden..." ve "... biz de seni vazifelerinden alıkoymayız" cümleleri, Bahreyn "eyâletinde" Müslüman "vâli" ile "mahallî başkan" arasında olmak üzere mülkî ve beledî idarede yetkilerin bir taksîme tabî tutulduğunu göstermektedir. Olabilir ki İslâma giren kimselerin idâresi, dinî emirler icabı ödenecek olan vergilerin tahsili, İslâmın öğretimi ve diğer insanlara da tebliği, diğer bir takım vazifelerle birlikte "Müslüman vâli"nin uhdesi ve yetkileri içindeydi. Aksine gayrı müslim halk kitlelerinin idaresi, *Munzir'*in elinde kalmakta devam ediyordu. İbn Hacer'in *Matâlib* adlı eserinde (No. 3867), ***Ebû Ya'lâ'***dan naklen, sonrası ile ilgili bilgileri görmekteyiz: "Bugün *el-Ahsâ* denen Bahreyn bölgesinin Başkanı Resûlullah'a muhtemelen kolye yapmak üzere kullanılan kabuklu deniz hayvanlarından mâmul zînet eşyalarını hediye olarak göndermişti; Resûlullah, kadın süsleriyle ilgili bu eşyalardan bir kısmını, ileri gelen gayretli sahâbî hanımlardan biri olan ***er-Rubeyyi' bintu Mu''avviz*** 'e iki avucunu dolduran bir bollukta hediye etmişti. Onun bu bağışındaki maksat, herhalde bu genç hanımın hastabakıcı olarak çeşitli askerî seferlere faal bir biçimde katılmış olması gibi durmaktadır (Buhârî, 56/67, 68; İbn Hacer, ***İsâbe,*** "Hanımlar Bölümü", No. 415). Bizim edindiğimiz be şekildeki bir intibâ, muhtemelen Hicrî 9. yıldan gelen, yani Tebûk seferi için hazırlıklara başlandığı bir sırada yazılmış aşağıya metnini aldığımız bir diğer mektup metni[710] ile de kuvvet kazanmaktadır:

> *"el-'Alâ ubn'ul-Hudramî'ye:*
>
> *Cizye* olarak toplayabildiği şeyleri kendisinden alıp getirebilmesi için *el-Munzir'ubn Sâvâ'*ya birini yolladım. Onun bu konuda acele etmesini sağla! Ve aynı zamanda, sen *sadaka* ve *öşür* olarak toplayabildiğin meblâğı da yolla! V'es-selâm. Kâtip 'Ubey tarafından yazılmıştır"

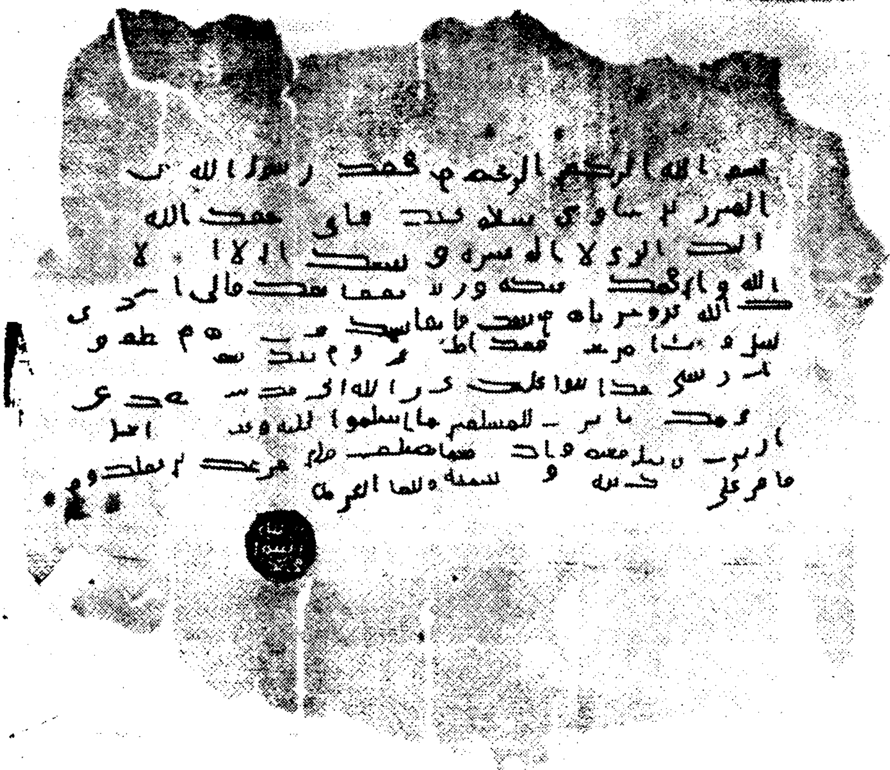
636. Kaynaklarda zikri geçen, 80.000 dirhem tutarındaki meblâğın gönderilişi, herhalde aynı devire raslamış olsa gerektir[711].

637. Şüpheye hiç yer yoktur ki Müslüman vâli, her şeyden önce İslâmın o bölgede yayılması işi ile alâkadar oluyordu; İran tesiriyle o bölge Arapları arasında *Mecûsî'*lik taraftarları bulunmaktaydı. Yine ora Arapları arasında *putperest'*ler ve *Yahudi* dînine girmiş birçok kimseler de vardır; ancak şurası bir gerçektir ki elde mevcut vesika-

---

710. A.g.e.. No: 64; ayrıca bk. aşağıda 641-43. paragraflar

711. Yâkût. *Buldân.* "Bahreyn" maddesine bakınız; Balâzurî. *Futûh,* s. 81

Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın el-Munzir'e gönderdiği mektup aslının fotoğrafı

lar, bu havâlide Hıristiyan'ların bulunduğuna işaret etmemektedir. Putperest halk içinde *Asbâz* adı verilen at'a tapanlara da raslanmaktaydı. *Asp* farsçada "at" mânasına geldiğine göre bu halk kitlelelerinin İran menşe'li olduğunu düşünebilir miyiz? (bkz. aşağıda 693. ve d. paragraflar) At'a tapan bu insanlar konusunda, değirmenlerden, vergilerden ve İslâmiyeti kabul ettikten sonra bu insan kitlesinin umûma ait mallarından bahseden önemli bir beyannâmeye de sahip bulunmaktayız:

> "Resûlulah Muhammed'den, Allah'ın kulları *Asbazî*'lere, 'Umân hükûmdarlarına, 'Umân Asbazî'lerine ve bunlar arasında, Bahreyn'de bulunan kimselere!..
> İman etmiş, namazlarını kılan, zekât şeklindeki vergilerini ödeyen, Allah'a ve Resûlüne itaat eden, Resûlullah'a karşı vazifelerini yerine getiren ve Müslümanların üzerinde bulunduğu yolda yürüyen bütün herkes, tam bir himâye ve korunma içinde bulunacaklardır. Ve herhalde, Allah'a ve Resûlüne iade edilecek olan *Ateş Mâbed*'inde saklanan hazîne müstesnâ, onların İslâma girdikleri vakit sahip oldukları her şey onların elinde bırakılacaktır. Meyva ağaçlarının mahsulü üzerinden alınan onda bir(öşr) vergi, *sadaka* olarak ve sebze mahsulleri üzerindeki yirmide bir (nısf'ül-öşr) aynı şekilde *sadaka* olarak tahsil olunacaktır. Onlar iyi tutum ve yardımlarıyla Müslümanlara yardım edeceklerdir. Buna mukabil Müslümanlar da kendi üzerlerine düşen mükellefiyet ve vazifeleri yerine getireceklerdir. Değirmenlerine gelince; onlar istedikleri şeyleri istedikleri gibi buralarda öğütecekleridir"[712].

638. *Mecûsî*'lerin İslâmiyete girmelerinden sonra artık onların eski "ateş mâbedleri"nin hiç bir varlık sebebi kalmamıştır: Hiç şüphesiz bunlar diğer işlerde kullanılmışlardır ve pek tabiidir ki evvelce buralara yapılan dînî takdimler yoluyla hâsıl olan meblâğlar, âmme malı olarak Devlete gidecekti. Arabistan'ın hubûbat ambarı durumundaki bu bölgede mevcut değirmenlerin önemi de hiç şüphesiz özel bir muâmeleye tâbi tutulmalarını gerektiriyordu; maalesef bu konuda alınan tedbirler hususunda daha fazla bir bilgiye sahip bulunmamaktayız.

639. Tarih kaynaklarında, bu bölgedeki İslâm hakîmiyetine bir karşı çıkma, bir ayaklanmadan, hiç bahsedilmez, fakat diğer bir umûmî beyannamenin satırları arasında şunları okuyabilmekteyiz:

> "Resûlullah Muhammed'den *Hacar* bölgesi insanlarına!..
>
> Sulh ve selâmet içinde olun! Kendisinden başka hiç bir tanrı bulunmayan Allah'ın övgülerini size gönderdim: Ayrıca, Allah'ın adına ve sizin nefisleriniz adına, hidâyet yoluna girdikten sonra doğru yoldan çıkmamanızı ve

---

712 *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 66; bk. aşağıda 693. paragraf

doğru yolda bulunurken asla sapıtıp gitmemenizi size tavsiye ederim. Bundan başka, sizin elçiniz bana geldi; ben de kendisine hoş gelmeyecek hiç bir davranışta bulunmadım. Ayrıca sizin üzerinizde bütün haklarımı kullansaydım, sizi *Hacar*'dan çıkarırdım. Fakat ben, aranızda bulunmayanlara karşı af yetkimi ve aranızda bulunanlara karşı da cömertliğimi kullanıyorum. O halde Allah'ın sizin üzerinizdeki nimet ve teveccühünü inkâr etmeyin. İlâve edeyim ki sizin yaptığınız bazı şeylerin haberleri bana geldi. Sonuç olarak, aranızda iyi hareket eden kimseler aslâ suçluların kusurundan mes'ûl değildir. O halde benim sizler üzerine gönderdiğim valilerim geldiğinde artık onlara Allah uğruna ve O'nun gösterdiği yolda itaat edin, onlara yardım edin. Çünkü, aranızdan iyi hareket eden herhangi biri, ne Allah katında ne de benim yanımda bir şey kaybetmiş olmaz"[713].

640. Belki de bu beyannâmede hitap edilen kimseler, *zekât* vergisi ödemekten sarfı nazar ettiler yahut Medine'den gönderilen bir idareciye itaati kabul etmeyi reddettiler. Daha da kabûle şâyan olanı, *Munzir*'e karşı olmak üzere ülkenin diğer bir asil kimsesinin yanında yer tutmaları faraziyesidir. Gerçekten de yukardaki aynı beyannamenin *İbn Sa'd*'da kayıtlı olan metninde son paragraf olarak şu ilâve cümleler bulunmaktadır:

"el-Munzir'ubn Sâvâ'ya:

Gönderdiğim elçiler, bana senin övgülerini yaptılar. O halde sonuç olarak, sen iyi ve doğru hareket ettiğin müddetçe, ben de sana karşı iyi hareket edeceğim ve seni mükâfatlandıracağım. Ve sen de böylece Allah'a ve Resûlüne karşı samimi kalacaksın. Üzerine selâm olsun!"

641. Diğer bir mektuba daha sahibiz ki bu, bir evvelkine cevap mahiyetinde gözükmektedir; kaynaklarımızın bildirdiğine göre, aşağıda tercümesini bulacağınız bu mektup, *Munzir* tarafından yazılmıştır:

"O halde ey Allah'ın Resûlü! Ben senin Bahreyn'de oturan insanlara hitaben gönderdiğin ferman-mektubu okudum. Bu, İslâmı seven, İslâmın kalplerine huzur verdiği kimseler ve İslâma giren insanlar hakkındadır. Aynı zamanda o, İslâmdan hoşlanmayan diğer kimselerden de bahsediyor. Bundan ayrı benim ülkemde birçok *Mecûsî* ve Yahudi'ler de oturmaktadır; bu konuda bana, ne emrettiğini bildir"[714].

642. Tarihî kayıtlar arasında, Muhammed A.S.S.'ın *Munzir*'e yazdığı diğer yazılar gibi bu mektuba gönderilen cevap da mahfûz bulunmaktadır. Bütün cevâbî mektubları geniş surette *(inextenso)* sizlere

713. *A.g.e.*, No. 60
714. *A.g.e.*, No. 58

burada açıklamaktansa, Resûlullah'ın,meselâ günlük namazlar gibi, İslâmlığın ana prensiplerini ve asker olmayan kimselere karşı (yani sivillere) İran mevzuatının lâzım gelen değişiklikler yapılarak *(mutatis mutandis)* tatbik edileceğini, diğer bir ifadeyle daha çok bunun yürürlükte bırakılacağını Munzir'in dikkatine sunduğuna işâret etmekle yetineceğiz. Bu İran kanunları, ülkenin *Yahudi* ve *Mecûsî* ahâlisinden alınacak olan vergileri tanzim etmekteydi. Bu arada şurasını belirtelim ki, Gayrı Müslim'ler üzerinde tatbik edilen bu *cizye* vergisi, umumiyet itibariyle, sadece hukuk tekniği bakımından bir vergi ayırımından ibârettir: Müslümanlar altın ve gümüş ile hayvan sürüleri üzerinden *zekât* vergisi ödüyorlardı ve buna mukabil Gayrı Müslimler, bu çeşit zekât vergilerinden tamamiyle *muâf* durumdaydılar. Üzerinde ziraat yapılan topraklar üzerinden Müslümanların elde ettiği mahsüllerden onda bir nisbetinde *öşür* vergisi alınıyordu. Buna mukabil Gayrı Müslim'ler ise, ekseriyetle *Fetih* harekâtı esnasında tesbit edilip öngörülen özel hükümler dahilinde *harâc* adı altında zirâî vergiler ödüyorlardı. Her iki tarz vergilendirme birbirinden farklı esaslar dahilinde cereyan ettiğinden, hangi çeşit vergi mükellefinin daha ağır vergi ödediğini söylememiz her zaman mümkün olmaz. Gayrı Müslim tebea bölükleri, askerî bir hizmet ve mükellefiyete tâbi değillerdi; buna mukabil şayet onlar bu çeşit bir hizmet îfa edecek olsalar bu halde o yıl *cizye* vergisi vermekten muâf tutuluyorlardı. Resûlullah, *Munzir*'e göndermiş olduğu mektuplarından birinde, toprağı olmayan herkesin, yani hayatını san'atkârlık yahut ticaret gibi diğer bir vasıta ile kazananlarının yılda 4 dirhem değerinde bir üst elbisesi*('abâ'a)* ödeyeceklerini bildirmekteydi[715].

643. Resûlullah'dan *Munzir*'e hitâben sâdır olmuş *Mecûsî*'lerden bahseden sonuncu bir vesikayı ele alıp göstereceğiz:

> "Şayet onlar İslâma girip tâbi olacak olurlarsa, bizimle aynı mükellefiyetlere bağlı kılınacaklardır. Reddeden kimseleri ise, onlar tarafından kesilmiş etleri yememek ve onların kadınlarını nikâhlamamak şartıyla, *cizye*'ye bağlayacaksın"[716].

644. Kur'ânı Kerîm'in bir âyetine göre[717], Müslümanların Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından kesilmiş hayvanları yemelerine müsaade edilmiştir. Bu mektupla, bir kasaplık hayvan kesen şayet *Zerdüştî* dînden bir kimse ise, o etin yenmesi Müslüman için yasak bir

715. *A.g.e.*, No. 62
716. A.g.e., No. 61
717. *K.* 5/5

fiil olmaktadır. Muhtemeldir ki onların hayvanları kesiş tarzları insan sıhhati noktai nazarından mahzurlu idi. Yine aynı şekilde *Zerdüşt* dîninden olan kadınlarla nikâhlanmak da böylece yasaklanıyordu. Herhalde zaman içinde kadın tarafından o dîne yavaş yavaş alışıp gireceği ümidiyle umûmimiyetle bütün dînler, diğer herhangi bir dîne mensup kadınlarla evlenilmesine müsaade etmiştir. Yukarıda zikri geçen Kur'ânı Kerîm âyeti(5/5) Müslümanların *Ehli Kitâb* olan insanlar arasından zevceler edinmelerine müsaade etmektedir. Buradaki *Ehli Kitâb* deyimi daha çok *Yahudi* ve *Hıristiyanlar* olarak tefsîr edilmektedir; fakat diğer bir Kur'ân âyeti açıkça putperest bir kadınla evlenmeyi yasaklamaktadır[718]. *Zerdüştî*'lerle ilgili bu evlenme yasağında, bizim düşüncemize göre, diğer bir sebeb daha vardır: İslâm kan temizliğine büyük bir önem atfeder. Buna mukabil *Mecûsî*'ler *Huvezvagdas* (yani kan kız kardeşleri, öz kızlar v.s. gibi pek yakın akrabalar arası evliliği dînen makbul ve sevâp sayma) gibi bir tatbikat içindeydiler. Bunun sonucu neseb bağları dediğimiz ailevî ilişkiler tamamen kaybolup gitmektedir.

645. *Munzir*'den gayrı diğer mahallî başkanlarla girişilen ilişkilerden bahsetmezden önce, Resûlullah'ın *Munzir*'e göndemiş olduğu bir asır önce bulunmuş bir mektubunun aslı üzerinde bazı açıklamalarda bulunmak istiyoruz.

---

718. *K.* 2/221

Resûlullah'ın Munzir'e Gönderdiği Mektub'un Aslı

646. Kısaltılmış adı *ZDMG* şeklinde geçen ve Almanya'da çıkan bir ilmî mecmuada, *Munzir*'e hitâben Resûlullah'ın gönderdiği bir mektubun aslının keşfedildiğine dair bir haber çıkmıştı[719]. Mevzu bahis makaleden şimdi bazı kısımların özetini vereceğiz: Prusya'nın İstanbul'daki Kraliyet elçiliğinde vazifeli ateşe *Busch,* profesör *Brockhaus*'a şu mektubu yazar: "Geçen sonbahar, ben burada, Muhammed'in mektuplarından... birini elinde bulundurduğunu iddia eden bir İtalyan ile tanıştım; yine o, kûfî yazı ile yazılmış dört Kur'ân parçasını geçen yaz bir Müslüman kıyâfeti içinde ve kendini Müslüman göstererek gittiği Şam'da satın almış olduğunu da bana bu arada ifâde etti. Pek ince koyu kahve renkli bir deri üzerine yazılmış ve aslı olduğu iddia edilen mektub ile aynı şekilde dört Kur'ân parçasını, bana gösterdi. Bu mektubundaki, ince bir kâğıda çıkarılan kopyadan alınmış ekli fotoğraf, mühür işareti olarak görülen şeklin şüpheliliğini çok daha açık bir şekilde aksettiren bir kısım ile asıl vesikadan farklılık taşımaktadır. Uzun uzun okuyup karşılaştırılmasını yaptıktan sonra, asıl vesikada bulanan yazı ile mühürdekinin hiç şüphesiz aynı bir yazının görünüşleri olduğuna kanaat getirdim. Şu kadarı var ki, esasen okunacak metnin ne olduğu evvelden bilindiğinde, pek kolay bir şekilde göz yanılmalarının mümkün olacağı nazarı itibara alınmalıdır... Pek tabiidir ki gayet yüksek bir ücret karşılığında Osmanlı Hükümetine bu yazı parçasını satma teşebbüsleri, öğrenebildiğime göre, ulemâ ve şuyûh muhitlerinde pek büyük bir alâka gösterilmesine rağmen başarısızlığa uğramıştır."

---

719. *ZDMG,* XVII (1863), s. 385-86; burada metin dışı bir fotoğraf da yayınlanmıştır

Dergi yazı kurulunun açıklaması:[*] "Anlaşıldığı gibi Doğu ülkelerinde bile belli bir heyecan uyandırdığı ve bu konuda yanılma olduğuna dair henüz bir kanaat oluşmadığı için yukarki yazıda zikri geçen fotoğrafın taş basması bir tıpkı basımını sizlere sunuyoruz; bunun tetkikinden sonra hiç bir vukuf sahibi kalkıp bu keşif iddiası aleyhine daha başka deliller icab ettiğini söylemeyecektir. Şimdi burada bana, yukarda sözünü ettiğimiz fotoğrafın gönderilişi münasebetiyle dostum sayın profesör Brockhaus'a yazdığım mektubu buraya iktibas etmeme müsaade edilsin:

"İlişikte size bu kıymetli vesikayı gönderiyorum; bu vesikayı uydurup sahtesini yapan yahut sadece satıcılığına girişen bu İtalyan, halen Maarif Nâzırı Kemâl Efendi gibi gerçekten âlim Müslümanları aldatmaya muvaffak olduysa, saadet getiren bir yıldızın altında dünyaya gelmiş demektir. Bu adam herhalde, Barthélemy tarafından Mısır'da bulunan ve Mısır'ın Grek valisine Muhammed (Resûlullah) tarafından yazılan mektubun satıcısı için altın yumurtalar yumurtlayan tavuğun hâlâ yaşayıp yaşamadığını görmek istemiş olmalıdır. Bu sebeble o, Muhammed'in Bahreyn'in İranlı valisi *el-Munzir ibn Sâvî*'ye onu İslâma davet etmek maksadiyle gönderdiği bir diğer mektubu elinde oynatıp durmaktadır (İbn Hişâm, Wüstenfeld neşri, C. I, s. 945, satır 13-14; Caussin de Percival, *Essai sur L'Histoire des Arabes,* III, 265, satır: 6-13). Bildiğim kadarıyla bu mektubun metni hiç bir yerde ayrıntılı bir biçimde verilmemiştir. M.(X...) bu sebeble, şayet onu kendi yazdıysa kolay bir uydurma ortaya atmaktan çekinmemiştir. Zîra kendisi, en çok dikkati çeken ve fevkalâde güzel bir hal ve görünüşte muhafaza edilmiş olan başlangıç kelimeleri üzerinde akıllıca durmak tedbirini almıştır; halbuki öyle uygun düşmesi imkânsız yazı işaretleri vardır ki bunlarda acınacak bir başarı gösterilmiştir. Bilhassa mukaddes olan *Allah* ve *Muhammed* kelimeleri hemen daima, olması lâzım geldiği gibi, zamanın tahribinden kurtarılmıştır:

(Bu mütalealarıı okunup çözülen arapça metinden üç satır takip etmektedir ki bunların tercümeleri de şöylece verilmektedir):

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Resûlullah Muhammed'den el-Munzir bin Sâvî'ye. Sana selâm olsun! Sana Allah'ın övgülerini gönderirim. Onun dışında hiç bir tanrı yoktur. Şehâdet ederim ki o, Allah'tan başka bir Tanrı değildir ve Muhammed O'nun kölesi ve Resûlüdür. İlâve ederim ki..." "İşte bu birkaç satır bize bu vesikayı satın almamız için yeterli bir sebeb teşkil eder ve fakat tedbirli bir kişi buna pek cesaret etmemelidir. (Metnin) kalan kısmı ise, ferâsetleri (scharfs inn), bir hiçden bazı neticeler çıkarmasını bilen kimselerin kendilerine iş bulup çalışmaları için san-

---

[*] Aşağıda tercümesini bulacağınız bu kısımdaki müsteşrik Fleischer'in bir mektubunun gayet alaycı, küçültücü ve hafife alan bir üslûpta yazıldığı görülmektedir (mütercim)

ki îmal edilmiştir; fakat İslâmın eli boş kalmaması için can sıkıcı bir bozukluk içindeki vesika metni arasından bereket ki şart cümlesi halinde bir cümle ortaya çıkıveriyor; bu cümle, "İslâmiyeti kabul ettikleri bir sırada Müslümanlar için"dir. Pek güzel muhafaza olunmuş olan başlangıç kısmında Muhammed'in kâtibi, belirli bir talihsizliğe uğramıştır: O *el-Munzir* kelimesindeki (z) harfini türkçe veya türkçeleşmiş şekline göre yani (ذ) (:zal) yerin (ز) (:ze) harfiyle yazmıştır. *Ğayruhu* (غيره) (: ondan ayrı) kelimesini ise bir tek yerine iki (غييره) (: yâ) ile yazmıştır; daha ilerde — herhalde bir lehçe kusuru yüzünden(?): *eşhed* (اشهد) (yani şehâdet ederim ki) kelimesi *eş'edü* (اشـ اد) şeklinde ve tuhaflığın son derecesi.. *fe'emmâ,* (فأما) (:gelince) kelimesi ise *hamze (ء) ile yazılacağına ayın* (ع) harfi ile yazılmıştır. Ümid ederim ki kâfi bilgi sahibi oldunuz."

İmza:

Fl(eischer)

647. Derin bir hürmetle Schwally tarafından "öldürücü tenkit" *(vernichtende Kritik)* olarak vasıflandırılan[720] bu yazıya o, özel olarak şu üç noktada muhâlefet serdetmektedir:

1. Kaynaklar Resûlullah'ın *Munzir*'e gönderdiği bir mektuptan bahsederlerse de kimse bunun metnini vermemektedir.
2. Eldeki vesikada, hemen başlangıçta yazıyı gönderen ile gönderilen kimselerin isimleri okunmakta ise de daha sonra gelen yazılar, Arap yazısını takliden yazılmış bir takım işaretlerdir.
3. Vesikanın ikinci kısmını teşkil eden bu sözde Arapça yazıda, Arap yazısıyla yazılmış birkaç kelime varsa da bunlarda birçok hattat hataları vardır ve bunların Arap asıllı bir yazıcı tarafından yapıldığının söylenmesine imkân yoktur.

648. Bu muhâlefet noktalarından *ilki,* araştırma noksanlığından ileri gelmektedir. Gerçekte bu mektubun metni, *Kastallânî, İbn Tulûn, Kalkaşandî, İbn'ul-Kayyım* v.s. gibi en çok itimada şâyan yazarların eserlerinde bulunmaktadır[721]. Şayet *Fleischer* gibi bir müsteşrik âlim kişi, mektubun kaynaklara geçmiş metninden habersiz ise, bu İtalyan satıcının bu mektubun bir sahtesini uydururken haydi haydi daha az bilgili bir kimse olduğu düşünülebilir.

649. *İkinci* muhâlefet noktasına gelince, bu konuda daha fazla bir gayret göstermek suretiyle metnin tamamının okunması lâzım geldiğini söylemek durumundayız. Böylece görülür ki, Dr. *Busch* da asıl metin üzerine ince bir kağıda olmak üzere bir kopya çıkarırken bir

720. Nöldeke-Schwally, *Geschichte des Qorans,* I, 190, 3. not
721. Tam bibliografya için bk. *el-Vesâ'ik,* No. 57

takım yanlışlıklar yapmıştır. Kendisinin ne sebeble mektup aslının bir fotoğrafını aldırmadığını bilemiyoruz. Öyle anlaşılıyor ki üzerinden on üç asır geçmesiyle bazı kısımlardaki mürekkep uçmuş ve ince kâğıda bunun bir kopyası çıkarılırken yanılıp bazı hatâlar yapmıştır. Her hâl ü kârda az önce bahsi geçen klasik İslâm tarihçileri tarafından eserlerine alınmış metin sayesinde, bu asıl vesikanın içindekileri görüp okuyabilmemiz mümkün olmaktadır.

650. *Üçüncü* muhâlefet noktası ikincisinin devamı mahiyetindedir. *Fleischer,* yazı hatası olarak topu topu 4 yer göstermektedir:

a) Munzir adındaki (z) harfinin arapçadaki (zal) (ذ) ile değil de (zel) (ز) ile yazılmış olması. Bu olsa olsa ince kâğıda kopya edilirken işlenmiş bir hatâdır. Bu isim el-Munzir, fotoğrafı alınan asıl vesika metninin ikinci satırının ilk kelimesi olarak görülmektedir. Bu durum, (zâl) (ذ) harfinin kullanıldığı bir diğer kelime ile mukayese edildiğinde, meselâ üçüncü satırın ikinci kelimesinde, bu mektubu yazan kâtibin elinin bu iki harfi yazarken ne derece bir titizliğe sahip olduğu görülür: Açıkca burada harf, en azından bir milimetrelik bir çizgi uzunluğuna sahiptir. Belki de mürekkep o naktada silinmişti. Bu duruma göre hatâ, asıl mektubun kâtibinden değil kopyayı çıkaran Alman müsteşriğin ameliye esnasındaki hatâsından ileri gelmektedir.

b) Üçüncü satırın 5. kelimesindeki *ğayruhu* (غيره) kelimesinin bir tek değil iki(: yâ) ile (غييره) yazılmış olmasına gelince: Günümüz Arap yazısını yazan kimselerce de bu durum bir hatâ telâkkî edilmektedir. Ancak bu durum, elimizdeki vesîkanın eskiliğine delâlet eden bir noktadır. Günümüzde ortaya çıkan bir sahtekâr, yazarken böyle bir şekilde yazmaz. Gerçekte bu "hatâ" (غييره), vesâika metninin Muhammed A.S.S.'ın zamanında yazıldığının bir diğer delilidir; zîra bu kelimeyi iki (yâ) ile yazma usulü, Resûlullah zamanında kullanılan bir tarzdır. Bu konuda ileri sürülebilecek delillerden biri, Kur'ânı Kerîm'in bugün elimizde bulunan Hz. *Osmân* nüshasında dahi aynı yazı tarzının bir âyette fakat bir diğer kelimede görülmesidir (bk. 51/47) (بأييد). Aynı şekil, daha yukarıda ele aldığımız Habeş kralı *Necâşî*'ye hitâben kaleme alınmış Resûlullah'ın bir diğer mektubunda da bulunmaktadır. Bu bir hatâ değil, fakat sadece bir müddet yürürlükte kalmış eski bir yazı tarzıdır. Aynı durumu bazı eski kitâbelerde dahi görebilmemiz mümkündür[722]. Meraklılar için şunu da ilâve edelim ki Mısır baskısı Kur'ân'larda aksi durum da vâkidir: harf iki kere yazılacakken sadece bir tek defa yazılmaktadır (bk. K. 21 88): Yani *nunci* (ننجي) *yerine nuci* (نجي) diye yazılmaktadır.

c) Üçüncü noktaya gelince, burada vav (و) harfine benzeyen küçük işâret Fleischer'e göre hâ (ح) değilde bir ayın (ع) harfini göster-

722 J. Cantineau, *Inventaire des Inscriptions de Palmyre*, Beyrut 1932, s. 151

mektedir ki bu tesbîti onun için ilmî bir hafiflik teşkil eder. Çünkü aynı harf açık bir şekilde vesîkanın altı kelimesinde de kullanılmıştır ve bir tek istisnası olmaksızın bu yazı işareti, hâ (ح)'yı ifade için kullanılmaktadır. Burada önemle ifade edelim ki, (ح) harfini temsil eden yazı işâreti, Resûlullah'ın *Mukavkıs, Necâşî, Kisrâ* ve *Heraklius* gibi hükûmdarlara yazdığı dört ayrı mektubun asıllarında da aynen bulunmaktadır.

d) Yukarıda (c) maddesinde österdiğimiz gibi Fleischer'e nazaran (ع) harfi, (ر) ile gösterilmektedir. Fakat o, bu dördüncü noktada, mezkûr (ء) harfinin, bu defa, bir küçük "kare" şeklinde gösterildiğini iddia eder. Ancak sık sık fikir ve ifade değiştirmemek icabederdi: Hattâ onun tarafından zikredilen kelimede iki "kare" işareti bulunmaktadır. Onun bu izah tarzına göre kelimeyi, *Fa'ammâ,* (فعما) (yani bir kere (ع) ve bir kere de (م) şeklinde değil de *fa'a'â, (فععا) şeklinde okumamız lâzım gelmektedir. Halbuki gerçekte, birinci kare, bir evvelki kelimenin (yani resûluhu,* (رسوله) kelimesinde geçen *luhu,* (له) kısmının en son harfidir.

651. Kısaca söylemek icab ederse, diyebiliriz ki müsteşrik Fleischer'in muhâkeme tarzı, bu vesikanın sahteliği hususunda bizi iknâ etmekten uzaktır. Bizzat vesikayı elimize alıp tetkik etme imkânından mahrum olarak, sadece *ZDMG* mecmuasının ortaya koyduğu bilgi ve delillerden hareketle diyebiliriz ki bu vesika, sahte olmaktan çok sahîh ve gerçek bir tarihî mektup olma şansına sahiptir. Bu vesika üzerinde şimdiye kadar yapılmış herhangi bir diğer tetkike rastlamadık.

652. Osmanlı Hükûmeti'nin o sırada bu mektubu, satıcısı olan İtalyan'dan satın almayı reddedişinden sonra, acaba bu vesika nereye gitti ve şimdi kimlerin elinde bulunuyor bunu bilemiyoruz. Fakat 1917 senesinde, neşrettiği bir makalede *Khwaja Kamâluddîn,* bu vesikayı *Saladin* ailesinin elinde görmüş olduğunu yazmaktadır[723]. 1932 senesinde ise aynı vesika, ben bizzat görüp tetkik edemedimse de kendisinin bana ifade ettiğine göre, *Qûwatli* (Kuvvetlî) ailesinin mülkiyetinde bulunuyordu. 1939 yılında ise M. Reich adında bir arkadaşım, son tesbitimi teyîd eden bir de vesikanın aslının fotoğrafını ihtiva eden bir mektubunu bana Şam'dan göndermiş bulunuyor. Bana Şam'dan gönderilen bu fotoğraf, *ZDMG* mecmuasında neşredilen ve yukarıda zikri geçen fotoğrafa benzemektedir. Aradaki fark, modern Arap yazısı ile, vesika metninin satırları arasına kelimelerin açık yazılışlarının ilâve edilmiş olmasıdır. 1956 yılında Dr. *Salâhuddin el-Muneccid,* bana gönderdiği bir mektubunda, bu vesikanın hâlâ *Quwatli* ailesi nezdinde saklanmakta olduğunu ve aile mensuplarının bu İtalyan meselesinden malûmattar bulunmadıklarını teyiden haber vermektedir.

723. *Islamic Review*, Woking 1917

Arabistandaki Diğer İran Sömürgeleri

Temîm kabilesi:

653. Bahreyn bölgesinin başkanı *Munzir, Temîm* kabilesine mensuptu ki bu kabilenin bir bölüğü çölde göçebe hayatı sürmekteydi. Bugün izah edemediğimiz bir sebeble, Arabistan'ın bu en en uzak doğusundaki kabile, aynı Yarımadąnın bu defa en uzak *b*atı'sında kurulu Mekke şehrinin idârî yapısında belli bir tesir ve nüfûza sahipti. Gerçekten de *Arafat*'ta toplanan hacıların yerine getirecekleri dînî mükellefiyetlerden bu kabile sorumluydu ve *İcâze* yani dînî merâsimlerin son bulduğunu ilân etme yetki ve imtiyazına sahip bulunuyordu[724]. Yine onlar, Mekke yakınlarındaki *'Ukâz* büyük panayırında hakemlik yapma vazifesini de ellerinde bulunduruyorlardı[725].

654. Tarihçi *Suheylî*'nin kaydettiğine göre[726], *'Utârid'ut-Temîmî,* bir defasında İran İmparatoru *Şosroes* huzuruna çıkmış ve kabilesine ait hayvan sürülerinin kuraklık dolayısiyle İran topraklarında bir müddet yayılabilmesi için müsaade istemişti. *Şosroes* ise, bu seyahati boyunca iyi bir hareket tarzı göstereceğine ve otlatma mevsiminin akabinde buradan ayrılacaklarına dair teminat istemiştir. 'Utârid, bu talep üzerine Bedevî'lere has bir hareketle ok ve yay'ını İmparatora arzetmiştir. Bu durum karşısında şaşkınlık geçiren İmparatora, etrafındaki saray mensupları, bir Bedevî'nin yay'ından başka hiç bir şeyinin daha sağlam bir teminat olamayacağını îzah etmişlerdir. Bir-

724. Suheylî, I, 85
725. Merzûkî, *Ezmine*, II, 167
726. Suheylî, II, 334

kaç ay geçtikten sonra İran İmparatorunun huzuruna, gösterdiği misafirperverliğe teşekkür etmek ve arabistan içlerine dönüp gitmeden evvel müsaadesini almak ve bu arada teminat olarak bıraktığı yay'ını geri istemek üzere yeniden girdi. Gerek 'Utârid ve gerekse kabilesi mensuplarının gösterdiği iyi hareket tarzı ve tutumdan son derece memnun olan İmparator, kendisine saraya has bir kaftan hediye etti. Bedevî bundan son derece memnûn, bu kaftanı büyük merâsim ve münasebetler esnasında giyer oldu. Aynı şeyi Resûlullah'ı ziyareti esnasında da yapmıştı ki bu sebeble onu Muhammed A.S.S.'ın tekdîr edip azarlamasına bakacak olursak, bu kaftanın sırf ipekten dokunmuş olduğunu düşünebiliriz. Bu konuya daha ilerde tekrar döneceğiz.

655. Aynı kaynak (Suheylî), *Temîm*'lilerin tülbent ve kumaşlardan yapılmış bir puta sahip olduklarını, buna safran ve sair kokular sürdüklerini ilâve olarak bildirmektedir (II., 335) *Temîm*'liler bu putu "Hac" maksadıyla ziyaret de ediyorlardı. Şâir *ez-Zibrikaan*'ın bu putun hizmetini gören yahut bekçiliğini yapan bir kimse olduğu anlaşılmaktadır.

656. Bu kabilenin İslâma girişi merak çekici şartlar dahilinde cereyan etmişti: 9. Hicrî yılda Resûlullah, *Zât'ul-Aştat* gölü çevresinde otlayan hayvan sürüleri üzerinden yıllık vergileri toplamak üzere *Huzâ'a* kabilesi nezdinde bir vazifeli göndermişti. *Temîmî*'lere mesup birkaç aile, bilhassa Benû'l-Enbâr'lar, anlaşıldığına göre bir kuraklık dolayısiyle misafir olarak aynı bölgede bulunuyorlardı. *Huzâ'a*'lılar İslâmlaşmışlar ve hiç mırıldanmaksızın vergilerini ödüyorlardı. Vergi tahsildârı *Temîmî*'leri de aynı vergileri ödemeye zorladı; bunlar ise henüz İslâmiyeti kabul etmemeleri dolayısiyle ödemeyi reddettiler ve derhal silâhlarını kuşandılar. Tahsildar, geçen hâdiseyi bildirmek üzere Medine'ye geri döndü. Bu arada *Huzâ'a*'lılar Resûlullah'ın gönderdiği temsilciyi silâhla tehdit etmelerinin doğuracağı sonuçlardan çekindiklerinden bu uygunsuz misafirlerinden ülkeyi terketmelerini istediler. *Enbârî*'ler başka hâmîler aramaya koyuldularsa da Medine'den koşup gelen bir askerî birlik onlara yetişti; 11 erkek, 11 kadın ve 30 çocuk esir olarak hepsini Medine'ye sevketti: Kalanlar kaçıp kurtuldular[727]. Temîmî'ler, Enbârî'ler ve diğerleri bir olup Resûlullah'ın huzuruna, bu harp esirleri arasında kızkardeşi *Safîye* de bulunan *el-A'var'ubn Beşşâme*'nin başkanlığında hatırı sayılır kimselerden kurulu bir elçilik hey'eti gönderdiler. Kendisinin Mekke Fethi esnasında İslâm Ordusunda oluşuna[728] bakarak en az bir yıldan beri

---

727. *A.g.e.*, II, 334; Makrîzî, İmtâ', I, 434-39
728. İbn Hişâm, s. 983

Müslüman olduğunu söyleyebileceğimiz *el-Akra'ubn Hâbis, Şosroes'*-in hediye ettiği kaftanın sahibi *'Utârid,* şâir *Zibrikaan* ve diğerleri hey'ete dahil zevâttandılar. Bunların karşılanışı ise pek istisnaî muamelelere sahne olmuştur: Bu sert ve haşin tabiatlı Bedevîler Medine'ye gelir gelmez, Reşûlullah'ın evinin kapısı önünde dışarı çıkması ve kendilerini kabul etmesi için haykırmaya başladılar. Bu arada bağıra-çağıra, kendilerinin kime karşı olursa olsun hem hürmet gösterip, hem de bu hürmeti geri alacak güçte olduklarını ifade ediyorlardı. Muhammed A.S.S. evinden çıkıp onlarla bir müddet yumuşak bir dille görüştü ve hemen öğlen namazını kıldırmak üzere câmiye geçti. Namazdan sonra kendilerini huzuruna kabul etti. *'Utârid* hiç vakit geçirmeksizin ayağa kalkıp bir nutuk irâd etti; bunda o, Temîmî'lerin kendi içlerinden krallar çıkardıklarını, onların zengin olduğu kadar aynı zamanda cömert de olduklarını, sayılarının çok, kendilerinin güçlü olduklarını saydı döktü. Bu, Bedevî'ye has bir biçimde karşı duruma; tavır almaydı. Muhammed A.S.S. Medine'li kâtibi *Sâbit'ubn Kays'*-dan bu sözlere bir karşılık vermesini istedi; kendisi gür ve yüksek sesiyle şöhret bulmuştu. Hazırlıksız hemen mukabil nutkuna başlayan *Sâbit,* diğer bir çok şey arasında, Allah'ın kendilerine krallar vermek yerine çok daha iyi şeyler nasib ettiğini; bunların bir ***Resûl,*** bir ***Mukaddes Kitâb*** (Kur'ân) ve her iki dünya için de geçerli iyilikler getiren bir Dîn olduğunu ifade etti. Ayrıca: "Sizde olup bitenlerin aksine, biz bu Resûlün izinden gidiyoruz, can ve malımızı fedâ edip onu koruyor ve ona karşı çıkanla derhal çatışmaktan çekinmiyoruz" ilâve etti.

657. Bundan sonra Temîm'li şâir *Zibrikaan* ayağa kalkıp kabilesinin taşıdığı fazîlet ve üstünlükleri saydı döktü. Söz, buna cevap vermek üzere Medineli şâir *Hassân*'a bırakıldı. Onun hemen oracıkta dizelediği şiir, daha az tantanalı değildi. Temîmî'ler aralarında bir görüşme yapmak üzere huzurdan ayrıldılar ve birbiriyle şöyle konuştular: "Onların hatipleri bizimkinden daha iyiydi ve şâirleri de aynı değerdeydi. Onların sesleri daha da tatlıydı; hepsinden de üstün, Muhammed, hepimizden de daha kibar ve nâzik davrandı; halbuki biz sert ve haşin davrandık". Sonunda İslâma girmeye karar verdiler. Müteakiben girdikleri huzûrda kendilerinden esir düşenlerin affedilip serbest bırakılmaları için ricada bulundular. Muhammed A.S.S. gelen hey'et içinde bulunan *Sâbiret'ubn 'Amr* adlı Temîm'liden, vereceği kararı kabul edeceğini önceden ifade ederek, hakem olarak bu konuda bir hüküm vermesini istedi. Bu tahkîm, harp esirlerinin yarısı ücretsiz (fidyei necât alınmaksızın) diğer yarısı ise örf ve âdete göre fidyelerinin ödenmesi suretiyle serbest bırakılması kararı ile sonuçlanmıştır. *İbn Hi-*

şâm şu ilâvede bulunuyor[729]: Bu askerî sefer esnasında, Resûlullah zevcesi Âyişe bir gün kendisine şöyle dedi:

> "— Ey Allah'ın Resûlü! Ben geçende İsmâ'îl soyundan gelen birini (yani bir Arabı) kölelikten âzad etmeyi nezretmiş ve adamıştım"

Bunun üzerine Muhammed A.S.S.:

> "— İşte Temîmî'ler! Yakında gelecekler; istediğin herhangi birini âzâd edebilirsin"

Nitekim vâlidemiz Âyişe, savaşta ele geçirilenler Medîne'ye vâsıl olunca bu âzâd işini gerçekleştirmiştir (Resûlullah bunlardan sâdece Âyişe R.HÂ.'nın seçtiği birini köle durumuna getirdi ki böylece o nezrini yerine getirebilmiştir). Gelen hey'etin başkanının kızkardeşine gelince; Muhammed A.S.S. bunu herhangi bir fidye almaksızın ona iâde etmiştir[730]. Bundan da ayrı Resûlullah, hey'et üyelerinin her birine gayet bol ve cömertçe hediyeler vermiş ve hattâ bindikleri develerin bakıcılarına da ihsânda bulunmuştur.

658. Olay böylece, bir dostluk havası içinde tatlıya bağlandı ve İslâm, Temîmî'lerin ülkesi Basra körfezi taraflarında da yayılmaya başladı.

659. Tarihî kaynaklar bize, Temîmî'lere gönderilmiş en az 9 mektuptan söz ederler[731]. Maalesef bu mektuplardan çoğunun metinleri bize ulaşmamıştır. Bu mektupları alanlardan ikisine, yani *Katâdet'ubn'ul-A'ver* ve *Husayn'ubn Müşmit*'e Muhammed A.S.S. bazı arazi imtiyazları *(iktâ'* yani Osmanlılardaki *Tımar*) vermiştir. *Ahmar'ubn Mu'âviye*'nin bütün malları hakkında teminat vermiş ve bu aileye zarar verecek kimselerin sert cezalara çarptırılacaklarını ilân edip duyurmuştur. Temîmli bir kadın olan *Kayle bintu Mahreme*'ye gönderilen mektup dikkat çekicidir:

> Resûlullah kırmızı bir deri üzerine aşağıdaki yazıyı yazmıştır: "*Kayle* ve Kayle'nin kızları durumundaki kadınları!.. Bunlardan hiç biri, sâhip oldukları haklardan mahrum edilemez ve zor kullanılarak hiç biri ile nikâhlanılamaz. O halde bütün Mutî mü'minler kendi paylarını alacaklardır. Bu kadınlar iyi hareket etsinler ve kötülük işlemesinler"[732].

---

729. *A.g.e.*, s. 983
730. Makrîzî, I, 434-39
731. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 141-49
732. *A.g.e.*, No. 142; ayrıca bk. *'Ikd*, I, 137, Vesâyet Bölümü

660. Bu mektubun yazılmasına sebeb olan şartları bilemiyoruz. Aynı *Kayle*'nin diğer bir meseledeki müdâhalesi çok daha mühim yer işgal eder: Kendisi Temîm'li bir hanım olmasına rağmen, anlaşıldığına göre diğer bir kabile olan *Bekr'ubn Vâil*'lerden biri ile nikâhlanmıştı. İşte o sırada İslâma geçmiş bulunan bu kabileden gelen bir hey'et, bütün *Dahnâ* çölünün kendilerine *iktâ* (tımar) olarak bırakılmasını Resûlullah'tan rica ve istirhâm ettiler. Böylece Temîmî'lerin hak ve menfaatleri son derece bozulmuş olacaktı. Bu durumu görür görmez *Kayle,* hiç vakit geçirmeden böylesine adaletsiz bir durumun ortaya çıkmaması için, Resûlullah'ı bu tasarrufundan vazgeçirmek üzere harekete geçti ve bunda muvaffak da oldu[733].

661. *Temîm* kabilesine mensup biri olan *el-Aksem'ubn Sayfî,* Resûlullah'ın huzuruna bizzat gidip çıkmak istiyordu; fakat akrabaları, kendisinin pek yaşlı olması ve yollarda da bir takım tehlikelerin bulunması dolayısiyle onun bu arzusuna mâni oldular. Bu yüzden o, aşağıda metnini bulacağınız mektubunu oğlu vasıtasıyla göndermiştir:

> "Ey Allah'ım, senin adınla başlarım. (Allah'ın) bir kulundan diğer kuluna! O halde senin ulaştığın şeye bizi de ulaştır; zîra, asıl menşeini hiç bilmediğimiz seninle ilgili bir takım haberler aldık. Şayet Hidâyet yoluna girmen sana nasîb edildiyse, bizi de o doğru yola sok! Şayet sana bir takım şeyler öğretildiyse, bize de öğret ve nimetine bizi de iştirak ettir! Selâm..."

Kaynaklarda verilen bilgiye göre, Resûlullah buna şu cevabı göndermiştir:

> "Resûlullah Muhammed'den *el-Aksem'ubn Sayfî*'ye! Allah'ın selâmı (ile başlarım). Allah'ın övgülerini sana gönderirim. Gerçekten de Allah bana, bizzat kendisi müstesnâ Allah'tan başka hiç bir tanrı olmadığını (insanlara) söylememi emretti; o Tek'dir, Bir'dir, hiç bir ortağı ve eşi yoktur ve işte ben de (bu sebeble) insanların bunu itiraf edip söylemelerini onlara tenbih ve ihtar ediyorum. Yaratılmış olan her şey, Allah'ın yarattığı, emir, Allah'ın emridir; böylece her şey O'na aittir. Allah onları yaratmış bulunuyor; onlara ölümü tattıracak olan da Allah'tır. Onları tekrar diriltecek olan da sadece Allah'tır. Gidiş Allah'adır. Ben sizi evvelki Peygamber'lerin çağırdığı şeye çağırıyorum. Gerçekten sen (bu) büyük olay hakkında sorguya çekileceksin. Ve muhakkak ki sen gerçekten işin sonunda hakiki haberi öğreneceksin"[734].

662. Şurasını göz önünde bulundurmanız icab eder ki en eski ve ilk İslâm kaynakları mezkûr mektuplaşmadan söz etmezler.

---

733. *A.g.e.*, No. 141/a,b; Sellâm'ul-İşbîlî, *ez-Zehâ'ir*, s. 210
734. *A.g.e.*, s. 210

663. Temîmî'ler bahsini, Muhammed A.S.S.'ın dünya hayatına vedâ edişinden hemen sonra bunlar arasından çıkan bir dînden dönme(: irtidâd) hareketine dair kısaca bilgi verdikten sonra kapamak istiyoruz: Bu kabile, peygamber olduğunu iddia eden *Secâhî* adında bir kadın tarafından bir müddet sevk ve idare edilmiştir. Bir zaman sonra bu kadın, *Museylime* adında *Benû Hanîfe* kabilesinden bir diğer "sözde peygamber" ile evlenmişti ki bu evlenme üzerine *Secâhî,* artık peygamberlik iddiasından vazgeçmiştir. Yine bir müddetin geçmesiyle bu kadın İslâm dînine girmiş ve uzun bir müddet yaşadıktan sonra ölmüştür. "Sözde kadın peygamber" olarak bu *Secâhî* vak'ası, İslâm tarihinde dikkat çekici bir konudur: Bu olay Arap kadınının o devirde cemiyette sahip olduğu durum hakkında bir hükme varmamız için bir delil sayılmalıdır.

Bekr'ubn Vâ'il'ler:

664. Bahreyn bölgesinin İran tesirine boyun eğmiş komşuları arasında büyük *Bekr'ubn Vâ'il*'ler de bulunuyordu. Bunlar Yarımadanın iyice kuzeyinde, yani Basra'nın kuzey batısına düşen bölgede otururlardı. İslâmdan Önceki devirde bu kabile, cengâver ve savaşçı vasıflarıyla temâyüz etmişti: *Tağlib, Bekr*'in kardeşiydi. ve *Bekr* ile *Tağlib* arasında çıkan kardeş kavgası, İslâm öncesi Arabistan'ının en uzun ve en kanlı geçen savaşları arasındadır. Sâsânî'ler diğerlerine yaptıklarından ayrı, bu kabileye de zulüm ve ezâ göstermişler ve böylece onları İran'ın azılı bir düşmanı haline getirmişlerdi. Bu durum karşısında Resûlullah'ın onlarla alâkadar oluşuna ve onlara hitâben bir dîne davet mektubu kaleme alışına şaşmıyoruz[735]. *İbn Sa'd*'ın ilâve ettiğine göre[736], *Benû'l-Kâtib* (yani *Dubay'at'ubn Rebî'a)* kabilesinen bir kimsenin gelip bu mektubu okumasına kadar aralarından bir kimse çıkıp da bunu okuyamadı. Kaynaklar bu yazıya ne gibi bir tepkinin gösterildiğini açıklamamakta iseler de, şurası muhakkaktır ki, bu kabilenin *Şeybân* koluna mensup *Hureys'ubn Hassân,* Bekr'ubn Vâ'il'leri temsil eden bir hey'etin başında Resûlullah'ın huzuruna çıkmış ve ona, halkının İslâm'a girdiğini bildirmiştir[737]. Temîmî'lerin aleyhine olmak üzere bütün *Dahnâ* çölünün *iktâ*(:tımar) olarak kendilerine verilmesini az önce de işaret ettiğimiz gibi Resûlullah'tan rica ve

---

735. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 139
736. İbn Sa'd, I/2, s. 31; ayrıca bk. A. b. Hanbel, IV, 322
737. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 139

istirhâm eden işte bu *Hureys*'tir. *İbn'ul-Esîr*'de, Resûlullah'ın (*Bekr'-ubn Vâ'il*ler arasında *'Amir'ubn Zuhl* adlı kola mensup) *Adiyy'ubn Şe-râhil* menfaatine olmak üzere bir mektup gönderdiği kayıtlı[738] ise de bu yazının muhteviyatından söz etmemektedir. Her halde burada bahis konusu olan şey, mal emniyeti ve teminatı yahut *iktâ* olarak bir toprak parçasının bağışlanması olsa gerektir.

665. *Ahmed'ubn Hanbel*'de kayıtlı ve *Bekr'ubn Vâ'il* kabilesinden birinin naklettiği bir hadîse göre[739], kendisi Resûlullah'ın huzûrunda ondan şunu istemiştir:

> "— Benim halkım üzerine *öşr*(yani onda bir) vergileri koy!..
> — Hayır öşürler, Yahudi ve Hıristiyanlar üzerine konan vergilerdir; Müslümanlar içir *öşr* vergileri yoktur!"

Acaba burada *öşür*'den kasıt, ticârî emtea üzerinden gümrüklerde alınan vergiler miydi? Zîra müslümanlar bu çeşit vergi konularından sadece *hums*(yani beştebir) vergileri ödüyorlardı.

666. Nihayet şuna işâret edelim ki Resûlullah'ın Âhirete göçmesinden birkaç ay sonra, Müslüman *Şeybânî*'ler bir bütün halinde İran hâkimiyetine karşı tam bir isyan hareketine başladılar; bu kabilelerin ilk elde ettiği başarı, Hilâfet makamanıa yeni geçmiş bulunan *Ebû Bekr* R.A.'ı sadece buraya takviye kuvvetleri gönderme hususunda değil aynı zamanda en başarılı İslâm kumandanlarından *Allah'ın Kılıcı Hâlid*'i de bu bölgeye göndermesi hususunda iknâ etmiş olmalarıdır. Acaba *Şeybânî*'ler ve *Bekr'ubn Vâ'il*lerin diğer bazı kolları Resûlullah'ın sağlığında bizzat kendisinden, İranlılara karşı takip edecekleri politika konusunda açık-seçik bir takım talimat mı almışlardı?

Benû Tağlib:

666/1. Yukarda da zikri geçen *Bekr'ubn Vâ'il*'in kardeşinin soyundan gelenleri teşkil ettiği Tağlib Oğulları, Hıristiyan dînine girmişlerdi. Onların Resûlullah karşısında tutturdukları yumuşak ve çatışmasız siyâset, şu müphem anlatımda kendine bir izah bulmuşa benzemektedir: Resûlullah, *Benû Tağlib*'lerin bazı Hıristiyan soplarıyla bir anlaşma akdetmişti; buna göre:

> "... Onlar kendi Hıristiyan dînlerinde kalacaklar ve fakat kendi çocuklarını bundan böyle vaftiz etmeyecekler"di.

---

738. *A.g.e.*, No. 140
739. IV, 322

Fakat daha sonraları Tağlib'liler bu anlaşmayı bozmuşlardır (bk. Ebu Ya'lâ'nın bir rivâyetidir ve İbn Hacer'in *Matâlib,* No. 1072'de nakledilmiştir: İbn Sa'd, *Tabakat,* II/1, "Vufûd Bölümü"). Anlaşmada geçen imtiyaz veren bu madde ile ilgili başka bir bilgiye sahip değiliz; bu tarihî anlatım, üzerine şüpheleri dâvet etmektedir. Zîra bir kere Kur'ânı Kerîm, Gayri Müslim ve fakat Ehli Kitâb *Zımmî* statüsünde ki İslâm Devleti tebealarının dînleri konusunda hoşgörü prensibini kanun hâline getirmiştir; diğer taraftan Resûlullah, Yemen, Umân vesâir bölgelerdeki Hıristiyan *Zimmî*'lere karşı aynı tarzda davranmamıştır.

'Abd'ul-Kays'lar:

667. *'Abd'ul-Kays* kabilesi Bahreyn'in güneyinde oturuyor ve buradaki *Temîmî*'lerle birlikte bölgenin nüfûsunu meydana getiriyorlardı. *Tağlib* kabilesinden bir şâir olan *Ahnes'ubn Şihâb, 'Abd'ul-Kays*'ların bir kolu olan *Lukeyz* ailesi hakkında bir şiir dizmiş bulunuyor:

> "Bahreyn ve bütün bu sahillerin sahibi işte bu *Lukeyz'dir. Tâ Hind* tarafından müthiş bir istilâ onlar üzerine gelip çullansa bile..."[740]

668. Bu kadarı onların eski tarihlerini aydınlatma bakımından yeterlidir. *A.b. Hanbel*'in verdiği bir hadîse göre[741], Muhammed A.S.S. gençliğinde muhtemeldir ki ticarî kervan sevki işleriyle meşgul olduğu bir sırada, (Basra körfezi üzerinde bulunan) *'Abd'ul-Kays*'ların ülkesine yaptığı uzun süreli seyahatlerini zihninde daima canlı bir hatıra olarak muhafaza etmiştir. Mezkûr hadîsde ifâde edildiğine göre o, *Hacar* şehri ve *Muşakkar* kalesinden bahsetmektedir; şöyle der:

> "— ez-Zâre su kaynağı yakınında durdum"

Hâlen *Riyâd* ve *Zahrân* şimdiki adıyla *el-Hufûf* olarak geçen varlıklı ve zengin şehir işte bu *Hacar* şehriydi. *el-Muşakkar* ise, *Hacar*'ın yakınında ve muhtemelen Kaare dağı üzerinde kurulu bir başka şehirdi. *"Ez-Zâre* su kaynağı" ise bugün de mevcut olup aynı adla anılmaktadır; *Zahrân*'dan *Kuveyt*'e doğru giden yol üzerinde ve 10 ilâ 20 km. kadar uzaklıktaki çok geniş bir vâha içindedir (Daha fazla bilgi edinmek için bkz: "Les Voyages du prophéte avant I'Islam" adıyla *Festschrift Henri Laoust*'ta ve *Bulletin d'Etudes Orientales,* Di-

740. Seyyid Suleymân Nedvî'nin *'Arbôn ki Jahâzrânî,* s. 30'da kayıtlı bir şiirdir
741. A. b. Hanbel, IV, 206

maşk 1977, c. 90, s. 221-230'da neşredilen makalem; kezâ bkz. "Sur les traces du Saint Prophéte dans son voyage en Arabie de L'Est" *France-Islam,* Paris, 1975 No. 93-95.

669. *Makrîzî*'nin verdiği bilgiye göre[742], 3. Hicrî yılda cereyan eden *Uhud* savaşı sırasında, önemli sayıda *'Abd'ul Kays*'a mensup kimseler Medine'ye geldiler. Belki de bunlar bir hubûbat kervanının adamlarıydı. Aynı yazar[743], 5. Hicrî yılda Resûlullah'ın *Benû'l-Mustalık*'a karşı tertiplediği askerî sefer sırasında, *'Abd'ul-Kays*'lara mensup biri yolda ona raslamış ve bu zât İslâma girmiştir. İslâmın daha sonra bu kabile içinde gösterdiği gelişme epey önemli ölçülere varmış olmalıdır ki 8. Hicrî yılda Muhammed A.S.S. bu kabileyi, İbn Sa'-d'ın bize bildirdiğine göre[744], Bahreyn'de oturan kimseler aracılığıyla, Medine'ye yirmi kadar mevcudu olan bir hey'et göndermeleri için dâvet etmiştir. Aynı kaynağın bildirdiğine göre hey'et mensuplarının tamamı Gayrı Müslimdi. Hattâ onlar arasında bir de Hıristiyan bulunuyordu. Bu hey'etle ilgili aşağıdaki diğer bilgileri Buhârî'den çıkarıyoruz[745]:

a) Bir gün Resûlullah hiç de âdeti olmayan bir saatte namaz kılmaya başladı. Zevcesi *Umm Seleme* buna hayret ettiğinden sorması üzerine şu cevabı verdi:

> "— İhtidâ ettiklerine dair haberi getiren *'Abd'ul-Kays*'lar hey'etinin gelişi, öğlen namazından sonra kıldığım nâfile (sâir Müslümanlar için sünnet teşkil eder) namazları tamamlamama mâni oldu; onları ancak şimdi ikmâl ediyorum"

b) Medine'de inşa edilen Mescid'den sonra, içinde Cumâ namazlarının kılınmasına müsaade edilen ilk mescid, *'Abd'ul Kays*'ların ülkesindeki bugünkü *(el-Hufûf* bölgesi) *Cuvâsâ* şehrinde inşâ edilen câmidir.

c) *'Abd'ul-Kays*'lılar Resûlullah'ın huzuruna girdiklerinde onlara şöyle hitâp etti:

> "— Ey halk, hoş geldiniz; sizler ne bir haysiyetsizliğe ve ne de bir pişmanlığa uğrayacaksınız"

Onlar ise şöyle cevap verdiler:

---

742. Makrîzî, I, 169
743. *A.g.e.*, s. 196
744. İbn Sa'd, I/2, s. 54
745. Buhârî, 64/49, ve 69, No. 1-4

"— Ey Allah'ın Resûlü! Bizi birbirimizden ayıran, aradaki putperest*Mudar* kabilesinin topraklarıdır; Eşhur'ul-Hurum zamanı müstesnâ, istediğimiz zaman serbestçe senin huzuruna gelemiyoruz. O halde sen bize İslâmın ana noktalarını öğret; bunlar bizim Cennete girmemiz için kâfi gelecek ve bölgemizdeki Gayrımüslimler arasında bunları tebliğ edebileceğiz"

O da şöyle cevap verdi:

"— Size 4 şeyi yapmanızı emrediyor ve 4 şeyden de çekinmenizi tenbih ediyorum:
Allah'ın Bir'liğine inanmak suretiyle:
1- Günlük namazları kılmak,
2- Zekât vergisini vermek,
3- Ramazan ayı boyunca oruç tutmak
4- Ganîmet mallar'dan beşte birini Devlet Hazînesine devretmek; ve ayrıca sizin alkolü içkileri içmenizi yasaklıyorum"

670. *Buhârî*'nin eserinde nakledilen bu hadîs, bize sadece *Rebî'a*lıların bir kolu olan bu kabile ile *Mudar* kolunun komşuları arasında bir savaş halinin o sırada mevcud olduğunu değil, aynı zamanda alkollü içkilerin bu insanların iktisâdi ve sosyal hayatında İslâm Öncesi devirde sahip olduğu önemi de gösterir.

671. *İbn Sa'd'*da verilen bilgiye göre[746], *Cuvâsâ'*da müstahkem bir kale vardı ki Resûlullah'ın vefatından sonra ortaya çıkan irtidâd çatışmalarında âsîlere karşı Müslüman vâli bu kaleye kapanarak kendisini savunmuştur. Yazar aynı zamanda, yukarda zikri geçen 20 kişilik hey'etle birlikte Müslüman vâlinin Medine'ye geldiğini ve *el-Alâ'ubn'ul-Hadramî* adlı vâlinin vazifesi başında bulunmadığı bu müddet esnâsında Hükûmet işlerinin görülmesini *el-Munzir'ubn Sâvâ'*nın üzerine aldığını da yazmaktadır[747]. Resûlullah'ın *'Abd'ul-Kays'*lara gönderdiği bir mektubun metni mâlumumuzdur[748]:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla! Bu, Resûlullah Muhammed'den Abd'ul-Kays'lar ve Bahreyn ile etrafındaki topraklarda oturan insanlar için gönderilmiş bir yazıdır: Benim huzuruma, İslâma girip bağlanmak, Allah'a ve Resûlüne inanmak suretiyle geldiğinizi, O'nun dîninin hükümlerine tâbi olmuş bulunduğunuzu (beyân ederim). O halde, sizin hoşunuza gitse de, gitmese de Allah'a ve O'nun Resûlüne itaat etmeniz, namazınızı kılmanız, zekât verginizi ödemeniz, Beyt'ullah'ı haccetmeniz, ve Ramazan ayında oruç

746. İbn Sa'd, IV/11, s. 78
747. *A.g.e.*, s. 77
748. Ömer'ul-Mavsılî, *Vesîle*, VIII, Vr. 31/b-32/a; *el-Vesâ'ik*, No. 72/a

tutmanız (şartıyla bunu) kabul ettim. Velev ki şahsınız aleyhine de olsa daima Allah rızası için adâletle hareket ediniz. (Yine ben), sizin içinizdeki zenginlerin fazlalık teşkil eden mallarından alınıp aranızdaki fakirlere dağıtılmasını (size tavsiye ederim). (Bu zekât vergisi), Müslümanların mallarında Allah'ın ve Resûlünün tanzim edeceği farz olan miktarlarda yılda bir defa (tahsil edilecektir)"

672. Bu kabile ile ilgili bir diğer mektup daha vardır, fakat bu ikisinden hangisinin daha önce yazıldığını tayin ve tesbit hususunda güçlükler bulunuyor. Bu ikinciyi size göstermeden evvel işaret etmek durumundayız ki, mektubu alacak olan kimsenin adı bir çok müşkiller yaratmaktadır. Mektup metnini nakleden yegâne kaynağımız *İbn Sa'd*[749]'daki kayda göre, hitâbe kısmı, "'Abd'ul-Kays'ların büyüğüne"(:el-Ekber min 'Abd'il-Kays) şeklindedir. Ancak *İbn Sa'd*'ın neşrinde tercih edilerek kullanılmış bir diğer yazma nüshada muhâtap *"el-Ekber'ubn Abd'il-Kays"* şeklindedir. Şurası var ki *el-Ekber* adı bu ailenin neseb kayıtlarında görülmemektedir; diğer yandan bu kelimenin Araplar arasında insan adı olarak kullanılmadığı gerçeği vardır. Bana kalırsa yazmadaki bu kelimeyi, *"Lukeyz'ubn Abd'il Kays"* olarak okumamız gerekmektedir. Bu tercihimiz, el yazması, kitapların icabında hatalı yazılar taşımaları bakımından değil, aynı zamanda tarihî bilgilerimizle de bağdaşır durumu dolayısiyle mümkün görülebilecektir. Zîra, yukarda isimlerini saydığımız 20 kişilik temsilciler hey'eti arasında, *'Abd'ul-Kays'*ların bu kuvvetli koluna mensup bazı üye adlarına rastlıyoruz: Bunlar *Lukeyz* adlarıdır[750]. Vesika metni aşağıdadır:

"Resûlullah Muhahammed'den el-Ekber(yahut Lukeyz)'ubn Abd'il Kays'a: Onlar, Allah'ın ve Resûlünün emân ve himâyeleri sâyesinde Câhiliyyet zamanlarında (yani İslâma girmelerinden önce) işledikleri cürüm ve cinâyetlerden berî ve muaftırlar. Akdetmiş oldukları sözleşmelere vefâ göstermek onların borcudur. Buna mukabil onların hubûbat yolları kesilmeyecek, yağmur sularının yeşerttiği çimenlikler(otlaklar) onlara yasaklanmayacak, olgunluk zamanı geldiğinde meyvelerin toplanmasına mâni olunmayacaktır. el-'Alâ'ubn'ul-Hadramî, onların toprakları, denizleri, yerleşik hayat süren insanları, gezgincileri(*savâyâ':* acaba göçebeler mi kastediliyor?) ve onlardan çıkarılan askerî sefere elverişli her şey üzerinde Resûlullah'ın mûtemed bir memurudur. Bahreyn ahâlisi, her çeşit tehlikeye karşı el-'Alâ'nın emân ve himâyesinden olacaklardır; her çeşit zorlama ve tecâvüzlere karşı onun yardımı (alınacaktır)ve çatışma halinde onun desteği(ne müracaat olunacaktır). Bu onları, Allah'ın teminatı ve sözü altında bağlayacaktır. Onlar Muhammed'e karşı sözlerinden caymayacaklardır. Onlar hiç bir tarafa baskın yapma-

---

749. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 72; İbn Sa'd, I/2, s. 32 ve *Anmerkungen*
750. Suheylî, II, 334; ayrıca bk. yukarıda 667. paragraf

yacaklardır. İslâm Ordusu kedilerine ganîmetten bir kısım ayıracaktır; onlar hakkında hükümde eşitlik, tutum ve icrâatta aşırı girmemek asıldır. Herhangi bir hüküm veya ahid'de her iki taraf da herhangi bir değişiklik yapmayacaklardır. Allah ve Resûlü buna şâhit olsunlar..."[751]

673. Bu mektupta aydınlatılmaya muhtaç bir çok karanlık nokta bulunmaktadır. Görüşlerimiz aşağıdadır: Önce "Cahiliyyet zamanlarında(yani İslâma girmelerinden önce) işledikleri cürüm ve cinayetler" ifadesini ele alalım; bu konuda önce akla hiç şüphesiz, Müslümanlara karşı işlenmiş kötü hareketler gelir ki işte bunları Resûlullah, onlar ihtidâ etmiş bulundukları için affetmektedir. Diğer bir ihtimal de, daha yukarda bahsettiğimiz gibi onların *Munzir'ubn Sâvâ'*ya karşı ayaklanışları olabilir. Bundan sonra "hubûbat yolları" (طريق الميرة) "yağmur sularının yeşerttiği çimenlikler" (صوب القطر) ve "meyvelerin toplanması" (جرم الثمار) gibi deyimler, bu yazıları tetkik eden herkesi zor durumda bırakmıştır. Caetani, "hubûbat yolları"ndan kastedilen şeyin, yazın *'Abd'ul-Kays'*ların İran Hükûmeti'nin müsaade etmesiyle sürü hayvanlarını yayıp otlattıkları *Fırat* vâdisinin bazı kısımları olduğunu ileri sürmektedir[752]. Aynı yazara göre, "yağmur sularının yeşerttiği çimenlikler" ise, sürü hayvanlarının kış aylarını geçirdiği Arabistan içlerindeki otlaklardır. "Meyvelerin toplanması (harîm)" ifadesi hususunu ise *Caetani* hiç bir tefsire tâbi tutmamaktadır; o sadece *Welhausen'*in almanca tercümesini yani "geheiligten Frühte" çevirisini italyancaya "frutti consecrati" şeklinde aktarmıştır. Bizim görüşümüz odur ki, bütün bu ifade ve terimler, vergilerin toplanmasında uygulanan usullerle ilgilidir. Bu sonuncuyu arapçada *harîm* (حرم) olarak değil, *cerîm* (جرم) olarak noktalayarak okumak lâzım gelir ki bu, İslâm botanikçisi Dîneverî'ye göre[753] "toplama" mânasına gelir. Gerçekten de her iki kelimeyi birbirinden ayıran şey yukarda görüldüğü gibi sadece bir "nokta"dır. Balâzurî'de ise şu bilgileri bulmaktayız[754]: "(İslâm Hükûmeti) Bahreyn ahalisi ile, onların yeterli bir çalışma göstermeleri ve meyveleri onlarla bölüşmeleri hususunda bir anlaşmaya varmıştı". Herhalde burada söz konusu edilen şey, Devlete ait hurmalıklar ve bahçeler olsa gerektir. Her hâl ü kârda Resûlullah öyle anlaşılıyor ki, meyveler toplandığında *'Abd'ul-Kays'*lar, vergi memurlarının gelmesini beklemeksizin bunları kullanmak, harcamak hususunda onlar lehine bir rızâ gösterdiğini beyân

751. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 72
752. Caetani, 8. sene, paragraf 186, n. 2
753. *Kitâb'un-Nebât*, Uppsala 1953, "Cerîm" maddesi
754. Balâzurî, *Futûh*, s. 78

etmektedir. "Yağmur sularının yeşerttiği çimenlikler" ise, sürü hayvanları üzerine konan vergilerle alâkalı bir terimdir. Yine aynı şekilde Resûlullah, onların vergi memurlarının gelişini beklemeksizin yağmurlar yağdıktan sonra bu otlakları kullanmalarına müsaade etmektedir. Diğer bir çok kabile için mevzû bahis olduğu şekilde, vergi tahsil etmek üzere otlaklara bizzat giren Devlet memurlarının sahip olduğu haklar gibi bir takım haklara *'Abd'ul-Kays'*ların da sahip olacaklarını Resûlullah açıklamaktadır. "Hubûbat yolları" terimi ise, bize göre, zırâî mahsullerin ihrâcı meselesine işaret etmektedir. Bu kabile zırâî vergiler ödeme mükellefiyeti altına sokulmuştu, fakat onlar vergi tahsildarlarının gelmelerini beklemeksizin, belli mevsimi gelince zırâî mahsullerini ihraç imkânlarından mahrum edilmemiş oluyorlardı. Bu durumda Resûlullah, vergiye tâbi mahsullerin miktarını tesbit hususunda, bu kabilenin namuskârlığına itimat ediyordu.

674. Aydınlatılması daha da zor olan husus, savaşlar ve bunlardan elde edilen ganimet mallar meselesidir. Muhakkak ki bu gibi bölgelerde bulunan Müslüman vâliler, düşman üzerine askerî kuvvetler sevki hususunda merkezden talimat alıyorlardı; fakat burada mevzu bahis olan düşman, acaba İran'lılar mı idi, yoksa hasım Arap kabilileri mi idi? İslâm öncesi baskın savaşlarında *'Abd'ul-Kays'*lar, hiç şüphesiz elde ettikleri ganimeti tamamen kendilerine ayırıyorlardı. İslâma girişlerinden sonra ise, aynı zamanda Kur'ân'da da yer alan bir hükme göre[755], İslâm Ordusu veya askerî birliklerine bu kabileden katılanlar akıncılık sonu ele geçen malların beşte birini ***(hums)*** Devlet Hazinesi'ne yatıracakları şeklinde bir mükellfiyet altına sokulmaktaydılar.

675. Resûlullah'ın, *'Abd'ul-Kays'*ların bir kolunun temsilcisi olan *Muşemric'ubn Hâlid es-Sa'dî'*ye bir su kaynağını *iktâ* olarak ihsan ettiğini biliyoruz[756]. Ancak bu *iktâ* tasarrufunu gösteren mektup metni, elimize geçmemiştir. Ayı şekilde *'Abd'ul-Kays'*ların, gönderdiği hey'et içinde bulunan *Şubeyb'ubn Kurra* ve *Suhâr'ubn'ul-'Abbâs'*a da verilen ve fakat temas ettiği konulara dair bir mâlumat dahi elde edemediğimiz diğer iki mektubun metinleri de elimize geçmemiştir.

Benû Hanîfe kabilesi:

676. O sırada Arabistan'ın en kuvvetli kabilelerinden biri olan *Hanîfe Oğulları* kabilesi, *Necd* bölgesinde yaşamaktaydı. Bu bölge

755. K. 8/41
756. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 75, 73 ve 74

münbit topraklara sâhiptir; öyle ki, İkinci İslâm Halifesi Ömer R.A. zamanında, sadece bir tek otlakta muhafaza edilip yayılması için Devlet Malı otuz bin develik bir sürü buraya gönderilmişti. Yine burada, çok geniş alanlara yayılmış ormanlıklar da bulunuyordu[757]. Öyle anlaşılıyor ki o sırada bugünkü *Riyâd* yakınlarında kurulu ve fakat halen yeri belli olmayan *Yemâme* şehri, bu *Benû Hanîfe* kabilesinin baş yerleşim mıntıkasıydı. Bu şehir, Arabistan'ın buğday ambarı durumundaydı[758] ve Mekke'liler hubûbat ithalâtlarını geniş ölçüde bu bölgeden karşılıyorlardı[759]. Bu durum karşısında, *Benû Hanîfe*'nin undan yapılmış bir hamur ile birlikte yoğrulup pişirilmiş hurmalardan yapılmış bir puta tapmaları bizi şaşırtmamaktadır. Bir defasında bu kabile mensupları, bir kıtlık esnasında bu putu yıkıp yiyecek olarak kullanmışlar ve böylece, hasım bir kabilenin şâirine, şu hiciv ve alay dolu mısraları nazmetmesine fırsat vermişlerdi:

"Hanîfe'ler Tanrılarını yiyip yuttular,
O kuraklık ve kıtlık sırasında,
Tanrılarından hiç de korkmadılar,
Bunun doğuracağı âkıbet ve kötü son'dan!.."[760]

677. Aşağıdaki olay, bu kabilenin sahip olduğu meziyetlerle birlikte kusurlarını daha yakından anlayabilmemiz için kafi gelecektir: *Kilâb* kabilesine mensup biri, pek güzel bir kadın olan karısı ile birlikte *Benû Hanîfe* kabilesinden *'Umeyr'ubn Sulmâ*'ya sığınıp himâyesine girdi. *'Umeyr*'in kardeşi *Kureyn* bir müddet sonra bu kadına sarkıntılık etmeye başladı. Zavallı mülteci, bu genç delikanlıya karşı karısını, ancak onunla konuşup bu hareketlerinden vazgeçirmeye çalışmakla müdafaa edebildi. Genç ise gayet kızgın bir halde, ağabeyinin uzun bir seyahate çıkmasını bekleyip bu *Kılâbî*'yi öldürdü. Maktûlün kardeşi haberi duyar duymaz, *Benû Hanîfe* topraklarına çıkageldi ve himâye veren şahsın babasının kabrini ziyaret edip, bu öldürme olayını şikâyet konusu edinen bir şiiri, mezarı başında okudu. *Umeyr* çıktığı seyahatten evine döndüğünde kardeşinin işlediği cürmü ve ayrıca babasının mezarı başında bir şikâyet şiirinin de okunduğunu öğrenir öğrenmez, öz kardeşi olan kaatili hemen yakalayıp öldürülen şahsın kardeşine intikam almak üzere teslim etmekte gecikmedi. Kaatilin ailesine mensup diğer fertler araya girip onun serbest

---

757. *EI*, "Necd" maddesi
758. Tabarî, I, 1919
759. İbn Hişâm, s. 997-98
760. *Lisân*, "Te-Be-'Ayn" maddesi; Ebû Zeyd el-Belhî, *el-Bed' v'et-Te'rih*, IV, 31-32

bırakılması için tazminat tesbit etmek üzere öldürülen şahsın kardeşi ile müzâkerelere başladılar ve hattâ meblâğı, bu gibi vakâlarda ödenen örfî kan diyetinin iki misline kadar çıkardılar; ancak gayretleri boşa gitti. Kendisine teslim edilen esiri ile birlikte bu Kilâbî'nin *Yemâme* vâdisindeki kendi topraklarına emniyet ve selâmet içinde dönene kadar 'Umeyr bizzat onlara refakat etti; sonra kendi kardeşini bir hurma ağacına bağlayarak, Kilâbî'den musaade aldı ve ona: "Mâdemki sen kan diyetini kabul etmek istemiyorsun, senden bir lûtuf bekliyorum: Ben buradan ayrılıp kendi ülkeme gidene kadar bekle ve sonra esirine ne istersen onu yap; ancak hayatın boyunca karşıma çıkma!.."[761]

678. İran Hükûmdarlarının kabile başkanlarına karşı lutufkâr davranış ve siyasetleri sonucu, bu bölgede İran tesiri hayli büyük olmuştur; fakat Benû Hanîfe'ler kendilerini bir Devlet içinde şekillendirmekten henüz uzak bulunuyorlardı. İslâmdan az bir zaman önce *Yemâme*, Kinde Devleti'nin Hükûmdarı *Mu'âviyet'ubn Hucr*'un oturduğu başşehirdi; kendisi babasının hükûmdarlığının diğer bir vârisi olan kardeşinden ayrılmış bulunuyordu[762]. *Yemâme* bölgesinde *Muşakkar*(:Hacar)'da kurulan yıllık fuar, Araplar arası bir önemi haizdi ve 10 Muharrem gününden başlayarak 20 gün boyunca kurulu kalırdı[763]. Kâ'be'deki Hac, *Benû Hanîfe*'leri oraya çekmesine mukabil[764], *Yemâme* ve *'Umân* bölgesinde de, Mekke Kureyş'lilerinden olup buraya gelip yerleşmiş kimseler de vardı[765].

679. İbn Hişâm, Benû Hanîfe'den olan *Sumâmet'ubn Usâl* ile *Havzat'ubn Alî* için "Yemâme'nin iki hükûmdarı" deyimini kullanmaktadır[766]. Acaba bunlar birlikte hükmeden iki kral mıydılar? Her neyse, işte bu *Sumâme*, Resûlullah'ın Medine'ye Hicretinden önce Mekke'yi ziyâret etmişti. Kendisini İslâma girmeye dâvet ettiğinde *Sumâme* buna şu cevabı vermiştir; "— Bir daha bu teklifini tekrarlarsan seni öldürürüm"[767]. Daha sonraki bir zamanda da aynı şahıs, Resûlullah'ın kendisine gönderdiği bir elçiyi de öldürmeye kalk-

761. *Muhabbar*, s. 351-52
762. *A.g.e.*, s. 369
763. *A.g.e.*, s. 268
764. İbn Hişâm, s. 283
765. *Muhabbar*, s. 168-69
766. İbn Hişâm, s. 971
767. İbn Hacer, *İsâbe*, No. 961

mış ve amcasının araya girmesiyle bundan kaçınmıştı[768]. Buraya âniden çıkagelen bir İslâm askerî birliği *Sumâmê*'yi kıstırmış ve onu yakalayıp Medine'ye getirmiştir; kendisi işte burada *Mescid'un-Nebî*'deki bir sütûna bağlı tutulmuştu. İbn Hişâm'ın verdiği bilgiye göre, bu askerî devriye mensupları onu tanımıyorlardı[769]. Muhammed A.S.S. onu tanır tanımaz kendisine saygı gösterilmesini emretti ve bizzat kendi evinden bu pisboğaz ve obur esirine yiyecek gönderdi; zîra bir deveden bir defada sağılan süt ona kâfi gelmemişti. Resûlullah ne zaman onun yanından geçse, onu İslâma girmeye devet ediyordu. *Sumâme*'nin ise ona verdiği cevap hep aynıydı: "Şayet beni öldürecek olursan, zaten kanı dökülecek kaatil bir kimseyi *(zû dem)* öldürmüş olacaksın; şayet kan diyeti kabul etmek istersen istediğin ne ise hepsini iste (veririm)" (Burada işaret edilen, Sumâme'nin kimin kanını döktüğüne dair bir bilgimiz yoktur). Onun bu sözlerine Muhammed A.S.S. hiç bir cevap vermeksizin oradan uzaklaşıp gidiyordu. *Sumâme* bu arada Câmide olup bitenleri bizzat gözleriyle görüyor ve İslâm dîninin ne demek olduğunu iyice anlıyordu. Üç gün sonunda, o yine mûtad cevabını tekrar ettiğinde Resûlullah, onun hiç bir fidye alınmaksızın serbest bırakılması için emir verdi. *Sumâme,* Câmi'den çıktı *Bakî* Koruluğuna girdi, burada bir güzel banyo yapıp temizlendikten sonra Muhammed A.S.S.'ın huzuruna döndü geldi ve ihtidâ ettiğini ona bildirdi; onun bu hareketine Resûlullah:

> "Şu âna kadar sen bana dünyanın en iğrenç adamı gibi duruyordun; işte artık şimdi seni herkesten çok takdir ediyorum"

Akşam olunca bir çok hizmetçi her zaman olduğu gibi ona yemeğini getirdiler ve sonunda kendisine getirilen yemeklerin çoğunu yemeyip geride bıraktığını görerek şaşırdılar. Durum Resûlullah'a anlatıldığında o:

> "Buna hiç şaşmayınız; mü'min insan bir mide ile, kâfir ise yedi mide ile yemek yer"

Bir müddet sonra *Sumâme* ülkesine dönmek üzere Medine'den ayrıldı; yolu üzerinde Mekke'ye uğradı ve orada Beyt'ullah'ta İslâmî esaslara göre herkesin gözü önünde namaz kılarak milleti şaşkına uğrattı. Hemen onu öldürmek üzere kıskıvrak yakaladılar fakat içlerinden birinin Mekke'nin *Yemâme*'den gelecek hubûbata ne kadar çok ihtiyacı

---

768. İbn Sa'd, V, 405
769. İbn Hişâm, s. 996

olduğunu hatırlatması üzerine kendisini serbest bıraktılar. Ancak *Sumâme* onlara şöyle dedi:

> "— Bundan sonra, Muhammed A.S.S. müsaade etmedikçe benim ülkemden birtek tane hubûbat bile alamayacaksınız".

Gerçekten de Mekke'de bir müddet sonra kıtlık belirince, bu yasaklama(ambargo)nın kaldırılması için hasımları Resûlullah'a müracaat edip ricada bulunmaya mecbur olmuşlardır. Ve o da dediklerini yapmıştır. Bu olayın cereyan ettiği tarih 6. Hicrî yılın başlangıcıdır[770]. *İbn Hişâm*'da, 7. Hicrî yıl başlarında "Yemâme'nin iki hükûmdarına" bir elçi gönderilmesi ile ilgili kayıt, belki de Resûlullah'ın *Sumâme* aracılığı ile diğer hükûmdar *Havza*'ya gönderdiği elçiye işâret etmektedir. Zîra *Sumâme, Havza*'nın bulunduğu aynı bölgede hükmediyordu ve esâsen İslâmiyeti kabul etmişti.

680. *Salît'ubn 'Amr* adındaki muhâcir müslüman Habişistan'dan dönüp geldiğinde "kendisi *Yemâme*'ye sık sık gidip geldiğinden"[771], *Havza*'ya götürülecek tebliğ mektubu için onu elçi tayin etti. Aynı kaynak*(:Suheylî)* şu bilgiyi de vermektedir: "Tarihçi *Vesîme* nakleder ki İran İmparatoru *Havza*'ya bir kraliyet tâcı göndermişti. Kendisine gelen bu elçi şöyle dedi: '— Ey Havza! Sen şu anda gülünç durumdaki bir Başkan'sın ve Cehennem'e gitmeleri mukadder insanların da öncüsü bulunuyorsun. Gerçek Başkan, İmân etmesiyle kendisini koruyup esirgeyen ve zühd ü takvâdan gıdasını alan kimsedir v.s." İran İmparatoru tarafından üzerinde kıymetli bir de taş bulunan başlık, kendisinin *Zu't-Tâc* (Tâc sahibi) lâkabıyla anılmasına sebeb olmuştu[772]. Böylece *Havza, Şosroes*'in bir "müttefiki" durumundaydı ve bu sebeble kendi ülkesinden geçen iran ticaret kervanlarının himâye ve muhafızlığını yapıyordu. Tarihî kaynaklarda Resûlullah'ın kendisine gönderdiği mektup ile *Havza*'nın buna verdiği cevap muhafaza edilmiş bulunmaktadır. *Havza* yazısında şöyle diyordu:

> "Senin beni kabûle davet ettiğin şey ne kadar fevkalâde, ne kadar güzel. Ben ise halkımın şâiri ve hatîbiyim; bu sebeble Araplar bana hürmet gösterirler. O halde sen bana elinde bulundurduğun (siyasî-mülkî) kuvvetin bir kısmına beni de ortak yap ki ben de senin yolundan gideyim..."[773]

---

770. Dıyârıbekrî, *Te'rîh'ul-Hamîs*, II, 3
771. Suheylî, II, 253
772. İbn Dureyd, *İştikaak*, s. 209; İbn Abdi Rabbih, *'Ikd* (Bulak neşri), II, 67
773. *el-Vesâik'us-Siyâsiyye*, No. 68

Samîmî bir îman değil de bir takım dünyevî hırslar, bir Resûl nazarında pek fazla bir değer taşımaz. Bundan ayrı, kısa bir zaman sonra bu yaşlı Yemâmeli Başkan öldü gitti. İki yıl sonra, Muhammed A.S.S.'ın ilâhî tebliğinin gerçekliğine inanmalarından ziyâde daha çok gün geçtikçe genişleyip büyüyen İslâm Devleti'nin kuvvet ve kudretinden çekindikleri için Medine'ye ciddi ve büyük bir sefâret hey'eti göndermenin zarûretine inandılar.

681. Gelen elçilerin Medine'de kaldıkları konak, *Remle bint'ul-Hâris*'in Evi idi. Burada onlara sabah ve akşam yemeği çıkarılırdı ki "bazan ekmek ve et, bazan ekmek ve süt ve bazan da ekmek ve tereyağ yahut hurma"[774], sofrada bulunanlardandı. *Suheylî*ye göre[775], *Yemâme*'den gelen bu elçilik hey'etinin ileri gelen şahsiyeti o sırada 148 yaşında bulunan *Museylime* idi; kendisi Resûlullah'ın babasının doğmundan evvele isâbet eden bir zamandan beri kendi ülkesinde *Rahmân'ul-Yemâme* lâkabıyla anılırdı. Hiç şüphesiz *Museylime*, Resûlullah'ın *Havza* ile olan mektuplaşmasından haberdârdı. Buna rağmen o, aynı imtiyazları tanıması rica ve isteğinde bulundu. Muhammed A.S.S.'ın hemen önünde o sırada, kopmuş bir hurma dalı bulunuyordu; onu kaldırdı ve şöyle dedi:

"— Şayet benden bir tek bunu bile istesen sana onu vermeyeceğim"[776].

Bu oturum ve görüşme esnâsında *Museylime*'nin adamları kendisini çadırımsı bir örtü altında tutuyorlardı. Bu tuhaf âdet, örtü altındaki kimsenin, alelâde halk tabakalarına mensup insanlar tarafından bakılıp görülemeyecek kadar büyük bir şahsiyeti olduğunu gösterme gayesine mâtuftu. *İbn Hişâm*(ve *İbn Sa'd* tarafından da eserine katılan) bir diğer anlatıma göre *Museylime*, misafir edildiği mezkûr konakta kalmış ve Resûlullah ile hiç görüşmemiştir. Bu anlatıma göre, görüşmelerin sonunda hey'et üyeleri İslâmı kabul ettiklerinde Resûlullah o sırada huzurunda bulunan elçilerden her birine hediyeler vermiş ve her zaman olduğu gibi, o sırada orada hazır bulunmayan bir üye olup olmadığını da sormuştu. Kendisine, develerin ve eşyaların başında yaşlı başkanı bıraktıklarının söylenmesi üzerine o şuna dikkati çekmişti:

"— Böylesine (yaşlı) bir kimse, daha az hürmete lâyık görülmemelidir"

Ayrıca kendisine, diğerlerine verdiği hediyelerden de göndermişti. *Yemâme*'ye döner dönmez bu *Museylime* kalkıp bu defa o da "kendisi-

774. İbn Sa'd, I/2, s. 56
775. Suheylî, II, 340
776. İbn Sa'd, I/2; İbn Hişâm, s. 945-46

nin bir Allah Elçisi(!) olduğu ve bunun Muhammed tarafından da kabul ve tasdik olunduğu" iddiasında bulunmaya başlamıştır. (O bu sonuncu iddiasını, huzurda bulunamayışı esnâsında bile kendisine bır hediye göndermiş olmasına dayandırıyordu). Böylece "Yalancı Peygamber" *Museylime* aldığı bir takım "İlâhi vahiyleri" etrafındakilere tebliğ edip yaymaya çalışıyordu ki bunlar, Kur'ânı Kerîm'ın sadece gülünç birer taklidi durumunda zavallı cümlelerdi. O aynı zamanda, yumurtayı, bir şişenin dar boğazından geçirmek v.s. suretiyle "mûcizeler" de gösteriyordu[777]. Belki de onun büyük bir kurnazlıkla ortaya koyduğu halk için en çekici konu, İslâmda yaptığı "reform" idi: Onun bu "reform"una göre *içki* yasağı kaldırılıyor, *zinâ* serbest bırakılıyor ve hattâ İbn Hişâm'da kayıtlı olduğuna göre[778], günlük beş vakit *namazlar da iptâl* edilip yürürlükten kaldırılıyordu. *Suheylî*[779] ise, bunun aksine, adını da verdiği ve bir takım mâceralarını naklettiği onun bir müezzininin de bulunduğunu zikretmektedir ki buna göre anlaşılan *Museylime*, başlangıçta sadece namazların sayısını azaltmış ve bundan sonra da bu ibâdet çeşidini tamamen lağvedip yürürlükten kaldırmıştır.

682. *Museylime*'nin iddiası, sadece Risâlet konusunda Muhammed'in bir ortağı olduğu şeklindeydi: Durmayıp Resûlullah'a yazdığı bir yazıda[780]: "Kureyş'lilerin asla adâletten şaşmayan insanlar olduklarını" ilâve ederek, onun bu peygamberlik iddiasını kabul ve tasdik etmesini ve ayrıca İslâm topraklarının yarısında kendisinin hakkı bulunduğunu ifâde ve beyan buyuruyordu. Cevap kesindi:

> "Resûlullah Muhammed'den, yalancıların yalancısı *(Kezzâb) Museylime*'ye; Allah'ın dosdoğru yolu üzerinde bulunanlara selâm olsun!.. Hemen ilâve edeyim ki yeryüzü Allah'a aittir: Kulları arasında kimi isterse onu, mülke sahip kılar; bütün işlerin sonunda selâmet, Allah'tan korkup çekinenlerindir".

683. Muhammed A.S.S., o bölgede bulunan Devlet Memurlarından konu ile gereği gibi meşgul olmalarını istediyse de kısa bir müddet sonra dünya hayatına vedâ etmiştir; böylece bu *irtidâd*(dînden dönme, çıkma) hareketiyle azimli bir şekilde mücâdele etmek onun Halifesi Ebû Bekr R.A.'a nasib olmuştur. Kanlı savaşlar birbirini takip etmiş ve fakat sonunda, büyük kumandan *Allah'ın Kılıcı Hâlid*, bölgede nizam ve sükûnu yeniden tesise muvaffak olmuştur. Ancak masallarda görülen 150 yaşına rağmen *Museylime* daha önce de

777. Suheylî, II, 340
778. İbn Hişâm, s. 946
779. Suheylî, II, 340-41
780. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 205-206

zikri geçen Temîm'li *Secâhî* ile evlendi ve onun sâyesinde savaşçılarının sayısını çoğaltmasını bildi. Fakat sonunda, aynı savaşçılarından bir bölük tarafından ödürülmekten kurtulamadı. Bu arada şunu hatırlatalım ki mü'min ve sâdık *Sumâme*'nin hizmetleri, bu karışıklık devresinde pek kıymetli olmuştu. *Vâkıdî*'de, *Museylime*'yi İslâm lehine çalışmaya teşvik eden o sırada yazılmış bir mektubun metni kayıtlıdır[781].

684. *Benû Hanîfe*'nin bir diğer Başkanı *Muccâ'at'ubn Murâre*, az raslanan şahsiyetlerden biridir. Kendisi bu kabileden olup Resûlullah'tan bir *iktâ*(tımar) elde edebilen yegâne kimsedir[782]. Kardeşi, *Benû Zuhl* kabilesi tarafından öldürülmüştü; Resûlullah ona yazdığı biryazı ile bu kabilenin cezalandırılacağını ve kardeşinin ölümünün yol açtığı zarar ve ziyânların elde edilecek ganimetten *Muccâ'a* lehine tazmîn ettirileceğini vaadetti[783]. Muhammed A.S.S.'ın vefatı üzerine, İslâm dîninden çıkmış mürtedlerle birlik oldu ve kendisini emri altındaki askerlerle kuşatmış bulunan *Hâlid*'i yanıltıp aldatmaya ve ondan pek istisnâî bir sulh anlaşması koparmaya muvaffak oldu[784]; şöyle ki: Kendisi ile birlikte kuşatılmış bulunan kabilesinin savaşçıları tamamen eriyip gidince sığındıkları müstahkem hisarda sadece kadın ve çocuklar kalmıştı. İşte *Muccâ'a*, bunları askerî elbise ve silâhlarla kuşandırdı; buna mukabil İslâm Ordusu, kuşatılmışlar arasında daha savaşacak bir çok askerin bulunduğunu sanarak, daha çok uzlaşmacı bir tavır takınmış ve *Halîfe Ebû bekr* de onun kusurlarını, yeniden hidâyet yoluna girmesi üzerine affetmiştir.

'Umân(Omân):

685. Doğu Arabistan sâhillerinin en güneyinde uzanan *'Umân* ülkesi o devirde Mekke'li tüccarlar için büyük bir çekicilik taşımaktaydı. Hicrî III. asrın İslâm botanikçilerinden Dîneverî, eserinde sık sık bu bölgeye has bitkilerden söz etmektedir; günümüzde de *Bureymî* bölgesinde petrol izlerine raslanmış bulunuyor. Resûlullah devrinda burada, *Ceyfer* ve *'Abd* adında iki kardeşin ortak hükûmdarlığı altında bir idare görmekteyiz[785]. Bu ikisinin babaları *el-Culandâ* İran İmparatoru tarafından *'Umân* kralı olarak tanınmıştı (belki de tayin edilmişti). Arabistan'ın en büyük ve en önemli yıllık iki fuarı yani

781. Vâkıdî, *Ridde*, s. 76; el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye, No. 283/7
782. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 69
783. *A.g.e.*, No. 70
784. *A.g.e.*, No. 71
785. Benim şu makaleme bakınız: "Le Reign Conjoint", *RSO*, 1953, s. 99-104

Suhâr ve *Debâ* şehirlerindeki fuarlar bu ülkedeydi. *İbn'ul Kelbî* bize nakletmektedir ki[786]:

"İran Hükûmdarları *'Umân*'ın Başkanlarını *Benû'l-Mustekbir* ailesi mensupları arasından seçiyorlardı. İşte bu Başkanlar, bu (fuar) bölgelerinde *Dumet'ul-Cendel*'deki diğer Başkanların gösterdikleri idare gibi bir idare tarzı gösteriyorlar ve netice olarak (ticarî mallar üzerinde) *öşür*(onda bir) vergisi tahsil ediyorlardı... *'Umân*'daki *Suhâr* fuarı için ise Receb ayının ilk günü Bahreyn'deki *Muşakkar* fuarından ayrılınmasını müteakip, aynı ayın 20. günü (ticarî kervanlar) *Suhâr* şehrine gelirlerdi. Buradaki fuar ise 5 gün sürerdi. *el-Mustekbir*'in oğlu *el-Culandâ* bu bölgede öşür vergilerini tahsil ederdi. Bundan sonra ise *Debâ* fuarı gelir ki bu şehir Arabistan'ın en büyük iki liman şehrinden biridir. Sind (bugünkü Pakistan), Hind, Çin'den gelen, Batı'dan Doğu'dan gelen bir çok tüccar burada buluşurdu. Işte bu *Debâ* fuarı ise, Receb ayının son günü faaliyete başlardı. Buradaki ticarî işlemler, sadece mal fiatının arzı ve bunun kabûlü şeklinde yürütülürdü. *el-Culandâ'ubn'ul-Mustek bir*, *Suhar*'da yaptığı gibi burada da öşür vergileri tahsil ederdi ve diğer bölgelerdeki krallar gibi hareket ederdi."

686. İslâm tarihçilerinin pek hoşuna giden, el-Culandâ'nın kızı bir küçük prensesin başından geçen bir olay vardır: Bu prenses, şefkatle sevdiği bir kaplumbağa ile oynardı. Bir gün bunu, sahip olduğu bütün mücevherlerle süsleyip sâhile oynamaya götürdü. Kaplumbağa birden denize süzülüp bir daha görünmemek üzere daldı gitti. Dehşete düşen prenses kıyıya koştu ve küçük avuçlarıyla denizin suyunu, bir yandan da adamlarına şöyle bağırarak, boşaltmaya başladı: "Yardıma koşun, nerdeyse birkaç avuçluk suyu kaldı"[787].

687. Deniz ticareti ile meşgul bir liman şehri olarak *'Adavla*'da, *adavlî*[788] adı verilen bir de gemi inşâ tezâhının bulunuşu bizi şaşırtmaz. "İran Hükûmdarı *Ardeşîr Bâbakân*, deniz kuvvetlerini, *Şıhr* şehrinde oturan *Ezd* kabilesinden devşirdiği Araplar arasında teşkil ederdi. Bu gerçek, İslâmdan altı asır (gerçekte dört asır) evvel cereyan etmiş bir olaydır..." "'Umân'daki *el-Mazûn* şehrine gelince; burada Yahudiler otururdu. Bu bölgedeki denizciler sadece bunlar arasından çıkardı"[789].

688. İranlıların *Ninova*'da çökertici bir mağlûbiyete uğramaları üzerine, *'Umân* Hükûmdarlığının *de facto* (fiilen) İran başşehri *Ktesi-*

---

786. *Muhabbar* adlı eserde kayıtlıdır. Bk. s. 265-66; ayrıca bkz. aşağıda, 1593-6. paragraflar
787. İbn Sîde, *Muhassas*, IX, 146; *Lisân*, "Kaf-Dal-Fe" maddesi
788. *Lisân*, "Kaf-Dal-Fe" maddesi
789. *A.g.e.*, "Mim-Zel-Nun" maddesi

fon ile olan bağları çözülmüş oldu. *'Umân*'ın kolaylıkla bu bağlarını İran'dan çözüp kendini Medine'de oluşan yeni siyasî otoriteye bağlamasındaki kolaylığa bakarak, *Sâsânî*'lerin diğer Arap bağımlı bölgeleri için göstermedikleri iyi ve samimi siyasî muameleyi bunlara gösterdikleri sonucunu çıkarmamız doğru olmaz.

689. Diğer komşu hükûmdarlıklara yaptığı gibi Resûlullah aynı sene (yani 7. Hicrî yıl), 'Umân'a da bir dîne davet mektubu gönderdi ve bunu, onlara teslim etmek üzere *'Amr'ubn'ul-'Âs'*a tevdi etti. Mekkeli büyük ticaret adamı *'Amr,* İslâm Öncesi devirde sık sık Mısır ve Habeşistan'a uğruyordu. Muhtemeldir ki kendisi, *'Umân* fuarlarına dahi gidiyordu; bu suretle, *Necâşî*'yi de evvelce tanınmış olması gibi, bu ülkenin hükûmdar ailesini de şahsen tanımak fırsatını bulabilmişti. Resûlullah'ın mezkûr mektubu şöyledir:

> "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla! Resûlullah Muhammed'den, *el-Culandâ*'nın iki oğlu *Ceyfer* ve *'Abd*'a:
>
> Allah'ın hidâyet yolu üzerinde bulunan kimselere selâm olsun! Ben her ikinizi de İslâmın çağırdığı yola davet ediyorum. Bu halde ikiniz de (İslâma) giriniz ve böylece ikiniz de emniyet ve selâmet içinde olunuz. Zîra ben Allah'ın, bütün insanlar için gönderdiği ve bütün canlı varlıkları aydınlatmak üzere vazifelendirdiği bir Resûlüyüm. (Allah'ın) sözü kâfirler üzerinde gerçekleşecektir. Bu duruma göre her ikiniz de İslâmı kabul edecek olursanız, her ikinizi de idare(iş) başında tutacağım. Fakat böyle olmayıp da İslâmı reddedecek olursanız bu halde mülk ve saltanatınızı elinizden alacağım: Süvârilerim bütün sizin ülkenizde karargâh kuracaklar ve benim *mübüvvet*im böylece her ikinizin de mülkü üzerinde muzaffer olacaktır. 'Ubeyy'ubn Kâ'b tarafından yazıldı"
>
> *(Mühür)*:
> Allah
> Resûl
> Muhammed[790]

690. Elçi *'Amr,* İslâm Hükûmeti'nin *Umân*'daki Özel Vâlisi olarak iş görme vazifelerini yüklenmekle birlikte, bölgede oturan Müslüman insanların vergilerini toplama ve bunlar arasında çıkan ihtilâfleri çözme gibi vazifeleri görme emrini de almış olmakla beraber, öyle anlaşılıyor ki Gayrı Müslimlerin işlerini idâre etme vazifesi, yerli başkanlara bırakılmıştı[791].

---

790. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 76; yeniden keşfedilen mektup aslı için aşağıda, 702 m./1 ve d. paragraflara bakılmalıdır

791. İbn Sa'd, I/2, 18

691. Bu mektup, sadece sıkı ve sert dili ile değil aynı zamanda tehdîd edip korkutucu ifadeleri, ve kezâ bu bölgede bir *"ortak hükümdarlık"* durumunu kabul etmesi bakımından da dikkat çekicidir. Muhammed A.S.S.'ın siyasî anarşi içindeki Arabistan'da tesis etmekte olduğu Devlet, öyle anlaşılıyor ki bir nevî *"konfederal"* yapıya sahipti: İslâm geldikten sonra bölgelerin eski şefleri bu yeni yapı içinde siyasî iktidarlarından bazılarını merkezî otoriteye terketmişler ve fakat diğer bazılarını da evvelce olduğu gibi kendi ellerinde bulundurmakta devam etmişlerdir.

692. Bu yazıya gönderilen cevabî mektub mechûlümüzdür; fakat şunu biliyoruz ki her iki Başkan da İslâmı kabul ettiler ve Özel Vâli *'Amr*'ın bu bölgede İslâmı yayma işini kolaylaştırdılar. Onların bu ihtidâlarının samimiyetle yapıldığını daha sonra cereyan eden şu olay doğrulamaktadır: Resûlullah dünya hayatına vedâ ettikten sonra, bu iki hükûmdara komşu bölgelerde irtidâd ve dînden çıkma olayları baş gösterdiyse de onlar İslâma sâdık kaldılar, sulh ve sükûnun bölgede yeniden tesisi için bir çok yardımlarda bulundular[792].

693. Daha önceki sahifelerde Resûlullah'ın *"Allah'ın Kulları, 'Umân prensesleri ve 'Umân Asbâzı ve Asbâz'lılara"* hitâben yazılmış ve vergilerden, değirmenlerden v.s. hususlardan bahseden bir mektubunu söz konusu etmiştik. *Ebû 'Ubeyd*'in vermiş olduğu bilgiye göre[793] bu *Asbâz*'lılar, İran menşeli idiler. Mektupta geçen *İbâdallah* (Allah'ın kulları) deyimi, *Benû 'Abdillâh'ibn Dârim* kabilesine işâret etmektedir. Yine mektuptaki *Asbâz'ul-'Umân*('Umân Asbâzı) deyimini de *bu bölgenin Ezd*'leri olarak kabul etmemiz gerekiyor; bunlar hakkında fazla bir şey bilinmemektedir.

694. Yine bölgeden çıkmış bir diğer "Tâc Sahibi"nden yani *Zû't-Tâc Lakît'ubn Mâlik*'den bahsedilir. *Taberî*'nin verdiği bilgiye göre[794], Muhammed A.S.S.'ın vefâtından sonra bu, sözde-peygamberliğini ilân etmiştir; onun hakkında bilinenler bunlardan ibarettir.

Samâve:

695. Arabistan'ın en kuzeyinde, Fırat nehrinin batı yakası üzerinde uzanan *Samâve* bölgesi, o sırada, adı değişik tarzlarda telâffuz olunan bir kabile tarafından iskân edilmiş bulunuyordu: *Di'il, Du'al, Du'il,* Arap dilinin ilk gramerini yazan bilgin *Ebû'l-Esved* işte bu kabileye mensuptur.

---

792. Tabarî, I, s. 1977-78
793. Ebû 'Ubeyd, *Emvâl,* Ha. No. 54
794. Tabarî, I, s. 1977

696. İbn Sa'd'ın kaydettiğine göre[795], "Allah'ın Resûlü, Samâve Hükûmdarı *Nufâset'ubn Fervet'id-Du'ilî*'ye bir mektup göndermiştir." Yazar ne bu yazının konusundan ve ne de bir özetinden bahseder; ayrıca bu haberin kaynağını da vermemektedir. Muhtemelen *Nufâse*, Resûlullah'ın bu İlâhî Dâvetine hiç kulak asmamıştır.

Yemen:

697. Arap Yarımadası'nın güney-batısında İran tesirinin hissedildiği en uzaktaki ülke Yemen'di. Bir çok vesilelerle daha evvel de gösterdik ki *"Mes'ûd"* adı da verilen, Arabistan'ın bu kısmı, birbiri arkasına gelen çok sayıda yabancı istilâ ve işgallerine mâruz kalmıştı. Birkaç bin senelik geleneklere sahip[796] müstakil yerli hükümdarlıklara bölünmüş, kuvvet ve kudret sahibi, kendi kültürünün varlığını ispat etmiş Yemen'liler bu yabancı işgal ve istilâlara asla rızâ gösterip boyun bükmemişlerdir[797]. Daha yukarda da belirttiğimiz gibi Habeş'liler bu ülkeyi işgal ederek hâkimiyetlerine son vermişlerdir. *Bâb'ul-Mendeb*'in ötesinden gelen bu siyâhîlerden kendilerini tek başlarına kurtarmada yetersiz ve güçsüz gören Yemenliler, İran Hükûmdarı *Şosroes* nezdinde, sözcülerinin de kullandığı kelime ile bu "kargalar"a karşı yardımlarını ricâ etmek üzere bir elçilik hey'eti gönderdiler. Bizanslılara karşı galip çıkmış bir kıral olarak o, belki de böylesine bir dileği yerine getirebilecek yegâne kimseydi. *Şosroes* tereddüt etti ise de sonunda siyâsî, dînî, v.s. sebeblerle hapishanelerde mahpus bulunan kimselere, Yemen'e gidip orada savaşmaları şartıyla hürriyetlerini iâde edeceği vaadinde bulundu. *Vihriz* adında bir kumandan, askerî birliğin başına getirildi. Habeş'li işgalci *Ebrehe*'nin yerini alan başkan ise, Yemenlilere destek olabilecek güçleri hesaplamaktan âciz biri idi ve netîcede, deniz yolu ile âniden görünüveren İran'lılar kolayca Yemen'i ellerine geçirdiler; bir kere de iktidarı burada ellerine aldıktan sonra, yerli Başkan olan *Seyf'ubn Zî Yazan*'a idareyi teslim edip

795. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 55

796. İstanbul'da Eski Şark Eserleri Müzesi'nde teşhir edilen 7515 sayılı eserde Sebe'lilerden kalma bir kitâbe görülmektedir. Bu, Habeşistan hükûmdarı Gadarat ile Hadramut kıralı Yed'ab arasında akdedilen bir ittifak anlaşmasına işâret etmektedir

797. Jacques Ryckmans'ın *l'Institution Monarchique en Arabie Méridionale*. (Louvain 1951, s. 317) adlı eserinde yazdığına göre. Yemen'in Habeşliler tarafından ilk işgali 370, ikincisi ise 575 senelerine raslar. Lippens ise, *Expédition en Arabie Centrale* (s. 100) adlı eserinde, bu bölgede bulduğu bir grekçe kitâbeden bahseder:

"Yâ Rab! Beni kurtar!"

Hiç şüphesiz bu kitâbe, Romalı'ların buraları işgalleri zamanından kalmadır

buradan ayrılmak onlar için söz konusu olamadı. İşte böylece buraya gelip yerli halk arasına karışıp giden bu İranlılara yerli Araplar; *Ebnâ* (kelime mânası: *Oğullar)*, adını vermiştir.

698. Yemen'in başşehri *San'â* ile *Ktesifon* arasındaki ilişkiler herhalde cereyan eden bu siyasî hadiselerden zarar görmüştür. 6. Hicrî yılda Yemen'in İranlı Vâlisi'nin adı *Bâzân* (yahut Bâzâm) idi. Daha önce naklettiğimiz bir "anlatım" da bu *Bâzân*'ın, İran İmparatorunun bizzat kendi oğlu tarafından öldürüleceğinin Resûlullah tarafından mûcize olarak kendisine bildirilmesinden sonra nasıl İslâma girdiğini nakletmiştik. Bu "anlatım"ın tamamen mevzû bir haber olmadığını ve bundan tarihen cereyan etmiş bir takım olayların izlerinin bulunduğunu söylemeye imkân görüyoruz; zîra *Bâzân* bir kere tarihe mâlolmuş bir şahsiyettir. Kendisinin yabancı menşeli bir vazifeli olmasına rağmen Resûlullah tarafından İslamı kabûl etmesi üzerine Yemen vâliliği görevinde tutulmuştur. Ve nihayet *Bâzân* bir müddet sonra öldüğünde, Resûlullah tarafından onun oğlu *Şehr,* Bâzân'ın yerine işbaşına getirilmiştir. Resûlullah'ın vefatından sonra ortaya çıkan *"ridde"* isyanları sırasında, Yemenli "dînden çıkanlar" ile "isyancılar"ın, *Şehr*'in kumandası altında savaşan İslâm Ordusunu mağlûp ettiklerini ve savaş alanında *Şehr*'i katlettiklerini görüyoruz.

699. Tarihî kayıtlardan anlaşıldığına göre *Bâzân* tarafından Medine'ye gönderilen ve herhalde siyasî bir vesikayı da beraberlerinde getiren iki elçi, Yemen'deki İran aleyhtarlarına karşı Medine'nin yardımını talep etmişlerdi. *Ninova*'da İran'ın mağlûp düşmesi, Yemen'de bulunan bu İranlıların *Ktesifon*'dan herhangi bir yardım alma, ümidlerini kesmelerine sebep olmuştu. Bu bakımdan, Resûlullah'ın yardımını alabilmeleri için bu İranlıların "İslâma girmek"ten başka bir çarelerinin kalmadığını düşünmeleri bizi hayrete sevketmemelidir. Yine onlar, bu devirde yığın halinde İslâma giren yegâne halk kitleleri de değildir. İşte insanların halk yığınları halinde birbiri arkasına İslâma girişleri dolayısiyle Muhammed A.S.S.'ı Kurânı Kerîm, şu âyetleriyle kutlamaktadır:

> "Allah'ın yardımı ve zaferi ulaştığında, bunun sonucu olarak sen insanların birbiri arkasına yığınlar halinde Allah'ın bu dînine girdiklerini görürsün. Bu halde sen artık Rabbine hamd ve şükürler ederek onu yücelt, tesbih et ve ondan af talep et! Gerçekten de O, af ve mağfireti pek geniş olandır"[798].

700. Böylece Yemen'de, İranlılara karşı olmak üzere bir "milliyetçilik" duygusu alevlendi ki Muhammed A.S.S.'ın vefâtından

798. *K.* 110/1-3

sonra isyana kalkanlardan biri tarafından, henüz daha kararını vermemiş olan kabilelere hitâb eden ve onları ayaklanmaya çağıran bir mektupta şu cümleleri görüyoruz: "Ebnâ'lar (İranlılar) aramıza girip yerleşmiş tufeylî'lerdir; onları yurdumuzdan çıkarıp atabilmemiz için bizimle işbirliği yapın"[799].

701. Muhammed A.S.S. her zaman ve yerdeki politikasını aynen takip ederek, Yemen'de de geniş bir eğitim faaliyetine girişti; böylece İslâm, çok yüksek değer ve yeteneklere sahip bir halk yığınının gönlüne iyice işlemiş olacaktı. O'nun Yemenlilerle ilgili şu hadîsi bilinmektedir:

"Hikmet Yemen'lidir; îman Yemen'lidir"[800].

Bu konuya tekrar ilerde temas edeceğiz. Bu devirde İslâm dînine girmiş İranlılar hakkında daha başka bazı bilgiler vermeye devam edelim: Medine'de *Selmân* adını taşıyan bir İran'lı vardı ki kendisi uzun bir takım mâcerâlardan sonra, İslâm öncesi devirde bazı Arap kabilelerine esir düşmüş ve nihayet Medine'de Yahudilere köle olarak satılmıştı. Yahudilere ait bu İranlı köle, Hicrî 4. yıla doğru Muhammed A.S.S.'ın huzuruna çıktı ve İslâm'a girdiğini bildirdi[801] ve kendisinden azâd edilmesini ricâ etti. *Selmân*'ın Yahudi efendisi sadece bir miktar altın para değil, aynı zamanda, onun diktiği hurma ağaçlarından olması şartıyla bir miktar da hurma karşılığında azâd edilmesine rızâ gösterdi. *Selmân*'ın bu ücretinin ödenebilmesi için *Benû Suleym* kabilesinin altın mâdenlerinden gelen zekât vergisi kullanılmış ve bir mûcize sonucu, bir yıl geçmeden taze hurma fidanları şartedilen yeterli miktar meyveyi vermişti. Kısacası, *Selmân* hürriyetini elde ettikten sonra Resûlullah'ın en yakın arkadaşları arasına girmiştir. Hadîslerde verilen bilgiye göre, 5. Hicrî yılda cereyan eden Hendek Savaşı sırasında, bir hendek kazılarak bunun arkasında savunma savaşı yapılması fikri ve teklifi işte bu *Selmân*'dan gelmiştir. Bu olaylar arasında Resûlullah:

"— Selmân benim ailemdendir"

hadisini beyân buyurmuşlardır. Her neyse, şimdi büyük İslâm fıkıh bilgini *Sarahsî*'nin eserinden aldığımız aşağıdaki anlatım[802] bizi daha çok cezbetmektedir.

799. Tabarî, I, s. 1977, 8. yıl olayları
800. Buhârî, 61/1, 64/74, 68/25
801. Selmân henüz o sırada arapça konuşamıyordu; ancak İslâma geçmek istediği zaman kendisine tercümanlık yapan Yahudi onu aldattı, ve fakat râvinin ilâve ettiğine göre, nâzil olan bir vahiy ile Resûlullah gerçek durumdan haberdar oldu (bu olayla ilgili olarak bk. Sarahsî, *Mebsût,* XVI, 80)
802. Sarahsî, *Mebsût,* I, 37

"İslâma giren İran menşeli müslümanlar, namazları esnasında okuyabilmeleri için Kur'ânu Kerîm'in bazı önemli sûrelerini farsçaya tercüme etmesini hemşehrileri *Selmân*'dan istediler. *Selmân* Kur'ân'ın ilk sûiresi olan Fâtiha'yı tercüme edip onlara göndermiştir."

Diğer bir kaynak, bu tercüme işine girişmeden evvel *Selmân*'ın Resûlullah ile istişâre ettiğini kaydetmektedir[803]. Kaynaklar, bu talepte bulunan İranlılar acaba Yemen'deki Ebnâ'lar mıydı, yoksa Bahreyn veya 'Umân'daki diğer İranlılar mıydı, bu konuda bilgi vermemektedirler; fakat bu tercümelerin namazlarda kullanılması ile ilgili müsaadenin arapça Kur'ân sûrelerini ezberleyinceye kadar Arap olmayanlar için sadece geçici bir müsaade olduğunu ittifakla belirtirler.

702. Muhammed A.S.S.'ın dünyada geçen ömrünün son senesi, kendisi için hiç de sürûr içinde geçmemiştir: Orada burada bir takım mâceracılar kalkıp kendilerinin de peygamber olduğunu iddia etmislerdir. Bu sözde peygamberlerden biri ve asıl adı *'Abhelet'ubn Kâ'b Zu'l-Hımâr*[804] olan *el-Esved*, kendisini *Muzhic* kabilesine peygamber olarak kabul ettirmiş ve hattâ Necran halkı kendisi ile işbirliği yapmayı vaadetmişlerdi. *el-Esved* hattâ askerî kuvvetleriyle *San'â*yı da ele geçirmişti. Diğer mâcera dolu bir çok olaylar arasında o, bir İranlı'yı öldürttü ve zor kullanarak onun *Azâd* adlı karısını da elde etti. Resûlullah *Temîm* ve Kays kabilelerinden bazılarının başkanlarına yazdığı yazılarla, Yemen'deki Müslümanların yardımlarına koşup gelmelerini istedi; o bu konuda yine "Necrân" bölgesinde oturan Araplara ve Arap olmayanlara" hitâben ayrı yazılar da kaleme aldırıp göndermiştir. Mezkûr *Azâd* samimi bir Müslüman kadındı. *el-Esved*'in öldürülmesi için gönderilen Müslüman fedâilere yardım elini uzatmıştı. Başarı haberi, Medine'de hasta döşeğinde yatmakta olan Resûlullah'a ulaştığında bu, onun aldığı son sevinçli haberlerden biri olmuştur. *el-Esved*'e karşı girişilen mücadelede seçkin bir yer işgal eden İranlı şahsiyetler arasında, *Şehr*'in oğlu *Âmir, Fîruz* ve *Dâzue*'yi de görmekteyiz. Yemen'deki Müslüman özel Vâlisi *Mu'âz*, bütün sâdık insanları etrafında toplamasını bilmiş ve Medine'den gelecek talimata göre hareket etmek suretiyle, "Merkezî Hükûmet"in vekilliğini tam mânasıyla ifa etmiştir[805].

803. *en-Nihâye v'ed-Dirâye*'den naklen Ferit Vecdî, *el-Edillet'ul-İlmiyye 'alâ Cevâz ma'âni'l-Kur'ân ilâ Luğât'il-Ecnebiyye* (I. neşir) s. 58. Bu konuda ayrıca bk. Tâc'uş-Şerî'a, *Nihâyetu Hâşiyet'il-Hidâye*. Delhi 1915, s. 86, Not 1

804. Mes'ûdî, *Tenbîh* (s. 277) adlı eserinde kaydetmektedir ki, bu Zu'l-Hımâr (yani Eşek Sâhibi, Eşek'li) lâkabı ona, sâhib olduğu ve efendisinin işâretleri üzerine bir çok fevkalâde mârifetler gösteren bir eşek dolayısiyle verilmişti

805. Tabarî, I, 1852 ve müt.

Resûlullah'ın 'Umân'da Birlikte Hükmeden Ceyfer ve 'Abd'a Gönderdiği Mektubun Aslı

702 m/1. Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın 'Umân'da birlikte hükmeden iki kırala gönderdiği mektubun orijinalı kısa bir zaman önce keşfedilmiş bulunmaktadır. Az sonra okuyacağınız satırlar bir çok problemlere sâhip bir vesîka üzerinde yapılan bir ön tetkîkattan ibârettir.

702 m/2. Pek iyi bilindiği gibi İslam Peygamberi, Îman, İbâdetler ve tasavvuf gibi inananların sadece manevî-ruhî işlerini değil, aynı zamanda maddî-dünyevî ve siyasî işlerini de idare etmekteydi. Onun hayat hikâyesini, siyerini kaleme alan yazarlar, diğerleri arasında çeşitli şahsiyetlere göndermiş olduğu çok sayıda mektubundan da bahsederler. Benim yayınladığım *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye* adlı kitabımda (4. yayın, Beyrut 1983) sayıları üçyüzden fazla bu çeşitten mektup yer almış bulunmaktadır.

702 m/3. 1854 senesinden günümüze kadar geçen zaman zarfında şu mektup asılları ortaya çıkarılmış bulunmaktadır:

1. el-Mukavkıs'a gönderilen mektup: bkz. Journal Asiatique, Paris, 1854, s. 482-518 ve elinizdeki bu kitabın yukarıda eçen 531-541. paragrafları,
2. *el-Munzir'ubn Sâvâ*'ya gönderilen mektup: bkz. ZDMG, Berlin 1863, s.385-86 ve yukarıda geçen 646-652. paragraflar.
3. *Necâşî* (Negus)'ye gönderilen mektup: bkz. JRAS, Londra 1940, s. 54-60 ve yukarıda geçen 516-524. paragraflar,
4. *Kisrâ*(Chosroés)'ya gönderilen mektup: bkz. RSO, Roma 1965, s. 57-69 ve yukarıda geçen 612-624. paragraflar,
5. *Heraklius*'a gönderilen mektup: bkz. al-İttihâd (Ebû Zabî), 05.08.1974 ve yukarıda geçen 574-587. paragraflar.

702 m/4. İşte şimdi aşağıdaki paragraflarda, *'Umân*'da kıral olarak birlikte hükmeden *Culandâ*'nın iki oğlu *Ceyfer* ve *'Abd* adını

taşıyan iki kardeş hükümdara gönderilmiş ve yakın zamanlarda keşfedilmiş altıncı siyasî mektubun durumunu açıklayacağız.

Mektubun keşfedilmesi:

702 m/5. 1980 senesindeydi. Ben (M. *Hamidullah*) Paris yakınlarında bir işçi yurdunda bulunuyordum; burada işçilerle birlikte namaz kılıyordum ki namaz sonrası onlardan biri aceleyle bana yaklaştı ve pek kıymetli bir vesîkanın bulunduğunu açıkalayarak elime, ne yayınlanan arapça gazetenin adı, ne de tarihi bulunan bir günlük gazetenin kupürünü tutuşturdu. Bu haberde, *'Umân'*da birlikte hükümdarlık yapan ve *Culandâ*'nın iki oğluna yani *Ceyfer* ve *'Abd'a* Resûlullah A.S.S.'ın gönderdii mektuptan bahsediliyordu. Haberi getiren işçiden, bu gazete küpürünün fotokopisini almak üzere bana emâneten vermesini o anda istemeye cesâret edememiştim. Daha sonra aynı kimseden bu kesinti parçanın Tunus'da 1975'de yayınlanan *es-Sabâh* adındaki günlük gazeteden alındığını öğrenmem üzerine Tunus'da bulunan dostlarımla temas kurarak bu gazete nüshasını bana bulmalarını ricâ ettim, fakat tam ümidimi kaybetmek üzere idim ki bu iyilik sever işçi'den mezkûr kupür'ü emâneten alıp aşağıda bulacağınız tetkîkatım için bunun bir fotokopisini çıkartmaya muvaffak oldum. (Şimdi öyle anlıyorum ki "bu gazetenin Tunus'da yayınlandığı"na dair verilen bilgi hayal mahsulüdür ve yanlıştır; bu, daha çok bir 'Umân gazetesidir).

702 m/6. Gazete kupüründe yer alan haber metni, beş sütun üzerine iki satırlık manşeti olan ve muhtemelen birinci sahifede, 25x20 cm boyutunda dizilmiş bir haberdir; metni şöyledir:

> "Klasik İslam Tarihi ile uğraşan günümüz bilginleri, Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın 'Umân'da (birlikte) hükmeden *Culandâ*'nın oğulları *Ceyfer* ve *'Abd* adlı kırallara gönderdiği el yazması mektubu keşfetmiş bulunuyorlar."

Daha sonra sola doğru üç sütün halinde mektubun orijinal fotoğrafı ve bunun her iki yanında da, belki 'Umân ve belki de Lübnan'da görülen harf karakterine benzeyen günümüz matbaa harfleriyle mektubun okuyuşa göre harekeli bir metni yerleştirilmiş bulunmaktadır. Yayınlanan vesîkanın en altında, Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın mührünün hemen yanı başında şu ibâre yer almaktadır:

> "Resûlullah'ın muhterem mühürü"

Sahifede sağa doğru iki sütûn halinde, gazete yazı hey'etinin bir notu, matbaa harfleriyle verilen arapça metnin altına gelecek şekilde ko-

nulmuş bulunmaktadır. İki satırlık bir başlık ile iki sütûnda 21 ve 22 satır halinde verilen bu yazı hey'eti notunun tercümesi aynen şöyledir:

"Elyazması mektub

1390 yaşında:

"İlk İslamî devirler üzerinde çalışan günümüz bilginleri, Resûlullah Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in, 'Umân'da (birlikte) hükümdarlık yapan Culandâ'nın iki oğlu Ceyfer ve 'Abd'a gönderdiği mektubun orijinalini keşfetmiş bulunuyorlar. Bu mektubu muhâtablara götürülen kimse meşhûr sahâbî *'Amr'ubn'ul-As'*dı.

"Bu (keşfi) yapan 'Umân'ın eski İran sefîri Profesör *İsmâ'îl er-Rasâsî'*dir; kendisi bir gün bir Arap ülkesinde iken amatör bir antikacı olan Lübnân asıllı bir kimsenin topladığı eşyalar arasında bu mektubun orijinalini bulmuştur.

"Haber alma kaynakları, Lübnânlı şahsın bu mektubun orijinalini muhterem sefîre vermeyi reddettiğini ve fakat bunun bir fotoğrafını almasına rızâ gösterdiğini bildirmektedir. Biz ise, bu mektubun fotoğrafını Sumuvv'uş-Şeyh *Ahmed' ubn Hamad el-Halîlî'*ye fikrini almak üzere arzettik. Sâhib'us-Sumuvv bunu kabul etti ve şöyle cevap verdi:

"— Bu mektub'un aslı gerçek bir vesîkadır; bunu ispat eden en esaslı deliller şunlardır:

a) Bu mektubun tam metni, esasen pek bilinen bir metindir; işte Resûlullah Muhammed A.S.S.'a atfedilen metin ile elimizdeki mektubun ihtiva ettiği metin tamı tamına birbirinin aynıdır.

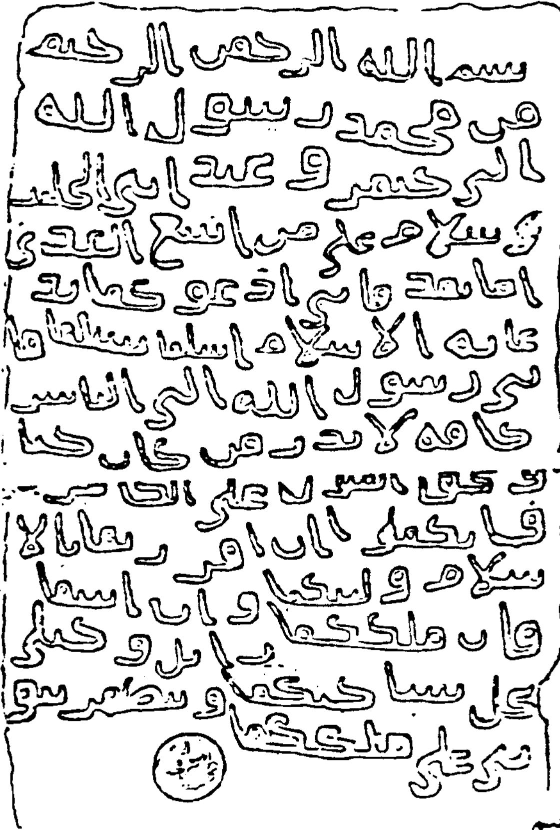
b) Mektupta yer alan kelimelerde geçen harflerin noktalama işâretlerinin olmaması, esâsen Resûlullah A.S.S.'ın devrinde mûtad, yaygın bir tatbikattı; zira noktalama işaretlerinin ihdâsı ve kullanımı ancak daha sonraki devirlerde görülmektedir.

c) Harflerin yazılış biçimi ve şekli günümüzdeki içi dolu yazılış biçiminden tamamen farklı bir şekilde ve içi boş bir görünümdedir.

"Bu vesîkanın yaşı, 1390 seneden daha fazladır; zira bu mektup Hicretin 7. yılında, yani "Elçiler Gönderilmesi Senesi" de *(Senet'ul-Vufûd)* kaleme alınmıştır. Bilginler daha önceleri, Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın Bizans İmparatoru Heraklius'a gönderdiği benzer bir mektubu esasen keşfetmiş bulunuyorlar ki bu mektup da aynı çağrıyı ihtiva etmektedir ve (dine dâvet) gayesine yöneliktir."

Mektubun arapça aslı:

Resûlullah A.S.S.'ın Umân'da birilkte hükmeden Ceyfer ve 'Abd'a gönderdiği mektubun resmi: İsmi bilinmeyen arapça bir gazetede yayınlanmıştır.

بسم الله الرحمن الرحيم

من محمد رسول الله ، إلى جيَفر وعَبدٍ ابني الجُلَندى :

السلام على من اتّبع الهدى ، أما بعدُ : فإنّي أدعوكما بدعاية الإسـلام . أسلما تَسلَما ، فإنّي رسـول الله إلى النـاس كـافّـةً ، لأنـذِرَ مَن كانَ حيّـاً ويَحِقّ القـولُ على الكـافـرين . وإنكمـا إن أقـررتما بـالإسلام وليّتُكمـا . وإن أبيتما أن تُقِـرّا بالإسـلام ، فإنّ مُلككمـا زائل ، وخَيلي تَحـلّ بسـاحتكمـا ، وتَـظهـر نُبـوّتي على مُلككما .

وكتب أُبَيّ بن كعب .

الله
رسول
محمد

Mühür izi:

Mektub'un türkçe metni:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
"Resûlullah Muhammed'den, Cumandâ'nın iki oğlu Ceyfer ve 'Abd'a:
"Hidayet yoluna girene selâm olsun,
"Her ikinize de İslâm'a dâvet için sesleniyorum:
"İslâm'a giriniz selâmet bulasınız; zire ben, bütün insanlık (âlemi) için gönderilmiş bir Alllah Elçisi'yim, bütün canlı yaratıklar için bir nezîrim; böylece Allah'ın sözü (ilâhî azab), inanmayanlar üzerine gerçekleşmiş olcaktır. Şayet siz ikiniz (birden) İslama geçecek olursanız, ben ikinizi de (hükümdarlık) vazifeniz başında tutacağım. Her ikiniz de (İslama girmeyi) reddedecek olursanız hükümdarlığınız (elinizden) alınacaktır; sonunda atlı askerlerim ülkenizin her noktasında karargâh kuracakar ve Nebîlik sıfatım en nihâyet hükümdarlık topraklarınız üzerinde muzaffer olacaktır."

(3. satırdan yukarı doğru okunmak üzere MÜHÜR:)
Allah
Resûl
Muhammed

Bazı mülâhazalar:

702 m/7. Vesîka ile ilgili tarihi bilgileri, metin özelliklerini ve diğer konulardaki görüşlerimizi vermeden önce şunu ifade edelim ki, mektub orijinalinden istifadeyle çevrilmemiş olsa bile bu vesîka'nın İslâmî kaynaklara geçmiş arapça metinleri kullanılarak yapılmış fransızca bir tercümesi, benim *Corpus des documents* adlı yayınımın 63 sayılı vesîkasında, yine benim *Documents sur la diplomatie musulmane à l'époque du Prophète et des Khalifs orthodoxes* (Paris 1935) adlı yayınımın 77. sahifesinde kısa bir tetkik yazısı ile birlikte verilmiş bulunmaktadır. Bunlardan ayrı, mektubun arapça metni, *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye* (Beyrut 1983) yayınında 76 sayılı vesika olarak yayınlanmıştır. Bu yayını yaparken kullandığım tarihî kaynaklar, bu son kitabımın Beyrut 5. yayınında şöyle sıralanmış bulunuyor:

— İbn Tûlûn, *İ'lâm'us-Sâ'ilîn 'an Kütüb Seyyid'il-Mürselîn,* No. 10/a
— el-Kastallânî, *el-Mevâhib'ul-Ledunniye,* I, 294
— İbn Kayyım, *Zâd'ul-Ma'âd,* III, 62
— el-Kalkaşandî, *Subh'ul- A'şâ,* VI, 380
— Abd'ul-Mun'im Khân, *Risâlât'un-Nebeviyye,* No. 35
— Ferîdûn, *Münşe'ât'us-Salâtîn,* I, 33
— el-Halebî, *Şerh'us-Sîre,* III, 350
— ez-Zurkaanî, *Şerh'ul-Mevâhib'il-Leduniyye,* II, 353
— İbn Sa'd, *Tabakât*

— el-Belâzurî, *Futûh'ul-Buldân*
— İbn'ul-Cevzî, *Vefâ*
— Ayrıca bkz: Sprenger, *Das Leben und die Lehre des Mohammed*, III, 382-83
— Bilhassa bkz: M. Hamidullah, *Six originaux des letters diplomatique du Prophète de L'Islam*, Paris 1986

Mektubun arapça aslının dökümü:

(Satır başlarına sayı tarafımızdan eklenmiştir)

١) بسم الله الرحمن الرحيم
٢) من محمد رسول الله
٣) الى جيفر و عبد ابنى الجلند
٤) ى سلام على من اتبع (aynen böyle) الهدى
٥) اما بعد فانى ادعوكما بد
عاية الاسلام اسلما تسلما فا
٧) نى رسول الله الى الناس
٨) كافة لانذر من كان حيا
٩) ويحق القول على الكافرين
١٠) فانكما ان اقررتما بالا
١١) سلام وليتكما .وان ابيتما
١٢) فان ملككما زايل و خيلى
١٣) تحل بساحتكما و تتظهر (aynen böyle) نبو
١٤) تى على ملككما

(Yuvarlak mühür işâreti):

الله
رسول
محمد

Bazı farklı metinler:

(2. satırda)	(الزرقانى) محمد عبدالله و رسوله، (الحلبى) محمد عبدالله
(4. satırda)	(ابن طولون) السلام (Bütün kaynaklar) اتبع
(12. satırda)	(الحلبى) زايل عنكما
(13. satırda)	(Bütün kaynaklar) تظهر
(Son satırdan sonra)	(ابن طولون) و كتب أبىّ بن كعب

Mektubun aslının özellikleri:

702 m/8. 1) Mektubun bulunma haberini veren arapça gazeteyi yayınlayan kaynağımız, muhterem şeyh *Ahmed' ubn Hamad el-Halîlî*'nin de esasen işâret ettiği gibi, asıl metni yazmak için iki uçlu bir kalem kullanılmıştır ki böylece harfler yazılırken iki çizgi arasında beyaz bir boş kısım kalmaktadır. Bu şekil bir yazı biçimi, Resûlullah A.S.S.'a aitliği bilinen diğer beş mektubun hiç birinin orijinal metninde görülmemektedir. Bu durum, mektubu kaleme alan hattat ve kullandığı kalem farklılığı ile izah olunabilir. Afrika'nın Dahomé bölgesinden *Fassasi Obaorin* adındaki dostum, bana anlattı ki, kamış veya bambu'dan yapılan bu çeşit kalemler, iki uçludur, (çatallı)dır ve Dahomé, Nijer ve Nijerya'da Müslümanlar tarafından bu gün dahi kullanılmaktadır; böylece okuyucular için yazının daha açık seçik olması imkânı sağlanmaktadır. Arapça yazılmış tarihî kaynaklarda, Bahreyn-'Umân taraflarında *El-Hatt* bölgesinde üretilen mızrak ve okların şöhreti belirtilir ve bu bölgede yetişen kamış ve bambu'ların diğer bölgelere nazaran daha sağlam ve dayanıklı olduğu kaydedilir*.

2) Dördüncü satırda şeddeli (Tâ) (أتّبع) yerine (أتتبع) şeklinde iki defa (Tâ) harfi yazılmasına, keza 13. satırda (تطّهر) yerine (تتطهر) şeklinde, iki kelimede de iki defa (Tâ) harfi yazılmasına gelince; ben bu yazış tarzını Resûlullah A.S.S.'ın devrinde mûtad ve kullanılan bir yazı tarzı olduğu görüşünü savunmaktayım. Zira, bu gün bile elimizdeki imlâsı Halife Osman R.A nüshasından alınmış Mısır baskılı Kur'ân-ı Kerim'de, 51. sûrenin 47. âyetinde aynı yazılış tarzı görülmektedir, yani: (بايد) yerine (بايىد). Aynı şekilde Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın *Munzir' ubn Sâvâ*'ya gönderdiği ve Allah'a şükür bugün elimizde orijinali bulunan mektup (bkz. yukarıda 646 v.d. paragraflar)'da da (غيره) yerine (غييره) şeklinde bir yazılış tarzı görülmektedir ki işte burada geçen (Yâ) harfi, asırlarca bu tarzda yazılmıştır. O halde aynı durum niçin (Tâ) harfi için dahi söz konusu olmasın? (Tâ) ve (Yâ) harfleri, Resûlullah devrinde henüz daha noktalamasız şekilde yazıldığını düşünecek olursak aynı biçimde bir şeklî görünüşe sâhip olacaklardır. Harfleri birbirinden ayırıcı noktalama işaretleri sonraki devirlerde ihdâs edildiklerine göre, bu vesika metninde noktalamaların kullanılmış olması gereğinden hiç de sözedilemez.

3) Mektubun dördüncü satırında geçen (el-Hüdâ) kelimesinde görülen (Hâ) (q) harfi, (T) biçimindedir ki (q) harfinin bu şekil yazılışı, bugüne kadar Resûlullah A.S.S.'ın keşfedilmiş bütün mektuplarında aynen görülmektedir.

4) Kelime ortasında iki harf arasında geçen (mim) (q) harfinin baş

kısmı, bugün yazıldığı gibi alttan kıvırma şeklinde değil üstten kıvırma biçiminde imlâ edilmiş vaziyettedir ve bu mektupta tam 12 ayrı kelimede tekrarlanmaktadır:

الرحمن/محمد/ادعوكما/اسلما تسلما/فانكما/اقررتما/وليتكما/ابيتما/ملككما/بساحتكما/ملككما/

Bu yazılış biçimi(imlâ), bugün elimizde mevcut Resûlullah A.S.S.'ın diğer mektup asıllarında da aynen görülmektedir.

5) Bu mektubun aslı üzerinde modern fizik ve teknoloji imkânlarının kullanılması (karbon testi, v.s.) suretiyle bir tetkikat yürütülmesi ve vesikanın menşei meselesini araştırmak bugün için benim gücümün ötesindedir.

Devrin sosyal şartları ve mektubun muhtevası:

702 m/9. Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın bu mektubunu, 'Umân hükümdarına hangi şart ve durumlar altında gönderdiğini daha iyi anlayabilmemiz için herhalde o devir Arab-Fars ilişkilerini hatırlamamız gerekecektir. İbn Habîb'in *el-Muhabbar* adlı eserinin 265. sahifesinde yazdığına göre, 'Umân krallarını İran imparatorları (*kisrâ*'lar) tayin eder ve bunları da *Benû'l-Mustekbir* ailesi arasından çıkarırlardı ki mektupta adı geçen *el-Culandâ*, işte bu *el-Mustekbir*'in oğlu idi. Bu duruma göre bu krallar, ellerinde bir çeşit muhtariyet yetkileri bulunmakla birlikte siyasî yönden İran'a bağımlı durumdaydılar. Hicretin 2. yılına doğru İran İmparatorluk ordularının, Irak'ın güneyinde *Zûkaar* mevkiinde Kuzey Arabistanlı kuvvetler karşısında beklenmedik, küçük düşürücü ve ayrıca Hicrî 6. yıla doğru, *Ninova*'da Bizans orduları karşısında İran kuvvetlerinin kahredici bir mağlubiyete uğramaları, Iran'da hüküm süren rejimin titreyip sarsılması neticesini doğurmuştu; bu olayların bir sonucu olarak da Başşehirde hükûmdarların birbiri arkasına ve hiç beklenmedik anlarda kanlı bir biçimde tahttan düşürüldüklerini görmekteyiz. Arapların ise mâneviyatları son derece yüksekti ve İran Devleti, müstemlekelerinde yaşayan Arap kabilelerini yerli yerinde tutacak bir güce sahip bulunmuyordu. Hattâ denebilir ki bu Araplar kendilerini, İran idaresinden çıkmış ve müstakil hale gelmiş sayıyorlardı. Hicrî 7.yılın başlarında Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın İran imparatoruna onu İslama dâvet eden bir mektup göndermesi üzerine hükümdar, Müslüman elçinin gözleri önünde mektubu yırtıp atmak suretiyle buna karşı hakaretâmiz bir davranışta bulunmuştu. Takip ettiği gerçekçi politika mûcibince Resûlullah A.S.S., doğrudan doğruya İran İmparatoruna bağlı siyasî otoriteleri muhâtap kabul edip onlara yazılar göndermeye başladı (Az yukarıda gösterdiğimiz gibi muhterem Şeyh *el-Halîlî*, Elçiler Yılı (Senet'ul-Vufûd) olarak 7. Hicrî yılı vermekte ise de Siyer yazarı İbn Hişâm, aynı olayların geçtiği yıl olarak H. 9. yılı vermektedir).

702 m/10. Resûlullah A.S.S. ilk önce, günümüzde el-Ahsâ diye anılan el-Bahreyn'e İslam dâvet mektupları göndererek hiç bir ünvanını zikretmeksizin buralardaki *el-Munzir ubn Sâvâ*'ya yine el-Bahreyn Sâhib(?)'i *Useybuht* ve ünvansız olarak *Hürmüzân*'a, aynı şekilde el-Bahreyn sâhib(?)'i bir Arap olan *el-Hilâl*'e hitap etmiştir (Bunların metinleri için *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye* ve *Documents sur la diplomatie musulmane* adlı yayınlarıma bakılmalıdır).

702 m/11. Bunlardan *el-Munzir'ubn Sâvâ* kendi arzusuyla İslam dinine girmiş ve Resûlullah A.S.S. onu bölgenin Büyük Başkanı olarak tayin etmişti. İmâm Buhârî'nin *Sahîh* (11/11)'inde geçen şu rivâyeti bu arada vereli:

> "Medine'de Mescid'un-Nebî dışında kılınan ilk Cumâ Namazı, (günümüzde el-Ahsâ olarak anılan) Bahreyn'deki, (günümüzde el-Hufûf olarak geçen) *Cuvâsâ*'da *Abd'ul-Kays*'ların mescidinde kılınmıştı"

Yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu bu mescid keşfedilmiş bulunuyor ki bu cumâ namazı kılınması meselesi, anlaşıldığına göre Hicretin 6. yılına isâbet etmektedir (Bu arkeolojik keşif için ayrıca bkz. *France-İslam*, sayı: 93-95, Paris 1975'de çıkan benim bir makalem).

702 m/12. 'Umân ülkesi üzerinde İran tesiri, doğrudan olmaktan çok dolaylı yoldan gerçekleşiyordu ki bu duruma göre orasının Bahreyn'e nisbetle daha müstakil olduğunu düşünebiliriz. el-Bahreyn üzerinde gösterdiği çalışmalardan elde edilen neticelerden de cesaret alan Resûlullah, İbn'ul-Cevzî'nin kaydettiğine göre, meşhur sahâbî *Amr ubn'ul-'As* eliyle, 'Umân'da birlikte hükümdarlık yapan *Ceyfer* ve *'Abd*'a bir mektup gönderdi. Bu yazıda bir yanda İslama dâvet, diğer yandan ülkeyi istilâ tehdîdi de bulunmaktadır ki bu, enazından o bölgenin İslam tarafından Fetholunacağına dair peygamberin mucizevi bir haberini de birlikte taşımaktadır. O sıralarda İslama karşı iki şehir-devlet olan Mekke ve Hayber, esasen nötralize edilip zararsız duruma getirilmişler, Arap Yarımadası'nın kuzeyi, güneyi ve doğu'sunun büyük bir kısmı İslama geçmişlerdi ki buna, 'Umân'ın hemen yakın komşusu el-Bahreyn de dâhildi. Herhalde Müslüman Elçi *'Amr,* Arap putperestliğine ve İran Zoroastrianizm'ine karşı çıkan İslamın bir din olarak seçkin vasıflarını açıklamış olsa gerektir. Bunun sonucudur ki bu iki kardeş hükümdar kendi gönülleriyle İslam dinine geçmişler ve mezkûr Elçi de ülkede bir çeşit "umûmî vâlî" durumuna gelmiştir. Böylece o, İslamı ülkede tebliğ edip yayma işleriyle ve oralarda yaşayan müslümanların durumlarıyla meşgûl olabilmiştir. Buna mukabil bu iki yerli kral, ülke'de ve burada yaşayan gayrimüslimler üzerinde hükmetme yetkisini ellerinde tutmaya devam etmişlerdir.

702 m/13. Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın Hicrî 11. yılda son nefesini vermesinden hemen sonradır ki, bazı Arap kabileleri arasında "İslamdan çıkma" yani *ridde* olayları görülmüştü. Halife Ebû Bekr'in işbaşında bulunduğu sırada, bu iki hükümdarın siyasî tutum ve davranışlarıyla ilgili dikkat çekici bir çok vesika metinlerine bugün sahip bulunmaktayız; ancak bu mesele, Resûlullahın mektubu ile ilgili tetkikatın dışında kalmaktadır; bu sebeple konuyu burada kapatıyoruz.

702 m/14. Halli zor bir mesele kalmaktadır; yukarıda açıklanan ve bir fotoğrafı verilen mektupta yer alan mühür izinde dahi aynı içi boş harfler (yani çifte uçlu kalemle yazılma özelliği) görülmektedir. Hiç şüphesiz kalem ucu ve yazıcı kimse değiştirilebilir, fakat mühür değişmez. Tarihî kayıtlar, Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın bir tek ve değiştirilmemiş bir mühüründen bahsetmektedirler. Diğer mektuplarda görülen mühür izlerinde mevcut harflerin içleri doludur. Bu özellik esas alınmak suretiyle, yâ diğer beş mektup sahte, yahut bu 'Umân'a gönderilen sonradan uydurulmuş sahte bir mektup'tur dememiz lâzım gelecektir. Ancak şöyle bir ihtimal de hatıra gelmektedir: Mühür vurulduktan sonra bıraktığı iz hemen hemen okunmayacak şekilde belki de pek zayıf ve uçuk kalmış olabilir ve bu mektubu sonradan ele geçirenlerden biri, mühürün bıraktığı izde mevcut harfler üzerinden iki uçlu bir kalemle geçerek izdeki yazıyı bir retuş'a tabi tutmuş olabilir. Bu düşünce tarzı, aşağıda okuyacağınız şu olayla da teyid edilmektedir: Batı'da *Dunlop* adındaki bilgin, *Necâşî*(Negus)'ye gönderilen mektubun orijinalini bir de açıklama ekleyerek neşretmiş bulunuyor. O bu açıklamasında sadece dairevî bir mühür izinden değil aynı zamanda burada üç satırlık bir yazının da okunabilmekte olduğundan bahsetmektedir:

ALLAH الله
RESÛL رسول
MUHAMMED محمد

Fakat yayınlandığı bu makelede görülen fotoğrafta, izin en üst kısmına raslayan kelime, aşağı yukarı okunabilir durumdadır; buna mukabil alta doğru inen kısımda hemen hiç bir şey görülmemektedir (Bunun için bkz. *Journal of Royal Asiatic Society*, Londa, January, 1940; mühürle ilgili bilgiler bu derginin 54. sahifesinde verilmektedir. Buna mukabil mektup fotoğrafı 54 ve 55. sahifeler arasına yerleştirilmiş bulunmaktadır.) Bu sahifede Dunlop aynen şöyle söylemektedir:

"It is a parchement manuscript, some 9 inches wide by 13,5 inches long. The lettres are rouned and being large are not difficult to read. The ink used is brown. There are 17 lines of text and at the end a circular seal mark, 1 inch across, with the legend reading from below: الله/رسول/محمد *, each word having a line to itself."*

Tercümesi şöyledir:

"Bu el yazması deri parçası, 9 inç genişliğinde ve 13,5 inç uzunluğundadır. Harfleri yuvarlak biçiminde olup iricedir ve okunması zor değildir. Kullanılmış mürekkeb'in rengi kahverengidir. Metin 17 satırdan oluşmakta ve sonunda 1 inç çapında dairevî bir mühür izi görülmektedir. Aşağıdan yukarıya doğru okunduğunda MUHAMMED RESÛL ALLAH cümlesi ortaya çıkmaktadır. Bu cümlede her bir kelime üstüste ayrı bir satıra yerleştirilmiştir."

Yarımadadaki Arap Kabileleri

703. İnsan topluluklarının ana yapısına derinlemesine nüfûz eden bir gözlemci olarak Muhammed A.S.S., insanların esas itibariyle birbirine eşit olmayan üç ayrı tabakada toplandığını müşâhede etmişti: *1.* Seçkin bir ruh ve gönül sahibi insanlar ki bunlar, dosdoğru hidâyet yolu üzerinde bulunmaları ve üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeleri için ne bir iknâ ve ne de bir zor yoluna başvurulmasına ihtiyaç gösterirler, *2.* Düzeltilmeleri imkânsız olanlar ki bunlar, aslâ her hangi bir yeni şey öğrenmek istemezler ve adâlet duygularına aykırı da düşse, sadece kendi şahsî menfaat ve çıkarlarına göre hesaplar yapıp buna göre hareket ederler, 3. Ortalama yol tutan üçüncü tabakadaki insanlar ki bunlar, şayet kendilerini kontrol edip kollayanı varsa, oldukça iyi ve doğru biçimde hareket ederler; aksine bunlar, etraflarında samimi veya meşrû bir müeyyide veya müdâhele hissetmiyorlarsa, ellerine geçen fırsatları kötüye kullanmakta tereddüt etmezler. Kendisi aynı zamanda bir ıslahatçı(muslih) olması hasebiyle öyle anlaşılıyor ki Muhammed A.S.S.'ın asıl arzusu, bu ilk tabakaya yol gösterip mürşidlik yapmak, ikinciyi zararlı olmaktan uzak tutmak ve nihayet bilhassa hangi millet içinde olursa olsun büyük ekseriyeti teşkil eden üçüncü ile iyice meşgul olmak olmuştur.

704. Yine Muhammed A.S.S. müşâhede etmişti ki rûh ve mâneviyat uğruna dünya hayatının iyice ihmâl edilip bir köşeye atıldığı pek idealist, pek saf bir öğretim, insanların çoğunluğunu ürkütüp kaçırma gibi bir tehlike hâsıl ediyor ve bunun bir sonucu olarak da, mümkün olan nisbette insanların çoğunluğunu islah edip doğru yola sokma şeklindeki asıl hedef ve gaye kayboluyordu. Diğer bir ifade ile söyleyecek olursak o, her şeyden evvel , gerçekleştirilmesi mümkün bir sosyal terbiye ve tutum seviyesi ile birlikte ortalama bir şahsiyet ve davranış kabiliyetine ulaşmış büyük sayıdaki insan topluluklarının, ancak meleklerin sahip olabileceği şahsiyet ve davranış kabiliyetine ulaşmış pek az sayıda insandan müteşekkil küçük bir topluluğa nisbetle daha çok

tercih edilmesi lâzım geldiğine karar verdi. İnsanlar arasında çıkabilen bu melek huylu ve tabiatlı kimseler pek çabuk kaybolabilirdi: Bu gibiler insan denen yırtıcı yaratıkların meydana getirdiği kalabalıkları bir kenera iterek, ortalama yolda yürüyen insanlarla bütün ilişkileri kesebilirler ve hiç bir insanın yaşamadığı çöllük yerlere çekilip gidebilirlerdi. Muhammed A.S.S. *"doğru yolda yürüyen ve âdil bir Devlet Başkanının, çok sayıdaki zâhid ve sırf dîn yolunda ilerleyen kimseden daha liyâkatli"* olduğunu sık sık söylerdi[806]. Yine o, *"bir tek âlim kişinin Şeytana karşı mücâdelede bin zâhit kimseden daha mukavim ve daha çetin"* olduğunu söylüyordu[807]. O, bunları söylerken demek istiyordu ki, sadece kendisini sosyal bir terbiye ve tutum seviyesine ulaştırmakla kalmamış aynı zamanda, çoğunluk tarafından iyi olduğu kabul ve tasdik edilmiş (ma'rûf) yola insanları çekebilen ve aynı zamanda yine çoğunluk tarafından kötü olduğu kabul ve tasdik edilmiş yol (münker)'dan diğer insanları çevirebilen yetişmiş bilgili bir insan, sadece ve sadece kendi ruhunu kemâle erdirmiş, yüksek bir kalp temizliğine ulaşmış ve fakat insan yığınlarına yön vermekten, onlara Hidâyet yolunu hatırlatmaktan uzak durmuş kimseye göre dahatercihe şâyndır; aksine bir cemiyette ise insanlar, ne bir prensib ve ne de bir itinâya sahip olmaksızın yırtıcı hayvanlar gibi davranacaklardır. Muhammed A.S.S. yine diyordu ki, "Allah, insanların âkıbetini, gerçekleştirdikleri işlerine bakarak değil (ister gerçekleştirebilsin, ister gerçekleştiremesin) bunları yaparken sahip olduğu *niyete* göre tayin ve tesbit edecektir"[808]. Bu duruma göre, (bilyhassa insanları sosyal davranış ve tutumlarında doğru yola sevkedip onlara bu konuda rehberlik etmek suretiyle) diğerlerine hizmet arzetmek, bunu bırakıp sırf kendisinin rûhî-mânevî alanda kemâle ermesi için kendi iç âlemine yönelmekten daha değerli olmaktadır. Aşağıya aldığımız hadîs metni, onun rûhî-mânevî alanda sahip olduğu tutum ile yine onun iş ve hareketlerinde, sosyal davranışlarında dayandığı temeli bize gösterip açıklayacaktır:

705. Bir gün Muhammed A.S.S. etrafında bulunan sahâbîlerine şöyle dedi[809]:

"Hesapların görüleceği gün, Hâkim mevkiindeki Allah'ın huzuruna üç şahıs getirilecektir; Allah tarafından sorguya çekilmeleri üzerine bunlardan biri:

---

806. Bk. *Kenz'ul-'Ummâl,* III, s. 2813-14
807. İbn Mâce, *Mukaddime,* 17, No. 222
808. Buhârî, I/1
809. Nesâ'î, "Cihâd" Bölümü, 22

'— Ey Allah'ım, ben bütün ömrümü sana ibâdet etmek, oruç tutmak, çok sayıda haccetmek ve senin emrettiğin her hususu yerine getirmekle geçirdim'

demesi üzerine Allah onun bu sözlerine şöyle mukabele edecektir:

'— Hayır, sen bütün bunları, insanlar nazarında zâhid bir kimse olarak tanınıp şöhret bulayım diye yaptın ve gerçekten de bu üne kavuştun. Ey Cehennem bekçileri, bunu Ateşe atınız!

Aynı şekilde sorulması üzerine ikinci şahıs da şu cevabı verecektir:

'— Ey Allah'ım, ben dînî ilimleri tetkik ettim ve bütün ömrümü topladığım bu bilgileri öğretmek ve Senin Dîninin gerçek mefhumlarını insanlar arasında yaymak ile geçirdim'

Allah buna da şöyle diyecektir:

'— Hayır, sen bütün bunları sana âlim desinler diye yaptın ve gerçekten de dünyada bu gayene eriştin; ey Cehennem bekçileri, şunu Ateşe atınız!'

Üçüncü şahıs da Devletin açtığı Cihâd savaşlarında ömrünü tükettiğini ve nihayet bu yolda şehid düştüğünü belirtmesi üzerine, bu fiillerinde asıl gayesinin insanların kendisine kahraman ve yiğit kişi demeleri olduğu ve gerçekten de bu üne dünyada kavuştuğu izah olunacak ve işte bu Hesap Günü'nde o da Allah tarafından Ateş'e atılacaktır''.

706. Bu durumunun tamamen aksine, Muhammed A.S.S. yine aynı Hesap Günü'nde şu durumun da mevzû bahis olduğunu bir hadîsinde beyan ve izah buyurmuşlardır[810]:

''Hesap Günü huzuruna fuhuş ve zinâ suçlusu bir kadın getirilecektir. Bu kadının bütün ömrü günah içinde geçmiş ve hiç bir insanoğluna herhangi bir iyilikte bulunmamıştır. Durumu hiç de ümidli gözükmemektedir; işte tam bu sırada Allah:

'— Fakat hayır, sen gayet sıcak ve güneşin kavurucu olduğu bir gün kuyu başında bulunuyordun; hemen oracıkta bir köpek susuzluktan ölmek üzere idi ve kuyudaki suya erişmek için çırpınıyordu. Etrafta hiç bir kap da yoktu; sen kapıldığın derin merhametle ayakkabını çıkardın, elbiseni kesip suya ulaşmak için bir ip gibi kullandın ve böylece o köpeğin susuzluğunu giderdin. Ey Cennet bekçileri! Bu kadına Cennet'in yolunu gösteriniz!'

demiştir''.

---

810. Müslim, 39, No. 154, 155; A. b. Hanbel, II, 507

707. Muhammed A.S.S. nazarında, hiç bir maddî güce dayanmayan rûhî-mânevî hayat, insan toplulukları için ne kadar tehlikeliyse, ruhî-mânevî hayata ve değerlere sahip çıkmayan ve içi insan denen yırtıcı yaratıklarla dolu, ve sayıları esasen pek az olan zühd ve takvâ sahibi, yumuşak kalpli insanların, cezası verilemeyen adâletsizlikler karşısında çarçabuk kurban ediliverdiği maddî güçler de o derece tehlikelidir. Rûhî-mânevi tarafı bulunmayan bir gücün, ne kadar üzüntülü sonuçların ların ortaya çıkmasına sebeb olacağı mâlûmdur. O halde ne yapmak lâzım gelir? *Acaba Âhirete yönelik bir hayat süren bu zühd ve takvâ sahibi insanların menfaatlerinden (yani mânevî alanda güttükleri menfaatlerden) biraz elini eteğini çekip, cemiyet hayatına musallat olmuş bir takım zâlim ve mâcerâcı kimseleri kovup atmak gayesiyle şu dünya işlerine doğru bir miktar yönelmeleri mi gerekmektedir?!!* İşte biz öyle düşünüyoruz ki Mekke'de giriştiği ve ilâhî tebliği insanlara anlatıp bildirmek şeklinde geçen 13 yıldan sonra Muhammed A.S.S.'ın vardığı kesin sonuç ve inanç bu olmuştur. Kur'ânı Kerîm'de öyle âyetler vardır ki[811] bunlar, îman meselesine karşı ve aykırı düşen her şeyin aleyhine kesin hükümler getirmiştir. Yine öyle âyetler vardır ki[812] bunlar, ilâhî hükümlerin tamamının bu dünya hayatında kurulup gerçeklik kazanabilmesi için sonuna kadar *Cihâd* halinde bulunulmasını emretmektedir. İster (inanışlarda) serbestliği ve ister zor kullanma şıkkını savunan iki ayrı teoriden çıkarılabilecek kesin sonuç, dîn seçme serbestliği ile dışardan gelen istîlacı bir siyâsi otoriteye bağlanıp itaat etme zorunluluğunun birbirinden tefrik edilmesi gereğidir. Fertlerin sahip olduğu hakların en önemlisi, hiç münakaşasız vicdan hürriyeti, diğer bir söyleyişle dîn seçme serbestliğidir; ve fakat zâlim ve adâletsiz tutum içindeki Devlet Başkanlarının kendilerini çekip çevirmeleri ve ıslâh etmeleri veyahut da yerlerini terketip (başkalarına) bırakmaları da, ferdin olduğu kadar bir milletin ve hattâ bütün bir insanlığın da menfaat ve yararınadır. İslâmın Devlet siyâseti ve anlayışı, Muhammed A.S.S.'ın aşağıdaki sözlerinde özünü bulmuştur:

"Devlet Başkanı, halkın hizmetçisidir"[813]

---

811. *K.* 2/256
812. *K.* 8/39 ve diğerleri
813. Müslim'in *Sahîh*'ine bakınız; ayrıca el-Hatîb'ul-Bağdâdî, *Te'rîh Bağdâd*, X, "Abdullah'ibn Muhammed el-Mansûr" maddesine bakınız

Arabistan'ın ihmâl edilmemesi lâzım gelen ayrı bir özel durumu vardır; bu da ülkede herhangi bir teşkilatlı Hükûmet'in bulunmayışı ve buranın, çoğu göçebe kabileler tarafından iskân edilmiş olmasıdır. Her bir küçük kabile veya bir kabilenin kolu, hangi kırallık yahut hangi imparatorluktan olursa olsun, tamamen ayrı ve bağımsız bir şekilde kendi hâkimiyet ve istiklâlini elinde bulundurduğunu beyan ediyordu. Bu durum bir anarşiye kadar varıyor ve böyle bir vasatta da herkes birbiri ile harp veya çatışma halinde bulunuyordu. İster müzâkere ve iknâ, ister lüzum duyuluyorsa zor yolunu kullanmak suretiyle olsun bu gidişâta bir son vermek kabilelerin işine gelen, onların menfaatine olan bir konuydu. Muhammed A.S.S. âdeta bir operatör doktor gibi, daha büyük bir zarara ve kötülüğe mâni olmak maksadıyla, (yani hasta uzvu operatörün kesip çıkarması esnasında insan bedeninden sağlam bir kısmını da beraber kesip çıkarması gibi) o, "kâfi miktarda" az bir "zarar" verme taraftarı olmuştur. Onun taraftar olduğu bu görüşün akislerini hadis'i şeriflerde bulmak mümkündür[814].

> "Şayet Allah bir milletin yücelip saadete erişmesini isterse, ona iyi Devlet Başkanları ve iyi bakanlar nasib eder; aynı milletin çöküp tereddî etmesini diliyorsa, ona kötü Başkanlar ve bakanlar musallat eder."

(Bu hadîs, bu konuda aslâ meskenet ve hareketsizlik esasını getirmemektedir; insan, başına gelecek hadiseleri ve kaderini bilemez ve Allah nazarında mühim olan ve hesaba alınacak olan husus, belli bir olayın gerçekleşmesi için girişilen mücâdelede insanın sahip olduğu "niyet"tir. İşte hadîste bu yola doğru bir itme ve teşvik söz konusu edilmektedir. Sonucu yine takdir edecek olan Allah'tır).

708. İslâhat hareketini başlatabilmek için, her şeyden evvel Muhammed A.S.S.'ın yardımına çıkagelen şey, olayların uygun biçimde üstüste yığılmasından doğan özel bir kuvveti eline geçirmesi olmuştur. 3 Yahudi ve 2 Arap kabilesinden müteşekkil Medine(Yesrib) câmiasının nasıl birbiriyle yarış edercesine Muhammed A.S.S.'ın etrafında bir Şehir-Devlet teşkil etmek gayesiyle toplanıp birleştiğini daha evvel görmüştük. Fakat Muhammed A.S.S., Hicret'ten sonra sığındığı yer olan bu

---

814. Bk. *Kenz'ul-'Ummâl*, III, 2785; Ebû Yûsuf, *Harâc*, s. 5

bölgenin hudutları dışına çıkma ve diğer bölgelerle ilgilenme mecburiyetinde kalmıştır; Mekke'li kapitalistler durup dinlenmeden İslâm ile mücadeleye kalkmaları için Arap kabilelerini dürtüp teşvik ediyorlardı. Daha çok bir tatbikat ve icrâ adamı olan Muhammed A.S.S. herşeyden önce, Medine'deki çeşitli kabileleri kendi otorite ve emretme gücü etrafında toplamasını bilmiş ve bundan sonradır ki yeni dostlar edinme çârelerini aramıştır: Mekke'lilerin başlattığı saldırı ve kışkırtmalarla tesirli bir biçimde mücadele edebilmesi için Muhammed A.S.S.'ın, Kuzey bölgelere doğru uzanan kervan yollarının geçtiği sahayı yani Medine ve Kızıl Deniz arasındaki dargeçitleri kervanlara kapatmak suretiyle Mekke'liler üzerinde iktisadî bir baskı icrâ etmek istediğini daha evvelki sahifelerde bir nebze ele alıp göstermiştik. İşin tafsilâtına geçmeden önce bu dar bölgede oturan kabilelerden bahis açalım:

Damra, Mudlic, Cuheyne ve Muzeyne kabileleri:

709. Medine'nin batı yöresinde en az dört büyük kabilenin oturduğunu biliyoruz: *Bedr* yakınında *Damra* ve *Mudlic*, bir liman şehri olan Yanbû yakınında *Muzeyne* ve bir miktar kuzeyde *Cuheyne*. Bugün elimizde mevcut bilgilere bakarak, acaba İslâmdan önce Medine'lilerin bu kabilelerden biri yahut bir çoğu ile, yeni kurulan İslâm Hükûmeti'nin "eskisinin yerini alan Devlet"in Hükûmeti olarak, devralmış olabileceği ittifak anlaşmaları akdedip akdetmediklerini söyleyebilmemiz mümkün değildir.

709/1. *Cuheyne*'lilerle ilgili olarak pek dikkati çekmeyen şu anlatım vardır:

"Resûlullah Medine'ye Hicret edip yerleştiğinde, *Cuheyne*'liler onu ziyârete gelip şu sözleri söylediler:

> '— Sen şimdi gelip tam bize bitişik bir mahalleye yerleşmiş bulunuyorsun; haydi bizimle bir anlaşma yap da, biz senin karşında gönlü rahat ve müemmen olalım ve ayrıca sen de bizden emin ol..'

Resûlullah da gerçekten öyle yaptı; fakat onlar bu anlaşmaya rağmen (o sırada) İslâmı kabul etmediler" *(İbn Râhûye* tarafından rivâyet edilen bu hadîs İbn Hacer'in *Matâlib* adlı eserinde, No. 971, nakledilmektedir). Anlaşılan Müslümanların *Cuheyne*'lilere, kendilerine bağlandıkları ve müttefikleri olduklarına dair itimat edip onlara güvenmeleri için vakit henüz erkendi. Gerçekten de Cuheyne'lilerin bu anlaşmadan anladıkları şey, ve ona dair yaptıkları yorum konusunda sonradan cereyan eden şu olay bizi hiç de şaşırtmamaktadır:

710. Medine'ye varışından itibaren geçen altı ayın sonunda Muhammed A.S.S., meselâ Muhâcirlerin yerleştirilmesi, Devletin dayandığı Ana-

yasa'nın hazırlanıp yürürlüğe konması, şehrin Gayrı Müslim ahâlisi ile bir arada yaşama çâre ve tarzlarının*(: modus vivendi)* araştırılıp bir neticeye varılması gibi bu *Yesrib* vâhasında bir Şehir-Devlet kurabilmede zarûrî ilk tedbirleri alır almaz, amcası *Hamza*'nın kumandası altında 30 mevcutlu küçük bir askerî kuvveti, bölgeyi geçmeye çalışan Mekke'li bir ticaret kervanının hareketine mâni olmak üzere *Cuheyne*'lilerin yaşadığı topraklar üzerindeki *el-'Is* mevkiine gönderdi. Bölgenin Başkanı Cuheyne kabilesinden *Mecdiyy'ubn 'Amr* ise, hem müslümanların ve hem de Mekke'li müşriklerin olmak üzere her iki tarafın da müttefîki (yani *muvâdi')* durumundaydı; bir çatışmaya mâni olmak üzere derhal oraya girdi ve sonuç olarak her iki hasım da bir vuruşmaya girişmeksizin kendi yoluna devam etti[815]. Bu ittifak anlaşması yani *muvâdi*'lik konusundaki yeterli bilgilerimizin yokluğu karşısında, bir çok değerlendirmeler yapıp muhâkemeler yürütebiliriz. Acaba bu müdâhele, sadece çatışmanın kendi topraklarında cereyan etmemesini temin maksadına mı mâtuftu yoksa, *1.* Muhammed'in (henüz mişrik) akrabaları ile, *2.* Daha İslâmdan önce (Gayrı Müslim) Yesrib'lilerle (fakat gönderilen askerî birlik sadece Muhâcirler arasından seçilmiş Müslümanlardan müteşekkildi; aralarında hiç bir Yesrib'li bulunmuyordu), nihayet *3.* Hicretten sonra Resûlullah ile bir ittifak anlaşması (bu son konuda kaynaklarda hiç bir tarihî delil yoktur)'nın akdedilmiş olması mı mevzu bahistir?

711. Hicrî 1. yılın Ramazan ayında tertiplenen bu ilk askerî seferden sonra, ertesi ay, Resûlullah'ın diğer bir amcası olan *'Ubeydet'ubn'ul-Hâris'ibn'il-Muttalib*'in kumandası altında 60-80 mevcutlu bir askerî birlik, *Ikrimet'ubn Ebî Cehl*'in (yahut *Mikrâz'ubn Hafs*'ın) idaresindeki başka bir Mekke'li kervanın bölgeden geçişine mâni olmak üzere *Râbiğ* liman şehrine doğru yola çıkarıldı: Karşılaşma *Kudayd* yolu üzerindeki *Cuhfe*'nin 15 km. kadar uzağında, *Ahyâ'* mevkiinde cereyan etmiştir. Karşılıklı ok atılmışsa da üç misli kuvvete sahip düşman kuvvetleri, savaşa tutuşmayarak geri çekilmiş ve ters yüz edip geri kaçmışlardır[816]. Bu çatışma esnâsında *Mıkdâd ve 'Utbet'ubn Ğazvân* adlarında iki kişi, düşman taraftan kaçıp Müslüman birliğine sığınmışlardır[817]. Her iki isim de Habeşistan'a Hicret edip sığınanların listesinde görülmektedir[818]. Hiç şüphesiz bunlar, Medine'ye var-

815. İbn Hişâm, s. 419-21; İbn Sa'd, II/1, s. 2
816. İbn Hişâm, s. 416-18; İbn Sa'd, II/1, s. 2-3
817. İbn Hişâm, s. 416
818. *A.g.e.*, s. 210, 211

mak üzere çâreyi, Suriye tarafına doğru gitmekte olana bu kervana katılmada bulmuşlardı. İlk çıkarılan askerî birlikte olduğu gibi İslâm tarfındaki bu ikinci askerî gücün tamamı Mekke menşeli kimselerden meydana getirilmiştir.

712. Daha ertesi ay, diğer bir askerî Müslüman birlik aynı bölgede yani *(Cuhfe yahut Râbiğ*[818/1] taraflarında bulunan) *Humm* yakınındaki *Harrâr*'da göründü. Tamamı gönüllülerden oluşan bu güç de Mekke'li Muhâcirlerden meydana geliyordu; kumandanları *Sa'd'ubn Ebî Vakkaas* birliğinin başında gerçekleştirdiği sadece bir keşif harekâtı sonucu Medine'ye dönmüştür.

713. Öyle anlaşılıyor ki bütün bu gösterdiğimiz askerî harekâttan asıl maksat, Mekke'li müşriklere bundan böyle İslâm tesir sahası içinden geçmemeleri gerektiğini ihtâr edip bildirmekti. Tarih yazarları bu askerî seferlerde (Ensâr veya Gayrı Müslim) Yesrib'lilerin bulunmayışını, yürürlüğe konan Anayasa'da onların sadece Medine'ye karşı düşman tarafından tertiplenecek bir saldırı halinde Müslüman'larla birlikte savaşa katılacakları hükmünün bulunuşu ile îzah ederler. Fakat vesvese ve kuruntuya kapılmaya mahal yoktu; onlar iyi birer Müslüman olarak bu gibi farkları büyütüp geliştirmiyor ve netice olarak İslâmı bir tek bütün halinde mütalea ediyorlardı. Çok daha mühim olan bir nokta da, Medine ile onun etrafında uzanan topraklarda yaşayan Gayrı Müslim insan toplulukları arasında kesin ve açık temellere dayanan ilişkiler tesis etmekti. Bunu temin için Resûlullah'ın varlığını ortaya koyması gerekliydi. Böylece *Benû Ğifâr* kabilesi arasında belli bir maksatla onun bizzat faaliyet gösterdiğini görüyoruz:

Benû Ğıfâr ve Benû Damra:

714. Gerçekte *Ğifâr* kabilesinden *Ebû Zerr* daha pek erken bir devirde İslâmiyeti kabul etmiş bulunuyordu; kendisi esâsen on seneden beri İslâm dînine kendi kabilesi mensupları arasında yaymak için faaliyet gös-

---

818/1. Samhûdî'nin belirttiğine göre (II. neşir, s. 1001, 1018), *Kudayd, Râbiğ, Humm ve Cuhfe* hepsi de aynı bölgede bulunuyorlardı. *Râbiğ* bugün de mevcuttur ve *Cuhfe* yakınındadır. Medine'den Mekke'ye doğru yola çıkıldığında önce *Ebvâ*'ya gelinir ve buradan 20 km. kadar sonra *Cuhfe*'ye uğranır, *Humm* gölü ise *Cuhfe*'den 7 km. kadar uzaklıktadır. Mekke'ye doğru yola devam edildiğinde büyük *Kudayd* pazarı ile karşılaşılır ki bunun civârında *Menât* adlı putun mâbedi bulunuyordu. İşte tam bu yörededir ki Resûlullah'ın Hicret yolculuğu sırasında yaşlı ve çelimsiz bir keçiden bol süt aldıkları *Umm Ma'bed* adlı kadının çadırı kuruluydu. Bu yerden sonra *Merr'uz-Zuhrân,* sonra *Sirf* ve nihayet *Ten'îm* gelir.

termekteydi. Pek tabiidir ki Muhammed A.S.S., bu pek yakın arkadaşının sâhip olduğu nüfûz ve tesirden faydalanmak istemiştir. Kendisi, Hicrî 2. yılın Sefer ayında, bir Medine'liyi (yani *Sad'ubn 'Ubâde*'yi) başşehirde kendi vekili (Nâib'i) olarak Hükümet işleri ile uğraşsın diye bırakıp Medine'den ayrıldı[819], ve Mekke'li 60 Muhâcir'den meydana gelen bir askerî gücün başında *Ebvâ* bölgesine geldi ki burada elli sene kadar evvel vâlidesi *Âmine Hâtun* vefat etmiş ve toprağa verilmişti. Hadîslerde geçen ve anasının kabri başında, henüz küçük yaşında iken şuuruna varamadığı ana sevgisini tekrar hatırlayıp yaşayarak göz yaşı döktüğü ziyaret, muhtemelen işte bu ziyaretidir. Buradan sonra 10 km. daha ilerleyerek, *Benû Ğifâr*'ın akrabaları olan *Benu Damra* topraklarına yani *Veddân* bölgesine ulaştı. Bu bölge, Medine'nin güneyinde üç günlük bir mesafede uzanmaktadır; buna rağmen Resûlullah buraya ancak iki haftada gelebilmiştir. Bu duruma göre bunun bir haftasını, bilhassa bölgenin Gayrı Müslim nüfusu ile bir anlaşma akdi için *Veddân*'da geçirmeye mecbur olmuş demekti. Bu müzakerelerin sonunda Muhammed A.S.S.'ın akdettiği ilk uluslararası anlaşma yapılıp ortaya çıktı; biz buna bakarak o devirdeki İslâm Devleti diplomasisine dair kısmî de olsa bir fikir edinebiliyoruz:

> "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla! Bu, Resûllullah Muhammed'in *Benû Damrat'ibn 'Abd Menât'ibn Kinâne*'lilerle yaptığı yazılı anlaşma (Kitâb)'dır:
> Onlar can ve mal emniyetine sahip olacaklardır ve dışardan kim tarafından olursa olsun bir saldırı yapılması halinde onlara yardım edilecektir. Buna mukabil onlar, Resûlullah'a yardım ellerini uzatacaklardır. Bu (hükümler), deniz dalgaları tarafından bir istiridye kabuğu (صوفة) (yahut bir yün parçası) eritilip yok edilinceye kadar yürürlükte kalacaktır. Müslümanların Allah'ın Dîni uğrunda çıkacakları seferler bundan müstesnâdır. Bundan ayrı, Resûlullah kendilerini yardıma çağırdığında onlar hiç vakit geçirmeden hemen koşacaklardır. Bu yolda onlar Allah'ın ve Resûlünün teminatı *(zimmeti)* altındadırlar. Yine onlar arasında olup da verdikleri bu sözleri tutacak ve (anlaşmayı bozmaktan) kaçınacak kimseler için yardım edilecektir"[820].

715. *İbn Sa'd*'ın eserinde bulacağımız şu anlatım[821], muhtemelen aynı gelişmenin bir özetidir:

> "Hicreti müteâkip (Medine'ye) varışından 12 ay sonra bir Sefer ayı esnasında yola çıktı ve bu esnada *Mahşiyy'ubn 'Amr* ile bir ittifak anlaşması akdetti; böylece o, *Damrî*'lere hiç bir askerî sefer tertiplemeyeceğini ve

---

819. *A.g.e.*, s. 415-16; İbn Sa'd, 2/I, s. 3
820. *el-Vesâ'ik*, No. 159
821. İbn Sa'd, II/1, s. 3

kendisinin de onlardan gelecek bir saldırıya mâruz kalmayacağını, ve nihayet kendisine karşı onların hiç bir düşman tarafa yardım etmeyeceklerini bir hükme bağlamış oluyordu"

Resûlullah'ın bu seferi esnasında *İbn Sa'd*, Ensâri'lerden kimsenin bulunmadığını zikretmesine mukabil *Muzeyne* kabilesinden bir takım gönüllülerin buna iştirak ettiklerini kaydetmektedir.

716. Anlaşma metninde yer alan ve "Müslümanların Allah'ın Dîni uğrunda çıkacakları seferler"de onları yardımdan müstesnâ kılan hükmün de şehâdetine sığınarak, o sırada *Damrî*'lerin henüz İslâm dînine girmemiş olduklarını söylememiz mümkündür. Bununla birlikte "askerî anlaşma ve ittifak" gerçeği ortadadır. Şimdi bu noktada kendi kendimize sorabiliriz: Acaba *Damrî*'ler Mekke'li müşrik Kureyş'lilerle mevcut bağlarını onların öfkelerini üzerlerine çekecek şekilde niçin koparmaya karar verdiler? Buna mukabil o devirde henüz ne sayıca üstün ve ne de maddî bir zenginliğe sahip olmamaları dolayısiyle, Mekke'lilerin kendilerine ticârî kervanlardan sağladıkları istifadelerin yerini alacak bir ödemede bulunamaycak olan Müslümanlarla acaba ne gibi sebebler altında bu bağları tesis ettiler? Şurası bir gerçektir ki *Veddân* bölgesi, Medine'ye ancak 3 gün, Mekke'ye ise 9 gün uzaklıktadır. Yine olabilir ki o sırada Medine, *Veddân*'dan çıkarılan ürünlerin satıldığı ve mukabilinde Veddân'lıların bütün eksikliklerini tamamladıkları bir pazar olma durumundaydı[822]. Her ne hâl ise bu ilişkilerde mevzu bahis olan, Damra'lılardan sadece bazı ailelerdir; zîra daha güneyde, Mekke'nin harâm(mukaddes) sınırları dahilindeki bir bölgede oturan aynı kabilenin bir diğer kolu, *Benû Abd'ibn 'Adi, Muhammed A.S.S.* ile *Mahşî* arasında akdedilen bu anlaşma hükümleri dışında kendini tutmakla kalmadı aynı zamanda, birkaç yıl sonra Medine'ye bir temsilciler hey'eti göndererek, Müslümanlarla Mekkeli müşrik Kureyşli'ler arasında bir savaş çıkması halinde kendilerinin yani *Benû 'Abd'ibn 'Adî*'nin tarafsız kalacağını hükme bağlayan bir anlaşma akdedilmesini de istediler[823].

717. Resûlullah, *Benû Ğifâr* ile ayrı bir ittifak anlaşması akdetmiştir; metnini aşağıda veriyoruz:

"Onlar Müslümanların teşkil ettiği topluluğa dahildirler; Müslümanlar ne gibi haklara sahipse onlar da sahip olacak ve ne gibi vecibeler yüklenmişlerse onlar da bunları yüklenmiş olacaklardır. Bundan ayrı Resûlullah, Allah'ın ve Resûlünün teminatını*(zimmetini)* onların canları ve malları üzerinde mahfuz tutarlar. Şayet Resûlullah onlardan yardım isterse, bu çağrıya onlar derhal

822. İbn Hişâm, ilişkileri sarsan bir katil olayından bahsetmektedir (bk. s. 430-32)
823. İbn Sa'd, I/2, s. 48

koşacaklardır. Dîn yolunda çıkılacak bir askerî sefer müstesnâ onun yardımına koşmak, onların vazifesidir; bu hükümler, bir sûfe (صوفة) (yani bir istiridye kabuğu, veya bir yün) parçasını deniz suyunun ıslatmaya (yetecek) suyu kalana kadar yürürlükte kalacaktır. Taraflar, bu anlaşmanın işlenecek bir suçun (cezasız bırakılması gayesiyle) araya sokulmamasında mutâbıktırlar''[824].

718. *Damra* kabilesi ile akdedilen anlaşma metninde kullanılan ifade ve formüller ile *Ğifârî*'lerinki arasında mevcut ayniyete bakacak olursak, her iksinin de aşağı yukarı aynı devirde yani 2. Hicrî yıllarda akdedilmiş olduğu sonucuna varabiliriz. O sırada bütün Arap Yarımadası, siyasî yönden tam bir karışıklık ve boşluk içinde bulunuyordu. Hattâ aynı kabilenin çeşitli kolları, kendi aralarında çatışma ve vuruşma halindeydiler. Meselâ *Damra*'lılar, hatırlanacağı gibi, *Hudeybiye* Anlaşması'nda Kureyş'liler tarafında yer almış *Benû Bekr* kabilesinin bir kolu durumundaydılar. İşte görüldüğü gibi Muhammed A.S.S. gerekli usullere son derece riâyetle ve inanılmaz bir sabır ve tahammül göstererek, ne bir sıra, ne bir mevki ve ne de bir akrabalık bağı gözeterek içinde nizam ve adâletin hüküm sürdüğü merkezî ve teşkilâtlı bir Devlet etrafında bütün bu küçük insan topluluklarını birleştirip bütünleştirmek uğruna büyük bir gayret ve çalışmaya koyulmuştu.

719. *Damra* ve *Ğifâr* kabileleriyle ittifak anlaşmalarının akdedildiği bu pek verimli seferden sonra Muhammed A.S.S. Medine'ye döndü. Artık o bu iki kabileye de bel bağlayıp itimad edebilirdi. Kendisi ne zaman askerî bir sefere çıksa, Medine'de kendi yerine idarî-siyâsî işlere bakmak üzere (kaimimakam, kaymakam) ekseriyetle *Ebû Zerr*'i vazifelendiriyordu. Halbuki *Ebû Zerr* ve *İmâ'ubn Rahda*, Hudeybiye seferi esnâsında Ğifâr'lı birliklerin kumandanlığını yapmıştı[825]. Bu seferi esnâsında onlar Resûlullah'a, arazilerinden geçerken yüz koyun ve iki deve yükü miktarında süt arzetmişlerdi[826]. 8. Hicrî yılda yine Ğifâr'lı *Ka'b'ubn 'Umeyr*, ''Suriye-Filistin'' bölgesindeki *Zât Atlâh*'da oturanların cezalandırılması için çıkarılan İslâm Ordusunun kumandanı tayin edilmişti. Herhalde bu sefer, *Mu'ta* savaşından sonra tertiplenmişti. Bu ordu Filistin'de büyük kayıplar vermiştir[827]. Hicrî 9. yılda çıkılan Tebûk seferi esnâsında çok sayıda Ğifâr'lı, gönüllü olarak hizmet arzetmişlerdir. Nakil imkânlarının elvermemesi sebebiyle bunlardan bir kısmı Orduya alınmayınca üzüntüden ağlayıp çığrışmaya başlamışlardı ki işte

---

824. *El-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 161
825. Makrîzî, I, 373
826. *A.g.e.*, I, 277
827. İbn Hişâm, s. 983; İbn Sa'd, II/1, s. 92

bu yüzden bu zümreye *Benû'l-Bekkâ* (çok ağlaşanlar zümresi) adı verilmişti. Yine bu *Benû'l-Bekkâ*'dan biri olan *Mâiz* adında bir Müslüman, verilecek cezanın taşlanmak suretiyle idam edilmesi olduğunu bile bile, sırf kendi istek ve gönlüyle Resûlullah'ın huzuruna girmiş ve işlediği zinâ suçunu itiraf etmişti.[828]

720. Yine bu Damra'lılar arasından *'Amr'ubn Umeyye* adında "fevkalâde elçi" sıfatını taşıyan bir Müslüman elçi de çıkmıştır ki bu konunun izahı için az ilerde özel bir bölüm ayırmış bulunuyoruz.

Cuheynî'ler:

721. Damra'lıların bölgesine yaptığı ziyaretin üzerinden birkaç hafta sonra Resûlullah, *Yanbû*'daki *Radvâ* dağı üzerinde bulunan *Buvât* yöresine doğru Medine'den yola çıktı. Daha önceki bahislerde (bk. 710. paragraf) bu yörede oturan *Cuheyne* kabilesi ile Müslümanlar arasında Hicretin devam ettiği ay boyunca süren dostâne ilişkilerden söz etmiştik. Böylece bu kabileye mensup kimselerden önemli bir zümre İslâma geçmişler ve kabilelerinden hicret ederek Medine'ye gelip yerleşmişlerdi; işte bu sebeble "Resûlullah onların oturdukları mahalde, bölgeye hicret etmiş kabîlelerin yerleştiği mahalde, Mescid'un-Nebî'den sonra ilk mescid olmak üzere bir mescid inşâ etme tasavvurlarını tasdik ve kabul etmiştir"[829]. *Cuheynî*'lerle, akdedilen ve kullanılan deyim ve ifadeler bakımından Ğifâr ve Damra kabileleriyle akdedilen ittifak anlaşmalarına pek benzeyen bir vesika metnine sahibiz; belki de bu anlaşma az önce belirtilen aynı *Buvât* seferi esnasında, 2. Hicrî yılın Rebî'ul-Evvel ayında gerçekleştirilmişti. Bunun metni aşağıdadır[830]:

> "Her ikisi de *Cuheyne* kabilesinden olan *Benû Zur'a* ve *Benû'r-Rab'a* soplarına: Onlar canları ve malları üzerinde emniyette olacaklar ve bir himaye hakkına sahip olacaklardır. Dîn ve kabîle üyeleri (الأهل) (el-Ehl) uğruna girişilen çatışma ve savaşlar müstesnâ, onlara tecâvüz edip saldıranlara karşı yardım sağlanacaktır. Onlar arasından çıkan göçebe kabile mensuplarından verdikleri sözü tutup akitlerini yerine getirenlere ve kendilerini her çeşit saldırıya geçmekten alıkoyanlara, bu kabileden yerleşik hayat sürenlere tanınmış bütün haklar tanınacaktır. Gerçek yardımcı Allah'tır."

722. Bu anlaşma metni de sadece bir tek kaynakta yer almış bulunuyor ve bir miktar kusur ve yanlışlıklar ihtivâ ettiği anlaşılıyor: Öyle düşünüyoruz ki "üyeleri uğruna" yani (لأهل) şeklindeki kelimenin fazladan yazılmış olması icab eder. Zîra arapça metinde, bu cümleden

828. Buhârî, 86/25 ve diğerleri
829. İbn Sa'd, I/2, s. 68
830. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 151

sonra gelen cümlenin hemen ilk kelimesi yine aynı kelime olarak gözüktüğüne göre, metni kopya eden müstensih el-ehl (الأهل) kelimesini mükerrer olarak yazmıştır. Yine öyle düşünüyoruz ki arapça metindeki "müstesnâ" (إلا) kelimesinden evvel, müstensih tarafından sanki eksik bıraklımış gibidir; bu eksik "... müstesnâ, Resûlullah onları yardıma çağırdığında, onun bu davetine koşmak mecburiyetindedirler..." olabilir.

723. *Bedir* düzlüğünde cereyan eden büyük savaş esnasında biri keşif askeri[831], diğeri de muhârip olarak[832] iki Cuheynî'nin savaşa katıldığını görüyoruz. Bu yüzden bu ikisinin elde ettiği ihsân ve atiyyelere hiç şaşmıyoruz: Resûlullah *Zu'l-Merve*'de oturan *Evsâcet'ubn Hermele*'ye *Belkâse -el-Masna'a-el-Cefelât-el-Ced* noktaları arasında kalan geniş bir arazi *iktâ (Devlet ihsânı, tımar)* etmiştir.[833] Bu *iktâ* tasarrufunun yapıldığı tarih belli değilse de muhtemeldir ki, *Zu'l-Merve*'de oturan bir kimsenin bu iş için seçilmiş olması, Mekkeli müşrik Kureyş'liler üzerinde iktisâdî bir baskı kurma maksadına mâtuftur. (Hudeybiye Anlaşması'nın akdinden hemen sonra Mekke'den kaçıp Müslümanlar arasına çıkagelen *Ebû Busayr*'ın geri iâde edilmesi bahsinde, bu iktisâdî baskı meselesini de ele almıştık; bunun için geride kalan "Mekke ile ilişkiler" Bölümüne müracaat ediniz). Yine onlardan *Benû Şemah*'lara*(Şenah* da okunabilir) diğer bir takım yerler *iktâ*(: tımar) olarak bahşedilmiştir[834]. Ayrı bir muâhede ile, bu defa *Benû'l-Curmuz*'lara can emniyeti ve "İslâma girdikleri sırada sahip oldukları her çeşit mal" teminatı tanınmıştır[835]. Bu son anlaşmanın metnini kaleme bizzat alan, İslâma girişi Hicrî 6. yıldan evvelki senelere raslayan *el-Muğîret'ubn Şu'be* olmuştur; bu bilgi bize anlaşmanın akdedildiği tarihi takriben tesbite yardımcı olmaktadır. Yine elimizde daha da dikkat çekici öyle bir anlaşma metni vardır ki, bu *Cuheyne* kabilesinin iki kolunun kitle halinde *(Benû'l-Curmuz* ve *Benû'l-Huraka)*İslâmiyeti kabul edişlerini değil, aynı zamanda şu anlaşma şartlarını da ihtivâ ettiğini bize bildirmektedir[836]:

"a) Müşriklerle olan bütün ilişkilerini keseceklerdir(onların akrabaları da bu hükme tâbidir)

b) Siyasî olsun rûhî-mânevî olsun, bütün alanlardaki vazifeleri sâdıkane yerine getireceklerdir: Yani, günlük namazlar kılma, zekât ver-

---

831. İbn Hişâm, s. 434; İbn Sa'd, II/1, s. 7
832. İbn Hişâm, s. 495-506; aynı şekilde Uhud'da da (Damrat'ul-Cuheynî, bk. İbn Hişâm, s. 609)
833. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 154
834. *A.g.e.*, No. 155
835. *A.g.e.*, No. 153
836. *A.g.e.*, No. 152

gisini ödeme, Allah'a ve Resûlüne itaat, İslâm kanununa göre tayin ve tesbit edilen ganîmet miktarını ve Devlet lehine devir ve tahsis etmek,

c) onlar tarafından başkalarına borç olarak verilmiş bulunan meblâğlar üzerinde, bundan böyle, sadece verilen asıl borç miktarı üzerinde sahip oldukları talep hakları müstesnâ, hiç bir faiz isteme ve iddiâ etme hakları olmayacaktır,

d) Onlarla birlikte herhangi bir anlaşmaya dahil olan herkes, onların esasen sahip olduğu aynı haklara sahip olacaklardı''

724. Vazedilen şartlara bakarak bu metnin Resûlullah'ın ömrünün sonlarına doğru, belki de Hicrî 9. yılda kaleme alındığını düşünebiliriz. Yukarda gösterilen ilk şart, Muhammed A.S.S.'ın Gayrımüslimlerle dostluk ve ittifak bağları kurma peşinde koşmasındaki mecburiyet durumunun artık ortadan kaltığını açıkça bize ifâde etmektedir. Büyük bir iktisâdî ıslâh hareketi ve hamlesi olan ''faiz yasağı''nın sartlar arasında yer aldığını görüyoruz. Diğer bir takım insan zümreleriyle dostluk anlaşmaları akdetme hakkı veren sonuncu şarta bakarak, bu kabilenin büyük bir siyasî otonomi (muhtariyet)'ye sahip oldukları anlaşılmaktadır: ''Dost'un dostu, bir dost'' olarak karşılanmaktadır.

725. İrtihâlu Dar'il-Bekaa etmesinden iki ay önce Resûlullah Cuheynî'lere aşağıdaki tebliği göndermiştir:

> ''Leşlerden çıkan hiç bir şeye elinizi sürüp kullanmayınız: Ne deriye, ne de sinirlere''[837]

Burada sıhhat ve sağlın korunması sözkonusudur. Yine bu arada *Cahdam'ubn Fudâle*'ye yazılan bir mektup da söz konusu edilmektedir[838]; fakat bunun metni meçhûlümüzdür. Resûlullah'ın *''Cuheyne* kabilesi için'' *'Amr'ubn Murre*'ye yazmış olduğu mektup[839], hayvan sürüleri üzerinde mevzu bahis zekât vergilerinin tarife ve nisbetlerine dair bilgiler taşımaktadır; yine aynı yazı,üzerinde öküz çalıştırmak suretiyle ziraat yapılan toprakların zıraî zekât vergilerinden muaf tutulduğunu belirtmektedir. Bu arada şunu da hatırlatalım ki, Cuheyne kabilesinden gelen 800 kişilik bir askerî kuvvet Mekke'nin 8. Hicrî yıldaki Fethi hareketine katılmıştı[*]

---

837. *A.g.e.*, No. 156
838. *A.g.e.*, No. 158
839. *A.g.e.*, No. 157
(*). Bkz. Makrîzî, *İmtâ*, I, 373

Mudlic:

726. Medine'ye doğru çıktığı Hicret yolculuğu esnasında Resûlullah, *Mudlic* kabilesinden *Surâka*'nın dostluğunu kazanmasını bilmişti. Onun başlattığı, ittifak anlaşmaları için büyük hamle ve taarruz esnasında Hicrî 2. yılın ortalarına doğru Resûlullah, kaynakların belirttiğine göre, yanında 150 kadar adamı olduğu halde *el-Uşeyre* yöresinde Mudlic'lilere ait topraklara girdi. *Surâka,* Hicret yolculuğu esnasında karşılaştıklarında ona arzettiği develeri ve koyunları almadığını unutmamıştı. Kendisine karşı beslediği minnet ve şükrân duygularının bir işâreti olmak üzere *Surâka,* Bedevî usulüne göre, onun bu ikinci ziyareti esnasında, bütün seferî birlikler mensuplarına ikramda bulundu. "Gösterilen misafirperverlikte o derece cömert davranılmıştı ki, artık Suriye'ye doğru yol almakta olan Kureyş'lilere ait bir ticaret kervanını takip etmek mümkün olamadı ve o da kaçıp kurtuldu[840]. Fakat gerçekte Resûlullah askerî bir anlaşma yapmak üzere buraya gelmişti ve sonunda buna muvaffak da oldu[841]. Bunun metni bugün için elimizde bulunmamaktadır. Fakat hiç şüphesiz bu, aynı devirde akdedilmiş bulunan *Damra, Gifâr* ve *Cuheyne*'lilerle yaptığı ittifak anlaşmaları benzeri idi. Bu konu açılmışken küçük ve fakat önemli bir bilgi arzedelim ki bu bilgi, Damra'lılar için de geçerlidir:

> "Benû Mudlic henüz o sırada İslâmı kabûl etmemişlerdi: Resûlullah'la akdedilen ittifak anlaşmasına rağmen onlar 9. Hicrî yıla kadar, yani Gayri Müslim'lerle evvelce akdettiği bütün ittifak anlaşmalarını lağvedip iptâl ettiği devire kadar müşrik olarak kaldılar"[842]

Surâka ise kendisi bir fert olarak o devirden birsene evvel İslâmı kabûl etmişti ve Resûlullah ona çok büyük bir itibar göstermişti. Muhammed A.S.S., şu sözü onun hakkında hangi tarihte söylediği bilinmemektedir:

> "Sen buna şaşıyorsun, ey Surâka!..
> İran İmparatoru *Şosroes*'in tâcının ve hükümdarlık alâmetlerinin senin başına konacağı gün hakkında ne dersin?."[843]

(Ömer, Hilâfet makamında bulunuyorken bu hadîsi hatırlayıp önceden haber verilen bu olayı bizzat gerçekleştirmiştir). *Surâka* bahsinde, Ku-

840. Balâzurî, *Ensâb,* I, Ha. No. 651
841. İbn Sa'd, 2/I, s. 5: ("Benû Mudlic ve onların müttefikleri Benû Damra ile anlaşma akdetti")
842. Ebû 'Ubeyd, *Emvâl,* Ha. No. 448
843. Suheylî, I, 51; II, 6

reyşlilerin *Bedr* Savaşı sırasında gördükleri bir hayalden de bahsedelim: Kureyşliler, Mudliclilerin Muhammed A.S.S.'ın yanında olmak üzere kendilerine hücum edeceklerini zannediyorlardı. Fakat Şeytan onlara, *Surâka* sûretinde gözüküp, Müslümanlara karşı kendilerini destekleyeceğine söz verdi[844]. Nihayet bir noktaya daha işaret edelim: *Surâka* İslâma geçince, Resûlullah'a şu suali sormuştu:

> "— Zaman zaman yabancılara ait bir takım sürü hayvanları, kendiminkiler için suyla doldurduğum yalaklara gelip su içiyorlar: Ben de onları serbest bırakıyorum. Bu hareketim Allah indinde makbul müdür?"

Muhammed A.S.S. şöyle cevap verdi:

> "— Kesin olarak makbuldür; hangi canlı olursa olsun, susamış her yaratığa karşı lûtufkâr davranmak Allah nazarında mükâfata lâyık bir harekettir"[845]

Siyaset ve ahlâk (mânevî hayat) Muhammed A.S.S.'ın gözünde bir birinden asla ayrılmamaktadır.

727. *Mudlic*liler, kendi içlerinden İslâmın ilk deniz harp kumandanını çıkarmışlardır. Gerçekten de Hicrî 9. yılda, Habeşistanlı bir takım korsanları, üslendikleri bir adadan kovup çıkarmayı başaran *Mudlic* kabilesinden *'Alkamat'ubn Mucezziz,* bu suretle Resûlullah'ın sağlığında çıkılan yegâne deniz seferine amirallik etmiştir[846]. Bu adanın yerini tesbit zordur; zîra kaynaklarımız, bunun adını vermemekte sâdece *Ehli Cudde*'nin büyük korkusundan bahsetmektedirler. Bu kelime, *"sahil halkı"* mânasına gelir ve o sırada henüz bugünkü *Cidde* liman şehri kurulmamış bulunuyordu. Öyle anlaşılıyor ki bu komşuların korsanlıkları devam etmiş, bunun bir sonucu olarak Halife Ömer, aynı kumandanı Habeşlilere karşı gönderdiği bir askerî birliğin başına geçirmiştir. Ancak bu deniz birliği bir fırtınaya tutulmuş ve içinde bulundukları gemilerle birlike anlaşılan sulara garkolup telef olmuşlardır. Bu deniz faciası sebebiyle *Uzra* kabilesinden bir şair pek uzun bir mersiye nazmetmiştir; şair sonunda şöyle der:

> "*Alkame* ayak izlerine bakarak bir adamı takip etmede mâhirdir"[847]

---

844. İbn Hişâm, s. 432, 474; ayrıca bkz. yukarda geçen 716. paragraf
845. *A.g.e.,* s. 332
846. İbn Sa'd, II/1, s. 117-18
847. Balâzurî, *Ensâb* (el yazması), II, 721; Tabarî, I, 2595

Muzeyne:

728. *Damra* kabilesinin kardeş çocuklarından ibâret *Muzeyne* kabilesi, Medine'nin Batısında ikâmet ediyorlardı. Hicretin ilk yılları esnasında bunların durumu hakkında hiç bir fikrimiz yoktur. 5. Hicrî yılda ise bunlardan birkaç yüz kişilik bir bölük Medine'ye gelip İslâma girmiştir. Resûlullah İslâm ülkesine bunların hicret edip yerleşmeleri yerine, esasen 30 km. kadar uzaklıkta bulunan kendi topraklarında oturmaya devam etmelerini istemiştir.

729. Muzeyne'li *Bilâl'ubn'ul-Hâris* lehine tanınan iki adet imtiyazın yazılı metinlerine sahip bulunuyoruz[848]. Bunlardan birinde Resûlullah, ona, *el-Fur'* bölgesindeki *el-Kabaliye* madenlerinin işletilmesi ile *Kadas* bölgesindeki ziraata elverişli bütün toprakları *iktâ'*(tımar) olarak bağışlamıştır. Diğerinde ise, altı kadar başka *iktâ*dan bahsedilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki kaynaklarda bir karışıklık mevzû bahistir. *İbn Sa'd*'ın belirttiğine göre[849], *Kadas* kelimesinin mânası "yolculuk torbası" mânasına gelen bir kelimedir; bu ise imtiyaz veren anlaşma metni içinde belli bir mâna ifade etmez. Halife I. Ömer, bu topraklardan üzerinde ziraat yapılmayan parçaları, bedelini ödemek suretiyle Devlet lehine istimlâk etmişti. Daha sonra, Bilâl'in mirasçıları bu *iktâ* yazısını göstermek üzere Halife II. Ömer'e getirdiler. Medine'ye gelip yerleşmiş ve Suudî Arabistan'da vazife gören ziraat mühendisi Mr. *Twitchell*'in yanında özel kâtib olarak çalışan bir Sudanlı zât, bu satırların yazarına: "*Yanbû* Liman şehri yakınındaki *Kabîl* (bugünkü Mehd'uz-Zeheb) kasabasında pek eski bir yazma vesika gördüğünü ve bunda, yukarda zikri geçen mâdenlerin işletme imtiyazının verilişinden söz edildiğini" anlatmıştı. Bu bilgisini nakleden Sudanlı ne vesikanın bir kopyasını çıkarmış veya ne de fotoğrafını almış bulunduğundan, daha fazla bir mâlûmata sahip olamadık. Belki de bahsi geçen ve günümüzde Mehd'uz-Zeheb adıyla anılan bu *Kabîl,* eski *Kabaliye* kasabasıydı.

730. 9. Hicrî yıl, aynı zamanda Muzeyne'li büyük şâir *Kâ'b'ubn Zuheyr*'in İslâma geçmesine şâhit olmuştu[850]. Onun babası, kızkardeşleri ve erkek kardeşleri, hepsi de şâir idiler. İşte bu büyük şâirin erkek kardeşi *Buceyr* İslâma geçince, akrabaları bundan hiç de memnun olmadılar. *Kâ'b* ise kardeşine o derece kızıp öfkelendi ki Resûlullah aley-

848. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 163 ve 164
849. İbn Sa'd, I/2, s.25
850. Makrîzî, I, 494

hine hiciv şiirleri kaleme aldı. Hicrî 9. yıla gelindiğinde her ne sebebdense bu Kâ'b'ı içlerinden kovup çıkaran ve "kanun dışı" ilân eden *Muzeynîler* de dahil Arabistan'ın büyük kısmı, Muhammed A.S.S.'ın Risâletini tanımış bulunuyordu. İşte bu şâir o yıl hüviyetini gizleyerek Medine'ye gelmiş İslâma girmiş ve Resûlullah'a övgülerle dolu bir şiir nazmetmişti. Bundan son derece hislenen Muhammed A.S.S. şâire, kendisinin kullandığı kaftanı (arapçası: *bürde,* türkçede: *hırka*) bağışlamıştı. Şiir şeklinde ki bu övgü o derece meşhur oldu ki bugün buna *Kasîde-i Bürde-i Şerîfe* adı verilmektedir. Bu şiirin bugün yirmi kadar şerhi meydana getirilmiştir ve İslâm milletlerinin kullandığı bütün dillere tercüme edilmiştir. *Kâ'b'ubn Zuheyr*'in bütün şiirleri bir Dîvân (Antoloji) halinde toplanmış ve 1950 yılında Polonya'nın *Cracovie* şehrinde neşredilmiş bulunuyor. Bu şiirlerde Muzeynî'lerin İslâm öncesi bir çağda Medinelilerle (o sırada Yesrip'liler) giriştiği çatışma ve savaşlardan söz edilmektedir; bu konuyu daha ilerde yeniden ele alacağız. Makrîzî'nin eserine aldığı bir diğer anlatıma göre[851], *Kâ'b'ubn Zuheyr,* Ebû Tâlib'in kızı ve Resûlullah'ın hanım yeğeni *Umm Hâni'* aleyhine de hicviyeler kaleme almıştı ve böylece Allah'ın Elçisi tarafından da "kanun dışı" (yani canı-malı herkese helâl) bir kimse ilân edilmişti. Müslüman olmasından sonra ise Resûlullah, önce işlenen kötülüklerin, İslâma girildikten sonra hesâbının sorulmayacağı prensibine göre, onu affetmiştir.

731. Yukarda verilen bütün bu bilgilerde, Resûlullah'ın Medine'ye komşu bölgelerde yaşayan kabileleri nasıl yapıp da birleştirdiğini ve onları bir ittifak çerçevesinde nasıl kendisine bağladığını görmüş oluyorsunuz. Böyle yapmakta o henüz filiz halindeki bu genç dînin ve onun ter ü tâze Devletinin emniyetini temin etmiş ve başlangıçtaki zorluklardan bir zarar görememesini sağlamış olmaktaydı. Gösterdiğimiz bu faaliyetinde onun sadece Medine'nin Batı yöresindeki teşebbüslerini ele aldık. Diğer yönlerdeki siyâsî çalışmalarına geçmeden evvel, yakışıklılığıyla ün yapmış şahsiyet sahibi bir siyasî temsilciden bahsetmek istiyoruz.

851. *A.g.e.,* aynı yerde

Fevkalâde Elçi: 'Amr'ubn Umeyye

732. *Damra* kabilesine mensup olan *'Amr'ubn Umeyyet'ibn Huveylid'ibn Abdullah'ibn 'Iyâs'ibn 'Abd* (yahut *'Ubeyd)'ibn Nâşiret'ibn Kâ'b'ibn Cudeyy'ibn Damrat'ibn Bekr'ibn 'Abd Menât'ibn 'Aliyy'ibn Kinâne,* Resûlullah zamanında görülen İslam diplomatik faaliyetleri içinde pek özel bir rol oynamış bir şahsiyettir. Kendisini, meslekten yetişmiş ve İslâmın ilk siyasî temsilcisi (diplomat'ı) saymamız mümkündür.

733. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber onun Hicretten 25 sene kadar önce dünyaya gelmiş olduğunu söyliyebiliriz. *Suheyletu bintu 'Ubeydet'ibn'il-Hâris'ibn'il-Muttalib* adını taşıyan, Resûlullah'ın bir akrabası ile evlenmiş bulunuyordu[852]. Onun kayınbabası olan *Ubeyde* ilk Müslümanlardan biridir ve 2. Hicrî yılda cereyan eden *Bedr* savaşında şehid düşmüştü. Kaynağımızın ayrıca belirttiğine göre, *'Amr'ubn Umeyye*'nin sülâlesi, aralarında akdedilen anlaşmalar yoluyla *'Abdu Şems*'lerin Mekke'deki bir kolunu teşkil ediyordu. *'Amr,* Hicrî 60. seneden önce vefat etmiştir[853]. Yukarda verdiğimiz neseb kaydını naklettikten sonra kaynağımız onun *Ebû Umeyye* künyesini de taşıdığını ifade etmekte ve hadîs sahasında yetişmiş âlimler olan *Ca'fer, 'Abdullah* ve *Fadl* adlı oğullarından ayrı, daha birçok çocuğunun bulunduğunu, yeğeni *ez-Zibrikaan*'ın da, kezâ hadîsçilik alanında bir âlim kişi olduğunu eklemektedir. Hadîs alanında pek derin bir yetişmişliği olan *eş-Şa'bî* dahi *'Amr*'ın talebesiydi ve bilhassa Muhammed A.S.S.'ın hayat hikâyesi*(sîret)*'ne dair olmak üzere, daha bir çok mâlûmatı ondan naklettiği hadîs bilgilerine dayandırmıştır. *'Amr* sonunda Medine'de hayata gözlerini yummuştur[854].

734. *'Amr*'ın dedelerinin *'Abdu Şems* ailesiyle akraba oluşu, dikkatimizi çekmektedir, zîra bu akrabalık durumu *'Amr*'ın az sonra izah

852. İbn Habîb, *Munammak*, s. 302
853. İbn Hacer, *Tehzîb'ut-Tehzîb*, VIII, No. 6
854. İbn 'Abd'il-Berr, *İstî'âb*, II, No. 1889

edeceğimiz Habeşli'lerle olan yakın ve samimî ilişkilerini izah eder. *Îlâf* adını taşıyan meşhur "Anlaşmalar", Mekke'nin "Habeşistan"la olan ticarî ilişkilerini *'Abdu Şems* ailesi ve ondan sonra gelecek olan sülâlesinin tekeline bağlamış oluyordu. Aynı ticarî tekel, "Suriye" için *Haşimîler*'e, "Yemen" için *el-Muttalib*'lere ve "Irak" için *Nevfel* ailesi mensuplarına tahsis edilmişti[855]. *'Abdu Şems*'lerle akraba olması hasebiyle *'Amr*, Habeşistan'a doğru onlar tarafından tertiplenen ticarî kervan seferlerine muhtemelen katılmıştı. Daha evvel gösterdiğimiz anlatımda olduğu gibi, Habeşistan tahtı için mücâdeleye kalkan akrabaları tarafından *Necâşî Ashama*, gençliğinde esir alınmış ve köle olarak satılmıştır. İşte bu prens böylece bir müddet *Damra* kabilesinde köle larak yaşamıştır ki konumuz olan diplomat *'Amr*'ın ailesi bu kabileye mensuptur.

735. Başlangıçta 'Amr muhtemelen İslâm hareketini umursamamıştı. Kendisi *Bedr* ve *uhud* savaşlarında Mekke'liler safında yer almış bulunuyordu[856]. Onun hidâyet yoluna girişi, Mekkeli'lerin *Uhud* savaşından dönüp geri çekilmelerinden sonraya rastlar. Hiç bir tarihî kayıtta, onun iştirak ettiği bu iki kanlı savaşta kendisinin herhangi bir vuruşma olayına katıldığına dair bir bilgi verilmez. Bu duruma bakarak onun bu savaşlara sadece şeklen katıldığı söylenebilir: Yani o, Mekke'li bir ailenin mensubu olarak, aile başkanının katıldığı bütün savaş ve çatışmalarda hazır bulunmak mecburiyetindeydi. Acaba kendisinin Muhammed A.S.S.'ın şahsî bir dostu olduğunu söylememiz mümkün müdür? Her ikisi de İslâm Öncesi devirde, kervan ticareti ile meşgûldüler. Az sonra vereceğimiz bilgilere göre bunun mümkün olduğu görülecektir:

736. Büyük "Sîret" yazarlarından *Şe'mî*'nin eserinde ifade dildiğine göre[857], *Bedr* düzlüğünde Resûlullah'ın Mekkeliler karşısında kazandığı zaferden sonra bunlar, uğradıkları mağlûbiyetin intikamını, Habeşistan'a o sırada sığınmış bulunan bir kısım Müslümanın bu ülkeden çıkarılıp atılması suretiyle almak için *Necâşî*' nezdine bir elçilik hey'eti gönderdiler. Ancak Resûlullah Mekkelilerin bu tertibine dair haberi alır almaz, derhal *Amr'ubn Umeyye*'yi, Müslümanlar lehinde şefâtta bulunması için *Necâşî*'ye elçi olarak gönderdi. İşte bu elçiliği esnasında

855. İbn Sa'd, I/1, s. 43-6; kezâ benim, *Mélanges Massignon* (Dimaşk)'da neşredilen "Îlâf" konusu ile ilgili makaleme bakınız

856. İbn Sa'd, IV/1, s. 182-83

857. Şe'mî, *Sîre*, evvelce zikredilen yerde

'Amr henüz Müslüman olmamıştı. Onun elçi sıfatıyla Habeşistan'da ba şından geçenlerle ilgili tafsilâtı yukarda geçen "Habşistan" bölümünde göstermiştik. İşte bu küçük olay bile pek açık delilleri içinde bulundurmaktadır: Her şeyden evvel bu olay, *'Amr*'ın Muhammed A.S.S.'ın pek yakın şahsî bir dostu olduğunu ve *'Amr* evvelce Bedr savaşında Müslümanlara karşı cephe tutmuş olsa bile kendisine itimat ettiğini göstermektedir. Yine bu olay bize, Muhammed A.S.S.'ın, Gayrımüslimleri de elçi olarak vazifelendirmekte hiçbir tereddüt taşımadığını açıklamaktadır. Nihayet bunun bize öğrettiği şey, bu şahsiyetin diplomatik vasıfları ve *Necâşî* ile olan yakın ve samimî ilişkileridir. Yine bu olay bize, Resûlullah'ın hasım ve düşmanlarının oyunlarını bozabilmek için onların giriştikleri hareketler ve teşebbüsler hakkında dâima yerinde ve zamanında bilgiler toplamasını bildiğini hatırlatmaktadır.

737. Bedevîlerin ileri gelen başkanlarından biri olan *Ebû Berâ' Mulâ'ib'ul-Esinne,* yanında getirmekten maksadı ne olduğu meçhûl bir çok hediyelerle Resûlullah'ı ziyaret için çıkageldi; kendisi İslâma girmek istemiyordu. Yapılan görüşmeler sonunda Resûlullah'ı, kendi kabilesinde İslâmı yaymak üzere oraya bir takım mübelliğler göndermeye râzı edebildi. Sözkonumuz *'Amr* da bu mübelliğler arasındaydı. *Bi'ru Maûne* denen yerde[858] zikri geçen *Ebû Berâ*'nın yeğeni *Âmir'ubn Tufeyl*[859] âniden kafilenin üzerine bir baskın yaptı ve *'Amr'ubn* Umeyye ve diğer bir Medine'li Müslüman müstesnâ hepsi kılıçtan geçirildi; bu ikisi baskın sırasında kafilenin binek hayvanlarını otlatmak üzere oradan uzaklaşmış vaziyetteydiler. Dönüp geldiklerinde düşman süvârileri hâlâ oradaydılar; hemen katıldıkları çatışma sonunda *'Amr* esir edildi ve fakat arkadaşı ise şehit düştü. Bununla beraber zorba *'Âmir'ubn Tufeyl*: "Anam bir köle azâd etmeyi nezretmişti" diyerek, onu hiçbir fidye almaksızın azâd etti. Kaynakların ek olarak verdiği bilgiye göre, "azâd edilmiş köle" statüsünü göstermek üzere onun alın tarafına isabet eden tepe saçlarını kesmeyi de ihmâl etmedi ve böylece bağlarını çözüp onu serbest bıraktı. *'Amr* ise başından geçenleri ve 70 mübelliğin maktûl düşmüş bulunduğunu haber vermek üzere yürüyerek Medine'ye doğru yola koyuldu. Fakat tam Medine yakınlarına vardığında, bu kılıçtan geçirme olayından sorumlu kabileye mensup iki kişiyi, onların Resûlullah'ın himâye ve zimmeti altında bulunan kimseler olduklarından habersiz kendi yollarında sessiz sedasız yürüyen bu iki kimseyi öldürüverdi (Düşünebiliriz ki bu iki şahıs belki de Müslüman olmuşlardı). *'Amr*'ın başından geçen bütün olayları dinledikten sonra Resûlullah evvelâ, yan-

858. İbn Hişâm, s. 648 müt.
859. *A.g.e.,* aynı yerde

lışlıkla öldürülen bu iki masûm kişinin ailesine, mûtad kan diyetini yollamıştır[860].

738. *Ebû Sufyân,* Resûlullah'ı öldürmek üzere Medine'ye bir Bedevîyi göndermişti. Böylece o, belki de sadece Bedr savaşından maktûl düşen bir çok akrabasının değil ve fakat aynı zamanda Müslümanlar tarafından Mekke'nin ticâret kervanlarına karşı yürütülen ardı arkası gelmeyen iktisadî baskının da intikamını almak istiyordu. Resûlullah bu suikasttan kendisini kurtardı. İşte bu arada *er-Recî* olayı vukû buldu. Bu olaya davetli Müslümanlar haince kılıçtan geçirildiler; kurtulan birkaç kişi ise esir edilip Mekkelilere satıldı. Onlar da bu iki Müslümanı çarmıha gererek idâm ettiler. Bu durumlar karşısında Resûlullah da iki memurunun *Ebû Sufyân*'ı öldürmek üzere vazifelendirdi. Bunlardan biri sözünü ettiğimiz *'Amr,* diğeri Medine'li biri idi. *'Amr* Mekke'de tanındı, ve *Ebû Sufyân* bu korkunç "şeytan"ın oraya gelişindeki "maksadı" anladı. Sonunda sadece kendi nefsini emniyet altına almak için değil, fakat aynı zamanda ellerinden kaçmış bulunan *'Amr'ı* yeniden ele geçirmek üere, bütün tedbirleri aldı; bu arada *'Amr* ve arkadaşı dağlardaki bir mağaraya saklanmışlardı. Ertesi gün aramaya son verildiğinde, kendisi yeniden şehre geldi ve çarmıha gerili vaziyette duran *Hubeyb*'in nâşını buradan indirdi. Bunu müteakip, o sırada karşılaştığı üç şehirliyi katletti ve bir diğerini esir aldı ve olup bitenlerden Resûlullah'ı haberdar etmek üzere Medine'ye sağ-sâlim dönmesini bildi[861].

739. *'Amr* daha sonra, Arabistan'ın Kuzey-doğu bölgesinde oturan büyük *Benû'd-Di'l* kabilesi nezdinde, bir kere daha elçi-mübelliğ olarak gönderildi. Ancak hiçbir başarı sağlayamadan Medine'ye geri döndü. Muhammed A.S.S.'a verdiği şifâhî rapor aşağıya alınmıştır:

> "— Onlara vardığımda dağınık vaziyetteydiler ve oturdukları barınaklara dönüp geldiklerinde aralarına girdim ve onları Allah ve Resûlünün yoluna girmeye davet ettim. Fakat pek kesin bir red ile bana karşı çıktılar".

Bunun üzerine Resûlullah'ın etrafındakiler, onlara karşı bir cezalandırma seferi tertiplenmesini ileri sürdülerse de o bu teklife:

> "— Hayır, onları kendi hallerine bırakınız! Şayet onların başkanları İslâma girecek ve namazları kılacak olur da, sonra kabilesi mensuplarına dönüp: 'Müslüman olunuz' derse, bunu kimse reddetmeyecektir"[862].

---

860. İbn Hişâm, s. 650; İbn Sa'd, II/1, s. 38
861. İbn Hişâm, s. 992-94; İbn Sa'd, II/1, s. 68 ve IV/1, s. 183; *İbn Râhûye*'den gelen bir rivâyet İbn Hacer'in *Matâlib* (No. 4344) adlı eserinde kayıtlıdır
862. Ya'kûbî, II, 77

Fakat bu anlatımın yer aldığı kaynak olan *Yâ'kûbî*'de geçen anlatımlar umumiyetle şüphelidir.

740. Hicretin 6. yılında *'Amr* Habeşistan kralı *Necâşî* nezdine gönderilmiştir. Onun bu vazifesindeki asıl gayelerden biri, genç bir dul kadın olan, *Ebû Sufyân*'ın kızı *Umm Habîbe* ile Resûlullah 'ın "gıyâben nikâhlanması" meselesi idi. Taberî'nin verdiği bilgiye göre[863], *Umm Habîbe*'nin kocası Habeşistan'a Hicret ettikten sonra burada İslâmdan çıkmış ve Hıristiyanlığa girmişti; bu arada karısının da ayn yola girmesi için büyük gayretler sarfetmiş ve fakat bütün bunlar boşa çıkmıştı. Sonunda kendisi alkolik bir adam olarak Habeşibtan'da ölüp gitmişti[864]. Muhammed A.S.S. bu genç dul kadını İslâm lehine gösterdiği sadâkat dolayısiyle mükâfatlandırmak istiyordu. *Necâşî, Umm Habîbe*'nin rızâsını aldıktan sonra bu *gıyabî nikâhı* pek parlak bir biçimde icrâ etmiştir[865]. Elçi *'Amr, Necâşî* nezdinde sadece bu nikâhı icrâ etmesini ricâ etmekle değil aynı zamanda Habeşistan'a sığınmış olan Müslümanların Medine'ye gönderilmesini istemekle de vazifelendirilmişti. *Necâşî* bunlar için iki yelkenli gemi tahsis etti ve böylece *'Amr*'ın vazifesi başarı ile sonuçlanmış oldu[866].

741. Arapça yazılmış ilk İslâmî kaynaklar, Resûlullah'ın *Necâşîye* gönderdiği iki ayrı İslâma dâvet mektubundan bahsederler; bunlardan her birinin gönderilmesinde *'Amr* elçilik vazifesini ifâ etmiştir (Bk. yukarıda "Habeşistan'la İlişkiler" bölümü).

742. Hendek(el-Handek) Savaşından sonraya raslayan zaman[867] içinde Resûlullah, Mekkeli Müşriklere karşı "yumuşama" şeklinde ifâde edilebilecek olan yeni bir siyâset gütmüştür. Kendisi bunun için böl-

863. Tabarî, I, 1672
864. Balâzurî, I, Ha. No. 529, 903-904
865. İbn Sa'd, I/2, s. 15-16; İbn Hişâm, s. 144
866. İbn Sa'd, IV/1, s. 183
867. Kaynağımız Ibn Sa'd (IV/2, s. 32-33 bundan uzun uzun bahseder ve gönderilen bu *Dinâr*'lar olayını, "Mekkenin Fethi"nden sonraki bir devreye oturtur. Bu, hiç şüphesiz açık bir müstensih hatasıdır. Zîra Ibn Sa'd eserinde şu anlatımı vermektedir: "Para Mekkeye ulaşınca Ebû Sufyân şöyle homurdanmıştır: '— Muhammed bununla muhakkak bizim gençlerimizi aldatıp kandırmak istemektedir'. "Mekkenin Fethi'ndensonra, üstelik Ebû Süfyân'ın "Müslüman olması"nı tâkiben böyle bir söz sarfetmesi Ebû Sufyân için imkânsızdır. Bundan ayrı Resûlullah, "Fetih"ten sonra fakirlere bu dağıtım işinin yapılmasını, özel bir takım şahıslar yerine Mekkeye tâyin ettiği "Vâli"si yahut diğer "Devlet Memurları" aracılığıyla gerçekleştirirdi. Bu görüşümüz çerçevesinde Ibn Sa'd'daki metnin: "Hendek Savaşından sonra" yahut "Hudeybiye Anlaşmasından önce" veyahut da "Mekke'nin Fethinden önce" şek-

gede ortaya çıkan bir kıtlık olayından faydalanmış, insânî diğer birçok davranışından ayrı, günümüzde dahi hayli önemli bir meblâğ olan 500 altın dînâr tutarında bir parayı, Mekkedeki muhtaç fukarâ arasında dağıtılmak üzere göndermişti. Bu dağıtım işinde o, *Ebû Sufyân* ve *Safvân'ubn Umeyye*[868] gibi Mekkenin ileri gelen ulu başkanlarını aracı olarak kullanmıştır ki böylece bu fakir kimselerin izzeti nefislerini kırmak istememiştir. *'Amr* dahi bu yardım hey'etinin içindeydi. Resûlullah A.S.S. esâsında bu| meblâğı *'Amr'ubn'ul-Fağavâ'el-Huzâî* adında bir sahâbîye tevdî ederek kendisinden bu yolculuğunda bir arkadaşını da berâberine almasını emretmişti. İşte o, seçtiği arkadaşın *Demre* kabîlesinde *'Amr'ubn Umeyye* olduğunu kendisine bildirmesi üzerine, Resûlullah ona söyle söylemiştir:

> "Demre'lilerin yerleşik olduğu bölgeden geçerken, seçtiğin arkadaşın ile bu kabile arasında mevcut gerginlik sebebiyle, kendine dikkat et!"

Öyle anlaşılıyor ki *'Amr'ubn Umeyye,* herhangi bir münâsebetle *'Amr'ubn'ul-Fağavâ'*nın Demrelilerin topraklarından geçmekte olduğunu onlara bildirmiş ve Demre'liler de çok sayıda silahlı adamla yola çıkıp bu iki diplomatı "karşılamak!" istemişlerdi. Resûlullah tarafından esâsen oradaki durumdan haberdâr edilmiş olan *İbn'ul-Fağavâ',* devesini sür'atlendirmiş ve yol arkadaşını hayli gerilerde bırakmıştı. Demre'liler çıka geldiklerinde, o, bu kabile bölgesi dışında emniyetli bir yere ulaşmış bulunuyordu. *'Amr'ubn Umeyye* ise arkadaşına yetişebilmek için hızlanmış ve ortaya çıkan durum dolayısiyle onu teskîn etmesini ve onunla yeniden uzlaşmasını bilebilmiştir (Meselâ Demre'lilerin herhangi bir kötülük niyetiyle değil, sırf dostluk maksadıyla kendilerini karşılamak istediklerine dair ona teminat vermiş olabilir). Böylece bu yolculuk, gidişte ve gelişte herhangi bir olay çıkmadan tamamlanabilmiştir.

743. Resûlullah, 9. Hicrî yılda *Tebûk* seferi için Medine'den ayrılırken o, gideceği bu bölgenin yani *Dumet'ul-Cendel*'in Hükûmdarı *Ukeydir*'e karşı *Allah'ın Kılıcı Hâlid*'in kumandası altında bir askerî birliği önden göndermişti. *Hâlid,* bu hükûmdar tam av avlanırken âni bir baskınla onu ve arkadaşlarını esir etmiş ve durumdan Resûlullah'ı haberdar etmek üzere *'Amr'ubn Umeyye*'yi geri göndermişti. Onunla

---

lînde olması gerekirdi. Biz bu konuda sonuncu ihtimâli tercih ediyoruz, yani müstensih hatasını, gerçekte "Fetihten önce" yerine "sonra" şeklinde metne yazmış olmasında görüyoruz.

868. Sarahsî, *Mebsût,* X, 91-92; Aynı yazar, *Şerh'us-Siyer'il-Kebîr,* I, 69 (Neşreden S. Muneccid, H.No: 91); Belâzurî, *Ensâb,* II, 715 (İstanbulda bir elyazması)

birlikte, bu Hükûmdar ve arkadaşlarının üzerinde ganimet olarak ne ele geçirdilerse, bilhassa kralın erkek kardeşi üzerinde ele geçen ipekten mâmul kıymetli kaftanı da Resûlullah'a göndermişti[869].

744. *İbn'ul-Kelbî*'nin kaydettiğine göre[870], Hicrî 10. seneye doğru *'Amr,* Resûlullah tarafından, sözde-peygamber *Museylime*'ye yazdığı mektubu götürmek üzere, bir defa daha elçi olarak vazifelendirilmişti. *İbn'ul-Kelbî* şunları yazıyor:

> "Allah'ın Elçisi tarafından *'Amr,* siyasî temsilci olarak beş ayrı defa vazifelendirilmişti: İslâma davet etmek üzere *Necâşî*'ye bir, Habeşistan'da bulunan ve buraya iltica etmiş bir Müslüman hanımla gıyâbî nikâhının kıyılması için yine *Necâşî*'ye iki, yine Habeşistan'a olmak üzere *Ca'fer'ubn Ebî Tâlib*(ve diğer mültecilerin) Medine'ye dönmelerini teminen üç, ve sözde-peygamber *Museylime*'ye gönderdiği bir mektubu kendisine teslim etmek üzere dört ve nihâyet, Mekkeli Kureyş'liler tarafından çarmıha gerilerek şehid edilmiş bulunan Ensâr zümresinden *Hubeyb'ubn 'Adiy*'in nâşını buradaki yerinden çözüp kaçırdıktan sonra *(Ebû) Sufyân*'ı katletmek üzere beş".

Daha yukarda *Müseylime* ile olan yazışmasından bahsederken bu konuyu ele almıştık. Resûlullah'ın bu cevâbî yazısını *Museylime*'nin kendisine göndermiş olduğu elçi vasıtasıyla değil de, kendi elçilerinden biri eliyle yollamasındaki maksat, her halde mektup metni üzerinde bir sahtekârlık yapılmasına imkân bırakmamak ve gerçek durumu *Benû Hanîfe* kabilesine bizzat izah edip açıklamak olmalıdır. Bu son elçilik vazifesinde *'Amr* hiç bir başarı elde edememiştir. *Museylime* iddialarında isrâr etmiş ve *Ebû Bekr*'in Hilâfeti sırasında da ölüp gitmiştir.

745. *'Amr* daha sonra, kesin olarak Medine'ye çekilmiş ve pek yaşlanmış olarak vefât ettiği *Harrâtîn* mahallesinde oturup kalmıştır[871].

746. *'Amr*'ın bu renkli ve çok veçheli şahsiyeti, bir takım menâkıb yazarlarının muhayyilerini de harekete getirmiştir. *Dâstân Emîr Hamza* adlı büyük destan kitabında, diğer bir çok şahsiyet arasında, bu menkıbelerin en çok heyecan uyandıran ve şeytanlık derecesinde kurnazlıklarını plânlayan *'Amr* adını taşıyan bir kahraman da yer almış vaziyettedir.

---

869. Makrîzî, I, 464

870. İbn'ul-Kelbî, *Cemheret'ul-Ensâb,* British Museum'deki bir el yazması, Vr. 45/b-46/a; bu bilgiyi Levi della Vida'nın lûtufkâr yardımlarıyla elde etmiş bulunuyorum

871. İbn Sa'd, IV/1, s. 183

Diğer Arap Kabileleri

Huzâ'a:

747. Arabistan'ın en kuvvetli kabilelerinden biri olan *Huzâ'a,* İslâmın ortaya çıkış tarihinde pek mühim bir rol oynamıştır. *Mâ'rib* su seddinin yıkılıp gitmesiyle *Ğassân, Ezd-Şanû*'ya ve diğerleriyle birlikte bu kabile, kesin olarak yerleşebilecekleri bir toprak parçası aramak üzere asıl vatanlarını terketmişlerdir. *İbn Habîb*'in verdiği bilgiye göre[872], o sırada Roma'da İmparator *Décius* iktidardaydı (Ölümü: 251 M). Hep beraber Mekke yakınlarına gelindikten sonra *Ğassânî*'ler Suriye'ye doğru göç yürüyüşlerine devam ettiler: *Ezd-Şanû'a*'lar ise doğu tarafına yönelip *'Umân* bölgesine vardılar. Onlardan farklı olarak *Huzâ*'lılar daha öteye gitmek istemediler. Başkanları, Mekke'ye bir ulak gönderip[873], bu şehirde oturmakta olan *Curhum*'lulardan, kabile izcilerinin uygun diğer bir bölge keşfetmelerine kadar orada bir müddet için oturmalarına müsaade istedi. *Huzâ'a*'lılar çok kalabalık olduklarından *Curhum*'lulardan korkup çekinecek bir şeyleri yoktu. Onlar da tutup bu müsaade isteğini reddettiler. Buna öfkelenen *Huzâ'a*'lılar savaş çıkardılar ve bu kanlı savaş *Curhum* ahalisinin mahvedilmesiyle sonuçlandı. *Huzâ'a*'lılar böylece Mekke'yi ele geçirdiler ve civarda oturan kılıç artığı bütün diğer Curhumlu'ları hattâ savaşa katılmayıp bîtaraf duran aileleri bile bölgeden kovup çıkardılar, ancak *İsmâ'îl* A.S. soyundan gelen ve Mekke'deki sayıları pek fazla tutmayan bir kısım şehir ahalisini yerlerinde bıraktılar.

748. Burada kurulu *Kâ'be* yapısı sebebiyle Mekke daha evvel de bir Hac yeriydi. Curhum'lular buraya gelen Hacılar üzerinde bir ondalık *(öşür)* vergisi koymuşlar ve bu sebeble de bütün ülkenin nefreti-

---

872. *Muhabbar,* s. 372
873. *Ağânî,* XIII, 110

ni üzerlerine çekmişlerdi. Huzâ'a'lılar ise burada buldukları *Kâ'be* ibâdeti ile ilgili kaide ve tatbikatı geliştirmişlerdir. Meselâ tarihî nakil ve kayıtlarda görüldüğü gibi putperestliğin Mekke'ye girişi onlar zamanında gerçekleşmişti. Huzâ'a'lıların kabile Başkanlarından *Rabî'a,* çok sayıda putu *Kâ'be* binasının etrafına dizmişti. Muhtemelen ticaret için gittiği Filistin'deki Moab şehrinde oturan *Amâlikî*'lerden *Hubel* adını taşıyan uzun boylu bir putu alıp Mekke'ye getirdi ve bunu Kâ'be yapısının kendi içinde dikti[874]. Başkan *Rabî'a* (her halde bu *Hubel*'e nasıl tapılacağını öğretmek maksadiyle olsa gerek) Mekke'ye gelen hacıları pek cömertçe karşılıyor ve *Kâ'be*'nin duvarlarının dış yüzlerini pahalı kumaşlardan yapılmış perdelerle kaplıyordu[875].

749. İşte olaylar böylece gelişirken Muhammed A.S.S.'ın cedlerinden Kusay, *Huzâ'a*'lı baş-papazın kızı *Hubbâ bintu Huleyl* ile evlendi; kayınpederinin ölümü üzerine *Kusay,* Kâ'be'nin anahtarlarını eline geçirdi. Bunun üzerine Huzâ'î'lerle, hem *Kudâ'a ve hem de Esed* kabilelerinden yardım alan *Kusay* arasında bir savaş başladı[876]. Sonunda Huzâ'a'lılar mağlûbiyeti kabul edip teslim olmaya mecbur oldular ve Mekke yakınlarında yerleşip oturmakla iktifa edip şehri terkettiler. Tek karılı bir aile hayatı süren *Kusay*'ın zevcesi, Huzâ'a kabilesinden bir kadın olması dolayısiyle kısa zaman içinde bu uzlaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Zîra, *Kusay*'ın oğlu *Abdu Menâf,* bu defa Huzâ'a'lı bir kızla evlenmiştir; Resûlullah'ın zevcesi *Hadîce*'nin ve Muhammed A.S.S.'ın annesi *Âmine*'nin ninelerinden biri, Huzâ'a kabilesindendi. Aynı şekilde *Ömer* ve *Kusay*'ın soyundan gelen daha bir çok kimsenin dede ve nineleri arasında çok sayıda Huzâ'a'lı kimse bulunuyordu[877]. *İbn Hişâm* eserinde, *Budeyl'ubn Varkâ'* adında Resûlullah'ın çağdaşı bir Huzâ'a'lının Mekke'deki evinden bahsetmektedir[878]. *İbn Habîb*'in kaydettiğine göre[879], *Kusay*'ın soyundan gelen Kureyş ailesi, Hac işlerinin idaresiyle ilgili öyle bir takım imtiyazlara sahiptiler ki bunları Huzâ'a'lılarla birlikte ellerinde bulunduruyor ve birlikte kullanıyorlardı. Bu gibi hususiyetleri sebebiyle onlar, *el-Humus*(şiddet ve sertlik) kabileleri olarak da adlandırılıyorlardı. Bu arada hatırlatalım ki *Kusay*'ın soyu ve Huzâ'a'lıların bazı kolları, *Ehâbîş*'lerle olan anlaşmaları saye-

---

874. İbn Hişâın, s. 51
875. Suheylî, I, 62
876. *Munammak,* s. 278; İbn Hişâın, s. 79; İbn Sa'd, I/1, s. 38
877. *Muhabbar,* s. 48, 13, 18, 47, 52, 402, 403
878. İbn Hişâın, s. 803. Huzâ'a'ya mensub bir takım kimseler, müşrik Kureyş'liler safında olmak üzere Bedr Savaşı'nda yer almışlardır. Muk. ed.: İbn Hişâm, s. 563, 611; Balâzurî, I, Ha. No. 696
879. *Muhabbar,* s. 178-79

sinde *Benû Bekr* kabilelerine karşı aralarında bir tesânüt ve dayanışma kurabilmişlerdir.

750. Bu iki insan topluluğu arasındaki işâret ettiğimiz dostluk, asırlar boyu devam etmiş ve büyük babası *'Abdulmuttalib* zamanından itibaren başlayarak Muhammed A.S.S.'ın ailesinde büsbütün kuvvetlenip yoğunlaşmıştır. *'Abdulmuttalib* bazı su kuyularının kullanılması konusunda amcası *Nevfel* ile ihtilâfa düştüğünde, Nevfel'in *Abdu Şems* sopu ile kurduğu ittifak karşısında bir denge unsuru olmak üzere, o da Huzâ'a'lılarla bir ittifak anlaşması yapmıştı. Bu anlaşma metni aşağıya alınmıştır:

> "Ey Allah, senin adınla!
> Bu, *'Abdulmuttalib'ibn Hâşim*'in Huzâ'a kabilesi ile, onların Başkanları ve rey sahibi kimseleri onun huzurunda hazır bulundukları halde akdettiği bir ittifak anlaşmasıdır. Müzâkerelerde bulunmayanlar, bulunanların aldığı kararları kabul ve tasdik etmek mecburiyetindedirler. Allah'ın teminat ve himayesi sizin ve bizim üzerimizdedir. Hiç unutulmaması icab eden şey, el ve işin (eylem ve hareketin) bir tek olduğudur, zaferin ise herkese aidiyetidir; bu(birlik ve vahdet), *Sebîr* dağı'nın (güneş ışıklarıyla) parıldadığı ve *Hirâ* dağı, tabanı üzerinde kaldığı müddetçe ve deniz bir istiridye kabuğunu (yahut bir yün parçasını: Sûfe صوفة) ıslatmaya (yetecek suyu kalana) kadar (devam edecektir). Ebediyete doğru akıp giden zaman içinde sizin ve bizim aramıza bu anlaşmanın yenilenmesinden başka hiç bir şey girmeyecektir."

Aynı anlaşmanın son kısmına ait kaynaklarda görülen bir diğer rivâyet kaydında ise şu metin vardır:

> "Burada söz konusu olan, dağıtıcı ve bölücü değil, toplayıcı ve birleştirici bir anlaşmadır: Yaşlılar yaşlılarla, gençler gençlerle, hazır bulunanlar, burada bulunmayanlarla birliktedir, beraberdir. Böylece onlar, aralarında ittifak etmişler ve kendi aralarında sıkı ve emin bir şekilde ne bir eksik, ne bir çatlak bulunmaksızın birleşmişlerdir. Bu durum, güneş *Sebîr* dağı üzerinden doğduğu, deve çölde ızdırap çekip inlediği, iki *Ahşeban* dağının ayakta durduğu ve insanların *'Umre Haccı* yapmak üzere Mekke'ye geldikleri müddetçe sürüp gidecektir. Bu anlaşmanın (hükümleri) bütün zamanlar boyunca sürecektir; öyle ki, her güneş batışı bunu tasdik edecek ve her gecenin karanlığını da uzatıp duracaktır... Bu duruma göre, *Abdulmuttalib,* onun oğulları, onlarla birlik olan bütün herkes, *Huzâ'a* kabilesi fertleri ile yardımlaşacaklar, onlarla dostluk bağları içinde bulunacaklar ve yardımlaşacaklardır. Bizzat *Abdulmuttalib* ve arkadaşlarına düşen mükellefiyet, bütün saldırganlara karşı yardıma koşmaktır. Buna mukabil *Huzâ'a*'ya düşen mükellefiyet de ister doğuda ister batıda, ister dağda-bayırda, ister ovada, nerede oturursa otursun bütün Araplara karşı *Abdulmuttalib*'e, çocuklarına ve onlarla birlik olan dostlarına yardım etmektir. İşte bu anlaşmanın icrâsı ve yürütülmesinde taraflar, Allah'ı kefil, hem ne güzel bir kefil olarak kabul ederler"[880].

---

880. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 171

751. Muhammed A.S.S. Mekke'de İslâm dînini insanlara tebliğe başladığında bizzat kendi hemşerilerinden ve bilhassa bazı Huzâ'a'lılardan her çeşit muhâlefet ve karşı koymayla karşılaşmıştır. Bu Huzâ'a'lılardan bazılarının adları şöyledir: *İbn'ut-Tulâtile* (bazı kayıtlarda görüldüğü gibi bunun adı ne 'Amr[881] ne de el-Hâris[882] olup sadece Mâlik'tir)[883], "Kureyşliler arasındaki Şeytanlardan[884] biri" olan *Ebû Burdet'il-Eslemî* ve *'Adiyy'ubn'ul-Hamrâ*[885]. Burada sayılan isimler gerçekte, Muhammed A.S.S.'ın ailesi ile, ittifak halinde bulunmayan bir takım soplara mensup bir takım fertlerdir. Hatırlatalım ki Muhammed A.S.S. Tâ'if'ten döndüğünde, kendisi için bir teminat ve himaye hakkı*(emân)* tanıyacak bir kimse bulması için bir Huzâ'a'lıyı Mekke'ye göndermişti[886]. Kendisinin Hicret yolu üzerinde süt şeklinde bir azık bulması için başvurduğu kimse de *Umm Ma'bed* adını taşıyan bir Huzâ'a'lı hanımdı. Ancak *Umm Ma'bed*'in eli altında o sırada süt bulunmuyordu. Hadîslerde anlatıldığı gibi, Resûlullah'ın gösterdiği bir mûcize sonucu bu hanım, hasta ve karnı aç keçisinden bol bol süt sağmıştır. Yolcuların çekilip gitmelerinden sonra otlaktan dönen kocası, durumdan haberdar olunca karısı ile birlikte İslâm dînine girmişlerdir[887]. İşte Muhammed A.S.S.'ı *Uhud* savaşının hemen sonunda, toparladığı ordusuyla birlikte Kureyş'lileri *Hamrâ'ul-Esed'*e kadar takip edip kovaladığında, "orada yolu üzerinde karşısına çıkan ve kendisinden derhal gidip yetişebildği takdirde Kureyş'lilere kendilerini büyük bir Ordu ile beklemekte olduğunu haber vermesini istediği zât"[888], henüz o sırada bir putperest olan *Ebû Ma'bed*'in oğlu *Ma'bed'ul-Huzâî* herhalde bu karı kocanın oğludur. Bundan sonra cereyan eden şeyler ise mâlûmumuzdur.

752. Bir savaş halinde Huzâ'a'lılar on bin kadar asker çıkarabiliyorlardı[889]. Bu kabile mensuplarına Mekke'nin güney bölgelerinden kuzeydeki *Râbiğ* sahil şehri kısımlarına kadar raslanabiliyordu. İşte bu *Râbiğ* limanı yakınlarında, Muhammed A.S.S.'ın ha-

---

881. Balâzurî, I, Ha. No. 333; *Muhabbar*, s. 24
882. Balâzurî, I, Ha. No. 333; İbn Hişâm, s. 272
883. Balâzurî, I, Ha. No. 333
884. *Muhabbar*, s. 390; İbn Hişâm (s. 177) tarafından zikredilen bir diğer Şeytan da Nevfel'ubn Huveylid'dir
885. Balâzurî'nin verdiği bilgiye göre (I, Ha. No. 248) o, bir Huzâ'î idi; ancak İbn Hişâm (s. 276) onun bir Sakîf'li olduğunu kaydeder. Resûlullah Mekke'de oturduğu zamanlar onun komşusu bulunuyordu
886. İbn Sa'd, I/1, s. 142; Makrîzî, I, 28
887. İbn Hişâm, s. 330; İbn Sa'd, I/1, s. 155-56
888. Makrîzi, I, 169
889. İbn Hişâm, s. 812

yatı boyunca önemli roller oynamış, *Huzâ'a* kabilesinin *Eslem* ve *Mustalık* adını taşıyan iki sop'u oturmaktaydı.

753. İlk akdedilen ittifak anlaşmalarında *Eslem*'lilerin adına raslanmaktadır. Mekke'li *Kurz'ubn Câbir*'in Medine'ye karşı tertiplediği baskınları ve Resûlullah'ın onun *Safavân* bölgesine kadar kovalayıp takip ettiği hatırımızdadır. İşte tam bu bölgededir ki, *İbn Habîb*'e göre[890], Resûlullah sadece *Ğifâr* kabilesiyle değil ve fakat aynı zamanda *Eslem*'lilerle bir ittifak anlaşması imzalamıştı. Bu anlaşmalar Hicrî 2. yılın Ramazan ayında cereyan eden *Bedr* savaşından bir ay önce gerçekleştirilmişlerdir. Aynı tarih yazarının kaydettiğine göre[891] *Ku'aybe bintu Sa'da* adında Eslem'li bir hanım, hasta ve yaralıların tedavisi ile meşgul olmak üzere bizzat Mescid'un-Nebî avlusunda kurduğu bir çadır içinde faaliyet göstermekteydi.. Bu çeşit tarihî kayıtlarda öyle bilgiler vardır ki bunlara bakarak, daha pek erken yıllardan itibaren bazı Eslem'lilerin İslâma girdikleri sonucunu çıkarabiliriz. Yine elimizde, *el-Husayn'ubn Evs el-Eslemî*'ye Resûlullah'ın verdiği ve on *el-Furğayn* ile *Zât A'şâş* yörelerini *iktâ*(tımar) olarak ihsân ettiğini açıklayan bir yazı metni bulunmaktadır[892]. Yine Eslem'lilerle ilgili diğer bir imtiyaznâme daha vardır ki bu, derinlemesine bir tetkiki gerektirmektedir:

> "Huzâ'a kabilesinden Eslem'ler arasında Allah'a inanan, namazlarını kılan, zekâtlarını ödeyen, Allah'ın gösterdiği yolda samimiyetle yürüyenler için(dir): Onlar arasından haksız yere saldırıya uğrayanlar uğruna yardıma koşulacaktır. Buna mukabil Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, kendilerini yardıma çağırdığında derhal bunu yerine getireceklerdir. Bunların yerlilerine tanınan haklar, aynen göçebeleri için de geçerlidir ve nerede bulurlarsa bulunsunlar, (İslâm topraklarına) Hicret etmiş olan müslümanlarla aynı hükümlere tabî tutulacaklardır. Bu yazı *el-Alâ'ubn'ul-Hadramî* tarafından yazılmış ve kendisi buna şâhit olmuştur"[893]

754. Bu vesikanın tarihini tesbit hususunda yazarı *el-'Alâ'ubn'ul-Hadramî*'nin adı bize bir ip ucu olamamaktadır; zîra o, İslâmdan önce *Benû Umeyye*'nin mevlâsı olarak Mekke'ye yerleşmiş ve Hicret Öncesinde pek erken bir devirde İslâma geçmiştir. Vesikada geçen "zekât" kelimesi bize Hicrî 9. yılı düşündürür ki bilindiği gibi bu tarihten

---

890. *Muhabbar*, s. 111
891. *A.g.e.*, 410-11
892. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 167
893. *A.g.e.*, No. 165

sonra bu vergiyi ülke çapında toplamak üzere özel tahsildarlar tayin olunmuştu. Ancak şu kadarı var ki aynı vesika bu defa *Hicret* muâfiyetinden de söz etmektedir ki Resûlullah, Medine dışındaki kabilelerde İslâma giren fertlerin veya zümrelerin kendi yerleşme bölgelerini terkedip Başşehir Medine'ye Hicret etmeleri mecburiyetini koymuştu ve bu mecburiyet de Mekke'nin 8. Hicrî yılda Fethedilmesini müteakip kaldırılmıştı. (Bununla beraber 5. Hicrî yılda, evvelce gösterdiğimiz gibi *Muzeyne*'lilere de böyle bir Hicret muâfiyeti tanınmıştı). Burada işaret edelim ki, tarihçi Vâkıdî eserinde bu anlaşmayı akdeden *Eslem*'li temsilciler hey'etinin başkanı olarak *Bureydet'ubn'ul-Husayb*'ı ve görüşmelerin yapıldığı yer olarak da, Mekke'den üç günlük mesafede, Medine'den Mekke'ye gelen yolun tam Cidde'ye sapacağı yerdeki yol ayırımı ile *Usfân* arasında kalan[894], *Ġadîr'ul - Aştât*'ı göstermektedir[895]. Ondaki kayıtta ne *namaz* ve ne de *zekât*'tan bahis vardır; aynı kâtibin adı zikredilmektedir ve benzer cümle ve ifâdeler bulunmaktadır:

> "Bu yazı, onlar arasından çıkıp da Allah'tan başka tapılacak tanrı bulunmadığına îman edip Muhammed'in O'nun Resûlü ve kulu olduğuna şehâdet eden ve Allah yolunda Hicret eden kimseler içindir: Allah îman eden bir kimse üzerinde Allah'ın ve Resûlünün teminat ve himayesi*(zimmet)* bulunacaktır. Gerçekte, üzerimize haksız bir şekilde saldıran kimselere karşı sizin ve bizim hedefimiz aynıdır; el ve iş birliği müşterektir, zafer de müşterektir. Onların göçebeleri de yerlileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır ve onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar (Medine'ye) *Hicret* etmiş *Muhâcir*'lerin tabî olduğu hükümlere tabî tutulacaklardır"

755. İlk vesikanın ele alıp gösterdiği kabile kolundan apayrı müstakil bir sop mevzubahis etmeksizin düşünebiliriz ki yukarıda tercümesini verdiğimiz ilk vesika metni, iki ayrı tarihte tanzim edilmiş, iki farklı metnin birbiri içine sokuşturulmasından ibarettir: *Namaz* ve *zekât*'lardan bahseden kısım daha sonraki bir devirden, aralarındaki *yardımlaşma*'dan bahseden kısım ise daha önceki, hattâ 5. Hicrî yıldan evvelki bir devirden gelmedir.

756. *Vâkıdî*'nin eserinde geçen Eslem'lilerin Başkanı *Bureyde,* dikkatimizi çekmektedir. Hatırlayacağız ki bu zât, Hicret yolu üzerinde Resûlullah'ın karşısına çıkmıştı; işte bu karşılaşma üzerinedir ki kendisi ve bütün ailesi İslâmı kabul etmişler ve Resûlullah'a büyük itibar ve hürmet göstermişlerdir. Aynı Hicret yolculuğu esnâsında, Resûlul-

---

894. Makrîzî, I, 42
895. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 166

lah'ın devesi yol almaktan yorgun düştüğünden *Evs'ubn Hucr* adında bir başka Eslem'li, *Mes'ûd'ubn Huneyde* adında bir köle tarafından yedilen bir deveyi kendisine ödünç olarak vermişti[896].

757. *Ğifâr* ve *Eslem* kabileleri ile birbiri arkasına yapılan daha önce zikrettiğimiz ittifak anlaşmaları, bu iki kabilenin komşu olduklarını göstermektedir. Bu tesbitimizi, sâdık bir müslüman olan *Bureydet'ubn'ul-Eslemî*'yi Resûlullah'ın hem *Eslem* ve hem de *Ğifâr* kabilelerinden olmak üzere zekât vergilerini toplamak üzere memur edişi doğrulamaktadır[897]. Yine bu konuda Resûlullah'ın iki hadîsini hatırlayacağız:

1. "Kendilerinden en çok râzı olduğum insanlar, Mekkeli *Muhâcir*'-ler, Medineli *Ensâr, Ğifâr,* ve *Eslem*'lilerdir."
2. "*Eslem* sâlemep'ullahu, *Ğifâr ğaferehu'llahu* (yani Allah *Eslem*'e selâmet versin, *Ğıfâr*'a ğufrân nasîb etsin)[898]

758. Eslem ile olan ilişkilerin tamamen aksine, Huzâ'a kabilesinin bir diğer kolu olan *Benû'l-Mustalık*'larla İslâmın giriştiği münasebetler umumiyetle zorluklar içinde geçmiştir. Sebebi şudur: *el-Fur'* yöresine bir günlük mesafedeki *el-Mureysî* kuyusu etrafında oturmakta olan Benû'l-Mustalık'lar Müşrik Kureyşlilerin sadık müttefikleri olan *Ehâbîş* insan topluluklarının bir bölüğünü meydana getiriyorlardı. Hicrî 5. yılda cereyân eden *Hendek* savaşı için Gayrımüslimlerin meydana getirdiği büyük saldırı ittifakı zamanında, bu kabile Başkanının "kendi kabilesi ve diğer Arapları" Medine'ye bir saldırı tertiplemek maksadıyla bir araya getirmekte olduğu haberi geldi. Bunun üzerine Resûlullah, *el-Hâris'ubn Ebî Dirâr* adını taşıyan Mustalık'ların Başkanının akrabası *Bureydet'ubn Husayb* adlı Eslem'liyi bunların arasına gönderdi ve onların• savaş hazırlıklarına dair kesin bilgi elde edilebildi[899]. Mustalık'ların Başkanı *el-Hâris*'in Medine'ye doğru gönderdiği keşif eri öldürüldü ve akabinde Resûlullah'ın kendi kumandası altında olmak üzere bunlar üzerine çıkardığı baskın kıt'aları, Mustalık'ları gafil avladı: On savaşçı öldürülmüş ve yüz kadar da kadın esir edilmiş, geri kalanlar kaçmayı başarmışlardı. Resûlullah'ın Mustalık'ları gâfil avladı: On savaşçı öldürülmüş ve yüz kadar da kadın mesi üzerine, kısa zamanda uzlaşma temin edilmiştir: Mustalık'lar sonunda, İslâma geçmişlerdir. Harp esirlerinin serbest bırakılmasıyla ilgili bilgiler veren kaynaklarda bir farklılık göze çarpar: İbn Hişâm'da

896. İbn Hişâm, s. 333; Suheylî, II, 9-10; Makrîzî, I, 43
897. Makrîzî, I, 433
898. *A.g.e.*, I, 173 (Bir diğer olay için bk. s. 511); Buhârî, 15/2/1
899. İbn Sa'd, II/1, s. 45; Makrîzî, I, 195

iki anlatım vardır[900]: *1.* Resûlullah, *Cuveyriyye*'yi nikâhlar nikâhlamaz, savaşa katılan Müslümanlar, ganîmetten hisselerine düşen ve artık köle statüsüne sokulmuş bulunan bu harp esirlerini azâd edip hürriyetlerini iâde ettiler, *2.* Harp esirleri Medine'ye getirildiler, *el-Hâris* de kızının fidyei necâtını ödeyip onu geri almak üzere buraya geldi ve İslâma girdi ve işte bunun üzerine Resûlullah kendisinden kızını zevce olarak talep etti ve o da buna rızâ gösterdi. *İbn Sa'd*'a göre ise[901], Resûlullah bu harp esirlerinin ya tamamını veyahut da kırk kadarını *Cuveyriyye*'nin *mehr*'i olarak serbest bıraktı. İkinci ihtimale göre, serbest bırakılan kırk esir'den geri kalanların bir kadın yahut bir çocuk başına altı deve üzerinden olmak üzere kısmen fidye alınarak kurtuluşları temin edildi; kısmen de bir fidye alınmaksızın serbest bırakıldılar. Akrabalığı sebebiyle mezkûr *Bureydet'ul-Eslemî*'nin bu harp esirleriyle ilgili işlere bakmasına şaşmıyoruz[902].

759. Meseleyi ele alan bütün kaynaklar bu olayın Şa'bân ayı içinde geçtiğinde müttefiktir; yılı hususunda ise *Buhârî*'nin naklettiğine göre *Mûsâ'ubnu 'Ukba* 4. seneden, *Vâkıdî,* 5., *İbn İshâk* ise 6. seneden bahsetmektedir. 10.000 kadar müttefik saldırganın başarı gösteremediği 5. yılda cereyan eden Hendek savaşının akabinde yani 6. Hicrî yılda birkaç yüz kişilik Mustalık kuvveti Medine'ye tek başlarına yeni bir saldırıyı geçmeye asla cesaret edemezdi. Bu duruma göre biz, hem *İbn Sa'd* hem de *Balâzurî* tarafından gösterilen 5. Hicrî yılı tercih edeceğiz. Bu tesbitimiz, Hendek savaşını tertipleyen düşmanın büyük ittifak hareketi ile de uygun düşmektedir[903].

---

900. İbn Hişâm, s. 729-30, ve 1002-1003
901. İbn Sa'd, II/1, s. 46
902. *A.g.e.*, aynı yerde; Makrîzî, I, 197
903. Bu üç ayrı tarih, Beyhakî'nin de açıkladığı gibi *(Delâ'il,* II, 127/b), Üç ayrı takvim başlangıcının o devirde kullanılmakta oluşu ihtimalinden doğmaktadır. İstanbulda elyazması olarak muhafaza edilen bu eserinde Beyhakî (II, 127/b)'nin dediğine göre, ilk günlerinden itibaren bütün herkes kendiliğinden *Hicret* olayını İslama ait "takvim başlangıcı" olarak kullanmak ve olayların tarihlerini buna göre hesaplayıp "tarih düşürmek" istemişlerdi. Fakat *bir kısım* sahâbî Hicreti, ilk Mekkeli Müslümanların Mekkeden ayrılışları, *diğer bir kısım* sahâbî ise, Resûlullah'ın Hicret için bizzat Mekkeden ayrılışı, ve nihâyet *üçüncü bir sahâbî bölüğü* de Resûlullah'ınhicret yolculuğunu tamamlayıp Medineye varış gününden itibaren Hicret Takvimini başlatıyordu. Anlaşılacağı gibi, böylece üç ayrı zaman hesabı, meselâ bir tek olay için üç farklı ve birbirini tutmaz tarih düşürme durumu ortaya çıkıyordu. (Ayrıca yukarda geçen 400. paragraftaki 407. dip notuna bakınız).

760. Yine bu arada hatırlatalım ki, Hendek savaşını vermek üzere Mekke'li müşriklerin yola çıkışı, mûtad olarak on iki günlük yolu dört günde alan bazı Huzâ'a'lılar tarafından Resûlullah'a haber olarak ulaştırılmıştır[904].

761. Etrafına *Ehâbiş* zümresinden bir takım kimseleri toplamış olan *Huzeyl* kabilesi Başkanı *Sufyân'ubn Nubeyh*'in öldürülmesi için teşkil eden *'Abdullah'ibn Uneys el-Kudâî* hey'etinin faaliyetlerini de aynı devreye oturtmak gerekir[905]. *Sufyân,* ya *Nahle,* veyahut da *'Urana'*da oturmaktaydı ki her iki yer de Mekke'nin doğusundadır. Operasyonun yapılacağı yerin Mekke'nin doğu yöresi olması, işin ne kadar tehlikeli olduğunu göstermesi için yeterlidir. Gönderilen bu gizli memur kendisini bir Huzâ'a'lı gibi gösterdi ve bu vazifesinde başarı sağladı[906] *Kudâ'a* (قضاعة) ile *Huzâ'a* (خزاعة) kelimeleri arasında görüldüğü gibi pek fazla yakınlık vardır; hattâ arapça lehçelerde bilen bunun telâffuzu birbirine karıştırılmaktadır. Medine üzerine tertiplenen saldırı ittifakına dâhil kabilelerden biri de böylece zararsız hale getirildi.

762. Huzâ'a kabilesi konusunda en önemli husus, bunların 6. Hicrî yılda akdedilen Hudeybiye sulh anlaşmasında oynadıkları roldür. Onlar bu sırada Müslümanlar safında olmak üzere bu sulh anlaşmasında taraf olmuşlardı. Ancak burada bu kabilenin tamamı değil de sadece bazı kolları mevzubahistir: Gerçekten de *'Amr'ubn Sâlim* ve *Busr* adındaki iki Huzâ'a'lı Başkan, bir taraftan Resûlullah'a hediye olarak bir miktar deve ve koyun göndermişlerse de (ki Resûlullah, bu hayvanları İslâm ordusu karargâhına kadar getiren çobana bir kaftan hediye etmiş ve Ordu bayram yapıp kendine bununla büyük bir ziyâfet çekmiştir)[907], diğer taraftan yine aynı kabileden *Budeyl'ul-Huzâ'î,* Kureyşli müşriklerin elçisi olarak Resûlullah'ın huzuruna girip Müslümanlar karşısında yer alarak onları tehdit altında bulundurmuş ve müzâkereler esnasında *Ebû Bekr* R.A. ile şiddetli münakaşalar yapmıştır[908]. Dört yıl sonra Mekke'nin *Fethi* esnasında

904. Makrîzî, I, 219
905. İbn Sa'd bu olayı 4., Makrîzî de 6. Hicrî seneye oturturlarsa da yukarda verdiğimiz 903 sayılı nottaki aynı sebeblerden ötürü 5. yılı tercih edeceğiz
906. İbn Sa'd, II/1, s. 35-36; Makrîzî, I, 254; ayrıca bk. İbn Hişâm, s. 981-82. Fakat bu Huzeylî'nin adı hususunda kaynaklarda büyük farklılıklar göze çarpar; Balâzurî'nin *Ensâb* adlı eserinde (I, Ha. No. 780), hem Hâlid'ubn Nubeyh ve hem de Sufyân'ubn Hâlid'ibn Nubeyh şeklinde geçmektedir
907. Makrîzî, I, 285
908. İbn Hişâm, s. 742; İbn Sa'd, II/1, s. 70

yine aynı *Budeyl* İslâm Ordusunun harekâtına dair haberleri toplamak üzere *Ebû Sufyân* ile beraber bulunuyordu[909].

763. Huzâ'lı bu büyük Başkan'ın şahsiyet ve hususiyetlerini ortaya koymak üzere bir an duralım: *Hudeybiye* sulh anlaşmasının müzakerelerine o, Mekkelilerin bir temsilcisi sıfatıyla katılmıştı; fakat sonunda kendisi ile birlikte kabilesinin insanları, bu anlaşmada Müslümanların yanında yer aldılar. Bir yıl sonra Mekke'liler bu salh anlaşmasını Huzâ'a'lıların topraklarına tecâvüz etmek suretiyle ihlâl ettiklerinde bizim *Budeyl,* onları cezalandırmak üzere bir askerî sefer kıt'ası çıkarması için Resûlullah'tan ricada bulunmak üzere Medine'ye geldi. Kendi bölgesine dönerken yolda *Ebû Sufyân'*a rasladı, ve sorması üzerine ona, Medine'den gelmediğini söylemiştir. Az bir müddet sonra İslâm Ordusunun gizlice Mekke yakınlarına kadar sokulduğunu bizzat gözleyince, yanında bulunan *Budeyl* ona, Müslümanlarla değil ve fakat daha çok Huzâî'lerle meşgul olunması ve daha çok onların hareketlerinin tâkip edilmesi telkininde bulunmuştur; bundan maksadı herhalde onu büsbütün şaşırtmak olmalıdır. Bu durumlara bakarak onun, Resûlullah'ın olduğu kadar, *Ebû Sufyân'*ın kendisine beslediği itimad ve güveni, kendisi için en yararlı bir biçimde kullanma kabiliyetine sahip olduğunu söyliyebiliriz.

764. Bu son askerî seferinde Resûlullah'ın, ne bir Huzâ'a'lı keşif erini vazifelendirmesine[910] ve ne de yanlarında kurban edilecek hayvanlar olduğu halde ve Başkanları *Nâciye'*nin kumandası altında bu sefere kuvvetli bir Eslem birliğinin katılışına[911] müsaade etmesine şaşmamalıyız. Zîra Resûlullah, asıl maksadının Hac niyetiyle Mekke'ye gitmek olduğunu herkese duyurmuştu. Kat'edilen yol boyunca zaman zaman Muhammed A.S.S.'ın kimse tarafından kullanılmayan sapa yollardan geçebilmek üzere Eslem'li bir takım yol kılavuzlarını kullanmış olması pek tabiî karşılanmalıdır[912]. Fakat tuhafımıza giden husus, bu konuda kullandığımız kaynaklardan biri olan *Makrîzî'*de Resûlullah'ın Hudeybiye düzlüğünde kurmuş bulunduğu karargâhtan Mekke'ye, Kâ'be'nin tam karşısına isâbet eden *Merve* tepesi üzerinde kurban edilmek üzere yirmi kadar deveyi buraya göndermiş olduğu kaydına raslamamızdır. Bu emrin icrâ edilmesinden sonra kurbanları buraya getirip boğazlayan Eslem'li sahâbî, kurban etlerini Mekkeli

---

909. Makrîzî, I, 368
910. Suheylî, II, 206
911. Makrîzî, I, 276
912. *A.g.e.,* s. 282

fakir kimselere dağıtmıştır[913]. Kaynakta geçen bu anlatımı tuhaf karşıladığımızı söylemiştik zîra, diğer bütün kaynaklarda Mekkelilerin Müslümanlara sadece Mekke'ye girişlerini değil ve fakat aynı zamanda kurban edilmek üzere Hudeybiye ötesine hayvan göndermelerini da yasaklamış oldukları haberini buluyoruz: Gerçekten de akdedilen sulh anlaşması lâfzen bu konuda şu hükmü taşıyor:

> "Onlar Kurbanlarını şu anda nerede bulunuyorlarsa orada (yani Hudeybiye'de) keseceklerdir"

Belki de bu kurbanlar sadece Eslem'lilere âite kurbanlıklar olduğu için şehre girmelerine (yine *Budeyl'ul-Huzâ'î*'nin araya girmesiyle) müsaade edilmiş ve Resûlullah da buna engel olmamıştır.

765. Daha evvel de görmüştük ki Resûlullah, bu sulh anlaşması ile Mekkelilere tanıdığı "suçluların tek taraflı olarak iâdesi" imtiyazından kadınları tatbikatta müstesnâ saymış, maddeyi böyle yorumlamıştı. Kaynakların ekserisinde kaydedildiğine göre, *Külsüm Bintu 'Ukba,* o sırada Resûlullah'ın Hudeybiye'de kurduğu karargâha gelip sığınmıştı. *Makrîzî* de bu haberi vermekte[914] ve fakat aynı kaynakta bulunan bir diğer anlatımda[915] verilen bilgiye göre, bu hâdise daha sonra ortaya çıkmış ve *Külsüm,* Huzâ'a'lı bir deveci rehber ile Medine'ye yollanmıştır.

766. Elimizde Resûlullah'ın Huzâ'a'lılar için kaleme aldırdığı ve fakat hangi şartlarda imzalandığı meçhûlümüz olan bir mektubunun metni bulunmaktadır: şöyle ki:

> "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
> Resûlullah Muhammed'den *Budeyl'ubn Varkaa, Busr* ve *Benû 'Amr*'ların (yani Huzâ'a'lıların) Başkanlarına:
>
> Sizlere Allah'ın övgülerini gönderirim: O'ndan gayri hiçbir Tanrı yoktur. Hemen ifâde edeyim ki ne ben sizin olan bir şeye zarar ve ziyân verdim ve ne de sizin taraftan (bana) bir saldırı vukû buldu. Sizler, benim en çok takdir ettiğim ve akrabalık yönünden kendime en yakın bulduğum *Tihâme* ahâlisisiniz: (bu sözlerim) siz ve sizi takib eden *Mutayyibûn*(koku sürünmüş olanlar) arasından çıkan bazı kimseler (içindir).
>
> Bundan ayrı, ben kendi nefsim için nasıl hareket ettimse, sizin aranızdan çıkan *Muhâcirler* için de aynı şekilde hareket ettim. Yani kendi topraklarından ayrılarak kim Hicret'e kalktıysa, küçük Hac(Umre) ve büyük Hac

913. *A.g.e.,* s. 300
914. *A.g.e.,* aynı yerde
915. *A.g.e.,* s. 305

müstesnâ, Mekke'de oturup yerleşemez. Sizinle sulh anlaşması akdettikten sonra size asla endişe vermedim; siz benim tarafımdan asla bir korkuya da düşürülmediniz ve sizin aranızda hiç bir karışıklık ve bozuntu da ortaya çıkmadı.

Yine ilâve edeyim ki —Âmir'ubn 'Ikrime'nin kabilesinden olan *Hâlid'ubn Havze*'nin iki oğlu yani *'Addâ* ve *'Amr* ile birlikte *'Alkamat'ubn 'Ulâse* Islâma girdiler ve Hicret ettiler ve *'Ikrime*'nin kabilesinden kendilerini takip edenler adına bana bîat ettiler(yani sadakat yemini verdiler). Ve böylece şimdi biz, ruhsat verilip müsaade olunmuş (helâl) konularda olduğu kadar yasaklanmış(haram) hususlarda da bir ve tek yapıdayız. Ben size asla yalan söylemedim.

Rabbiniz size muhabbet ve sevgi beslesin (yani: "Yuhibbenekkum") diğer bir okunuşa göre: Rabbiniz sizin ömrünüzü uzun etsin(yani: *"Yuhayyîkum")*[916].

767. Az evvel gördük ki *Budeyl,* ne Hudeybiye anlaşması sırasında ve ne de Mekke *fethi* sırasında Müslüman olmuştu. "Selâmun aleyke"(: Sana selâmolsun) formülünün az önceki bu vesikada hiç bulunmayışı ile birlikte daha başka hiç bir ipucu onun bu mektubu aldığı sırada İslâmı kabul ettiğini göstermez. Putperest ve müşrik olmalarına rağmen Huzâ'a'lılar, *Hudeybiye* sulh anlaşmasında Müslümanlar safında yer almışlardır. Öyle anlaşılıyor ki Mekke'lilerin, *Budeyl*'e itimat etmekle birlikte bu duruma canları sıkılmıştı; buna mukabil Huzâ'alılar her iki tarafça da terkedilmiş olma hissine kendilerini kaptırmışlardı: Mekkeliler, onların Müslümanlara katıldıklarını düşünüyorlardı ve Muhammed A.S.S. ise, putperestlikte israr göstermiş olmalarını nazarı itibara alıyordu. Muhtemeldir ki onlar bu durumu ve bu hislerini Muhammed A.S.S.'a bildirmişler ve o da onlara işte bu mektupla bir cevap vermişti; yukarda görüldüğü gibi bu cevabında o, onlarla olan samimi dostluğu dile getiriyor ve onları kendisine, bağlamakta olan dünyevî bir takım ilişkilere işaret ediyordu. İşte yazıda geçen *"Mutayyibûn"*(koku sürünmüş olanlar), bu çerçeve içine girer. Bilindiği gibi zikri geçen *Kusay*'ın ölümü üzerine, oğulları arasında bir ihtilâf baş göstermiş ve Mekke ahâlisi birbirine hasım iki zümreye ayrılmıştı; *Müttefikler,* ve *Kokulular.* Bu ikinci bölüğe bu adın verilişi, aralarında tesbit ettikleri anlaşma için sadâkat yemini ederlerken ellerini bir kokuya banmaları dolayısiyledir. "Kokulular", Muhammed A.S.S.'ın mensub olduğu *Hâşim Oğulları* kabileleri, *Benû Zuhre, Benû'l-Hâris'ibn Fihr, Teym* ve *Esed*'den meydana geliyorlardı[917]. Mektupta geçen *"Umre Haccı" (Küçük Hac) ve "Bü-*

916. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 172
917. İbn Sa'd, I/2, s. 25; İbn Hişâm, s. 84-5

yük Hac" deyimlerine gelince: Büyük Hac, her yıl Hac mevsimi gelince yani, Zu'l-Hicce ayı esnâsında Kâ'be'yi ziyaret etmekten ibâretti. İşte bu mevsimin dışındaki aylarda, bilhassa Receb ayında yapılan Kâ'be ziyareti ise Küçük Hac yahut *'Umre* olarak adlandırılıyordu. Yine mektupa işaret edilen Havza'nın oğulları *'Âmirliler'*in[918] ve Kilâb kabilesinden *'Alkama'*nın İslâma girdiklerinin bildirilmesi, muhtemelen Huzâ'a'lıları da aynı şeyi yapmaya, yani Müslüman olmaya teşvik ve iknâ gayesine mâtuftur.

768. 7. Hicrî yılda geç kalınmış olan Hac esnasında Eslem'li *Nâciye,* yeniden Resûlullah'ın yanına katılmış ve kendisi, Mekke'de kurban edilecek olan hayvan sürüleriyle meşgul olma işiyle vazifelendirilmişti[919]. Bu olayın cereyan ettiği sırada bu kabile ile ilgili olarak burada nakledilecek önemli bir husus yoktur; fakat kısa bir müddet sonra, anlaşıldığına göre birkaç ay sonra 8. Hicrî yılın ortalarında onlar, aşağıda zikredeceğimiz gayet vahim şu hâdisenin içine sürüklendiler:

769. *Huzâ'a* ve *Bekr* kabilelerinin nesiller boyu savaş halinde olduğunu biliyoruz. Hudeybiye anlaşması bunların husûmetine de bir son vermiştir. Fakat üzerinde çalıştığımız bu senelerden birinde, Bekr'lilerden biri Huzâ'a'lıların bir toplantısında Resûlullah'ın aleyhinde ağır hakaretler yağdırması üzerine, orada bulunan Huzâ'a'lılardan biri derhal karşı koymuş ve Bekr'e mensup o şahsın yaralanmasına sebeb olmuştu[920]. Bu olay Bekr'lileri mukabelebilmisl'e sürüklemiş ve Mekke'nin güneyinde bir yer olan *Vetîr* düzlüğünde Huzâ'a'lılara geceleyin saldırmaları ile sonuçlanmıştı; tarihçilerin verdiği bilgilere göre[921], bu saldırıda bazı Mekke'liler onlara silâh ve yiyecek yardımında bulunmuşlar ve hattâ gizlice bu baskın ve yağma harekâtına bizzat katılmışlardı. Bu suçu işleyenler sonra Mekke'ye sığınmışlar ve burada himâye*(emân)* elde etmişlerdi. Bunun üzerine Huzâ'a'lılar Medine'ye bir temsilciler heyeti göndermişler ve Resûlullah'ın yardımını talep etmişlerdi. Bunun üzerine Huzâ'a'lılar Medine'ye bir temsilciler heyeti göndermişler ve Resûlullah'ın yardımını talep etmişlerdi. Hey'et sözcüsü *'Amr'ubn Sâlim*, irticâlen şu şiiri okumuştur:

---

918. Bunlardan biri olan 'Addâ'ya Resûlullah bir su kaynağını *İktâ'* olarak bağışlamıştır; bununla ilgili olarak bk. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 223, 225; İbn Sa'd, 7/1, s. 35

919. Makrîzî, I, 337

920. Balâzurî, I, Ha. No. 740; Makrîzî, I, 357

921. İbn Fehd, *Te'rîh Mekke*, s. 144-46; *İbn Hişâm*, s. 803; İbn Sa'd, I/2, s. 97

"Ey Allah'ım!.. Muhammed'e babası ve bizim babamız arasındaki ittifak anlaşmasını hatırlaması için yalvarırım...
"Gerçekte Kureyş'liler anlaşmayı bozdular, ve senin muhteşem anlaşmanı böylece çözmüş oldular;
"Onlar bana *Kedâ*'da bir pusu kurdular; ve böylece benim kimseden yardım isteyemeyeceğimi sandılar..
"Ve bununla beraber onların başları öne eğik ve sayıca daha azdılar,
"Onlar bizi, diz üstü veya secdede iken basıp öldürenlerdir"[922].

770. İşte bu sonuncu mısrâ, bu baskında bir takım müslüman Huzâ'a'lıların mevzû bahis olduğuna dair görüşümüzü kuvvetlendirmektedir. Daha sonra Mekke'nin *Fethi* harekâtı başladığı sırada, Müslümanların kuvvetlerini sevkedişleri ve maksatları hakkında bilgi toplamak üzere *Ebû Sufyân*'la birlikte [923] keşfe çıkacak olan, bu defa *Budeyl*'in başkanlığında bir diğer temsilciler hey'eti Medine'ye çıkagelmişti[924]. Bundan sonrasını biliyoruz. Yalnız burada hatırlatalım ki Mekke'nin *Fethini* müteakip Resûlullah hemen bir *"Umûmî Af"* çıkarmış ve fakat *Bekrî*'leri (yani *Benû Nufâse* zümresini)[925] bu "affın dışında" tutmuştu; bunun üzerine Huzâ'a'lılar onlardan intikamlarını alma yoluna gittiler. Ancak kısa bir zaman sonra Resûlullah, bu "af dışı tutma" meselesini yeniden ele almış ve Huzâ'a'lıların, bu işte vardıkları ifrat dolayısiyle onları tekdir edip azarlamıştır[926]. Eslem'lilerin de Mekke'nin *Fethi* harekâtına katıldıklarını belirtmeye lüzum görmüyoruz; bu harekâtta onların sayısı o kadar çoktu ki her birinin önünde biri *Nâciye*'nin elinde, diğeri *Bureyde*'nin elinde olmak üzere onlar, özel ve ayrı bayraklar altında ilerleyen iki tabur çıkarmışlardı[927].

771. Mekke'nin İslâm Devleti'nin hudutları içine katılmasını müteakip Muhammed A.S.S., *Temîm'ubn Esed el-Huzâ'î*'yi şehrin etrafında bulunan ve Mekke'nin mukaddes topraklarının başlangıç noktalarına inşâ edilmiş sınır işâretlerini tâmir edip yapılarını elden geçirmek üzere vazifelendirmişti[928]. *Fetih* seferi esnasında bir Eslem'li gelip Resûlullah'a birkaç koyun hediye etmiştir; o da bunları kabul etmiş ve sonra onu bütün bir koyun sürüsünü kendisine ihsân etmek suretiyle mükâfatlandırmıştır[929]. Eslem'li *Bureyde,* Resûlullah tarafın-

922. İbn Hişâm, s. 806; ayrıca bk. yukarıda "Mekke ile İlişkiler" Bölümü
923. İbn Hişâm, s. 811; İbn Sa'd, I/2, s. 97
924. İbn Hişâm, s. 806. Ayrıca bk. yukarda "Mekke ile İlişkiler" Bölümü
925. İbn Hişâm, s. 804; İbn Sa'd, I/2, s. 97
926. Makrîzî, I, 377, 388-89
927. *A.g.e.,* s. 373. Onun bu şiiri için bk. İbn Hişâm, s. 773
928. İbn Sa'd, 2/I, s. 99, 4/II, s. 33; Azrakî, s. 357
929. Makrîzî, I, 422

dan bir çok işte tercih edilerek vazifelendirilmiştir: 9. Hicrî yılda Muhammed A.S.S., Tebûk seferi hazırlıkları esnasında kendisinin kabilesi olan *el-Fur'* arasına gönüllü toplamak üzere onu göndermişti[930]. Hicrî 10. yılda Resûlullah'ın amcasının oğlu *'Alî R.A.,* Yemen üzerine tertiplenen bir askerî sefere çıktığında, namuskârlığı sebebiyle *Bureyde,* bu seferde ele geçecek olan ganîmetleri muhafaza etme işiyle vazifelendirilmiştir[931]. 11. Hicrî yılda *Usâme,* Bizans toprakları üzerine gönderilen bir askerî birliğe kumandan yapıldığında, aynı *Bureyde* bu birliğin sancak muhafızlığına getirilmişti[932].

772. Huzâ'a'lıların hayli cömert insanlar oldukları anlaşılmaktadır: Onlar etrafta oturan komşu kabilelerin, kurak geçen aylarda kendi topraklarına gelip oturmalarına müsaade ediyorlardı. Evvelce *Temîm* kabilelerinden bahsetmiş ve İslâma girmelerinden önceki devirde bunların Huzâ'a'ların toprakları üzerinde yaşadıklarını ve İslâm Hükûmeti'nin koyduğu vergileri ödemekten kaçındıklarını söylemiştik. Daha sonra Resûlullah yerli insanlar arasından yeni bir vergi tahsildarı seçip tayin etmiştir: Bu tahsildar Eslem'li *Bureyde'*den başkası değildi. O hem *Eslem* ve hem de *Ğifar* kabilelerinden, her ikisinden de gelecek vergileri toplamaya memûr edilmiştir[933]. Diğer vergi memurlarına da gönderildiği gibi ona da Resûlullah bir yazı göndermiş, bunda vergi tarifelerini (konu ve nisbetleri) açıklıyordu[934].

Benû Suleym:

773. Eslem'lerin komşusu olarak *Suleym'*ler, *Medine'*nin güneydoğu'suna raslayacak şekilde Orta Arabistan'ın nüfûsunu teşkil ediyorlardı. Bunların toprakları hem *Hicaz* ve hem de *Necd* bölgesine kadar yayılıyor ve bu geniş ülke, otlaklar, vâhalar, altın, gümüş ve demir madenlerini de içinde bulunduruyordu. *Savârikıyye, Rabaze* ve *Sufeyne* buranın gelişmiş şehirlerindendi. İnsanları cenkçi özelliklere sahip, süvarileri ise etrafa dehşet saçardı. Arapların en ileri gelen şâir kadını *el-Hansâ*[(*)] bunlar arasından çıkmıştır; aynı şâirenin oğlu *el-'Abbâs'ubn Mirdâs* dahi Arap şiirinin pek tanınmış şâirlerindendir. Bu insan topluluğunun Mekke ile ilişkileri pek erken devirlerde başlamıştır.

---

930. *A.g.e.,* 446
931. A.g.e., 502
932. *A.g.e.,* 537, 539
933. *A.g.e.,* s. 433
934. İbn Sa'd, 1/II, s. 82
(*). İbn Abd'il-Berr, *el-İstî'âb* adlı (Resûlullah'ın sahâbîlerinin biografik bir lügâtından ibâret) eserinde bu hanım hakkında sahifeler dolusu bilgi vermek

774. İçinde *el-'Uzzâ* putunun dikili bulunduğu mâbet, Mekke ile Tâ'if arasında *Nahle* denen yerde inşa olunmuştu. Bu puta, Mekkeliler tarafından olduğu kadar *Ğatafân, Ğanî* ve *Bâhile* kabileleri tarafından da itibar edilip saygı gösteriliyor ve mâbedin dînle ilgili hizmetlerine bakan kimseler bazen Ğatafân[935] ve bazan da Suleym[936]'den temin ediliyordu.

775. Resûlullah'dan şu hadîs[937] rivâyet edilir:

> "Ben *Âtike*'lerin oğluyum (diğer bir metne göre:)[938] Suleym kabilesinden *Âtike* ve *Fâtıma*'lardanım"

Gerçekten de (Resûlulah'ın annesinin babası) *Vehb* ve (Resûlullah'ın ced'lerinden olan) *Hâşim* ve onun da babası *Abdu Menâf,* hepsi de Suleym'den gelen ve *Âtike* adını taşıyan annelerden dünyaya gelmişlerdir[939].

776. Diğer taraftan Resûlullah'ın amcası *Ebû Tâlib,* Suleym'e mensup kabilelerden biri ile ittifak anlaşması yapmıştır[940].

---

tedir. Onun dediğine göre, İslamı kabul ettiklerini bildirmek üzere kabilenin Medine'ye gönderdiği temsilciler arasında *el-Hansâ* da bulunuyordu. *el-Hansâ*'nın kabiliyet ve yetişmişliğini yakından bilen Resûlullah, yazdığı şiirleri huzûrunda okumasını kendisinden istemiş ve dinledikten sonra da takdir ve beğenisini hem sözle ve hem de el hareketleriyle belirtmişti. Bu şâire sahâbiye hanım, pek samimî bir müslümandı. Daha sonraki yıllarda Ömer R.A.'ın Hılâfeti zamanında dört oğlu ile birlikte bizzat kendisi de büyük bir harp olan el-Kaadisiyye Meydan savaşına katılmıştı. Daha savaşa tutuşulmadan önce ve sonra bu oğullarını, çatışmada temâyüz edip sivrilmeleri için öylesine teşvik ve teşcî etti ki, gerçekten dördü de birbiri arkasına bu savaşta şehît düşüverdiler; onların şehâdet haberi bu anneye ulaştığında o sükûnetle şunları söylemiştir:

> "Allaha hamdolsun ki onların şehâdetleriyle Cenâbı Hak beni mükâfatlandırdı; ümid ederim ki Allah beni onlarla birlikte afv ve mağfiretinde buluşturacaktır"

Halîfe Ömer R.A., onun bu tutum ve davranışını o derece takdirle karşıladı ki bu dört oğulun (hayatta iken aldıkları toplam) maaşlarının (tamamını) analarına ömür boyu verilmesini emretti.

935. İbn Habîb, *Muhabbar,* s. 315; daha da açık söylemek icab ederse, Benû Sirmet'ubn Murre ailesinden
936. Balâzurî, *Ensâb,* I, Ha. No. 241; İbn Hişâm, s. 55
937. Suheylî, I, 77
938. Balâzurî, Ha. No. 1071-1080
939. Suheylî, I, 76-77; İbn Habîb, *Muhabbar,* s. 48; aynı müellif, *Ummuhât'un-Nebî,* s. 11; Balâzurî, Ha. No. 1071-1080; İbn Sa'd, I/1, s. 34
940. İbn Hişâm, s. 55

777. İşte yürürlüklerini muhfaza eden bütün bi ittifaklar, ve bunun yanında birkaç yüz yıl öncesine varan akrabalık bağları, Resûlullah'ın hiç bir işine yaramamış ve Suleym'ler daima endişe ile karşılanmışlardır. Acaba bunun sebebi neydi?

778. Hiç şüphe yok ki Suleym'lerin elinde büyük itibara sahip bir put olan ve o sırada putperestlerin elindeki Kâ'be'nin rakîbi *el-'Uzzâ* bulunuyordu, fakat bu çeşitten daha bir çok put Arabistan'ın her yerinde vardı. Bir çok defalar Mekke'lileri ve Kays'lıları kana boğan *Ficâr* harpleri bir sebep olabilir; en azından bir çok sebeblerden bir teki olabilir. Ancak bu harplerde yer almış olan diğer bir çok kabilelerden niçin sadece Suleym'ler ve Ğatafân'lar bu endişelere hedef teşkil etmişlerdir. Bilhassa bu iki kabile topluluğunu, İslâm düşmanlığını âdeta tekellerinde toplayacak şekilde Müslümanlarla keskin ve amansız bir mücadeleye sevkeden herhalde maddî ve psikolojik diğer bir takım sebebler olmalıdır ki bu sebebler altında bir takım hareketler ve bu hareketlere gösterilen tepkilerden oluşan acı hadiseler zinciri söz konusu edilebilir. Bu sebeblerin ne olduğunu henüz bilmiyoruz. Bununla beraber önemli bir olayı hatırlatalım: İslâm tarihçilerinden *el-Hâzimî*'nin verdiği bilgiye göre[941], Suleym'lerin başına *Mâlik'ubn Hâlid'ibn Sahr'ibn Şerîd* adında biri geçince o, bunları ihtiraslı ve neticede başarı sağlanan savaşlara sürüklemişti. Bunun üzerine Suleym ahalisi buna, kıral olarak taç da giydirmiştir. Bu sebeble o aynı zamanda *Zu't-Tâc* (yani Taç'lı) lâkabını da taşır. Ancak tutuştuğu *Burza* savaşında tâlihi yâver gitmemiş ve hattâ hayatını da kaybetmişti. Bundan kısa bir zaman sonra da İslâm kendini göstermiş ve Suleym'lilerin bütün Arabistan üzerine hâkimiyet kurma hususunda taşıdıkları ihtiraslarına bir son vermiştir.

779. Birbirleriyle kardeş çatışmaları içine yuvarlanan Suleym'li öyle soplar olabilir ki bunlardan birinin İslâmı kabul etmesi halinde diğerleri çılgına dönebilir ve vahşet derecelerini arttırabilir. Mekke'ye gelip yerleşmiş ve hattâ buradan bir kızla da evlenmiş bulunan *el-Hallâc'ubn 'İlât es-Sulemî,* vak'ası böyledir[942]. O, Mekkelilerin ve hiç şüphesiz bir takım Suleym'lilerin de büyük üzüntülerine sebeb olacak şekilde İslâmı kabul etmiştir[943]. Diğer bir Suleym'li olan *Kays'ubn*

---

941. *el-Emâkin* (İstanbul, Şehit Ali Paşa Ktb., el yazması), "Burza" maddesine bakınız; eş-Şimşâtî (Hicri 4., Asır yazarı), *el-Envâr ve Mehâsin'ul-Eş'âr,* Kuveyt 1977, I, 120-126

942. İbn Habîb, *Munammak,* s. 306

943. İbn Hişâm, s. 770 ve devamı

Nuşbe, İslâm için öylesine gayret ve hamiyet göstermiştir ki bu sebeble Resûlullah tarafından *Hayru Benî Suleym*(Benû Suleym'in en hayırlı evlâdı) lâkabı kendisine tevcîh edilmiştir[944]. Bu olayın kayıtlı bulunduğu kaynak şunu da ilâve etmektedir:

> "Nuşbe, Mukaddes Kitâpları okumuş ve tetkik etmişti"

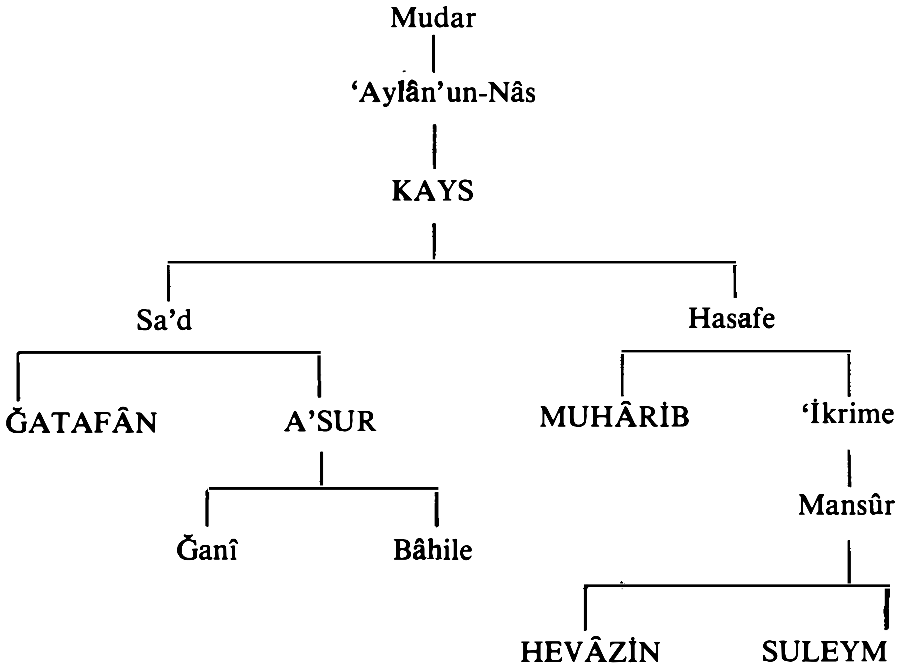
Buna bakarak acaba bunun İslâma geçmeden evvel Hıristiyan olduğunu söyliyebilir miyiz? Habeşistanlı Ordu kumandanı *Ebrehe* Yemen'den hareketle Mekke'ye karşı meşhur *Fîl* harekâtını başlattığında, Kâ'be yapısını yıkmak üzere iki Suleym'li gönüllü (acaba bunlar paralı askerler miydi?)[945] kendilerini ortaya atmışlardır. Bu olay Suleym'lerin Mekke'lilere karşı besledikleri ezelî kinin bir delilidir; durum böyle olunca, gerçek hayat hâdiseleri onların verdikleri şeref sözlerine itimad edilemeyeceğini göstermiştir. Aşağıda bulacağınız şu kaçük olay bu durumdan ileri gelmiştir: "Medine'nin *Evs* kabilesi, Suleym'lerle bir ittifak anlaşması akdetmek istemiştir; bunun üzerine Resûlullah şöyle demiştir:

> "İslâmda, (Gayrimüslimlerle) akdedilecek (yeni) ittifak anlaşmaları yoktur. Eskilere gelince, İslâm bunlara daha da kuvvet (ve önem) verir"[946].

Daha sonra da göreceğimiz gibi onlar tabiatları itibariyle müfsit ve gürültücü insanlar idiler; sadece şu kadarını hatırlatalım ki *İbn Habîb*'in verdiği bilgiye göre[947], İslâm öncesi Arabistan'ında bazı kabilelere "tencere taşları: *Esâfî* " أثافي " (diğer bir ifadeyle: saç ayağı) adı verilmişti. Bu üç bacaklı saç ayağında, *1. Suleym*'ler *Hevâzin*'lerle beraber bir, *2. Ğatafân* bir diğer ve nihayet üçüncü bacağı 3. *Muhârib* adlı kabile topluluğuyla birlikte *A'sur*'lar teşkil ediyordu. Onların neseb şecereleri şöyledir:

---

944. İbn Habîb, *Munammak,* s. 164-66
945. *A.g.e.,* s. 70
946. *A.g.e.,* s. 316
947. *Muhabbar,* s. 234-35

İşte bu üç tencere taşının teşkil ettiği üçgen, bir tek düşman karşısında hemen dayanışma haline geçmiştir; bu müşterek düşman İslâmdı.

780. Bizi burada alâkadar eden nokta, Suleym'lerin Hicretten önce sahneye çıkmış olmalarıdır: Yukarıda zikri geçen *en-Nahle*'deki *el-'Uzzâ* mâbedinin dînî hizmetlerine bakan *Eflah'us-Sulemî* ölüm döşeğine düştüğünde, *Ebû Leheb* onu ziyarete gelmiş ve vereceği haberleri almak istemişti. Bu mâbed bakıcısı da ona bir endişesinden bahsetmişti:

> "— Benden sonra *el-'Uzzâ* kaybolup gidecek.."

Ebû Leheb onu şöyle tesellî etti:

> "— 'Asla! Bu işle bizzat ben meşgul olacağım şayet Muhammed zafere ulaşırsa ki asla ulaşmayacaktır, her şeyden evvel o benim bir yeğenimdir(yani Ebû Leheb: 'Onun *el-'Uzzâ*'ya bir fenalık etmesine ben mâni olabilirim' demek istiyor). Fakat şayet *el-'Uzzâ*'nın vereceği bu nimet ve mükâfata nâil olabilmek için ona hizmet etmek isterim"

İşte bu olay üzerinedir ki Cenâbı Hak şu sûreyi Resûlüne vahyetmiştir (bk. K. 111. sûre):

"Ebû Leheb'in iki eli de kurusun, kendisi de yok olsun!"

İbn Kelbî'de kayıtlı olduğuna göre[948], o sırada *el-'Uzzâ*'nın bakıcısı, *Dubeyyet'ubn Haramî es-Sulemî* idi. Bu vak'adan az sonra Hicretten 3 yıl evvel(yani Risâletin başlangıcından itibaren 10. yılda) Hac mevsimi esnasında Resûlullah kendisine, Mekke dışından gelen putperest hacılar arasından dostluk anlaşması yapabileceği kimseler ararken, birbiri arkasına 15 ayrı kabilenin temsilciler hey'eti ile temas kurmuştu: Bunlar arasında Suleym'ler de vardı. Bu hacıların, içinde bulundukları putperestliği bırakıp da onun davetine gelmeyişlerine şaşmıyoruz (bk. yukarıda 274. paragraf).

781. Hicretten sonra Medine'ye varılır varılmaz Resûlullah'ın giriştiği ilk askerî seferlerden biri, *'Abdullah'ibn Cahş*'ın Suleym kabilesinin mâbedinin bulunduğu *Nahle*'ye karşı tertiplenen seferdir; bu askerî birlik aynı zamanda Suleym'lerin toprakları üzerinde bulunan *Buhrân*'dan da geçmişti. Suleym'lerin menfaatleri böylece zarara sokulunca, Resûlullah artık onları teskin için hiç bir harekette bulunmamıştır. Bu seferden iki ay sonra büyük *Bedr* savaşı başladı. Bu olaylara karşı *Suleym*'den öyle tepkiler geldi ki Resûlullah bunlara karşı cezalandırma seferi tertiplemeye mecbur oldu. Bu hususta ana kaynağımız bakın ne diyor:

> "Bedr savaşından Resûlullah Medine'ye döndüğünde, ancak yedi gece geçmişti ki Ordusunun başında bizzat kendisi olduğu halde *Suleym*'e karşı savaşmak üzere yeniden yola çıktı, *el-Küdr*'deki onların su kaynaklarına varınca burada üç gece düşmanı bekledi; hiç bir ize raslanamayınca da Medine'ye geri dönüldü'[949].

Bu küçük anlatım, üzerinde uzun uzun düşünmeyi icab ettirmektedir. Elimizde daha fazla bir delil olmaması karşısında, "belki de Bedr'de iki Ordu'nun karşılaştığı sırada Suleym'in tutum ve tavırları, İslâm için tehdit ve tehlike teşkil edici olmuştur ki bir askerî sefer tertiplenmesi gerekli hale gelmişti" şeklinde bir sonuç çıkarabiliriz. *İbn Sa'd*'daki anlatımda, "Suleym ve Ğatafân'lıların bir araya gelişleri"nden

948. Balâzurî, *Ensâb*, Ha. No. 241

949. İbn Hişâm, s. 539-40 (İbn Sa'd ise (2/I, s. 21) bu seferi, Bedr'den üç ay sonraya yani Muharrem ayına yerleştirmektedir; bu tarihlendirme farkı her halde yukarıda "İran'la İlişkiler" Bölümü'nde izah ettiğimiz hesap giriftliğinden ileri gelmektedir). Vâkıdî ve İbn Sa'd Hicret senesini vermek yerine sık sık: "Resûlullah'ın Hicret'nden aylar sonra" demektedirler. Bilindiği gibi her iki olay arasında üç aylık bir fark bulunmaktadır

söz edilmektedir. Acaba bunlar böylece Bedr'de Kureyşlilerin yardımına mı gitmeye hazırlanıyorlardı? Her neyse bu şartlar altında çıkılan bu seferde *Yesâr* adında bir köle-çoban karşı taraftan alınan yegâne harp esiri olmuş ve o da İslâmı kabul edince Resûlullah tarafından azâd edilip serbest bırakılmıştır.

782. Bir miktar efsânevî yapıya sahip aşağıda bulacağımız anlatım, belki de bu aynı seferle alâkalıdır. Bu anlatımda *'Alî* R.A., İslâm ordusunun Sancakdârı olarak gösterilmektedir. İslâm coğrafyacılarından *İbn Mucâvir*'e göre bu kabilenin, üzerinde bir çok arının kovan kurduğu kutsal bir hurma ağacı vardı[950]. Ne zaman onların topraklarına bir düşman hücumu olsa, onlar bu hurma ağacını tütsülerler ve kovanlarından kızgın fırlayan arılar düşman birliklerine saldırıp onları sokarlar ve bozguna uğratırlardı. Resûlullah, Suleym'lere karşı savaşa çıkınca, *'Alî*'yi bu hurma ağacına gönderdi ve o da müthiş kılıcı *Zu'l-Fakaar*'ın bir darbesiyle koca ağacın gövdesini yıkıp devirdi. Bâtıl itikatlara bağlı hurâfeci Suleymliler, kutsal ağaca yapılan bu saldırı üzerine tanrının gazabından korkup her tarafa kaçıştılar. İşte bu arada devrilen kovanlarından ürkerek fırlayan arılar, kaçışmakta olan Suleym'lileri gördüklerinden sokmak üzere onların peşlerinden uçuştular. Gerçek Tanrının kim olduğunu kısa zamanda idrâk eden Suleymliler, Resûlullah'ın huzuruna gelip İslâma girdiklerini bildirdiler. Diğer taraftan *İbn Habîb*[951], Suleym'li bu temsilciler heyetinin, kabilelerinin İslâma girdiğini bildirmesi üzerine Resûlullah İslâmî devrede de başkanlığını tesbit ve tasdik etmek üzere onlara Başkanlarının kim olduğunu sorduğunu nakletmektedir. Bu kayda göre onlar: "Bizi her zaman idare eden, Kaçak oğlu Kaçak'tır" cevâbını verdiler. Üçüncü soruşta ise "Bu, *Hibbân'ubn'ul-Hakem*'dir" diye cevapladılar. Bu bilgileri kaydeden kaynakta, onun *Benû 'Avf*'lar karşısında tutunamayıp kaçışından sonra bu Başkanın (yani *Hubbân*'ın) "Kaçak" lâkabını taşıdığını ve durumu kurtarıp tutunabilmek için bunun en iyi bir politika olduğuna inandığından bundan böbürlenerek bahsettiği ilâve olarak bildirilmektedir. Bu kabilenin putperestliği bahsinde şunu da söyleyelim ki, Tâ'if yakınında *Nahle* yöresindeki *el-'Uzzâ* putunun dînî hizmetlerine bakan adamları, Muhammed'in amcası Ebû Tâlib'in müttefiki ve Suleym'li bir sop olan *Benû Şeybân*'dan geliyorlardı[952]. Ancak bu eski ittifak anlaşmasına rağmen

950. İbn Mucâvir, *el-Mustabsar*, I, 14-15 (Leyden neşri, 1951)
951. *Muhabbar*, s. 499-500
952. İbn Hişâm, s. 55

Suleym'li bu sop, diğerleri üzerinde hiç bir tesir husûle getirmemiştir.

783. Az önce zikri geçen *Karakarat'ul-Küdr* üzerine tertiplenen seferde kan akmamış olduğu kesin bir husustur; fakat kaynaklarımız[953], beş yüz deve, v.s. şeklinde önemli miktarlara varan ganîmetten bahsederler. İşte bu durum, Suleym'le olan ilişkilerin daha da vahimleşmesine sebeb olmuştur. Neticede *Suleym* ve *Ğatafân*'lıların birleşip Medine'ye karşı bir hücûm hazırlıklarına girişmeleri bizi şaşırtmıyor. Bilgi toplama işleriyle görevli memurları Resûlullah'ı durumdan haberdar ettiklerinde, bu hücûmu önlemek gayesiyle, *Zu'l-Kussa* ve *Zû 'Amr* yörelerine doğru o, 450 mevcutlu bir birliğin başında bir sefer tertipledi. Düşman kendini kurtarmak için dağılıp gitti. Bu seferde de görüldüğü gibi Resûlullah'ın asıl maksadı hiç bir zaman siyâsî değildi. Dönüş yolu üzerinde bir düşman savaşçısı ele geçti ve Resûlullah'ın kendisine İslâmın ne olduğunu anlatması üzerine o sadece Müslüman olmakla kalmadı aynı zamanda, düşman Ordu'sunun nerede toplu bir vaziyette saklanmış bulunduğunu da açıkladı. Tam hücuma kalkılacağı gün, yağmur yağmaya başladı. Düşmanın dağıtılmasından sonra Resûlullah, elbiselerini kurutmak üzere bir ağacın dalları üzerine serdi ve kendisi de ağacın altına uzandı. Düşmanın büyük Başkanı *Du'sûr'ul-Muhâribî** onun hareketlerini bir tepenin arkasından gözetlemekteydi. O ânı maksadına pek uygun bularak tepeden yalın kılıç indi ve şöyle haykırdı:

> "— Seni şimdi benim elimden kim kurtaracak?"

Resûlullah uzandığı yerden döndü ve sükûnet içinde:

> "— Allah!"

cevabını verdi. Kabile Reisi bu cevap ve tavırdan o derece heyecan duydu ki elindeki kılıcı yere düşürdü; eli ayağı titremeye başladı. Aynı kılıcı bu defa Resûlullah eline aldı ve Du'sûr'a dönerek:

> "— Peki, seni şimdi benim elimden kim kurtaracak?!"

sualini sordu.

---

953. Balâzurî, *Ensâb*, I, Ha. No. 679

* . Balâzurî ve Makrîzî'ye göre, bu Başkan'ın adı *Du'sûr'ubn'ul-Hârîs el-Muhâribî*'dir; fakat Buharî, Tabarî, İbn Hişâm ve İbn Hazm bunun adını *Ğevres'ubn'ul-Hâris el-Muhâribî* olarak verirler. Bazı yazarlar bu farklı isim-

"— Vallahi kimse!.. Şayet (kurtaracaksa) Allah (kurtaracaktır) ve öyle ise ben de şehâdet ederim ki Allah'tan başka Tanrı yoktur* , yine şehâdet ederim ki sen o Allah'ın Resûlüsün.."

demesi üzerine Resûlullah, *Du'sûr'*a kılıcını iâde etti ve o da bundan böyle seçkin bir İslâm mübelliği olarak çalıştı[954].

783 m. Bu arada şuna işâret edelim ki klasik devir yazarlarının eserlerinde ele aldıkları bu konunun ayrıntı noktalarında bazı farklar vardır; meselâ:

a) Resûlullah Muhammed A.S.S.'ın hayatına karşı tertiplenen bu suikast teşebbüsü, 2, 3 ve 7. yılların hangisinde yapılmıştı?
b) Bu teşebbüs *Zû 'Amr* ve *Zât'ur-Rikaa'*da mı vukû bulmuştu?
c) *Du'sûr'ubn'ul-Hâris* mi, yoksa onun kardeşi *Ğevres* mi söz konusudur?
d) Düşman, vurmak üzere kılıcını kaldırdığında, kendi kılıcı ağaca asılı olarak Resûlullah acaba uyuyor muydu, yoksa uyanık vaziyette miydi ki böylece onu yumuşak sözlerle karşılamış ve hasmının isteği üzerine de ona kılıcını bir nezaket işâreti olarak tetkik etmek üzere vermiştir?

İmâm Buhârî eserinde (bkz. 64/31/0,1,8 ve 64/32/2) tarih olarak Hicrî 7. yılı, yer olarak *"Zât'ur-Rikaa"*yı, şahıs adı olarak da *"Ğevres"*i vermekte ve olay hakkında da "Resûlullah uyur vaziyette olup, onun hücûma geçmesinden önce hasmının, o devir silâhşörlerine has bir bir haykırma ile onun uyanması" tezini tutmaktadır. Olayın cereyan ettiği tarih hakkında 2 yahut 3. yıl rivâyetlerine gelince; bu farklılık, az önce 759. paragrafta yer alan dip notta açıkladığımız gibi, sadece bir "takvim başlangıcı" meselesinden doğmaktadır. Hicrî 7. yıl ise, sadece Buhârî'nin bir hükmüdür. Zîra onun verdiği hadiste yer alan bir ek bilgide bu askerî seferi esnasında Resûlullah, namazını "tehlike"

---

lerden biri ad, diğeri ise ünvan yahut lâkab'dır derler. Aynı Başkan, aşağıda 848. paragrafta da tekrar ele alınacaktır. Bu askerî sefere *Zât'ur-Rikaa*(: Paçavralılar) denmesinin sebebi, çıplak ayaklı yaya askerlerin ayaklarını bez parçalarıyla pabuç şeklinde kaplamalarıdır. Aynı sefer, gittikleri Necd'deki bir bölge dolayısiyle *Zû-'Amr* olarak da adlanır.

* . Aynen tercümesi: "(Kurtaracak olan kimse) Allah değilse, Allah'ın olmadığına şehâdet ederim; (şayet kurtarırsa)..."

954. *A.g.e.*, Ha. No. 680; şurasını belirtelim ki Balâzurî, İbn Sa'd ve Makrîzî, yer adı olarak Zû Amr'ı vermekte ve düşman kuvvetlerin Başkanı olarak da olayın kahramanı Du'sûr'ubn'ul-Hâris el-Muhâribî'yi göstermektedirler: buna mukabil Buhârî, İbn Hişâm, Tabarî ve İbn Hazm, yer adı olarak Zât'ur-Rikaa' ve düşman tarafın Başkanı olarak da Ğevres'ubn'ul-Hâris el-Muhâribî'yi zikretmektedirler. Belirtilen bu kaynaklarda yer alan hafif farkın nereden doğup geldiği bilinmemektedir

dolayısiyle pek özel bir biçim ve tarzda *(salât'ul-havf)* edâ etmiştir (bkz. Kur'anı Kerîm, 4/101-102). Buhârî'de yer alan bu hadîs'i bize nakleden *Ebû Hureyre,* ancak 7. yılda İslamiyeti kabûl etmişti. Fakat bu durum, sadece bir tek defa değil de korku ve tehlike hali ne zaman gerektiriyorsa o zaman Resûlullah'ın bu yola başvurduğu gerçeği ile izah edilebilir. Uzun yıllar Resûlullah aynı bölgede birçok askerî sefere bizzat kumandanlık etmiştir. Bu savaşın cereyan ettiği bölge konusunda açıklamada bulunun Buhârî, *Zât'ur-Rikaa*'nın (kelime mânası: "Yamalı kimse") bir yer adı değil, geçtikleri arazinin taşlık ve kayalık olması sebebiyle çıplak ayaklı askerlerin ayaklarından yaralanması ve bu yaraların bez parçalarıyla sarılıp yamalanması dolayısiyle bu savaş verilen bir lâkap olduğunu ifâde etmektedir. *Zû Amr* ile ilgili bir ihtilâf yoktur. Bu suikast teşebbüsünde bulunan kimsenin adının olay içinde hiçbir önemi yoktur. Aynı şekilde, Resûlullah'ın olay sırasında uyur vaziyette mi, yoksa uyanık mı olduğu da önemsizdir. Daha çok söz konusu olan şey, olayı nakledenin intıbaıdır. Kısaca söyleyelim ki, her iki anlatım da öz ve esas bakımından birbirine uygunluk hâlindedir.

784. Birkaç ay sonra Muhammed A.S.S. Suleym'lerin ülkesi üzerine gitmek üzere tekrar Medine'den ayrıldı. *el-Fur'*adlı mâden bölgesinde kurulu *Buhrân* şehrine girdi ve burada Rebî'us-Sâni ve Cumâdâ'l-Evvel ayları olmak üzere iki ay kaldı[955]. Bu esnâda hiç bir düşmanca muâmele ile karşılaşmadı. Uzayıp giden bu kalması, onun bu kabile ile bir uzlaşma zemini bulmak ve onlarla bir ittifak anlaşması gerçekleştirmek gayesine mâtuf olduğunu bize düşündürmektedir. *İbn Sa'd* ise onun bu kalışının sadece 10 gün sürdüğünü kaydetmektedir.

785. Kısa bir zaman sonra yani Hicrî 4. yılın Sefer ayında 70 Müslüman mübelliğinin *'Âmir'ubn'ut-Tufeyl* tarafından Suleym topraklarındaki *Bi'ru Ma'ûna* yöresinde haince kılıçtan geçirildiği büyük trajedik olay cereyan etti. Muhakkak ki Suleym'liler kendi topraklarına daha evvelki aylarda tertiplenmiş olan askerî seferlerden hiç de memnûn olmamışlardı ve ellerine geçen bu ilk fırsattan, bunun doğuracağı neticeleri hiç düşünüp nazarı itibara almaksızın intikam yolunda istifade etmek istediler. Yine tarihî kayıtların tetkikinden anlaşılmaktadır ki o sırada uğraştığı diğer bazı endişeleri ve meseleleri olması sebebiyle İslâm, *Bi'ru Ma'ûna*'da kendisine revâ görülen bu elîm kılıçtan geçirme olayını cezasız bırakmıştı. Zikri geçen bu *'Amir*'in anası-

955. İbn Hişâm, s. 544; İbn Sa'd, 2/I, s. 24

nın adı *Kebşe* idi ve kendisi meşhur savaşçı *'Urvet'ur-Rahhâl*'ın kızıydı. Bizzat bu. *'Amir*'in şöhreti, Arabistan'ın dışına kadar yayılmıştı; o derecede ki Bizans'ın Suriye valisi mi, yoksa Bizans İmparatorunun bizzat kendisi mi olduğu meçhul bir Kayser, huzuruna Arap Başkanlarından kim çıksa o: "— Senin 'Âmir'le olan akrabalık bağın nedir?" diye sorardı. Huzâ'a kabilesinden bahsederken görüldüğü gibi, *'Âmir*'in akrabalarından biri olan *Alkamat'ubn 'Ulâse* bu durumu kıskandı ve bu yüzden aralarında bir gerginlik peydâ oldu. Bundan ayrı *'Amir,* Resûlullah'ı ziyâret edip[956] yurduna döndükten kısa bir

956. Kaynaklarda nakledildiğine göre, bu ziyaret pek tantanalı bir şekilde cereyan etmiştir: "Âmir, Resûlullah'a şöyle demişti: '— Ben (istesem) senin ülkeni tüysüz atlar, sakalsız insanlarla doldururum ve ülkendeki hurma ağaçları miktarınca at(lıyı) üzerine sevkederim'. Resûlullah buna şöyle cevap verdi: '— Ruhumu eli altında bulunduran Allah'a yemin ederim ki, şayet o (Âmir), İslâmı kabul etse ve bunun sonucu olarak da kabilesi Benû Âmir hidâyete erse, bütün onlar Kureyş'lilerin önüne geçerler ve hattâ minberleri üzerine çıkarlar". Bu muhâvere şu kaynakta kayıtlıdır: İhsân'ul-'Abbâsî, *Şerhu Divânı Lebîd,* s. 15 *(Fasl'ul-Makaal fî Şerh'il-Emsâl,* el yazması, Vr. 61-62). Bu ziyâret olayı Buhârîde daha da tafsîlâtlıdır (64/28/6): "Enes şöyle rivâyet eder: 'Resûlullah, benim dayımı yani Umm Suleym'in erkek kardeşini yetmiş kişilik bir askerî birliğin başında develere binmiş oldukları halde gönderdi. O sırada putperestlerin Başkanı Âmir'ubn'ut-Tufeyl, Resûlullah'a üç şıktan birini seçme hususunda bir imkân tanımıştı: "1. ya göçebe yayla nüfûsu sana, veya 2. yerleşik ve şehir hayatı süren insanlar bana tâbi olsunlar ve yahut da 3. senden sonra senin yerini alacak olan kimsen ben olurum. Bunlardan hiçbiri olmadığı takdirde, Ğatafân'lılardan bin, bin de diğerlerinden almak suretiyle süvârî kıt'alarımla hücûma kalkacağım..." Öyle anlaşılıyor ki Resûlullah onunla, Bi'ru Ma'ûne katliamından evvel karşılaşmıştır. İbn'ul-Cevzî'nin eserinde (bk. *Vefâ,* s. 755-56), dikkati çeken daha başka bir takım bilgiler de bulunmaktadır: "İçinde *Âmir'ubn'ut-Tufeyl, Arbad'ubn Kays* ve *Cabbâr'ubn Selmâ* ve diğerleri de bulunan *Âmir'ubn Sa'sa'a*'lardan gelen bir hey'et... *Âmir* (arkadaşlarına) şöyle hitab etti:

'— Ben (evvelce), (bütün) Arapların benim yoluma gelip beni takip edecekleri güne kadar (onlarla) durmadan savaşacağıma dair yemin etmiştim. (Peki şimdi) ben kalkıp şu genç adamın (: Muhammed A.S.S. kasdediyor) yoluna mı gireceğim?'

Sonra *Arbad*'a dönerek:

'— Bu adamın yanına varınca ben seni onun gözünden uzak tutarım, sen de onun üzerine kılıcınla atlarsın'

Oraya varıp geldiklerinde *Âmir,* Resûlullah ile konuşmaya başladı ve sonunda şöyle söyledi:

'— Vallahi biz, şu (Medine şehrini), saçlarını kısa tıraş ettirmiş, ne sakalı ve ne de bıyığı olan ve sana karşı (savaşan) adamlarla dolduracağız; benim o sırada (senin sahip olduğun) hurmalıklar kadar çok saçım olacak..."

müddet sonra hıyarcık vebâsından (tâ'ûn) öldü[956/1]. Başkanlığını yaptığı kabile ise onun mezarı etrafında iki kilometre karelik bir alanı kutsal alan ilân edip, kimsenin burasını saygısızca çiğnememesini temin etti; hayvanlar da bu alanda otlayamazlardı, yolcular da ister hayvan üzerinde, ister yaya buradan geçemezlerdi.''[957].

786. Bu olaydan bir yıl sonra Medine'de *Hendek* Savaşı cereyan etmişti. Bir saldırı harbine hazırlanmakta olan *Hayber* Yahudileri, bu kabileye de bir temsilciler hey'eti gönderdiler. Sonunda bir anlaşma gerçekleştirildi, buna göre: Medine'ye doğru yola çıkan Mekke Ordusuna, *Merr'uz-Zahrân* yöresinde bu kabileden devşirilmiş 700 silâhlı kuvvet katıldı[958]. Suleym'liler bu savaşta pek varlık gösteremediler ve Mekkeliler kuşatmayı kaldırır kaldırmaz diğerleriyle birlikte çekilip gittiler.

787. *Zeyd*'in kumandası altında bir askerî birliği Resûlullah'ın 6. Hicrî yılın Rebî'us-Sâni ayında Suleym'liler üzerine *el-Cemûm* bölgesine niçin gönderdiği bilinmiyor, fakat burada kimse ile karşılaşılmamıştır[959].

788. Öyle anlaşılıyor ki İslâm, bu olaylara rağmen bu kabileye yavaş yavaş nüfûz etmeye başlamıştı. 7. Hicrî yılda Resûlullah Hayber üzerine doğru yürüyüşe kalktığında Suleymî'lerin şâiri *el-'Abbâs'-ubn Mirdâs,* haberi Mekke'ye getirmiş ve nihayet Müslümanların böylece yok olup gidecekleri kehânetinde bulunmuştu. Bunun üzerine şehirdeki bazı kimseler, sonucun ne olacağı hususunda aralarında bahse bile tutuşmuşlardı. Bu şâirin aksine bir diğer Suleym'li şâir ve ticaret adamı *el-Haccâc'ubn 'İlât,* bizzat Hayber önünde İslâma geçmiş ve Müslümanlarla birlikte bu kuşatma savaşına katılmıştı. Zaferden sonra bu şâir, haber henüz Mekke'ye varmadan buraya koşup dönmüş ve Islâma girmiş olması sebebiyle mallarının yağma edilmesini bertaraf etmek için bir kurnazlık düşünmüştür:Kendisinin Hayber'den gelmekte olduğunu ve Müslümanların burada kesin bir yenilgiye uğradıklarını

(Onun çıkıp gitmesinden sonra) Resûlullah şu müşâhedede bulunmuştur: '— Şayet o İslâma girecek olsaydı (onunla birlikte), *Âmir'ubn Sa'sa'a*'lar dahi Müslüman olurlardı (ve böylece) onlar, Kureyş'lilerin hutbe minberleri üzerinde onların rakip ve hasımları olurlardı''

956/1. Bk. Buhârî, 64/28/6; kendisi ölüm döşeğinde yatarak âkıbetini bekleyemeyecek kadar mağrur bir kimseydi: Talebi üzerine getirilen kendi atı üzerine bindirildi ve bunun üzerinde iken son nefesini verdi

957. *Dîvânu Âmir'ibn'it-Tufeyl* (s. 90-91)'in Giriş Bölümü

958. İbn Sa'd, 2/I, s. 47

959. *A.g.e.,* s. 62; İbn Hişâm, s. 975

ve Muhammed'in esir düştüğünü, kendisini hediye olarak Yahudilerin Mekke'ye doğru yola çıkaracaklarını beyân ve ifade etti ve sonra şunu ekledi: "Yahudiler ele geçirdikleri ganîmeti muhakkak ki satacaklardır; bu fırsatı kaçırmamak için bana para gerekmektedir" ve böylece Mekke'deki bütün alacaklarını tahsîl ettikten sonra savuştu gitti. Bunun üzerinden birkaç gün geçmesini müteakip gerçek haber Mekke'ye ulaştı ve böylece şehir ahalisi, hem mağlûp olmak ve hem de oyuna getirilmiş bulunmaktan doğan çifte keder ve tasaya düştüler [960].

789. Bundan birkaç ay sonra yani Hicrî 7. yılın sonlarına doğru Suleym'li bir Müslüman *İbn Ebî'l-Avcâ,* 60 kadar adamın başında, İslâmı tebliğ etmek gayesiyle Suleym'liler içine gönderildi. Onu dinlemek yerine bunlar, oklarıyla bir güzel gelenleri ağırladılar ve ciddî surette yaralanıp daha sonra Medine'ye dönebilen birlik kumandanı müstesna bütün mevcut eridi gitti[961].

790. Fakat ertesi yıl, Mekke'nin *Fethi* sırasında, tepeden tırnağa silâhlı, kuvvetli bir Suleym birliğinin *Kudayd* yöresinde İslâm Ordu'suna katıldığını görmekteyiz[962]. Beraberlerinde çok sayıda at da getirmişlerdi. Bu kuvvetleri Resûlullah, *Allah'ın Kılıcı Hâlid'ubn Velîd*'in emri altına yerleştirmiştir. Bununla beraber bunları ruh yapıları nın o sırada pek memnuniyet verici olmamasına şaşmıyoruz. Mekke üzerine tertiplenen harekâtın gizlice hazırlıkları yapılırken birgün Ebû Bekr, Resûlullah'ın zevcesi ve kendi kızı Umm'ul-Mü'minin Âyişe'ye şöyle bir suâl sordu:

"— Resûlullah'ın ne tarafa niyetlendiği hakkında ne düşünüyorsun?"

Şöyle cevap verdi:

"— Bilmiyorum, belki Suleym'ler, belki de diğerleri üzerine..."[963]

O böylece, Resûlullah'ın kendisine tevdî ettiği sırrı, gizli tutmak istiyordu; fakat sarfettiği cümlede *Suleym*'lerin adını zikredilişi, o devirde Müslümanların umumiyetle taşıdıkları hisleri pek alâ aksettir-

960. İbn Hişâm, s. 770-72 ve s. 626 ve şiirleri için bk. Makrîzî, I, 125
961. İbn Sa'd, 2/I, s. 89
962. İbn Sa'd, 2/I, s. 97
963. Makrîzî, I, 361

mektedir. Mekke'nin *Fethi*'nden sonra *Hevâzin* kabilesinin tehditkâr tavır ve tutumu, Resûlullah'ı, şehiden çıkıp *Huneyn* yöresinde bu kabile kuvvetleriyle savaşmaya zorlamıştı. *Makrîzî* eserinde[964], bu savaşta ye alan Suleym'li kuvvetlerin tutumları üzerinde uzun uzun durmaktadır: Karşılaşmanın başladığı bir sırada, düşmana ilk sırtını dönenler, bu Suleym'li kuvvetler olmuştur; zaferin zorlukla elde edilmesini müteakip, Resûlullah onlara düşmanı takip etmelerini emrettiğinde onlar sadece kendileri bu emre uymamakla kalmadılar, aynı zamanda diğerlerine de mâni olmaya çalıştılar. Pek tabîidir ki Resûlullah'ın bu durumdan canı çok sıkılmıştı. Muhammed A.S.S.'a çıkarılan şu hadîsde yer alan kelime oyununun o devrede sarfedildiği düşünülebilir:

"— 'Ussayye asat Allah ve Resûleh"

(yani Suleymlerin bir sopu olan 'Useyye'ler Allah'a ve Resûlüne isyan ettiler', yahut 'Useyye, Allah ve Resûlünün aslanıdır)[965]. Bu savaşta ele geçen ganîmetlerden, Mekke'li *Ebû Sufyân,* Suleym'li *el-'Abbâs'-ubn Mirdâs* v.s. gibi İslâma yeni giren birçok kimseyi mükâfatlandırmıştır. Adı geçen bu ikinci şâir şahıs, kendine ihsân edilen şeyin miktarından memnûn olmamış ve hattâ Resûlullah aleyhine bir de hicviye dizelemişti[966]. Ona karşı herhangi bir disiplin cezası tatbik etmek yerine Resûlullah onun payının iki misline çıkarılmasını emretti. Birkaç gün geçmesini müteakip *Huneyn*'de mağlûp edilen *Hevâzin*lileri temsilen bir hey'et Resûlullah'ın huzuruna girmiş ve İslâma geçtiklerini beyân ederek, kadın ve çocuklar şeklinde Müslümanların aldığı tutsakların iâde edilmelerini rica etmişlerdi. Daha evvelki bir bölümde de gösterdiğimiz gibi Resûlullah, köle statüsüne sokulmuş bu savaş esirlerinin serbest bırakılmaları emrini vermişti. Savaşa katılan bazı zümreler, bunlar arasında mezkûr şâir *el-'Abbâs* da bulunduğu halde bunu yerine getirmeyi reddetmişlerdi; o şöyle diyordu:

"— Hayır!.. Ben ve kabilem(buna uymayız)".

Makrîzî'nin buna ek olarak verdiği bilgiye göre[967], Suleym'lilerden diğer savaşçılar, Resûlullah'ın sütanasının mensubu bulunduğu kabileden olan bu kölelerin azâd edilmesi emrinin reddedilişini bir skandal olarak karsılamışlar, şu beyânda bulunmuşlardır:

---

964. *A.g.e.,* 405-406, 413
965. A. b. Hanbel, No. 5108; Buhârî, 61/7 (2)
966. Makrîzî, I, 424
967. *A.g.e.,* I, s. 429

"— Hayır, hayır... Süleym'liler de diğerleri gibi, ellerinde bulunan Hevâzinli köleleri azâd edeceklerdir".

Bunun üzerine *el-Abbâs,* hiç şüphesiz öfkelenmiş ve kendisini yalnız bırakmaları ve gösterdikleri bu boyun bükme sebebiyle kendi kabilesi mensuplarına ağır sözler sarfetmiştir.

791. Aynı askerî harekât esnasında Resûlullah diğer yandan *Hâlid'*i, Mekke'nin güneyindeki *Yelemlem* dağı yakınında oturan *Benû Cezîme* kabilesi üzerine tebliğ vazifesivle göndermistir. Bu sefere Suleymli süvâriler de katılmışlardı. Bir yanlış anlama sonucu, birlik kumandanı evvelce İslâma girmiş bulunan *Benû Cezîme* kabilesi mensuplarını tevkif etmekle kalmadı aynı zamanda bunların kılıçtan geçirilmelerini de emretti. Ordu geleneğine göre esirler yaşamlarının temin edilebilmesi için, birlik mensupları arasında taksim edilmişlerdi. Emri sadece Suleym'liler yerine getirdi; diğerleri bu esirlerin mâsum olduklarını ve iyi birer Müslüman olduklarını da görerek bunları bağlarından çözüp serbest bıraktılar. Kumandan bu durumdan son derece memnûniyetsizlik getirdi. Birlik Medine'ye döndüğünde Resûlullah, *Hâlid'*i fenâ halde haşladı ve derhal bu kabileye kan diyeti olarak dolgun bir meblâğ gönderdi. Bu kan diyetini ödemek ve hattâ köpeklerin kırılan su kaplarına varıncaya kadar tazmîn etmek üzere Ali'yi görevlendirmişti. Bütün bunlardan ayrı "bizim bilemediğimiz daha ne kadar zarar ziyan varsa onun için" diyerek, müstakil bir tazminat meblâğını da ödetti. Bu davranışlar kabilenin sükûnet bulmasına yetmiştir[968].

792. Bir sonraki yıl, yani 9. Hicrî yılda Resûlullah, bütün ülke ahalisini merkezî Hükümet tarafından tahsil edilen nizâmî ve belli tarifelere göre alınan vergilere bağlamaya karar verdiğinde, komşu iki kabile olan Suleym'liler ve Muzeyn'liler arasında vergi toplamak üzere Medineli bir sahâbîyi yani *'Abbâd'ubn Bişr'il-Aşhalî'yi* vazifelendirdi[969]. Ancak şu kadarı var ki evvelce 5. Hicrî yılda *Suleym madenleri'*nden esâsen vergi alınmaktaydı: Gerçekten de Resûlullah, Suleym'lilerin işlettiği altın madenlerinden zekât olarak tahsil edilen vergiden, *Selmân'ul-Fârisî'*nin azâd edilebilmesi için Yahudi efendisine bir miktar altını karşılık olarak ödemişti[970].

968. İbn Sa'd, 2/I, s. 106-108; İbn Hişâm, s. 833-39
969. Makrîzî, I, 433
970. Balâzurî, I, Ha. No. 985 (Hiçbir kaynak bunun "zekât" değil de "ganîmet" olduğunu kaydetmez

793. Bu tarihte bütün Suleym ahâlisi henüz İslâmı kabul etmemişti. Temîm'liler, Huzâ'a'lıların toprakları üzerinde misafir olarak bulunurlarken gelen Müslüman vergi tahsildarına kötü muâmele gösterdiklerinde, ev sahipleri Huzâ'a'lıların bu topraklarından çekilmişler ve Suleym'lerin ülkesine sığınmışlardı[971].

794. Bu olaydan birkaç ay sonra Resûlullah Tebûk seferine hazırlanırken şâir *Abbâs*'ı kendi kabilesinden gönüllü savaşçılar toplaması için vazifelendirdi[972]. Bu toplama işinin nasıl geçtiği kaynaklarda yazılı değildir.

795. Resûlullah'ın Suleym'lilere bir takım toprak imtiyazları vermesine yani *iktâ*'lar ihsân etmesine, diğer bir ifadeyle onların eski toprakları üzerindeki mülkiyet haklarını daha çok teyit ve tasdik eder nitelikteki bağışlarda bulunmasına hiç şaşmıyoruz. *Sa'îd'ubn Sufyân'ir-Ri'lî*'ye, *Şavârikıyye* hurmalıklarını içindeki sarayla birlikte *iktâ* olarak (tımar olarak) vermesi de böyle olmuştur[973]. *Medfû* adlı bölgenin *iktâ*(tımar) olarak verilmesi, iki ayrı vesikada iki ayrı şahıs adına tanzim edilmiş gibi gözükmektedir: Biri *Selemet'ubn Mâlik* ve diğeri, *el-'Abbâs'ubn Mirdâs*[974]. *Diğer bir iktânâme*'de ise, *Selemet'ubn Mâlik*'e diğer birçok topraklar da tımar olarak bağlanmaktadır[975]. Bu *Seleme,* yukardaki Seleme ise, durum, bu ilk *iktâ* tasarrufunun yerini almak üzere politik veya şahsi sebebler tahtında sonradan yapılmış telâfî tasarrufları olarak yorumlanabilir. Ayrıca *el-Cefr* bölgesinin tamamı, *Benû 'Usayya*'nın bir koluna mensup olan *Havzat'ubn Nubeyşe*'ye *iktâ* olarak bağışlanmıştı[976]. Bu neviden olmak üzere kaynaklarda on'dan ziyade tasarruf zikredilmiş bulunmaktadır[977].

796. Bu bahsi kapatırken Resûlullah'ın *Sanâ bintu's-Salt* adında bir Suleym'li kız ile evlenmek üzere harekete geçtiğini ve fakat nişanlısının Medine'ye varamadan yolda vefât ettiğini zikredelim[978]. Yine onun evlilikleri bahsinde *Kelb* kabilesinden olmak üzere evlenmeye karar verdiği iki nişanlısından bahsedilir. Muhtemelen bu konuda içi-

971. Makrîzî, I, 434
972. *A.g.e.,* s. 446
973. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 231
974. *A.g.e.,* No. 208, 210
975. *A.g.e.,* No. 207
976. *A.g.e.,* No. 211
977. *A.g.e.,* No. 207-15
978. *Muhabbar,* s. 93

ne düşülen bir isimlendirme hatası sebebiyle çok sayıda evlilik teşebbüsleri kaynaklarda gösterilmiş bulunmaktadır ki, bütün bu evlilik teşebbüslerinde, nişanlıların Medine'ye gelirken aynı âkıbete uğramaları yani yolda ölmüş olduklarının bu kaynaklarda belirtilmesi, böyle bir yanılmayı bize düşündürmektedir.

Hevâzin'ler ve Tâ'if şehri:

797. Suleym'lilerle birlikolmak suretiyle Hevâzin'liler, İslâm öncesi Arabistan'ın şiddetli anarşik hayatında bir saçayağı (tencere taşı, أثافي) teşkil ediyorlardı. Bu büyük kabile, Mekke ile Necd arasındaki geniş sahada ve güneyde Yemen'e kadar uzanan bölgelerde yayılmış vaziyetteydi; bunlar arasında *Sakîf*'liler Tâ'if şehrinde otururlardı. *'Âmir'ubn Sa'sa*'lar ise daha çok göçebe hayatı sürerlerdi. Yemen'deki *Kinde* kırallığı *Hevâzin*'lileri kendine tâbi kılmışsa da meşhur *en-Nefrevât Günü* savaşından sonra onlar yeniden hürriyetlerine kavuşmuşlardır. Kısa bir müddet sonra kuzeydeki kabilelerle yeni bir savaşa girişmişler ve fakat *'Abs*'larla *Dubyânî*'lerin gerçekleştirdikleri kudretli birlik onları bir mağlûbiyete sürüklemişti. Onlar Mekke'ye çok yakın bölgelerde *Eşhur'ul-Hurum*(harp ve çatışmanın yasak olduğu aylar) esnasında, yani *el-Ficâr Günleri* adı verilen Gün'lerde dört ayrı defa çatışma çıkarıp bu aylara saygısızlık göstermişlerdi. *Ukâz* panayırında bir Hevâzin'li bir defasında Kinâne'li birine veresiye olarak bazı şeyler satmış ve fakat birkaç yıl geçtiği halde bu borç ödenmemişti. Bu da bir savaşın çıkması için yeterli olmuş ve yardıma gelen diğer insan zümrelerinin müdâhalesinden evvel henüz ciddî boyutlara ulaşmamış bulunuyordu. Diğer bir defâ, kuzeydeki *Hîre* Hükûmdarı, *Ukâz* fuarında satmak istediği malların buraya sevki esnasında yolda muhâfızlığını yapmak üzere Hevâzin kabilesinden olan *'Urvet'ur-Rahhâl*'i vazifelendirmişti. Kinâne'li bir haydut olan *el-Berrâd, 'Urve*'yi yolda katletti. Bu da, Muhammed A.S.S.'ın dahi gençliğinde iştirak ettiği söylenen bir savaşın çıkmasına sebeb oldu. Bu nizâ'nın çözülmesi için bir tek savaş yeterli görülmediğinden aynı sebebe dayanarak bir çok defalar savaşa tutuşuldu*(Eyyâm'ul-Ficâr)* ve fakat her defasında da netice farklı tezâhür etti. Şurası belirtilmelidir ki Mekke'li Kureyş'liler Hevâzin'lere karşı girişilen bütün bu harplerde, daima Kinânî'lerin safında dövüşmüşlerdir. Hevâzin'ler ise bu münâsebetle Suleym'lilerle ittifak halinde kalmışlardır. İşte bu gerçek de bize, Kureyş'li bir kimse olan Resûlullah Muhammed A.S.S.'a karşı içlerinde Suleym'ler de bulunan bu "tencere taşları" (Esâfî)'nin (yani Suleym ve Hevâzin grubu) gösterdiği düşmanlığı izah eder niteliktedir.

798. Hevâzin'lilerin medarı iftiharı, Tâ'if şehriydi. Deniz seviyesinden yüzlerce metre yükseklikte bir yayla üzerine kurulan bu şehir, her zaman için, çöllük Arabistan'ın bir parçası olmaktan çok, Suriye'nin bereketli topraklarından sayılmıştır. Eşek sırtında bir, deve sırtında ise iki günlük bir uzaklıkta bulunan Mekke ile Tâ'if birbirinden ayrılmaz bir çift şehir durumunda olmuşlardır. Tâ'ifliler zırâî mahsullerini Mekke'ye satarlar, buna mukabil Mekke'liler de yaz ayları esnâsında, Tâ'if'in sahip olduğu tatlı iklim peşinde buralara gelirlerdi. Bu şartlar altında, önemli sayıda Mekkelinin Tâ'if'de arazisi veya mülkü bulunur, buna mukabil Tâ'iflilerden bir kısmı ticârî maksatlarla Mekke'de otururlardı. Buradaki refah ve bol vakit, Tâ'if'teki kültür hayatının ön plana geçmesine sebeb olmuş ve şehir ahâlisinin tefekkür ve düşünce seviyesinin yükselmesini sağlamıştır. Bunun bazı misâllerini verelim:

799. İslâmın henüz ortaya çıktığı senelerde bu bölgenin tanıdığı yegâne tabib olan *el-Hâris'ubn Kelede, Benû 'İlâc* kabilesine mensup bir Tâ'if'liydi[979]. O, tıp alanındaki çalışma ve tetkiklerini İran'daki *Cundaysâbûr Tıp Ekolü*'nde tamamlamıştı[980]. Bir tabib olarak onun şan ve şöhreti Arabistan sınırları dışına da taşmış bulunuyordu: Şöyle ki bir gün İran'lı *Satrap*'lardan biri hasta düşmüş ve çağrılan İranlı tabibler buna bir çare bulamamışlardı. İşte bu *el-Hâris'ubn Kelede*'nin müdâhalesi iledir ki o, hastalığından kurtulabildi[981].

800. Sakîf kabilesinden biri, İran İmparatorunu ziyaret etmiş ve bu da onun bu ziyaretinden son derece memnun olduğundan, bu Bedevî'nin bütün arzularını yerine getireceğini vâdetmişti. İşte o, bu vâdine sâdık kalarak şehir surlarını ve bu arada bir de kale inşâ etmek üzere Tâ'if şehrine İranlı bir mühendis göndermiştir[982]. "Tâ'if" kelimesi buradan gelmektedir; yani "duvar", "şehir suru" mânasınadır; daha önceleri bu bölge, *Vac* adını taşıyordu. Bugün de Tâ'if şehrinin üzerine kurulu olduğu vâdi, *Vac* vâdisi olarak adlandırılmaktadır. Daha ilerde de göreceğimiz gibi, Muhammed A.S.S. 8. Hicrî yılda şehri bir hücûmla ele geçiremeyecek kadar bu surlar sağlamlığını ve önemini muhafaza ediyordu. Bu insanların kültürel ve fikrî yapılarını gösterebilmek üzere, Sakîf'li *Ğaylân'ubn Seleme*'nin *'Ukâz*'da yıllık fuar

---

979. *Muhabbar,* s. 460
980. İbn Hallikân, No. 831; Wüstenfeld, *Regis. Geneal. Tab.,* "Hâris" maddesi
981. Yâkût, *Buldân,* "Zendverd" maddesi; İbn'ul-Kelbî, *Cemhere* (Londra), 36b-37a; Balâzurî, I, Ha.No. 989; İbn Abd Rabbih, *Ikd,* III, 2; İbn Kutayba, *Ma'ârif,* s. 147; İbn Hallikân, No. 831
982. *Ağânî,* XII, 48-49

esnasında kurulan mahkemenin reisi olduğunu söylemeliyiz; o burada, bir gün adlî-kazaî faaliyete bulunur, bir gün şiirlerini okur ve üçüncü gün de ziyaretçileri kabul ederdi[983]. Arabistan'ın en büyük şâirlerinden biri olan *en-Nâbiğat'ul-Ca'dî,* işte bu kabileye mensuptu. Yine aynı bölgede her yıl meşhur *'Ukâz* panayırı kuruluyordu. Bu fuarda ticaret, spor, "beynelmilel" hakemlik, şiir veya nesir şeklinde edebî faaliyet, dînî ve sosyal reform hareketleri burasını eski Arabistan'ın en ideal fuar bölgesi haline getirmek üzere, hepsi bir araya getirilmiş bulunuyordu[984]. Tâ'if şehrinde çok sayıda Yahudi de vardı[985]. Burada fâizcilerin pek ateşli faaliyetlerine de kaynaklarda işâret edilmektedir: İster nakit, ister hubûbat, yıllık % 100 fâizle ödünç olarak verilirdi. Yani borçlu kimse, bir yılın sonunda borcunu ödeyemezse, aynı şartlarla borç mukavelesi yenilenmiş olurdu, yani borç olarak alınan 100 dirhemin bir yılın sonunda 200, ikinci yılda 400, üçüncü yılda 800 ilâh miktarında *(id'âfen mudâ'afa)* ödenmesi lâzım geliyordu[986].

801. Arabistan'ın diğer taraflarında olduğu gibi Tâ'if'deki halk unsuru bir ve tek yapıda(mütecânis) değildi: Önce *Hevâzin*'ler (yani *Sakîf*'liler), sonra yabancı olup müttefik durumundaki kimseler (yani "Ahlâf" olarak kaynaklarımızda adı geçen zümre) geliyordu, bu iki ana insan unsurundan ayrı, bir çok Mekke'liler, Yahudiler ve çok sayıda kabileden çıkmış *mevlâ* statüsündeki insanlar da burada yaşamaktaydı. Araplar umumiyetle putperestlik inanış ve yaşayışındaydılar. Tâ'if'te bir kayalık üzerine inşâ edilmiş Tanrıça *el-Lât*'ın meşhur mâbedi bulunuyordu. Dış duvarları örtülerle kaplı bu mâbedin kapıları, tevârüs yoluyla dînî hizmetleri gören vazife sahibi putperest papazlar tarafından açılıp kapanırdı. Bu mâbedin etrafında bulunan arazi, mutlak bir dînî himâye (kutsallık حرام) altında tutuluyordu: Değil sadece herhangi bir kimse ile kavga-döğüş etmek, aynı zamanda katil suçu işlemiş bir düşmanla bile çatışmaya tutuşmak ve hattâ bir av hayvanını bile öldürmek dînen yasaklanmıştı. Bundan ayrı, etraftaki vâdide yabani ağaçları dahi kesmek aynı hükme bağlanmış bulunuyordu. Bu putperest dînin merâsim ve yaşayışları, *Âl Ebû'l-'Âs* ailesi mensupları tarafından idare edilirdi ki bu aile, esâsen Sakîf kabilesinden olan *Yesâr'ubn Mâlik* sopundan gelmekteydi[987]. Bu konuda kul-

---

983. *Muhabbar,* s. 135
984. Ahmed Emîn, *Feyz'ul-Hâtîr,* Kahire 1949, C. IV, 265-88
985. Balâzurî, *Futûh,* s. 56
986. Mâlik, *Muvatta',* 31/83
987. *Muhabbar,* s. 124, 312-15

landığımız kaynak(*İbn Habîb*'in *Muhabbar*'ı), ayrıca bu putu ve *Cihâr* adlı diğer bir putu ziyaret eden hacıların terennüm ettikleri duaların ve dînî vecizelerin metinlerini de bize vermektedir. Bu *Cihâr* da Hevâzin'lere ait bir puttu ve *'Ukâz* bölgesinde dikiliydi. Bu putun dîn hizmetlileri, *Benû Nasr* ailesinin *Âl 'Avf* ocağından gelmekteydi ve bu görevlerini *Muhârib* sopu mensupları ile birlikte ifa ediyorlardı. *Cihâr* putu, *Athal* dağı eteğine dikilmişti. Bu son bilgiye bakarak bunun belki de yine *'Ukâz* bölgesinde olduğunu söylememiz mümkün olacaktır.

802. Bu arada o devirde halk arasında pek yaygın olan şu olayı da zikretmeden geçemeyeceğiz. Habeşistanlı *Ebrehe,* Kâ'be'ye karşı tertiplediği askerî harekâta geçtiğinde yol üzerinde onun bu gayesini paylaşmayan bir takım kabilelerle karşılaşmıştı. Hattâ bunlara önce Yemen'de ve sonra da daha ilerde *Has'am* adlı büyük kabilenin topraklarından geçerken raslamıştı. *Ebrehe* bu çeşit kabilelerin gösterdiği karşı koymayı kırmış ve *Has'am*'lıların kumandanı *Nevfel*'i esîr etmişti. *Nevfel,* kendisine yol göstermeyi vâdetmek suretiyle hayatını kurtarabilmişti. İstilâcılar Tâ'if şehrine ulaştıklarında Sakîf'lilerden *Mes'ûd'ubn Mu'attib,* halkının dostluk hislerine tercüman olmak üzere *Ebrehe*'nin huzuruna çıkmış ve ona, Tâ'if'teki *el-Lât* mâbedine dokunmaması gayesiyle, Mekke'ye kadar kendisine yol gösterecek bir takım rehberler tahsis etmişti. *Ebrehe* buna rızâ göstermiş ve *Ebû Riğâl* adında bir rehber yol gösterme işiyle vazifelendirilmişti[988]. Bu konuya temas eden halk anlatımı, bu *Ebû Riğâl*'in tam Mekke yakınlarına vardığında ani olarak *el-Muğammas* yöresinde öldüğünü ve buada gömüldüğünü söyler. Mekke'liler sonradan, nefretlerini göstermek üzere onun bu mezarını taşlama geleneğine sahip olmuşlardır. Yine dendiğine göre onun mezarına "altından mâmul iki ağaç dalı" da gömülmüştü. Acaba bu "iki altın dal"ı o, sağlığında ganîmet olarak mı ele geçirmişti? Daha sonra Muhammed A.S.S., onun mezarının açılmasını ve içindeki bu hazinenin çıkarılmasını emretmişti[989].

803. Bu durumda biz, Tâ'if'lilerin fikir ve düşünce alanındaki seviyelerinin komşularından daha yüksek olduğuna şaşmıyoruz. Muhammed A.S.S.'ın doğumuna yakın Tâ'if taraflarına çok sayıda gök taşları düşmüştü. Az yukarda zikri geçen *'İlâc* kabilesinden *'Amr'ubn Umeyye*'ye(bu şahsı, *Damra* kabilesinden olan büyük diplomat *'Amr*

---

988. İbn Hişâm, s. 32-33; İbn Kesîr, *Tefsîr,* II, 229'da *Kur'ânı Kerîm*'in 7/78. âyetinin tefsiri bahsi
989. Suheylî, I, 43

ile karıştırmamak icab eder) Tâ'if'liler koşup bu eşi emsâlî görülmedik olayı istişare etmek istemişlerdi. Onun cevabı şu olmuştur:

> "— Yeryüzünde ve denizlerde (insanlar tarafından) yollarını bulmak için ve aynı zamanda yağmur mevsimlerini tâyinde kullanılan yıldızlar (düşerse) bu, dünyanın sonu demektir. Böyle değil de hiç bilinmeyen yıldızlar kayıp düşüyorsa bundan endişelenmeyin: Bunda Allah'ın bir iradesi, bir dileği bulunur. Fakat korkulacak bir şey yoktur"[990]

804. Tâ'if civarında kayalar üzerinde, tarih öncesi devirlerden kalma çok sayıda elle yapılmış bir takım hayvan ve diğer şeylerin resimleri bulunmuştur. Bu kalıntılar bu bölge insanlarının pek eski devirlere çıkan bir tarihleri olduğunu gösterir ki bu konu, bizim tetkikimizle fazla bir ilişkiye sahip değildir[991].

805. Muhammed A.S.S.'ın hayatının pek erken bir çağında *Hevâzin*'ler sahnede görülürler: Kendisi evvel emirde, Tâ'if'te oturan *Abd Yelîl*'ler arasında bir takım dayılara sahipti[992]. Mekkeli sermaye sahibi tüccarlar Tâ'if'lilere ödünç para veriyorlardı[993]. Bu arada onun öz amcası *'Abbâs*'ı da bu ödünç alış-verişi işleriyle meşgul görmek, bizim için şaşırtıcı değildir. Esâsen *Vedâ Hutbesi*'nde Resûlullah, amcası *Abbâs*'a borçlu bulunulan fâizin tamamını ilgâ edip yok saydığını belirtmiştir[994]. Onun diğer iki amcası ise kızlarını Tâ'if'lilere yahut diğer bir takım *Hevâzin*'lilere zevce olarak vermiş bulunuyorlardı[995]. Muhammed A.S.S. doğduğunda, kendisine süt-ana olarak bir Hevâzin'li *Halîmet'us-Sa'diyye* adında bir hanım bulunmuş ve onun ilk yıllardaki büyütülüp yetiştirilmesi bu süt-ana'ya tevdî edilmişti. Hattâ biz tarihî kayıtlarda, birkaç defa süt-ana'sıyla birlikte onun *'Ukâz* panayırına gitmiş olduğunu görüyoruz. Resûlullah bütün hayatı boyunca bu süt-anası ve onun ailesi mensuplarına büyük bir yakınlık ve samimiyet göstermiştir: Bu hanım, Resulullah evlendikten sonra Mekke'de onu ziyârete gelmiştir. Tarihî kaynaklardaki bazı delillere bakacak olursak yine o, Ömer R.A.'ın Halifeliği devirde ve pek uzun bir ömür sürdükten sonra hayata gözlerini yummuştur[996]. Onun kabri Medine'deki Bakî' mezarlığının Kuzey-Doğu köşesinde hâlâ ziyaretçi-

---

990. İbn Hişâm, s. 131
991. Bruce Howe, "Two Groups of Rock Engravings from the Hijaz", *Journal of Near Eastern Studies*, January 1950
992. İbn Kutayba, *Ma'ârif*, s. 43; Ebû Nu'aym, *Delâ'il'un-Nubuvve*, XX. Bölüm
993. İbn Hişâm, s. 273
994. *A.g.e.*, 968; ayrıca bk. yukarıda 456. paragraf
995. *Muhabbar*, s. 64-65
996. İbn Sa'd, I/1, s. 71-72

lerin uğradığı bir mahaldir. Diğer bazı kaynaklar ise onun vefâtı tarihini 8. Hicrî yıl olarak gösterirler ve Mekke'nin *Fethi* harekâtı esnasında bu ölüm haberini alması üzerine Muhammed A.S.S.'ın gözlerinden yaşlar boşandığını ve süt anasının akrabalarından birine bir deve, bir elbise ve 200 dirhem de nakit para bağışladığını ilâve ederler[997].

806. Muhammed A.S.S.'ın ilâhî tebliğ vazifesinin ilk on senesi içinde, Tâ'if ve Hevâzin ile ilgili herhangi bir olaya kaynaklarda işaret edilmiş değildir. Mekkelilerin başlattığı boykot hareketinin getirdiği mahrumiyetlerin bir sonucu olarak *Hadîce* ve *Ebû Tâlib* vefat edip de bunların arkasında ailenin başkanlık mevkiine *Ebû Leheb* oturunca o, Resûlullah'ı "cemiyet dışı" (yani canı ve malı üzerinde câmianın göstermeye mükellef olduğu kanunî ve fiilî himâye ve koruma'dan mahrum brakılma hali) ilân etti, ve o da doğduğu şehri terkedip, Tâ'if'te bulunan akrabaları, *'Abdu Yelîl*'ler arasında sığınma ve himâye hakkı*(emân)* aramak üzere oralara doğru yola çıktı. Fakat bu akrabaları ne İslâmın tebliğini dinlemek ve ne de İslâmın bu Mübelliğini himayeleri altına almak istediler; aksine, ona hakaret ettiler ve ayakları ile başından ciddî şekilde yaralanmasına sebeb olacak şekilde sokak çocuklarını onun peşinden koşup taşa tutmaya teşvîk edip kışkırttılar[998]. Resûlullah, o sırada yolu üzerine raslayan Mekkelilere ait bir üzüm bağına kendini dar attı ve buraya sığındı. Keder ve üzüntüye kapılan Muhammed A.S.S. ızdırab içinde Allah'a şöyle yakarıp niyâz ediyordu:

> "Ey Allah'ım!.. Ben ancak senin uğruna uğraşıp didiniyorum; fakat öylesine zayıf, imkân ve vasıtalardan o kadar mahrum bulunuyorum ki... Hiç şüphesiz ilâhî tebliğ vazifeme devam etmek istiyorum ve bana karşı öfke ve gazabından gelmemek şartıyla bu güçlüklere de hiç aldırdığım yok. Her şeye rağmen senin himâye ve koruman*(emân*ın) çok daha hoştur; Sen Kaadiri Mutlak ve Rahîm olan Allah'sın"

Üzüm bağının sâhibi ona çok acıdı ve Ninovalı bir Hıristiyan olan kölesi ve bağının bekçisi *'Addâs* vasıtasıyla kendisine bir salkım üzüm gönderdi. Muhammed A.S.S. salkımı eline aldı ve yemeye koyulmadan önce "Bismillâhirrahmânirrahim" cümlesini mırıldandı. *'Addâs* buna şaşırdı ve dâvetliye bilgi almak için sualler sormaya başladı. Muhammed A.S.S.'ın kendisine: "Tıpkı senin hemşehrin *Yunus*Pey-

997. Makrîzî, I, 397
998. Suheylî, I, 260; Makrîzî, I, 27

gamber gibi ben de Allah'ın bir Resûlüyüm'' demesi üzerine de ona büyük bir itibar gösterdi. Bu olaydan sonra Muhammed A.S.S., Tâ'if'lilerden ümidini kesip Mekke'ye dönmüştür.

807. Mekke ve Tâ'if, aralarında mevcut rekabet ve çekişmelere rağmen putların yıkılması için İslâmın başlattığı hareket ile mücadelede işbirliği yapıyorlardı. 3. Hicrî yılda cereyan eden *Uhud* savaşı sırasında Mekkeli bir kimse olan *'Abdullah'ibn Ebî Umeyyet'ibn'il-Muğîre* doğrudan doğruya Medine'den Tâ'if'e gitti ve buradan Mekke'deki arkadaşlarına bu savaşa dair bir takım haberler gönderdi[999]. Hendek savaşı sırasında ise Sakîf'liler Mekke'liler safında yerlerini almışlardı[1000]. Fakat bundan tam bir yıl sonra(6.H.) ise, Resûlullah'ın etrafında bir takım Tâ'if'lileri görmeye başlıyoruz: Muhammed A.S.S. *Hudeybiye*'de, huzuruna Mekke'li temsilcilerin girmesine müsaade ettiğinde *el-Mugîret'ubn Şu'be* kendisinin muhafızlığını yapıyordu[1001]. Yine Hudeybiye'de İslâm Ordugâhına sığınmış bir kimse olan, *Ebû Busayr* da *Sakîf* zümresindendi. *Hudeybiye*'deki müzâkereler sırasında Muhammed A.S.S.'ın huzuruna, sulh ve sükûn getirecek bir anlaşma metnini görüşmek üzere Mekkeliler tarafından gönderilmiş çok sayıdaki hey'etlerden birine başkanlık eden, mezkûr *el-Muğîret'ubn Şu'be*'nin amcası *'Urvet'ubn Mes'ûd'*du. Bu *Urve* çok seyahat etmiş bir kimseydi ve Bizans, *Ktesifon*(Medâyin) ve Habeşistan Hükûmdarlarının huzurlarına kabul edilmiş olduğunu iddia ediyordu. Görüşmelerini tamamladıktan sonra Hudeybiye'den Mekke'ye döndüğünde buradaki Kureyş'lilere sükûnet göstermelerini ve alttan almalarını tavsiye etti[1002]. Tâ'if'liler de Mekke'liler kadar Kuzey ülkelere doğru uzanan ticaret yollarının kesilmiş olmasından zarar görmüş ve sıkıntı içine düşmüş bulunuyorlardı. Bu duruma göre, *Hudeybiye* sulh anlaşmasında açıkça Tâ'if'lilerden de bahsedilmesine hiç şaşmıyoruz. Anlaşma metninde şöyle bir açıklama görmekteyiz:

> ''Kim ki *Hac* maksadıyla veya *Umre* niyetiyle Mekke'ye gelir veyahut da Yemen veya Tâ'if'e doğru giderken transit olarak (Mekke'ye) uğrarsa emniyet içinde bulunacaktır''[1003].

808. Hevâzin'lilerden olup göçebe hayatı süren kollar öyle anlaşılıyor ki aynı görüşe katılmamışlar ve anlaşma hükümlerine riâyet

999. Makrîzî, I, 160
1000. Balâzurî, I, Ha. No. 730
1001. İbn Hişâm, 744
1002. İbn Hişâm, s. 744-45
1003. Ebû 'Ubeyd, *Emvâl*, Ha. No. 441 ve ayrıca yukarıda ''Mekke'' Bölümüne bakınız; *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 11 ve not

etmemişlerdir; buna mukabil Resûlullah, *Hudeybiye* anlaşmasının akdinden onbir ay sonra, Mekke'nin güneyinde dört günlük mesafede *Turaba*'da oturan bu gibi zümreleri cezalandırmak üzere Ömer'i göndermişti. Fakat onlar bulundukları yerleri terketmiş bulunduklarından Ömer R.A.'ın kumanda ettiği bu sefer, düşmanla karşılaşılmadan sona ermiştir[1004]. Kaynaklarımız umumiyetle bu askerî harekâtın sâiklerini kaydetmezler. Aynı ay, Necd'deki *Dâriye*'de oturan ve *Âmir'ubn Sa'sa'a*'ların bir kolu olan *Benû Kilâb*'ları cezalandırmak üzere Ebû Bekr bir askerî birliğin başına getirilmiştir. Bir gece baskını ile düşmana bazı zararlar verdirilmiş ve ayrıca genç bir kız da esir edilmiştir; Resûlullah bu kızı, Mekke bölgesinde esir olarak bulundurulan bazı Müslümanlara mukabil serbest bırakmıştı[1005]. Aşağı yukarı aynı günlerde, *Turaba* ve *Dariyye* gibi uzak mıntakalarda yaşayan *Hevâzin*'in bu iki koluna yapılan bu ziyaretler, merâkımızı çekmekten uzak kalmamaktadır. Bu askerî harekâtta, henüz girişim safhasında bulunan ve Medine'ye karşı tertiplenen büyük bir kışkırtma teşebbüsüne belki de set çekmek gayesinin hâkim olduğu söylenebilir. Bu olaylardan birkaç ay sonra yani 8. Hicrî yılın Rebî'ul-Evvel ayında Resûlullah, mâden yataklarının bulunduğu bölgenin ötesinde *Rukbe* mevkiine yakın *Si'*de oturan *Âmir'ubn Sa'sa'a*'ların cezalandırılması için *Şucâ'ubn Vehb*'in kumandası altında 24 kişilik bir askerî birliği yola çıkardı. Bu seferde bazı esirler de alınmışsa da, yaptıkları kötülüklerden özür dilemek ve İslâma girdiklerini bildirmek üzere Medine'ye gelen bu kabilenin mümessiller hey'etinin talebi üzerine esîrler serbest bırakılmışlardır[1006]. Ancak bu konuda daha fazla bir bilgiye sahip bulunmamaktayız. Bundan birkaç ay sonra bütün Hevâzin'lerin *Huneyn*'de cereyân eden büyük savaşta çarpışmak üzere bir araya gelmeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Bu arada hatırlatalım ki Mekke'ye karşı çıkılacak olan *Fetih* harekâtının gizli yapılan hazırlıklarına dair henüz bir bilgiye sahip bulunmayan *Ebû Bekr*'e kızı *Âyişe* kaçamak yollu bir cevap vermişti:

> "— Bilmiyorum; belki *Suleym*, belki *Hevâzin* ve belki de *Sakîf*'lilere karşı gidilecektir"[1007].

Makrîzî'nin verdiği diğer bir bilgiye göre *(İmtâ,* I, 366), *Fetih* harekâ-

---

1004. İbn Sa'd, 2/I, s. 85; İbn Hişâm, s. 973
1005. İbn Sa'd, 2/I, s. 85
1006. Makrîzî, I, 344; Muk. ed. İbn Sa'd, 2/I, s. 91-92
1007. Makrîzî, I, 361

tı başlatıldığında keşif kıt'ası olarak Resûlullah'ın, *el-Arec*'den baslamak üzere Mekke yolu üzerine gönderdiği bir süvâri birliği, o bölgede Hevâzin'lerin bir câsusunu ele geçirdi ve o da: "Hevâzin'lerin toplaştıklarını ve bunların başında *Mâlik'ubn 'Avf*'ın bulunduğunu ve Benü Amirler'den olan *Kâ'b* ve *Kilâb* soplarının bu toplaşmaya iştiraki reddettiklerini" itiraf etti. Resûlullah Mekke *Fethi* harekâtı sona erdirilene kadar muhâfaza edilmesi için bu esir-câsus'u *Hâlid'ubn Velîd*'e tevdî etmişti. İslâm Ordusundaki askerlerden gördüğü hüsnü muâmele bu esiri de o derece memnûn etti ki neticede o kendiliğinden ve kısa zaman sonra İslâma girmiştir. *Mekke'nin Fethi* 8. Hicrî yılın Ramazan ayında tamamlandıktan üç gün sonra Resûlullah komşu bölgelerde bulunan bir takım putların tâhrîb ve yıkılması için çeşitli birlikler çıkarmıştır. Bunlardan birine *Allah'ın Kılıcı Hâlid* başkanlık ediyordu ve o, Mekke-Tâ'if yolu üzerindeki *Nahle*'de bulunan meşhur *el-'Uzzâ* putunu yıktı devirdi[1008]. Bu olay, Tâ'if'lileri, kendi putları olan *Lât*'ın başına gelebilecek benzer bir âkıbet dolayısiyle iyice tahrik edip heyecanlandırmıştı. Hevâzin'ler de işte tam o sırada yürüyüşe geçmiş bulunuyorlardı. Muhammed A.S.S.'ın yol üzerinde vazifelendirdiği câsuslardan biri, henüz *Evtâs*'da oluşan bu kaynaşmadan kendisini bir mektupla haberdâr etti. Durumdan daha da emin olmak isteyen Resûlullah, Mekke'de iken ayrıca bir keşif eri çıkarmış ve o da pek açık bilgilerle dönüp gelmişti[1009]. Bunun üzerine Resûlullah düşmanı karşılamak üzere Mekke'den yola çıkmıştır[1010]. İşte onun bu yürüyüşü esnasında, sabahın pek erken saatlerinde İslâm Ordusu, tam *Huneyn*'den geçerken ansızın çıkagelen bir baskına uğramıştır[1011].

809. *Huneyn* adı, Kur'ânı Kerîm'de günümüze kadar saklanıp getirilmiştir; fakat aradan geçen bin seneden fazla bir zaman zarfında bunun neresi olduğu hususu kaybolup gitmiştir: Bazıları bunu deve sırtında Mekke'den bir günlük bir yol uzaklığında, bazıları iki, diğer bazıları üç ve hattâ dört günlük mesafelerde olduğunu beyân ederler.

1008. İbn Sa'd, 2/I, s. 105
1009. İbn Hişâm, s. 842; Kettânî, I, 363; burada müellif Avtâs'a yerleştirilmiş bir câsustan da bahseder
1010. İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre (2/I, s. 105), Hevâzin-Tâ'if seferine çıktığında Resûlullah, Mekke'de vâli olarak Sakîf'li Hubeyret'ubn Şibl'i bırakmıştı. Attâb'ı buranın vâliliğine getirişi, onun Medine'ye dönerken tekrar Mekke'ye uğradığında gerçekleşmişti
1011. Benim, *Hz. Peygamberin Savaşları* adlı kitabımın (İstanbul 1972, ikinci baskı), 178-187. paragraflarına bakınız

Hiç şüphesiz *Huneyn,* sudan mahrum, çöllük ve evvelce hiç bir şekilde insanların oturmadığı bir vâdî idi. Şayet Resûlullah düşmanı şaşırtmak maksadiyle bir darbe hücumu yapmayı tasarlamış idi ise, kendi usûl ve alışkanlığı mûcibince ters bir yol, aksi bir güzergâh tâkip etmesi gerekirdi. Ancak o sırada Mekke üzerine doğru yürüyüşe geçmiş olan bir hasmını durdurmak gereği içindeydi. Bu duruma göre o, doğrudan doğruya düşmanın üzerine gitmek mecbûriyetindeydi. Tarihî kayıtlarda görülen bazı deliller daha sonra onun takip ettiği yolu tesbit etmemize yardımcı olmaktadır: *Huneyn'*deki çatışmadan sonra Resûlullah, düşmanın hayvan sürülerini, kadınlarını ve çocuklarını yerleştirip bıraktığı bir yer olan *Evtâs* mevkiine doğru yürüyüşe geçmiştir. Burada ele geçirdiği bu ganîmet mallar ile birlikte yoluna devam edip *Ca'irrâne* mevkiine gelmiştir ki burası bugün dahi bilinmektedir ve Mekke'nin onbeş kilometre kadar kuzeyinde bir yerdir. Buradan sonra ise, *Huneyn'*de bozulup dağılan düşmanın kaçıp sığındığı bir yer olan Tâ'if üzerine yürünmüştür. Bu duruma göre, *Huneyn* ve *Evtâs*'ın Tâ'if istikameti üzerinde (Mekke'nin güney-doğu istikametinde) olmadığına inanmamız gerekecektir. Aksine buralara giden yolla Tâ'if'e giden yolun *Ca'irrâne*'de kesiştikleri düşünülebilir. Bizim görüşümüze nazaran *Huneyn* ve *Evtâs* mıntakalarını Mekke'nin kuzeydoğu yörelerinde aramak icab edecektir; yoksa Mekke ile Tâ'if arasında değil. Resûlullah'ın takip ettiği yola dair ayrıntılı bilgiler veren *İbn Hişâm,* onun *Ca'irrâne*'ye geldikten sonra buradan, *Ca'irrâne'*-nin doğusundaki *Nahle*'ye geldiğini ve buradan da hareketle, *Lîye* ve nihayet *Tâ'if*e ulaşmadan önce *Nahle'*nin güney-doğusundaki *Karn'*a uğradığını açıklamaktadır. Burada hatırlatalım ki *Lîye*, Tâ'if'in doğu-güney doğusuna isâbet eden ve şehirden takriben on kilometre uzaklıktaki bir yerdir. Bütün bu ortaya konan delillerden anlaşılacağı gibi, Muhammed A.S.S., Tâ'if şehrine varmadan evvel *Mekke-Huneyn-Tâ'if* arasında uzanan ve yarım daire biçiminde bir yol hattını takip etmiş bulunuyordu.

810. Durum ne olursa olsun neticede 12.000 mevcudlu İslâm Ordusu, *Huneyn* mıntıkasında âni bir baskına uğrayıp şaşkına döndü; şöyle ki önce süvâri birlikleri ok yağmuruna tutuldu ve sırtını düşmana döndü. Arkasından diğer Ordu birlikleri uzun müddet düşman saldırısına karşı mukavemet gösteremediler Tam bir ric'at hâli ortaya çıkmıştı ki bunun arkasından gelecek olan vahîm sonuç, Muhammed A.S.S.'ın soğukkanlılığı ve sükûneti sayesinde geçiştirildi. O, etrafından ayrılmayan bir avuç sâdık askeriyle, saldıran düşman kuvvetlerine meydan okuyup göğüs gerdi ve kaçışan kendi Ordusunu tekrar bir araya getirmesini bildi. Böylece durum kısa zamanda tersine dön-

dü ve düşman, ancak dağ yolları ve vâdiler arasına sığınarak kendisini kurtardı ve sonra da kaçıp gitti. Kur'ânı Kerîm bu olayla ilgili olarak şu âyetleri taşımaktadır:

> "Hiç şüphesiz Allah size bir çok yerde ve *Huneyn* gününde yardım etmiştir. Siz o gün sayıca çokluğunuza bakarak kendinizi beğenmiş ve bu da size hiç bir fayda vermemiştir. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen (o gün) size dar gelmişti; sonra siz ric'at edip sırtınızı düşmana dönmüştünüz. Bundan sonra ise Allah, Resûlü ve mü'minler üzerine sükûnet ve soğukkanlılığını verdi ve sizin göremediğiniz Ordularını indirdi ve inanmayanları böylece cezalandırmış oldu. İşte kâfirlerin eline geçen kötü âkıbet budur"[1012].

811. *Ahmed'ubn Hanbel*'in *Musned* adlı eserinde zikredilen şu hadîste (bk. III, 435), en ağır ve en çirkin tahrikler karşısında bile Muhammed A.S.S.'ın yüksek insanî karakterini muhafaza ettiği görülmektedir: *Huneyn* savaşı esnasında bozulan düşmanın peşinden gönderilen bir takipçi birlik, çatışmalar arasında birkaç da çocuk öldürmüştü. Resûlullah'ın azarlaması üzerine savaşçılarından biri şunları söyleyerek kendini mâzur göstermek istedi:

> "— (Öldürülen) bu çocuklar *putperest müşrik*'lerin çocuklarıdır"

demesi üzerine Resûlullah:

> "— Sizlerin arasından gelen en seçkin Müslümanlar da müşriklerin oğullarıdır!.. Dikkat edin, asla çocuk yaştaki kimseleri öldürmeyin!... Bütün insanlar İslâm fıtratı üzerine doğarlar, (hangi dînî seçtiğini) sonunda kendi dili ile ikrâr ederler; bir kimsenin Yahudi yahut Hıristiyan olmasına sebeb, onu bu yolda eğitip yetiştiren ana babalarıdır"

şeklinde bir cevap vermiştir.

812. İslâm tarihçilerinin[1013] bize bıraktıkları eserlerde, İslâm Ordusunda silâh kuşanıp düşman karşısında çarpışan bazı hanımlardan özellikle bahsedilir; bunlardan Huneyn savaşı esnasında temâyüz etmiş yiğit bir hanım, savaştan sonra Muhammed A.S.S.'a, düşman karşısında tutunamayıp sırtını dönen ödlek savaşçı erkekleri hakîr görüp bunların cezalandırılmasını istemişti!.. *Evtâs* mevkiinde kolayca ele geçen ganîmetlerden sonra Resûlullah Tâ'if'e doğru harekâtına devam etmiştir. Kaynaklarda işaret edildiğine göre[1014] Resûlullah bu

---

1012. *K.* 9/25-26
1013. Suheylî, II, 290; Sarahsî, *Şerh'us-Siyer'il-Kebîr*, I, 124
1014. Makrîzî, I, 423. Umumiyetle Tâ'if kuşatması ve savaşları ile ilgili olarak be-

arada Mekke'ye bir vazifeli göndererek orada çok sayıda elbiseler satın aldırmış ve *Evtâs*'da ele geçen esirlerden her birine bir tane olmak üzere dağıtmıştı. *Lîye*'ye varınca İslâm Ordusu, düşman başkumandanı *Mâlik*'e ait müstahkem mâlikâneyi bir hücumla almış ve baştan aşağı burasını tahrip etmiştir[1015]. Bundan sonra girişilen Tâ'if kuşatmasında, Müslüman Ordusunun taş atmak üzere mancınıklar ve düşmanın atacağı oklardan korunmak için öküz derileriyle kaplanmış tekerlekli sûr rampaları kullandıkları ve bunlarla şehir surlarına iyice yaklaşarak temelinden yıkmak istediklerini biliyoruz. Yine İslâm Ordusu karargahının düşman tarafından gelebilecek bir gece hücumuna karşı nasıl korunup müdafaa edildiğini de bilebilmekteyiz: Burası bir ucu toprağa gömülü kereste ve kütüklerle çevrilmişti; bu arada (Muhtemelen kale kapısının önleri), düşmanın kale kapısından çıkıp istediği an girişebileceği bir karşı hücumuna mâni olabilmek için o kısımlar dikenli ağaç dallarıyla kaplanmıştı[1016]. Fakat kuşatılmış Tâ'if kalesinin içinde hiç birşey eksik değildi ve bunun bir sonucu olarak Resûlullah'ın kullandığı bütün vasıtalara rağmen kale ne düşürülebildi ve ne de vergiye bağlanabildi.

813. Ancak "soğuk harp" daha da tesirli olmuştur. Muhammed A.S.S.: "Düşmanın elinde bulunan kölelerden kim gelir de İslâma girdiğini beyân ederse hürriyetini elde edeceğini" ilân etti. *Balâzurî*'nin verdiği bilgiye göre[1017], dâvete kulak veren bu kölelerin sayısı80'i bulmuştu. Bunlar şehrin içinde bir çatışma çıkarmak istemişlerse de Resûlullah sayılarının azlığını nazarı itibara alarak onlara mâni olmuş ve sadece İslâm Ordusu saflarına katılmakla yetinmelerini tenbih etmistir. Yine, Tâ'if'e sığınmış olan Hevâzin'lerin kumandanı *Mâlik* çıkıp İslâm ordugâhına gelecek olursa sadece ailesi mensupları ile birlikte hürriyetlerine kavuşturulmakla kalınmayacak, aynı zamanda kendisinin Resûlullah'ın lûtuf ve ihsânlarına da mazhar olacağı ilân edilmişti. Gerçekten de *Mâlik* çıkageldi[1018]; Muhammed A.S.S. bu arada o sırada vâdide eli altında bulunan bağ ve bahçeleri, sulama tesislerini tahrip edip yok edeceği konusunda Tâ'if'lileri tehdît etti. Bundan dehşete kapılan şehir sakinlerinin: "Onları tahrip etmektense kendi mülkiyeti içine almasını" bildiren cevabı acele geldi. Bu konuda yalvarıp yakarmalar devam etti durdu ise de Resûlullah hepsini reddetti. An-

---

nim, *Hz. Peygamberin Savaşları* (İstanbul 1972) adlı kitabımın 188-202. paragraflarına bakınız

1015. Makrîzî, I, 416

1016. İbn Hişâm, s. 872-73; İbn Sa'd, 2/I, s. 114, st. 19-20; Suheylî, II, 301, 303

1017. Balâzurî, I, Ha. No. 989

1018. İbn Hişâm, s. 879

cak kullanılan bütün vâsıtalara rağmen şehir teslim olmadı. Böylece kuşatmanın başlangıcından itibaren kırk gün geçti ve bir sonuç da ufukta belirmedi. Bunun üzerine İslâm Ordusu küçük bir Harp Meclisi topladı. Bu toplantıda, *Nevfel'ubn Mu'âviye ed-Di'lî*, etraftaki bölgeler esasen her taraftan İslâm hâkimiyet ve nüfûzu altına girmiş bulunduğundan bu tek başına kalmış haliyle Tâ'if'in İslâm Devleti'nin emniyetini tehdit edemeyeceği görüşünde bulundu. Aksine şehri hücûmla almanın da "yer kovuğuna sığınmış bir tilkiyi avlama"da olduğu gibi, büyük bir sabır ve metânet göstermekle mümkün olabileceğini söyledi[1019]. Resûlullah bu görüşe katıldı ve Tâ'if kuşatmasını kaldırdı. Mekke yönüne doğru geri çekildi.

814. *Ca'irrâne*'ye varıldığında, *Evtâs*'da ele geçen ganîmet ve harp esirlerinin âkıbetinin ne olacağı konusu ele alındı. Mal tarzındaki ganîmetler kolayca taksim edildi. Sayıları altı bine varan esirlerin[1020]. İslâm Devleti tarafından iâşe edilip edilemeyeceği hususu müphemdi: Resûlullah birçok tereddütler geçirdikten sonra nihayet bu esirleri, kendi adamları arasında köle olarak dağıtmaya karar verdi.

815. Muhammed A.S.S. tarafından önce Tâ'if'te, sonra da *Ca'irrâne*'de yapılan uzlaştırma teşebbüsleri, kaçıp dağılmış bulunan Hevâzin'lilerin kulağına herhalde varmış olmalıdır. *Ca'irrâne*'de iken, esirler arasında bulunan bir hanım, Resûlullah'a kendini tanıtmış ve onun "süt kardeşi Şeymâ" olduğunu bildirmişti. Bu söylenenden iyice emniyet getirince bu hanıma karşı büyük bir alâka ve yakınlık göstermiş, şâyet isterse kendi yanında şeref ve itibar içinde kalabileceğini, yine isterse kendi yurt ve yuvasına dönebileceğini bildirmişti. O ise yurduna dönmeyi tercih etmiş ve Resûlullah da onun yanına bir muhafız birliği katarak, binek hayvanı ve çok sayıda hediye ile birlikte yola çıkarmıştır. *Şeymâ* kendisine karşı gösterilen bu yakınlık ve itibardan faydalanarak, o sırada Müslümanlar arasında tutuklu esirler arasında olup evvelce canlı canlı bir Müslümanı yakma suçunu işlemiş olan, kendi kabilesinin bir mensubu lehinde şehâdette bulunmuş ve Resûlullah tarafından onun affedilip serbest bırakılmasını sağlamıştır[1021].

816. Bundan birkaç gün sonra Resûlullah henüz *Ca'irrâne*'de bulunuyorken, Hevâzin'lilerden gelen bir hey'etin onun huzuruna çıktığını görüyoruz; böylece onlar pişmanlıklarını arzedip İslâma girdikle-

---

1019. İbn Sa'd, 2/I, s. 114-15
1020. İbn Hişâm, s. 877
1021. *A.g.e.*, s. 856-57

rini, kendisi ile süt kardeş yoluyla akraba olduklarını beyânla neticede affedilmelerini diliyorlardı. Muhammed A.S.S. onlara bu dileklerini, cemaat namazı kılındıktan sonra Ordu'ya hitaben açıktan yapmalarını emretmiştir. Onlar böyle de yaptılar ve Muhammed A.S.S. şu hatırlatmada bulundu:

> "— Sizin İslâma girdiğinizi öğrenmekten çok saadet ve sevinç duydum; fakat geç kalıdı. *Huneyn* savaşı gününden sonra, ganimet mallarınızı ordu içinde dağıtmaksızın ben sizi uzun haftalar bekledim. Bu durumda şimdi şu iki şeyden birini seçin: *1.* Harp esirleri, *2.* Mallar"

Pek tabiîdir ki bu hey'et, esir düşmüş kabile mensuplarını seçmeyı tercih ettiler. Bunun üzerine Muhammed A.S.S. şu sözleri ilâve etti:

> "— Bu esirler, köle olarak savaşçılar arasında taksim edilmişlerdir; fakat bana şahsen yahut benim ailem mensuplarına düşen köleleri ben derhal ve hiç bir fidye istemeksizin hür bırakıyorum"

Bu sözler üzerine *Ebû Bekr* R.A, doğruldu ve kendi ailesi munsuplarının da aynı şeyi yapacaklarını beyân etti. Diğerleri de aynı yolu takip ettiler ve kısa bir zaman içinde bu kölelerin tamamı azâd edilmiş oldu[1022]. Hevâzin'lilerin başkumandanı *Mâlik* ise imtiyazlı bir muâmele gördü: Sadece ailesi mensupları değil, aynı zamanda bütün malları kendisine iâde edildi. Bundan ayrı ona, 100 develik de bir hediye verildi. Bu Bedevî, gösterilen bu alâkadan o derece memnun ve mütehassis oldu ki heyecanlı ve gayretli bir müslüman mübelliğ olarak çalıştı; o derecede ki Tâ'ifte Sakîf'li putperest müşrik akrabaları ile bile çatışacak kadar ileri gitti[1023].

817. Tâ'if'li bir kimse olan *'Urvet'ubn Mes'ûd* pek farklı bir şahsiyete sahiptir. *Hudeybiye* barışı görüşmeleri esnâsında kendisi Mekke'lilerin gönderdiği bir müzâkere hey'etine başkanlık ediyordu. Bu vesileyle Resûlullah'a etrafındaki Müslümanların gösterdiği büyük saygıyı izleyerek pek hislenmişti. Daha sonra Müslümanların Tâ'if üzerine tertipleyebilecekleri bir hücûmdan endişe ettiğinden, kendisi gibi bir diğer asil Tâ'if'liyi yanına alarak acele Yemen'e gitti. Maksadı burada "mancınık, deri kaplı muhâsara arabaları ve sâir harp âlet ve edevâtının yapımı usullerini öğrenmekti"[1024]. Muhammed A.S.S. Tâ'if muhasarasını kaldırıp geri dönünce artık ihtidâ etmeye karar

1022. *A.g.e.*, s. 876-79; İbn Sa'd, I/1, s. 72-73 ve II/1, s. 110-13
1023. İbn Hişâm, s. 879; Makrîzî, I, 430
1024. İbn Hişâm, s. 869

verdi ve Medine yolunda iken yahut Medine'ye vardıktan sonra ona mülâki olup huzuruna çıktı. Bu şekilde İslâma girişinden sonra Resûlullah'tan, Tâ'if'te İslâmı tebliğ etmek üzere izin talep etti. Muhammed A.S.S. ise, hemen bu kuşatmanın arkasından tebliğ işine başlayacak olursa Tâ'if'lilerden gelebilecek muhtemel bir düşmanlığı nazarı itibara alarak onun hayatını tehlikeye sokmamak için önce tereddüt etti. *'Urve*'nin ısrârı üzerine Muhammed A.S.S. sonunda buna rızâ gösterdi. Hemşehrileri arasında sahip olduğu büyük nüfûz ve itibara rağmen İslâmın kendine has ibâdetlerini açıktan açığa halkın gözü önünde icrâ etmesi, Tâ'if'lileri öylesine tahrik edip kızdırdı ki sonunda onu ok atışlarıyla şehid ettiler[1025]. Şehidin akan mâsum kanı, Tâ'if'lilerin vicdân azâbı çekmelerinde, Mekke pazarını kaybedişleri, İslâma geçmiş civâr kabilelerin kendilerine karşı takındıkları hasmâne tavır, v.s. gibi diğer herhangi bir iknâ yahut tazyikden çok daha müessir olmuştur. Sonuç olarak kısa zamanda, sükûnet içinde müzâkerelere oturmaya karar verdiler. *'İlâc* kabilesine mensup bir kâhin olan *'Amr'ubn Umeyye* harekete geçti. Kendisi ile Resûlullah'ın akrabalarından *Abd Yâlîl* arasındaki ilişkiler uzun zamandır kesik bulunuyordu. Bir gün *Abd Yâlîl'*e biri koşup, *'Amr*'ın kendisi ile konuşmak üzere geldiğini ve kapı önünde beklediğini haber verdi. *'Amr* kendisine şu sözleri söyleyince de şaşkınlık ve hayreti büsbütün arttı:

> "— Birbirimizden ayrılıp parçalanmış olmamız sebebiyle durum çok ciddidir. (Resûlullah'ı kastederek) Şu adamın neler yaptığını gördün. Bu bölgede İslâmın ele aldığı hamle ve hareketi de görüyorsun; o halde düşünüp duracak bir şey kalmamıştır".

Sonunda Tâ'if'liler, bütün halkı temsil etmek üzere, Medine'ye bir hey'et göndermeye karar verdiler. *Benû Mâlik'*ler ve *Benû Ahlâf* zümresi, temsilci hey'et azâlarını seçtiler ve *'Abd Yâlîl* de bunun başına getirildi. Hey'et Medine'ye vardığında sene 9. Hicrî yıl olmuş ve Muhammed A.S.S. *Tebûk* tarafına çıktığı uzun süren askerî seferinden henüz dönmüş bulunuyordu ki Medineliler uzaktan Tâ'if'li hey'etin gelmekte olduğunu gördüler. Hiç de beklenmiyorlardı. *Muğîret'ubn Şu'be,* onları tanıdı ve haberi Resûlullah'a ulaştırmak üzere seğirtti; yolda Ebû Bekr'e rasladı. O, ricâda bulunarak bu hayırlı haberi Resûlullah'a haber verme şerefini kendisine bırakmasını istedi, zîra Sakîf insanlarının İslâm bakımından taşıdığı önem biliniyordu. Muhammed gelen hey'eti alâka ile karşılayıp onlara itibar gösterdi, ve bizzat Medine Ulu Camii'ne yerleştirdi. Her zaman

---

1025. *A.g.e.*, s. 914

olduğu gibi hey'ete bizzat ev sahipliği yaptı. Gelenler ise İslâmı kabul etmeye hazır olduklarını beyât ettiler ve aşağıda gösterilen şu şartları ileri sürdüler:

"1. Tâ'if'liler günlük farz *namaz*lardan muaf tutulacaklardır.
2. Yine onlar *zekât* ödemekten de muaf tutulacaklardır.
3. Tâif şehri mukaddes bir şehir (حرام) olarak tanınacaktır (yani Mekke gibi; bu şart ile hey'et belki de Kâ'be Haccı mecburiyetinden muaf tutulmak istiyordu).
4. Onlar mecburi askerlik hizmetinden (yani *Cihâd*'dan) muaf olacaklardır.
5. Şehre ait putun bulunduğu *mâbed* yıkılmayacaktır (caba bu şart putperest ibâdetlere devam edebilmek için miydi?)
6. *Gayrı meşrû cinsî münâsebet*'ler onlar için yasaklanmayacaktır.
7. *Faiz*li borç vermeler de aynı şekilde yasaklanmayacaktır.
8. *Alkollü içkiler*'in içilmesi onlar için yasaklanmayacaktır"[1026]

818. Hattâ kaynaklarda öyle kayıtlar vardır ki bunlara bakacak olursak hey'et bu şartları baştan aşağı yazıyla tesbit etmiş ve sadece Muhammed A.S.S.'ın mühürleyeceği yeri boş bırakmıştı. Listeyi tamamlamak üzere sayılan bu muâfiyetler arasında, "Ramazan ayı orucu'-'ndan da berî tutulmalarını sağlayan bir maddenin bulunup bulunmadığı bilinmiyor. Şartların tetkikinde görüleceği gibi gelen bu hey'et, Tâ'if'lilerin İslâmî ibâdet ve yaşayışlardan muâf tutulmaları şartıyla, sadece Muhammed'i *"Allah'ın Elçisi"* olarak tanımaya rızâ göstermiş oluyorlardı. Öyle anlaşılıyor ki hey'et nazarında İslâm, sadece siyâsî bir balantı herhangi bir kimseyi kendilerine bir başbuğ, bir siyâsî şef olarak tanımaktan ibâretti. Yine bu hey'et üyelerince Muhammed A.S.S., sadece şahsî şan ve üstünlük peşinde koşan bir kimseydi.

819. İleri sürdükleri bu şartlar sebebiyle Resûlullah onları huzurundan hakaret edip çıkarabilirdi; fakat onlara karşı tatlılıkla mukabele edip konuştu ve ortaya attıkları bu şartlar sebebiyle hey'et üyelerinin utanmaları lâzım geldiğini ifâde etti. Onlara öz olarak şunları söyledi:

"*Namaz,* Rabbimiz olan Allah'ın mevcûdiyetini kabul ve ikrâr eden kulun bir dış görüntüsüdür. Allah inancı taşıyan bir dîn, Allah'a ibâdet etmek sûretiyle onun mevcûdiyetini tanımayı ifade eden bir hareketi içinde taşımı-

1026. *A.g.e.,* s. 916; İbn'ul-Esîr, *Usd,* I, 116; Ebû Dâvud, 19/26

yorsa artık o dîn, bir dîn adını taşımaya lâyık değildir. *Fuhuş* ve *zinâ*'ya gelince, sosyal hayatta bu fiilden daha iğrenç ve nefrete lâyık bir hareket yoktur. Aranızdan hiç kimse, karısının, kızkardeşinin yahut kızının herhangi bir insan tarafından tecâvüze uğramasına rızâ göstermez. Aynı şekilde, diğer insanların da akrabalarının sizin tarafınızdan tecâvüze uğramalarına rızâ göstermeyeceklerini anlayışla karşılamak gerekir"

Bundan ayrı Resûlullah'ın *alkollü içkiler* konusunda sarfettiği sözleri kaynaklar zaptetmemiş bulunuyor. Hiç şüphesiz o, bu çeşit içkilerin insan rûhu ve insan haysiyeti için ne kadar zararlı olduklarına dair hey'etin dikkatlerini çekmiş olmalıdır. Tâ'if şehrinin *kutsallığı* hususunda Muhammed A.S.S. bunu kabûle hazır olduğunu beyan etmiştir. Aynı şekilde onları mecbûrî askerî hizmet (yani *Cihâd*)'ten ve *zekât* vergisi ödemekten muâf tutmuştur. Daha ilerde de ele alacağımız gibi Resûlullah, *faizli* muâmeleler konusunda öyle anlaşılıyor ki Resûlullah onları sadece bir müddet için serbest bırakmıştı; bundan gaye şehrin ileri gelenlerini tatmin ve teskin etmekti. *Put* konusunda ise, Muhammed A.S.S., bizzat meselenin köküne ve asıl yapısına olmak üzere hücûmda bulunmuş ve onlara:

"Şâyet gerçekten *put* herhangi bir kuvvet ve kudrete sahip bulunuyorsa her şeyden evvel kendisine zarar veren kimseyi derhal cezâlandıracaktır. Ancak onu yıkmak için sizlerden kimse zorlanacak değildir. Onu yıkacak olanları biz buradan göndereceğiz ve böylece şâyet çekecekse, putun öfkesini üzerlerine çekecek kimseler, bu yıkıcılar olacaktır".

şeklinde bir izahta bulunmuştur.

820. Hey'et bu görüşmeden sonra durumu muhakeme etmek üzere huzurdan ayrılmış ve arabulucu bir şahsın bir müddet iki taraf arasında gidip gelmesinden sonra hey'et Muhammed A.S.S.'ın kendilerine yaptığı mukabil tekliflere rızâ göstermiştir.

821. Bu son derece önemli ve nâzik görüşmelerde, Muhammed A.S.S.'ın ilâhî tebliğ vazifesinin öz ve esâsı, onun en çok üzerinde durduğu nokta görülmektedir: *Allah'ın Birliği* (Vahdâniyet) ve putperestliğin kabul edilmezliği konularında o, tereddütsüzdü. Aynı şekilde o, ahlâka aykırı düşen meselâ *fuhuş* ve *zinâ* gibi, kusur ve kötülükleri, asla hoşgörü ile karşılamak istemiyordu. Bütün diğer konuları o, İslâmın onsuz olunmazlık şartı *(sine qua non)* olarak karşılamıyor. İşte o bu sebedendir ki bu insanları merkezi Hükûmete *zekât* vergisi ödemekten muâf tutmuş ve aynı şekilde askerî seferler için *gönüllü asker* göndermelerini şart etmemişti. Hadîs müelliflerinden *Ebû Dâvud*'un nakl. tiği bir hadîsde, görüşme hey'eti huzurdan ayrıldığı

zaman Muhammed A.S.S.'ın şaşırmış vaziyette kalan sahâbîlerine bu iki İslâmî şartın (Zekât ve Cihâd) asla lâğvedilip kaldırılmadığını ve fakat Tâ'if'lilerin İslâma girip kalplerinin îman yolunda ısınmasından sonra İslâmın bu vazgeçilmez şartlarının önem ve zarûretini bizzat anlayacaklarına ve sonunda kendi kendiliklerinden ve hiç istenmeksizin bu şartları da yerine getireceklerine inandığını izah ve böylece sahâbîleri iknâ ettiğini görüyoruz. *Ordu kuvveti* ve *Devlet Hazînesi*, bütün cemiyete ait varlıklar olup asla Devlet başkanının keyif ve rahatı için tahsis edilmiş şeyler değildir. Gerçekten de Muhammed A.S.S. yanılmamıştı: İki sene geçmemişti ki Hılâfet makamına getirilen *Ebû Bekr*'in irtidâd harekâtı için teşkil ettiği askerî birlikler arasına Tâ'if'den gelen kuvvetler de katıldılar[1027]. Tâ'if vâdisinin kutsallığı, yani burada bulunan ağaçların kesilmesinin ve av hayvanlarının avlanmasının yasak oluşunda İslâma karşı duran bir husus yoktur: Bu şart kabul edilmekle âdetâ o bölge bir *"millî park"* halinde geliyordu ki bunun devam ettirilmesi İslâma aykırı bir mesele değildi[1027/1]. Hattâ denebilir ki bitki ve canlı yapısının muhafaza edilmesi gayesiyle kurulacak bir *"mili park"* için Arabistan'da Tâ'if'den daha mükemmel bir bölge bulunamaz. Tâ'if asla Mekke'deki Kâbe'nin mukaddesliğinin yerini almamıştır ve onlara karşı kimse zor kullanmadığı halde Tâ'if'lilerin kendileri bizzat, şehirlerinin bu kutsallığı mefhumunu kısa zaman içinde unutup gitmişlerdir. Ancak öğretim ve eğitim, Merkezî Hükûmet'in idâresinde tutulmuş ve Medine'den gönderilen muallim-mübelliğler Tâ'if'lilere İslamın ne olduğunu öğretip izah etmişlerdir.

822. Özetle söylemek icab ederse bu görüşmeler sonunda bir anlaşma akdedilmiş ve üzerinde anlaşılmış olan noktaları belirten bir vesika kaleme alınmıştır. Belli şartlarını numara altında gösterdiğimiz bu anlaşmanın metnini aşağıda bulacaksınız:

"1. Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
2. Bu, Allah'ın Elçisi Muhammed'in *Sakîf*(kabilesi) için yazdırdığı bir yazıdır.
3. O şöyle yazdırdı: Bu vesikada yer alan hususlarda kendisinden başka tanrı olmayan Allah'ın ve *Abdullah'ın oğlu Resûlullah Muhammed*'in zimmet ve teminatı (Sakîf'liler için) vardır.

1027. Tabarî, I, 1871, 1988; bizzat Resûlullah'ın vergi toplamak üzere onların arasına gönderdiği memur hakkında bk. Balâzurî, I, Ha. No. 1067

1027/1. İklim ve tabiat noktai nazarından, hayvan ve bitki yapısını muhafaza için bir "millî park" tesisi hususunda Arabistan'da Tâ'if'ten daha elverişli bir yer yoktur. Bu yolda alınacak bir idarî kararın tesirliliği ve gerçekçiliği için dînî statü ve inanış yapısı muhakkak ki yardımcı olacaktır

4. Onların vadileri bütünü itibariyle kutsaldır(: Harâm'dır) ve burada bulunan yabanî ağaçlar ile av hayvanlarına karşı her çeşit tecâvüz, gasp, hırsızlık ve fenâ muâmele Allah adına yasaklanmış bulunmaktadır.
5. Bütün diğer insanlardan daha çok Sakîf'liler *Vac* vadisinin mülkiyetine sahip olacaklardır. Etrafı surlarla çevrili onların bu(Tâ'if) şehrine aslâ(zor kullanılarak) uğranamaz ve hiç bir Müslüman onlar üzerinde tahakküm maksadiyle buraya giremez. Onlar vadilerindeki etrafı surlarla çevrili bu şehirlerine inşaat vesair işlerde kullanmak üzere istedikleri eşyayı getireceklerdir.
6. Onlar ne *öşr*'e tabî tutulacak ve ne de bir araya toplanacaklar(?)dır: Onların malları veya şahısları üzerinde hiç bir zor kullanılmayacaktır.
7. Onlar Müslümanlarla birlikte bir *ümmet* (bir insan topluluğu) teşkil ederler. İstedikleri gibi Müslümanlar arasına girip katılacaklar ve nereye isterlerse oraya serbestçe gireceklerdir.
8. Ellerinde bulunan bütün esîrler onlara ait olacaktır; istedikleri gibi tasarruf edebilmeleri için onlar bu (esîrler) üzerinde en cok hak sahibi olacaklardır.
9. Bir rehinle teminat altına alınmamış olup vâdesi gelmiş bütün borçlar, (borcunu ödemeyen) borçlunun, Allah'ın (ve onun Resûlünün) haram kıldığı *faiz* suçu altına girmesine sebeb olacaktır. *Ukâz* panayırı'nın kurulduğu tarihten başka bir tarihte vâdesi dolacak olan ve bir rehinle teminat altına alınmış olan borçların sâdece asılları Ukâz panayırı esnasında ödenmiş olacaktır.
10. Sakîf'lilerin İslâma girdikleri gün, halktan olan ve kayıt altına alınmış alacakları kendilerine ödenecektir.
11. *Sakîf*'lilere ait olup halkın elinde bulunan mal yahut şahıs(köle) şeklindeki bütün vedîa'lar vedîa'yı alanın mülkiyetine ister geçmiş yahut ister elden çıkmış, kaybolmuş olsun (her iki halde de asıl sahiplerine) iâde edilecektir.
12. Sakîf'lilere mensûb bulunan bütün insanlar, (burada) bulunmayanlarla birlikte ve (onlara ait) bütün mallar, hazır bulunanlar gibi aynı teminata sahip olacaklardır. Bundan ayrı, *Lîye*'de sahip oldukları şeyler, *Vac* (vâdisinde) sahip oldukları şeylerde tanınan teminata tâbi tutulacaklardır.
13. Sakîf'lilerin bütün müttefikleri yahut (yabancı olup onlar arasında bulunan) bütün ticaret adamları, Sakîf'lilere gösterilen aynı muâmeleye tâbi tutulacaklardır.
14. Şayet bir suçlayan kalkıp da Sakîf'lileri suçlar veya bir zâlim onlara zulmedecek olursa, böyle bir kimseye ne (Sakîf'lilerin) malları ve ne de şahısları itibariyle itaat edilecektir; aksine Resûlullah ve Müslümanlar, onlara zulmeden bu zâlime karşı yardım edeceklerdir.
15. Kim olursa olsun onların kendi aralarına girmesine müsaade etmediği herkes, onlar arasına girmeyecektir.
16. Alış-veriş ve pazar, evlerin avlularında cereyan edecektir.
17. Onların başkanları kendi aralarından seçilecektir: *Benû Mâlik* kendi başkanlarına, *Ahlâf* zümresi kendi başkanlarına sahip olacaklardır

18. Kureyş'lilere ait olup sulaması Sakîf'lilere ait üzüm bağlarından elde edilen gelirin yarısı onu sulayanlara verilecektir.
19. Rehinle teminat altına alınmış olan bütün borçlar hiç bir şekilde *faize* tabî tutulmayacaktır. Şayet borçlular (borç aldıkları meblâğı) hemen ödeme imkânına sahip iseler bunu derhal ödeyecekler şâyet ödeme imkânına mâlik bulunmuyorlarsa, bu borçlar ertesi senenin Cumâdâ'l-Ûlâ ayına kadar ödenmiş olacaktır. Borcunu ödeyecek olduğu vâdede ödemeyen kimseler bir *faiz* suçu işlemiş olurlar.
21. Ellerinde bulunan esîrleri, şayet efendisi satmak isterse satabilecektir. Satılmamış olanların fidyei necâtı, iki ayrı çeşitten olmak üzere altı deve'dir: Bunun yarısı dört yaşında, diğer yarısı yağlı ve semiz olmak üzere üç yaşındaki develer olacaktır.
22. Bir şeyi satın alan kimsenin o şey üzerindeki hakları mahfuzdur"[1028].

823. Bu pek önemli vesikanın bizim için müphem duran karanlık bazı noktalarını aydınlatmaya geçmeden evvel diğer bir vesika metnini gözler önüne sermek istiyoruz: Bu vesikada, *Vâc* vâdisinin kutsallığı konusunda halka hitaben bir beyanda bulunulmaktadır ki aynı konu, yukarki vesikanın 4. maddesinde esâsen mevzûbahis edilmiştir:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
Resûlullah Muhammed'den Mü'minlere:
Vâc vâdisinin ne dikenli ağaçları ve ne de fundalıkları kesilip çıkarılacaktır. Av hayvanları öldürülmeyecektir. Böyle bir fiil işleyip de yakalanan kimseler, kamçı cezâsına çarptırılacak ve üzerinden elbiseleri alınacaktır. Kim ki bu fiilinde ısrar edip tekrarlarsa, şahsen yakalanıp Resûlullah Muhammed'in huzuruna getirilecektir. Bu, Allah'ın Elçisi Muhammed'in emridir. *Abdullah oğlu Muhammed Resûlullah*'ın emri üzerine *Hâlid'ubn Sa'id* tarafından kaleme alınmıştır. Resûlullah Muhammed tarafından emredilmiş olan bu yasağa kimse riâyetsizlik etmesin; aksi halde kendi kendisine zulmetmiş olur"[1029].

824. Akdedilen bu anlaşmanın ana bölümü, üzerinde uzlaşmaya varılan şu gibi şartlara tahsis edilmiştir; 4. Madde Tâ'if vâdisinin "kutsallığı"nı kabul ve itiraf etmektedir. Az önce de gördüğümüz gibi Resûlullah sadece gelen hey'etin ileri sürdüğü bu şartı kabul edip onları tatmin etmekle kalmamış aynı zamanda buna uygun olmak üzere halka hitâben bir beyannâme neşretmiş ve bu şarta riâyetsizlik halinde tatbik edilecek müeyyideleri göstermiştir.

1028. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 181
1029. *A.g.e.*, No. 182

825. Anlaşmanın 6. maddesi, Tâ'if'lileri askerlik hizmetinden ve vergi ödemekten muâf tutmaktadır. Burada hatırlatılacak iki nokta vardır: *1.* Bu çifte muâfiyet sadece Tâif'lilere tanınmış bir lutûf değildir. Gerçekten de kaynaklarımızda, diğer kabilelerle akdedilen ve sayısı önemli miktarlara varan anlaşma metinleri bulunmaktadır ki bunlarda da Muhammed A.S.S.'ın râzı olduğu aynı imtiyazlar yer almış bulunmaktadır[1030]. *2. Öşür* vergilerine gelince; bu konuda tarihî kaynaklar[1031] burada mevzu bahis olan şeyin üzün bağları ve sebze v.s. bahçeler olduğunu açıklamaktadırlar. *Ebû Yûsuf*[1032] ilâve olarak Tâ'if'lilerin kendi ülkelerinde ürettikleri baldan her zamanki vergiyi ödemeye devam ettiklerini bildirmektedir.

826. 6 ve 21. maddeler, Tâ'if'lilerin elinde bulunan harp esîrleriyle ilgilidir. Onların bu esîrler üzerinde sahip oldukları hakları tamamen kabul ve itiraf etmekle birlikte Resûlullah, bunların serbest bırakılmalarını sağlayacak olan imkânları da ortaya koymuş ve hattâ ödenmesi gerekli fidyei necât miktarını da belirtmiş ve ayrıca bu esîrlerin köleler statüsüne sokulmasını da yasaklamıştır.

827. 9. Maddenin arapça olan anlaşma metninden yapmış olduğumuz tercümesinde, parantez içinde göstermek şartıyla bazı tamamlayıcı ve yorumlayıcı ifadelere katmış bulunuyoruz. İlk ilâvemiz (ve O'nun Resûlü) şeklindedir ki bu, mânada hiç bir değişiklik husule getirmez ve aynı şey, bir değişik tarihî kaynakta da yer almış bulunmaktadır. Yine (borcunu ödemeyen) şeklinde aynı maddede yer alan açıklayıcı ifademiz daha da önemlidir; zîra bu şekilde bir açıklamanın yapılmaması halinde o cümle mânasız durmaktadır. Bu arada aynı konunun bir kere daha ele alındığı 19. maddede hiç bir müphemlik veya karanlık durum göze çarpmaz, yani vâdesi geldiği halde borcun ödenmesinin geciktirilmesi, 19. maddenin açık ifadesine göre, *fa-iz* kadar ağır bir suç teşkil edecektir. Bu maddeyi şerh edip yorumlayan *İbn'ul-Esîr* şu beyanda bulunmaktadır[1033]: "O sırada, ödenmemiş bu borçlar için *'Ukâz* panayırının kurulacağı vakte kadar yeni bir vâde tanınmıştı". Daha da açık bir ifade de, ve fakat daha merâ kı mûcib bir şekilde, bir diğer tarihçinin şu beyanıdır; bu beyana göre, anlaşma metninin bu maddesinde şu cümle de yer almıştır:

1030. *A.g.e.,* No. 34, 48, 84, 90, 94, 122, 181, 189
1031. Yahya'ubn Âdem, *Harâc,* s. 111
1032. Ebû Yûsuf, *Harâc,* s. 40 (Bulak neşri)
1033. İbn'ul-Esîr, *Kâmil.* I. 246

"'Ukâz panayırında faizli muâmeleler de yapılabilecektir: *yulât bi 'Ukâz* (bu duruma göre "bu muâmeleler" geciktirilmeyecektir)"[1034].

Bu anlaşma Ramazan ayında imzalanmıştır; bu duruma göre, acaba Resûlullah'ın bu imtiyazı, *'Ukâz* panayırınını üç ay sonra tekrar kurulacağı gelecek mevsime kadar olmak üzere bir takım faizci bankerler lehine tanıdığı sonucunu mu çıkaracağız? Yoksa bu ek kısmın, metni nakleden râvilerin bir yanlış anlamasından yahut bir hatasından ileri geldiğini mi düşüneceğiz? Bu hususlar, üzerinde durulmaya değer noktalardır.

828. Anlaşma metninin 13. maddesi Tâ'if'teki yabancı kervanları söz konusu etmektedir. Acaba burada ele alınan beynelmilel kervanlar konusu mudur, yoksa meselâ Yahudiler gibi, Arap olmayan tüccarların teşkil ettiği kervanlar mıdır? Kaynaklarda bu konuda açık bir bilgiye raslayamamaktayız.

829. 18. madde zırâî şirketlerden bahsetmektedir ki bunlarda arazi sahibi ile o araziyi işleyen zırâatçi ayrı ayrı kimseler olup bunlar elde edilen ürünü aralarında paylaşmaktadırlar. Acaba anlaşma metnindeki bu tesbit, örfe dayanan eski bir tatbikatı mı bize aksettirmektedir yoksa, daha yukarda ele alıp gösterdiğimiz gibi, şehrin kuşatılması esnasında, Tâ'if'lilerin Resûlullah'a terkettikleri bağ ve bahçeler konusu ele alınıp şimdi bunların statüsü, sahibi bulunan İslam Devleti ile üzerinde çalışan zırâatçilerin ilişkiler muvâcehesinde normal bir şekle mi bağlanmış olmaktadır? Bu ihtimallerden hangisinin gerçek olduğu hususunda elimizde bugün için yeterli delil bulunmuyor. Zırâî mahsullerin yarısı (yani yarıcılık) uğruna çalışma, Tâ'if'de şüphesiz bir örf ve âdet halindeydi[1035]. Esâsen bu konu *Hayber*'de de kendine bir tatbik alanı bulmuştur.

830. Her ne kadar anlaşmanın 17. maddesine göre Tâ'if'in vâlisi ancak bir Tâ'if'li olabilir idiyse de, bunun seçimi Resûlullah'ın elinde tutulmuştur. *Ebû Bekr*'in tavsiyesi üzerine Resûlullah, gelen hey'etin en genç üyesi *'Osmân'ubn Ebî'l-Âs*'ı Tâ'if bölgesinin vâlisi olarak tayin etti. Ebû Bekr R.A teşhisini şöyle ifade etmişti:

"Ben bu genç adamı liyâkatlı bir kimse olarak görüyorum: Kendisi Kur'ânı diğer hey'et üyelerinden en fazla miktarda ezberine almış vaziyettedir; yine o, dînin tatbîkî esaslarını yaşamada en heyecanlı ve en samimî davranan kimsedir"

1034. İbn 'Abd Rabbih, *'Ikd* (Bulak neşri), I, 135; (...) içindeki kısım sadece, *Lisân'ul-'Arab*'da bulunmaktadır: bk. "Lâm-Yâ-tı" maddesi
1035. Suheylî, II, 302

Tâ'if'li hey'et tam yola çıkacağı sırada Resûlullah bu genç vâliye şu talimatı verdi:

> "Cemâat halinde kılınan namazlarda mûtedil ve yumuşak tutumlu ol; bunun için de namaza gelmiş bulunan kimseler arasındaki *ihtiyarlar, küçük yaştakiler, hasta ve zayıflar* ve nihayet işleri dolayısiyle *acelesi olanlar* gibi kimselerin durumunu ölçü olarak al!"[1036].

831. Muhammed A.S.S.. kısa zaman sonra Tâ'if'de dikili *Lât* adlı putu ortadan kaldırmak üzere özel memurlar gönderdi. Sakîf'li bir kimse olan *Muğîret'ubn Şu'be* bu küçük hey'etin mensuplarındandı. Put kırmak üzere vazifelendirilmiş bu hey'et, varacağı yere ulaştığında bilhassa şehrin hurâfelere inanan kadınları arasında hiç şüphesiz dehşet uyandırmıştır. *Muğîre,* hemşehrilerinin hâleti rûhiyelerini çok iyi biliyordu ve bu sebeble işin eğlence tarafını tuttu: Puta ilk balyoz darbesini indirir indirmez bir feryat kopardı ve bayılmış gibi yapıp kendini yere attı Henüz kalpleri İslâma tam bağlanmamış olanlarla birlikte hurâfeciler bundan çok memnun oldular: aralarında olay hakkında iyice konuşmaya daldıklarında, *Muğîre* gülmekten katılırcasına ayağa kalktı ve put kırma işine devam ederek bütün mâbedi baştan aşağı yıkıp devirdi. Bu arada İslâm Hükûmeti adına, puta adak olarak evvelce getirilip bırakılmış bütün kıymetli eşyayı müsâdere etti. Muhammed A.S.S. ele geçen bu meblâğı, çok miktarda borç bırakarak şehit düşen *Urve*'nin oğlu *Ebû'l-Muleyh*'e, diğer bazı sadaka olarak gelen meblâğlar ile birlikte yardım şeklinde verilmesini emretti[1037].

832. Şurası dikkati çekicidir ki Medine'ye gelen Tâ'if'li heyet, her şeyin başında Resûlullah'tan, alkollü içki içme müsaadesi istemişti. Yukarda metnini verdiğimiz iki ayrı vesika da bu konudan hiç bahsetmemektedir. Ancak Resûlullah'ın Tâ'if ahalisine hitâben daha sonraki bir tarihte kaleme aldırdığı bir diğer yazı metnine sahibiz ki burada o:

> "(Mısırdan yapılan) *Ğubeyrâ'* içkisi yasaklanmıştır"[1038].

demektedir ki bundan çıkarılacak sonuç, Resûlullah'ın içki hakkında onlara hiç bir imtiyaz tanımadığıdır. Bu konuda esasen şer'an vazedilmiş umumî kanun, Tâ'if'lilere ve tatbik ediliyordu. Bu insanlar

---

1036. İbn Hişâm, s. 917
1037. *A.g.e.,* s. 918
1038. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 183

üzümden yapılmış alkollü içkileri içmekten kaçınmaktaydılar ve fakat bunlardan bazı kimseler, Kur'ânı Kerîm'de bu konuda sadece *hamr* kelimesinin kullanılmasını nazarı itibara alarak bunun işaret ettiği lâfzî mânayı kullanmak suretiyle üzümden gayrı maddelerden imal edilen alkollü içkilerin içilebileceği şeklinde âyeti tefsir etmişe benzemektedirler. İşte, muhtemelen işleri sıkı tutan vâlinin isteği üzerine Muhammed A.S.S. bu sonraki yazısıyla "bir nevî bira" olan *Ğubeyrâ*'yı da yasaklamış olmaktaydı.

833. Bu anlaşmanın şehâdet yoluyla sağlama bağlanması için alınmış bazı tedbirlerden de bahsetmek suretiyle konuya bir son vermek istiyoruz: Kaynaklarımızın verdiği bilgiye göre, Resûlullah'ın kızından dünyaya gelen iki torunu yani *el-Hasan* ve *el-Hüseyn* de diğer bir çok kimse ile birlikte şâhit olarak gösterilmiştir[1039]. O sırada *el-Hasan* dört yaşında idi ve diğer kardeşinden yaşca büyüktü. Acaba Tâ'if'li hey'et üyelerinin talebi üzerine bu iki torunun yahut herhangi bir kimsenin el ayaları* mı şehâdet mührü olarak kullanılmıştır, yoksa onlar yerine biri onların adlarını mı vesîkaya yazmıştır? Bu konu meçhûlümüzdür.

834. O devrin sosyal şartları bakımından dikkat çekici şu küçük noktaya işâret edelim: Tâ'if'li *Ğaylân'ubn Seleme* İslâma girmişti ve on zevcesi vardı. Resûlullah arzu ettiği dördünü nikâhı altında tutup kalanları boşamasını ona emretmiştir[1040]. Bu *Gaylân*'ın kızının takındığı mücevherat ve süs eşyaları bütün Arabistan'da atasözü haline gelmiştir[1041]. *İbn Habîb*'in *Muhabbar* adlı eserinde (s. 357) verdiği bilgiye güvenecek olursak, Tâ'if'te Müslüman olduğu sırada on zevceye sahip beş kimse daha bulunuyordu.

Ezd'ler ve Curaş şehri:

835. Tâ'if komşuları hakkında da birkaç cümle söylemek isterdik: Tâ'if'in güneyinde bulunan *Necd* yüksekliklerindeki *Curaş* bölgesi, bir çok vâdilerden akıp gelen derelerle sulanmaktaydı. Tarihçi *Hemdânî*'nin verdiği bilgiye göre[1042] bu bölge, "müstahkem hisarlar ve zırâat edilen topraklar" ülkesi yahut "üzüm bağları ve kuyular ülkesi" olarak tanıtılmaktadır. İşte buradaki *Curaş* şehri müstahkem bir kale "'Medine Muğlaka" haline getirilmiş ve menşeleri pek muh-

---

1039. İbn Sa'd, II/1, s. 33; *Emvâl,* Ha. No. 507

* Bu durum, insana ister istemez Osmanlı İmparatorluğu resmî vesîkalarında kullanılan "tura"ları hatırlatmaktadır (Mütercim)

1040. *Suheylî,* II, 303

1041. İbn Hişâm, s. 874

1042. Hemdânî, s. 117-18

telif kabilelere kadar çıkan insan zümreleri tarafından iskân edilir hale getirilmişti[1043]; bu şehir aynı zamanda *Muzhic* kabilesinin tapındığı put olan *Yeğûs*'u barındıran bir mâbede de sahipti[1044]. Bu ülkede, ne kulağı ne kuyruğu olan kısa boylu ve tüysüz, "Hazef"[1045] adı verilen bir çeşit keçi yetiştirilir ve ihrâc edilirdi. Şâir *Lebîd*'in şiirlerinde *Curaş*'ın develeri tavsif edilmektedir[1046]. Burada, mancınık, deri kaplı ve kalelerin kuşatılmasında kullanılan rampa arabaları gibi bir takım harp âlet ve edevâtı da imal ediliyordu[1047]. Bu gibi harp âletlerini, Tâ'if muhasarası esnasında Müslümanlar tarafından olduğu kadar, karşılarında bulunan kuşatılmış müşrik araplar tarafından da kullanılmış olduğunu görmekteyiz.

836. İslâm bu havâliye pek erken bir devirde girmişti: *Devs* kabilesinden *Tufeyl'ubn 'Amr* daha Hicretten önce Mekke'de İslâma girmiş ve kendi memleketine gidip İslâmı tebliğ etmeye başlamıştı. *Ebû Hureyre, Ebû Mûsâ'l-Aş'arî* ve diğerleri hep onun gayret ve çalışmaları sonucu İslâmiyeti dîn olarak seçmiş bulunuyorlardı[1048]. Pek tabiîdir ki bölgenin bütün sakinleri aynı yola girmemişler ve bunlardan bazıları putperest kalmayı mahzûrlu saymamışlardı. 8. Hicrî yılda Mekke'nin İslâm olmasından sonra *Tufeyl,* Resûlullah tarafından kendi ülkesindeki *Zu'l-Keffeyn* (veya Zu'l-Kefeyn) putunun yakılmak suretiyle ortadan kaldırılması için buraya gönderilmiştir[1049].

837. Hicrî 10. yıla doğru *Ezd* kabilesinden on beş kişilik bir hey'et kabilesinin İslâma girdiklerini beyan etmek üzere Medine'ye varıp gelmişlerdir. Resûlullah onların başkanı olarak *Surad* adında birini tayin etmiş ve onları *Curaş* bölgesinde savaşmak üzere vazifelendirmiştir. Burada *Surad,* kabilesine döndüğünde *Curaş*'a karşı savaşmak üzere tertiplediği bir askerî birliğin başına geçmiştir. İşte tam bu sıradadır ki Curaş'lılar, Medine'ye iki hey'et göndermiş ve Resûlullah ile görüşmelere başlamışlardı; bu hey'etler artık işlerini bitirmiş ve ülkelerine dönmeye hazırlanıyorlardı. *Surad*'ın *Curaş*'a karşı tertiplediği sefer ise öylesine kanlı bir şekilde cereyan etmişti ki şehir sâkinleri,

1043. İbn Hişâm, s. 954
1044. *A.g.e.,* s. 52. Bunların diğer putları hakkında bk. İbn Hişâm, s. 54, 55-56, 254 (Zu'l-Keffeyn ve Zu'l-Halasa)
1045. *Lisân'ul-'Arab,* "Hâ-Zal-Fe" maddesi
1046. *A.g.e.,* "Hâ-Cim-Rı" maddesi
1047. İbn Hişâm, s. 869; muk. ed. İbn Sa'd, 2/I, s. 114
1048. İbn Hişâm, s. 252-55
1049. *A.g.e.,* 254; İbn Sa'd, 2/I, s. 113-14

İslâma karşı güttükleri düşmanca tavrı bırakmaya ve Müslüman olmaya karar verdiler. Bu konu için Medine'ye gönderdikleri hey'et, metnini aşağıda bulacağınız anlaşmayı akdederek geri döndü:

> "Bu, *Curaş* halki lehine olmak üzere Resûlullah Muhammed tarafından verilen yazı (: ferman) dır:
> İslâma girdikleri sırada ellerinde bulunan otlak halindeki topraklar onların mülkiyetinde kalacaktır. Mâliklerinin rızâsı olmaksızın buralarda kim sürülerini otlatmaya kalkışacak olursa, mallarını ölmüş bilsin! *Has'am* kabilesindeki *Zubeyr'ubn'ul-Hamâse*'ye gelince; onu alınız, zîra onların elinde rehîne olarak bulunuyordu. Şâhitler: *Ömer'ubn'ul-Hattâb* ve (buradaki) şeyleri kaleme alan *Mu'âviyet'ubn Ebî Sufyân*"[1050].

838. İbn Hişâm eserinde[1051], İslâmdan önce *Has'am*'lıların *Ezd'*-lerin ülkesine seferler tertipleyip akınlar yaptıklarını ve *Eşhur'ul-Hurum'*a saygısızlık gösterdiklerine dair kısa bir atıfda bulunmaktadır. Az önce verdiğimiz vesika metninin son kısmı da bu noktaya temas etmektedir. Resûlullah'ın emri üzerine *Surad*'ın başlattığı savaş, hiç şüphesiz bu aynı kötü hareket ve davranışlarla alâkalıdır. Yazar İbn Hişâm, pek açık bir ifâde ile, Curaş'a yerleşmiş bir çok Has'am'lının bulunduğunu açıklamaktadır.

839. Kısa bir zaman sonra Has'am'lılar da Medine'ye bir hey'et göndermişler ve bölgeye sulh ve sükûn getiren aşağıdaki şu fermânı elde etmişlerdir:

> "Bu, Resûlullah Muhammed tarafından *Has'am* kabilesi mensupları, *Bîşe*(bölgesinde) oturanlar kadar göçebe hâlinde yaşayanlar için verilmiş bir yazı(ferman)dır; İslâmdan önce dökülmesinden dolayı mes'ûl olduğunuz bütün kanlar affedilmiştir. Bundan ayrı, içinizden ister kerhen, ister gönül rızâsıyla İslâma girmiş olup da işlemesi kolay yumuşak bir toprağa, yahut gökten gelen yağmurla sulanmış yahut çiğ ile hafif ıslanan ve sadece kıtlık yahut kuraklık zamanları dışında, üzerinde zıraat yapılan bir araziye sahip olan kimsenin, bu topraktan gelen ilk çimen ve ilk meyveler üzerinde bir hakkı bulunacaktır. Aksi durumda, yani toprak bir akar su ile sulanıyorsa mahsûlün onda biri*(öşr),* şâyet kovalarla (taşıma su ile) sulanıyorsa onda birin yarısı*(nısf'ul-öşr)* vergi ödemek mecburiyeti altındadır. Şâhitler; Cerîr'ubn 'Abdillah ve hazır bulunan kimseler"[1052].

840. Diğer bir çok meseleden ayrı, bu yazı metni bize, Muhammed A.S.S.'ın zırâî vergilerle ilgili hikmetli politikasını göstermektedir. Bu *Curaş*'ın valiliğine *Ebû Sufyân* getirilmiştir ki[1053], bu da bize bölgenin taşıdığı önemi gösterir.

1050. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 185
1051. İbn Hişâm, s. 954-55, bilhassa s. 955/st. 12
1052. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 186
1053. Kudâmet'ubn Ca'fer, *Harâc*, 19. Bölüm

841. Bu yazıda *Bîşe* bölgesinin adı da geçmektedir. Buranın bereketli münbit topraklarında *Bâhile* gibi, diğer bir takım kabileler oturmaktaydı; bu iskân durumunu, aşağıda metnini verdiğimiz vesika göstermektedir:

"Bâhile kabilesinden *Mutarrıf'ubn'ul-Kâhin* ve *Bîşe*'de oturan diğer Bâhilî'lere (ait bir yazıdır):
Üzerinde ağaç bulunmayan kıraç bir toprağı kim mahsul verir hâle getirir de üzerinde develerin ve her çeşit hayvanların istirahat edebilecekleri bir meydanlık haline getirirse oranın mülkiyeti o şahsa ait olur. Yine o şahis her bir 30 baş sığırdan üç yaşında bir dana, her bir 40 koyundan genç bir koç, her bir 5 deveden ergin bir keçi olmak üzere malî bir mükellefiyet altındadır. Bu vergileri tahsil için gelen tahsildarlar, bunları, ancak o hayvan sürülerinin otladıkları mer'alara gitmek suretiyle toplayacaklardır. Onlar (mükellefler) Allah'ın emniyet ve himâyesi altındadırlar"[1054].

842. Bu konu dolayısıyle Muhammed A.S.S.'ın iktisâden geri kalmış bölgelerin gelişmesi hususunda taşıdığı itina ve tedbirleri böylece görmüş olmaktayız.

843. Yine *Bâhile* kabilesinden olup bunun *Benû Vâ'il* kolu için verilmiş bir diğer yazı(ferman) metnine de sahip bulunuyoruz. Resûlullah bu yazısıyla onları, sadece namaz kılıp vergileri ödeme mükellefiyeti altına sokmakla kalmıyor, aynı zamanda putperest-müşrik diğer bütün insanlarla ilişkileri kesme yükümlülüğü altına sokuyordu[1055]; böylece onlara emniyet ve himâye hakkı*(emân)* tanıyor, askerî hizmetlerden ve zırâı vergilerden muâf tutuyor, kendi içlerinden kendilerini idare edecek hey'etleri çıkarmalarına rızâ gösteriyordu. Bu yazıda ise Resûlullah'ın damadı *Osmân* şâhit olarak gösterilmiştir.

Ğatafân'lar:

844. Muhtemelen *Suleym*'leri Resûlullah'ın düşmanı haline getiren aynı sebeb ve şartlar altında, üç tencere taşından أثافي (saç ayağı'ndan) biri olan Ğatafân'lar da, Suleym'ler gibi sonuna kadar İslâmla düşmanca ilişkiler içinde kalmışlardır.

845. Arap kabilelerinin en büyüklerinden biri olarak Ğatafân'lar bütün itibariyle göçebe insanlardı; onlar yerleşik hayat sürünlerini kendilerinden saymazlardı. *Hayber* yakınlarından başlamak üzere Mekke'nin güneyine kadar *Necd* üzerinden uzanan arazi parçasında yaşarlardı. Bunların geçmişleri, savaşma hırsını atalarından devralan Başkanları *'Uyeynet'ubn Hısn*'ın şahsiyeti etrafında dönüp dolaşır. Gerçekten de tarihçi *İbn Habîb*[1056] bunlara dair verdiği diğer bir çok bil-

1054. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 188
1055. *A.g.e.*, No. 189
1056. *Muhabbar*, s. 248-49

giler arasında, *Bekr'ubn Vâ'il*'lere karşı tutuşulan savaşta *el-Hunân* savaşı Günü'nde bütün Ğatafân kabilelerinin başında *'Amr'ubn Cu'ayye*'nin bulunduğunu da bize bildirmektedir; onun oğlu *Bedr'ubn 'Amr* bu insanları *Benû Esed*'e karşı sevketmiştir; bunun da oğlu *Huzeyfet'ubn Bedr, en-Nasâr* ve *el-Cifâr* savaşlarının cereyan ettiği Gün'de onlara kumanda etmiş ve *Dahis* savaşı sırasında ise maktûl düşmüştür. Az önce ele alıp gösterdiğimiz *'Uyeyne,* büyük savaşçı *Huzeyfe*'nin torunuydu. Bu kabileden çıkan kadın savaşçılar da az cengâver değillerdi: Bedr'in kız torunu *Umm Kırfe Fâtıma* ve *Umm Kırfe*'nin kızı *Umm Ziml* bunların seçkin örnekleridir[1057].

846. Bütün Arabistan'da görülen bir husus vardır ki bu değişik kabilelerden bir takım kimselerin yabancı kabilelerde yaşaması olayıdır. Meselâ[1058] Mekke'li bir kimse olan *'Avf'ubn Lu'ey* Ğatafân'lar arasında yaşıyordu ve *Lakît'ubn 'Abd Kays,* Medine'nin *Benû Zufer* kabilesini kendisine mesken edinmiştir. Putperest kimseler olarak Ğatafân'lılar *Nahle*'deki *'Uzzâ* putuna tapınıyorlardı; buradaki mâbedin dînî işlerine bakan vazifeli ise, *Benû Şirmet'ubn Murre* ailesinden gelmekteydi[1059] *'Ukâz* panayırı, bu mâbedin bulunduğu yere çok yakındır; hiç şüphesiz Ğatafân'lılar da burayı sık sık ziyaret ederlerdi.

847. *Fezâre, Aşca', Muhârib* ve *Sa'lebe*'ler gibi bunların çeşitli kolları arasında bilhassa *Murre*'ler, Muhammed A.S.S.'ın hayatı boyunca dikkatleri üzerlerinde toplarlar. Bunlardan *Fezâre*'ler sayıları en fazla ve kuvvetce de en güçlü olanıdır; çok sayıda süvâri kıt'alarına sahiptiler. *'Uyeynet'ubn Hısn'il Fezârî*'ye gelince; bu zât, Arap edebiyatında iki ad altında tanınmıştır. *İbn'ul-Lakîta*(yani "yolda bulunmuşun oğlu") ve *el-Ahmak'ul-Mutâ'* (yani "itaatli ahmak"). Birinci lâkabı pek önem taşımayan çeşitli şekillerde izah olunmuştur. Kimin taktığı bilinmeyen ikinci lâkabı ise, kendisinin fikrî ve aklî yapısını tam olarak ifâde eder. Hususiyet taşıyan şu olaya işaret edelim (bk. *Suheylî,* II, 187-8): Bir gün, alması gerekli müsadeyi önceden almaya lüzum görmeksizin doğruca Resûlullah'ın oturduğu eve daldı girdi ve içerde karşısında Muhammed A.S.S.'ın zevcesi *Âyişe*'yi görünce de, hamâkat ve saflık içinde "Yâ Muhammed! Zevcelerimden hangisi ile olursa olsun birine mukabil bu gonca(: humeyrâ)'yı bana bağışlasana!..". Hiç Şüphesiz bu densiz teklifi Resûlullah gereği gibi karşılamıştır.

1057. *A.g.e.,* s. 461-62, 490; Tabarî, I, 1901-1920
058. *Muhabbar,* s. 169, 412
059. *A.g.e.,* s. 315, 267

848. İlâhî tebliğ vazifesinin 10. yılında Putperest Hac için Mekke'ye gelmiş muhtelif kabile mensuplarına, Muhammed A.S.S. İslâmı anlatıp onlardan kendilerine himâye ve emniyet hakkı (emân) tanımalarını istediği zaman muhâtapları arasında *Fezârî*'ler de bulunuyordu ve onlar da diğerleri gibi onun bu teklifini müsbet olarak cevaplandırmamışlardı[1060]. Hicretten sora üçüncü yıl başlarında Medine'liler, Ğatafân'lardan olan *Muhârib* ve *Sa'lebe* kollarının *Du'sûr'ul-Muhâribî*'nin kumandası altında Medine'ye bir baskın tertiplemek için hazırlıklara başladıklarını haber almışlardı. Bunun üzerine Resûlullah, 450 mevcutlu ve bir miktar da süvârisi olan bir askerî kuvvetin başına geçti ve *Zû 'Amr'*a doğru yola çıktı. Sefer esnâsında düşman kabile mensuplarından biri yani *Cebbâr'us-Sa'lebî* esir olarak ele geçti, Muhammed A.S.S.'ın kendisi ile konuşmasını müteakip o, İslâmı kabul etti ve kendi kabilesine doğru giden yolu göstermek üzere bizzat rehberlik etti. Böylece Medine'li Ordu düşmana bir baskın verdi ise de düşman kuvvetler, kaçmaya ve bütün hızlarıyla dağlara sığınmaya muvaffak olabildiler. Resûlullah ise *Zû 'Amr'*da karargâhını kurduğunda hayatına kasdedilen bir suikast teşebbüsü ile karşılaşmıştır ki bunun hakkında yukarıda 783 ve 783/m paragraflarında bilgi verilmişti[1061].

849. *Zât'ur-Rikaa'* bölgesinde oturan *Muhârib* ve *Sa'lebe*'lerle savaşmak üzere Resûlullah'ın Hicrî 4. yılın sonlarına doğru yola çıktığını görüyoruz[1062]. Düşman tarafta büyük bir Ordu teşkil edilmişti fakat her iki taraf da birbirinden çekinip müteyakkız davranıyordu; bu sebeble Resûlullah günlük namaz'ları, *salât'ül - havf* usulünce kıldırmıştır. Bu durum Kur'ânı Kerîm'de (4/101-4) ele alınmış bulunuyor. Dönüşte ise düşman tarafından küçük birlikler Müslümanlara baskınlar yapıp zarar vermek istediler. Tehlikelerle dolu bir vâdide bir gece mola verildiğinde Resûlullah, en çok zarar gelebilecek bir noktaya iki nöbetçi dikti. Bu iki asker birbiri arkasına nöbet mahallini düşmana karşı kolluyordu. Bu nöbetçilerden biri namaza durduğunda onun secde hareketleri düşmanın dikkatini çekti: Hemen okunu gerip onu nişan aldı. İsâbet almasına rağmen nöbetçi asker namazını kılmaya devam etti. Düşman ise okun isabet etmediği zannına kapılarak bir ok daha attı. Müslüman asker yine de namazını bozmadı ve böylece üç ok bedenine saplandı. İşte ancak bundan sonradır

1060. İbn Sa'd, I/1, s. 145
1061. Bu olayın kaynakları için ayrıca bkz. İbn Hişâm, s. 544; İbn Sa'd, 2/I, s. 23-24
1062. İbn Hişâm, s. 661-65; ayrıca bkz. yukarda geçen 783. paragraf

ki namazını kesip düşmanla meşgul olmak üzere nöbetçi arkadaşını çağırdı ve ona: "Şayet İslâm Ordusunun emniyet ve selâmeti ile ilgili böylesine önemli bir nöbet işinde vazifelendirilmemiş olsaydı, namazını kesmektense kendisini tamamen tüketecek olan yaralara tahammül edip ölmeyi tercih edeceğini" ifade etti. Bu dönüş yolu esnasında ortaya çıkan bir diğer hâdise hakkında da kaynaklarımız bilgi vermektedirler: Muhammed A.S.S.'ın sahâbîlerinden biri olan *Câbir*'in bindiği deve yorgunluk alâmetleri göstermeye başlamıştı. Resûlullah'ın aldığı tedbirler sayesinde deve iyileşti. Resûlullah bu işi müteakip *Câbir* ile şu lâtifeli konuşmayı yapmaya başladı:

"— Ey Câbir, bu deveyi bana satmak istemez misin?
"— Evet, ey Allah'ın Elçisi, evet; fakat onu, seyahatin sonunda Medine'de teslim etmek üzere satmak isterim.
"— Ona kaça satmayı düşünüyorsun?
"— Sen fiat ver...
"— Bir dirhem'e râzı olur musun?

Câbir, Resûlullah'ın bu son sözünden onun kendisi ile lâtife etmekte olduğunu anladı ve aynı lâtifelerle ona mukabele ettti:

"— Açıkca söylemek lâzım gelirse sen beni bu işte bir oldu bitti'ye getirmek istiyorsun'

Aynı ciddiyetini muhafaza eden Resûlullah:

"— O halde iki dirhem olsun"

dedi ve bu şekil konuşmalar içinde devenin fiatını 40 dirheme kadar çıkardı ve *Câbir* de bunu sonunda kabul etti; böylece akit teşekkül etmiş oldu. Diğer bir konuya geçilerek Muhammed A.S.S., *Câbir*'in ailevî durumu hakkında bilgi almaya başladı. Onun evli olup olmadığını sorması üzerine *Câbir*:

"— Evet, kısa bir müddet önce nikâhlandım.
"— Bir kızla mı, yoksa bir dulla mı?
"— Bir dulla..
"— Niçin bir kızla evlenmedin? Sen onunla, o da seninle hoşca bir vakit geçirirdiniz. "
"— Ey Allah'ın Resûlü! Bildiğin gibi babam *Uhud* savaşında şehid düşmüş ve geride yedi kız çocuğu bırakmıştı. Bu durumda ben, aile mensuplarıma sahip çıkacak ve onlara bakacak bir kadınla evlenmek istedim.
"— Çok güzel düşünüp yapmışsın ey *Câbir!* Medine'ye vardığımızda senin bu nikâhını, birkaç deve kesip dostları dâvet ederek törenle kutlayalım"

Gerçekten de Medine'ye dönüldüğünde, *Câbir* onunla arasında geçen bu konuşmanın hepsini nikâhlısına anlattı. Onun konuşmayı ciddiye almasına mukabil hanımı, bütün bunları *Câbir*'in bir lâtife olarak kabul etmesi lâzım geldiğinde ısrar etti durdu. *Câbir* kendi fikrinde ısrar edip sattığı deveyi Resûlullah'ın evine alıp götürdü. Resûlullah ise buna gülmekle beraber hesaplarını tutan memura dönerek, şahsî servetinden *Câbir*'e kırk dirhem ödenmesini emretti ve *Câbir*'e de deveyi muhafaza edebileceğini söyledi. Ödeme işlerine bakan *Bilâl*, üzerinde mutabık kılınan fiattan birkaç dirhem fazlasıyla ödemede bulunarak hesabı kapattı. Bu deve daha sonra kırk yıl kadar daha yaşamıştır. Kaynaklarımızda bir kayıt bulunmamakla beraber, *Câbir*'in mezkûr düğün yemeğini de Resûlullah'ın tertiplemiş olduğunu söylememiz mümkündür. *Câbir* bu arada karşılaştığı herkese ve hattâ Yahudilere bu deve hikâyesini anlatıyordu. *İbn Râhûye* ve *Ebû Ya'lâ* tarafından rivâyet edildiğine göre(İbn Hacer, *Matâlib*, No. 3827'de nakledilmektedir) olayı anlattığı bu Yahudilerden biri, şaşkın şaşkın şöyle söylemiştir: '— Nasıl!.. Hem deveyi ve hem de bunun ücretini, her ikisini birden mi sana iâde etti?!'

850. Ğatafân'ların iki ayrı kolu olan *Aşca*'lar ve Âmir'ubn İkrime'ler kervan yolları üzerinde oturuyorlardı ve bunlar, yolcuların ve tüccarların teşkil ettiği trafik akımından yaşamalarını temin ediyorlardı. Muhammed A.S.S. kuzey bölgelere giden Mekkeli kervanlara İslâmın tesir ve nüfûz alanının sınırlarını aşmayı yasakladığında, bu durum bu kabileler için ciddi bir buhrân meydana getirmiştir. Bunun üzerine Medine'ye çok sayıda hey'etler gönderdiler ve Müslümanlarla bir çok ittifak anlaşmaları akdettiler[1063]. *Aşca*'lara gelince; onlar hakkında aşağıdaki yazı(fermân) metni mâlûmumuzdur:

> "Bu (yazı), *Nu'aym'ubn Mes'ûd'ibn Ruheylet'il-Aşca'î*'nin yemini ile üzerinde anlaşılan hususlardır: Uhud dağı yerinde durduğu, deniz bir yün parçasını (yahut istiridye kabuğu yahut tüy, صرة) ıslatmaya kaadir olduğu müddetçe o, onunla (Muhammed A.S.S.'la) yardıma gelme ve istişâre etme konularında anlaşmış durumdadırlar. Ali tarafından yazılmıştır[1064].

851. Bu yazı bize fazla bir bilgi vermemektedir. Metinde geçen formül ifadeler Hicret'in ilk senelerini bize hatırlatmaktadır ve bu arada biz biliyoruz ki *Aşca*'lar, 5. Hicrî yılda cereyan eden *Hendek* savaşı sırasında kuşatmacı düşman kuvvetler arasında karışıklık ve

---

1063. İbn Sa'd, I/2, s. 48-49

1064. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 162

bozgun çıkarmak üzere koşup gelmeleri suretiyle unutulmayacak değerli bir hizmet görmüşlerdir. Resûlullah vefat ettiği zaman Ğatafân'lıların çoğu dînden dönmüşler ve fakat *Aşca*'lar İslâma bağlı kalmışlardır[1065]. Kendisi ecel döşeğinde bulunuyorken Resûlullah, sâdık müslüman *Nu'aym*'a bu dînden dönenlerle savaşmak gibi önemli bir vazife vermiştir. Hatırlayacağımız gibi, *Hendek* savaşını başlatmak üzere Yahudi-Mekke ittifakının gerçekleştiği bir sırada Muhammed A.S.S. kuzeydeki *Dûmet'ul-Cendel* bölgesine doğru bir cezalandırma seferi tertiplediğinde yolu Ğatafân topraklarından geçiyordu. Kendisi, bundan birkaç hafta evvel *Benû Mustalık*'lar üzerine bir cezalandırma seferine çıktığında, müdafaası için içinde hiç bir kuvvet bırakılmamış bulunan Medine üzerine işte Ğatafân'lı *'Uyeynet'ubn Hısn'*ın bir hücuma girişmesinden korkuluyordu[1066]. Bu durum karşısında Muhammed A.S.S., bu kabile başkanı ile bir iyi komşuluk ve dostluk anlaşması akdetmek üzere temas kurmaya çalıştı. Mâdemki tarihçi Makrîzî, ayrıntılı bilgi vermemekle beraber bir ittifak anlaşmasının akdedildiği hususunda[1067] açık kayıtlar taşımaktadır, o halde bunun, hiç bir prensip ve vicdânî bağla kendini bağlı saymayan *'Uyeyne*'nin sadece bir aldatmacası olması gerekir. Zîra bundan birkaç gün sonra o, kuşatmacı kuvvetlere katılmak üzere Medine yolunu tutmakta bir beis görmemiştir. Onlar burada, Medine'li *Hârise* Oğulları'nın oturduğu mahallenin tam karşısına gelecek şekilde *Uhud* dağına yakın bir mevkide karargâhlarını kurmuşlardı[1068]. Ğatafân'lılar üç yüz mevcutlu bir süvari kuvveti ile gelmişlerdi ve hattâ bir defasında bu *'Uyeyne,* birkaç arkadaşı ile birlikte *Hendek*'i aşmaya muvaffak olmuştu. Daha evvelce de gösterdiğimiz gibi Resûlullah'ın *'Uyeyne* ile o sırada, ayrı ve müstakil bir sulh anlaşması yapmak üzere çok gayret sarfettiğini burada hatırlatalım.

852. *Hendek* savaşı üzerinden dört ay geçmişti ki Ğatafân'lılar Medine'nin dış mahalleleri üzerine bir baskın hareketine giriştiler. Ya *'Uyeyne*'nin kendisi veya oğlu, 40 süvârinin başında olduğu halde, *Ebû Zerr*'in oğlu olan çobanı da öldürerek 20 deveyi çöle kaldırdılar ve yaşlı anasını da beraberlerinde alıp kaçtılar. *Hendek* savaşı sırasında aynı ve müstakil bir sulh anlaşması akdetmek üzere bu *'Uyeyne* tarafından istenen ücret (karşılık)'ın reddedilmesi belki de mukabele

1065. *A.g.e.,* No. 270, 271
1066. *Makrîzî,* I, 204
1067. *A.g.e.,* s. 194
1068. *A.g.e.,* s. 229

olmak üzere bir baskın tertiplenmesi söz konusudur; yukarda Mekke Bölümünde bu konudan bahsedilmiştir. Bu olay üzerine Medine'liler derhal bir karşı hücûm tertiplediler ki bunda *Selemet'ubn'ul-Ekvâ* temâyüz etmiştir: Büyük ve ünlü bu süvâri, bindiği atla düşmana yetişti, attığı isâbetli oklar sayesinde çalınmış develerin yarısını kurtarabildi. Bu müthiş takip esnasında, Resûlullah'ın bizzat kumandanlığını yaptığı Müslüman kuvvetler, namazlarını da ihmâl etmeyip bunları "salât'ul-havf" esasları dahilinde edâ ettiler. O günün akşamı Muhammed A.S.S., düşmandan ele geçirilen develerden bazılarını kestirip sahâbî cengâverler için bir şölen olarak ikrâm etti. Beş gün sonra da yeniden Medine'ye döndü. Daha sonra *Ebû Zerr*'in yaşlı hanımı (yani bu sürünün öldürüle çobanının anası) çalınmış develerden biri üzerine binmiş olduğu halde Medine'ye çıkageldi ve nasıl olup da düşmanın elinden savuşup kurtulduğunu anlattıktan sonra şunları söyledi:

> "— Ey Allah'ın Elçisi! Allah, şâyet beni kurtaracak olursa, bu deveyi kurban edip ciğerini yemek üzere adak'da bulundum!"

Resûlullah tebessüm etti ve ona şöyle dedi:

> "— Ne kadar kötü bir adak!.. Bu adak kurbanının(eti) sana ait değildir; ayrıca sen, kendini kurtaran bu hayvanı kurban etmek istiyorsun... Haydi artık evine dön! Böylesine(saçma) bir adak ile bağlı değilsin"[1069].

Makrîzî'de bulunan bir kayda göre[1070], daha sonra bu *'Uyeyne*'nin yeğenlerinden biri Medine'ye gelmiş ve Muhammed A.S.S.'ın mezkûr baskında çalınmış develerden biri olduğunu farkettiği bir deveyi ona hediye olarak getirmişti; bununla beraber durumu tebessümle karşılayıp bu hediyeyi kabul etti ve bu ziyaretçisine, belli bir nakit ihsân etmek suretiyle mukabelede bulundu.

853. Hicrî 6. yılın ayında *Zeyd'ubn Hârise* bir ticaret kervanının başında Ğatafân'lılara ait topraklardan geçerken tuzağa düşürüldü ve bütün arkadaşları kılıçtan geçirildi, mallar da yağma edildi. *Zeyd* yaralı olarak Medine'ye döndü ve misliyle mukabelede bulunmak üzere tekrar bir askerî birliğin başına geçti. Düşmanla *Vâdî'l-Kurâ* yakınında karşılaştı ve diğerlerinden ayrı, *Umm Kırfe* ve ayrıca *Câriye* adlı bir kızını esîr etti. *'Uyeyne*'nin yeğenlerinden biri olan bu *Umm Kırfe*'nin on üç oğlu vardı ve o derece itibar ve üne sahipti ki Ğata-

---

1069. *A.g.e.,* s. 262; İbn Hişâm, s. 619
1070. Makrîzî, I, 263

tan'lılar arasında çıkan bir iç harbin durdurulabilmesi için onun sadece bir peçesini göndermesi yeterli olmaktaydı' Bu kadın uzun zamandan beri bütün gayretiyle kabilesi Muhammed A.S.S.'a karşı kışkırtıyor ve İslâm toprakları üzerine bir baskın tertiplemek gayesiyle bu kabilenin vurucu kuvvetlerini bir araya getirmeye çalışıyordu. *Zeyd* bu kadını îdam ettirdi ki bu îdam ihtiraslı kalplerin yatıştırılması için yeterli olamamıştır[1071]. Gerçekten de Hayber'in soylularından olan *Ebû Râfî,* Ğatafân'lıları yeniden Medine üzerine kışkırtıp sevketmek için onlarla irtibat kurmuştur. Neden sonra Medine'den gönderilen ve süt anası buralı olması dolayısiyle Hayber bölgesini şüphesiz gayet iyi tanıyan bir ajan, *Ebû Râfî*'nin hayatına son verdi[1072]. Hayber'in bir diğer soylusu olan *Asîr'ubn Zârim,* hemşehrisinin intikamını almak isteyerek para ile Ğatafân'lı askerler tuttu ise de, Samhûdî'nin açıkladığına göre (II. neşir, s. 1165), *Hayber* şehri dışarlak'larında, bu şehre 9 km. uzaklıktaki *Sibâr* yöresinde kendisi de öldürülmekten kurtulamadı[1073].

854. Hicrî 7. yılın başlarında Resûlullah, Hayber üzerine bir sefer tertipledi. Yol, Ğatafân toprakları üzerinden geçiyordu. Onların Hayber Yahudileri tarafını tutup onlara yardıma koştuklarına hiç de şaşmıyoruz. 4000 kişilik bir kuvvet çıkarmışlardı. Resûlullah onları bîtaraf kalıp bu işe karışmamaları için iknâ etmeye çalıştı ve bazı mühim yararlar da arzetti; ancak hırs ve tama' bunların gözlerini bürümüştü. Muhammed A.S.S. bu durum karşısında yolunu değiştirdi ve "asıl hedefi Hayber değil de, yardım için *Hayber*'e doğru acele yola çıkmış olmaları dolayısiyle Ğatafân'lı seçkin savaşçıların boş bıraktığı, Ğatafân topraklarıymış" gibi bir harekât ve yürüyüş planı yaptı. Ğatafan'lı askerler mal ve mülklerinden endişeye kapılıp, kendi ülkelerini kurtarmak üzre Hayber'i boşaltıp geri döndüler ve Resûlullah'ın gerçekleştirdiği *Hayber* savaşı boyunca da yerlerinden kıpırdamadılar[1074]. Müslümanlar savaş sonunda Medine'ye dönmelerinden sonra *'Uyeyne,* Resûlullah'ın huzuruna girdi ve hiç bir utanma hissine kapılmaksızın, bîtaraf kalması için Resûlullah'ın kendisine işin başında arzettiği yararları talep etti. Kolayca anlaşılacağı gibi onun bu talebi olumlu bir biçimde sonuçlanmamıştır.

1071. *Muhabbar,* s. 461-62; İbn Sa'd, 2/I, s. 65; İbn Hişâm, s. 979-80; Suheylî, II, 360-61
1072. İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye bakacak olursak (2/I, s. 66), Abdullah'ibn Atîk adını taşıyan bu ajan, Yahudilerin konuştuğu dili (acaba bu dil ibrânca mıydı?) biliyordu; Makrîzî, I, 271
1073. İbn Sa'd, 2/I, s. 66-67; Makrîzî, I, 313
1074. Tabarî, I, 1576; Makrîzî, I, 313

855. Aynı yılın Şevvâl ayında Ğatafân'lı bir Müslüman, görünüşte Medine'yi vurmak üzere bu kabilenin toplaşmakta olduklarına ve *'Uyeyne*'nin de bunlara yardım vâdettiğine dair Resûlullah'a bir haber ulaştırdı. Bunları durdurmak üzere *Ensâr* zümresinden *Beşîr'ubn Sa'd*'ın kumandası altında 300 mevcutlu bir kuvvet, *Hayber* ile *Vâdiy'ul-Kurâ* arasında uzanan ve *Yumn, Cubâr, el-Cinâb* adlarını taşıyan bölgelere girdi ve iki esîr almaya muvaffak oldu. Bu ikisi Medine'ye getirildiklerinde İslâmı kabul ettiklerini beyan ettiler ve Resûlullah da onları serbest bıraktı[1075]. Gayet açıktır ki bu şartlar altında bu çeşit beyanlar nazarı itibara alınmamalıdır: Ancak bu noktada Resûlullah'ın bir prensibi yatmaktadır ki buna göre, daha başka bir tavır göstermesine imkân yoktur. Böyleee riske katlanılıyor ve fakat gösterilen bu hoşgörü ve yumuşak muâmele bazan bu Bedevîler üzerinde gayet tesirli oluyor ve onların kendilerine has mantık ve muhâkemelerini değiştirmeye sebeb oluyordu. Bu durumda da *'Uyeyne* artık Müslümanlara karşı düşmanca tavır takınmaya cesaret edemez hale gelmiş ve hattâ bizzat İslâma geçtiğini ilân etmiştir.

856. Hicrî 8. yılın Şâban ayında 15 kişilik bir askerî kuvvet, *Ensâr* zümresinden *Ebû Katâde*'nin emri altında olmak üzere Medine'den hareketle *Hudra* bölgesinde yaşayan *Muhâribî*'lerin cezalandırılması seferine çıktı[1076]. Birkaç hafta sonra aynı birlik, Medine üzerine girişilecek seferin hazırlıklarını ört-bas etmek ve düşmanın dikkatini dağıtmak maksadıyla Suriye yolu üzerinde ve Medine'nin birkaç günlük kuzey uzaklığında *Batnu İdâm*'a yeniden sefere çıkartılmıştır[1077].

857. İşte Muhammed A.S.S.'ın Mekke'nin *Feth*edilmesi için ordusu ile birlikte Medine'den ayrılışı bundan bir ay sonraya raslar. Sefer'in hangi hedefe doğru olduğunu tam bir gizlilik içinde tutmak maksadıyla, bu sefere katılmak üzere bölgedeki kabilelerden isimlerini yazdırmış olanların yerlerinden kımıldamamalarını ve asıl Orduya, kendi topraklarından geçtiği sırada katılmalarını emretti. *'Uyeyne* de Resûlullah'a *el-'Arec*'de katıldı fakat kendi kabilesinden kimseyi yanına almadığına sonradan pişman olmuştur; zîra Resûlullah, kabilelerinden önemli sayıda gönülü devşirerek asıl İslâm Ordusuna katılan herkesi, bu Orduda teşkil edilen taburların başına kumandan tayin etmiştir[1078]. Mekke'nin kan dökülmeksizin *Feth*edilmesinden hemen

---

1075. Makrîzî, I, 335-36
1076. İbn Sa'd, 2/I, s. 95-96; Makrîzî, I, 335
1077. İbn Sa'd, 2/I, s. 96
1078. Makrîzî, I, 365-66

sonra İslâm Ordusu, Hevâzin'lerin kalkıştığı saldırıya karşı bir müdafaa tedbiri olmak üzere şehri terketmeye mecbur kaldı. Tam bu sefer esnâsında, 'Uyeyne, Batn 'İdam'a karşı girişilen savaşta müslüman olduğunu söylemesine rağmen katledilen kendi kabilesinden *'Amir'-ubn el-Adbat el-Aşca'î* adında birinin ısrarla kan diyetini istemiş ve Resûlullah da onun memnûniyetini çekecek şekilde bir tutum göstermiştir[1079]. Birkaç gün sonra ise, Resûlullah *Huneyn*'de mağlûb olan düşmanın takib edilmesi sonucu Tâ'if şehrini tam muhasara etmeye mecbur kaldığı sırada (bk. yukarki sahifeler) *'Uyeyne,* bu defa arkadaşlarından birine, Resûlullah'a yardım etmek üzere gelmediğini asıl maksadının ganîmet olarak Sakîf'li bir kız almak olduğunu itiraf etmiştir[1080]. Tâ'if kuşatmasını kaldırdığı sırada, Hevâzin'lilerin gönderdiği hey'eti kabul edip görüşmeleri tamamladıktan sonra bunlardan esîr düşenlerin serbest bırakılmalarını emretmiş ve birisi *'Uyeyne* olmak üzere iki kişi bu emre itaat etmek istememişti. Muhammed A.S.S. ise bütün esîrlerin serbest bırakılmasında ısrar etmiş ve bu dik kafalılara, Devlet Hasinesinden daha sonra ayrı bir mükâfat vermeyi vâdetmişti[1081]. Bu vaad yerine getirilmiş ve fakat buna rağmen birkaç gün sonra, İslâma yeni giren bazı kimselere Resûlullah zengin ihsânlarda bulunduğu sırada *'Uyeyne*'ye de ayrıca bir miktar bağışta bulunmuştu[1082].

858. Hicrî 9. yıla raslayan ertesi yıl, elli altmış kadar kabileyi temsilen hey'etler, kabilelerinin İslâma girdiğini beyân ve ifade etmek üzere Medine'ye çıkageldiler. Bu hey'etler arasında, *'Uyeyne*'nin yakın akrabası *Hâricet'ubn Hısn*'ın başkanlığında gelen Ğatafân hey'etini de görmekteyiz. Bu hey'et kuraklık ve kıtlıktan şikâyette bulunmuş ve Resûlullah da bunun üzerine bir yağmur duası yapmıştır[1083]. Aynı yıl Resûlullah bütün İslâm ülkesini Devlet adına *zekât* vergisine bağladı ve *'Amr'ubn'ul-'As* bu arada tahsildar olarak Ğatafân'lılar arasına gönderildi[1084]. İşte bu aynı yıl *Temîm*'liler, daha önceki sahifelerde de ifade ettiğimiz gibi, Müslüman vergi tahsildarlarına silâhla karşı koymuşlardır. Bunun haberi Medine'ye ulaştığında, huzurda bulunan *'Uyeyne,* bu dik kafalıların hizâya getirilmesi için hizmet arzetmiş ve Muhammed A.S.S. da buna râzı olmuştu. Bunun üzerine

1079. *A.g.e.,* s. 356-414
1080. İbn Hişâm, s. 356, 414
1081. *A.g.e.,* s. 878
1082. *A.g.e.,* s. 881
1083. İbn Sa'd, 1/II, s. 42
1084. Makrîzî, I, 433

kendi kabilesinden devşirdiği 50 mevcutlu bir süvâri birliğinin başında sefere çıkmıştır. Bunun ne şekilde sonuçlandığını *"Temîm kabilesi"*'nden bahsederken yukarıda belitmiştik.

859. Bir yıl sonra Muhammed A.S.S. vefât ettiğinde bu *'Uyeyne*, İslâmdan çıkıp murted olmuş ve *Esed* kabilesinden çıkan sözde-peygamber *Tulayha* ile ittifak etmiştir. Fakat bu asker kaçaklığı, Hilâfet makamına getirilen *Ebû Bekr* R.A.'ın aldığı enerjik tedbirler sayesinde uzun müddet devam etmedi. *Allah'ın Kılıcı Hâlid'ubn Velîd, 'Uyeyne*'yi esir alıp Medine'ye gönderdi. Ebû Bekr onu idam ettirmek istediyse de bu kurnaz ve hilekâr Bedevî ona şöyle demiştir:

> "Ey Ebû Bekr! Muhammed A.S.S.'a hiç bir şey gizli ve kapalı değildi; benim gösterdiğim münafıklığa rağmen o bana tahammül gösterdi. İşte şimdi samimiyetle düşünüp pişman oluyorum ve İslâma yeniden giriyorum. Beni affet! Allah senin mükâfatını verecektir".

Halife Ebû Bekr merhamete geldi ve onu serbest bıraktı.

860. İşin başından itibaren İslâm için bir çok endişe ve kaygunun kaynağı bu kabilenin hareketli tarihi bundan ibarettir.

Tay'lar:

861. Asıl vatanları Yemen olan bu kabileler, Arap göçleri tarihinde en dikkat çekici ve en heyecanlı maceraları yaşamış bir halk topluluğudur. Onlara verilen Tayy adı, ayrıca *Tâzi, Tâcik, Tâşî* v.s. gibi, Orta ve Doğu Asya'nın muhtelif dillerinde Arapları ifade etmek üzere kullanılan kelimelerin doğup gelişmesine sebeb olmuştur. Hicrî 9. yıla gelinceye kadar bu kabile ile İslâm arasında herhangi bir ilişki malûmumuz değildir. Bilhassa Necd bölgesinde olmak üzere, bu kabileden bir bölük Orta Arabistan'da oturuyordu. *Selmâ* ve *Acâ'* adını taşıyan iki dağ silsilesi, ayrıca *Tay'ın İki Dağı* olarak da isimlendiriliyordu. Bunlar *Eşhur'ul-Hurum* adındaki Araplara has musâlaha ayları müessesesini tanımamaktaydılar; bu sebeble onların Hac Mevsimi esnasında giriştikleri baskın ve yağmalar bilhassa nefretle karşılanıyordu. Bununla beraber aralarından ünlü *Hâtim*'i çıkaran, haydut ve soygunculardan müteşekkil bu kabile, misafirperverlik ve cömertlik hususunda efsanevi bir ün sahibi de olmuştur.

862. Mekke'nin *Feth*edilmesini müteakip şehrin idaresinin İslâm devletine bağlanmış olması, bir çok kabileyi tarafsız tutumlarını değiştirip İslâm ile bir *modus vivendi* (birlikte yaşama çaresi) aramaya

sevketmiştir. Hicrî 9. yılda Medine'ye akın halinde gelen kabile temsilcisi hey'etler arasında Tay'ınki de bulunuyordu. Bunlardan biri olan *Zeyd'ul-Hayl* (yani "At Zeyd") de Medine'ye gelmişti (onun gelişindeki sâik bilinmemekteydi). Resûlullah ona getirdiği dînin esas noktalarını anlatınca o hidâyet yoluna girmeyi kabul etti. Bunun üzerine Resûlullah onun adını *Zeyd'ul-Hayr*("Hayırlı Zeyd") olarak değiştirmiş ve şu sözlerle onu tebcil etmiştir:

> "— Ne zaman bana bir Arap şahsiyetin büyüklüğünden bahsedilse ve ben o şahsı sonradan görsem, daima bu medihlerde abartma yapıldığını müşâhede ettim: *Zeyd'ul-Hayl* müstesna; onun hakkında söylenenlerde hiç mübalâğa yapılmamıştır"[1085].

Muhammed A.S.S. ona önemli miktarlara varan arazi *iktâ*'ları yapmıştı; bunlar arasında son derece münbit toprakları olan *Feyd* bölgesi de vardı[1086]. Bu *Zeyd*'le ilgili olarak iki rivâyet sözkonusudur: Bunlardan birincisine göre *Zeyd,* Medine'ye yukarda bahsettiğimiz gelişinden önce esasen *Fils* adını taşıyan kabile putunu yıkıp devirmiş ve bu puta adak olarak sunulan kıymetli kılıcı berâberinde getirip hediye olarak Resûlullah'a arzetmişti[1087]. Diğer rivâyete göre ise, Resûlullah bu putu yıkmak ve orada bulunan hazineye el koymak üzere *Ali* R.A.'ı bizzat buraya göndermiş bulunuyordu[1088]. *Zeyd*'in daha sonraki hayatı hakkında anlatılanlar farklılık arzeder: Bunlardan bazılarına göre ise o, dönüş yolu üzerinde iken vefat etmiş ve diğer bazılarına göre ise, *Ebû Bekr*'in Hilâfeti esnasında girişilen irtidad harplerine bizzat katılacak kadar uzun müddet yaşamıştır.

863. Bir rivâyete göre Ali R.A.'ın bu putu kırmak üzere gönderildiği bu sefer esnasında efsânevî cenkci şöhrete sâhip *Hâtim*'in oğlu *'Adî* ona doğru gelmekte olan bu Ordu'dan kaçmıştı. Kendisi Hıristiyan dîninden bir kimse olarak, yanına ailesini de almak suretiyle Suriye-Filistin yoluna düştü. Bununla beraber yanına (muhtemelen *Suffâne* adını taşıyan) kızkardeşini almayı ihmâl etmişti. Netice olarak bu kadın esir alındı ve Medine'ye getirildi. Bu hanım, Resûlullah'ı görür görmez ona şunları söyledi:

> "— Babam öldü, kardeşim ise utanç verici bir şekilde beni terketti; sen bâri bana cömert davran! Allah da sana kerîm davranacaktır..."

1085. İbn Hişâm, s. 947
1086. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 201
1087. Suheylî, II, 342
1088. İbn Hişâm, s. 56; İbn Sa'd, 2/I, s. 118

Resûlullah bu sözler üzerine merhamet edip ona hürriyetini iâde etti ve daha sonra da *Tayy* ülkesine gitmek üzere hazırlık yapan bazı yolcuların kervanına katılabilmesi için ona bir binek hayvanı temin etti ve lâzım gelen ihtiyaç ve yiyeceklerini de yanına verdi. Bu hanım daha sonra kardeşinin yanına olmak üzere Suriye'ye geçmiş ve karşılaştıklarında, kendisini evvelce terkettiği için yüzüne karşı hakarette bulunmuş ise de iki kardeşin tekrar uzlaşıp barışması zor olmamıştır; kızkardeşi ona başından geçenleri anlatmış ve:

> "— Senin de Medine'ye gitmen lâzım; şayet gerçekten Muhammed, Allah'ın bir Resûlü ise, onun Elçiliğini en önce kabul ve ikrâr edenler daha çok övgüye lâyık olacaklardır. Şayet o alelâde bir hükûmdar ise senin bu bîat ve itaatin sana bir noksanlık getirip değerini düşürmez; sen ne isen o kalırsın"

'Adî, bu sözlerden sonra onun dediğini yapmayı kabul etti ve Medine'ye geldi. Mescid'de iken Resûlullah'ı tanıyıp selâm verdi. Muhammed A.S.S. ona itibar etti ve onu evine götürmek üzere birlikte Mescid'den ayrıldılar. Yolda yaşlı bir hâtun, Resûlullah'a yanaşıp onunla uzun süre konuştu. *'Adî* bir hükûmdarın böyle bir şeye asla müsaade etmeyeceğini düşündü. Resûlullah'ın evine girdiklerinde Muhammed A.S.S. orada üzerine oturulacak yegâne şey olarak duran minderi ona doğru oturması için uzattı ve kendisi de toprak döşeme üzerine oturdu. *'Adî* bütün bu olanları gitgide artan bir hassasiyetle takip ediyordu. Müteakiben Muhammed A.S.S. ona, kabilesinin giriştiği baskınlarda ganîmet olarak ele geçen mal ve eşyanın dörtte birini, dîni yasaklamış olduğuna göre, onun alıp almadığını sordu. *'Adî* hatasını itiraf etti ve daha sonra Muhammed A.S.S. ona İslâm dîninin ne olduğunu anlattı ve şunu ilâve etti:

> "— Bu dîne senin girmene mâni olan şey nedir? Şayet Müslümanların fakir olduğunu zannediyorsan şunu bil ki kısa bir zaman sonra onlar arasında sadaka kabul eden kimse kalmayacaktır; şayet onların zayıf olduklarını düşünüyorsan, şunu bil ki kısa bir zaman sonra bir kadın Irak'taki *Kaadısiyye*'den Mekke'ye Haccetmek üzere, Allah'tan başka kimseden korkmayarak tek başına seyahat edebilecektir; şayet hükûmdarlığın Müslümanlardan gayrı milletlerde olduğunu söylüyorsan, şunu bil ki Bâbil şehrindeki beyaz sarayların kapıları onlara açılacaktır."

Böylece *'Adî* Müslüman oldu ve gerçekten de işin başında zorlukla inandığı, Tayy'ların vaktiyle yağmalayıp durdukları ülkelerden geçen yolların emniyet ve selâmet içinde olduğunu görecek kadar ve *Sâsânî* İmparatorluğu topraklarının İslâm Orduları tarafından *Feth*edilişine

şâhit olacak kadar uzun bir ömür sürdü[1089]. Bu arada şunu da hatırlatalım ki Tayy'lardan *Benû Ma'n* kabilesi İslâmı kabul ettiği vakit Resûlullah, İslâmın gereken ibâdetlerini yerine getirmelerini şart etmekle kalmamış aynı zamanda "İslâma girdikleri sırada üzerinde yaşamakta olduğu topraklar"ın sahipliğini de vermek suretiyle "yolların emniyet ve selâmetini" temin etme vazifesini onlara tevdî etmişti[1090].

864. Bu kabilenin çeşitli kolları lehine olmak üzere Resûlullah'dan sâdır olmuş on iki kadar yazı(ferman)'ın mevcudiyeti bilinmektedir[1091]. Bunlar arasında beş kadarının metinleri elimizdedir; bunlar birbirlerinin benzeri metinlerdir: Muhammed A.S.S. bunlarda, bir taraftan onlara himâye ve emniyet hakkı*(emân)* tanımakta, İslâmı kabul ettikleri sırada ellerinde bulunan emlâk üzerindeki haklarını kabul ve tasdik etmekte, diğer yandan da onların İslâmî ibâdetleri tatbik edip yaşamalarını şartetmekte, vergilerini ödemelerini ve putperestlerle olan bütün ilişkilerini, hattâ bu putperest bir anne veya baba da olsa, kesmelerini emretmektedir. *Benû Acâ*'ya verilen yazıda göçebe kabilelerle, yerleşik hayat sürenler arasında haklar bakımından bir eşitlik olduğu kabul ve îtirâf olunmaktadır. Bu yazılardan üçü, "sabah erkenden otlatmaya çıkarılan koyun sürülerinin geceyi ülkelerinin dışında geçirebilecekleri"ne işaret etmektedir. Belki de bununla, *Tayy*'ların hayvan sürülerini belli toprakların dışında otlatmayacaklarına işaret olunuyor ve Resûlullah bu yazıyla sabah erkenden yola çıkan bir sürünün otlatılmak üzere ancak akşam olduğunda ağılına dönebileceği bir uzaklığa kadar götürülebileceği kaidesini getirmekteydi. Bu durum bizi, onların komşuları *Benû Esed*'lerden bahsetmeye sevketmektedir.

Benû Esed'ler:

865. Tay'ların komşuları *Benû Esed*'ler de büyük bir kabile teşkil ediyorlardı. Bunların kültür seviyelerinin hayli yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Zîra Arabistan'ın göçmen kabileleri içinden ilk demir san'atkârını bunlar çıkarmışlardır: Bu, *Hâlik'ubn Esed*'dir ki daha sonra *Benû'l-Kayn* diye anılan ve "demir döven oğulları" mânasına gelen kabilenin en büyük ceddidir[1092].

866. Resûlullah'ın bu kabileye verdiği yazı, çok dikkati çekicidir; metin şudur:

1089. İbn Hişâm, s. 947-50
1090. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye, No. 196*
1091. *A.e.g.*, No. 193-201
1092. *Lisân'ul-'Arab*, "Kaf-Yâ-Nun" maddesine bakınız

"... Şunu ilâve ediyorum: *Tayy'*ların ne sularına, ne de topraklarına katiyyen yaklaşmayınız, zîra onların suları sizler için meşrû değildir ve onların topraklarına girmeye, davet üzerine olması müstesnâ, müsaade yoktur. Muhammed A.S.S.'a karşı itaatsizlikte bulunanın üzerinden emniyet ve himâye hakkı *(emân)* kaldırılacaktır..."[1093]

867. Ardı arkası kesilmeyen bu sınır tecavüzleri nihâyet demir bir el yordamıyla önlenir önlenmez, pek tabiîdir ki saldırı ve tecavüze mukabele ile cevap verme şeklinde ardı arkası gelmeyen fâsid daire çemberi de kırılmış oldu ve buralarda uzun zamandır görülmeyen sulh ve iyi komşuluk münasebetleri bölgeye yeniden döndü geldi[1094]. Sadece İslâmdır ki geçmişi unutturabilir ve yeni bir hayat başlatır.

Kudâa'lar:

868. *Kudâ'a'*lar gibi büyük kabile, Muhammed A.S.S.'ın hayatında önemli bir rol oynamış bulunuyor. Aynı kabilenin *Cuheyne, 'Uzre, Balî* ve *Kelb* gibi kolları bile müstakil kabileler teşkil edebilecek kadar kuvvet ve kudret sahibiydiler. Evvelden beri nakledilen ve bilinen tarihlerinde Kudâ'a'lılar güney Arabistan menşelidirler ve meşhur *Mârib* su barajının yıkılmasından sonra ülkelerini terketmişler ve Medine'nin kuzeyinden başlayıp Filistin uçlarına kadar uzanan topraklar üzerinde yaşamaya başlamışlardır. Burada hatırlatalım ki Resûlullah'ın büyük cedlerinden *Kusay'*ın annesi de bir Kudâ'a'lı idi ve dul kalmasını müteakip bizzat kendisinin kabilesinden biri ile evlenmiş ve oğlu Mekke'li *Kusay*, bu kabile içinde gençliğini geçirmiş bir kimse olarak üvey kardeşi ve bu kardeşinin kabilesi Kudâ'a ile sağlam dostluk münasebetleri kurmuştu. İşte Mekke'de iktidarı ele geçirirken *Kusay* bu sayede Kudâ'a'lıların desteğini aldı[1095]. Bunlar konusunda şu dikkat çekici vak'a anlatılır: İslâm öncesi putperest Hac'cın idarecilerinden *el-Ğavs'ubn Murr* bu vazifesinin ifası esnasında, *'Arafât'*ta toplanmış olan Hacı adaylarına şu hitâbede bulunma âdetindeydi:

"Yâ Allah!.. Ben (kaide olarak konmuş) hareket tarzını takip ve tatbik ediyorum; şayet bir kusur işlenecek olursa bunun günahı Kudâ'a'lılar üzerine düşer"[1096]

Kudâ'a'lıların *Eşhur'ul-Hurum* (sulh ve selâmet ayları)'a riâyet etmemeleri ve böylece Hac için gelen adaylara baskın verip yağmalar yap-

---

1093. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 202
1094. A. b. Hanbel, IV, 111, No. 6
1095. *Muhabbar*, s. 251; İbn Hişâm, s. 75-76
1096. İbn Hişâm, s. 76; Suheylî, I, 84-85

maları geleneği vardır. Yedi nesil sonra *Kusay,* Mekke'nin idaresini ele geçirdiğinde hiç şüphesiz bu durumu değiştirmiştir. Zîra onun iktidara gelişinden sonradır ki biz, aynı kabile içinde *"Hums"* (yani gayretli ve hamâsetli) adı verilen ve dînî kaidelere sıkı sıkıya bağlı bir takım kimselerin zuhûr ettiğini görüyoruz[1097]. Diğerleri ise Kâ'be'yi horlayıp saygısızlık etmek şöyle dursun, onun koyduğu kaidelere tâbi oldular. Henüz Hicretten 3 yıl önce, Muhammed A.S.S.'ın Hac için *Minâ*'da toplanmış çeşitli kabilelerin mensubu Hacı zümrelerine kendini arzedip de onlardan himâye ve emniyet hakkı*(emân)* talep ettiğinde, büyük ceddi *Kusay*'ın çıktığı Kudâ'a'lı aile olan *'Uzre*'lere de hitap edip onların himâyesine sığınmak istemişti[1098].

869. İslâm henüz başlangıç safhasında olduğu bir sırada Kudâ'a'lılar, İslâmı kabul etmemiş olmakla beraber, İslâm ile tutuştukları ilişkiler daima iyi ve güzel, hattâ dostluk içinde olmuştur. Daha evvel bunların bir kolu olan *Cuheyne*'lerden bahsetmiştik. *Dûmet'ul-Cendel* bölgesinde 5. Hicrî yılda tertiplenen askerî sefer esnasında, *Mezkûr* adında bir 'Uzre'li rehber, İslâm Ordusuna yol gösterme işinde çalışmıştı[1099]. 8. Hicrî yılda cereyan eden *Mu'ta* savaşında İslâm Ordusunun sağ kanadında başkanlık eden kumandan *Kutbet'ubn Katâde* adını taşıyan bir 'Uzre'liydi[1100]. Bu savaştan hemen sonra aynı *Mu'ta* bölgesine diplomatik bazı temaslarda bulunmak üzere *'Amr'ubn'ul-'As* gönderilmiş ve Resûlullah ona, 'Uzre'lilerin yardımını almasını emir ve tenbih etmişti[1101]. Bundan bir yıl sonra (9.H.) girişilen *Tebûk* seferinde, İslâm Ordugâhında 'Uzre'li bir takım Müslümanların da bulunduğunu görmekteyiz; bunlardan biri Resûlullah'a hediye olarak bir at bağışlamıştı[1102]. 11. Hicrî yılda kumandan *Usâme, Hureys* adında bir 'Uzre'liyi rehber olarak kullanmıştır[1103]. Olayın cereyan ettiği tarihi tam olarak tesbit edebilmeksizin şunu nakledebiliriz ki *Umm Kebşe* adında bir hanım sahâbî, yaralıların tedavisi ile meşgul olmak v.s. işlere bakmak üzere bir hastabakıcı sıfatıyla belli bir askeri sefere katılabilmek için Resûlullah'tan izin ricâ etmişti(İbn Hacer tarafından nakledildiğine göre, *Matâlib*, No. 1970, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ ve Tabarânî tarafından rivâyet edilmektedir).

1097. *Muhabbar,* s. 179
1098. İbn Sa'd, 1/I, s. 145
1099. *A.g.e.,* 2/I, s. 44
1100. İbn Hişâm, s. 794
1101. İbn Sa'd, 2/I, s. 95
1102. Makrîzî, I, 461, 463
1103. *A.g.e.,* s. 504

870. Kezâ 9. Hicrî yılda Medine'ye gelmiş bir 'Uzre'li temsilciler hey'etini burada görmemiz bizi şaşırtmamaktadır. Bu hey'etin başkanı *Zemîl'ubn 'Amr,* Resûlullah'ı senâ eden bir de şiir inşâd etmişti. O da buna mukabil, onun yetki ve selâhiyetlerine bir işaret olmak üzere bir bayrak, ve bütün kabilesi ifrâdı üzerinde onun idareci olarak tayin edildiğini gösteren bir yazı(: fermân) vermiş ve onu kendi bölgesinde İslâmı yaymakla vazifelendirmişti[1104]. Fakat tarihçi *İbn Sa'd*'ın eserinde kayıtlı bilgilere bakacak olursak[1105], onunla Muhammed A.S.S. arasında daha 6. Hicrî yıldan evvel de bir takım yazışmalar cereyan etmiştir; *İbn Sa'd* şöyle nakleder:

> "Resûlullah, *Uzre* için bir mektup yazdırdı ve bunu bir Uzre'li kimse ile gönderdi. Kervan yolda giderken *Sa'd-Huzeym* kabilesinden *Verd'ubn Mirdâs*'ın baskınına uğradı ve mektup yırtıldı. Daha sonra bu *Verd* İslâmı kabul etti ve *Zeyd*'in kumandası altında *Vâdiy'ul-Kurâ* yahut *Karade* üzerine çıkılan seferde şehid düştü"

(*Zeyd*'in *Karade* üzerine sevkettiği sefer 3. Hicrî yılın ortalarına raslar ki bu pek erken bir devirdir. Vâdiy'ul-Kurâ'ya çıkılan sefer ise 6. Hicrî yıla raslar ve bundan *İbn Hişâm* dahi eserinde bahsetmektedir[1106]; ancak ona göre bu seferde şehit düşen büyük sahâbînin adı *Verd'ubn 'Amr'ibn Medâş*tır). İşte yukarda bahsettiğimiz bu yırtılan mektubun metin ve muhtevâsı elimizde bulunmamaktadır.

871. Hicrî 9. yılın Rebî'ul-Evvel ayında aynı kabilenin *Balî* adındaki kolu Medine'ye bir temsilciler hey'eti gönderdi; İslâmı kabul ettiklerini bildirerek sevinç içinde geri döndüler[1107]. Bu münasebetle, fevkalâde bilgi dolu şu yazı kaleme alınmıştır[1108]:

> "*(Balî*'lerden türeyen) *Benû Cu'ay*'lar hakkındadır:
> Onlar Kureyşliler'in, daha da özellikle *Benû 'Abd Menâf*'ın bir kolunu teşkil ederler. Onların sahip olacakları *aynı haklar,* bunlar içinde bahis konusudur ve bunlar *aynı mükellefiyetler*'le de yükümlüdürler. Bundan ayrı anlar ne bir *askerî hizmet* (Cihâd)'e tabî tutulmak üzere toplanacaklar ve ne de *öşür* vergisine tabî tutulacaklardır. Onların İslâm oldukları sırada ellerinde bulunan mal ve mülkler onlara aittir. *Nasr, Sa'd'ubn Bekr, Sumâle* ve *Huzeyl* kabilelerinden tahsil edilip toplanan *zekât* ve *sadaka*'lar onlar lehine ayrılıp verilecektir" (Bu yazının şahidi olarak diğerleri arasında *Ebû Sufyân*'ın da adı geçmektedir).

1104. Muhabbar, s. 293; İbn Sa'd, I/II, s. 66-67; *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 179
1105. İbn Sa'd, I/2, s. 33
1106. *A.g.e.,* 2/I, s. 64; İbn Hişâm, s. 979-80
1107. İbn Sa'd, I/2, s. 65-66
1108. *El-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 48

872. *Balî*'ler arabistan'ın kuzeyinde ve *akaba* körfezi yakınında oturuyorlardı. Onların bir kolu olan *Benû Cu'ayl*'lar acaba Mekke yakınına mı gelip yerleşmişlerdi, yoksa Resûlullah'ın ailesi ile onların bütünleşmesini sağlayan ve netice olarak onların Bizans sınırı yakınında oturmalarında engel görmeyen basit bir askerî yardım anlaşması mı söz konusudur? Birinci düşünce tarzımızda haklı isek buna göre burada küçük miktarda bir insan topluluğu söz konusudur; ayrıca (bilhassa aralarında Huzeyl'lerin de pek önemli bir yer tuttuğu) yazıda gösterilen bu dört kabileden toplanan Devlet gelirlerinin bunlar leh ve emrine tahsisinin de bir varlık sebebi kalmaz. Fakat bunlar şayet Bizans sınırları yakınında oturuyor idiyseler *Huzeyl*'lerin yaşadığı yer olan Mekke gibi uzak bir bölgeden değil de oturdukları bölgeye komşu topraklardan gelen Devlet gelirlerinin onlara tahsisi lâzım gelirdi. Durum her ne olursa olsun büyük *Tebûk* seferi esnâsında *Balî*'lerin yardımı cidden kıymetli olmuştur[1109], zîra onlar *Mu'ta* olayı esnasında gösterdikleri düşmanlığı tamamen unutmuşlardı[1110].

873. Hicrî 9. yılda *Sa'd-Huzeym* kabilesinden de bir hey'et Medine'ye gelmiş ve burada üç gün kalarak sonunda İslâma girip hey'et içinden seçilerek tayin edilmiş bir Başkanla idare edilmek üzere, beraberlerinde, Resûlullah'ın verdiği hediye ve ihsânlar da olduğu halde ülkelerine dönmüşlerdi. Hey'etin bu şekilde dönüşü üzerine bütün kabile munsupları İslâmı kabul etmişlerdi[1111].

874. Bu arada şuna işaret edelim ki "Benû 'Uzre kabilesinin âşıkları" arapçada darbı mesel haline gelmiştir. İslâm Öncesi devirde *Benû Vebere* kolu müstesnâ, *Kudâ'a*'nın bütün diğer kollarıyla birlikte *Sa'd-Huzeym*'ler, *es-Sa'îde* ve *Menât* adlı putlara tapıyorlardı. *Menât* putunun Kızıl Deniz yakınında bir de mâbedi vardı. *Ezd*'lerin bu iki puta da tapıp ihtirâm göstermelerine mukabil *Benû Vebere*'ler, *Vad* adlı puta tapıyorlardı, ki bu putun dikili olduğu yer, *Dûmet'ul-Cendel* idi. Bu putların, tevârüs yoluyla gelen hizmetçi ve papazlarının adları ve kezâ bunlara gelen tapıcıların okuduğu duâ formülleri malûmumuzdur[1112].

Kelb'ler ve Dûmet'ul-Cendel şehri:

875. *Kelb*'ler de Kudâ'a'lıların bir koludur. Onların oturduğu merkezî bölge *Dûmet'ul-Cendel* idi ki Arabistan'ın en kuzey tarafına isâ-

---

1109. Makrîzî, I, 477
1110. İbn Hişâm, s. 792, 797 (burada Mâlik'ubn Zâfile söz konusu edilir)
1111. İbn Sa'd, I/2, s. 65
1112. *Muhabbar*, s. 312 ve müt., ayrıca bk. s. 316; İbn Hişâm, s. 52

bet eder ve bugün *Cevf* adıyla adılır. Eskiden burası pek önemli bir bölgeydi. Kuzeyden gelip güneye inen, Mısır ve Hind'den gelen yollar olduğu kadar *Arem'*den ve *Irak'*dan gelen yollar da bu noktada kesişiyorlardı. Hattâ Mekke'lilerin bile Suriye ve Irak'a gidebilmeleri için buraya kadar çıkmaları lâzım geliyordu[1113]. Bu duruma göre burada *Mârid*[1114] adını taşıyan meşhur bir kalenin, Kur'ânı Kerîm'de de adı geçen *Vad* putuna tahsis edilmiş bir mâbedin bulunuşu bizi şaşırtmaz. Halk arasında anlatılan pek eski rivâyetlere göre, *Nuh* peygamber zamanındaki putperestlerin taptığı putlar *Tûfân* esnasında dalgaların sürüklemesiyle Cidde'ye kadar gelmiş ve *Has'am'*lı *Amr'ubn Rebî'a* tarafından bir *Cin'*in yol göstermesiyle çok sonraları bulundukları yerde keşfedilmişlerdir. Müteâkıben bu putlar, Arabistan'ın çeşitli kabileleri arasında taksim edilmişlerdir. İşte bu put dağıtımında *Kelb* kabilesinden *'Avf(ubn Kinânet'ibn 'Avf'ibn 'Uzret'ibn Zeydallât'ibn Rufeydet'ibn Kelb), Vad* putunu ele geçirmiş ve bunu *Dûmet'ul-Cendel'*e dikmiştir. Bu put burada da bütün *Kudâ'a* kabileleri tarafından tanrı olarak benimsenmiştir[1115]. Bu sebeple her yıl-*Dûmet'ul Cendel'*de önemli bir fuar kurulması ve bu bölgenin sahipliği hususunda bitip tükenmeyen ihtilâfların sürüp gitmesi bizi şaşırtmaz. Aşağıda, bölgedeki ki bu çeşit ticarî-sosyal iktisadî hayat hakkında bir anlatım bulacaksınız:

> "İslâm Öncesi Arabistan'ın ünlü fuarları ve buralarda tatbik olunan alışveriş tarzı:
> Bunlar arasında, Suriye ve Hicâz arasındaki *Dûmet'ul-Cendel'*de kurulan fuar vardır. Bu fuar, Rebî'ul-Evvel ayının ilk günü başlar ve ayın sonuna kadar faaliyetini sürdürür ve aynı mevsimde ertesi yıl tekrar kurulmak üzere dağılırdı. Bu bölgeye komşu topraklarda *Kelb* ve (Tayy'ın bir kolu olan) *Cedîle* kabilesi oturmaktaydı. Bu bölgedeki İdârî-Siyâsî iktidar, *İbâdî-Sekûnî'*lere bir mensubiyeti olan *Ukeydir* ile Kelb kabilesine mensup *Kunâfe* arasında birbiri arkasına nöbetleşe el değiştirirdi. İktidar sırası İbâdî'lerde ise, *Ukeydir* bu fuarın başkanı olur ve Ğasânî'ler (Kelbî'ler olması lâzım?..) iktidarda bulunuyorlarsa başkan *Kunâfe* olurdu. Bu idârî-siyâsî iktidarın el değiştirmesinde birbirlerine bilmece *(: muammâ)* sorarlardı; bu iki hükûmdardan kim daha çok bilmece *(: muammâ)* çözerse iktidarı ele geçirmiş olur ve mağlûb olan kazananın istediği gibi tasarruflarda bulunabilmesi için, rakibine fuarı teslim ederdi. Gerçekten de bu Hâkim'in müsaadesi olmaksızın kimse burada bir tek şey bile satamazdı: (bu imkânsızlık) hükûmdarın bütün satmak istediği şeyleri satmasına kadar sürer giderdi. Bundan ayrı, o, fuarda *öşr* vergileri toplardı. *Kelb* kabilesine gelince, bu kabile buraya (fuhuş için) bir çok köle kadınlar getirirdi; bu köleler yünden dokunmuş çadırlar altında (müşterilerine) kendilerini arzederlerdi. Bu (Kelb)

1113. Kalkaşandî, *Subh,* IV, 292
1114. *Lisân'ul-'Arab,* "Mim-Râ-Dal" maddesine bakınız
1115. *Munammak,* s. 405-407

kabilesi, bu kızların fuhuş yapmaları için zor ve cebir kullanırlar ve fuara iştirak eden en kalabalık Arap kabilesi olarak bulunurlardı. Arapların burada tatbik ettikleri alım-satım usul ve şekillerine gelince; bu, çakıl taşı atmak suretiyle olurdu. Bazan aynı malı satın almak üzere çok sayıda insan, kendi malını öne sürüp pazarlık etmek için bir araya gelirdi. İstenen fiatı kabul eden alıcı, çakıl taşını ortaya atardı. Bazan da çok sayıda alıcı aynı mal üzerinde istek gösterirler (çakıl taşlarını aynı anda ortaya atarlardı); bu gibi hallerde malı bu alıcılar arasında taksim etmek icab ederdi. Diğer bazı hallerde de bu alıcılar kendi aralarında mutâbık kalırlar ve hep birlikte çakış taşı atılmasından (vazgeçerlerdi). Onlar çok sayıda olup da müşterek karar alındığı ve mal sahibinden bir fiat indirimi yapmasını isdedikleri takdirde, bunu ona hep birlikte tatbik ederlerdi. Yemen yahut Hicaz'dan yola çıkan her tüccar, *Mudar* topraklarından geçtikleri müddetçe yanlarına Kureyş'lilerden muhafız alırlardı; zîra hiç bir Mudar'lı, bir diğer Mudar'lı tüccarın mallarına baskın yapıp yağma etmez ve Mudar'lıların hiç bir müttefiki, bu şekil bir baskına kalkışmazdı. Durum onlar arasında bu şekilde halledilmişti. Bu duruma göre, *Kelbî*'ler bu kervanları *Temîm*'le akdettikleri ittifak anlaşması sebebiyle yağmalamaz. *Tayy*'lar da bunları *Benû Esed*'le olan anlaşmaları sebebiyle yağmalamazdı. Mudar'lılar şöyle söyleme alışkanlığında ve geleneğindeydiler: "— Kureyş'liler, bizim (atamız) *İsmâ'îl*'e karşı yükümlü olduğumuz namus borcunu ödediler." Bu kervanlar şayet Irak yönüne gidecek olurlarsa bu takdirde *Benû Kays'ibn Sa'lebe*'lerin bir kolu olan *Benû 'Amr'ibn Mersed*'lerden muhafız alırlardı. Bu, Rabî'a'ların bütün kolları için yeterli bir şeydi. Bu (fuarın kapanmasından sonra, *Dûmet'ul-Cendel*'den hareketle) *Hacar* bölgesindeki *Muşakkar*'a gelinirdi. Buradaki fuar, Cumâda'l-Âhire'nin ilk günü açılır ayın sonuna kadar sürerdi. Denizi geçmek suretiyle İranlılar malları ile birlikte buraya gelirlerdi. Sonra, ertesi yıl aynı mevsimde tekrar buluşmak üzere dağılınırdı. *'Abd'ul-Kays* ve *Temîm* kabileleri buraya komşu yerlerde oturuyorlardı. Bunların Hükûmdarları, *Benû Abdillah'ibn Zeyd*'in kollarından biri olan *el-Munzir'ubn Sâvâ* ailesinden gelen Temîm'lilerdi. İran kralları, *Hîre*'de *Benû Nasr* hânedânı *Umân*'da *Benû'l-Mustekbir* hânedanını nasıl tayin ve nasbetmişlerse onları da böylece tayin ve nasbediyorlardı. (el-Muşakkar'daki bu Hükûmdarlar) burada bayram ve eğlenceler tertiplerler ve *Dûmet'ul-Cendel* Hükûmdarları biçiminde bir hareket ve muâmele tarzı gösterirlerdi, (yani): burada *öşür* vergileri toplarlardı. Kim olursa olsun buraya gelmek isteyen tüccarlar, Kureyş'lilerden muhafiz alırdı; zîra *Mudar* topraklarını (başka türlü) geçerek buraya ulaşmak mümkün değildi..."[1116].

876. *Dûmet'ul-Cendel* bölgesinde yukarda söylediğimiz şekilde Hükûmdarların bilmece*(muammâ)* çözmek suretiyle sulh yoluyla ve mâsumâne bir şekilde seçimi, alışkanlık ve gelenek olarak cebir kullanma ve savaş çıkarmayı icab ettiren Araplar arasında pek raslanmayan istisnâî bir tatbikattır.

877. Şimdi, bu bölgedeki halkın teşekkül tarzını tetkik etmek üzere,

---

1116. *Muhabbar*, s. 263

naklen geçirdiğimiz anlatımda yazar bize, *Kelb, Cedîle,* ve *İbâdî-Sekûnî* kabilelerinden bahsetmektedir. Bütün bu kabileler Yemen çıkışlıdırlar ve Arabistan'ın en uç güneyinden gelmektedirler. Onların buraya pek eski bir devirde gelmiş olmaları lâzımdır, zîra o sırada havalinin idaresini bunlar ele geçirmiş vaziyetteydiler ve orada kuzey Arabistan menşeli hiç bir kabile artık bulunmuyordu. *"Kelb"*e gelince, bu kelime mânası itibariyle "köpek, it" mânasına gelmektedir. buna bakarak onların bir köpeği totem olarak alıp ona taptıkları veya bir köpekten türediklerine inandıkları sonucunu çıkarmamız gerekir. Araplar arasında görülen has isimlerin üç kümede toplandıklarını görürüz: *1.* Bitki isimleri, *2.* Taş isimleri, *3.* Hayvan isimleri. Bütün bu isimler, ahlâkî-mânevî bir sıfat ile ilişkilidir. Meselâ; cömert, cesur, muzaffer gibi... Köpeğin iki önemli vasfı vardır: Biri, efendisine "sadâkat" göstermesi, diğeri yabancılara karşı "uyanık" olması. Kelb'in büyük babası *Tağlib* yani "galebe edip üstün gelen" mânasına geliyordu. Devamlı harp halinin sürüp durduğu bir ülkede, bir köpeğin, bir aslanın, bir kaplanın, bir kaya'nın v.s. şeylerin üstün vasıfları pek tabiîdir ki yeni doğmuş bir çocuğun babasını en çok cezbeden, çeken sıfatlar olmuştur. *İbâd*'lara (yani tapıcılara) gelince; bunlar tarihi eserlerdeki bazı kayıtlara göre, savaşların güzîde ve nâdir hayvanı olan *"at"*'a taparlardı; bu durum, verdiği sıcaklık dolayısiyle soğuk ülkelerdeki insanların *"güneş"*e tapmaları ile aynı bir durumdur.

878. *Kelb, İbâd* ve *Tayy* kabilelerinin vaktiyle Hıristiyan tebşîratına hedef oldukları söylenirse de buna bakarak İslâmın henüz ortaya çıktığı bir sırada bu kabilelerin bütün kollarının sathî bir şekilde de olsa Hıristiyan dînine girmiş bulunduğu sonucunu çıkarmak pek gerekmez. *Tayy*'lar arasındaki *Fils, Dûmet'ul-Cendel*'deki *Vad* mâbedleri bunun aksine delâlet etmektedir. Bundan başka, Hicretten Önce 3. ve İlâhî Tebliğ vazifesine başlamasının 10. yılında Resûlullah, Kelb'lerin bir kolu olan *Benû Abdillah* kabilesine hitap etmiş ve onlara aynen şöyle söylemiştir:

> "Ne kadar güzel bir adınız var: *Abdullah;* yani "Allah'a kulluk eden"... Sizler Tek ve Bir Allah inancına ve bu Vahdâniyyet dînine girmeye en çok lâyık olanlarsınız"

Fakat onlar gayet kibar bir tavırla ihtidâ etmek istemediklerini beyan ettiler[1117]. Medineliler bakımından Kelb'lilerin yaşadığı bölgeler, Mekke'den 27, Medine'den ise 15 günlük yaya yürüyüşü gibi pek uzak

---

1117. İbn Hişâm, s. 282-83

mesafedeydi. Bu gerçek karşısında biz, İslâm Devleti ile *Dûmet'ul-Cendel'*de oturan bir kabileler topluluğu arasında doğrudan ilişkilerin kurulması için uzun bir müddetin geçmiş olmasına şaşmıyoruz. *Mes'ûdî'*nin verdiği bilgiye göre[1118], Resûlullah *Dûmet'ul-Cendel* Hükûmdarı *Ukeydir'*i cezalandırmak üzere 5. Hicrî yılda bir sefer tertiplemişti; bunun sebebi "onun Bizans Kıralı *Heraklius* (bir diğer rivâyete göre İran Kıralı *Kisrâ)*[1119] dan aldığı emirlere itaat etmekte oluşu ve ayrıca Medine'ye gelmekte olan kervanları vurup yağmalamasıydı". Bu olayın *Hendek* harbine yol açan büyük komplo ile nasıl olup da aynı zamana isabet ettiğini daha önce izah etmiştik. Halledilmemiş bir tek mesele kalıyor; o da Dûmet'ul-Cendel Hükûmdarını kendilerine müttefik yapabilmek için Hayberli başkanlar tarafından müracaat olunan vasıta ve çarelerin ne olduğudur . Bir kere şu gerçek gayet açık bir şekilde ortadadır: *Nabatî'*ler, o sırada sayısı gittikçe artıp çoğalan Medine ahalisi için hubûbat ithalâtı yapıyorlardı[1120]. İşte muhtemelen bu *Nabatî'*lerdir ki aracılık rolü oynamışlar ve Mezopotamya veya Suriye'den getirdikleri malları *Dûmet'ul-Cendel* üzerinde naklettikleri sırada bu iki insan zümresini birleştirmişlerdi. Her hal ü kârda, Resûlullah'ın bu sefer için Rebî'ul-Evvel ayını seçmesi mânidardır: Bu ayda, *Dûmet'ul-Cendel'*deki fuar açılırdı; Resûlullah o sırada *Ukeydir* ve taraftarlarını burada hazır bulacağından emindi. *Mezkûr'ul-'Uzrî'*nin rehberliğinde olmak üzere çıkılan bu sefer için Resûlullah bin mevcutlu bir Ordu teşkil edip bizzat bunun başına geçmişti. *İbn Sa'd'*ın da bize dediği gibi o mevsimde *Dûmet'ul-Cendel'*de hiç kimsenin bulunmadığı düşünülemez; daha da açık ve seçik bir şekilde *İbn Hişâm,* Resûlullah'ın Ordusu ile birlikte tam yarı yolda iken geri döndüğünü beyan ettiğine göre daha çok ona inanmamız gerekecektir. Bu dönüş yolunda Resûlullah *Ğatafân'*ların topraklarından geçmiştir. *İbn Sa'd'*ın verdiği bilgiye inanmak lâzım gelirse[1121], bu aynı sefer esnasında Ğatafân'ların başkanı *Uyeynet'ubn Hısn,* Resûlullah ile birlikte bir ittifak anlaşması yapmış ve hayvan sürülerini, İslâm Ülkesi sınırları dahilinde kalan *Tağlameyn* bölgesinde otlatmak üzere ondan müsaade koparmıştı. Esâsen bundan az önce *Uyeyne,* Hayber Yahudilerinden aldığı bir takım yararlar mukabilinde Medi-

---

1118. Mes'ûdî, *Tenbîh,* s. 248; İbn Sa'd, 2/I, s. 44
1119. Makrîzî'nin verdiği bilgiye göre (I, 467), bu Ukeydir daha sonra Irak'a yerleşmiştir; İbn 'Asâkir ise (I, 422), Ukeydir'in İran Hükûmdarından bir şeref ve itibar kaftanı aldığını belirtmektedir. Bu duruma bakarak onun sadakat ve bağlılığını değiştirdiğini acaba söyleyebilir miyiz?
1120. İbn Hişâm, s. 911; Ebû 'Ubeyd, *Emvâl,* Ha. No. 1397; Makrîzî, I, 194
1121. İbn Hişâm, s. 668; İbn Sa'd, 2/I, s. 44-45

ne'nin istilâsına iştirak etme teklifini kabul etmiş bulunuyordu. Acaba bu plan ve komplonun Resûlullah'a duyurulması, bu yarar dağıtımında bir ayırıma uğramış bir Ğatafân'lının eseri miydi? İhbârın böylece gerçekleşmesi kuvvetli bir ihtimaldir. İşte bunun üzerinedir ki Resûlullah, olanca hızıyla Medine'ye dönmüş ve asıl hedefi *Dûmet'ul-Cendel*'i bir kenara bırakmıştır. Ve müttefik düşman kuvvetlerinin Medine'yi kuşatmaya başlamalarına kadar, *Benû'l-Mustalık*'ları dağıtmak üzere bir çıkışı müstesnâ, artık hiç bir yere kımıldamamıştır.

879. Medine etrafında kazılan hendeğin önünde kırılan düşman hücumunun böylece bertaraf edilmesini müteakip ve belki de *Dûmet'ul-Cendel*'deki durum ve şartlar hakkında daha da fazla bilgi toplamış olarak Resûlullah, sahâbîleri arasından bölgeyi iyice bilmesi gerekli en büyük ticaret adamlarından biri olan *Abdurrahmân'ibn 'Avf*'ı seçip 700 mevcutlu bir Ordu'nun başında *Dumet'ul-Cendel*'e doğru yola çıkardı[1122]. Kendisine verilen talimat arasında, Kelb'lerin başkanlarından o sırada Hıristiyan dîninden olan *el-Asbağ*'a varıp onu İslâm Devleti ile bir ittifak anlaşması akdetmeye davet etmek ve şayet kabul ederse, kızını nikâhlamak da vardı. Gerçekten de *el-Asbağ,* teklif edilmesi üzerine İslâmı kabul etti ve *Tumâdir* adını taşıyan kızı da *Abdurrahmân'ibn 'Avf*'ın çocuklarının anası oldu. Kelb'liler *Ukeydir*'in rakip ve hasımlarıydı; bu durumda bu ittifak anlaşmasının sahip olduğu mâna ve önemi daha iyi anlaşılır: Ğatafân'lılar gibi düşman kabilelerle İslâm Devleti'nin toprakları arasını ayırıcı bir mâhiyet taşıyan bölgede böylece yükselen bu İslâm savunma hattından başka hiç bir şey, kuvvetler dengesini İslâm lehine olmak üzere kaydırmada bu derece önemli bir rol oynamamıştır; bütün bunlar *Hendek* savaşından kısa bir müddet sonra, birkaç ay içinde geliştirilip tamamlanmışır.

880. Gerçekten de hadîs yazarı *Ahmed'ubn Hanbel*'in eserinde şu kayıt vardır[1123].

> "Resûlullah'ın şahsî hizmetine bakan *Enes* bize, Resûlullah'ın *Ukeydir*'e onları İslâma davet etmek üzere bir mektup yazıp gönderdiğini söyledi"

1122. İbn Hişâm, s. 991-92; İbn Sa'd, 2/I, s. 64
1123. A. b. Hanbel, III, 133, Ha. No. 2

Ancak *A.b. Hanbel*'in bu eserinde mezkûr mektubu ne zaman yazdığına ve muhtevâ veya metnine dair bir kayda raslanmaz; ayrıca diğer tarihçiler ve siyer yazarları da bu konuya temas etmezler. Hicrî 7. yılın başlarında Muhammed A.S.S.'ın yabancı ülke hükümdarlarına bir çok mektuplar gönderdiği mâlûmunuzdur. Öyle anlaşılıyor ki bu dâvetlere hiç bir cevap alınmamıştır. Bundan sonra iki yılın geçmesini müteakip Mekke'nin *Feth*edilmiş olması, İslâm Devlet ve Hükûmeti'nin ihmâle gelir bir yanı olmadığı hususunda onları iknâ etmeye kâfi gelmiş, diğer yandan *Hayber*'in düşüşü ile de İslâm Ülkesinin sınırları *Dûmet'ul-Cendel* dolaylarına kadar genişlemişti. Hicrî 9. yıl içinde *Hâriset'ubn Katan* ve *Hamal'ubn Sa'dâne* adında iki kişinin yönettiği bir Kelb kabilesi hey'eti, Medine'ye gelmiş ve İslâm dînine girmişlerdir. Muhammed A.S.S., *Hamal*'a askerî kumandanlık timsâli olmak üzere bir bayrak tevdî etmiş ve diğer başkan *Hârise*'ye ise, muhtevâsında bizim için bazı güçlükler bulunan, bir yazı(fermân) vermiştir.

> "Bu, *Hâriset'ubn Katan*'ın emri altında *Kelb* kabilesinin kollarının oturduğu *Dûmet'ul-Cendel* ve civarı bölgelerde yaşayan insanlar için Resûlullah Muhammed tarafından verilmiş bir yazıdır:
> Yeraltı suları ile sulanan bütün araziler bizim, ve çiftliklerdeki hurma bahçeleri de size ait olacaktır. Akar su ile sulanan topraklar *öşr*'e (1/10), sarnıç sularıyla sulananlar ise *yarı öşr*'e (1/20) tâbidir. Otlak hayvanlarınız hiç bir şekilde istenmeyecektir. Vergilerin hesaplanmasında küsûrât(kesirler) nazarı itibara alınmayacaktır. *Namazları* vaktinde kılacaksınız ve *zekât* vergilerini olması lâzım geldiği gibi ödeyeceksiniz. Otlaklar size asla yasak edilmeyecek, evde kullandığınız âlet ve edevâtınız ise öşr'e tabi tutulmayacaktır. Ne ile olursa olsun her çeşit teminat ve garanti size verilmiştir. Buna mukabil, tavır ve tutumunuz mükemmel olacak ve her şeyi kemâliyle yerine getireceksiniz. Bütün bunlar Allah'ın ve Resûlünün *zimmeti* ve teminâtı altındadır. Allah ve Müslümanlardan burada bulunanlar bu(yazıya) şâhittirler"[1124].

881. Aralarında bir harbin çıkmamış olduğu ve *Kelb*'lerden gelen bu hey'etin tamamen kendi arzu ve rızâsıyla Medine'ye geldiğine dair kaynakta kesin ve açık bilginin bulunuşu bizi izahı zor bir durum karşısında bırakmaktadır. Böyle bir durumun mevcûdiyeti, topraklara el konması maddesini sebebsiz mesnedsiz kılar; bundan ayrı, az sonra da göreceğimiz gibi, kendisi mağlûp düştüğü ve esîr edildiği zaman *Ukeydir* ile akdedilen anlaşmada kullanılan aynı formül cümleler burada da kullanılmıştır. Bu arada şunu da söyliyelim ki yukarki metni veren aynı kaynak, yani *İbn Sa'd,* özet bir biçimde de olsa, *Kelb*'ler arasın-

124. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 191

da bir diğer kol olan *Benû Cinâb*'larla akdedilen ve onlar lehine bir diğer *"yazı"* metnini de vermektedir ki bunun tam ve mufassal metni bir başka yerde kayıtlı bulunmaktadır[1125]. Bu ikinci yazıyı ise Resûlullah, *Katan'ubn Hârise*'ye vermiştir(bu, görünüşe göre bir önceki yazının verildiği başkanın oğlu olmaktadır; acaba baba ile oğulun birbirine karışmasına sebeb olan bir müstensih hatası mıdır?). Bu ikinci yazıda ise, onların topraklarına el koyması şöyle dursun Resûlullah, yiyecek maddesi nakleden develerin, sürü hayvanlarının vergilendirilişi esnasında hesaba katılmayacağını açıklamaktadır. Bütün bu benzerliklerine rağmen bu yazının tarihi için Hicrî 9. yılın başları mevzubahis olabilir.

882. Bu olaydan birkaç ay sonra Resûlullah *Tebûk*'e girdiğinde, buradan olmak üzere *Hâlid*'i, bir askerî birliğin başında yola çıkardı ve o da kolayca *Ukeydir*'i esir almaya muvaffak oldu. *İbn Sa'd*'ın verdiği bilgiye göre bir hıristiyan olan *Ukeydir* asla İslâma girmemiş ve fakat *cizye* ödemeyi kabul ederek hayatını kurtarmak gayesiyle içine kapandığı müstahkem hisârını teslim etmeyi tercih etmiştir. Fakat bununla birlikte aynı *İbn Sa'd,* onunla akdedilen bir anlaşma metni nakletmektedir ki bunda onun İslâma girdiği ve putperestliği reddettiği ifâde olunmaktadır. Bu arada şunu da ilâve edelim ki tarihçi *Balâzurî, Ukeydir*in alenen İslâmı kabul ettiğini ve fakat İslâm Ordusu buradan uzaklaşır uzaklaşmaz, bu kararından döndüğünü açık ve seçik olarak ifade etmektedir; Resûlullah'ın vefatından sonra bu bölge üzerine *Hâlid*'in tertiplediği büyük sefer esnasında *Ukeydir* yeniden ele geçirilmiş ve bu defa Ordu kumandanı tarafından ölüme mahkûm edilmiştir. *İbn Sa'd*'ın ilâve ettiği bir diğer kayda göre, Ordu kumandanı *Hâlid,* Resûlullah henüz *Tebûk*'te iken onun üzerine gönderildiği zaman, bir gece avı partisine çıkmış olan *Ukeydir*'i ilk esir edişinde ona, içeri girmek suretiyle kale kapısını İslâm ordusuna açmasını teklif etmiş buna mukabil hayatını bağışlayacağını ve Tebûk'te bulunan Resûlullah'ın huzuruna kendisini götüreceğini ve onun nasıl isterse öyle bir karar alabileceğini söylemişti. Böylece Resûlullah onu ancak Medine'de huzuruna kabul edebilmiş ve ona, aşağıda metnini göreceğiniz bir *"yazı"* vermiştir[1126]. Aynı yazar *İbn Sa'd*'ın verdiği bir ek bilgiye göre Resûlullah mühür yerine bu yazıda izi çıkması için

---

1125. *A.g.e.,* No. 192
1126. İbn Sa'd, 2/I, s. 119-20; Balâzurî, *Futûh,* s. 62; Makrîzî, I, 463-67; İbn Hişâm, s. 903-904

*parmağını** basmıştı[1127]; yazı metni şöyledir:

> "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla:
> Allah'ın Resûlü Muhammed'den *'Ukeydir'*e:
> Allah'ın hasımlarını ve putlara tapınma dînine, Dûmet'ul-Cendel ve etrafındaki bölgeleruğruna *Allah'ın Kılıcı Hâlid'ubn Velîd* huzurunda terkedip İslâma girdiği sırada (kaleme alınmıştır):
> Su bakımından fakir topraklar ve etrafı çitle çevrilmemiş tarlalar ve aynı zamanda terkedilmiş yahut ihmâl edilmiş bütün kıraç arazi bize ait ve bağlı olacaktır. Buna ek olarak bütün zırhlı elbiseler, silâhlar ve bütün tırnaklı hayvanlar ile hisarlar bize aittir. Size gelince; içine hurma dikili ve çit içine alınmış bütün bahçeler ve ziraat yapılan arazilerdeki bütün sular, size ait olacaktır. Geviş getiren hayvanların hiç bir şekilde otlatılmasına mâni olunmayacaktır. Sürü hayvanlarından alınacak vergilerin hesaplanmasında küsûrat hiç hesaba katılmayacaktır. Otlaklar size asla yasaklanmayacaktır. (Hurma bahçeleri üzerinden alınacak *öşür* (1/10) sadece kökleri pekişmiş hurmalıklardan tahsil edilecektir)[1128]. *Namaz*'larınızı evvelden belli saatlerde kılacak ve *zekât* vergilerinizi olması gereken şekilde ödeyeceksiniz. Bütün bunlar için Allah'ın söz ve mîsâkı ile bağlısınız. Buna mukabil, doğruluk-sadâkat ve verilen sözlere vefâ ile muâmele olunacaksınız.
> Allah Celle Celâlluhu ve o sırada hazır bulunan Müslümanlar (bu yazıya) şâhittir'[1129].

883. Her ne kadar yukarıya aldığımız mektup metnini muhaddis *Ebû 'Ubeyd,* bizzat kendisinin *Dûmet'ul-Cendel*'de rasladığı bir ihtiyardan temin ettiği orijinal yazıdan aynen kopya ettiğini[1130] beyan ediyorsa da, biz, bu mektubun *Ukeydir*'in ölümünden birkaç nesil sonra ve Ebû 'Ubeyd'den(ölümü H. 224) evvelki bir devirde uydurulmuş olabileceğini düşünmekteyiz. *Hâriset'ubn Katan'a* yazılmış olan mektupda görülen formüllerin bununkilerin aynı bir biçimde oluşu, her iki yazının da şüphe ile karşılaşmasına sebeb olmaktadır. Muhtemelen bazı cümleler sahîhtir ve fakat öyle anlaşılıyor ki eski nesillerin şan ü şerefi uğruna, fakat bir takım zaman tutmazlıkları ve pek açık bir şekilde görülen bir takım diğer kurnazlıklar hiç nazarı itibara alınmaksızın bir takım düzmece cümleler bu asıl metne sonradan katılmış vaziyettedir.

---

* Yukarda da işâret ettiğimiz gibi, Osmanlılarda görülen "tura" ile bu "el" veya "parmak" basış arasında bir ilişki kurulabilir mi? (Mütercim)

1127. İbn Sa'd'ın bu açıklaması hakkında bk. O. Krückmann, *Neue babylonische Recht und Verwaltungstexte,* Leipzig 1933, Metin: 37, Tablo: 28; Ch. Edwards, *The Hammurabi Code,* s. 11; Meissner, *Babylonien und Assyrien, I, S. 179*

1128. *(...) İçindeki cümle sadece Makrîzî'de vardır*

1129. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 190

1130. Ebû 'Ubeyd, Ha. No. 508

884. Bu vesikayı bir kenara bırakıp sosyal yönden alâka çekici bazı bilgilere bir göz atalım: *Ukeydir,* Resûlullah ile karşı karşıya geldiğinde üzerinde altından mamul bir haç ve İran imparatorundan aldığı bir takım ipek elbiseler bulunuyordu[1131]. Müstahkem hisarının elinden alınmasını müteakip *Ukeydir, Hîre*'de bulunan akrabalarının yanına sığınmış ve burada aynı şekilde *Dûmet'ul-Cendel* adını taşıyan yeni bir hisar inşâ ettirmiştir[1132].

885. *Ureyne*'ler de *Kelb*'lerin kollarından birini teşkil ediyorlardı. Bir çok kaynaklarda Hicrî 6. yılın, 10. ayında, sekiz kişilik bir *Ureyne* hey'etinin Medine'ye geldiğini ve İslâma geçtiklerini beyan ettikleri kayıtlıdır. Müteakiben bu haydut adamlar, Medine ikliminin sağlıklarına dokunduğunu ifade ettiler ve Resûlullah bunun üzerine onları kendi develerinin otlatılmakta olduğu şehir civarındaki yere gönderdi ve burada onların bu hayvanlarının sütünü ve ilâç olmak üzere bunların idrarlarını da içebileceklerini söyledi. Bir müddet sonra bunlar tekrar güç ve kuvvetlerini topladılar, çobanı öldürdüler ve deve sürüsünü de alıp savuştular. Arkalarından gidilerek, yakalınıp Medine'ye getirildiler ve lâyık oldukları cezaya çarptırıldılar[1133]. Birkaç yıl sonra Samhûdî'nin belirttiğine göre (II. neşir s. 879) Medine'nin *Cummâvât* adını taşıyan batı yöresindeki alçak tepelikler tarafında bulunan *Fayfâ el-Habâr*'da Resûlullah, aynı kabile ile tekrar uzlaşma çareleri aramış ve başkanları *Ri'yet'us-Suheymî*'ye bir mektup göndermiştir. O ise bu yazıyı alınca o derece öfkelenmiştir ki mektubun üzerine yazılı olduğu deri parçasını, yine deriden mamul bir su kırbasının tamirinde yama olarak kullanmıştır. Bu mukabelesi üzerine karşısında bir tecziye birliği buldu; kendisi kaçtı ise de oğlu esir düşmekten kurtulamadı. Daha sora *Ri'ye,* İslâma girdiğini beyan etmek üzere Medine'ye dönüp geldiğinde Resûlullah ona oğlunu iâde etmiştir[1134].

886. *Abdurrahmân'ibn 'Avf*'a kızını zevce olarak veren *el-Asbağ'ul-Kelbî*'den daha önce bahsetmiştik. *el-Asbağ*'ın ölümü üzerine onun oğlu *İmru'ul-Kays'ibn'il-Asbağ*'ı Resûlullah, o bölgenin Başkanlığına getirmiştir. Resûlullah'ın vefatından sonra ise, o bölgede çıkan bir takım karışıklıklar esnasında *İmru'ul-Kays*'ın sadakat ve bağlılığı sarsılmaz bir şekilde sürüp gitmiştir[1135].

1131. Makrîzî, I, 467; İbn 'Asâkir, Dimaşk, I, 422
1132. Makrîzî, I, 467
1133. İbn Sa'd, 2/I, s. 67-68; İbn Hişâm, s. 998-99
1134. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 235; Makrîzî, I, 441-43; İbn Sa'd'a nazaran (1/II, s. 31), buradaki söz konusu çocuk, Sim'ân'ubn 'Amr'il-'Urânî'dir
1135. İbn 'Asâkir. I. 432

887. Kaynaklarımızın da işaret ettiği gibi Resûlullah, bu *Kelb* kabilesi ile daha çok şahsî ilişki ve bağlar kurma yoluna girmiştir. Gerçekten de onun siyasî elçilerinden biri olan *Dihyet'ul-kelbî,* Resûlullah'a kızkardeşini zevce olarak vermiştir; fakat bu hanım, Medine'ye varamadan yolda vefat etmiştir. *Dihye,* bunun üzerine kızkardeşlerinden bir diğerini ona vermek istemiş ise de bu hanımın varışından önce, bu defa Resûlullah Medine'de son nefesini vermiş bulunuyordu[1136].

Cuzâm'lar:

888. Bu "Arap kabileleri" konusunu, İslâm ile hiç de kolay bir şekilde bağdaşmamış olan *Cuzâm*'larla bitirelim. Göçebe ve Bedevîlere has her çeşit kusur ve nâkıselere kendilerini kaptırmış olan bu kabilenin İslâm Öncesi tarihi hayli karanlıktır. Bunun bir misâlini verelim; *Zeyd'-ubn 'Amr'ibn Nevfel,* daha İslâm Öncesi senelerde putperestliği terketmiş nâdir Mekke'lilerden biriydi. Kendisi büyük dînleri tetkik maksadıyla Suriye'de hayli seyahat etmişse de ne Yahudilik ve ne de Hıristiyanlık onun gönlüne hoş gelmişti. İşte o, bu seyahatinden dönerken *Cuzâm*'ların ülkesinden geçerken, onlar tarafından katledilmiştir[1137]. Muhammed A.S.S. bu *Zeyd*'i gençliğinde tanımış ve İslâmı tebliğe başladıktan sonra da onu zaman zaman anmıştır.

889. *Cuzâm*'ların ülkesi, Arabistan'ın en kuzey noktasında bulunuyordu; bunlara ait köylerden biri olan *Hismâ,* Medine'den sekiz günlük mesafede kuruluydu[1138]. Fakat bunlara, *Ma'ân* ve Filistin'deki *'Ammân'*a kadar uzanan bölgelerde raslanır.

890. *Bedr Harbi*'nin(H.2) çıkmasına sebeb olan Mekke'lilere ait büyük ticaret kervanını hatırlıyorsunuzdur. Ebû Sufyân, henüz Suriye'ye doğru yol alırken Filistin'de bulunduğu sırada, Resûlullah'ın onun peşine takipçiler takdığını haber veren kimse bir Cuzâm'lıydı[1139]. *Cuzâm*'lılar görüldüğü gibi Medine'den haydi uzakta oturmakta olduklarından bunlarla doğrudan ilişkiler kurulması hayli sonraya isabet eder.

891. Bütün kaynaklarda aynen kayıtlı olduğu gibi, Hicrî 6. yılın sonlarında bu kabilenin *Dubayb* kolundan olan *Rifâ'at'ubn Zeyd* Medine'ye gelmiş ve İslâmı kabul ederek bizi çok şaşırtan şu tavsiye mektubunu elde etmişti:

1136. *Muhabbar,* s. 93; İbn Sa'd, VIII, 115
1137. *Muhabbar,* s. 172, 175). Daha fazla tafsilât için bk. İbn Hişâm, s. 143-49; Suheylî, I, 145-51
1138. Yâkût, Buldân, "Hısma" maddesine bakınız; ayrıca bk. *Muhabbar,* s. 383
1139. Makrîzî, I, 66

"Onlar içinde yaşayan yabancılar'da dahil, Allah ve Resûlünün (yoluna) çağırması için bütün adamlarına onu göndermiş bulunuyorum. Bu duruma göre, bu insanlar arasından onun dâvetine icabet edenler, Allah'ın hizbine ve Resûlullah'ın tarafına dâhil sayılacaklardır; kim sırtını dönüp reddedecek olursa kendisine iki aylık bir mehil tanınacaktır"[1140].

892. O bölgenin baskın ve yağmalarla ne kadara çok zarara uğratıldığını unutmayalım: Gerçekten de mezkûr *Rîfâ'a* henüz daha ülkesine yeni dönmüştü ki *Heraklius*'a doğru Resûlulah'ın elçisi olarak gitmekte olan *Dihye,* bu bölgede bir baskına uğramış ve eşyaları yağmalanmıştı; bunu duyar duymaz *Rifâ'a* derhal yardıma koşmuştur. Daha sonra Resûlullah, mukabele bilmisilde bulunmak üzere *Zeyd*'i buraya bir askerî birliğin başında göndermiştir. Fakat *Zeyd*'in bu sefer esnasında İslâma girmiş olanları da takibata tabi tutması üzerine, bu defa durumu kurtarmak üzere Resûlullah, Ali R.A.'ı göndermeye mecbur olmuştur[1141].

893. Bundan bir yıl sonra yani Hicrî 8. yılda, *Cuzâm*'ların *Mu'ta* seferi esnasında bu defa Bizanslı askerî kuvvetlerin safında yer aldıklarını görüyoruz. Bundan bir müddet sonra Resûlullah, *'Amr'ubn'ul-'As*'ı bu bölgeye bir elçilik hey'etinin başında görderdiğinde o, *Cuzâm*'ların topraklarından geçmeye mecbur olmuş ve onların takındığı bir takım tavırlar üzerine bu az sayıdaki Müslüman birlik, savaş tertibatı almıştır. *'Amr*'ın takviye kuvveti istemesi üzerine Muhammed A.S.S. oraya bunları göndermiştir. *Sulsul* (: zât'us-Selâsil) mevkiinde verilen küçük bir savaşı müteakip bu İslâm birliği Medine'ye geri dönmüştür. Bu konuda insanın merakla okuyacağı birkaç olaya temas edelim:

894. O günlerde çok soğuk vardı. Bir gece Müslümanlar ısınmak üzere çok miktarda odun toplamışlardı. *'Amr*(pek tabiidir ki karargâhın bulunduğu yeri belli etmemek için), ateş yakılmasını yasak etti; bu yasak ise askerler arasında memnûniyetsizlik yarattı. Bir diğer gece, kumandan *'Amr,* dîn icabı bir gusül abdesti almak zarûretinde kaldığında kendisi, Kur'ânı Kerîm'de de ihtiyaç halinde müsaade olunduğu gibi, kumdan istifadeyle bir teyemmüm abdesti almakla yetinmiştir ve bu halde iken namaz kıldırmak için toplanan cemaatin başına geçmiştir. Bu durum Ordu mensupları arasındaki memnûniyetsizliği daha da arttırdı. *'Amr,* İslâma yeni girmiş bir kimseydi ve o sırada Ordu içinde, bilhassa *Ebû Bekr, Ömer* ve takviye kuvvetlerini emri altında Medine'den buraya kadar getirmiş olan *Ebû Ubeyde* gibi ünlü Müslümanlar

---

1140. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 175
1141. İbn Hişâm, s. 975-79; Suheylî, II, 384

bu takviye birlikleri içinde bulunuyordu. Bu takviye kuvvetleri asıl kuvvetler yanına gelir gelmez, asıl Ordu mensupları Ebû 'Ubeyde'nin namazlara imamlık etmesini istediler. 'Amr ise bu durumu şunları söyliyerek protesto etti:

> "Namazlara imamlık yapmak Ordu Kumandanının bir imtiyazıdır; ben Baş kumandanım sen ise bana yardıma gelmiş bir kimsesin"

Onun bu sözleri üzerine *Ebû 'Ubeyde,* ona uymaya mecbur oldu. Bundan başka, *'Amr* bir gün düşman keşif kıt'alarından birinin takibini yasaklamıştı. Bütün Ordu Medine'ye döndüğünde *'Amr*'ın Resûlullah'a, geceleyin ateş yakılmamasını ve düşman keşif kıt'alarının takip edilmemesini tamamen askerî maksat ve sebebler tahtında emrettiğini ve düşmanın kurmuş olabileceği bir tuzağa düşmek istemediğini beyan etmesi üzerine Muhammed A.S.S. onu bir övgü ile övmüştür[1142].

895. On üç ay sonra Hicrî 9. yılda, Resûlullah *Tebûk*'e büyük bir askerî sefer tertipledi. Kaynaklarda, Cuzâm'lı bir takım askerî birliklerin o sırada bile Bizans Ordusu saflarında bulunduğuna dair kaynaklarda bilgiler vardır[1143]. Tarihçi *Makrîzî*'de kayıtlı bulunan aşağıdaki şu malûmat[1144], benim bildiğime göre başka hiç bir kaynak tarafından nakledilmemiş bulunuyor:

896. "(Yazarın hangi kabileden olduğunu açıklamadığı) *Ubeyd'-ubn Yâsir'ibn Numeyr,* ve (yine yazarın adını açıklamadığı) Cuzâm'lı bir kimse, *Tebûk*'e gelip Resûlullah'ın huzuruna çıktılar ve sonunda İslâma girdiler. O sırada Resûlullah (Kızıl Deniz kuzeyindeki *Akaba* körfezi üzerinde bulunan) *Maknâ*'yı *Fetih*'den yeni dönmüştü; buranın ahalisi ise, ürettikleri meyve, balık şeklindeki mahsullerin dörtte birini İslâm Hükûmetine her yıl teslim etme şartını kabul etmişlerdi". Resûlullah'ın *Cuzâm*'lıların İslâma girmelerine ne kadar çok önem verdiği, henüz Müslüman olmuş bu iki şahsa, *Maknâ*'nın *Fethi*'nden sonra Hükûmetin eline geçen ganîmet hissesinin tamamını terkedip vermesi olayında açıkca görülür. Aynı yazar *Makrîzî*'nin ilâve ettiğine göre, adı geçen *'Ubeyd,* Resûlullah'a saf kan cins bir at hediye etmiş ve bu at, *Murâvih* meydanında tertiplenen bir at yarışında birinci gelmişti. Resûlullah bu atı, en iyi süvarilerinden biri olan *el-Mikdâd'ubn'Amr*'a ihsân etmiştir. Bu *Maknâ* bahsine "Yahudilerle İlişkiler" bölümünde yeniden döneceğiz.

1142. İbn Hişâm, s. 984-85; İbn Sa'd, 2/I, s. 94-95; Makrîzî, I, 353; İbn 'Asâkir, I, 407; *Muhabbar,* s. 122
1143. Makrîzî, I, 446
1144. *A.g.e.,* s. 469-70

897. Muhammed A.S.S.'ın *Tebûk*'e gelmiş bulunduğunu öğrenen, Cuzâm'lı bir başkan *(Ahmer* yahut *'Umar*'ın oğlu) *Mâlik'ul-Avfî,* onun huzuruna çıkmış, İslâmı kabul etmiş ve aşağıda metnini bulacağınız şu imtiyaznâme(fermân)'yi almıştır:

> "Bu, Resûlullah Muhammed tarafından *Mâlik'ubn Ahmer* ve onun yoluna giren Müslümanlar için verilmiş ve onlara himâye ve emniyet hakkı *(emân)* tanıyan bir yazıdır. Onlar *namazlarını kıldıkları, zekât* vergilerini ödedikleri, Müslümanlarla bir olup müşrik-putperestlerden uzaklaştıkları, ganîmetin beşte birini*(hums)*, ağır borç altına girmiş olanların *(ğârimîn)* hissesini ve şu, şu hisseleri de ödedikleri müddetçe, Azîz ve Celîl olan Allah'ın ve Resûlullah Muhammed'in *emân*'ını kazanmış olacaklardır"[1145].

898. Müşriklerle alâkanın, bunlar akraba da olsalar, kesilmesi meselesi böyle ileri bir devirde bile hâlâ yürürlükte tutulmaktadır. Mâlûmdur ki İslâm, hiç bir zaman "kan", "vatan" veya "dil aynıyeti" üzerine müesses bir cemiyet nizâmı kurmak istememektedir; o sadece, müşterek bir dünya ve yaşayış telâkkisi *(Weltanschauung)* üzerinde birleşmede ısrarla durur. Bu anlayış ne bir doğum esasına, ne de ârızî-tesâdüfî bir özelliğe dayanmayan ve fakat ancak ve ancak *"ferdin serbest irâde ve arzusuyla gönülden yaptığı bir seçîme"* dayanan bir *"milliyetçilik"* sistemidir. İkinci vecîbe olan, "ağır borç altına girmiş olanların *(ğârimin)* hissesi"ne gelince; bu da, sadece Kur'ânı Kerîm'de değil aynı zamanda Medine Şehir-Devleti'nin anayasasında daha da çok ayrıntılarıyla gösterilen *"sosyal sigorta"* mefhûm ve müessesesine işâret eder. Bu Medine anayasasında, her bir muhtar (: federe) insan topluluğu (meselâ kabile) ayrı bir ünite olarak ele alınmıştır; buna göre, bu ünite üyelerinden biri ağır bir tazminat borcu, meselâ kasda dayanmaksızın bir adamın ölümüne sebeb olma halinde ağır bir kan diyeti (tazminat) borcu altına girmiş olduğu takdirde, o ünitenin müştereken meydana getirdiği, müşterek meblâğ (fon)'dan bunun ödenmesi cihetine gidilir. Şüphesiz ki Muhammed A.S.S., az yukarda adı geçen kabile ünitesinin de kendi içinde bir *"sosyal sigorta"* bir *"yardımlaşma sandığı"* tesis ve teşkil etmesi için ısrâr göstermektedir.

899. Muhammed A.S.S.'ın *Benû Cifâl*'ler lehine, muhtemelen Hicrî 9. yıl civarında vermiş olduğu bir yazı(fermân) malûmumuzdur[1146]; bu yazı ile onların *İrem* bölgesinde sahip oldukları mülkiyet hakları ta-

---

1145. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 174
1146. *A.g.e.,* No. 176

nınıp kabul edilmektedir. Yine bu yazı, *Cuzâm*'lara ve *Sâ'd-Huzeym*'lere de birlikte hitâp etmekte ve onları da hükmü içine alarak vergi tarifelerini (nisbetlerini) gösterip, ganîmetin beşte biri(humus) ile birlikte, toplanacak diğer vergilerin Resûlullah'ın göndereceği vergi memuruna teslim edilmesi hususunu belirtmektedir[1147]. Fakat *Benû Cifâl*'in memur edildiği askerî seferle ilgili teferruat üzerinde herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Diğer kabileler:

900. İslâm ile ilişkiler kurmuş diğer bir çok kabileye dâir açık bilgilere de sahip bulunuyoruz. Bu insan zümrelerinin taşıdığı önemin azlığı bir yandan, diğer yandan bunlarla olan ilişkilerin birbirine benzeyen bir monotonluk içinde bulunuşu öyle zannediyoruz ki bunları bu sahifelerde sıralamaktan sarfı nazar etmemiz için yeterli sebebler olarak kabul edilecektir.

1147. *A.g.e.*, No. 177

Müşriklerle Olan İttifak Anlaşmalarının Lâğvı

901. İslâm topluluğunun Arabistan kabileleri ile olan ilişkilerini bir evvelki Bölümde görmüş bulunuyoruz. Bu dost ve müttefik kabileler arasında putperest-müşrik kalmış olanlar da vardı; hepsi de İslâm ile işbirliği halinde idi ve meselâ *Mudlic* ve *Huzâ'a* gibi kabileler, anlaşma metninde gösterilen şart ve maddelere bağlılık ve sadakat içinde kalmışlardır. Bununla beraber bu kabilelerin sînesinde İslâmın nüfûz ve tesirini görebiliyoruz. İslâmlaşan kabile mensupları, müşrik-putperest akrabaları ile sulh ve sükûn içinde yaşıyorlardı. Hicrî 9. yılın sonlarına doğru Resûlullah'a, önemli hükümler taşıyan bazı âyetler vahyedildi. Bu âyetler, 9. sûrenin yani *Berâet* yahut *Tövbe* adını taşıyan sûrenin 1-29. âyetleridir:

902. Bir evvelki yıl Mekke'yi *Feth*etmiş bulunan Resûlullah o yıl dâmadı Ali'yi Hac mevsiminde, Kur'ânda yerini alan bu sûrenin açıklama ve tanıtılmasını Arabistan'ın dört bir köşesinden gelen Hacılara yapmak üzere Mekke'ye yollamıştır. Bu sûrenin temas ettiği esas noktalar şunlardır:

1. Asıl varlık sebebleri arasında, sahip olduğu "dünya ve hayat anlayışı"(:Weltanschauung)'nı insanlar arasında yaymak ve bunun değer kazanmasına çalışmak da bulunan İslâm Devletinin temel yapısını İslâmî ideoloji teşkil etmesine rağmen, diğer gelişmiş-mütekâmil dînlerin müntesipleri lehine mühim bir hoşgörü tanınmıştır (bk. K.9/29). Bu değişik îmanlara sahip insanlar, hukûken İslâm Devletinin "vatandaş"ları ve "tebea"ları gibi kabul olunuyorlardı. Bizzat Resûlullah'tır ki bu îman ve vicdân hürriyetini *Yahudî, Sâbiî, Hıristiyan ve Mecûsî*'lere tanımış bulunuyordu. Hulefâi Râşidîn devrinde onun sahâbîleri aynı hoşgörü ve

hürriyeti, *Berberî, Budist* ve *Brahman*'lara da tanınmakta hiçbir sakınca görmediler, bu konuda bir güçlükle de karşılaşmaldılar[1148] Abbâsî devrinde yaşamış ve eserleri bize kadar gelen hukukçular, bu konuda gayet açık ve hattâ kesin olarak görüşlerini serdederler: Onlara göre, hattâ *"puta tapanlar"* ve *"Allah'ı inkâr edenler" de bu hürriyetten istifâde edebilirler*[1149].

2. Müşrik ve hattâ putperest bile olsa Gayrımüslimlerle akdetmiş oldukları anlaşma ve muâhedelerin hüküm ve şartlarına titizlikle bağlı kalıp icabını yerine getirme hususunda Müslümanlar, ilâhî emirlere sıkı sıkıya bağlıdırlar (K. 9/4 ve 7. ayetler).

3. Gayrımüslîmlerle yapılan ittifak anlaşmaları ebedî olmak üzere akdedilmemişlerdir: Şayet böyle yapılmışlarsa bundan kurtulmak lâzımdır. Kendileriyle müddetsiz anlaşmalar yapılmış Arabistan'daki kabileler için Kur'ânı Kerîm bunların belli müddetlere bağlanabilmeleri için yeni anlaşmalar akdetmek üzere dört ay müddet tanımıştı. Bizzat Resûlullah en fazla 10 yıl müddetli muâhedeler ve anlaşmalar yapmıştı.

4. İslâm ile İslâm olmayan arasında bir eşitsizlik söz konusu değildir; fakat üzerinde yaşadığımız şu dünya işleri arasında, her iki insan zümresinin yani Müslim ve Gayrımüslim zümrelerin, hem mahkemeler ve hem de mülkî veya askerlikle ilgili idarî makamlar önünde tam bir tarafsızlık içinde muâmele görmelerine bu eşitsizlik mâni değildir. Şu satırlarla üzerinde durduğumuz *Berâat* sûresinden bir evvel nâzil olan Kur'ânı Kerîm'in 5. sûre ve 2. âyetinde, *"birr"* (yani iyilik ve tasadduk) konusunda Gayrımüslimlerle bir "işbirliği" yapılması emredilecek kadar ileri gidilmiştir.

5. Aşağıda bulacağınız şu hüküm pek açık ve kesindir (bk. K. 9/6. âyet):
"... ve şâyet müşrikler arasından herhangi bir kimse senden ilticâ (sığınma) hakkı isterse, Allah'ın sözünü işitip anlayabilmesi gayesiyle bunu ona ver; daha sonra da (bu sığınanı) emniyet ve selâmet mahalline ulaştır".

6. Kâ'be, Beyt'ullah olarak sadece Müslümanların ibâdetlerine tahsis edilmişti; müşriklerin buraya girip putperest âdet ve usûllerine göre tapınmalarını yerine getirmelerine hakları yoktur (bk. K. 9/28. âyet). Diğer ifâde ile Medine, İslâm Devletinin siyasî işlerinin görüldüğü bir başşehir olması karşısında Mekke, ebediyete kadar İslamın dînî bir merkezi olarak seçilmiş bulunuyordu.

1148. Tirmizî, 19/31; İbn Mâce, 17/41; Şâfi'î, *Umm*, IV, 96
1149. Ebû Yûsuf, *Harâc*, s. 73 ve müt.; Sarahsî, *Mebsût*, X, 119

903. *Ebû 'Ubeyd*'in açıkladığına göre[1150], herhangi bir zaman sınırlamasına tâbi tutulmamış ittifak ve dostluk anlaşmalarının lağvedilip kaldırılması, *Huzâ'a* ve *Mudlic*'lileri İslâmın henüz içlerinde pek yayılmamış olduğu diğer bazı kabileleri hedef alıyordu. Bu lağvedilme işleminin, Arabistan putperestleri üzerinde onların İslâma girmeleri için icrâ edilen bir tazyik olmadığını söylemek mümkün değildir; ancak burada mevzû bahis olan ülkeler ne Arabistan dışı yerlerdir ve ne de Yahudi, Hıristiyan v.b. dînlere mensup Allah inancına sahip Gayrımüslimlerdir. Bu durum, bir aile babasının kendi yaramaz çocukları üzerinde gerçekleştirdiği tazyik gibi bir şeydir.

1150. Ebû 'Ubeyd, Ha. No. 448

Dînden Dönme: İrtidâd Ve Bazı Kabilelerin İsyana Kalkması

904. Muhammed A.S.S.'ın, Arap kabileleri arasında anarşinin tam ortasında Müslümanlardan müteşekkil dînî bir câmia kurmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasî güç, daha işin başından itibaren bazı kıskançlıkları da harekete getirmişti. Bunlardan bazıları öfkeden ateş püskürmekle yetinmişlerse de, daha çok cesâret gösteren diğer bazıları, Resûlullah'ı taklit etmeye ve ilâhî tebligâtı yaymaya memur bir "nebî" olduklarına dair iddialar ileri sürmeye başladılar. Daha evvel de gördük ki *Necd* bölgesinden *Havzat'ubn Alî,* İslâma geçmesinin bir şartı olarak Hükûmet iktidarının ikiye bölünmesini ilerisürmüştü. Onun bir akrabası olan *Museylime* de aynı şekilde hareket etmişti; fakat bu sonuncu, daha sonra daha da ileri gitmiş kendini ilâhî vahiyler alan bir peygamber olarak tanıtmaya başlamıştır.

905. Öyle anlaşılıyor ki gerek zırâı mahsuller ve gerekse sürü hayvanları üzerinden o zamana kadar Bedevîlerin hiç görüp bilmedikleri-zekât vergisi ödeme mecburiyetinin vazedilmiş olması, bu çeşit isyân ve ayaklanmaların ortaya çıkışında en mühim sebeblerden biridir. İslâmın henüz daha nüfûzunu tamamlamamış bulunduğu *Necd* bölgesi insanları üzerinde *Museylime* büyük bir tesire sahipti. Bu konuda, önce *San'â* şehrini işgal edip Muhammed A.S.S. tarafından tâyin edilmiş memurları buradan söküp çıkarmakla işe başlayan ve asıl adı *Zu'l-Hımâr 'Abhala* olan *el-Esved'ul-'Ansî*'nin kabilesi *Mezhic*'den de bahsetmemiz gereklidir. Bundan az sonra, Arabistan'ın kuzey-doğusunda *Tuleyhat'ul-Esedî* aynı iddialarla ortaya çıktı ve kendine katılan kuvvetleri *Samayrâ*'da topladı. Daha önce Ğatafân'lı bir kadın olan *Umm Kırfe*'den bahsetmiştik; bunun kızı *Umm Zemîl,* Medine'ye karşı tertiplenen bir ayaklanmanın başına geçmiştir[1151]. Bütün bu olaylar birbiri arkasına Hicrî 11. yılda ortaya çıkmışlardır.

1151. Tabarî, I, 1901

906. Resûlullah derhal harekete geçti ve ayaklanan bu zümrelere komşu olup da İslâma sâdık duran kabilelere önce mektuplar yazıp onlardan bu *sözde-peygamberler*'le vuruşmaya başlamalarını emretti. Tarihçi Tabarî'nin eserinde[1152], *Temîm, Himyer, Kays, Hanîfe* ve sair kabilelerine, ayrıca İran menşeli *Feyrûz, Dâzûe* gibi şahsiyetlere ve *Sumâmet'ubn Usâl* ve *Zibrikaan'ubn Bedr* ve başkaları gibi önemli kimselere gönderdiği 19 mektubun metni nakledilmiş bulunmaktadır: "İçine düştüğü hastalık, asla Resûlullah'ı dîni ile meşgul olmaktan alıkoymamıştır".

907. Yemenli *el-Esved'ul-'Ansî,* Resûlullah'ın vefatından bir gün önce öldürülmüştü. *el-Esved,* İran menşeli *Azâd* adında Müslüman bir yiğidin sayesinde ele geçirilmiştir; onun vasıtasıyladır ki İslâm Devletinin gönderdiği özel memurlar, onun oturmakta olduğu müstahkem hisâra girebilmişler ve ancak bu sâyede işini bitirebilmişlerdir. Bu âsî, Hadramut'tan Tâ'if'e kadar uzanan bölgelerin hâkimi durumundaydı.

908. Tıpkı *Museylime* gibi *Tuleyha* da Resûlullah'a bir mektup yazıp "onunla bir ittifak anlaşması yapmak üzere" teklifte bulunmuştur. Fakat bu her iki isyancının da başlattığı ayaklanma devam etmiş ve buna ek olarak Resûlullah'ın da o sırada vefat etmiş bulunması diğer bir takım karışıklıkların zuhûruna sebeb olmuştu: 'Umân'da *Zu't-Tâc Lakît'ubn Mâlik,* (el-Esved'in ölümünden sonra) Yemen'de *el-Eş'as'ul-Kindî,* Ğatafân'lılar arasından çıkan *Umm Zemîl*(veya Umm Ziml) *bintu Umm Kırfe* ve nihayet aynı kabilenin içinden zuhur eden bir kadın olan Temîm'li *Secâhî.* Bu sonuncu kadın, kendisinin bir dişi peygamber olduğunu da iddia etmekteydi.

909. Klasik devir Müslüman yazarlarından *el-Vâkıdî* telif ettiği *Kitâb'ur-Ridde* (Dînden Dönme Kitabı) adlı eserinde, bu gibi karışıklıkların yegâne sebebinin "vergi ödeme mecburiyetinin konulması" olmadığı sonucuna varmış bulunmaktadır: Ona göre, bunlarda şahsî ve subjektif bir takım sâikler de bir rol oynamıştır. Bütün bu olayları ayrıntılı bir biçimde ortaya koyma ve Hilâfet makamına getirilen *Ebû Bekr* R.A.'ın bunların karşısında nasıl durduğunu gösterme, bizi asıl konumuz olan Muhammed A.S.S.'ın hayatı ve faaliyetini göstermemizden hayli uzaklaştıracaktır. Resûlullah vefat etmezden önce, bu konuda takip ettiği politikanın esaslarını ortaya koymuş ve hattâ olaylar arasında takip edilmesi lâzım gelen yola dâir bir tatbikât da bırakmıştı. *Ebû Bekr*'in yaptığı şey sadece buna devam etmek olmuştur. *Taberî*'nin verdiği bilgiye göre Yemen'de yerleşmiş kalmış olan İran menşeli *Ebnâ*'-

1152. *A.g.e.,* I, 1798

ların başkanı *Cuşeyş'ud-Deylemî*'ye Resûlullah'ın gönderdiği mektupta şunlar buyurulmaktaydı:

> "... Dîne sıkı sıkıya bağlanmak ve savaşmak üzere davranmak, ister suikast ister açıktan vuruşmak suretiyle *el-Esved*'den kurtulmak ve Resûlullah adı ve aşkına yardımda bulunmaya davet suretiyle mü'min ve muktedir bütün insanların getireceği yardımı bu işte kullanmak..."

910. Alınan bütün bu tedbir ve girişilen muhtelif teşebbüsler sayesinde Arapların anarşik cemiyet bünyesi, sağlam ve dayanıklı bir Devlet yapısına inkılâb etmiş oluyordu; bu durum muvacehesinde artık yapılacak şey, bir takım reaksionerlerin, ortaya konan yeni nizamın ters döndürülmesine kalkışmalarını önlemek ve sonunda bir defa artık kurulmuş bulunan bu yeni Devlet ve cemiyet nizam ve teşkilâtının onlar tarafından kabul edilmesini beklemek lâzım geliyordu. Gerçekten de bu çeşit tepki ve karşı koyma hareketleri, Resûlullah'ın ömrünün son aylarında açık ve seçik bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştı. Gerek Resûlullah Muhammed A.S.S. ve gerekse onun yerini alan Halife *Ebû Bekr* R.A., sükûnet içinde ve fakat enerjik bir şekilde davranmışlardır. Sonunda elde edilen başarı, insanlık tarihinde cereyan eden bubüyük inkılâb ve islâhat hareketini yok olup gitmekten kurtarmış ve bu İlâhî Hareketin bütün dünyaya hitâp edebilmesi için gereken yolu açmıştır.

Yahudilerle İlişkiler

911. Bazı hallerde Yahudi(:Juif) ile İsrail'li(:İsraelite) terimleri arasında bir tefrik yapılırsa da, biz bu bölümde her iki ıstılâhı da birbirinin eşanlamı olarak kullanacağız. Tamamen akrabalık bağları ve temeli üzerine oturması itibariyle Yahudi zümresi, bugün yeryüzünde mevcut milletler arasında en eskiler'den birini teşkil eder. Bu millet, her biri de heyecan ve canlılık içindeki kendi dîni, kendi edebiyatı ve kendi tarihine sâhip durumdadır. Yahudilerin atası, *İsrael* lâkabıyla anılan *Yâkub* Peygamber'dir ve kendisi *İbrâhîm* Peygamber'in torunudur. Bilindiği gibi *İbrâhim Peygamber*'in çıktığı yer Mezopotomya'dır ve onun Vahdâniyyet esası üzerine tebliğ ettiği dîn, Bâbil Kıralı *Nemrud*'un öfkesini üzerine çekmesine sebeb olmuştur. Günümüzde bazı bilginler, bu *Nemrud*'un, önemli kanunlar yürürlüğe koymuş olan *Hammurabi* olduğu kanaatindedirler; vazettiği kanunların üzerine yazılı olduğu taş bugün Paris'teki *Louvre* Müzesi'nin en güzel ve kıymetli âbidelerinden birini teşkil etmektedir. Arabistan, Suriye, Mısır gibi Orta Doğu'nun hemen bütün ülkelerinde *İbrâhim A.S.* ile ilgili hatıralara raslanır. Kendisinin kabri olarak Filistin'deki *Halîl* şehrinde mevcut bir kabir gösterilmektedir. Bu durum karşısında biz, bütün bu saydığımız ülkelerde ondan gelen bir takım nesillerin mevcudiyetini görmekten hayrete düşmüyoruz. İslâmî kaynaklarda verilen bilgilere göre, hassaten Kur'ânı Kerîm'in 12. sûresi, *Yâkub*'un oğulları arasında çıkan bir kıskançlık, ailenin Mısır'a göç etmesinde asıl rolü oynamıştı; *Yâkub*'un gözde oğlu *Yûsuf*, sonunda kardeşleri tarafından gezginci kervan tüccarlarına satılır. İçine girdiği şartlar icabı ilâhî takdir *Yûsuf*'u, Suriye menşeli olup Mısır'da Milâttan Önce 1700-1580 yılları arasında iktidarda kalan *Hiksos* Hânedanından gelen bir Mısır Hükûmdarının(:Firavun) emrinde çalışan bir Mâliye nazırının hizmetine sokar. O sırada iktidardaki yöneticiler sınıfının bir nevi memleketlisi durumunda olan *Yûsuf*, sonunda Mısır Mâliye nazırı da olmuştur. *Yûsuf* gibi gerçekten namuslu ve kabiliyetli bir insanın idaresi altında Firavunlar idaresi refaha ulaştı. *Yûsuf*, kıtlık ve

bereket yıllarının belli devrelerde birbiri arkasına sıralandığını müşâhede ettiğinden, ülkede muazzam miktarlara varan hubûbat stoku yapmıştı. Büyük bir kıtlık esnasında *Yâkub'*un diğer oğulları, yiyecek bir şeyler bulabilmek ümidiyle Mısır'a çıkageldiler. *Yûsuf* böylece kardeşlerini tanıdı ve sonunda bütün aile, eski ve yaşlı akrabalar da dahil Mısır'a göçetmiş oldu.

912. Kısa zaman sonra Suriye asıllı bu *Hiksos* Hânedanının yerini Mısır'lı Firavunlar Hânedanı almıştır; bu değişikliğin tabiî bir sonucu olarak dünün gözdeleri, ertesi günün mağdurları ve zulüm görenleri haline gelivermişlerdir. Milâttan Önce 1580 yılını *Hiksos* Hânedanının iktidardan düşürülüşü yılı olarak alır da, M.Ö. 1260 yılını Mısır Hükûmdarı II. *Ramses* zamanında Yahudilerin Mısır'dan Çıkışı*(: Exode)* tarihi olarak kabul edersek, bu duruma göre içlerinde bilhassa İsrâîl Oğullarının önemli bir yer tuttuğu *Kenânî'*lerin Mısır'da takriben üç asır süren bir eziyet ve cefâ devresi geçirdiklerini görürüz. Mezkûr *Ramses,* I. *Siti'*nin oğlu ve onun yerine geçmiş bir Hükûmdar'dı; dendiğine göre 1330'dan 1260 yılına kadar olmak üzere 70 yıl Mısır'da hükmetmiştir. Kur'ânı Kerîm'de belirtildiğine göre bilhassa bu Hükûmdar, *İsrâîl* Oğulları için pek şiddetli davranmıştır. Firavun'u iknâ etme çabalarının boşa gitmesi üzerine, birlikte kumanda mevkiinde bulunan *Musâ* ve *Harûn'*un idaresi altında kitle halinde Mısır'ı terkedip, buradan çıkıp gitme kararı aldılar. Bu terkediş, aynı zamanda Mısır'da hem el san'atlarında çalışanlar ve hem de toprağı işleyen ellerde bir eksilmeyi de ifade ediyordu. *Ramses* bunların kitle halinde çıkıp gitmelerine mani olmak için Ordu'sunun başında peşlerine düştü ise de suda boğularak ölmüştür. *Nil Nehri* mi, yoksa *Kızıl Deniz* mi olduğu hususunda bir açıklık taşımamakla birlikte Kur'ânı Kerîm'de(10/92) Firavun'un cesedinin mutlaka kurtulacağı kaydedilmiş bulunmaktadır. Kur'ânı tefsir eden Müslüman ilim adamları bu âyeti nasıl açıklayacaklarını, 1881 yılına kadar pek bilememişlerse de, o yıl *Ramses'*in mumyalanmış cesedinin keşfedilmesi ile durum kendiliğiden açıklığa kavuşmuştur; bu mumya bugün Kahire Müzesi'nde teşhir edilmektedir[1152/1].

913. Kur'ânı Kerîm'de yer alan âyetlerden anlaşıldığına göre (bk. K. 5/23-29), *Mûsâ* Peygamber halkı ile birlikte yerleşmek üzere Filistin

---

1152/1. Elinizdeki bu kitabın ilk tabının bu ve aşağıda gelen 920. paragraflarında, eski Mısır medeniyeti ve tarihi üzerinde tanınmış âlimlerin çalışmalarına dayanmak suretiyle, eski Mısır Hükûmdarlarından *Ramses*(: Ra'mses)'in boğulmak suretiyle ölüp giden bir Firavun olduğunu nakletmiştim. Bugün konu ile ilgili bir kısım âlimler, boğularak ölen Firavun'un, *Ramses'*in yerine geçen oğlu, yani *Mineptah* olduğunu söylemektedirler. Bu görüş anlaşıldığı-

na göre iki sebebe dayandırılmaktadır: *1.* Tevrat'taki kayda göre (Çıkış, 2/23 ve müt.) *Mûsâ* peygamber *Medyen* şehrine sığındıktan bir müddet sonra Firavun ölmüş ve bundan sonradır ki *Mûsâ* yeniden Mısır'a avdet ederek yeni Mısır Hükûmdarından, İsraillilerin Mısır'dan çıkmaları için müsaade etmesini istemişti. 2. Arkeologların bulduğu bir mezar taşı vardır ki bunun kitâbesinde, "İsrâillilerin kökünü kazıdığı ve geride artık onlardan bir iz bırakmadığı" için *Mineptah* övünüp böbürlenmektedir. Ancak bu ifâdeler karşısında bir takım meseleler de doğacaktır; şöyle ki: Gerek Tevrat'ta (Çıkış, 2/11-15) ve gerekse Kur'ânı Kerîm'de (28/14-22), *Mûsâ* kazaen bir Mısırlıyı öldürüp *Medyen* şehrine kaçıp sığındığında daha henüz genç bir çocuktu. Daha ilerki bir Bâb'ında Tevrat bu konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir (Çıkış, 7/77):

"Firavun'la görüşüp konuştuklarında *Mûsâ* seksen ve (büyük kardeşi) *Hârûn* seksen üç yaşındaydı".

Bu duruma göre *Mûsâ* Mısır dışında elli seneden fazla yaşamış olmaktadır; buna ihtimal vermiyoruz. Tevrat'ın bu cümlesini: "Mûsâ o sırada otuz (kırk?) yaşında ve kardeşi ise ondan üç yaş daha fazla idi" şeklinde anlamak gerekir ki böylece Firavun'un yaşı da ortaya çıkmaktadır. Kur'ânı Kerîm'de ise kıssanın bu bölümü iknâ edicidir (28/27-32); kıssaya göre: "Kaynatası yanında 8-10 yıl hizmet ettikten sonra) *Mûsâ* vakte erdiğinde ailesini de yanına alıp yola çıktı ve yolda *Sînâ*'da Firavun'a gidip ona dînini anlatmak ve bildirmek üzere İlâhî emri almıştır". Kıssanın anlatılışındaki bu görünüşe göre, bu Firavun aynı Firavun'dur; gerçekten de Kur'ânı Kerîm'e göre (26/18-19) Firavun ona şöyle hitâp etmiştir:

"- Sen küçücük bir çocuk iken biz seni alıp yetiştirmedik mi? Ve sen ömrünün bir çok senelerini bizim aramızda geçirmedin mi? Sonra da yaptığın şeyi yaptın ve sonunda kıymet bilmeyin (nankör)'lerden oldun..!"

(Medyen, Akaba şehrinin güneyinde ve bugünkü Saûdî Arabistan sınırları içinde kalan bir şehirdir). Mineptah'ın mezar taşına gelince, bu konu ile ilgili bilgileri Abd'ul-Vehhâb en-Neccâr'ın kitabından nakletmek isterim (*Kısâs'ul-Enbiyâ*, Kahire (2. neşir) s. 203); şöyle ki:

"3 metre 14 cm. yüksekliğinde her iki yanında, aynı devirlerden gelen değişik kitâbelerin bulunduğu granit bir taştır; 599 sayı ile kayıtlıdır. Bu kitâbelerden biri, III. *Amenhotep* (acaba Amènophis mi demek istiyor?) devrinden gelmektedir ve kendi putu için yaptığı şeyleri açıklamaktadır; taşın diğer yanındaki kitâbe ise *Mineptah*'dan bahseder ve onun Libyalılar ile Filistinliler karşısında elde ettiği büyük zaferleri dile getirir; şunları da ekler: "İsrâil oğulları tuzla buz oldular ve böylece onların kökü kazındı". Fakat bu nokta şüpheleri üzerine dâvet etmektedir: Acaba niçin bu büyük zaferlerin anısı özel bir âbide üzerine kakılmamıştır da böylesine daha eski devirden gelen bir anıtın üzerine ek-

lenmiştir? Mısırlı ilim adamı mütehassıslar şöyle düşünmektedirler: "Onlar, çok zaman sonra millî bir utanç konusunu silip kaldırmak istediler ve dışardan gelen bu yabancı İsrailliler karşısında Firavun'un uğradığı mağlûbiyeti ört-bas etmek için tarihi de saptırıp bozmaktan çekinmediler ve Mısır'da artık bir tek İsrailli kalmayacak şekilde bu halk unsurunun kökünün Mısırlılar tarafından kazındığını göstermek istediler"

Hatırlatmak için şunu da ifâde edelim ki 1976 yılında aylarca açık tutulan bir Ramses Sergisi Paris'te tertiplenmiş ve bu sergiye bizzat II. *Ramses*(: Ra'msc˯)'in n umyası da getirilerek teşhir olunmuştur; asıl maksat ise, yavaş yavaş bozulmakta olan bu mumyanın gitgide tahrip olmasını önleyecek bir çâre bulunmasıydı. (Bu olayla ilgili olarak bk. *Le Monde* adlı günlük gazete, Paris, 25 Septembre 1976, s. 31, sütûn 2; 3 Fevrière 1977, s. 20, sütûn 2-6).

La Bible, le Coran et la Science (Paris 1976, s. 239-240) adlı eserinde Maurice Bucaille, "II. *Ramses*'in bu mumyasının 1881 yılında keşfedilmesi sırasında bile, bedeni üzerinde bir takım bozulma alâmetlerinin görüldüğünü ve uzun müddet söylenmekle beraber nihâyet şimdi son zamanda bu bozulmanın tıbbî bir incelemeye tabi tutulmasının kararlaştırılmış olduğunu ve bunun için Fransız hekimlerin mumyanın bedeninden bazı parçalar aldıklarını" beyân ve ifâde etmektedir ki eserin yayınlandığı yıl olan 1976'da bu teşebbüsten henüz bir netice elde edilememişti. Aynı yazar Bucaille, Septembre 1976'da Fransa'nın Dijon şehrinde yayınlanan *Archeologia* adlı derginin 30-38 nci sahifelerinde neşrettiği "Momies pharoaniques et ètudes médicales" adlı makalesinde konuyu tekrar ele almakta, birçok resimle birlikte, röntgen filimlerini de neşretmiş bulunmaktadır. Röntgen şuâlarıyla yapılan tesbitlere dayanmak suretiyle yazar, II. *Ramses*'in bedeninin tam ve normal olduğunu, buna mukabil oğlu *Mineptah*'ınkinde ise âni bir ölüme sebeb olacak şekilde derin bir kafatası göçüklüğü bulunduğunu açıklamaktadır. Yine o demektedir ki ne *Ramses*'in ve ne de oğlu *Mineptah*'ın mumya cesetlerinde, uzun müddet suda kalmış olduklarına dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. Yazar Bucaille, şayet bir suda boğulma söz konusu ise bunun uzun süre suda kalındıktan sonra çıkarılma şeklinde karşılanmaması gerektiğini düşünmektedir (herhalde etrafında bulunan muhafız ve yardımcılar, cesedi sudan kısa zaman içinde çıkarmış olmalıdırlar).

Bizim görüşümüze göre bütün bu îzahlar, Tevrat'ın Çıkış bölümünde sözü edilen ve boğulduğu bildirilen Firavun'un, *Mineptah* adını taşıdığı hususunda iknâ edici değillerdir. Zîra, Tevrat'ta anlatılanlar bir kenara konduğu takdirde bu defa da mumyaların tıbbî tetkikinin, boğulduktan sonra kısa zaman içinde sudan çıkarılanın *Ramses* değil de *Mineptah* olduğunu göstermeye yetmediği gerçeğini kabul etmemiz gerekecektir. Kafatasındaki ezik-lik suda boğulmayı ispatlamamaktadır. *Hieroglif* yazısıyla yazılmış *Minep-*

yolunu tuttu ise de Yahudiler, bu ülkede oturmakta olan Araplardan korkup başkan mevkiindeki *Musâ* Peygamber'i dinlemeyi reddettiler.

---

tah'a ait kitâbe, *Ramses*'in *Kadeş* savaşı sonunda *Hitit*'ler karşısında elde ettiği büyük zaferi anlatan kitâbenin aynı üslûp özelliklerini taşımaktadır ki bu savaşta sadece düşmanın ilerleyişi durdurulabilmiş ve Hitit'liler tarafından işgal edilmiş olan *Kadeş* şehri devamlı onlar elinde kalmıştır. O halde *Mineptah*'a ait kitâbe, İsraillilerin çıkıp gittiklerini kamufle etmekten başka bir şey değildir. Şâyet *Minephtah* bizzat suda boğulan Firavun olsaydı, bu kitâbeyi granit mezar taşına onun yerini alan Mısır Hükûmdarının kaktırması gerekecekti. Bu kitâbe İsraillilerden bir halk topluluğu olarak bahsetmektedir. Gerçekten de onlar Çıkış olayından önce Mısır'da, olay sonrasında ise *Sînâ* çölünde bulunuyorlardı. *Mineptah*'ın önüne çıkanı yakıp yıkan askerî seferi şayet Mısır üzerine, ve ayrıca bu sefer, girişilmiş olan eziyet ve işkencelerin bir devamı ve en son perdesi idi ise "Mısır'dan Çıkış" denen olayın vukû bulmaması icab ederdi, zîra, bu çeşit harplerden sonra "Mısır'dan çıkacak" bir tek İsrailli hayatta kalmayacaktı. Şayet *Mineptah*'ın bu seferi, suda boğularak ölen eski Firavun'un intikamını almak üzere *Sînâ* bölgesi üzerine doğru tertiplenmiş olsaydı bu halde Tevrat bundan mutlaka bahsedecekti; tam aksine, bir kelime sarfetmemektedir. O halde şu sonuç kaçınılmaz olmaktadır ki, İsraillilerden bir tek kişinin bile kalmadığını ifâdede bu Çıkış olayı edebî bir kelâmdır. *Mûsâ*'nın *Medyen*'de oturduğu sırada Mısır'da bir Firavun'un öldüğüne dair Tevrat'ta geçen anlatım (Çıkış, 2/23) hakkında R.P. de Vaux, "bu anlatım'ın kaynağından şüphelendiğini" söylemekte ise de, Bucaille bu tarihî olayı kabul etmektedir (*La Bible, le Coran...*, s. 232).

Ne karın boşluğunda iç organları ve ne de beyni kafatasında bulunan üç bin senelik mumyaların tabiî bir ölümle mi, yoksa bir suda boğulma neticesi mi hayata vedâ ettiklerini söylemek imkânı bulunmamaktadır. Şâyet bir gün, İsrâil oğullarına zulüm ve işkence edenin bu Firavun *Ramses* olduğu ve sonradan onun yerine geçen *Mineptah*'ın zamanında ise bu mazlûm insanların kitleler halinde Mısır'ı terkettikleri ispat edilirse —ki elimiz altında bulunan ultra-modern teknik vasıtalarla mumyalar üzerine yapılan çok sayıdaki tetkiklere rağmen hâlâ ispat edilememiş bir durumdadır— Kur'ân'ı Kerîm'in, yine de bu konuda hiç bir şey söyleyemeyen fakat sadece müphem bir işârette bulunan tarih ilminin işini kısaltıp kolaylaştırmış olduğu söylenebilecektir. *Mineptah*, babası *Ramses*'in ömrünün sonlarına doğru saltanat nâibi(: veliaht) olması dolayısiyle, *Mûsâ* peygamberi, Firavun'un sarayında bir "hizmetçi" yahut "vazifeli" olarak tanımış olması gerekmektedir; işte bu sebeptendir ki o, Mûsâ'ya şöyle hitâp etmiş olabilir:

"— Sen henüz küçücük bir çocuk iken biz seni alıp yetiştirmedik mi?... ve sonunda kıymet bilmeyen (nankör)'lerden oldun!.." (K. 26/18-19)

Bu reddedişin bir ilk cezası olarak 40 yıl boyunca çölde kalmaya mecbur oldular. Bu zaman zarfında *Hârûn* ve *Mûsâ* vefat ettiler. *Tevrât*'ta zikri geçen kıssa(bk. Samuel, 15/1-3) Kur'ânı Kerîm'de yer almamıştır. *Tevrât*ta belirtildiği gibi şayet bu İsrâîl Oğulları, Filistin'de yaşayan *Amâlika*'lı Arapları "kadın-erkek, çocuk-bebek, öküz-keçi, deve-eşek" hiç birbirinden ayırmaksızın kılıçtan geçirip, dışardan gelen bu yabancılar istilâsına karşı sırf vatanlarını savundukları için onları yok etmişler-

---

İşte bu II. *Ramses*'in *Mûsâ*'yı *Nil*'den çıkarıp kurtaran ve onu yetiştiren ve sonra da onu Ordusu başında tâkip eden ve fakat "Sazlı Deniz"(: Nil)'de boğulup ölen Firavun olduğu ihtimalini geçici olarak zihnimizden geçirmeye devam edelim; bu arada hatırımızda tutalım ki içinde henüz bebek durumundaki *Mûsâ* bulunan sandalı *Nil*'in sazlıkları arasına bırakıp salıveren *Mûsâ*'nın annesidir (Çıkış, 2/3). *Kızıl Deniz* kıyılarında sazlıklar bulunmaz. *Medyen*'de bir müddet oturduktan sonra tekrar Mısır'a Firavun'la görüşmek üzere döndüğünde *Mûsâ*'nın içinde bulunduğu nakledilen 80 yaş, öyle anlaşılıyor ki onun daha çok vefat ettiği zaman sahip olduğu yaş'tır. Zîra, kazaen bir Mısır'lının ölümüne sebeb olduğunda diyelim ki 30 yaşında bulunsun; *Medyen*'de ise on yıl süre ile oturmuştur ve sonra "Çıkış"ı müteakip yaklaşık 40 sene de çölde kalmıştır (bk. K. 5/26). Tevrat, Çıkış bölümünde, "*Medyen*'den döndüğünde 80 yaşındaydı" (Çıkış, 7/71), ve "*Moab* çölünde vefat ettiğinde 120 yaşındaydı" (Tesniye, 37/7) derken, onun Çıkış'tan sonra ömrünün kırk yılını çölde geçirdiğini zımnen kabul ve ifâde etmektedir! Nakledildiğine göre *Ramses* 67 yıl saltanat sürmüştür; bundan kendisinin 90-100 yaşlarında öldüğü sonucu çıkarılmaktadır (Bucaille, Momies, s. 34). Benim gibi konuda âcizliği belli bir kimsenin saygısızlığı hoş görülürse diyebilirim ki, *Ramses*'in mumyasında görülen dişlerin ekserisinin tam ve mükemmel oluşu ve yüz şekli, bu ilerlemiş yaşa işâret etmemesi dolayısiyle bu görüşe katılma imkânını bize vermemektedir. Buna rağmen fikrimizde ısrarlı da olmadığımızı belirtmek isterim. Ayrıca *Ramses* gibi dik kafalı bir Firavun için, rahatı temin edilmek şartıyla bir harp arabasına yerleştirilerek Mısır'dan çıkıp kaçmakta olan İsrâil Oğullarının peşine ilerlemiş yaşına rağmen düşmesi imkânsız sayılmamalıdır. Söz konusu mumyalar, Yukarı Mısır'da, *Nil* nehrinin doğu sahili üzerinde kurulu *Thèbes*'de bulunmuştur. *Mûsâ*'nın bu "Çıkış" ve göç'ünün *Ramses*'in oturduğu şehirden hareketle başlatıldığını kaydeden Tevrat'taki anlatım kabul edilecek olursa bu takip esnasında Firavun'un *Thèbes*'de yahut *Nil* deltasında kurulu, Kuzey Mısır'ın başşehrinde bulunduğunu izah etmek çok zor olacaktır. Yahudilerin bu "Çıkış"larının başladığına dair haber kendisine ulaştığında Firavun'un onlardan hayli uzak bir bölgede bulunması gerekmektedir. Daha açık bir ifâdeyle, şâyet Mısır hükûmdarı Firavun, o sırada, "Çıkış"ı yapan İsraillilerin yaşadığı şehirde bulunuyor idi ise, bu insanların kitleler halinde kalkıp onun gözleri önünde bu göç'e cesaret edemeyeceklerini mütâlea edebiliriz.

se, zulme uğramış bu mağdûr insanların bir gün gelip, bu yolda kurban edilen uluslarının intikamını almak isteyecekleri muhakkaktır; mâruz kaldıkları bu durumun onları bu yola iteceği kolayca anlaşılır. Bu mücadeleler sonunda *Tâlût* (yahut Kıral) *Saül* tarafından Yahudi Hükûmdarlığının burda nasıl kurulduğuna ve sonra Dâvud ve Süleymân Peygamberler tarafından nasıl pekiştirilip sağlamlaştırıldığına ve nihayet bu ülkede çıkan iç savaşlar sebebiyle önce ikiye bölünüp, sonra da Doğu'dan Irak tarafından ve Kuzey'den Suriye tarafından gelen hücumlara mâruz kaldığına dair Kur'ânı Kerîm'de bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak bu konuda Kur'ânı Kerîm'de, vaktiyle Araplara ait büyük mâbedin bulunduğu mahal olan *Sion*'dan Yahudileri çıkarıp atanın adını hiç bir şekilde zikretmemekle birlikte, tamamen dışardan gelmiş bir takım yabancı hükûmdarların tarihte gördüğümüz *Nabukodonosor, Herod, Antiokus, Titus* gibilerin istilâlarına kısa bir şekilde imâda bulunmaktadır (bk. K. 17/4-5). İşte Yahudiler, bu şekilde *Sion*'dan defalarca çıkarılıp atılmalarından sonra küçük veya büyük insan bölükleri halinde yeryüzünün muhtelif bölgelerine dağılıp gitmişlerdir; gittikleri bu yerler arasında Arabistan da vardır ki konumuz icabı bizi bunlar alâkadar edecektir.

İslâm'dan Önce Yahudiler:

914. Arap Yarımadası'na Yahudi Cemâatinin ne zaman gelip yerleştği bilinmiyor. Kur'ânı Kerîm'de Yemenli Kıraliçe *Sebe*'nin *Süleymân* Peygamber'e yaptığı ziyaret nakledilmektedir[1153]. İslâmın ortaya çıktığı senelerde Arap Yarımadası'nın dört bir köşesinde Yahudileri görüyoruz: Bunlar, ferdî olduğu kadar küçük câmialar halinde ve mütesânid, sağlam insan toplulukları halinde Akaba Körfezi'ndeki *Eyle* limanından Yemen ve 'Umân'ın en ücrâ köşelerine kadar, Medine'den Bahreyn'e kadar uzanan bölgeler üzerine yayılmış vaziyetteydiler. Bu insanları *Maknâ*'da, *Vâdiy'ul-Kurâ*'da, *Teymâ*'da, *Fedek*'de, *Tâif*'de kısaca bütün "şehirlerde" olduğu kadar fuarlarda ve hareket halindeki kervanlarda görmekteyiz.

915. Mekke'de hemen hemen hiç yoktu denebilir; ve fakat bu bölgede her yıl toplanan fuarlarda, bilhassa *'Ukâz*'da sadece ticârî mallar satarken değil ve fakat aynı zamanda kendilerini, saklanmış veya kaybolmuş şeylerin nerede olduklarını keşfedip bilen yahut istikbâli okuyan kâhin'ler olarak pek güzel ve pek bol para kazanan insanlar olarak müşâhede etmekteyiz. Bunlar "Ehli Kitâp" bir ulus olarak,

1153. *K.* 27/20 ve müt.

okuma-yazmadan nasibini alamamış ve gönlü saf Bedevîler üzerinde özel bir nüfûz ve itibar kazanmış durumdaydılar.

916. Sadece Arap tarihçilerinin söylediklerinden değil ve fakat meselâ *Casanova*[1154] gibi bazı Batılı araştırmacı âlimlerin çalışmalarından çıkardığımız sonuçlara göre, Milâdî 6. asrın başlarında Yahudi ve Hıristiyanlar, büyük bir şahsiyetin zuhûr etmesini, son peygamber olarak bu şahsiyetin insanlığın muhtaç olduğu eksik tarafları gelip tamamlamasını beklemekteydiler. Muhammed A.S.S.'ın hayatı ve faaliyetine dair kaleme alınmış ilk arapça kaynaklarda izahı zor bir güçlük göze çarpar: Bu kaynaklar bir yandan, yakın bir zamanda bekledikleri peygamberin zuhûr edip geleceğini ve kendilerinin ona tâbi olacaklarını ve onunla birlikte bütün düşmanlarını yok edeceklerini Medine'li Yahudilerin sık sık hasımlarına karşı söylemek suretiyle onları tehdit ettiklerini kayderlerler[1155], diğer yandan da aynı kaynaklar, Yahudilerin bu Peygamberi beklediklerini ve fakat ona tabî olup onun yolundan gitmek için değil de, doğar doğmaz ona bir suikast tertipleyip öldürmek için bekleştiklerine dair bir takım anlatımlar da naklederler[1156]. (Acaba Yahudiler, kendileri için olacağı evvelde söylenmiş felâketleri bertaraf etmek için mi onu öldürmeye hazırlanıyorlardı?). Kaynaklarda nakledilir ki bir gün *'Ukâz* panayırında Muhammed A.S.S.'ın *süt anası,* emzirmekte olduğu çocuğu bir Yahudi *kâhin*'e gösterdi; kâhin bu süt çocuğunun hemen öldürülmesi için arkadaşlarına haber saldı is de süt-ana çocukla birlikte savuşup kurtuldu. Daha sonraki senelerde Muhammed A.S.S., amcası ile birlikte bir ticaret kervanının başında yola çıktığında bu kervan Filistin'e kadar yol aldıktan sonra geri dönmeye mecbur olmuştur; zîra, bir takım Hıristiyan râhip ve papazlar, Muhammed A.S.S.'ın amcasını, bu genç çocuğu şayet raslayıp görürlerse Yahudilerin öldürebilecekleri hususunda îkaz etmişlerdi. Acaba bu anlatımların tarafgîr bir şekilde kaynaklara geçtiğini düşünmemiz mümkün müdür? Veyahut da madem ki bu insanlar beklenen Peygambere karşı gösterdikleri, daha doğrusu gösterecekleri tutumda birbirlerinden farklı niyet ve davranışlara sahiptiler ve madem ki kaynaklardaki bu bilgiler tarafsız, sahîh ve doğru tarihî bilgilerdir, o halde bu farkların bu gibi davranışlara sahip muhtelif insan zümrelerinin ayrı ayrı kendilerine has davranış ve tutumlarından ileri geldiğini söylememiz mümkün müdür? Bu konu üzerinde daha fazla durmamayı tercih ediyoruz.

1154. *Mohammed et la Fin du Monde*, s. 28
1155. İbn Hişâm, s. 286 (Hıristiyanlar hakkında ise bk. s. 107); ayrıca bk. *K.* 2/89
1156. İbn Hişâm, s. 116; İbn Sa'd, 1/I, s. 21

İslâmın başlangıcında Yahudiler:

917. Bütün insanlıkla ilgili ilâhî bir tebliğ vazifesini (Risâlet) üzerine almış ve bizzat kendisi, her zaman ve her yerde "en mükemmel ve en güzel tutum ve davranış örneği" *(:Usve Hasene)* olmak mecburiyetini de yüklenmiş bulunan Muhammed A.S.S. aynı zamanda şu dünyada hâdiselerin sebeb netice düzeni içinde cereyan etmekte oluşu hakikatını da nazarı itibara almak mecburiyetindeydi. Kur'ânı Kerîm'in bir çok defalar belirttiği gibi, *"bütün insanlığın tamamı için gönderilmiş"* olması muvâcehesinde Muhammed A.S.S.'ın taşıdığı şahsî mes'ûliyet sınırlıydı; daha işin başında o Kur'ân'da yer alan şu ilâhî emri almıştı[1157]:

> "En yakın aile mensuplarını îkaz edip bildir!.."

Önceleri gizli olarak yapılan tebliğ, bir müddet sonra alenî ve açıktan yapılmaya başlandı[1158]:

> "O halde sana bildirilen şeyi sen, açıktan tebliğ et!.."

Ve nihayet Muhammed A.S.S.'ın bütün yeryüzü ve kâinatta taşıdığı tebliğ sorumluluğu şu deyimlerle belirtiliyordu[1159]:

> "İşte bizim indirdiğimiz mubârek, kendinden evvel gelmiş olanı tasdik edip doğrulayan, Şehirler anasını *(Umm'ul-Kurâ,* İlâhî Dînî Başşehir, yani *Mekke)* ve onun etrafındaki insanları senin îkaz edip bildirmen için bir Kitâb..."

918. Acaba Muhammed A.S.S. tarafından îkaz edilip ilâhî emirlerin ve Allah'a itaatsizliğin doğuracağı âkıbetlerin bildirilebileceği bir takım Yahudiler bu bölgede oturuyorlar mıydı? İslâm tarihçileri bu zümre insanların Mekke'de mevcudiyetlerine dair bir bilgi vermezler ve gerçekten de bu durum, Kur'ânı Kerîm'de yer alan bazı âyetlerin yapı ve bünyelerindeki bilgilerden de çıkarılabilir. İslâm tarihçilerine göre, Kur'ânı Kerîm'in Hicretten Evvel nâzil olan 86. sûresinin hiç bir âyetinde: *"Ey İsrâ'îl Oğulları"* şeklinde bir hitâp ve seslenişe raslamıyoruz. Bu âyetlerdeki sesleniş dâima: *"Ey Âdem Oğulları!"* yahut *"Ey İnsanlar!"* tarzındadır. (Bu arada söyliyeyim ki K. 20/80. âyette *"İsrâîl Oğulları"* terimi geçmekte ise de bu bir hitap ve sesleniş değil, bir kıssa içinde Yahudilere işâret için kullanılmış bulunmaktadır). Bilinmektedir ki Kur'ânı Kerîm'de yer alan *Sûre* ve *Âyet*'lerin zaman için-

1157. *K.* 26/214
1158. *K.* 15/94
1159. *K.* 6/92

de iniş sırası ile bugün elimizde bulunan Kur'ân'ın metninde görülen kırat sırası aynı değildir. Okumakta olduğunuz bu Bölümün müteakip sahifelerinde, Kur'ânı Kerîm'deki âyetlere dâir verdiğimiz atıflarda çift rakam kullanacağız; bunlardan *Roman* rakamları âyetlerin indiği zaman sırasını, *Arap* rakamları ise normal kırâat sırasını gösterecektir. Meselâ bir âyeti: "(III) 73/15" şeklinde atfetmişsek bu, "üçüncü iniş sırasında bulunan ve bugün elinizdeki Kur'ân metninin 73. sûresinin 15. âyeti"ne işaret etmiş olacaktır. Daha ilerki bir Bölümde Kur'ânı Kerîm ve onun yazılı bir bütün haline getirilişi *(: tedvîn)*'nden bahsedeceğiz. Şimdilik burada ifade edelim ki âyetlerin inişindeki zaman sırası hususunda, klasik İslâm müfessirlerinin kabul ettiği görüş ve sonuçları kabul ve tâkip edeceğiz. Zîra bu zaman sırasını tayin ve tesbit hususunda Batılı İslâmolog'lar arasında bu konuda bir görüş ve kanaat birliğine raslanmaz; fakat bununla bu müsteşrikler, inat ve harâret içinde hâlâ bu konudaki münâkaşalarını sürdürmektedirler.

919. Muhammed A.S.S.'ın Yahudilere karşı güttüğü siyasetin ne olduğu hususunda *"sîret"* kitapları fazla bir şey söylememektedirler; bu konuda Kur'ânı Kerîm bizim yegâne bilgi kaynağımızdır.

920. Vahyediliş sırası itibariyle, dolaylı yoldan da olsa Kur'ân'da gözümüze çarpan ilk îma ve işaret şu âyette görüldüğü söylenebilir:

> "Muhakkak ki biz, Firavun'a bir Resûl gönderdiğimiz gibi, şehâdette bulunması için size de bir Resûl göndermiş bulunuyoruz"[1160].

Fakat burada söz konusu, doğrudan doğruya Yahudiler değilse de, Yahudiler içinden çıkan en büyük Peygamber *Mûsâ* ve onun Muhammed A.S.S. ile olan benzerliğidir. Bu âyetinde Kur'ânı Kerîm demek istemektedir ki Allah, *Ramses*'e de bir peygamber göndermiştir; Firavun onu dinlemeyi reddedince Allah onun cezasını vermişti. Aynı şekilde Mekkeliler ve diğer insanlar Muhammed A.S.S.'ın dünya ile igili ilâhî tebliği de dahil, onun bildirdiği şeyleri dinlemeyecek olurlarsa Allah onları da aynı şekilde cezalandırmaya muktedirdir.

921. Bunun hemen arkasından şu âyetler gelir:

1160. *K.* (III.) 73/15. Tekrar dikkati çekelim ki, bir sûreyi göstermek için bu Bölümde ekseriya birbirini takiben önce Romen, sonra Arab şeklinde iki ayrı rakam vermekteyiz; bunlardan Romen rakamı o sûrenin vahyedilişindeki zaman sırasını, Arab rakamı ise, bugün elimizde görülen Kur'ân metnindeki normal tertibi yani kırâat sırasını göstermektedir

"Siz, daha çok bu dünya hayatını tercih edersiniz; halbuki *Âhiret* hayatı daha güzel ve kalıcıdır, ebedîdir. Evet bu gerçek, eski *Kitâb*'larda, İbrâhim ve Mûsâ'nın bıraktığı *sahîfe*'lerde apaçık belirtilmiştir"[1161].

Kur'ânı Kerîm'in bu konuda sık sık ele aldığı îma ve telmih, Yahudilerin pek güzel ve pek yakından tanıdıkları Firavun'un başından geçen bu acı kaderdir[1162]. *Sinâ Dağı*'nın zikredilişi[1163] ise, sırf Mısır'dan "Çıkış"dan sonra cereyan etmiş bir olay şeklinde ele alınmaktadır. Bu olayı da zikrederken Kur'ânı Kerîm, insanlar arasında en yüksek seviyedeki ile en alçak seviyedeki kimse arasındaki *farkın,* "bunların sahip olduğu îmandan ve cemiyette gösterdiği iyi iş ve amellerden" ileri geldiği hususunda Mûsâ Peygamber'in öğretilerini şâhit olarak göstermektedir. Daha yukarda zikri geçen 38. sûre, Allah'ın insanlara gönderdiği eskiden gelmiş geçmiş bir çok peygambere atıflarda bulunmaktadır: *Dâvûd, Süleymân, Eyyûb* v.s... işte tıpkı onlar gibi Muhammed A.S.S. da Allah tarafından gönderilmiş bir "Resûl"dür. Herhalde Mekke'lilerin bu eski kıssalarla ilgili bir takım ilk bilgi ve mefhumlara sahip olmaları gerekir; gerçekte onların bu konuda çok teferruatlı bilgilere ihtiyaçları da yoktur. Muhammed A.S.S.'ın İlâhî Teblîğ vazifesine başlamasından birkaç sene sonra, bazı Yahudiler onun insanlara bildirdiği şeylerden sadece haberdâr olmakla kalmadılar aynı zamanda bunlara karşı bir tavır ve tutum da gösterdiler. Bu Yahudiler, kimdi, adları neydi ve hangi bölgede oturuyorlardı, bunlar meçhûlümüzdür.

922. İşte bu gerçekler muvâcehesinde Kur'ânı Kerîm'in (XXXIX) 7. sûresinin tamamı, hayli teferruatlı bir şekilde Yahudi milletinin tarihine tahsis edilmiştir ki bu sûrenin 163. ilâ 170. âyetleri Medine'ye Hicretten sonra vahyolunmuştur ve Muhammed A.S.S.'dan sonra gelecek asırlarda bu miletin muhtelif ülkelerde, çeşitli zamanlarda başlarından geçecek mihnet ve işkenceleri evvelden haber vermektedir. Mezkûr sûrede, onların nasıl Firavun'dan kaçtıkları, *Musâ* Pegamber'in *Sinâ* dağında ve *Mukaddes Topraklar*'a doğru dönüş yolunda v.s. yerlerde nasıl Allah katından, üzerinde ilâhî kanunlar yazılı olan levhaları aldığı anlatılmaktadır. Daha sonra da Muhammed A.S.S.'ın Resûl olarak gönderileceğine dair *Mûsâ* peygamber'in *Kitap*'larına ve hattâ *Îsâ* Peygamber'e atıflar verilmektedir:

1161. *K.* (VIII) 87/16-19

1162. Bk.*K.* (X) 89/10; (XXVII) 85/18; (XXXIV) 50/13; (XXXVII) 54/41; (XXXVIII) 38/12

1163. *K.* (XXVIII) 95/2

"Ve Mûsâ belli bir vakitte bizimle buluşmak üzere milletinden yetmiş adam seçti. Vaktâ ki onların büyük bir musîbet ve belâ sardı, o şöyle dedi: "Ey Allah'ım! Şâyet sen isteseydin onları daha evvel ve beni de onlarla birlikte olmak üzere helâk edip yok ederdin. Aramızdaki beyinsizlerin yaptıkları yüzünden bizi helâk mı edeceksin?! Esâsen burada senin bir imtihanın söz konusudur; sen bununla istediğini sapıttırır, istediğini doğru yola sevkedersin. Sen bizim Rabbimizsin. O halde bizi affeyle, bize merhamet eyle, çünkü sen en güzel affedicilerdensin'.
'— Dünyada da, Âhirette de bize iyilik yaz! İşte pişman olup tövbe ederek senin huzuruna doğru döndük.' (Allah cevâben şöyle dedi: '— Azâbımı istediğim kimseye isâbet ettiririm; buna mukabil rahmetim bütün diğer şeyleri içine alır, kaplar. Bu rahmetimi Allah'tan korkup çekinerek onun emirlerine uyan, *zekât* vergisini ödeyen ve âyetlerimize inanan kimselere mutlaka nasîb edeceğim; (aynı şekilde) Tevrat ve İncil'de olmak üzere kendi aralarında esasen (geleceği ve sıfatları) yazılı durup duran, kendilerine, herkesce iyiliği kabul edilen şeyi emreden, onları herkes tarafından kötülüğü kabul edilen şeyden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, murdar ve habîs şeyleri haram kılan, üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri alıp hafifleten *Ümmî Nebî*[1164], Resûl'e tâbi olup uyanlara (da rahmetimi yazacağım). (Aynı şekilde rahmetimi) ona inanan, onu takviye eden ve ona yardım edip de onunla birlikte inen nûr'a tâbi olup onun peşinden gidenler'e (de yazacağım). İşte bütün bu kimseler felâh ve kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. De ki: 'Ey insanlar! Ben, yerde ve gökte ne varsa bütün bunların sâhibi olan Allah'ın sizin hepinize gönderdiği bir Resûlüm. O'ndan başka Allah yoktur. Hayat veren, öldüren O'dur. O halde Allah'a ve O'nun Resûlüne, Allah'a ve O'nun (indirdiği) âyetlere îman eden *Ümmî Nebî*'ye inanınız. Ve ona tâbi olup uyunuz; böylece dosdoğru hidâyet yolunu muhtemelen bulabilirsiniz'. Mûsâ'nın ulusundan çıkan öyle bir zümre vardır ki bunlar hak ve doğrulukla (insanlara) yol gösterip sevkederler ve bu hak yol üzerinde adâlet edip hüküm verirler" (K. 7/155-159).

923. Bu âyetlerin metinlerinin ne vahyediliş tarihini tesbit ve ne de hangi şart ve sebebler altında nâzil olduklarına dair deliller bulamadık. Ticaret veya diğer maksatlarla kendi ülkeleri dışına meselâ Tâ'if, Yemen, Medine, Hayber, Teymâ, Vâdiy'ul-Kurâ, Irak, Mısır, habeşistan v.s. gibi yer ve şehirlere Mekke'liler gittiklerinde muhtemeldir ki bu şehir ve ülkeler ahalisine Mekke'de başlayan İslâmî hareketle ilgili (kendileri arasında Allah'ın elçisi olduğunu idda eden bir kimsenin bulunduğundan bahisle) *büyük haberi*[1165] vermişlerdir; herhalde onların muhatapları da onlara bu konuda sahip oldukları fikir ve görüşler bildirmişler ve tenkit edilecek bazı noktalara dair telkinlerde bulunmuş olmaları gerekir. Belki de yukardaki bu âyetlerin, İlâhî Tebliğe başlandığının 5. yani Hicretten Evvel 8. yılda nâzil olduğu söylenebilir; işte

---

1164. *Ümmî;* Okuma yazması olmayıp, Yahudilerden ayrı milletlerden olan (gentil)
1165. *K.* (LXXX) 78/2

tam o yıl Mekke'liler, Habeşistan'a sığınmış olan müslüman mültecilerin buradan çıkarılıp atılmalarını sağlamak için bu ülkeye bir diplomatik hey'et göndermişlerdi. Buna mukabil Habeşistanlıların onların ilticâ haklarını ellerinden almayı bütün bütün reddedip, bu Müslümanların Hıristiyan dînine sokulması için büyük bir faaliyete giriştikleri malûmumuzdur; tarihî kayıtlardan, bu mülteci Müslümanlar arasında sadece iki irtidâd (dînden çıkma) olayının vukû bulduğunu öğreniyoruz; buna daha önce temas etmiştik. Fakat daha ilerde de ele alacağımız gibi Yahudilerin tarihi ile ilgili telmîh ve îmalar, çoğunlukla Hıristiyanların bunlara karşı sevkettiği tenkitleri aksettirir. Resûlullah'ın Mekkeli muhâlif ve muârızları, Yahudiler tarafından telkin edilmiş birtakım cevapları da kullanıyorlardı. Her ne ise, Kur'ânı Kerîm'in mevzubahis sûresi, kendisinden evvel gelmiş geçmiş dînler karşısında İslâmın takındığı tavır ve tutumu teferruatlı bir biçimde dile getirmektedir; şöyle ki, bu âyetlere göre Muhammed A.S.S., İlâhî Tebliğ vazifesi ile gönderilmiş ne ilk ve ne de yegâne Resûldür, aksine ondan evvel sayısız başka peygamberler gelmiştir. Bu peygamberlerin karşısına çıkan çağdaş muhâliflerin, Allah'ın öfke ve gadabını üzerlerine çektikleri ve sonunda cezâlandırıldıkları bir gerçektir.

Fakat buna rağmen, bir peygambere inanıp tâbi olanlardan sonra gelen müteakip nesiller, dinde bir takım yenilik ve bid'atler, yanlışlar ve sapıklıklar çıkarmak suretiyle, yavaş yavaş gerçek dinden uzaklaşmaya başlamışlar ve o dîni kendi hayatlarında yaşama hususunu ihmâl eder olmuşlardır. Vahdâniyyet esasına dayalı Ebedî Dînin son izlerinin de cemiyetten silinmeye başlaması üzerine, veya henüz hiç bir peygamberini göndermediği cemiyetlere Allah yeni bir peygamber göndermiştir. Kur'ânı Kerîm'in bu sûresinde, bazıları Tevrât'ta da önemli yer tutan Nûh, Hûd, Lût, Şu'ayb peygamberlerden bahsedilmektedir. Kur'ânı Kerîm'de bundan sonra, Firavun'u ve onun halkını, getirdiği dîne sokmak için *Mûsâ* Peygamber'in gösterdiği gayretlere de dikkatler çekilmektedir. Eski peygamberlerin öğretimleri birbiriyle mukayese edildiğinde *İbrahim* Peygamber'inkine nisbetle *Mûsâ* Peygamber'in dînî öğretimi çok daha iyi vaziyette saklanmıştır denebilir: Tevrât'ın *Pentatök*'ü yani ilk beş kitabı gözler önüne serilmiş vaziyette apaçık duruyor ve "Mûsevîler"in (Yahudiler'in) kendileri de ortadaydılar. Bu gerçek karşısında şimdi şu sualler sorulabilir: Yeni bir peygambere ve yeni bir mukaddes kitaba ne lüzum vardı? Bütün dünya Mûsevîliğe sokulamaz mıydı? Yahudiler, en azından Arabistan Yahudileri, kendi dînlerini İsrâîl Oğullarının tekelinde saymıyorlar ve hattâ aksine, bizim meşgul olduğumuz devirde Araplar ara-

sından dahi bir takım kimseleri kendi dînlerine döndürme çârelerine başvuruyorlardı. Bu konuya dair bazı bilgileri Yemen Kıralı *Zû Nuvâs*'dan bahsederken evvelce vermiştik; bu konuya Medine'yi yeniden ele aldığımızda tekrar döneceğiz. Yukardaki suallerimize Kur'ânı Kerîm'in cevabı gayet açıktır:

a) Muhammed, *Mûsâ* ve *Îsâ* peygamberlerin beyân edip açıkladıkları gibi, gönderileceği vaadolunmuş bir peygamberdir.

b) İnsan mantık ve zihin yapısı ile insan toplumunun gelişmesi, Vahdâniyyet çerçevesi içinde dînin asıl yapısını muhafaza etmek sûretiyle, zaman zaman insanlara mahsus umumî hattı hareket kaidelerini Allah'ın gözden geçirmesini icab ettirmiştir. Bundan ayrı, merhameti sebebiyle Allah daha önce, bilhassa insanların lâyık oldukları cezalar olarak onların sırtına yüklediği yükün ağırlığını hafifletmek istemiştir.

c) Allah, eski peygamberleri ya belli bir millet yahut da sadece belli bir devir için göndermiştir. Kur'ânı Kerîm'in yukarda zikredilen bu sûresinde de meâlen buyurulduğu gibi, "Muhammed sizin tümünüz için gönderilmiş bir Resûl"dür. Diğer bir yerinde de Kur'ân, onun bütün devirler için ebedî bir Resûl olduğunu beyân etmektedir.

924. Bunlardan yukarıya aldığımız ilk cevab yani (a) şıkkı, en önemlisidir ve Kur'ânı Kerîm bu noktaya çeşitli vesilelerle temas etmiştir. Daha da yukarda geçen bir paragrafta Tevrât'ın *Pentatök*'üne ve *İncil*'e atıfta bulunulmaktadır; bir başka yerde Kur'ânı Kerim[1166], bir takım müphem terimler de kullanmıştır: Müslüman müfessirler o zamandan beri, *Brahman* olsun, *Budist* yahut *Parsî* olsun, *Yahudi* olsun, *Hıristiyan* olsun hiç tefrik etmeksizin bunların ellerinde dolaşan yahut pek eski devirlerden geldiği söylenen dinî-mukaddes kitapların tetkiki ve mahiyetlerinin sayılıp dökülmesi için durmaksızın gayret ve faaliyet göstermişlerdir. Kelâm ilminin bahislerinden biri olan bu çeşit münâkaşalar bizim buradaki konumuz dışında kalmaktadır[1167].

925. O günlere kadar geçen devrede Muhammed A.S.S., ancak *1.* Mekkelilere, *2.* Kâ'be'yi ziyârete yahut ticâret için Mekke pazarına gelen kimselere dîni tebliğ etmeye mecbur kalmıştı. İslâm Öncesi

---

1166. *K.* (XLVII) 26/196

Haccının ifa edildiği sahalar olan Mekke şehri ile Minâ vadisi kendisine, önemli sayıda Yahudi veya Hıristiyan dîninden insanla karşılaşıp onlara hitâp etme imkânını da bahşetmiş değildi. O günlerde nâzil olan Kur'ân âyetleri bu inanışları taşıyan insan câmialarını ancak üçüncü sırada ele almakta ve o da, bunların dinî menşe ve çıkışlarını tanıtmak ve aynı zamanda İslâmî yapıda mevcut Vahdâniyyet doktrininin gerçekliğine bunları delil ve şâhit göstermekten oluşmaktaydı.

926. Bir müddet sonra Muhammed A.S.S.'ın kullanacağı delil ve ispat vasıtaları arasında yeni bir unsur ortaya çıkmıştır. Kur'ânı Kerîm'in bir sûresi[1168], evvel emirde bizzat Kur'ân'ın vahye dayanan bir menşe'e ve ilâhî bir vasfa sahip olduğunu beyan ve ifade etmekte ve hemen sonra da *Mûsâ* Peygamber'in Firavun karşısında taşıdığı ilâhî tebliğ vazifesine kısaca temas olunmakta ve evvelkinden de daha ayrıntılı bir biçimde *Süleymân* Peygamber ve *Sebe* kıraliçesinin kıssaları ele alınmakta ve bu kıraliçenin nasıl olup da *İslâm dîni*'ne girdiği üzerinde durulmaktadır. Burada Kur'ânı Kerîm, *"İslâm dîni"* deyimini kullanmaktadır zîra, bizzat Kur'ân'a göre (22/78), "Allah'ın irâde ve dilemesine kendisini bırakıp terketme" demek olan İslâm, dîn olarak ezelden-ebede uzanan zamanların gerçek dînidir ve buna göre, *"İslâm"* deyimi ilk defa *İbrâhim* Peygamber tarafından kullanılmıştır. Yine Kur'ânı Kerîm'in biraz ilerde (27/76):

> "(Kur'ân) İsrâ'îl Oğullarına, onların üzerinde ihtilâf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu açıklamaktadır"

şeklinde bir te'yidini görüyoruz[1169]. Kur'ân'da yer alan bu çeşit izahlardan, bir kısım Yahudilerin Muhammed A.S.S.'ın getirdiği dîne gi-

---

1167. Bu konu ile ilgili şu eserlere bakınız: H. G. Dorman Jr. *Towards, Understanding Islam;* David Benjamin Kaldani, *Muhammed in the Bible;* A. H. Ali ve Vidyarathi, *Muhammed in Parsî, Hindu and Buddhist Scriptures;* Rahmetullah el-Hindî, *İzhâr'ul-Hak,* II, 131-165 (1315 neşri), v.s., v.s., (Bu eserlerden ilki ve sonuncusu son senelerde türkçemize de kazandırılmış bulunmaktadır: mütercim)

1168. *K.* (XLVIII) 27/1-44 ve 76

1169. Bu noktayı aydınlatmak üzere bazı misaller verelim: *Tevrât*'ın Tekvîn Bölümüne göre (22/2) Allah, İbrâhîm Peygamber'e şöyle buyurmuştur: "— ... Şimdi oğlunu, sevdiğin biricik oğlunu, İshâk'ı al... kurban olarak takdim et". Yine *tevrât*'ın Çıkış Bölümü (13/2, 12 ve 22/29) ile Sayılar Bölümü (3/13; 8/17) v.s. yerlerde, ilk doğan yani en büyük oğulun kurban edileceği

rip diğer bazılarının bunu reddettikleri sonucunu acaba çıkarabilir miyiz? Her ne ise, Kur'ânı Kerîm böylece pek önceden Yahudiler konusunu ele almaya başlamıştı: Birbiri arkasına gelen iki uzun sûre[1170]'de, *Mûsâ* Peygamber ve onun yüklendiği İlâhî Tebliğ vazifesi ayrıntılı bir biçimde ele alınıp gösterilmektedir; bu sûrelerde *Tevrât*:

> "... insanlara basiret vermek ve bir hidâyet ve rahmet olmak üzere *Mûsâ*'ya verilmiş" (K. 28/43)

mukaddes bir Kitâb olarak ve:

> "...İsrâ'îl Oğulları için bir doğru yol, bir hidâyet kaynağı" (K. 17/2)

Kitâb olarak tanıtılmaktadır. Bu 17. sûrenin 101 ve 103. âyetlerinin metni ise, bazı Yahudilerin İslâma girmiş olduklarına dair tahmin ve faraziyemize ters düşmez:

şeklinde ilâhî kanun açıklanmaktadır. Şimdi hemen şunu söyliyelim ki İshâk, ne ilk doğan oğul ve ne de babasının bütün hayatı boyunca doğan yegâne oğludur. Kur'ân'ı Kerîm'de ise gayet mâkul ve mantıkî bir biçimde, "Kurban edilmesi emrolunan oğulun İsmâ'îl olduğunu" beyan buyurur ve İbrâhîm Peygamber'in bu emri alır almaz ne bir tereddüt ve ne de bir itiraz mırıldanması şeklinde karşı koyma geçirmeksizin emri yerine getirmeye koyulduğunu ifâde eder (K. 37/112). İşte bunun üzerinedir ki Allah onu, diğer hanımından da bir çocuğunun dünyaya geleceğini müjde olarak haber vermek suretiyle mükâfatlandırmıştır.

Tevrât'ın I. Samuel, 7. Bölümüne göre, Saul, Allah'ın isteğinin aksine kur'a çekmek suretiyle kırallık mevkiine getirilmiştir. 9. Bölüme göre ise, Allah'ın emri ile kırallık mevkiine gelmiştir. 11. Bölüme göre ise, Saul birdenbire, düşmanı kovalayan bir gurup mukavemetçinin kumandanı olarak görünmekte ve kendini böyle göstermektedir. *Kur'ânı Kerîm* (2/246)'in açıkladığına göre, İsrâ'îl Oğulları, Samuel'den kendilerine bir kıral tayin etmesini istemişlerdir; o da onların bu isteğini geri çevirmiş ve fakat ısrarlı talepleri üzerine de Allah'a dua etmiştir. Allah da bunun üzerine Saul'u kıral tayin etmiştir.

Tevrât'ın Çıkış Kitabının 32/4 ve 24. cümlelerine göre, Hârûn Altın Buzağı'yı îmal etmiş ve buna tapılmasını emretmişti. *Kur'ânı Kerîm*'e göre ise (7/150, 20/90-94), Hârûn bu Altın Buzağı putuna tapılmasını önlemeye çalışmış bir peygamberdir; onun bu davranışından son derece öfkelenip galeyana gelen halk, az kalsın onu öldüreceklerdi. *Tevrât*'ın I. Kırallar Kitabının 11/7 ve müt. cümlelerine göre, Süleymân kâfir olmuş ve putperestliğe dalmıştı. *Kur'ânı Kerîm* ise (2/102), nefretle bu iftirayı reddeder ve Süleymân Peygamber'in mâsumiyetini öne sürer. Bu verdiğimiz misallerden ayrı, bu konuya giren daha başka bir çok örnekler daha vardır

1170. *K.* (XLIX) 28/43 ve (L) 17/2

"Gerçekten de biz, (Yahudilere) Peygamber olarak gönderildiğinde *Mûsâ*'ya apaçık *"dokuz âyet"* indirdik; işte (şimdi bunları) İsrâ'îl Oğullarına sor!

Sonra Firavun ona şöyle dedi:

'— Ey Mûsâ! Öyle zannediyorum ki sen büyülenmişsin... Böylece Firavun onları yeryüzünden uzaklaştırmak istiyordu. Biz de bunun üzerine onu ve onunla birlikte bulunan kimseleri suda boğduk" (K. 17/101 ve 103)

927. Yukardaki âyette geçen *Mûsâ*'ya verilmiş *"dokuz âyet"* Cumartesi günü*(: Sebbes)* ile ilgili olanı müstesnâ, Resûlullah'ın dediği gibi *Evâmiri Aşere* (yani On Emir)'yi içine almaktadır. Yukarıya aldığımız bu âyetlerin metninde, görülüyor ki gerçek durumun kendilerinden sorulabilmesi için Yahudilere müracaat edilebileceği belirtilmektedir. Bundan ayrı, yine aynı âyetlerde, Mekke ve diğer yerlerin putperest ahalisine bir îkaz olsun diye Firavun'un "suda boğulması", bir ibret olarak tanıtılmaktadır[1171]. Muhtemeldir ki bu zaman zarfında bazı Yahudiler, Muhammed A.S.S. ile onun hemşehrileri arasında

1171. Yahudiler kendi takvimlerine göre senenin 7. ayı olan Nisan ayında Pâk Bayram ve şenlikleri (Hamursuz Bayramı) adı altında bir olayı yâdederler (ve bu sebeble o gün oruç tutmazlar). Muhtelif hadîs kitâplarına da girmiş olan bir hadîs (Buhârî, 30/68/4, 63/50/2-3; 65. sûre, 11 ve 20; Muslim, 13, No. 28; İbn Mâce, No. 1734; Ebû Dâvud, 14/64; Dârimî, 4/46; A. b. Hanbel, I, 291, 310, 336, 340, II, 359, IV, 509) ise, bu Bayramı Yahudilerin oruç günü olarak bağlayıp kabul etmektedir (Tişri ayının 10. günü yani Yôm Kippur); şöyle ki: "Bir "Aşûrâ Günü" iken Resûlullah Yahudilerin oruç tuttuklarını gördü ve sorması üzerine de Yahudiler şöyle bir izahda bulundular: "Bu mukaddes bir gündür! Bu öyle bir gündür ki, bunda Allah, İsrâ'îl Oğullarını düşmanlarının elinden kurtarmıştır ve işte o gün dolayısiyle Mûsâ oruç tutmuştur". Bunun üzerine Resûlullah sözü alıp şunları söylemiştir: "— Bu duruma göre benim Mûsâ üzerindeki hakkım, sizlerden daha çoktur. Zîra kendisi o gün oruç tuttu ve aynı şekilde oruç tutulması için de etrafındakilere emir verdi".

Gerçekten de bu konuda Yahudiler arasında dolaşan bilgiler ile Müslümanlar arasında yaygın durumda olan hadîsler arasındaki farklılığı göstermek ve Müslümanların bilgileriyle Yahudilerin yaşadıkları gerçekler arasında pek az bir ilişki bulunduğunu "ispat etmek" münekkitler için gayet kolaydır. Fakat bu arada Yahudilerin yaşamakta oldukları bir diğer gerçeğe de temas edelim: Büyük Yahudi Haham'ı S. Debré tarafından Paris'de 1932 yılında fransızca tercümesi ile birlikte ibranca olarak neşredilen *Rituel de Priére pour tous les jours de l'Année* adlı kitapta, (Yılın her günü Yahudiler tarafından yapılan dua ve ibâdetler) konusu ele alınmakta ve hem ibrancası ve hem de fransızcası 25 sahife tutacak şekilde mezkûr Yôm Kippur'a has bir ibâdet ve duânın izah olunduğu da görülmektedir. İşte bu kısımda, s. 680-681'e isâbet eden sahifelerde şu izah görülmektedir:

OFFICE DE KIPPOUR. 680

Chemoné-Esré, Mouçaf et Neila.

ולכפרה ולמחל־בו את־כל־עונותינו (*)(באהבה) מקרא קדש זכר ליציאת מצרים:

(*) Les mots entre ( ) ne se disent que le samedi.

681 OFFICE DE KIPPOUR.

Chemoné-Esré, Mouçaf et Neila.

nos fautes, et (*)(dans ton amour) tu as appelé cette fête une sainte solennité en souvenir de la sortie d'Egypte.

(*) Les mots entre ( ) ne se disent que le samedi.

Türkçesi:

KİPPUR İBÂDETİ

Chemoné-Esre, Moucaf ve Neila

"Kusurlarımız ve (Senin sevginde) sen bu bayramı, Mısır'dan Çıkış'ın bir hatırası olarak mukaddes bir şenlik olarak adlandırdın"

Şurası bir gerçektir ki, diğer bâzı bayramlarda okunan duâlarda da benzer formül-cümleler yer almış bulunmaktadır (Yıl Günü. *Roş ha-Şana, Tişri'n*in ilk günü; "Mısır'dan Çıkış'ın şerefine" dir ki bunun için bakınız: Debré, s. 607, 609 ve Keffâret Günü, *Yom Kippur*, aynı ayın 10. günüdür ki bunu az önce zikretmiş bulunuyoruz. *Sukkot* Çadırı bayramları, aynı ayın 15. günü ki bu bayram bütün bir hafta boyu kutlanır ve "Mısır'dan kurtuluşu hatırlatır"; bunun içinbk. Debré, s. 595). Ancak bütün bu kutlama ve merâsimler, aynı bayramın devamı mâhiyetindedir. Gerçekten ekini biçip de hmasadı kaldırdıktan ve artık Firavun'un arkalarından tâkip edip gelmeyeceğinden emin olduktan sonra, kitleler hâlinde ve debdebeli bir şekilde bunu kutlamaya başladılar; Tişri ayının ilk günü halk eğlenceleri tertiplendi, 10. günü yıl boyunca işledikleri günahlar için Allah'tan af dilemek ve aynı ayın 15'inde de Mısır'dan Çıkıştan sonra çadırlarda oturulduğunu hatırlatmak üzere *oruç* tutulması kaidesi getirildi.

Yukardaki bu âzaha göre, şayet Yôm Kippur (Kippur Günü) Bayramının mukaddes oluşu, Mısır'dan Çıkış'ın yâdedilişi olmasından ileri geliyorsa, İslâmda bu konuya giren hadîslerde görülen izahlar ile Yahudilerin yaşadıkları dini geleneksel haberler arasında hiç bir fark söz konusu edilemez.

Bu arada şurasını hatırlatalım ki, Resûlullah bir hadisinde (bk. Tabari, *Te'rih*, I, 198-98; İbn Kesir, *Tefsir*, II, 447, *Kur'ânı Kerim*'in 11/44. âyetinin tefsiri bahsi), Aşûrâ Günü, Nuh Peygamber'in Tufandan sonra sağlam bir toprağa ayak basması üzerinebu sevinçli günü Allah'a şükür günü olarak oruç tutarak geçirmiştir. Öyle anlaşılıyor ku, İbrâhim-İsmâ'îl peygamberlerden gelen geleneğe de uygun bir biçimde Mekkeliler Muhammed A.S.S. da dahil bu günü oruçlu geçirirlerdi (Bu gerçek, Buhârî, 30/1, No. 3, 30/68, No. 3, 63/25; A. b. Hanbel, VI, 162 v.s. yerlerde açıklanmaktadır.) Şayet Nuh Peygamber'le ilgili bir şükür günü, Allah'ın bir diğer peygamberine yâni Mûsâ Peygamber'e aynı günde verdği bir başka nimet ile çakışır da bu nimet günü ayrıca yâdedilmek istenirse bu durum, o günün kudsiyetini ve bayramlık vasfınıdaha da arttırır. Âdem Peygamber zamanından başlamak sûretiyle İslâm, Cihanşümul (evrensel) bir din vasfını devamlı taşıdığına göre,

cereyan eden münâkaşa ve münâzaralara heyecanla katılıyorlar ve onun, Allah'ın gönderdiği bir Resûl olması vasfını ateşli bir biçimde reddedip cerhetmek için gayret gösteriyorlardı. Aşağıya tercümesini aldığımız vahiyler[1172], yeniden ve uzun uzadıya *Musâ* ve *Harûn* Peygamberlerden bahsetmekte ve:

> "İlim ve gerçek (Yahudilere) gelip ulaştığı halde onların hâlâ aralarında ihtilâf halinde bulundukları..."

beyân edilmekte ve Muhammed A.S.S.'a hitâben:

> "Sana indirdiğimiz şey hakkında herhangi bir şüphen varsa, senden çok evvel (Mukaddes) Kitabı okuyup-bilen kimselere sor! Muhakkak ki gerçek sana Rabbinden gelip ulaşmıştır: O halde artık sen şüphe edenlerden olma!.."

denmek suretiyle kalbî sükûnete kavuşturulmak istenmektedir. Tarih yazarları, Muhammed A.S.S. konusunda, Mekkelilerle Yahudilerin bir araya gelip konuştuklarından bahsettikleri gibi, Hicretten önce yirmi kadar Hıristiyan dînine geçmiş kimsenin Mekke'de bulunduğunu beyân etmektedirler[1173]. Hemen arkadan inen âyetlerde [1174] ise aynı konu işlenmektedir, şöyle ki: Allah, *Mûsâ*'ya da bir Mukaddes Kitab vermiş ve fakat onun ulusu bu konuda aralarında ihtilâf edip münakaşalara başlamışlar ve şüphe göstermede devamlı olmuşlardı. Fakat *Mûsâ* Peygamber'in Kitabını yahut Kitaplarını ilâhî bir vahiy olarak kabul edip tanıma[1175], ve aynı şekilde Tevrât'ta da isimleri geçen (Nuh, İbrâhim, İsmâ'îl, Elyesa', İshâk, Yâkûb, Yûsuf, Mûsâ, Hârûn, Lût, Zekeriyâ, İlyâs, Eyyûb, Îsâ, Yahyâ gibi) peygamberlerin Allah'ın gönderdiği Resûller olarak tanınıp kabul edilmesi, hiç olmazsa aralarındaki bazı kimseler için ciddî bir inanış ve zihniyet meselesi teşkil ediyordu. Yukarıya meâlen aldığımız bu sonuncu âyetlerde (6/83-90), onsekiz peygamber adı zikrettikten sonra, Muhammed A.S.S.'a:

> "İşte Allah'ın hidâyet edip doğru yola ilettiği kimseler bunlardır; o halde sen de onların yürüyüp gittiği hidâyet yolunu tâkip et!.."

şeklinde bir yön ve istikamet verecek kadar açık ve vâzıh bir emir vermektedir. Bilindiği gibi, bu peygamberlerden bazıları hakkında "Tevrât'ta anlatılan" kıssalar, takip edilip taklit edilecek ideal bir hareket tarzını bize bildirmekten uzaktır ve insan gönlünü tatmin etmemekte-

---

pek tabiîdir ki bu günü de benimseyip kendi içine alacaktır. Şurası bir gerçektir ki Mûsâ Peygamber, sadece Yahudilerin değil, ayna zamanda Müslümanlarında Resûlüdür.

1172. *K* (LI) 10/75-94

1173. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 43; bk. İbn Hişâm, s. 192, 259

1174. *K*(LII) 11/110

1175. *K* (LII) 11/17; (LXVI) 46/12; (XXIII) 53/36; (LV) 6/83-90

dir. Mekkeli Araplar arasında Tevrât'ta zikri geçen bu tarihî kıssalara dair bir bilgi taşıyan hemen hemen hiç kimse olmadığı bir gerçektir; fakat şu gerçek de ortadadır: Daha bir müddet sonra, Medine safhasında, Kur'ânı Kerîm bu muammâyı Müslümanlar bakımından pek açık ve net bir biçimde halledip çözecektir; fakat bu meselede Kur'ân, daha Mekke safhasından başlamak üzere bir endişe ve hassasiyet göstermeye esasen başlamıştı. Daha ileride de göreceğimiz gibi Kur'ânı Kerîm hiçbir şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde Yahudilerin ilâhî emir ve tebliğleri kendi arzu ve istekleriyle tahrîf edip bozduklarını, değiştirdiklerini tasdik edip doğrulamaktadır. İşte burada Mekke devrinde Kur'ânı Kerîm, sadece bu evvelki peygamberlerin kıssalarını nakletmekte ve Allah'ın gönderdiği bu elçilerin şahsiyet ve tutumları üzerine toz kondurabilecek bir tek kelime bile sarfetmemektedir. Allah'ın vahiy yoluyla vaktiyle insanlara peygamberler aracılığı ile sunduğu Tevrât'ın başından geçen acıklı olay ve felâketler herkesce bugün bilinmektedir: *1)* Saldırgan putperest dış kuvvetlerin gelip, henüz matbaa tekniğinin kullanılmadığı ve bütün kitapların elle yazıldığı bir devirde sistematik olarak bütün Tevrât kitaplarını nasıl yokettikleri ve bu imhâ hareketinin iki defa tekrarlanıp, her ikisinin arkasından da, dendiğine göre, bir tek şahsın sadece hâfızasına ve evvelce ezberlemiş olmasına dayanılarak ve hattâ birkaç nesil sonra olmak üzere bu Kitâbın yeni baştan nasıl ve ne şekilde kaleme alındığına dair bilgi sahibi bulunmaktayız. En zâhid ve pek iyi niyetli insanların varlığına rağmen, insan hâfızasının hatâ ve noksan yapabileceğini düşünmek lâzımdır. Nitekim elimizde bulunan Tevrât metnininin bazı yerlerinde, aynı Kitâbın bir takım başka kısım ve bölümlerine yapılmış öyle atıf ve referanslar vardır ki bunlar bugün kayıptır, yok olmuştur, bugünkü Tevrât metninde bulunmamaktadır. Yine bu Tevrât'taki bazı yerlerde ihmalkâr hattât ve yazıcıların sebeb olduğu metin ve şerh karışıklıklarına raslanmaktadır; meselâ *Mûsâ* Peygamber'in ölümünden bahseden satırlar, bizzat *Musâ* Peygamber tarafından kaleme alındığı söylenen Tevrât bölümleri arasında görülmektedir. Kabulü imkânsız gibi duran bir kısım metinlerin bu durumunu düzeltmek üzere bir takım dîn adamları tarafından yapılan değişiklik ve tashihler söz konusudur. Çok sayıda el yazması güçlüklerine (metin farklılıklarına) raslanmaktadır. Bu konuda yeri gelmişken belirtelim ki çeşitli el yazması Tevrât metinlerinin birbiriyle yapılan karşılaştırmalarında, onlarca yahut yüzlerce değil ve fakat binlerce metin farklarına raslamaktayız. Nihayet *Ölü Deniz* yakınlarında dağ mağaralarında son yıllarda gerçekleştirilen çok sayıda ve bazıların yapılış tarihleri Milâttan önceki yıllara kadar çıkan el yazması tomar *(scroll)*'lara dâir yeni keşifler göstermektedir ki, bugün Tevrât olarak elde mevcut metinde, bu konu ile

uğraşan âlimlerin yazdıkları eserlerde dediklerine göre, çok sayıda ve pek önemli tâdilât ve değişiklikler yapılması gerekmektedir. İbrânî dilini ifadede kullanılan alfabe ve yazı tarzının da asıl Tevrât metnini muhafazada güçlükler çıkardığı söylenebilir. *2)* Bu arada zaman zaman çıkan iç harpler, Yahudi Devletinin küçük parçalara ayrılışları, dînî fırkalar ve ayrılıklar, Tevrât üzerinde yapılan tahrîfat ve değişiklikler de hiç bir şekilde küçümsenecek olaylar değildir. Meselâ *Süleymân* Peygamber, isyana kalktığı için *Jeroboam*'ı cezalandırmış ve ülkeden sürüp çıkarmıştı. İşte bu *Jeroboam*'dır ki bu cezalandırma üzerine putperestliğe dönmüş ve on kadar diğer Yahudi kabilesini kendi etrafında birleştirmiş, buna mukabil *Süleymân*'ın yerini alan oğlu *Roboam* ancak iki kabile ile birlik kurabilmişti. Böylece ortaya çıkan dîn ayrılığı esnasında her iki taraf da karşısındaki aleyhine bir takım çok sayıda dînî metinler ortaya atıp bu mücadelede bunları kullanmaya başlamıştır. Bunlardan *Jeroboam* taraftarlarının *Süleymân* Peygamber ve ailesi mensupları aleyhinde bir takım iftira ve tezvîrat yazıları uydurup bunları insanlar arasında yaymaya başlamış olmaları düşünülebilir. Daha fenası, bir müddet sonra her iki tarafın da birbiri aleyhine uydurup ortaya attığı bu mücadele ve iftira metinleri, açık ve seçik delillerin yokluğu muvâcehesinde, Yahudi milleti için bir takım karışıklık ve değişikliklerle dolu daha sonraki devirlerde, en azından bazı olay ve konularda artık birbirinden ayrılamaz hâle gelmiştir. Bu arada belirtelim ki Kur'ânı Kerîm, açık ve seçik olarak *Süleymân* Peygamber'e karşı Yahudilerin yönettiği inançsızlık ve küfür iftirâsını resmen reddetmekte ve kabul etmemektedir.

928. Durum ne olursa olsun, Kur'ânı Kerîm'in birbiri arkasına gelen muhtelif sûreleri, Yahudileri, kendilerine gönderilen ilâhî menşeli gerçek ilmi bile bile kasden reddetmekle itham eder ve kendi aralarında bu konuda bitip tükenmeyen münakaşaları sürdürmekle töhmetlendirir[1176]. Bu arada dikkati çekelim ki, Yahudilerin sahip olduğu bir takım değer ve meziyetler Kur'ânda asla inkâr edilmemektedir. Kur'ânı Kerîm'de bu konu ile ilgili şu âyetlerin mevcudiyetini görmemiz bizi hattâ biraz da şaşırtmaktadır:

> "Hiç şüphesiz biz, İsrâ'îl Oğullarına, Kitâb, Hikmet ve Peygamberlik vazifesi verdik, ve onların fevkalâde, nimetlerle rızıklandırdık ve nihayet onlara bütün yeryüzüde üstünlük tanıdık; aynı şekilde Emretme ve Hükmetme gücü konusunda onlara apaçık işaretler gönderdik..."(K. 45/16-17)

Bundan sonra ise şu âyetler[1177] nâzil olmuştur:

1176. *K* (LXI) 41/45; (LXII) 42/14; (LXV) 45/16-18
1177. *K.* (LXVI) 46/12

"Bundan evvel de bir rehber ve bir rahmet olarak Mûsâ'nın Kitâbı vardı. İşte şimdi (elinizdeki) bu Kitâb(:Kur'ân), arapça olarak indirilmiş ve (Tevrât'ı) tasdik edip doğrulayan bir Kitâbdır"(K. 46/12)

Kur'ânı Kerîm hiç bir şekilde Tevrât'ın karşısına çıkan, onunla yarışıp rekabet eden bir Kitâp değildir; bu, onun yaptığı işi yapan ve onu destekleyen, yukarda tutan bir kitap olduğunu bizzat beyan ve ifade etmektedir. Yukardaki âyetlerden kısa bir müddet sonra nâzil olan bir diğer âyette[1178], Tevrât'ın *Pentatök* Bölümü:

"(Gerçek ile yanlış arasında) bir ayırıcı ve bir ışık" (K. 21/48)

olarak tavsif olunmakta ve böyle nitelendirilmektedir.

929. Onun taşıdığı İlâhî Tebliğ vazifesinin yerine getirilmesi esnâsında, hayat ve insan cemiyetlerinin ihtiyaçları, Kur'ânı Kerîm'in yer yer konu değiştirmesine veya bir diğer yerde aynı konuya tekrar dönülmesine sebeb olmuştur. Bir sûrede[1179], *Mûsâ* ve diğer bir çok peygamber'ele alınırken, onların hitâp ettikleri çağdaş insanların itaatsizlikleri sonucu başlarına gelen felâketlerden bahsedilmekte, iniş sırası itibariyle bunu takip eden sûre'de[1180] ise, hiç *İsrâîl Oğulları'*-ndan söz edilmeksizin *Kıyâmet*'in kopmasından sonra kurulacak olan *Hesap Günü*'nde başa gelecek âkıbetler ve ilâhî müeyyideler ortaya konup belirtilmektedir. Bunu da takip eden bir sonraki *el-Kehf* adını taşıyan sûrede[1181] ise Kur'ânı Kerîm, İslâm dîni ve îmanı lehinde bir takım sonuçlar çıkarabilmek için bir çok kıssalar nakletmektedir. Bunlardan bir tanesi vardır ki, bir dereceye kadar bizim üzerinde durduğumuz konuya temas etmektedir: Peygamber *Mûsâ* olup olmadığı için önemli olmayan Mûsâ adında biri, ilim ve hikmetin nitelik ve niceliğini öğrenmek maksadiyle yola çıkar. Sûrede onun başından geçen dört kıssa anlatılır: Kendisinden ilimce daha yüksek biri ile o, (nehir yahut deniz şeklinde) iki suyun birbirine katıştığı bir yerde buluşmak üzere sözleşir. Bir araya geldiklerinde, yiyecek bir azık olmak üzere yanına aldığı balığa o zâtın "hayat suyu"nu sürmesi üzerine balık canlanır ve suya sıçrayıp kaybolur. Her ikisi de bir gemiye binerler ve tam denizin ortasında iken o âlim kişi, bütün yolcuların dehşete düşmesine sebeb olacak şekilde gemiye ağır bir zarar verir. Daha sonra karaya çıktıklarında bir yerde rasladıkları bir çocuğu o âlim kişi hiç bir

---

1178. *K.* (LXXIII) 21/48
1179. *K.* (LXVII) 51
1180. *K.* (LXVIII) 88
1181. *K.* (LXIX) 18

belli sebebe dayanmaksızın öldürür. Ve nihayet yol üzeri vardıkları bir şehirde misafir kalmak isterlerse de bu talepleri reddolunur. Bununla beraber o âlim arkadaş bir ücret almaksızın bir evin duvarını tamir eder. Neden sonra bu zât, bütün bu olan biten şeyleri hayret ve taaccüple seyreden Mûsâ'ya bunların sebeblerini anlatır. Bu kıssa'dan çıkarılacak hisse, kimsenin her şeyi bilmediğidir; hattâ en âlim kimselerin bile kendi tetkik alanına girmediği için bilmediği bazı şeyler vardır. Dînî Mukaddes Kitaplarda böyle bir takım kıssalar bulunur; bunların muhakkak tarihî gerçek olaylar olması gerekmemektedir. "Canlanan balık kassası", bir yerde Büyük İskender'in ahçısına ve bundan da eski olarak *Gilgamış Destânı*'na bağlanır; hemen hatırlatalım ki hem *İskender* ve hem de *Gilgamış* her ikisi de Peygamber Mûsâ'dan sonra yaşamış kimselerdir. Bu kıssada geçen, Mûsâ adının, ne efsâne kahramanı *Gilgamış* ve ne de Peygamber Mûsâ adlarının arapçadaki bir ifadesi olduğuna dair Kur'ân'da açık-seçik bir bilgi yoktur. Tevrât metninde ise *Mûsâ* Peygamber'le ilgili olarak böyle bir kıssa geçmemektedir; fakat bu Mûsâ'nın Peygamber Mûsâ olduğunu reddetmek için bu gerçek, tek başına bir delil teşkil etmez. Az önce de belirttiğimiz gibi bu gibi kıssalarda mühim olan, olayların gerçekten cereyan etmiş tarihî vak'alar olup olmadığı değil, insanlara verilmek istenen ders ve ibrettir. *Ibn Abbâs* aynı görüşte olmasa bile (bk. Buhârî, 60/27/1, 2; 65/18/2; 97/31/15), tabiîn zümresinden olan *Nevf'el-Bekâlî,* Kur'ân'daki bu fevkalâde kıssada adı geçen Mûsâ'nın, Tevrât'ta adı geçen Peygamber Mûsâ değil, *Efraim*'in oğlu *Mîşâ*'nın oğlu olduğunu beyan ve ifade etmektedir (bk. Kastallânî, *Buhârî Şerhi,* VII, 216). Bu *Mîşâ* ile *Gilgamış* arasındaki isim benzerliği göze çarpar niteliktedir:

930. Kur'ânı Kerîm'in Mekke'de nâzil olan sûrelerinden birinde, Yahudilikle ilgili olarak geçen son bir noktaya daha temas etmek istiyoruz[1182]:

> "Yahudileşmiş olan kimselere, bütün tırnaklı hayvanların (etini yemeyi) yasakladık. Sığır ve koyun cinsinden olan hayvanların ,her iki cinsin de sırt ve iç yağları ile kemiğe yapışmış olanlar müstesnâ, yağlarını yasakladık. Böylece onların azgınlık ve isyanlarını cezalandırdık. İşte biz böyle sözünde duran sâdıklarız" (6/146)

Kur'ânı Kerîm aynı konuyu yeniden ele alır[1183]:

1182. *K.* (LV) 6/146
1183. *K.* (LXX) 16/118

> "Yahudileşmiş olan kimseler üzerine sana asla bahsetmediğimiz yasaklar koyduk. Biz bununla onlara zulmetmiş değiliz; fakat onlar bizzat kendi kendilerine zulmettiler" (16/118).

Burada söz konusu edilen yasaklardan maksat, herhalde Tevrât'ta da zikri geçen deve[1184], tavşan ve deve kuşu etinin yenmesine dair vazedilmiş yasaklar olsa gerektir(bk. *Tevrât,* Tesniye, XIV/7-15). Muhtemeldir ki Kur'ânı Kerîm, temiz ve temiz olmayan diye yiyecekleri bir ayırıma tâbi tuttuğunda, yukarda sayılan bu hayvanların etlerinin İslâm Öncesi Arapları arasında yenmesinin yaygın bir tatbikat hâlinde olması gibi, İslamda da bunların yenmesine müsaade edip de bu çeşit yasakların sayısını azaltınca, Yahudiler herhalde bunu büyük bir hâdise olarak karşılamış ve "— Mâdem ki Kur'ân, Tevrât'ın *Pentatök*'ünü tasdik edip doğruluyor, o halde (başta deve olmak üzere) bu hayvanların etlerinin yenmesine de müsaade etmemeliydi" demiş olsalar gerekir. Medine'ye Hicretten sonra nâzil olan sûrelerinden birinde Kur'ânı Kerîm konuyu yeniden ele alıp şöyle demektedir[1185]:

> "Tevrât'ın inmesinden önce Yâkûb(İsrâ'îl)'un kendisi için yasakladıkları müstesnâ, İsrâîl Oğullarına bütün yiyecekler helâl kılınmıştı" (K. 3/93)

Hadîslerde yer alan bilgilere göre *Yâkûb* Peygamber, en çok sevdiği yemeklerden bazılarını gerçekte günahların affına bir keffâret olmak üzere sırf kendisi için yasaklamıştı. *Yâkûb*'dan evvel Tevrât'ın *Tekvîn* bölümünde (IX/3-4) görülen şu kaide yürürlükteydi:

> "Hareket eden her hayvan size yiyecek olacaktır, yeşil ot gibi, size hepsini verdim. Fakat eti,onun canı olan kanı ile yemiyeceksiniz" (Tekvîn, IX/3-4)

Kur'ânı Kerîm'in ileri sürdüğü düşünce tarzı, Yahudilere günahlarının affı için keffâret olmak üzere yasaklanmış bulunan yiyecekler, mâsûm ve günahsız diğer milletler, yani Yahudi olmayan yabancı milletler için de yasaklanmış olamayacağı şeklindedir: Allah taşıdığı rahmet sıfatı mûcibince doğmaya başlayan yeni dînî cemaat *(: İslâm)* için eski sert ve sıkı tutumu bundan böyle kaldırmaktadır.

931. Mekke devrinde vahyedilmiş bulunan Kur'ân âyetlerinde gördüğümüz gibi, bizzat Kur'ânı Kerîm'in Yahudiler hakkında gösterdiği

---

1184. Bk. İbn Hişâm, s. 692 (burada Medineli Yahudilerle devenin ilişkileri izah olunmaktadır)

1185. *K.* (LXXXIX) 3/93

en yüksek medh ü senâlara rağmen öyle anlaşılıyor ki İslâm ile Yahudiler arasındaki ilişkiler daima kötüye doğru bir gidiş göstermiştir. Bunun sebebi belli değildir. Hıristiyanlar o sırada Resûlullah'ın getirdiği ilâhî tebliği hiç de dinlememişlerdir. Fakat İslâmın bir çeşit rakibi durumunda olan bu iki dînî cemaata karşı gösterilen tavır ve tutum farkı vardır ki bunu ortaya koyup izah edebiliriz. Kur'ânı Kerîm, Yahudilere olandan daha fazla Hıristiyanlar arasında yaygın *akîde* ve inanışlara karşı çıkmaktadır; fakat Yahudilerle olan *ilişkiler,* Hıristiyanlarla olandan daha az iyidir.

Hicret sonrası Medine:

932. Medine şehri, hangisinin daha eski olduğunu bilemediğimiz bir çok isimlerle anılmıştır. Kaynaklarımız bazan bu şehri *Tâbet* (طابت) ve bazen de *Tayba* (طيبة) şeklinde dahi adlandırmaktadırlar. Şöyle bir düşünce ileri sürmemize imkân vardır: Daha sonra asıl şehrin inşâ edildiği vâdi, aslında *Tâbet Tayba* (طابت طيبة) şeklinde bileşik yapıda bir isim taşıyordu(kelime mânası: "Ne kadar güzel"); işte böylece daha sonraki devirlerde bu isim kısaltılmaya uğramış ve şehir bu bileşik ismin ya sadece birincisi, veya sadece ikincisi ile anılır olmuştur. *Yesrib* (يثرب) adı da (kelime mânâsı: Zararlı) Medine'nin en eski isimlerinden biridir. Muhtemelen burada söz konusu olan, sadece küçük bir köy topluluğudur. Bazıları da bu küçük köy topluluğunun yerleşim mevkii olarak bugünkü şehrin kuzeyini, yani eteklerinde bol su ve gelişmiş hurma vâhaları bulunan *Uhud Dağı*'nın Güneybatı taraflarını gösterirler. *Yesrib*'de imal edilen oklar atasözlerine geçecek kadar ün salmıştı[1186]. Bu duruma bakarak, burasının (düşmana) zararlı, zarar veren bu savaş âletlerinin yapıldığı bir yer olması dolayısiyle vaktiyle buraya *Yesrib* adı verildiğini acaba düşünebilir miyiz? Samhûdî'nin beyan ettiğine göre(II. neşir, s. 161), her taraftan bir takım sefîh ve ayyaş insanları kendine çeken çok sayıdaki herkesçe tanınmış evleri sebebiyle İslâmdan çok evvellerde bile buraya *Medîne*(: şehir-mahalle) adı da veriliyordu. İslâmî Çağ açıldığında burası *Medînet'ut-Nebî* adıyla anılmaya çalışıldı ise de uzun isimlerin tutma kabiliyeti az olduğundan sadece *Medîne* kullanılmıştır.

933. Resûlullah bu şehre *Hicret* edip sığındığında hemen hemen şehrin yarı nüfûsu Yahudi idi. Yahudilerin nasıl ve ne zaman buraya gelip yerleştiklerine dair açık ve kesin bir bilgi yoktur. İslâmın az öncesinde bu Yahudiler artık Araplaşmış durumdaydılar: (İbrânî alfabe ile yazmalarına rağmen) arapçayı kendi dilleri olarak kullanıyor-

---

1186. *Lisân'ul-'Arab,* "Sin-Rı-Bâ" (Yesrib) maddesine bakınız.

lardı. Çocuklarına Arap adı veriyorlardı. Hattâ kabileleri bile Arapça isimler taşıyordu.

934. Hem okul olarak kullanılan ve hem de içinde kazâî kararların verildiği *Beyt'ul-Midrâs* (Bilim Evi)[1187] adı verilen bir müesseseleri vardı. Aynı zamanda bir *Kenz*[1188]'leri vardı ki bu kelime mânası itibariyle "hazine" demektir. Bu *Kenz*'in en azından *Benû'n-Nadîr* Yahudi kabilesinde bir tane olduğunu söyliyebiliriz: Bu müessesseye has usûle göre, herkes bu *Kenz'*e, meselâ savaş masrafları v.s. gibi müşterek ihtiyaçları karşılamak üzere, belli bir tediyede bulunuyordu.

935. Komşuları putperest-müşrik Araplar gibi, Medineli bu Yahudiler de sadece kabilelere ayrılmış olarak değil ve fakat aynı zamanda birbirlerine şiddet kullanan muhâlif bölükler ve ufak zümreler halinde yaşıyorlardı; bazı Yahudi kabileleri Arap kabilelerinden bazıları ile ittifak anlaşması yapmış olarak diğer Arap kabileleri ile çatışma haline gelebiliyorlar ve saldırıya uğrayan bu Araplar da onlara karşı koyabilmek için diğer Yahudi kabileleriyle mukabil ittifak anlaşmaları akdediyorlardı. Hepsine birden *Benû Kayle* adı verilen Medineli Araplar, iki bölük halinde yaşıyorlardı: *1. Evs'*ler ve *2. Hazrec'*ler; her ikisi de iki kardeşin soyundan gelmekteydiler. Yahudilere gelince: Resûlullah tarafından teşrî edilen Medine Şehir-Devleti anayasasında, adı sanı belli olmayan dokuz yahudi kabilesi zikredilirse de bunlar, müttefiki bulundukları yahut mevlâsı durumunda oldukları Arap kabileleri arasında dağılıp parçalanmışlardır, fakat tarihçiler eserlerinde bunları üç ayrı kabile halinde toplamışlardır: *Benû Kaynukaa', Benû'n-Nadîr* ve *Benû Kurayza*. Muhakkak ki bu üçe ayırmada sadece büyüklük ve kudret nazarı itibara alınmıştır: Zîra aynı şekilde Yahudi menşeli olan ve şehrin kuzey-doğusunda yaşayan *Benû Ureyd* kabilesi de vardı. Bugün Medine'de görülen *Ureyd Camii,* herhalde onların oturmakta olduğu mevkii bize gösterebilir. Hiç birinin de adını vermeksizin Samhûdî, Medine'de yaşayan yirmiden ziyade Yahudi kabilesinin bulunduğunu bize temin etmektedir (bk. II. neşir, s. 165, 171). Bu üç Yahudi kabilesine gelince, birincisinin adı olan *Kaynukaa,* kuyumcu mânasınadır. Gerçekten de onlar, İslâm ortaya çıktığı sırada bile bu meslekleri ile birlikte umumî ticaret işleriyle de

---

1187. İbn Hişâm, s. 383, 394

1188. Şe'mî, *Sîre*, "Kenz" maddesine bakınız

meşgul olmaktaydılar. Onların hatıraları, *Sûk Benî Kaynukaa*[1189] (Benû Kaynukaa'ya ait şehir çarşısı) adlı mahallede yaşamaktadır. İkincisinin adı olan *Nadîr,* bir çok başka mânalarından ayrı "yeşil ve çiçekli bir bitki" anlamına da geliyordu. Bu kabile, büyük hurma bahçeliklerinin sahibi olarak bilinir. Sonucunun adı olan *Kurayza* ise, Arabistan'da deri debbağlayanların (tabaklayanların) kullandıkları bir nevî "akasya ağacı" mânasına gelir. Acaba buna bakarak bu kabile mensuplarının esasında debbâğ, çizmeci veya derici olduklarını mı düşüneceğiz?

936. Akıllı ve çalışkan tutumları sonucu Medine Yahudileri kısa zaman içinde bütün şehir iktisâdiyatını elleri altına almış bulunuyorlardı. Bütün dünyada küçük küçük halk toplulukları hâlinde yaşayan bu ulusun kendi aralarında yardımlaşma ve irtibat halinde oluşları, onların uluslararası ticarette başarı göstermelerine yardımcı olmuştur. Önce kendileri servet sahibi olmuşlar, sonra ödünç para vermeye ve fâizciliğe(bankerliğe) başlamışlar ve bu yolda yavaş yavaş diğer insanların mülk ve arazilerini ele geçirmeye başlamışlardır. *İbn'un-Neccâr*'ın verdiği bilgiye göre[1190], İslâmın ortaya çıkışından az önce Medine'de Arapların 13 hisar-kale *(:Âtam, Utum)*'lerinin bulunmasına mukabil Yahudilerin 59 adet vardı.

937. Ticaret, ziraat ve sanayide varlıklı patronlar durumuna gelmiş olan, kendi soy ve ırklarıyla övünen, aynı zamanda bir de kendilerine has dîne sahip, ve bir de Mukaddes Kitabları bulunan, Arabistan'lı Bedevî'lerinkine nazaran hayli yüksek şan ü şerefe nâil olmuş bu Yahudiler, yabancılar (*gentiles* yani Arab'lar)'dan gelen bir dîn karşısında, kendi dînlerini bırakıp buna girmede pek az istekli davranmışlardır. Kendileri hiç şüphesiz *Mesîh*'in gelmesini beklemekteydiler. Fakat bundan onların anladığı şey, içlerinde ancak ve ancak takvâ sahibi kimselerin üstün sayılacağı bir cemiyette görülen insanların eşitliği esasını bir tarafa koyarak bütün yeryüzüne Yahudilerin hâkim olmasıydı.- İşte İslâmın getirdiği demokrasidir ki Devlet kuvvet ve kudreti ile iktisâdî zenginliği kendi tekelleri altına alma hususunda onların besledikleri ümidlerin kaybolup gitmesinde ana âmil olmuştur.

1189. İbn Hişâm, s. 383. Görünüşe bakacak olursak burada mevzubahis olan, günlük ihtiyaçları karşılamak maksadıyla alışverişlerin yapıldığı basit bir çarşı değil, her yıl açılan bir büyük fuar söz konusudur; zîra Samhûdî'nin verdiği bilgiye göre (II. neşir, s. 1238) daha şöhretli bir fuar olan *'Ukâz*'da olduğu gibi, buraya da şiirlerini okumak üzere şâirler çıkar gelirlerdi

1190. s. 31 (Kowalski tarafından *Diwan des Kais ibn al-Hatim,* s. XVIII'de zikredilmiş bulunmaktadır)

938. Yukarki sahifelerde, henüz Muhammed A.S.S. hemen hemen hiç bir Yahudinin bulunmadığı Mekke'deyken kendisine vahyolunan Kur'ânı Kerîm âyetlerinde Yahudilere karşı takınılan tavır ve yapılan değerlendirmeleri tetkik etmiş bulunuyoruz. Medine'de ise tamamen farklı bir durum mevcuttu: Bu şehirde binlerce İsrâîl Oğlu yaşıyordu ve bunlar ayrıca o bölgenin iktisâdî hayat ve faaliyetini hâkimiyetleri altına almış bulunuyorlardı. Mekke'den Hicret edip bu bölgeye sığınmış olan Muhâcirlerin yerleştirilmesi işinden sıyrılır sıyrılmaz Muhammed A.S.S., İlâhî Tebliğ vazifesine yeniden dört elle sarılmıştır. Kendisinin daha işin başında, âcil emniyet meselelerinin ve sonra da dîn neşri gayesiyle Medine Yahudileriyle temas ve ilişki kurması pek tabiiydi.

939. Medine şehrinde Devlet yapısı ile ilgili bünyevî bir kuruluş hareketine girişmek, bura halkının bütün unsurlarıyla istişâre edilmesini gerektiriyordu. Daha önceki bir bölümde, Medine'de yürürlüğe konan Şehir-Devlet anayasasınının metnini tahlil etmiş ve Yahudilerin Hükûmetle ilgili işlerin görülmesinde sahip oldukları durumu da ortaya koymuştuk. Buna rağmen şimdi burada bir nokta daha dikkatimizi çekiyor: Yukarda zikri geçen anayasa metninde *"Benû Avf... Benû'n-Neccâr... Benû'l-Hâris.. Benû Sâide... Benû Cuşem... Benû'l-Evs... Benû Sa'lebe... Benû'ş-Şuteybe* Yahudileri"nden bahsedilmektedir. Ancak bütün sayılan bu isimleri taşıyan kabileler Arap kabileleridir. Buna bakarak acaba, Arap olsun Yahudi olsun, her bir kabilenin diğer bir kabile ile yani Arabın Yahudi, Yahudinin bir Arap kabilesi ile, ittifak anlaşması yapması mecburiyeti konduğundan bahsedebilir miyiz? Bundan maksadın da her ikisi de son derece önemli Arap ve Yahudi bu iki milletin yaşadığı bu halk topluluğu içinde sulh ve sükûnun temini ve korunması olduğunu düşünebilir miyiz? Yahut şehrin asıl halkını teşkil eden insanların Arap soyundan geldiğini ve fakat sonradan buraya yerleşen Yahudi ailelerin bu yerli halk olan Araplarla bir "yanaşmalık" (: *Mevlâlık*) münasebeti kurmaya mecbur kaldıklarını mı söyleyeceğiz? Daha açık bir ifade ile söylemek icab ederse, Yahudiler bu şehre kabile toplulukları halinde gelmişlerdi ve bu sebeple bölgenin asıl insanlarından ayrı bir kabile topluluğu teşkil etmiyorlardı. Bu duruma göre, kendi kendilerinin buyruğu Araplar bu göçmen Yahudilerin ayrı ve muhkem bir insan bloku olarak bölgeye yerleşmelerine müsaade etmemiş ve bu sebeble onlardan, Arap kabileleri arasında yaşayabilmek üzere bölüklere ayrılmalarını, Yahudilerin kişiliklerini kaybedip yerli halk arasında kaynaşıp bütünleşmelerini temin etmek istemiş olabilirler. Ancak tarihî kayıtlar arasında mevcut deliller bu konuda kesin bir söz söylememize imkân vermemektedir.

Az bir ihtimal de olsa bu insan topluluklarının, içlerinde kendilerini Yahudileştirmeye muvaffak olan pek az gerçek Yahudinin yaşadığı eski putperest Arap kabileleri olduğu da düşünülebilir. Gerçekten de Medine'de Yahudilerin kendi dînlerine sokmayı başardığı bazı Araplara dair tek tük tarihî kayıtlara raslamakta isek de, az ilerde ele alıp göstereceğimiz gibi, bu teşebbüs pek önemli sonuçlar doğurmamıştır. Her ne ise, Muhammed A.S.S.'ın hayatı ve faaliyeti bakımından önemli olan taraf, burada bir Şehir-Devlet yapısı teşkil etmek ve dışardan gelecek saldırı ve istilâlara karşı bura insanlarını askerî yönden müdafaalarını mümkün kılmak üzere şehrin Yahudilerini o, bir araya getirip birleştirmesini bilmiştir. Bu arada hemen açıklayalım ki bu girişim, o bölgede herhangi bir hânedan değişikliği olmayıp doğrudan doğruya bütün ayrıntıları ile bir Devlet tesisi hareketiydi. Bu işler arasında uzun bir müddet meşgul olmasından sonradır ki Resûlullah, ilâhî tebliğin insanlara bildirilmesi işine yeniden hız verebilmiştir. Daha Mekke'de iken Resûlullah sahâbîlerine kendisinin geleceğini, Yahudilerin okuyup durdukları Mukaddes Kitaplarda esasen haber verildiğini açıklamıştı. Medine'ye Hicreti müteakip burada binlerce Yahudinin bulunuşu, meselenin bu yönüne yeniden epey canlılık kazandırmıştı; tarihî eserlerdeki kayıtlardan[1191] açıkca anlaşılmaktadır ki Medine'ye varışının ilk aylarından itibaren Muhammed A.S.S., Yahudiler tarafından kendisinin bir Allah Elçisi olarak kabul edilip tanınması peşinde gayret göstermiştir. Buna gösterilen tepkiler çeşitlilik arzeder: Bazı Yahudiler İslâmı kabul ettiler, diğer bazıları ise çekimser kaldılar ve İslâma karşı girişilen karşı propaganda ve acı olaylarda ve hattâ kalkışılan savaşlarda aktif rol oynadılar. Daha pek erken bir devirde samimiyetle İslâmı kabul eden Yahudiler arasında gördüğümüz *Abdullah'ibn Selâm* bunların en şöhretlisidir. İslâmın en eski tarihî kaynak eserlerinin verdiği bilgilere göre[1192], ihtidâ ettiği sırada bu yetişkin ve âlim Yahudinin Resûlullah'a: Yahudilerin söylediği şeyleri itimatla karşılamanın mümkün olmadığını, sınanması için, ihtidâ ettiğinden hiç bahsetmeksizin kendisinin şahsiyeti hakkında Yahudilere sualler sormasını teklif etmiş ve o da bunu yapmıştı. Toplu bir vaziyette iken Yahudiler hep birden *Abdullah'ibn Selâm*'ın kendi başkanları, başkanlarının oğlu, âlimleri ve pek güzel yetişmiş bir adamları olduğunu söylediler. Tam bu sırada *Abdullah'ibn Selâm* saklı bulunduğu yerden çıkıp İslâma girdiğini Yahudi cemâatına açıkladı ve Muhammed'in beklenen Resûl olduğunu söyleyerek İslâma girip hi-

---

1191. İbn Hişâm, s. 130-36, 351 ve müt.
1192. *A.g.e.*, s. 353-54

dâyet bulmaya onları davet etti; bunun üzerine onlar, Abdullah'ın şan, şöhret ve üstün vasıflarını horlayıp küçük gördüklerini belirttiler. Aynı kaynak, zâhiren İslâmı kabul edip, Müslümanlar arasına nifâk sokmak suretiyle İslâm câmiasının içinde göçükler meydana getirme yollarına başvurmuş münafık Yahudilerin uzun bir listesini de vermektedir[1193].

940. Muhammed A.S.S. bu olanlardan asla ümidsizliğe kapılmadı: Etrafında kaynaşan diğer insan topluluklarına yaptığı gibi Yahudileri de bıkıp usanmadan İslâma girmeye davet etti durdu. Onun bu gayretleri pek tabiîdir ki bir çok münakaşa ve polemikler doğurmuştur. Resûlullah'ın Medine'deki dindaşlarıyla yakın ilişki halinde bulunan Hayber Yahudilerine o sırada (1. Hicrî yıl) göndermiş olduğu bir mektupta [1194] bu gerçeğin yankılandığını görmekteyiz:

> "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!... Allah'ın Resûlü, *Musâ*'nın dostu ve kardeşi, (Mûsâ)'nın getirdiği bütün şeyleri tasdik edip doğrulayan Muhammed'den (bir mektuptur): Ey Tevrât'a tâbi olup onun etrafında toplanan insanlar! Dikkat edip biliniz ki gerçekten Allah'ın size söylediği şu sözleri sizler kendi Kitabınızda bulacaksınız:
>
> > "— Allah'ın Elçisi Muhammed ve onunla birlikte bulunan kimseler, kâfirlere karşı sert ve şiddetli, sizin aranızda ise yumuşak ve rahîm'dirler. Onları, Allah'ın faziletleri ve onun rızâsı peşinde namazlarında rükû ederken, secdede iken görür durursun; onların alınları, yüzleri bunların iz ve işaretleri ile(kaplıdır). Tevrât'ta da bunların mesel ve kıssalarını bulursun. İncil'de onların meseli: 'Onlar, filizini yarıp çıkarmış, gitgide onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, sapları üzerine doğrulup kalkmış bir ekine benzerler ki bu ekicilerin hoşuna gider, buna mukabil kâfirlerin öfkelenişine sebeb olur. Allah îman edenlere (ve iman edip de) iyi ve güzel hareketler (ameli sâlih) gösterenlere af vü mağfiret ile büyük nimetler vâdetmiştir".*
>
> Allah aşkına, size vahyolunan şey aşkına, aynı şekilde, sizlerden evvel gelip geçmiş kabilelerinizi *men* ve *selvâ* ile rızıklandıran aşkına, baba ve dedelerinizi Firavun'un elinden ve fiilinden kurtarmak için denizi kurutan (Yüce Varlık) aşkına, bana söyleyiniz: Allah'ın size vahyettiği Kitapta, Muhammed'e îman etmeye mecbur olup olmadığınız kayıtlı değil midir? Böyle değilse bana haber veriniz. Aksine şayet Kitabınızda bu(kaydı) bulamazsanız(o halde mesele yok, benim dînimi kabul etmeniz için) size hiç bir zor da kullanılacak değildir. Gerçekten de yanlış ile gerçek yol birbirinden ayrılmış bulunmaktadır. Sizi Allah'ın ve Resûlünün yoluna davet ederim".

1193. *A.g.e.,* s. 352 ve müt.
1194. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 15
* . *K.* 48/29

941. "Sapları üzerine doğru kalkmış ekin"e dair meseller *Matta* (13/31-32) ve *Markos* (4/26-32) İncillerinde gerçekten de bulunmaktadır. Yüz ve alınlarda okunan izlere dair mesel ise İncil'de *Yuhanna'nın Vahyi"* Kitabının 14/1. cümlesinde kayıtlıdır. Bu konuyla ilgili olarak K. 48/29. âyetlere ve kezâ Îsâ Peygamber'in *Dağdaki Hutbe*'sine de bakınız. *Hayber* Yahudileri nezdinde girişilen bu tebliğ teşebbüsü beklenen cevabı sağlayamamıştır. Fakat kısa bir zaman sonra, *Bedr* Savaşı'nda elde edilen zafer ile İslâm sağlam temeller üzerine oturmuş oldu.

942. Bu mektupta mezkûr meselin baş kısmında görülen "...kâfirlere karşı sert ve şiddetli..." ifadesi aynı zamanda bir tehdit de taşımaktaydı. Muhammed A.S.S.'ın Medine'de, olacağını evvelden haber verdiği şeyler arasında bu konunun da yankılarını bulmamız bizi hayrete düşürmez:

> "Bir gün o, Medine'deki *Benû Kaynukaa* Yahudilerine ait pazar yerine girdi, onları bir araya topladı ve şu sözleri sarfederek bir hitâbede bulundu:
>
> '— Ey Yahudi Cemâatı! Size de Kureyşlilere gelen belâ ve felâketlerin gelip bulaşmaması için Allah'tan korkun ve İslâmı (dîn olarak) kabul edin. Zîra biliyorsunuz ki ben, Allah'ın gönderdiği bir Nebî'yim. Siz bunun böyle olduğunu kendi Kitabınızda da görüp duruyorsunuz; o halde Allah sizi bununla bağlamış vaziyettedir."

Yahudiler bu hitâbeye şu cevabı verdiler:

> "— Ey Muhammed! Sen ancak kendi millet ve halkını bilirsin; kendilerine mağlûbiyeti tesâdüfen tattırdığın, harp san'atını bilmeyen bir halk ile karşılaşmış olman seni yanıltmış olmasın?.. Allah'a yemin ederiz ki şayet seninle savaşacak olursak bizim ne (yiğit) er'ler olduğumuzu görüp öğreneceksin"[1195].

943. Böylesine bir kuşku ve çekingenlik havası içinde, küçücük bir olay büyük bir alevlenmeye sebeb olmakta gecikmedi. Dokuz ay olaysız geçti ise de sonunda ufak bir darbe ile durum tamamen değişti. Genç bir Müslüman kadın bazı alımlarda bulunmak üzere *Benû Kaynukaa* çarşısındaki bir kuyumcu dükkânına girmişti. Buradaki Yahudi delikanlılar ona lâf atıp, örtüsünü açmasını alaylı bir biçimde söylediler; Pek tabiîdir ki bu Müslüman sahâbî hanım bunu reddetmiştir. Ancak kuyumcu o devirde pek yaygın bir (eşek) şakası yaptı[1195/1]: Bu sahâ-

1195. İbn Hişâm, s. 545. Kıblenin değiştirilmesi için inen âyet (*K.* 2/139) ve tatbikatı da Yahudileri tahrik etmiş olmalıdır

1195/1. Bu arada hatırlatalım ki *Ficâr*(: saygısızlık) savaşı adıyla anılan ve 'Ukâz'da cereyan eden çatışmanın sebebi de aynı kötü hareket olmuştu (bk. İbn'ul-Cevzî, *Vefâ*, s. 135)

bî hanımın hiç haberi olmaksızın bir iple elbisesinin yırtmacını sâbit bir eşyaya gizlice bağladı. Hanım durumdan habersiz ayağa aniden kalkıp yürüyünce, kısmen de olsa vücudu çıplak olarak ortaya çıktı. Hem utançtan ve hem de kızgınlıktan, sahâbî hanım acı çığlıklar atmaya başladı. Oradan geçmekte olan bir Müslüman erkek yardımına koştu ve yapılan hakareti öğrenir öğrenmez bunu yapan kuyumcunun başını uçurdu. Orada bulunan Yahudiler, mukabelede gecikmeyip bu sahâbîyi oracıkta şehid ettiler. İşte bu olay, bir savaş ile sonuçlanmıştır. Hâdiseden sorumlu Yahudilerin oturduğu mahalle kuşatıldı ve 15 günlük bir muhasaradan sonra teslim oldular. Savaşçıların sayısı 700 idi[1196]. Bu olayla ilgili olarak Buhârî'de kayıtlı olan bir hâdisde[1197] görüyoruz ki Muhammed A.S.S. katında ve onun davranışlarında dînî taraf daima ağır basmıştır; böylece onun sahip olduğu adâlet duygusu ile affedip hoşgörme eğilimi, düşmanlarına karşı tutturduğu politakada mutlaka tesirli oluyordu. *Buhârî*'de şunları okuyoruz:

> "Câmide(Mescid'un-Nebî'de) bulunuyorduk. O sırada Resûlullah evinden çıktı, bize doğru geldi ve şunları söyledi:
>
> '— Haydi Yahudilere gidelim!..'
>
> Beraber kalkıp yürüdük ve *Beyt'ul-Midrâs*'ın binası önüne geldik. Resûlullah burada durdu ve Yahudileri çağırıp onlara şöyle hitap etti:
>
> '— Ey Yahudi Cemâati! İslâmı (dîn olarak) kabul edin! Böyle yapın ki emniyet ve selâmet içinde olasınız!...'
>
> Onlar ise şöyle cevap verdiler:
>
> '— (Bu konuda) sen bizi îkaz edip tenbihte bulunmuştun yâ Ebâ'l-Kaasım!..'
>
> Resûlullah tekrar söz alıp şöyle dedi:
>
> '— Ben böyle istiyorum...'
>
> Daha sonra onlara bu teklifini üçüncü kere tekrarladı ve sonunda:
>
> '— Şunu bilesiniz ki yeryüzü Allah'a ve onun Resûlüne aittir; ben sizi bölgeden sürüp çıkarmak istiyorum; sizlerden kimin herhangi bir şeyi varsa onu satsın; aksi halde bilesiniz ki yeryüzü Allah'a ve onun Resûlüne aittir" (Buhârî, *Sahîh,* 58/6)

1196. İbn Hişâm, s. 545-47
1197. İbn Kayyım, *Ahkâm Ehl'iz-Zimme,* I, 128 (Haydarabad/Dekkan'da bulunan bir yazma) zikrettiğine göre, Buhârî ve Müslim tarafından nakledilmektedir. Ayrıca bk. Buhârî, 58/6

Bu görüşmelerden sonra *Benû Kaynukaa* Yahudi kabilesinin 1500 kılıç, 300 zırhlı elbise, 2000 mızrak ve 500 kalkandan ibaret (bk. İbn'ul-Cevzî, *Vefâ,* s. 695) silâhları toplandı ve Müslümanlar arasında onların bazı dostlarının da araya girmesiyle Resûlullah onların Medine'den çıkarılmaları ile iktifâ etti: Böylece onlar, Filistin'deki *Ezri'ât* şehrine kadar gidip yerleştiler[1198]. Bu arada şunu hatırlatalım ki, *Kaynukaa*'ları buradan çıkarırken Resûlullah onlara şöyle söylemişti:

> "— Her zaman için tekrar Medine'ye işlerinizi halletmek üzere gelebilirsiniz; yeter ki burada oturup kalışınız üç günü geçmesin"[1199].

944. Kaynaklarımızın verdiği bilgilere göre, *Benû Kaynukaa* kabilesinin bütün mensupları sürülüp çıkarılmıştı. Fakat tarihî kayıtlarda, küçük gruplar halinde de olsalar, daha sonra cereyan eden olaylar içinde bu kabile mensubu bazı kimseleri de görüyoruz. Meselâ *İbn Sa'd,* onların sürülüp çıkarıldığı söylenen günlerden 4 ay sonra cereyan eden *Uhud* savaşı sırasında Resûlullah'dan şu sözleri nakletmektedir[1200]:

> "Resûlullah şöyle sordu:
> '— (Bizim tarafımızda savaşmak üzere gelen) şu kimseler de kim?'
> '— Bunlar, kendi sopu olan Kaynukaa Yahudileri arasında, *Abdullah'ibn Selâm*'ın sahip olduğu müttefiklerden derlediği kimselerle birlikte gelen *Abdullah'ibn Ubeyy* ve 600 adamıdır'.
> '— Peki bunlar İslâmı kabul ettiler mi?'
> '— Hayır...'
> denmesi üzerine de onların yardımını reddetmiştir."

Bu arada Resûlullah böyle söylese bile onların hâlâ bölgede bulunabildiklerini tesbit ediyoruz. Kaynaklarımızdan hiç biri, bundan iki yıl sonra cereyan eden Hendek savaşı sırasında Resûlullah'a yardım etmek üzere bunların Müslüman kuvvetler yanında saf tutup *Benû Kurayza* Yahudilerine karşı savaştıklarını kaydetmemektedir[1201]. Bunlardan *Beyhakî*'nin verdiği bilgiye göre[1202], Hicrî 7. yılda cereyan eden *Hayber* Savaşı sırasında bu *Benû Kaynukaa* Yahudileri, Müslümanlara faydalı hizmetler görmüşler ve Resûlullah onları bir çok hediyelerle mükâfatlandırmıştır.

1198. İbn Hişâm, s. 546; Taberî, I, 1362; İbn Sa'd, 2/I, s. 19-20; *Hz. Peygamberin Savaşları,* İstanbul 1972 (İkinci baskı), 203. paragraf

1199. Burhan'ud-Dîn el-Merğınânî, *Zahîre Burhâniyye,* "Siyer" Bölümü, 18. paragraf, "Ahkâm Ehl'iz-Zimme" (İstanbul Yeni Cami Kütüphanesinde bir el yazması, No. 614)

1200. İbn Sa'd, 2/I, s. 34; Sarahsî'nin verdiği bilgiye göre *(Şerh'us-Siyer'il-Kebîr,* III, 187), hattâ bunların sayısı 700'ü buluyordu

1201. Muk. edz. Sarahsî, *Mebsût,* X, 25; Şeybânî, *el-Asl,* "Siyer" Bölümü

1202. Beyhakî, *Sunen Kübrâ,* IX, 53

945. Tarih yazarları bazan verdikleri bilgiler arasında isim karışıklıkları yapabilirler. Az yukarda verdiğimiz kaynaklarda sadece bunların *Kaynukaa* adı zikredilmekle iktifâ olunmuyor, aynı zamanda onların İslâma geçmedikleri de kaydediliyor. Diğer tarihî kayıtlarda ise, meselâ *Makrîzî*'nin verdiği bilgiye göre(I, 204-5), burada söz konusu edilen kuvvetler, İslâmı kabul etmiş gözüken bu kabilenin "münafık"ları idiler. Fakat daha yukarıda zikrettiğimiz kaynaklar gayet açık ve kesin bilgi verirler: "Onlar Müslüman değillerdi". Şimdi bu meseleyi nasıl halledeceğiz? Kaynakların verdiği bilgiye göre, bu Yahudilerin silâhtan arındırılmasından sonra "münafık" bir Arap, yani *Abdullah'ibn Ubey*, onlar lehine araya girdi, onlara şefaat etti ve Resûlullah nihayet şu sözleri söyledi:

"— Onları sana verip terkediyorum"

Kaynaklar bundan, Resûlullah'ın onlar hakkında daha sert bir ceza tatbik etmek istemiş olabileceği sonucunu çıkarırlar ve işte bu "aracılık" üzerine onun sadece "sürüp çıkarma" ile iktifâ ettiğini belirtirler. Az yukarda *Buhârî*'den yaptığımız nakilde de görüldüğü gibi Resûlullah, bu kabileden olup da İslâmı kabul etmeyen bütün herkesi sürüp çıkarma kararı alıyordu. *Abdullah'ibn Ubey*'in işte bu şekilde araya girişi, bu Yahudilerin mutlaka hayatlarını kurtarma mânasına gelmez. Meselenin izah ve çözüm tarzı hiç şüphesiz şöyle olsa gerektir: *Abdullah'ibn Ubey*'in sopu ile müttefik durumda bulunan diyelim ki bütün *Kaynukaa*'ların yarısı yahut üçte bir müfûsunu teşkil eden sadece bir bölük kabile mensubu, Resûlullah'ın affına mazhar olmuşlar ve iktisadî-ticarî işlerle meşgul olmak üzere Medine'de oturmalarına müsaade olunmuştur.

946. Bu arada şunu da hatırlatalım ki *Kaynukaa* olayı esnasında Medine'deki diğer Yahudi kabileleri yerlerinden kıpırdamamışlardı. Bu da göstermektedir ki o sırada Yahudiler arasında ayrılık ve bölünme vardı. *Kaynukaa*'lar, daha önce Medineli *Hazrecî*'lerin müttefikleri durumundaydılar. Ayrıca bu durum bize, Yahudilerin Medine Şehir-Devleti anayasası hükümlerine tabî oluşlarının, bir bütün halinde olmaktan çok, aralarında her bir zümrenin müstakil bir birlik olarak, ayrı ayrı söz konusu edilebileceğini de gösterir. Bu konuda *İbn Sa'd* gayet açık ve kesindir[1203]:

1203. İbn Sa'd, 2/I, s. 19

"*Kaynukaa*'lar, daha Bedr savaşının vukû bulmasından önce, Resûlullah ile ittifak anlaşması akdętmişlerdi"

Şunu da ilâve edelim ki, iki hafta süre ile kuşatma şeklinde cereyan etmiş bu "savaş"ta ne bu ,ne de öteki tarafta herhangi bir ölü veya yaralı olduğuna işaret olunmamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki kuşatma altına alınanlar bu iki hafta boyunca dışardan herhangi bir yiyecek yardımı görmemişler ve bu esnada el ve evlerinde bulunanları tüketmişlerdir. Şurası da gösterilmeye değer ki bazı kaynaklar bu "kuşatma"nın 3. yılın ikinci ayında, diğer bazıları da 2. yılın onuncu ayında cereyan ettiğini söylerler[1204]. Daha evvel de bazı vesilelerle ifade ettiğimiz gibi bu tarihlendirme farkı, *1.* Nesî usulünün tatbik edildiğini kaynakların nazarı itibara almamaları ve *2.* Resûlullah'ın bizzat tamamladığı Hicret ile, onun emri üzerine Müslümanların Mekke'den Medine'ye daha önceden başlattıkları Hicret çağını birbirine karıştırmalarından ileri gelmektedir.

947. Dediğimiz gibi, her ne kadar *Kaynukaa* "savaşında" bir damla kan akmamış ve bu ihtilâfta diğer Yahudi kabileleri tarafsız kalmışlarsa da *Kaynukaa*'ların birkaç sopunun sürülüp çıkarılmaları, umumiyetle Müslümanlarla Yahudiler arasındaki ilişkilerin muhtemelen pek gergin bir hale gelmesine sebeb olmuş ve Müslümanların dîn yayma gayretleri evvelce hiç bir şekilde görülmedik zorluklarla karşılaşmaya başlamıştı. Muhammed A.S.S.'ın getirip insanlar arasında yaydığı dîne en yakın olan dîn, Yahudilerinkiydi. Bununla beraber, Medine Yahudileriyle Müslümanların anlaşamamış olmaları gerçekten üzücü bir olaydır. İnsanın karşısındaki kimsede kusur bulması kolay bir şeydir; fakat şurası kabul edilmelidir ki, araya bir kere yanlış anlama halinin girmesi, misliyle mukabelede bulunma ve buna da mukabelede bulunma gibi uzayıp giden itişmeler zinciri, itham edilen suçlu tarafa da kendilerini haklı gösterecek bir takım delil ve dayanaklar ileri sürme imkânı bahşetmektedir.

948. Meşhur şâir *Kâ'b'ubn'ul-Eşref,* babası tarafından *Tayy*'ların bir kolu olan *Nabhânî*'lerin soyundan, anne tarafından ise(Medine'li) *Benû'n-Nadîr* Yahudilerinden idi[1205]. Kaynakların dediğine göre kendisi ahlâkı çok bozuk bir hâkim(:hakem) idi[1206]. Mekke'lilerin *Bedr*'de uğradıkları bozgundan sonra o, Mekke'ye koşmuş ve Kureyş'liler

1204. *A.g.e.,* aynı yerde; Makrîzî, I, 103
1205. İbn Hişâm, s. 548
1206. Vekî', *Ahbâr'ul-Kuddât,* I, 54; Mukaatil, *Tefsîr,* Sûre 5/42 (İstanbul Hamidiye Kütüphanesi'nde el yazması), Vr. 95/b'de yazar, gördüğü bu işe mukabil kendisine yıllık bir ücret ödendiğinden bahsetmektedirler

tarafını tuttuğunu beyanla onları yeni bir intikam savaşı için teşvike başlamıştı[1207]. Mekke'de kendisine ev sahipliği gösterip evine alan adamın karısına sataşmış olması, yazdığı aşk şiirlerinde Medineli Müslümanlara iftiraya devam etmesine mani olamamıştır. Onun o günlerde oturduğu müstahkem konağın harabeleri Medine'nin güney bölgesinde hâlâ ortada görülmektedir. *Kâ'b*'ın kalkıştığı bir tutumun Müslümanlar üzerinde ne gibi reaksiyonlara sebeb olduğunu düşünmek kolaydır: Aralarında süt kardeşinin de bulunduğu silâhlı bir Müslüman birlik, bir gece onun evine ani bir baskın tertiplemiş ve böylece hayatına son verilmiştir. *İbn Sa'd*'ın verdiği bilgiye bakacak olursak ancak bu olay üzerinedir ki *Benû'n-Nadîr* Yahudileri, Resûlullah ile bir ittifak anlaşması imzalamışlardı[1208].

949. Fakat gerçekleştirilen bu sulh hâli ancak birkaç ay devam edebilmiştir. *Benû'n-Nadîr*'ler aynı zamanda Necd'deki *Benû Âmir* kabileler topluluğunun müttefiki durumundaydılar[1209]. Yukarki sahifelerde *Amr'ubn Ummeyet'ud-Damrî*'nin bir yanlış anlama ve karıştırma sonucu, *Benû Âmir*'lerin işlediği bir cinayetin intikamını alayım derken esâsen Resûlullah'tan bir zimmet (himâye) antlaşması yazısı almış ve hattâ muhtemelen de İslâmı kabul etmiş *Benû Âmir* kabilesinden iki kimseyi nasıl olup da öldürdüğünü nakletmiştik. Gerçekten de bu durumda kan diyeti ödemek lâzım geliyordu ve bu arada *Amr'ubn Umeyye* bu iki kişiyi tamamen kasıtsız bir şekilde, iyi niyetle katletmiş bulunduğundan, diyet ödeme mükellefiyeti İslâm Devletinin üzerine gidiyordu. Bu konuda iki anlatım vardır: (a) İbn İshâk - İbn Hişâm ikilisi tarafından nakledilen ki, bu iki müellif de daha sonra yaşamış yazarların nakil ve fikirleri üzerinde pek fazla durmaksızın nakiller yaparlar; işte bu iki yazara göre *Benû'n-Nadîr* Yahudileri, anayasaya göre Müslümanların müttefiki durumunda oldukları için Resûlullah onlardan uygun bir miktarla bu kan diyetinin ödenmesine katılmalarını istedi. Onlar bu teklifi reddetmekle kalmayıp Muhammed A.S.S.'ın kendi mahallelelerine doğru gelmekte olduğunu haber aldıklarında, Yahudilerin anayasa mûcibince ödeme mükellefiyeti altında oldukları meblâğı beklemek üzere dibine oturduğu bir hisarın tepesinden Resûlullah'ın üzerine bir değirmen taşı yuvarlamak suretiyle onu ezip öldürmek de istediler. (Bu devir ile ilgili anlatımlarda aynı yola başvurmak suretiyle girişilen bir çok suikast teşebbüslerinden bahsedilmekte ise de bunlardan hiç birinde, bizzat Resûlullah'ın gözü önünde

---

1207. İbn Hişâm, s. 548-53; İbn Sa'd, 2/I, s. 21-23
1208. İbn Sa'd, 2/I, s. 23
1209. İbn Hişâm, s. 652

olmak üzere böylesine bir değirmen taşının, Resûlullah'ın dibinde oturduğu hisarın tepesine çıkarıldığı söz konusu edilmez). Ancak bu anlatım, bir Yahudi tarafından değil de üstelik bir Müslüman tarafından onların müttefikleri olan bir zümre içinde döktüğü kanın diyetinin ödenmesine *Benû'n-Nadîr*'lerin niçin iştirak ettirildiğini bize açıklayamamaktadır. Muhtemeldir ki *İbn İshâk*'ın eserini kopya eden ilerki devirden bir müstensih, tam bu noktada birkaç satır veya paragraf atlamıştır. *(b)* Kusursuz bir rivâyet zinciriyle bize *İbn Mardûye* tarafından nakledilen ve aynı zamanda Kur'ânı Kerîm'in tefsiri ile ilgili eserinde *Abd'ubn Humeyd*'in de işaret ettiği, ayrıca Samhûdî tarafından da tercih edilerek *Vefâ'ul-Vefâ* adlı eserine alınan (II. neşir, s. 298) ve gerçekten de tercih edilecek bir nitelik taşıyan diğer anlatıma göre, *Bedr* savaşından sonra Mekke putperestleri, *Benû'n-Nadîr* Yahudilerine bir mektup göndererek onları Resûlullah ile bir çatışma haline girmek için kışkırtmışlardı; diğer taraftan bir diğer Medine Yahudi zümresi ola *Benû Kaynukaa*'ların Medine'den sürülüp çıkarılmış olması Medine'de kalan diğer Benû'n-Nadîr Yahudileri arasında şehirde sayıları durmaksızın artan ve gitgide kuvvetlenen bu "yanaşma" (gentil)'lara yani Müslümanlara dair bir takım endişeler taşınmasına sebeb oluyordu. İşte bu şart ve durumlar karşısında onlar, hıyânet dolu bir komplonun içine sürüklenmiş oldular; onlar bir gün Resulûllah'a bir haberci göndererek:

> "Üç sahâbî Müslümanı da yanına alarak gel ve bizden de çıkacak üç âlimle karşılaşıp görüş; şâyet (bizimkiler size) inanıp kanacak olurlarsa biz de hep birden senin yoluna gireriz"

deyip onu aralarında dâvet ettiler. Bu üç Yahudi, (elbiseleri altına) hançerler saklamışlardı. Ancak *Benû'n-Nadîr* Yahudileri arasından bir kadın, Müslüman *Ensâr* zümresi arasında oturan erkek kardeşine *Nadîr*lilerin kalkıştığı bu suikast işini ifşâ etmiş ve bu erkek kardeş de Resûlullah *Nadîr*'lilerin mahallesine henüz varmadan haberi kendisine yetiştirebilmiştir. Bunun üzerine Resûlullah yoldan geri dönmüş ve fakat ertesi sabah erkenden askerî kuvvetlerinin başında olduğu halde *Nadîr*'lilerin karşısına çıkmış ve gün boyu onların oturdukları mahalli kuşatma altında tutmuştu. Ertesi gün ansızın bu kuşatmayı kaldırdı ve bu defa *Benû Kurayza* üzerine yürüyürek onları kuşatma altına aldı. İşte bunlar, bu askerî harekât üzerinedir ki Resûlullah ile bir sulh anlaşması imzalamaya mecbur olmuşlardır. Bu işi bitirdikten sonra Resûlullah'ın tekrar *Nadîr*'liler üzerine döndüğünü ve onların oturduğu mahalleyi hiç vakit geçirmeden kuşattığını ve bu arada her iki taraftan da bir yaralanma veya bir ölüm kaydedilmediğini biliyo-

ruz. Kuşatma sonunda onlar boyun eğip teslime razı oldular. Evvelki tatbikatına da uygun olarak Muhammed A.S.S., bu Yahudileri İslâma girmeye davet etti ve bu teklifi kabul edenleri de affetti[1210]. Reddedenlerin, silâhları müstesnâ bütün menkul mallarını alıp Medine'den gitmelerine izin verildi. Bunlardan bazıları Filistin'deki *Ezri'ât* şehrine, diğerleri ise kısa zaman içinde idareci sınıfını oluşturdukları Hayber bölgesine gidip yerleştiler[1211]. Bazı kaynakların dediğine göre[1212], bunlar aynı zamanda *Ğatafân*'lıların da müttefiki durumundaydılar, buna rağmen ne *Hazrec*'li müttefikleri ve ne de *Benû Kurayza* Yahudileri onların yardımına koşmadı. Fakat daha önceki sahifelerde *İbn Mardûye*'den olmak üzere bunun aksi bir bilgi nakletmiş ve *Nadîr*'lilerle olan askerî işbirlikleri sebebiyle Resûlullah'ın *Benû Kurayza*'yı kuşattığını belirtmiştik. Biz bu verdiğimiz bilgide Buhârî (64/14), Muslim (32/62, No. 1766) ve Ebû Dâvud (19/23, Benû'n-Nadîr Bölümü)'un eserlerindeki hadîslerle de desteklenmekteyiz; bu hadîslerde: "*Benû'n-Nadîr* ve *Kurayza*'lılar savaş açtılar; bunun üzerine bütün *Benû'n-Nadîr*'leri buradan çıkarıp sürmesine mukabil (Resûlullah), *Benû Kurayza*'nın bulundukları yerde kalmalarına müsade etmiş ve sonradan Müslümanlara karşı savaş ilân ettikleri devreye kadar onlara itibar edip değer vermiştir. Bu çıkan savaştan sonra ise Resûlullah onlara..." şeklinde bilgiler de verilmektedir. Her ne ise, Medine'den sürülmeleri sırasında *Benû'n-Nadîr*'ler değerli sair eşyalar ve mücevherattan ayrı beraberlerinde götürmek üzere evlerinin kapılarına varıncaya kadar söküp aldılar[1213]. *Kenz*'lerini yani kabilenin merkezî hazinesini de birlikte götürmüşlerdi. Resûlullah onların Medineli Müslümanlardan olan alacaklarını tahsil etmelerini yasaklamamıştı. Bu konuda hukukî incelik getiren bir durum ortaya çıkmıştır: Henüz vâdesi (ödeme zamanı) gelmemiş olan alacakları için Resûlullah onlara şu sözleriyle bir imkân tanımıştı:

> "— Alacaklısı bulunduğunuz meblağı biraz azaltınız, böylece size derhal tediyede bulunulacaktır"[1214].

Diğer müfessirlerden başka *Taberî*'de de, Kur'ânı Kerîm'in "dînde hiç bir zorlama yoktur" meâlindeki 2/257. âyeti tefsir edilirken, şu ayrıntılı bilgiler de verilmektedir[1215]. Onun verdiği bu bilgilere göre,

1210. Tabarî, I, 1453; İbn Hişâm, s. 654
1211. İbn Hişâm, s. 652-61; Tabarî, I, 1448-52; İbn Sa'd, 2/I, s. 40-42; *Hz. Peygamberin Savaşları*, İstanbul 1972 (ikinci baskı), 204. paragraf
1212. İbn Sa'd, 2/I, s. 41
1213. bk. *K.* 59/2
1214. Sarahsî, *Şerh'us-Siyer'il-Kebîr*, III, 180, 229; İbn'ul-Kayyım, *Ahkâm Ehl'iz-Zimme*, Dimaşk 1961, s. 186 (Dârkutnî zikrediyor)
1215. Tabarî, *Tefsîr*, "2/257. âyetin tefsiri bahsi"

İslâm öncesi devirde çocuğu olmayan Medineliler, şayet Allah onlara bir çocuk verirse bunu Yahudi terbiyesi üzerine yetiştirip büyütecekleri adağında bulunurlardı. Bunun bir neticesi olarak Medine'de bu yolla Yahudileşmiş bir miktar çocuk da bulunuyordu. İşte *Benû'n-Nadîr* Yahudileri giderlerken bu çocukları da beraberlerine almak istediler. Çocukların asıl ana-babaları araya girdi ise de Resûlullah şimdi Müslüman olan bu ana-babaların tarafını tutmayı reddetti ve Yahudileşmiş bu Arap çocuklarının onlarla beraber gitmelerine göz yumdu. Sürülenler, arkalarında çalgıcı ve şarkıcılarının kopardığı bir şamata olduğu halde 600 develik bir kervan halinde yola çıktılar. Onlarla birlikte, para ödeyerek *Benû'n-Nadîr*'lerin tuttuğu şâir *Urvet'ubn'ul-Verd*'in dostlarından biri olan Ğifâr'lı *Umm 'Amr* adlı şâire de hiç işitilmedik görülmedik süslemelerini takınmış olduğu halde yola çıkmış bulunuyordu[1216]. Kıssanın arkasını biliyoruz: *Benû'n-Nadîr*'den bir hey'et, 5. Hicrî yılda Medine'nin muhasarasına kalkışacak ve *Hendek* savaşını çıkaracak olan "büyük saldırı ittifakı"nı organize etmiştir; bu olaylar onların Medine'den ayrılmalarından tam bir yıl sonra gerçekleşmiştir.

950. Aşağıdaki paragrafta, Kur'ânı Kerîm'den alıp özetle tercümelerini verdiğimiz âyetlerin, hangi tarihte nâzil olduklarını tam olarak bilmemekle beraber 3 ilâ 5. Hicrî yılları arasında vahyedilmiş olduklarını söyliyebiliriz:

951. Yahudiler Resûlullah'a hakaret etmek maksadıyla iki mânaya gelen kelimeler kullanmaktaydılar[1217]. Bu arada misal olarak arapçada "bizi gör, gözet" mânasına gelen bir kelimenin, ibranca'da kolayca, "kötü, rezil" mânasına gelecek şekilde vurgulanabileceğini söyliyebiliriz[1218]. Hattâ onlar, İslâmın Mukaddes Kitâbı Kur'ân'ı bile alaya almakta[1219], Müslümanların ibâdetle ilgili hareket ve tatbikatlarını eğlence konusu etmektedirler. Kendi Mukaddes Kitaplarını bile tahrif edip değiştirebilmektedirler[1220]. Onlar Âhiret hayatlarını verip(terkedip) bu dünya hayatını satın alabilmektedirler[1221]. Kendi dîn-

1216. Ibn Hişâm, s. 653-54; İbn Sa'd, 2/I, s. 41; Suheylî, II, 176-81
1217. *K.* 2/104 ve 4/46
1218. Blachère, R., *Coran*, II, 257, not 98 4Geiger ve Basset'ye göre); konu ile ilgili olarak aynı zamanda: *Nouveau dictionnaire Hébreu-Français*, Abraham Elmaleh tarafından Tel Aviv'de neşredilmiş olan lûgate de bakılabilir: Mal, méchant, laid déplaisant, sauvage, pernicieux, malheureux, triste, a battu.
1219. *K.* 5/57
1220. *K.* 4/46
1221. K. 2/86

lerinin de yasaklamasına rağmen faizli muamelere girebilmekte ve nâmuslu olmayan yollardan diğer kimeselerin mallarını yiyebilmektedirler[1222]; içinde Allah'ın kendilerine îmanı emrettiği Mukaddes Kitaplarını hasır altı etmektedirler[1223]. Onlar Peygamberlerini haksız yere öldürmüşlerdir[1224]; bu ve buna benzer daha bir çok durumlar Kur'ân'da tesbit ve ifade olunmuşlardır. Yahudilerin İslâm karşısında gösterdikleri inat ve dik kafalılık dolayısiyle Kur'ânı Kerîm Müslümanları teskin gayesiyle, *Dâvud* ve *İsâ* Peygamberlerin dahi Yahudileri lânetlemiş olduğunu hatırlatmaktadır[1225]. Onların taşıdığı belli ruhun görünüşleri, bir çok âyette açıkça ortaya konmuş durumdadır: Allah *"altın buzağı"* putunu kaldırıp yok etmelerini çok önceki çağlardan birinde onlara emrettiğinde onlar, güya işin aslını araştırır gözükerek tekrar tekrar sualler sormaktan ve işi karıştırıp savsaklamak istemektedirler: Nasıl bir şeydir bu, ne renktir, mahiyeti nedir (K. 2/67-71) gibi... Bundan ayrı, gerekli muhâkemeyi yapıp karar vermeleri için Kur'ânı Kerîm'de ifadesini bulan İslâm tebliğini onlara doğrudan anlatmak yetmemiştir:

> "(Ey Muhammed) Ehli Kitâb(Yahudiler), gökten bir Kitâb indirmeni senden istiyorlar. Gerçekte onların Mûsâ'dan istedikleri şey çok daha büyük bir şeydi: — Bize apaçık bir şekilde Allah'ı göster'..." (K. 4/153)

Bu âyetle onlar hakkında söylenmek istenen şey şudur: Bu insanlara Kitab ne fayda eder... Mûsâ onlara bunu getirdi ve verdi fakat onlar yine de kanaat getirmeyip, bizzat kendi eliyle Allah'ın onlara Kitâbı uzatıp vermesini istediler...

952. Şurası dikkati çekicidir ki Kur'ânı Kerîm, bir kısım Yahudilere karşı bu ithamları yöneltmesine rağmen, Yahudi milletinin gerçek değer ve meziyetlerini asla inkâr etmez:

> "Gerçekte ben size(Yahudilere) bütün yaratıklar üzerinde üstünlük verdim"

Bu âyeti Kur'ânı Kerîm bir tek sûrede iki defa tekrarlamaktadır[1226]. Tevrat'ın ilk beş kitabı *(Pentatök)* Mûsâ'ya verilen ilâhî yapıda bir kitap olduğu için Yahudilerin bunlarda yer alan hükümleri titizlik ve itinâ ile yerine getirmeleri icab eder; bu husus Kur'ânı Kerîm'de bir tek sûre içinde iki ayrı âyette tekrar edilmiş bulunuyor[1227]. Yine bu

---

1222. *K.* 4/161
1223. *K.* 2/101
1224. *K.* 2/61
1225. *K.* (CXII) 5/78
1226. *K.* (LXXXVII) 2/47 ve 122
1227. *K.* (CXII) 5/43-44 ve 68

aynı iki sûrede[1228], Kur'ânı Kerîm, herkesin uyup tâbi olabileceği müşterek, bütün insanlar için gerekli ve yeterli kaide ve esasları taşıyan bir dînin temellerini atmış bulunmaktadır ki bu, bütün dînler arasında bir nevi "sulh içinde birlikte yaşama" halidir:

"Evet, îman eden(müslümanlar), Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiî'ler; bunlardan kim Allah'a, Âhiret Günü'ne inanır, iyi iş ve hareketlerde bulunursa, onların mükâfatı Rab'leri katındadır. Bunlar için hiç bir korku ve endişe yoktur ve onlar asla mahzun da kalacak değillerdir" (K. 2/62 ve 5/69)

953. Bununla beraber sadece Allah'a îman edip O'nun gönderdiği Resûllerin gerçek peygamber olduğu inancını reddetme, Kur'ânı Kerîm açısından makbûl sayılmamıştır: Bu çeşit "mü'min"leri Kur'ânı Kerîm gerçek kâfirler arasına katmıştır:

"Evet, (1) Allah'ı ve Resûllerini inkâr edenler, (2) Allah ve Resûlleri arasında bir ayırım yapıp da: 'Biz bunlardan birine(Allah'a) inanır diğerini inkâr ederiz' diyenler ve (3) bu ikisi arasında ayrı bir yol tutturanlar(yok mu, işte bunlar) gerçek kâfirdirler"[1229].

954. Bununla birlikte Kur'ânı Kerîm, Müslümanlara müşrik-putperest kadınlarla evlenmeyi ve bu müşrikler tarafından kesilmiş hayvanların etini yemeyi yasaklamışsa da, (diğer Ehli Kitâp milletlerle birlikte) Yahudi ve Hıristiyan kadınlarla evlenmelerine ve onların (kendi dînî kaidelerine göre) kestiği etleri yemelerine müsaade etmektedir[1230].

955. Medine şehri içinde yaşayan *Benû Kurayza* Yahudileri, daha önceleri doğru ve dürüst hareket ettikleri halde Hendek savaşı sırasında, çarpışmaların en can alıcı bir ânında, daha evvel de belirttiğimiz gibi, ihânet etmişlerdir. Böylesine bir hıyânet cürmü çok zor affedilirdi: Tam kuşatmacılar toparlanıp muhasarayı kaldırdıkları gün, Resûlullah, *Benû Kurayza*'nın oturduğu mahalleyi kuşattı; birkaç gün sürdürdükleri dayanmadan sonra teslim oldular. Kur'ânı Kerîm'de onların kale ve hisarlarına *(: sayâsî)* dair işaretler bulunmaktadır (bk. K. 33/26); ayrıca Samhûdî (bk. II. neşir, s. 1256) bu hisarların hususiyetlerinden bahsederken bunlardan birinde bir yangın çıksa diğerine sıçrayabilecek kadar birbirine yakın ondört *"utum, âtâm"* (: müstahkem hisar) bulunduğunu bize nakletmektedir.

1228. *K.* 2/62 ve 5/69
1229. *K.* (XCII) 4/150-151
1230. *K.* 5/5

956. Wensinck adlı batılı müsteşrik, hangisi olursa olsun en medenî milletlerin bile, *Benû Kurayza*'ya teslimden sonra verilen cezanın aynısını verebileceklerini pek güzel beyan ve ifade etmektedir[1231]: "Resûlullah daha önce *Benû'n-Nadîr* Yahudilerine af ve hoşgörü ile davranmış, fakat onlar buna müthiş *Hendek* kuşatmasını organize etmekle karşılık vermişlerdi; aynı af ve hoşgörüyü şimdi *Benû Kurayza*'ya göstermek doğrusu büyük tehlikelere katlanmak demek olacaktı". Şayet *Benû Kurayza,* kayıtsız şartsız teslim teklifini kabul etmiş olsaydı, Resûlullah'ın onları Medine'den uzaklaştırmakla iktifâ edeceğini düşünmemize imkân vardır; zîra *Benû'n-Nadîr* Yahudileri, bizzat onun hayatına kasıtlı bir suikast tertipleme suçu işledikleri halde onlara böyle bir muamele göstermişti. Fakat *İbn Hişâm*'ın verdiği açık bilgiye göre[1232] kendi müttefikleri olan Evs'li bir Müslümanı yani *Sa'd'ubn Mu'âz*'ı onlar, kendi haklarında bir karar almak üzere hakem seçip göstermişler ve Resûlullah da bunu kabul etmişti[1233]. Hakem kararı, başlarının uçurulması şeklinde çıkmıştır. Onlar herhalde bu hakemi seçerken *Kaynukaa* Yahudileri lehine olmak üzere cesaret ve azimle daha önce araya giren Kaynukaa'ların müttefiki Hazrec'li *Abdullah'ibn Ubeyy*'in davranışını nazarı itibara almış olsalar gerekir. Dediğimiz gibi, kendileri hakkında kesin kararı vermek üzere seçtikleri bu hakeme Resûlullah da rızâ göstermiştir. Hakem *Sa'd,* Hendek savaşı sırasında aldığı yaraların tedavisi maksadıyla bir müddettir ortalarda görünmüyordu; Muhammed A.S.S. kendisi ile birkaç haftadır görüşüp konuşmamıştı. "Askerî hastahane"den bir eşeğin sırtına bindirilerek getirilen *Sa'd,* Resûlullah'ın huzuruna çıktı: Hakem sıfatıyla o, vereceği bütün kararları kabul edip etmeyeceklerini önce kendi mensubu bulunduğu kabile temsilcilerine sordu. Onlar buna rıza gösterdiler. Daha sonra aynı suali Resûlullah'a sordu; o da olumlu cevap verdi. Hakem, bizzat kendi Mukaddes Kitablarındaki Mûsevî Kanununun (Tevrat, *Tesniye,* XX/10-14) bu Yahudilere tatbik edileceği kararına varmıştır. Samhûdî'nin zikrettiğine göre (II. neşir, s. 308) *Humeyd'ubd Hilâl,* bu Yahudilere ait evlerin, Ensâr zümresinden daha da müstakil ve kendi kendilerine yeter bir hayat sürebilmeleri için Mekke'den gelen Muhâcir Müslümanlara verilmesini bir hükme bağladığını rivâyet etmektedir. Resûlullah böylece hakemin verdiği karar konusunda sadece ona yeni bir teklifte bulunamama değil

---

1231. Bk. *der Islam* (II, 289) adlı dergide Wensinck'in neşredilen makalesi. Benû Kurayza ile girişilen savaş hakkında umumî bilgi için bk. benim *Hz. Peygamberin Savaşları,* İstanbul 1972 (ikinci baskı), 206-208. paragraflar

1232. İbn Hişâm, s. 689, st. 16-17; bk. Tabarî, I, 1487; İbn Sa'd, 2/I, s. 53-54

1233. A. b. Hanbel, VI, 142; Buhârî, 63/12/4; *Halabiyye,* II, 119

aynı zamanda verilen kararın yeniden gözden geçirilmesi için bir şeyler yapabilme hususunda da eli kolu bağlı kaldı. Gerçekten o hakemden bu sert hükmü hiç beklemiyordu ki şu şekilde mırıldandığı duyuldu:

"— Yedi kat Göğün yüceliklerinden Allah'ın onlar için yazdığı yazı buymuş"[1234]

Fakat buna rağmen, o değişik şekiller altında merhamet ve asâletini ortaya koymaktan çekinmemiştir:

957. Harp esirlerine iyi davranıldı ve hattâ kendilerine yiyecek verildi (Serahsî, *Şerh'us-Siyer'il-Kebîr* adlı eserinde (II, 264, Muneccid neşri: No 2000), bunun "hurma" olduğunu kaydetmektedir). *Sâbit'ubn Kays* adındaki bir Müslümanın, hükümlülerden biri hakkında Resûlullah'a gelip onun İslâm Öncesi günlerde kendisine iyilikler yaptığını belirtmesi üzerine Muhammed A.S.S., *İbn Bâtâ* adındaki bu Yahudinin ve çocuklarının hayatını bağışlamış, bütün ailesi ile birlikte mallarını da kendisine iâde etmiştir[1235]. *Rifâ'at'ubn Samav'el* adındaki bir Yahudi de yaşlı bir Müslüman kadının evine sığınmıştı; bu sahâbî hanım Resûlullah'ın huzuruna çıkıp ona:

"— Bu *Rifâ'a*'nın hayatını bana hediye et; kendisi namazlarını kılacağını ve hattâ deve eti bile yiyeceğini vâdediyor"

aynı şekilde Muhammed A.S.S. bu isteğe de rızâ göstermiştir[1236].

958. *Kurayza* meselesinde, bu arada şunu hatırlatalım ki Medine'de bir Şehir-Devlet kurma çalışmalarının bu arada anayasa müzakerelerinin yürütüldüğü bir sırada birgün Muhammed A.S.S. huzuruna bazı Yahudiler çıkıp *Kurayza* ile *Benû'n-Nadîr* arasında kan diyetinin tutarı bakımından bir farklılık bulunduğunu, geleneğe göre *Kurayza*'nın talep edebileceği kan diyeti tutarının *Nadîr*'lilerin isteyebileceğinin tam yarısı (70'e mukabil 140 vask hurma) miktarında olduğunu beyan ve ifade ettiler. Muhammed A.S.S. ise kan diyeti miktarında bir eşitlik olması kararını almıştır. Benû'n-Nadîr'li *Kâ'b'un'ul-Eşref* bunu reddedip şöyle homurdandı: "— Biz senin kararını kabul etmiyoruz, senin emrine itaat etmeyeceğiz ve eski geleneğin emredici hükmüne tâbi olacağız"[1237]. Belki de onun zikredilen bu kararıdır ki Benû'n-Nadîr'li bu *Kâ'b'ubn'ul-Eşref*'in Resûlullah'a karşı beslediği kin ve garazın kaynağını, teşkil eder; aynı şekilde bunun, Benû'n-Nadîr'lilere karşı Müslümanların başlattığı savaşta Kurayza'lıların tarafsız kalmalarının da asıl sebebi olduğunu mütalâa edebiliriz.

1234. İbn Hişâm, s. 689; İbn Sa'd, 2/I, s. 54
1235. İbn Hişâm, s. 691
1236. *A.g.e.*, s. 692
1237. Mukaatil, *Tefsîr* (İstanbul Hamidiye Kütüphanesi'nde el yazması), Vr. 96, K. 5/44. âyetin tefsiri

Medine'deki diğer Yahudiler:

959. Öyle anlaşılıyor ki Medine'de kalan diğer Yahudiler, Müslümanlara karşı girişilen bütün siyasî faaliyet ve eylemlerden vazgeçmiş ve sadece ticaretle meşgul olmakla iktifa etmişlerdir. Böylece onlar hiç bir şekilde Resûlullah huzuruna çıkıp sızlanma ve kendilerini acındırma durumunda kalmamışlardır; o da buna mukabil onlara gayet müşfik ve mükrim davranmıştır. Hattâ o kadar ki onlara devamlı her yıl bir çok hediye ve ihsânlarda bulunacak kadar ileri gitmiştir. Bugün elimizde, *Benû Ureyd* Yahudileri lehine, onlara önemli miktarlara varan hubûbat verileceğine dair Resûlullah'ın bir fermanının metni bulunmaktadır[1238]. *İbn Hişâm*'da bu ismin geçtiği bir mahal adı zikredilmektedir[1239]: *Harret'ul-Ureyd* ('Ureyd'lerin lav'lık arazisi). Bu bölgeye giden yolun da yine aynı yazar tarafından (Şi'b'ul-'Acûz - Benû Ummeyyet'ubn Zeyd - Benû Kurayza - Bu'âs - 'Ureyd) şeklinde verilmiş olmasına bakarak bu bölgenin Medine'nin doğu güney doğusunda olduğunu söyliyebiliriz. Buna mukabil, *İbn Sa'd* tarafından verilen ve aynı adı taşıyan bir diğer yerin Medine'nin kuzeyinde, *Uhud* dağının doğu ucunda olması lâzım gelmektedir[1240]. Hicrî 10. yılda hâlâ Medine'de bir takım zengin Yahudi tüccarlar bulunmaktaydı. Muhammed A.S.S.'ın o sene amcası *'Abbâs*'a hediye olarak verdiği değerli bir elbiseyi o, bir Yahudiye 8.000 dirhem mukabili satmıştır[1241]. Muhammed A.S.S. dünya hayatına Hicrî 11. yılda gözlerini yumduğunda onun zırhlı gömleği Medine'de ticaretle meşgul *Ebû'ş-Şehm* adlı bir Yahudinin elinde aldığı borca mukabil rehin olarak muhafaza edilmekteydi[1242]. Bu *Ebû'ş-Şehm, Benû Zafar*'lar arasında (onların himayesi altında) *mevlâ* (gentil) statüsünde yaşamaktaydı[1243]. Kastallânî'nin verdiği bilgiye göre (*İrşâd,* 4/296), Resûlullah, fiatı 1 altın dînârdan olmak üzere, 30 sâ (tamamı takriben 60 kilo'dur) miktarında arpayı kredi (veresiye) yoluyla satın almıştı; buna mukabil rehin olarak bırakılan zırhlı gömlek *Zât'u-Ukûl* adını taşımaktaydı ve bu rehin gömlek, Halife Ebû Bekir tarafından borç ödenmek suretiyle alacaklının elinden geri alınmıştır.

1238. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 20
1239. İbn Hişâm, s. 552
1240. İbn Sa'd, 2/I, s. 26, st. 2
1241. *A.g.e,* I/2, s. 75
1242. Buhârî, 34/87; İbn Sa'd, I/2, s. 119; A. b. Hanbel, No. 2724
1243. İbn Sa'd, I/2, s. 173; İbn Kesîr, *Tefsîr,* I, 337, K. 2/285. âyetin tefsîri

Medine Dışındaki Yahudiler

Hayber:

960. Hayber Medine'nin kuzeyindedir. Ben arkadaşlarımla beraber burayı ziyâret ettiğimde, otomobilimizin kilometre sayacı Medîne'de 36949, Hayber'de ise 37133 km'yi gösteriyordu ki fark yaklaşık 184 km eder. İşte bu *Hayber,* etrafı volkanik ovalarla çevrili geniş bir vâhadır. Burada sulama bentleri inşaasını sadece bölgenin bir vâdi oluşu ve yağan yağmurlar değil, aynı zamanda orada burada fışkıran suların meydana getirdiği dereler de mümkün kılıyor ve bütün bunlar, orada ziraatla meşgul insanlara yardımcı oluyordu. Buranın bereketliliği o derece yüksekti ki İslâmî devirde Hayber 20.000 muhârip çıkarabiliyordu. Az ilerde de göreceğimiz gibi burada yedi sekiz tane müstahkem hisar bulunuyordu ve bunlardan, büyük başkan *Merhab'-ubn'ul-Hâris'*e ait olan ve *Kamûs* adı da verilen bir hisar bugün de hâlâ ayaktadır ve *Hısnu Merhab* adıyla bilinir ve bu bölgenin Saudî Arabistan idarecisi tarafından lojman olarak kullanılmaktadır.

961. Bu müstahkem hisarların menşei bilinmemektedir. Bugüne kadar ele geçen en eski vesika *Harrân*'da bulunan bir kitâbedir ki bunun tarihi M.S. 568. yıldır; zîra burada, Hayber'in yıkılıp tahrip edilmesinden bir yıl sonra bu kitâbenin yazdırıldığı ifade olunmaktadır[1244] ki bu yıkım işinin Ğassân kıralı *el-Hâris'ubn Ebî Şemir Cebele*'nin buraya tertiplediği bir askerî sefer esnasında gerçekleştirildiğini biliyoruz[1245]. Bizans'ın himayesi altında hüküm süren bu Kıral'ın *Hayber* üzerine bu seferi tertipleyiş sebeb ve sâikini bilemiyoruz. Bundan altmış yıl sonra burada sadece Yahudiler oturmaktaydı. Acaba burada oturan Araplar, *el-Hâris* tarafından tamamen bertaraf mı edilmişlerdi? İslâmın ortaya çıkacağı senelerde Hayber zengin bir ticaret merkezi olarak tanınmıştı: Meselâ Mekkeliler düğün merasim-

---

1244. *RSO,* IV, 193 ve müt. (1911-12). Ayrıca bu Bölüm'ün sonuna bakınız
1245. İbn Kuteybe, *Ma'ârif,* s. 313

leri için büyük ziyafet tencerelerini, kadınların süs eşyaları ile mücevherlerini Hayber'de oturan insanlardan kiralamak suretiyle temin ederlerdi; bir defasında bu mücevherlerden biri kaybolmuş ve Hayberlilere on bin altın dinâr tazminat ödemek mecburiyetinde kalmışlardı[1246].

962. Hayber bölgesi rutûbetli ve sulak olduğundan burada sıtma hastalığı da vardı. Eskiden insanlar bu bulaşıcı hastalıktan nasıl kurtulacaklarını bilemediklerinden yabancılar bu bölgede seyahat etmekten çok korkarlardı. Burada oturan Yahudilere, kötü iklime rağmen onların sıhhatli ve sağlam kalışlarının sırrını sorduklarında onlar, alaylı bir biçimde, şehre girmeden evvel durup on kere eşek anırışı ile anırmak lâzım geldiği cevabını verirlerdi. Sâf yürekli Bedevî'ler onların bu sözlerine inanır ve Hayberlileri büyük bir zevke garkeden bu sihirli sesleri çıkarırlardı. Buna *ta'şîr* (on'lama, on misline çıkarma) deniyordu. Meşhur şâir *Urvet'us-Sa'âlîk* bu tatbikatın bir istisnasını teşkil etmiş ve öyle anlaşılıyor ki eşek gibi anırarak utanç verici komik duruma düşmektense hastalığa tutulmayı tercih ettiğini belirten bir çok şiirler kaleme almıştır[1247].

963. Bu konuda bir diğer anlatım da şudur: Araplar arasında en büyük salgınların çıktığı mevsim olarak *Sureyyâ* takım yıldızının batışı ile doğuşu arasına raslayan zaman gösterilir. Onların millî doktoru*(tabîb'ul-arab)* şöyle diyordu: Bana *Süreyyâ* takım yıldızının batışı ile doğuşu arasını emniyetli ve sağlıklı kılın, ben de size bütün bir seneyi sağlıklı kılayım. Hayberli Yahudilere: "— Hayber gibi bir yerde sağlığınızı nasıl muhafaza ediyorsunuz?" diye sorulduğunda onlar: "— Şarap içerek, sarımsak yiyerek, arazinin alçak kısımlarında değil de yüksek kısımlarında oturarak ve *Sureyyâ* takım yıldızının battığı andan doğduğu ana kadar Hayber'den uzaklaşmak suretiyle" diye cevaplandırıyorlardı[1248].

964. Şu olay ise daha az önemlidir: Resûlullah'ın sahabîlerinden *Ebû Hureyre,* arkadaşlarını yeni moda elbiseler giyinip takındıklarını gördüğünde onların dikkatlerini çekti: "— Siz bu *taylasân* tarzı elbiseler içinde Hayber Yahudilerine benziyorsunuz"[1249].

1246. Sarahsî, *Şerh'us-Siyer'il-Kebîr,* I, 186 (370. paragraf); İbn Sa'd, 2/I, s. 81
1247. Kazvînî, *Âsâr,* II, 60-61
1248. İbn Kutayba, *Envâ',* 37. paragraf, 30-31. sahifeler
1249. Buhârî, 64/40, No. 12

965. Anlatıldığına göre[1250] Resûlullah'ın büyük dedelerinden *Hâşim,* Hayberli bir Yahudi hanımla evlenmiş ve bundan iki oğlu dünyaya gelmişti: *Sayfî* ve *Ebû Sayfî.* Evvel mi sonra mı olduğunu tarihçinin açıklamadığı bir şekilde aynı hanımın bir ara *Hâşim'*in kardeşi *Abdulmuttalib* ile de evlenmiş olduğu zikredilmektedir; bu evlilikten *Mahrama* adlı çocuk dünyaya gelmişti. İşte bu *Mahrama, Dâse* adlı Hayberli bir diğer Yahudi kızı ile evlenmiş ve bundan *Kays* adlı bir çocuğu olmuştu. Aynı yazar, İslâm Öncesinde Mekkelilerin evlendiği Medineli Yahudi kadınlar hakkında da bilgi vermektedir.

966. Allah kendisine bir onuncu oğul verdiği takdirde bunlardan birini kurban edeceğine dair *Abdulmuttalib'*in yaptığı adak bilinmektedir. O bu konuda, kâh Medine ve kâh Hayber'de oturan bir kâhine kadına müracaat edip nasıl hareket edeceğini sormuştu[1251].

967. Hayber Yahudilerinin nüfûsu, *Benû'n-Nadîr* Yahudilerinin Medine'den ayrıldıktan sonra buraya gelip yerleşmeleri üzerine hem sayıca arttı ve hem de bunlar servetçe zenginleştiler. *Benûn-Nadîr'*lerin Hendek savaşını çıkarmak suretiyle İslâm Devletini yoketme şeklindeki suikastlarının boşa gitmesinden sonra da bu halkın sahip olduğu kuvvet ve kudret hiç bir zarara uğramamıştı, aynen duruyordu. Klasik İslâm Çağının yazarlarından *Serahsî'*nin şu derinlemesine müşahade ve tesbiti yaptığını görüyoruz[1252]:

> "Mekkelilerle Hayberliler arasında bir anlaşma vardı; buna göre, şayet Muhammed bu ilk halk topluluğundan birine hücûma kalkacak olsa, diğeri (boş ve savunmasız bırakılmış olan) Medine'ye taarruza geçecekti. İşte bu sebeble Muhammed A.S.S., Hayber'e doğru bir sefer tertiplemezden önce, o yandan emin olmak için Mekkelilerle bir sulh anlaşması (Hudeybiye) akdetmişti."

Bilindiği gibi Medine, Mekke ile *Hayber* arasındaki yolun tam ortasına isabet eden noktadır. İşte Müslümanlar, Mekke ile Hudeybiye anlaşmasını gerçekleştirir gerçekleştirmez, bu devamlı ve âşikâr tehlikeden sıyrılmak için hemen Hayber'e karşı sefer hazırlıklarına başladılar(Hicrî 7. yılın Muharrem ayı).

968. Sefer yolu üzerinde *Ğatafân'*lılar oturuyordu: Hayberlilerin müttefiki olmaları dolayısiyle Resûlullah onların tarafsız kalmala-

---

1250. *Munammak,* s. 506
1251. İbn Hişâm, s. 98-99
1252. Sarahsî, *Şerh'us-siyer'il-Kebîr,* I, 201, 403. paragraf; aynı müellif, *Mebsût,* X, 86

rına mukabil Medine'nin hurma mahsulünden bir miktarını teklif etmiştir. Fakat onlar bunu reddettiler ve *Hayber*'in müdafaasına katılmak üzere kuvvetli bir askerî birliği yola çıkardılar. Bunun üzerinde Resûlullah Ordusunun takip ettiği yolu değiştirdi ve *Ğatafân*'lıların oturduğu arazinin tam merkezine doğru yöneldi. Silâhlı kuvvetlerini Hayber'e göndermiş bulunduğunda burada sadece kadınlar, çocuklar ve sürü hayvanları savunmasız bırakılmıştı; böylece bunlar zahmetsiz bir ganîmet olabilirlerdi. Resûlullah'ın bu harekât planını öğrenir öğrenmez Hayber'e gitmiş olan Ğatafân'lı birlik derhal buradan ters yüz geri döndü ve Resûlullah'ın Hayber seferi tamamlanana kadar da bir daha yerinden kıpırdanamadı[1253]. Olayın sonraki safhası ise şöyledir: Hayber'in Fethedilmesinden sonra Resûlullah Medine yolu üzerindeki Ğatafân'lıların arazisinden tekrar geçtiğinde, onlar bir hey'et göndererek Hayber savaşında tarafsız kalmalarına mukabil vaadettiği hurma mahsulünü ondan istediler. Onların böylece zor altında tutularak hareketsiz bırakılmaları gerçekten bir tarafsızlık anlamına gelir mi bilmiyoruz ve fakat Siyer yazarlarından *Şe'mî*'nin bildirdiği gibi, Resûlullah'ın gönderilen bu hey'eti huzurundan kovmasına hiç şaşmıyoruz.

969. Kendilerini kuşatmacılara karşı müdafaa edebilmek için elleri altında mancınıklar da bulunan 20.000 mevcutlu Hayber'li silâhlı kuvvetin[1254], Muhammed A.S.S.'ın kumanda ettiği 1500 kişilik İslâm Ordusu karşısında tutunamaması gerçekten şaşırtıcıdır. Müstahkem hisarlar birbiri arkasına teslim oldular[1255]. Ele geçen ganîmet mallar arasında Müslümanların istifâde ettikleri tahıl ürünü stokları da bulunuyordu. Bir gün hisarlardan birbirinden yirmi otuz tanelik bir eşek sürüsü çıktı ve hemen Müslümanların eline geçti. Hiç şüphesiz et konusunda yokluk ve ihtiyaç vardı ki onlar bunları yıkıp boğazladılar ve pişirmek üzere faaliyete giriştiler. Oradan geçmekteyken Resûlullah A.S.S. onların bu yaptıklarını gördü ve (her çeşit işte kullanılan) ehlî bir eşeğin etini yemenin "islamda harâm olduğunu" beyân etti ve arkasından, içindekilerle birlikte etlerin pişirildiği tencerelerin ters yüz edilmesi emrini verdi (bk. Makrîzî, I, 317). Hayberliler bu hisar ve kaleleri teslim ederlerken yapılan müzakerelerde Resûlullah:

1253. İbn Hişâm, s. 757-58

1254. Ebû Yûsuf, *Harâc* (Kürd Ali, *İdâre İslâmiyye* adlı eserinde zikretmektedir: bk. s. 12); Ya'kûbî, II, 56. Makrîzî ise, *İmtâ'* adlı eserinde 10.000 savaşçıdan bahseder: bk. I, 310

1255. Bk. benim, *Hz. Peygamberin Savaşları,* İstanbul 1972 (İkinci baskı), 209-220. paragraflar

"Şahısları esirgenecek, aileleri hiç bir şekilde incitilmeyecek, arazilerini, paralarını, silâhlarını ve bütün dokunmuş kumaşlarını, üzerlerinde giyinmiş oldukları müstesna, olduğu gibi bırakarak ve hiç bir şey gizlemeyerek, çıkıp gitmelerine..."[1256]

rıza göstermiştir. Aşağıya aldığımız aynı şartnâme hususunda hadîs yazarı *Ebû Davûd*'un verdiği metin pek az farklıdır:

"Hayber seferi esnasında Resûlullah hurma bahçelerini, tarlaları işgal edip de hisarları kuşatınca Hayber'de oturanlar, altın, gümüş ve silâhları Resûlullah'a teslim etmeye mukabil, yük hayvanlarının taşıyabileceği her şeyi, hiç bir şeyi gizleyip saklamamak üzere, yanlarına alabilecekleri şartını taşıyan bir sulh anlaşması yapmak istediler. Şayet anlaşmaya aykırı olarak bir şey gizlerlerse, elde ettikleri bütün himâye ve teminatları kaybedeceklerini kabul ettiler"[1257]

970. Durum ne olursa olsun, bölgenin tamamen İslâm idaresi altına sokulmasını müteakip, bu vâhanın bakımsızlıktan bir çöl haline gelmemesi için *Ebû Dâvud*'un verdiği bilgiye göre, Müslümanların diğer ziraatçıları buraya getirmemesiyle ilgili yeni bir nizamnâme yürürlüğe kondu. Buna göre, buranın ahalisi, yeni ve kesin bir karar alınıncaya kadar bulundukları yerlerde yıllık zırâı gelirlerin yarısını her yıl İslâm Hükûmetine teslim etmeleri şartıyla, yerlerinde bırakıldı[1258]. Daha sonra Medine'den bir memur, toprak mahsullerini yarı yarıya ayırmak için gönderilmiştir. Yerli ziraatçılar bu memuru şaşırtmak için uğraşmışlarsa da boşa gitmiştir. Tahsildârın takip ettiği usullerde gözettiği adaleti yakından müşâhede eden Hayberliler:

"İşte bu sâyededir ki gökler yere düşmüyor"[1259].

demişlerdir.

971. Savaşın sonunda akdedilen muâhededen sonra mağlûp yerli ahali yavaş yavaş bütün vatandaşlık haklarını kazanmaya başlamışlardır: Tarihî kayıtlarda okuyoruz ki, bazı müslüman askerler, bahçelere ve hurmalıklara girip hiç bir ödemede bulunmaksızın mahsullerden yemek üzere topluyorlardı. Yahudilerin bu durumu şikâyet etmeleri üzerine Muhammed A.S.S., derhal her ne olursa olsun bölge aha-

1256. Balâzurî, *Futûh*, s. 23
1257. Ebû Dâvud, 19/24, "Hayber" bahsi
1258. İbn Hişâm, s. 764 ve sair yerlerde; ayrıca bk. yukarıda 829. paragraf
1259. *A.g.e.*, 777; hakîkaten o mahsûlü iki eşit kap'ta topladı ve sonra onlara, "Bu ikisinden hangisini isterlerse onu almalarını" söyledi

lisinin hiç bir malına el sürmemelerini emretmiştir[1260].

972. Aynı şekilde ganîmet olarak ele geçen Tevrât Kitapları Yahudilere iâde edilmiştir[1261].

973. Kuşatma sırasında, Hayberli bir köle-çoban İslâm Ordugâhına sığınıp İslâma geçtiğini bildirdi. Resûlullah ona efendisine ihânet etmemesini ve hayvan sürüsünü alıp ona götürmesini ve sonra tekrar Ordugâha dönmesini emretti[1262]. Makrîzînin yazdığına göre (bk. *İmtâ*, I, 312-13) geri döndüğünde, Yahudilere karşı başlatılmış olan savaşa katıldı ve burada şehit düştü.

974. Bu savaş esnasında bazı müslüman askerler, (belki de Yahudi) kadınlarla geçici olarak, sadece belli bir müddet için nikâh akdi yapmışlardı; bunun üzerine Resûlullah kiminle olursa olsun belli süre için geçici olarak nikâh akdi*(mut'a)* yapılmasını yasakladı[1263]. Muhammed A.S.S. bu arada İslâm-Yahudi ilişkilerini düzeltmek ve iyiye yöneltmek için tesirli bir çareye başvurdu: Genç bir dul olan *Safiye* adlı Hayber'li bir hanımı nikâhladı. Tarih yazarlarının belirttiklerine göre, böylece *Umm'ul-Mü'minîn* olan bu hanım, kendi akrabalarına daima yardımda bulunmuştur[1264]; hattâ o kadar ki 100.000 dirheme varan servetinin üçte birini, ölümünden evvel o sırada hâlâ Yahudi dîninde bulunan yeğeni(kız kardeşinin oğlu)'ne vasiyet olarak bırakmıştı.

975. Hayber bölgesine tam bir muhtariyet tanındı. Ekseri kayıtlarda belirtildiği gibi, diğer bölgeler[1265] yanında Hayber[1266] ve Fedek'i de içine alan *Kurâ Arabiyye* bölgesi[1267] için *el-Hakem'ubn Sa'îd* Müslüman vâli olarak tayin edilmişti. *İbn Sa'd*'ın belirttiğine göre Hayber, bölgenin en güzel şehriydi. Burada üretilen mahsuller bir atasözüne bile geçmişti[1268]. A. b. Hanbel'e göre (5/244) Resûlullah, *Hazz'ul-Arz*'ı, yani o araziden çıkan mahsulün "üçte biri", yahut "dörtte biri" nisbetindeki arâzi vergisini (: impôt foncier) tahsil etmek üzere, belki de ilk vergi tahsildar-muhafızı *'Abdullah'ibni Revâha*'nın

---

1260. Sarahsî, *Şerh'us-Siyer'il-Kebîr*, I, 92, 1018. paragraf
1261. Makrîzî, I, 323
1262. İbn Hişâm, s. 769-70; Sarahsî, *Şerh'us-Siyer'il-Kebîr*, IV, 381
1263. Buhârî, 64/40, no. 20; Buhârî, 72/28/3; Suheylî, II, 239
1264. Zurkaanî, III, 196; Ebû 'Ubeyd, *Emvâl*, 1993. paragraf
1265. *Emvâl*, 23. paragraf
1266. İbn Sa'd, I/2, s. 50
1267. *Muhabbar*, s. 126 (buraya Kûrâ Ureyne adı verilir; bunun için bk. Yâkût, *Buldân* "Kurâ 'Ureyne" maddesi; Safadî, *Vâfî*, I, 84-85)
1268. Buhârî, 63/34/9; İbn Sîde, *Muhassas*, XI, 7; İbn Kesîr, II, 315

vefatından sonra buraya bir defasında *Mu'âz'ubn Cebel*'i de aynı iş için göndermişti. Onun son derece aşırı cömertliği sonucu genç *Mu'âz* borca batıp iflâs etmiş ve Resûlullah da evine varıncaya kadar onun her şeyini satmaya mecbur olmuştu. Bunun üzerinedir ki Resûlullah onun *Suffa*'da kalmasına müsaade etmiş ve iyilik sever insanların, burada toplaşan fakir talebelerin günlük ihtiyaçları için yiyip faydalanmaları maksadıyla sadaka olarak getirip Mescid'un-Nebî'nin iç duvarlarına astıkları çok miktarlara varan hurma salkımlarının muhafaza ve bakımı ile bunların ayıklanması işine memur etmişti (bk. Samhûdî, II. neşir, s. 1265). Onun böylesine bir yeni muhafızlık işine getirilmesi öyle anlaşılıyor ki kendisinin muntazam ve düzgün bir hayata yeniden başlayabilmesini temin etmek şeklinde bir sâike dayanmaktaydı. Nitekim *Hayber*'den (yani *Kurâ Arabiyye* bölgesi'nden) sonra Resûlullah onu Yemen valiliğine getirmiştir.

976. Öyle anlaşılıyor ki bazı Yahudiler buradan ayrılıp yeni bir vatan uğruna yollara düşmüşler ve Hayber'deki gayrı menkul mallarını satmışlardır; bunu bu bölgedeki bazı arazilerin Ömer'in mülkiyetinde bulunuşundan çıkarıyoruz. Bizzat Resûlullah'ın sahip olduğu Hayber'deki arazileri, sahipsiz kalan toprakların İslâm Hükûmetinin tasarrufuna geçmesi şeklinde, Şer'î bir prensip ile izah edebiliriz[1269].

977. Müslüman bir tüccar Hayber'de fâili meçhul bir cinayete kurban gitmişti. Resûlullah bunun üzerine Hayber bölgesi ahalisine bir yazı yazarak kan diyetinin müştereken ödenmesi lâzım geldiğini bildirdi ise de onlar, mâsum olduklarına dair yeminler ettiler ve sonunda Resûlullah, öldürülenin akrabalarına Devlet Bütçesinden bir ödemede bulunmuştur[1270].

Vâdi'l-Kurâ:

978. Hayber'in uzağında bulunmayan *Vâdi'l-Kurâ* Arap ve Yahudi birçok kabileler tarafından iskân edilmiş durumdaydı. *Balâzurî*'nin verdiği bilgiye bakacak olursak[1271] Resûlullah, Hayber'den ayrıldıktan sonra *Vâdi'l-Kurâ* üzerinde yürümüştür. Bilhassa sığınmış oldukları müstahkem hisarlarda*(: Utum)* gösterdikleri bir gün süren bir mukavemetten sonra (bk. Samhûdî, II. neşir, s. 1328) bu bölgenin Yahudileri, Hayber ahalisinin kabul ettiği aynı şartlara râzı olarak boyun eğmişlerdir: Buna göre toprak mahsullerinin yarısı (% 50) ver-

1269. Bekrî (Wüstenfeld neşri), X, "Hayber" maddesine bakınız
1270. İbn Hişâm, s. 777-78; diğer cinayetler için a.g.e., s. 780
1271. Balâzurî, *Ensâb*, I, 738. paragraf; aynı müellif, Futûh, s. 33-35

gi olarak İslâm Hukûmetine ödenecekti. Resûlullah buraya vali olarak *'Amr'ubn Sa'îd*'i tayin etmiştir[1272]. Hayber ahalisinin uğradığı âkıbet ve konulan şartlar, komşu mıntakalarda yaşayan diğer Yahudi ahalinin de aynı şartlara tabi olacak şekilde kaderini tayin etmişti. *Benû Uzre* Yahudileri buna bir örnektir[1273]. *Uzre* kabilesinden *Hamza,* İslâma girdiğinde Resûlullah kendisine Vâdi'l-Kurâ topraklarından geniş kısımları *iktâ* olarak vermiştir[1274]. Hicrî 9. yılda, bu bölgede geniş arazilere sahip bir hanımdan bahsedilir[1275].

Fedek:

979. Tarih yazarı *Vâkıdî*'nin belirttiğine göre[1276], Medine ile Hayber arasında uzanan ve özellikle at dizgini ile at gemi imalinde meşhur (Samhûdî, II. neşir s. 1245) *Fedek* bölgesinde oturan Yahudiler, Hayberlilerin yardımına koşmak üzere toplanıp bir araya gelmişlerdi; bunun üzerine Resûlullah 6. Hicrî yılın Şa'bân ayında onlara karşı *Ali*'nin kumandası altında bir askerî birlik göndermiştir. Ancak Hayber savaşı bu tarihten beş ay sonra yani 7. Hicrî yılın Muharrem ayında cereyan etmiştir. Daha önce muhtelif vesilelerle bahsettiğimiz, bu yazarda görülen tarih karıştırmaları gibi bir durum burada da mevzu bahistir. *İbn Hişâm*'a göre[1277], *Fedek* bölgesi sakinleri Hayberlilerinki ile aynı şartları hâvi bir sulh anlaşması akdetmek üzere Resûlullah'ın huzuruna bir hey'et göndermişlerdi. Diğer bazı Devlet harcamaları da dahil, bu bölgeden gelen gelirler daha sonra Muhammed A.S.S.'ın ailesi efradının masraflarına tahsis edilmiştir. Ebû Dâvûd (Sunen, 19/33-35 "Gayrı Müslimlerin sunduğu hediyeler" Bölümünde) naklettiği bir anlatımda, birgün Fedek'li Başkanın kendisine kumaş ve tahıl yüklü dört deve gönderdiğini ve Resûlullah'ın bu hediyeleri reddetmeyip kabul ettiğini belirtmekte ve başka bir bilgi vermemektedir.

Teymâ:

980. Arabistan'ın en kuzeyinde bulunan *Teymâ* şehri, Milâdî VI. asırlara kadar uzanacak şekilde, arapça yazılmış eserlerde bir çok hatıra ve olaylara sahne olmuş bir yerdir. Arkeolojik kazı ve araştırma-

---

1272. *Muhabbar,* s. 126; Safadî, I, 84-85
1273. Sarahsî, *Mebsût,* XXIII, 2-7
1274. Balâzurî, *Futûh,* s. 33-35
1275. Buhârî, 24/54
1276. İbn Sa'd tarafından nakledilmiştir: 2/I, s. 65; Balâzurî, *Ensâb,* I, Ha. No. 793 (burada Benû Sa'd'dan bahsedilmektedir; acaba bunlar Yahudi miydiler?)
1277. İbn Hişâm, s. 764, 773-74, 776

lardan çıkarılan Hıristiyanlık öncesi ile ilgili bilgiler, burada hiç bir şekilde bir Yahudi tesir ve izninin bulunmadığını göstermektedir.

981. İkinci Asur İmparatorluğu'nun kurucusu III. *Tiglat-Pileser*(M.Ö. 745-727), Kuzey Arabistan'ı da istilâ etmişti. İmparatorluk tarihini gösteren kayıtlarda M.Ö. 728 yılında onun, *Temai* (Teymâ) şehrinden vergi olarak altın, deve ve baharat tahsil ettiği belirtilmektedir. Aynı şekilde *Mas'ai* ve *Seb'ai* şehirlerinden de vergiler aldığı gösterilmektedir[1278]. Bundan iki asır sonra, son *Kalde* kıralı *Nabonidus* (M.Ö. 559-539) burada bir eyalet konağı inşâ ettirdiğinde bu şehir yeniden önem kazandı. Çivi yazısı ile yazılmış bir kitâbeye göre, tahta çıkışının üçüncü yılında *Nabonidus*, Temâ (Teymâ)'lı prensi öldürttü ve bu defa kendisi aynı vâhalık bölgeye yerleşti[1279]. Bu konu ile ilgili bir diğer kitâbe bu bahsin sonunda ele alınmıştır.

982. *Pierre de Taimâ* (Teymâ kitâbesi) adı altında bugün *Louvre*(Paris) Müzesi'nde teşhir edilen M.Ö. V. asırdan kalma bu yazılı taş, gerçekten de parlak bir anlatım taşımaktadır. Arâmî dilinde çivi yazılı bu kitabe, bir dîn adamı tarafından *Teymâ*'ya nasıl olup da *Hacem*'li *Selem* adında bir Tanrı putu getirdiğini ve bundan sonra kurduğu tapınağa nasıl bağışlar yaptığı ve burada babadan oğula geçen dîn hizmetleri ihdas ettiğini bir bir anlatmaktadır[1280].

983. Teymâ'da Yahudi nüfûz ve tesirinin görülmeye başlaması muhtemelen M.S. VI. yüzyıla raslar. Arapça yazılmış İslâm kaynaklarında, *Samav'el'übn 'Âdiyâ* adlı bir Yahudi prensden bahsedebilir; kendisi Teymâ'da büyük üne sahip bir müstahkem konakta oturudu. Bu *Samav'el* (yahut Samuel) sadece arapça bilirdi ve onun nazmettiği şiirler bir divan(antoloji) halinde toplanmış ve Beyrut'ta bugün neşredilmiştir; işte bu şiirlerinde o, ne dil ve ne de düşünce bakımından bir Araptan hiç bir şeyiyle tefrik edilemez. Belki de kendisi İsrâil Oğullarından olmayıp Yahudileşmiş bir Araptı. İşte bu devirlerdedir ki Araplar, esası *animizm* olan dînden ayrılıp Allah inancına dayanan her-

---

1278. Hitti, *History of the Arabs,* s. 37 (1951 neşri) (S.Tuğ türkçe tercümesi, C.I)
1279. *A.g.e.,* 39 (Dougherty, *Nabonides and Balshazzar,* 1929 neşri, s. 106-107'den naklen)
1280. *A.g.e.,* s. 40 (Cook, *Texte-book of North Semitic Inscriptions,* Oxford 1903, s. 195-96'dan naklen; F. Vigouroux, *Dictionnaire de la Bible,* 1910; ayrıca bk. *Ecriture Hébraique,* 1581. sütun)'a göre, bu Teymâ kitâbesinin metni şöyledir:
Trône qu'a offert Ma'nân, fils de 'Imrân au dieu Salm pour sa vie.
türkçesi: Tanrı Salın için, 'İmrân'ın oğlu Ma'nân tarafından hayatı boyunca sunulan taht'tır

hangi bir dîne girmek istiyorlardı. Hatırlatalım ki *Zû Nuvâs* bu devirde Yahudiliğe girmişti. Durum ne olursa olsun Samuel*(Samev'el)* arapçada şu deyimin doğumuna sebeb olmuştur. *"Samav'el'den daha sâdık"*; aşağıda da göreceğimiz gibi gerçekten de o buna lâyıktı:

984. Onun oturmakta olduğu müstahkem konağa *el-Ablak* (alaca)[1281] ve bazen de *el-Ablak'ul-Ferd* (yegâne alaca) adı veriliyordu. Belki de burası muhtelif renklerden taşlarla örülmüş bir saraydı. Medine'den 7 günlük mesafede, *el-'Ukayra* gölü kenarıı da kurulu bu şatonun etrafı bir müdafaa duvarı ile çevrilmişti. Bunun içinde çok sayıda hurma, incir ve asma bahçeleri bulunuyordu; tarihçi *el-Bekrî*'nin ilâve ettiği bilgiye göre[1282], bu müstahkem konak *Süleyman* Peygamber(Salomon) tarafından inşâ edilmişti. O verdiği bu bilgiyi büyük şâir *el-A'şâ*'dan naklettiği bir şiirle vesikalandırmaktadır. Arap şâirlerinin en meşhuru *İmru'ul-Kays,* işte bu *Samav'el*'in çağdaşıdır. Bir gün bu şâir *Teymâ*'ya geldi ve *Samuel*'e bütün taşınabilir eşyalarını, bilhassa silâhlarını emanet ederek 540 senelerinde Bizans İmparatoruyla buluşmak üzere *Ankara*'ya doğru yola çıktı; kendisi bu şehirde öldürtüldü (onun mezarı bugün bile *Ankara*'da bilinip gösterilmektedir). Bunun üzerine Ğassânî'lerin Hükûmdarı *el-Hâris'ul-A'rec,* kendi kıskanclığı yüzünden öldürtülen mağdur *İmru'ul-Kays*'ın bıraktığı eşyaları kendisine teslim etmesini istedi. Reddetmesi üzerine de *Teymâ*'yı kuşattı. Kötü bir talih sonucu, *Samav'el*'in oğlu o sırada bu müstahkem konağın dışında bulunuyordu ve *el-Hâris* tarafından ele geçirildi. *el-Hâris, Samav'el*'den *İmru'ul-Kays*'ın eşyalarını kendisine teslim etmesini bir kere daha istedi ve aksi halde elinde bulunan oğlunu öldüreceğini bildirdi. Ancak *Samav'el,* bunu da reddetti ve hattâ kendisi konağının kulelerinden birinden baktığı halde oğlu düşman tarafından gözleri önünde kesilirken bile bu azminden ve sadakatinden geri dönmedi. *el-Ablak* müstahkem konağı bir kuşatmaya lâyıkıyla karşı koyacak kadar güçlü olduğundan düşman kuvvetler, boş yere onu ele geçirmek üzere uğraştıktan sonra geri dönüp gittiler.

985. İslâm kaynakları, Resûlullah'ın Ordusu karşısında *Teymâ*'nın teslim oluşu tarihini açıklamamakla beraber, o sırada Taymâ'da *Benû Âdiyâ* Yahudi sülâlesinin iktidarda bulunduğunu müştereken belirtirler. (Bu *Âdiyâ, Samav'el*'in babasıydı). Tarihçilerden *Balâzurî*'nin kaydettiğine göre[1283], o, 7. sene olaylarını açıklarken, *Hayber ve Vâdi'l-Kurâ* seferlerinden bir müddet sonra, *Teymâ* ahalisinden bir

1281. *Lisân'ul-Arab,* "Mim-Râ-Dal" maddesi
1282. Bekrî, "Teymâ" ve "el-Ablak'ul-Ferd" maddeleri
1283. Balâzurî, *Futûh,* s. 33-35

hey'etin Muhammed A.S.S.'ın huzuruna çıkıp, *cizye* vergisini ödemeye razı olduklarını, buna göre, bir sulh anlaşması yapmak istediklerini ve Resûlullah'ın da bu teklifi kabul ettiğini belirtmektedir. Burada bahsedilen hey'etin 9. Hicrî yılda gelip ziyarettte bulunması gerekmektedir. Gerçekten de Resûlullah 9. Hicrî yılda kudretli ve 30.000 kişilik büyük Ordusunu *Tebûk* üzerine doğru sürdüğünde, buraya varmadan önce *Teymâ*'ya uğrama mecburiyetindeydi. Diğer bir tarih yazarının verdiği bilgiye göre, hattâ o, Teymâ'ya *Yezid'ubn Ebî Sufyân*'ı vali olarak tayin etmişti[1283/1]. O devre has diplomatik yazışma tarzının pek güzel bir örneğini teşkil eden, *Teymâ* sulh anlaşması metnine sahip bulunuyoruz:

> "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
> Bu, Allah'ın Elçisi Muhammed tarafından *Benû Âdiyâ* için yazılmış bir yazıdır: *Cizye* vergisine mukabil onların himâye ve korunma*(zimmet)* hakları vardır. Onlar üzerine ne bir zorlama ve ne de yerlerinden bir sürülme tatbik edilecektir. Gece uzasın, Gündüz sıkı ve sağlam olsun... *Hâlid'ubn Sa'îd* tarafından yazıldı"[1284].
> *(Burada "gecenin uzaması"ndan maksat, bu sulh anlaşmasının çok uzun bir müddet için devam etmesi ve "gündüzün sıkı ve sağlam olması"ndan maksat, anlaşmanın bozulmadan aynen kalmasıdır; arapçadaki bu deyim, kış gecelerinin uzunluğu ve yaz günlerinin ise sıcak dolayısıyle çok zor ve sıkı geçmesinden ileri geldiği düşünülebilir).*

986. Anlaşma metninde, hüküm süren *Benû Âdiyâ* sülâlesinin zikredilmiş olması, Sadece *Teymâ* şehrinde değil, onların eli altındaki bütün topraklarda da anlaşma hükümlerinin geçerliliğine işâret içindir. Burada belirtelim ki *İbn Sa'd*'ın neşredilmiş bulunan eserinde bu sülâle, *Benû "Ğâdiyâ"* şeklinde geçmektedir ki böyle bir sülâle adına hiç bir yerde raslanmaz; şurası var ki diğer kaynaklar bunu açıkca *"Âdiyâ"* olarak vermektedirler. Her iki veriş arasında sadece bir nokta farkı (ع ve غ)vardır. Bu anlaşma metninin sadece bir cümlesini alan *İbn Manzûr*[1285], bize şunları açıklamaktadır: "Bu, *Teymâ* ile akdedilen sulh anlaşmasından alınmıştır". Bu durumu nazarı itibara alacak olursak, Teymâ'da sadece *Benû Âdiyâ* sülâlesinin hâkim olduğu sonucunu çıkarabiliriz[1286]. Bundan ayrı, metinde *"cizye"* vergisinin zikredilmesi, anlaşmanın yapıldığı tarihe de işaret eder: Zîra biliyoruz ki Resûlullah, Gayrımüslimlerle yaptığı anlaşma-

---

1283/1. Safadî, I, 84-85
1284. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 19
1285. *Lisân*, "Ğayn-Dal-Vav" maddesi
1286. Mes'ûdî, *Tenbîh*, s. 258

larda bu *cizye şartını* ancak 9. Hicrî yıldan itibaren vazetmeye başlamıştı. 7. Hicrî yılda Feth'i tamamlanan Hayber'de, elde edilen ziraî mahsullerin sadece yarısının ödeneceğine dair bir şart anlaşma metnine girmiş bulunuyordu; bundan ayrı *Makrîzî* eserinde[1287]: *"Tebûk seferi esnasında Teymâlılar korkuya kapıldılar"* cümlesiyle bu duruma işaret etmektedir:

987. Kendi köy ve kasabalarından geçen Müslümanlara ardı arkası kesilmeyen suikast ve saldırıları sebebiyle[1288] Halîfe Ömer R.A, Arabistan'daki Yahudi tebeaları, yine İslâm Devletinin diğer bölgelerine olmak üzere sürüp çıkardı. Bununla beraber *İbn'ul-Kayyım*'ın eserinde verilen bilgilere bakacak olursak Teymâ'da ve hattâ Yemen'de oturan Yahudilerden hiç birine dokunmamıştı. Bunun böyle olması, hiç şüphesiz sadece onların meselâ Yemen Hıristiyanları gibi diğer tebea topluluklarından daha iyi bir hal ve hareket sahibi olmalarından ileri gelmiştir. Aynı Halîfe Ömer tarafından bu Hıristiyanlar Necrân'dan alınıp Irak bölgesine yerleştirilmişlerdir.

Maknâ:

988. Büyük ve kudretli bir İslâm Ordusunun Tebûk'e varması üzerine, bütün komşu bölgelerde yaşayan insan toplulukları, ister istemez Resûlullah'a boyun eğdiler. *Tebûk* şehrinin batısındaki Akaba Körfezi kıyısında ahalisi Yahudi balıkçılar olan *Maknâ* adlı bir köy vardı. O sırada burası içinde hurma bahçeleri ve yün dokuma atölyeleri bulunan mes'ûd ve refah içinde yaşanılan bir vâha idi. Öyle anlaşılıyor ki buranın saadet ve refahı, aynı Körfezin daha kuzeyindeki *Eyle* büyük liman şehrinin Bizans'a tabi yaşayan Hıristiyan ahalisinin hırs ve tamahla gözlerini buraya dikmelerine sebeb olmuştu. Muhtemelen *Heraklius*'un emri üzerine Yahudiler aleyhine başlatılan işkence ve eziyetler sırasında *Maknâ* ahalisi buradan sürülüp çıkarılmıştı. Bu durum karşısında biz, şayet Maknâ'dan sürülüp çıkarılan bu insanların *Tebûk* seferi sırasında Resûlullah'ın huzuruna çıkmış olmalarına ve onunla, müşterek düşmanları Bizanslılara karşı olmak üzere, bir dostluk ve karşılıklı yardım anlaşması imzalamış olmalarına hiç şaşmıyoruz. *Tebûk*'ten sevkedilen çok sayıdaki askerî birlikler arasından biri, *Eyle* limanına girip buradaki Hıristiyan dîn büyüğüne Resûlullah'ın bir mektubunu vermiş, ondan ya *İslâm*'a girmesini, yahud da *cize* vergisi ödemek suretiyle İslâm Devleti tebealığını kabul etme-

---

1287. bk. s. 467
1288. İbn Kayyım, *Ahkâmu Ehl'iz-Zimme* (Dımaşk neşri), s. 183

sini istemişti. Yazılı bir biçimde verilen bu ultimatomun sonuna şu cümle eklenmişti:

> "O halde, *Maknâ* ahalisini, bütün mevcuduyla kendi ülkelerine gönderiniz"
> *(Daha yukarda da işaret ettiğimiz gibi Eyle baş papazı Tebûk'e kadar gitmiş ve Resûlullah ile bir anlaşma akdetmişti.)*

O güne kadar Bizan İmparatorluğu'nun himayesi altında hayatlarını sürdüren *Eyle*'yi temsilen gelmiş bulunan bu hey'etin, Tebûk'te İslâm Ordusunu görüp Bizanslı kuvvetlerden de hiç bir ses ve sedânın çıkmaması karşısında muhakkak ki dehşete düşmüş olduğunu ve ultimatom'da *Maknâ* ahalisi ile ilgili bu isteği de, İslâm kaynaklarında herhangi bir açıklama bulunmamakla birlikte, kabul etmiş olduğunu düşünmemiz gerekmektedir. Yine şurasını da rahatlıkla düşünebiliriz ki bu Maknâ Yahudileri, Resûlullah'ın Eyle üzerine bir harekâtta bulunmasını da tavsiye etmişler ve kuvvetlerinin buraya sevkinde onlara yol göstericilik yapmışlardır.

989. Ancak böylesine bir sonuç çıkarırken, sadece Resûlullah ile Yahudiler arasında akdedilen az sonra vereceğimiz anlaşma metnindeki muhtevâdan değil ve fakat aynı zamanda bu anlaşmanın iki ayrı metni arasında görülen büyük farklılıklardan doğan zorluklarla da karşılaşmış bulunuyoruz. Bunlardan ayrı, son zamanlarda neşredilen *Maknâ* ile ilgili bir vesika da ortaya çıkmış bulunmaktadır ki bizden önce gelip de bu konuyu münakaşa eden yazarlar bundan habersiz bulunuyorlardı; konu cidden müşkillerle doludur, zirâ kaynaklarımız *Maknâ* nın boyun eğişi ile ilgili şart ve durumların neler olduğunu bize açıklamamaktadırlar; ne tarihini, ne sebebini, ne tarzını bildirmektedirler; bu sebeble bütün bu söylediklerimiz ve söyleyeceklerimiz, sadece bazı tahmin ve faraziyelere dayanmaktadır.

990. Az önce bahsettiğimiz yeni bulunup neşredilen vesika ile söze başlayalım:

> "Nihayet *'Ubeyd'ubn Yâsir'ibn Numeyr* ve kezâ *Cuzâm* kabilesinden biri, *Tebûk*'e geldiler ve İslâma girdiler. Resûlullah bu iki adama *Maknâ*'da çıkan deniz mahsullerinin, hurma bahçelerinden alınan mahsulün dörtte birini ve yine eğrilen yünün dörtte birini *iktâ* etti ve *Ubeyd'ubn Yâsir*e yüz balya, yani dışa giyilen elbise(palto) *iktâ* etti zîra o, atlı idi ve *Cuzâm*'lılar yaya idiler. Sonra her ikisi de Maknâ'ya geldiler ki burada onun atıyla meşgul olan Yahudiler bulunuyordu. Ve o(?) ona (?) atının(?) altmış balyasını *iktâ* etti. Sonunda *Ubeyd,* Resûlullah'a *Murâvih* cinsi, yarış kazandığını söylediği asil bir at hediye etti. Resûlullah *Tebûk*'te bir at yarışı tertipledi

ve bunda o at, yarışı kazandı. Sonra Resûlullah bu atı *Mikdâd'ubn Âmir*'e hediye etmişti"[1289].

991. Muhtemelen bir tek yazmadan istifade ile neşredilmiş olan *Makrîzî*'nin bu eserinde görülen mezkûr vesikanın bazı kısımları görüldüğü gibi karışık ve müphemdir. 60 balyanın yaya olan *Cuzâmî*'lere ait olması, 100 balyanın ise, *Ubeyd*'in atlılarına ait olması ve bu balyaların at üzerinde nakledilmiş bulunmaları mümkündür. Fakat her şeyden çok dikkatimizi çeken husus, Resûlullah'ın *Maknâ*'da elde edilen mahsullerin dörtte birinin vesika metninde pek açık bir biçimde, komşu kabilelerden olan bu iki başkana *iktâ* edilmiş olmasıdır. Acaba *Maknâ* şehri eski Yahudi sakinlerini yeniden içine almak ve onlarla bütünleşmek suretiyle esasen boyun eğmiş miydi, yoksa bu *iktâ, in eventum* (belli bir olayın gerçekleşmesi şartına bağlı) bir ihsân, bir bağış mıydı? (Resûlullah'ın bu konu ile ilgili bir talimatına bakınız: "*Maknâ*'yı benim adıma fethediniz ve hem masraflarınıza mukabil ve hem de bir mükâfat olarak dörtte birini alınız"). Şurası da dikkatten uzak tutulmamalıdır ki Maknâ'lılarla akdedilen ve daha aşağıdaki sahifelerde metnini verdiğimiz anlaşma, gerçekten de hurma, balık ve dokuma mahsullerinin dörtte birinin İslâm Devletine teslim edileceğini açıklamaktadır.

992. Bu anlaşma metninin nakledildiği en eski kaynak, *İbn Sa'd*'ın eseridir; aynı anlaşma metni, bu yazardan kısa bir müddet sonra yaşayıp eserini vermiş olan ve İslâm Halifeliğinin resmî kitâbet ve arşiv dairesinde görevli *Balâzurî* tarafından da nakledilmektedir. İşte *Balâzurî* eserinde, bu vesikayı söz konusu şehrin yerlilerinin elinde görüp orijinal vesika metnini kendi eserine aktardığını beyan etmektedir. Her iki kaynakta ayrı ayrı nakledilen bu vesikanın aralarında mevcut metin farklarını okuyuculara daha iyi gösterebilmek için yanyana sütun halinde vermeyi uygun gördük. Çizgi çizgi(——— ———) gösterilen yerler her iki kaynakta da metnin aynılığına, nokta nokta göterilen (...........) yerler ise, eksik cümlelere işaret etmektedir. Şimdi her iki metni de yanyana mukayeseli olarak görelim:

1289. Makrîzî, I, 469-70

İbn Sa'd:	**Balâzuri**
....	Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, Resûlullah Muhammed'den *Benû Habîbe*'lere:
Benû Cenbe'lere (diğer bir yazmada *Benû Hayne*'lere) ve *Maknâ*'da oturanlara: Şehrinize dönmekte olan sizin temsilci hey'etinizi kabul ettim.	Selâmet içinde olacaksınız. Bana öyle vahyedildi ki siz kendi şehrinize dönmektesiniz.
Mektubum size varır varmaz siz emniyet ve selâmet içinde olacaksınız. Allah'ın zimmeti ve Resûlünün zimmeti sizlere tanınmış olacaktır.	——— ——— ———
Ve onun Resûlü, sizin yaptığınız bütün kötülükleri ve kusurları affediyor ve Allah'ın *zimmeti* ve Resûlünün *zimmeti* sizlere tanınmış olacaktır.	Allah'ın Resûlü sizin kusurlarınızı ve intikamını aldığınız bütün kan davalarınızı affetmiştir. ....
....	Bulunduğumuz şehirde Resûlullah'tan yahut Resûlullah'ın gönderdiği elçiden başka kimseye (idareye) iştirak hakkı verilmeyecektir. Hiç bir ———
Sizin üzerinize ne bir tecavüz, ne de bir zulüm tatbik edilecektir. Ve Allah'ın Elçisi bunlara karşı sizin müdafiinizdir ve o , kendini de bunlara karşı korur.	tecavüz hareketi olmayacaktır ——— O kendi kendini korur.
Sizin dokumalarınız Resûlullah'a gönderilecektir. Sizin yanınızda bulunan köleler ve nakliye hayvanlarınız, Resûlullah yahut onun gönderdiği Elçinin yasakladıkları müstesnâ, silâhlarınız sizin yanınızda kalacaktır. Bundan başka hurma mahsûlünüzün dörtte biri, küçük sandallarla tuttuğunuz balıkların dörtte biri ve kadınlarınızın dokuduklarının dörtte birini ödeme mükellefiyetiniz vardır.	——— ——— Sizin köleleriniz ——— ——— ——— ——— ——— ——— ———
Bundan sonra bütün *cizye* ve bütün *suhre*(tr: imece)* vergilerinden muâf ve berîsiniz.	Bundan sonra berîsiniz ve Resûlullah sizi, bütün *cizye* ve *suhre*(: imece) vergilerinden muâf tutuyor.

* Boğaz tokluğuna çalıştırma

Bu duruma göre şayet siz söz dinler de itaat ederseniz, bu Resûlullah'ın sizin aranızdan şerefli kimseleri şereflendirmesine ve aranızda suç işlemiş olan kimselerin de affına sebeb olacaktır.

Şimdi ben, mü'minlerin ve müslümanların dikkatlerine şunu ilâve ederim: *Maknâ* ahalisine kim iyi muâmele gösterirse bu onun lehine, kim ki onlara kötü bir muâmele tatbik ederse bu da onun aleyhine bir durum hâsıl edecektir. Siz Başkan olarak kendi aranızdan veya Resûlullah'ın hemen yakınında bulunanlardan(ehl) seçilmiş birine sahip olacaksınız.

....

....[1290].

Müslümanlardan kim olursa olsun (herkes), *Benû Habîbe* ve *Maknâ*'da oturan insanlar için iyi muamele gösterilmesine (aracılık edip) tavsiyede bulunacaktır.

Aile üyeleri(ehli beyt)

Aliyy'ubn Ebû (metinde aynen böyle) Tâlib tarafından 9. yılda yazıldı[1290]

993. Şu kadarı var ki hiç bir tarihçi, *Maknâ* sakinlerinin Resûlullah ile bir çatışma çıkardıklarını beyan etmemektedir. — Gerçekten de onlar otuz bin mevcutla *Tebûk*'e gelmiş olan İslâm Ordusu'na nasıl karşı gelebilirlerdi? — Bununla beraber Maknâ'lılar, akdedildiği *iddia edilen* bu anlaşma metnindeki açıklamalara göre, Resûlullah'a silâhlarını, kölelerini, hayvan sürülerini ve dokudukları kumaşları ve bunlardan ayrı çıkardıkları zıraî mahsullerinin, ürettikleri sınâî malların, sandala binmek suretiyle tuttukları balıkların *dörtte birini* ödemeye mebcur oldular. Buna mukabil, *baş vergisi* şeklindeki bütün mâlî mükellefiyetlerden muâf tutuldular. Kezâ "harâc" veya "imece" vergisi mânalarına gelebilecek olan *"suhre"* vergisinden de muâf tutulmuşlardır. (Sanki bu *suhre* vergisi diye bir şey Resûlullah zamanında varmış gibi durmaktadır... Ancak belki de burada *Suhre*'den maksat, bu bölge Bizans hâkimiyeti altında iken onlar tarafından vazedilmiş ve *suhre* adı altında ifade edilen boğaz tokluğuna çalıştırmak olan bir imece'dir). Kendilerini suçlu duruma düşürmüş olan bütün kusurlu hareketleri, bağışlanmakta ve tatlıya bağlanmaktadır. Resûlullah bu yazı ile onların asil ve soylularını şereflendirmekte ve cürümlerini affetmektedir. Onların başkanları, ya onlar arasından veyahut da sadece Resûlullah'ın yakınları arasından seçilecektir (bu madde sadece İbn Sa'd tarafından nakledilen metinde yeralmış vaziyettedir).

1290. *el-Vesâ'ik'us-siyâsiyye*, No. 33

Milâdî 845 yılında vefat eden tarihçi *İbn Sa'd*'dan pek sonra değil, 892 Milâdî yılında vefat eden *Balâzurî,* bu anlaşma metnini (kırmızı bir deri üzerine hemen hemen yazıları kaybolmakta olan) asıl vesikayı görmek suretiyle bizzat kopya eden bir Mısırlıdan elde etmiş bulunmaktadır. İşte *Balâzurî*'nin iktibâs ettiği bu nüsha, şu şekil bir takım önemli ekler ve katıştırmalar da taşımaktadır: Hey'et mensuplarının boyunları bükük bir halde kendi şehirlerine dönüşleri, vahye dayanan bir olaymış gibi gösterilmektedir; dökülen bütün kanlar için af getirilmektedir; Resûlullah yahut onun seçeceği mümessil, kasabalarını idarede ortağı yahut mülkiyette ortağı yapılmaktadır (Sanki bu, büyük bir şeref veya mazhariyetmiş gibi...). "Resûlullah'ın yahut onun gönderdiği elçinin yasakladıkları müstesnâ" silâhların teslim edileceği kaidesi vazedilmektedir. Şehrin idaresi ile görevlendirilecek kimse, "Resûlullah'ın hemen yakınında bulunan kimselerden biri" olmak yerine Balâzurî'nin naklettiği metinde "Resulûllah'ın Ehli Beyt'inden bir kimse" haline çevrilmektedir(Bu durum, özellikle Şiîler gözünde büyük Bir şeref olarak büyüyecektir...): Anlaşma metnini yazan kâtip olarak (Şiî'ler tarafından özel bir hürmet ve yüceltmeye tabi tutulan) Ali R.A.'ın adı verilmektedir ki bu da aynı mülâhaza ile şüphe altındadır; nihayet vesikayı 9. yıl olarak tarihlendirme, hiç bir şekilde kabul edilemez; zîra Resûlullah'ın sağlığında Hicret olayı, tarih ve takvim başlangıcıolarak kullanılmaya henüz başlanmamıştı; Hicrî takvim ve bu takvimin başlangıcı olarak Hicret olayının kullanılmaya başlanması, Ömer'in Halifeliği zamanına raslayan 16. H. yıldan itibarendir.

994. Bu konuda katî bir hüküm vermeden önce, aynı anlaşmanın bir üçüncü nüshası üzerinde de duralım. Bu vesika, şimdi *Cambridge* Britanya Üniversitesi'nde muhafaza olunan, Kahire *Géniza*sından alınıp götürülmüş bir Yahudi elyazması içinde bulunuyordu. Bu metin arapçadır fakat, ibrânca harflerle yazılmıştır. Birçok imlâ ve gramer yanlışlarıyla dolu bu uzun vesikanın[1291] tam bir tercümesini vermek yerine, İbn Sa'd ve Balâzûrı'de yer alan en eski nakillerde görülen ana konularla yetineceğiz:

1. *Géniza*'daki bu yazı, sadece *Maknâ* ahalisine değil aynı zamanda *Hayber*'dekilere, Kıyamet kopuncaya kadar hükümleri devam etmek üzere gönderilmiştir.
2. İhsân edilmiş bir takım imtiyazların gerçek sebebi olarak, Hayberli *Safiye* ile Resûlullah'ın nikâhlanması gösterilmektedir.

1291. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 34. Bu vesikanın fransızcaya tam bir tercümesi için bk. Hamidullah, *Documents..., II, No. 22*

3. Söz konusu Yahudiler, ne silâhlarını, ne kölelerini, ne paralarını ve ne de hayvan sürülerini teslim edeceklerdir. Buna bir istisnâ tanınmamıştır. Açıkca belirtilmektedir ki bütün bu şeyler, onların elinde kalacaktır.
4. Zaman sırası tutmazlıkları (anakronizm) arasında, her çeşit vergilerden (rusûm) muafiyet, Yahudilere has ayırıcı bir takım elbiselerin giyilmesi, alâmetlerin takınılmasından müstesnâ tutulmaları gösterilebilir. Aksine, kıymetli elbiseler giyilmesi, her çeşit silâh takınılması ve ata binme imkânı açıkca belirtilmektedir.
5. Bir Yahudinin bile bile(kasden) bir Müslümanı öldürmesi halinde, o Yahudinin Müslümanla eşit hukukî muâmele görmesi aynı muhakeme usullarına tâbi tutulması.
6. Gayrımüslim diğer tebea zümrelerinden Yahudilerin üstün ve önde gelmeleri.
7. Camilere girebilmeleri; mal ve hayvna kervanlarını ana yollardan geçirebilme imkânı (Burada şunu hatırlatalım ki henüz daha hiç bir Müslümanın oturmadığı bölgelerdeki Fetih harekâtının başlangıcında bulunulmaktaydı: Bu gibi bölgelerde ayrıca camilerin hiç bulunamayacağı açıktır).
8. Onlardan herhangi biri İslâmı kabul ettiği takdirde Resûlullah'ın ailesi efradı arasına katışması.
9. Büyük bir dil hatası yapılmıştır; şöyle ki: "Bu maddelere uymaktan uzak duran kim olursa olsun, ben (Muhammed), Allah huzurundaki şefâatinden, onun himâye ve korunmasından(zimmet) öte duracağım". Burada, sadece şu denmek isteniyor: "Böyle bir kimse, benim himâyemden(zimmet) ve şefaatimden öte kalacaktır".
10. Bu vesika şu tarihi taşımaktadır: 3 Ramazan Hicrî 5. yıl (Halbuki Maknâ'nın Fethi 9. Hicrî yıla raslar).
11. Son olarak şunu ifade edelim ki vesikada şâhit yerinde görülen üç isim Şiî'ler nazarında velî sayılan Resûlullah'ın üç sahâbîsidir, yani: *Âmmâr, Selmân* ve *Ebû Zer.*

995. Bu vesikanın sahte ve uydurma bir şey olduğuna dair daha fazla bir şey söylemeye lüzum yoktur sanırız; halbuki *Hirschfeld* ve

Leszynsky[1292] gibi Yahudi yazarlar, bütün hüner ve marifetlerini, bu vesikanın tam bir sıhhat ve doğruluk içinde olduğunu göstermek için seferber etmişlerdir. *Sperber* adlı müsteşrike gelince; o, vesikanın sahte ve uydurma olduğunu ileri sürmüştür[1293] ve ayrıca bunun, *Balâzurî*'de görülen nakilden hareket edilerek, uydurulduğuna işaret etmiştir ki *Sperber* esasen *Balâzurî*'de nakledilen vesikanın doğruluğunu kabul etmemekte ve fakat buna mukabil *İbn Sa'd* tarafından iktibâs edilmiş vesikanın doğruluğunu kabul etmektedir. *Sperber* bizim işaret ettiğimiz zaman sırası tutmazlıkları(anakronizm)'na ve istisnâî hükümlerle ilgili noktalara hiç temas etmez.

996. Bize gelince; biz, silâhların, dokuma kumaşların, v.s. eşyanın teslimi ile ilgili maddelere dikati çekeceğiz. Daha evvel de belirttiğimiz gibi, 7. Hicrî yılda Hayber'i Fethetmesi üzerine Resûlullah'ın bura Yahudilerine yüklediği, anlaşma metninde görülen aynı maddeler burada da yer almış bulunmaktadır. Daha sonra Resulûllah bura Yahudilerinin Hayber bölgesinde, ancak İslâm Hükûmetlerinin uygun görüp müsaade ettikleri müddetçe oturabileceklerine dair bir izin çıkarmıştır. İşte bu şartlı izin sebebiyledir ki Hayber ahalisi, Ömer'in Halifeliği zamanında Suriye taraflarına hicret ve iskân ettirilmiştir. Bizim şahsen ileri sürdüğümüz görüş, ancak ve ancak Hayberlilerin Resûlullah'la akdettikleri anlaşma olayını etrafa yaydıkları ve bu olayı Maknâ Yahudilerine de duyurduklarıdır. *1*. İşte böylece 807 yılına gelindiğinde Halife *Harûn'ur-Reşîd*, aynı yıl, Gayrımüslimlerle ilgili olarak çıkardığı bir ferman ile, bir takım haklardan onları mahrum edip ehliyetsiz kıldığında[1294], bu bölge Yahudilerini, İbn Sa'd'ın (öl. 845) eserine iktibas ettiği anlaşma metnini uydurmuş olmaları mümkündür. *2)* Daha sonra işbaşına gelen Halife *el-Mutevekil* 850 ve 854 yılında, Yahudilere karşı almış olduğu bir çok diğer tedbirlerden ayrı, gayet sert karannâmeler(fermanlar) da çıkarmıştır[1295]. İşte bu tedbir ve kararlar onlara, *Balâzurî*'de (öl. 892) muhafaza olunan sözde anlaşma metnini düzmelerini ilhâm etmiş olabilir. *3)* Ve nihayet aklı geldi-gitti bir Fâtımî Mısır hükûmdarı olan *el-Hâkim* (996-1021)'in giriştiği eziyet ve zulüm hareketleri, bu defa Kahire'deki *Géniza* menşeli sözde anlaşma metninin uydurulup ortaya çıkmasına sebeb olmuştur

1292. Hirschfeld, *Jewish Quarterly Review,* 1903, s. 172-74; Leszynsky, *Die Juden in Arabien,* s. 107 ve müt.
1293. Sperber, "Die Schreiben Muhammeds", *MSOS,* Berlin, XIX/2 (1916), s. 1-93 (konu için bk. s. 56-57)
1294. Tabarî, III, 712-13
1295. *A.g.e.,* 1389-93 ve 1419

ki bu uydurmanın asıl hedef ve maksadı, fanatik sertlik duygularını ortadan kaldırmak ve böylece Şiî'lerin Mısır'da kalkıştıkları zulüm ve işkence hareketlerini bertaraf etmekti[1296].

997. Bu vesikanın daha sonraki asırlarda başından geçen tuhaf olaylarla ilgili birkaç söz daha söyliyelim:

998. Milâdî XIV. asırda İran'ın *Kazvîn* bölgesinde Arap kökten gelen Benû Zâkân adlı bir kabile yaşamaktaydı(Meşhur şâir *'Ubeyd Zâkânî* bunlardandır); Hamdullâh Mustevfî'nin 730/1330 M. yılında yazdığı *Te'rîh Güzîde* adlı eser, *Kazvîn*'de oturan kabilelerin çoğunun Arap menşeli olduğunu beyan etmekte (bk. s. 843) ve şöyle söylemektedir(bk.s.845-6):

999. "*Zâkânî*'ler, kökleri itibariyle *Benû Hafâce* Arapları soyundan gelmektedir; bunlar bizzat *Ali*'nin kendi elinden çıkmış Resûlullah'ın bir yazısına sahip bulunmaktadırlar ki metni şudur":

> "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
> Benim huzurumda İslâmı kabul etmelerinden sonra Resûlullah Muhammed'in *Benû Zâkân*'a yazdığı yazıdır. Kendisinden başka bir tanrı bulunmayan Allah'ın senâlarını size gönderdim. Sizin tekrar ülkenize, mağaralarınıza ve evlerinize döneceğiniz bana vahyedildi. Allah'a ve Resûlüne olan sizin yakınlığınız sebebiyle size hiç bir kötülük dokunmayacaktır. O (Resûlullah), sizin suçlarınızı ve kusurlarınızı affedecektir. Resûlullah ona(?), bizzat kendisine verdiği aynı kabiliyet ve imkânı verecektir. Onun Resûlünün *zimmeti* sizin üzerinizedir. Gerçekten Allah sizin kusurlarınızı sizler mü'min kimseler olduğunuz ve (nas'sı) kabul ettiğiniz için, affetti ve yakarışlarınızı dinledi. Haklarınızdan hiç biri, sizler Allah'ın Resûlünü dinleyip itaat ettiğiniz müddetçe, yürürlükten kaldırılmayacaktır. Sizler otuz adet zırhlı gömlek ve kırk adet deve ödünç vermekle mükellefsiniz. Resûlullah Yemen'i Fethettiğinde bu ödünçleri sizlere iade edecektir. Ancak buna mukabil sizler, şahıslarınız, mallarınız ve çocuklarınız için Allah'ın ve O'nun Resûlünün zimmetine mazhar olacaksınız. Sizler ne bir *cizye* vergisine ve ne de bir imece mükellefiyetine (: suhre) tabi tutulacaksızın. Doğru bildiğiniz yolda aranızda yardımlaşınız; gerçek olan da ancak budur.
> Onlara kim iyi muamele ederse, iyi bir iş yapmanın getireceği meziyete sahip olacaktır; kim onlara eziyet ederse kötü bir iş yapmanın getireceği meziyetsizliğe uğrayacaktır. Mü'min kadın olsun, erkek olsun, Müslüman kadın olsun, erkek olsun, herkes bu yazıda yer alan hükümleri yerine getirmek mükellefiyetindedir... (Neşredilen yazı metninde hiç anlaşılamayan bir cümle yer almaktadır; şöyle ki "Onun ağladığı yerde, o size bırakıldı ve bu yazıda bu ikisinden gayrı").
> Şahitlik edenler: Ömer'ubn'ul-Hattâb, Ebû Bekir'is-Sıddîk, Selmân'ul-Fârisî,

1296. Bu el-Hakîm hakkında bk. *EI* (Türkçe *İ.A.*), "Fâtımîler" maddesi

Sakîf'li el-Muğîret'ubn Şu'be, Cerîr'ubn Abdillah el-Becîlî ve Mâlik'ubn Avf, Aliyy'ubn Ebî Tâlib tarafından 7 Muharrem'de yazılmıştır.

Mühür

(Benim *el-Vesâ'ik* adlı yayınımdaki Ek VI'ya bakınız)

1000. Gerçekte ne *Benû Zâkân* ve ne de *Benû Hafâce,* Muhammed A.S.S.'ın Sîret'inde hiç bilinmeyen kabilelerdir. Gerçekte *İbn Hişâm*[1297] tarafından *Hafâce* adında biri zikredilmiş durumdadır. Resûlullah'ın sahâbilerinden *Sa'd'ubn Mu'âz* üzerine bir ok atan kimse vardır ki bunun adı *Hafâcet'ubn Âsım' ibn Hibbân* olarak verilmekte ve fakat bundan sonra bir daha hiç zikri geçmemektedir. Bununla beraber Samhûdî'de(II. neşir, s. 1193-94) müphem de olsa bu konuda bir işaret bulunmaktadır; buna göre Medine'nin güney dışarlak tarafındaki *Zu'l-Huleyfe*'de bulunan su birikintisinin mülkiyeti, *Bunû Cuşem* ve *Benû Hafâce* arasında bölünmüş vaziyetteydi. Az yukarda verdiğimiz mektup metni, farsça yazılmış bir eserden alınmıştır; orada metin arapça ile verilmişse de müstensihin çok sayıda hatalarıyla doludur ve eserde klasik *Sîret* yazarlarından hiç bahis yoktur. Farsça yazılan bu eser, dediğimiz gibi yedi asır sonra kaleme alınmıştır. Farsça eserde verilen bu arapça mektup metni, dikati çekecek derecede, *Maknâ* Yahudileriyle sözde akdedilen anlaşma metnine uymaktadır ve ayrıca zırhlı gömlek ve develerin ödünç verilmesiyle ilgili cümle, *Necrân* Hıristiyanlarıyla akdedilen anlaşma metninde de bulunmaktadır[1298]. Gerçekte hiç değişmeyen bir tatbikatına göre, Muhammed A.S.S., bu tip silâhları sadece Gayrımüslimlerden almıştı. Müslüman olan kimselerin silâhları esasen İslâm lehine kazanılmış durumdaydı. Vesikanın da belirttiği gibi madem ki *Benû Zâkân* İslâmı kabul etmiştir, o halde onların silâhlarının ödünç olarak alınması hâdiselerin gerçek yüzüne uygun düşmemektedir. *Benû Zâkân* ahalisinin eski oturma yerlerine döneceğinin vahye dayanılarak mûcizevî bir biçimde haber verilişi, *Maknâ* Yahudileriyle akdedilen anlaşma metninde de görülmektedir; ancak dönülen yerler *Benû Zâkân* için mağara olarak gösterilmektedir. İnsanların bir tek mağarada oturması onların dînleri dolayısiyle işkence ve mihnete tabi tutulmaları mânasına gelmesi icab eder. Bu ise Arabistan'da bilinen bir husus değildi. Acaba bu metinde yer alan bu mağara kelimesi ile son zamanlarda bulunan bazı izleri sebebiyle

---

1297. İbn Hişâm, s. 679

1298. Hattâ mektubu yazan kâtibi ve şâhitlerin çoğunu da buna katabiliriz; bk. aşağıda 1023. paragraf: "Hıristiyanlarla İlişkiler" Bölümü. İbn Sa'd ve Belâzurî'de bulunan "şerefliler" ve "suçlular" terimleri de Resûlullah'ın Ensâr ile ilgili hitâbelerinden alınmıştır. Bk. İbn Hişâm, s. 1007

adı herkesce duyulan *Mağâriyye*(Essen'li, mağarada oturan) Yahudi fırkasının bir ilişkisi olabilir mi?[1299] Burada hemen hatırlatalım ki, son zamanda Filistin'deki *Ölü Deniz* yakınlarındaki mağaralarda keşfedilen bir takım tomar haldeki el yazması metinlerin muhtevasına bakacak olursak bu *Mağâriyye* Yahudileri, diğer Yahudilerden ayrı inanış ve yaşayış özelliklerine sahiptiler. Tomarlar halindeki bu el yazmalarının okunmaları sonunda görülmüştür ki bunlarda verilen bilgiler, halen Yahudi ve Hıristiyan topluluklar arasında okunan resmî dîn kitaplarına aykırı düşmektedir. Müşteşrik Profesör *Kahle* bu mağarayı, yine *Ölü Deniz* kıyılarında bulunan ve içinden el yazması en eski Tevrât metinlerinin çıktığı mağara ile aynı saymaktadır.

1001. Bu mütalâalalarımızdan ayrı şunu da ilâve edelim ki bu mektubu alan, şâyet İslâmı kabul etmiş bir kimse idiyse, onun imece mükellefiyetinden *(suhre)* istisnâ edilmesi de bir diğer acaiplik teşkil eder ki onların İslâm olmadıklarını gösterir. Bir İslâm Hükûmeti kaideten Müslümanlar üzerine herhangi bir imece*(suhre)* yükleyemez ki bu arada *Benû Zâkân*'ları bundan muâf tutmuş olsun. Bundan başka, biliyoruz ki Resûlullah zamanında imece*(suhre)* mükellefiyeti yoktu. "7 Muharrem" tarihi de ayrıca müphemdir ve yılını açıklamamaktadır. Hemen açıklayalım ki Resûlullahın Hayber Yahudileri üzerine tertiplediği sefer (Hicrî 7. yılın) Muharrem ayının başlarına raslamıştı. Bu vesikanın arapçasına gelince bu, taşıdığı dil özellikleri bakımından insanı tatmin etmemektedir; bir yabancının kalem kokusu hissedilmektedir.

Cerbâ ve Azruh:

1002. Bunlar, her birinde sadece yüz kadar insanın oturduğu iki ayrı köydür. Bazı delillerden anlaşıldığına göre bunlar Yahudi idiler ve aynı zamanda *Eyle*'ye tabi olarak yaşıyorlardı. *Makrîzî*'ye göre[1300], bu iki köyü de temsil eden kimseler, *Eyle*'nin dînî başkanı, *Tebûk*'te Muhammed A.S.S.'ın huzuruna çıktığında onun yanında bulunmaktaydılar. Bundan çıkarılacak sonuç, bu üç mahallin birbirine komşu olduklarıdır(Bugün *Ma'ân*'ın ötesinde *Azruh* adını taşıyan bir demir yolu istasyonu vardır). Her iki köy de Resûlullah'tan yılda 100 dinâr karşılığında onun teminat ve himâyesini*(zimmet)* yazılı bir biçimde

---

1299. Kahle, "The Age of the Scrolls", *Vetûs Testamentum,* 1951, C. I, 39-48; Pére de Vaux, "A Propos des mss. de la Mer Morte", *Revue Biblique,* LVII, 1950, s. 417-29; Kirkisânî, *Kitâb'ul-Envâr v'el-Menâkıb,* New York 1939-43; Bîrûnî, *Âsâr'ul-Bâkıye,* s. 284; Şehristânî, *el-Milel v'en-Nihal,* I, 169; bu kaynaklar profesör Kahle'nin gönderdiği nâzik mektupta adı geçen belli başlılardır

1300. Makrîzî, I, 567

almış bulunuyordu[1301]. *Azruh*'un aldığı yazıda görülen şu cümle hayli karanlıktır:

> "Allah, Müslümanlara karşı ve Müslümanlar arasından, cezalandırılacakları ve tehlikeye düşecekleri korkusuyla onlar yanına sığınacak kimselere karşı onların göstereceği iyi tutum ve iyi davranışlarının bir kefilidir. Ve onlar(Azruhta oturanlar), Muhammed hareket edip gitmeden evvel onları haberdar edinceye kadar emniyet içinde olacaklardır".

Bu duruma göre bu köyün istilâcıların sığınacakları bir yer, eziyet görmüş Müslümanların kolayca girebilecekleri bir merkez olması lâzım gelmektedir; (O devirde onlar Bizans İmparatorluğu içinde de böyleydiler; bunu Ma'ân valisinin ölüme mahkûm edilmesinden çıkarmaktayız).

Tâ'if:

1003. Tâ'if'te, şâir *Umeyyet'ubn Ebî's-Salt*'ın da dahil olduğu[1302] çok sayıda Yahudi nüfus bulunmaktaydı[1303]. Bu şehirde yaşayan İsrâ'il Oğulları hakkında hiç bir bilgimiz yoksa da, bu bölgenin iktisadî hayatı üzerinde bunların önemli bir tesiri olduğu ihtimalinden bahsedebiliriz. *Tâ'if* şehri Hicrî 9. yılda İslâma katılmıştı. Elimizdeki vesikalar, buradaki Yahudiler konusuna açıkca temas etmemektedir; fakat Tâif'lilerle akdedilen anlaşma metninin 13. maddesi, muhtemelen Yahudilerle alâkalıdır:

> "Sakîf'lilerin bütün müttefikleri ve ticaret adamları, Sakîf'lilere gösterilen aynı muamele ve işleme tâbi tutulacaklardır"

(Bu konu ile ilgili olarak daha yukarda geçen "Tâif şehri ve Sakîf'liler" bölümüne bakınız; paragraf: 822). Aynı şekilde faizli ödünçlerle ilgili maddeler de Yahudilerle ilgili olabilir; en azından, daha çok onlar üzerine akseden bir hükümdür. Geçmiş ve gelecek bütün faizlerin ortadan kaldırılması, normal ve mâkul bütün ölçüler dışında büyük bir tesir ve nüfûz elde etmiş olan bir avuç kapitalistin cesaretini herhalde kırmış olmalıdır.

Güney ve Doğu Arabistan Yahudileri:

1004. Yemen, Bahreyn ve *'Umân*'da da Yahudiler vardı. Bu bölgelerin İslâmlaşmasından sonra onlar, Gayrımüslim tebea zümresinin tâbi olduğu hukukî statüye girmişlerdir.

1301. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 32
1302. Balâzurî, *Ensâb*, II, 1267 (İstanbul'da elyazması), aynen: "kâne Yahûdiyyen" denmektedir
1303. Balâzurî, *Futûh*, s. 56

1005. *'Umân* bölgesinde, bilhassa *el-Mazûn* limanında[1304] bir çok Yahudi bulunuyordu ki bunlar geçimlerini gemici olarak temin ediyorlardı. Bahreyn vâlisi*(Munzir'ubn Sâvâ)*'nın sorduğu bir sual üzerine ona gönderdiği cevabî yazısında Resûlullah:

"Dinlerini terketmek istemeyen Yahudiler"

için tam ve mükemmel bir dîni hoşgörü(tolerans) vâdetmiş bulunuyordu (bk. daha yukarıda "Bahreyn" Bölümü).

1006. Tarihçi *İbn Habîb*'in naklettiğine göre [1305], Resûlullah, *Cerîr'ubn Abdillah el-Becîlî*'yi, Yemen'in iki başkanı olan *Zu'l-Kalâ'* ve *Zû 'Amr* nezdinde onları İslâma davet etmek üzere acele göndermişti. İşte bunlardan Zû 'Amr Yahudiydi; o, gelen elçiye:

"Seni gönderen kimse şâyet doğru söylüyorsa onun tam bugün ölmesi lâzım gelir; zîra bizim kitaplarımızda son Peygamberin şu şu tarihte öleceği yazılıdır"

Tarihçi *İbn Habîb, Zû 'Amr*'ın söylediği tarihin bir kenara kaydedildiğini ve gerçekten de bir müddetin geçmesinden sonra, Muhammed A.S.S.'ın vefatı haberinin o bölgeye ulaştığını ve böylece her iki Yemenli başkanın da İslâma geçtiklerini kaydetmektedir.

Çeşitli olaylar:

1007. Hem Tevrât ve hem de İsrâil oğullarıyla ilgili tarih eserleri, sâdece *Musâ* peygamberden sonra gelmiş Yahudi Kırallarından bahsederler. Kur'ânı Kerîm'de yer alan şu âyetler(bkz. 5/20-21) düşündürücüdür:

"Bir zamanlar Mûsâ, kavmine şöyle demişti: '— Ey kavmim! Allah'ın size (lûtfettiği) nimetini hatırlayın; zîra o, içinizden peygamberler çıkardı ve yine sizler arasından kırallar yaptı... Ey kavmim! Allah'ın size (vatan olarak) mukadder kıldığı kutsal toprağa girin..."

Bu âyetlerde Mısır'dan "Çıkış" sonrası ve Mûsâ Peygamberin Sinâ Yarımadasında İsrâillilerin hükûmdarı olmasını takip eden devire işâret edilmektedir. Kur'ânı Kerîm'in aynı sûresi, Gayrımüslim tebea zümrelerine tanınan otonomi(muhtâriyet) rejiminden, hukukî ve dînî özerklik statüsünden bahsetmektedir. Yahudilerle ilgili olarak bu âyette şöyle buyurulmaktadır:

1304. *Lisân'ul-Arab,* "Mim-Zel-Nun" maddesine bakınız
1305. *Muhabbar,* s 75

"Gerçekten de biz içinde bir nûr ve hidâyet yolu bulunan Tevrât'ı indirdik. İtaat edip İslâm olan Nebîler(bu nur ve hidâyet yoluyla) Yahudi dînine giren insanlar arasında hükmederler; kezâ Hahamlar ve Yahudi dîn adamları kendilerinin de şâhidi bulundukları ve muhafazası onlara bırakılmış Allah'ın Kitâbı ile(hükmederler). İnsanlardan değil Benden korkun, çekinin!.. Boş ve ufak bir (dünyalık) karşılığında benim âyetlerimi satmayınız. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyen kimseler muhakkak ki kâfirdirler" (K. 5/44)

1008. Bundan da öte Kur'ânı Kerîm, Tevrât'ın *Levili*'ler 24/17, 19/20, 25/18. cümlelerinde olduğu gibi, kendi içinde de kısas konusuna yer vermektedir.

1009. Bu hukukî ve kültürel otonomi(muhtariyet), gerçek ve yaşanan esas bir umde olarak yerleşti kaldı. Çok sayıda olay ve deliller bize bunu ispatlamaktadır. Bazı hallerde de Yahudiler kendi aralarında çıkan ihtilâfları çözmek üzere Resûlullah'ın huzuruna gelmişler ve o da Yahudilerin kendi kanunlarını tatbik etmiştir; *Benû Kurayza* ile *Benû'n-Nadîr* arasında çıkan adam öldürme olayı bunun bir misalidir. Bir diğer defasında da Resûlullah'a, her iki taraf da Yahudi olan bir zinâ olayında hüküm vermek üzere müracaat olunmuştur. Resûlullah onlara, bu konudaki kendi kanunlarının hükümlerinin ne olduğunu sordu. Suçluların suratlarını kara boya ile boyamak ve her ikisini de sokaklarda dolaştırıp teşhir etme olduğunu söylediler. Muhammed A.S.S. onlara inanmadı ve Tevrât'ı getirtti ve alâkalı faslı okuttu; bunun üzerine okunan bu yerde görülen *recim* (taşlanarak idam etme) cezasına tarafları mahkûm etti[1306]. Şurası dikkati çekmektedir ki, elimizdeki Tevrat'ın ilk beş kitabında*(pentatök)* (bk. Levili'ler, 20/10—14; ayrıca bakınız 19/20, 21/9; Tesniye, 22/21 ve 24), *Yuhanna İncili*'nde de tıpkısı bulunan hüküm yer almaktadır (bk. Yuhanna Incili, 8/3-5):

"Yazıcılar ve Ferisi'ler zinâ (hâlinde iken) tutulmuş bir kadın getirdiler; onu ortaya koyarak, Îsâ'ya dediler: Muallim! Bu kadın zinâ işlemekte iken tutuldu. Bu gibilerin taşlanmasını *Mûsâ,* Şerîatta bize emretmiştir; sen ise ne dersin?"

Bu kanunî hükmün bir diğer delilini, *Journal Asiatique* adlı dergide Dr. B.R. Sanguinetti tarafından tercümesi yapılıp neşredilen *Les pré ceptes de l'Ancien Testament"* adlı makalede yer alan arapça metinde görmek mümkündür[1307].

1010. Sadece taraflardan birinin Yahudi olması halinde, öyle anlaşılıyor ki itham altında tutulan davalının tabi olduğu hukuk sistemi

---

1306. Buhârî, 61/26, 97/51; İbn Hişâm, s. 393-95; Mes'ûdî, *Tenbîh*, s. 274; Beyhakî, *Sunen Kübrâ,* VIII, 231; Ebû Dâvud, 37/26

1307. *JA.*, 1860, I, 33-34

Resûlullah tarafından davanın çözümünde kullanılmıştır. Bir Yahudinin, bir Müslüman kadını, başını iki taş arasında ezmek suretiyle öldürmesi olayında da böyle olmuş ve Resûlullah, bu katil adamın da aynı şekilde, yani başının iki taş arasında ezilmesi suretiyle (kısâs) öldürülmesi hüküm ve emrini vermiştir[1308].

1011. Kur'ânı Kerîm'de Yahudi tarihi ile ilgili öyle bir kıssa yer alır ki bunun hukuk bakımından özel bir önemi bulunmaktadır. Gerçekten de Kur'ânı Kerîm'de yer alan bu âyetlerde İsrâil Oğulları, kendi peygamberleri olan *Samuel*'in huzuruna girdiler ve kendilerine bir Hükûmdar seçmesini istediler. Neticede seçilen Hükûmdar (yani *Tâlût),* Saül oldu:

> "Gerçekten de Allah onu sizin üzerinize seçip gönderdi ve hem ilim ve hem de cisim yönünden onun nasibini çoğalttı"[1309].

Bilindiği gibi *Mûsâ* Peygamber, ruhî-manevî ve dünyevî, her iki güç ve iktidarı kendi elinde toplamıştı. Allah'ın bir Elçisi yanına onunla rekabet edercesine bir de hükûmdar getirip koymak, evvelce aynı elde toplanmış bu iki iktidarın birbirinden ayrılması sonucunu doğurur. Bu durum karşısında ortaya çıkan prensip şu olmaktadır: Şayet bir tek Başkan, bütün "Devlet fonksion ve vazifelerini" yerine getirme iktidar ve kabiliyetine sahip değilse, hiç şüphesiz her biri kendine ayrılacak alanda ilâhî hukuk nizamını devam ettirecek olan bir çok kimse(Başkan'lar) arasında Devlet otoritesinin taksim edilip bölünmesi de meşrû bir şey olacaktır.

1012. En azından kendi indiği devir ile ilgili olarak, Kur'ânı Kerîm'de İsrâilliler aleyhine yer alan itham ve ayıplamalar arasında öyle bir tanesi vardır ki bu, bir çok münakaşalara sebeb olmuştur; Kur'an'daki âyet şöyle der:

> "Yahudiler şöyle dediler:
> '— Uzeyir, Allah'ın Oğludur'
> ve Nasrânîler(Hıristiyanlar) ise:
> '— Îsâ, Allah'ın Oğludur'
> dediler"[1310].

Aynı zamanda Kur'ânı fransızcaya tercüme eden bir müsteşrik olan *R. Blachére* bu âyeti açıklarken burada *Cehennem*'den bahsetmekte[1311] ve şayet Uzeyir, *Esdras*'ın aynısı ise, "Kur'ân'da ge-

---

1308. Buhârî, 44/1; Taberî, *Tefsîr,* V, 127

1309. *K.* 2/247

1310. *K.* 9/30

1311. Blachére, R., *Coran,* 9/30

çen bu âyetle, *Esdras'ın IV. Kitabı* başlığı altında verilen ve Milâdî ilk asrın *Apocalyps* Kitabına bir telmihte bulunulmaktadır'' demektedir.

1013. Yine bu arada, aynı yazar *Blachére*'in ilâve ettiğine göre, Tevrât'ın *Tekvîn* Kitabında geçen bir faslı (6/2) hatıra getirmek mümkündür; burada, ''Allah'ın Oğulları'' terimi bulunmaktadır; Yahudi dîn adamlarının dediklerine göre, bu ''Oğullar'' bazen ''Uzaël'' adı ile de anılmaktadır ki Blachére, bu *''Uzaël''* adının arapçada *Uzeyir* şeklini aldığını söylemektedir.

Çivi Yazısı bir Kitâbe:

1014. Son bir konu olarak 1956 yılında *Harrân*'da bulunan bir çivi yazısı kitâbeden bir haber olmak üzere bahsetmek isteriz. Bu kitâbede, kıral *Nabuna'id* (Nabonidus, 556-539 M.Ö.)'in Arabistan'a seyahat ettiği ve *Teymâ* bölgesinde, ''Babil gibi bir şehir'' inşâ ettirdiği sırada *Hayber, Fedek,* v.s. gibi yerlerden geçerek *Yesrib*'i de ziyaret ettiği belirtilmektedir. Bu haber, Medine şehrinden bu kadarıyla da olsa bahseden en eski bir tarihî kayıttır. (Daha fazla bilgi için bk. D.S. *Rice,* ''Excavations in Harran's Great Mosque'', *Illustrated London News,* 21 Sept. 1957, s. 466-9. Münih'te toplanan Beynelmilel Müsteşrikler Kongresi zabıtlarında daha başka bilgiler de vardır: s. 132 ve müt.).

Anayasa ile ilgili bir mesele:

1014/1. Resûlullah'ın son zamanlarında vahyolan bir âyette, Peygamber Mûsâ'nın şu sözüne yer verilmektedir:

> ''Ve Mûsâ kavmine şöyle seslendi: '— Ey kavmim! Sizin aranızdan birçok peygamber seçip çıkarması ve size *kırallar (melik'ler) nasîb etmesi* dolayısiyle Allah'ın bu nimetini hatırlayınız! O (Allah)'ki size, dünyada hiç kimseye vermediği şeyleri vermiş bulunuyor'' (K. 5/20)

Hz. Mûsâ'nın yaşadığı devirde henüz İsrâilli'ler arasında kırallar (melik'ler) görülmemişti. Mısır'dan Çıkış'tan hemen sonra acaba Mûsâ Peygamber'in Sinâ çölünde olmak üzere İsrâilli'lere ilk defa kırallık ettiği sonucunu bu âyetten çıkarmamız mümkün görülebilir mi? Kardeşi Hârûn'un da onunla birlikte, kırallık mevkiinde ortak olarak bulunmuş olabileceğini düşünmemize bir engel yoktur.

Hıristiyanlarla İlişkiler

1015. İslâma beşiklik eden Mekke, bir vakitler putperest müşrik bir inanç yapısındaydı; Hıristiyanlar burada pek nâdir bulunuyorlardı. Belki de asıl tahsilini Suriye'de "papazlar yanında" tamamlamış olan ve anlaşıldığına göre arapça yazılmış bazı İncil el yazmalarına da sahip bulunan *Varakat'ubn Nevfel*'den gayrı buradaki Hıristiyanların hepsi kölelerdir[1312].

1016. *İbn İshâk* tarafından nakledilen hayli müphem bir hadîsde[1313], Hicretten önce yirmi kadar üyeden meydana gelen bir Hıristiyan hey'et Resûlullah'ı Mekke'de ziyaret etmişti. Bunlar Kur'-ânı Kerîm'den bazı kısımların tilâvetini dinledikten sonra İslâmı kabul etmişlerdir. Bazı delillere bakacak olursak[1314], gemi tayfası mânasına gelen ve muhtemelen efsanevi seyahatleri[1315] sebebiyle Dârî adını taşıyan Hıristiyan *Temîm'ud-Dârî* de aynı şekilde Hicretten Önce İslâma girmiş ve şayet gerçekleşirse *(in eventum)* Filistin'de bulunan *Habrûn v.s.* yerleri kendisine iktâ olarak bağışlamasını Muhammed A.S.S.'dan istemişti.

1017. Medine'de *Ebû Âmir'ur-Râhib* adında Resûlullah'ın kendisine *Fâsık*(sefîh, ahlâksız) adını verdiği bir Hıristiyan papazı vardı[1316] ki kendisi Medine'yi, Resûlullah'ın buraya Hicret etmesi üzerine ter-

---

1312. Bk. İbn Hişâm, s. 143 (Varaka), 260 (Cebr); Suheylî, I, 123 (Addâs), 130 (Mısır Kopt'larından Bâkûm); Balâzurî, I, Ha. No. 744 (Ikrime adlı bir Grek köle). Diğer bir grek köle de Tâ'if'li el-Azrak er-Rûmî'dir (bkz. aynı eser, Ha. No. 342 ve 989) ki bu zâtın aslında muhtemelen bir Hıristiyan olması gerekir

1313. İbn Hişâm, s. 259

1314. *El-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 43

1315. Muslim, *Sahîh*, 52, No. 119-122

1316. *Journal of Pakistan Historical Society* (Karachi) adlı dergide çıkan makalesine bakınız: 1959, VII/4, s. 231-40

ketmiş ve Mekke'ye yerleşmişti. Kendisi fiilen *Uhud* savaşına katılmış ve etrafına topladığı bir nakle göre on beş, bir diğerine göre ise, elli kadar yardakçısıyla Mekkeliler safında savaşmıştı. Belki de bu taraftarları da Hıristiyandı.

1018. Daha önceki Bölümlerde, Bizans Ğassân, Eyle, Dûmet'ul-Cendel ve Tay kabilesi Hıristiyanlarıyla olan ilişkileri esasen görmüştük. Sadece Yemen bölgesindeki Necrân'da bulunan *Muzhic*'lilerin bir kolu durumundaki çok sayıda Hıristiyan mensubu olan *Benû'l-Hâris'ibn Ka'b*(kısaltılmışı: *Belhâris)* kabilesini görmemiştik.

Necrân:

1019. *Necrân* vâdisinin toprakları bereketli oluşuyla ün salmıştır. *Strabon* ve *Pline* adlı tarih yazarlarına göre Roma İmparatoru *Aelius Gallus* (251-253) savaşarak bu şehri ele geçirmiş ve onu tahrib etmiştir. Meşhur *Namâra* kitâbesi de bunu zikretmektedir. Kıt'alar arası ticarî kervan yolları üzerinde kurulu *Necrân* şehri, zengindi ve gelişmiş bir dokuma ve bir dericilik sanayiine sahipti. Resûlullah devrinde dahi dokuma sanayii bu bölgede gelişmişliğini sürdürmekteydi. Yahudi Kıralı *Zû Nuvâs, Necrân* Hıristiyanlarına işkence ve zulüm tatbik etmiş ve büyük ateş çukurları açtırarak canlı canlı bu insanları yaktırmıştır; bu olayın acıklı hatırası Kur'ânı Kerîm'e de geçmiş bulunmaktadır (bk. *Uhdûd)*[1317]. Günümüzde buralarda seyahat eden kimselerin verdikleri bilgilere göre, *Medinet'ul-Uhdûd*(Çukurlar Şehri)'un ve Halife Ömer'in, Hıristiyanlık uğruna yakılan bu insanların hatırasını yâdetmek üzere burada inşâ ettirdiği câminin harabeleri hâlâ insana hürmet hissi telkin etmektedir. *İbn İshâk,* Hıristiyanlığın Yahudi hâkimiyetinden sonra Yemen'e tekrar nasıl geldiği ve *el-Uhdûd* bölgesinde dînleri uğruna yakılan Hıristiyanlar hakkında uzun nakiller yapmaktadır(bk. İbn Hişâm, s. 20 ve müt.)

1020. Daha önce Bizans İmparatoru *Justinyen'*in (527-565) imparatorluk sınırları dahilinde bulunan sapık Hıristiyanlara karşı başlattığı işkence ve zulüm sırasında Monofizit (Hz. Îsâ'da sadece bir tek tabiat, bir tek bünye olduğunu gören akîde) Hıristiyanlar Necrân'a kaçıp sığınmışlardı[1318]. İşte ancak sonraki bir devirdedir ki Bizans İmparatorları bu bölgede de bir çok kiliseler inşâ ettirdiler ve burada vazife gören en yüksek rütbeli dîn adamına zengin hediyeler sundular(Bu baş papaz menşe itibariyle Kuzey Arabistan'da oturan *Berk'-ubn Vâil* kabilesinden geliyordu)[1319]. Bu duruma bakarak bütün Nec-

1317. bk. *K.* 85/4 ve müt.
1318. *The Book of the Himyarites* (neşreden: Moberg)
1319. İbn Hişâm, s. 401

rân vadisinin ve hattâ *Belhâris*'in bütün kollarının Hıristiyan dîninde olduğu sanılmamalıdır. Resûlullah'ın *Belhâris* kabilesinin Müslüman olan çeşitli başkanlarına ihsân ettiği fermanların bir çoğunda, onları putperestlerle, yani onların henüz putperestlikten dönmemiş akrabalarıyla ilişkilerini kesmelerini istemesinde bu gerçeği açıkca görüyoruz. Fakat bu fermanlarda, aynı yönde Hıristiyan akrabaların zikredildiğini asla görmüyoruz. Bundan ayrı, az sonra da göstereceğimiz gibi Resûlullah *Necrân* Hıristiyanlarıyla bir anlaşma imzalamış olmasına rağmen Hıristiyanlarla akdettiği ve pek tabiîdir ki sadece onlarla alâkalı bu anlaşmadan daha sonraki bir devirde, *Allah'ın Kılıcı Hâlid* ve Ali'nin kumandası altında bu aynı *Belhâris*'lere karşı iki sefer daha tertiplemiş, üzerlerine Ordu göndermiştir[1320].

1021. Resûlullah'dan şöyle bir mektup metni zamanımıza kadar kaynaklarda nakledilegelmiştir[1321]:

> "Muhammed'den *Necrân* papazlarına: *İbrâhim, İshâk* ve *Yakûb*'un Allah'ının adıyla! Gerçekten de ben sizi yaratıklara tapmaktan, Allah'ın kulluk ve ibadetine davet ediyorum ve sizi yaratıklarla yapılmış olan ittifak anlaşmalarının ötesinde, Allah ile ittifak anlaşması yapmaya çağırıyorum. Bu duruma göre şayet reddedecek olursanız, *cizye* gelir; şaylet cizyeyi de reddedecek olursanız, size harp açarım. v'es-selâm.."

1022. İlâhi Tebliğle iligili bu yazının daha öncesinde *Necrân*'a gönderilmiş başkaları olup olmadığı bilinmiyor. Tarihçi *Zuhrî*'nin verdiği bilgiye göre[1322], İslâm Devletine bağlanmayı kabul eden tebealar olarak *cizye* vergisini ilk defa ödeyen Ehli Kitâp zümre, işte bu *Necrân*'lılar olmuştur. Bilindiği gibi bu hukukî rejime *Eyle* ahalisi, 9. Hicrî yılın Receb ayında girmiştir; bu, *Tebûk* seferine raslar. Bu duruma göre, *Necrân*'lılar, bu tarihten önce aynı rejimi kabul etmiş olacaklardır. Az önce tercümesini verdiğimiz mektup, *Necrân*'la bir sulh anlaşması akdedilmesinden önce gönderilmiş olsa gerektir. O halde bu mektubu 8-9. Hicrî yılları arasında tarihlendirebiliriz. Hatırlatalım ki *Bahreyn* Yahudileri de aynı şekilde *Tebûk* seferine çıkılmazdan önce cizye vergisi ödemeyi kabul etmişlerdi. Her ne ise, neticede Necrân Hıristiyanları, *Midras*(okul ve mahkeme)'larının başkanı ve en büyük dîn adamları olan *Ebû Hâriset'ibn Alkame,* onun nâibi *Abdulmesîh,* ve kervan başkanı *el-Eylem*'in idaresi altında altmış kişilik bir hey'eti Medine'ye gönderdiler; kaynağımız bu konuda özetle şu bilgileri

---

1320. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 78-80; muk. ed. İbn Sa'd, 2/I, s. 122
1321. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 93
1322. Ebû 'Ubeyd, Ha. No. 67

vermektedir[1323]: Onların elbise ve develeri Medinelilere tesir etmişti; öğleden sonrasının geç saatlerinde, Mescid'de bulunan Muhammed A.S.S.'ın huzuruna çıktılar. Daha sonra kendilerine has ibâdetlerini (vakti geldiğinde) yerine getirmek istediler; bunun üzerine Resûlullah dışarı çıkıp Mescid'i onlara bıraktı. "böylece onlar ibâdet için Doğu tarafına döndüler. Bunlar *Melkî* dîninin Hıristiyanlarıydılar, sadece tutum ve davranışlarında fark vardı" (aynen böyle geçmektedir). Muhtemelen bazıları Melkî Hıristiyanları, diğerleri ise başka mezheplerdendi. Uzun münakaşalar cereyan etti, pek tabiidir ki bu münakaşalar, hem Hıristiyanlık ve hem de İslâm üzerinde cereyan etmişti. Niçin ve nasıl olduğu bilinmemekle beraber Yahudiler de bu görüşmelerde yer aldılar ve bir ara münakaşa Hıristiyanlarla Yahudiler arasında cereyan etmeye başladı. "Muhammed A.S.S., Kurânı Kerîm'in üçüncü sûresinin seksen âyetinden fazlasını, işte o günlerde vahyen almıştı". Gerçekten de bu sûrenin ilk 89 âyeti, Necrân'lı Hıristiyanlarla Resûlullah arasında cereyan etmiş bulunan münakaşaların canlı bir hatırasını muhafaza etmektedir: Hıristiyanlık hakkında İslâm Dîninin taşıdığı hemen hemen bütün delil ve cevaplar bu âyetlerde bulunmaktadır. Şimdi sadece bu âyetleri açıklayalım: Sûre, Allah'ın Hayy olduğunu ve herşeyi elinde bulundurduğunu açıklamak suretiyle söze başlamaktadır; böylece âyetlerde hiç şüphesiz *Îsâ*'nın Allah olduğuna ve buna rağmen onun çarmıh üzerinde idam edilmek suretiyle öldürüldüğüne dair Hıristiyanların beslediği inanca temas edilmiş olmaktadır. Bundan sonra gelen âyetlerde ise, Kur'ânı Kerîm'in, *Pentatök* (Mûsâ'nın Tevrât'ı) ve *İncil*'i tasdik edip doğrulayan bir Kitâb'dan başka bir şey olmadığı ve Muhammed'e vahyedildiği belirtilmektedir; öyle ki Alalı, bir *Tek*dir ve Mutlak *Kudret* sahibidir. Âyetler ilerledikçe şöyle der:

> "Şöyle: '— Siz şayet Allah'ı seviyorsanız beni takip edin! Allah da sizi sevecek ve sizin günahlarınızı bağışlayacaktır. Allah, Bağışlayan'dır, çok Rahmet sâhibidir"
> "De ki: Allah'a ve Resûl'e itaat ediniz! Şayet buna sırtınızı dönecek olursanız... bu halde Allah kâfirleri sevmez... Evet, *Allah, Âdem* ve *Nuh*'u, ve *İbrâhim*'in ailesini, *'İmrân*'ın ailesini bütün insanların üstünde tutmuştur" (K. 3/31-33)

(Bilindiği gibi *'İmrân, Mûsâ* Peygamber'in babasıdır). Bundan sonra Kur'ânı Kerîm, (Îsâ'nın anası) Meryem'den bahseder, onun doğumundan olmak üzere bu 'İmrân ailesinin evlât edindiği bir üyesi olduğunu söyler; daha sonra da mûcize olarak *Îsâ*'nın doğumu ele alınır:

1323. İbn Hişâm, s. 380-81, 401-11

"O beşikte iken bile insanlarla, olgunluk çağındaki bir kimse gibi konuşmuştu... ve Allah ona Kitâbı, hikmeti, Tevrât'ı ve İncili öğretti ve İşte İsrâil Oğullarına (gönderilen) Resûl (budur)" (K. 3/46-49)

Belki de bu sonuncu âyetleri, Îsâ'nın etrafındaki yakın arkadaş ve talebelerini *(Havârî'*ler), getirmiş bulunduğu dînî akîdeyi insanlara anlatıp yaymak üzere etrafa gönderirken onlara:

"İsrâil Ocağı'nın (soy ve ailesinin) kaybolmuş koyunlarına gidin" (Mattâ, 10/6)

şeklinde verdiği talimata dair bir telmih, bir işaret olarak almamız lâzım gelecektir. Kur'ânı Kerîm, hattâ bir anası bile bulunmayan *Âdem* ile *Îsâ*'yı birbiri ile mukayese etmektedir. O'na göre: *Âdem'*in yaradılışı, *Îsâ'*nınkinden daha mûcizevî, daha fevkalâdedir ve her iki olay da Allah'ın Mutlak Kuvvet ve Kudret sahibi olduğuna şehâdet eden bir delildir. Kur'ânı Kerîm'in şu âyetlerinde ileri sürülen tezin son kısmı pek önemlidir:

"— Şimdi artık sana ilim geldikten sonra seninle çekişip münakaşa eden kimseye sen sadece şunu söyle: '— Gelin (hep beraber) oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, bizzat kendimizi ve kendinizi çağıralım ve yalancılar üzerine Allah'ın *lânetini* yağdırmasını isteyelim!..'
Gerçekten de bu anlatılan kıssa dosdoğrudur. Allah'tan başka tapılacak hiç bir tanrı yoktur. Gerçekte kudretli ve hikmetli olan muhakkak ki O'dur., O Allah'tır. Şayet onlar sırtlarını çevirecek olurlarsa, gerçekten Allah fesat(ayrılık) tohumlarını ekenleri yakından bilir. De ki: '— Ey Ehli Kitab! Sizinle bizim aramızda, *Allah'ın yanında hiç bir şerîk (ortak) tanımama ve aramızdan kimsenin diğer kimseleri Allah'tan gayrı (tapılacak) Rab'ler olarak edinmeme* şeklindeki müşterek deyiş (prensip) üzerinde (birleşip anlaşmaya) gelin...'
Şayet onlar buna rağmen sırtlarını çevirecek olurlarsa, o halde şöyle deyiniz: '— Siz de duyup bilin ki gerçekte (Allah'a) Îman eden kimseler bizleriz" (K. 3/61-64)

1023. Kur'ânı Kerîm'de açık ve seçik bir biçimde belirtilmiş olan bu tez (yani yalancıların herkes tarafından lânetlenmesi için yapılan bu meydan okuma) üzerine *Necrân* hey'eti kendi aralarında görüşüp istişâre etmek üzere huzurdan çekildi. Bir müddet sonra hey'et mensupları, ortaya konan bu ciddî metoda karşı onunla rekabet eden herhangi bir tavır almamaya karar verdiler; fakat bunun üzerine, siyasî bir bağlılık ve tebaiyyet demek olan bir sulh anlaşması akdetmeye yöneldiler. Muhammed A.S.S. da buna rıza göstermiş ve bir sulhnâme kaleme alınmıştır; az sonra bunun metnini vereceğiz. Bundan sonra bizzat bu hey'et mensupları Muhammed A.S.S.'dan, kendi arala-

rında çıkan para ve maliye ile ilgili ihtilâfları hâkim sıfatıyla çözmek üzere bir Müslüman kimse tayin etmesini istediler. Resûlullah, *Ebû 'Ubeyde*'yi bu vazifeye tayin etti ve kendisine ihtilâflarını daima hukuka uygun bir biçimde çözmesi talimatını verdi. İşte bu *Necrân*'lılarla akdedilen sulh anlaşmasının metni şudur:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah adıyla!
Resûlullah Muhammed'in üzerinde yetkili kılındığı Necrân ahalisi ile, bütün meyve(mahsulleri), bütün sarı ve beyaz(:altın ve gümüş), bütün kölelerle ilgili olarak yazıp tesbit ettiği yazıdır; kendisi, bütün bunları, (her biri bir ûkıye ağırlıkta) 2.000 elbiseye mukabil onlara terketmiştir. Bunun 1.000'i her yılın Recep ayında, diğer 1.000'i ise, her yılın Safer ayında teslim edilecektir, her bir elbise ile beraber bir ûkiye ağırlıkta gümüş de verilecektir(diğer bir okuyuşa göre her bir elbise bir ûkîye değerinde olacaktır). Şu şartla ki, vergiyi(harâc) aşıp giden veya gümüş miktarından eksik olan kısım, hesapta nazarı itibara alınacaktır. Gönderdiğim Elçilerin, bir ayı (diğer bir okuyuşa göre yirmi gün) geçmemek üzere, yedirilmesi, içirilmesi ve erzâkının temini Necrân'lılara aittir. Bu elçilerim onlar tarafından bir aydan ziyade barındırılmazlar. Yemen'de bir cürüm işlendiği veya bir savaş çıktığı zaman, onlar(Necrân'lılar), gönderdiğim elçilere, 30 zırhlı gömlek, 30 at, 30 deve âriyet temin etmek mecburiyetindedirler. Bu zırhlı gömleklerden, atlardan ve binitlerden ve elçilerime temin edilip verilen diğer şeylerden telef olup kaybolanlar, Necrân'lılara geri iade edilip teslim edilmek üzere gönderdiğim bu elçilerimin *zimmet* ve mes'uliyetleri altındadır.

Onların mallarına, canlarına, dînî hayat ve tatbikatlarına, hazır bulunanlarına bulunmayanlarına, ailelerine, mâbetlerine, ve az olsun çok olsun onların mülkiyetinde bulunan her şeye şâmil olmak üzere, Allah'ın himayesi ve Resûlullah Muhammed'in *zimmet*'i Necrânlılar ve onlara bağlı etraftakiler üzerine bir haktır. Hiç bir *piskopos* kendi dînî vazife mahalli dışına, hiç bir papaz kendi *papazlı* vazifesine gördüğü kilisenin dışına, hiç bir *râhip*, içinde yaşadığı manastırın dışında başka bir yere alınıp gönderilmeyecektir. Almış oldukları ödünçlerde hiç bir faiz söz konusu olmayacaktır. Bu itaat ediş ve tâbi oluşlarından önce, Câhiliyyet zamanındaki kan davaları kaldırılmıştır. Onlar ne toplanıp bir araya getirilecekler ve ne de kendileri *öşür* vergisine tâbi tutulacaklardır. Onların toprakları üzerine hiç bir askerî birlik ayak basmayacaktır. Onlardan herhangi biri alacağını talep ettiğinde onlar arasında bir eşitlik kurulacaktır. Onlar ne zulmedecekler ve ne de kendileri zulme uğrayacaklardır. Şayet onlar arasından herhangi biri istikbalde faizli muamelere girecek olursa, benim himâyemin (*zimmet*'imin) dışında tutulacaktır; onlar arasında hiç kimse, bir başkasının işlediği suç ve yaptığı haksızlıktan mes'ûl tutulmayacaktır.

Bu duruma göre, Allah'ın himâyesi ve Resûlullah Muhammed'in *zimmet*'i, Allah'ın bütün kuvvet ve kudretini göstereceği güne kadar olmak üzere ve Necrân'lılar da hiç bir hata ve haksızlık işlemeksizin, üzerlerine düşen vazifeleri lâyıkıyla yerine getirmeleri ve hiç bir zulümde bulunmaksızın iyi hal ve tutum göstermeleri şartıyla, bu yazıda gösterilen hususlar üzerinde bulunacaktır.

Şâhitler: Ebû Sufyân'ubn Harb, Ğaylân'ubn Amr, Mâlik'ubn 'Avf en-Nasrî, Akra'ubn Hâbis el-Hanzelî ve el-Muğîret'ubn Şu'be. Bu yazıyı yazan kimse: 'Abdullah'ibn Ebî Bekr'dir"[1324].

1024. Tarihçi *Balâzurî*'nin vermiş olduğu bilgiye nazaran, iki asır kadar sonra Necrân'lıların elinde bulunan anlaşma metninde *Aliyy'-ubn Ebû* (aynen böyle) *Tâlib* kâtib olarak görülmekteydi. Herhalde bu yazının bir kopyası *Abdulah* tarafından aslından çıkarılmış ve Medine'de muhafaza edilmek üzere orada tutulmuştur. Diğer metin ise Ali tarafından yazılmış ve fakat onlarda kalması için Necrân'lılara tevdi edilmişti; böylece her kopyayı yazanın adı, bu iki ayrı yazıda farklı olarak kaydedilmiş oluyordu. Şâhitler arasından üç kişinin Tâ'-if'li, diğer ikisinin ise birinin Mekke'li ve diğerinin *Temîm* kabilesinden olması dikkatimizi çekmektedir. Temîm'li ile beraber değişik muhitlerden diğer şâhitlerin bulunuşunu, acaba iktisâdi ilişkiler ve faiz yasağı ile alâkâlı olarak izah edebilir miyiz?

1025. Anlaşma metninde de görüldüğü gibi Necrân'lılara mükemmel bir dîn, vicdan ve ibâdet hürriyeti tanınmıştı. Onlar fâizi reddetmek mecburiyetinde kalmışlardı. Resûlullah için pek büyük önem taşıyan bu iktisadî reform'a onların sonradan riâyetsizlik göstermeleri sebebiyledir ki Halife Ömer sonradan bu Necrân ahalisini Irak'a tehcîr etmiştir. Hıristiyan Necrân'lıların sayısı her geçen gün İslâm lehine azalıp durmuştur; bu sebebledir ki elbise olarak onlardan alınan vergi miktarı yavaş yavaş azaldı: Bu indirim önce Halîfe Osmân R.A. ve sonra II. Ömer ve diğerleri tarafından gerçekleştirilmiştir. *el-Cahşiyârî, Hârûn'ur-Reşîd* zamanında yılda sadece iki yüz elbise mükellefiyeti kalmış olduğunu beyan etmektedir[1325].

1026. Resûlullah'ın Necrân'lı Hıristiyan dîn adamları (piskoposlar) ile Hıristiyan ahaliye hitaben gönderdiği diğer bir mektup daha vardır[1326]:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!
Resûlullah Muhammed'den piskopos *Ebû'l-Hâris*'e, Necrân'ın diğer *piskopos'ları*'na, onların *papaz'ları'na, onları takip edenlerle birlikte aynı zamanda râhip'ler*'e:
Ne olursa olsun, az olsun çok olsun, ellerinde ne bulunduruyorlarsa kiliseleri ve manastırları kendilerine aittir. Allah'ın ve Resûlünün *zimmet*'i onlar üzerinedir. Hiç bir piskopos, piskoposluk vazifesini gördüğü yerden, hiç

1324. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 94
1325. Cahşiyârî, *Vuzerâ'* (Viyana neşri), Vr. 179/b
1326. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 95

bir râhip kendi manastırından ve hiç bir papaz kendi kilisesinden alınıp bir başka yere gönderilmeyecektir. Onların ne hak ve hukuku ve ne de onların alışılageldikleri hiç bir şey (örf ve âdet?) bir değişikliğe tâbi tutulacaktır. Onlar samimiyetle hareket edip, üzerlerine düşen vazifeleri hakkıyla ifa ettikleri müddetçe, Allah'ın ve Resûlünün *zimmet*'i bunlar üzerine olacaktır. Onlar ne bir zulme uğrayacaklar ve ne de kendileri başkalarına zulmedeceklerdir. el-Muğîre tarafından yazılmıştır"

1026 m. İbn Sa'd tarafından devamı olarak nakledilen (bkz. 1/2, s. 85) şu anlatıma hiç de şaşmıyoruz: Resûlullah ile bir sulhanlaşması akdettikten sonra Necrân hey'eti ülkesine döndü; fakat onların Başkanı ve *Âkıb*(din adamı, papaz)'ı her ikisi de Medîne'ye tekrar geri dönüp gelmede gecikmediler ve Resûlullah'ın huzûrunda, İslâmı kabûl ettiklerini açıkladılar. İslam Peygamberi ise onları *Ebâ Eyyûb el-Ensârî*'nin evine yerleştirmiştir (yukarıda 323. paragrafta bu mâna ve hatıralarla dolu ev hakkında bilgi verilmiştir).

1027. Şunu hemen hatırlatalım ki *Patrologia Orientalis*[1327] adlı tarihî vesikalar kitabı, büyük ilâve ve katıştırmalara uğramış olarak ve aynı zamanda hem tarih sırası ve hem de metin güçlükleri ile dolu olarak bu vesikaları da içine almaktadır.

1028. Bir kere daha tekrar etmek isteriz ki Ömer R.A., kendi Halifeliği zamanında, Yahudilerden olsun Hıristiyanlardan olsun itaatsiz davranan, serkeş bir kısım Arabistan ahalisini İslâm Ülkesinin dışına değil de sadece başka bölgelerinde oturmaya mecbur etmişti. Bu konuda çıkarılan kararnâme *Necrân* Hıristiyanlarına da tatbik edilmiştir, zîra onlar, Resûlullah'la akdetmiş oldukları anlaşmanın aksine, faizli muamelelere girmeye mecbur olmuşlardı. Onlara pek cömert bir tazminat ve imkânlar bahşedilmiş, kendilerine Irak'da yer ve arazi gösterilmiş ve burada onlar yine *Necrân* adını verdikleri yeni bir şehir de kurmuşlardır. Fakat öyle anlaşılıyor ki *Necrân* vâdisinin bütün Hıristiyanları bu göç hareketine zorlanmamıştı; bu mecburi iskân tasarrufu, sadece dünyalıklarını düşünen materyalist kapitalistlerden faiz alma-verme suçu işleyenlere tatbik edilmişti. Bunu gösteren delil, Hicretten sonra üçüncü asırda bile daha hâlâ *Necrân*'da Hıristiyanların bulunduğundan tarihî kaynakların bahsetmesidir. İslâm coğrafyacılarından *Bekrî*[1328], *Necrân* Hıristiyanlarının Halife Ömer tarafından nakledilmediklerini söylerken muhtemelen aynı şeyi ifade etmiş olmaktadır: Nakledilenler, sadece suçlu ve itaatsiz görülenlerdi.

1327. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 96, 97; ayrıca bk. *PO*, XIII, 600-18
1328. Bekrî, s. 9

Belhâris kabilesinin diğer kolları:

1029. Hicrî 10. senenin başlarında Resûlullah, *Allah'ın Kılıcı Hâlid*'in kumandası altında bir askerî birliği, onlarla herhangi bir savaş tutuşmadan evvel kendilerini önce İslâma girmeye davet etmek şartıyla *Belhâris*'lerden Necrân'daki *Abd'ul-Mudân* koluna gönderdi[1329]. Bu sefer, bir cezalandırma harekâtıydı ve fakat savaşa tutuşmadan önce bir anlaşma-uyuşma vasatının aranması istenmişti. Bir müddet sonra *Hâlid,* Resûlullah'a gönderdiği bir yazı ile mezkûr kabilelerin İslâma girdiklerini haber verdi; Resûlullah ise buna verdiği cevapta diğer meseleler arasında şunları bildiriyordu:

> "Allah onları kendine has bir hidâyet ile doğru yola iletmiş bulunuyor; onlar arasındaki ileri gelen, sözü dinlenen insanları da beraberine al ve bana gel; onların hey'etleri de seninle gelsin"*.

Onlar Medine'ye geldiklerinde Muhammed A.S.S.'ın onlara karşı takındığı tavırdan bunların evvelce baskınlar tertiplemek ve düşmanca hareketlerde bulunmaktan suçlu oldukları sonucunu çıkarıyoruz. Resûlullah onlar üzerine başkan olarak *Zu'l-Ğussat'ibn'il-Huseyn*'i tayin etmiştir. Medine'de bir müddet kaldıktan sonra *Abd'ul-Mudân*'ların hey'eti (Şevvâl ayının sonlarına doğru) kendi ülkelerine döndüler. Onların yaşadıkları bölgenin vâlisi olarak da Resûlullah *'Amr'ubn Hazm*'ı tayin edip buraya göndermiştir. Onun, burada vazife gördüğü sırada kendisine verdiği yazılı tâlimat, dikkat çekicidir[1330]. Hayli uzun bu yazısında, o, bir vâlinin adlî işler, insanların öğretim ve eğitilmeleri, vergilerin tahsili ve İslâm îmanının tebliği ve yayılması gibi işlerle meşgul olması mecburiyetine işaret etmektedir. Kendi dînleri konusunda da olsa, bütün Gayrımüslimlere bir vâlinin tam bir hoşgörü ile muamele etme vazifesini hatırlatmaktadır. Bunlardan ayrı, bir vâlinin örf ve âdetin işleyişine nezâret etmesi, şeref ve edebe aykırı her fiili önlemesi dahi belirtilmektedir. Bu çeşit henüz İslâma yeni girmiş ülkelere gönderilen bu gibi tâlimatlarda, günlük dînî hayatla ilgili hususlar ve hattâ günlük beş vakit namazın saatlerinden bile bahsedilmektedir. Kısas kanunu bu talimatlarda hafif bir değişikliğe tâbi tutulmuş görünüyor: Bedene karşı işlenen ve yara bereye sebeb olan suçlar için nakdî tazmin yolu açılmıştır. Meselâ bu talimatlara göre bir diş, 5 deve, bir göz, bir kol veya bir ayak, 50 deve v.s. olarak tazmin olunacaktı.

1329. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 79-80; İbn Sa'd, 2/I, s. 122

* *el-Vesâki'us-Siyâsiyye,* No. 80

1330. *A.g.e.,* No. 105. Fransızca tercümesi için benim, *Documents...* adlı kitabımda II/86'ya bakınız

1030. Bu kabilenin içinde hiç de siyâsi bir birlik bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bunun delili, Medine'ye gelmiş bulunan hey'et üyelerine Resûlullah tarafından ayrı ayrı beş farklı imtiyazın verilip tanınmasıdır[1331]. Yine Resûlullah tarafından aynı kabilenin çeşitli aile ve kollarına dört ayrı imtiyaz yazısının gönderilmiş bulunduğunu biliyoruz[1332]; ancak kaynaklar bu imtiyaznâmelerin hey'etin Medine'ye geldiği aynı tarihlerde verilip verilmediğine dair bir açıklama taşımazlar. Bu yazılarda mevzu bahis olan ımtiyazlar, umumiyetle ya toprak *iktâ*'ları(: tahsisleri), veya bazı arazi ve su kaynaklarının kendilerine aitliğini kabul ve tasdik etmekten ibarettir.

1031. *İbn Hişâm*'ın verdiği bilgiye göre, bir kısım *Abd'ul-Mudân*'lar Medine'ye geldiklerinde Muhammed A.S.S. etrafındakilere sormuştu[1333]:

"— Hindistan ahalisine benzeyen bu adamlar da kim?"

Burada hatırlatalım ki Hind'liler Arabistan'ın Güney-doğu bölgelerinde sıralanan ticaret fuarlarına mal getirir-götürürlerdi. Resûlullah'ın bu bölgelere hayli uzun süren bir seyahat yaptığı ispatlanmış olduğuna göre, Hindistan'lıları burada görmüş ve tanımış olabilir.

1032. Ömer'in bir gün zenginliğini kastederek:

"— Nikâhlanırken zevcenize vereceğiniz *mehir*,o, Zu'l-Ğussa'nın kızı bile olsa, mâkul ve ölçülü olan, Hükûmetin resmen tesbît ettiği miktarı aşmasın!.."[1334]

dediği büyük başkan *Zu'l-Ğussa,* Muhammed A.S.S.'dan hem kendi kabilesi ve hem de muhtemelen komşuları ve müttefikleri olan Benû Nehd'ler[1335] için bir çok teminat ve imkânları getiren bir yazı almıştı. Bu ferman-yazı onları askerî hizmet *(Cihâd)*'dan muâf tutuyorsa da onların putperest-müşrik akraba ve dostlarıyla ilişkilerini kesme mecburiyeti getiriyordu. Yine bu yazı onları *öşür* vergilerinden berî tutuyor ve fakat onları *zekât* vergilerine bağlıyor ve "Müslümanlar onların malları üzerinde bir hakka sahiptirler" hükmünü getiriyordu.

1331. *A.g.e.*, No. 81, 85, 87, 90; hey'ete dahil üyelerin isimleri için bk. İbn Hişâm, s. 960
1332. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 82, 83, 84, 88
1333. İbn Hişâm, s. 960; Taberî, I, 1826
1334. Suheylî, II, 347
1335. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 90

Bu yazıda görülen ayırım, yani *zekât* ile *öşr*'ün birbirinden farklı vergi grupları olduğunu açıkca hükme bağlanması pek önemlidir: Muhtemelen burada hükme bağlanan *öşür*'ler (âşâr)'dan maksat, zekâta tâbi zırâî mahsullerden alınan vergiler değil, o bölgeye dışardan giren ve dışarı çıkan ticarî mallardan alınan "gümrük vergileri"dir. Gerçek aynen düşündüğümüz gibi ise, yazıda yeralan "öşür'lerden (yani gümrük vergilerinden) muâf tutulma" hükmü, ticarî hayata bir canlılık ve hamle getirmekten geri kalamazdı. *Benû Kanân'ibn Yezîd*'ler de Resûlullah'tan kendilerine bazı imtiyazlar taşıyan bir ferman-yazı almışlardır[1336]; bu yazı ile onlar, üzerinde yaşadıkları topraklar ve sulama kanalları hakkında bir takım teminatlar elde etmişler ve buna mukabil vergi ödeme mecburiyeti altına sokulmuşlardır; fakat şurası hayli dikkati çekicidir ki onlara mülkiyet haklarıyla ilgili olarak tanınan himâye hakkı, bölgelerinden geçen ticaret yollarının emniyet ve asâyişini sağlamak şartına bağlanmış bulunuyordu. Bu son hüküm, onların geçmişlerinin ne olduğuna dair bize çok şeyler ifade eder.

1033. "Putperest-müşriklerle ilişkilerin kesilmesi" bu çeşide giren hemen bütün ferman-yazılarda şart olarak konmuş bulunmaktadır. Meselâ *Yezîd'ubn Tufeyl*, "putperest-müşriklerle savaştığı müddetçe" mülkiyet haklarının teminat altında tutulacağı imtiyazını elde etmişti[1337]. Askerî hizmet*(: Cihâd)*'ten muâf tutmak şöyle dursun, Muhammed A.S.S. onu, bölgedeki önem taşıyan silâhlı bir müdahale ile vazifelendirmişti. Bu durumdan öyle anlaşılıyor ki onun esasen sahip olduğu herhangi bir arazinin tanınması değil, yeni bir arazi ihsânı*(iktâ)* mevzubahistir.

1034. Muhammed A.S.S.'ın, *1.* Bölgelerde âsayiş ve emniyeti temin, *2.* İktisadî-ticarî bir canlılık ve hamle getirme hususundaki gayret ve endişesi gayet âşikâr olarak ortada durmaktadır. Halkın eğitilip aydınlatılması alanında onun gösterdiği gayret ve çalışmalar bundan aşağı kalmaz. Tabarî'nin eserinde de belirtildiği gibi[1338] Resûlullah, *Mu'âz'ubn Cebel*'i Yemen'e göndermiş ve ona, ülkeyi bölge bölge dolaşıp halkın eğitilmesi ve aydınlatılması ile ilgili işlere gözcülük(nezaret) etme vazifesini vermişti. Bir yandan sağlam tutumu ile anarşiyi bastırıp ülkeden kaldırmak, diğer yandan halkın ruhî-manevî ve maddî-dünyevî refah ve felahı için gayret göstermek, işte bu iki hedefe varmak onun vazgeçmediği ikiz politika olmuştur; bu durumu, gördüğümüz bu resmî vesikalar açıkca ortaya koymaktadır.

1336. *A.g.e.*, No. 87
1337. *A.g.e.*, No. 82
1338. *Tabarî*, I, 1852-53, 1983

Bir diğer askerî sefer:

1035. Yukarıda bahsedilen hey'et henüz Medine'de bulunuyorken Muhammed A.S.S. Hicrî 10. yılın Ramazan ayında, *Ali* R.A.'ın kumandası altında aynı *Necrân* bölgesine bir askerî birlik göndermiştir[1339]. *Ali*'nin aldığı talimat aslâ hücûm değil, ve fakat sadece kendini müdafaa taktiği uygulaması şeklindeydi. Başlangıçta bazı çatışma olayları kendini göstermişse de, daha sonraki gelişmeler sayesinde dîn tebliği (yayması) ile ilgili bu hey'et tam bir başarı ile geri dönmeye muvaffak olmuştur. Tarihçi-müfessir *Tabarî* bu seferle ilgili olarak hemen az önce verdiğimizden hafif bir ayrılık arzeden iki anlatım nakletmektedir[1340]: 1. Resûlullah, önce *Hâlid*'i buraya göndermiş ve o da *Hemdân*'ların ülkesinde altı ay kadar kalmasına rağmen hiç bir başarı elde edememişti; 2. işte bundan sonra aynı bölgeye *Ali*'yi göndermiş ve o da bir günlük bir dolaşış sonunda bütün Hemdân'lıları İslâma döndürmeye muvaffak olmuştu. (Bu noktada, taraftarlara has bazı eğilimleri kolayca görmek mümkündür). Bu konu ile ilgili olarak *Makrîzi, Ali*'nin sert ve kesin tutumlu şahsiyetini bize açıp gösteren küçük bir olay nakleder[1341]: Bu seferin kumandanı sıfatıyla *Ali,* ele geçen ganimeti birlik mensupları arasında usûlüne uygun olarak taksim ve tevzi etmiş ve Devlet Hazinesi'ne *(Beyt'ul-Mâl*'e) ait hisseyi de mühür altına alarak muhafaza etmişti. Evvelce diğer askerî seferlere kumandanlık yapan kimseler ise, kendi arzu ve gönüleriyle bu Devlet hissesinden olmak üzere bazı hediye ve mükâfatlar dağıtmayı âdet edinmişlerdi. Fakat *Ali,* yetkisini kullanarak bu yolda ve mânada en ufak bir dağıtımda bile bulunmamıştı; o şöyle diyordu:

> "— Resûlullah, kendisi size istediği gibi versin..."

Dönüş yolunda iken bu konuda acı ve üzüntü veren bir takım şiddetli münakaşalar cereyan etti ve onun huzuruna varıldığında Resûlullah'a şikâyetler yapıldı. Bunun üzerine Muhammed A.S.S., birlik kumandanı *Ali* R.A.'ın namuskârlık ve doğruluğu hususunda bir çok medhû senâda bulunmuştur; bununla o, Müslümanlara, ganîmet malların Devlet Hissesine ayrılan kısmından çekip almak suretiyle, birlik kumandanının askerlere hediye ve mükâfat dağıtmasının doğru olmadığını ve İslâm uğruna hizmette bulunurken ne bir hediye ve ne de bir

---

1339. İbn Hişâm, s. 967; İbn Sa'd, 2/I, s. 122
1340. Tabarî, I, 1824-26, 1831-32
1341. Makrîzî, I, 502-504

mükâfat beklenilmemesini dolaylı bir biçimde anlatmış oluyordu. Bu olayın çalkalanmasının daha bir müddet sürdüğü ve bunun Resûlullah'ı endişelendirdiği anlaşılmaktadır; zîra Hac'dan dönerken yolda olmak üzere kumandan *Ali* R.A. ve emri altındaki birlikle karşılaşan Resûlullah Medine'ye doğru devam eden dönüş yolu üzerinde *Râbiğ* kasabasının yakınında bulunan *Cuhfe'*deki *Hum* gölü *(Gadîr Hum)* kıyısında konakladığında, yeniden etrafındaki sahâbîlerine hitap etme lüzûmunu duymuş ve sözlerine şöyle son vermiştir:

"— Ben kimin dostu isem *Ali* de onun dostudur; ey Allahım! O'na dostluk gösterenin Sen dostu ol ve o'na düşmanlık gösterenin Sen düşmanı ol!.."

Ruhâ'lar:

1036. *Belhâris'*ler gibi *Ruhâ'*lar da *Muzhic* kabilesinin bir kolu durumundaydılar. Hicrî 9. yılın ortalarına doğru *Himyer* kabilelerinin birçok büyük başkanları, İslâma girdiklerini beyan etmek üzere *Mâlik'ur-Ruhâvî'*yi Resûlullah'ın huzuruna temsilcileri olarak gönderdiler. Bu ziyaret üzerine Resûlullah'ın onlara gönderdiği mektubun metni şudur:

"Himyer kabilesinden *el-Hâris, Masrûh* ve *Nu'aym'ubnu Abd'il* Kulâl'e: Allah'a ve O'nun Resûlüne inandığınız müddetçe sulh ve selâmet içinde kalın! Gerçekten de Allah bir Tek'dir ve hiç bir şerîki ve ortağı yoktur. *Mûsâ*yı mucizeleriyle techiz ederek gönderen O'dur; kendi Kelimelerinin bir neticesi olarak *Îsâ'*yı yaratan O'dur. Yahudiler şöyle derler: '— Allah'ın oğlu ancak *Uzeyir'*dir ve Nasrânî'ler(Hıristiyanlar) ise şöyle derler: '— Allah, Üç'ün Üçüncüsüdür ve *Îsâ,* Allah'ın oğlu'dur"[1342]

1037. Himyerî başkanlar arasında Hıristiyan ve Yahudi dîninden olanlar olsa gerektir. Tebûk seferinin dönüşünde Resûlullah onlara bir cevabî yazı göndermiş ve İslâma girişlerini tebrik ettikten başka, alacakları idarî tedbir ve tutumları onlara açıklamıştır. Bu yazısında, ödemek mükellefiyetinde oldukları *zekât* vergilerini açıkladıktan sonra Muhammed A.S.S. toplanacak bu vergilerin asla kendisine veya ailesi mensuplarına sarfedilemeyeceğini ve fakat fakirlere ve yolda bulunan sıkıntıya düşmüş yabancılara sarfedileceğini bildirmiştir. O bu yazısında şunları da ilâve ediyordu:

"Yahudilerden yahut Hıristiyanlardan kim İslâma geçerse geçsin, O, Müslümanların sahip olduğu aynı haklar ve aynı borçlar(vazifeler)'a tâbi tutu-

---

1342. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye,* No. 107-108 (bu mektubun arapçası ve buna verilen cevap burada bulunmaktadır)

larak, mü'minler arasına katılacaktır. Yahudilik veya Hıristiyanlığında ısrar gösterip sebât edenler, bundan (zorla) döndürülmeyecekler ve fakat *cizye* vergisine tâbi tutulacaklardır[1343]

1038. Bu arada hatırlatalım ki, *cizye* vergisi ödeme mükellefiyeti altına sokulan Devletin Gayrımüslim tebea bölükleri, ödedikleri bu vergiye mukabil Müslüman tebea bölüklerinin ödemek mecburiyetinde olduğu *zekât* vergisinden muâf ve berî tutulmuşlardı. Gerçekte sadece adam başına 1 dinârdan ibaret sâbit bir vergi olan *cizye*'ye nazaran, yüzde hesabıyla miktarı değişken olduğu için *zekât* vergisi çok daha ağır bir vergiydi.

1343. *A.g.e.*, No. 109'a özellikle bakınız

Kur'ânı Kerîm'e Göre Îsâ Mesîh ve Hıristiyanlık

1039. Kur'ânı Kerîm bütün insanlık âlemine hitap edip sesleniyordu. Bu duruma göre onun diğer bütün dîn mensuplarına hitap ettiği gibi Hıristiyanlara da seslenmiş olması normaldi. Kur'ânı Kerîm'de anlatıldığı şekliyle *Îsâ A.S.*'ın hayatı esas itibariyle iki görünüşe sahiptir: *1.* Onun bir insan olması itibariyle yaşadığı hayat ve *2.* Dünyaya gelişinin taşıdığı özel ve istisnaî durum.

1040. Birinci görünüşte yani bir insan olması itibariyle sürdüğü hayat hakkında Kur'ânı Kerîm defalarca *Îsâ* A.S.'ın bir "Resûl, her şeyi Yaratan Allah tarafından çizilmiş yol ve iz üzerinde insanların iyi tavır, hareket ve gelenekler içinde yürüyebilmelerini sağlamak üzere kendi milleti için Allah'ın gönderdiği bir Elçi" olduğunu tekrarlar durur:

> "*Meryem oğlu Îsâ* şöyle dedi:
> '— Ey İsrâil Oğulları! Gerçekten de ben, Allah tarafından size gönderilmiş bir *Resûlüm;* yine ben, Tevrât'da (vahiy yoluyla) getirilmiş önümde duran şeyi tasdik eden ve benden sonra da bir Resûlün geleceğini haber veren bir kimseyim..."[1344]

Yine Kur'ân'da şöyle buyrulur:

> "İşte İsrâil Oğullarına *Resûl* olarak gönderilen: (Îsâ...)"[1345]

İsâ da diğer bütün peygamberler gibi, tam bir sâfiyet içinde temiz ve doğru bir hayat sürmüştür. Kur'ânı Kerîm bu konuda şöyle der:

1344. *Kur'ânı Kerîm,* 61/6
1345. *K.* 3/49

"O doğru ve müstakimlerdendir"[1346]

Yine Kur'ân, Îsâ A.S.'ın ağzından sözler de nakletmektedir:

"— Gerçekten de ben Allah'ın bir kuluyum. (Allah) bana Kitâb verdi, ve beni *Nebî* (Resûl) olarak gönderdi; nerede bulunursam bulunayım O beni mübârek kıldı, hayatta olduğum müddetçe bana *namaz* kılmayı ve *zekât* ödemeyi, anneme karşı yumuşak ve şefkatli davranmamı bana katî sûrette emretti. Ve beni zâlim bir cabbâr kılmadı"[1347].

Yine Kur'ânı Kerîm şunları tekralamaktadır:

"İşte bu (Îsa) sadece bir *kul*'dur ki kendisini biz, nimetlerle donattık ve İsrâil Oğulları için onu bir örnek olarak gösterdik" (K. 43/59)

Bir başka âyetinde ısrarla şunu belirtmektedir:

"Asla Îsâ, Allah'ın *kulu* olmayı aşağı bir şey saymaz ve yine (Allah'a) yakınlık kurmuş melekler (böyle bir şeyi) hiç de hor görmezler (K. 4/172)

Bu arada şunu belirtelimki Kur'ânı Kerîm, "Allah'ın Kulu" terimini Muhammed peygamber de dahil bütün peygamberler için kullanmaktadır. Allah bir Hükûmdar, bir Başkan olduğuna göre, aşağıdaki âyette şu ibarelerin bulunmasına şaşmayız:

"Göklerde ve yerde bulunan kim ve ne varsa hepsi, Rahmân (olan Allah)'ın huzuruna *kul* ve *köle* olarak gireceklerdir."[1348].

Bir diğer âyette (K. 43/19), meleklerin de (Allah'a nisbetle) *kul* ve *köle* oldukları belirtilmektedir*.

1041. İslâm inançlarına göre mûcizeler Allah'ın yaptığı, işlediği işlerden biriştir; bunlar umumiyetle fizikî alanda cereyan eden vak'a ve olaylar (fenomenler)'dır. Göndermiş olduğu Resûllerin doğruluk ve gerçekliğine dair bir ispat vâsıtası, bir delil olmak üzere ve böylece

---

1346. *K.* 3/46

1347. *K.* 19/30-32

1348. Îsâ, bizzat kendi kendisinden bahsederken "Allah'ın kulu ve kölesi" olduğunu söylemiştir. Bununla ilgili olarak bu Bölüm'ün sonundaki "Sonuç" bahsine bakınız

* "Kul" ve "Köle" deyimi (arapçası: 'Abd: عبد) burada, "efendisinin hizmetinden çıkmayan, onun her dediğini ve her emrini yerine getiren, mutlak itaat altına girmiş olan" mânâsınadır (mütercim)

ilâhî tebliği yaymakıa görevli bu Elçilerin öğretimi karşısında bu görevlilerin hitap ettiği insanların inatçılık ve dikbaşlılık göstermekten vazgeçmelerinde onları iknâ edebilmek için bu gibi olaylar, vak'alar-yaratır, gösteıir. Öyle ki, iknâ olma hususunda bizzat bu peygamberlerin asla mûcizeye ihtiyaçları yoktur ve diğer taraftan onlar kendi kendiliklerinden, tek başlarına mûcizeler gösterme kuvvet ve kudretine de sahip değillerdir: Mûcizeleri tek başına yaratıp yapan ancak Allah'tır İnsanlar arasında vazifesini görürken yardım olsun diye Allah'ın Îsâ Peygamber'e nasib ettiği ve Kur'ânı Kerîm'de zikredilen mûcizeler, daha işin başında onun ana rahmine düşüşü ve dünyaya gelişi ve sonra da az ilerde tetkik edeceğimiz gibi daha başka bir çok olaylarla ilgilidir. Kur'ânı Kerîm'de yer alan âyetlere göre Îsâ, insanlar arasından herhangi bir baba'ya sahip olmaksızın dünyaya gelmiştir. Kendisinin bir çocuk dünyaya getireceğine dair İlâhî Hitâb'a, seslenişe uğradığında:

> "Meryem şöyle dedi:
> — Yâ Rabbî!.. Bana hiç bir er kişinin eli bile dokunmadığı halde benim bir çocuğum nasıl olabilir?"[1349]

Nûh, İbrâhim, Yahyâ (Jean-Baptiste), hâsılı umumiyetle bütün insanoğlu için bir baba ve bir de ana söz konusudur[1350]; az önce de naklettiğimiz bir Kur'ân âyetinde Îsâ A.S:

> "Anneme karşı yumuşak ve şefkatli olmamı..." (K. 19/32)

şeklinde bir açıklama ile sadece annesinden bahsetmektedir. Bundan ayrı, Îsâ'nın doğumu ile ilgili olarak Kur'ân'daki kıssada gösterilen şeyler[1351] çocuğun hiç evlenmemiş bir "bâkire"den dünyaya geldiği ve annesinin ise ırz ve nâmus sahibi, iffetli bir hanım olduğu ve bunun Allah tarafından doğrulandığı esasına dayanmaktadır. Ve nihayet Kur'ânı Kerîm şurasını da doğrulamaktadır[1352]:

> "Evet gerçekten de, Alah katında olan şey, (anasız, babasız ilk olarak) *Âdem*'i topraktan yaratmış olduğu gibi, *Îsâ*'yı da aynı şekilde yaratmasıdır; bunun üzerine O, "ol!" dedi ve o da "oldu" (K. 3/59)

1349. *K.* 3/47 ve 19/20
1350. *K.* 71/28, 14/14, 46/15 (bu üç peygamberle ilgili olarak anne-baba konusu işlenir)
1351. *K.* 19/16-35
1352. *K.* 3/59

Şuna dikkati çekmek isteriz ki burada bir çocuğun babasız dünyaya gelişi, ikinci dereceden kolay bir şeydir: Gerçekten de Allah, *Âdem*'i (ve *Havvâ*'yı) annesiz ve babasız olmak üzere yaratmıştır. Bu Allah'ın Rahmet ve Kudreti sayesinde olmuştur. O, *Nûh*'u *Tûfân*'dan, *İbrâhîm*'i *Nemrûd*'un ateşinden nasıl kurtarmış, ve *Mûsâ* ile nasıl konuşmuş ise, aynı kudret ile *Îsâ*yı da babasız dünyaya getirmiştir. Böylesine bir muameleye tabi tutulmak, o kimseyi insan oğlunun üzerine çıkarıp onun *ilâhî bir seviye*ye ulaşmasını sağlamaz ve gerçekte de her bir Peygamber, Allah karşısında şu veya bu şekil ayrı bir muameleye tâbi tutulmuş ve bu ilâhî tutum iledir ki diğer peygamberlerden tefrik edilmiştir. Aksine bu mûcizeler, diğer bir ifade ile istisnâ teşkil eden bu olaylar(vâkı'alar, fenomen'ler) ancak ve ancak Tek olan Allah'ın Mutlak Kudret sahibi olma sıfatını doğrular, tasdik eder.

1042. Kur'ânı Kerîm'de şu âyet vardır:

> "Ve gerçekten de O, "o belli saat" ile ilgili bir ilimdir; bundan, asla şüphe etmeyiniz ve benim (Muhammed'in gösterdiği) yolumu, izimi takip ediniz; işte bu yol, muhakkak dosdoğru bir yoldur" (K. 43/61)

Bu âyetin başında yer alan "O" zamirinin neyin veya kimin yerini tuttuğunu açıklama hususunda müfessirler güçlük çekerler. Bunlardan hiç biri kalkıp da "O" zamiri için *Îsâ*'yı düşünmemiştir. Biz âyetteki "O" için, Kur'ânı Kerîm'in yerini tutan bir zamirdir diyenlerin görüşünü tercih ediyoruz; zira Kur'ânı Kerîm, vahiy yoluyla inmiş elimizde bulunan bütün mukaddes Kitaplardan çok, "Öteki Dünya"-dan bahseden, "Kıyamet Günü"nü, "öldükten sonra dirilmeyi," "Hesap Günü"nü, "Cenneti", "Cehennemi", "Cennetten sonra olacak şeyleri" bizim için tavsif edip anlatır. Bu âyetin en sonundaki fiilin fâilinin de "Muhammed" A.S.S. olması, bizim bu tefsirmize uygun düşmektedir. Bu arada şunu açıklayalım ki, Hıristiyanların inanışlarına göre Îsâ, "çarmıha gerilip" idam edildikten sonra Göğe çıkmıştır ve "hem canlılara ve hem de ölülere Hesap sormak" üzere tekrar yeryüzüne inecektir. Kur'ânı Kerîm ise, Allah'ın onu kendisine yükselttiğini*(urûc)* kabul edip açıklamakla beraber, onun yeniden yeryüzüne ineceğinden bahsetmez (bk. K.4/157-158). Fakat hadîsde de aynı mesele ele alınmaktadır (bk. *Muslim,* 52,. No: 110, 116), meâlen:

> "Yeryüzü adâletsizlik ve zulüm ile dopdolu hale geldiğinde *"O"*, Muhammed ümmetinden biri olarak tekrar(yeryüzüne) dönecek, *Deccâl(Antéchrist)*'i öldürecek ve o devrinmüslümanHalîfesi *el-Mehdî Muhammed'ubn Abdillah* ile işbirliği... v.s. işler yapacak ve ölümünden sonra da yeryüzü tekrar îmansızlığa ve küfre düşecek ve bundan sondadır ki dünyanın sonu (Kıyâmet Günü) gelecektir"

Aynı hadîsin *Ahmed'ubn Hanbel*'de nakledilen metninde (bk. 5/13) ise, şunları okuyoruz:

> "Sonra *Îsâ,* Muhammed'in (Resûl'lüğünü) teyit edip doğrulayan ve onun milletinden (yani ümmetinden) biri olarak yeniden dönüp (dünyaya) gelecektir"

yine bir diğer hadîsde:

> *"Meryem'in oğlu* sizin aranıza inip geldiği vakit, imâmınız sizin kendi içinizden(Müslümanlar arasından) biri olacaktır" (bk. *Buhârî,* 60/49/2)

Gerçekten de *Îsâ* böyle bir devirde imâmlık edemez; zîra onun İlâhi Tebliğ vazifesi, Muhammed A.S.S.'ın Resûl olarak gönderilmesi ile esâsen sona ermiştir.

1043. Kur'ânı Kerîm bakımından *Îsâ* ile ilgili olarak özellik arzeden diğer hususlar şunlardır; O, henüz beşikteki bir bebek iken konuşmuştur[1353]; Onun da te'yid edip ifade ettiği gibi, ancak Allah'ın izin vermesi sayesinde, körleri gördürmek, çamurdan yapılmış kuş heykellerine can vermek ve ölüleri diriltmek kabiliyet ve kurdetindeydi[1354].

1044. *Îsâ* ile ilgili olarak onun sıfatları arasında, "Allah'ın Rûhu", "Allah'ın Sözü" ve "Rûh'ul-Kuds tarafından te'yid edilmiş, Onun yardımını almış olmak" gibi özelliklerin bulunuşu çok daha karmaşık bir mâhiyet arzetmektedir:

> "Ey Ehli Kitâb insanlar!.. Dîninizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında da ancak doğruyu söyleyin! *Meryem oğlu Îsâ* sadece bir Allah Resûlü O'nun *Meryem*'e ilkaa ettiği (yani atıp bıraktığı) bir *Söz*'ü ve O'nun bir *Rûh*udur. O halde Allah'a ve O'nun Resûllerine îman edin ve 'ÜÇ' demeyin[1355]; bu sizin için daha hayırlıdır. Muhakkak ki Allah bir Tek olan Allah'tır, bunun dışında bir şey yoktur. O'nun mu bir çocuğu olacak?.. O'nu bundan arındırırım; onun şânı ne Yücedir! Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Allah ne kadar yeterli bir vekil, ne büyük bir teminattır" (K. 4/171)
>
> "Bu Resûller arasında, bazılarına diğerleri üzerine bir üstünlük verdik. Allah'ın kendisi ile konuştuğu kimsenin ve yine derece bakımından diğerleri üzerine çıkardıklarının hâli böyledir. *Meryem oğlu İsâ*'ya Biz, deliller ve isbât vasıtaları verdik ve kendisini *Rûh'ul-Kuds* ile te'yid edip destekledik" (K. 2/253; bilhassa Rûh ile ilgili olarak 17/85. âyetle mukayesesini yapınız)

1353. *K.* 19/29-33, 3/46, 5/110
1354. *K.* 3/49, 5/110
1355. Burada "Teslîs" (: üçleme, trinité)'e işaret edilmektedir

1045. Benim âcizane görüşüme göre, Kur'ânı Kerîm, (meselâ Hıristiyan'lar arasında) kullanılmakta olan yürürlükteki terimleri kullanmaya müsaadekâr davranmaktadır; ancak o bu terimlere saf ve katıksız vahdâniyyete uygun bir biçimde yeni bir mâna, yeni bir anlayış ve mefhûm vermektedir. Peygamberlere ve hattâ alelâde insanların yardımına meleklerin koşup gelişleri[1356], Kur'ânı Kerîm'de sık sık ele alınmakta ve bu, "Allah'ın Rûhu" olarak gösterilmektedir. Burada hatırlatalım ki bir hadîsinde Muhammed A.S.S., nazmettiği şiirler yoluyla Allah yolunda mücâdele eden kendi sahâbîlerinden şâir ***Hassân'ubn Sâbit*** gibi hiç bir şekilde peygamber olmayan bir kimse için de kullanılmış ve bu şiir nazmetme zamanlarında "kudsî rûh"un kendisine yardıma geldiğini beyan etmiştir[1357]. Bu duruma göre bu terimde, peygamberlikle doğrudan doğruya ilgili herhangi bir önemli sıfat, bir unsur mevcut değildir. *"Allah'ın Sözü"* yahut *"Kelimesi"* ise, Allah'ın arzu ve irâdesi veyahut da tâlimat ve emrinden başka bir mâna taşımadığı anlaşılmaktadır:

— Allah *Mûsâ* ile konuştu ve ona Tevrât'ı (yani Kanun'u) verdi.
— Allah "ol!" kelimesini sarfetti ve böylece bütün kâinat yaratılmış oldu.
— Yine Allah, *Meryem*'e *Söz*'ünü(*Kelime*'sini) ilkaa etmiş(yani atıp bırakmış) ve bu sâyede o, *Îsâ*'nın annesi olmuştu.

Burada hatırlatalım ki Kur'ânı Kerîm, Îsâ Peygamber'le ilgili olarak "Allah'ın Sözü(: Kelimesi)" ve "Allah'ın Rûhu" terimlerini kullanırsa da "Allah'ın Oğlu" terimini asla kullanmaz; bu da onun en ufak bir antropomorfizm (yani Allah'ı insan şeklinde düşünme) ihtimaline bile yer vermek istememesinden ileri gelmektedir. Benzer terim ve ıstılâhları kullanan bütün dîn ve mezheplere karşı İslâmın açmış bulunduğu bu şiddetli savaş, vahdâniyyet mefhum ve anlayışını temizleyip saflaştırmak ve Tek ve Bir olan Allah'ın zâtını ve şânını yüceltmek hedefinden başka bir gayeye sahip değildir; gerçekten de Yahudilerde, "Allah'ın Çocukları", Çinlilerde "Göğün Oğulları", Japonlarda "Güneş'den İnen", Eski Yunanlılarda ve Brahmanlarda v.s. milletlerde "Tanrılardan İnenler" şeklinde dînî terimler vardır. Allah'ı tutup, bizim "babamız" olarak göstermemiz pek iptidâîdir, gelişmemişlik ifade eder. Muhammed A.S.S., Allah'ın her biri aynı zamanda sıfatlarını temsil eden *"doksan dokuz"* güzel adı (Esmâ-ı Hüsnâ) vardır buyurmaktadır: Bir kere O, Allah'tır, Yaratan'dır, Rahmân'dır, her şeyin sahibi ve efendisidir, O öldürür ve yeniden diriltir, mükâfat verir, cezalandırır v.s. İslâm, dil imkânlarının gelişip genişlemesi ve en mücerret (soyut) düşünce ve fikirlerin bile ifade edilmesine yetecek imkân ve yete-

---

1356. *K.* 58/22
1357. Buhârî, 8/68 v.s.; *Kenz'ul-'Ummâl,* V, 5269; Muslim, 44, No. 151-53

neklere kavuşulması iledir ki, artık bizim, meselâ aile topluluğunda diğer sıfatları arasında "bizi besleyen, şâyet ihtiyaç varsa, bizi cezâlandıran en büyük, en kudretli ve en akıllı insan" için, kullanılan *baba* terimini kullanmaa artık ihtiyaç duymayacağımızı ısrarla belirtir. Şayet Hıristiyanlar arasında mevcut *Teslis* (Üçleme) akîdesi, Vahdâniyyete (Allah'ın Tek oluşu) tam uygunluk arzetse ve hiç bir şekilde "üç Allah", "üç Tanrı" inanışına işaret etmese bile İslâm, "eşyayı kendisine has isim ve kelimelerle ifade etmenin gerekli olduğuna" değinir ve terimleri karıştırmamada ısrâr gösterir.

1046. Gerçeği söylemek icab ederse, çok uzun asırlar süren geçmişinde Hıristiyanlık, tek bir bütün halinde kalmamıştır: Meselâ bugün *Sociniens* (yani *Sosinienler,* Hıristiyan Vahdâniyyetçileri, Unitaristler) ile *Katolikler* arasında hiç bir müşterek taraf kalmamıştır. Bir yandan *Arianizm* (ilk Hıristiyanlık mezheplerindendir; *Arius* kurucusudur) ve diğer yandan Blachére ve diğerleri[1357/1] tarafından da işaret edilen (Collyridiens) yani *Koliridien*'ler gibi Meryem'e tapmaya varacak kadar ileri gidenler, aynı tesbitin ikinci bir misâlini teşkil ederler. Günümüzde sadece "Science Chétienne'(Hıristiyan İlmi) mezhebinin taraftarları arasında öyle ayrılıklar ortaya çıkmıştır ki bu mezhebe bir "düşünce cemiyeti" mi, yoksa "inanış mezhebi" mi diyeceğiz, bunu bulmada güçlük çekeriz! Bütün bu saydıklarımızın birbirine yönelttikleri itham ve töhmetlerden hiç bahsetmesek bile, hepsi de kendilerinin Hıristiyan olduklarını iddia ederler. Bu durum ise, maalesef bütün dînî câmialarda her zaman görüle gelen bir şeydir. Katolik bir Hıristiyan ve hattâ bir Protestanın, "Allah'ın dışında, Hıristiyanların papaz ve râhipleri kendilerine Rabler edindikleri"ne dâir âyetlerden birinde yer alan ithamı[1358] ele alarak Kur'ân'ı doğru olmayan haksız bir şey yapmakla töhmetlendirmesi kolaydır. Fakat Hıristiyanlıkta öyle mezhepler vardır ki bunlar, hattâ peygamberlerin de dışında alelâde bir takım insanların hatadan münezzeh ve uzak olduğuna dair bir inanışa sahip olmuşlar, *"velîlere tapma"* aşırılığına kadar sapmışlar ve halen de bu sapıklıklarında devam etmektedirer. Hattâ düşünebiliriz ki âyetlerde yer alan bu tesbitler, Muhammed A.S.S.'ın çağında Hıristiyanlar arasında yer alan bu çeşit sapıklara aittir. Bu durumu, *İsâ* A.S.'ın şu gayet kesin ve sağlam sözü ile mukayese edelim:

> "Sanmayın ki ben(Tevrât'taki) Şerîati yahut Peygamberlerin (Kitaplarını iptal edip) yıkmaya geldim; ben yıkmaya değil, fakat tamam etmeğe gel-

1357/1. bk. Joseph Henninger, "l'Influence du christianisme oriental sur l'Islam naissant", *C.R. della accademia nazionale dei Lincei,* 1964, Cilt: 62, s. 399 ve müt. (bu bilgiyi M. Labarrière'e borçluyum)

1358. *K.* 9/31

dim; çünkü doğrusu size derim: Gök ve yer geçip gitmeden her şey vâkî oluncaya kadar, Şerîattan en küçük bir harf veya bir nokta bile yok olmayacakır. Bundan dolayı bu en küçük emirlerden birini kim bozar veya insanlara (bu bozuk şeyleri) öğretirse, göklerin melekûtunda kendisine en küçük denilecektir ve onları kim yapar ve öğretirse, göklerin melekûtunda kendisine en büyük(: azîm) denilecektir" *(Matta İncili, 5/17-19)*

ve hattâ yine *Mattâ* İncil'inde:

"Size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin" *(Matta, 28/20)*

Îsâ Peygamber'in vermiş olduğu bu talimat ve emirlere rağmen bir de şimdi tatbikatta neler olmuş buna bakalım:

"Çünkü *Ruhulkudüs*'e ve bize iyi göründü ki icab eden şu şeylerden fazla üzerinize yük koymayalım: Putlara kurban edilen şeylerden, kandan ve boğulmuş olanlardan ve zinâdan çekinin. Bunlardan sakınırsanız iyi edersiniz" (İncil, Resûllerin İşleri, 15/28-29)

Veyahut da *Sen Pol*'un şu sözleri ne kadar ibretle anılmaya değer:

"İsâ, Şerîat'ın (Tevrât'ın) sonudur" (İncil, Romalılara Mektup, 10/4)

Halbuki İslâmdaki esasa göre, ister dînî, ister dünyevî hangisi olursa olsun şu yeryüzündeki herhangi bir kimsenin kalkıp kendi kendisini yetkili ilân ederek, ne Allah'ın sözlerini ve ne de O'nun gönderdiği Peygamberin sözünü iptal veya ilga edemez.

1047. Kur'ânı Kerîm bakımından *Îsâ*'nın çarmıha gerilmiş olması önemli herhangi bir şey değildir. Gerçekten de Kur'ânda insanların selâmeti ve kurtuluşu için (hâşâ) Allah'ın oğlunun da ölümü söz konusu edilmemektedir: Kurân'a göre, her insan, şu dünyada yaptığı işlerden dolayı Allah önünde ferden(birey olarak) sorumludur. İsterse Allah onu, kendine has adâlet ve af ölçüleri dahilinde, dilerse mükâfatlandırır, dilerse affeder veya cezalandırır. Esâsen Kur'ânı Kerîm, bizzat İsâ'nın çarmıha gerilmek suretiyle îdam edildiğini, ve burada öldüğünü tarihte cereyan etmiş bir gerçek olay olarak kabul etmez, aksine reddeder ve bir benzerlik dolayısiyle îdamcıların *yanıldıklarını* ifade eder[1359]. Bu şekil tarihî bir izah ve anlayış, sadece Kur'ânı Kerîm'e has bir görüş değildir; gerçekte Hıristiyanlar arasında meselâ *Modalist*'ler ve *Gnostik*'ler diye adlanan akîde zümreleri de aynı görüştedirler.

1359. *K.* 4/157

1048. Bu çeşit bazı ayrılıklar ötesinde Kur'ânı Kerîm, umumiyetle Hıristiyanlar konusuna pek sempatik tavır takınır: Onları, alelâde inançsız ve küfre sapmış kimselerden ayırır ve yukarda tutar; zîra onlara "Mukaddes bir kitâp sahibi kimseler" *(Ehli Kitâb)* olarak bakar. Yani bir Müslüman erkek, bir Hıristiyan kadın ile nikâhlanırsa (ki buna mukabil, Putperest yahut Allah inancı taşımayan bir kadınla nikâhlanması yasaktır, haramdır), bu kadın kendi dîninde kalma hakkına sahiptir ve ayrıca, isterse bunun ibâdetlerini yerine getirebilmek üzere kiliseye bile gider[1360]. Hattâ bazı İslâm Hukukçuları, dîninde yasaklanmamış bir şey olduğu için, o kadının şarap bile içebileceği* görüşünü savunurlar. Yine o kadın, bir Müslüman erkeğin karısı olmakla bu konuda, yahut İslâm ile Hıristiyanlık arasında mevcut farklar dolayısiyle mevzu bahis olabilecek diğer konularda sahip olduğu serbestlik ve hukuku kaybetmez.

1049. Kur'ânı Kerîm'de yer alan şu beyan belkide daha şaşırtıcı ve daha beklenmedik bir şeydir:

> "...Sen gayet kesin bir biçimde *Müslümanlara en yakın dostları* şu sözleri söyleyen kimseler arasından bulup çıkaracaksın:
> '— Gerçekten de bizler Nasrânîleriz (Hıristiyanlarız)'. Şu kadarı var ki onlar arasında papazlar ve râhibler vardır ve onlar gurur ve kibirlilik taslamazlar"[1361].

Burada söylenmesi uygun düşecektir ki, bütün insanları bu yeni dîne(diğer bir ifadeyle ezelî ve ebedî dîne) yani İslâma girmeye dâvet ederken Kur'ânı Kerîm, şayet Allah inancına sahip bir dîne mensupsalar, bu dâvetine icabet etmeyip İslâm olmayanları kendi dînlerine karşı ihmalkâr davranmaya asla çağırmamaktadır; aksine Kur'anı Kerîm, gayet açık ve seçik bir biçimde, bu gibi kimselerin kendi dînlerinin icablarını ve yerine getirmeleri için ısrarlı bile davranmaktadır: Meselâ Kur'ân, *İsâ*'ya *İncil*'i verenin Allah olduğunu kabul ve ifade eder:

> "Burada hidâyet ve ışık vardır"[1362]

der ve hattâ:

1360. *K.* 5/8 ve 47
* Kilisedeki âyinlerde komüniyon merâsimi esnasında papaz tarafından okunmuş şarabın cemaat tarafından tadılması zarûreti dolayısiyledir; okunmuş bu şarap tadılmaksızın o ibâdet tamam olmaz (mütercim)
1361. *K.* 5/82
1362. *K.* 5/46

"İnsanlar için bir hidâyet(doğru yol) olması hasebiyle"[1363]

der. Ayrıca Hıristiyanların sâdıkane ve mü'minâne, İncil'deki esaslara uymaları ve bunları yaşamaları mecburiyetini ısrarlı bir şekilde tekrar eder durur:

"İncil'e inananlar, Allah'ın bu kitapta vahyedip, indirdiklerine göre hükmetsinler!.."[1364]

Aynı şekilde:

"De ki (Ey Muhammed!):

— Kitap sâhibi insanlar! Sizler Tevrât ve İncili ve Rabbinizden sizin için indirilen şeyi tutup ayağa kaldıramazsanız (yani hükümlerini tatbik edip yerine getirmezseniz) hiçbir sözünüzde durmamış olursunuz"[1365].

Bu âyet, İslâm Hükûmetlerine, Gayrımüslim tebealarının hukukî muhtariyete sahip olmalarına ve müstakil mahkemeler kurmalarına müsaade etme mecburiyeti yükler.

1050. Yahudilerle İlişkiler Bölümü'nde de belirttiğimiz gibi, Kur'ânı Kerîm, Muhammed A.S.S.'ın geleceğine dâir haberin, birbiri arkasına gönderilen bütün peygamberler tarafından insanlara bildirilmiş olduğunu açıklar. Bu duruma göre İncil'in baştan aşağı Hıristiyanlar tarafından gözden geçirilmesi halinde bu, Muhammed A.S.S.'a onların îman etmeleri ile sonuçlanacaktır. Kur'ân'ın şu âyetini hatırlatalım:

"O Resûl'e, o ümmî Nebî'ye (Ehli Kitaptan olup) tâbi olanlar, harfi harfine kendilerindeki Tevrât ve İncil'de de onun yazılmış olduğunu göreceklerdir"[1366].

İncil'e gelince; Kur'ânı Kerîm bu konuda Muhammed A.S.S.'ın gelişi ile ilgili bir çok kısımlar zikretmektedir ki bunun en önemlisi şudur:

"Meryem oğlu Îsâ: '— Ey İsrâil Oğulları! Ben gerçekten de size gönderilmiş, Allah'ın bir *Elçi*'yim; önümde durmakta olan şu *Tevrât* tarafından açıklanan şeyi tasdik edici, adı en çok şan ve şerefe sahip(yani *Muhammed* kelimesinin diğer bir ifadesi olan *Ahmed*) olan gelecekteki bir *Resûl*'ü size

---

1363. *K.* 3/3-4
1364. *K.* 5/47
1365. *K.* 5/68, muk. ed. 5/66
1366. *K.* 7/157

haber verip bildiren kimseyim"[1367]

En eski devirlerden itibaren Müslüman âlimler, meselâ Hicrî 151(M. 768) yılında vefat eden *İbn İshâk*"[1368], bu âyeti *Yuhanna* İncili'nin 14. Bâbının, 16. cümlesi ile mukayese ederler:

"Ben de Baba'ya yalvaracağım ve o da sizinle ebedî olarak[1368/1] otursun diye bir başka *Tesellici* verecektir" (Yuhanna, 14/16)

Yine *Yuhanna* İncili'nin bir diğer bâbında şunlar da belirtilmektedir(bk. 16/5-15):

"Şimdi ise, beni gönderene gidiyorum; ve sizden kimse: Nereye gidiyorsun? diye bana sormuyor. Fakat size bu şeyleri söylediğim için yüreğinizi keder doldurdu. Bununla beraber ben size hakikati söylüyorum; benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem, *Tesellici* size gelmez; fakat gidersem, onu size gönderirim. Ve o, geldiği zaman, günah için, salâh için, ve hükm için dünyayı ilzam edecektir; *günah için,* çünü bana îman etmezler; *salâh için,* çünü Babama gidiyorum, ve artık beni görmezsiniz ve *hüküm* için, bu dünyanın reisine hükmedilmiştir. Size söyliyecek daha çok şeylerim var; fakat şimdi dayanamazsınız. Fakat o, *Hakikât Rûhu* gelince, size her hakikata yol gösterecek; zîra kendiliğinden söylemeyecektir; fakat her ne işitirse, söyleyecek; ve gelecek şeyleri size bildirecektir. O beni tâziz edecektir; çünkü benimkinden alacak, ve size bildirecektir. Babanın her nesi varsa, benimdir; bunun için: Benimkinden alacak, ve size bildirecektir, dedim" (Yunanna İncili, 16/5-15)

1051. *Îsâ, Arâmî* dilinde buna hangi kelime ile işaret etmişti, bilinmemekle beraber, bu cümlelerde geçen eski yunanca kelime, *Tesellici, idareci* ve *Müdür* mânalarına gelen *Paraklétos*'dur. Umumiyetle İncil'in bu cümlelerini açıklayan mütehassıslar, grekçe bu kelimenin daha çok *Periklytos* olduğunu düşünmüşlerdir ki bu kelimenin "eski yunanca" da ifade ettiği mâna, Kur'ânı Kerîm'de geçen kelimenin (: Ahmed) tam karşılığı olmaktadır. Gelecek olan *Tesellici*'nin ünvanı ister "en çok medh ü senâya lâyık" ister "idareci-müdîr" olsun bunun hiç bir önemi yoktur: Bir tek şahsın binlerce ünvanı olabilir. Burada işaret etmek münasip olacaktır ki, Hıristiyanlara göre İncil'de

1367. *K.*61/6
1368. İbn Hişâm, s. 150
1368/1. Yani kendisinden sonra yeni bir ilâhî kitap veya yeni bir peygamber gelmemek üzere

geçen ve *Îsâ* tarafından da önceden haber verilen *Hakikat Ruhu*, "Pentecôte Günü" ortaya çıkıp görünmüştür. Fakat İncil'de, o sırada *Îsâ*'nın olacağını evvelden haber verdiği bütün şeylere işaret edilmemektedir. "Rûh'ul-Kuds" daima *Îsâ* ile beraber bulunmuştur. Fakat İncil'de görülen onun sözleri gayet kesin ve serttir:

> Şayet ben gitmezsem, *Tesellici* size gelmeyecektir"

"*Hakikat Rûhu*"nun nicelik ve niteliği hususunda başkaca şunlar söylenebilir:

1052. Çeşitli vesilelerle Kur'ânı Kerîm âyetlerinde, Allah'ın Îsâ'-ya "Rûh'ul - Kuds" vasıtasıyla yardım edip onu te'yid ettiği belirtilmektedir[1369]. Aynı Kur'ân, diğer peygamberlerin de geçmişte aynı vasıta kullanılarak te'yid edilip desteklendiklerini açıklamaktadır: Hattâ bizzat Muhammed'in şahsı[1370] ve Allah'ın diğer seçkin kulları da böyledir[1371]. Aynı şekilde madem ki *Îsâ Allah'ın Rûhu*[1372] sayesinde yaratılmıştır, *Âdem* de yine Kur'ân'a göre[1373], *Allah'ın Rûhu* vasıtasıyla yaradılmış bulunmaktadır. Diğer bir âyete bakacak olursak[1374], *Rûh,* "Allah'ın emir ve buyruğu", "Allah'ın dilek ve meşiyyeti"dir. Az önce *Allah'ın Sözü* (Kelimesi) terim ve konusunu incelerken de belirttiğimiz gibi, bu noktada Kur'ânı Kerîm, Hıristiyanlar arasında dolaşan cârî formülü değiştirip başka bir hal ve görünüşe büründürmemekte ve fakat ona yeni bir anlam, yeni bir mefhum kazandırmakta, saf ve katıksız Vahdâniyyet (Tek Allah inancı)nın esas umde ve gereklerine uygun antropomorfizm(Allah'ın cisimde tecessüdü, maddeleşmesi) ile herhangi bir karıştırmaya yer vermeyecek, ona asla yakın düşmeyecek bir mâna vermektedir. Kur'ânı Kerîm bakımından *Îsâ-Mesîh*[1375], bir insandır, Allah'ın bir kulu ve kölesidir, Allah'a ibâdet edip bir kul olarak onun emir ve buyruklarından dışarı çıkmamaya çalışan bunu asla hor görmeyen bir kimsedir. *Îsâ Mesîh* ve annesi, yeryüzünde oturmakta olan diğer bütün in-

---

1369. *K.* 2/87, 2/253, 5/110
1370. *K.* 16/102, 26/193, 42/52
1371. *K.* 16/2, 40/15, 58/22
1372. *K.* 4/171, 19/17, 66/12
1373. *K.* 15/29, 32/9, 38/72
1374. *K.* 17/85
1375. *K.* 4/172, 5/75

sanlar gibi fânî(geçici, ölüme mahkûm) olmaları dolayısıyle, kendisi daima etrafına toplanan talebe ve havârîlerini, ancak ve ancak ezelî ve ebedî olan Tek Allah'a ibâdet ve kulluk etmeye dâvet edip durmuştur[1376]: *Fânî*'lik(ölümlülük) ve *Ulûhiyet* (Allah'ın sıfat ve durumları), ikisi bir araya gelemez.

SONUÇ:

1053. İslâm ve Hıristiyanlık arasında mevcut Îsâ-Mesîh ile ilgili esaslı fark, işte bu noktadan doğmaktadır ki bu farkın iki ana noktası vardır: *1. "Allah'ın Oğlu"* teriminin kullanılışı ve 2. Teslîs (Üçleme) akîdesi; dediğimiz gibi Kur'ânı Kerîm, *Îsâ*'nın çarmıha gerilmek suretiyle îdam edilmesinin "günahkâr insanlar için bir selâmet ve kurtuluş aracı(vesilesi)" olduğu inanışından hiç bahsetmez ve böyle bir akîdeyi içine almamıştır. Yine diğer bir takım sebebler dolayısiyle (ki bu sebebler arasında bizzat *Îsâ*'nın çarmıha gerildiği ve burada öldüğü vak'asını Kur'ân'ın kabul etmeyip reddetmesi de vardır), biz bu çarmıh meselesini söz konusu etmeyeceğiz. *"Allah'ın Oğlu"* terim ve konusuna gelince; bu konuda Tevrât'ın Tesniye Bölümü'nde (14/1) de ifade edildiği gibi daha evvelki devirlerde *Mûsâ,* "Allah'a gerçekten teslim ve tâbi olmuş" ve "İnanan ve inandığı şeyi bizzat yaşayan" bir kimse olabilmesi için çok çalışmış, didinmiştir; bu yolda gösterilecek gayretler sonucu aynı yola girenler Tevrât'ta:

> **"Siz'ler Allahınız Yahve'nin oğullarısınız"(Tesniye, 14/1)**

hitâbına mazhar olmuşlardır. Aynı şey, Tevrât'ın Mazmurlar Kitabının 2/7. cümleleri için de söylenebilir; burada Allah, *Davûd* Peygamber'e şu sözlerle hitap etmektedir:

> **"Rab bana dedi: '— Sen benim oğlumsun! Ben seni bugün doğurdum" (Tevrât, Mezmurlar, 2/7)**

Îsâ'ya gelince o, bütün İncil'lerde büyük bir ekseriyetle *"İnsan Oğlu"*, ve bazan da *"Allah'ın Oğlu"* şeklinde isimlendirilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki o, bizzat kendisi, bu ifade ve terimlerden neyin anlaşılması lâzım geldiğini, kendi düşüncesinde nasıl bir mâna taşıdığını şu sözleriyle açıklamaktadır:

1376. *K.* 5/17

(1) "Ne mutlu sulh edicilere; çünkü onlar *Allah'ın Oğulları* adıyla çağırılacaklar" (Matta İncili, 5/9)

(2) "Aksine siz düşmanlarınızı seviniz, karşılığında hiç bir şey beklemeksizin iyilik yapınız ve ödünç veriniz; bu durumda sizin mükâfatınız ne kadar büyük olacaktır ve siz Yüceliklerin Oğulları olacaksınız..."(Matta İncili, 5/44-45)

Acaba *"Müslim, Müslüman"* kelimesinin *1.* itaat eden ve 2. sulh ve selâmet veren, şeklinde iki mânaya gelişi sadece bir tesadüf müdür, yoksa bunda ilâhî bir hikmet ve buyruk mu söz konusudur? Bu "selâmet veren" şeklindeki ikinci mâna hadîslerde geçer ve pek meşhurdur:

"Müslüman o kimsedir ki insanlar onun elinden ve dilinden emindir ve selâmet içindedirler" (Buhârî, 2/4 ve 5; *Muslim*. 1/64 ve 65; daha başka birçok hadîsler için bk. Wensinck, *Concordance,* "selîm" ve "islâm" kelimeleri).

Kur'ânı Kerîm, her çeşit müphem durumları, yanlış anlamaları bertaraf edebilmek için *"Allah'ın Oğlu"* terimini kendi metni dışında tutmak istemektedir. Buna mukabil, bugün elimizde bulunan İncil'lerde görülen *Îsâ*'nın sözleri, bu terimin genişlik ve vüs'atinin ne olduğundan şüphe duymamıza imkân bırakmayacak bir açıklıktadır: Meselâ o, bir cümlesinde şöyle der:

"Fakat o Gün ve Saat hakkında Baba'dan başka kimse, ne göklerin melekleri ve ne de Oğul, hiç kimse bir şey bilmez (yani sadece Baba bilir)" (Matta, 24/36; Markos, 13/32)

1054. *Teslîs* (Trinité, Üçleme) akîdesine gelince; bu akîde, *Isâ*'dan ancak birkaç asır sonra ortaya çıkmış ve *Arius* ile onun taraftarlarının *"Vahdâniyetçilik"* lehinde gösterdikleri uzun ve pek büyük direnişlere ve mücadelelere rağmen bu akîde, Hıristiyanlar arasında kabule değer görülmüştür. Bu gün dahi Hıristiyanlar arasında, *Arius*'un "Vahdâniyetçi" görüşlerini kabul edip yaşayanlar, ayrı bir mezhep*(unitarien)* teşkil etmektedirler. *Teslis*'çiler, Matta İncili'nin şu cümlelerini gösterirler(28/19-20):

"Şimdi, siz gidip bütün milletleri şâkirt edinin, onları *Baba* ve *Oğul* ve *Rûhulkudüs* ismiyle vaftiz eyleyin. Size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin" (Matta İncili, 28/19-20)

Bu konuda bir Müslüman, *1.* "Rab olan vahiy kaynağına yani vahyi

gönderen *Allah*''a ve bu *2.* ''İlâhî Tebliği, yani vahyi alan kimse olarak *Resûl*''e, ve nihayet *3.* ''bu İlâhî Tebliği Resûle ulaştıran bir *Âracı*'nın varlığına'' inanır; bir Müslüman bu üç ayrı şeyi birbirine karıştırma lüzumuna kani değildir. *İsâ,* Matta(21/11) ve Luka(7/16 ve 26) İncileri tarafından gerçekte bir ''Peygamber'' olarak tanınmaktadır. Bizzat İsâ A.S.'ın sözlerine bakacak olursak o bunlarda kendisinin ''Allah'ın Kulu''[1377] olduğu konusu üzerinde ısrarla ve hareretli bir şekilde durmaktadır; Peygamber İşâya'nın daha önceden haber verdiği sözleri arasında *İsâ* A.S. şöyle gösterilmektedir(bk. Tevrât, *İşaya,* 42/1):

> ''İşte kendisine destek olduğum kulum; canımın kendisinden râzı olduğu seçme kulum; rûhumu onun üzerine koydum; o, milletlere gerçek imanı bildirecektir'' (Tevrât, *İşâya,* 42/1)

Hattâ bizzat Teslîs'çiler de, öyle anlaşılmaktadır ki Allah ile *İsâ* A.S. arasındaki bu büyük ayrılığı kabul ve itiraf etmektedirler; nitekim onların ''Âmentü''’lerinde, ''İsâ'nın göğe çıktığı ve Allah'ın sağına oturduğu'' akîdesi yer alır. Bir kimse kendi kendisinin sağına oturamayacağına göre, *İsâ* sadece henüz şu dünya hayatında bulunuyorken değil ve fakat aynı zamanda gökte, *Arş'ul-A'lâ*'da bile Allah'tan ayrı ve farklı bir varlık olarak gösterilmektedir.

1055. Bu duruma göre, rahatlıkla denebilir ki, İsâ Peygamber'in sağlığındaki Hıristiyanlıkta, İslâma aykırı, İslâmı incitebilecek herhangi bir husus yoktur. Halbuki İsâ'dan sonra gelen asırlarda, Kilise Teşkilâtları aracılığıyla ortaya konan Hıristiyanlık, onun zamanında olandan tamamen ayrı ve buna aykırı bir dîn olarak gelişmiş oluşmuştur.

1377. Matta İncili, 12/17-18

Diğer Dînler

1056. İslâm Öncesi Arabistan'ında, Hıristiyan ve Yahudilerden ayrı, Mecûsî'ler, Sâbî'ler, Allahsız-Materyalist'ler de bulunuyordu ve nihayet Putperestler, Fetişistler ve Animistler, bu Yarımadada oturanların ekseriyetini teşkil ediyorlardı.

Mecûsî'ler:

1057. Kur'ânı Kerîm'de bir tek defa, o da tamamen tesadüfî bir şekilde *Mecûsî*(Zoroastrien)'lerden bahsedilir; şöyle ki:

> "Gerçekten de Allah, Mü'minler, *Yahudi* dînine geçmiş olanlar. *Sâbî*'ler. *Nasrânî*'ler, *Mecûsî*'ler ve Allah'a ortak katıp şirke sapanlar hakkında hükmünü verecektir. Muhakkak ki Allah her şeyeşâhit'tir" (K. 22/17)

1058. Kur'ânı Kerîm, bunların ne dînî tatbikat ve inanışlarından ve ne de sosyal durumlarından bahseder. Şurası da şaşırtıcıdır ki, Arabistan Yarımadası'nda bunların sayıları hayli fazlaydı ve bu dîne mensup olanlar, Arapların asırlar boyu yakın ilişkiler kurduğu ve bu ülkenin kudretli komşularından biri olan İran Sâsânî İmparatorluğu'nun idaresini ellerinde bulunduruyorlardı. Muhtemedir ki *Zoroastır*(Zerdüşt)'ın kurduğu *Mecûsî*'lik ve bundan ayrı *Mazdek*'in kurduğu yeni bir dînin İran'da kızıştırdığı kavga ve mücadeleler, İran'ın dîni olan Mecûsî'liğin tesirsiz ve faydasız bir hale gelmesine sebeb olmuştur; hiç şüphesiz İslâm, bu ülkeye geldiğinde karşısında kendisinden korkulan bir rakib kalmamıştı. Bu dîne karşı Muhammed A.S.S.'ın tutum ve tavrının ne olduğunu daha yakından anlayabilmek için şu hadîse bir nazar atfetmemiz icab eder:

1059. Bu, klasik yazarlar tarafından sık sık eserlerinde nakledilen bir hadîsdir:

"*Mecûsî*'lere de, Ehli Kitab zümresine gösterdiğiniz tutumun aynısını gösteriniz"[1378]

Resûlullah'ın *Bahreyn* ve *Hacar* bölgesi valisine gönderdiği bir mektubunda ona şu talimatı vermektedir:

'Onları İslâma davet ediniz; şayet itaat edip tâbi olacak olurlarsa, bizimle aynı haklara ve aynı borçlara sahip olurlar. Bu daveti reddedenlerin kestikleri eti yememek, ve onların kadınlarını nikâhlamamak üzere, onlar'dan *cizye* vergisi tahsil et'"[1379]

Burada hatırlatalım ki kur'ânı Kerîm[1380], Hıristiyan ve Yahudi dîninden olan Ehli Kitâbın kestiği eti ve pişirdiği yemeği tüketmeyi ve aynı zamanda bu dînlerden olan kadınlarla Müslümanların nikâhlanmasına müsaade etmiş bunları meşrû saymıştır. Muhtemeldir ki *Mecûsî*'lerin yenilecek hayvanları kesiş tarzları İslâmın aradığı şu iki hususa uygun düşmüyordu: *1.* Keserken Allah'ın adını anma ve *2.* Hijyenik şart ve usullere riâyet. Evlenme yasağına gelince; bu da İslâmın üzerinde ısrarla durduğu, kendisine büyük önem atfettiği, insan neslinin bekası ve neseb temizliği, saflığıdır; buna mukabil Mecûsî'ler, ***Khuvêdhvagdas*** (Huvezvagdas) usulünü tatbik ediyorlardı ki buna göre bir erkeğin kendi kızkardeşi, kızı ve hattâ (hâşâ) annesi ile nikâhlanması mümkündü ve hattâ sevab sayılıp teşvik ediliyordu[1381]. Bu çeşit bir evlilikten doğan çocuk, acaba kocanın oğlu mu, yoksa sırasıyla yeğeni, torunu, veya kardeşi mi sayılacaktı? Şâir *Evs'ubn Hacer*'in bir hicviyesinde[1382] de belirttiği gibi bu tarz bir aile hayatından (: Dayzan) İslâm Öncesi Bedevîleri bile nefret edip tiksiniyorlardı.

1060. Resûlullah zamanında kaleme alınmış resmî vesikalarda[1383], 'Umân bölgesinde bulunan *Mecûsî*lere ait Âteş mâbedlerinden ve hattâ değirmenlerden bahsedilmektedir. *Mecûsî*'lerle ilgili olarak ***Ebû Dâvud***'da dikkati çeken bir hadis nakledilmektedir[1384]:

"Resûlullah şöyle dedi:

'— Henüz çocuğu süt emmekte olan analarla zevcelerinin bir yatağa girmelerini yasaklamak istedim ve fakat bu durumun Bizanslılar ve İranlılar arasında da bulunduğunu ve bunun o süt çocuklarına bir zarar vermediğini hatırlayıp(vazgeçtim)"

1378. Ebû 'Ubeyd, Ha. No. 78 ve başkaları; Mâlik, *Muvatta*, Zekât, 17, 42 v.s.
1379. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 61; ayrıca bkz. Abd'ur-Razzâk, *Musannaf*, Ha. No. 10028; İbn Zencûye, *el-Emvâl* /(Burdur Ktb., elyazması) vr. 10/b; İbn Hacer, *el-Metâlib'ul-Âliye*, Ha. No. 2007; Beyhakî, Sunen Kübrâ, 9/192
1380. *K.* 5/5
1381. Christensen, *Sassanides*, s. 323 ve müt.
1382. Ibn Habîb, *Muhabbar*, s. 325
1383. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, No. 66
1384. Ebû Dâvud, 27/16

1061. Nihayet son olarak şunu da hatırlatalım ki Hindistan *Mecûsî*leri(: Parsî'ler), *Selmân'ul-Fârisî*'nin araya girmesiyle ihsân edildiğini ileri sürdükleri Resûlullah'ın bir imtiyaznâme(fermân)[1385]'sini gösterirlerse de bunun tamamen düzmece bir vesika olduğu bugün katî esaslarda ispat edilmiş bulunmaktadır.

Sâbî'ler:

1062. Kur'ânı Kerîm, *Sâbî*'ler konusunu Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi İslâm dışı çeşitli dînlerden bahsederken üç ayrı yerde ele alır[1386]. Bundan ayrı ne Kur'ânı Kerîm ve ne de Hadîsi Şerîf, bunların inanış ve tarihî gelişmeleri hakkında bize herhangi bir bilgi verir. Ancak, Resûlullah devrinde, çıktığı yer olan Irak da dahil, bütün Arabistan'da esasen ölmüş bulunan bu dînin, asıl ve esasının yıldızlara tapmak olduğu sanılmaktadır.

Putperest'ler ve "Müşrikler" (: Allah'a ortak koşanlar):

1063. Kur'ânı Kerîm bu dîne ve bu dîne mensup olanlara diğer herhangi bir dîne olandan daha şiddetli bir muhalefet gösterir, karşı tavır takınır. O devirde Arabistan'da taş, odun veya madenden yapılmış bir takım heykellere tapan insanlar vardı. Yine tapınılan şeyler arasında, bu insanların daha az veya daha çok iptidaî oluşuna göre, yontulmamış kayalar, ağaçlar, bilhassa at olmak üzere çeşitli hayvanlar da bulunuyordu. Darbımesellere geçecek derecede bereketli toprakları olan *Necd* bölgesinde oturan *Benû Hanîfe* kabileler topluluğunun durumunu hatırlayalım: Bunlar, un ve hurma meyvesinden yoğrularak yapılmış muazzam büyüklükte bir put meydana getirmişlerdi; bir kıtlık senesinde bu topluluk, kendi elleriyle yaptıkları putu parça parça kopararak yiyip tükettiler ve fakat böylece rakip kabilelere, bizzat kendi tanrılarını yeme şeklinde bir skandal sâhibi oldukları için, bir çok hiciv şiirleri yazma fırsatını vermiş oldular[1387]. Özellikle Mekke'deki dîn hakkında, Devletin anayasa esaslarından bahsederken de daha ilerde söz edeceğiz.

1064. Dîn neşri ve umumiyetle dînî hoşgörü hakkında İslâmın takındığı tavrı daha iyi anlamak için Kur'ânı Kerîm'in şu özellik taşı-

---

1385. *el-Vesâ'ik'us-Siyâsiyye*, Ek Kısmı, No. 1; ayrıca bk. Abd'ul-Mu'îd Khanın *Islamic Culture*'de neşrolunan bir makalesi: January 1943, s. 96-104

1386. *K.* 2/62, 5/69, 22/17

1387. Yukarıda geçen Benû Hanife ile ilgili Bölüme bakınız. Umumî bilgiler için bk. İbn'ul-Kelbî, *Asnâm;* Lammens, *Bétyles*

yan âyetini zikredelim[1388]:

> "Allah'dan gayri bir şeye duâ edip yakararak ondan yardım talep eden kimseye kötü söz söylemeyin: Zîra hiç bir bilgileri olmadığı halde onlar, düşmanlık duygusu içinde Allah hakkında kötü söz söylerler" (K. 6/108)

Budist'ler:

1065. Muhammed A.S.S. devrinde bile Budizm, dünyanın ileri gelen büyük dînlerinden biri durumundaydı. Hindistan ve Çin kıt'asından olmak üzere Budist bir takım tüccarlar, bilhassa Arabistan'ın güney-doğu bölgelerinde kurulan büyük fuarlara iştirak ederlerdi. Fakat bu gelenlerin sayılarının az oluşu dillerinin farklılığı ve ülkelerinin denizler ötesi uzak diyarlar oluşu sebebiyle Araplar arasında bunların dînleri hakkında pek az şey biliniyordu. Kur'ânı Kerîm bu dîne dair doğrudan doğruya bir bilgi vermemektedir. Bazı Kur'ân tefsircilerinin gösterdikler ince araştırmalar sonunda onlar, Budizm'in de Kur'ânı Kerîm'de geçmekte olduğunu keşfedip göstermişlerdir; Bu *Zu'l-Kifl* adıyla Kur'ân'da geçen peygamber dolayısiyle olmuştur[1389]. Diğer bir şekli bilinmeyen ve Kur'ân'da geçen bu isim, *"Kif*'li veya *Kifl'*e mensup" mânasına gelmektedir ve bu Kur'ân tefsircileri bu şehrin *Kapilavastu,* yani *Gotama Buda*'nın doğduğu şehir olduğunu ileri sürerler. *Zu'l Kifl* aynı zamanda "besleciyi" yahut "besin", "gıdâ" mânalarına da gelmektedir. Burada hatırlatalım ki *Filiozat* adlı müsteşrik âlim *l'Inde Classique* adlı eserinde (II, s. 468-9, par.: 2177), *Gotama Buda*'nın bir Devlet Başkanı olan babasının adını *Sudodâna* ve Devlet başşehrinin de *Kapilavastu* olduğunu söyler: *Sudodâna*'nın mânası, "temiz besin", "saf yiyecek"dir. Kur'ân'da Budizm'le ilgili izleri takip eden diğer tefsirciler Kur'ânı Kerîm'in şu âyetini gösterirler[1390]:

> "İncir Ağacına, Zeytin Ağacına, Sînîn Dağı'na yemin olsunki!.. Ve şu Emîn Şehr'e yemin ederim ki..." (K. 95/1-3)

Bu âyette zikri geçen *"Şu Emîn Şehir",* Muhammed A.S.S.'ın doğduğu şehir olan, "Mekke"ye işaret etmektedir. *"Sinâ (Sînîn) Dağı"* ise doğruca insana *"Mûsâ"* Peygamberi hatırlatmakta, *"Zeytin Ağacı"* ile de bütün herkes Filistin'deki Zeytin Dağı ve *"Îsâ"* Peygamber'i mütalâa etmektedir. *"İncir Ağacı"*na gelince: Şimdiye kadar hiç kimse kalkıp da bunun hakkında, yabani bir İncir Ağacı dibinde İrfân'a ulaşan (Vahiy alan) "Buda"nın kastedilmekte olduğunu ileri sürmemiştir.

1388. *K.* 6/108
1389. *K.* 21/85, 38/48
1390. *K.* 95/1-3

Hindistan'ın ve Çin'in diğer dînleri:

1066. *Belhâris* konusunu gösterirken, evvelce Resûlullah'ın Hintlilere has elbiseleri tanıyıp bildiğine işaret etmiştik. Kur'ânı Kerîm ve hadîs kitaplarının, bu büyük ülkelerdeki diğer dînler ile ilgili bir bilgi taşımadıkları görülmektedir. Bazı hâdis kitaplarında Resûlullah'ın ağzından şu sözler nakledilir:

> "Çin'de de olsa ilmi arayınız; zîra ilm'i araştırmak her Müslüman üzerine bir vazifedir"[1391]

1067. Kendileri için bir öğünme ve iftihar konusu olduğu için İslâmiyeti kabul eden milletlerin, Resûlullah ile vaktiyle ilişkiler kurmuş olduklarına dair delililer ve izler peşinde koşmalarını anlayışla karşılamak gerekir. Hindistan'ın Güney-Batı kıyılarında uzanan *Malabar* ülkesinin insanları, kendi kıralları *Çakravati*'nin, henüz Hicretten öncelere raslayan bir devrede Resûlullah'ın gösterdiği herkesce bilinen "ayın yarılması" (: Şakk'ul-Kamer) mûcizesini *Malabar*'dan gördüğünü iddia ederler. Bunun üzerine bu Kıral, İslâmı kabul etmek üzere Arabistan'a gelmiş ve dönüş yolu üzerinde Yemen'den geçerken Zafâr şehrinde vefat etmiştir[1392].

1068. Aynı şekilde Çinliler de, Resûlullah'ın kendilerine akrabalarından birini gönderdiğini ve Çin İmparatoru'nun da mukabil olarak Medine'ye, İslâma girdiğini bildirmek üzere bir elçi gönderdiğini beyân ederler[1393].

1069. Halk arasında dolaşan söylentilerden ibaret ve ilmî değeri olmayan bu çeşit anlatımlar üzerinde daha fazla durmak istemiyoruz. Ayrıca, Hindistan'da olduğu gibi Türkistan'da da, Resûlullah'ın vefatından birkaç asır sonra ortaya çıkan bir takım maceraperestler, kendilerinin Resûlullah'ın sahâbîlerinden olduklarını iddia edebilmişler ve tuhaftır ki asırlar boyu bu gibi kimseler, halk tarafından da böylece kabul olunmuşlardır[1394].

1391. Diğer bir çok kaynaktan ayrı, Suyûtî, İbn Âdî *(Kâmil* adlı eseri), Beyhakî *(Şu'ab'ul-İmân* adlı eseri), İbn 'Abd'il-Berr *('İlm* adlı eseri) ve 'Ukaylî *(Du'afâ'* adlı eseri)'den naklen bu hadîsî vermektedir

1392. Ma'berî, *Tuhfet'ul-Mucâhidîn fî ba'z Ahbâr'il-Bortuğâliyyîn*, ait olduğu yerde; ayrıca bk. el yazması bir şiir kitabı: India Office Library, arapça kısım, No. 2807, Vr. 152-73

1393. Broomhall, *Islam in China*, s. 66, 83-90; *Mecellatu Taylasâniyyîn* adlı dergide çıkan makalem: Haydarabad/Dekkan, 1942 (VI/3-4), "Savâhil Hindustan", Muhammed Murtaza'nın bu dergide çıkan bir makalesinde ek notlar halinde yayınlanmıştır

1394. Meselâ, Ratan Hindî (bk. İbn Hacer, *İsâbe*, No. 2759), Sarbâtak Hindî *(a.g.e.*, No. 3739), Maklebet'ubn Melkân el-Hıvarizmî *a.g.e.*, No. 8126) bunlardandır

Devlet Sınırlarının Genişlemesi ve Devletin İdarî Taksimatı

1070. Bu tetkikatımıza, Resûlullah'ın yabancılarla kurduğu ilişkiler ve tatbik ettiği ruhî-mânevî ve dünyevî politikası sayesinde elde ettiği pozitif sonuçlar ile bir son vermek istiyoruz. Resûlullah, başkanı olduğu Devleti asla, ne bir başkasından devralmış ve ne de tevârüs etmişti; işin başında esasen ülkede bir devlet bile mevcut değildi. Ancak kendisidir ki bu Devleti, en ufak parçalarına varıncaya kadar bizzat kurmuştur ve bu Devlet, küçük bir şehrin sadece belli bir bölümünde, küçük bir mahallesinde başlatılarak, kuruluşundan itibaren kurucusunun hayatının son günlerine kadar, tam on yıl boyunca devamlı genişleyip durmuştur.

1071. Pek eski İslâmî devirlerin yazarlarında veyahut bizden önce eserler vermiş yazarların kitaplarında pek fazla ayrıntılı bilgiler verilmemiş olmasına rağmen biz, bağlılık anlaşmaları ile ilgili resmî vesikaları ve kesin *Fetih*'lerle sonuçlanan askerî seferleri göz önünde tutmak suretiyle, bu Devletin ülke sınırlarının ve topraklarının genişlemesi ile ilgili gelişmeyi takip etmeye teşebbüs edebiliriz:

Birinci Hicrî Yıl: Medine'de bir *Şehir-Devlet*'in kuruluşu; Medine ile Kızıl Deniz arasında uzanan topraklar üzerine nüfûz (yahut dostluk) alanı tesisi ve bilhassa bu bölgede yaşayan *Cuheyne*'lilerle ilişkiler.

İkinci Hicrî Yıl: Benû Damra'lılarla savunma anlaşmaları akdetmek suretiyle bu çeşit ilişkileri Medinenin güney ve güney-batı bölgelerine doğru yayıp kuvvetlendirmek. Resûlullah harpte ele geçen ganî-

metleri getirir ve İslâm toprakları içinde sefere iştirak edenler arasında bölüştürürdü. Burada işaret edelim ki *Bedr* savaşı sonunda ele geçen ganîmetler, *Safrâ* vadisi yakınındaki *Seyer* mevkiinde bölüştürülmüştü (bk. *İbn Hişâm,* s. 458). Aynı yıl, Resûlullah, Medine'nin doğusunda *Suleym* ve *Ğatafân*'lar ülkesindeki *Karkarat'ul-Küdr* üzerine bir cezalandırma seferi tertiplemiş ve bizzat kumandayı elinde bulundurmuştur.

Üçüncü Hicrî Yıl: Medine'nin doğusunda bulunan Necd bölgesindeki *Zât'ul-Rikaa, Karade* v.s. yerlere bir çok askerî seferlerin tertiplenmiş olduğuna işaret edilir.

Dördüncü Hicrî Yıl: Daha çok doğu bölgelerine, *Necd* bölgesindeki *Feyd* taraflarına olmak üzere tertiplenen bir çok seferler.

Beşinci Hicrî Yıl: Arabistan'ın en kuzey taraflarına, *Dumet'ul-Cendel* bölgesine olmak üzere bir sefer ve güney taraflara, Mekke'nin pek uzağında bulunmayan *Mureysî* mevkiindeki *Benû Mustalık*'lar üzerine de ayrı bir sefer tertiplenmiştir. Bu kabileler topluluğunun İslâmiyeti kabul etmesi iledir ki İslâm ülkesi, Mekke ile hem hudut hâle gelmiş oldu.

Altıncı Hicrî Yıl: Medine'nin doğusundaki *Necd* bölgesine, bir çok seferler tertiplenmiştir. Bu arada, Mekke'nin hemen yakınlarında bulunan *'Usfân* ve hattâ *Kürâ'ul-Ğamîm* mevkilerine karşı da bir sefer tertiplenmiştir.

Yedinci Hicrî Yıl: Medine'nin kuzeyinde uzanan geniş bölgeler *Hayber, Vâdi'l-Kurâ* ve *Fedek* düzlükleri İslâm topraklarına katılmıştır. Diğer seferler daha çok *Necd* üzerine sevkedilmişlerdir. Yarımadanın doğusu ve güney-doğusunda uzanan *Bahreyn* ve *'Umân* bölgeleri İslâm Devletinin sınırları içine alınmıştır.

Sekizinci Hicri Yıl: Mekke'nin Fethi ve daha çok güney taraflara doğru uzanan ve Kızıl Deniz sâhil bölgeleri olan *Tihâme*'nin Fethedilmesi, *Mu'ta* ve *Zât Atlâh* gibi şehirleri de içinde bulunduran *Filistin* topraklarına çok sayıda seferler tertiplenmiştir.

Dokuzuncu Hicrî Yıl: Yarımadanın güneyi, Yemen v.s. gibi bölgeler İslâm Devletine bağlanmıştır. *Dûmet'ul-Cendel*'den başlamak üzere Filistin'e kadar uzanan kısımlardaki *Maknâ, Eyle, Cerbâ', Azruh*

v.s. şehirleri de içine alacak şekilde Yarımadanın kuzey bölgeleri de İslâma katılmıştır. Bu yıl, *"Âm'ul-vufûd"* yani *"Elçiler Yılı"* adıyla ün kazanmıştır; gerçekten de Resûlullah o yıl, Arabistan'ın bütün bölgelerinden ayrı ayrı gelen hey'et ve elçileri (kabile ve bölgeleri temsil eden hey'etleri) Medine'de huzuruna kabul etmişti. Yarımadanın *Fethi* ve itaat altına alınması ile birlikte, Irak ve Filistin'in güney bölgelerinden bazı kısımların İslâm Devletinin sınırları içine katılması işi tamamlanmıştı.

Onuncu Hicrî Yıl: Yemen'in bazı dağlık bölgelerinden *Âden*'e kadar uzanan bölgeler tamamen ve kesin sûrette itaat altına alınmıştır. Resûlullah'ın Mekke'ye yaptığı *Vedâ Haccı'*na 100.000'den fazla Müslüman, Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden gelerek katılmış ve onun Arafat'taki *Vedâ Hutbesi'*ni dinleyebilmiştir.

Onbirinci Hicrî Yıl: Bu yılın üçüncü ayında Muhammed A.S.S. Bekaa âlemine göçmüştür.

1072. Arabistan Yarımadası 3 milyon kilometrekare kadar bir toprak genişliğine sahiptir. Onun *Feth'*inin böylece 10 yılılk bir süre içinde tamamlanabilmesi, bir günde ortalama 822 km² toprağın İslâm Devlet hudutları içine katılmış olması mânasına gelecektir. Aynı çalışma devresi sonunda sayısı 140.000 kadar olduğu hesaplanan bir Müslüman kitlesi Hicrî 10. yıldaki Hac için Mekke'ye gelmiş bulunuyordu. Bizzat gelen bu Hacı'lardan gayrı, bu Hacca iştirak edemeyip kendi memleketinde kalan daha ne kadar Müslüman vardı bunun sayısını bilemiyoruz. Dîn getirip insanlara tebliğ etmiş vazifeliler arasında bizzat kendisi hayatta iken giriştiği dîn yayma çalışması sonunda, acaba hangisi buna benzer bir başarı sağlayabilmiştir?

İdarî taksîmat:

1073. Müslümanlar henüz işin başında, bir takım mecbûriyetler, günlük vakit namazlarını kılma ve sadaka adı altında Medine'ye bir takım vergiler göndermeleri gibi tamamen rûhî mânevî mükellefiyetler altında iken bile, idârî bir takım maksatlar uğruna ülkeyi bir taksîme tabi tutmanın lüzûmu ancak hissedilmeye başlanmıştı. Resûlullah'ın İslâmı yeni kabul etmiş kabileler içinde çalışmak ve ibâdetlerde olduğu kadar hukûkî-kazâî meselelerde vazife ve yetkileri bulunan, gittikleri yerlerde kendisini temsil etmek üzere bir takım Başkanlar tayin edip gönderdiği bir gerçektir; fakat o bütün bu insan kitlelerinin

ayrı ayrı eskiden beri sahip oldukları mülkiyet haklarını da tanımaktaydı. Bu duruma baktığımızda, halk unsuru olarak içinde müstakil kabileler ve birtakım halk toplulukları bulunan "Eyâletler" söz konusu edilebilecektir. Bu "Eyâletler"in kapladığı saha, bu insan topluluklarının elde edebildiklerine göre dahi değişmek üzere,son derece birbirinden farklıydı.

1074. Ancak Hicrî 9. yıldadır ki Resûlullah, artık merkezî Hükûmete ödenmesi gerekli Devlet vergileri haline getirilmiş bulunan *Zekât* vergisini tahsil etmek üzere, daha çok tahsilât devreleri ile ilgili olarak muvakkaten görevli vergi tahsildarlarını tayin edip bu eyâletlere göndermeye başladı. İşte ancak bunun üzerinedir ki gerçek bir idarî taksîmat anlayışı ve tatbikatı kendini göstermeye başlamıştır. *Abbâd'-ubn Bişr'el-Eşhalî*'nin tek başına, *Suleym* ve *Muzeyne* gibi iki ayrı kabileye, bu iki kabile aynı mahalde oturup birbiri ile nüfusca tamamen kaynaşmadığı halde, bir tek Devlet memuru olarak gönderilmesi, iki küçük eyâletin bir tek ve daha büyük bir "Eyalet" halinde birleştirildiğine işaret eder; diğer yandan, *Temîm* kabileleri misalinde olduğu gibi, bir tek bölgeye(diğer bir ifade ile "Eyâlet"e) çok sayıda vergi tahsildarının tayin edilmiş olması, nüfusca çok kalabalık "Eyâletlerin" kendi için ayrı ve daha ufak sahalar kaplayan bir idarî taksîmata tabi tutulması ihtiyacının da ortaya çıktığını gösterir. *Tabarî, İbn Habîb,. Safadî* v.s. yazarlar tarafından eserlerinin belli bölümlerinde, yahut Resûlullah tarafından verilen "imtiyaznâme-ferman"lar ile akdedilen "anlaşma metinleri"nde, bu çeşit Devlet memurlarının onlarcasının isimleri görülmektedir; bunlara bakmak suretiyle, İslâm araştırmalarıyla meşgul olanların, henüz doğmakta ve gelişmekte olan bu İslâm Devletinin "Eyâlet'lerini" yahut daha küçük "Vilâyet" şeklindeki idarî taksîmatını ortaya çıkarmaları mümkün olabilecektir. Her bir kabileye ait su kaynakları, kendi bölgesindeki dağlar, vadiler v.s. ekseriyetle bugün bilinmektedir. Yine bugün elimizde Arabistan Yarımadasının yeterli derecede iyi haritaları bulunmaktadır; bazı yer isimleri değişmiş olabilir ve fakat diğerleri aynen muhafaza edilip halk tarafından kullanılmaktadır. Bu durum ise, tarihçinin işini çok daha kolaylaştıracak unsurlardan biridir.

1075. Bu idarî taksîmatta görülen iki çeşit hiyerarşi birbirinden ayrı tutulabilir:

1. Resûlullah tarafından aynı kabilenin insanları arasından seçilip tâyin edilen yahut eski yerinde muhâfaza edilip tutulan ve esâsen tevârüs yoluyla gelen *Başkan*'lar
2. Vergi *tahsildar*'ları, hukukî ihtilâfları çözen *hâkim*'ler, İslâmı halka öğreten *muallim*'ler ve Resûlullahın Merkezden yolladığı diğer bütün *Devlet vazîfelileri,*

İrsî Başkanlar dahi bazan, Devlet vergilerini tahsil etme ve bunları ya doğruca Başşehir olan Medine'ye gönderme veya gezginci tahsildarlara teslim etme yetkilerine sahip kılınmışlardır. İlk zümreye giren Başkanların sayısı hayli fazladır. Yabancı Devletlerin Yarımada üzerinde tesis ettikleri sömürge ve kolonilerde yahut yine Yarımadada bulunan müstakil küçük bazı hükûmdarlıklarda iş başındaki yerli Başkan, bu vazifesinde bırakılıp, göreve devam etmesine müsaade edilmiştir. Bazı bölgelerin otonom idareler halinde muhafazasına yol verilmiştir ve böylece ortaya çıkan dolaylı idare tarzı, bize *federal* yahut da *konfederal* yapıda bir idare tarzının o devirde söz konusu olabileceğini düşündürmektedir.

(BİRİNCİ CİLD'İN SONU)